Digitized by Google

INDIANA
UNIVERSITY
LIBRARY

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

Knjiga XLVI. XLVII. XLVIII.

U ZAGREBU 1879.

U KNJIŽARNICI LAVOSLAVA HARTMANA NA PRODAJU.

Digitized by Google

662664

AS142
.I96
v. 46-48

LIBRARY OF THE MASSACHUSETTS INSTITUTE OF TECHNOLOGY

Tisak dioničke tiskare.

Digitized by Google

Sadržaj.

Strana

Prinos k naglasu u (novoj) slovenštini. Od M. Valjavca. (Nastavak.) . . 1

Estetička ocjena Gundulićeva Osmana. Od. dr. Fr. Markovića 78

Pabirci za zemljoslovje Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. Od Ž. Vukasovića 166

Poklonjene knjige jugoslavenskoj akademiji 279

Digitized by Google

Digitized by Google

Prinos k naglasu u (novoj) slovenštini.

Čitao u sjednici filološko-historijskoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 9. siečnja 1878.

DOPISUJUĆI ČLAN M. VALJAVEC.

2.

Naglas u substantiva mužkoga roda.

(ъ-deklinacija.)

A. Kakav imaju ove rieči naglas u sing. nominativu.

(Nastavak.)

51. Rieči kojim je tvorka *ak* imaju raznolik naglas.

a) ´ na tvorci imaju sve rieči koje se grade od šta god osim od adj. poss. te znače govno i lokalnih adj. na nji. Takova substantiva jesu: babják homo timidus zagr. 5/1. 274: ti se zoveš imenom mojim koi sem tak srčen junak, z delom se pako kažeš, da si jeden babjak prez srca i batrivosti; bedák homo stultus ravn. 2/173: dobro na tihama storímo in ne marajmo za bedákov oponášnjo in zasméh; gön. 24: bedák je norlav človek; nagfl. 168: oh jas bedák! belák albus porcus; eiweiss dalm. job. 6: gdu more pokusiti bellak okuli črmlaka? dain. 203: črni živ, ardéči sem mrtvák — gda me jejš, sem znotrah kak belák; boják bellator dain. 202: sykno nosim trdo ravno tak — liki puž no nekda vsak boják; bosák barfüssler; božják, neki novac od malene vrednote ravn. 2/223: vboga vdova pride in dva božjáka je vrgla, vkup eno néžico sta znesla; celák equus admissarius (upravo unbeschnitten, ganz); čilák, ime konju; čubák labeo, homo magnis labiis; deseták decurio, schön. 147: desetak, tu je glavar čez deset kojnikov; a hrv. denarius petr. 32: pogodivši se pák z delavci za jeden deseták na den poslal je je vu vinograd svoj; 33: nési li se za jeden deseták z menum pogodil?.. vzéše vsaki

Digitized by Google

po jednom desetáke... vzéše i oni vsaki po jednom desetáke; 44: za dve stó desetákov kruha né dosta njim; d i v j á k homo ferus; g l u h á k surdator zagr. 5/1. 142: po današnjem evangeliumskem gluhàku i nemàku..; g o l o b i n j á k columbarium, hrv. golubînjak; g o s á k gänserich nagfl. 109: ne ležéča gos se gosák zové; h m a n j á k, vmanják i manják homo piger (od njem. gemein) nagfl. 24: kí rad ne dela, té je manják; h r o m á k homo claudus; j u n á k juvenis, heros rog. 627: junàk; preš. 23. 45. 46. 47. 69. 171; petr. 27: junáke; 57: junáki; gasp. 1/677: junák; k i s e l á k caseus nagfl. 81: črez leta drži se vu piovnicaj mlejko, smetana, kisilák, gda te i mesou; k o z j á k ziegenstall; k r i ž á k art fischnetz; l e v á k laevus; l e ž á k homo desidiosus; l i j á k cloaca traun. 103: brézen vlęče brézen za sábo v' šumenji tvojih lyákov; l i s á k sus maculata; m a č á k katter, dain. 180. 202: mačák; 180: mačáka; m a j á k art fi-olen, maifisolen hrv.; m e j á k grenznachbar, preš. u kranjska čbelica 5. bukve 1848, str. 27: ne vrág, le sósed bo meják; m o ž á k vir ravn. 1/320; preš. 68: možáke; dain. 203; küzm. 234; možácke te iščejo, 235: možákom; m r a v l j i n j á k ameisenhaufen, a hrv. mravljînjak; m r t v á k mortuus dain. 203 (gledaj gore belak); n a l e v á k trichter; n e m á k mutus zagr. 5/1. 144. kod je Christus pomogel onomu gluhàku i nemàku; n e v o l j á k homo miser, trpl. 8: spadne po sil njegovoj vsáki nevolák; 9: ti pravico spoznaš siroutam i nevolákom, 19. 27. 55. 81; n o s á k naso; n o v á k novicius gasp. 3541 itd.; o b u v á k stiefelanzieher; o č á k erzvater dalm. jos. 14; ravn. 1/25; küzm. 47. 218: očákov; 219: očákom; trpl. 17: očáci itd.; o s m á k octavaner; p e š á k pedes nagfl. 138: pešáci; p e t á k quintaner; fünfguldennote; p l e š á k homo calvus; ime prascu; P o l j á k Polonus preš. 113: Čéh, Polják in Ilír; p o ž i r á k gurgulio zagr. 5/1. 325: mu z britvum požirak prereže; p r v á k primatum quidam ravn. 1/310. 294. 2/226: vse svoje dvórnike, vojšake in prváke iz Galilejskiga je povabil; p u s t i n j á k eremita običnije u kr. puščâvnik a u hrv. puščenik; r a c á k enterich; r e p á k avis quaedam; r e z á k schneidebank; s e d m á k septimaner; s i r o m á k pauper kast. cil. 79: sromák, küzm. siromákom; trpl. 68: siromáki; mol. 34: siromáke; nagfl 41: sirmák; s i v á k ime sivu prascu, hrv.; s l e p á k homo caecus zagr. 5/1. 197: nisu li adda vsi ovi slepaki od dimma prekoredne ljubavi k penezom zaslepljeni? 5/1. 276: ova dva slepaka; S l o v á k ein Slovake preš. 113: Slovák; s v i n j á k suile; š e s t á k sextaner; š u m á k

Digitized by Google

homo stolidus; trdák geizhals; tretják tertianer; trojáki plur. festa pentecostes gasp. 1/688: trojáki; zagr. 5/1. 13: druga nedelja po trojakeh itd.; Turják ime gospoštije u kr. njemački Auersberg; velják magnatum quidam dalm. jud. 5: velaki itd.; vihrák wetterlaunischer mensch; vodák der im wasser lebt dain. 202 o raku; voják miles ravn. 1/187; zemlják landsmann gasp. 1/671: zemljáki; 1/672: zemljákom; ziják gaffer fuč. 132: ne bi se pod mašu na piacu ziaki prodavali; zobák die bicke; žolták, žuták dukaten itd. — Mnogim ovim riečim skratila se u gorenštini zadnja slovka te ima ˝ n. p. hromäk, junäk (čitaj inàk), možäk, siromäk, pa se tako i u knjizi čita, preš. 118. 131: siromàk.

b) ˆ na predzadnjoj slovci imaju substantiva gragjena od dvoslovčanih lokalnih adjektiva na *nji* s ˆ na predzadnjoj slovci: gôrnjak: gôrnji pars superior alicujus rei: pôdnjak i spôdnjak: pôdnji, spôdnji infima pars nagfl. 29: ka je eto na obloki? njega strûgi, spoudnjek, vrnjek, križke; der untere mühlstein; sprêdnjak: sprêdnji vorderteil; srêdnjak: srêdnji, pars media; vrhnjak: vrhnji das obere von zweien oder mehreren nagfl. 29: vrnjek; zâdnjak: zâdnji das hintere von etwas, hinterseite.

c) Rieči koje se grade od adjektiva posjedovnih na *ji* izvedenih od imena živih stvorova za oznaku njihova govna imaju naglas isti koji je u dotičnoga adjektiva, a završetak *jak* jer nenaglašen izgovara se u kr. i ugr. *jek:* človêčjak: človêčji menschenkoth; golôbjak: golôbji taubenkoth; gôsjak: gôsji gänsedreck; govéjak: govéji rindkoth; kózjak: kózji ziegenkoth (i vrst grozdja); krâvjak: krâvji kuhdreck; kûrjak: kûrji hühnerkoth; lástovjak: lástovji schwalbenkoth ravn. 1/226: lastovjek; lesîčjak: lesîčji fuchskoth; mîšjak: mîšji mäusedreck; óvčjak: óvčji schafskoth; pásjak: pásji hundsdreck; ptîčjak ptîčji vogeldreck; telêčjak: teléčji koth von kälbern; zâjčjak upravo zâječjak: zâjčji, zâječji hasenkoth.

51. Rieči kojim je tvorka *jak* mogu imati naglas na kojoj god slovci.

a) ´ na tvorci imaju:

α) malo ne sve rieči koje znače čovjeka ili životinju: borovnják krametsvogel, dain. 54; Bošnják Bosnier preš. 47: Bosnijáki: bublenják ime konju; bučák ime prascu; coprnják zauberer; črnják crn prasac; diabolus; debelják ein dicker mensch, dalm. psalm. 22: debelak; dečák puer gasp. 1/675. 677:

Digitized by Google

dečák, 1/675: dečáka; 1/659: dečáku, 3/423 itd.; diják student, lateinschüler perg. 94/2: diaci; gasp. 3/477 itd.; drobnják mageres thier čb. 1/67; galženják galgenvogel reš 137; gladnják esuritor; godovnják, komu je danas godovno gasp. 3/420 i često; gorják homo montis instar = gigas tschup. 392 gorjak Goliath; 624: ni k' temu moč enega gorjaka potrebna; gornják der den berg- oder wein(berg)zehent zu entrichten hat; gosják gänserich ravn. abc. 41: gosják; hrčák ime psu; hudobnják homo malignus trpl. 10: okouli vrat je vse puno hüdobnjákov; 20: odürjávam správišče hüdobnjákov; 46: hüdobnjácke so preobrnjeni; 81: hüdobnjáka ne bom trpo; pazi 68: osloubodte ga z rok hűdobnjákov; kolčenják (kolec) drven čovjek koji stoji kao kolac, i = galženjak. hrv.; korenják kraftvoller mensch tschup. 641: korenak; ravn. 1/60: korenák; preš. 69: korenjáka; kostják mageres thier an dem nur knochen sind, čb. 1/67; kumrnják kr. magerer, a hrv. schmutziger mensch; lenják homo piger mat. 604: bogi ne posluhnu molitve ljenjakov; lisják vulpes mas; ein unkraut; malovrednják taugenichts mat. 599: tuliki malovrednjaki nahajaju se vu ovom i drugeh mestah; mračnják finsterling; nagornják berghold dain. 101: te po kleti vsaki — grem pri nagornjaki; nemčák ein Slovene der schlecht deutsch spricht; nepoštenják homo improbus; nesrečnják homo infelix zagr. 5/1. 183. 335; gasp. 1/683: nesrečnjak; nevernják ein ungläubiger; nevoljnják homo miser zagr. 5/1. 158. 171; obešenják = galženják; poštenják ehrenmann; prevzetnják homo petulans; preznják σύζυγος küzm. 360: takáj prosim i tebé, moj veren prežnják, na pomouč boj onim ženám; prosják mendicus; rojak kr. landsmann, hrv. anverwandter, kast. cil. 213: rojakom; preč. čbel. 5/27: ki roják prost bo vsák, ne vrág, le sósed bo meják; petr. 23: rogjáki; 54: rogják; rudžák (rugják) ime prascu; runják ime prascu; Rusinják ein Ruthene perg. 86/2: Rusniaaki; preš. 113: Rusnják; selják landmann; slobodnják libertus perg. 2/1. 84/2; küzm. 365: slobodnjáka; smudnják ime volu, hrv.; spolnják complementarius; šupelják hohlkopf; šušlják a i šúšlek pater langsam; temnják lucifugus; težák tagwerker. dain. 11. mol. 207: težácke; perg. 57/1: težaak; petr. 33: težáke, 290: težákom; gasp. 1/682: težáki itd.; tolstják ein fettes thier čb. 1/67; veselják ein lustiger kumpan čbel. 1/11; vetrenják ein wetterwendischer

Digitized by Google

mensch; vojščák miles dalm. num. 31; rog. 265: vojšák a 461: vojšàk; pohl. opr. 258: vojšâka; pok. 3/150: vojšák; ravn. 1/96: vojšák; preš. 54: vojšákov; 122: vojšák; 171: vojšáke; žalostnják ein bedauernswerther mensch, perg. 19/2: žalosniakou; ženščák weibernarr.

β) koje znače vrst *kruha* ili *jela:* ječmenják gerstenbrot pohl opr. 272: en kosček črnega na pol plesnívega ječmenâka ali ovsenâka je: medenják honigbrot; ovsenják haberbrot pohl. opr. 272: ovsenâka; paprenják pfefferbrot; poprtnják libum; postružnják, krušac što no se pravi od onoga tiesta, što se po naćrah nastruže, hrv.; prosenják hirsenbrot gasp. 1/24: za hranu imali su bukovo listje kuhano ali kaj prosenjaka; pšeničnják weizenbrot; remenják sir koji je kao remenje te se razteže hrv.; ržnják, hrženjak roggenbrot.

γ) rieči koje znače mjesto gdje koja životinja biva, riegje gdje se što čuva ili drži, imaju u kranjštini obično na tvorci ´, ali u ugrskoj slovenštini i kajkavštini dolazi drugi naglas: bolšnják der schlitz vorne am hemd, als unter welchem hervor man die meisten flöhe hervorhohlt kr.; čebelnják apiarium; levnják löwengrube ravn. 1/299, 300: levnák; ovčák schafstall ravn. 1/258: odgnána bodi drobnica iz ovčáka; senják heuboden; ulinják apiarium; vodnják cisterne ravn. 1/46. 53. 108: vodnák; zverinják thiergarten.

δ) Ima još njekoliko drugih rieči s ´ na tvorci. Meni su poznate ove: belják uz belák eiweiss; grad u Koruškoj njem. Villach; borovnják vas de ligno juniperi; cviprnják rosmarin hrv.; češnják allium gasp. 3/533: ne stiraš me iz ove hiže moje, ti češnjaka i črlenca požeruh; črmlják luteum ovi dalm. job. 6 (gledaj 50 a): belak); Miklošić lex. sub чрѣмьнъ: adde črmljak luteum rib. (Ribnica), črmlak meg. (Megiser); drvenják holzlege; grebenják ravn. 1/156: bronščén grebenák je imel na glavi (Goljót); hrastovščák eichenwald, hrv.; jalšenják erlenwald, hrv.; koščák vrst oraha steinnuss; krščák hut nagfl. 19: gda se pokloni, krščák doli vzeme; luščák vrst oraha; pilják raspel, ono čim čižmar čavle pili, hrv.; rmenják eidotter; dukaten preš. 131: cel dán iz právd kovál bom rumenjáke: smolnják mit pech ausgefülltes osterei kr.; srebrnják silberling zagr. 5/1. 17; škrlják hut gasp. 3/427: ne bi li spodobneše bilo Mojzešu skrljak ali kapu iz glave potegnuti nego čepeliše iz noge sozuti? vklenják, ako je njiva na jednom kraju

Digitized by Google

šira nego na drugom, zove se onaj slog, koji se utiče u drugi „vuklenják“, hrv.; žučák luteum ovi, hrv.

b) Ostale rieči ove tvorke imaju *dvoslovčane:*

α) ˆ na predzadnjoj slovci malo ne sve: bîčnjak peitschenstiel nagfl. 35: bíčnjek: bûdnjak, kolac na kome je na kraju pribivena tvrda koža obično od stare čižme peta a rabi ribarem da njim vodu mute i ribe ispod korenja tjeraju; zove se i budnjílo, hrv.; cvêtnjak blumengarten zagr. 5/1. 157: pčele vu protuletju vsako jutro izhagiaiu iz svoich ulišč ter se po cvetnjakeh i trnaceh razletavaju, Kranjac bi naglasio cvetnják; dîmnjak rauchfang; dîvnjak preš. 51: pustíte, ljubi oča, me — de v dívnjek grem sprehajat se; hlâčnjak hosenriemen; krûšnjak brotkammer, mjesto gdje se kruh čuva, hrv.; kûrnjak hühnerstall; mêšnjak mensis augustus mol. 13: augustuš nači méšnjek ma XXXI dnévov, nagfl. 194: v ivanščeki jakobeščeki i méšnjeki je velika vročina; pîpnjak, ono čim se luknja na pipi zatakne, hrv.; plêvnjak, ono mjesto gdje se pljeve čuvaju, hrv.; pîsnjak weste nagfl. 59: z koj se zgotavla jopa, prsnjek, obütel? rîbnjak fischteich dalm.; sklêdnjak schüsselgestell; slâmnjak strohhut; spâšnjak weideplatz; strîčnjak carduus; svêčnjak leuchter, dalm. jer. 52: svejčnekou; gasp. 1/4. 33: goruča sveča zvrhu svečnjaka postavljena; svîtnjak je = srbskohrv. svîtnjâk, hrv.; svôrnjak dio kolâ koji leži na osi te pomaže kod obraćanja; ščâvnjak spülwasserschaff; šînjak nacken küzm. 82: šinjaka; nagfl. 48: šinjek; šôpnjak ein mythol. wesen čb. 4/27; tlâčnjak, ono što tkalac i tokar gazi, hrv.; vînjak rebenmesser; vrîtnjak ein fusstrit in den hintern versetzt, hrv.; zdêlnjak = sklêdnjak, hrv.; zdênčnjak, škaf u kome stoji pitna voda, hrv.; žêhtnjak, škaf u kojem se rubje žehta, kr.; žîlnjak, njeka bilina, hrv.; žlîčnjak löffelkorb. — Tako i imena obiteljska n. p Dvôrščak, Gâjščak itd.

β) ´ na predzadnjoj slovci imaju: kóčnjak eckzahn; léšnjak haselnuss; mlínčak nudelwalker, valjak kojim se tiesto tanji i rubje gladi, hrv.; móčnjak mehlmus inače sôk; svínjščak schweinstall.

Tro- i *višeslovčane* rieči drže naglas adjektiva od kojih se grade andrêjščak: andrêjski november mol. 16: november nači andrejšček ma XXX dnevov; nagfl. 194; belîtnjak: belîtni, onaj čabar u kom se rubje bieli, inače = pâretnica; Bezênščak:

Digitized by Google

bezênski, ime obitelji, štj.; božîčnjak: božîčni mali božičnjak i malobožičnjak januarius gasp. 1/10: januarius malobožičnjak drugač prosinec ali séčen; veliki božîčnjak december; bradîšnjak: *bradîšni = svitnjak, hrv.; brisâčnjak: brisâčni, mjesto gdje brisača visi, hrv.; cedîlnjak: cedîlni seiher; Crnôvščak: crnôvski ime obiteljsko, štj.; čelêšnjak: *čelêsni, glavni stup drvene ograde oko peći u kući kr. sravni strsl. ѵєлєсьнъ; čmelînjak: *čmelînъn apiarium, hrv.; dežévnjak: dežéven njeka ptica, seemöve? gön. 47: či deždžévnjek dosta sem tam lejče i kriči, mokro vrejmen znamenüje; sravni dalm. lev. 11: diževnik; Drnôvščak: drnôvski, ime obitelji; fîlipovščak: filipovski i filîpovščak: filîpovski mensis majus; Gâbrščak: gâbrski ime obiteljsko; Golêvščak: golêvski ime obiteljsko; golubînjak: *golubinъn (?) taubenschlag hrv.; golôbnjak: golôbni taubenschlag nagfl. 113: hížne goloube držíjo lüdjé v' goloubnjeki i na hrambaj; Gomîlščak: gomîlski, ime obiteljsko; grègoršcak: grègorski martius mensis gasp. 1/12: Martius gregurščak drugač sušac; ivánščak: ivánski junius mensis mol. 11: juniuš naći ivánšček má XXX dnévov; jâkobščak: jâkobski, mol. 12: julius naći jakopešček, nagfl. 194: vu ivanščeki jakobeščeki i méšnjeki je velika vročina, a hrv. jâkopovščak: jâkopovski gasp. 3/14: julius jakopovščak druguč srpen dnevov ima 31; Jelôvščak: jelôvski ime obiteljsko; júrjevščak: júrjevski april, gjurgjevščak hrv.: kîbelnjak kao ormar gdje voda stoji, hrv.; kukuvâčnjak: kukuvâčni eine orchisart hrv.; listînjak: *listînen mjesto gdje lišće stoji, hrv.; lesnîčnjak: lesnîčni waldapfel; levîčnjak: levîčni linkhand, preš. 111: lesníčnjek, levíčnjek imena obiteljska; lûkovščak: lûkovski october, hrv.; luščînjak: luščînen, vrst oraha, hrv.; malomêšnjak: malomêšni september gasp. 3/16: september malomešnjak ali miholjščak drugač rujan dnevov ima 30; Medvêščak uz -ščák: medvêdski ime potoku koji ispod Medvedgrada teče kroz Zagreb; mejmêšnjak: mejmêšni augustus mensis = velikomešnjak hrv.; mihâlščak, mihôlščak: mihâlski, mihôlski september, mol. 14: september naći mihaošček má XXX dnévov; nagfl. 194: v' mihálščeki vsesvéščeki i andrejščeki se vrejmen pa na hladno obrné; mravljînjak: *mravljînen (sravni mravljînec) ameisenhaufe, hrv.; obrôčnjak: obrôčni reifmesser; ovîtljak i òvrtljak: vîtel hortulus štj.; Pântovščak uz -ščák: pântovski; peklénščak: peklénski diabolus; perêčnjak: (?) ono na čem su ige

Digitized by Google

obešene (mjesto prêčnjak: prêčni?); podkôžnjak: podkôžni furunculus; podškâfnjak: podškâfni, malen škaf; pokrôvnjak: pokrôvni ofenlochdeckel; príušnjak: príustni ofenlochdeckel; posvêčnjak: posvêčni leuchter küzm. 7: posvečnjek; petr. 181: posvéčnjak; rusâlščak: rusâlski pfingstmonat mol. 10: majuš nači risálščck ma XXXI dnévov; nagfl. 194: toplouča se v velkom trávni i risálščeki povekšáva; slanînjak: slanînen mjesto gdje slanina stoji hrv.; strúmenjak: *strúmenen (ili od strúmen) steigbügel; šîbičnjak: šîbičen = grašak hrv.; telêžnjak: telêžni, klin kod jarma koji se u oje utiče, štj.; tropînjak: tropînen. mjesto gdje tropine stoje, hrv.; ulînjak: *ulînen apiarium hrv.; velikomêšnjak: velikomêšni augustus mensis, gasp. 3/15: augustuš velikomešnjak ali mejmešnjak drugač vršan, ali kolovoz dnevov ima 31; vsesvéščak: vsesvétski oktober mol. 15: oktober nači vsesvéščck ma XXXI dnévov; nagfl. 194: vsesvetšek; i sesvèčak (vsesvetjak); zabîrnjak (osnova u za(o)brn-oti) onaj komad što ostane tkalcu kad ne može dotkati; želéznjak: želézen, vrst jabuke; zverînjak: zverînen tiergarten hrv.; žîbeljnjak upravo žrêbeljnjak: žrêbeljni art bohrer, nagelbohrer.

53. Rieči kojim je tvorka ili završetak *ek* = ѣкъ imaju ´ na tvorci: felék perg. 46/2: po ke dobe ie vre božim dopuščeniem od poglauitih dugouani za usiema gouorieno po imene od darouania vesnic i od nih (felięka) oddeleniaa i mein, od oddaniaa i od založenia . . . iur mi ie potryebno od tečenja perny i praud govoriti; listék folium nagfl. 165: eden listék za drügim pride; 150: cvejtje pet listékov (kehli) má; 151: i stebliči i listékom je podejlo nikeliko; pisék feder, schreibfeder dain. 219: pisêk, pisátno pero; valék cilinder, walze nagfl. 53: či je valék znoutra prazen, cejv se zové; 67; 136; valéki 159; valékom 134. — Kad što tako i človék homo pok. 2/8: človęk, sravni s prieda pag. 79 γ).

54. Rieči kojim je tvorka ili završetak *ek* = stsl. ѣкъ, ькъ mogu naglas imati na svakoj slovci, ali na zadnjoj samo u kranjštini i to samo ˝.

a) ˝ na zadnjoj slovci mogu imati

α) deminutiva koja se grade od jednoslovčanih substantiva s vokalom *o* ili *e* te s ˝ u sing. nom. koji se u gen. mienja na ` (riedko na ´) u predzadnjoj slovci: bobëk gen. bobkà: bòb gen. bòba fâbula; borštëk: bòršt gen. bòršta i bóršta kleiner forst; cmočëk: cmök knödelchen; cofëk: cöf zöpfchen; cvekëk: cvëk clavulus; čopëk: čöp kamm der vögel; drekëk: drëk

Digitized by Google

dreck; gozdëk: gôzd wäldchen; grobëk: gröb gräbchen; grofëk: gröf gräflein; grošëk: gröš gen. gróša gröschlein; grozdëk: grözd kleine traube; knofëk: knöf knöpfchen; kolëk: köl kleiner pfahl; konjëk: könj rösslein; košëk: köš körbchen; krofëk: kröf kleiner kropf; nožëk: nöž messerchen; plehëk: plëh kleines stück blech; repëk: rep schwänzlein; ročëk: röč henkelchen; snopëk: snöp kleine garbe dalm. ev. mat. 13; schön. 56: lulko zvežite v' snopiké; jap. 60: snopike; škr. 136: snopèk; stročëk: strök kleine schotte; škofëk: škôf gen. škófa bischof aus papier als Nicolo; šopëk: šöp büschelchen, häuflein; volëk: völ öchslein schön. 390: volèk. — Ali u svih navedenih riečih čuje se i ´ na predzadnjoj slovci ne samo u ugr. i kajk. nego i u kranjštini: bòbek, gròzdek itd. n. p. ravn. 1/254: šòpek; pazi nagfl. 53: grouzdek = grózdek. — Takav ima naglas i ne deminutivna rieč còvek izgovaraj còuk gen. còuka klotz, gr.

β) deminutiva od baš navedenih deminutiva na ëk: bobčëk gen. bobkà: bobëk; cofčëk: cofëk; grošček: grošëk; snopčëk: snopëk itd.

γ) deminutiva od dvoslovčanih rieči s pregibnim *e* u zadnjoj slovci i s ` na predzadnjoj: kolčëk: kòlec; končëk: kònec; korčëk: kòrec; kozlëk: kòzel; lončëk: lònec; norčëk: nòrec; oslëk: òsel; stolčëk: stòlec; tepčëk: tèpec; zvončëk: zvònec preš. 61: zvončìk zapoje: cín, cin, cín. Uz to dakako i kòlček, nòrček, stòlček, zvònček preš. 120: zvònčike, marjétce drúge túdi číslamo cvetlíce.

δ) deminutiva od jednoslovčanih rieči s poluglasnim ili povokaljenim *r*: dežëk: dëž kleiner regen al i dîžek a ugr. hrv. dèždžek gön. 25; pesëk: pës ugr. hrv. pèsek gašp. 1/250: pesek; prama Istri u Kranjskoj pòsek; grmëk i grmek: grm; krtëk i krtek: krt; prtëk i prtek: prt; srpëk i srpek: srp; stržëk i stržek regulus zaunkönig; vrtëk i vrtek.

ε) Njekoliko deminutiva od krstnih imena, koja dolaze inače s tvorkom *et*: Anžëk Hänschen; Blažëk Blasius; Boltëk Balthasar; Boštëk Sebastian; Štefëk Stephan itd.; al i Blâžek, Bôltek, Štèfek.

b) Na slovci pred tvorkom naglas i to

α) ´ imaju

αα) deminutiva od jednoslovčanih nomina s ´: délek: dél; grehek: gréh; gríček: gríč preš 175; hlódek: hlód; jéžek: jéž;

Digitized by Google

kljúček: kljúč; kótek: kót; krížek: kríž; plášček: plášč; pólžek: pólž; žúljek: žúlj.

ββ) deminutiva od dvoslovčanih rieči s pregibnim *e* u zadnjoj slovci *i* s ´ na predzadnjoj: bótrek: bóter pathe; cúkrek: cúker zucker; délček: délec kleiner waldantheil; fláštrek: flášter pflasterchen; frátrek: fráter franciskaner zagr. 5/1 253: fratrek; hlévček: hlévec kleiner stall; hríbček: hríbec; hlódček: hlódec; jéžčec: jéžek; júnček: júnec; kébrek: kéber käferchen; klánček: klánec; kósček: kósec frustum ravn. 1/100: hvaležno ti ga hočemo vžiti slehrn kóšiček kruha; 2/233: kosčike so objédali; kótček: kótec; Kránjček: Kránjec; krížček: krížec; kúštrek: kúšter mensch mit zerzaustem haar; ljúbček: ljúbek amasius liebling tschup. 248: ljubičkov; ravn. 2/60: k' svemu dobremu ga ljúbčika navajata; preš. 98: ljúbčik; mlínček: mlínec; pévček: pévec; pískrek: písker töpfchen; pívček: pívec; prásček: prásec; róbček: róbec; sámček: sámec; slávček: slávek preš. 89; sódček: sódec; ravn. 1/169: dva sódčka vina; vrábček: vrábec; zídček: zídec; zóbček: zóbec; žrébček: žrébec. — Tako i mozóljček: mozóljec wimmerl.

γγ) Rieči koje se grade od jednoslovčanih numeralija i participa praet. pass. na *t*: pétek: pêt Freitag; snútek: snût das zettel des webers; svítek: svît cesticellus ravn. 1/169: sto svítkov suhiga grózdja; žítek: žît vita; frumentum perg. 30/1: žytek; petr. 72: žítek.

δδ) Tako su naglašene još njeke rieči: cúrek wasserstrahl; dávek abgabe, ravn. 1/304: svojim deželam je vsim dávik eniga leta odnehal; ljúbek amasius; liebling ravn. 1/29: dobri ljudje so božji ljúbki; 1/53: Jože ljubek svojiga očeta je bil tudi božji ljubek; 1/260: pojem pesem svojemu ljubku; pések sand jap. 29: pęjsek; sírek meerhirse; svétek i svètek dies festus; festum küzm. 253; petr. 44: svétek itd.; ščúrek küchenschwabe; Túrek: Türke: žárek sonnenstrahl, škr. 377: žárki.

β) ˆ imaju malo ne sve ostale rieči, na pose

αα) deminutiva od jednoslovčanih substantiva s ˆ pa i s ˝ osim onih u kojih ima ö ili ë (= stsl. o ili є) i ř i poluglasno; bîček: bïk junger stier; bôgek: bôg der liebe herr gott; brêžek: brêg; brŏdek: brôd; brûsek: brûs: cêpek: cêp; cvêtek: cvêt nagfl. 40. 157: cvejtek; čâsek: čäs ravn. 2/121: prav tisti časik je bil; 2/216: tako je vsaki čásik prav védel obrniti; nagfl.

Digitized by Google

193: časek; č l ê n e k: člên perg. 7/1 vu privilegiom ne zapyšu uetoga členka; č ô l n e k čûnek: čôln čûn; č r̂ v e k: črv; d â n e k, dênek: dân dên, gasp. 1/36: beli denek; d â r e k: dâr: dêdek: dëd, gön. 87: dejdek; d î m e k: dîm; d l â n e k: dlân; d r â t e k: drât; d r ê n e k: drën; d r ô b e k: drôb; d r ô g e k: drôg; g l â s e k: glâs ravn. 1/262: glásik; g l â ž e k: gläž nagfl. 58. 136: gläžke; g l î d e k: glïd; g r â d e k: grâd; g r â š e k: gräh; g r ô t e k: grôt; g r û n t e k: grûnt; h î s e k: hîs kleines häuschen im weinberg; h l â d e k: hlâd; h r â m e k: hrâm; h r â s t e k: hräst; h r ê n e k: hrën; k l â s e k: klâs; k l j û n e k: kljûn; k r ê s e k: krês; k r ûh e k: krûh tschup. 361: kruheka; pohl. opr. 205: kruhk; ravn. 1/221: kruhek; k û m e k: kûm; k ù p e k: kùp; k v â s e k: kvâs; l ê s e k: lês; l î s t e k: lîst, dalm. num. 5: lystik, ravn. 1/89: nikar zeleniga lístika ne ostane na drevju; zagr. 4/1 200; m ê š e k: mêh; m ï š e k: mïš gasp. 3/498: zapoveda pet zlateh mišekov napraviti; m l î n e k: mlîn handmühle; m ô š t e k: môšt; m ô ž e k, mûžek: môž mûž bauer gasp. 3/439: drugemu takaj mužeku na ov dan žitek domom peljajučemu tresk iz neba opadajuči vsa kola s pšenicum za kupa požge; 3/512: kak se vidi vu molitvi priprosteh mužekov; n ô s e k: nôs gasp. 3/451: nju bi hotel ozvati tja vu svojem noseku spametnu devicu; p â s e k: pâs; p r â š e k: prâh; p r â ž e k: präg; p r ô t e k: prôt virgula; p r̂ s t e k: pr̂st; p r̂ t e k: prt; p s ï č e k: psïč hündchen rog. 207: psičik; p t ï č e k ftïček: ptïč ftïč; r â č e k i r â k e k: räk; r ê d e k: rêd; r ô ž e k: rôg; s â č e k: sâk; s â t e k sêtek: sât sêt; s n ê ž e k: snêg; s r̂ p e k: srp; š č ï t e k: šči̇t dalm. ex. 25. 28; š û m e k: šûm; š t û m f e k: štümf; t û m f e k: tümf; v l â s e k: vlâs; v r̂ h e k: vrh τὸ ἄκρον, τὸ ἄνωθεν küzm. 406: nagno se je na vrhek palice svoje; 208: bila je pa sukuja njegova nešivana, od vrhka setkana celou: z î d e k: zîd ravn 2/164: zidik; z l ô č e k: zlôč kleiner abschnitt im buche nagfl. 16. 63. 74: zlouček; z ô b e k: zôb; ž l ê b e k: žlêb.

§6) deminutiva od dvoslovčanih rieči s pregibnim *e* u zadnjoj slovci na s ˆ i predzadnjoj slovci: b ê l č e k: bêlec weisses thier; b r ê ž č e k: brêžec; b r ù s č e k: brûsec; č l ê n č e k: člênek; č r̂ n č e k: črnec art hummel; d ê č e k; dêtec; d ê d č e k; dêdec avus tschup. 220. 537: dędček; pok. 3/45: dędičik; ravn. 2/157: kaj gré staríam od njega, kaj déščiku in bábici; 1/277. 304; d r ê n č e k: drênek; d v ô j č k i: dvôjci gemini; g l â ž č e k: glâžek; g ô b č e k: gôbec; g r ï l j č e k: grïljec; g r ô č e k: grôtec; g r ù n č e k: grûntec;

662664

Digitized by Google

h l ê b č e k: hlêbec; h r â m č e k: hrâmec; h r â š č e k: hrâstec; J â n č e k: Jânek Hänschen nagfl. 168; j â r č e k: jârek gön. 97; k l â š č e k: klâsec; k l î n č e k: klînec; k l j û n č e k: kljûnek; k r â j č e k: krâjec ravn. 2/39: nam že kak krajčik ure v bogá misliti preséda; k r ê s č e k: krêsek; k r û š č e k: krûhek; k û m č e k: kûmek; k ú p č e k: kûpec; L ê n č e k: lênec ime obiteljsko; l î s č e k: lîsec; m l â j č e k: mlâjec filius, frater natu minimus ravn. 1/131: mlajček Joatam po imenu sam je všel; m l î n č e k: mlînec; m ô š č e k: môstec; m û l č e k: mûlec; m û r č e k: mûrec feldgrille; p â l č e k: pâlec däumling; p ô p č e k: pôpek; p r â š č e k: prâšek; p r š č e k: prtec; r ê v č e k: rêvec ravn. 2/205: de ga posvetne slásti srečniga delajo, méni, pa révčika ga storé; preš. 30: vé si pa žêlte (mjesto želte) možíčke ki ne stop'jo 'z vójence — zméram vprežene oslíčke, dólgočásne révčike; r î l č e k: rîlec rüsselchen; s î n č e k: sînek; s î v č e k: sîvec art hummel; senex canis capillis; ravn: 1/87. 321: sívčik; s t â r č e k: stârec rog. 261: starčig; t r ô j č k i: trôjci drillinge, V â n č e k: Vânek Hänschen; štj.; v l â s č e k: vlâsec härchen; z â j č e k mjesto z â j e č e k: zâjec häschen; rictus vrst cvieta; ime prascu; ž l ê b č e k: žlêbec.

γγ) deminutiva imena krstnih koja se od mila govore: B l â ž e k Blasius; B ô l t e k Balthasar; D r â š e k Andreas; F ê r l e k Ferdinand; F î l p e k Philipp; G û s t e k Gustav; Î v e k Joannes; J ô ž e k Josephus; J û r e k Georgius; L ê k s e k Alexius; L î p e k Philipp; M â t e k Matthias; N â c e k Ignatius; P ê p e k Josephus; P ê t r e k Petrus; P ô l d e k Leopold; Š t ê f e k Stephanus; T ô m e k Thomas; T ô n e k Antonius; V â n e k Johann der täufer; V î n c e k Vincentius itd. — Pa tako i s ô l n č e k die liebe sonne ravn. 1/275: po hudim vreménu nam on spet z milim sónčikam persija; 2/52: po oblačnimu in deževnimu vreménu spet jasni sónčik na nebu sija; i s r̂ č e k herzchen, herzliebster ravn. 1/260: naj pojem pésem svojimu ljubku, pésem prijetno svojimu srčku od njegoviga nograda; 2/96: Filip je vedel, kako bo srčika Natanaela veseljilo, če mu kaj od njega pové; 2/171: mati je per srčika vsakimu pojémleju neizrečèno britkost začutíla.

δδ) maskulina prema femininom ili maskulinom na *a:* â t e k: áta väterchen štj.; č â d e k bos fuligineus: čáda vacca fuliginea; d î m e k bos niger: díma vacca nigra; d û š e k amasius, theuerster: dúša; g r î n t e k: grínta ein mit grind behafteter; î c e k junger ganz kleiner stier: íca junge ganz kleine kuh, i u obće = vol u djetinjem jeziku štj.; j â p e k väterchen: jápa zagr.; l î b e k gäns-

Digitized by Google

chen: líba; l î s e k bos albis maculis: lísa abba macula et vacca albis maculis; p î c e k gallus: píca; p û r e k truthuhn: púra. Tako završuju se amo tamo po Zagorju imena vlastita krstna, koja se inače završuju na *a:* J â n e k inače Jâna; K â t e k inače Kâta; M â r e k inače Mâra itd. pa prema tomu i d ê k l e k puella. Možda je i s r ê d e k prema sréda, medium mittel rog. 244: vbóžtvu je taisti srédik ali mittel, skuzi katéri ga pride se h' te šréči.

εε) rieči koje se grade od glagolskih osnova: d î r e k dêrek cursus mat. 528: koji drčeč ona samo vidi, koja v dérku na proti nazoči ima; h r â č e k creatus; k f m e k mastschwein gasp. 3/562: l ê p e k viscus; p î s e k littera; p l j û n e k sputum; r û č e k prandium; s k l ê s e k (sklestek) ravn. 1/221: ravno skleskov nabéram; s m f č e k gryllus; s p î s e k mat. 577: peldih pune jesu knjige i spiski pripečenj; s t â n e k küzm. 272: neprílični pak brod bodouči na zimski stánek πρὸς παραχειμασίαν; trpl. 15 39. 60. 84. 109: stánek; 42: stánka; 63: stánkov; 64: vu stánki'; 55: stánkaj; nagfl. 191: gdarc sunce na shodi gori príde sčasoma se vse više pozdigáva na visíni nébe, dokeč je na naj víšiši stánek nej prišlo; s t r ô š e k sumptus; s v â l e k wutzel ravn. 1/300: Daniel vzame smole sala in lás, napravi svalkov in mu (drakonu) jih méče: zwecke ravn. abc. 49; š č î p e k rosa canina nagfl. 157: ščípek; t r ê s e k tremor: v ô š č e k desiderium wunsch rog. 417: velikust časty nebeške prestópe use naše želè inu vóške; v f t e k schraube; v f ž e k iactus; z g ô d e k ereigniss pok. 3/5: zgódek; ravn. 1/128: ta zgódik pokaže de bog štrafúje gréh delajóče ljudí; z l î v e k gussmodell; z m ê t k i plur. rührmilch; z m ô ž e k fähigkeit; vermögen ravn. 2/66: kònčano bi bilo tedaj žalostno, ako bi otrok te zmóžke v' hudó obračal in ne v' dobro; z v f ž e k missgeburt gol. 13: trodi so en zvršeg te nature (upravo izvržek).

Pod jednu dovde navedenih vrsti dadu se ponamjestiti i ove rieči, osim što njeke dolaze i od jednoslovčanih adjektiva i adverbija: b â d ž e k, malen čovjek hrv.; b â r n e k ime volu hrv.; b ê č e k bierfass; b î c e k neuškopljen prasac hrv.; b î č e k arundo phragmites; b î n c e k komad drveta na oba kraja zaoštren koji rabi djeci kad se igraju igre „binceka", hrv.; b î n d e k, njekakav nožić hrv.; b ô b e k (i bòbek) dug kolac na kom je pribivena peta stare čižme čim se ribe iz dubine i ispod korenja tjeraju hrv.; b ô m b e k, maleno zvono kravam o vratu; svaka malena kugljica n. p. ona od krumpira kad ocvate; c â n j e k fetzen hrv.; c ê c e k = sisa gön. 34; nagfl. 91. 93; c û c e k canis gön. 34: cücek;

Digitized by Google

cûjzek, maleno mlado ždriebe: cûndrek, poderan čovjek hrv.; čêpek, vrst pasulja hrv.; čîček, vrst pasulja hrv.; gasp. 1/131: kožica Kristuša odrezana na obrezanju na spodobu črlenoga čička zavita čuva se; čôltek stultus hrv.; čûček, maleno mlado pile, hrv.; dr̂mek, nješto kod preše, hrv.; êršek, jêršek archiepiscopus perg. 4/1. 3/2; fânjki pl. art mehlkuchen (faum) hrv.; cîfrek, ime psu, hrv.; fîntek njeka posprda, hrv.; fr̂ntek homo unco naso, čovjek komu je nos u vis ili na stranu zavinut hrv.; fûrek = trček; = složnja to je prostor izmegju dva stupa na drvenom stanju; = malen čovjek hrv.; grâjek ⇐ ograda štj.; gûcek, gûdek i gûjcek malen mlad prasac, hrv.; hâsek utilitas, mol. 120. 183; gön. 107; nagfl. 20. 68. i često u kajkavskih knjigah (häsek); hêkmek stisnut čovjek kao nakaza hrv.; hêndek, nosi škrljâk na eden hendek; hr̂ček nagfl. 105: svinjé glava je velka, hrček dugi kusti; ime psu hrv.; jâmbrek, jalšov cviet, hrv.; jârek graben, kanal nagfl. 172: vretine si grabe kopajo i járci do; gde pa več járkov v edno grabo vküp pritečé, potoci nastánejo, 200: z žalouca zemlé vretine cürîjo, z vretin do járci, potoci i velke tekouče vodé; gön. 101: vejm de z vretine járek, z jarka pa potok; kîmek, njeki nožić hrv.; knjâček trčak koji se ne da razkoliti, mjesto tnaček, štj.; kûrtek, prasac komu je rep ili uho odsiečeno; vrst pasulja hrv.; kûžek hündchen ravn. 1/271; 2/47: kúžikom; kvêštek bettelmönch (quaestor?) hrv.; lôček juncus; lôvrek = kustura hrv.; lûnjek paxillus; mâclek = kladivce štj.; mâlek diabolus; mâzek, mesar koji svinje kolje hrv.; mîgek art messer hrv.; mîslek, ime volu, hrv.; mûlček nothus; mûnjek. mûnjček (млъний) ime volu, hrv.; mûtlek, koji više šuti nego li govori a kao da ne zna govoriti hrv.; ôšček scheit holz hrv.; pâjcek sus hrv.; pâvček ravn. 1/67: nesite v'dar možu hladíla, medú, dišav, mjire, pávčkov in mandelnov; pîbek, ime psu, hrv.: pîlek spund, hrv.; pîsek pisk orgelpfeife hrv.; a küzm. 7: pisk = ἰῶτα = buchstabe; pîšek arschloch hrv.; pljûčki pl. sputum hrv.; pr̂ček pr̂njek fetzen hrv.; prôlek, mlado prase hrv.; pûntek, ono što udata nosi straga na glavi na čem peča stoji (bund?) hrv.; pûrdžek debeo a malen čovjek hrv.; pûsek i pûjsek sus kr.; pûžek rt od svrdla (polžek) štj.; râdek, ime volu hrv.; râšek, na što se vije pregja kad se sprede; rêžek, luknja kroz vrata da se krož nju gleda hrv.; rîček milchzahn; rîdžek îme rigju volu, hrv.; rôvlek = lô-

Digitized by Google

vrek hrv.; r û d e k, ime prascu, hrv.; r û m e k, ime volu hrv. r û n j e k, ime prascu hrv; s ê s e k = sisa gasp. 1/177; s î t e k binse; s k l j û č e k = kustura štj.; s k ô č e k aranea truncorum kr.; s m û l e k, ako se mnogo siena ili lakna skupa sfrče, to je smulek, hrv.; s m r̂ č e k cicada gön. 119: kébri najbole čeres nouči naprej šamríjo kakti i smrčki s svojim protivnim strűganjem; s p î r e k waschfetzen zum abwischen der schüsseln; s p î s e k abschrift, scriptum ravn. 1/366: kraljíci pošle spísik kraljeviga povelja; s r̂ č e k = smrček nagff. 85: po hiži i okouli hiže se zdržávajo miši, podgani, mühé, pávuci, buhé, kebri, srčki; s r̂ d e k holzkern; s t ê p k i pl. buttermilch; s t r û č e k, klas kukuruzni bez zrnja hrv.; s û r e k, ime volu hrv.; s û s m e k nepočešljan čovjek hrv.; š â n t e k ein hinkender; š î p e k, š č î p e k rosa canina, küzm. 89. 152. 227 βάτος; š n ô f l e k schnüffler; š p î č e k langgestreckter gleichsam spitziger mensch hrv.; š t û b l e k lonac gdje se mlieko kisa i siri štj.; t ê č m e k koji na piru vino toči i na stol nosi; t r̂ č e k komad drva što no ostane u zemlji gdje se drvo posieklo gasp. 3/459; t r î n e k augenblick ravn. 1/93: v' trínku reče vozóve napréči; t r̂ n e k fischangel jap. 81; škr. 34; 126; čim se gorice grobaju hrv.; i t r̂ n j e k željezna čvrsta šiba na kojoj gornji kamen u žrvnja stoji hrv.; t û l e k, ona ciev u preši po kojoj se mošt odtače hrv; t û n j e k butterstöpsel; t û š e k madlo zrnje koje kod vejanja pada pred kup hrv.; t û t l e k tölpel hrv.; v ê n e k kränzchen; v ê s e k debela kvrgasta batina hrv.; v î n e k ein bug; v î v e k vanellus cristatus; v m ê s e k das dazwischenthun tschup. 163: Odam je brez umęjska od božje roke furman; 359: kader bogu en vofr donesem, kaj imam per temu brez vsega umęjska z en cil in konc? 564: tu oznanilu be brez umejska od boga samega prišlu; z d ê v e k spitzname hrv.; z m â z e k kleks; salbe; z n ê s e k betrag; ž â j f e k njeka bilina hrv.; ž î b e k gänschen, gön. 37: žibek pivče; ž î ž e k curculio; ž û ž e k midas, curculio zagr. 5/1 237: kak ovu zapoved obdržavaju oni bogatci kojem žužki i štakori žitek kvare. — U njekih ovih rieči čulo bi uho finije od moga u kojih mjestih valjda ˜ mjesto ˆ na srbsku.

Tro- i *višeslovčane* rieči:

a) ˜ na zadnjoj slovci dolazi riedko: č e t r t ȅ k i č e t ŕ t e k donnerstag; z a p r t ȅ k i z a p ŕ t e k verdorbenes ei.

b) ´ na slovci pred tvorkom imaju

α) deminutiva od substantiva s ´ na zadnjoj slovci: b a h á č e k: bahač junger prahlhans; b e d á č e k: bedák kleiner dummkopf;

Digitized by Google

beráček: beráč junger kleiner bettler; hudíček: hudíč teufelchen; junáček: junák kleiner junger held ravn. 1/151: poznali bi radi tega dobriga junáčka; klobúček: klobúk kleiner hut; koláček: koláč kleines radförmiges osterbrot; kováček: kováč avis quaedam hrv.; kotáček: kotáč rädchen; lopárek: lopár kleine schaufel; valíšek: valíš kleines felleisen.

β) deminutiva od substantiva s ´ na predzadnjoj i s pregibnim *e* u zadnjoj slovci: dihúrček: dihúrec kleiner iltis; dojénček: dojénec säugling: jelénček: jelénec, ime voličku; komárček: komárec kleine gelse; kosírček: kosírec parva falx vinacea; krumpírček: krumpírec grundbirnchen, erdäpfelchen; lopárček: lopárec kleine ofenschaufel; mehérček, mehúrček: mehérec mehúrec kleines blässchen; mladénček: mladénec jüngling ravn. 1/324: mladénčik se ne dá pregovoriti; 2/54: žé mladénčik je poln duhá bil; pastírček: pastírec junger hirt, tschup 392; pastírčeka: ravn. 1/150: pastírčika; potepénček: potepénec junger landstreicher; prvénček: prvénec erstling; rejénček: rejénec nährkind; rménček: rménec kleine gelbe hummel; rokávče-k: rokávec ärmelchen; slepárček: slepárec betrüger preš: 30: smo poštêne mé Krajníce, vsák slepárčik ní za nas; topírček: topírec kleine fledermaus; učénček: učénec schülerchen.

γ) deminutiva na *anjek* riedkom iznimkom: belánjek albumen hrv.; brežánjek colliculus; bubánjek spítze, gipfel einer anhöhe fuč. 63: do zemlje bili su vnogi oštri pečine bubanjki iliti vrhunci; 64: po oneh bubanjkeh dole leteč vse kosti i kotrige je si potrl; cuprdánjek fetzen hrv.; grčánjek gula; kurtánjek, životinja kojoj je rep ili uho osakaćeno hrv.; listánjek sura: kod pluga ona daska koja zemlju odriva da se slog načini hrv.; polovánjek (ne znam više što znači); trdánjek; nucleus ulceris; viránjek vorago; vrtánjek mjesto uz njivu gdje se plugom krene, hrv.; zviránjek mjesto izviranjek quelle zagr. 4/1 100: mir je vsega dobra zviranjek; 5/1 333: kak mu na pamet dohagjaju frižke vodice oneh zdencev i zviranjkov, za koje prvo ni maral; mat. 566: od kuda i iz kakvoga zveranka došel je tulikeh zlih potop; žukánjek mjesto žutanjek eidotter, i žúkanjek.

δ) rieči koje se grade od part. praet. na *t* pred kojim se osnova završuje na *e* = a: načétek: načêt initium; počétek initium exordium, petr. 25: počétek; 11: na počétke béše réč; podné-

Digitized by Google

tek: podnêt fomentum; posnétek: posnêt imitatio, abdruck, abzug, tschup. 178: naglo jemle tudi pohujšanje gori skuz posnętk; škr. 198: on mrtve podóbe posnętik lúbi; prejétek: prejêt empfang; pričétek: pričêt initium, exordium pok. 1/55: sim povędal perčętik mojiga gręha, 3/38. 52; gasp. 1/668; vu pričétku, 1/678: iz pričétka; 3/523; reš 166; spočétek: spočêt tschup. 539: katiri iz nami en enake začętk inu spočętk imajo; unétek: unêt entflammung, poslovica je: začétek unétek; vzétek: vzêt brez vonuzętka ohne ausnahme tschup. 379; pohl. opr. 44; začétek: začêt initium preš. 148; küzm. 26: od začétka svejta; 37.48 itd.; mol. 191: nesrečna smrt je začétek nesrečne mantre; 113: pod začétkom s. meše; 153: od začétka; 106.135: vu začétki; zavjétek summa, synopsis, summarium i závjetek gasp. 3/530: čuda tulikaj nekoja samò na kratkom à ostale vu zavjetku videti hočemo; 3/534: ostala čuda Manicus ovako vu zavjetku na prvo postavlja. — Po analogiji ovih naglašuju se i njeke druge rieči na *etek*: imétek habe, al i imêtek; zdržétek inhalt nagfl. 22: zdržétek do eti mao tekouči zgovárjanj je, tok štímam, zadosta na tou da se od dománjega žítka do časa odtrgnjeno dejte pvivabi k svojemi nouvomi málomi svejti. — Prema tomu i: došéstek adventus mat. 603: hip došéstka i prihajanja nečistoče, češće došêstek (i došëstek). — Tako još i: dobíček lucrum, profit mol. 208: dobíček, küzm. 248. 255: dobíčka; petr. 137: z dobíčkom; krajč. 70. 168: dobíček itd.; i zgubíček verlust tschup. 343; krajč. 333: da mu njegova čast i koruna zemeljska ne bude zgubíček nebeské korunè.

Dolazi naglas i na predlogu: gasp. 1/40: póčetek, 1/13: príčetek 1/141: prìčetek; 1/225: zàvjetek.

c) ˆ na slovci pred tvorkom imaju

α) deminutiva i druge rieči koje se grade od nomina s ˆ ili ˜ na zadnjoj slovci: balônek: balôn kleiner papierdrache (Varaždin); brbûnek: brbûn wasserblase; Bernârdek: Bernârd gasp. 3/533: ni mene stiral Siriančec, menje mene stira Bernardek; Boštijânek: Boštijân Sebastianus; cekînek: cekîn; fižôlek: fižôl kleine fisole; Frjânek: Frjân Florianus; golôbek: golôb columba nagfl. 40: goloubek; kokôtek: kokôt hähnchen; kopûnek: kopûn; Martînek: Martîn Martinus; Matjâžek: Matjâž Matthiesel; Mihâlek: Mihâl; Miklâvžek: Miklâvž Nicolaus; oblâček: oblâk wölkchen; obrâzek: obrâz bildchen tschup. 311; obrôček: obrôč reiflein gol 11; Odâmek:

Digitized by Google

Odâm Adam; purânek: purân; sabôlek: sabôl schneiderlein; soldâtek: soldât: soldat aus holz, pappendeckel; štacûnek: štacûn kleiner verkaufsladen; vrtûlek: vrtûl wasserwirbel. — Tako osobito deminutiva od substantiva na ič i ic: bobîček: bobič; borštîček: borštič kleiner forst; čebrîček: čebrič zagr. 5/1. 38: najduči jednu mladu snehu pri njem pod jednem čebríčkom skrivenu na koi čebrič opat je sel..; čolnîček: čolnič kähnchen ravn. 2/127: dva čolníčka sta bila per kraju; 2/196: Jezus stópi v' čolníčik; mat. 605: vnogi skočili su bili vu čuníček; črvîček: črvič würmchen ravn. 2/65: šè črvíčku bi ne bil mogel žaliga storiti; čuvîček: čuvič gryllus domesticus; gradîček: gradič schlösschen; grošîček: grošič gröschlein; hlapčîček: hlapčič παιδάριον dalm. job. 3: en hlapčiček je počet; schön. 89: en hlapčiček je tukaj; hramîček: hramič: kolîček: količ stäbchen; konjîček: konjič rösslein; kotîček: kotič; kozlîček: kozlič böcklein rog. 218: ukazála je dva kozlička od te čede pernesti; ravn. 1/155: vzel je kruha méh vína in pa kozlíčka; kraljîček: kraljič zaunkönig; Matîček: Matîc Matthiesel; mečîček: mečič binse; mešîček: mešič schläuchlein; mladîček: mladič pullus, nagfl. 106.130: mladíčki; mostîček; mostič brücklein; možîček: možič (možic?) männchen preš. 30: možíčke; mrlîček: mrlič kleiner todte ravn. 2/171: Jezus je k' mrlíčiku stopil; 2/174: nad lepim nedolžnim mrlíčkam nas z' čudežam podvučí..; nožîček: nožič messerchen dalm. jer. 36: je on nje (platelne) z' enim pisarskim nožičkom razrezal; oslîček: oslič eselein preš. 30: vé si pa žel'te možíčke zméram vprézene oslíčke; pesîček: pesič hündchen gön. 83: pesíček; repîček: repič schwänzlein; slavîček: slavič luscinia nagfl. 167: slavíčki; snopîček: snopič; štrfîček: štrfič, vrst šljive hrv.; telîček: telič kälbchen; volîček: volič öchslein; vozîček: vozič wägelchen: vršîček: vršič wipfel, palmes; žrebîček: žrebič fohlen.

β) deminutiva od substantiva s naglasom na predzadnjoj slovci koja u sing. gen. rastu i tuj na predzadnjoj slovci ´ dobivaju: bartôlek: Bártol Bartóla, art messer, sravni lovrek hrv.: človêček: človek gen. človéka homunculus; jezîček: jèzik gen. jezíka zünglein pohl. opr. 64; škr. 175: jezíčik per vági; nar. pjes.: Matîček jezîček pod òknom trkljâ: deklêtca, odprîte, sem dáleč domâ; jelênek: jèlen gen. jeléna hirschlein; klopčîček: klòpčič gen. klopčíča knäuelchen; kožûlek: kòžul gen. kožúla

Digitized by Google

i k o ž û š e k: kòžuh gen. kožúha pelzchen; o b l ô č e k: òblok gen. oblóka fensterchen; o r ê š e k; òreh gen. oréha muskatnuss; p e l î n e k: pèlin gen. pelína wermutwein; p e t e l î n e k: petèlin gen. petelína junger hahn; p o k r ô v e k: pòkrov gen. pokróva deckel; p o l î č e k: pòlič gen. políča kr. die halbe a hr. massflaache; p o t ô č e k: pòtok gen. potóka bächlein; p r e š î č e k: prèšič gen. prešíča schweinchen; r e m ê n e k: rèmen gen. reména kleiner riemen; r o ž î č e k: ròžič gen. rožíča börnchen; t r e b û š e k: trébuh gen. trebúha bäuchlein; ž e l ô d e k: žèlod gen. želóda eichel; magen.

γ) deminutiva od rieči s pregibnim *e* u zadnjoj i naglasom na predzadnjoj slovci: A n d r ê j č e k: Andrêjec kleiner Andreas; b e l o g l â v č e k: beloglâvec weisskopf = greis ravn. 1/193 2/35: Barzilej osemdeset lét stari beloglávčik; 1/327: beloglàvčika; B o š t j â n č e k Boštjânek Bastel; b r b û n č e k: brbûnek wasserbläschen; C a h a r î j č e k: Caharîjec ravn. 2/18: Caharíčika ga hočejo imenovati; c r k l j î v č e k: crkljîvec ein verzärtelter mensch pohl. opr. 44: koku bo tedej s' tabo ti cerklivčkek; f a l â č e k: falâtec stückchen nagfl. 67: eto je eden faláček glaźojne; g o l ô b č e k: golôbek, golóbec täubchen; j e l ê n č e k: jelênek hirschlein škr. 15: naj bó ona tebi kakòr ena nar lúbiši košúta inu kakòr nar prietniši jelenčik; J e r n ê j č e k: Jernêjec a štj. Arnêček: Arnêc skraćeno od Arnêjec Bartholomaeus; k o ž û l č e k: kožûlec i k o ž û š č e k: kožûšek pelzchen; L j u b l j â n č e k: Ljubljânec rodom iz Ljubljane čb. 1/18; M a t î j č e k obično Matiček: Matîjec obično stegnuto Matîc Matthiesel; o b r ê š č e k: obrèzek stück zerschnittenes, oder abgenagtes obst; o c v î r č e k: ocvîrek grämmelchen; o d ô j č e k, odôjek spannferkelchen; o p r â v č e k: oprâvek kleine verrichtung; o r ê š č e k: orêšec orêšek muskatnuss; p o ž î r č e k: požîrek schlückchen; p r e d ê l č e k: predêlek, fächelchen; p u š č â v č e k: puščâvec eremita preš. 89; tóži ga bogú pušávčik; r j â v č e k: rjâvec ravn. 1/151: rjávčik je bil David; s r a b l j î v č e k: srabljîvec art irdener krug; t r e b û š č e k: trebûšec bäuchlein.

δ) rieči sastavljene s predlogom slovku činećim gragjene od substantiva i adverbija: n a d n ê v e k: dan tagewerk; n a d s t r ô š e k: stróha grunda; n a p r ê d e k: pred, napred fortschritt; o d v ê t e k: vet heres, nachkomme tschup. 588: odvytke; trpl. 82. 102: odvejtek; 39. 66: odvejtka; 39: odvéjtki; 10. 40. 62: odvejtkom; perg. 2/1: oduitak; 8/1: oduitka; gasp. 3/445: odvetek itd.;

Digitized by Google

o p l ê č e k: plèče mieder; o s r ê d e k: sréda medium; mittel ravn. 1/24; z' takim lohkim osrédkam ali mitelnam je svojo misel bog dosegel; preš. 175: ki te vodíla ní le stara vera tje na osrédik Bléškiga jezéra; o s t r î č e k: stric herba quaedam, zove se i pesji stric hrv.; o v r â t e k: vrat collare; p o d b r â d e k: bráda mentum; p o d z î m e k: zíma auctumnus; p o g l â v e k: gláva caput libri; p o n e d ê l j e k: nedélja montag preš 82: pondéljik; p o p ê č e k: peč rutabulum; p o s î n e k: sin filius adoptivus; p o s r ê d e k: sréda vermittlung tschup. 359: vofr brez posrędka samega boga za svoj naprejpostavk ima; p o v r ŝ e k: vrh povrh drangabe, zugabe; p r i î m e k, p r î m e k: ime zuname škr. 395: kateriga perjimèk je bog Izrael, ravn. 2/120: še taki prímek nas ne obvárje od trplénja; p r i s t r ô š e k: strôha porticus, vestibulum petr. 52; z a k ô t e k: kot winkel im hause; z a t î l e k: *til (тыль) occiput: z a v r â t e k: vrat cervix. — U ugr. i kajk. dolazi često naglas na predlogu: p ó s i n e k: sin mat 555; p r í č e l e k: čèlo, ona strana nahiža koja je k putu okrenuta i obično daskami obíta; p r í d e s e k; deska, plužna daska; p r í p e č e k: peč ofenwinkel; p r í s t r o š e k; z â j t r e k: jutro frühstück gön. 69: záütrik.

ε) rieči sastavljene s predlogom slovku činećim gragjene od glagolskih osnova. Ovakovih ima sijaset: b r e z p r e m î s l e k unbedachtsamkeit ravn. 1/208: trapost, nespamet in brezpremîslik je trdo fantu v srce zarášena; d o g ô d e k eventum; d o h î t e k βραβεῖον schön. 59: ne vejste li vy de ty kir u' ograji tékaju, de vsi rejs tekó, ali le en sam dohitek prejme? d o h ô d e k adventus, plur. dohôdki einkünfte perg. 3/2 28/2 gasp. 3/522; reš 145. 180 itd. d o l î v e k quod affunditur; d o m l â t k i plur. mahl nach beendeter drescharbeit; d o v r ŝ e k beendigung; d o v r ŝ ž e k additamentum; d o z d ê v e k einbildung, tschup. 112: po svojeh lestneh dazdęvkeh rodi; 162. 166. 271. 432. 543. 563; pohl. opr. 210: dazdęvke; ravn. 2/5: ni bila angelova pèrkazen noben prazen dozdévik; škr. 367: on je prestrašen zavolo dozdęvkov svojiga srcá; d o z ô r e k reife ravn. 2/40: vesela in srečna smrt je še zdaj lepiga življenja dozòrek; d o z v ê d e k erfahrung; i z b î r e k ausklaubsel; i z d ê l e k produkt škr. 219: lety, katerim se ona (modrôst) perkáže, njó lubio kakòr hitru jo vględajo inu nję čudne izdęlke spoznájo; 275: on je za vselej njih izdęlkam lepoto perdál; i z m ê č e k auswurf; tschup. 242: za en zmętschek tega svejta držani biti; pohl. opr. 300: zmętški; i z m ę t e k auskehricht; i z p l j û v e k sputum; i z p r e g l ê d e k einsicht pohl. opr. 230:

Digitized by Google

spreględk; izrâstek (zrâstek, vzrastek) auswuchs škr. 144: njegovi lasję so kakor pálmoviga drèvęsa izráski, črni kakòr vran; izrôdek bastardart; izvînek nichtiges behelf; izvîrek fons kast. cil. 298: je en zvèrik iz kateriga teče ena neposahnena réka; rog. 238: ta navošlívost je en zvirik tega ubijájna; tschup. 388: izvirke tega zlega izslediti; škr 80: kadàr pravičèn pričo hudobnega páde je kakòr z' nogó skalén studénèc inu kakòr skažén izvirèk; 196: častenje gnusenja vrędnih malíkov je vsiga hudiga izvirk začętik inu konèc; izvîžek auswurf; degeneratio; abortus; traun. 47: jest pak sim en črv inu ne en človèk: zasramùvánje tih ludy inu en izvržik tiga ludstva; pok. 1/114: sim zdaj kakòr izvržek med poslędne postavlen; reš 218: Nero iste nature izvržek; nabâdek, nabôdek punctum; nadâvek additamentum; nadolôžek zulage; nadrôbek intrita; nagîbek neigung pok. 2/58: jest sim bil kakùr en mrtvi v' gróbi brez vsih dobrih nagibkov; 3/73: nagibke; naklâdek appendix; nalêtek das anrennen, zustoss ravn. 1/161: vesel per še tako zoprnih nalètkih; nalôžek quod imponitur; namêček quod adjicitur; napîsek ἐπιγραφή tschup. 269: napisk; küzm. 44: koga kejp je ete i napísek? nagfl. 63: njí (knjíg) rázločni napiski se na njí prvom listi (napiski) čteti dajo; reš 53: o rèči vredne da se zrežu na mramornom stupu onoga groba za vekivečni hvalni napisek (epitaphium) nevmrtelnosti one žalosti; 175: priprosti človek najde svoje kosti na jednem pokopju prez kamena i napiskov; naplêtek absis; narêjek anordnung, verfügung ravn. 1/41: božji narójik je, de more človek delati; naslêdek folge ravn. 1/185: greh ni nikolj brez hudih naslédkov; 219: žalostni so bili naslédki te razdrtve; 229: imajo strašne pregrehe tudi strašne naslédke; nastôpek folge pok. 1/108: oznanújem mojo nadlógo za tó de bi cęl svęjt strašne nastópke mojiga púntanja čez tebe, o gospód, vidil; 2/34: nastópkov; 1/49: nastopìke; 1/120: nastópìke itd.; ravn. 2/166: strašno so ga tarli nastopki iz greha; čb. 4/59; navrîžek additamentum; nazûvek soccus lineus; nepremîslek unbedachtsamkeit ravn. 1/209: nepremíslik nič prida ne stori; 1/227. 322; obâlek flussinsel kr.; občînek rejectamentum; občûtek sensus; obêlek putamen; oblîzek lambitus; oblômek fragmentum; obrâček reš. 77: ova ludovernost (superstitio) razdelila se je na dve nasledbe (secta): na jednu koja zapustivši poštuvanje meseca molila je listor sunce; na drugu koja zapusteč sunce klanjala se je samo mesecu. Kakov zrok k' onomu razdelenju jesu

Digitized by Google

imeli? poveda ga isti svetec i bil je takaj vrli obraček (pseudopolitica); o b r ê z e k praesegmen gasp. 1/125: obrezke; o b s t â n e k bestand škr. 33: kar hudobèn stury nima obstánka; gasp. 3/423: odhajaj, duh nečisti, i nemaj obstanka pri človeku; o b û j e k fussfetzen; o b z î d e k mauereinfassung ravn 2/164: ob kraju je bil obzidik do prs človeku; o c v î r e k speckkrumme ravn. abc. 53: ocvírki so premàstni, kdor se po njih napije zboljí; o č î n k i plur. appluda; o d ê v e k integumentum reš 15: ima iziti od telovneh vezov, od mesa odevkov; o d g â n j e k spross, trieb ravn. 1/333: bogá se bati je korenina modrosti, njeni odgánjki zelené vekomaj; o d h î t e k rejectamentum; o d h ô d e k abitus zagr. 5/1. 152: na odhodku; o d k l â d e k aufschub, nar. poslovica je: odklâdki odpâdki; o d k f̂ h e k ein losgebröckeltes stück z. b. eines zahnes; o d l â š e k aufschub, verzögerung; o d l ô č e k odluček beschluss, entscheid, loos traun. 23: ogin žvéplu inu píš bódo odlóčik njih trplenja; škr. 155: to je naš dejlež inu odlóčèk; 159: bó nar bólši odlóčik v' božjim templi imel; perg. 71/1: v onom lystu v' kom se odlučiek daa; o d l ô m e k fragmentum; o d l û p e k i o l û p e k putamen; o d ô j e k nefrens; o d ô r e k i o d ô r e k scholle, das abgeackerte ravn. 1/152: ponižuješ odòrke; o d p î s e k rescriptum dalm. ezdr. 4; estr. 4: je njemu dal odpisek te zapuvidi; jer. 32: inu sem vzel k' sebi ta zapečateni kupilni lyst po praudi in navadi inu en odprt odpisek; o d p û s t e k ablass rog. 54; tschup. 427; o d r â s t e k nachwuchs tschup. 588: skuz njeh otshe buh njeh odvytke inu odraske k' svojem otrokam narediti; o d r ê z e k praesegmen; o d s ê č e k resegmen; o d t f̂ ž e k titivilicium; o d v l â č e k dilatio reš 194: takvi su gorši . . zarad odvlačkov, zaradi ni konca ni kraja pravdam; 195: o nemarnosti, o odvlački tati vremena! o g ô r e k i o g ô r e k torris, titio pok. 3/12: moje kosty so se kakùr ogórèk usúšile; zagr. 4/1. 313: o pravica božia! kade su tvoie goruče strele, da se ž njimi ne fantiš nad ovem prokletem ogorkom peklenskem? o g r î z e k praerosum; o k l ê š č e k scheit holz abgehauen vom baume; o k r â j e k margo; o p â d e k abfall obično plur. opadki testivilicium; o p â n e k calceus fenestratus; o p â š k i plur. kleien vermengt mit spülwasser als viehfutter; o p ê r e k dio dasaka od kojih je dno pri lagvih štj.; o p î r e k, čim se što n. p. usta opiru ili ispiru petr. 254: zá to se ono vino opirek imenuje; o p o m ê n e k admonitio i o p o m î n j e k monitio ravn. 1/184: opomínjek; o p ô r e k, salo okolo sklezena kod svinje; kožica od svinjčeta, što no se meće u sir, koji se onda zove re-

Digitized by Google

menjak: o p r â v e k negotium škr. 192: on prosi za dobèr oprávèk; 266: moj syu! ne zapledi se v' mnoge oprávìke; pok. 2/6: oprávkòv; o s l î n e k bartneige; o s t â n e k überbleibsel; das bleiben dalm. jer. 23. 29; rog. 51: ostánik; preš. 100: ostánka; gasp. 3/558 itd.; reš. 172 itd.; o s t r î ž e k tomentum; o s t r û ž e k ramentum; o s v â l e k wutzel; o t ê s e k onaj komad dreva što se ne može više tesati; o t î n e k glühende kohle; verkümmertes obst kr.; o t r ê b k i plur. abschnitzel, abfälle ravn. 2/252: otrébki radi, ko so jih svinjé jedle, bi bili va nj letéli, pa nihčer mu jih ne da; o t r î n e k der von einer kerze oder von irgend etwas brennendem verbrannte abgeputzte oder abzuputzende theil, tschup. 312: ottrink te pregrẹhe pogasiti; pohl. opr. 47: otrink; o v î n e k krümme; umschweif μεθόδεια schön 255: oblejcite se z' božjim orožjem de bote mogli obstati pruti vsém zavitim ovinkom tiga hudiča; tschup. 445: svojo srečo skuz ovinke inu krive stẹze daseżejo; 477. 555; pohl. opr. 179; pok. 1/48: brez ovinka; ravn. 2/80: brez ovínkov nedolžen; 290: brez ovínka jim pravi; 2/139: nedólžen brez ovínkov in zvijáč; al' i o v ì n k gen. ovínka i o v í n e k; o z î r e k respectus tschup. 557: brez ozirka na svoj lestne dobičk; 633: v' ozirku na njeh; o ž û l e k schwiele; p o b ê r e k spicilegium; p o b ô l j š e k zubesserung tschup. 16: kar be njemu za pobulšk blu; p o č ê p e k ei ohne schale; p o č î n e k requies küzm. 20; mol. 170; nagfl. 18; perg. 25/2; gasp. 3/428; 489; reš u predgovoru itd.; p o č û t e k gefühl, empfindung, sinn, kast. cil. 95: skuzi ukna teh počutkov smrt pride notar v' to dušico: p o d â l j š e k verlängerung ravn. 1/24: podáljšek vaših dní; p o d l ê ž e k der am christtage in fremde häuser geht; p o d l ô ž e k unterlegtes ei; p o d m ê t k i plur. buttermilchsuppe ravn. abc. 49: mati zdaj črni sók kuhajo, zdaj ječménko, zdaj gráhovko, zdaj prežganjko, kàki mléčen sók ali podmétke, dansi kaj, jutri kaj; p o d ô b e k vorbild pok. 3/70: ta molitu more grẹšniku za podobik inu posnẹmik biti, po katẹrim imá on k' bógu zdihùvati; p o d p î s e k unterschrift reš 197: je dal takvu privolju s podpiskom; p o d s t î l j e k stragulum; p o d v â l e k palanges; p o d v ȓ ž e k wechselbalg; p o g â n j e k trieb ravn. 1/13: vse nadloge in britkosti vsiga svéta so le njegóvi (greha) pogánjki; p o g l ô d e k oktavschmaus; p o g r ê j e k warmtuch; aufgewärmte speise; p o h r â n e k nutrimentum; fomes mat. 626: nikakvo ne najdu na sudu božjem veselje, koji bližnjemu greha pohranek dali su qui fratribus peccati fomitem ministrarunt; p o l î z e k, ono hrane što no se žlicom pograbiti ne može, nego se

Digitized by Google

samo polizati dade; pogrda onomu koji pojedši poliže zdjelu; p o l ô ž e k = podlôžek; p o l û l e k flusswelle; p o m ê n e k vorbedeutung, bedeutung; colloquium, rog. 27: o Job! ena prava figura inu pomènjnik s. Jerjéna (čitaj Jernéja); 491: tu kar smo sedáj šlišali ena lepa figura ali poménik je tega, kar danášni dan praznújemo; ravn. 1/91: poménjik; p o m î s l e k bedacht tschup. 482. 508: pomisleka; ravn. 1/94: brez pomíslika; 2/101: itd.; p o m î v e k spülgelte; p o m ô č e k hülfe ravn. 1/230: pomóčkov; p o m û d e k verzögerung; p o n d î r e k, p o n d û r e k mergulus dalm. deut. 14; p o n û d e k anbot; p o p r â v e k reparatio reš 127: poštenje vraženo nema drugoga popravka neg fantenje nad bantitelom vučinjeno; p o p r î m e k rebenranke; p o r ô č e k, p o r û č e k mandatum reš 129: po jednem zapuščenju pogubi se poruček, po poručku pogubi se prilika, po priliki posel; p o r û š e k ruine reš 100: vučinil je g. bog ognja z nebes zvrhu pet varašev Pentapoliša padati tak, da nikaj ne od varašev i varašcev drugo ostalo neg poruški i pepel; p o s ê v e k aussaat a plur. p o s ê v k i aftermehl; p o s l ê d e k dalm. deut. 28: ta ne bo svojmu možu na svoih rokah inu svojmu synuvi inu svoji hčeri voščila diteče postelice, dodato in margine: posledka, alij infantes recens natos; p o s n ê m e k imitatio pok. 3/70, gledaj podôbek; p o s t â n e k pause; entstehung petr. 31: od postánka svéta; p o t r ô š ę k sumptus perg. 14/2 28/2 37/1 68/2 itd.; p o v ê d e k spruch ravn. 1/63: nam je lep izgled ta povédik; 1/141. 150; p o v î r e k knüttel; p o v r â č e k redditus reš 196: ako za povraček dosta je jèdina stran, druge tri strane po kaj se troše? p o z ô r k i plur. nachreifendes obst; p o ž î r e k haustus ravn. 2/17: le vse je vendar od boga vsaki grižlej kruha, vsáki požírik vode; 1/101; p r e c ê j k i plur. abguss; p r e d s t â v e k objekt reš 104: bog ne more trpeti kakti podložen kaštigi ali more trpeti to jest more bantuvan biti kakti predstavek krivic; p r e g r ê š e k versündigung ravn. 1/122: pregréšik; p r e m î s l e k überlegung; meinungsänderung ravn. 1/11 brez premíslika, 1/218: škr. 68 z'premislikam; p r e p î s e k abschrift; p r e s t â n e k aufhören dalm. sirah 5: njega srd čez neverne prestanka nema; p r e s t ô p e k übertretung rog. 629: prestópek; škr. 52: prestópike; 227: prestópke; pok. 1/87: prestòpke, 1/108: prestópikov; 3/90: prestòpike; p r e v â r k i plur. serum lactis coagelatum; p r e u d â r e k überlegung škr. 74: z' prevdárkam; preš. 131: kadíl ne bóm več váju brez prevdárka; p r i b l ê š č e k das herandämern ravn. 1/343: zarije prvi perblêšik; p r i b ô l j š e k

Digitized by Google

zubesserung; p r i d â v e k additamentum rog. 478: drugim špótlyve pèrdáuke, perstáuke, klamfe grda inu nespodóbna iména dajati; reš 99: ie kakti jeden osmi sacramentum ali stanovito kakti jeden novi priložek i pridavek četrtoga; p r i d ê l e k fechsung, das erfechste tschup. 360: perdęlkov; 173: perdęvk; škr. 98: od perdęlka svojih rôk je en vinógrad zasadíla; ravn. 2/272: nógrad bo drugim nógradnikom izpustil, ktiri mu bodo perdélik o pravimu času opravlali; ravn. 1/107; p r i d ê v e k agnomen dalm. ev. mat. 10: Lebbeus z' prideukom Taddaeus; schön. 294: Barsabas s pridévkom pravičen; rog. 10: hvályli so to iz mnokaterimi lepimi pridéuki inu titulni; perg. 76/2: duye sta vesnyce u iednoi grackoi megy obeduie Nandor imenuuane, ništar menie se za to iedna od druge prideuka pripoloženiem razlučiaua, ier se iedna gorni ili ueliki Nandor imenuie a druga dolni ili menši Nandor, 76/2: prideukom megj sobu razlučene, a 53/2 prydeuek, a kajk. p r i d ô v e k i p r í d o v e k perg. 57/2: suedokou su se imena i pridouki, koteri ie zmed nih plemenit sused j kotarni ie megyaaš ili z onoga laadania plemenit človek w relatoriu captoloma ili conuenta kotera ie od občinskoga zuyedania popysana, nauadila za dua zroka popysati; zagr. 4/1 120: sinko moj, ovo imaš na paperu popisana imena pridovka nature i življenje vseh divojčic; gasp. 1/677: neki Francuz Drusil pridóvkom; reš. 6: sini od otca primlju naturu plemenščinu pridovek; p r i d ŕ ž e k vorbehalt; p r i g â n j e k antrieb ravn. 2/244: koljki pergánjik kadar nam dobrim biti težko perhaja; 1/174: ti lepi občutleji so mu k' vsim dobrimu pergánjki; 1/275: nov pergánjik; p r i g ô d e k ereigniss ravn. 1/16: pomnite ta pergódik; p r i g r î z e k zukost; p r i h ô d e k adventus dalm. job. 18: prihodak; p r i l ê p e k quod agglutinatur; p r i l ô ž e k additamentum reš 99; p r i m ê č e k additamentum ravn. 2/153: nar prej jišíte božje kraljevstvo in njega pravico in vse drugo bo perméčik; p r i m ê t e k = primêček i p r í m e t e k perg. 40/1: z veteh se gore pouiedanih dugouanî simo dole duie dugouani nazuestita kako dua prymetka k tem drugim; p r i m ê r e k zufall, ereigniss; p r i n ê s e k beitrag; p r i p ê t e k zufall ereigniss; p r i p r â v e k apparatio, dispositio reš 76: pripravek; p r i s ê v e k nebensaat; p r i s t â v e k zusatz rog. 65: iz tèm pèrstáukom; 478 itd.; tschup. 388: perstavk; ravn. 2/109: žé goli perstávik ki ga je perstávil: v' treh dneh, razjasni vse; 2/150: tukaj le dvójni perstávik; 2/200: h' ti lepi priliki le nektire tri kratke perstávke; r a z d ê l e k eintheilung; r a z g l ê d e k ansicht, durchschau, ravn. 1/126: smrt mu

Digitized by Google

(Mozesu) je bog posladkal z' tem razglédkam (obljubljene dežele); r a z l ô č e k unterschied dalm. 1 hron. 14: rezločik; gol. 23. iz enim rezločkam, tschup. 628: rezločk; ravn. 1/259: razlóčik bote vidili med pravičnim in hudobnim; r a z p ô r e k schlitz, erdriss ravn. 1/127: Izraelci se po gorah v' jame in razpórke otmójo: 257: prebivaš po razpórkih; r a z r â s t e k beihalm; r a z s t â n e k dissociatio; s p o d b â d e k incitamentum rog. 302: bere se od Lacedaemonjèrjou de ty k' enimu spodbádku po tugenteh iméli so ú navadi veden nyh synóve u to ratno hiso vodyti; 633; ravn. 2/158: spodbádik; s p o m ê n e k colloquium, češće spômenek trpl. 7. spoumenek; s p o m î n e k erinnerung ravn. 1/24: spóminek; krajč. 36. 38: spominku; s p r e m ê n e k metamorphosis rog. 64: vmej drugimi čudnimi spreménki govóry (Ovidius) tudi kakú Lycaon bil je spreminjen ú eniga volkà; s p r e m î š l e k consideratio rog. 471: ta nar bulši spremišlik je spomnit se na pregrèjhe, kadar se ta štraffenga čuti; u č î n e k wirkung reš 195: druge fele grehi jesu koi poklam kam se zvrše, neprestance vu svojeh vučinkeh trpe; u g r î z e k morsus rog.114: šla je obyskat mater inu tu dejte Joanneza; de bi tu od tega ugrizka te paklenske kače skuzi njè lubiga Jezusa scilyla inu ozdrávila; u l ô m e k fragmentum; u p â d e k fehler perg. 50/2 vpadek, 51/1 76/2: uupadek, na zadnjoj strani pod lectori: mozibiti smo i na to veliku pasku nosili, da bi v rečeh po štampe kakoua vpadka ne bilo, da ne mogosmo tako skoznouati kako se nie neka litera na mesto druge podrinula. Za to te takoue vpadke lahko na pamet vzeme vsaki koi bude hotel te knyge zrazmiti i da ie tako popraui kako mu je drago; u t r ô š e k auslage ravn. 2/256: ne bojí se nè truda ne vtróškov, de mu v' nesreči pomaga; v e l ê v e k jussum; v l ê z e k introitus, ingredientia reš. 121: kelih prokleteh je složen aliti zmešan iz treh vuleskov: ognja žvepla i vihra; z a d â v e k arrha reš 131: takov strah je jedno veliko znamenje preodlučenja i jeden zadavek kruto seguren vekivečnoga blaženstva; z a d ê v e k betreff, angelegenheit; z a d ô l ž e k verschulden ravn. 2/166: komur je bog zadólžik prevzdigniti oblast dal, saj dal tudi oblast greh odpušati mu je, če je zadólzik odvzèt to je tudi greh more pród odpušèn biti; 2/167: mu je bog grehe odpušati in greha zadólžke oblast dal popraviti; z a d ŕ ž e k impedimentum tschup. 409; škr. 213: v' rudečim mórji je bilá pôt brez zadržika; z a î d e k verirrung vom wege ravn. 2/201: tudi hudo je od konca le majhin zajídik viditi in sčasama se v' veliko pregrého končá; z a m ô t k i plur. wirrgarn; z a m û d e k versäumniss: z a-

Digitized by Google

p î s e k verschreibung, verzeichniss perg. 69/1: gusto krat se pripečaua da krali neko imyenie, v koterom ima prauicu, daruie nekomu za službu a to ie takouo imyenie bylo založeno za neku šummu ili za službu do uremene pod zapiskom dano, v' kotero imyenie on, komu ie iur na ueke darouano, ne more dotle ulesti, dokle niemu ne platy one šumme, komu je založeno ili pod zapyskom bilo dano; z a p l ê t k i plur. tricae; z a p l j î v e k, z a p l j û v e k tinea; z a p o p â d e k begriff gol. 31: po le tęmu zapopadku..; ravn. 2/38: hudobni niso te blagósti okusili; njih sovražtvo do njega, do zapopadka (inbegriff) vse ljubeznívosti, se tudi drugač sniti ni moglo; 2/156: zapopádik postáve in prerókov je to; preš. 149: bilà sva sréčna tàm brez zapopádka; z a r î n e k riegel škr. 144: zarínjèk mojih dur sim mojimu lúbimu odpahnila; z a r ô č k i plur. sponsalia; z a s l û ž e k meritum škr. 369: živlenje eniga dęlavca katęri z' svojim zaslúžkam za dobru vzáme, je sladkú; ravn. 1/110: zaslužik; z a s t â n e k occursus; z a s t â v e k versatz; z a v ê z e k contractus perg. 5; 23/2: teda ima kralieu consensus muoč donacie, v' koterom ię dopuščeny zauezek med duema za nyu žyvota včinienom zapysan; 24/1: koteri je bil drugomu zauezek včinil; 70/1: pod nekim istinnim zaueskom ili contractušem, češče z á v e z e k trpl. 19. 36. 40. 47. 74: závezek; z a v f̂ n k i plur. leinwandenden; z a v f̂ ž e k trpl. jest sem pa črv i nej človek: špot človeka ino završek ludi; z a z n â m e k bezeichnung ravn. 2/5: Angel zgjíne in Zaharija je mutast. Tako le mu je povrneno nespámetno govorjènje — in zaznámik ima zraven, de ni bila angelova perkazen noben prazen dozdévik — U ugrskoj slovenštini i kajkavštini čuje se često naglas na predlogu pa tako se i čita: d ò h o d e k krajč. 210: imaš prévišne dòhodkè; n á p i s e k petr. 50; ó g o r e k gasp. 1/17; ò p i r e k ablutio krajč. 265: ópirkom; o p ô m e n e k nagfl. 46. 88: opoumenek; ò r u ž d ž e k i o r û ž d ž e k abgeschälter maiskolben hrv.; ò t e s e k i o t ê s e k; p ò č a t e k (mjesto počakek) krajč. 210: jesi li ožurum živel, penezé ali budi žitek na posudu davajuči ter za sam pòčatek jemljùči dobìček? p ó č i n k a krajč. 248; p r í d a v e k nagfl. 16; gön. 78; petr. 187; krajč. 164; p r í s l o n e k ofenlochdeckel štj.; r á z l o č e k küzm. 245; nagfl. 38. 70. 92; s p o u m e n e k küzm. 46; mol 69. 72; nagfl. 13; spómenek krajč. 79; v ú p e r e k, vűperek, falačac drete štj.; v ú p o r e k ručica kod kolâ ne na vrtilu nego na osi usagjena; na vúporke prikapču se lojtre ne dreke, hrv.; z á d a v e k gasp. 1/121; z á t a n e k occiput nagfl. 120: prejdnji

Digitized by Google

tal gláve obráz zovémo. Njega zádnji tál se zátanek zové; 122: táli šinjeka so zátanek: dvej strani i jaboko; z á m u d e k petr. 184: zámudka, krajč. 220: zámudki, 177: zámudkov, 69: zámudkom, 192: zàmudek; z á v e s e k ofenlochdeckel itd.

ζ) rieči koje se grade od part. pract. pass. na *t*, pred kojim nije *e* = ѧ i s ˆ na zadnjoj slovci: d o b î t e k: dobît lucrum perg. 15/2: dobytek, 31/1: dobytkom; al i dobítek prema dobíček; d o š ê s t e k, d o š ê s t e k adventus, al i došéstek; i m ê t e k habe gasp. 3/426; reš 23. 217 itd.; al i imétek; n a p î t e k i n á p i t e k haustus rog. 431: dajte en kósic kruha, en napitik, če nimaš vina, vodè tem potrebnim; mol. 203; gasp. 1/671: nápitek; n e p r i š ê s t e k das nicht erscheinen perg. 65/2: po neprišyestke; o d š ê s t e k abitus perg. 72/1: po tom toga mu kraly ni saluus-conductuša to ie to slobodnoga pryšyestka i odšyestka lysta ni nouoga pytania ne daa; 77/1: more zapouedati svoiemu človeku da po niegouom odšiestke ili ouo ili ono bûde; o s n û t e k licia dalm. lev. 13: ta gvant pak ali osnutek ali otek se ima druguč oprati.. ako pak se bo vidil (madež) na gvanti na osnutki na otki, taku je tu en madež... letu je ta postava od gobovih madežou na g anti, na osnutki (am aufzug) inu na otki (am einschlag); der plan ravn. 1/340: povsot kaže vója izraelskiga polka, da je božji osnútik bila; 1/343: božji osnutki; 2/6: človeškiga zveličanja toljki božji osnútik je po vrednim tudi napovédan; ali snútek; o s û t e k das herabgestreute; eine hautkrankheit; p o č î t e k requies ravn. 1/17: ni za nj več nè počítka ne pokoja; p o d v î t e k = svítek cisticellus; p o š ê s t e k, p o š ê s t e k abitus perg. 66/1: po svoiem od doma pošyestke; p r e b î t e k abundantia, habitatio i p r é b i t e k perg. 38/1: ti takoui tutori moraiu pryebitek imati v onoi grackoi meǵi, v koteroi sirote prebyuaiu; trpl. 30: číni dobro, tak boš prebítek meo na veke; 20: gospodne, lûbim prebiváliščе hiže tvoje i mesto prebítka tvoje čésti; p r e i m ê č e k vorzug ravn. 2/242: po otròkovo, ki sam še ne vé de je lep bogat ali imeniten, bi tudi mí svojih preiméčkov ali razlóčkov ne smeli véditi; p r i š ê s t e k, prišêstek adventus petr. 128: tak bude i prišéstek sina človéčjega; p r i š î t e k assumentum; u ž î t e k genuss dalm. sirah 7: vžitik; ali žítek; z a p r̂ t e k, z a pŕ t e k i z a p r t ë k ovum ventosum; z a d o b î t e k κλῆρος schön: 293: zadobitàk; ž i v î t e k vita schön. 193: jest sim prišal de bi one živitik iméle; rog. 5: srce te ribe koker ta ner žlahtniši tall, iz kateriga izhaja ta živitik, pomeni to precartano mater božio. — Tako i od part. praet. act.

Digitized by Google

s ˆ na predzadnjoj slovci: odrâslek: odrâsel spross rog. 28: rešyrala je do morja te mladyke inu odraslike do potoka; 441: je en tal tega drvesa en odraselk ali veja; škr. 368: hudobnih zárod ne bó veliku odráslikov imel; pok. 3/147: požéne odraslike

d) Naglas dalje prama početku nego na predzadnjoj slovei imaju rieči gragjene od dvo- i višeslovčanih substantiva, kojim naglas *ne* prelazi na predzadnju slovku u sing. gen., gdje su narasla za slovku: ángelek: ángel gen. ángela engelchen, ovako zove se u Nedeljancih kod Varaždina onaj žetelac koji prvi počne žeti na rali; címerek ime prascu hrv.; črêvljarček: *črêvljarec schusterlein preš. 160: pred njó s kopíti čévljarčik se vstávi; dételek, ime prascu hrv.; džîmburek ime prascu hrv.; falâčiček: falâčič kleines stücklein mol. 194: mira časar i páver, bogátec i siromák ne ga med tejmi rázločka vu smrti: vsejm dòjde en faláčiček zemlé; küzm. 197: vzévši on zá to te faláčiček (ψωμίον) preci je vö šou; jágodek prema jágoda kao gore dételek prema detelja (?), ime prascu hrv.; jávorček: *jávorec, jávorek ime prascu hrv.; jérbašček: jérbasec körbchen ravn. 1/82: jerbasček; Jêzušek: Jezuš gasp. 3/521: Jezušek kakti stoprav narodjeni njemu se izkaže; jêdžupek posprdno ime Zagorcem od Jerovca dalje jer nose velike „golére“; njeka biela bilina; kámenček; kámenec steinchen ravn. 2/95: kakor mi na dnu čistiga potóka vsaki kámničik, mu je v' duši vse misli in željé vídil; Môzesček: *Môzesec ravn. 2/52: ravno tista božja previdnost, ki je nad Mózesčikam v' bičnatimu jérbasu, je tudi nad Iezuškam v' jaslih čula; ôrglarček: *ôrglarec orgelspieler preš. 88: orglarčik; stôpernki plur. art rosen.

59. Rieči kojim je tvorka ili završetak *ik* imaju raznolik naglas.

a) ´ na tvorci imaju

α) deminutiva koja se grade od substantiva i adjektiva: cuzík: *cuz u cûzek brüstchen = sisa; črvolík· *črvôl u črvoliti (sravni srbski crvuljak) u zagonetci: črvolíki črvolíju, vsu goru prevalíju (prasica s prasići) hrv.; grozdík: grozd traubchen; malík: mal götze škr. 194: malík, 329: malíku; ravn. 1/25: malíki, 1/320: malíke, malíkam, 1/293: malíkov, čb. 4/36: malík, preš. 173 187: malíke, 182: malíkov itd.; echo: malík letí echo schallt; čuje se i malîk gen. malíka; rieč dolazi i u kajkavštini a tuj kadšto s naglasom na slovci pred ik: mâlik zagr. 5/1 176: malikom je se klanjal; gasp. 3/555: pohodi rečenu malika cirkvu ... drugoga opitaju malika, itd.; mačík art kuchen nagfl. 53: té

Digitized by Google

(olounik) je okrougli, na duzi se vlečé kak valékobrazno testou (mačík); sravni turošmaček hrv.; v r d í k cynanchum vincetoxicum; a j e d r ĩ k cichorium intibus.

β) rieči koje se grade od part. praet. pass. s naglasom na zadnjoj slovci u sing. nom. masc., ili s ` u sing. nom. fem. na predzadnjoj slovci: P e č e n í k: pečën, pečéna, ime obiteljsko (Varaždin); p o z v a n í k: pozván perg. 55/1: pozuanyk; r o j e n í k, r o g j e n í k: rȍjen fem. rojèna parens perg. 7/1: r o g e n y k i; 18/2 rogienyke, rogienijkom; krajč. 114: darujem ti i préporučam, gosponne', takàjše usa dobra želenja ljudih pobožneh i use potreboče telovnè i duhovné mojeh rogjeníkov i rogjákov; 333: budi milostiv dušam mojeh rogjeníkov, rogjákov, dobročinitelov; 298: žena detca rogjeníki; 195: spoméni se oude ako si gda tuoje „rogzenikè" (mjesto rogyeníke) otca mater babu deda činom ali hudum rečiúm zbantuval; s v e č e n í k: svečën, svečèna sacerdos; t r p l j e n í k: trpljën martyr; u č e n í k: učën kr. magister kast. cil. 18: vučenyk; jap. 360: vučeník; ravn. 1/145: vučeníkov itd.; ugr. i hrv. discipulus küzm. 17: vučeníkov itd.; krajč. 336: vučeníku itd. — Po analogiji ovih rieči imaju taj naglas i njeke rieči gragjene od part. drugojačije naglašenih: k r š č e n í k: kŕščen christianus; m u č e n í k: mûčen martyr gasp. 1/673: mučeník itd.; o d r e š e n í k: odrêšen redemptor škr. 325: svojiga odrešeníka zapusty; pok. 1/44: odrèšeníka; al i odrêšenik dalm. job. 19; jer 50; v r a ž e n í k: vrâžen meuchelmörder küzm. 261: vö si pelao vu püščavo štiri jezero vraženíkov τοὺς τετρακισχιλίους ἄνδρας τῶν σικαρίων.

γ) rieči koje se grade od adjektiva na *en* (= ѣнъ, ѣнъ).

αα) gragjenih od jednoslovčanih substantiva adjektiva participa: b o j n í k: bojni od boj miles dalm. jer 48; b o l n í k: bol aegrotus dalm. jer. 49; kast. cil. 172: bolnyk; ravn. 1/22: bolníke, 2/165: bolníku; preš. 156: bolníka, al i b ó l n i k jap. 65: bólnike, 434: bólniki; b r a n í k mjesto branьnik: bran defensor tschup. 419: njegov branik inu pomočnik, 556; b r o d n í k: brod nauta ravn, 1/236: brodníki; preš. 146: brodníka; č a s t n í k: čast würdenträger gön. 16: čestník; perg. 60/2: čestnyki; krajč 179: častník, 334: častníki, 335: častníkom; gasp. 1/683: častníki, 3/423. 425 itd.; nu prema srbskomu i câstnik upravo částník. Okolo Vukovaca u hrv. zove se glava svatovâ česnik a svatovi su ovako poredani: prvi zove se česnik; drugi: prvi svat, treći: dever, četvrta je žena, ona se zove vúnješca ili vúnjevca, peti se zove deverovo dete a šesti: zadnji svat; d o l ž n í k, dužník: dolg, dug

Digitized by Google

debitor küzm. 36: dužník; gön. 37: dužník; perg. 91/2: dužnyk; krajč. 326: dužníkom; petr. 102: dužníke; gasp. 1/121. 3/422 itd.; delník: del particeps gasp, 1/134: delníka vekivečnosti; ali i dêlnik; dušník: duh luftloch kr.; dvojník: dvôj δίδυμος; petr. 71. 140: Tomáš kí se velí dvojník; dvorník: dvor aulicus; bedienter, ali kao aulicus običnije dvôrnik rog. 19: skuzi eniga dvórnika; ravn. 1/56: kraljév dvórnik, 1/93: kralj in njègovi dvórniki, 2/226: vse svoje dvórnike je povabil: 1/155: dvórnikov; (pazi tschup, 419: dvornik, ne dvornek ili dvornk, kako bi Pohlin valjda pisao, da se ima dvôrnik izgovarati): Golník: gol (?) Gal (?), ime gospoštiji u Gorenskoj; glasník glas nuncius a preš. glásnikov = der vokale; gradník: grad hortulanus jap. 494: moj oče je vinski gradník; hodník: hod gänger, krajč: 158; megjhodník; hotník: hot homo libidinosus; hudník: hud der böse = diabolus; jetník: jet arrestant rog. 20: jetnykom; ravn. 1/57: jetníke; kapník: kap die stelle unter der dachtraufe; krstník: krst baptizator jap. 46: kàrstnik; lažník (čitaj: wžník): laž mendax jap. 46: làžník; škr. 343: lažník; osník: os paxillus; polník: pol viertelmetzen; ročník: roč handhabe des dreschflegels; rodník: rod parens škr. 295: ràzvùmna hčy bo svojiga možá dejlež, ta pa katéra osramoty, bo svojimu rodníku k nečasti; a prema tomu tako i porodník škr. 226: svojim porodníkam kakòr gospódam služi; skrbník: skrb vormund; verwalter rog. 262: skrbnig; običnije oskrbník škr. 167: dokler ste oskrbníki njegoviga krajlęstva bily, niste prav sodíli; sledník: sled canis sagax; snežník: sneg eisberg čb. 4/36: snežník; preš. 138: vrh snežníkov, itd.; sodník: sod judex pok. 1/13: sodník; ravn. 1/29. 186. 204: sodník; stožník: stog pfahl bei der harpfe, i stôžnik kr.; svetník: svet sanctus preš. 74; vlastník: vlast eigenthümer tschup. 303: lastniki pa prema tomu i oblastník gewalthaber dalm. jos. 23; kast. cil. 73: oblastnyk; rog. 34: oblastnyk; ravn. 2/161: oblastníkov, a 2/192 i oblástnik čitaj oblâstnik; vodník: vod dux tschup. 481: vodnika; pok. 2/76: ti si bil moj svetòvávec, moj vodník; možda i vôdnik; vojník: voj miles nagfl. 137; gasp. 1/692: vojníki; voznik: voz auriga dalm. jer. 51; čb. 4/84: vozník; zdravník: zdrav medicus preš. 86: zdravník je čas; 156; zdravníka, pa prema tomu i ozdravník škr. 201: je zdrav postal skuzi tebe vsih ozdravníka; pok. 1/14: ozdravníka. — Čini se da ovamo idu i ovakove proste i sastavljene rieči, kojim njekim dotično samostavno nije u porabi: odreš-

Digitized by Google

n í k redemptor ravn. 1/161: Izraelski odrešník naj bo tudi kralj Izraelsek: o d s k o č n í k abtrünniger tschup. 354: mi smo odskočniki od vire; o d ž a l n í k tröster tschup. 519: odžalniku, možda odžálnik; o h r a n í k (mjesto ohranьnik) erhalter tschup. 597: ohhranika; škr. 74: to bó spoznal srcá spregledùvávèc inu ohraníka tvoje duše nìč ne golùfá; o r o ž n í k armatus dalm. jer. 52; rog. 214: orožnyk; škr. 17: orožník; p o m o č n í k auxiliator ravn. 1/292: pomočníka itd.; p o p r t n í k libum. weihnachtsbrot; p o r o č n í k nuncius ravn. 1/181: poročník, 1/49: poročníke; p o s l a n í k (mjesto poslanьnik) legatus tschup. 174: poslanika; r a z l o č n í k der unterscheider kast. cil. 115: razločnyk; r e d n í k nährvater ravn. 1/74: redník; s t r e ž n í k bedienter; a l i s t r ê ž n i k rog. 407: stréžnik; t o ž n í k accusator tschup. 468; pok. 3/110: tožnikov; u r o č n í k haeres küzm. 43: öročník itd; gön. 18: öročník; z a p o v e d n í k befehlshaber tschup. 510: zapovdnik; pa tako i i z p o v e d n í k beichtvater; z a r o č n í k sponsus, i záročnik mol. 97. 155: nu hrv: i z a r û č n i k gasp. 1/642: zarúčniku.

Isto valja za ovake rieči kad postanu troslovčane slovkom ov pred nik; č i n o v n í k: čin beamter; d a r o v n í k: dar donator mat. 587; njéga poštuje kakti početnika i darovnika vsega dobra; d o l g o v n í k: *dolg = res u dolgovanje officialis perg. 5: dugovnyk; p o l o v n í k: pol: = polník schön. 59; r e d o v n í k: red ordenspriester mol. 102: redovnícke; nagfl. 137: redovníka ordnungsmacher; gasp. 1/683: redovník, 1/650: redovníki itd; s p o l o v n í k: pol koji moju zemlju obragjuje a polak svega što uradi na njoj meni daje, taj mi je spolovník, hrv; s t a n o v n í k: stan incola, al i s t â n o v n i k mol. 154: daj dostojno prebivalište tak velikomi stánovniki; gasp. 3/435.

Ali ima i *iznimaka* dovoljno Amo idu rieči gragjene od adjektiva dolazećih od jednoslovčanih substantiva s ´: d ê l n i k: dél vertheiler; g r é š n i k: gréh peccator; K ô t n i k: kót, ime obiteljsko kr.; l û č n i k: lúč verbascum thapsus; p ô t n i k: pót viator; t â l n i k: tál particeps; a i njeke druge; d î m n i k: dïm rauchfang; j â l n i k: jal simulator, deceptor perg. 53/2: jálnika; k l ê t n i k: klet maledicens zagr. 5/256; prekleti hoču kletnike maledicam maledicentibus; k ó n j i k mjesto konjьnik eques; k r â j n j i k: kraj eckstück eines der länge nach durchsägten baumstammes; p r á z n i k: *prazd fornicator; dies festus; r â j n i k; raj der selige; (gledaj râjnica u I. članku naglas u ženskih riečih na *a* 58. 4. b);

Digitized by Google

r â t n i k njem. rat = ratsherr rog. 36: pustil je mladéniče pred se inu njegove ratnike priti; r ô p n i k: rop räuber ravn.; s l â d n i k: slad ein genäschiger mensch pohl. opr. 296: kaj pravète vi k' temu, vi sladnèki! s t ô l n i k: stol perg. 33/1: stolnikou; s t ô t n i k: sto centurio ravn. 1/318. 2/161: stótnik; 2/162: stótniku; s v ê t n i k: svět rathgeber dalm. gen. 41; 1 hron. 28: svejtnik; ravn. 1/218: Roboam ni poslušal stárih skušenih svétnikov svojiga rajnciga očeta; t î l n i k: *til nacken; û p n i k: up creditor; v â l n i k: (njemački wall?) malena šuma što služi mjesto gragje ili megje štj.

ββ) gradjenih od masculina s ` na predzadnjoj i pregibnim *e* u zadnjoj slovci pak od feminina na *a* s ` na predzadnjoj ili s " na zadnjoj slovci i takovih feminina koja u sing. gen. mogu imati naglas na zadnjoj slovci (pa i u nom.): g l a v n í k: gláva (i glavȁ gen. glavê) pecten, pa tako i p o g l a v n í k oberhaupt ravn. 2/19: poglavníka, 1/240: poglavníki; küzm. 16: poglavník; 18. 39. 40. 53. 218. 223. 227. 348 itd.; perg. 2/1. 3/2. 4/1. 47/2: poglaunyk; petr. 125: poglavník; 13. 52: poglavníkom; krajč. 332: poglavník, 258: poglavníka, 334: poglavníki; nu ipak z g l â v n i k προσκεφάλαιον küzm. 70: on je bio v zádnjem stráni na zglávniki ležéčí; m e j n í k: mèja grenzstein dalm. deut. 19; škr. 69: mejník; (pazi dalm. job. 34; mejniké); p e t n í k: pèta nagfl. 49: táli dvér so strűgovje, prag, petník, blanja, čepi, panti i zapor; 65: prag i petník sta tüdi párpvnoga téka ednako dugiva ali kračišiva kak strügouv i obá ležéčiva; p o s l e n í k: pòsel ἀπόστολος küzm. 359: vašega p o s e l n í k a i slüžbeníka poslati; r o č n í k, r u č n í k: ròka handtuch; s l u ž b e n í k: službȁ diener küzm. 359: slüžbeníka; nagfl. 130: je z-šoule vö stano pa slüžbeník poustao; gasp. 3/485; v r s t n í k: vrstȁ coaetaneus ravn. 1/218: po svétih mladenčov svojih vrstníkov je ravnal.

γγ) gragjenih od substantiva s naglasom na zadnjoj slovci: b e t e ž n í k: betég uz bèteg aegrotus mol. 95: betežníkov; nagfl. 128: betežníke; krajč. 297: betežníka itd.; (a 315: bétežník); i m e n í k mjesto imenьnik: imê namensverzeichniss gasp. 1/8: imenik; j e s e n í k mjesto jesenьnik: jesên herbstmonat = september; k o l e s n í k: kolô gen. kolésa njeka bilina, kr.; p o d p e p e l n í k: pepêl vrst kruha ravn. 1/28: urno pèci podpepelníke iz nar bolši moke; s e n í k mjesto senьnik: senô heuschober mat. 612: videli su vas delati senike, štaglje, hiže; s r e b r n í k: srebrô silberling ravn. 1/53: za dvajset srebrníkov prodajo Jožefa; 1/76. 191.

Digitized by Google

Ima i drugih ovako naglašenih rieči, čemu se nećemo čuditi kad pomislimo da je u srbskom jeziku tvorka *ik* u svih riečih duga te ima ^: îk; tako n. p. posodník geldleiher, trpl. 92: posodnik; petr. 162: neki posudník imel je dva dužníka itd. itd.

b) ´ ili ` na slovci pred tvorkom ima prema množini rieči na *nik* razmjerno malo. Ja poznajem ove:

α) *dvoslovčane:* črédnik gemeindehirt; gréšnik peccator; kóčnik backenzahn škr. 94: z' svojimi kótečniki; hrústa; kónjik mjesto konjènik eques ravn. 1/94: kónjiki, 1/185: kónjikov; preš. 67: kónjika; léšnik nux avellana; ljúbnik amasius; liebling pohl. opr. 259: lubnek; móčnik mehlmus; práznik dies festus; stvárnik creator ravn. 1/4: stvárnik; trávnik pratum preš. 63; vérnik gläubiger tschup. 101: virnek; zélnik krautacker. — Osamljena ne na *nik* je rieč: jèzik gen. jezíka lingua preš. 60: jêzik, 98: jezíka, 102: jezíku: 120: jezíke, 159: z jezíki.

β) njeke *tro-* i *višeslovčane* koje se grade od adjektiva s ´ ili ` na predzadnjoj slovci: dežévnik: dežéven wassermöve dalm. deut. 14: diževnik; duhóvnik: duhóven geistlicher herr; hudòbnik: hudòben bösewicht tschup. 502: hudobnek; škr. 76; krivíčnik: krivíčen der unrecht thut rog. 631: kryvyčnik; ravn. 1/249: gorjć jim ktiri za dar krivíčnika odvezujejo; nesrámnik: nesrámen ein schamloser rog. 228: nesrámnik; nezmásnik: nezmásen ein unmässiger; oblástnik: oblásten gewalthaber ravn. 1/337; običnije oblastník; oprésnik: oprésen ungesäuertes brot dalm. deut. 16; ravn. 1/128: oprésnike; 1/31: oprésnikov; osebénik, osobéjnik, osebújnik der insass dalm. num. 35: letu so ta šest slabodna mésta Izraelskim otrokam inu ptuim inu osobéniku mej vami; počétnik: počéten auctor gasp. 3/410; reš 204; podložnik: podložen unterthan i podložník krajč. 213: podložníku; pohlévnik: pohléven humilis; pokójnik: pokójen ein verstorbener; pokórnik: pokóren i pokôrnik büsser rog. 420: pokurnik; petr. 295: pokórnikov; krajč. 172: pokórnik; 281: pokórniku; 323: pokòrnikom; gasp. 1/664: pokórnikom, al i pokorník krajč. 280; tako i spokórnik pok: 1/4. 20: spokórnika: 2/20: spokôrniku, i nespokórnik ein unbussfertiger pok. 1/39. 73; požrêšnik: požrêšen ein gefrässiger mensch; prevzétnik: prevzéten superbus pok. 2/14: preuzętnik; ravn. 1/327: prevzétnik; čb. 4/49; pričétnik = počétnik gasp. 3/538: da bi jen krat sedmere

Digitized by Google

otce i pričetnike reda slug b. d. Marie videl; prikȍnčnik: prikȍnčen ein gegen ende des tages gedungener arbeiter ravn. 2/269: ti perkȍnčniki so eno uro lé delali; tovȍrnik: tovȍren clitellarius i tovȏrnik; trdovrátnik: trdovráten ein halsstärriger mensch; začétnik: začéten urheber tschup. 352: začętnek; zavrátnik: zavráten ein heimtückischer mensch; zgovȍrnik: zgovȍren orator rog. 37: zgovórnik.

Nu ima rieči ovakovih koje neimaju ´ već ˆ, naročito one koje se grade od adjektiva na *áven, íven, íčen, iten:* brezbȏžnik: brezbóžen ein gottloser; častîtnik: častíten verehrer tschup. 253. 403. 451; dobrodêlnik: dobrodélen wohlthäter krajč. 335: dobrodélnikom; hudodêlnik: hudodélen übelthäter jap. 509: hudodęlnik; škr. 316; traun. 57; pok. 1/118: hudodęlnik; petr. 55: hudodélnik; krajč. 221: hudodélnik, 215: hudodélnikov; 309. 312; gasp. 1/672: hudodélnika itd.; imenîtnik: imeníten nobilis, clarus ravn. 1/304: nar véči imenítnik kraljevega dvora je bil Aman; jezîčnik: jezíčen ein zungenfertiger; krivîčnik: krivíčen injustus rog. 631: kryvyčnik; ravn. 1/249: krivíčnika; krivovêrnik: krivovéren ein irrgläubiger řeš 205; krvolôčnik: krvolóčen blutsauger, tyrann; lehkôtnik: lehkȍten erleichterer krajč. 304: ti si, gosponne, naš lehkotnik vu težkoče i boleznosti; lesnîčnik, levîčnik gledaj s prieda lesničnjak, levîčnjak; mehkûžnik: mehkúžen ein verweichlichter mensch: molîtnik: *molíten anbeter tschup. 253. 451: molitnek; mrtvîčnik: mrtvíčen ein lahmer tschup. 278. 568; nazlôbnik: nazlȍben osor, persecutor perg. 5/2; krajč. 127, i názlobnik; nečîstnik: nečísten ein unreiner schön. 83; rog. 471: načistnik; ravn. 1/311: nečístnik; 1/95: nečístnikih; negôdnik: negȍden bärenhäuter; nicht flügger vogel čb. 4/81; nehvalêžnik: nehvalézen homo ingratus preš. 131; nemârnik: nemáren, incuriosus pohl. opr. 302: po zemli lazejoče duše, strahopezdlivi bahavci inu nemarneki! Je vi be si utegnili drgači misliti; ravn. 1/13: nadloga spámetova nemarnike; nesrêčnik: nesréčen infelix; neûmnik: neúmen stultus ploh. opr. 45: naumnek; nevêrnik: nevéren i nejovêrnik: nejovéren ein ungläubiger tschup. 47. 336. 455: najovirnek; preš. 192: nejevérnikov; perg. 13/2: neuîernika; petr. 171: nevérnik; krajč. 3; reš 10; a trpl. 9: neverníka, 102: neverníci; obrâznik: obrázen pictor ravn. 160: obráznikov; preš. 160: obráznik; obrezîvnik: obrezíven beschneidehobel; oglâvnik: ogláven capistrum dalm.

*

Digitized by Google

jud. 8; o š â b n i k: ošáben superbus ravn. 1/334: ošabnikam; p o d v ô r n i k: podvòren bediener; p o g l a v î t n i k: poglavíten oberhaupt schön. 50: stujni poglavítnik; p o l o v î č n i k: polovíčen der oberflächlich arbeitet; p o s l û š n i k: poslúšen obediens; auditor, al i p o s l u š n í k krajč. 92: včini, gosponne, da budem ne leprav poslušník nego i následnik tvoje sveté rèči; p o s l û ž n i k: poslúžen diener, bedienter; p o s t r ê ž n i k: postrézen bedienter; p o t r â t n i k: potráten prodigus dalm. sirah 19; p r a v o v ê r n i k: pravovéren ein orthodoxer reš 205; s l o b ô d n i k: slobòden libertus; s o v r â ž n i k: sovrážen inimicus; hostis pok. 1/84: sovrážniki, sovrážnikov; 3/145: sovrážnike, itd.; t a n â č n i k: tanáčen rathgeber trpl. 99: tanáčnici; t o g ô t n i k: togòten iracundus ravn. 2/75; t o l â ž n i k: tolážen tröster ravn. 1/258: tolážnik; t r e b û š n i k: trebúšen dickwanst dalm. job. 15 in margine: trebušnik; v k l a d â v n i k: vkladáven ruthe welche in die fuge des garbenbandes passt; z a h ô d n i k: zahôdni westwind čb. 4/46; z l o v ô l j n i k: zlovóljen i zlovòljen der übles anwünscht krajč. 343: ljúbimo našé népriatelè i zlovóljnikè. — Moguće je te se ove rieči grade od adjektiva u obliku složene deklinacije gdje je obično ˆ a ne ´: brezbôžnik od brezbôžni ὁ ἄθεος a ne od brezbóžen ἄθεός τις itd.?

c) ˆ na slovci pred tvorkom imaju

α) *dvoslovčane* rieči koje se grade od adjektiva gragjenih od dvoslovčanih substantiva (ili adjektiva) s naglasom na predzadnjoj slovci: b â b n i k: bâbni: bába weibernarr; B l â t n i k: hláto, ime potočiću (Bela gr.); b l â z n i k: blázen blasphemiator gasp. 1/646: bláznik; zagr. 5/1 154; reš 126 itd.; B r ê z n i k: bréza, ime obiteljsko, štj.: f â n t n i k: fânta ultor krajč. 278: greh mora kâštigan biti ali od človeka pokórnika ali od boga fántnika; f â r n i k: fára pfarrgenoss gön. 43; mat. 630; g l î s t n i k: glísta bergtrospe; h î š n i k, h î ž n i k: híša híža ἐπίτροπος τῆς οἰκίας jap. 92; tschup. 584; ravn. 1/70: híšnik; a hrv. ehegenoss perg. 37/1: vekuečno valouanie megi kyžnici . . . vsegdar more dostoino biti; krajč. 207: hížniki zakonni takájše da se marlivó občinjaju, ako bi gda kaj megj sobum činili proti nature ali naredbe svétoga hižtua; j â r m n i k: járem klin u jarmu, ugr. jâremlik; k û ž n i k: kúga ein verpesteter; m â š n i k, m ê š n i k: máša, méša sacerdos preš. 188: mášnika; mol. 117: méšnik; nagfl. 194: méšnjeki; m ê r n i k: méra metzen; geometer ravn. 2/205; preš. 30: mérnike; mêstnik: mésto πολίτης schön. 280: vi néste več osebeniki inu ptuji; tèmuč

Digitized by Google

eni méstniki svetnikou; m ô r n i k: môrje seewind; ô l j n i k: ólje ölberg ravn. 1/107: óljnik; 1/238: óljnike; p â š n i k: pâša weideplatz nagfl. 148: pášnici i s p â š n i k ravn. 1/26: spášnike, 1/151: spášnikih; p t î č n i k: ptíca vogelstellerhütte škr. 259: je jerebíca v' ptičnik napeljana; r ê v n i k: rêva i réva homo miser, pauper tschup. 589: rẹvnike; pohl. opr. 49: revnek; r î b n i k: ríba fischteich dalm. nehem. 21; ribnek; r û d n i k: rúda bergwerk; s î l n i k: síla tyrann dalm. job. 15; s k â l n i k: skála ὁ πετραῖος ravn. 2/95: Jonov Simon si, pa po sih mál se ti Peter poreče to je skalnik; s p r ê d n j i k: sprêdnji majorum unus schön. 103: sprédniki; 104: sprédnikom; 150: spréjdniki; ravn. 1/327: sprédnikov; čb. 4/46; s r ê d n i k: sréda mittler schön. 91: srédnik; pok. 3/7 91: srẹdnik; s v ê č n i k: svéča leuchter tschup. 399: svečnek; ravn. 1/211: svéčnikov; s v ô r n i k: svôra, gvozden klin koji drži svoru s prednjom osju kod kolâ; š k ô l n i k; škôla schulmeister gön. 101; nagfl. 136: škoulnike; gasp. 1/655: škólnika; reš. 227; t r â t n i k: tráta, koji na trati stanuje, kr.; v â b n i k: vâba lockvogel; v l â d n i k: vláda regierer küzm. 5: vládnike, 32: vládnikov, 220: vládnicke; mol. 148: vládnik: v ô z n i k: vóza αἰχμάλωτος küzm. 109. 367; trpl. 82: vouznik; z g l â v n i k: glava (vzglâvje) cervical; ž l â h t n i k: žlâhta cognatns; nobilis; dalm. jer. 22; rog. 49: žláhtnik.

ȝ) *tro-* i *višeslovčane* rieči od tro- i višeslovčanih adjektiva s ˆ na zadnjoj slovci: b e s ê d n i k: besêdni defensor pok. 3/91: on je večni srẹdnik inu besẹdnik pred sẹdežam tvojiga usmilenja; b o ž î č n i k: božîčni libum; b r e z d û š n i k: brezdûšen ein herzloser mensch; b r e z h l â č n i k: brezhlâčen barlender; c e r k ô v n i k: cerkôvni messner, kirchendiener; č e t v ê r n i k: četvêren τετραδίον schön. 317: četvérnikom: d o b r ô t n i k: dobrôten benefactor ravn. 1/133: dobrótnik; d o h ô d n i k: dohôden advena gasp. 1/644; G l o b ô č n i k: globôčen, pridjev obitelji kr.; g o n ô t n i k: gogonôtni augur; h e r ê t n i k: *herêtni hereticus perg. 5/2: jerẹtniki; krajč. 281: erétnikov; 1: jeretnikov; gasp. 3/478: heretnik; i z d â j n i k: izdâjni proditor gasp. 1/668, i ízdajnik; h u d o û r n i k: hudoûrni torrens; k a d î l n i k: kadîlni rauchfass dalm. jer. 22; k o l ê d n i k: kolêdni weihnachtssänger; k o m ô r n i k: komôrni kämmerer küzm. 230: kamurnik; k r i v o û s t n i k: krivoûsten a i krivoústen schiefmaul; m u h â l n i k: muhâlni flabellum; n a č ê l n i k: načêlni frontale dalm. job. 42; stirnblech dalm. lev. 8; škr. 386: zlat načélnik je bil njegóv(i) kápi; n a g ô r n i k i n á g o r-

Digitized by Google

nik: nagôrni i nágorni berghold; najêmnik: najêmni μισθωτὸς dalm. ev. jan. 10; jap. 465: najęmnik; škr. 244: najęmnik; ravn. 1/110: najémnika; 1/269: najémniku; a ugr. i hrv. nájemnik küzm. 189; petr. 73; namêstnik: namêstni stellvertreter tschup. 440. 589: namęstnek; pok. 3/73: namęstnik; 1/56: namęstnikov, a ugr. namestník i námestnik, küzm. 241: namestník; mol. 123: námestnika; naplêčnik: naplêčni humerale; rog. 59; naplečnig scapulier; napŕsnik: napŕsni pectorale brustschild dalm. lev. 8: inu je v njêga djal naprsnik inu v naprsnik luč inu pravdo; napŕstnik: napŕstni fingerhut; naslêdnik: naslêdni nachfolger ravn. 1/200: naslédnik; nasprôtnik: nasprôten adversarius pohl. opr. 105. 232: nasprutnek; nastôpnik: nastôpni suocessor ravn. 1/229: nastópnik: 389: Jezus Nave, nastópnik Mojzesov v prerokòvanju; neûrnik: neûrni torrens preš. 173: neúrnik; nezdûšnik = brezdûšnik tschup. 190: nazdušnek; ravn. 1/307. 328; 2/45. 134. 228: nezdušnik; nogâlnik: nogâlni, ono drvo kod kolovrata, kojim se kolovrat tjera kr.; obvrâtnik: obvrâtni halsband škr. 2: oburàtnik; odpâdnik: odpâdni ein abtrünniger; odvêtnik: odvêtni defensor; ogasîlnik: ogasîlni lichtlöscher dalm. num. 4: ogasilniki; oglêdnik: oglêdni späher dalm. ester 2: krajl postavi oglednike po vseh deželah, de ony vse žlaht mlade lepe deklice vkup zberó; otîlnik: *otîlni genick ravn. 1/146: otílnik; pečâtnik: pečâtni petschaft tschup. 355: pečatnek; ravn. 1/313: pečátnik; pehârnik: pehârni mundschenk perg. 33/1; gasp. 3/419: peharnik i pek kraljevski; 3/552; perîlnik: perîlni, kamen ili ploh na vodi na na kojem rublje peru, kr.; pihâlnik: pihâlni blasrohr; podajâlnik: podajâlni reichgabel, i podâjalnik: podâjalni; podgôrnik: podgôrni submontanus; podkôžnik: podkôžen crv govedu pod kožom kr.; podrûznik: podrûžni diaconus; koji spada u podružnicu, kr.; popôtnik: popôtni viator pok. 1/40. 2/128. 133: popótnik; ravn. 1/182: popótniku, 1/202: popótniki; popótnik; posêstnik: posêstni possessor; postâvnik: postâvni (postáven): legislator tschup. 13. 27: postavnek; potôčnik: potôčni accola rivi; ime obiteljsko; povôdnik; povôdni equus manualis; povesêlnik: *povesélni erfreuer pok. 3/15; povrâčnik: povrâčni vergelter ravn. 1/333: bog je počásen pa gotóv povračnik; predhôdnik: predhôdni praecursor, a nagfi. 137: oni možje se predhodníci zovéjo; predsêdnik: predsêdni der vorsitzende, praesident škr. 372: predsędnikom; premâžnik: premâžni victor

Digitized by Google

ravn. 1/129: premážnik; prihôdnik: prihôdni advena gasp. 3/506: Geiza človek krščenikom i drugem prihodnikom vu orsag svoj milosrden; prisêžnik: prisêžni schöppe a perg. 85/2: prisežnyki a 82/2: pryseżnike; protîvnik: protîven adversarius perg. 60/2; petr. 98: protívnikom; krajč. 232: protívnikom; 221. protìvnika; a gön. 51: protivník, nagfl. 118: protivníkom; mol. 77: protivníkov; razbôjnik: razbôjni latro jap. 464: ràzbójnik (77. 315. 316); škr. 72: razbójnik; pok. 2/99: razbójnika, 3/100: ràzbójniku; a krajč. 201: ràzbojnik, pa tako valjda i perg. 5/1 50/2; razdêlnik: razdêlni vertheiler pohl. opr. 172: rezlejlnik usega dobrega; razsîpnik: razsîpni (razsípen) dissipator i rásipnik, reš. 79; služâbnik: služâbni diener dalm. num. 11; pok. 1/34: služábnikov; preš. 187: služábnikov; i slûžebnik; sopôtnik: sopôtni dampfwagen nagfl. 146: na železni potáj velika koula nücajo i sopoutnike je zovéjo; soprotîvnik = protivnik krajč. 21: suprotivnikeh; sukâlnik: sukâlni gyrgillus i súkalnik: súkalni; točâlnik: *točâlni = pretočnica kod pluga; tolmâčnik: tolmâčni interpres zagr. 5/1. 113: tumačnik; tolnâčnik: tolnâčni consiliarius perg. 82/2; krajč. 333: tolnáčnike; gasp. 1/692: tolnáčnike; reš. 3; ubôjnik: ubôjni (ubòjen) mörder dalm. ev. mat.; schön. 200: vbojnik; umivâlnik: umivâlni lavatorium; usekâlnik: usekâlni emunctorium dalm. num. 4: chron. 4: vsekalnik; zakônik češće zákoniki: *zakônen, zákonen eheleute; zakôtnik: zakôtni der in einem winkel sein haus hat; ime obitelji kr.; zaplêčnìk: zaplêčni schmarotzer bei hochzeiten kr.; zatîlnik: *zatîlni occiput dalm. deut. 33; zavêtnik: zavêtni tutor, a gasp. 677: kada mi vekši apostol ni pod ruke došel, neču ni ovoga za mojega závetnika spoznati; zločêstnik: zločêsten nebulo. — I tuj, kako je amo tamo već i napomenuto, dolazi u kajk. i ugr. naglas na predlogu n. p. príhodnik petr. 66; rázbojnik petr. 57. 108; râzpetnik kreuziger gasp. 1/112: ne morem kríviti židove ráspetnike tvoje.

d) Naglas dalje prama početku nego na predzadnjoj slovci imaju rieči koje se grade od tro- i višeslovčanih adjektiva s naglasom dalje prama početku nego na predzadnjoj slovci, i to isti naglas na istom samoglasnom, koji i na kojem ga ima adjektiv; isto valja za rieči koje se grade od dvoslovčanih adjektiva, koji budu u sing. nom. fem. troslovčani te imaju naglas na prvoj slovci: ábotnik: áboten dummkopf pohl. opr. 50: vi srečni abotneki; 134: se ti en abotnek te prve šare; áldovnik; áldoven sacrificulus petr. 209;

Digitized by Google

gasp. 3/502. 555; reš. 118: imeli so cirkve aldovnike aldove; cízovnik: cízoven zweirädriger karren; côprnik: côprni zauberer dalm. jer. 27: cuprnik; perg. 18: coprnik; ugr. comprnik; délavnik: délaven werktag ravn. 2/179: délovnik; zagr. 5/1 278: delavnik, a krajč. 98: delaínike; klávrnik: klávrn kopfhängerisch, niedergeschlagen pohl. opr. 210: no tedej, koker čez vse velik je leta gospud v' svojeh velikustah, lih toku inu neč mejn perjazn je on tudi pruti nam svojem hlapcam brez usega konca perjaznejše inu lubeznivše, koker si njega ti tèmnogledni klavorneki inu mile Ire večdejl damišlajo; lákomnik: lákomen avarus schön. 83; lákotnik: lákoten esuriens ravn. 1/9 die weiche: v' spanju Adam vidi, de mu bog iz lakotnika iz eniga njegovih réber Evo vstvari; líkavnik: líkaven instrumentum laevigandi; lótrnik: lótrn ein lotter ravn. 2/75: kaj bi bil Janez lenétam rekel, kaj pijancam kaj lotrnikam, kaj togòtnikam? mârtrnik: mârtrni martyr, ugr. mantrnik mol. 120: mantrnicke mêsečnik: mêsečen ein mondsüchtiger; múhavnik: múhaven ravn. 2/434: so se jim posmehovali, so šéme — ali govoriti po danášno — múhovnike iz njih délali, ki jim pameti manjka; nógradnik: nógradni weingärtner ravn. 2/263: rekel tedaj je nógradniku: glej..; ôfrtnik: ôfrten ein hoffärtiger dalm. sirah 27: offrtniki; óselnik: óselni wetzsteinfuterall; prâvdenik: prâvden νομικός küzm. 45: i eden ž njih právdenik opita ga; prebíravnik: prebíraven bansen; prêdalnik: prêdalni fachkasten ravn. abc. 37; prêšestnik: prêšesten i prášestnik: prášesten i prešêstnik: prešêsten adulter, dalm. jer. 23 i kast. cil. 109: prešušnik; ravn. 1/179: družiš z' prášestniki se, 2/260: prášestniki; prežvêkavnik: prežvêkavni bansen; râsovnik: râsoven härenes kleid, ravn. 1/55: oblêče se v' rásovnik; 1/240; rôbežnik: rôbežni depraedator; sópraznik: sóprazen (dan) kleiner, nicht gebotener feiertag; spôdrnik: spôdrni bauchriemen; tékavnik: tékaven, njeka bilina od koje dá se krave „têkajo" = brünstig werden kr.; tòžbenik: tòžben accusator perg. 60/2 tužbenik; vôgelnik: vôgelni eckstein; vôhrnik: vôhrn ein knauser škr. 3: óhrnik: (wucher); zglédalnik: žglédalen speculum schön. 70: špégèl ali zglédalnik; zôprnik: zôprn adversarius dalm. zuprnik; pok. 1/109: zúprnikam; ravn. 1/511: zóprnik. — Amo idu navlaš one rieči koje se grade od part. praet. pass. na en s naglasom u sing. nom. *fem. ne* na predzadnjoj slovci: bântovanik: bântovan i bantúvanik: ban-

Digitized by Google

túvan impetitor perg. V. 27/1: bantouanik; hránjenik: hránjen altor; kŕščenik: kŕščen christianus tschup. 599: krstenku; al' ikrščeník; kúpljenik: kúpljen emptor perg. 83/2: ie potriebno da takouoga imyenia kuplienik v gospoctuo i vlaadanie onoga îmyenia poidc pred duema priseżnikoma; ljúbljenik: ljúbljen liebling; nájdenik: nájden findling; napolnjávanik: napolnjávan perg. 41/1: duorski i dohodkou prislušauanik i drugih takouih česti napuniauaniki; nasledúvanik: nasledúvan successor perg. 38/2: ier ie imyenia nasledouanie zrok obrambe i mat ye dužna syni i kčeri v takouom imyenj za sobum ostaui i kako nasleduuanike i oduetke; 63/2: kruny nasleduuanik; moglo bi biti i naslêdovanik i nasledovánik, ali znam da kajkavci govore nasledúvati, nasledúvan; odrešeník: odrêšen redemptor dalm. jer. 50; job. 19 odrêšenik, nu danas običnije odrešeník; ohránjenik: ohránjen erhalter dalm. jud. 3: gospud je njim obudil eniga ohránenika; 1 hron. 17: ohranjenik; nehem. 9: ohrajnenik; postâvljenik: postâvljen positus naprej — praepositus tschup. 398: naprejpostavlenk; prislušávanik: prislušávan perg. 41/1 (gledaj napunjavanik); rânjenik: rânjen vulneratus; zavjêmanik: zavjêman i zavjemaník confiscator perg. 86/1: drugoč buude imyenia suoiega zdržanie i obramba vu koteroi se vsakomu človeku do leta od kakoua gode silnika vsakim zakonom prepusty sebe obraniti i niega s svoiega imyenia vun zureči. I v tom takouom dugouani toga takoua sylnika i zauiemanyka niegoua obramba, kákoua gode, nespryča.

55. Rieči, kojim je tvorka ili završetak na *ok* imaju ´ ili ` na slovci pred tvorkom: òblok gen. oblóka fenestra; snúbok i snòbok gen. snubòka, snobòka i snúboka, snòboka brautwerber; gasp. 3/453: snobok; svèdok gen. svedóka testis.

56. Rieči kojim je tvorka ili završetak *uk* imaju ´ na tvorci: fačúk i fâčuk nothus hrv.; klobúk pileus; mertúk i mèrtuk = mjera petr. 94; gasp. 3/439; — ali samo pámuk gen. pámuka baumwolle nagfl. 122: vûha se prouti škodlívomi vetri, velkomi glási i mrazi z čístim pamukom zateknjena držati morejo. (kr. je pávola).

57. Rieči kojim jo završetak *ag*, *eg*, *ig* većinom su strane a naglas imaju ili na zadnjoj ili na predzadnjoj slovci.

a) ´ na zadnjoj slovci imaju: biršág mulcta perg. 57/2: biršaaga; zagr. 5/1. 292: z biršagi; iz magj. birság; caprág, konjski nakit; kotrígg = ud, član perg. 53/1: kotrigou itd.; fa-

Digitized by Google

calég küzm. 149: gospodne, ovo mina tvoja, štero sem meo vu facalejgi djáno ἣν εἶχον ἀποκειμένην ἐν σουδαρίῳ; 254: so na te nemočne nosili od tejla njegovoga facalejge i brsače σουδάρια ἢ σιμικίνθια; kolég collega; orság regnum das reich perg. 7/2: ország, 2/2. 4/2. 93/2: országu; petr. 16: ország; 39: országe; gasp. 1/642: országe itd.; stratég ein strategе.

b) na predzadnjoj slovci naglas imaju: bèreg običnije bèrek palus, nagfl. 172: bereci; bèteg i betég morbus perg. 51/2: beteg; küzm. 13: betege; gasp. 1/82: betèga itd.; bôbreg obično: bûmbrek i bûbreg fichten-, tannenzapfen; niere gasp. 3/559; gômbleg i gomblek flos betulae nagfl. 168: breza je lejpo, bejle skourje ščapinato drejvo, njé vejke so šibnate, cvejtje gombleci (gomb, gumb = nodus); hèrceg herzog zagr. 5/1. 304 megj hercegmi; máslag i maslak atropa belladona (?), hyosciamus (?) nagfl 169: vu ništeri logej vu nisiki grmíči rasté k' črešnjam priglíhno svetlo grozdjiče, štero se vuče črešnje ali poprejk maslag zové; 169: pod visikim drevjom i na prazni mejstaj logouv rastéjo jagode, rázločno cvejtje, maslag, grbánji i drúge vnouge doubi dobre i čemérne gobe; u Murka ima: maslák wuth, raserei; a u hrv. adj. máslak rabidus gasp. 1/662: Dinus človek máslak, srdit i od risa ljutéši; šèreg í šéreg gen. šerége i šèrega schaar, küzm. 14: veliki šereg svinj; 234: stotnik onoga šerega; trpl. 804: hvalte gospodna vsi šerezje njegovi; gasp. 1/941: ovo vigjenje tak prestraši nepriatelske šerége, da podsédanje dokončavši od váraša odišli jesu.

58. Rieči kojim je tvorka ili završetak *og* ímaju ˜ na tvorci: brlög gen. brlóga i brlòga lustrum ferae preš. 162: brlòg; oströg mit pallisaden umgebener ort.

59. Rieči kojim je tvorka *ug* imaju ´ na tvorci: branjúg turdus; vlačúg erro.

60 Rieči kojim je tvorka *h* imaju ˆ na zadnjoj slovci: osmêh irrisus; nasmêh das anlächeln kast. cil. 49: ne zavupal enimu skrivnimu nasméhu; posmêh = nasmêh, češće irrisus; pospêh festinatio; požrêh lucro. — ˜ ima siromãh pauper, gasp. 1/237: siromáhu itd.

61. Rieči kojim je tvorka ili završetak *ih* imaju naglas na slovci pred tvorkom i to najčešće ´: cvílih zwillich: jérih (od hirc-us) aluta; jésih essig dalm. num. 6: esiha; mol. jesiom; kélih kelch mol. 124; petr. 254: keljih; máčih typhus; múnih canterium; ólih, njeka otrovna gljiva; ométih bartwisch; ópih

Digitized by Google

apium; p í r i h osterei; s ó p i h i sȍ p i h homo inflatus; š t é b i h š t é p i h i š t ȅ p i h cisterna pohl. opr. 23: zajema iz plitveh stephov blatno vodo; t é b i h, t é p i h teppich dalm. ex. 26; 1 hron. 18: pod tebihi; T í l i h Aegidius od njem. Sankt I l g e n rog. 243: pridiga na dan svetega Tiliha ali Aegidia; sada kad je o svetcu govor veli se: Šent Ílen, gen. Šentílna, a kad je govor o čovjeku, komu je to krstno ime, veli se T í l e n gen. Tílna ili pako T î l i gen. Tîlija (Bela, gr.); t ó l i h dolch; v é r i h weihrauch, dalm. lev. 2: verihom i nomin. veroh; schön. 391: viereh; Levec: die sprache in Trubers Matthaeus 42 veli: „veroh m. germ. weihrauch 2. b. in Innerkrain noch: vérůh gen. vérha"; ž é n i h sponsus.

ˆ ima: v â r i h i vâruh custos dalm. jer. 31: varihi; 1 hron. 24: varihov; v ê t r i h beischlüssel.

¨ na tvorci ima: m e n ï h i mnïh mönch preš. 54: opàt in meníhi, módri možjé gotóvo ti bódo ozdravli srcé.

Naglas na predpredzadnjoj slovci ima: j é š t r l i h estrich škr. 289: zapelíviga jezika pádèc je kakòr tęga, katęri na ještrlihu páde.

62. Rieči kojim je tvorka ili završetak *uh* imaju većinom ´ na tvorci:

a) ´ na tvorci imaju: b e n j ú h nagfi. 93: krava na trůpi má hrbet, dvouja rébra, črvou (benjůh, trobůh), i vůmen (cecke); b o g a t ú h dives ravn. 2/280: jómenej, kakó strašno je mučen in martran trdosrčni, prevzétni, mehkúžni bogatúh! č r n ú h homo niger; g´r d ú h homo sordidus; h m a n j ú h upravo g e m e i n e r mensch; k a n j ú h milvus; l e n ú h homo piger ravn. 1/181: oziral sem ter tje se je lenúham enák; 1/240: kakòr hitéč péšic zajme vbóžtvo lenúha; o b l e d ú h blasser mensch, ravn. 1/169: obledúha; o d e r ú h menschenschinder; o g l e d ú h spion; p a s t ú h hengst; p e p e l j ú h cinerarius incubator; P e č ú h grad u Ugrskoj njem. Fünfkirchen; p i l j ú h vultur; p o l e ž ú h homo piger; p o s m e t ú h diabolus hrv.; p o t e p ú h erro ravn. 1/131: nasnúbi potepúhov in sprídencov; 1/163: nevboglívi potepúh; 1/187: prav grd potepúh je bil ta Ahsolon; reš 217: smet i potepuhi; p o ž e r ú h fresser gasp. 3/533; p r e v z e t ú h homo petulans; s l e d ú h canis sagax; s m r d ú h mustela putorius; z a v a l j ú h homo piger der sich gern hinstreckt zum liegen und faulenzen. — ¨ na tvorci ima: M a t ü h gen. Matúha, ime obitelji, gr.

b) ´ na predzadnjoj slovci ima: t r é b u h gen. trebúha ali i trébuha venter, dalm. job. 15: trébuh; num. 25: trébuhe; dalm.

Digitized by Google

2 hron. 4: so pokrivali obadva trébuha teh knoffou; jap. 54: v' trèbuhi (= trьbûhi) rog. 407: trebúha; škr. 353: trèbúha; 129: trebúhu; ravn. 1/12: trebúhu; ali i u nom. t r e b ú h rog. 409: trebúh; nagfl. 93: trobűh; küzm. 360: trbüjh.

c) ` na predzadnjoj slovci ima: k ò č u h gen. kòčuha i kočúha kutsche küzm. 459: krama zlata . . . i márhe i ovéc i konjouv i kočühov καὶ ἵππων καὶ ῥεδῶν; k ò ž u h gen. kožúha pelz; ò č u h vitricus.

63. Rieči kojim je tvorka ili zavrьetak *ac* imaju ˆ na tvorci: m a t r â c matratze; m r t v â c mortalis pohl. opr. 514: al be na bil tudi on lih s' tako pravico znal postavo narediti, de be se mi mrtvaci nekol podstopiti na smeli per njemu naše prošne noter položiti samuč le tedej kadar . . . ? 306: se službe enega mrtvaca nautrudnu ahtamo; p a j â c bajazzo; p i j â c piazza platz hrv. a kr. pläc; t a r â c strassenpflaster gasp. 3/419. 527; t r n â c pomarium küzm. 56: bi pa vö šo (Peter) na trnác, vidila ga je drüga: 218: vküp je pribejžalo k njim vse lüdstvo na trnáci ki se zové Salamonov ἐπὶ τῇ στοᾷ τῇ καλουμένῃ Σολομῶντος; 171: je pa vu Jerušálemi pri ovči vrátaj jezera, i pét trnácov má πέντε στοὰς ἔχουσα; trpl. 110: ki stojíte vu hiži gospodna, vu trnácaj hiže boga našega (traun. 399: v' lópah, a dalm. psalm. 135: na dvorišcah): gön. 69: Vilmoš trnác v réd zeme, živázen krmi i drűgi drobíš na svoje mesto zdejva; nagfl. 81: jeli jeste pred vašov hižov trnác? té je zá to, da deždž notri ne bíje na dveri vu kűnjo i hižo, gda po vetri ide; zagr. 5/1 157: pčele se po cvetniakeh i trnaceh razletavaiu; v r š â c bergspitze.

64. Rieči kojim je tvorka *ec* = stsl. **ьць** imaju ˆ na slovci pred tvorkom: m ê s e c i m ê s e n c mensis luna, gol. 104: v mesencu maja; z â j e c lepus.

65. Rieči kojim je tvorka *ec* = stsl. **ьць** mogu na svakoj slovci naglas imati.

Dvosložčane

a) ˝ na tvorci imaju

α) deminutiva od rieči dvoslovčanih s pregibnim *e* u zadnjoj slovcí i ˝ na njem: b e d n ë c beden; b e z n ë c: bezën; c e p t ë c: cepët orchis; č e b r ë c: čebër; h r b t ë c: herbët; k r h l j ë c: krhëlj; s t e b r ë c: stebër pflugsäule ravn. abc: stebric; š k e d n j ë c: škeděnj; ž r e b l j ë c: zrebëlj.

β) deminutiva od rieči dvoslovčanih s pregibnim *e* u zadnjoj slovci i ` na predzadnjoj: k o l č ë c: kòlec; k o r č ë c: kòrec

Digitized by Google

cyclamen europaeum; l o n č ë c: lònec; n o v č ë c: nòvec gasp. 1/179: novčècov; s t o l č ë c: stòlec; z v o n č ë c: zvònec. Nu sve te imaju i ` na slovci pred tvorkom i u gorenštini: kò čec, lònčec, stòlček itd.; zagr. 5/1 253: zvončecem zvoneči.

γ) Tako se rado naglašuju rieči kojim je u prvoj slovci *poluglasno* bud pravo bud specifično slovensko ili povokaljeno *r*: l e ž ë c mendax (čitaj vžьc), nu i l â ž e c i l ê ž e c: petr. 47: ležec; m e n ë c hirsenaustreter (čitaj mьnьc, mnьc; p r d ë c geräuschvoller furz; p e z d ë c leiser furz; s e n ë c schläfe dalm. jud. 5: senèc, a 4: sinèc; s ɐ s ë c = sisa (čitaj sьsьc) dalm. jerkl. 4; škr. 96: katęri pak sèsce močnú stiska de bi mlęku izmólzel, iztisne tudi máslu vùn; gasp. 3/484; ž e n j ë c messor (čitaj žnjьc) ravn: 1/137: žencimi, 1/138: žencami; 2/117: žànjic. Pa tako i: i g r ë c spieler (čitaj jьgrьc, ígr̃c); k u p ë c käufer (čitaj kьp̃ьc, kp̃ьc gen. kьpcä) čb. 1/77: sloví do Londona mineralogec — do Kube, Kantona z jeklino kupec; preš, 53. 54: kupèc, škr. 98: kùpcá. —

Pazi još: A h ë c Achátius ime obitelji (Bela); čb. 1/71; b o r ë c pugnator čb 1/71; r e b r ë c demin. od rêber; š k r p ë c flaschenzug;

b) ´ na slovci pred tvorkom imaju

α) deminutiva od jednoslovčanih substantiva s ´ i druge rieči od participa na án: d é l e c: dél particula petr. 253: Christuševo telo se ne delí, nego vu vsakom délce razdeljene hostje célo ostaje; g á j e c: gáj kleiner hain; g r í č e c: gríč; h á m e c: hám; h l é v e c: hlév; h r í b e c: hríb rog. 491; j é ž e c: jéž; J ú r e c: Júr mjesto Jurij Georgius; k í p e c: kíp; k l á n e c: klán acclivitas dalm. 2 hron. 20: ǩlancu; tschup. 405: klanci; k l j ú č e c: kljúč, K r á n j e c: Kránj Carniolus; k r í ž e c: kríž; p á r e c: pár pärchen; R í m e c: Rím Romanus; š č á p e c: ščáp stäbchen; ú d e c; úd; v n ú č e c: vnúk gasp. 1/662: kaj siromašna babica bi činíla za dragoga vnučeca? ž g á n e c: žgán obično plur. sterz, art mehlspeise; ž ú l j e c: žúlj.

β) deminutiva od od onih jednoslovčanih substantiva u kojih ima samoglasno *o* = ъ: d r ó ž e c: drog; h r ó š č e c: hrošc; k ó s e c; kos frustum kast. cil. 198: kosce; ravn. 1/236: na kósce; k ó t e c: kót; l ó č e c: lok fiedelbogen; p r ó d e c: prod; p r ó t e c: prot; r ó b e c: rob schnupftuck; kast. cil. 342; nagfl. 39. 51: roubec; petr. 169: v rúbce; s ó d e c: sód dolium čb. 1/47: sódec; z ó b e c: zob.

Digitized by Google

γ) substantiva koja se grade od jednosloslovčanih adjektiva s ^ : blédec: blêd ein blasser mensch; célec: cêl ein ganzes an keinem ende eingedrücktes osterei; drágec: drâg liebling; glúšec: glûh surdus dalm. ev. mat. 11; pok. 109; ravn. 1/109; gnjílec: gnjîl ein stinkfauler mensch; húdec: hûd ein schlimmer mensch; der böse; júnec: taurus nagfl. 85: gjúnec; krívec: krîv reus perg. 58: kryvec; nordwind; lénec: lên faulpelz; nágec: nâg der ohne kleider ist ravn. 1/269; nágce; némec: nèm ein stummer; ein Deutsche; skópec, skúpec: skôp avarus zagr. 5/1 196; reš 119: skupec; slépec: slêp caecus; blindschleiche; dalm. ev. mat. 15: slépci; jerkl. 4: slejpec; preš. 93; slépic; küzm. 16. 40: dva slepca; petr. 94: jeli more slépec slépca voditi? 37: slépec; reš. 83; súšec: sûh martius mensis dalm. ester 3 in margine: sušic ali brezen; ugr. i februarius mol. 7: sûšec; nagfl. 194: v prozimcu, svečnej i sûši je redovno jáko mrzlo; gasp. 1/686: súšca; svétec i svètec: svêt sanctus ravn. 1/248: svetec; túјec: tûj fremdling; vránec: vrân rappe preš. 62: vránec.

δ) deminutiva od dvoslovčanih substantiva s pregibnim *e* u zadnjoj slovci a s ´ na predzadnjoj: cépčec: cépec; délčec: délec; dróbčec: dróbec; drómljec: drómelj; dróžčec: dróžec: hlévčec: hlévec; hlódček: hlódec; hríbčec: hríbec; júnčec: júnec; kóščec: kósec; Kránjčec: Kránjec; krížčec: krížec; króžčec: króžec; mlínčec: mlínec; Némčec: Némec; párčec: párec; péščec: pések; pévčec: pévec; pívčec: pívec; prámljec: prámelj; práščec: prásec; róbče c róbec gasp. 1/113: rubčecom; sámčec: sámec; sévčec: sévec alauda; slépčec: slépec kleine blindschleiche; sódček: sódec; svínčec: svínec; vrábčec: vrábec; zóbčec: zóbec; žrébčec: žrébec.

ε) rieči koje se grade od osnova *i i e* = ѣ glagola bez nastavka kad im se ziev zatvara umetnutim *v*, a ne *j*: brívec: brí-ti barbier; grévec: gre-ti der erwärmer; pévec: pe-ti sänger; hahn dalm. 1 hron. 16: peuce; ravn. 1/194: pévcov; preš. 72: pévic; petr. 54: pévec; tako i spévec trpl. 37: spejvec, 71: spejvci; pívec: pi-ti potator küzm. 388: pivci; ali vodopîvec; sévec: *se-ti sator; alauda, ravn. 2/197: sévic je šel sjat; ali bîjec, brîjec, pêjec u popêjec ποιητής küzm. 251: níki z vaši popejcov so povedali, kaj smo i njegovo plemen.

Digitized by Google

ζ) rieči koje se grade od numeralija s ´ na predzadnjoj slovci: drúgec: drúgi der zweite bienenschwarm; u óbće secundus n p. koji kod koje igre drugi što počima, pa tako u tom smislu: pétec: péti; ósmec: ósmi; sédmec: sédmi; šéstec: šésti; trétjec: trétji. (U Kranju izgovara se: trekec, treki, a, o; trekič; sravni Miklošić altslovenische Lautlehre 3. Bearbeitung 1878. 219: pluka uz pljuča; nu sravni i mekla uz mefla, reklec od röthel).

Ima još njekoliko tako naglašenih rieči: drób ec abgebröckeltes stückcken; góde c geiger preš. 79; kúpec uz kupèc käufer perg. 22 2: kunpec, 22/2 27/2: kuupcu; 22/1: kùpcj; 26/1: kuupcev; mlínec art kuchen; prásec sus; sámec: sâm hagestolz; das männchen der thiere, dalm. gen. 6. 7; slávec luscinia preš. 88: slávcov; snínec schlittweg čb. 1/21: snínec; sódec, súdec judex küzm. 387: sodec; perg. 6/2: suudac; 4/2: suudca; 54/2: sûdcu; 8/2: sûdci loc.; 21/1: sûdci plur.; 5/2: suudce; 30/2: suudceu; svínec plumbum dalm. job. 19; vrábec passer; žálec, aculeus gasp. 1/174: žalec (srpski žälac); žrébec fohlen škr. 339: žębec; perg. 45/2: žrjebcem; 35/1: žrjebci; petr. 1: žrébca, 2: žrébce.

c) ` na slovci pred tvorkom imaju:

α) deminutiva jednoslovčanih substantiva u kojih ima *o* ili *e* te imaju " koji se u sing. gen. mienja na ` u predzadnjoj slovci: blèčeç: blëk gen. blèka; cmòčec: cmök knödelchen; cvèkec: cvëk; čèpec: čëp; dvòrec: dvör; gnjèdec: gnjëd, ime volu hrv.; gòzdec: gözd; gròbec: gröb ravn. 2/53: rožica nad njih prevzétne gròbce naj bo; gròzdec: grözd; klèpec: klëp; klèščec i klòščec: klëšč klöšč zecke; kòlec: köl weinbergpfahl; knòfec: knöf; kòšec: köš; mòljec: mölj; òtec: *öt pater perg. 6/2. 7/1; riedko otëc; plèhec: plëh; ròčec: röč; ròjec: röj; sklèpec: sklëp; stòlec: stöl; stròčec: strök; ščèpec; sčëp kleines rundes stück holz hrv.; zbòrec: zbör; zètec: zët žena koja je djetetu kuma zove to diete: moj zetec, hrv. — Njeke ovih rieči imaju kadšto " na tvorci: dvorëc, grobëc itd.; njeke imaju uz ` i ^: nòžec i nôžec: nöž dalm. 2 hron. 4: nužici; stòlec i stôlec i stôlec küzm. 52: na stouci; 102: stoulcov; trpl. 73: stoulca; 78: stoulcom. — ` imaju i dvie rieči koje se tvore od rieči s ^: ròžec: rôg hörnchen; iris nagfl. 187: rožec; i zvònec: zvôn glöcklein (al i zvön), zagr. 5/1. 253.

Digitized by Google

β) substantiva od jednoslovčanih adjektiva s " u sing. nom. masc. a s ` u sing. nom. fem.: h r ò m e c: hröm fem. hròma χωλός dalm. ev. mat. 21; n ò r e c: nör stultus; n ò v e c: nòv geldstück zagr. 5/1. 116: njega bi lahko za dva ali tri novce prodali; 196: imam ja dosta gotovoga novca. — Slično je: m ò j e c: mój fem. mòja meorum unus; s v o j e c: svój fem. svòja suorum unus ravn. 1/222: z lakoto krotíčil celo ljudstvo je, pa ravno tisti krat svòjce čudno preživi; 1/280: svòjcam; 2/61: svòjcov; t v ò j e c: tvoj fem. tvòja tuorum unus ravn. 1/300: v roke Daniela nam daj, ali pa pomorimo tebe in tvòjce.

γ) rieči koje se grade od onih jednoslovčanih koriena ili osnova u kojih ima samoglasno (otvoreno) *o* ili *e* (koje *nije* niti = ѧ niti = ѣ ili ѣ): b ò d e c: bod pleuritis, govori se: bodec ga je zaklal hrv.; njekakvo drveno bodalo; b ò r e c i b o r ĕ c pugnator trpl. 43; čb. 1/41; h ò d e c: hod gänger; h r ò p e c: hrop asthmaticus; j è b e c: jeb fornicator; k l è p e c: klep dengelhammer; k ò n e c: kon finis; k ò r e c: kor schöpfgelte tschup. 245; ravn. 1/220 v' kòrcu, 2/59: kòrcov; k ò s e c: kos faeniseca perg. 44/2; k ò t e c: kòt suile hrv.; k r ò v e c: krov dachdecker; l ò n e c: lon topf ravn. 1/334: kaj ima neki lònec per kòtlu opraviti? 98: per lòncih mesá smo sedéli; l ò v e c: lov venator; m ò l e c: mol der beter ravn. 1/113: pride ta čas in zdaj je žć, ki bodo pravi mòlci v duhu očeta molili; m ò r e c: mor interfector ravn. 2/50: •Józušik je bil otét, kar mòrici, ki jim je Herodež rekel, ropijo v Betlehem; n ò r e c: nor verbindungsglied der kettenringe; n ò ś e c: nos bajulus ravn. 2/190: kričć in jókaje je šla réva zapušèna za nòscimi; p l ò v e c: plòv nauta; p r ò s e c: pros der bitter; s k ò b e c: skob nisus ravn. abc. 29; s k ò p e c: skop falle trpl. 114: skopce nalekűjejo meni; 115: vari me od zank, štere so mi nalekli i od skopca hűdodejlnikov; s l ò v e c: slov luscinia ravn. 1/252: čapla spod neba vé kdaj je čas priti; grlica, lastavka, slòvec drži svoj odhod; š č è n e c: ščen κυνάριον küzm. 30: nej je dobro vzéti krüh decé i ščencom vržti... i ščenci jejo z drobtinja...; š č è p e c: ščep obično plur. ščèpci fingerspitze aller finger einer hand zusammengehalten gasp. 1/146: ščepcov; š k ò p e c: škop schöps; š k ò r e c, škvòrec: škor sturnus nagfl. 167; t è l e c: tel vitulus trpl. 53: télci, instr. perg. 45/2: duie kraue prez telec; petr. 119: telci; zagr. 5/1 174: su si jednoga telca iz čistoga zlata napravili bili, okolu kojega telca jesu tancali; t è p e c: tep herumstreicher; dummer kerl zagr. 5/2 10: vuglar držeči ga za kakvoga lovasa ali

Digitized by Google

tepca zaprl mu ie pred nosom vrata; 4/1 108: kakov je on tepec; 4/1 118: ne pšanete nyh z imeni nedostoinemi kod naimre ti tepec, tolvaj, krvolok, norc, pianec, vražja para ali sin; v d ò v e c: vdov wittwer; v ò d e c: vod dux küzm. 214: Judaš je bio vodec onih ki so zgrabili Jezuša; v ò š č e c: equisetum; v ò z e c: voz auriga; ž è l e c: žel u želéti, trpl. 114: krvi želci. — A tako: s m ò l e c prema smòla klette; schuster preš. 160: smôlec.

δ) deminutiva riegje druga nomina koja se grade od dvoslovčanih riečí s ` na predzadnjoj a s pregibnim *e* u zadnjoj slovci: b r è z n e c: brèzen kleiner abgrund; c ò f l j e c: còfelj eiszäpfchen; c v è r g l j e c: cvèrgelj; č è s n e c: čèsen allium; k è g l j e c: kègelj; k è r g l j e c: kèrgelj; k ò b r e c: kòber; k ò r č e c: kòrec; K ò r l j e c, K ò r g l j e c: Kòrelj, Kòrgelj Karlchen; k ò t l e c: kòtel; k ò z l e c: kòzel harpfe ravn. abc. 69: kòzelcov (a na Beli govori se k o z ú c gen: kozúca); k r è v l j e c: krèvelj; l ò n č e c: lònec; n ò v č e c: nòvec zagr. 5/1. 104: nisu več neg samo jeden novčec imeli, z-koiem novcem pošel je bil on siromah človek na piac; ò s l e c: òsel schön. 390; p ò p r e c; pòper ein pfefferkorn; r ò g l j e c: rògelj; š n ò d l j e c: šnòdelj; š t è k l j e c: štèkelj; š t r è m l j e c: štrèmelj; v ò z l e c: vòzel; z v ò n č e c: zvònec.

d) ˆ na slovci pred tvorkom imaju:

α) deminutiva od jednoslovčanih substantiva s ˆ ili ˜ osim onih u kojíh ima (široko) *o* ili *e:* â č e c: âk häckchen; b â č e c: bäk; b â t e c: bät u zagonetci: okolik hiže hodi pak v riti batec nosi (kokoš); b î č e c: bïk; b ô g e c: bôg der liebe herr gott; a i = götze trpl. 96: njí bougeci so pa srebro i zláto — delo rouk človeči; 65: draždžili so ga z svojimi bougecmi; 89: štere so áldüvali bougecom; b ô r e c: bôr; b r â t e c: brät preš. 27: brátec; perg. 32/2: braacem; petr: 164: brátca; b r ê ž e c: brêg; b r û s e c: brûs; c ê p e c: cêp kleiner pfropfreis, ali cépec dreschflegel; č â s e c: čäs ravn. 1/75: na zemlji ljudém dajaš že take čásice nebeške; 2/288: tudi mi še toljkšíniga čásica ne zamudímo; č l ê n e c: člên; č m ê l j e c: čmêlj hummel; č ô l n e c, č û n e c: čôln, čûn; d ê d e c: dëd dalm. u predgovoru k Sirahu: dejdec; škr. 216: dejdèc; d ê t e c: *dët petr. 44: jé ovde jeden détec kí pét hlébov jačmenneh ima; gasp. 3/559: drugi dan na istom mestu detec nekoj dugo vremena od krča po vseh kotrigeh zavijan i mučen zvršeno je zdravje zadobil; d r â t e c: drât: d û l e c: *dul u kupe dio nad gutom, štj.; f â n t e c: fänt; f û n t e c: fünt; g â n č e c: gänk; g l â s e c: glâs; g l î d e c: glïd; g ô l t e c, g û t e c:

Digitized by Google

gôlt, gût; grâdec: grâd, ali Grádec Gratz; grâšec: gräh; grîljec: grîlj; grôtec: grôt; grûntec: grünt; grûštec: grüšt; gvântec: gvänt rog. 465: slišal je za en guantec prosséčiga vbóžca; hîpec: hîp kast. cil. 340: nigdar ne mine en hipec prez grozovite martre; tschup. 75: leti zginejoči hipci našega žaluvanja bodo koker en blisk hitru mẹmu prejšli; pohl. opr. 265: hipc; 43: v' enem hipcu; hîtec: hit schuss; hlâpec: *hlap knecht; hlêbec: hlëb brotlaib zagr. 4/1. 233: nie ie z petemi hlebci kruha nahranil; klînec: klîn; kljûnec: kljün; kôsec: kôs merula; krâjec: kräj eckstück vom brotlaib; krâpec: kräp; krêsec: krês; kŕtec: kŕt; krûšec: krüh; kûpec: küp häuflein; kûrec: kur junger hahn; pennis; kûšec: njem. kuss gasp. 1/667: po kúščU izdal je Jezuša; kvâsec: kvâs; lêsec: lêš; mâhec: mâh; mâkec: mâk; mêšec: mêh; mlêčec: mlêč; mlînec: mlîn kleine mühle; môstec: môst; nôhtec: nôht; nôsec: nôs; nûnec: nün pathe; pânjec: pânj; pântec: pänt; pâsec: pâs kleiner gurt; ali pásec art hummel mit gelben gurtartigen streifen um den leib, običnije pásanec; plôtec: plôt; prâmec: prâm; prâšec: prâh; prâžec: präg; pŕstec: pŕst; râčec: räk; rîlec: rîl rüssel der schweine škr. 34: rivec (valjda ri-ec); rîsec: rîs circulus: rôgec: rôg; sâčec: sak; sâtec, sêtec: sât, sêt honigfläddchen; sîtec: sit scirpus; sklâdec: sklâd; snêžec: snêg; sôčec: sôk; sŕpec: sŕp; stânec: stân incola nagfl. 170: vúk je najpogübelnejši stánec logouv; strûžec: strûg; škâfec: škäf; škrâpec: škräp diabolus; škrâtec: škrät bergmännchen: šrâvbec: šrâvb; štôrec: štôr; štričec: štrïk; štûmfec: štümf; trâčec i trâkec: trâk bändchen; trâmec: trâm; trâpec: träp; trûdec: trûd ravn. 2/105: brez trúdica so ji sturjène vse še toljke rečí; 2 139: velíka dobrota vam bo za mali trúdic; trûpec: trûp; tûlec: tûl, pećnjak koji je kao lonac; tvôrec: tvôr parvum ulcus; ûjec, vûjec: *uj, vuj avunculus zagr. 4/1. 115: roditeli pomorieni od nye „Wicza" (= ujca) Arianuša; vâlec: vâl; vâmpec: vämp; vlâsec: vlâs ravn. 1/296: osmojeniga ni bilo nè lásca na njih; vôzec: vôz; vrâtec: vrât; vrâžec: vrâg; vŕšec: vŕh; vŕtec: vŕt; Zôrec: zôr, pridjev obitelji; žlâčec: žläk, ono što na biču puca; žlêbec: žlêb; žmûljec: žmûlj. — Ali rôžec: rôg; zvônec: zvôn.

Digitized by Google

β) substantiva od jednoslovčanih adjektiva i participa s ´ ili ¨: bêlec: bél qui albo colore est; čîstec: čîst, na čîstec dojti ins reine kommen; čȓnec: čȓn niger; gûmpec: *gump u gúmpast ein ungehobelter mensch tschup. 97: en naperludne gumpc; mûtec: *mût u mútast surdus dalm. ev. mat. 9. 12; jap. 38. 319; pok. 1/09; plâvec: plȁv, ime volu; sînjec: sînj bergblau; blauer kalkstein; sîvec: sîv canus, dalm. sap. 2; ime volu; stârec: stȁr senex; vrêlec: vrȅl scaturigo; znâlec: znȁl u pismoznâlec schriftkenner tschup. 396: evangelsko svetust Kristus dans deleč čez brumnost teh pismoznalcov postave; 487: praša ta pismoznalc; znânec: znȁn bekannter petr. 23: megj znánci, i složena rieč pravdoznânec νομικός küzm. 490: právdoznánca.

γ) deminutiva riegje druge rieči od dvoslovčanih substantiva s pregibnim *e* u zadnjoj slovci osim onih u kojih ima ` na predzadnjoj slovci: âgnec, jâgnjec, lämmlein, i jânec petr. 55: jánca; âhpljec: áhpelj häftelchen; bôžčec: bôžec rog. 206: je vidil eniga reuniga bozčica; bôtrec: bóter compater; brêžčec: brêžec; brûsčec: brûsec; cêgljec: cêgelj od zettel; rog. 433: dal je tajsti en cettelc; cîmrec: címer; cvîkljec: cvíkelj; cvîrnec: cvíren; čâvlec: čável; člênčec: člênec; čmȓljec: čmȓlj; črêvljec: črêvelj; dêčec: dêtec; drôbljec: dróbelj; flaštrec: flášter; fîrkljec i fîrtljec: fírkelj fîrtelj viertel (uhr) kast. cil. 330: fertelc; gôbček: gôbec; grîljčec: grîljec; grûnčec: grûntec; gvânčec: gvântec; hlêbčec: hlêbec: jêvžljec: jévželj; kêbrec: kéber; kêldrec: kélder; klînčec: klînec nelke; klîpčec: klípec; kljûnčec: kljûnec; kôltrec: kólter; kômbljec: kómbelj; krâjčec: krâjec; krêmpljec: krémpelj boletus quidam; krêsčec: krêsec; krûščec: krûšec; kûpčec: kûpec; kûščec: kûšec osculum; kûžčec: kûžec hündchen; lâdljec: lâdelj; mândljec i mângljec: mándelj männchen der vögel; mâsljec: mâselj, dalm. 1 hron 17: masilc; mêščec: mêšec; mlînčec: mlînec; môščec: môstec; nâgljec: nágelj nelke; nîštrec: nîšter nihil rog, 418: unu ni drugega kakor en pisan ništerc; nôščec: nôhtec i nôsec nägelchen, näschen; nûdljec: núdelj; pâlčec: pâlec; pânjčec: pânjec; pârkljec: párkelj; pêmzljec: pêmzelj pohl. opr. 16: pemzèlc; pîrkljec: *pírkelj bunter hemdärmelaufsatz; pîskrec: písker töpfchen; pîsljec: pîselj ein bisschen kast. cil. 43: tvoi život kateriga z' dobrimi pisselci cartláš, bó prȓel h' špiži tem smrdečim črvom: plâtljec: plâtelj blätt-

Digitized by Google

chen (in buche), tschup. 442: platelc; p ô l š t r e c: pólšter; p r â m č e c: prâmec; p r â š č e c: prâšec; p ŕ š č e c: pŕstec; p ûn k l j e c: púnkelj; p û š l j e c: púšelj blummenstrauss; r â ž n j e c: ráženj: r ê k l j e c: rêkelj; r î g l j e c: rígelj riegelchen; bellis perennis; s â č e e, s ê č e c: sâtec sêtec; s l â d č e c: slâdec; s ŕ p č e c: sŕpec; s t â r č e c: stârec; s t r û ž č e c: strûžec; s v ê d r e c: svéder kleiner bohrer; njeka bilina; š k â f č e c: škâfec; š k r â p č e c: škrâpec teufelchen zagr: 5/1 195: ali on škràpčec došel je čez dimnjak; š k r â t l j e c: škrátelj; š t î k l j e c: štíkelj rog. 50: sturil je en tak štikilc, de malu je njemu u tajstem enakih; š t î r t l j e c: *štîrtelj viertel (stunde) rieč koju je pater Markus = Pohlin skovao prema firtelje, pohl. op. 135: človek na more skuz natirleh močy nekar enkrat en štirtelc ure dolgu v' peklu gvirati inu živęti; š t r û k l j e c: strúkelj; t r â m č e c: trâmec; t r â p č e c: trâpec; t û r n e c: túren gol. 20: turenc; t v ô r č e c: tvôrec; û m b r e c: úmber; v â l č e c: vâlec; v ô z g r e c: vózger; v ŕ č e c: vŕtec; ž â k l j e c: žákelj petr. 149: žakljeca; zagr. 5/1 44: žaklec pun penez; ž l ê b č e c: žlêbec.

δ) substantiva od dvoslovčanih adjektiva ili adverbija s pregibnim *e* u zadnjoj slovci: d ô b r e c: dóber ὁ ἀγαθός; apfelbaum der gute früchte trägt; d r ô b n e c: dròben baum der kleine früchte trägt; h î t r e c: híter koji brzo radi; m ô d r e c: móder sapiens ravn. 2/42: reče Herodeš mòdricam na skrivnem k' sebi; ô j s t r e c: ójster die schneide des messers küzm. 396: ostre ár je božá rejč živa i močna i ostrejša od vsakoga z obej stráni ostre majoučega meča; p r ê s n e c: présen ungesäuertes brod, i pokvareno prêsmec, bresmec osterbrot, palmbusch; s p ô d r e c: spôder bauchriemen; z m ŕ z l e e: zmŕzel den es leicht friert. — Nu ipak: p ó z n e c; pòzen lein der spät reift oder spät angebaut wird; i z g ó d n e c: zgóden lein der früh reift.

Ovako i substantiva od dvoslovčanih komparativa i adverbija: b ô l j e c: bôlji optimatum quidam ravn: 1/116: reče David vsim knezam ín bóljcam dežele; v î š e c: vîši der höher ist ravn. 1/178: opravi narvîšcu (dem allerhöchsten) svoje obljube; z d ô l e c: zdôli wind der von unten — vom thal her weht; z g ô r e c: zgôri wind der von oben — von den bergen — her weht.

ε) rieči koje se grade od jedno ili dvoslovčanih osnova glagola, osim osnova na *i* i *e* = ъ glagola bez nastavka kad bi se ziev ukidao umetnutim v i osim osnova sa (širokím) *o* ili *e*; dvoslovčanim osnovam s nastavkom *no*, *e* = ъ, *i*, *a*, *ua* pred tvorkom ec

Digitized by Google

izpadaju *o e i a*: b î j e c i skraćeno bîc πλήκτης küzm. 378: potrejbno je püšpeki bidti nej piánci, nej bici..; i b û j e c λῳης u sastavi küzm. 376: pravda je položena: očobujcom i materbujcom, lüdomorcom..; č â k e c: čáka-ti qui expectat u zagonetci: visec visi čakec čaka, visec opadne, čakec ga popadne (svinja pod hrastom); d ê l e c: déla-ti u složenih: č u d o d ê l e c: wunderthäter ravn. 1/341: imenujejo ga čudodélca; h u d o d ê l e c: übelthäter ravn. 1/32: kako je lepó ostati v' sredi med hudodélci dober in pravíčen; 1/136: bog tepe hudodélce po hudodélcih, 1/197: srd božji v' hudodélce je vprt, 1/311: hudodélic; d ê r e c: dreti, dè rem u složenih: k o n j e d ê r e c schinder, wasenmeister; g î z d e c: gízda-ti se, koji se gizda; g l ê d e c: gleda-ti u složenih: g r d o g l ê d e c, koji grdo gleda, h û d o g l ê d e c koji hudo gleda; k r i v o g l ê d e c, koji krivo gleda; p r e g l ê d e c: pregleda-ti der durchschauer ravn. 2/289: prepír se je vzdignil in spet se v' pregledca obrnejo; h v â l e c: hvali-ti ἀγαζών küzm. 385: lüdjé bodo samí sebi radi, skoupi, hválci; trpl. 60: erkao sem hválcom: ne hválte se tak; u složenih: s a m o h v â l e c dalm. palm. 5: samohvalici ne obstoje pred tvojma očima, in margine: samohvalci so ty, kir se na svoja lastna della, blagu, muč, kunšt inu oblast zanašajo inu se le s tem istim hvalio; trpl. 58: sem vréo prouti samo-hválcom; j ê d e c esser, dalm. lev. 19: aku bo gdu od tiga na trétji dan jédil... taisti jedèc bo svoje pregrišenje nosil; škr. 114: kjęr je veliku blagá, tamkaj je tudi dosti jędcov; u složenih: k r u h o j ê d e c brotesser; m e s o j ê d e c fleischesser gasp. 1/683: leto 1575 kada bi velikoga tjedna vojníki gospodna Lauša od Nassau ne marajúči zapoved cirkvenu meso jeli i veselili se, nut kašťígu bóžju zvrhu sebe očivestu spoznali jesu: ar kada bi drugi vitezi koji postili jesu, veselo vuzem obslužávali cel tjeden, oni mesojedci na samu vuzmenu sredu ze vsem šeregom svojem i z-officeri iliti častníki i z-generalom Laušom nesrečno od nepriatelskoga tabora posečeni i vumorjeni jesu; j ê z d e c: jézdi-ti eques dalm. gen. 49; ex. 14. 15 itd.; k â n e c: káno-ti gutta; k â p e c; kâpa-ti gutta kast. cil. 35: prosi en kapic vodè; k â z e c: kaza-ti weiser, zeiger gasp. 1/40: kázec puta wegweiser i k â ž e c küzm. 46: pouti kážci; k r â d e c: krad-em stehler u složenoj: l j u d o k r â d e c ἀνδραποδιστής küzm. 376: lüdokrádcom; l â ž e c: laga-ti mendax küzm. 388: Kretánci so vsigdár lážci; gön. 36: lažec; perg. 13/1; reš 38. 212. 215; l j û b e c: ljúbi-ti amator u složenoj: n e l j û b e c, küzm. 395: nelübci dobroga ἀφιλαγαθοί;

Digitized by Google

mlâtec: mlati-ti drescher; pâdec: pádem fall dalm. 2 hron. 28; ev. mat. 7; kast. cil. 86; jap. 258; škr. 289: pádec; pok. 2/5: pádèc; 2/4: pádècu, pádecam; 1/38: pádce; pêšec: pêha-ti (?) (kam pêhaš? wohin gehst du?) pedes ravn. 1/210: péšic; 1/215: péšcov (nu valjda od pêš = ped-š, pad); pîsec: pisa-ti scriba perg. 54/1: pysec; reš 116. 209 itd.; pîščec: piska-ti αὐλητής dalm. ev. mat. 9: je vidil pišce inu šum teh ludy; schön. 263: je zaglédal pišce inu ta nepokoj ludy; plêsec: plésa-ti tänzer gön. 48; pljûnec: pljúno-ti sputum; psûvec: psova-ti = psu-a-ti, koji psuje trpl. 36: za volo guča ošpotávcov i psuvcov; rêzec: reza-ti koji rêže u složenoj: pildorêzec bildhauer rog. 226: govórit záčel je bil od malarjou, pildaréscou kakòr pravimo pildhavèrjou; slamorêzec, škoporêzec strohschneider; snêdec: sned-em fresser, ime obitelji (Bela gr.), u složenoj; sladkosnêdec leckermaul; sŕkec: sŕka-ti schlurf; strêlec: streli-ti sagittarius dalm. gen. 21; jer. 46; strélci; tschup. 446: strelc; ravn. 1/34. 165: strélic; strêžec: stréž-em minister; strîžec: strížem tonsor ravn. 1/168: strižcam; šâlec: šáli-ti se spassmacher gasp. 3/449: pazi, ti nesramni šalec, koji si onu dušu prekanil (pazi 1/661: šalce aus spass); šîkec: šika-ti stossen, stoss gasp. 3/438: čuti stanovito vse šikce i vudarce; 1/139: po vudarceh, šikceh i sramoti; štêvec, čtêvec, čtâvec: šté-ti, čte-ti, čta-ti kr. zähler; hrv. leser gasp. 1/163: čtávec; tôžec: tožiti kläger küzm. 183: tožci; tŕpec: trpéti dulder ravn. 2/179: vdove in siróte in druge trpce v' nadlogah obiskovati; tržec: trži-ti händler küzm. 26; mol. 149; nagfl. 129; petr. 137; gasp. 1/242; vâbec: vábi-ti allector; vêdec: véde-ti wisser; vîdec: víde-ti seher ravn. 1/85: kdo vstvaril glušca in mutica, kdo slepca in vidca; vîsec: víse-ti qui pendet, gledaj gore „čakec"; vjêmec: vje-ti (vjemti, vjenti) captus ravn. 1/273: od kod prideta? Od vjémcov v' Ninivah; vlâdec: vláda-ti regierer ravn. 1/342: iz tebe izhája vládic, ki bo moję ludstvo vladal; vŕtec: vrté-ti λαῖλαψ küzm. 70: stane veliki vrtec vötra; zêvec: zéva-ti u složenoj rieči: gostozêvci das siebengestirn; ja sam samo taj oblik čuo, a ne gostosevci, kako ima Metelko; tako piše i ravn. 1/256: on je ktiri je gostožévce in palice na nebu vstvaril; a čb. 4/80 (Vodnik): čmu nek so gostoževci, čmu meni velki burovž? drugi je oblik: gostožêrci, sravni dalm. job. gostožerčiči; žîvec: živeti u složenih: lehkožîvec ein leichtlebiger mensch ravn. 2/71: Saducéji so bili nejevérci in ker se nejevéra in lohko-

Digitized by Google

žívstvo rada strínata zraven lohkožívci; 2/281: kdo na svetu bi ne bil vbogi Lazar raji, kakor bogati lohkožívic! s l a d k o ž î v e c der sich gut thut ravn. 2/280: na timu svetu je bil sladkožívic, na unimu ga je réva in réva.

Od jednoslovčanih osnova ili rieči dolaze i: g â v e c vanellus cristatus (sravni Trstenjak: slovančina v romančini 49); g ô b e c maul küzm. 381: goubca; l â n e c catena küzm. 355: vu lánci; zagr. 5/1. 250: ovemi vsemi načini napravlja se lanc, s kojem se volja naša veže... mislenje, naslajenje, privoljenje, navada jesu kakti jedne veruge, iz kojeh se lanc plete, kojem lancem volja naša se veže; gasp. 1/676: z lánci, itd.; p â l e c pollex preš. 23: pet čévljov mérim, pálcov pét; p l ê š e c: plêš u pléšast glatzkopf ravn. 1/231: plêšic; vultur leucocephalus; p r û s e c equus gradarius; íme obitelji (Varaždin); š k f b e c schnappmesser; š k f l e c alauda sravni škrléti zirpen; v ô l h v e c, v û h v e c: volhv влъхвъ python gön. 34: vujvec; nagfl. 62: jeso stolci z-dvema nogáčoma i s tremi nogačami i z ednov nogačov (vujvcov í comprnic stoulci); v f l e c gryllus gryllotalpa, hrv.

ζ) Njeka masculina koja su očevidno gragjena prema dvoslovčanim femininam na *a* s naglasom na predzadnjoj slovci: b â b e c: bába homo mulierosus; b ê b e c: béba stultus ravn. 1/300: ravno taki bébci bi tudi mí bili more biti, naj bi se nam ne bil bog razodel; b r ê z e c: bréza, brezast vol; č m ê l e c: čmêla examen apum; d î m e c: díma bos fuligineus; d û š e c: dúša herzliebster; g f b e c: gŕba homo gibbosus; G r î v e c: gríva. ime obítelji; k â č e c: káča schlangenmännchen zagr. 4/1. 74: brže li kača zanosi, samec, to je kačec ili otec vucrkne; l î p e c: lípa linde die keine blüthen trägt, „kokot se je sel na lipu a golub na lipec“ u nar. prip. hrv.; l î s e c: lísa der an der stirne einem weissen fleck — lisa — hat; p î z d e c: pízda geiler mensch; s f n e c: sŕna, ime volu; ime obitelji; v ô l g e c, v û g e c: vólga, vúga picus viridis mas; V f b e c: vŕba, ime obitelji; ž â b e c: žába froschmännchen. — Tako — dakako i inako — mogu se tumačiti i v ê r e c prema véra u složenih: b a b j e v ê r e c ein abergläubischer mensch; k r i v o v ê r e c ein irrgläubiger ravn. 2/256: bližniga ljubezen dela clo krivovérca ljubezniviga; m a l o v ê r e c kleingläubiger ravn. 2/186: vse je ozdravil, de si ravno se je malovércov vmés in grêšnih ljudí jávalne mánjkalo; n e v ê r e c ungläubiger ravn. 1/258: nevérec nima ravne duše; p r a v o v ê r e c: rechtgläubiger ravn. 2/125: nas pravovérce bo zád za ajde déval? 2/290: pahniti ga zmed števíla Izraelskih

Digitized by Google

pravovércov; praznovêrec = babjeverec; starovêrec altgläubiger, — ivôljec prema vólja u složenih: dobrovôljec ein freiwilliger; nejevôljec ein unwilliger ravn. 2/152: v' ti lepi in bogati deželi je mogel Jezus vse polno nejevóljcov viditi; pa tako i šôlec prema šôla u složenih: prvošôlec, drugošôlec, osmošolec, visokošolec ein schüler der ersten, zweiten, achten klasse, der hochschule tschup. 409: visokošolcov.

Tro- i *višeslovčane* rieči

a) ´ na slovci pred tvorkom imaju

α) deminutiva koja se grade od substantiva s ´ na zadnjoj slovci: bolhírec: holhír nachthemdchen; dečárec: *dečár knäblein mat. 555: dečarec; denárci plur.: denár geld preš. 30: dnárcov; dihúrec: dihúr kleiner iltis; komárec: komár gelse; krumpírec: krumpír; lopárec: lopár; Nemčúrec: Nemčúr Germanulus; pandúrec: pandúr; pastírec: pastír; plazírec: *plazír certhia familiaris; rokávec: rokáv ali brezrokâvec art westie; tanjérec: tanjér tellerchen; — pa tako u obće substantiva od rieči s ´ na zadnjoj slovci: edínec: edín der einzige unigenitus ravn. 2/103: v' pričo je očetov edínec; 2/104: je božji edínec za mizo per njih; njegóvec: njegóv der seinigen einer ravn. 2/100: so ji Jezus in njegovci toljko bili per srci; 1/280: storí Tobijata in njegóvce dobre in srečne. — Tako su naglašene i možda amo idu još i: goltánec guttur, faux. sr. **грътань**, a dalm. prip. 23: *gu*ltanec, što bi bilo gôltanec; hrbtánec rückgrath; hrustánec knorpel, a Murko: hrústanic; piščánec junges huhn ravn. abc. 89: piščánši (***пиштаньць**); škrjánec mjesto skovránec alauda ravn. 2/154: le škrjánc naj na kviško zletí. — Tako valjda i: mrjásec, nerásee aper, verres (stsl. **нерєсть**); čuje se i nerôsec; pa kanárec kanarienvogel, i možda kozárec češće kozârec trinkbecher.

β) deminutiva koja se grade od substantiva s ´ na predzadnjoj a s pregibnim *e* u zadnjoj slovci: dečárčec: dečárec; dihúrčec: dihúrec; komárčec: komárec; krumpírčec: krumpírec; lopárčec: lopárec; mehérčec, mehúrčec: mehérec, mehúrec; pastírčec: pastírec; rokávčec: rokávec; škrjáncec: škrjánec.

γ) substantiva koja se grade od substantiva s tvorkom *en, jan, an* = stsl. **ѣнинъ, ынинъ**: dolánec: *dolan thalbewohner; Dolénec Unterkrainer; goričánec: goríca arbeiter im weingarten küzm. 87: od lüdomorski goričáncov; gorjánec: monticola;

Digitized by Google

Gorénec Oberkrainer; poljánec feldbewohner; Slovénec ein Slowene. Tu neka stoji i: Arménec Armenier reš. 216: Gregur Armenec; oglénec vuglénec carbo zagr. 5/2 22: vuglencev.

δ) rieči koje se grade od adjektiva s tvorkom *en* = ѣнъ koja je ista s onom u substantiva ѣнинъ, pak od adjektiva i participa s tvorkom ën i fem. èna i od part. praet. pass. na *án*: čr lénec: črlën fem. črlèna caepa rubra, gasp. 3/533: ne stiraš me iz ove hiže moje, ti češnjaka i črlenca požeruh; dojénec: dojën säugling ravn. 1/153: preskrbuješ iz ust otrók in dojéncov si hvalo; drobljánec: droblján brocken ravn. 2/235: pobrati droblánce je rekel; edinorojénec: ròjen fem. rojèna unigenitus ravn. 2/34: noša edínorojénca v' tempel je bila réč velíka; izčakovánec: izčakován der erwartete, a ravn. 2/90: izčakvànec; izgubljénec: izgubljën ein verloren gegangener ravn. 2/254: gostíti in veseljíti pa se je treba, de tvoj brat še živí, ko smo menili de je mrtev in de se je zgublénic spet najdel! izpeljánec: izpelján flügge gewordener vogel; izvaljénec: izvaljën eben ausgebrüteter vogel, čb. 4/51: zvalénce ne leteče mi starci pitat hod'jo; mladénec i mládenec juvensis, küzm. 37. 38. 65. 257. 389 i nagfl. 130: mladénec, a küzm. 216: mládenci; neposajénec: neposajèn inquietus; nevaljánec: nevalján taugenichts; objokovánec: objokován der beweinte ravn. 2/192: on bo tudi en krat tvoje objokvánce žive povrnil; ograjénec: ograjën circumseptus zdenec ograjenec hrv.; peklénec: peklén der höllische diabolus; poscánec: poscán brunzkerl; poslánec: poslán legatus; posránec: posrán scheisskerl; potepénec: potepën vagabund; pritepénec: pritepën ein hergelaufener; prvénec: *prvén primitiae; primogenitus; ravn. 1/91: od polnočí bo vmrlo vse prvorojèno po Egiptu od kraljoviga prvénca, ki ga kraljév stol čaka, do prvénca sužne vbóge máljin gonijóče; prvorojénec: prvorôjen fem. — rojèna primogenitus; razsvitljénec: razsvitljën der erleuchtete ravn. 2/37: vse kar se bo Jezusu godilo, mu je od boga razsvetlèncu pred očmí; rejénec: rejën filius nutricius ravn. 1/82: kraljeva hči ga za rejénca vzame; rménec: rmën gelbe hummel; rožánec: rožén (рожанъ) das obere hervorragende bettfussende (rog); spokorjénec: spokorjën ein bussfertiger ravn. 2/129: spokorjénca kakó prijazno ga táži in mirí; studénec: studén quelle, češće studènec i skraćeno zdênec, zdènec; štimánec, štimán superbus tschup. 545 pohl.

Digitized by Google

opr. 296; tuhénec: tuhén fremdling küzm. 226. 405: tühénec a nagfl. 85. tühínec; učénec. učẽn lehrling, schüler, student ravn. 1/235: vučéncu, 1/220: vučénci; preš. 41: učénic; umorjénec: umorjẽn occisus ravn. 2/53: vi mlada drhálca vmorjéncov; zaspánec: zaspán der schläfrige; der schlaf; lycopodium complanatum, škr. 73: zaspánèc se bo s' cúnjami obláčil; ravn. 1/281: zatrénec: zatrẽn unterdrückter ravn. 1/244: zatréncam; zelénec: zelẽn der bleich von farbe ist; grüne eidechse. — Tako i. mučénec premda mûčen martyr ravn. 2/53: pozdrávleni, prviga cvéta mučénci, i vijénec premda vîjen corona škr. 155: naprávimo si vijẹnìce iz rôž; običnije vénec ravn. 1/169: dve stó véncov fig.; preš. 99: vénce; küzm. 244: vejnec; gasp. 1/43; vénèc.

ε) Njeke s predlogom sastavljene rieči, koje se grade od dvoslovčanih substantiva na *a* s ´ ili ` na predzadnjoj slovci: obdrávec: Dráva accola Dravi; podgórec: gòra submontanus; podrávec: Dráva accola Dravi; posávec: Sáva accola Savi fluvii.

b) ` na slovci pred tvorkom ima malo rieči: boròvec uz boróvec: borov fòhre; Gregòrec dem. od Grègor; hribòvec monticola; Izraèlec: Izràel Israelit preš. 72: Izraêlcam; Jeruzalèmec Hierosolytanus; klopòtec: crepitaculum; Kovòrec, rodom iz župe „Kovor-ja"; studènec uz studénec i stûdenec quelle preš. 72: studêncov itd.: tobòlec köcher des mähders; trpòtec i trpótec plantago.

c) ˆ na slovci pred tvorkom imaju

α) rieči koje se grade od dvo- i višeslovčanih substantiva s ˆ na zadnjoj slovci i od onih s ¨ na zadnjoj slovci koja imaju u sing. gen. ´ ne ` na predzadnjoj slovci: Algerînec: Algerîn reš. 222: ovo bi se bolje pristojalo Algerincom i Tunetancom nazoči postaviti nego krščenikom; Andrêjec: Andrẽj gen. Andréja, pridjev obitelji, gr.; Arabijânec; Arabijân Arabs küzm. 215: Cretánci i Arabiánci; Atenijânec: Ἀθηναῖος reš. 210: Solon nasladnosti telovne vsem svojem Ateniancem ni branil; baršûnec; baršûn vrpca od baršuna, što no ženske oko vrata nose, hrv.; bogatînec: bogatîn homo dives ravn. 2/155: kar bogatínc z' trdimi dnarji kupuje; 1/182; škr. 330: bogatínc, 321: bogatínci; Boštijânec: Boštijân Bastel, Sebastianus; Ciprijânec: Ciprijân Κύπριος küzm.: Ioses Cipriánec meo je edno njivo; Dalmatînec: Dalmatîn Dalmata (u kr. običnije Drmatînec); falâtec: falät frustulum petr. 45: poberete falátce kii su ostali; naješe se i nabraše sedem košárih s falátcev, kii behu ostali; fižôlec: fižôl

Digitized by Google

phaseolus; Galilejânec: Galilejân Galilaeer küzm. 215: nejso vsi eti Galileánci; goljûfec: goljüf betrieger kast. cil. 185: pogledi ne (= na) polne place inu semnîe ludy, boš spoznal de tulikaîn je golufceu, kolikur je ludy; golôbec: golôb täubchen rog. 42. golóbic, jap. 257: golóbca; al igolóbec njeka igra dječačka; grebênec: grebên pecten; Hibljânec: Hibljân gasp. 1/644: da bi Hiblánci vu svoji cirkvi i Netinci tulikaj vu svoji svéto télo hoteli imati pokopano, pravdu z' ovakovem dopítanjem dokončaju; Indijânec: Indijân Indianer reš. 213: Persianei Indianci Japonci; Japônec: Japôn Japonier reš. 213; Klemênec: Klemên Clemens, kućno ime (Zalog): komâtec: komât kummet; komôlec: *komôl ellenbogen dalm. ev. mat. 6: komulc; jer. 52: komulcov; rog. 465: do komúlca; škr. 249: komóvèc; pok. 3/8: komólce; ravn. 1/156: komólcov; ravn. abc. 33: komólc; kopûnec: kopûn kleiner kapaun; korênec: korên würzelchen; Kretânec: Kretân Κρῆς küzm. 215; Latînec: Latîn Latinus; Ljubljânec: *Ljubljân, Laibacher čbel. 1/64: Iblanci; Mahumetânec: Mahumetân reš. 206: Mahumetanci, židovi, balvanomolci; Martînec: Martîn Martinus, pridjev obitelji (Bela gr); art eidechse; oblâčec: oblâk wölkchen gasp. 3/487; osâtec, osêtec: osât, osêt kleine distel; otôčec: otôk kleine insel; kleine geschwulst; Perzijânec: Perzijân Persa reš. 213; poplâtec: poplât sohlchen; pogrêbec: pogrëb der einem leichenzuge beiwohnt preš. 74: pogrébci, 64: pogrébcov; Rimljânec: Rimljân Romanus küzm. 263 itd.; sestrânec: *sestran ἀνεψιός küzm, 367: pozdravla vas Marko sestránec Barabašov; Strahînjec: Strahînj, stanovnik toga sela gr.; Španijôlec: Španijôl Spanier; Tatînec: *Tatîn, selo gr.; Tirôlec: Tirôl Tiroler; trpînec: trpîn dulder ravn. 1/109. 2/53. 129: trpíncam, 2/281: trpénce; Tuhînjec: Tuhînj, stanovnik toga sela, gr.; Varaždînec: Varaždîn, rodom iz varoši Varaždina hrv.; zločînec: zločîn übelthäter zagr. 5/1. 259: nikakov velik zločinec; — tako će biti vrhûnec prema *vrhûn giebel, gipfel, wipfel petr. 38: postavi ga na cirkveni vrhúnec.

ƀ) rieči koje se grade od dvo- i višeslovčanih adjektiva i participa s ˆ ili ˜ na zadnjoj slovci, ili od adjektiva koja u sing. nom. fem. naglas na prvo pomiču: bogâtec: bògat fem. bogáta dives kast. cil. 182: ta bližni bogatec draži tu poželenje; trpl. 39: bogátci; mol. 194: páver, bogátec i siromák; nagfl. 61. 139: bo-

Digitized by Google

gátec; petr. 88: bogátec, bogátca; zagr. 5/1. 163 itd.; b r a d â t e c: bradät grossbart; b.r b o t l j î v e c: brbotljîv balbus; b r l j â v e c: brljäv der nicht gut sieht, blödauge; b r b l j î v e c: brbljîv balbus; c a r t l j î v e c običnije c r k l j î v e c: cartljîv, crkljîv ein verzärtelter i der etwas zärtelt rog. 483: o cartljiuci vašiga trupla; č r n j î v e c: črnjîv baumräude; d e b e l o g l â v e c: debeloglâv: dickkopf preš. 89: kalín debéloglávec; d r e m l j â v e c: dremljäv dormituriens; e n o r ô g e c: enorög monoceros trpl. 76: ednorougec; g i z d â v e c: gízdav fem. gizdáva trpl 29: naj me ne zakláči nouga gizdávca; 71: gizdávci so stanoli prouti meni; 100: gizdávci so me osmejávali; 101: gizdávci laží kovéjo na méne; 107: voda gizdávcov bi tekla prejk po dûši našoj; g o l j u f î v e c: goljufîv betrüger; g o v o r l j î v e c: govorljîv ein redseliger mensch gasp. 3/498: govorlivec; g r o z o v î t e c: grozovît ein grausamer mensch; h i n â v e c: *hinäv hypocrita škr. 32: hinávèc svojiga priátla z' vústmi golùfá, itd.; h r i p o t l j î v e c: hripotljîv anhelator; k o š â t e c: košät untersetzter mensch; k r a d l j î v e c: kradljîv stehler rog 481: sedaj so ty vbógi potepúhi, vlačúgarji, kradljuci, tožljuci imenuvani; k r i l â t e c: krilät alatus = angelus; k r m e ž l j î v e c: krmežljîv lippus; l e ž n j î v e c: ležnjîv mendax tschup. 354: lažnivci; pok. 2/17: làžnivcu; ravn. 1/104: lažnívic je človek zaničliv; l j u b e z n j î v e c: ljubeznjîv ein liebenswürdiger mensch ravn. 2/38: potlej se ga bodo tudi naše srca prijele, njega ljubeznívca; m r t l j î v e c: mrtljîv mortalis pohl. opr. 44: nili lih tu tudi iz vami, vi brez vonuzętka k' smrti obsodeni mrtlivci! 95: se k' temu posmehuje, kader se ti ponižani mrtlivci jokajo; n a g a j î v e c: nagajîv molestus ravn. 1/35: ošaben nagajívic je bil; n e v o š č l j î v e c: nevoščljîv invidiosus, invidus tschup. 384: navošlivcov; ravn. 1/56: kam vse nevošlívec zabrede; 1/311: nevošljívic željí drugih srečo spodnesti; n e z n â n e c: neznän ein unbekannter; o b l a s t l j î v e c: oblastljîv ein herschsüchtiger ravn. 2/42: kralj je bil ošábnež in oblastlívic, bal se je króne zgubiti; o g o v o r l j î v e c: ogovorljîv calumniator gasp. 1/643: na znamènje istinskeh rečih svojéh vsem ogovorljivcem luske i kosti ribje na tanjeru pokáže; o p r a v l j î v e c: opravljîv calumniator traun 108: opravlívca; škr. 74: opravlívèc je pred ludmy gnusoba; o t ê t e c: otêt liberatus; p e z d l j î v e c: pezdljîv farzer; p i j â n e c: pijän säufer ravn. 2/60: pijánc; küzm. 50: piánci itd.; p i š î v e c: pišîv wurmstichig, pogrda čovjeku; p i š l j î v e c: pišljîv, glatzkopf nagfl. 131: poj gori pišlívec, poj gori! p o b u č l j î v e c: pobučljîv

Digitized by Google

seditiosus mat. 549: ni li bog vučinil vu zemlju tuliku požrtu vnožinu pobučljivcev? p o h u j š l j î v e c: pohujšljîv scandalizator ravn. 2/200: človeka sin bo svoje angele razposlal in vse pohujšlívce in hudodélce bodo iz kraljestva odbrali in pometali jih v' plàvš; p o š p o t l j î v e c: pošpotljîv verspötter gasp. 6/43: Konrada stanoviti grešnoga žitka ljudi pošpotljivci jen krat na obed pozovú; p o z a b l j î v e c: pozabljîv ein vergesslicher mensch ravn. 1/265: pozablívec; 1/179: pozablívci; p r a v d o z n â n e c: -znän jurist, rechtsgelehrter, gesetzkenner; p r e p i r l j î v e c: prepirljîv ein streitsüchtiger; p r e k l ê t e c: preklêt ein verfluchter zagr. 5/1. 118: oh prekletec! kade i od koga si se navučil ti takovoga tržtva? reš 89: za kaj bi se sramuval jeden prokletec gde vsi su prokletci? p u h l o g l â v e c: puhloglâv hohlkopf; r d ê č e c: rdëč rother ochs; r j â v e c: rjâv braunkopf; r o g â t e c: rogât cornutus = diabolus; mjesto u Štajerskoj ponjemčeno Rohitsch; s a m o r ô g e c: samorôg einhorn trpl. 22: samorougec; s k a z l j î v e c: skazljîv ὑποκρίτης = hinâvec küzm. 9: gda moliš, ne bojdi liki skazlívci; 10. 11. 29 itd.; mat. 594; reš 212 itd.; s l a d n j î v e c: sladnjîv libidinosus pohl. opr. 117: tega pijanca, tega jegravca, tega krivičnega, tega ohrneka, tega sladnivca koku gotovu reṣ štrafa on; s r a b l j î v e c: srabljîv ein krätziger; art irdener krug hrv.; s r a m e ž l j î v e c: sramežljîv ein verschämter mensch; s m r d l j î v e c: smrdljîv der stinkt; s r d î t e c: srdît iratus zagr. 5/1. 250: niti mogu one srditce nenavidne, gizdave pregovoriti na ljubav; gasp. 1/189; mat. 602; s t r a h o p e z d l j î v e c; strahopezdljîv timidus; s t r a h l j î v ê c: strahljîv timidus preš. 172: strahljívca v' célim ni imèl števíli, i s t r a š l j î v e c: strašljîv; š p o t l j î v e c: špotljiv spötter tschup. 586: na domu enega špotlivca katholške vire inu cirque; t o ž l j î v e c: tožljîv ein träger mensch rog. 481: tožljuci; t r o h l j î v e c: trohljîv baumschimmel; u b ô g e c: ubôg pauper zagr. 5/1. 192: na potvrgienie ove istine spomina se s. Bernardinus Senensis od jednoga bogatca i jednoga vbogca, bogatec vu gospockom dvoru prebivaiuči, vbogec pako tik onoga dvora vu jednom kučmeru stanuiuči..; obično bôgec mendicus; a kr. u b ô ž e c dalm. deut. 15; ex 23; sirah 10: vbužec; škr. 35: vbóžic; običnije bôžec; u d â r e c: udâr ictus nagfl. 51. 99. 171: vdárec; reš. 68: vudarec; u m ê l e c: umël i umêl ein verständiger ravn. 2/63: kdor tega ne vé ali vediti nóče, še taki rokodel, še takó prebrísani vmélic, še takó učèn naj bo, trapa je; u m ŕ l e c: umŕl mortuus küzm.; u š î v e c: ušîv lauskerl; v r t ê l e c: vrtël λαῖλαψ

Digitized by Google

küzm. 121: doli je prišao vrtélec vötra na jezero: v r t î n e c: vrtîn wasserwirbel preš. 71: vrtínec so víd'li čolnárji derèč; z a p e l j î v e c: zapeljîv verführer ravn. 1/11: zapelívic; 2/145; škr. 181: zapelívci; z a p o v e d l j î v e c: zapovedljîv befehlerischer mensch; z a p r a v l j î v e c: zapravljîv verschwender ravn. 1/43: zapravlívic; 2/60: ni pijánc, zapravlívic, togotnež bil; z a v r ê l e c: zavrël achillea milleformis hrv. štj.; z g r a b l j î v e c: zgrabljîv raptor gasp. 3/564: zgrablivec je i ludomorec.

γ) rieči koje se grade od substantiva s naglasom na predzadnjoj slovci koja u gen. rastu i tuj ´ na predzadnjoj slovci dobivaju, pak i od adjektiva i participa, koja imaju u sing. nom. fem. na predzadnjoj ´: B o h î n j e c: Bòhinj gen. Bohínja, stanovnik ote doline kr.; c e s á r e c: cèsar gen. cesárja kaiserlein; ime obitelji (Varaždin); č l o v ê č e c: člòvek gen. človéka homunculus zagr. 5/1 195: došel je vu štacun k židovu jeden mal ali črn i čuden človečec; j e č m ê n e c: jèčmen gen. jèčména gerstenkörnchen; ein abscess am augenlied; j e l ê n e c: jèlen gen. jeléna junger hirsch; J e r n ê j e c: Jèrnej gen. Jernéja Barthel; ime obitelji; j e z î č e k: jèzik gen. jezíka zünglein; achillea milleformis; k o ž û l e c: kòžul gen. kožúla i k o ž û š e c: kòžuh gen. kožúha pelzlein; m e d v ê d e c: mèdved gen. medvéda junger bär; pridjev obitelji, hrv.; o b l ô č e c, o b l û č e c: òblok òbluk gen. oblóka oblúka fensterchen mat. 540: odprl je jèden mali obločec; gasp. 1/544: pretegne s. Blaž rúku čez oblóčec vúze; o g o r ê l e c: ogòrel fem. ogoréla ein von der sonne gebräunter; o r ê š e c: òreh gen. oréha muskatnuss; o g r â d e c: ògrad i ógrad gen. ográda hortulus gön. 55: ográdec; nagfl. 184: ográdce; p e h â r e c: pèhar gen. pehára brotkörbchen: trinkglas ravn. 1/182: je pila iz njegoviga peháreca; 2/181: peharcov; p e t e l î n e c: petèlin gen. petelína junger hahn; hahn am gewehr; p o g o r ê l e c: pogòrel fem. pogoréla abbrändler; ime obitelji kr.; p o k l ô p e c: pòklop gen. poklópa ofenlochdeckel; p o k r ô v e c: pòkrov gen. pokróva hafendeckel kast. cil. 103: pokrovic; nagfl. 120: pokrouvci, 104: pokrouvce; p o t ô č e c: pòtok gen. potóka rivulus zagr. 5/1 304: na potoščcu; r e m ê n e c: rèmen gen. reména kleiner riemen; kr. jermênec: jèrmen; t r e b û š e c: trébuh gen. trebúha bäuchlein; ž e l ô d e c, ž e l û d e c: žèlod gen. želóda magen ravn. 1/336: želódca, küzm. 23: v žalouci, 381: žaloucu; nagfl. 94: žaloudca, 169: žalouca; 105 i gön. 38: žaloudec; gasp. 1/684: želúdcu. — Možda ide amo: k o z â r e c trinkbecher škr. 147: kozárc, riegje k o z á r e c.

Digitized by Google

δ) rieči koje se grade od substantiva ili adjektiva s ˆ na predzadnjoj slovci, koji u sing. nom. fem. ne rastu: baršûnčec: baršûnec; Dobrâvec: dobrâva, stanovnik toga sela, kr.; drobtînčec: *drobtînec bröslein nagfl. 118: či se li ednoga drobtinčeca krűha teknem, v pogűbeli se vrtím; falâčec: falâtec ein klein stücken, küzm. 197: on je komi jas te namočeni faláčec dam. I namočivši faláčec dao ga je Judaš Iškarioteši i po faláčeci teda je notri šou v njega šatan; zagr. 5/1 162: človeka nimam, koi bi se nad menum smiloval, fallačec krušca, kaplicu vodice, žličicu jušice podal; mat. 586: od vas bi prosil falačec kruha; Morâvec: Morâva u Morâvsko ein Mährer; ogrâdčec: ogrâdec hortulus nagfl. 148: ogradčec; primôrec: primôrje küstenländer; puščâvec: puščâva emerita preš. 89: pušávca; Sirijânčec: Sirijânec Syrus gasp. 3/333: Syriančec; skušnjâvec: skušnjâva versucher dalm ev. mat. 4; jap. 11; ravn. 1/193: skušnjávic; šibkolînčec: šibkolînec pohl. opr. 259: pogledaj njeh dobru lete po tlah se plazejoče lubnike, lete pojemajoče šibkolinčèce, katiré skorej use trdu utisne inu zabóly...; Turopôljec: Turopôlje hrv.; zamôrec: zamôrje (?) neger, mohr rog. 493: zamúrci; ravn. 1/252: zamórec; zmešnjâvec: zmešnjâva verwirrer ravn. 1/223: zmešnjavic; zmotnjâvec: zmotnjâva verführer rog. 442: prežene cd njih te peklenske duhove inu zmotniauce; pok. 2/17: zmotnjavèc; zvunjânjec: zvunânji ausländer ravn. 1/337: zvunajnic.

ε) većina rieči koje se završuju na *inec*: Jurînec ime obitelji (Varaždin); kuščerînec lacertula; listînec, mjesto gdje se lišče čuva; martînec graue eidechse; mazînec digitus auricularis; mravljînec formica kast. cil. 63: se srdyš čez konja vola psa mačko, čez miši krta, ja čez mravlinca muho komarja; rog. 469: so podvizniši kakòr tij mraulinci; papînec päbstler ugr.; spašînec pascuum mat. 6: vse spašince vrte i trnace na nikaj postavljene; Uzorînec, ime obitelji (Zagreb); užînec: funis reš. 70: kulikem najvrleši dari nature obrnuli su se na kaštigu, koji kakti lasi Absolona jesu im poslužili za pozlačene vužince; gasp. 1/140; žaklînec säckchen zagr. 5/1 165: penezi mrtvi vu mošnjah i žaklinceh leže. — Osobito mnogo ima mjestnih imena na inec (inci) u kajkavaca, kako se vidi iz šematizma klera zagrebačke biskupije.

ζ) masculina od višeslovčanih femínina na *a* s ´ na predzadnjoj slovci: dolînec: dolína thalbewohner; planînec: planína

Digitized by Google

älpler; — skoro ovako: o z î m e c: o-zíma hiemalis: jèčmen ozîmec; p r o z î m e c: pro-zíma mensis december nagfl. 194: imena mejsecov so: svečén, sûšec, máli tráven, veliki tráven, risálšček, ivánšček, jakobešcek, méšnjek, mihalšček, vsesvétšek; andrejšček, prozímec; inače p r o s î n e c: mol. 17: december nači prosínec má XXXI dnévov.

Od pronomina *sebe* ima ravn. rieč p r e d s ê b e c 1/185: tudi kočij in kónjkov si je omislil in pedeset predsébcov ali tekarjov pred seboj.

η) sve rieči koje se grade od osnova glagola s nastavkom *i*: b e l î v e c: béli-ti qui dealbat ravn. 2/247: nobéden belívic na zemlji bi ga ne bil mogel taciga napraviti; b o r î v e c: boriti luctator; b r a n î v e c: braniti defensor; b u d î v e c: buditi excitator; č a s t î v e c aestimator ravn. 1/199: božjiga častívca izglèd; č r n î v e c anschwärzer; č r t î v e c: osor ravn. 1/153: de obmútiš svoraznika svojiga črtívca; d a r î v e c: donator; d a v î v e c jugulator; d e l î v e c divisor ravn. 2/220: kdo me je sodníka ali deljívca med vama postavil? d o l ž î v e c accusator; d r a m î v e c excitator; d r a ž î v e c irritator; g a s î v e c exstinctor ravn. 1/249: vaša móč bo pezdír in vaše delo jiskra in vkup bota zgorela — ne bo ga gasívca; g o n î v e c persecutor; g o n o b î v e c pessumdator; g o s t î v e c bewirther; g r a b î v e c raptor; g r d î v e c anschwärzer; g r o z î v e c bedroher; g u l î v e c schinder; h v a l î v e c laudator: i z s k r u n î v e c schänder tschup. 450: izkrunivce; k a d î v e c weihrauchstreuer; k a z î v e c verderber; k r o t î v e c domator; k r u l î v e c bauchredner, grunzer; m o l î v e c precator dalm. jud. 15; m o r î v e c mörder i pomorîvec ravn. 2/225: Herodež pomorívce Betlehemskih otrók; m o t î v e c turbator; m u d î v e c demorator; n e t î v e c fotor; p o d î v e c fugator; p o k o r î v e c domator; pohl. opr. 78. 79: pokorivc pokorivcov büsser; p r o s î v e c petitor bitter; r a z d e l î v e c dispertitor schön. 9: rezdelivce: r a z s v e t l î v e c erleuchter škr. 91: razsvètlívèc; r e d î v e c nutritor; s a d î v e c plantator; s k v r n î v e c contaminator; s l e p î v e c bethörer; t a j î v e c läugner tschup. 111; tajivci te vire; t l a č î v e c bedrücker; t o č î v e c weinschänker; t o l a ž î v e c placator: t r e b î v e c purgator; t r a t î v e c destructor; v a b î v e c allector; v o l î v e c wähler; z d r a v î v e c medicus ravn. 2/125: zdravívic; 2/168: zdravívcam; 2/222: zdravívca; z d r a v l j î v e c ravn. 1/336: zdravlivcu; z l o ž î v e c compositor

Digitized by Google

ravn. 1/337: lepši ne moremo skleniti kakòr z' teh izrékov zložívca besedami.

ϑ) one rieči koje se grade od osnova glagola s nastavkom *a*, kojim jeste ili može biti naglašen taj nastavak *a* već u infinitivu; a često i od drugčije naglašenih infinitiva: blebetâvec: blebetáti blatero ravn. 2/18: ničemrneži, hvalétje, blebetávci imajo leţnjívo bogabojéčnost; česrâvec: česráti walker schön. 290: česravca selišče; dajâvec: dajáti dator škr. 323: dokler prejęmlajo, rokę dajávcu kušújejo, tako: postâvodajâvec gesetzgeber škr. 24: postavodajávci; godrnjâvec: godrnjáti murrkopf škr. 153: šúnder godrnávcov ne bo zakrit ostal; igrâvec: igráti lusor; izdajâvec: izdâjati proditor jap. 132; pok. 2/71: izdajávca; jecljâvec: jecljáti balbus; jezljâvec: jezljáti qui garrit; kazâvec: kázati i kazáti qui monstrat; zeigefinger, kast. cil. 11; kesâvec: kesáti se der reue empfindet; klicâvec: klícati clamator ravn. 2/70: klicávca; končávec: končáti beendiger dalm. job. 15; škr. 212: tem rečęm se je pak vgànil končávèc; maščâvec: *maščáti se ultor kast. cil. 349: maščavic; mečkâvec: mečkáti bequemling; hudler; menjâvec: ménjati wechsler τραπεζίτης küzm. 41: mínjávec; 51: minjávcom; mrmrâvec: mrmráti murrer; nagajâvec: nagájati i nagajáti der necker; narejâvec: naréjati i narejáti verfertiger; nazveščâvec: nazvéščati renunciator küzm. 251: nazviščávec; noslјâvec: noslјáti der näselnd spricht; objedâvec: objédati i objedáti verläumder ravn. 2/186: zavezal je jezik opravlivim objedávcam; odurjâvec: odúrjati verabscheuer trpl. 7: gledaj nevolo mojo med odürjávci, 14: vö strebim odürjávce moje; 16: dejsna tvoja najde odürjávce tvoje; 26: odürjávcom toga pravičnoga ostáne bín njíhov; 34: vküp šepečejo prouti meni vsi odürjávci moji; 35: odürjávce naše si ošpotao; 67: odürjávci gospodna bi se njemi olizávali; 88: je njé osloubodo z rouk odürjàvca; ogrizâvec: ogrízati διάβολος küzm. 385: lüdjé bodo nelübeznivi nepogájavci, ogrizávci; opravljâvec: oprávljati i opravljáti calumniator kast. cil. 185: skuzi opravlavce prideo sovražtva; opuščâvec: opúščati devastator dalm. jer. 48. 51; osmejâvec: osmejáti irrisor trpl. 82: osmejávci; osojâvci: osójati κρπιώς küzm. 396: božja rejč osodjávec je misel i naminjávanjov (!) srca; ošpotâvec: ošpótati ὑβριστής küzm. 377: sem prvle bio preklinjávec i preganjávec i ošpotávec; trpl. 36: ošpotávcov; pisávec: písati scriptor; plesâvec: plésati saltator preš. 71: plesávec;

Digitized by Google

69: plesávca si zbéra; počivâvec: počívati der ruhe hält; pomišljâvec: pomišljati der sich besinnt trpl. 103: pomišlávce; ponarejâvec: ponarćjati nachbildner, falschmünzer; ponavljâvec: ponávljati renovator, repetitor; ponujâvec: ponújati anbieter; popijâvec; popíjati der herum säuft ravn. 1,249: popijavcam; poslâvec: posláti sender ravn. 2,189: kdor mene sprejme sprejme mojiga poslávca; poslušâvec: poslúšati i poslušáti auditor dalm. num. 21; jud. 10; küzm. 385: poslušávcov; potežâvec: potêzati beschwerer trpl. 103: ne daj me prejk potežávcom mojim; povračâvec: povráčati rückerstater, vergelter dalm. jer. 51; požirâvec: požírati φάγος küzm. 20: ovo človek požirávec i vinopivec; prebirâvec: prebírati ausklauber küzm. 235: je boug nej osoub prebirâvec (a Kranjac bi kazao: požîravec, prebîravec); prebivâvec: prebívati incola ravn. 1,95: prebivávic; 1,61: 175: prebivávci; 1,61. 175: prebivávci; 1,97. 98: prebivávce; preš. 88: prebivávcov; preganjâvec: pregánjati διώκτης küzm. 377; traun. 108 i pok. 2,97: preganjávca; preš. 192: preganjávic; preklinjâvec: preklínjati verflucher dalm. lev. 24; küzm. 377. 385: preklinjávci; premagâvec: premâgati victor škr. 160: premagávèc; preš. 112. 121. 179: premagávec; prestopâvec: prestópati übertreter trpl. 81: prestoplávca; prilizâvec: prilízati se adulator kast. cil. 185: grenke so teh opravlavcev besède, folš teh perlizavcev, skuzi opravlavce prideo sovražtva, skuzi perlizavce lažnîvi trošti; razširâvec: razšírjati erweiterer dalm. deut: 33; sanjâvec: sanjáti träumer, traumdeuter dalm. gen. 37; jer 27; pohl. opr. 100: sajnavec; sejâvec: sejáti sator jap. 56: sèjavèc; ravn. 2,117: sijávic; skakâvec: skákati springer; locusta; skrivâvec: skrívati versteeker, hehler i koji se skriva; sladkâvec: sladkáti se adulator; stiskâvec: stískati bedrücker traun 137: stiskávci; šepetâvec: šepetáti lispler pohl. opr. 236; trepetâvec: trepetáti, koji drhće pohl. opr: 75; trgâvec: trgati vindemiator škr. katęri za trgávci jágode pobęra; ubijâvec: ubíjati todtschläger jap. 103: vbyavec; ravn. 2,274: vbijavce; umivâvec: umívati wäscher; uganjâvec: ugánjati dalm. jer. 27. 58: uprašâvec: uprášati frager ravn. 2,47: vprašávci; valjâvec: váljati wälzer; ime obitelji (Bela gr.); veljâvec: veljáti der geltung hat; zabavljâvec: zabávljati qui molestiam infert; zadomeščâvec: zadoméščati rächer trpl. 7: bi potro protivníka i zadomeščávca; zametâvec: zamêtati καταφρονητής küzm. 242:

Digitized by Google

vidite, zametávci i čüdite se; trpl. 19: na špot morejo prídti ti zaman zametávci; zapeljâvec: zapeljáti verführer kast. cil. 47: zapelavci; 221: zapelavce; rog. 26. 406. 467; küzm. 60: zapelávec; 379: zapelávce; 388: zapelávcov; zbrojâvec: zbrojati untersucher mol. 59: zbrojávec src i obíst boug; zmerjâvec: zmerjáti schelter; zvišâvec: zvîšati erhöher trpl. 5: zvišávci ne obstojijo pred očmí tvojimi, itd. — Noviji pisci slovenski počeli su ove rieči izvoditi od part. praet. act. čim se doista približuju hrvaštini a opako nije, nu ja velim da je izvagjanje od infinitivne osnove bolje, jer tako dolazi i u ugrskoj slovenštini i u kajkavskih pisaca, koji bi gotovo pisali alec, da se alec izgovara; ali u njih je to zadnje veoma riedko n. p. petr. 126: pisálec.

c) velika većina rieči koje se grade od osnova glagola s nastavkom *ova*, jer u kranjštini *mogu* malo ne svi ti glagoli imati već u infinitivu naglas na *a* u ova: bojevâvec: bojeváti pugnator škr. 393: bojvávca; darovâvec: darováti donator; gospodovâvec: gospodováti beherrscher škr. 188: gospodùvávèc; pok. 3/134: gospodùvávce; gostovâvec: gostováti festgeber; insass traun 103: gostùvávca; izmišljevâvec: izmišljeváti erdichter ravn. 1/324: izmišlovávic; izpraševâvec: izpraševáti inquisitor rog. 478: sprašuváucu; kmetovâvec: kmetováti landwirth; kraljevâvec: kraljeváti rex pohl. opr. 194: krajluvavca; kupčevâvec: kupčeváti negotiator: kupovâvec: kupováti käufer škr. 61: kupùvávèc; malikovâvec: malikováti götzendiener; maščevâvec: maščeváti se ultor; menjevâvec: menjeváti wechsler ravn. 2/106: menovávci; napeljevâvec: napeljeváti anleiter tschup. 451: napeluvávce; nasledovâvec: naslêdovati i nasledováti imitator, successor tschup. 407. 472. 623: nasleduvavcov, a 20: naslęduvavc; škr. 269: nasledùvávèc; nemškovâvec: nemškováti deutschthümler preš. 98: nemškvávcov; oblagrovâvec: oblagrováti segner ravn. 1/342: oblagrovávca; obrekovâvec: obrêkovati calumniator škr. 287: obrekùvávca; obrezovâvec: obrezováti circumcisor rog. 34: obrezuvávic; 35: obrezuváuca; obujevâvec: obujeváti excitator ravn. 2/174: obudovávic; ofrovâvec: ofrováti opferer rog. 494: offruváucu; škr. 331: offrùvávcam; ogledovâvec: ogledováti besichtiger; omagovâvec: omagováti den die kräfte zu verlassen anfangen ravn. 1/248: on daja pêšavcam moč, on omagovávcam veliko krepkóst; osrečevâvec: osrečevati, beglücker; oznanovâvec: oznanováti verkündiger jap. 309: oznanuvavec;

*

Digitized by Google

p l a č e v â v e c: plačeváti zahler, belohner pohl. opr. 150: plačuvavca; p o d p i h o v â v e c: podpihovati excitator škr. 82. 236. 294. 312: podpihùvávèc; p o p r a š e v â v e c: popraševáti nachfrager; p o r o č e v â v e c: poročeváti berichterstatter; p o s o j e v â v e c: posojeváti der ausleicher tschup. 443: posvojuvavcov; ravn. 2/214: posojvávic; p o s v e č e v â v e c: posvečeváti consecrator pok. 3/138: posvečùvavèc; p o t r a t o v â v e c: potratováti vergeuder pohl opr. 194: potratuvavca; p o v e l j e v â v e c: poveljeváti befehler ravn. 2/283: Jezus, povelvávic! vsmili se nas; p r a z n o v â v e c: praznováti der ein fest begeht; p r e g a n j e v â v e c: preganjeváti persecutor tschup. 62. 335. 367: pregajnuvavcam; p r e i s k o v â v e c: preiskováti investigator; p r e k l i n j e v â v e c: preklinjeváti verflucher škr. 153: preklinvávca; ravn. 1/207: prekljinvávcu; p r e m a g o v â v e c: premagováti überwinder tschup. 393: premaguvavcu; p r i č e v â v e c: pričeváti testis pok. 3/53: pričòvavci; p r i d u š e v â v e c: priduševáti se der oft „pri moji duši“ sagt; p r i l i z o v â v e c: prilizováti se adulator; p r i p o v e d o v â v e c: pripovedováti erzähler; p s o v â v e c: psováti schelter; s e n j e m o v â v e c: senjemováti qui nundias agit ravn. 2/106: semvávcam, semovávci; običnije smenjevâvec; s p o š t o v â v e c: spoštováti verehrer ravn. 2/198: spoštvavca; s p o z n o v â v e c: spoznováti bekenner; s p r e g l e d o v â v e c: spregledováti durchforscher škr. 74: srcá spregledùvávèc; s p r e m l j e v â v e c: spremljeváti begleiter; s t a n o v â v e c: stanováti incola rog. 442: stanuvauci; s v e t o v â v e c: svétovati rathgeber škr. 354: svetòvávèc; 46: svetùvávcov; 237: svètòvávca; pok. 2/76: svetòvávèc; 3/81: svetùvávec i s v é t o v a v e c schön. 193: svejtovavec; traun. 132: svętùvavc; u g a n j e v â v e c: uganjeváti mjesto ugîbati errather škr. 70: on sódi od neznanih rečy ravnu kakòr en vganùvávèc inu izlagar tib sájn; u p o v â v e c; upováti creditor geldleiber škr. 91: vbog in vupùvávèc sta se srečala, obadvęh razsvètlívèc je gospód; v a s o v â v e c: vasováti der zu dorfe geht, der fensterlt; v o j s k o v â v e c: vojskováti se bellator; v r a č e v â v e c: vračeváti vergelter škr. 348: vračùvávèc; z a l a z o v â v e c: zalâzovati nachsteller, nachschleicher ravn. 2/53: zalazovávic; z a m e r k o v â v e c: zamerkováti notizler rog. 1: Plutarchus zamerkuvauc teh nekadaišnih rečy piše:..: z a n i č e v â v e c: zaničeváti contemptor rog. 26. 49. 473: zaničuváuca, zaničuváucu, zaničuváuci itd.; škr. 75: zaničùvávcam; z a p o v e d o v â v e c: zapovedováti imperator ravn. 1/246: zapovdvávce; z a s m e h o-

Digitized by Google

v â v e c: zasmehováti irrisor škr. 10: zasmehùvávèc; 27: zasmehùvávca; ravn. 1/199. 2/173: zasmehvávcov; z a s r a m o v â v e c: zasramováti verspotter traun. 108: zasramuvávca; ravn. 1/139. 2/172: zasramvávcam; ž a l o v â v e c: žalováti der trauert ravn. 1/259: žalovavcov.

x) Rieči koje se grade od osnova na *a* glagola bez nastavka i osnova glagola s nastavkom *e* = ѣ koje se mienja na *a*: i z d â v e c: izdáti proditor gasp. 3/489; mat. 565. 570; reš. 38; o d â v e c: odáti venditor küzm. 41: vö je vrgao vse odávce i küpce vu cérkvi; je spremetao i stolce goloub odávcov; 358: odávci: p r e b e ž â v e c: prebežáti πρόδρομος küzm. 398: kamo je prebižávec za nas noutri šou Jezuš; s p o z n â v e c: spoznáti confessor rog. 2: spoznavic; pok. 2/45: spoznávec; z d r ž â v e c: zdržáti ἐγκρατής küzm. 388: ki je trejzen, pravičen, svéti, zdržávec.

d) Naglas dalje prama početku rieči nego na predzadnjoj slovci imaju rieči, koje se grade od takih rieči s naglasom na predzadnjoj slovci koje, jesu li substantiva, u sing. gen. a jesu li adjektiva (partic. itd.) u sing. nom. *fem.* rastu; ili od takih koje imaju naglas dalje nego na predzadnjoj slovci, i to isti naglas koji no ima rieč od koje se koja gradi.

a) rieči koje se grade od onakik *substantiva*: b â j e r e c: bâjer gen. bâjerja kleiner weiher, fischteich; b é r t o š e c: bértoh vortuch, schürzlein; b r á t e n e c: *bráten perg. 15/1 59/1 i b r á t r a n e c: *bratran stríčev sin; b r î t o f e c: brîtov kleiner friedhof; c î m p r u š e c: cîmpruš ein verächtlicher dorfmusikant hrv.; c í p o v e c: cípov libo gasp. 3/458: da bi samo jeden cipovec vu kloštru kruha imale; d é l a v č e c: délavec junger arbeiter; D ú n a j e c: Dúnaj ein Wiener; f û t a č e c: fûtač upupa; g l ô b u š e c: glôbus globulus; j á g n u š e c: jágnuš skapulierchen; j á v o r e c: jávor kleiner ahorn; j é r b a s e c: jérbas körbchen; k á m e n e c: kámen steinchen; blasenstein, a ugr. i hrv. k a m ê n e c kao da je kámen gen. kaména, sravni srbski kämên, nagff. 111: rece pojejjo vse ka požrejti morejo: trávo, korenjé... kaménce itd.; gasp. 3/459; k î m a č e c: kîmač art messerchen; k l â r u š e c; klâruš perlenschnürchen; l ô r b e r e c: lôrber lorbeerkörnchen; m á l i n e c: málin himbeere ravn. abc. 63: málenci; M a r û š k o v e c: marûškov (?) thuja, selo u hrv.; o b j ô r d a n e c: Jôrdan accola Jordanis ravn. 2/71: objórdanci; p î k a č e c: pîkač punktertes schwein; p l ê z a v č e k: plêzavec baumspecht; s è s t r a n e c; *sèstran, tetin sin; s k û n k a č e c: skûnkač rana calamita; š ô l i n e c;

Digitized by Google

šôlin kleiner schuh küzm. 4. 62. 73: šoulince, šoulincov; Štâjerec: Štâjer Steierer; vánjkušec: vánjkuš kopfpölsterchen: vârašec: vâraš urbanus; Zágrebec Agramer, al i Zagrêbec jer i Zágreb gen. i Zagréba.

β) rieči koje se grade od onakih *adjektiva* (part. itd.): Andréjevec: andréjev, ime obitelji, gr.; Anžétovec: anžétov, ime obitelji gr.; boléhavec: boléhav kränklicher mensch ravn. 2/185: se vam ludjé v nesréči, boléhovci, pokrévlenci smilijo; Boštétovec: boštétov ime obitelji (Bela gr.); Boštijânovec: boštijânov, ime obitelji (Bela gr.); brézovec: brézov birkenstock; brínovec: brínov wachholderbrantwein; búnjavec: búnjav bausback; cágavec: cágav ein zaghafter mensch; cîknjenec: cîknjen, vino koje cikne = zaudara; cúsravec: cúsrav ein in zerrissenen kleidern einhergehender mensch; česmînovec: česmînov berberissaft; črêšnjevec: črêšnjev kirschenähnliche art fisolen; čŕnkavec: čŕnkav Αἰθίοψ küzm. 230: eden mouž črnkavec vkopleni i Kandaceše črnkavcev kralíce kamurnik prišao je; drénovec: drénov kornelkirschwein; gárjavec: gárjav ein mit grind behafteter; góbavec: góbav leprosus, petr. 26: gúbavec; gŕbavec: gŕbav gibbosus; gríntavec: gríntav mit grind behafterer; gúglavec: gúglav dalm. lev. 11 in margine: rordamel deželnik, shareker guglavec; hrúškovec: hrúškov: birnwein; izvóljenec: izvóljen electus ravn. 2/212: kakó tedaj bog ne bo svojih izvóljencov réšil? 1/286. 341; jáhanec: jáhan reitpferd nagfl. 98: dober jahanec prouti ide grabi, plouti i prejk skoči na želejnje jahaša; Jernéjevec: jernéjev, ime obitelji, gr.; Júrjevec: júrjev mjesto júrijev, ime obitelji, gr.; kílavec: kílav herniosus; kòšavec: kòšav gön. 44: zaman kefáš košavca; krumpírjevec: krumpírjev erdäpfelstängel; krúhavec: krúhav čovjek koji ima kruha, poslovica je: čič ne dá nič, délavec je krúhavec; krúhovec: krúhov, vrst jela od kruha; lákomec: lákom gulo, reš. 119: Epulo trpel bu kakti lakomec više na vustnom nebu; lesníkovec: lesníkov holzbirnmost; máčkovec: máčkov salix montana: malíkovec: malíkov götzendiener schön: 220: malikovci; Márkovec: márkov ime obitelji (Bela gr.); mazîljenec: mazîljen der gesalbte ravn. 1/342. 2/34: mazílenca, 2/124: mazílenc, 1/314: mazílencu; Míhovec: míhov, ime obitelji (Kókrica gr.); neutrûjenec: neutrûjen ein unermüdlicher ravn. 2/127: nevtrúdenc; níkavec: *níkav fringilla montifringilla; obljúbljenec: ob-

Digitized by Google

ljúbljen der verheissene ravn. 1/341: obljúbljenic: o b o r ô ž e n e c: oborôžen armatus ravn. 1/250: oboróženc, a 1/165: oborôžencov; o b s ê d e n e c: obsêden ein bes·ssener ravn. 2/134: obsédence; o b s ó j e n e c: obsójen damnatus ravn. 2/141: obsójence kamenjati veléva; O d â m o v e c: odâmov, ime obitelji (Bela gr); o d r â š č e n e c: odrâščen adultus ravn. 2/202: odrášencov, 2/236: odrášencam; o z d r â v l j e n e c: ozdrâvljen sanatus ravn. 2/176: ozdrávlenc; p á d a v e c: pádav epilepticus; ime pridovno hrv.; p á g l a v e c: *páglav knirps ravn. 1/159: paglavic si še; a 1/160: po pàglovcu premágan; 2/68: tudi v' pàglovce ropi že ta kuga, 1/132: pàglovcov; p e l í n o v e c: pelínov wermuthwein; P ê t r o v e c: pêtrov ime obitelji, kr.; p î t a n e c: pîtan ein stück mastvieh ravn. 1/243: navelíčal sem se vaših pítancov tólše; p o b é g n j e n e c: pobégnjen ein entflohener pohl. opr. 296: kam otshete vi jidti vi nazvęsti powejgnenci! sprêd obličja tiga gospuda? p o m â z a n e c: pomâzan der gesalbte ravn. 1/149. 172: gospodov pomázanec; p r ê d e n e c: prêden cassutha, podagra lini; p r e k l î c a n e c: preklîcan ein verfluchter ravn. 1/165: lóčen preklícancu enako je od vse človeške drúšine; p r i l î z n j e n e c: prilîznjen adulator ravn. 2/225: perlíznenci; p r i p r ê ž e n e c: priprêžen beipferd; p r i t l í k a v e c: pritlíkav zwerg; R á k o v e c: rákov, ime obitelji (Varaždin); r â n j e n e c: râjen vulneratus ravn. 2/124: ránencu; r ê z a n e c: rêzan eunuch; plur. rêzanci art nudeln; r ú š a v e c: rúšav tetrao rufus; s á j a v e c: sájav haselnuss dessen fast reifer kern mit einem russartigen überzug versehen ist, gr.; ime obitelji, gr.; s p r î j e n e c: sprîjen ein verdorbener mensch ravn. 1/131: s temi dnarmi nasnúbi potepúhov in sprídencov; 2/195: šántovcam; š é p a v e c: šépav ein lahmer, hinkender; š í n k a v e c, š č í n k a v e c: *šínkav (?) fink preš. 120: šínkovce; t é p k o v e c: tépkov mostbirnmost; T ó n j e v e c: tónjev, ime obitelji (Bela gr. Antonius); t ó ž e n e c: tóžen accusatus; u t r ů j e n e c: utrůjen defatigatus, ravn. 2/174: utrúdenc; V î d o v e c: vîdov, selo u hrv.; z a m a s î k a n e c: zamasîkan i z a m â z a n e c: zamâzan ein beschmutzter; z a r ó b l j e n e c: zaróbljen ein ungeschliffener mensch ravn. 1/83. 2/170: zaróblenci; z a t î r a n e c: zatîran ein unterdrückter ravn. 1/244: zatírancam pomagajte, 2/123: zatérance; z m ó t a n e c: zmótan turbatus hrv.; ž í l a v e c: žílav herba quaedam; ž ů k a v e c: žůkav upravo ž ô l t a v e c: žôltav ἀσσάριον, δηνάριον küzm. 18: nejli dva vrábca za eden žukavec odávajo? 36: njemi je dužen bio stou žukavcov.

Digitized by Google

γ) rieči koje se grade od osnova glagolâ s nastavkom *a*, koji u infinitivu neimaju naglasa na nastavku *a*, nego obično na slovci pred tim *a*, i to isti naglas kojino je u infinitivu: b á h a v e c: báhati se prahlhans tschup. 276: bahavc, dakako da može biti i bahâvec jer i bahâti; b á j a v e c: bájati incantator trpl. 46: bajavca; b é g a v e c: bégati turbator; c é r a v e c: cérati verzehrer; c ô p r a v e c: côprati zauberer škr. 261: cópravèc; d é l a v e c: délati arbeiter škr. 174: dẹlavec; pok. 3/131: dẹlavce; petr. 150: délavec; g l é d a v e c: glédati zuschauer tschup. 180: glẹdovc; pok. 1/24: glẹdavcov; ravn. 1/320: glédavcam; i z b í r a v e c: izbírati ausklauber; der wählerisch ist; i z l â g a v e c: izlâgati ausleger rog. 246: izlâgouci; pok. 1/83: izlagavci; i z v é d a v e c: izvédati explorator; j â v k a v e c: jâvkati der ächtzt; j ó k a v e c: jókati der weint; k í m a v e c: kímati nutor; september, obično kímovec rog. 253. 263 itd. kimóvica; k o ž ú h a v e c: kožúhati der mais enthülset; k r í ž a v e c: križati kreuziger pohl. opr. 109; l â j a v e c: lâjati latrator; l î k a v e c: lîkati der glätter; m á z a v e c: mázati schmierer; m é r j a v e c: mérjati geometer; m í g a v e c: mígati nutator; m î k a v e c: mîkati qui linum carpit, pectinat; m ô r a v e c: môrati nöthiger; n a k l â d a v e c: naklâdati aufleger; n a t â k a v e c: natâkati der schenke rog. 456: natakauca; o b é t a v e c: obétati promissor rog. 410: k' obétavcam: o b r ê k a v e c: obrêkati calumniator; o č í t a v e c: očítati qui exprobrat pohl. opr. 236: očitavc; o d l â š a v e c: odlâšati dilatator; o g r é b a v e c: ogrébati fossor; o s í r a v e c: osírati calumniator; p á d a v e c: pádati epilepticus; p á n a v e c: pánati beschwörer traun. 140: pánavca; p ê š a v e c: pẽšati den im gehen die kräfte verlassen ravn. 1/248: on dá pẽšavcam móč; p o b í r a v e c: pobírati klauber, sammler; p o d î r a v e c: podîrati niederreisser; p o h â j k a v e c: pohâjkati müssiggänger; p o l é g a v e c: polégati faulpelz, der gern liegt; p o s n ê m a v e c: posnêmati imitator; p o v r á č a v e c: povráčati vergelter dalm. sir. 4; p r e d á v a v e c: predávati, verkäufer dalm. nehem. 13; p r e g á n j a v e c: pregánjati verfolger rog. 243: pregánjaucou, 476: pregajnavce; preš. 165: pregánjovcov; p r e m â g a v e c: premâgati victor rog. 463: premagouca; pok. 2/78: premágavca; al' i premagâvec; p r e p î r a v e c: prepîrati se rixator; p r e s t ó p a v e c: prestópati übertreter ravn. 1/184: prestopavce; p r ê z a v e c: prêzati flohtödter, art lein dessen samenkapseln an der sonne laut berstend aufspringen; p r e ž v ê k a v e c: prežvêkati ruminator; p r î č k a v e c: pričkati se rixator; p r o d â j a v e c:

Digitized by Google

prodâjati verkäufer škr. 374: prodájavci; rog. 222: predájauci; r á j a v e c: rájati tänzer, reigenführer; r a z g l é d a v e c: razglédati revisor gasp. 1/645: knjig pred štámpanjem razglédavec; r ô p a v e c: rôpati räuber pok. 3/133: on se boji rópavcov, de bi ga ne obrópali; s â n j k a v e c: sânjkati se der schlitten fährt; s p â h a v e c: spâhati bestosshobel; s p r e v â j a v e c: sprevâjati begleiter; s t r á d a v e c: stráda1ati hungerleider ravn. 2/14: stradavcam; š é n t a v e c: šéntati der flucher dalm. sirah 8: šentauca; š p á r a v e c: špárati sparer, poslovica je: špáravec céravca najde; š r á j a v e c: šrájati schreier dalm. sirah 10; š ú n t a v e c: šúntati hetzer, aufwiegler ravn. 1/186: poprej že šúntavce poslal skrivaj po vsim Izraelskim; t â d l a v e c; tâdlati tadler rog. 473: tadlauci; t á l j a v e c: táljati theiler rog. 440: tallauc teh gnad; t î r j a v e c: tîrjati forderer ravn. 1/229: tírjavec je prišel in si moja sinova v sužnost svojí; v é k a v e c: vékati der weiner: v g á n j a v e c: vgánjati dalm. 2 hron. 33; z a d é v a v e c: zadévati verthuer, verschwender kast. cil. 107: skopúst teh beséd je bulša kakòr teh denarjeu: kateri denarje zadeva, sebi škodi, enimu drugimu núca: tih beséd pak z a d é v a v i c sebi škodi inu drugim; z a j é d a v e c: zajédati ein bissiger mensch; z â l š a v e c: zâlšati verschönerer; z a t î r a v e c: zatîrati unterdrücker ravn. 1/90: zatiravce; ž ê j a v e c: žêjati sitiens ravn. 2/111: žéjavic hrepení po mrzli vodi.

Isto valja za rieči koje se grade od osnova glagola s nastavci *ua* odakle *ova*, koji imaju u infinitivu naglas samo li na slovci kojoj pred tim nastavkom: k o l ê d o v a v e c: kolêdovati weihnachtssänger; m o l ê d o v a v e c: molêdovati qui flagitat, vehementer orat; s v é t o v a v e c: svétovati rathgeber traun. 132: svętuvavc; z a l â z o v a v e c: zalâzovati nachsteller škr. 247: ne stavi se zuper zasramvavcu v' obraz, de ne bó kakòr zalázvavèc pred tvojimi vustmi sedèl; možda tako n a p ô v e d o v a v e c: napôvedovati ansager pok. 2/20: prèrok inu napôvedùvavèc pérhodniga odrèšenika; ja poznajem samo napovedovâvec: napovedováti.

^ na *ec* ima: p e r ê c gen. perêca bretzen, spira, hrv. u kr. présta.

" na *ec* ima troslovčanica: z a g o m ê c u frazi: on mu je zagomêc er ist ihm gewachsen, kr.

66. Rieči kojim je tvorka *ic* obične su kajkavštini; u kranjštini su riedke, meni poznate su samo dvie: k o n j î c rösslein i m o ž î c männlein čb. 1/51: možíc je bil — je vince pil — imel lepó navádo: — nalil si je — popil je vse — je vzdignil kviško brado.

Digitized by Google

Kajkavske imaju naglas prema riečim od kojih se grade, to je: ˆ na slovci pred tvorkom koje se grade od jednoslovčanih s ˆ ili ˜ i koje se grade od višeslovčanih s ˆ ili ˜ na zadnjoj slovci; a ´ imaju rieči, koje se tvore od rieči s ´ na zadnjoj slovci: bâtic: bät parva clava; dečáric: *dečár knäblein gasp. 1/27: ruke zvrhu ruk dečárica je pretegnul; 1/147: vučil je sv. Edmunda jošče maloga dečárica; gâlic: gal atramentum sutorium; vitriolum album la Langue med. rur. 297: galic beli; kípic: kíp bildchen zagr. 4/1 200: gdo zapovida nym pošiljati ali prijemati one kitice listike i kipice večkrat z-goručum krvium podpisane? gasp. 3/539: kipice vu rukah držati; kolobáric: kolobár orbiculus zagr. 5/1 241: na vratu kojega zagledali su jeden zlat kolobaric; králjic: králj regulus petr. 120: béše neki králjic, koga sin betežen beše; 121: reče njemu králjic; zagr. 5/1 272: beše nekoj kralic, kojega sin bil je betežen, koji kralic tekel je..; 5/1 248: kaj razumevši kralic veruval je; krížic: kríž kreuzchen zagr. 4/1 330: zlamenjem iednoga križica imel ie navadu zlamenuvati; kútic: kút winkelchen zagr. 4/1 294: sprosil sie za prebivališče ieden kutic pod štengami; gasp. 3/419: komore imaju vnoge kutice; 1/676: vu kútic stisne se; 1/650: vénec ov je okrúgel prez kúticov; reš. 182: koterem zvrhu vse zemlje oblast premala se je videla, budu onde v' jednem kuticu stali; óstric: óster schneide trpl. 74: obtoupo si ostric meča njegovoga; 120: meč z obej stráni ostric majouči; nagfl. 50: kling táli so ostric špic vúha; 150: líst má stéblice žilice ostric, špic..: tégivka má dvej stráni, dva oštrica, dva konca (valjda östric ili östric, jer inače bilo bi oustric); papêric: papêr papierchen zagr. 4/1 120: koja mu je izpisana bila na onom papericu za nai spametnešu; gasp. 1/677: napíše imena dvanaesteh apostolov na papérice vsakoga po sebi; a gasp. 1/146: páperic; pastíric: pastír hirtenknabe zagr. 4/1 196. 270: mladi pastiric David; gasp. 1/133: poznali su njega pastirici, 1/199: jeden siromaški zavrženi pastiric; pédnjic: pédenj lichas, mali pédenj; taléric: talér thaler petr. 232: vídiš toliko vnogo krat skočiti moraš za vrednost jednoga talêrica; tanjéric: tanjér tellerchen gusp. 3/532: vzeme svето telo Kristuševo na tanjericu mešnom.

Završetak *ic* dolazi u kranjštini kano steza od *ijec*: kîc od kijec schlägel; Matîc od Matijec Matthias; stríc od stríjec avunculus.

67. Rieči koje se završuju na *az ez* imaju ˆ na predzadnojoj slovci; bŝljezi bŝgljez picus; convicium in hominem caecum; gâbez

Digitized by Google

symphytum tuberosum i g â v e z consolida; g j û n g j a z, d ž u n d ž a z zagr. 5/2 6: na drugom foliušu ja čtem široko i gluboko more ze vsemi ribami, giungiazom i dragem giungiem, koja vu njem rastù; l ê m e z, na sljeme pribivena drva zovu se lemezi, po njih poprieko pribivene su letve ili late; nagfl. 180: lejmezje, lejmezov; gön. 68; n ê b e z gen. nêbeza riegje nebéza himmelsgewölbe ravn. 2/45: njim se je bog na nebézu po ljuči, po zvézdi razodel; p ê n e z gen. pêneza i penéza pecunia preš. 41: bo máti málo pénezov poslála; küzm. 44. 48; nagfl. 138: pejnez; petr. 168: péneze; gasp. 1/667 plur. gen. penéz itd.; s â m e z: po sâmezu einzelnweise ravn. 2/186: po sámezu jim k' sebi veléva: 1/346: se pač plača, de obljube, ki ste jih dozdaj le po sámezu slišali, tukej poprímemo; s l ô v e z pomp, ruf, ruhm ravn. 1/302: hudobíja že slóvez žene; 1/164: z veseljam in slóvezam; 1/343: kéljki in kéljciga zuvupanja vreden nam more tist biti, ki ga je bog od začetka svetá toljkrat in z' toljkim slóvezam vsèmu svetu oblagrovávca obetal; 2/89: sklenili so zadnič z' slóvezam do Janeza poslati; 2/105; velikonočni praznik z' velíkim slóvezam se je obhajal; 2/251: kakó se je slóvez od njega razširal; 2/277: vse dobre ljudí z' slóvezam va nj popelá; 1/164. 302: slóvez; 1/343: slóvezam; v ê d e z das wissen pohl. opr. 33: bez katirega vędéza (é znači samo da se široko izgovara i da nije poluglasno) inu vole sê na more nekâr ta nar majnše reč zgoditi; 105: brez svojega vędéza; 115: brez njeh vędéza; pok. 1/102: zamore brez mojiga vędeza v' mojih želah kaj tebi zuprniga tičati; 1/123: moji sovražniki meni brez svojiga vędeza k' dobrimu veliku perpomórejo; 2/82: katęri vžę more biti v' mojim srci brez mojiga vędeza skriti tičę; v î d e z species, anschen, schein tschup. 413: on je bil en človek od gmajn puka, od gmajn stanu, brez videza, brez zgovornoste; 609: neč od fovšye, katira ludy iz videzam te triznosti tolku krat klame; 66: po vunajnemu vidézu (čitaj vîdezu); pohl. opr. 29: po vidézu; 239: k' vidézu; pok. 3/76. 134: k' videzu; ravn. 1/133: ktiri li videz dobriga in prazno čast ljubi; 1/149: ne sodim po vídezu; v î t e z i v i t é z gen. vîteza i vitéza, miles; eques dalm. jer. 48: vitezi; tschup. 187: wytez; küzm. 384: vitéz; 243: vitéza; 208: vitézi dat; 58. 96. 107. 205. 207. 208. 209. 265: vitézje; 13. 117. 261. 275: vitéze; 204. 209. 219. 223. 238. 249: vitézov; 61. 273. 275: vitézom; 239. 265: vitézmi; 238: vitézoma. — Pazi p o s ê z besitz pohl. opr. 60: v' posęzu; 158: k' posęzu.

Digitized by Google

Na *oz uz* završuje se: Francóz, Francúz ein Franzose preš. 95; plur. francózi lustseuche dalm. sirah 19: kateri se na kurbe obesijo, ty zadobe mojle inu črve k lonu inu vsahno.. k tomu in margine tumač: črve tu je frančože vušy inu druge petlerske bolezni.

68. Rieči kojim je tvorka *s* ima malo: gorostäs gigas; òves avena.

69. Rieči kojim je tvorka ili završetak *as* imaju naglas jedne na tvorci a druge na slovci pred tvorkom.

a) ˝ na tvorci imaju: Jeräs: ime obitelji, gr.; modräs aspis dalm. gen. 41: madras; razdräs vestes laceratas gerens.

b) ´ na tvorci imaju njeke magjarske rieči: kanás sauhirt gön. 23: kanás tuli pri črejdi; lovás agazo zagr. 5/1. 286: naj tiho bude Evagoras kralj Cypra videči se vu dvoru kralja Artaxeržeša (x čitaj kš) nepriatela svoiega od nai goršeh lovasov menie preštimanoga biti; 5/2. 10: vuglar ižpríčal se je da ga ne more prieti držeči ga za kakvoga lovasa ali tepca; reš 180: onde stoi hintov s konji inaši lovasi katani (magj. lovász).

c) naglas na slovci pred tvorkom imaju: bébas, ime volu hrv.; bélas bos albi coloris, hrv.; jérbas art korb schôn. 90: jérbesov; jap. 73: jęrbasov; tschup. 218: irbasov; ravn. 1/59. 2/234: jérbas (od gertfass?); lámas, ime psu, hrv.; lúgas, ime volu, hrv.; úrbas der stiefeltheil von den zehen bis zum rohr; plâjbas bleistift je bleiweiss.

70. Rieči kojim je završetak *es* imaju naglas na zadnjoj ili predzadnjoj slovci.

a) ˝ na zadnjoj slovci ima: ciprës cupressus škr. 136: naše stópnice so iz cyprésa (to je ciprèsa); mrčës ungeziefer pohl. opr, 147: bebastu se je veselil s' toisto roko, katira be imela ceptar nositi, kje enu od tega mrčêsa spasti inu prewósti; ravn. 2/141: mu mrčès pravi; plur. biva neutr. mrčêsa; ravn. 1/239: kdor se na prazne merčèsa zanaša se vána svoje božje pomóči.

b) ˆ ili ^ na predzadnjoj slovci imaju: čûdes miraculum rog. 232: k' temu prvemu pèrstávim to čast teh čudesov inu miraculnou (može biti i od čúdo gen. čûdesa krivo stvoren gen. plur. mjesto: čûdes); gjûkes numus quidam zagr, 5/1. 118: kada ie vreme preceniat jeden fallat zemljé, jednu nemu stvar precieniaiu po sto po dve sto i po tri sto rajniškov; kada ie pako vreme prodati dušu vragu peklenomu, nju prodavaiu za trideset giukesov; 4/1. 254: več krat za menie neg je giukes vreden zlo govoriš; gasp. 1/242:

Digitized by Google

bolje pohvalil je Kristuš vdovicu onu koja vu Salamonsku cirkvu prikazala je dva „gyukesza“, neg velika almuštva od piscev alduvana. Jambrešič sub nummus piše: novec vugrski ali „gyukez“, pet njih ide za groš; înžes: insass; mesîjes messias preš. 186: per mesíjesa poródi; nîčes nihil trpl. 32: bivost moja je kak ničes pred tebom; 58: o kak hitro z ničesom postanejo, vesnejo i grozen konec vzemejo; (rieč je skovana prema gen. ničesa); Pêrles, ime obitelji (Ljubljana).

Pazi: interés i interès das interesse pohl. opr. 269: ali nimaš ki mordej za taistè tebi oblublene kapital inu interęs boga, katir na more faliti, za poróka?

71. Rieči kojim je završetak *os* ima malo: martolös praedo, mango je ἁμαρτωλός, kast. cil. 184: bodeš vidil gozde polnih martaloseu; modrös uz modräs; jérbos uz jérbas.

72. Rieči kojim je završetak *us* ima malo: kâpus brassica, stvsn. chapus ital. capuzzio, srdlat. caputium, tirol. kôbis; Klôbus ime obitelji, kr.; kôrmus Kalmus; — Petrûs gen. Petrúsa, ime obitelji (Bela gr.).

73. Rieči pogrdne, kojim je tvorka ili završetak *avs* imaju ˆ na tvorci: brnjâvs bettler; glodâvs rosor; grbâvs gibbosus; kmetâvs bauer; šmrkâvs rumex = ščavje, ntr.

(Dalje u XLVII. knjigi „Rada“.)

Digitized by Google

Estetička ocjena Gundulićeva Osmana.

Čitao u sjednici filosofičko-juridičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 13. siečnja 1877.[1]

PRAVI ČLAN DR. FRANJO MARKOVIĆ.

Francesco de Sanctis u svojoj poviesti talijanske književnosti razlaže, kako su talijanski onodobni kritici, izišavši na svjetlo Tassov epos Oslobodjeni Jerusolim, dokazivali pogreške u kompoziciji, poglavito nesaveznost mnogih epizoda s glavnim činom, pa kako je Tasso povadjajuć se za tom odsudom prenačinio svoju pjesan i napravio Osvojeni Jerusolim; nu da je talijanski narod tu tobož popravljenu epopeju zaboravom odsudio, a onaj od kritikâ odsudjeni Oslobodjeni Jerusolim i danas je jedan od najslavnijih epskih umotvora. Ova činjenica zanimiva je i nam kod pitanja o Gundulićevu Osmanu. Tko baš i nebi htio pristati na zaključak iz one činjenice, taj, da je ona odsudna kritika krivo nalazila nesavez, gdje u istinu savez postoji, svakako bi imao pristati na ovakov zaključak: odatle, što se kojemu kritiku koja epopeja, pravo ili krivo, čini nesavezna, neskladna, nesliedi nipošto, da nebi ta epopeja mogla biti jedinstvena radnja jednoga pjesnika, i baš velika pjesnika.

Nego ujedno nas ova činjenica, pak i ta, da se trojica sadanjih uglednih povjestnika talijanske književnosti, de Sanctis, Emiliani Giudici i Settembrini, p nješto razilaze u sudu o Tassovu slavnom epu[2] — a takova malena ili pače velika različitost u estetičnih ocjenah raznih kritikâ o istom znamenitom umotvoru pojavlja se veoma često —: te činjenice upozoruju nas na to, koli se težko i riedko izvode estetične ocjene tako objektivne, da bi se, prema

[1] Valjalo mi je naknadno se obazrieti i na medjutim izašlo akademično izdanje dielâ I. Gundulića g. 1877.

[2] Sravni F. De Sanctis Storia della letteratura italiana, 2. ediz. II. 148—193; L. Settembrini Lezioni di lett. ital. 2. ediz. II. 236—272; P. Emiliani- Giudici Storia della lett. ital. 4. ediz. II 118—137.

Digitized by Google

vriednosti svojoj, dostajale posve obćenite, ili bar prilično obćenite priznaje. Estetična prepirka o Homerovih epih iznosi na bjelodano vidjelo tu težkoću i riedkost. Jedni filolozi dokazuju uzornu jedinstvenu kompoziciju u cjelosti, odbivši neznatne pojedinosti; drugi nalaze sam nered, nesklad, protuslovja bez broja u cjelini, a samo u pojedinostih, u malenih pojedinih odsjecih Ilijade i Odiseje nalaze ljepotu. Kako da se izadje iz takovih oprieka do suglasna suda? Tko da tu odluči? Zar možebit spekulativna estetika? Ta ni nje nema takove obćenite, od svih priznavane. F. Vischer, jamačno najzaslužniji i najugledniji estetik njemački, pod stare već dane, pošto je već dugo prije svojim slavnim velikim djelom po sudu mnogih do kraja dovršio znanost estetike, veli u svojih razpravicah: estetika je istom u povojih. Onaj po Lessingovu sudu Euklid za estetiku, poglavito za teoriju epopeje i drame, Aristotel, zadaje toliko prepirke, da bi se lahko tko zarekao: njegovi zakoni jesu morda kao Euklidovi, ali žalibože još neznamo, tko ih pravo razumije.

Estetična ocjena težko je dakle moguća takova, da bi osnovano izricala apodiktične sudove; subjektivnost suditelja upliće se u nju. Ipak se za to neimamo plašiti estetičnoga ocjenjivanja dielâ, koja traže baš estetičnu ocjenu, dielâ pjesničkih i u obće umjetničkih. Skepticizam u estetici i naprama njoj nebi bio onakovimi protuslovji i težkoćami osnovan. Vischerova priegorna izreka neima na umu ocjenjivanja umotvorâ, nego se tiče najabstraktnijih, najviših da tako rečem vršakâ *spekulativne* estetike. On oporiče u svojih razpravicah izrikom samo hegelovsku dialektičnu metodu, kojom se je bio služio za gradnju spekulativnoga diela u svojoj slavnoj estetici ali neoporiče, ni netreba, svojih u njoj o pojedinih umjetninah izvedenih estetičnih ocienâ, koje se svud priznavaju trajnom stečevinom naše dobe u toj struci.[1] Poričući načelno svaku mogućnost bar prilično obćenita suglasja u estetičkom *sudjenju* umjetninâ, poricali bismo i mogućnost prilično obćenita suglasja u estetičnom *ćutjenju*, uživanju, a tim bismo jedan naravni postojeći uvjet svim umjetnostim zaniekali. Česti nesklad u estetičnom sudjenju dvaju ili više ljudi o istom umotvoru lahko nastaje odtud, što nit jedan nit drugi *nesudi*, nego samo nagadja, govorka, ili samo jedan sudi, a drugi nagadja. Jerbo estetično sudjenje o umotvoru, nebudući on jednostavan nego veoma sastavljen predmet, nemože ino bi i

[1] Sravni F. Vischer Kritische Gänge, neue Folge, osobito Heft V i VI (Kritik meiner Aesthetik). 1866. 1873.

Digitized by Google

nego sustav veoma mnogih pojedinih sudova o pojedinih estetičnih elementih, koji sastavljaju umotvor; a bez strukovne priprave i vježbe i bez dolikujuće duševne spremnosti nije lahko, pače nije ni moguće jasno razlikovati u umotvoru one pojedine estetične elemente, istinito o svakom pojedinom suditi, te onda od svih tih pojedinih sudova sastaviti savezan lanac sudovni, koji se kano konačan, skupan sud kraticom često izriče tako, da se pričinja ono toli kompliciranо estetično sudjenje posve jednostavnim.[1] Nije to slučajno, da su estetični prvaci odbili *estetičnu* odsudu filologâ o Homerovih epih, nepačajuć u jezikoslovne i poviestne dokaze o podlozi narodnih pjesama onim epom, i da oni filolozi, koji s estetične strane brane jedinstvenost tih epa, poglavito Odiseje, pokazuju veću strukovnost estetičnu od protivnikâ.[2] Estetično ocjenjivanje objektivna značaja nemože biti svačiji, nego je strukovan posao; estetično ćutjenje, uživanje ostaje svim, nu i to samo onim svim, u kojih postoji dolikujuća njekoj umjetnosti duševna spremnost, ośutljivost. I strukovnjaci estetični kadšto se malo ili pače i mnogo razilaze u konačnih sudovih o istoj umjetnini; nu nemože biti dvojbe, da onda ti nesuglasni sudovi nisu svi jednako podpunom analizom jednako utemeljeni, nit se može za to tvrditi, da je estetično sudjenje po naravi svojoj oteto obćenito valjanim pravilom, i da je odsudjeno na dvojbenost, na puku subjektivnost. Mjera obrazloženosti estetičnoga sudjenja odlučuje njegovu objektivnost, za to njegovu vriednost. S toga, ako kritika jezikoslovna i poviestna o kojem pjesničkom umotvoru neutvrdjuje činjenicâ tako nepobitnih, da bi se iz njih izvoditi dali sigurni zaključci o *postanku* umotvora, naročito da je on djelo *više* ljudi, onda je objektivna estetična ocjena ovlaštena i zvana, da i ona svoju rekne o kompoziciji. Ovlaštena je to više, što uza sve prepirke i preporности ima već dosta mnogo estetičnih načela priznanih obćenito od strukovnjakâ, i ima veoma mnogo umjetnina, o kojih svi, ili bar malone svi strukovnjaci jednak sud izrekoše. Pak ni druge znanosti nisu u svem gotove, bezprepornc, te se ni estetika nema stiditi svoje nedovršenosti.

---

[1] Sravni R. Zimmermann Allgemeine Aesthetik, §§ 1—80, osobito §§ 70, 71.

[2] Sravni R. Zimmermann Geschichte der Aesthetik str. 85,**. F. Vischer Aesthetik Theil II 446—466, Theil III 1278—1283, 1286—1291. Nutzhorn-Madvig Entstehungsweise der homer. Gedichte Leipz. 1869 Kammer-Lehrs Einheit der Odyssee Leipz. 1873.

Digitized by Google

Na ove obćenite misli oslanjam ovaj prinos k estetičnoj ocjeni Gundulićeva Osmana. Kad bi dokazi poviestni i filologični za to, da je sadanja Osmanida (nebrojeć XIV i XV spjeva) skrpana od dviju pjesni, bili i u premisah i u zaglavcih svojih logički bez prigovora, estetična ocjena nebi mogla spasiti jedinstva Osmanide. Ali tomu nije tako, te je povoda novoj estetičnoj ocjeni Osmana, tim više, što se obrani jedinstva, koju u Radu XXXIX g. 1877 priobći g. L. Zore, poriče od protivne strane (u akademičnom izdanju Osmana 1877, str. XVII) dokazna snaga.

Spomenute težkoće estetičnoga sudjenja u obće pute nas na oprezan postup u ocjenjivanju Osmana; nu pokazuju se posebne okolnosti ovoga posla takove, da se uz oprezan i temeljit postup može posve odkloniti dvojbenost konačnoga suda bar o tom, da li jest ili nije Osman jedinstvena radnja, ako se i nebi dao postići posve siguran i obćenite priznaje dostojan sud o tom, da li i u koliko sastav i dikcija Osmana izpunja ili neizpunja zahtjeve za savršenu epopeju. Olakšan je ovdje posao estetične ocjene; jer se pita: griješi li Osman proti saveznosti i jedinstvenosti u tolikoj mjeri, da je nemoguće predpostavljati psihologičnu mogućnost, da bi Osman (odbivši XIV i XV spjev) bio jedinstveno osnovana i izvedena radnja jednoga, i to znamenita pjesnika, Gundulića. Već se ovdje nadaje misao, da je nemoguće objektivno odgovoriti na postavljeno pitanje, ako se postupa dogmatički, t. j. ako se sudi Osman po *jednoj* estetičnoj teoriji. Nemože se razložito postupati inim nego samo sravnjujućim putem, t. j valja temeljito na obziru imati kompoziciju inih epa, koji su nedvojbeno jedinstvene radnje po jednoga pjesnika, pak po tom, kakva i kolika je u tih epih saveznost i jedinstvenost, može se istom prilično sigurno zaključivati, da li se kakvoća te kolikoća saveznosti i jedinstvenosti u Osmanu može smatrati prema psihologičnoj vjerovatnosti plodom jednoga, po jedinstvenoj osnovi radećega pjesnika, ili se mora Osman smatrati neskladnom krparijom bud jednoga bud dvojice ili više pjesnikâ; a posve sigurno može se zaključivati, i to za prvu alternativu, ako se u Osmanu nedvojbeno pokaže oponašanje kojega od onih inih epâ, a jedinstvenost i saveznost njegove kompozicije posve razmjerna naprama jedinstvenosti i saveznosti uzora i inih epâ.

Objektivno postupajući estetički suditelj Osmana najprije će nastojati o tom, da izvede objektivnu analizu pjesni, t. j. da istinito uoči i ustanovi sve važne pojedine činjenice, o kojih ima suditi, iliti da objektivno razpozna sve estetičke elemente sastava i dikcije

Digitized by Google

pjesni. Nu čim da se osigura objektivnost toga, da tako rečem, opažajućega diela posla? Neće li se već unj psihologičnom nuždom uplitati estetički nazori suditeljevi u obće, i napose ob epskoj vrsti, te će tim već samo opažavanje i ustanovljivanje elementarnih estetičkih činjenicâ biti rukovodjeno subjektivnim shvaćanjem, dakle neće biti čisto objektivno? Ali ma kakov se predmet uzimao na znanstven pretres, zahtieva se, kao prvi uvjet, dolikujuća sposobnost i duševna spremnost pretresajućega subjekta; tako i k estetičnoj analizi pristupajući mora pridonieti svoje gotovo estetično znanje. Stojat će pak do temeljitosti i obsežnosti toga znanja suditeljeva sposobnost za istinito i objektivno opažanje estetičnih činjenicâ u umotvoru. Da to opažanje bude objektivno, b'tan je na dalje uvjet. da se bez predsude pristupa k ocjenjivanju umjetnine; jer ako se pristupa s gotovom a priori ili drugačije kako nezavisno o estetičnom sudjenju nastalom domišlju i nakanom k umjetnini, to je sva prilika, da će estetički suditelj i nesvjestice izopačivati činjenice te siliti, da samo pristanu onoj već prije stvorenoj domisli. Objektivno će moći biti opažanje samo onda, ako je suditelj izvježban opaziti u pjesni sve, što je za razvoj njezin glavno a što uzgredno, nemimoići nigdje pjesnikovih očevidnih motivâ za napredak i savez pjesni, razabrati značajne osebujnosti pjesnikove dikcije i sloga u obće. Već prvi posao suditeljev, analiza pjesni, neće moći biti objektivan, ako je njegovo estetično mjerilo jednostrano, t. j. ako on odsudno dogmatički mjeri estetičku valjanost pjesni i njezinih elemenatâ po teoriji, koju je sada ili njekada jedan estetik, jedna škola postavila za takove umjetničke tvorbe. Objektivnost će biti moguća samo onda, ako se suditelj nestavi na apodiktično stanovište jednoga uglednika, jedne škole, nego ako, imajuć na pogledu poviestni razvitak estetike i stanovite umjetničke vrsti, umjeri svoje ili čije god normativne zahtjeve razsudnošću, postignutom historično-sravnjujućim načinom, koja razsudnost zna razumna i pravedna biti historički nastalim osobnim i vremenim okolnostim dotičnoga umjetnika, čije se djelo ima ocieniti, najpače kad se radi o tom, da se iz estetične ocjene djela izvede zaključak o postanku djela. Ako hoću biti objektivan suditelj, nemogu ni časa o tom dvojiti, da su onodobni uticaji posve inače djelovali na Gundulićevo izvadjanje Osmana, nego li moja zabrana, koju mu priklikujem dva vieka natrag: prema poetici Aristotelovoj i prema povjestnici Hammerburgstallovoj *nevalja* ti tako i tako pjevati; nekmoli da Guduliću prikliknem: ti *nemožeš* tako i tako pjevati. Dogmatička jednostra-

Digitized by Google

nost nuždno proizvadja estetičke sudove nepravedne, a historičke zaključke krive. Onomu ima obilje primjera u književnoj poviesti. Kako li je nesavezna, nejedinstvena, „pijano-barbarska“ kompozicija Shakespearovih i najizvrstnijih tragedija, ako se one mjere po zakonih tako zvane klasične francezke škole; kako li nasuprot izopačuje i prikriva vrline francezkih klasičnih tragedija i dotičnih teoretičnih pravila Lessingov jednostrani, ponosom na „Germana“ Shakespeara i književnom te političkom mržnjom na Franceza rukovodjeni sud.

Prema tomu, kad nam je analizom ustanoviti pojedine estetične činjenice u Osmanu, vriedne za konačni sud o jedinstvenosti pjesni, bio bi nam lak posao, da se možemo istinito duhom sasvim prenieti u pjesnikove teoretične nazore o epu, i u njegovu sviestnu osnovu za Osmana; jer onda bismo imali jasan vidik za motrenje njegove pjesni, te mjereći njegovu izvedbu prema njegovoj nakani, mogli bismo reći, da li je njegovo djelo jedinstvena, dosljedna i podpuna izvedba njegove osnove i nakane.[1] Nu takov pogled u tvorenje pjesnikovo riedko je kad moguć, pa i tad jedva podpun. Dade se ipak indirektnim načinom, zaključivanjem, kadšto donjekle postići. O Guduliću nisu dosad poznate takove sigurne životopisne bilježke, da bismo si po njih mogli stvoriti sigurno mnienje o Gundulićevih teoretičnih nazorih glede epa, i o njegovoj osnovi za Osmana. Ali iz dosad poznatih podataka pouzdano zaključujemo, da je poznavao Tassov Oslobodjeni Jerusolim, stare klasike, poimence Virgilijevu Eneidu; veoma je vjerovatno, da je poznavao Tassov spis o epu, a moguće i koju od onodobnih znatnih poetikâ Scaligera, de Vide, i zemljaka Franje Patricija. Velika po tom vjerovatnost, da je pjesnik Osmanov bio na povodu pjesnika Tassa, ponukat će oprezna suditelja, da točno sravni Osmana s Oslobodjenim Jerusolimom, pak će se uvjeriti, da je to sravnjivanje bilo upravo conditio sine qua non za objektivnost već samoga razabiranja estetičnih elemenatâ u Osmanu, za objektivnost već same analize: ne samo da je iz Oslobodjenoga Jerusolima dosta pojedi-

[1] A. Manzoni u estetičnih razpravicah, u izdanju Tragedie e Poesie Milano 1877, str. 235 veli: „Ogni componimento presenta a chi voglia esaminarlo gli elementi necessari a regolarne un giudizio; e a mio avviso sono questi: quale sia l'intento dell' autore; se questo intento sia ragionevole; se l' autore l' abbia conseguito. Prescindere da un tale esame, e volere a tutta forza giudicare ogni lavoro secondo regole, delle quali è controversa appunto l'universalità e la certezza, è lo stesso che esporsi a giudicare stortamente un lavoro.

*

Digitized by Google

nih govorâ, opisâ, oznakâ, sentencijâ baš prevodom (ako i ne doslovnim) preneseno u Osmanidu, — nego i u mnogih osebujnostih kompozicije i pjesničkoga sloga očevidno oponaša Osmanida talijanski uzor, i to čitava, ne morda samo spjevi I te XVI do XX. I s Ariostovim Orlandom Furiosom pokazuje ona njeke pojedine značajne analogije, premda je u cjelosti jako različita od njega. S domoljubnom epskom pjesni Portugiza Camoesa (vršnjaka Tassova) ima u njoj mnogo veoma značajnih sličnosti, iz kojih se dakako nipošto nemora izvoditi, da je Gundulić poznavao i Camoesovu pjesan; je li, nije li, to neodlučuje već ništa, pošto je jednom oponašanje Tassove pjesni utvrdjeno. Sravnivši Tassa, Camoesa i Gunlića, možemo posve sigurno tvrditi: da sva trojica pripadaju istoj pjesničkoj školi, u svih su naime iste glavne značajke epske kompozicije, epske tehnike. Prema tomu možemo objektivno i pravedno mjeriti saveznost i jedinstvenost radnje Osmana. A još bi se ukriepio naš sud, koji će ovako nastati, ako u tadanjih znatnih talijanskih teoreticih, koje moguće da je Gundulić poznavao, nadjemo takova pravila za epos, kojim dobrano odgovara sastav Osmana. Ali pokazujući se ovako Gundulić oponavljač Tassa, neće li se za mnogo smanjiti vriednost njegove pjesni? Koliko gubi Osman vriednosti glede izvornosti svoje, toliko je dobiva glede kulturnopoviestne zanimivosti svoje. Nastavljajuć naime sravnjivanje, nalazimo, da Tasso (i Camoes) u njekih značajnih elementih epske kompozicije i sloga mnogo oponaša Virgilija, a ovaj, kako se zna, Homera (da se neupustimo u još potanje sravnjivanje, n. pr. glede epskih predteča Tassu u Italiji, i t. d.). I tako se pjesnik Osmana kao samo malo zakašnjeli hrvatski drug priključuje epskoj školi staroklasično-romanskoj. Osmanida nam otvara jasan vidik u starodrevnu predaju umjetničke epske tehnike, koja, srednjim vickom prekinuta, obnovom klasičnih nauka i sama se obnovi te pomladi u Italiji, u Portugaliji, u Dubrovniku; svaki je kraj i svako je doba, Tassovo, Camoesovo, Gundulićevo, ukladalo u stari baštinjeni oblik svoj novi sadržaj, i svoje nove *lirske* elemente, čim se je naravski ujedno i stari oblik svaki put ponješto inače pomladio. Ova književno-poviestna sveza, kojom nas Hrvate Osmanida Gundulićeva spaja s preporodnim romanstvom, sa starim Rimom, sa starom Grčkom, jest jedan od onih dosad premalo upotriebljenih momenata ove naše pjesni, koji bi ju mogli učiniti veoma prikladnom i sretnom polugom humanistične uzobrazbe naše mladeži. — Sravnjivanje Osmana s epi Tassa, (Ariosta), Camoesa, Virgilija, Ho-

Digitized by Google

mera istom će pravo izoštriti vid estetičnoga suditelja, da može i samo zapaziti estetične činjenice u Osmanidi, koje su potrebna gradja za konačni sud: što vriedi estetički Osman? ili barem: je li jedinstvena radnja Osman? Konačni sud će posve i mnogostrano utemeljen izaći ovakov: nema nikakova razložita povoda tvrditi, da je Osmanida skrpana od prvobitne dvie pjesni, nego svi razlozi, crpeni iz oznakâ tradicionalne epske tehnike, koju očevidno sliedi Osmanida, govore za to, da je ona inače posve jedinstvena i savezna radnja, samo joj manjka 14. i 15 spjev. Tim sam naznačio i obrazložio prvi i drugi dio ove razprave: analizu Osmana, i sravnjivanje njegovo s inimi epi.

Budući da Osmanida radi o poviestnih dogodjajih, (koji se bjehu nedavno sbili), to se estetičnomu suditelju lako nadaje pitanje: kako stoji pjesan ova naprama poviestnim činjenicam, koje su joj pjesničkim predmetom? I tu je potreban oprez, da neizadje estetički sud jednostran i nepravedan. Estetički uglednici različito misle o tom, koliko li je pjesnik dužan točno se držati poviestnih činjenica; zato objektivan estetičan sud ob Osmanu nije moguć u tom pogledu, ako se suditelj s doktrinarnom izključivostju prihvati pravilâ jednoga kojega god strukovnjaka, te prema njemu odmjeruje estetičku valjanost, skladnost, i saveznost Osmanide u pogledu historične istinitosti. Objektivna suditelja nuka više okolnosti na oprez kod toga pitanja. Bilo bi nuždno znati, kakov je teoretički nazor pjesnik imao o potrebi poviestne istinitosti u pjesni, zatim, kakove je pjesnik, izvadjajući svoje djelo, imao pri ruci poviestne podatke, to bi bilo nuždno znati, a da se suditelj uslobodi na zaključak: spjevi I te XVI do XX odgovaraju posve poviestnoj istini; ovi su spjevi od Gundulića; spjevi pak II do XIII u svem izopačuju poviestnu istinu — dakle nemoguće je, da bi njih bio spjevao Gundulić. Kad bi i istinita bila treća premisa (pokazat će se poslie, da je posve dvojbena), i prva premisa (i ona je dosta dvojbena): to nisam dotle, dok mi bár vjerovatno nisu znani oni gore spomenuti nuždni podatci, ovlašten ništa više zaključiti nego to, da je prema onomu načelu estetičkome, koje ja sliedim, pjesnik pogrešno izveo spjeve II do XIII. Nu i za osnovanost ovakove čisto estetičke odsude, koja si nedopušta izvadjati iz pogrešnosti Osmana išta o faktičnom postanku njegovu, nije dosta upitati samo n. pr. poviest Hammerpurgstallovu, da li su istiniti njeki dogodjaji, o kojih je govor u Osmanu. Ta ovo pitanje, koje li činjenice u Osmanu i koliko neodgovaraju poviestnoj istini, predpostavlja već

Digitized by Google

konačno riešeno pitanje: što su o Hoćin.skoj vojni te njezinih povodih i posljedicah, što su o uroti proti caru Osmanu i o njegovoj smrti, što su o starijoj poviesti poljskoj i turskoj, o kulturnih odnošajih u Poljskoj i na Balkanu u Osmanovo doba i t. d. sigurne poviestne istine? Naravski je, da estetičkomu suditelju neće ni na um doći, da se pača u takovo pitanje, ali će mu ujedno biti na umu obsežnost i težkoća takova pitanja, oko čijega riešenja mnogi strukovnjaci trudeć se jedva glede polovice činjenicâ dolaze do suglasna rezultata; s toga se estetički suditelj neće moći usloboditi na ovakovu apodiktičnu tvrdnju: nemoguće je, da bi Gundulić bio tako izopačio ove i ove poviestne istine. Ako sravni samo Zinkeisena s Hammerpurgstallom o vladavini Osmanovoj, nalazi, da si ta dva povjestnika, kojih je svaki, kako se razabire, obilnu arkivalnu gradnju rabio, protuslove glede njekih poglavitih dogodjaja i motivâ im; pa kako da si onda odatle, što pjesan Osman na njekih mjestih glede njekih dogodjaja protuslovi Hammerpurgstallovoj povjestnici, estetički suditelj dopusti zaključak: tih miestâ, tih spievâ nije mogao Gundulić spjevati? Ima li pak u Osmanu uz historične i takovih osobâ te dogodjajâ, koji su posve očevidno izmišljeni, to će estetički suditelj razgledati, nije li pjesnik to načinio prema staroklasično-romanskoj tehnici, te prije nego će pjesnika za to odlučno prekoriti, ili mu pače odreći samu mogućnost takova prikazivanja, čvrsto će obrazložiti, zašto ovomu pjesniku nije dopušteno ili pače nije moguće bilo činiti, što su činili prije njega drugi prvaci. — Ako estetički suditelj s Osmanom sravni dvie dotične poljske pjesni iz 17. i jednu iz 18. vieka; ako s njim sravni podatke povjestnikâ Moravskoga, Zinkeisena, Hammerpurgstalla; ako se nestavi na izključivo normativno stanovište jednoga estetika, nego postupa pravedno historički, sravnjujuć i u tom obziru Osmana s romanskimi epi: onda će doći do posve utemeljenih zaključaka, da se Osmanu Gundulićevu u pogledu istinitosti poviestne nemože razložito mnogo estetički prigovarati, pak ako i jest gdjekoje poviestne čine inače prikazao, no što čitamo u današnjih znatnih historicih, to ili je jamačno bio inače obaviešten, ili je pače navlaš s estetičnih povodâ shodno preinačio koju činjenicu, a s istih povodâ je i po koju osobu izmišljenu u pjesan upleo, pak takov postupak Gundulićev ima svoju obrazložbu i izpriku u sličnom postupanju inih epskih prvaka. Nebi ni vriedno bilo truda oko sravnjivanja Osmana s poviestnimi podatci, kad se nebi tim i opet potvrdila suvislost tehnike u Osmanu sa klasično-romanskom tradicijom, i kad

Digitized by Google

se nebi tim sravnjivanjem još druga vlastitost ove pjesni uz onu prije spomenutu našla, s kojeno je Osman vriedan biti spretnom polugom humanistične uzobrazbe naše mladeži. Tim sam naznačio i obrazložio treći dio ove razprave.

Objektivnoj estetičnoj ocjeni biti će još posao taj, da razvidi, kako stoji Osman kao epska pjesan prema nauci estetike o epu, u koliko je u toj nauci suglasja raznih uglednih strukovnjaka raznih doba. Jednostrana bi bila ocjena, kako već rekoh, da mjerimo Osmana samo prema pravilom n pr. Aristotela, nekmoli da ga i prema njim mjerimo tek nepodpuno; treba osim njega zapitati i njeke onodobne talijanske, pak poglavite novije strukovnjake, recimo od njemačkih Vischera, Zimmermanna, Carriera, Wackernagela, W. Humboldta. Ako se svi ti pisci slažu bar u njekih poglavitih pravilih i karakteristikah o epu, nastati će, mjereći prema tim suglasnim strukovnim nazorom Osmana, morda po koji povod prigovorom, ali neće nikakov temeljit razlog tvrdnji, da Osman nema jedinstvene kompozicije. Ovomu razmatranju može se sgodno priključiti spomen o poglavitijih estetičkih sudovih, što su dosad (prije g. Pavića) od naših i tudjih pisaca o epu Osmanu izrečeni. Tu će se naći i jedan poljski kritik Osmanov u njekom poljskom znanstvenom sborniku iz god. 1867, čiji sud može nas to više zanimati, što taj Poljak sudi Osmana i glede poviestnih podataka, koji se u njem tiču poljske poviesti. Tim sam naznačio četvrti dio ove razprave.

Sva dosad naznačena četiri diela razprave zamjenito će se potvrditi u konačnom sudu: da je Osman inače veleumno jedinstveno osnovana i izvedena epska pjesan klasično-romanske tehnike, premda mu manjkaju (od Gundulića) XIV i XV spjev.

Takovu konačnomu zaglavku kontradiktorno su protivni rezultati razprave g. akademika Pavića „o kompoziciji Gundulićeva Osmana“ u Radu XXXII g. 1875. U akademičkom izdanju dielâ Ivana Gundulića g. 1877 (u predgovoru str. XV—XVIII) izriče doduše g. Pavić, da je u onoj razpravi gdje što o Osmanu doista krivo sudio, tako oporiče svoj nazor, da je njetko drugi a ne Gundulić sastavljao sadašnjega Osmana (bez XIV i XV spjeva), oporiče (nu bez estetičke obrazložbe) i prijašnju svoju osudu njekih partijâ u Osmanu („da je odveć oštro i nepravedno osudio vrijednost Gundulićeve epopeje“). Ali ostaje još i tu na mnienju, da „poetska teorija ni Gundulićeva ni našega vieka ne će moći odobriti, što je Gundulić onako bujnom romantikom zaodjenuo *historijska fakta* i

Digitized by Google

ljude svoga doba", pak, povraćajuć se donjekle na nazore svoje u programu požežkom g. 1871, ostaje na glavnoj svojoj misli — kojom da se jedino može raztumačiti manjak spjeva XIV i XV — na misli toj: Gundulić je najprije opjevao u jednoj pjesmi (u hipotetičnoj Vladislavijadi) pobjedu poljačku g. 1621, a opet u drugoj pjesmi (u takovu Osmanu, koji sav sastoji od spjeva I i XVI do XX sadanje Osmanide), kako sultana umoriše god. 1622, pak je zatim sastavljao te dvie pjesni u jednu treću, te je iza prvoga pjevanja one druge pjesme (onoga hipotetičnoga Osmana) prema novoj zamisli preradjivao i širio onu prvu (Vladislavijadu), ali ga smrt prekide, te on nedodje do pjevanja XVI, i pjevanja XVI do XX ostadoše neprerađjena prema novoj pjesnikovoj zamisli. Nadalje ostaje g. Pavić još i tu na svojem u onoj razpravi izvedenom dokazivanju, „*a)* da pjevanja I i XVI—XX sačinjavaju podpuno djelo, kojemu se ni malo podpunost ne narušava, ako se izostave pjevanja II—XIII, pače da se pjevanja II—XIII nikako ne daju u sklad svesti sa sadržajem pjevanja XVI—XX; *b)* da se u pjevanjih II—XIII nalaze taka fakta, koja se samo onda razumiju, ako uzmemo da su izvadjena iz nekoč samostalne pjesme o junačtvu Kraljevića Vladislava, koju je pjesmu pohvalio Stjepan Gradić; *c)* da se pjevanja XIII i XVI ne daju sastaviti, ako se XVI—XX prije ne promijene". Nu glavno je, što uz to veli g. Pavić, naime, da on razmislivši moguće prigovore proti svomu dokazivanju (prigovarao je g. bio Luka Zore u Radu XXXIX g. 1877) nesamo da nije našao nijedan argumenat svoga dokazivanja razkliman, nego je na podkrepu svoga mišljenja naišao na još jača nova argumenta, koja će drugom prigodom priobćiti. Po sadržaju i načinu ove izjave obazirat mi se je posve na akademičku razpravu od g. 1875. Prigovori g. Zora bili su naime velikom većinom upravljeni upravo proti estetičkomu sudjenju i dokazivanju g. Pavića, a nijednomu od tih prigovorâ nepriznaje g. Pavić dokazne snage. S toga, te što se dielomični opoziv prijašnje oštre odsude Osmanide izriče bez estetičke obrazložbe, pak što bi drugi tko mogao prihvatiti u cjelosti akademičku razpravu g. Pavića bez opoziva od g. 1877, i napokon što nije nemoguće ni to, da bi se i sam g. Pavić, tim više što je nova jača argumenta našao, u buduće mogao povratiti posve na rezultate razprave akademičke, kako se je u onoj predgovornoj izjavi povratio preko te razprave na glavni resultat u programu od g. 1871: s tih razloga posve mi se je držati u petom dielu moje radnje estetičkoga sudjenja i dokazivanja

Digitized by Google

g. Pavića u njegovoj akademičkoj razpravi od 1875. U njoj je od osobite znatnosti u ovom priepornom pitanju metoda; g. je naime pisac izrikom kanio njome pokazati metodu književno-poviestnoga iztraživanja, a jamačno i metodu estetičkoga sudjenja, pošto iz ovoga crpa veliku većinu svojih dokaza. Pomoćju te metode izrikom je hotio izpraviti dotadanje krivo mnienje ob Osmanu, i odkloniti postojavši „kultus Gundulićev"; jerbo slava Osmanu kod Dubrovčana bijaše „hvalisanje, obćenite prazne rieči", a kod novijih hrvatskih književnika posljedica narodnoga entuziazma: dakle to bijaše neobjektivno, pristrano estetičko sudjenje. Ali nečudeći se toliko tomu, kako je kultus Gundulićev nastao, većma se čudim, veli g. Pavić, kako se je kod nas uvriežilo mnienje, da je Gundulić tolik pjesnik, da je jedva Mažuraniću pošlo za rukom sretno se dovinuti njegove visine, te držim pouzdano i sigurno, da će bud koji broj strofa XIV pjevanja, bačen na jednu zdjelicu tezulje, pretegnuti sve ostale strofe Osmana u drugoj zdjelici: tolika je divna pjesnička invencija i tolik je silan pjesnički stil Mažuranićev naprama Gundulića. Nepačajući ništa u ovo estetičko sravnjivanje g. Pavića, nalazim, da njegovi u svem glavnom kontradiktorni rezultati naprama onim, koji će se pokazati u prva četiri diela ove razprave, posljedica su njegove mojoj kontradiktorno oprečne metode. Odluka dakle stoji na valjanosti jedne ili druge metode. Ako bi se na povodu objektivnih nedvojbenih podkrepâ do podpune evidencije pokazala metoda razprave g. Pavića neskladna s priznanimi zakoni logike, njezino zaključivanje skroz paralogistično, opažavanje i ustanovljivanje estetičnih elemenata u Osmanu nepodpuno i neobjektivno, estetičko stanovište nedostatno i jednostrano, omjerivanje Osmanova sadržaja prama historičnim istinam i stvarno i formalno manjkavo, poraba razlogâ gdješto sama sobom protuslovna: ako bi se sve to u petom dielu ove razprave do podpune evidencije pokazalo, onda bi se istom sasvim podkrepljivalo zamjenito svih pet dielova razprave u svojih rezultatih. U ovom petom dielu bit će uz to prigode, da iztaknem srodstvo Osmana u estetičkom pogledu sa ostalimi nedvojbenimi djeli Gundulića, i odnošaj ove razprave naprama onoj g. Luke Zora. U kratkom šestom dielu naznačit ću uzgojno-naučnu vriednost i uporabljivost Osmana. Jasnoće radi već sam se u I. dielu, u analizi, prigodomice obazirao na prigovore Osmanu i na analogije u inih epih; nerazmjerna obsežnost analize budi izpričana tim, što je tu temelj svemu sliedećemu, i što je valjalo izticati i njeke sitne pojave, kojih će poraba u dalnjem tečaju pokazati, da nisu nevriedni obzira.

Digitized by Google

I.

Analiza Osmana, s prigodnim obzirom na prigovore Osmanu, i na analogije u drugih epih.

I. spjev. Proemij (strofa 1—19), sličan Tassovu u „Oslobodjenom Jerusolimu", sastavljen je od tri česti, kojih je svaka značajna za duh i sadržaj ciele pjesni. Prva čest (strofa 1—7) izvodi elegično-didaktične misli o izpraznosti i promjenljivosti zemaljske moći, slave i sreće, ako nisu pod zaštitom božjom. Ta misao proemija upravo je glavna lirična misao u svoj pjesni; ona se mnogo te mnogo puta ponavlja na raznih mjestih, u raznih prilikah, sad posve tako ili bar slično, sad inače kako izvedena. Druga čest (strofa 8—15) priziva vile, pomoćnice pjesniku, te kaže sadržaj pjesni: smrt mladoga cara Osmana u Carigradu od ruke nesmiljenih (njegovih) vitezâ. Spomena je vriedna sljedujuća izjava pjesnikova. On veli (strofa 10—15): znam da bih imao prije toga opjevati, kako se Osman rodì prvorodjenac caru Ahmetu, kako se po smrti ovoga zacarì Osmanov stric Mustafa, pak opet na silu razcarì, te sad Osman na priestol uzadjè, kako zatim Osman zavojšti na Poljake, — ali neću svega toga pjevati, da mi pjesni sasma duge neizhode, nego samo „Osmanove smrti hude uzroke, tužne sgode". Ove izjave nije upotriebio g. Pavić za podkrepu svoje domisli, koju je razvio u „Radu"; nu mogao bi to tko učiniti, kad bi htio biti iste domisli i služiti se istom metodom dokazivanja, ovako: pjesnik spjeva I., a to je Gundulić, izrikom kaže, da neće pjevati ob Osmanovu ratu s Poljaci, a pošto je o tom ratu toliko govora u spjevih II do XIII, to ovi spjevi nemogu biti od pjesnika I. spjeva, t. j. nemogu biti Gundulićevi. Takov zaključak nebi ništa dokazao, ni ne gledeć na netemeljitost premise, da si (velik) pjesnik u pjesni nemože protusloviti. Poslie proemija sama pjesan upravo počima spomenom ob onom poljskom ratu, a i car Osman poslie o njem govori dosta; o tom ratu rade u I. spjevu, ako i odbijemo četiri kitice apostrofne na Vladislava, do dvadeset i dvie kitice, malne četvrtina čitava spjeva. Dakle ni prvi spjev, bar jedna mu četvrtina, nije od Gundulića? U spjevih XVI do XX, koji su po mnienju g. Pavića skupa sa spjevom I. jedan jedinstven tvor Gundulićev, ima takodjer dosta govora o poljskom ratu; njekolicina kiticâ spjeva XVII., malne desetina spjeva XVIII., i malne desetina spjeva XX. Dakle je ta čitava tobožnja cjelina ipak u sebi protuslovna, te je i ona krparija više

Digitized by Google

rukâ? U rečenoj izjavi izključuje pjesnik i spomen o borbah oko priestola prije zacarenja Osmanova. Ipak je i o tom mjestimice rieč, baš u spjevih, koje g. Pavić drži za Gundulićeve: u spjevu XVII (strofa 39 – 44, 98, 141, 142), pak u spjevu XX (strofa 110). I s te strane bi se dakle raztrgala još i ta zadnja rudera Gundulićeve Osmanide, ti spjevi I te XVI do XX. Nu pita se: postoji li rečeno protuslovje, i sliede li logički tako zamašni zaključci iz njega? Ni jedno ni drugo. Protuslovje nepostoji u pjesni, nego u domisli našoj, kad izopačujemo znamen one pjesnikove izjave. Valja ju pravo razumjeti. Pjesnik odbija (očevidan je taj smisao njegovih rieči) savezan vjekopis Osmana kronologičnim saveznim sliedom od njegova poroda pa do propasti; ali neodbija i neizključuje tim iz pjesni retrospektivno, makar i obilnije, prikazivanje sgodâ, koje su vremenom prije glavnoga predmeta „uzrokâ i sgodâ Osmanove smrti“, najpače kad medju te uzroke ide, bar posredno, baš i nesretni poljski rat i stara borba oko priestola; neodbija pjesnik naknadno uplitanje tih prijašnjih sgodâ u prikazivanje glavnoga čina. S ovakovim shvaćanjem one izjave slaže se sadržaj i I te XVI do XX spjeva, i sadržaj spievâ II do XIII. Doslovnoga, dakako krivoga shvaćanja krivi posljedak pokazao sam gore, ni neobaziruć se na to, da se iz logičnih protuslovja pjesni neima izvoditi nemogućnost, da bi ju jedan pjesnik savezno bio izveo; iz logičnih, etičnih, estetičnih postulatâ nemože se izvoditi nemogućnost činjenicâ, neodgovarajućih onim postulatom. O Gundulićevoj izjavi, u koliko je ona estetički nazor, govorit ću poslie kod sravnjivanja ovoga proemija s Tassovim, Virgilijevim i t. d. Treća je čest proemija, na način Tassov, Ariostov, Camoesov, kao posveta pjesni, i to poljskomu kraljeviću Vladislavu, pobjedniku cara Osmana. Misao ove česti, kao i onu prve, izvoditi će pjesnik diljem epopeje u raznih varijacijah. Tako se u proemiju ističu tri niti, na koje će biti natkana sva pjesan. Ona srednja je temeljna: ona je epska, glavni čin; a prva i treća je pretežno lirska: elemenat reflexije i čuvstvovanja. Doduše treća nit, slava Vladislavu i Poljakom, pokazat će se donjekle i epskom; jer naknadni opis pobjede Hoćimske te njezinih posljedica pokazat će uzročni savez poljsko-turskoga rata s glavnim činom pjesni. Ovako je proemij sbilja priličan uvod pjesni; on je kao glasbena predigra, koja njeke poglavite momente cieloga glasbotvora unapred u kratko ističe, sastavljajuć ih u jedno. A epilog u XX spjevu vidit će se da odgovara, da se kao odaziva ovakovu proemiju.

Digitized by Google

Od strofe 19 do 93, t. j. do konca spjeva, prvi je dio expozicije same pjesni, naime: prikaza duševnoga razpoloženja Osmanova izza nesretnoga rata s Poljaci, te iz toga razpoloženja ničuća odluka careva; u jedno se tu označuje pathos Osmana se stanje turske vojske i vladavine. Misao na slavu Vladislava, pobjednika svoga, slavu, koja se pronosi po svem svietu, mori slavohlepnoga Osmana. On pozna uzroke svoga poraza, oni ga još više bole od same nesreće, ali ih odlučuje ukloniti. Dugim monologom (strof. 27—77) razlaže te uzroke, prispodabljajuć njekočnje ratoborne turske vojnike, koji su njegovim djedovom sticali pobjede, sa sadanjimi razmaženimi, koje Poljaci, uzprkos njegova osobna velika junačtva, sramotno poraziše. Tursko je pleme duboko palo; što strah što neposluh skriviše zadnji poraz. U buduće ima biti inako; „hoću unapreda da *moja* ruka svietom vrti.“ Osman zna, da su nevaljalštinu vojske pripravili sami njeki predjašni cari i doglavnici im svojom pohlepom za novcem: sarajske hotime stavljajuć na čelo vojskam, za zlato prodavajuć junačke časti, kupujuć vojnike. „Ne, ne, iztočni bojni puci, začeo sam djela veća: u *ovoj* sablji, u *ovoj* ruci svieta je udes, vaša sreća“. Takova duha Lesandro car i car Soliman, mladi još kao i Osman, osvojili su sviet; njih će on sliedit djela slavna, dokle vas taj sviet osvoji. To je sadržaj Osmanova monologa, dostojan junaka pjesni; želja junačke slave je Osmanova strast. Dalje nam pjesnik epski povieda (strof. 78—93) Osmanovu osnovu i odluku. U Aziju će poći, da sakupi veliku vojsku iztočnih junaka, te njom domaću si što kukavnu što neposlušnu ukriepi i obuzda; samo za junačka djela, a ne za novce i blud, dielit će svoju milost i časti. Odluku svoju „stanovitu“ očituje „pod zakletvu i pod vjeru“ velikomu veziru Dilaveru, koji ga bješe u poljskom ratu spasio u smrtnoj pogibelji, te je zato car njega uzvisio na veliko vezirstvo a skinuo predšastnika Huseina; još kaže isto hodži svomu i hadumu sarajskomu. Toj trojici pouzdanoj povjeri se, nalažuć im, da šute; pred svietom će pritajit svoju nakanu, razglasujuć, da ide klanjat u Meku, i odmetnoga Emirina sidonskoga kaznit.

Tomu, kako je u misli pjesnikovoj uzko spojena poljska pobjeda s glavnim činom pjesni, s Osmanovom propašću, te za to i prikazivanje one s prikazivanjem ove, tomu je očit znak, što u I. spjevu, da negovorim o prvih 18. strofah, od strofe 20 do konca epska priprava k monologu Osmanovu u strofah 19—27, pak monolog taj govori neposredno o Hoćimskom porazu u strofah 27—30, i 57—67, a strofe 31—57 u posrednom su savezu s istim predmetom,

Digitized by Google

jer u njih izvodi Osman prispodobu starih turskih vojnika sa sadanjimi, te razliku njihovu ističe za uzrok pobjedam prijašnjih careva a porazu svomu. Eto koliko mjesta zaprema ovdje u I. spjevu ta poljska stvar! Je li se onda čuditi spjevu IV. i još njekim drugim? Nije li on naravan član u organizmu, komu pripada I. spjev? Monolog je Osmanov mnogo preko polovice sadržaja svoga retrospektivan; to je značajno za cielu pjesan: tako je opis Hoćimske bitke (spjev IV), i mnogo toga u spjevih II do XIII kao i XVI do XX. retrospektivno, naknadno uplitanje. U tom monologu obilno je provedena (u strofah 31—57) elegična antiteza „njekoč i sada", a vidit će se, da se ona, naznačena već u proemiju, često krat u pjesni ponavlja, različitim predmetom prilagodjena. Oblikom svojim monolog je taj više retoričan, nego li realističan, više iz glave umjetnika pisca, no iz duše uznemirenoga cara; ukrašen diljem retoričnimi figurami, ima i tu osebujnost, da govoreći car navodi direktno govore drugih ili svoje njekočnje (strof. 46—63). A prilično ista formalna obilježja naći ćemo u malne svih govorih diljem pjesni. U monologu tom ima dosta kulturnih crtah, o vojsci i vladavini turskoj; kulturnih crtah ima mnogo diljem pjesni, najpače u spjevih II—XIII, a epopeje obiluju takvimi crtami (Vischer Aesth. 1269—1271). Vrlo shodno je pjesnik učinio, da se Osman sravnjuje s Lesandrom i Solimanom po mladosti i junačkom slavohlepju; tiem se pridonosi psihologički jedan razlog, da Osman, koga protivnici u pjesni često zovu „djetetom", može biti protagonistom. Rado pjesnik prikazuje strašnu sliku poražene kod Hoćima turske vojske; ovdje u I. spjevu strof. 65 i 66 kaže car Osman, da od leških mača kraj Njestera druge rieke, krvave, protekoše, pače se Njester svuda napuni i zajazi turskimi mrtvaci. Na tu strašnu sliku povraća se rado pjesnik i u spjevih XVI do XX kod prigode; pak nije onda čudo, da ju u spjevih II—XIII kod prigode izvodi i obilnije, makar i hyperbolnim, u retorična pisca pojmljivim pretjerivanjem. Hyperbolu Gundulić ljubi, kako se vidi diljem ciele pjesni. Hyperbolna je i ona slika u navedenih strofah spjeva I; hyperbolna je 25. strofa: „sunce... kažuć da on (kraljević poljski) pri Njesteru iztočnoga razbi zmaja, *leteć za njim u potjeru sivi oro do Dunaja*". Tu pjesnik pretjeruje, nedrži se historične proze; od Hoćima su se Poljaci, po poljskih izvorih, i te kako rado vratili kući. Morda je i ova strofa od drugoga, a ne od Gundulića, ako grieši proti poviestnoj činjenici?

Digitized by Google

Značajno je za svaku od epopeja, s kojimi se poglavito ima sravniti Osmanida, koliko u kojoj zaprema mjesta epsko pripoviedanje, koliko li govori prikazivanih osoba, a koliko pak osobne reflexije pjesnikove. I u tom pogledu, koji je za slog epopeja od nemale znatnosti, ima Osmanida svoju osebujnost. U većini spievâ premašuju pjesnikove reflexije i govori prikazivanih osobâ sâmo objektivno epsko prikazivanje. Nemože se reći, da bi se u toj okolnosti spjevi I te XVI do XX značajno razlikovali od spievâ II do XIII. U spjevu I. ovakovo je razmjerje: od devetdeset i tri kitice dvaest i pet ih je epskih, petdeset govornih, osamnaest subjektivnih pjesnikovih. Slično je razmjerje u II. spjevu.

II. spjev nije, kaže g. Pavić, u dosljednu savezu s I-im. Ja mislim, da jest. On izvodi do kraja expoziciju, započetu u I. spjevu. Kitice 1—14 variacija su one elegično-reflexijne misli u proemiju; tamo se izvodjaše: oholost gotova propast, a ovdje: nerazborna smiona mladost gotova propast. Apostrofom — njom se pjesnik često služi — na mladost, koja se od nerazborna smionstva bez promišljanja i najtežih laća poslova kao da su laki, ter srće u propast, kako Ikar, Phaeton, Lesandro, i apostrofom na Osmana, koji, sličan onoj trojici, svojom je smjelom nakanom na putu k isto takovoj nesreći: tim izvodi pjesnik, da valja Osmanu, prije no odluku svoju izpuni, saslušati savjet pouzdanika svojih, koji su stariji i mudriji od njega, i da mu se valja, prije no se zaputi, zakloniti od zasiedâ i pogubâ, koje bi se za njegova puta u Carigradu izlegle, te bi osujetile junačke mu i plemenite osnove. Pjesnik eto sviestno i hotimice uvodi u razvoj glavnoga čina retardirajući, zaprični momenat, poput inih epskih pjesnika. Taj momenat sastavit će savjeti Dilavera, hodze i haduma caru; oni će sklonuti cara na odgodu puta u iztok dotle, dok se ne učini, što je za osiguranje priestola probitačno. Pjesnik je obilno kiticami 1—14 motivirao retardirajući momenat, obilno razvio unapred svoje subjektivno mnienje o temeljitosti savietâ carevih doglavnika; reflexije se njegove podpuno odazivlju kiticam 1—9 spjeva I: to je jedna tvrda kovča medju spjevom I. i II. Pjesnik je onaj retardirajući momenat još više obrazložio, naime sa strane i na rieči trojice doglavnikâ. Pred Osmana će doći Dilaver, hodža i hadum, i svaki svojim govorom (strofe 26—116) svoj mu predlog smierno preporučiti. Za Dilavera kaze pjesnik (strofe 14, 15, 16), da čim je čuo carevu odluku, razmišljajuć sve to više uvidja, kako je ta odluka nerazborna i pogibeljna, te ide

Digitized by Google

za to k caru, da mu izjavi svoje bojazni, a uzima sobom i hodžu te haduma, znajući, kako je i njima car svoju odluku kazao. Pred carem izpričavaju se za smjelost svoga svjeta naročito Dilaver i hodža. Dilaver se izpričava (strofe 26, 27, 28.): da ja rob govorim, pošto si ti car zapovjedio, suviše je ali čast moja (veliko vezirstvo), koju mi ti dade, daje mi smjelost, da za slavu tvoju govorim; jer izkustvo predjašnje, naime pobjeda poljska radi neposluha tvojih vojnika, svjetuje, da budemo sad na oprezu, i da neupanemo u zlo novo, koje možemo predvidjati. Dilaver veliki vezir, Dilaver spasitelj Osmanova života u poljskom ratu (I, 88), u prvom zlu, može smjeti da se nudja caru spasiteljem i od drugoga, prietećega zla. To je sasvim razložno. Jednako se hodža za svoj predlog izpričava caru (strofe 57—64) veleći: mene, redovnika božjega, bog nadahnu, da ti svjetujem ono, što ću reći; prosti ako ću odviše, ali istinu ću reći, pak slobodno padi moja glava. Neka se sravni s obilnom, dosad iztaknutom motivacijom pjesnikovom sliedeći dokaz g. Pavića za nesavez II spjeva s I-im (Rad XXXII str. 131): „U I. pjevanju veli pjesnik, da je Osmanova *stanovita odluka* poći u iztok. Tu *stanovitu* odluku svoju .... povjeri Dilaveru, hodži i hadumu .... Ali sasvim je nerazumljivo, kako nakon onoga „fait accompli“ (hoće reći: one stanovite odluke) u I. pjevanju, mogu u II. pjevanju doći Dilaver, hodža i hadum, *ni od koga zvani*, i kako može Dilaver, ne upitan od cara i ne rekav mu, po što je došao, započeti svoju besjedu riečmi: saviše je (on pokliče) gdi car slavni zapovieda, da se jedan rob utiče ulagati svih besjeda“. — Svaki od trojice doglavnikâ svjetuje caru sredstva, kako da si osigura priestol, prije no podje u iztok; Dilaver mu svjetuje, neka prije uništi domaće protivnike svoga priestola, pretendente, a hodža, neka prije oženi kćerih gospodskoga roda, a hadum, neka se prije osigura od neprilikâ iz Poljske. Svakomu je pjesnik podao jakih razloga u podkrepu predloženoga savjeta. Dilaver, sjetiv cara (u strofi 28) pobjede poljske radi neposluha njegove vojske, nastavlja (strof. 30), da s te nove careve suprotive (nesreće Hoćimske) sad mnogi žele, da opet Mustafu podignu na priestol. Tako se ovdje u II. spjevu nadovezuje glede poljskoga rata na I. spjev, pak i glede Osmanovih domaćih protivnika, razjašnjujući potanje ovu protivštinu. Dočim naime u I. spjevu (strofe 11, 12) pjesnik samo veli, da je njeka pomoć, njeka zasjeda po smrti Ahmetovoj mjesto Osmana bila podigla na priestol strica mu Mustafu, sad u II. spjevu (strof. 30—54) Dilaver kaže, koji su to pomagači Mustafini, štono

Digitized by Google

iz nova, uslied Osmanove nesreće u poljskom ratu, ustaju željom, da Mustafu opet uzvise. (Očevidan je eto savez II. spjeva s I-im glede spletkarenja Mustafine stranke; ovaj II. spjev pripravlja dobro spjev XVII i dalje.) To je poglavito Mustafina mati: ohola, vladohlepna, hitra. Dilaver ju opisuje čarobnicom (povadjajuć se pjesnik za Tassom, Ariostom, Virgilom i t. d.), ali na više miesta (strof. 34, 38, 40, 41, 51) kaže glede te joj oznake i njekih inih, da se tako govori o njoj, a mnogo da je laži u tom no i mnogo istine. Realistične njezine oznake, odbiv fantastičnu vještičku, jesu po Dilaveru ove: ona je odmetna kršćanka, a sad nevjerna turkinja; nema boga, sama si je bog; sina ljubi tek kao sredstvo svoga vladohlepja; da opet steče carsku vlast i za uviek se u njoj utvrdi, počinit će svako zlo; i braću bi Osmanovu ubila. S tih razloga svjetuje Dilaver očito caru, neka dade prije svoga puta pogubiti Mustafu, Mustafinu majku i zeta joj Dauta (koga ćemo vidjeti da stupa u akciju u XVII spjevu), a na pol usta mu kaže, neka i braću svoju umori, jer „velika rieka nije, kâ se u vele dieli trakâ.“ Sigurno je ovakovim Dilaverovim govorom savez II. spjeva s I-im baš glede glavne, epske niti pjesni dovoljno iztaknut, dakle i s te strane dovoljno motivirano, što Dilaver ide „stanovitu“ carevu odluku puta iztočnoga zaustavljat. I hodža za svoj savjet navodi više razloga (strof. 67—94): da se car ženi od nizoka roda, tužila bi mu se djeca na sramotu svoga porekla po materi; svi se cari žene od visoka roda, a Osman je car od carâ; pleme Osmansko za to slabi, što se mieša s prostačkom krvi; tast od visoka roda ostat će mu namjestnik u Carigradu, dok bude on na putu u iztoku, te će njemu već radi kćeri svoje vjerno čuvati carstvo. Hodža navodi (strof. 82—86) i primjere prijašnjih turskih carevâ: uprav Osmanov otac Ahmet imao je za ženu kćer miholjskoga „bana“, od ruskoga carskoga porekla, te Osman ni nebi bio srca junačkoga, da mu majka nebude bila kraljevskoga koljena; grčkih cara i raških despota kćeri bijahu turske carice, te su Osmanovi djedovi unuci bili cara Ivana Palkošića, Gjurgja despota i Lazara. Pošto je dakle pjesnik tako prikazao, da hodža, božji sluga, svoj savjet ne samo smierno izpričava, ne samo odbija na objavu božju (nadahnuće neba), nego ga i tolikimi razlozi, a imenito primjerom prijašnjih careva podkrepljuje: može se lako prosuditi temeljitost jednoga razloga, koji g. Pavić za dokaz, da nije u savezu II spjev s I-im, te da nije Gundulićev, ovako izvodi (Rad XXXII, 134): „čudnovato je, ter do ista odaje slaba poznavaoca turskih odnošaja

Digitized by Google

pjesnik, koji u II. pjevanju upravo *hodži* turskomu meće u usta savjet, kojim bodri Osmana, neka grdno krši zakon turski, uzimajuć *gospodske* kćeri za *zakonite* žene. To je tolika povreda turskoga zakona, da u pošljednjih pjevanjih upravo rad toga ponajpače Osman pogibe: pak kako da *hodža* na taku povredu zakona bodri?!" Čudnovato je doista, kako g. Pavić nije opazio, da je ovimi riečmi upravo iztaknuo savez II spjeva sa posljednimi, dočim hoće njihov nesavez dokazati. Savez je vidan najpače u spjevu XVI strofi 87 i 98, gdje pobunjena vojska traži od cara medju inim i glavu hodže „jer ti (caru) opak nauk dava", pak u spjevu XVIII strofah 2—7. Što je pjesnik učinio, da hodža daje caru takov savjet a car sliedi takov savjet, koji poslie protivnici njegovi drže za povredu starih zakona turskih: tim je pjesnik izveo dramatičan sukob, a nije se nipošto pokazao nepoznavalac turskih odnošaja. — Treći carev doglavnik, hadum, svjetuje, neka Osman prije no se odputi u iztok sklopi mir s Poljaci i zarobljenomu Poljaku Korevskomu jaku stražu metne. Obširno (strofe 101—113) slavi hadum junačtvo poljsko, koje se je pokazalo u zadnjem ratu, a moglo bi se opet pokazati pogubno, da car ode u iztok neogradiv se prije od navale poljske; poimence slavi kraljevića Vladislava, Hodkievića, Rodovilskoga, Sborovskoga, Zamojskoga, Krunoslavu, koje vjerenik Korevski (strofe 113—116) nalazi se u sužanjstvu turskom, a Poljaci bi sve učinili, da ga oslobode; zato treba njega jakom stražom čuvati. Hadum se izpričava (strof. 109), što pred carem hvali neprijatelja; ta sam je car u boju upoznao, da je ta hvala istinita; u jedno kaže (strofe 111, 112) uzrok sili poljskoj: za čast i za slavu, u slobodi za slobodu biju se Poljaci; tim je iztaknuta opreka prama Osmanovu opisu turske vojske u spjevu I. Hadumovim govorom nadovezuje dakle glede Poljaka obširno i krepko II spjev na I; a kratko, kako vidjesmo, govorom Dilaverovim, pak i hodžinim (strof 77 „Leh čemerni"). — Tako savjetnici; Osman (strofe 116—125) odlučuje ovako: neće ubijati strica Mustafe ni braće svoje, nego im samo metnuti jake straže, a Mustafine majke se on neboji; poslat će, da mu se gospodje svietle krvi izbiru po svietu, a poklisara, da „mir ponese" Poljakom; metnut će Korevskomu sigurnu stražu. Alipaša odredjuje se za poklisara u Poljsku, hadum će poći djevojke izbirat caru, a Rizvan paši daje se straža nad Korevskim (strofe 125—131). Tako je svršetkom II. spjeva expozicija pjesni svršena.

Digitized by Google

Govori trojice savjetnika i cara karakteristični su, a i važni za razvoj pjesni: svaki je prema značaju onoga, koji govori. Dilaver, odlučni kruti junak, predlaže radikalno sredstvo: smrt pogibeljnih protivnika domaćih. Ovakov će se Dilaver pokazati i u zadnjih spjevih pjesni. Prorokov sluga hodža svjetuje na ime boga i po primjeru turske poviesti sjajnu ženitbu. Hadumu dolikuje savjet, da se sklopljenim mirom treba ograditi od poljskih junaka; takov svjet nije sraman za eunuha čuvara harema. Pjesnik je dakle to sasvim shodno udesio. Kako Dilaver opisuje samoživu spletkaricu Mustafinu majku, može se slutiti, da će ona biti najpogibeljnija Osmanu, a to će se u spjevih XVI do XX obistiniti; psihologički je pak naravito, da se mladjahni junačni car, nevješt „vuhvenoj" sili, te žene najmanje boji. Hodžin govor jek je one u proemiju udarene treće žice: u slavu Poljske. Shodno čini pjesnik, prikazujuć nam što prije sama Turčina kao slavitelja Poljakâ; od Turčina u oči poraženomu caru turskomu izpoviedana slava Poljakom — najveća je što može biti. Isti motiv ponovit će pjesnik još više puta. Ujedno nam hodžin govor prvi put kao iz daleka ukazuje glavne poljske Hoćimske junake, na koje će se pjesan obilnije povraćati, pak junakinju poljsku Krunoslavu i sužnja vjerenika joj Korevskoga, koje će dvie osobe poslie biti ponajglavniji romantični karakteri pjesni; na koncu II spjeva ukazuje nam se i Rizvanpaša, u daljnem tečaju pjesni koban po Krunoslavu i Korevskoga. Za mladjahnoga Osmana, već gorko izkušana strašnim porazom jednim, pristupna svjetu svojih pouzdanikâ (sravni spjev XVII, 13), ali k jednu junačna i velikodušna cara nije ništa naravnije nego da se donjekle povadja za svjetom svojih doglavnikâ, ali da odbija okrutni Dilaverov predlog, neka bi pomorio svoje rodjake. Karakteristično je pjesnik učini, da su Osmanove prve rieči poslie govorâ njegovih savjetnika emfatično očitovanje njegove plemenštine: „živ mi (bio) dundo (stric) i sva braća moja živa da su". Što nastavlja, jasno sjeća na reflexiju u proemiju 4. i 5. kitici I spjeva: „bog ukloni, da onoga smrtnom ranom viek ozledim, vrh prestolja ki ovoga sjedio je, gdje ja sjedim; ako sam ja sad uzmnožan, i on u biću bî mojemu, i l.ô je život men' podložan njegov, i moj tak bî njemu" (II 117—119). Jednako je plemenito, i psihologički naravito, da se on čarobnice Mustafine majke ništa neboji. Sve je to plemenito, ali nije shodno. Dilaver bolje pozna protivnike Osmanove; njegov okrutni svjet je razložit, on bi mogao privesti k cilju. Preblagoga Osmana strmoglavit će bezobzirni kruti protivnici, poimence baš i

Digitized by Google

Mustafina mati, kako ćemo u spjevih XVI do XX vidjeti; u njih će se opet isto tako radikalan i odlučan Dilaver, a isto tako preblag Osman pokazati — na svoju propast. — Drugi spjev dobro završuje expoziciju pjesni. Odgoda puta careva u iztok obilno je motivirana. Car prihvaća od savieta samo one, koji se tiču Poljakâ i ženitbe, a neprihvaća savjet pomora Mustafe, matere mu i Dauta te braće svoje (o kojoj poslie nema govora); ovi ostaju na životu, samo ih dá car jače stražiti. U daljnem razvoju pjesni počam od III spjeva izvodit će se savjeti, koje car prihvaća; nu donjekle baš izvedbu njihovu upotriebit će Mustafina stranka za pomoćne motive buni na cara te i morstvu njegovu. U takovu je razvoju dramatične logike. Što čini car od carske junačke brige za podkrepu moći turske, a što neizkusan propušta učiniti ili tek na polak čini od velikodušja, to će neplemeniti, sebični, lukavi, njegovom plemenštinom na životu ostavljeni protivnici upotriebiti na njegovu propast. On si ju sam pripravlja; njegov je hamartema njegova mladenačka velikodušna a neoprezna slavičnost.

Što pjesnik na više miesta (strofe 31, 33, 55, 116—120) spominje na usta Dilaverova i Osmanova ob odnošaju Osmana naprama njegovoj braći, to možebit nije prema historičkoj istini. Ako se je u istinu i dogodilo tako, da je Osman svoju braću dao podaviti, bud u ono doba, o kojem se tu u II. spjevu radi, bud već prije: to se odatle, što pjesnik u II spjevu prikazuje stvar tako, da je Osman velikodušno ostavio braću na životu, nemora izvoditi da pjesnik nije znao za historičnu istinu, nego je jednako moguće, da je pjesnik u svojoj pjesničkoj karakteristici Osmana navlaš izpustio po koju ružnu crtu realnoga Osmana, — da ga je ponješto idealizovao. Pjesnik često vrlo tanahno karakteriše; tako n. pr. u kitici 123 Osmanov nepriličan položaj naprama hadumovu svjetu, neka traži mir u Poljaka. Samo jednom kiticom Osman o tom govori, i to tako, da se neponizi; ponosnim eufemizmom kaže: „nek poklisar od moje strane mir *ponese* Poljakom, ki svak želi.“ Isti ili sličan eufemizam, u obće sličnih tankoća nalazi se u pjesni više. Dilaver (strof. 55) nesvjetuje caru pomor braće očito nego tek na pol usta, prispodobnom poslovicom. Karaktaristiku Alipaše, koji se šalje u Poljsku mir sklapat, koji dakle treba da je diplomat, valjano je izveo pjesnik (strof. 126—130): on je medena govora, posmješljiv, uljudan, hitar, rječit, vuhven. Sigurno se je pjesnik u toj karakteristici povadjao za Tassovim Aletom (Jer. oslob. II, 58). Pjesnik je uhvatio sgodu, gdje dolaze pred cara savjetnici, da opiše

*

Digitized by Google

(u kratko) Osmanov sjajni priestol, odjeću mu i lik, a savjetnici nisu ništa označeni vanjski, do nješto običajna im turska ceremonialnost pred padišahom (strof. 18—26); nu značaji im, najpače Dilaverov, jasno probijaju u govorih. Diljem pjesni (već u proemiju) nalazimo često gnome, ili reflexije sentencijne; gnomâ ima i u govorih triju savjetnika, ko što opet u XVII spjevu: u Dilaverovu govoru strofe 29, 53 — ova se slično ponavlja u XVII spjevu — 55., u hodžinu 61, 76, 80, u hadumovu 98. 99. U kiticah 69—75 umeće pjesnik uprav onako značajnim načinom direktan govor u direktan, kao što u I 60—63, pak i inače često u pjesni. Od sto trideset i jedne kitice II spjeva četrnaest ih je subjektivna reflexija pjesnikova, do sto govornih, a tek dvadesetak čisto epskih. Takov pjesnik više je reflexivne, lirske, retorske žice nego li upravo epske, što će se s više strana pokazati.

Razloživši tako expoziciju, neće biti s gorega, ako već sada od prilike natuknem svu osnovu pjesni. Dvoji odlučeni posli, sklapanje mira s Poljaci i traženje ženâ za cara, izvode se od III spjeva dalje; prikazivanje toga, i što s tim dovodi u savez pjesnik, zaprema velik dio sadržaja u spjevih III do XII. Domaći protivnici Osmanovi izčezavaju nam s vida, pak se djelotvorno ukazuju istom pravo u XVI spjevu, pošto su obadva ona posla obavljena, te je došao čas, da car ide u iztok i izvrši svoju reorganizatorsku veliku osnovu. Na izvadjanju toga glavnoga cilja zapriečit će cara buna; izvadjanje onoga jednoga i drugoga predhodnoga posla zaprema na oko polovicu ciele pjesni, a ta dva posla su ipak tek sredstva k svrsi, sredstva takove naravi, da će prikazivanje njihovo težko izaći epsko-dramatično. Put u Varšavu za sklapanje mira, i putovanje haduma tražeća žene za sultana: koliko će to moći podavati epskoga napredujućega čina? Unapred se može očekivati, da će pjesniku u prikazivanju onih dvaju predhodnih posala pretegnuti *opisni i lirski* momenti te retrospektivno uplitanje prijašnjih dogodjaja (morda poljsko-turskoga rata), a napredujući razvoj tek epizodnih epskih čina. Pjesnik je sbilja tako i načinio. Prikazujući put hadumov po carstvu, osobito po grčkom otočju i kopnu pak po jugoslovinskih pokrajinah, pjesnik će opisivat slavna njekoč mjesta, i zavozit se u elegične reflexije, odzivajuće se prvoj česti proemija, ili dolikujuće elegične prizore izvoditi. Prikazujući put poklisara u Varšavu, pjesnik opisuje mjesta i osobe, koje mu na tom putu u pamet dozivlju štogod iz prošlosti znamenita, što s predmetom u njekom, bar liričnom, savezu stoji, najpače slavnu Vla-

Digitized by Google

dislavljevu pobjedu kod Hoćima; ovaj se potonji motiv na raznolik način više puta izvodi. Turčin sjetno, Poljaci veselo variraju taj jedan tema raznoliko a dopunjujući se. Vidit će se, da je pjesnik u tom veliku silu pokazao; da mu ja kompozicija baš umna.

Prizore puta poklisarova vješto izmienja s prizori hadumovimi, prepliće ih, i tako se uklanja jednoličnosti te mu izlazi reć bi raznoliko bujan, a ipak jedinstveno stilizovan sag izpod ruke. Uz to je tu i tamo utkao napredno razvijajuće so sgode romantičnih, epizodnih junakinja i junaka: Krunoslave, Korevskoga, Sokolice, recimo i Sunčanice te Ljubdraga; povodom ovoga najživlje je izvio svoju tugu rad propasti slovinskih balkanskih država i svoju želju, da bi ih Poljaci izbavili turskoga jarma, dočim indje pripjeva slavu poglavitim junakom, koji su na Turčina vojevali. Ni Dubrovnika svoga nezaboravlja; i njemu, njegovoj slobodi i slavi upliće u pjesan zelen lovor-vienac. Kršćanska, slovinska, reć bi sveslovinska misao živo se ozvanja na više miesta, najsilnije u slavi poljskoga kraljevića Vladislava. U sukobu Sokolice junakinje turske s Vladislavom pjesnik je krasno iztaknuo vitežku, uljudjenu veličinu slavenskoga kršćanskoga svieta prema turstvu. U XIII spjevu njekako već iz daleka počinje akcija protivnikâ Osmanovih; pakao se diže na neprilike caru Osmanu. Prema tomu bio bi vršak pjesni u spjevih XII do XV. Odatle do spjeva XIX je peripetija, okret. Zadnji spjev je katastrofa. Poslie sjajne slike, koju nam o Poljacih izvedè pjesnik, to crnji se ukazuje prizor turske pobune proti Osmanu. Gledamo kobno-tragični prizor silna carstva, koje, na vrhunac svoje moći dospjevši mačem, samu sebi (u osobi cara Osmana) kao mačem zadaje težku ranu. Robovi, — a što su Turci prema sultanu no robovi, kako sami doglavnici carevi i za sebe kažu, a i pjesnik često veli, — robovi carevi cara Osmana ubijaju, njega, koji ih je htio podići k staroj slavi, i baš za to, što je to htio. Pjesnik je to veličajno i posve obilno baš tako prikazao. Njegova elegična melodija, na početku pjesni sjetno o prolaznosti i promjenljivosti svega zemaljskoga zvoneći, na koncu pjesni ori veličajno ko trublja zadnjega suda; taj konac je kao prema onoj rieči: svieta poviest je svieta sud. Dakle kompozicija pjesni provedena je ovako: I i II spjev expozicija, III do XII napredak, XII do XV bio bi vršak, XVI do XIX peripetija, XX katastrofa. Ovakovu terminologiju rabim prema Aristotelovu prispodabljanju sastava epopeje sa sastavom tragedije, i prema Herbartovim riečim o Homeru. (S. W. I. §. 112).

Digitized by Google

III spjev. Putom poklisara Alipaše u Varšavu bave se u savezu spjevi III., IV., V. Na dohodu pramaljeća digav se iz Carigrada, i prošav Rumeliju, dolazi Alipaša u Bugarsku, na Drenopolje na Marici. Ova rieka daje pjesniku povoda, po associaciji idejâ, da spomene Orfeja; jer Maričine vale Orfej da je pjesmom zaustavljao. Pjesnik poslavenjuje mitske predaje grčke; u njegovo doba već cvaše anahronistički panslavizam, koji nalazimo u novije vrieme u Dankovskoga, Kolara itd. Po pjesnikovih riečih Srbi i Bugari kazuju sedam vriela, koja probiše na pjevanje Orfejevo; upotriebiv poznatu mitsku predaju ob Orfeju, završuje o tom pjesnik (strof 16, 17): „Orfej Bugarin slavni ostavi pjesni svoje slovinskomu svom' jeziku, djela od slave da u slavi bugare se (pjevaju se) u njih vîku. Tiem u njih se još začina itd.“ To je poetička genealogija narodnih junačkih pjesama naših. Nebi valjalo spodticati pjesniku, da je to valjda neznanstven, nerealističan nazor; njemu dolikuje i dobro pristaje pjesnički nazor: izvodeći od tako drevna i slavna početnika, kako je Orfej, narodne junačke pjesme, obavija njekim mitskim sjajem i dostojanstvom te prirodne pučke tvorove. Junaci, koje da slave narodne pjesme, navode se ovi (strof. 17—28): car Lesandro „Srbljanin“, Stjepan, Uroš i ostali cari od Nemanjske kuće, Obilić, Sviloević Mihajl, Kraljević Marko, „Lauš“ kralj (Ljudevit t. z. veliki), vojvoda Janko (Sibinjanin), kralj Matijaš, poljski kralji Bator, Vladislavi, Kazimiri, Šišmani. Pjesnik se tu nije strogo držao realnoga sadržaja narodnih pjesama; doduše on ni negovori izrikom o *narodnih* pjesmah, ali bit će jamačno imao njih na umu. Njekoji od ovih junaka (Bator, Lauš) valjda se nisu, a njekoji (Lesandro Srbljanin, svi izbrani poljački kralji Jageloni itd.) sigurno se nisu slavili u pravih narodnih pjesmah. Za duh pjesni svakako je značajna ova narodnostna crtica. I Dubrovnik se, po pjesniku, slavi u narodnih pjesmah: „glasi se u njih sried naroda od iztoka do zapada vjera, gospodstvo i sloboda Dubrovnika mirna grada“ (strof. 22). Kod više njih od onih junaka spominje se, da su „sataritelji turskih sila“, čim je za razsudna čitaoca motivirano, zašto li pjesnik o tih narodnih pjesmah govori: one su osjećanjem protuturskim u srodstvu, u savezu sa subjektivno-lirskim duhom pjesni, i tako posredno sa epskim predmetom pjesni. (Da se ovdje nespominje i naš Nikola Zrinjski Sigetski, to je u prvi mah tim čudnije, što je u IV. spjevu strof. 42 rieč o Mehmetu Sokoloviću, „kiem još slove kraji ugarski cieć vazetja od Sigeta“. Nu i tomu bi se našao tumač u tada-

Digitized by Google

njih nejasnih političkih i poviestnih nazorih mnogih Dubrovčana). Spomen o poljskih kraljih, poimence o Šišmanih, privodi pjesnika u apostrofu na tada vladajućega Šišmana III. (strof. 28—35) i sina mu Vladislava, pobjednika Osmanova (strof. 35—51). Tu spominje pjesnik i istinitih poviestnih okolnosti o rodbinskih svezah one dvojice s prvimi vladarskimi kućami evropskimi i o bojnih im djelih; inače su te apostrofe kao apoteoze, slavospjevi puni hyperbola — po tadanjem načinu epopeja n. pr. Tassove, Ariostove, Camoesove. Ako i jest po našem ukusu toliko laskanje neliepo, nekrivimo zato sama pjesnika, koji se je povadjao za ukusom svoga vremena, za primjerom prvakâ u epopeji. Nu naš pjesnik je imao i dosta povoda, da u hyperbolah slavi sbilja zaslužnoga Vladislava, imao je pobude od srca, kao Slovin, a slovinsko čuvstvo u njem je jako razvijeno. Bila mu je i namjera plemenita; on potiče Vladislava, da bi Turčina iztjerao iz Europe: (strof. 47) „ . . . tjeraj mjesec k noćnoj tmini, dan da svane s tvoga oka". Našemu je pjesniku — što se i poslie češće u pjesni očituje — Poljska očekivani spasitelj raje od osmanskoga jarma. Izričući on ovu domoljubnu političku nadu, nebudi mu zamjere, šta Vladislava toliko slavi, a nebudi ni čudo, da se kako ovdje tako i često indje u pjesni (već u proemiju) Vladislav te u obće Poljaci obširno tolikom slavom uzdižu. Za kompoziciju pjesni, za psihologički naravito uplitanje slave poljske (s pobjede Hoćimske) u glavni čin pjesni, u prikazivanje Osmanove propasti, značajne su kitice 35, 36: „O preslavni kraljeviću, nedobitna tvoja dila ja bugareć slavan bit ću; tvoga imena ta je sila. Ah prem srećnih mojieh dana, ki ću pokoj nać u trudu, ako u smrti cara Osmana sried tvê slave živjet budu". Usred apostrofe na Šišmana sjeća pjesnik u kitici 34. na situaciju, u kojoj se sad nalazi čin pjesni, veleć: „(turski) car, ki se ponosi car od carâ, sad se tebi klanja proseć poklisarom mir u tebe". — Poslie apostrofâ opisujući dalje put poklisarov pjesnik kod slavnih miesta upliće crticâ starinarskih, povjestničkih, zemljopisnih, i elegičnih refleksija. Kod Stare Planine spominje, da je tu Martov gvozdeni stan bio; kod Varna sjeća se poraza Vladislava ugarskoga kralja, a poraz staroga Vladislava sjeća po kontrastu pjesnika odmah na pobjedu novoga (strof. 58—62), koji da je, veli pjesnik, sad „blizu Varna" pobio cara turskoga i osvetio staroga Vladislava, a Kozaci da su (paša im „proć volji" junačtvo hvali) sad za odmazdu Varno poharali. Kod Dobruče i Zagorja u podunavju ističe gospodarsko sjajno stanje tih prediela plodnih; kod

Digitized by Google

Nikopolja spominje rimski most od sto oka; tu i kod Ćelijâ, nekoč glasovita grada, sad razvaljena, maša se opet one elegične žice u proemiju: „Vrieme mrakom od zabiti care i carska krije imena, sama je svjetla viek na svietu dielâ slavnih uspomena (strof. 71). Mru gradovi od kamena stanovita, a čovjek od umrle puti žali, jer nema vječnieh lieta. Ah ponosna naša ćudi! I jest jošte, tko se vara, i u životu tvrd se sudi, videć, kami da se obara“ (strof. 75, 76). Na sličnu misao, slične antiteze često se u pjesni povraća pjesnik, primjerice u spjevu XX. strof. 24, 25. Prešav kod Ćelijâ preko Dunava „ujahà poklisar u bogdansko polje“, na kobno bojište, gdje „minuloga ljeta“ Poljaci strašno pobiše Osmana. (Je li ovdje pjesnikova topografija nepodpuna, pošto je od Dunava do Hoćima, poljsko-turskoga bojišta, još vrlo daleko, i dade li se iz te nepodpunosti što odlučna proti saveznosti kompozicije izvesti, o tom će biti poslie govora). Na pogledu „gorâ“ od turskih kosti poklisar pita pratnju svoju, poznaju li ta kobna mjesta. U pratnji je i novi bogdanski beg, vojevoda, koji (po strof. 3—7) s tom prigodom ide u svoju vojvodinu, da preuzme mjesto svoga predšastnika Gašpara Milostića. On moli poklisara „da objavi broj junaka, mjesta i sgode turske vojske, sve što od cara bì i od Leha, i kako caru Leh odolje“ (strof. 88. 89). Svoj upros motivira beg bogdanski riečmi: „bit će (ti) utjeha druga naći u nevolji“. Sadržajem kiticâ 80—89 pjesnik je pripravio, motivirao sliedeći IV. spjev, t. j. pripoviedanje poklisarovo ob onom, za što ga je beg uprosio. Ako bi tko morda, recimo, prema historičkoj istini, prigovorio pjesniku, što novi vojvoda istom sada putuje u Bogdaniju, premda je predšastnik Gašpar Milostić već koju godinu prije poginuo, to bih pjesnika branio ne samo opazkom, da se pjesnik nije dužan držati realnosti najpače u takvih sitnicah, nego i tom okolnostju, da je pjesnik jamačno navlaš pridao poklisaru osim straže vojničke još otmena pratioca, koji će biti dolikujući slušalac poviedanju poklisarevu; valjda pak neće nitko osbiljno prigovoriti: nevjerojatno je, da taj novi bogdanski beg nije bio u Hoćimskoj bitci, kad su u njoj bili nebrojeni Turci iz tri diela svieta, te nebi trebao pitati poklisara, da mu o njoj pripovieda.

Na jedan prigovor g. Pavića shodno će biti da se već ovdje kod III. spjeva u kratko osvrnem. On kaže (Rad XXXII. str. 127), da je u pjevanjih II. do XIII. u kronologiji takov nered, da se njegov postanak nemože drugačije razumjeti nego ako se uzme, da pjevanja II. do XIII. nisu od istoga pjesnika, od koga su pje-

Digitized by Google

vanja I. te XVI. do XX, t. j. da nisu od Gundulića. Pod ovu rubriku navodi g. Pavić (str. 130) kao 3. točku sliedeće: „U pjevanjih II. do XIII. *sve vrije* od nejasnoće izraza, opisa i *prielaza od jedne misli drugoj*“. Pošto prelaženje od jedne misli drugoj valjda neće biti samo sobom ni logički ni estetički prikorno, nego tek njekako kvalificirano prelaženje, i pošto je g. Pavić naveo samo ciela dva primjera za podkrepu svega navedenoga prigovora, kojima se nimalo neodklanja nejasnoća izraza „prielazi od jedne misli drugoj“, ako ti prelazi imadu biti prikorni, kao neredni i k tomu česti: to moram predpostavljati, da se pod timi prikornimi prelazi imaju razumievati i oni u III. spjevu osobito očevidni, a u spjevih II. do XIII. dosta česti prelazi od epskoga saveznoga pripoviedanja na subjektivne pjesnikove reflexije, na apostrofe (ili pak na epizodne epske umetke), čim se epsko savezno prikazivanje glavnoga čina prekida. Tako se u III. spjevu prelazi od epskoga pripoviedanja bezposredno na apostrofu „O Šišmane itd“ (od strof. 27 na 28), od apostrofe Šišmanu na apostrofu Vladislavu (od strof. 34 na 35); kitice 70, 72, 73, 74 i 77 tvore savezno epsko prikazivanje, a unj su umetnute kiticami 71, 75 i 76 subjektivne pjesnikove reflexije, sentencije (stojeće dakako associacijom idejâ u psihologičnom savezu s predmetom epskoga prikazivanja). Da i jesu prikorni ovakovi ničim, ni veznikom morda shodnim, ne posredovani prelazi u spjevih II—XIII, to oni ipak nemogu biti dokaz, da su ti spjevi od drugoga pisca no spjevi I. te XVI do XX; jerbo i u ovoj potonjoj skupini, koja je po g. Pavićn prava savezno komponirana svojina Gundulićeva, ima isto onakovih ničim neposredovanih prelaza: tako je n. pr. u spjevu XX od strof. 14 na 15 neposredovan prelaz od epskoga prikazivanja na apostrofu „Ah, gdje ti su, care Osmane itd“, pak od strof. 19 na 20 prelaz je od te apostrofe na subjektivnu sentencijnu reflexiju pjesnikovu „ah ovako sreća vrti i t. d.,“ a od ove pjesnik opet prelazi (od strof. 23 na 24) na apostrofu „naučite ljudi oholi i t. d.“ Dakle se ovakovi prelazi nebi mogli spodticati samo spjevom II do XIII. Nu niti nije ništa u njih prikorna, neredna. Na drugom mjestu ću pokazati, da je njekim prvakom u epopeji, ponajpače Camoesu, isto tako kao našemu pjesniku svojstveno takovo često ničim vanjskim neposredovano uplitanje subjektivnih reflexija i apostrofa, prekidajuć epsko savezno pripoviedanje.

Izvedena u ovom spjevu čitulja junakâ bojnih proti Turčinu analogna je čitulji poljskih kralja u XI spjevu, turskih cara u XX

Digitized by Google

spjevu. Za hyperbolno izražavanje pjesnikovo — kojega nevalja shvaćati ad verbum, i prigovarati za to povredu realne ili poviestne istine — značajno je, što se veli o (narodnih) južnoslovinskih pjesmah, da se u njih slave „*svi* poljački kralji izbrani: Jageloni, Vladislavi, Kazimiri i Šišmani“ (strof. 27); hyperobolni „sav“ nalazi se češće u pjesni. Hyperbolan će morda biti i izraz u strof. 52 „Vitoš diže vrh u dubju *niklu iz leda*“; i narodna i umjetna epska pjesma ljubi, kao i priča, hyperbole: u Virgila, Tassa, Ariosta, Camoesa ima ih sva sila. Antiteze, česte u svoj pjesni, nalaze se i ovdje (n. pr. stof. 73, 74, 75, 76.) Od osamdeset i devet kitica ima ih lirskoga značaja (pjesnikovih apostrofa i reflexija) jedna četvrtina, malo je govornih, daleko su pretežne epske.

IV spjev. Kako je u predjašnjem spjevu pripravio, izvodi pjesnik u ovom tako zvani katalog vojske, poput Homera, Virgila, Tassa; ovaj IV. spjev je takov „katalog“. Poklisar Alipaša opisuje svomu pratiocu u kratko lanjsko Hoćimsko bojište, obširno tursku vojsku što je tu poražena, i donjekle i samu bitku. Opis, „katalog“ turske vojske veoma je živ. Alipaša naznačuje mjesta, gdje je koji odjel stajao, spominje vodje i broj svakomu odjelu, izvodi kratke životopisne crtice o vojskovodjah, a etnografske o vojskah, naznačujuć im porieklo, značaj, oružje, odjeću: sve je to prikazano prema uobičajenoj u epopejah tehnici. Jamačno se je naš pjesnik povodio za primjerom prvih klasičnih i romanskih epopeja. Slika turske vojske živa je i bujna; značaji su raznoliki, sve tursko carstvo, svi kraji: Europa, Azija, Afrika, zastupani su. Sama Hoćimska bitka neopisuje se podpuno; tek na dva tri mjesta u kratko ističe Alipaša odlučne prizore bitke, odlučne za poraz turski. Nije tu ni katalog takodjer poljske vojske; taj se izvodi istom u XI spjevu, gdjeno poklisar Alipaša gleda u Varšavskih kraljevskih dvorih slike Hoćimskoga boja; tako je i Tasso na široko razstavio svoja dva kataloga protivničkih vojska. Dočim Tasso u svojoj epopeji, Homer u Ilijadi, opisuju epskim načinom vojske prije bitke, koja će se zametnuti, naš pjesnik nečini tako, već se tu povadja jamačno za kompozicijom Odysseje i Aenejide. Kako putnik Odyssej pripovieda Feakom grčke i svoje predjašnje sgode, a putnik Aeneja Didoni Trojinu propast: tako ovdje putnik Alipaša svojoj pratnji na Hoćimskom bojištu pripovieda o turskoj vojsci, koja je lani tu poražena. Od neizmjerne te vojske sad su tu samo gomile kosti i praha. To je strašan kontrast; može se reći, prema slogu ciele pjesni, da je pjesniku navlaš bilo do toga kontrasta. Nije on iz-

Digitized by Google

pripovjedio epskim načinom i prema kronologičnom sliedu o vojski turskoj i porazu njezinu, nego je to prikazao naknadno, retrospektivno, u lirskom reflexu bolno potresenoga pripoviedaoca Turčina; tim dobiva ovaj Gundulićev „katalog“ vojske značaj lirski, elegični — što sasvim odgovara općenitomu značaju pjesni, te se odaziva dosta čestoj u pjesni elegičnoj antitezi: njekoč i sada. Ovakovim retrospektivnim uplitanjem predjašnjih dogodjaja postiže pjesnik mnogo za koncentraciju sastava pjesni, čemu ima obilje primjera u francezkih i talijanskih tragedijâ tako zvane klasične forme. Osobito prikladan analogon ovakovoj kompoziciji naše pjesni nalazi se u Camoesovoj epopeji, kako ću poslie razložiti. Tako shvaćajući IV spjev, nije on pravo reći epizoda, nego je bitan sastavni dio predmetu pjesni, t. j. propasti Osmanovoj; toj je poraz Hoćimski prvi povod, od tud nastade potreba reforme u vojsci, i potreba mira s Poljskom. Taj poraz i te reforme spodtiču poslie u 16. i 18. spjevu buntovnici Osmanu. Uz to se je Guduliću samo sobom nadavalo, da prikaže Hoćimsku bitku onako retrospektivno, u liričnom reflexu. Poklisar carigradski, putujuć u Varšavu mir sklapat, proći će Hoćimskim bojištem; dakle će tu pjesnik lahko naknadno bitku opisati. Za to mislim, da je pjesnikova kompozicija upravo ovdje posve naravska, razložita, umna, pjesnički istinito i vele liepo provedena. Da li pjesnik grieši proti historičkoj istini, prikazujući Alipašu putujuća u Varšavu na sklapanje mira, i da li je za to pjesnik prikoran, o tom će biti rieč na drugom mjestu. Pjesnik je baš elegičnu situaciju Alipašinu vrlo krepko i obširno izrazio; na početku svoga pripoviedanja (strof. 2—8), i na koncu (strof. 119—121) Alipaša silnom bolju, krepkimi retoričnimi antitezami ističe poraznu opreku izmedju vojske, kakva je bila, i njezinih sad ostanaka; pak i objektivno pripoviedanje o vojsci i bitci prekida on višeputa provaljujuć u bolne reflexije, a nehotice udara i u slavu poljskih junaka, osobito kraljevića Vladislava, tako da je ova naricaljka Turčinova ujedno s njeke strane hymna na Vladislava. Nije to nenaravno, pače čim bi mogao Turčin više ublažiti sramotu poraza turskoga, nego tim, da veliča neobično junačtvo neprijateljevo? Razumljiva je dakle Alipašina hyperbolna slava Vladislavu (strof. 14—16): „Nu da obrane i od toga i druge im (Poljakom) sve su pale, prsi bi ih od samoga kraljevića sačuvale. Neište se gradja ina, gdje Vladislav slavni postà; za sto gorâ i planinâ on sam svoj je vojsci dosta; on sam turskoj vojsci odoli i od krvi rieke proli od Njestera širje i više“. Takovih hyperbolâ

Digitized by Google

o istoj stvari ima i u ostalih spjevih, poimence i u spjevih I te XVI do XX n. p. baš u Osmanovu govoru u I. spjevu strof 65, 66. Turčin se izpričava, što hvali neprijatelja (strof 58, 59): „Nu vaj huda kobna posla! Spomena me htjè razžalit, da mi je triebi sried nevoljâ neprijatelje silom hvalit. Ah! nehvalim neprijatelje, nego kriepost, kâ pod nebi svjetlosti ima dana bjelje, i gdjegod je, hvala je sebi.“ Mnogo toga, što navodi Alipaša o vojskah i vojskovodjah, slaže se bud sa I spjevom, bud sa spjevi XVI do XX. Kako car Osman u I. spjevu, isto tako ovdje Alipaša iztiče medju uzroci poraza turskoga neposlušnost, uzmak, mekoputnost, ili kakvu god nevaljalštinu vojskâ turskih; što se veli o krivini janjičara ovdje u IV. spj. strof. 22—34, i spaholjanâ strof. 27 i 28, podudara se dobro s riečmi Osmana u I. 63, 64; što o junačtvu Dilavera i njegove vojske u IV. 74, 78 i 79, posve se slaže sa I. 88 i 89; što o neratobornosti misirske vojske u IV. 113 i 114, slaže se s Osmanovim ukorom u I. 50; karakteristika spahijâ u IV. 33, da „mješte boga pjenez služe“, i njekih još oddielâ vojske, da su lupeži i pljačkari, odaziva se oznakam u zadnjih spjevih. Kako poklisar Alipaša označuje u strof. 20—25 Aliagu vodju janjičarâ vierna caru i junačna, takov nam se taj Aliaga prikazuje u spjevih XVIII i XIX; Derviša, glavu spaholjana, označuje u strof. 25—29 junaka silna ali podhibna caru, velika krivca porazu turskomu, pak s tim se posve slaže, kako je u spjevih XVIII i XIX prikazan taj Derviš junački protivnik cara i Dilavera. Što pjesnik o Gašparu Milostiću spomenù u III, 5 i 6, to ovdje u strof. 39 nadopunjuje pjesnik na usta Alipašina, veleći da Škenderpaša bješe prednje ljeto (godinu prije Hoćimske bitke) Gašpara i Poljaka pobio. Alipaša navodi dakako i njeke momente iz bitke Hoćimske, koji nisu bili spomenuti u predjašnjih spjevih, naročito u I-om, n. pr. o budimskom paši Mahumetu Karakašu (strof. 47—56.); nu ima, kako se vidi, dosta savezne skladnosti IV spjeva sa spjevi I te XVI do XX, a vidit ćemo poslie, da se IV spjev u mnogoj crti opisa Hoćimske vojske i bitke slaže s poviestju i sa crtami u poljskih suvremenih pjesnih o tom, premda g. Pavić (Rad XXXI str. 125) kaže: „u pjevanjih II do XIII... toga se (tobož historičnoga) veoma mnogo spominje, ali *u svem* tom *nema baš ni truna* historijske istine“. Evidentno će se pokazati, da je to tolika *znanstvena* hyperbola, da je prema njoj svaka Gundulićeva *pjesnička* hyperbola psihologički i logički i estetički lahko pojmljiva i oprostiva. Po pripoviedanju Alipašinu bijaše u bitci i junakinja turska Soko-

Digitized by Google

lica, kći „velikoga Mogora“, sa svojih dvanaest bojnih družica. Pripoviedalac obširno prikazuje njezinu divnu ljepotu i ljubav s carem Osmanom, ponješto i njezino junačtvo, u strofah 87 do 110. Baš nedolikuje Alipaši u toj tužnoj situaciji toliko govoriti o Sokoličinoj ljepoti i ljubavi. Ali to *pjesnik* na usta Alipašina govori, te, nemareći za podpunu realnu doličnost, podaje već ovdje početak romantičnoga episodnoga čina, koji se tiče Sokolice, te će se u sliedećih spjevih dalje izvoditi posve dosljedno nadovezujuć na ono, što ovdje u IV spjevu Alipaša o Sokolici kaže. Takovo probijanje pjesnikove subjektivnosti opaža se u ovoj pjesni često; vidit ćemo, da i u drugih slavnih epopejah ima čestih povreda realne doličnosti, osobito u Camoesa očevidne su analogije našemu pjesniku. Sam značaj amazonke Sokolice, mnogo toga u njezinu opisu i njezinih sgodah izveo je pjesnik po slavnih epopejskih uzorih. Kod Dilavera spominje Alipaša još jednu žensku osobu, na koju će se pjesan u XIX spjevu obilnije povratiti, naime Dilaverovu ljubu Perzijanku Begumu (strof. 75—78). Osobito krepko i vješto izrazio je pjesnik Alipašinu bol na koncu njegova govora, ujedno koncu spjeva (strof. 119—121), gdjeno veli Alipaša: „Iztočnoga vojska zmaja nemože se vojska rieti, neg pučina bez dna i kraja, za sviet prikrit i proždrieti. Gledj, okolo oda svudi što oko vidi svom kreposti, sve bì puno bojnieh ljudi, sve je sad puno suhieh kosti, sve bì puno ognja živa, sve je sad puno mrazna praha.“ Još produžuje pjesnik u strofah 1—15 sliedećega V spjeva, navlastito baš u strofah 6—15 krepko i silno crtati bolni položaj Alipaše, jašuća preko kobnoga bojišta. Pošto je pjesnik u samom IV. spjevu toli obilno tu bol Alipašinu i strahotu poraza prikazao, pak istoj stvari (bar strahoti poraza) posvetio toliko kitica u V spjevu, u III spjevu kitice 80—87, u spjevu I i u XVIII na usta Osmanova i Dautova dobran broj kitica: to možemo reći, da je pjesnika živo zaokupljala strašna slika turskoga poraza kod Hoćima, što je psihologički posve naravski, te da je on za to reć bi con amore tu sliku obilno prikazao i češće se na nju u pjesni povraćao. U samoj pjesni je dakle u tom pogledu podpuna skladnost, psihologički motivirana, u pjesni je, što se veli, nutarnja estetička istinitost i jedinstvenost. Da bi uz to i bilo neskladnosti pjesni s historičkom istinom, nebi pjesnik bio baš toliko prikoran.

Duševni značaj Alipašina opisa Hoćimske vojske i vojne dolikuje posve Turčinu poklisaru, ali morda nije posve prema osobnomu značaju baš samoga Alipaše, kakov nam je on u II spjevu na-

Digitized by Google

crtan. Da je takova lukavca poslao Osman u Varšavu mir sklapat, to je posve naravno; posve je naravno i to, da opisujuć razbojište turško svojoj turskoj pratnji Alipaša nemože i netreba svoje lukave retorike rabiti, toj će biti hora istom pred poljskim kraljem; ali bi se ipak moglo činiti psihologički nemotivirano ili bar neshodno, da takova prevejana lisica, kojoj je običaj nositi drugo na jeziku a drugo na srcu, ovdje u posve iskrene glase žalosti udara. Čuvstveni značaj njegovih reflexija morda se dakle neslaže s njegovim osobnim značajem bezčuvstvena lažljiva diplomata. Netrebam se odlučiti, da li bi bio temeljit ovakov prigovor Gunduliću; samo svraćam unapred pozor na isto takovu pogrešku, ako tu ima pogreške, u Tassovu i Camoesovu epu, gdjeno u govorih prikazanih osobâ pjesnik nepazi svigdje ni glede sloga u obće ni glede pojedinih izraza na realne i značajne okolnosti, u kojeno je postavio govoreću osobu, nego često probija pjesnikova subjektivnost. Jednako i Gundulić, ako grieši, grieši u toliko, što neostaje posve objektivan: na Alipašina usta govori više sam pjesnik nego li Alipaša, kako bi ovomu dolikovalo. Tako bih tumačio tobožnji ili makar sbilja postojeći nesklad medju značajem i govorom Alipaše, a taj tumač bio bi posve osnovan; jer u svoj pjesni premašna je subjektivnost pjesnikova, on nije pravi čisti epski, on je pretežno lirski pjesnik. U mnogih elegičnih reflexijah i retorskih majstorijah Osmanide slušamo pjevaoca „Suzâ sina razmetnoga" — Sav spjev je, odbiv prvu strofu, govor, a u njem je do petnaest kiticâ reflexijâ i apostrofâ govorećega, koji tako više puta prekida savezni tok svoga poviedanja i opisivanja, sasvim psihologički naravito, jer ga zanosi bol na reflexije, uzklike, apostrofe; i proza zna za digresije, parenteze i slične odskoke od saveznoga prikazivanja. Stilizacija „prielaza" ovdje je kao i u inih spjevih sasvim valjana. Od ovoga spjeva posvećen je dobar broj kitica neposrednomu slavljenju Vladislava i Poljaka, na turska usta. Sav je spjev retrospektivan.

V. spjev počima pjesnik svojom reflexijom (strof. 1—5). Nadovezujuć na misao u zadnjih kiticah predjašnjega spjeva, sravnjuje elegičnu situaciju Xerxa i poraženoga Osmana, koga apostrofira; ovaj uvod odaziva se prvoj česti proemija. Pjesnik se vraća opet na poklisara Alipašu, jašućeg dalje Hoćimskim porazištem; epskim načinom u tih je kiticah (6—14) nastavljeno i dovršeno prikazivanje Alipašina žalostnoga puta po tom groblju turske nebrojene vojske. Stigav na Njester, na granicu, trideseti dan svoga putovanja, predaje Alipaša novoga vojvodu Bogdancem, koji bjehu došli

Digitized by Google

pred ovoga, te sam s oružanom si pratnjom udje u Podolje (u poljsku kraljevinu). Odmah vidi, iz daleka, jašuća proti sebi junaka pod oružjem i kacigom — to je poljska junakinja Krunoslava. Tako si je pripravio pjesnik priliku, da nam obširnim umetkom (od strof. 19—111) potanko prikaže dosadanje sgode Krunoslave i njezina vjerenika Korevskoga, pak će za tim na koncu toga umetka, motivirav zašto li se je Krunoslava ovdje onako sukobila s poklisarom Alipašom, povratit se na ovaj sastanak njihov, u kojem Krunoslava od Alipaše doznaje za sadanje tužno stanje carigradskog sužnja Korevskoga. Prema tomu može se reći, da je V spjev, odbivši početnih dvadesetak kitica, posvećen Krunoslavi i Korevskomu. Naznačenim umetkom pripovieda se život Krunoslave za prve mladosti (poput Virgilijeve Kamile) (strof. 20—30), pak spomenuv, da ju je otac vjerio Korevskomu (30, 31), potanko se prikazuje, kako je Korevski junački pomagao u nesretnu boju odvrglim se od sultana Bogdancem (tim je ujedno nadopunjeno ono, što je u III i IV spomenuto o bivšem bogdanskom vojvodi Gašparu Milostiću), ali izdan od njih zapao u sužanjstvo turško, (32—57) zatim kako je vjerenica mu Krunoslava, da bi ga izkupila ili osvetila, sudjelovala, bez uspjeha, u Hoćimskoj bitci, bijuć se s turskom junakinjom a ljubom Osmanovom Sokolicom (58—112); u opisu toga dvoboja i njegova svršetka pjesnik se je povodio mnogo za Tassom. Sgodno je učinio pjesnik, da je ovu romantičnu dvobojnu epizodu ovdje u V. spjevu u epskoj prikazi naknadno upleo, a da je nije dao pripoviedati u IV spjevu od Alipaše, koji je samo Sokolicu opisao i označio, i tim s jedne strane pripravio ovu nadopunjajuću episodu u V spjevu; da i nju te njezinu podpunu motivaciju s Krunoslavine strane Alipaša pripovieda, bio bi njegov govor odviše dug, pak ni nebi ona svojom sjajnom romantikom pristala dobro uz inače pretežno realistično i elegično Alipašino slikanje turske nesretne vojske. U našoj pjesni se opaža i to, da pjesnik obično daje od govorećih osoba pripoviedati onakove stvari, koje su njim po njihovu položaju vjerojatno poznate, pak je pravo, da Alipaša pripovieda o turskoj ljepotici junačkoj Sokolici i njezinoj ljubavi s Osmanom, a da nepripovieda potanke biografije Krunoslave i Korevskoga, nego to pjesnik epski izvodi. Tako je posve motivirano, što li je i kako li je pjesnik metnuo u IV, a što pak u V spjev. — Nezarobivši Krunoslava Sokolice u Hoćimskoj bitci, da bi na njoj promienila svoga vjerenika sužnja, progoni ju sve vrieme od poslie te bitke, i tako se evo sad na granici Podolja, kud bješe

Digitized by Google

čula da je Sokolica projahala, sukobi s putujućim u Varšavu Alipašom. Tako je pjesnik strofami 112—115 motivirao ovaj sastanak; a za Sokolicu bješe već Alipaša u IV. 107 i 108 rekao, da ona sama poslie Hoćimske bitke, ostavši „dobitnica nedobita", sveteći svoga Osmana zastade tu i sve do sada po krajini poljskoj obtječe, razsap čineć od kršćana. Prepoznavši se Alipaša i Krunoslava, kaže joj on na njezin upros, da njezin Korevski „živ je, nu nanj *stavila se s tvrdom stražom pomnja mnoga*, te nije ufanja moć ikada slobodit ga". (Ova se obaviest podudara i izrazom s II. 114, 124, 130). Razstaju se, te ona od stida, da joj paša nevidi suzâ, udara svojim putem, a on dalje svojim. Tako se završuje ovaj spjev. Tu nam pjesnik opis puta poklisarova prekida, koji zaprema savezno spjeve III, IV i V, pak će se na poklisara povratit istom u X. spjevu, u samoj Varšavi, naknadno tamo izvodeći i motivaciju dugoga njegova zastajanja u putu od poljske granice do priestolnice. Prekid onaj sasvim je sgodan. Kako i čemu se je nadavalo pjesniku da upotriebi za svoju pjesan put poklisarov do Poljske, to je on učinio: izveo je po koju crticu narodnostnu balkanskih Slavena, po koju poviestnu uspomenu, sgodnu elegičnu reflexiju, sliku poljsko-turskoga bojišta — tu je prikazao najobilnije kao najglavniji predmet — pak označio junakinju poljsku Krunoslavu te njezin odnošaj prama Korevskomu; ona se u V. spjevu pokazuje glavnom osobom episodnoga ljubavnoga čina, spletenoga s glavnim, političkim. Očevidno je, kako je pjesnik hotice i promišljeno nít puta poklisarova u Varšavu ovdje u V. spjevu spleo unakrst s nitju Krunoslavinih sgodâ, s kojih će se, kako su se dosad razvile, Krunoslava zaputit u Carigrad, dočim poklisar nastavlja put do Varšave. Što je još toga poklisarova puta od poljske granice, jamačno nije pjesnik scienio da bi imao kako za pjesan upotriebiti, nebuduć tu predmeta važna ni za glavni ni za epizodne čine, a nebuduć ni povoda osobitim reflexijam; pak treba i prostora za ostale osobe i sgode, u expoziciji pjesni pripravljene. Dakle pravo nam pjesnik na koncu V. spjeva odmiče iz vida poklisara Alipašu, i dovodi napred na pozorište druge osobe, i to najprije samu Krunoslavu. U V. spjevu izvedši expoziciju njezina čina, nastavlja u VI. prikazivati mu napredak. Alipašina viest, da je Korevski u neoslobodivu sužanjstvu, pokretni je motiv Krunoslavi, da prestane progonit Sokolicu, na kojoj bi promienila dragoga sužnja, te da na drugačiji način smišlja oslobodit ga. Tako iz spomenutoga motiva snuje pjesnik daljni napredak Krunoslavina čina

Digitized by Google

u VI spjevu: Krunoslava će doći u Carigrad, da pokuša mitom izbavljat Korevskoga. Dovedši ju pjesnik u Carigrad, pod konac VI spjeva, povratit će se na Osmana, laćajuć se tako, u shodno pripravljenoj prilici, čina glavne osobe pjesni, pak će onda sgodno prieći u VII spjev, u opis puta Kizlaragina, koji se završuje na koncu VIII spjeva, gdje se pjesan opet povraća na glavnu osobu Osmana, te sgodno prelazi u IX i X spjev, na zasnovane Sokoličine i poklisarove sgode u Poljskoj. Tako je posve jasno i dosta jednostavno, a posve sgodno pjesnik preplitao.

Naš pjesnik služi se veoma često i rado estetičkim kontrastom, pak je, kako Vladislava s Osmanom, tako Krunoslavu sa Sokolicom kontrastirao i u značaju i u sudbini, što će se u daljnem razvoju vidjeti. Značajno je, da pjesan nigdje nepušta posve s vida glavne osobe Osmana; on se doduše neprikazuje neposrednim načinom u V. spjevu, kao ni u III i IV, ali posrednim; tako je ovdje u V. spjevu o njem posredno rieč u pripoviedanju dvoboja Sokolice i Krunoslave za Hoćimske bitke, a jednako i u ostalih spjevih bar se kako god posredno prigodomice na Osmana pozor svraća. Hyperbola, u svoj pjesni značajna, dolazi i u ovom spjevu; V. 60 veli se za Krunoslavu „*sva* bogdanska polja i sela i požeže i odrije", a slična je hyperbola o Sokolici u IX, 9; V. 65—69 govori Krunoslava Osmanu onako hyperbolno smjelo, kako Sokolica u svojoj apostrofi Vladislavu u IX. 74—80. Retrospektivnih umetakâ, kakov je onaj obširni u ovom spjevu, dolazi dosta i u spjevih I te XVI do XX, te su oni značajni za slog ciele pjesni. I reflexije te apostrofe, značajne u svoj pjesni, zapremaju ovdje nekoliko kitica; govora ih je do dvadesetak, i to dosta u onom epskom umetku (strof. 35—41, 65—69, 73—75, 84—86), koji bi se mogao bio sav izvesti pripoviedajućim slogom; očevidno je u svih spjevih jednako, da naš pjesnik rado rabi prikazivanje govorom.

VI. spjev nastavlja prema predjašnjemu spjevu o Krunoslavi do 69 strofe, a odavle do konca bavi se neposredno Osmanom. Ostaviv Alipašu, zadje Krunoslava u dubravu, te natuživ se na svoju i vjerenikovu nesreću, smišlja i odlučuje način njegove izbave, pak dodje u Carigrad i tu po odlučenoj osnovi radi za svoga Korevskoga. Posve je značajno za slog pjesni, što pjesnik tugu i smišljanje Krunoslavino prikazuje veoma obširno, u kiticah 1—63, a odluku i nastojanje u Carigradu veoma kratko, u kiticah 64—69. Onaj prvi odsjek sastavljen je jasno prozirnom retoričkom razporedbom od četiri česti: *a)* strof. 1—4 uvodno pjesnikovo pripo-

Digitized by Google

viedanje, pak strof. 4—19 lirska (direktnim govorom) naricaljka Krunoslavina za sužnjem vjerenikom; tu je lirika retorična kroja, izhitrena, puna retoričnih pitanja i antiteza, sjajna, duhovita, ali nije lirika naravita od srca. *b)* kontrastira s prvom čestju. Kitice 19—22 pjesnikov su pripoviedajući prielaz, pak sliedi u kiticah 22—35 lirska (direktnim govorom) naricaljka pastira Miljenka za Rumenkom, koja mu neodvraća ljubavi. Tu je lirika prem retorična, pravi primjer onodobne tobožnje pastirske poezije, bez naravita, istinita čuvstva. *c)* Kitica 35 je pjesnikov pripoviedajući prielaz, a od 36—42 Krunoslavino je (direktnim govorom) prispodabljanje, kontrastiranje njezine prave nesreće, njezina bezufanja s umišljenom nesrećom pastirovom; ova čest je skroz retorična: četiri kitice četiri retoričke antiteze. *d)* Kitice 42 i 43 pjesnikov su pripoviedajući prelaz: bojna slava i častna ljubav svaka će svoj savjet Krunoslavi dati; od kitice 44—51 govori joj bojna slava, neka oružjem otme dragoga, kako se njoj junakinji pristoji, ali — (kitica 52. je pjesnikov pripoviedajući prelaz) — častna ljubav joj govori, da bi izbavljanje dragoga oružjem moglo nesretno izaći, s toga neka ona, bogata gospodja, ide u Carigrad „zlato tratit ne krv; znaš da turska ćud za zlatom po naravi hlepi i gine.“ Ovu značajnu crticu o Turcih iztaknuo je car Osman u I spjevu, ona se ističe i indje u pjesni višeput; u alegoričnih savjetnicah bojnoj slavi i častnoj ljubavi povadja se naš pjesnik za Tassom. — Krunoslava čini po savjetu ljubavi, i došav u Carigrad počima mitom svoje izbavno djelo. U VI je spjevu tako proveden napredak Krunoslavina čina, dočim mu je expozicija i pokretni motiv bio prikazan u V. spjevu. Razloženi lirsko-retorični prikaz Krunoslave ima pokreta, razvoja psihologičnoga, dramatičnoga; da nije toliko očevidne govorničke umieće, bio bi taj odsjek veoma liep. Pjesnik sad ostavlja Krunoslavu; istom u XII spjevu povratit će se na njezine sgode, na taj glavni epizodni romantični čin pjesni. Dovedši Krunoslavu u Carigrad, ima pjesnik prilike da se opet osvrne na Osmana (počam od 69 kitice), koji poslie II spjeva bijaše u zadku, a sad ga pjesnik napred pomiče, i o njem govori sve do kraja ovoga spjeva. Nije na njega zaboravio ni u spjevih III, IV, V, i u njih se je obazirao na nj, ali tek posredno i u spominjanju drugih osoba o njem, u svojih apostrofah, u izticanju njegova pobjednika Poljaka, u Alipašinu prikazivanju Hoćimske vojske i bitke te Sokolice careve ljube, u pripoviedanju o Krunoslavinu dvoboju sa Sokolicom, u obaviesti poklisara Krunoslavi o tom, kud ga car šalje (V. 120.)

Digitized by Google

Tako češće pjesnik sjeća na Osmana: uviek podržaje glavnu nit, čin tičući se Osmanove osobe. Sada kiticom 69. pomiče sasvim sgodno Osmana u predak, tako, da se vidi Osman prva i glavna osoba glavnoga čina pjesni. Pjesnik nadovezuje glede Osmana na situaciju, kako ga je u II spjevu ostavio; kitica 69. VI. prikapča dakle Osmanov čin na spjev II, nu tako, da nisu suvišni spjevi posredni. Pjesnik naime prikazuje situaciju Osmanovu uslied odaslanja poklisara u Varšavu i haduma Kizlarage po carstvu. Nestrpljivo čeka car na povratak poklisarov, ili bar „na glas od mira s poljačkim kraljem." Nestrpljivo; jer gori već poći u iztok, gori već novimi u iztoku skupljenimi junaci povratit spaholjane i janjičare na stare zakone turskoga vojevanja (strof. 74, 75.) Ove rieči posve točno sjećaju na monolog Osmanov i osnove njegove u spjevu I. (strof. 63. 64, 79—82); dakle je savez VI spjeva s I-im glede Osmanove osobe valjan, a i sa spjevom II (strof. 28 viteški uče neposlusi i t. d.), i sa spjevom IV, gdjeno Alipaša jednako govori o pogubnom neposluhu janjičarâ i spaholjanâ. Dakle o povodu i o svrsi nakanjenoga careva puta u iztok suglasni su svigdje spjevi I, II, IV, VI. Pjesnik još i više označujuć mladoga, neuztrpnoga, slavohlepnoga cara, veli, da on, misleć već izpunjeno ono svoje djelo u iztoku, vidi sebe pobjednikom i osvojiteljem svieta: Perzije, Španije, Njemačke, Francije, koje zemlje osvojivši zavoj štiti će i osvojiti Poljsku. Očevidno tim veliča pjesnik Poljsku: najkašnje pomišlja Osman na najteže djelo. Spomen Poljske daje pjesniku priliku, da skrene u podugu apostrofu na Osmana (strof. 83—92) „Ah! saviše pršeć mladče, do brzo ti zaboravî boj poljački, gdje najjače tvê viteze mrtve ostavî i t. d." Dosta obširno opominje pjesnik Osmana na strašni poraz Hoćimski, na Vladislava, koji je „kopje, štit, sablja i desnica svega kršćanstva", te za to se sama njega boji car i bez pokoja izgleda poklisara, koga bješe poslao mir izprosit. Evo toli krepko ističe pjesnik savez poklisarova puta s Osmanovimi glavnimi osnovami, toli rado kontrastira Osmana i Vladislava, na slavu potonjega: to su u pjesnikovoj misli dvie osobe tako udružene, da po psihologičnoj nuždi u svakoj udesnoj prigodi jedna sjeća na drugu. Uz to ovo mjesto u VI spjevu sjeća jako na proemij I spjeva, i na odgovarajući ovomu početak II spjeva: svigdje se tu oprečuje smiona mladost nesretnoga cara i junačka slava Vladislava, štita kršćanstva. Dočim je tako kiticami 72—92 krepko iztaknut dosljedan savez VI spjeva sa predjašnjimi, naročito baš i sa I. spjevom, to kitice 69—72 pak

Digitized by Google

92—96 (ove su dvie strofne skupine dolikujući reć bi okvir umetnutim medju njih kiticam 72—91) takovim načinom krepko ističu nemirnu želju carevu za povratkom ili bar viestju poklisara poslanoga u Varšavu, da se s carevom ovdje sumnjom o kakvih god zaprekah ili nesgodah putnih kasnećega poklisara dobro slaže ono, što će se reći u X spjevu, naime, da je Alipaša morao u putu svom do Varšave od poljske granice za dugo zastajati bojeć se gusara. Dakle i s napredkom pjesni dobar je sklad glede poklisarova posla; a nebi se razložito kao za prigovor pitalo, kako li već sada ovdje u VI spjevu može govoriti Osman o kašnjenju poklisara? Može; prema neuztrpljivoj želji za putom u iztok prepolagano bi se činilo caru i brzo opravljanje poklisarove zadaće, a pjesnik je prikazao Osmana onako govoreća u vrieme, kad je Krunoslava minuvši se na poljskoj granici s poklisarom već bila odtud prispjela u Carigrad. — Kiticom 96 napominje pjesnik i drugu, s istoga razloga bezpokojnu želju carevu, naime da bi čuo što o Kizlaragi hadumu, koji po carstvu „gospodje mu liepe izbira"; car želi da bi se i ta druga, u II spjevu zasnovana retardacija njegova puta u iztok brzo odklonila. Tako si je pjesnik udesio priliku, da kiticom 97 priedje na pripoviedanje o putu haduma. Mislim, da je analiza dosad pokazala saveznost prvih šest spievâ te se može reći, da pjesnik dosljedno provodi osnovu pjesni svoje.

Moram još jednom naročito iztaknuti, da je posve značajno za slog i kompoziciju čitave pjesni, kako pjesnik tugu i smišljanje Krunoslavino prikazuje veoma obširno kiticami 1—63, a odluku i nastojanje njezino u Carigradu veoma kratko kiticami 64—69. Istu osebujnost pjesnikovu opažamo i u ostalih spjevih, i to ne samo u spjevih II do XIII, nego jednako i u spjevih I te XVI do XX: osebujnost tu, da pjesnik svigdje obilno izcrpljuje priliku za lirsko i retorično prikazivanje, a da napredak samoga čina, bio on glavan ili epizodan, većinom veoma kratko pravim epskim pripoviedajućim načinom izvodi. Pjesnikove subjetivne reflexije, pjesnikove apostrofe, govori djelujućih u pjesni osobâ: to izpunja jednako u skupini spievâ II do XIII kao što u skupini spievâ I te XVI do XX pretežnu većinu sadržaja pjesni. Postat će tečajem ove razprave evidentno, da k takovoj skupini spieva I te XVI do XX, da k takovu predmetu pjesni posve naravski i s više razlogâ malne nuždno pripadaju i spjevi II do XIII, i to baš u onakovu saveznom sliedu, kako po predaji Gundulićevu pjesan Osmanidu primismo. — Značajno za naginjanje našega pjesnika na kontrastiranje jest u ovom spjevu opriečivanje tuge Krunoslavine

Digitized by Google

za dragim s tužbom pastirovom za dragom; ne samo da je pjesnik kontrastno izveo jedno do drugoga, nego Krunoslava uprav razmišlja svojim jednim govorom o toj opreci. Ovaj spjev obiluje retoričkim slogom: antitezami, retoričnimi pitanji i drugimi govorničkimi figurami; ovdje i u ostalih spjevih nekrije se pjesnik „Suzâ sina razmetnoga". Od do sto kiticâ ima ih u ovom spjevu pravo epskih tridesetak, pjesnikove apostrofe do desetak, a ostala velika većina je govorna.

VII spjev. Pjesnik je na koncu predjašnjega spjeva izveo kiticom 96. sgodan prelaz od prikazivanja puta poklisarova na prikazivanje puta hadumova. U zadnje tri kitice VI. spjeva (97—99) u kratko samo spominje, da je hadum Kizlaraga već obavio put po iztoku (Aziji) i po poludnu (Africi) kupeći svietla roda krasotice za cara Osmana; u času, gdje taj prispieva do Troje, (zadnja strofa VI spjeva, na koju nadovezuje 1. strofa VII) odakle će prieći u grčke i južnoslovinske krajeve, počima pjesnik obširan opis njegova puta. Što pjesnik put po Aziji i Africi u kratko samo spominje, a put po Grčkoj i (sit venia verbo) Jugoslaviji obširno prikazuje, tomu će biti jamačno dva razloga: prvo, da sav opis nebude predug, drugo, jer baš Grčka i Jugoslavija daje našemu pjesniku željene sgode elegijskim reflexijam o propasti i stradanju od Turaka. Ovi su krajevi klasički naobraženu, humanizmom zadojenu a slovinske ćuti pjesniku više na misli i na srcu, no Azija i Afrika barbarska. Spjevi VII i VIII, koji prikazuju put Kizlaragin po Grčkoj i jugu slovinskom, skroz su protkani elegijskimi razmatranji, elegijskimi apostrofami; u VIII spjevu izvedena je elegijskoga značaja pjesnička pripoviest o starcu Ljubdragu i kćeri mu Sunčanici; pri početku toga VIII. spjeva sgodno pripravljenom apostrofom na zaručnicu kraljevića Vladislava udara pjesnik opet u žicu slave poljske, dopunjuje reć bi posvetu svoje pjesni, koju je u I. spjevu kao namienio Vladislavu, a u VIII. ju namjenjuje i njegovoj zaručnici. To je u kratko lirsko-reflexivni sadržaj tih dvaju uzko spojenih, za slog i kompoziciju naše pjesni osobito značajnih spievâ.

Kod Troje (koja da „leži pri moru uprav t. j. naprotiv *srbskieh* strana" — kako je ono Lesandro „Srbljanin") udara pjesnik prema proemiju opet u elegičnu reflexiju o prolaznosti svjetske slave i moći (strof. 2, 3, 4, 5). Njekoč vladarica „svega iztoka", sad je Troja pusto ime; još teče Simoent, još se visi Ida, spomen Parida, koji je skrivio propast Troje plahostju mladenačkom: tu pjesnik apostrofira mladost plahu (strof. 6, 7 — posve se odazivlju uvodu II

Digitized by Google

spjeva). Kizlaraga preko Helesponta brodi na grčko otočje, kod Helesponta sjeća se pjesnik na Helu, koja tomu tjesnacu ime dade, na Xerxa, koji te vale okovat htjede; tu pjesnik apostrofira nesviestnu oholost (strof. 13 — povraća se na misao 1. strofe I. spjeva), tu se zatim spominje smjeloga plivača Leandra, ljubovnika Herina, te izvodi njegovu tužnu poviest (strof. 15—20). Od otoka Teneda, kod koga se opet sjeća na trojanski rat (jer tu su se bile, po Aeneidi, skrile grčke ladje, dok Odyssej vozaše prevarnoga konja u Troju) vodi pjesnik Kizlaragu na otoke Lemno, Lesbo, Skio. Skiom zabavlja se pjesnik poduže (strof. 21—37), nalazeći tu sgodna predmeta lirsko-retoričkomu prikazivanju: pjesnik prikazuje (direktnim govorom strof. 23—29.) sdvojne reflexije Skijanâ, kojim hadum odvodi djevojke, pak zatim opisuje (strof. 30—37) duševne im muke na pogledu, gdje im morem odlaze djeca u robstvo haremsko. Pjesnik je u kitici 21 riečmi, da je Skio tek nedavno izgubio svoju slobodu, motivirao psihologičnu vjerojatnost osobito krepkoga jadovanja Skijanâ za otetom slobodom. Ovdje pjesnik udara u krepak potresan glas: kolika li je nesreća političko robstvo, kad ono i moralno robstvo sobom donosi, rušeći sve obiteljske svetinje. Skijani roditelji više su usilovani porod djeteta oplakivati nego li smrt, jer porod je počet ak robstva. „Može li se s hudje sgode ginut gorom smrti kojom, neg živeći bez slobode nebit voljan dušom svojom? O slobodo sladka i draga, izvrsno te viek neljubi, ni poznava tvoga blaga, tko te ovako neizgubi.“ Tako vape Skijani (strof. 27, 28), t. j. tako vapi pjesnik na njihova usta, ovako posrednim načinom pjevajuć elegiju na tursku raju, čije stanje težko ga boli, njega, slobodnoga Dubrovčanina, koji po psihologički naravnom kontrastu već je u III,. 22 iztaknuo slobodu Dubrovnika (a obilno će ju slaviti u spjevu VIII), slobodu Poljakâ u II, 112, u V 126, 127 (a obilno će ju slaviti u IX, X i XI spjevu). Ovo mjesto o Skijanih jasan je znak, kako li je Gundulić sudio u ime humaniteta o turskom gospodstvu, ujedno jasan znak, da ovakove i slične lirske reflexije, gdje god dolaze u pjesni, stoje u čvrstom psihologičkom savezu sa epskim glavnim činom pjesni: prikazujući Osmanovu propast, čuvstveni čovjekoljub, štovatelj stare prosvjetnice Grčke, slovinska duša, pjesnik naravi pretežno lirske i retoričke, nije nikako mogao a da bar u lirskih i retoričnih digresijah neprikaže stanje grčke i slovinske raje, neiztakne strašnu opreku njihova „njekoč i sada“. Ta to mu je kao od prilike u kakvoj slici ono dno, ono zračje i svjetlo, koje drži sprednji dio slike: čin. A

Digitized by Google

što nije pjesnik pravo epskim načinom upotriebio tu raju, t. j. što ju nije djelotvornu upleo u čin, tomu će biti razlog ovaj: nije bilo prema njegovoj pjesničkoj intenciji, da bi u tom pogledu povriedio realnu istinitost. On je prema istini grčku i slovinsku raju prikazao mukotrpnu, bezodpornu, hoteći što veću njezinu biedu prikazati, i tim što jače ganuti; junačne odpornosti nestalo je posve u raje, ostalo joj samo spominjanje sretnijih vremena, plač i „pomaganja gorka". Velika je analogija u prikazi raje u Čengić-agi. Tako se može tumačiti, zašto li Gundulić prikazuje Skijane roditelje onako bezodporne kod zarobljivanja njihovih kćerih, a poslie u VIII spjevu jednako bezodporna Ljubdraga i družbu mu seljansku kod zarobljivanja Sunčanice. Posve je analogno jedno mjesto u Tassovu epu, kako ću kod VIII spjeva napomenuti.

Dalje na putu Kizlaragi promiču se Samo, Andro, Ikarija, i ini njekoč slavni sad neznani otoci; diljem (od strof. 38) ističe kod njih pjesnik prema misli u proemiju o prolaznosti svega zemaljskoga elegičnu antitezu „njekoč i sada": Delo (strof. 39, 40, 41) njekoč zavjetište Apolinu, „odkli svietu danja i noćna svjetlos ustà", sad prazan otok, zemlja pusta; Nakso, njekoč Baku veselomu posvećen, Paro, koga mramor carske palače sazdavaše, Citera, koja ime dade božici ljubavi, Pafo i Gnido, takodjer Afroditina siela njekoč — sad sve gol krš i grm (42—35), „ah koliko može vrieme, kê s godištim sve prevraća" (46), Skiro, gdje Akil jednom bî, svietom slavni Akil, koga potomčad sad stada pase, „tako sreća svim puziva u promjeni viećnieh doba promjenjivat svedj uživa roba u kralja, kralja u roba" (47, 48, 49 — ponavljajuć malne izrikom antitezu iz proemija I, 5). Dalje Gora sveta, starim Atos; dalje Olymp, Pelion, Ossa; poslie geografičke opazke o tih gorah i nadovezane reflexije (strof. 52, 52) pripovieda pjesnik u kratko boj centaura s „Jovom" na njih (54, 55, 56) pak se opet sgodno povraća na antitezu iz proemija I, 1 veleći: „tko visoko prom se penje, taj nizoko sasma pada" (strof. 57). Kizlaraga prolazi zatim slavna njekoč mjesta „Atenu, Argo, Špartu i Tebe, i Korinto i Micenu" (nespotakni se tko o *takovu* sliedu ovih imena); sedam slavnih mudraca ove države rodiše, i množ nedobitnih junaka: sad od svega toga ni imena tu nije (strof. 60—65); tako si je pjesnik pripravio, da opet svrne u apostrofu na bjeguće vrieme, na nekrepku sreću (strof. 66) pak da odatle dalje priedje u obširnu elegičnu apostrofu na cielu Grčku (strof. 67—77). Ta je apostrofa generičan zaglavak predjašnjih individualnih elegičnih opazaka; samo jedna se nova

Digitized by Google

misao ovdje kaže, naime da je slavnoj njekoč i znanjem i junačtvom Grčkoj sadanje „samosilje tursko kleto“ kazna vječne pravde za njezino „staro nevjerstvo“ (što jamačno znači grčki crkveni razkol) „jer pedepsa s neba koli lakše ide, teže pade“ (sravni Čengić-aga III 73 „jer što kašnje, sve to jače tuče“). Dalje udara Kizlaraga uz obalu jonskoga mora; tu kod Priveze sjeća se pjesnik na poraz Antonija i Kleopatre od Augusta, te apostrofira Antonija, sjeća se i pobjede na istom mjestu Juana d' Austria, i kontrastira s njim Vladislava, apostrofirajuć ovoga, koji da je sad na kopnu sama cara turskoga dočim je onaj njekoč vojvode turske na moru porazio i „kršćanstvo *sve* obranio“ (hyperbola); kod Farsalije spominje se bitke Pompeja i Cesara, i razmišlja o rimskoj moći svjetovladnoj njekoč a poslie od domaćega nesklada propaloj, te nadovezav gnomnu reflexiju (o dubu i crvu) skreće opet u apostrofu, jamačno imajuć na umu svoj Dubrovnik „ah da je proklet, tko zameće u rodnome nemir gradu, i domaće vrieži smeće u zavadi i nekladu“. Tako je pjesnik od kitice 1—76 izveo elegične reflexije o klasičnoj Grčkoj, od 77—97 pretežno o klasičnom Rimu, a kiticom 97 prieći će na slovinske krajeve pod Turčinom. Kizlaraga čuje za slavnu ljepoticu u Smederevu Sunčanicu, od koljena Gjurgja despota i Jerine, te udara amo u „Rašku zemlju“ preko Macedonije, dočim sluge mu njeke imaju obići Arbaniju, bosansku kraljevinu i Hercegovinu; kod Filipova polja spominje pjesnik Filipa i sina mu Alexandra, dalje kod Kosova spominje Miloša ubojicu „cara opaka“; kroz Toplicu skreće hadum k Smederevu, da nadje slavnu ljepoticu Sunčanicu. Tako dovršuje (kiticom 129) VII. spjev; on sadržaje poglavito reć bi elegiju na klasičku Grčku, sad robinju tursku, uz to reflexije o klasičnom Rimu, te pripravu za elegiju na južne Slovine, robove turske.

Nebi bilo posve umjestno sravnjivati elegične reflexije ovoga spjeva sa sličnim, nu pjesnički silnijim sadržajem II. spjeva Byronove reflexivne pjesni „Putovanje Child Harolda“; ali posve očite analogije našemu spjevu naći će se u poljskih pjesnih 17. vieka o Hoćimskoj vojni i što je s njom u savezu, pak u epu Camoesa, te će se viditi, da se spjev VII i VIII neda trgati iz organizma Osmanide. — Opis grčkih klasičnih predielâ prigodom puta Kizlaragina u VII spjevu donjekle se odaziva kao reć bi slici prilika (ili kao pendant) opisu balkanskih predielâ prigodom puta Alipašina u III spjevu (a VIII spjev odrazuje se donjekle naprama IV spjevu). Nu na klasičnom grčkom zemljištu našao je pjesnik mnogo

Digitized by Google

obilnijega povoda udarati u elegične reflexije o antitezi: njekoč i sada. Zato je opis u VII spjevu sav protkan apostrofami i elegičnimi reflexijami, koje se odazivlju proemiju u I spjevu. Saveznost pjesni, kakva je Osmanida, neima se tražiti li u epskom razvoju glavnoga čina, nego i u dosljedno razvijenoj jedinstvenosti lirskih elemenata. U Camoesa ćemo naći slično češće povraćanje na miljenice pjesniku lirske misli, kakovo eto opažamo u Gundulića. Česti „prielazi od jedne misli k drugoj“ u ovom spjevu istoga su stilističnoga bezprikornoga kroja, kao u Camoesovu epu, kako ću na drugom mjestu razložiti, govoreći za jedno o svih tih „prielazih“. Značajni anahronizam u izrazih „*crkva* Apola“ (strof. 40), „*crkva* Baka“ (strof. 43) nemože se odbiti na neznanje pjesnikovo. O caru Osmanu neposredno neradi ovaj spjev nimalo, ali posredno, jer radi o Kizlaragi, koji prema expoziciji II spjeva za cara gospodske ljepotice kupi; pak i kratka apostrofa (strof. 85 i 86) opečuje opet Osmana i Vladislava. Od do sto trideset kitica ima ih ovdje čisto lirskih dvadeset i četiri, a govornih — bez nužde — njekolicina.

VIII. spjev. Dočim je o Grčkoj većinom sam pjesnik uplitao elegične tužbe, ovdje ih o južnoslovinskoj raji većinom izvodi objektivnije, reć bi dramatičnije na usta Ljubdraga a i kćeri mu Sunčanice, tužnih ostanaka domaćih vladalaca. Koliko je *estetički* umjestan prigovor u razpravi g. Pavića str. 126 „još manje pako znade srpska historija za kakoga Ljubdraga, potomka srpskih despota, i za kaku Sunčanicu njegovu kćer“; — i koliko je osnovan prigovor „prielazom“: svatko će lasno razabrati iz objektivne analize VIII spjeva; sbog tih prigovora sila je biti analizi obširnijoj, i ovdje i inače, nego što bi trebalo, da nebude bilo tih prigovora. — Strofe 1—19 nadovezuju na zadnju kiticu VII spjeva, gdje se veli, da Kizlaraga ću svigdje slaviti ljepotu Sunčanice (u Smederevu). To daje pjesniku priliku, da u VIII spjevu u strofah 1—8 reflektira o ljepoti, slaveć to „najizvrsnije božje djelo“; veleć u 6. i 7. kitici, da ljepota sa svietlom krvi sdružena ima dvakrat veću silu, pripravlja si tim prelaz u himničku apostrofu na krasnu cesarevicu zaručnicu Vladislavljevu (strof. 8—19); ova je apostrofa očevidan dopunjujući odziv apostrofam na Vladislava u I i III spjevu, a njezina hyperbolnost odgovara onodobnomu ukusu. Kako često indje, tako i tu kontrastira pjesnik Osmana s Vladislavom (strof. 13—18): i bojem i ljepotom te plemenštinom žene preotima slavu Vladislav Osmanu; tako pjesnik upotrebljuje za uzvisivanje poljskoga kraljevića nad turskoga cara i sám put Kizlarage, koga „Otmanović zalud je poslo

Digitized by Google

iskat da caricu nadje sličnu tebi," (zaručnici kraljevićevoj). Apostrofu je dakle ovu pjesnik jasno svezao s jednim sastavnim dielom čina, s putom hadumovim, dakako ne vezom epskim, nego lirskim; sgodno je i to udesio pjesnik, da od uvodne veličajuće reflexije o ljepoti neprelazi odmah na nesretnu ljepoticu Sunčanicu, nego na sretnu cesarevicu, te istom u strof. 19. prelazi na pripoviest o Sunčanici. Strofa 19. neposredno nadovezuje epsko prikazivanje na predzadnju strofu predjašnjega spjeva, tako da su strofe 1—18, nadovezujuć na zadnju strof. VII, reflexivno-lirski umetak, kako ga pjesnik rado rabi. Prije nego će sastaviti Kizlaragu sa Sunčanicom i Ljubdragom, označuje pjesnik ovo dvoje i prikazuje ih u situaciji udesnoj tako, da će čitalac moći za njih ćutiti živu samilost. Sunčanica je kći starca Ljubdraga, praunuka despota Gjurgja i Jerine. Pradjedovâ prut kraljevski njemu je staračkí štapak, za palaču mu je kolibica itd. — u takvih antitezah izvodi pjesnik o jadnom potomku njekočnjih vladara elegičnu opreku: prošlost i sadanjost (strof. 23—28). Svih dvanaest sinovâ poginulo mu je, njekoji u boju proti Turčinu od Turčina. Od plača za njimi osliepio je starac; ostala mu jedina kći Sunčanica „svietlo ufanje ćaćka sliepa, i štapak mu u starosti". Želio bi, da u njenom porodu sinovi mu kao opet oživu; ali ona se je zavjetovala bogu. Tako je pjesnik u kiticah 20—46 jamačno naumice takove crte o Ljubdragu i Sunčanici sastavio, da bude motivirana naša sućut za njih, kad ćemo poslie gledati, gdjeno blud turski svojata sebi Sunčanicu. Od kitice 46—87 pjesnik pripravlja i prikazuje značajnu idilnu situaciju, u kojoj će grabežnik hadum zateći Sunčanicu i njezinu družbu; tim pjesnik ne samo da podaje, prema epskoj tehnici, kulturnu crticu južnoslovinsku, nego i opet pridonosi nješto za pobudu naše sućuti prama jadnoj raji, najpače Ljubdragu i Sunčanici. Da bi se Sunčanica sklonula na ljubav, starac Ljubdrag naredjuje „sjediljke"; pjesnik označuje (strof. 50—55) ta narodna običajna siela mladeži „bugarskieh sela" (strof. 49—a u Smederevu); sretna ta idila značajno je oprečna prije izvedenoj slici nesreće Ljubdragove: tako pjesnik stavlja svjetlo uz sjenu. U kiticah 59—65 opisuje pjesnik čarobnu ljepotu Sunčanice, kolovodjice u sjediljki, dike svih djevojaka, želje svih mladića. Uz kolo pjeva mladi Radmio njeku anakreontiku (strof. 67—75), koja svjetujući na ljubav, namienjena je kao Sunčanici, da bi se njezino ledeno srce raztopilo. Još neulazi pjesnik u prikazivanje hadumske otmice, nego od blažene seoske idile postupice si pripravlja prielaz. Poslie

Digitized by Google

plesa pjevaju se četiri pjesme; navodi im se sadržaj kao da su narodne. Prva je o Hercegu Stjepanu (strof. 77—79), koji skrivi poturčenje sina svoga i propast Hercegovine; druga o pobjedi vojvode Janka nad carem Muratom pod Biogradom (80, 81,); treća o pobjedi kralja Vladislava nad Muratom na Moravi, zaprosivši prognanik Gjuragj despot pomoć ugarsku (82—84); četvrta o bojevih kralja Matijaša proti Turčinu, pomažuć mu despot Vuk (85, 86). Sadržaj tih pjesama odvodi već misao čitaočevu od seoske idile na turačko samosilje; on je u savezu donjekle sa sudbinom sama Ljubdraga, a i sjeća na one u III spjevu (strof. 18—28) spominjane narodne pjesme. Prestav te „bugarkinje", dolazi u posielo Kizlaraga (strof. 87). Liepo je opisano, kako se zaplašiše djevojke, osobito kiticom 95 („poniknute liepe vile zamuknuše mramorkome, scieneć, da su tako skrile same sebe sjenom svome"). Hadum miri družbu; dobro je zapazio prvu ljepoticu Sunčanicu, te pita Ljubdraga, tko li je on: jesu li *gospodili* njegovi stari? (Hadum eto pita prema nalogu, neka bira *gospodske* kćeri). Sad sliedi tužna pripoviest Ljubdragova, koja se već samim svojim obsegom (kit. 107—148) ističe kao važna stvar u ovom spjevu Ljubdrag počima svoju poviest elegičnimi riečmi, koje su nam od drugud poznate: „spomenjivat nevoljnomu mučno 'e prednje čestitosti". Počam od cara Lazara izvedši genealogiju Mare, kćeri despotu Gjurgju Brankoviću i Jerini, a onda carice žene Muratu, pripovieda, kako Murat Gjurgja i Jerinu iztjera iz raške države, sinove jim Grgura i Stjepana uz sukrivnju same Mare osliepi, te se Gjuragj s toga iz Budima, dosadanjega si zatočišta, zakloni u Dubrovnik, koji na sve prietnje cara Murata nehtjede izdati svoga gosta turskoj sili; tomu Gjurgju praunuk je Ljubdrag, i njegova kći Sunčanica jedini je ostanak staroga vladarskoga plemena. — Na usta Ljubdragova ovdje je shodnom prilikom očevidno con amore izveo najsjajniju, najjaču glorifikaciju Dubrovnika. Po Ljubdragovu pripovieđanju zove Gjuragj svoju ženu u Dubrovnik „gdje se gostu u slobodi drži vjera sviem velika" (strof. 136); Dubrovniku je Murat za predaju Gjurgja zahman i nudio zlato i prietio razorom (strof. 138, 140), za to sam car turski kliče: „cjeć vjere toli krepke viek ćeš živjet Dubrovniče" (strof. 141); na to nadovezuje Ljubdrag, da još Dubrovnik cjeć vjere stoji slobodan medju lavom (Mletci) i drakunom (Turci) (strof. 142), pak prelazi u uzhitnu apostrofu na Dubrovnik (strof. 143—147), koji da stoji sam slobodan, dočim je krune ugarske veći dio, svu Bosnu i Hercegovinu zarobio Turčin, te je

Digitized by Google

još sva „slovinska država“ oko Dubrovnika što pod Mletci što pod Turci: viekom bila Dubrovniku sloboda, mir, slava, i zaštita neba. Tako je ovdje pjesnik na usta Ljubdragova izveo uz elegičnu tužbu na neslobodu svih ostalih slovinskih strana domoljuban slavospjev slobodnomu Dubrovniku, te želju i proročanstvo jednake sretne budućnosti (ta je lirska crta prema običajnoj epskoj tehnici): tu je najjači kontrast sjene i svjetla. — Posve kratko pripovieda pjesnik u kiticah 149—154, kako hadumova pratnja silom otima Sunčanicu, zatim prikazuje direktnim govorom jadovanje starca za kćerju (strof. 155—164), pak veoma liepo opisuje mienu sviesti i nesviesti u sdvojne djevojke, s kojom odmiče hadum, (strof. 165—169), a dalje (strof. 170—182) direktnim govorom jadovanje njezino za otcem i na svoju nesreću: i ovdje dakle opažamo tu stilističku osebujnost pjesnikovu, da on sám čin veoma kratko epski pripovieda, a obilno prikazuje duševne situacije prije i poslie čina, retorično-lirskim načinom. Jadovanje i Ljubdraga i Sunčanice, ako i jest vješto retorički, ipak je malne odviše sentimentalno, ali to je prema uzorom pjesnikovim i prema njegovoj naravi. Za obranu Sunčanice nitko se od mladića u posielu ni negane; ob ovih pjesnik ništa ni nespominje, nevidom su izčeznuli. Da sliepi stari otac ništa za spas kćeri nečini, to je pjesnik naročito motivirao (strof. 154 i 155 „u sljepilu“, „neufajuć“). Takova estetički doista nemila skrajna bezodpornost prikazana je i od Tassa Jer. O. II. 54 i 55, gdjeno sultan iz Jerusolima izgoni sve krepke mužkarce kršćane, a ovi mirno podnose ostaviti u biesnih raljah slabe starce, žene i djecu svoju. Na sličan način ovdje naš pjesnik, kao i ono kod Skijana, prikazuje raju u skranjoj mukotrpnosti, hoteći jamačno biedu rajinu u najvišem mogućem stepenu nacrtati. Ljubdrag ističe gradaciju svoje biede do ove zadnje najveće: gospodstvo je izgubio, dvanaest sinova, — i sad gubi jedinicu kćer, žrtvu haremu carskomu; i nariek Sunčanice tako je izveden, da ističe skrajnu biedu rajinu a skrajnu okrutnost tursku. Očevidno je pjesnik dramatično-lirskom slikom Ljubdraga i Sunčanice, kojih se bieda sadanja porazno odrazuje o vlasti njihovih djedova i o slobodi slavnoga Dubrovnika, htio pokrenuti sućut za propali „slovinski“ narod; pjesnik je tu onakov prizivač na srce svoga roda, kakvih je Dalmacija više slala pred moćnu Europu (vidi Kukuljevićev vjekopis Marulića). A i Tasso i Camoes kliču kršćansku Europu, neka se smiluje i pomogne roblju okrutnoga Turčina. — Subjektivnu pjesničku, lirsku svrhu, za koju je mogao upotriebit put Kizlaragin, pjesnik je postigao;

Digitized by Google

sad mu dalje opisivanje toga puta nesluži ništa, zato ga posve kratko završuje u zadnjih deset kitica ovoga spjeva (184—194), nadovezujuć tu na Osmana i Sokolicu, i gradeć si prelaz na sliedeći spjev. Hadum spješeć s djevojkami k Carigradu, dolazi mu ulak carev s pismom, kojim car „trpeć mučno odviše od iztočnih spravâ cknenje“ hadumu zapovieda, neka brzo spješi s izabranimi djevojkami u Carigrad, i neka pošalje iskat Sokolicu, te bi i ona s carem u iztok. Hadum šalje jednoga crnca po Sokolicu u poljačke strane, gdje čuje da Sokolica s drugami još hara; a sam spješi put Carigrada. Tako se pjesnik na koncu VIII spjeva u kratko povraća na glavnu osobu pjesni te iztiče opet prešnu želju carevu za putom u iztok, kao što je to bio učinio na koncu VII. spjeva; nu ujedno pripravlja si ovdje sgodan prielaz na prikazivanje o Sokolici u sliedećem spjevu. Kizlaragu nam pjesnik sad odmiče iz vida; o njem bi jamačno u spjevih XIV i XV bilo govora, a ima ga nješto u spjevih XVI i dalje. Drugi prizori i osobe doći će nam sad na oči: u spjevih IX, X, XI Varšava, tu slava godišnjica Hoćimske pobjede Vladislavove, Sokolica kod Varšave u plienu zaplienjena od Vladislava i viteški puštena, Osmanov poklisar Alipaša u varšavskom dvoru. Kako spjevi VII i VIII za se, tako opet spjevi IX, X i XI za se tvore jedan savezno-cjelovit dio kompozicije, i to veoma značajan. Ova su naime tri spjeva sjajno, svietlo osredište kompozicije, prama kojemu su ostali spjevi sjena. Prama jadu podjarmljenih Turčinom balkanskih kršćana (spjevi III, najpače pak VII i VIII) i prama krvavomu reć bi samoubojnomu biesu turskome (spjevi XVI do XX): ovaj osredištni dio, ova tri spjeva IX, X, i XI iznose na sjajan vidik liepu uljudbu kršćanske viteške Poljske. Po onom dvojem kontrastu ima taj dio velik estetički znamen u kompoziciji pjesni. Tu se je Gundulić pokazao uman kompozitor.

Razprava g. Pavića navodi medju estetičkimi dokazi za nesklad spievâ II do XIII sa spjevi I te XVI do XX i taj, što „srpska historija nezna za kakoga Ljubdraga, potomka srbskih despota, i za kaku Sunčanicu njegovu kćer“ (str. 126), (a o njima je rieč u VIII spjevu) dočim da se spjevi I te XVI do XX točno drže poviesti. Prema tomu, u kakovu je socijalnom položaju prikazao pjesnik Ljubdraga, kao praunuka Gjurgju despotu, dvojbena je već sama umjestnost pomîsli, da bi mogla, pače morala srbska historija za toga Ljubdraga znati. Pak često su estetički uglednici izrekli, da gdje historija prestaje, tu tek počima poezija. Svakako

Digitized by Google

valja Ljubdraga i Sunčanicu najprije ocienjivati u pjesničkom, u estetičnom pogledu. Objektivna analiza bit će pokazala, kakovu estetičku svrhu imadu te dvie prikaze. Estetički ih je pjesnik dovoljno motivirao i istinito prikazao. Kako u Grčkoj samo Skijanom, koji su tek izgubili slobodu, stavlja na usta tužbu na tursko silničtvo, tako u slovinskih krajih samo onakovoj osobi, koja čuva tradiciju njekočnje vladarske moći i slobode. A nije mogao odabrati estetički prikladnije osobe od takove, koja čuva tradiciju baš o Gjurgju despotu; jer taj je i najtragičniji, po osljepi svojih sinova, i daje ujedno, po svojoj svezi s Dubrovnikom, najljepšu priliku sjajnoj glorifikaciji Dubrovnika, té (pjesniku) jedine zviezde usred obćenite noći južno-slovinske. Ako Ljubdrag pripovieda hadumu s tolikom političkom sviesti, da se može činiti gdješto u njegovu govoru nedolično njegovoj situaciji, to bismo tu samo nazrievali onakov premah pjesnikove subjektivnosti, kakova je n. pr. u Camoesa često očevidna, te se ona nit može odricati Gunduliću, nit je radi nje Gundulić toliko prikoran, da bi mu se smjela spodticati neskladna kompozicija. Što pak Ljubdrag pred hadumom navodeć govor predjih svojih kaže „kleti Turci“, i to se može odbiti na utjecanje subjektivnosti pjesnikove u prikazivanje, nu nalazi svoju izpriku i u samom textu (vidi strof. 105 i 109.): hadum se kune Ljubdragu, da može bez zamjere reći sve što hoće, a Ljubdrag se oslanja na tu „zakletvu.“ — Liepo je sastavljen ovaj spjev; pun je raznolika sadržaja uz jaku svezu s glavnim činom, malone sve níti pjesni, sve lirske ljubimice misli i svi najmiliji načini prikazivanja pjesnikova ovdje su spojeni: kao da je pjesnik oko jezgre spjeva, naime tragike slovinskoga svoga roda, saviti htio osobito umieće. Glavna nit pjesni, čin tičući se Osmana, kratko se ali jako ističe na koncu spjeva (184—194). „Prelazi“ su svigdje naraviti; naraviti su i prema slogu u svoj pjesni retrospektivni umetci, koji sliku prošlosti prekidaju umetnutom slikom predprošlosti: tako strof. 21—44, a i Ljubdragovo poviedanje o svojih pradjedovih retrospektivna je antiteza prama Ljubdragovoj sadanjosti. Pjesnik ni nemože iztaknuti sadanju biedu raje inače van takvom antitezom. Kitice 50—55 stilistički naravit su opisni umetak o sjediljkah; uplitanje kulturnih crtica svojstveno je epskoj tehnici. Kako pjesnik daleko ide u porabi upravnoga govora, koliko potencirana je kadšto u njega ta upravnost, tomu budi za primjer, da Ljubdrag u svom govoru navodi upravni govor Jerine, koja navodi upravni govor svojih sinova, a ovi opet u svom govoru na-

Digitized by Google

vode direktno govor svoje majke o sebi (strof. 131, 132). Tlikoga potenciranja upravnosti govorne jedva će biti u inih epopejah. To je retorična lirska, ne epska žica. Za naginjanje pjesnikovo na jake pjesničke hyperbole, koje već prelaze u figuru paradoxon, značajna je kitica 91: „pače bieliem danom svanu crnom' agi noćno lice na ljepotu od sunčane Sunčanice". Reflexija, apostrofa i antiteza govornička ističe se i u ovom spjevu; veoma mnogo prostora zaprema govorno prikazivanje, ipak polovinu spjeva zaprema epsko pripoviedanje.

IX spjev sjajan je kontrast naprama predjašnjemu. On je namienjen turskoj junakinji Sokolici, dočim je spjev VIII. namienjen kršćanskoj mučenici Sunčanici, a V. VI pak opet XII kršćanskoj junakinji Krunoslavi. — Spjev počima apostrofom na ljubav (strof. 1. 2.) za pripravu motivacije Sokoličina zastajanja u Poljskoj. U srcu Sokolice jača je čast no ljubav (opreka prama Krunoslavi, u koje „časna ljubav" nadvlada „bojnu slavu" VI 42, 51 i dalje) s toga ona, premda ljubi Osmana, za osvetu njegova poraza još po Poljskoj s drugami hara, i tako dopada i pod Varšavu (strof. 3—10). Tim pjesnik prihvaća dosljedno nit prikazivanja o Sokolici, kako ju je započeo u IV, 87—107 pak u V. 112—116 i, pustiv ju, opet se k njoj povratio u zadnjih kitica VIII spjeva; na sličan način prekida pak preuzima opet poslie i Tasso, a najpače Ariosto. Za pjesnikov slog u hyperbolah značajne se ovdje kitice 6—10; veli se, da je Sokolica od lanjskoga careva poraza mnokrat sried potjerá preletila sjemo tamo po prostoru od Odera do Njepera i Njestera k Njemškom moru i „čiem ona tako veće puta tiekom minù, plieneć, paleć *sa svieh strana svu* poljačku kraljevinu", usudi se najposlie doći i u dubravu kod Varšovije Tko uzme da se sve to mora shvaćati posve realistično, ad litteram, taj bi ovo mjesto radi njegove realne nevjerojatnosti pače nemogućnosti morda odrekao Gundulića, ili kakov slični prigovor nesaveznosti i neskladnosti kompozicije nabacio. Ali prema osebujnomu slogu u svoj pjesni nebi to bilo temeljito: valja ono mjesto shvaćati kao pjesničku hyperbolu, kakovom se pjesnik diljem Osmana često služi. Tko neshvaća tako, morati će reći, da su one rieči „pliene paleć sa svieh strana svu poljačku kraljevinu" u logičnom protuslovju s kiticami potlanjimi 33 i dalje, osobito 35 i 38, gdjeno varšavske gospodje pjevaju, da je sad poljska kraljevina u podpunu pokoju, putnik miran putuje, sela su mirna i t. d. Nu smie li se za to reći, da nije isti pjesnik mogao spjevati one kitice 6—10 i ove

Digitized by Google

33—39, jer da su jednomu piscu takova logična protuslovja nemoguća, ali da jesu dvojici, ili da jesu moguća krparu, kontaminatoru? Ali, ako već uzimamo ad litteram, onda je u samih kiticah 8, 9, 10 protuslovnost proti realnoj prozaičnoj mogućnosti a i protuslovi kitica 10 kitici 9; pošto se je u ovoj reklo, da je Sokolica većkrat tiekom minula paleć plieneć sa svieh strana svu poljačku kraljevinu, nastavlja se u kitici 10 tobož gradacijom, da je napokon odveć smiona usudila se doći i pod Varšavu. Dakle ćemo kitice 8 i 9 odbiti na jednoga, a kiticu 10 opet na drugoga pjesnika? Ovakovim tumačenjem razderali bismo pjesmu na atome, i stvorili silu psihologičnih čudesa, prema kojim nije hyperbolnost sloga, budući značajka poezije posve naravita, nikakovo čudo. U strof. 29 veli se, da *sve* Varšavke mlade izadjoše na zabavu k obalam Visle; u strof. 14, da *sve* vojvode, knezi i t. d. skupiše se kralju. Ovakovih prejakih izraza, najpače baš pjesničkih hyperbola mnogo ima u svoj pjesni; njekim vidimo očit razlog taj, da pjesnik hoteć veličati, ili potresti, ili razdragati rabi hyperbolu. Na ovaj način osnovano je tumačiti, ako i nebi bilo drugačijega tumačenja, ono mjesto u V, 8: „često ciela još tjelesa sledjena u krví i smrznuta i t. d.“ Prejakim izrazom u kiticah ovoga spjeva očevidna je nakana pjesnika, da veliča Sokolicu, koja je i onako fantastičan lik. Ako je u romanskih epih takodjer obilje hyperbolâ, onda po gotovo nemožemo našoj pjesni iz hyperbola izvoditi nesaveznost, ili pače dva pjesnika. — Prije nego će nastaviti o Sokolici, pripravlja joj kiticami 11—43 shodnu situaciju. U Varšavi uprav se slavi prva godišnjica slavne Vladislavove pobjede kod Hoćima; tu je prilika pjesniku za kulturne crtice. Poslie svetčane slave kraljević Vladislav s odličnom družbom u sjajnoj opremi „vidjeti kao bog sunčani“ izlazi na lov; taj lov na zvieri ima biti (po strofi 18) slika, kako su lani tjerali Turke. U to gospodje provode zabavu u livadi kraj Visle, i pjevaju slavospjev na Vladislava (strof. 31—42), koji da je slavnom pobjedom Poljskoj pribavio mir i sreću, te neka skoro dovede u slavni dom vjerenicu svoju. Očevidan je estetički uspješni kontrast ovih crticâ sjaja, sreće i humora prama onoj slici Smederevske sjediljke i njezina razvoja u predjašnjem spjevu; a u takovu je kontrastu i dalje u mnogih pojedinostih i u cjelokupnom dojmu sav spjev IX prama spjevu VIII. Gospodje u zabavi zaskoči iz dubrave Sokolica sa svojimi amazonkami, te za osvetu lanjskoga careva poraza pougrabiv gospodjâ hrlo odjašu duboko u dubravu (strof. 43—62). Tu zastanu uz jezero; neboje se

Digitized by Google

zaskoka, pače Sokolica u apostrofi na Vladislava (strof. 74—80) veli, dakako hyperbolički: „Vladislave, hodi otimaj robje oteto, čekamo te sried dubrave... ali u tebe srca nije na polje izit nam protiva, da vlast ženska nedobije (onoga), tko prie care predobiva". Privezav uz hrekove robinje, kupaju se amazonke u jezeru. Sjajnohyperbolno opisan je taj razbludno-idilni prizor (strof. 87—100); sva priroda gori od razbludne čežnje cjelivat nage ljepotice. Izvrstna pjesnička domisao završuje opis te dražestne slike. „Ali ohole dikle liepe čas nemogu stat bez rati, i u zabavah sladcieh hlepe bojnice se ukazati", te se igraju boja — vodom, po šest ih sa svake strane „vodu uzimlju, biser meću" (strof. 100—104). U taj čas dolazi Vladislav, koji se lovom igra boja, s družbom svojom, te ih obkoli. Dražestnim je humorom doveo pjesnik skupa te dvie družbe „igračâ boja"; zatečene od pravih junaka te bojnice u boju, koji njim jedino dolikuje, budu „predobite od istoga svoga srama". Prije nego će ovo prikazati pjesnik, naznačiv u kitici 104 iznenadni dolazak Vladislavov, umeće od kit. 105—114 naknadni opis kraljevićeva lova. Zahman Sokolica, videć pogibelj, kliče svoje druge na junačku obranu; one jedva stižu da se „odjećom nage zaštite." (strof. 115—125.) Sama Sokolica junački se brani; pjesnik ju je osamio, da ju može odlikovati, nu prikazuje dakako hyperbolnim načinom: „u desnici sablja težka za cielu joj vojsku 'e dosta" (strof. 126— takove baš hyperbole ima dosta u Tassu i Ariostu.) Do kitice 140 opisuje se njezin boj proti tolikim Poljakom; naposeb je odsjek od 134—138 istoga stilističnoga kroja, kano njeki ini opisi boja u pjesni n. pr. u XIX. 63—123, naime individualizira se, navodi se na koj način od njezine ruke pogiba svaki pojedini: Leh, Krak, Vitoslav, Gjuragj, Gašpar, Ostoja, Biserko (što je prema tradicionalnoj epskoj tehnici). Završuje se boj, jer „vitežka joj sablja pučè," te kako ono Tankred Tassov tako ovdje Vladislav junačku Turkinju sad bezoružnu brani od svojih, te ona može uzmaći i preploviti na drugu stranu jezera (strof. 141—160). Vladislav divnoj junakinji šalje na dar, „na čâs nje ljepote", sve zarobljene drûge i konje i oružje, a Sokolica vraća mu za uzdarje svoj ogrljaj i obećanje, da neće nikad više proti kršćanom vojevati (strof. 161 do 172.) Uputiv se Sokolica s drugami put iztoka, sreta se s crncem, što ga bješe na Osmanovu zapoviest poslao Kizlaraga u Poljsku; na crnčevu viest vesela se obraća put Carigrada k svomu ljubljenomu Osmanu. Tako je pjesnik konac ovoga spjeva (strof. 172—178) nadovezao na konac VIII spjeva, i sastavio nit prika-

Digitized by Google

živanja Sokoličine epizode u Poljskoj s nitju glavnoga čina ob Osmanovoj osobi.

Pozornu oku nemože se kriti Ariostovski ukus u ovom spjevu. Jasno taj spjev očituje, kako li je zamislio pjesnik prikazu Sokolice. To je vedra reć bi zračna prikaza, koja se na žaru dražestne viteške ironije razpline u ništa Tasso prikazuje svoje Turkinje junakinje sasvim osbiljnim pathosom; one su uprav glavne kretalice zapleta pjesni, križari junaci pravom su ljubavju na povodu njihovih dražesti, te tim nastaju zapreke izvadjanju Goffredova cilja. Inače postupa s romantičnimi prikazami tako zvana ironija Ariostova. A pravo se može reći, da naš pjesnik na Ariostovski način izvodi i svršava prikazu Sokolice i njezinih drûga bojnicâ. Kroz hyperbolno veličanje Sokolice, kroz njezino hvalisanje svojih druga, da se tobož Vladislav boji izaći proti njim, a one zatečene lovci „od istoga su srama svoga predobite", kroz titravu šalu o toj situaciji bojnicâ „tako lovice u lovu se uloviše pri lovini" (strof. 122), u obće kroza sav dražestni opis Sokoličina sukoba s Vladislavom probija pjesnikov ariostovski smiešak na romantične iztočne amazonke, i pod tom dražestnom ironijom one ginu s poprišta realnosti kao lagahne krasne zračne prikaze. Pred Vladislavom pravim kršćanskim junakom, ujedno pravim udvornim vitezom, prestaje uloga iztočnih amazonkâ; značajno kaže Vladislav pobiedjenoj Sokolici: „mač moj paše se za oslobadjat, ne za hitati gospodje; prem je on razsap turski, ali je on i štit te obrana liepih vila" (strof. 163, 164). A u jamačno sviestnoj opreci prama Tassu veli pjesnik malo prije, da Vladislav odolieva zatravnoj ljepoti Sokolice, jer „krepku on misao ima ovu, da u nijedno viku doba vitezu se Jezusovu željet Turkinj nepodoba" (strof. 148—150). A konačna posljedica sukobu Sokoličinu s Vladislavom ta je, da se ona odriče svoga amazonstva, predajuć mu na dar svoj ogrljaj, koji noseći napis „svak odstupaj na daleče, Mogorskoga kći sam cara" jest kao grb, kao palladij njezina amazonstva, te ona obećaje nikad više nevojevati proti kršćanom; napuštajuć svoju nenaravnu ulogu amazonsku povraća se k svojoj naravnoj ženskoj: ide ljubit cara ljubeznika svoga. — Još samo 1. kitica sliedećega spjeva, ponavljajuć u kratko konac ovoga, spominje Sokolicu, da spješi po carevoj želji u Carigrad; dalje nema više nigdje Sokolice u pjesni. Doduše jamačno bi nam se negdje u manjkajućem XIV ili XV spjevu kao ljuba Osmanova prikazala, ali pjesnik je njezinu prikazu u glavnom završio u IX spjevu, estetički završio. Nadaje se temeljita misao već sada, da

Digitized by Google

njoj, prikazi fantastičnoj prema romantici Ariosta, Tassa, Camoesa, dà prema obćenitoj romantici, kako se je ta povodom sukoba kršćanskoga zapada s muhamedovskim iztokom zametnula u srednjem vieku a u preporodno doba u klasično-romantične umotvore epske kristalizovala, — da njoj, velim, takovoj prikazi, koje se amazonstvo na koncu IX spjeva razplinulo u svom dražestnom ništavilu, nema s estetičkih obzira mjesta u realnoj tragici Osmana u spjevih XVI do XX. A objektivna analiza ovih spieva iznieti će još i više razloga, posve sigurnih na vidjelo, s kojih možemo pouzdano tvrditi, nesamo da nije pjesnikova pogreška, što Sokolice neprikazuje kod propasti Osmanove, i nesamo da se odtuda nemože razložito izvoditi nesavez i nesklad spievâ XVI do XX sa spjevi II do XIII, nego da je uprav estetička jedna vrlina pjesni u tom, što se Sokolica u zadnjih spjevih neprikazuje. Veleuman je ovaj IX. spjev. Dražestno je sastavio pjesnik Sokolicu i Vladislava te njihov sastanak i sukob svršio; razkošna vedrina ovoga spjeva dojima se to jače u opreci naprama VIII spjevu, koji u individualnoj slici Ljubdraga i Sunčanice prikazuje skrajnu biedu raje Turčinu robinje: koli je estetički uspješan kontrast: Sunčanica i hadum, pak Sokolica i Vladislav. Ova dva spjeva — a ona su nemoguća bez spjeva II — jesu pjesnički cviet Osmanide. Pjesničke hyperbolnosti nevalja mjeriti prozom realnosti. Pod takovim mjerilom pale bi vječite pjesničke ljepote Tassa i Ariosta. Doduše Ariostu vele da je njegov goso Hippolyt Estenski, kad mu je pjesnik predao svoju pjesan te ju on pročitao, kazao: kako si mogao tolike ludorije izmisliti? Ali uz takovu prozaičnu ocjenu nemože estetika pristati, kao što nije ni estetički ćuteći sviet kroz tri vieka pristajao. (Ariosto R. R. — Streckfuss, Halle 1849, str. 22). Veličajuća ili razbludna metaforna hyperbolnost neodmiče ovoga spjeva od spievâ I te XVI do XX, ni od uzornih romanskih epa, ni od narodne naše pjesme (koja, osobito na dohvatu bujne iztočnjačke mašte, zna za djevojačke oči, koje Travnik pale), ni napokon od drugih Gundulićevih pjesnih, koje, n. pr. „Suze sina razmetnoga“, „U smrt Kalandrice“ obiluju istom bujnosti metaforâ i hyperbolâ, istom retoričnom kićenostju. A pitanje, je li Gunduliću psihologički moguće ili pak estetički dopušteno bilo u saveznoj i jedinstvenoj kompoziciji, da onako sastavi romantične izmišljene osobe s historičnimi i to svoga vremena, to pitanje nije još riešeno, ako se naprosto tvrdi, da ni onodobna ni sadanja poetika toga nemože odobriti. — S predjašnjimi spjevi u dosljednu je savezu ovaj spjev. Podržava se nit

Digitized by Google

Osmanova čina. Osman i Vladislav često se i tu kontrastiraju. Misao na Hoćimski poraz Osmanov opet se i opet namiće živo pjesniku (strofe 7. 13. 18. 28. 32. 49. 79. 81. 146.) Čisto subjektivnih reflexija pjesnikovih ovdje nema, osim u prve dvie kitice; ni neposrednih apostrofâ pjesnikovih, samo pjesma Poljakinjâ pak onda govor Sokoličin apostrofira Vladislava (strof. 31—42, 74—81), tako da su te dvie apostrofe u očitu kontrastu, i govornih kitica ima razmjerno malo Ovaj dakle spjev prikazuje pretežno epskim načinom, više poput Ariosta nego li poput Tassa.

X spjev, opraviv u 1. kitici Sokolicu, završuje (strof. 2—20) opis Vladislavova lova, iztičuć jednu narodnu značajku: u sjajnoj družbi lovaca uz oslobodjene Varšavke redaju se zdravice, jedna je Vladislavova njegovoj vjerenici. Od kralja mu dolaze tri glasnika (prema običajnoj u narodnoj pjesmi trojnosti); treći ga zove u Varšavu, jer da se za sutra očekuje poklisar carigradski. Tako strof. 10 nadovezuje glede poklisara Alipaše preko spjeva VI. 92, 93 na spjev V. 136. Vraćajuć se kraljević s družbom u Varšavu, pripjeva uza nj mlad plemić pjesmu njemu na slavu, a o boju Hoćimskom; pjesma ta (strof. 13—64) iztiče se svojom dužinom, prema običaju pjesnikovu prikazivati što više u direktnom govornom obliku. Ono, što smo u dosadanjih spjevih, osobito u IV., čuli o Hoćimskoj bitci, dopunja sadržaj ove pjesme poglavito jednim dosad nespominjanim momentom, naime pripovieda se priprava Poljaka na boj, te pohod poljske vojske pak pohod protivni turske vojske sve do Hoćima, a sama bitka posve se u kratko napominje (strof. 59, 60, dakako opet hyperbolno retorički: n. pr. „Kon Njestera Njester veći turske krvi tu proteče"), obširnije se pak izvodi, u dva puta, molba Vladislavu, da bi oslododio slovinski jug. Pjesma ova zanosi ponješto na narodnu, tako svojim početkom „podiže se plaho diete mlad car Osman s Carigrada", nu poglavito je u njoj na narodnu onaj soko „siva ptica", što od Dunava dolieće k Vladislavu, došavšem na Njester, te mu pripovieda, kako i kud napreduje Osmanova vojska, a puti ga, kuda da on svoju upravlja, kako bi oslobodio zemlje „srbske i bugarske", osvojio Nikopolje, Kosovo, Smederevo, „duh da odahne i počine ukopanieh pepeo kosti Gjurgja despota i Jerine" (evo osvrta na Ljubdragovu poviest u spjevu VIII, i na spomen o narodnih pjesmah u III 18—20). Taj soko Prekodunavac svojim dugim nagovorom Vladislavu (strof. 30—57) nije drugi no sam pjesnik, koji evo opet novim oblikom izriče želju i nadu, da će Poljska osloboditi južnoslovinsko roblje; pak istu mi-

Digitized by Google

sao kaže pjesnik na usta poljskoga pjevača, koji završuje (strof. 63) proseć, neka se kraljević nezadovolji Hoćimskom pobjedom, neka nepostoji na Dunavu, već „prostri sada našu, tvoju, božju slavu od istoka do zapada". Strofe 64—67 u kratko prikazuju, kako kraljevića, osloboditelja gospodjâ, slavno dočekaše u Varšavi (sitna kulturna crtica), a strof. 68, nadovezujuć na 10 strof. ovoga spjeva, prelazi na poklisara Osmanova, koji da je takodjer već na mazovsko polje pod Varšavu dospio i tu se ušatorio (strof. 68 i 75, 76.) Umetak retrospektivni, kitice 69—74, dovoljno potanko motivira, zašto li se je poklisar tako „odocnio saviše," te je istom sad u jesen stigao pod Varšavu, premda je s proljeća pošao iz Carigrada a u mjesec dana dospio bio do u Kamenicu. Ta posve dovoljna i jasna obrazložba dosljedno se odaziva kiticam V. 114—119, a i V. 15, 16, 136 te VI. 92, 93, tako da je valjana saveznost prikazivanja o poklisaru. Dočim se poklisar ušatorio noćit pred Varšavom, u toliko kralj sazove veliko vieće, da na kraljevsku dočeka poklisara poslanoga mir utvrdit s poljskom krunom (strof. 76—80); tu pjesnik opet rado prihvaća priliku svojoj subjektivnoj reflexiji o nerazbornom plahom smionstvu Osmana, koji „eto usiljen car je oholi, *poć u iztok spravan gdi je*, da s darovim sad se moli, komu sabljom prieti prije" i t. d. Tako evo pjesnik dosljedno podržaje nit i lirskih reflexijâ i epskoga čina prema osnutku u I. i nastavku u II spjevu te dalje do ovoga spjeva. — U osvit sliedećega dana (dosljedno prema strof. 10, 76, 77) poklisar ulazi u Varšavu (strof. 85, 90), tu priestolnicu na Visli, glavu Mazovske, koja je srce kraljevine poljske (strof. 86—89). Od kitice 91 do 106 potanko se opisuju turska pratnja poklisareva i darovi, što ih on nosi od cara kralju, pak u kratko i poljske vojvode u toj povorci, što ih je kralj u susret poslao. Već je u spjevu III 4, 5, pak V. 114—118 te VI 91 bio posve kratak spomen te pratnje i darovâ; ali istom ovdje, kadno pred kralja dolazi paša, shodno je mjesto potanjoj *slici* te pratnje i tih darova. Nemože se razložito reći, da protuslovi X spjev spjevom III, V, VI, što se u njem više o tom govori nego li u njih: svako na svom mjestu. U takvoj povorci poklisar „se upravi kraljevskieh put dvorova". Kako preporodnoj dobi dolikuje, „na mramornieh stupieh, koji liep red kažu, svakolika naslonjena grada stoji", a „u prostrana vrata kô se ulazi, udjeljanieh broj se kipâ starieh leških kraljâ gleda"; vješta ruka im je slike utvorila tako, da se čine živi. Tako si je pjesnik kiticami 107—110 pripravio sliedeći sad opis kipovâ poljskih kralja.

Digitized by Google

Već sam obseg (strof. 111—150) ističe važnost toga opisa, koj odgovara tradicionalnoj klasično-romanskoj epskoj tehnici: u mnogih epih toga kroja nalaze se opisi skulpturâ i slikâ. Nije bez znamena, što se sami dvori opisuju u same dvie kitice (107, 108), a dvored kipova kraljevskih onako obširno; jamačno je pjesniku samo do tih kipova, t. j. njemu je do (skulpturne) *slike dotadanje poljske poviesti;* tim je ovaj X spjev u nječem značajan analogon a u nječem još značajnija opreka spjevu XX, gdje Osman nabraja i crta turske slavne care predšastnike svoje. U jednoj značajki je slog toga opisa kipovâ analogan pače istovjetan opisu onih careva, i opisu bitke u XVIII i IX, te i opisu zverinjaka u XIX, naime individuum se svaki za se u svojoj značajnosti crta, i to simetričnim obsegom, po jednomu se pravilno po jedna strofa posvećuje: dakle stilistički značaj ovakovih opisâ u jednoj je značajki istovjetan u spjevih XVIII, XIX, XX, te u spjevih IX i X. Pomno razmatrajuć opise kipovâ, uvjeravamo se, da se je pjesnik držao mogućnosti vajarske; od navedenih devetnaest kipovâ svi su posve plastički zamišljeni i označeni, samo kod devetoga i četrnaestoga moguća je mala dvojba o podpunoj vajarskoj mogućnosti. Kraljevski lici nepomišljaju se basreliefski, nego puni, statuarni, što proizlazi iz samih oznakâ, a pak takodjer iz smisla strofe 148 Pjesnik navodi svigdje shodne tako zvane plastične atribute, koji karakteriziraju glavna poviestna djela dotičnoga kralja, a popunjuje to navodeć napise i izvajane trofeje jamačno na zidu iznad kipa ili pak na podlogu kipa. Izvrstna je i vješto smišljena epigramatičnost napisâ, odgovarajuća plastičkim simbolom (atributom); heraldičke oznake tako su izrazite, da se svojom estetičnom istinitostju čine ujedno historički istinite, ako morda i nisu; njeki kipovi pomišljaju se mramorni, njeki liveni (tako petnaesti „od bronca"), njeki polihromični (n. pr. šestnaesti „druga uza nju slika sva se bieli, prám pod krunom sám se crni"); tko bi znao reći, čemu je pjesnik prikazao tako raznobojan taj dvored kipova? Estetički bi više prijalo, da si ga pomišljamo svega od mramorne bjeline. Ali nevalja nam s vida pustiti naravsku razliku pjesničke prikaze, koja se nemože provoditi nego succesivno na mahove, od realne prostorne mirujuće skupine, makar redovne, koja se okom može donjekle u jedan mah obuhvatiti; tako pjesnik ovdje prikazuje jedan red kipovâ od jedanaest, a drugi od osam ih, a nemožemo za to pjesnika prekoriti s nesimetrije, jer pjesnik opisujuć kip za kipom nepodaje čitaocu cjelovite coexistentne slike, s toga asimetrija nije ni opazna, a obseg

Digitized by Google

prikaze pjesnikove o jednom i drugom redu posve je simetričan; jednako nije ni raznobojnost kipovâ čitaocu onako opazna, kako bi bila, morda neprijatno, gledaocu kipova u sbilji. Tko bi u opisu kipova shvaćao svaku rieč prozaički doslovce, a nebi imao na umu način pjesničke porabe tropâ i figurâ, mogao bi, ali dakako nerazložito, koju tu oznaku držati za neplastičku, za nemoguću vajarski; n. pr. u strof. 112 Lehu „*dubrava je oko čela,* on bo iz dubrâv skupio je u gradove i u sela puk itd.“: to je posve plastičan atribut, shvaćajuć „dubravu“ metonimički za lišće dubravno, hrastovo, a da to valja tako metonimički shvaćati, u tom nas medju inim podkrepljuje i kitica XI, 48, gdje se gleda slika „onoga ki... a od zelena perja (t. j. listja) *svita* na glavi mu stoi *dubrava*“, t. j. vienac od hrastova listja Da li opis kipova, naznaka historijskih dielâ poljskih kraljeva odgovara historijskoj istini, o tom se ovdje još nepita; nu nema dvojbe, da taj opis i ta naznaka svojom izrazitom i živom značajnosti ima biljeg estetične istinitosti, i da izvrstno izpunja očevidnu svrhu pjesnikovu: iztaknuti diljem poljske poviesti slavnu predaju junačtva i kršćanstva, i prigodomice poviestnu svezu Poljske s jugom slovinskim (n. pr. strof. 127 na štitu Lauša „zagrljena je Visla i Sava“, indje pobjede poljske nad Turci u južnoslovinskih krajih strof. 134). Prikazav u kipovih devetnaest poljskih vladara od Leha do Stjepana Batora, pjesnik odklanja kiticom 148 i 149 mogući prigovor nepodpunosti ocrtanih vladalaca, veleći: „mnoge kipe mnozieh kralja.... kriju mjesta dalja, slike im se s pried nevide“. Dakle slavnu prošlost poljsku do Šišmana III, koji je sliedio poslie Batora, nacrtao je ovdje pjesnik, dočim Šišmana III i sina mu Vladislava slavi indje u pjesni. Kako rekoh, ovaj priegled poljske poviesti u spjevu X ima svoj očit pendant u priegledu turske poviesti u XX spjevu, ali koli je estetički uspješan, koli umno domišljen kontrast u situacijah: ovdje poklisar Osmanov kroz ovjekovječenu umjetnički prikazu slavne poljske prošlosti prolazi pred kralja poljskoga molit mir, a ondje u XX spjevu car Osman na stratištu prije užasne smrti svoje od ruke roblja svoga rekapitulira svjetobornu poviest tursku, on, baštinik i jadni sjen njezin. — I s opisom carskoga saraja u XIX, 1—26 stoji opis poljskoga kraljevskoga dvora u kontrastnoj, nu ne toli jakoj svezi. Te kontrastne relacije nisu slučajne, nego su prema estetičkim pravilom, one ukazuju na sviestnu kompozicijnu svezu spjeva X sa spjevi XIX i XX, na jedinstvo radnje ciele pjesni; jedinstvo i savez kompozicije

Digitized by Google

nestoji samo u tvari, u napredku istoga glavnoga čina, nego i u formi, medju inim u kontrastih, u analogijah pak i u lirskih reflexijah, ako se epom, kao što ovim i kao što Camoesovim, provija jaka subjektivna lirska struja. — Poklisar ulazi u kraljevske dvore te dočim kralj s doglavnici velikaši vieća u trećoj, priestolnoj dvorani, ima poklisara knez Sborovski pozabaviti u sprednjoj; tako je kiticami 150—160 pjesnik pripravio prvi odsjek sliedećega XI spjeva, naime opis slikâ u toj sprednjoj dvorani.

Pošto pjesma poljskoga pjevača te opis kraljevskih kipovâ zapremaju dvie trećine ovoga spjeva, a od ostaloga još mjesta razmjerno najviše zaprema opis poklisarovih turskih pratilaca i darova (kulturna crta), to se opaža i tu ono stilistično svojstvo sve pjesni, da se o neposredno glavnom činu razmjerno malo pjeva; tako je ovdje prispjetak Alipaše u Varšavu, zasnovan u II spjevu kao jedan trak glavnoga čina, samo reć bi nit, na koju pjesnik nanizuje uresno biserje, u kojem se odsievaju kulturne crtice, slava poljska prošla i sadanja, opreka Vladislava i Osmana, i želja pjesnikova za oslobodjenjem slovinstva od Turaka. Sve od spjeva III Alipaša je poglavito tako upotriebljen. Nije to nimalo proti slogu spievâ XVI do XX; i tu, gdje se sprema i izvodi propast Osmanova, vidit ćemo, da je sam Osman vrlo malo prikazan u akciji, ponajviše bavi se pjesan drugimi osobami i predmeti, tek u XX spjevu u samoj katastrofi ima sám Osman (svojim govorom) velik estetički znamen, neposrednim načinom kao protagonista. Osim već spomenutih sadržajnih i kompozicijnih sveza ovoga spjeva s ostalimi, iztaknut ću još sliedeće. Značajno je u pjesmi poljskoga pjevača, što pjesnik daje govoriti samu pjevaču, a što sokolu Prekodunavcu: onaj govori li o tom, što on, kao Poljak, vjerojatno može znati, dočim ovaj kao doglasnik pjevačev soko poglavito govori ob Osmanu i južnoslovinskih stvarih. Isto opažamo i indje često u pjesni, da pjesnik odabira govorećim osobam svakoj dolični sadržaj, što ona vjerojatno može znati. Pak onda će se i s te strane pokazati opravdana i u slogu svom jedinstveno-dosljedna pjesan, što ono u IV spjevu na Hoćimskom razbojištu Turčin Alipaša opisuje potanko tursku Hoćimsku vojsku, a u XI spjevu Poljak Sborovski opisuje, tumačeć Alipaši slike, poljsku Hoćimsku vojsku; osim toga ima ta razstava i razlika opisa obiju vojska još inu estetičku znatnost. Poviestni podatci o poljsko-turskom ratu nalazeći se u ovom spjevu (tako strof. 23, 25, 42), slažu se s dotičnimi podatci u inih spjevih, poimence u XI; o Korevskom je rieč (strof. 44) dosljedno i skladno

Digitized by Google

sa spjevom II, pak IV, VI, a nastavit će se u XII. Retorički nakit i ovdje je obilan, najpače hyperbole i antiteze, osobito je značajna i posve prema slogu pjesnika Gundulića dražestna antitezami i hyperbolnimi paradoxi bujna ironija sokola Prekodunavca na Osmana diete, kako se u boj sprema (strof. 36 - 42); tude u govoru pjevačevu govori soko medju inim, kako govori Osmanu „carica" (nije li ta rieč ovdje neumjestna, protuslovna i znak nesaveznosti?): „ti iz moga strieljaj prama (metonimički mjesto: iz tetive od moga prama spletene), ja zlotvore tvê najjače pogledom ću sharat sama" (strof. 40). Nu da pjesnik zna i epigramatički jedro pogoditi, pokazuje obilno u ovom spjevu opisujuć kipove. Veoma je značajno, što je sve pjesnik sastavio u opisu poklisarovih pratilaca i darova turskih. Sam paša, pratioci janjičari, spaholjani te ini opisani su — poglavito odjeća im — pak i darovi (konji, luci), tako izrazito živo, da se estetična karakterističnost dojima kao historična, realna istinitost; ali medju darovi, što no ih Osman u Poljsku šalje, evo i trideset robinjica krasnih, što ih „mladomu Vladislavu Osman mladi car posila za razgovor i zabavu" (strof. 98—100). Je li tim darom učinjena pogreška proti historičnoj vjerojatnosti? Ili su te tri kitice čija ukrpina u onaj inače jamačno realističan opis? Najrazložitije će biti reći, da pjesnik kako indje često u pjesni tako i tu uz realistične crte izvodi s pjesničkom slobodom i nerealistične, te je ovdje, izvodeć sliku, uveo u nju i te robinjice, da bude slika raznoličnija, a morda je i nješto pjesnikova humora u tom, što prikazuje Turčina Osmana šiljuća kršćanskomu kraljeviću razbludan haremski dar. U svoj pjesni, i u samih spjevih XVI—XX sastavljene su crte realistična dojma s crtami, koje se dojimlju kao pjesničke domisli, te bi se sva pjesan na same krpe razpala, da idemo samo realistična mjesta Guduliću priznavat, a nerealistična njemu poricat.

XI spjev. Kako je pripravljeno u predjašnjem spjevu, zabavlja se u ovom poklisar turski sa Sborovskim gledajuć slike o Hoćimskom ratu, kojimi je urešena dvorana pred kraljevskom priestolnom, dok nebude pozvan pred kralja; opis slikâ zaprema kitice 1—125, a za tim govor poklisarev pred kraljem ide od 135—202 strofe: značajno je za slog pjesni i za važnost onih dvaju predmeta, da je njima posvećeno toliko od svih skupa 214 kiticâ ovoga spjeva. Glede onoga opisa slikâ govori razprava g. Pavića (str. 146) ovako: „U jedanaestom pjevanju divi se paša slikam, koje su u kraljevskoj dvorani po zidovih naslikane. Zborovski pokazuje mu najprije slike,

Digitized by Google

koje prikazuju sve pojedine čete poljačke 40—110, a za tiem gleda paša 110—124 sliku, koja prikazuje sam boj Turaka s Poljaci. Ko ove strofe ma samo površno pročita, svak će se uvjeriti, da je njihov sadržaj, kad ga uzmemo kao opis slika ocjenjivati, veoma nenaredan. Sasvim je drugačije, kada si pomislimo ove strofe u Gundulićevoj Vladislaviadi, u kojoj se isto tako, kao ono u IV pjevanju turska vojska, ovimi strofami opeta poljska opisivaše, koje joj bijahu čete". Ova izjava bit će mi dovoljna izprika, da, nezadovoljujuć se tek površnim čitanjem dotičnih strofa, opis slika što većom pomnjom razmotrim i sa stilistične i sa estetične strane, od kojih najpače prva nuždno traži potanku obširnost. Razprava g. Pavića neveli, u čem da stoji velika nenarednost opisa slikâ; nu morda se tim misli neprimjerenost opisanih slikâ prama slikarskoj mogućnosti, t. j. što pjesnik kazuje, da je u slici prikazano, to ili bar mnogo toga da nemože ni biti naslikano. Netrebam se pozivati na Lessingov spis o Laokoonu, gdje se ističe i tumači naravska razlika prikazivanja pjesnikova od prikazivanja kiparova i slikarova; stvar je ta psihologički i estetički posve elementarna i lahko razumljiva. Pjesniku dolikuje prikazivati succesivno razvijajuće se čine i čuvstva, a slikar (i kipar još više), ako prikazuje čin, fixira svojom prikazom jedan tren čina u vječito mirujuću reć bi zaledjenu sadanjost, što je pak prije toga trena bilo i što će za njim sliediti, to slikar može samo donjekle natuknuti, ali nipošto nemože, kako pjesnik, razvoja prikazati ni u onoj veoma ograničenoj mjeri. Neću govoriti o temeljitih ili netemeljitih izvodih odtud za pravila slogu to pjesničkomu to kiparskom i slikarskome; jasno je, da prema naravskoj razlici prikaznih sredstvâ bit će i bitne razlike izmedju sloga, recimo opisivanja pjesnikova i slikarova te će valjati pjesniku, opisujuć sadržaj slike, da reć bi prevede ono, što je kazao slikar, u drugi jezik, t. j. mirujući ustaljeni momenat slike raztopiti će on u succesiju više momenata — ako hoće da slikarovu prikazu zamieni *pjesničkom* prikazom, inače će mu prienos slikina sadržaja u govorni oblik lahko izaći prozaičan mrtav inventar. I u prozi, n. pr. u estetičkoj ocjeni slikâ veoma je težko sadržaj slike dovoljno živo i značajno prikazati, te je u strukovnoj literaturi takova vještina i riedka i zamjerna. Stežuć se, da neduljim o tom doduše zanimljivom pitanju, velim, da nije iz navedenih rieči razprave posve jasno, da li je opis slikâ nenaredan za to, što on slikarski jezik — ostajuć u prispodobi — prenosi u pjesnički, ili za to, što ga neprenosi, ili pak što čini sad jedno sad

Digitized by Google

drugo. Nu prije nego odsudimo pjesnika sbog njegove bud ovakove bud onakove stilizacije opisa slikâ, a još više, prije nego li odsiečemo, da veliki pjesnik Gundulić nije ni mogao u tom opisu tako i tako pogriešiti, te da se za to ovaj opis mora odbiti na drugoga slabijega pjesnika-krpara, estetička sviest nas nuka, da razgledamo, nije li pjesnik ovdje postupao prema tradicionalnoj epskoj tehnici. Ostavljajuć potanje o tom i navodne dokaze za to potlanjemu odsjeku, velim ovdje samo toliko: opisivanje slikâ i kipovâ jedna je malone stalna i obćenita značajka u tradicionalnoj klasično-romanskoj epskoj tehnici, barem ako uzmemo na um najpoglavitije njeke epe; dakako da je već prvi znatni oponavljač Homerov, Virgilij, stilizaciju takovih opisa bitno promienio, te su potlanji išli više tragom Virgilijevim no Homerovim; a u Camoesovu epu ima veoma obširan opis slika, prikazujućih slavne čine iz poviesti portugalske, pak taj je opis stilizovan tako — ko ovaj Gundulićev, naime da se sad naznačuje sadržajem slike nješto, što porad množtva succesivnih pokretâ činovnih ni nemože biti prikazano u jednoj slici, a jedva bi moglo biti i u više njih, sad pak nješto, što sbilja može biti sadržajem slike, prikazujuće jedan miran momenat. U tom pogledu dakle mislim da nismo ovlašteni Gunduliću poricati onoga opisa slikâ, a jedva ga smiemo, postupajuć sravnjujućim načinom pravednim, oštro estetički prekoriti. Nu ovdje se pita poglavito, da li je sadržaj strofa 40—110 takov, da je kao opis slikâ veoma nenaredan, ali da sasvim dobro dolikuje opisu poljske vojske (koje joj bijahu čete) na Hoćimskom bojištu prije bitke. Pomnim i objektivnim razmatranjem stilizacije toga opisa doći ćemo do posve protivna suda od one izjave u razpravi g. Pavića; a u tom sudu podkriepit će nas zatim i estetički razlozi posve objektivni, iz svezâ i relacijâ u samoj pjesni crpljeni.

Dvoranu pred priestolnom, „viećnicu srednju“ (strof. 1.) naresuje „svila zlatom izpunjena na razlike slike tkana“ (2.), a te prikazuju „slavnu sgodu dobiti lanjske“ (3). Na svodu je prikazano nebo, a na okolo (po zidovih) „bienje oholo“ (4.) To je obćenit uvodni pogled po dvorani; sliedi naznačivanje pojedinih slika iz poljsko-turskoga rata. Nu što li sve hvata po *jedna* slika, nekaže pjesnik izrikom nigdje; to možemo gdje sigurno gdje nesigurnije nagadjati. Najprije „car se gleda, gdje se digo s Carigrada na pogubu poljsku“ (5), a „s njim se pazi oružana množ .. što oko vidi, sve vojska je“ (6.) To može biti prikazano jednom slikom, kojoj je sadržaj:

Digitized by Google

Osman s nepreglednom vojskom polazi od Carigrada. Sliedi „ali opeta poljački se kralj objavlja, gdje prot caru vojsku spravlja“ (7). Ovo bi mogla biti prikaza druge slike, ali po sadržaju kiticâ 8—12 čini se, da strof. 7 naznačuje stilistički samo obćenit uvod, kojemu strof. 12 kao obćenit završetak odgovora, a kitice medju njima kažu razvojne pojedinosti; naime strof. 8 „svud se paze ulaci obtjecat svud zovuć junake na obranu“, strof. 9 kaže to isto drugimi riečmi, dodajuć samo mjesto sakupa vojske: „letjet gledaš zapoviedi po kraljevini, put Varšova da svak pod oružjem sliedi“, dalje strof. 10 „vidiš, na glas ovi gdi od svud vrve vitezovi“, pak strof. 11 „vidiš gdi inostrani knezi s vitezi na pomoć Poljakom ustaju“, napokon završujuć strof. 12 „vidiš gdi se vojska mnoga sbira vrhu polja široka i orlov se stieg prostira proć mjesecu od iztoka“, naznačuje konačni sakup sve domaće poljske i pomoćne vojske. Stilizacija kitice 8, 10 i 11 takva je, da nije pjesnički opis primjerivan slikarskoj mogućnosti; jer tolike succesije činâ i prostorne raznosti, što se u pojednoj samoj kitici pomišlja, nemože po jedna slika hvatati. Dakle bismo si imali više slikâ za sadržaj kiticâ 7—12 misliti. Ali uprav iztaknuti značaj stilizacije ovih kitica, pak i obzir na to, da je prema zakonu o kontrastu pjesnik valjda pomišljao uz jednu sliku o turskom pohodu bojnom opet jednu kontrastnu o poljskom pohodu bojnom: to nas nuka da uzmemo, da je pjesnik ovdje, prevodeć slikarski jezik u pjesnički, prikazivao pojedine glavne razvojne momente, od kojih je u slici prikazan samo konačni razmjerno mirujući posljedak. Prilično je dakle vjerojatno, da nam je za kitice 7—12 pomišljati samo jednu, i to drugu sliku, kojoj je sadržaj: oko poljskoga kralja kod Varšave poljska i pomoćna vojska na sakupu, ili na pohodu. — S izvjestna kompozicijnoga razloga prelazi pjesnik hitro dalje ovako: „nu poklisar ostavi ove (slike) i uze paziti, gdje stoje u spravi Turci se udrit i kršćani“ (strof. 13). Tim je obćenito naznačen sadržaj treće slike, a kitice 14—22 naznačuju potankosti toga sadržaja, naime geografički položaj bojišta, namještaj vojskâ pak uz to i efekt izvrstne živosti slike. Vojske se dvie „kažu na ravnu polju kraj prostrane Bogdanije i granicâ od Podolja“ (14), „o krajih polja Prut i Njester gledaš“ (16); „s jedne strane pazi se bez svrhe turska vojska gdi se jakno mjesec na luk stare“ (17), a „s druge vojska od Poljaka kaže se liepa kita skladno svita“ (18). Ostale navedene kitice ističu živost slikarske prikaze. „Tako su izatkane sé države (Bogdanija i Podolje), da ih gledalac scieni za zbiljne“ (15). Ovo je

Digitized by Google

ili hyperbola, ili još vjerojatnije metonimija (totum pro parte): nisu „države", nisu ciele pokrajine, nego je jamačno samo krajinska okolišna karakterističnost prikazana, kano dno slike, a tu i Njester i Prut, kojih „ako'ć oku vjerovati, romon čuješ, tiek vidiš" (16); kitice 19, 20, 21 govore li o živosti prikaze: „tkalac toliko slične slike svemu poda, da ne samo svak prilike od vitêz pozna, nu bi reko: trepte stezi, buče ljudstva, konji igraju, pače se oko dotle vara, da čuješ gdje bubanj svaki udara i trublje trube". Mislim da možemo s razlogom reći, da je kiticami 13—22 dobro naznačen slikarski mogući sadržaj jedne slike: na Hoćimskom bojištu turska vojska utaborena stoji naproti poljskoj, pak da je i izvrstno, ako i mjestimice hyperbolno, iztaknuta podpuna μίμησις slike; i dalje ćemo vidjeti, da pjesnik češće sgodno iztiče izrazitu živost slikarskih prikaza, a mislim da imam na to i na izraze, kojimi to pjesnik čini, svraćati pozor, neka se vidi, da nam *text* podaje *opis slikâ* o vojskah, a ne morda što drugo. — Poklisar paša zapanjen je „izvrstnostim sieh napravâ", te „snebivajuć se, da toliko ruke umrle hitro vezu" pita Sborovskoga: „tko bî toli umjetan, da duh podà oviem mrtvim prilikam, tko osnovà lanjskoga boja sile?" (22—25). Pak dalje podaje pjesnik paši hyperbolnu izjavu, koja ima tu očitu namjenu pjesnikovu, da se motivira neopisivanje ovdje turske vojske (to je bo, inako, već u IV spjevu opravljeno) te prelaz na potanko opisivanje poljske vojske slikarski prikazane. Paša naime nastavlja: „eto pazeć vojsku našu svakoga u njoj poznam pašu i Turčina po Turčina (to je dakako hyperbolno), još sam željan poznat i one srećne puke, kiem je *caru odoliti* od junačke *išlo* ruke (turački ponosni euphemizam) i čuti od svieh ime, *ko svieh vidjeh vojevati*" (26, 27, 28). Tako je pjesnik motivirao sliedeći obširni katalog Hoćimske poljske vojske, izveden Sborovskovim tumačenjem slikâ, prikazujućih na skupove tu vojsku. Rieči, kojimi knez gotov na uslugu paši uvodi taj katalog, dopunjuju nječim prijašnju naznaku same treće slike, pak podavaju prvu općenitu oznaku sliedeće četvrte slike: „trudno je razabrat viteze, gdje sva u skupu vojska stoji taborima ogradjena" (31), zato „pogledaj, gdi iz taborâ izašla sva se odkriva vrh otvorena prostora *čekat* cara" (32). Odmah paša „obrati pogled razgledati poljsku vojsku, gdje mu knez ukazà" (33). Sliedeća kitica 34, veleć „vitezi svi na čete u široko sliede u način bojna reda", podaje eto skupa s kiticom 32 općenitu oznaku četvrte slike takova sadržaja, koji je po svojoj mirnoj coexistentnosti primjeren mogućnosti slikarske prikaze; ta slika ide od strof. 35—111, a imamo

Digitized by Google

si ju prema textu jamačno misliti sastavljenu od više pripojenih komada, koji po dužini svojoj savezno prikazuju svu vojsku, svaki komad po jedan u textu jasno iztaknuti skup vojni, te izpunjaju do kraja jednu stranu viećnice (po strof. 111). Rečena skupina kiticâ 35—111. stilizovana je tako, da nemože biti dvojbe, da je to tumačenje *naslikane* vojske; uz to je pjesnik oživio taj tumač i opis tim, da ga neda neprekidno Sborovskovim govorom paši izvoditi, nego dialognim oblikom, upliću se paša češće svojimi pitanji i uzklici u razlaganje kneževo, a za uvod svemu imadu, nadovezujuć na epsku kiticu 34, epske kitice 35—39. Veoma je značajno za svu tu sliku iliti sav taj savezni red slikanih komada o poljskoj vojsci, kakova strofe 35—39 te nastavljajuć ih dialogne strofe 39 do 46 stavljaju na čelo svoj vojsci prehodnika. „Poklisar se s nova snebiva pazeć pred vitezi za vojvodu — pustinjaka“ (35); „zarastó u kosah se vidi, tmasto lice kaže suhor blied od kože“ (36); „noge bose, u rukuh razpelo, po oštrom ruhu opasó se konopom od kostrieti“ (37); „zapanjeni Alipaša čas ne meće oči s njega“ (38), te pita Sborovskoga: „tko je oni, ki ide prvi? u čovjeku satrenu onoliko kú ste ufat mogli obranu na bienje iduć priko?“ (39, 40). Sborovski posmjehnuv se kaže: „neboji se, tko pravu ima vjeru u Bogu“ (41), pak razloživ (42, 43, 44) da je to sveti Blaž, čudotvorac i pustinjak, završuje o njem značajno: „sliedeć po pustinjah Isukrsta, previdi sve sgode medju carom i našim kraljem, tiem, noseći križ u ruci, s kraljevićem na boj dôje, i gdi oružjem ini puci, on molitvom vojevo je“ (45, 46). Je li to slučajno, ili je to njeka sviestna pjesnikova namjera, što se tu taj tako obširno opisani pustinjak, i baš sv. Blaž, stavlja na čelo poljskoj vojsci? Je li on tu prema historičkoj istini, ili, ako nije, ima li ga estetički kritik kao nesgrapnu nječiju ukrpinu izbaciti, izrezati iz slike? — Prelaz od prehodnika sv. Blaža na dalje gradi si Sborovski ovako: „nu besjeda moja ova sasma duga da neizlazi (pjesnik kaže u I, 14: ali da tiem pjesni ove sasma duge neizhode) od poljačkieh vitezovâ slišaj imena, slike pazi“ (47). I sada će sve do strofe 111 knez tumačiti pojedine vojne skupove, prekidan kadšto Alipašinimi opazkami. Knez redom označuje vodje i skupove vojne, označuje ih po stališu, porieklu, pokrajini, oružju, odjeći, — kako to biva u „katalogu“ vojske, ali rabi mnoge rieči i iztiče mnoge oznake (on sam pak i Alipaša), koje očevidno dolikuju samo *naslikanu* „katalogu“ vojske. Prvi je skup: knez Radovilski i njegov vojni oddjel (strof. 48—53); „gledaj onoga... od zelena perja svita na glavi

Digitized by Google

mu stoji dubrava“ (48): vienac hrastova lišća oko glave dolikuje naslikanu već pobjedniku knezu, ali ne knezu stojeću na realnom bojištu; „i odjeća mu je sva zelena, i konj zelen pod njim, *rek bi*, munja je živa“ (49), dalje „pazi opeta družbu i t. d.“ (52), „čete *rek bi* lete jak ognjeni tries vrh gorâ“ (54). Neka se sravne stilistične značajke opisa ovdje diljem do 111 s onim turske vojske u IV, vidit će se razlike, koje puno kažu. „Ali gledaj“ drugi skup: Pac-Stjepana i njegov oddjel (54, 55; ističe se boja „vrana“ i biela). „Pazi opet“ treći skup: Sienievića staroste „slika“ i njegovih (56—59; ističe se modra boja). Sliedi četvrti skup (60—67; ističe se zlatna i žuta boja): „gled' onoga, ki u desnici vitiem kopjem *rek bi* trese“ (60), „Zamojski je, ki Tatara razbi“ (62), a „vitezovâ za njim gledaj kê su prilike“ (63). Sliedi peti skup (68—72; ističe se boja biela). „Nut onoga — konj pod njim *rek bi* sad će poletiti“ (68); a paša priuze: „Mikleuš ono li je ban Seniavski? Ja ga poznam, on najprije na oružja *udrì* naša, i *ovdje pali očima*, jer ta je sila u njem mnoga, da mu i od slike strah se ima“ (69, 70); knez odgovara: „ono je ono, štit mu pazi“ itd. (71, 72). Kiticami 73—76 uvodi Sborovski nov odsjek naslikanoga kataloga vojske, naime sliedeći skupovi vojni sastavljeni su svaki od samih plemića, a nekažu im se četovodje poimence kako predjašnjim skupovom; pri tom knez ističe za tumač jednu crtu poljskoga političnо-vojnoga ustava, veleć, da „u Poljskoj svako mjesto, malo i veliko, ima svoga osobna plemenika ter svi ti, 'er hoće to zakoni, treba na boj da ustanu, kad kralj vojuje za obranu kraljevstva“ (74, 75); zato „četam, koje slide, svjetlje slike tkalac podà, svi bo u njih, ki se vide, plemići su“ (76). Šesti skup, u novom odsjeku prvi, Mazovska je četa (77, 78; ističe se boja modra i srebrena), sedmi su Gniezdanci a s njimi u pored „gledaj“ Krakovce, „konj pod svakim željan tieka *rek bi* skače, puha i hrži“ (79—83; boja se nenaznačuje, ali potanko oružje i odjeća). Sliedi osmi skup, vojskovodni iliti generalni voj; njemu je, kao središtu naslikanoga kataloga, razmjerno najviše kitica posvećeno, (84—103), a napose poimence kraljeviću (84—90), Hodkieviću (91—93), Krunoslavi (94—96), samomu Sborovskomu (naslikanu, 97—99), a ostale se u tom skupu „najveće od kraljevstva vojevode“ na sploh, bez imena, označuju (100—103) Da se nedulji dalje govor ob ovih plemićkih četah, podaje pjesnik paši uzklik prekidajuć kneza od čuda na pogledu kraljevićeve slike. „Dosta, svietli gospodine, ké se čudo meni odkriva, do istine kraljevića vidim živa“ (84), pak

Digitized by Google

ga prvi slavi Turčin: „dobit nosi u pozoru, sreću u ruci, slavu u čelu“ (85), a „knez priuze: ono 'e slika — iztočnoga dobitnika... ah! pogledaj, u prilici ká mu uzmnožnos sja velika“ itd. knez navodi karakteristične znakove kraljevićeva prvenstva te je Vladislav veljim sjajem ceremonijalnim iztaknut kao središte (86—90; iztiču se boje biela, grimiz i zlato). Nastavlja knez: „uza nj gledaj starca onoga — ono Karlo Hodkievič je — ah! njegova slika u tkanju stekla izvrsnos toliku je, da bi reko pazeć na nju: i sad misli i svjetuje“ (91—93; iztiče se boja „zagašena“); dalje „pazi uz njega zatočnicu Korevskoga vjerenicu Krunoslavu i t. d.“ slavi ju udvorno knez pak i, dosljedno predjašnjim spjevom, paša preuzimajuć „dobro poznam ja bojnicu slavnu, vidjeh ju veće puta ne bez čuda“ (94 do 96; iztiče se boja sunčana) pak nastavlja paša: „nu ono li, svietli kneže, milosti je vaše slika?... svakomu se poznat dava i t. d.“ a knez „s posmjehom miliem“ pravi udvorni vitez odgovara paši: „slika 'e ona od jednoga prijatelja draga tvoga, ki te služit u svem želi“ (97—99; iztiče se boja rumena). Na pitanje pašino „tko su oni ostali, ki uz vas hode?“ podaje knez kulturnu poljsku crticu o tih „najvećih od kraljestva vojvodah“, da su „čeljad sviesna i krieposna, u slobodi ká boravi, druge uzde ter nepozna, neg kú sama sebi stavi“ i opisuje im dalje sjajnu opremu (100—103; iztiče se boja biela i zlatna). Knez prelazi k novomu, devetomu skupu: „Ali sad k onomu ti vitezu oči svrni — Altanskoga kneza obličje ondi 'e ono izatkano — u zastavi vojske on jaše najposlije, njemške vojske i franačke za njim je izbor“ (104—107; iztiče se boja srebrno-biela). Sliedi zadnji posebni deseti skup: „Nu opet vojska od Kozaka pazi gdje se na se kupi — peset tisuć njih je u broju — gled' gdje Sajdački gre pred njima i t. d. (108—110; iztiče se boja crvena). Kitica 111 završuje naslikani katalog: „jur knez dospie, čiem na kraju od viećnice s jedne strane veće i čete dospievaju s liepiem redom izatkane“; a sliedeća kitica 112 uvodi novu sliku, recimo petu, o samoj Hoćimskoj bitci ovako: „nu opet paša uze iz nova stranu drugu razgledati, na kój tkalac hitri osnovà vojska s vojskom gdje se rati“. Na tu jamačno jednu sliku odnose se strofe 113—124. Kako za strofe 40—110 tako za ove strofe 113—124 veli razprava g. Pavića (str. 147, gdje se doduše, neznam zašto, citiraju strofe 110—124, što je svakako netočno), da su kao opis slike veoma nenaredne, te da su „sasvim vidan odlomak iz onoga mjesta Vladislavijade, na kojem se boj medju Turci i Poljaci opisivaše“, pak su, po mnienju g. Pavića, od sastavljača

Digitized by Google

Osmanide ovamo iz Vladislavijade dakako nesgrapno prenesene. Razloge za naslikani katalog poljske vojske sastavit ću malo niže; sad razmotrimo stilistički kitice 113—124, da li glase kao odlomak sasvim vidan iz povećega opisa Hoćimske bitke, ili pak glase kao opis slike dolikujuće uz one predjašnje slike. Kitice 113 i 114 protaza su prispodobe retorična kroja, a 115 im je apodoza („tako i obie vojske, ké su uresne odprie bile, liepi su ures u strašni pogled obratile"). Ovo više glasi kao osvrt na prije opisane slike mirujućih još vojska, nego što bi pristajalo opisu sbiljnih vojskâ, prije bitke i za bitke. Ostale kitice (116 do 124) takodjer su retorički obćenite, pravi loci communes, bez ikakova realistična detaila o bitci (samo se Vladislav i Osman ističu kao prvaci), pa ipak već se u strof. 123 veli, da je „pod kraljevićem gora mrtvacâ te on svud bjeguće Turke slidi", a u zadnjoj strof. 124 veli se, da „Osman sve na boj tjera, *pobjegućstvo* njega smeta, i neposluh i nevjera". Očevidno je, da se tu u kratko i početak i *konac* bitke obćenitimi retoričkimi izrazi (loci communes) označuje kao njeki résumé, dolikujući pjesničkoj succesivnoj naznaci sadržaja *slike*, ali nipošto nisu te kitice ni vjerojatan nekmo li sasvim vidan i siguran odlomak iz kakova povećega opisa bitke medju Turci i Poljaci. Relativna mirovnost slikane prikaze pretvara se gdješto u succesiju pokretâ, činâ, kojih dakako jedna slika nemože hvatati: tako su najpače kitice 120 i 121 prevod iz slikarskoga jezika u pjesnički; ali sadržaj kiticâ 113—119 i 124 posve točno, a kiticâ 120—123 na pjesničku pristaje za jednu veliku bojnu sliku, a slici dolikuje i to, da se dva suprotna prvaka ističu, pak i dosljedno prema izrazom u opisu predjašnjih slika smieraju ovdje na slikanu bitku izrazi „usred boja krajević se *gleda* prvi", i „al se i Osman car opeta *pazi*". Nu kad bi se i uzelo, da su te kitice 113—124 odlomak iz opisa prave bitke u Vladislavijadi spjevanoj g. 1621, nebi se tom hipotezom ništa postiglo, kako ću poslie razložiti. — Zabavu timi slikami završuje posve značajno i duhovito kitica 124: „napried slike, koje stahu, sram gledati paši neda; jer medju oniem, ki bježahu, i priliku svoju ugleda", a kitica 125 gradi prelaz na novo „nu u to dodje i glas veće Sborovskomu, da poklisar i on u vieće pred kralja uljezu".

Na temelju ovih textovih podataka mislim da će se osnovanimi priznati sliedeći iz same stilizacije strofa 40—110 crpljeni razlozi, koji govore proti tvrdnji u razpravi g. Pavića, da bi te strofe bile veoma nenaredne kao opis slika, ali da su sasvim naredne kao opis

Digitized by Google

sbiljne poljske vojske namještene prije bitke. Da pristane rečena skupina strofâ za opis sbiljne vojske na bojištu stojeće prije bitke, trebalo bi izbaciti iz nje kitice, koje izrično govore o slici, ili jasno naznačuju slikarsku μίμησις ili govore o boju kao prošastom (lanjskom) dogodjaju; po tom bi valjalo izbaciti dvadesetak strofâ. Zatim bi valjalo izbaciti ili bar znatno promieniti kitice, koje se tiču dvogovora Alipaše sa Sborovskim; jer jamačno nije vjerojatno, da bi prije bitke poljski knez Alipaši pokazivao i označivao (i brojevno) poljsku vojsku, a kako bi taj poljski knez sama sebe u bojnom poredu pokazivao paši? Nadalje postoje dvie bitne stilistične razlike izmedju ove skupine strofâ i onih strofâ u spjevu IV, gdje Alipaša pratnji svojoj na pogledu Hoćima pripovieda, gdje su i kakvi su turski vojni oddjeli stajali na Hoćinskom bojištu, razlike takve, koje svjedoče proti tvrdnji g. Pavića. Naime dočim se ovdje u strof. 40—110 kod svih devet bojnih skupova obilno ističu *boje* osim kod jednoga, tamo u IV spjevu reć bi nigdje (van što se u strof. 83 kaže „Abas u bieloj haljini", 85. „pod bielim stiegom", a u 90. u opisu Sokoličinih amazonkâ tek prispodobno „konji jak snieg bieli)": ova razlika jamačno kaže, da se u XI strof. 40—110 radi o naslikanoj vojsci; nadalje dočim u spjevu IV Alipaša pokazuje realna mjesta u okolišu Hoćimskom, gdje je koji oddjel turske vojske bio namješten, nema ovdje u strof. 40—110 nigdje ni spomena o takovu realnom bojištnom razmještaju poljske vojske, nego se bez ikakve naznake mjesta pokazuje povorka sljedovnih bojnih oddjela, kako dolikuje sljedovnu savezu slikanih komada, prikazujućih po dužini povorku vojske. Napokon kako dolikuje opisu sbiljne vojske na sbiljnom bojištu Hoćimskom prehodnik sveti Blaž (u strof. 40—45)? Kako je njemu tu mjesto, pošto je prije tisuć godina mučenički poginuo, a razprava g. Pavića zahtieva historičku istinitost? Kako je naprotiv značajna i umna pjesnička invencija, da je *naslikanoj* poljskoj vojsci stavljen na čelo baš sv. Blaž, to ću dolje niže iztaknuti. A u čem su strofe 40—110 nenaredne kao opis slikâ? Nemogu razabrati; baš ove strofe nigdje neizlaze iz okvira slikarske mogućnosti nego vješto i živo ističuć mimezu tumače mirujuću slikarsku prikazu, van što pjesnik (t. j. Sborovski) kaže broj Kozakâ (strof. 109 „peset tisuć njih je u broju") i bezbroj vojvoda sliedećih za Seniavskovim oddjelom (strof. 73) što su dakako, najpače prva, pjesničke a ne slikarske naznake. Bit će dakle posve osnovano tvrditi, proti mnienju g. Pavića, da strofe 40—110, ni neglededć na sv. Blaža, po svojoj stilizaciji nipošto ne-

Digitized by Google

mogu ni biti opis sbiljne vojske, nego da su i to posve naredan tumač i opis naslikane vojske. Jednako je promašeno u razpravi g. Pavića (na str. 143) gramatično i stilistično tumačenje Alipašina opisivanja turske Hoćimske vojske u spjevu IV, što dokazati iz texta pjesni pridržao sam si za peti dio radnje.

Nu osim stilističkih ima proti tvrdnji g. Pavića i mnogo estetičkih očevidnih činjenica, što jih pokazuju kompozicijne sveze i relacije pjesni. Odsjek spjeva XI od strof. 1—124 jedna je promišljena cjelina, dovoljno motivirana koncem spjeva X, sama u sebi posve savezno i dosljedno provedena, a kiticom 124 valjano dovršena, tako da kitića 125 gradi jasan i dosljedan prelaz na dalje, na drugi savezni dio ovoga spjeva; odsjek taj je — prema tehnici u svoj pjesmi — opisan, reć bi dekorativan umetak u prikazu izvadjanja Alipašine oratorske zadaće pred poljskim kraljem. Taj odsjek kao ukrasan umetak prikazuje umjetničku dekoraciju viećnice pred kraljevskom priestolnom: slike o pripravi, tečaju i koncu poljskoturskoga rata; one sastavljaju jednu saveznu cjelinu, iz koje se neda ništa izkinuti, kako to bez objektivna povoda čini razprava g. Pavića. Te su slike: 1) polaz Osmana s vojskom od Carigrada, 2) Poljska i pomoćna vojska oko poljskoga kralja na sakupu i pohodu pod Varšavom. 3) Pod Hoćimom utaborena poljska i turska vojska jedna proti drugoj. 3) Poljska vojska poredana u duž po pojedinih vojnih skupovih. 5) Bitka Hoćimska, naginjuć već Turci bježati. 6) Turska vojska u bjegu. Očevidno je sve to jedna slikarsko-dekorativna savezna cjelina. A način, kako je pjesnik pojedine djelove te cjeline prikazao, očituje promišljenu kompoziciju. Netumači svih ovih slikâ Sborovski poklisaru, nego o prvoj i drugoj sve, malone sve o trećoj, pak opet sve o petoj i šestoj (ako uzmemo za jednu ono što se u kitici 124 veli) sam pjesnik epski pripovieda, naznačujuć im sadržaj, a samo o četvrtoj slici (iliti o komadih, od kojih je ona sastavljena) govori Sborovski tumačeć Alipaši. Dočim o slici prvoj rade kitice 5. i 6, o drugoj 7—13, o trećoj 13—21 (uzmimo još 26, 31), o petoj 113—124, o šestoj 125, rade o četvrtoj slici kitice 33—111, i to govornim ili dvogovornim oblikom (na usta Sborovskoga i Alipaše) kitice 32, 33, pak 39—110. Nije slučajno nego očevidno promišljena i ona razlika sad epske sad govorne prikaze i ova razlika obsega prikazâ. O čem je bilo već u predjašnjih spjevih govora, to ovdje pjesnik epskim pripoviedanjem u kratko opravlja (epski navodeć sadržaj svih ostalih slika osim četvrte); samo ono, o čem dosad nije bilo govora, naime po-

Digitized by Google

tanku karakteristiku poljske vojske Hoćimske daje pjesnik ovdje obširno i potanko izvoditi Sborovskovim tumačenjem četvrte slike. U opisu prve slike ponavlja jedna kitica (XI, 5) palillogički uz malu potrebnu promjenu prvu kiticu iz one poljske pjesme u predjašnjem spjevu (X, 13), a kitice opisa druge slike (XI 7—13) ponavljaju palillogički uz potrebnu prikratu i promjenu kitice u istoj onoj poljskoj pjesmi (X, 15—22); ta palillogija nije nipošto znak krparije, ima joj dosta analogije u Tassovu epu te inih umjetnih, da i negovorimo o primjerih narodnih, a ovdje joj je razloga: što u X spjevu kaže pjesma poljska, to ovdje u XI prikazuje slika poljska. Isto je tako razložito, da su slike, dotično opisi ob Osmanovu pohodu iz Carigrada, o turskoj kod Hoćima utaborenoj vojsci, o bitci Hoćimskoj, i o bjegu turske vojske u posve obćenitih „loci communes" malne bez ikakva realističnogá detaila izvedeni, a da je nasuprot slikarska prikaza, dotično Sborovskov tumač i opis poljske vojske Hoćimske od realistične velike potankosti: tolik detail o domaćoj vojsci dolikuje poljskomu umjetniku, i poljskomu tumaču Sborovskomu; a o vjerojatnosti, da je dubrovački pjesnik taj detail crpio što iz poljskih grafičkih nacrta što iz poslaničkih viesti, biti će spomena na drugom mjestu Što se kod treće slike, o turskoj Hoćimskoj vojsci, navodi geografično mjesto posve kako u spjevu IV, i što veli Alipaša, da u njoj pozna Turčina po Turčina, to je očit osvrt na onaj Alipašin potanki katalog turske Hoćimske vojske izvedeni u spjevu IV, a ujedno izjava i prošnja Alipašina služi za motivaciju, da se ovdje brzo priedje preko kataloga turske vojske na katalog poljske. Po tom je naslikani katalog poljske vojske u XI spjevu u hotičnoj kompozicijnoj relaciji s katalogom turske vojske u IV spjevu: onaj je ovomu dopunjujući pendant, ali s kontrastom umno smišljenim i estetički vrlo dojamnim.

Tamo u spjevu IV povieda Turčin o turskoj vojsci, ovdje u spjevu XI Poljak o poljskoj; tamo gleda i pokazuje Turčin svojim suputnikom turskim samo gomile kostî od bivše nebrojene turske vojske, ovdje Poljak gleda i pokazuje Turčinu, molitelju mira, ovjekovječene umjetnošću pobjednike Poljake; posljedak i oštrica (pointa) Turčinova kataloga je: prah i pepeo, a posljedak Poljakova: vječna slava poljskoj vojsci u tvorovih domaće kršćanske prosvjete, i vječna sramota bježećim Turkom. Očevidni su evo estetički motivi, s kojih pjesnik nije kataloge obiju vojska skupa na jednom mjestu izveo, nego ih je razstavio te svaki na sgodnom mjestu,

Digitized by Google

liričkimi reflexi ih oživljujuć, karakterističnim načinom i kontrastnim spomenom jednoga na drugi proveo (u Tassa je katalog križarske vojske I 37 – 65, a musulmanske egipatske XVII 3—37). Nadalje stoje slike spjeva XI u očitoj estetičkoj svezi s kipovi spjeva X; kipovî ovjekovječuje poljska prosvjeta svu slavnu prošlost poljsku do Vladislava, a ovdje se u XI spjevu nadopunja to slikarskom proslavom najnovije, Vladislavove pobjede, i tim se ujedno Vladislav uzdiže nad svu prošlu slavu, podajući pjesnik njegovoj proslavi toliko i još više obsega pjesni koliko svim prošastim junakom. Pak, kako je junačtvo poljsko u prošlosti podloga novome junačtvu Vladislavovu, tako je ovo opet podloga poslanstvu Alipašinu, i tako je po prikazi spjeva XX turska davna i skora poviest podloga jadnoj propasti Osmanovoj. Duhovita je invencija pjesnikova zabavljanje Alipaše sa slikami poljske Hoćimske pobjede u čas, kadno će taj stupiti pred kralja molit mir „za cara od carâ, koji ovi *prvi* put posló je za mir pitat“ (veli Alipaša kralju strof. 138): kakova e to psihologična priprava Alipaši za obavljanje svoga poslanstva, kakova je najpače duhovita satira u onoj zaglavnoj oštrici čitave te zabave sa slikami, gdjeno Alipaša, ugledavši u slici bježećih Turaka i svoj jadni alter ego, zasramljen prekida to svoje bolno „estetičko“ uživanje te odmah polazi pred poljskoga kralja. Estetički je važan i za kršćanski duh ciele pjesni značajan i lik sv. Blaža, koji s križem u ruci prikazan je na čelu poljske vojske; razgovorom Alipaše sa Sborovskim o njem pjesnik je iztaknuo opreku turstva i kršćanstva: Turčin nemože razumjeti, što li takav čovjek „putju ništa“ može vriediti u boju, Turčin zna samo za snagu tiela, snagu duha tumači mu kršćanin Sborovski.

Osim toli obilnoga i mnogostranoga estetičkoga znamenovanja imadu one slike i historičku zanimivost. Nemislim ovdje na onu već spomenutu okolnost, da je naš pjesnik imao tudjih epskih uzora za prikazivanje takvih slika, nego su mi na umu ini, posve vjerojatni historički poticaji pjesniku. Dubrovački prosviećeni pjesnik 17. vieka bit će znao za talijanske historične slike, recimo n. pr. za velike i mnogobrojne slike iz ratne mletačke poviesti, kojim su veliku viećnicu duždine palače uresili vještaci 15. i 16 vieka; imajući na umu takove historične slike, pak njeke još, koje prikazuju velike skupe ljudi reć bi miniaturnom izrazitošću pojedinih individuâ (n. pr. V. Carpaccia ciklus sv. Ursule, ili obhod G. Bellinia, oboje iz konca 15 vieka), mogao je pjesnik doći na misao, da opiše onakove slike onakova sadržaja, kako je to učinio. Za

Digitized by Google

Šišmana III i Vladislava Šišmana IV goji se u Poljskoj slikarstvo, kiparstvo, rezbarstvo (Moravski: Dzieje narodu polskiego III, 409, 363 i 364, 302 „Wojna Chocimska, poemat bohatyrski" iz zadnje četvrti vieka 17, kaže (str. 425 izdanja Lwów 1850), da susjedi sa svih strana čestitaju u Varšavu za Hoćimsku pobjedu i „rzezane w miedzi naszych wojen abrysy posyłają sobie". Ali naš pjesnik opisuje *tkane* slike, štono pokrivaju srednju viećnicu. To će dovoljno osvjetliti sliedeći poviestni podatci u knjizi W. Schäfera (Die k. Gemälde-Gallerie in Dresden I, Erste Abtheil. st. 9—24) povodom tako zvanih Rafaelovih tapetâ iliti „arazzâ" po Rafaelovih patronah. Već u 16 vieku, a najpače početkom 17. vieka nadtječu se vladari uresivati svoje dvorove tkanimi slikami; najotmenije bijahu od svile „zlatom-izpunjene", kako naš pjesnik veli. Te tkanine od po šest, po deset ili više komada prikazuju savezne cikle dogodjaja biblijskih ili svjetsko-poviestnih, tako je n. pr. izborni knez Mavro polovicom 16 vieka dao tkati — po Schäferovih riečih — „den sogenannten Türkenzug"; a slikarske patrone, po kojih su slike tkane, kolahu u reprodukcijah bakroreznih. Uzmimo još k tomu na um, da su u Dubrovniku vieka 16. uvedene tkaonice svile, te su Dubrovčani slovili ovim i ostalim obrtom (Appendini Notizie I. str. 234, i Dubrovnik od g. 1849 str. 127, 137), uzmimo napokon još i na um znamenovanje lika sv. Blaža u tkanoj slici poljske vojske: to ćemo s najvećom vjerojatnošću, da nerečem posve sigurno pogoditi realne historičke poticaje i estetičke namjere pjesniku u invenciji onih tkanih slikâ o Hoćimskom ratu s likom sv. Blaža na čelu poljske vojske. Tko je taj sv. Blaž? Ako sravnimo pjesnikov opis (XI, 36—46) s vjerodostojnimi podatci drugih, nemože biti nikakove dvojbe, da je to zavjetnik republike dubrovačke sveti Vlaho. (Gledaj: Život Svetaca i t. d. od dr. Fr. Ivekovića 1874 str. 16—20, Vollständiges Heiligen-Lexicon Joh. Stadler u. Fr. Heim, Augsburg 1858 I Band str. 489—491, Ersch u. Gruber Encyklop. I Sect. 10. str. 339; Slovinac God. I. broj 1. o kipu sv. Vlaha). On je bio biskup u Sebasti te je mučenički umro g. 316; bio je — ove crte je upotriebio pjesnik — gospodskoga roda, otišao je u pustinju, tvorio čudesa; slika se ili kao biskup ili kao pustinjak, ovakova ga prikazuje pjesnik. Dubrovačke tradicije mogle su ponukati pjesnika, da stavi sv. Vlaha u poljsku sliku ovakovim načinom: „on medju carom i našim (poljskim) kraljem sgode sve previdì, tiem noseći križ u ruci s kraljevićem na boj dóje, i gdi oružjem ini puci, on molitvom vojevó je" (XI, 45, 46.). Po Appen-

Digitized by Google

dinu (o. c. I str. 177—179) sv. je Blaž od g. 972 navlastiti zavjetnik Dubrovnika, te se njegov blagdan velikim slavljem obhodnim slavi po više dana, uz gromorne bojne igre domaće vojske. Po istom Appendinu (o. c. I str. 306) postoji o sv. Blažu sliedeća legenda dubrovačka: car Mehmed bio je (sredinom 15. vieka) pošao od Sutjeske s vojskom proti Dubrovniku, ali se na jednom vratio. Kad poslie dubrovački poslanici dodjoše pred Mehmeda, uztraži on od njih, da mu pokažu sliku zavjetnika svoga sv. Blaža, a ugledavši ju on reče, da se je takov starac ko taj naslikani ukazao njemu na onom pohodu proti Dubrovniku i prietio mu smrću, ako podje napried, s toga da je on odustao od navale na Dubrovnik i vratio se. Osvrnimo se još i na viesti Appendinove (o. c. I. str. 312 etc), po kojih je Dubrovnik koji put imao neprilikâ od zapadnih kršćanskih vlasti sbog svoga prisiljenoga mirovanja s Turci. Po svem tom, najpače po nedvojbenoj sigurnosti, da je ovaj sv. Blaž u poljskoj slici dubrovački zaštitnik sv. Vlaho, i da je prosviećeni pjesnik (prema riečim u XI, 2. „svila *zlatom* izpunjena na razlike slike tkana") znao za onodobni, gore objašnjeni običaj vladara, možemo reći, da je pjesnikovoj invenciji ovakav znamen: pjesnik izkazuje čast i hvalu poljskomu kraljeviću pjesničkim svojim darom slikarsko-tkaninske prikaze o Hoćimskoj pobjedi, a u tu prikazu stavlja na čelo poljske vojske zavjetnika dubrovačkoga, kao veleći tim, da je Dubrovnik svom dušom bio u onom ratu uz Poljake. Zajednicu juga i sjevera slavenskoga, toli put u pjesni iztaknutu ili bar zaželjenu, ovdje pjesnik na nov, bez dvojbe spretno smišljen idealan način naznačuje, spajajuć svoj Dubrovnik sa slavnom pobjednicom Poljskom likom zavjetnika republike sv. Vlaha.

Ima dakle obilje sigurnih razlogâ, s kojih smo ovlašteni tvrditi, da nazor razprave gosp. Pavića o spjevu XI., poimence ob onih slikah, nesamo nije nimalo osnovan, protiveći mu se stilizacija opisa slikâ, nego da ni nedosiže estetičnoga i historičnoga znamenovanja onih slika, te trgajući ono, što je savezno i liepo i zanimivo komponirano, podaje reć bi razlomine razbijena kipa, koji nam je umjetnik ostavio kao cjelinu estetički vriednu i historički zanimivu. Nego mimo svega toga premise nazoru onomu o slikah XI spjeva nisu u skladu s jednom premisom od onih, koje služe u rečenoj razpravi izbacivanju spievâ II—XIII iz Osmanide; ta je premisa: neistinitost historična, romantičnost koje česa u tih spjevih. Ti spjevi su, po onoj razpravi, nastali od posebne već g. 1621 spjevane pjesni Gundulićeve o Hoćimskoj pobjedi, od „Vladislavi-

Digitized by Google

jade", dakako uz njeke preinake njezina prvobitnoga sadržaja, ali „iz sadanje Osmanide mogao bi negdašnju Gundulićevu pjesan *o junačtvu Vladislava* u turskom ratu *malenim trudom* opet sastaviti, tko bi znao rasuditi, koji verzi nemogu biti Gundulićevi, i tko bi *ne znatno preinačene* Gundulićeve verze umio uspostaviti" (razprava g. Pavića str. 147, 148). Put i primjer, kako bi se to uzpostavljalo, pokazuje sama razprava na str. 147, veleći da strofe ovoga spjeva *40—110* nepristaju kao opis slike, ali sasvim pristaju kao opis sbiljne poljske vojske bivši u Vladislavijadi, zatim da ni strofe 100—124 nepristaju ovdje gdje su kao opis slike, nego da su sasvim vidan odlomak iz Vladislavijadina opisa sbiljne Hoćimske bitke. Onim citatom *40—110* pripušta se sv. Vlaho u opis sbiljne vojske poljske na bojištu Hoćimskom. Osnovano je za to pitanje: zašto je smio i mogao Gundulić u Vladislavijadi svojoj povrieditи historičku istinu romantikom svojom tako, da je živa sv. Vlaha metnuo u sbiljnu poljsku vojsku Hoćimsku, a zašto nebi smio ni mogao u Osmanidi svojoj staviti sv. Vlaha u naslikanu poljsku vojsku? A glede onih strofa 110—124 pita se, da li se njimi nevriedja historička istina glede sudjelovanja Vladislava u bitci, pak ako se vriedja, zašto je Gundulićу bilo moguće i dopušteno činiti ono u Vladislavijadi, što mu nije moguće ni dopušteno da bi bio učinio u Osmanidi? Ako nam je naime po primjeru rečene razprave, koja historičnu istinitost prikazâ u pjesni mjeri prama podatkom Hammerburgstalla, dopušteno u istom pogledu sravnjivati pjesan s podatci poljske pjesni 17. vieka „Wojna Chocimska" i poljske poviesti Moravskoga, onda ćemo smjeti spomenuti, da je po tih poljskih izvorih Vladislav za bitke Hoćimske bolestan ležao u svom čadoru, te nije nikad izlazio u bitku, a eno „u Gundulićevoj Vladislavijadi" Vladislavov mač podiže „gore od mrtvaca turskih," (XI, 119—122) u Vladislavijadi (u nju ide po rečenoj razpravi i spjev IV) kraljević svedjer čudesa tvori od junačtva, njegova ruka je najviše satrla Turke. Dakle u Vladislavijadi je Gundulić mogao i smio na uštrb istine toliko kititi tudjim perjem kraljevića, i nije bio toliko historički savjestan ni toliko pristojno tankoćutan, te bi bio uvidjao, da bi takovo laskanje moralo vriedjati kraljevića, kad bi on za nj doznao? Ili ćemo reći, da Gundulić nije znao pravu istinu o tečaju Hoćimske bitke? Nu kako mu drago, s pravom pitamo: zašto je Gundulićу bilo dopušteno vriedjati historične istine ili pak neznati za njih pjevajuć Vladislavijadu, a zašto mu je to isto nemoguće ili zabranjeno bilo pjevajuć Osmanidu? Nu možemo

Digitized by Google

li mi znati, što li je znao što li nije znao Gundulić o Hoćimskoj bitci? Navedeni naputak u razpravi g. Pavića za uzpostavu prvobitne Gundulićeve Vladislavijade glasi tako, kao da uzpostavljač nebi trebao ništa iz nova izpjevati, nego bi samo gdjekoje verze, koji nisu Gundulićevi, u spjevih II—XIII izpustio, a njekoje „neznatno preinačene" Gundulićeve opet uzpostavio, pak, jamačno, svemu dao drugačiji razpored i savez, nego što je sada u tih u Osmana ukrpanih spjevih II—XIII; po tom bi uzpostavljač imao opis Hoćimske *bitke* sasvim crpiti iz ovih spievâ II—XIII, jerbo je u njih, dakako porazbacano, sve ono, što je Gundulić o bitci toj spjevao. Da vidimo sad, do kakova ćemo posljedka ovim načinom doći. Uzmimo na um sve, što se najpače u IV i u XI spjevu, pak onda pomanje i u ostalih o Hoćimskom ratu pjeva, pak sravnimo te podatke s podatci izvorâ poljskih to pjesničkih to poviestničkih pak i izvorâ inih poviestničkih, to ćemo razabrati, da naš pjesnik veoma mnogo potankosti kaže i o turskoj i o poljskoj Hoćimskoj vojsci, ali kaže malo detaila o tečaju bitke same sa strane turske, nu još manje o tečaju bitke sa strane poljske: da je Seniavski prvi udario na Turke, da je Zamojski pobio Tatare, da je (ovo je romantički) kraljević na gomile sjekao Turke, da je (ovo je opet romantički) Krunoslava sa Sokolicom dielila na oči obiju vojska mejdan; a sravnimo li to s opisom u poljskoj pjesni 17. vieka „Wojna Chocimska", s podatci u Moravskom, u Hammerburgstallu, onda vidimo, da nije u pjesni reć bi ništa od veoma obilnoga i pjesniku zanimivoga detaila poljske borbe u Hoćimskoj bitci. Odakle to? Zar nije Gundulić znao za taj detail, ili ga je navlaš izpustio? Bilo jedno ili drugo, pita se: je li psihologički vjerojatno, da bi Gundulić bio išao pjevat posebnu Vladislavijadu „o *junačtvu* Vladislava", a toj bi bio dao sadržaj: osim uvoda i kojekakvih ukrasâ obširan opis turske vojske na boj smještene pod Hoćimom, isto tako obširan opis poljske vojske tudjer na boj poredane — pak zatim za opis same bitke nješto malo o neposluhu i uzmaku spaholjanâ i janjičara, nješto malo o Dilaveru, o Karakašu, a o *poljskom vojevanju* tako reći ništa do njekoliko retoričkih loci communes, dakle o samoj *bitci Hoćimskoj*, koja bi u pjesni Vladislavijadi „o junačtvu Vladislava" bez ikakve dvojbe imala biti *glavna* stvar, posve malo? Nebi li takove Vladislavijade izlaz bio ridiculus mus? Za takov utvor, veoma problematičan a estetički nevriedan, zar da žrtvujemo današnju Osmanidu, koja ima sve, recimo, nedostatke u historičkoj istinitosti, koje bi imala i ta hipotetična Vladislavijada,

Digitized by Google

ali ima uz to i tolike kompozicijne krasote i toliko baš historičke zanimivosti, čemu u Vladislavijadi rek bi nema ni traga? Izbor nije težak. Razprava g. Pavića (str. 113) hoće dokazati, da je već g. 1621 Gundulić spjevao i izdao tu Vladislavijadu o Hoćimskoj bitci, koja se tek bila završila „listopada" iste godine. Je li vjerojatno, da je već tê godine Gundulić mogao doznati onako potanki detail o poljskih vojskovodjah, ob odjeći, oružju, pokrajinskom porieklu poljskih vojnih oddielâ — a opis o tom u spjevu XI ide naročito po rečenoj razpravi u Vladislavijadu, pak je li s druge strane vjerojatno za iole ukusna i spretna pjesnika, da bi se dao na pjevanje o poljskoj pobjedi kod Hoćima kao *glavnoj* stvari svoje pjesni, ako još tako malo zna ili hoćemo li reći: dočim neće da zna za ikakve istinite potankosti poljskoga vojevanja? Nasuprot u kasnije doba, pošto je već g. 1622 Osman poglavito povodom nesreće Hoćimske jadno zaglavio, mogao je pjesnik u prikazu Osmanove smrti retrospektivnu prikazu Hoćimskoga rata uplesti, takovu prikazu, gdje je mogao s *estetičkih* razloga obratiti svoju poglavitu pomnju opisu *vojskâ*, čemu je jamačno već imao realnih podataka, a malo se samo dotaći opisa *bitke*, za što morda ni sad nije imao potanjih podataka bar glede Poljakâ, ili pak je imajuć ih, navlaš ih ostavio neuporabljene. Nu o tom može se nagadjati s većom ili manjom vjerojatnošću ovako ili onako, ali nikakove dvojbe nema, da je kompozicija XI spjeva poimence opisa onih slikâ veoma liepa i savezno skladna s predjašnjimi spjevi, estetički i historički mnogostrano vriedna i zanimiva, dočim „chorizontsko" shvaćanje razprave g. Pavića nesamo da otima onoj kompoziciji, onoj invenciji pjesnikovoj sav estetički čar i svu historičku zanimivost, nego nije ni osnovano textom pjesni nit je dosljedno jednoj glavnoj premisi u dokazih razprave rabljenoj. — Još bi se jedno moglo pitati, ali samo sa prozaičnoga stanovišta: negrieši li pjesnik proti realnoj mogućnosti, prikazujući nam one slike o Hoćimskom ratu kao gotove već za godinu dana poslie rata? Takovo pitanje išlo bi obrtnika, ali neide pjesnika, komu je prosta licentia poetica, ako njom postiže estetički vriedan efekt.

Sramom Alipaše i pozivom kralja motivira pjesnik prelaz na drugi odsjek ovoga spjeva, gdjeno je glavna stvar govor Alipaše kralju (strof. 135—202), koji, dok Sborovski zabavljaše slikami Alipašu, viećaše u priestolnoj dvorani s velikaši kraljevstva. U kratko se opisuje (strof. 126—130) priestol kralja, te kako uza nj sjede biskupi s desna, vojvode s lieva, a svieh više polag otca kraljević,

Digitized by Google

„čudo dosad u starih knjigah spominjano, sad obistinjeno: dva sunca na nebu jedno uz drugo“ (hyperbola, kako ju naš pjesnik ljubi.) Sliedi kratka opisna crtica ceremonijalnoga pristupa poklisareva pred kralja (130—135,) a pak govor poklisara, koji svojom dužinom, zapremajuć trećinu spjeva, odgovara slogu u svoj pjesni a i iztiče svoju važnost u tom spjevu prvu odmah za opisom slikâ, koji je još duži. Alipašin govor ima posve jasnu razdiobu u četiri česti. Prva je čest (135—158) slava poljskoga junačtva na usta Turčina poklisara; druga je (158—192) prietnja Poljskoj, ako bi mjesto mira s carem volila dalje rat s njim, treća je (192—198) laskav i lukav savjet Poljakom, neka zarate kršćane Švede i „Moskove“, četvrta je (198—202) zaglavak, koji točno u kratko ponavlja sve glavne misli govora iztičuć jasno i njegov razpored, ovako: „zato, kralju ti, *a)* koji si sretniji i častniji nad sve ine kralje (jer tebi prvomu turski car šalje poklisara pitat mir) *b)* ti, koji vidiš, da boj novi s carem bio bi smion, ne na korist nego na štetu Poljskoj, *c)* ti, koji vidiš, da te s druge strane (švedske i ruske) velika čast i veliko dobro čeka, ako onamo zavojštiš učinivši s carem mir: primi rado mir, koji ti šalje car kao najvriedniju čast i najvriedniji dar.“ Govor je veoma karakteristično i retorički vješto proveden; posve dolikuje „vuhvenomu“ Alipaši, kakov je označen u spjevu II 127—128. Najprije laska, pak prieti, pak opet laska drugačije, podbadajuć lukavo kršćane na kršćane; to je posve prema Turčinu Alipaši, a i fatalizam je turski iztaknut (strof. 143, kako ono Osmanov u I, 27, 28). U govoru je dramatične miene, pokreta i napredka, antitetične vještine u pojedinih mu čestih, vješta razporeda i argumentacije te i u pojedinostih vješte retoričke dikcije. Dobro pristaju tomu Alipaši gnome (188, 180, 190, 162), kojih jedna (162) ponavlja lirsku misao proemija o prolaznosti sreće: „ali sreća dugo vrime na 'ednom mjestu viek neostane, nekrepka se kaže svime, s kiem zamrkne, neosvane“ (umjetno je upotriebljena narodna fraza). Psihologički je razložito, da je ta elegična misao tako protkana cielom pjesni; jerbo su predmeti, kojimi se pjesan bavi, poglavito tragika Osmanova, tužna sudbina balkanske raje i t. d., ti predmeti su takovi, da onu elegičnu misao često dozivlju u pamet pjesniku reflexivne naravi, a takov je Gundulić. Što govori Alipaša o Hoćimskom ratu, slaže se s predjašnjimi spjevi, najpače s IV-tim o junačtvu Poljakâ i prvaka kraljevića (sravni n. pr. XI 152 sa IV, 14,); za objašnjenje inkriminiranih „sledjenih tjelesâ“ spjeva V mogu nješto služiti Ali-

Digitized by Google

pašine rieči ovdje (strof. 145 i 146) „tomu bi mi svjedok bile kosti od vojskâ, kê su se ovdje jur sledile pod vezirom Balabanom.. i Suliman car, koga je odbio s poljskih kraja mraz ledeni.“ Kad bi i protunaravna bila u V spjevu ona „sledjena u krvi ciela tjelesa“ za 5 zimskih mjeseci poslie boja, to za južnjaka nebi bilo nepsihologično, da malo i pretjera. Što ima u Alipašinu govoru poviestnih podataka n. pr. o ratu njemačkoga cara s protestanti, o zadjevicah Poljske s Rusi i Švedi, to ću ogledati na drugom mjestu, a u sliedećem dielu razprave razložit ću potanje, kako je Gundulić Alipašinim govorom imitirao Aletov govor u Oslobodjenom Jerusolimu (II 62—80). Ovdje spominjem samo toliko, da su glavne misli i tečaj im u govoru Alipašinu očevidno uzete iz Aletova govora, al ih je Gundulić dobrano i shodno prekrojio prema drugačijoj situaciji, te se Guduliću nemože prigovoriti nesgrapno i robsko oponašanje, nit je ovo oponašanje u spjevih II—XIII ikakov znak nesaveza ovih spievâ sa spjevi I te XVI do XX; jer n. pr. govor Dautov u XVIII 12—46 oponaša prilično, uz shodne promjene, Argilannov govor u Oslobodjenom Jerusolimu VIII 63—71. — Jedna stilistična osebujnost u govoru Alipašinu podaje prilike razjasniti jedan prigovor razprave g. Pavića. U njoj se veli (str. 146): „(Pjevanja VII i VIII držim da nemogu biti od Gundulića, a to s toga što se sasvim protive historiji). Nu sadržaj tih dvaju pjevanja ne da se pravo ni samim drugim pjevanjem složiti. Tamo (t. j. u II spjevu) bi odlučeno, da će Osman *izabrati* gospodske djevojke, a ovdje se (t. j u spj. VII i VIII) po svem svietu djevojke *grabe* i *otimlju*.“ Pravo uzamši, po *ovakovoj* formulaciji protuslovja VII te VIII spjeva sa spjevom II niti nepostoji protuslovje; jer ako i jesu disparatni, pače recimo suprotni *predikati*, ali su i *subjekti* disparatni, te izmedju izreke: Osman će izabrati gospodske djevojke, i izreke (kojom ćemo označiti postupanje Kizlarage): Kizlaraga grabi i otima gospodske djevojke (koje će on dovesti pred Osmana pak će si taj od njih izabrati) nepostoji jamačno nikakovo protuslovje. Nego ona logički netočna formulacija protuslovja hoće to reći, da Osman u II spjevu zapovieda izabiranje, a Kizlaraga u VII te VIII provodi grabljenje i otimanje gospodskih djevojaka. Je li to sbilja toliko protuslovje izmedju II i VII te VIII spjeva, da bi ono moglo služiti dokazom nesklada tih spievâ? Nema li pjesnik psihologična razloga, da mienja izraz, iliti da postupanje Kizlarage opisuje tako, da se ono sa *izrazom* Osmanove zapoviedi neslaže? Nebismo li tim putem bili prisiljeni nastaviti razdiranje

Digitized by Google

pjesni na atome? To će pokazati sliedeći navodi. U II spjevu hodža svjetuje caru (strof. 88): „uzmi dvie, tri, četiri, ... iz svih strana izabiri liepos"; car zapovieda (strof. 122): „nu sad, gdje se prostiru države mé velike, sve gospodje da se izbiru svjetle krvi", a (strof. 125) „crnac hadum ovdje skoči i iznaći vile obeća". Nadovezujuć na to veli se u spjevu VI 96, da car „neima mira, dokli čuje, Kizlaraga u kom mistu gospodje mu liepe *izbira*", (strof. 97 i 98) „ki — od poludna i iztoči jur budući prošo kraje *kupeć* liepos — iz razlicieh miestâ *otè* množ svietlieh djevojčica, od kieh svaka cieć ljepote dostojna je bit carica" (tako i po redakciji g. Pavića u akademičkom izdanju str. 361, vidj opazke na tom-mjestu). Zar je ovdje kitica 96 s izrazom „izbira" od drugoga pjesnika, a opet od drugoga kitice 97 i 98 sa svojimi izrazi „kupeć" i „otè"? Nu podjimo dalje. U spjevu VII jasno motivira pjesnik u kiticah 22—36 *grabljenje* Kizlaragino; u grad Skio (koji je nedavno bio pao u turško robstvo) ide hadum, te „plaču majke, otci bliedę, ušto način nać nevide, da im djece neodvede" (VII, 22), pak naričuć vele medju inim „da li carskom plienu radjat ćemo mi robinje?... od težke sile grabe nam se djeca?" (23, 24); a prikazav direktno naricanje Skijana, nastavlja pjesnik epski (29) „vodi *iz pliena turska sila* djevojčicâ množ *izbranu*, od kieh svaka liepa i mila u svietlu se rodi stanu". Zar je u samoj ovoj kitici protuslovje izmedju izraza „plien" i „množ izbrana"? „Ne ljubovce, neg robinje sciene (roditelji) da će caru biti" (kćeri njihove hadumom izabrane a njim ugrabljene). Dalje u VIII, 16 veli pjesnik u svojoj apostrofi na Vladislavovu vjerenicu „Otmanović tiem zaludu poslo je *iskat* svuda sebi, da caricu *naći* budu, o kraljice, sličnu tebi", pak u strof. 19. epski pripovieda „jur je došo Kizlaraga k Smederavu za *iznaći* Sunčanicu liepu" (despotskoga poriekla); pak poslie, saznavši hadum sve potanko o gospodskom porieklu Sunčanice od sama otca joj, „(ko čù ovo crnac) skide zlatnu mahramu izza pasa, k Sunčanici ter otide i u način je blag prikazà, veleć: tva je sreća sada i velika i čestita, iztočnom' si caru lada, o djevojko plemenita" (149, 150) „nu djevojčica časna nehteć s njim da se dili, *ugrabi* je on po sili" (152), a otac Ljubdrag „čuvši *grabit* kćercu milu uhiti se za sjedine" (154), Sunčanica pak nariče „koja *ugrabi* me ovo sila? itd." (170). A malo poslie pjesnik pripovieda, da car crncu „pisaše, da put strane carigradske naglo grede, i da veće *izabrane* djevojčice sve dovede" (187). Je li ova kitica od drugoga pjesnika no što su one malo

Digitized by Google

prije? Dokle ćemo poći u razdiranju pjesni? Očevidno je, da ovakova miena izraza nije nikakovo protuslovje u pjesni, a još je manje znak različitih pisacâ ciele pjesni, ili pojedinih spievâ ili pojedinih kitica, nego takova miena je stilistički razložita, imajući takodjer i psihologičnih povoda. Što je Osmanu i hadumu po njihovu shvaćanju izabiranje, odlikovanje „srećom velikom i čestitom", to je pjesniku, Skijanom, Ljubdragu i Sunčanici po njihovu shvaćanju i ćutjenju grabljenje i otimanje. Slične razložite miene izraza ima dosta u svoj pjesni, pak i u spjevih XVI do XX, kako ću poslie pokazati, te bi se dosljedno prema metodi razprave g. Pavića i od tih, po njegovu mnienju čistih Gundulićevih spieva, imali njeki spjevi pače u istom spjevu njeki stihovi odbiti na jednoga, drugi na drugoga pjesnika. Ovdje budi rieč poglavito o govoru Alipaše pred kraljem u XI spjevu. Alipaša kaže kralju, da ga „car šalje *mir pitat*" (138), da car „*mir ište*" (140), „*mir pita*" (157). Dakle ovi izrazi protuslove spjevu II 123, gdje car Osman veli, nek poklisar „Poljakom *mir ponese* od mé strane"? Ali tu je crnac, koji caru iznosi savjet sklapanja mira s Poljskom, malo prije ovako bio rekao (II, 100) „carstvu tvomu spomenut se meni vidi, s krunom kralja poljačkoga s prva *iskat* da mir slidi", pak (II 113) „tiem ako mir š njima žudi tvá vlás sklopit". U III, 33. veli pjesnik u svojoj apostrofi na Šišmana „car poklisarom *mir prosi* u tebe", jednako u apostrofi na Osmana VI, 91 „poslo si poklisara, da ti *mir izprosi* u kralja", jednako u svojoj reflexiji X, 82 „eto usiljen car je oholi, da *s darovim sad se moli*". Ova miena izraza nije pogrešna, nekmo li protuslovna, nego je karakteristična, psihologički osnovana: ponositomu caru turskomu daje pjesnik na usta dostojanstven *eufemizam*, a sam označuje stvar pravim izrazom. Isto se opaža po koji put u pjesni glede izraza o pobjedi poljskoj kod Hoćima: dočim Turci gdješto kažu — ponosito eufemistički — da je narod poljski *odolio* caru (beg bogdanski prosi Alipašu III, 89 „kaž' mi, kô caru Leh odolje?" a isti Alipaša kaže Sborovskomu XI, 27 „rad bih poznat srećne puke, kiem je caru odoliti od junačke išlo ruke"), to pjesnik često i Poljaci, a i sami Turci (n. pr. XVIII 24 itd. carev protivnik Daut) pak i sam onaj Alipaša (odmah na početku spjeva IV odgovarajuć begu bogdanskomu) kazuju pravim izrazom, da je Poljak cara pobio i te kako pobio. Nu ostanimo na misli, da se spjev XI „neda pravo složiti" sa spjevom II radi one miene izraza, onda moramo i sam govor Alipašin u XI spjevu nazvati neskladnim u sebi, i, u konačnoj kon-

Digitized by Google

sekvenciji, razdirati ga te njeke kitice odbiti na jednoga a njeke druge pak na drugoga pjesnika. Jerbo Alipaša, pošto je govorio u kiticah 138, 140, 157, da car mir *pita* u kralja, veli odmah u kitici 158, da on tiem Poljakom sreću nosi, a završuje svoj govor riečmi (201) „mir, ki vam se *šlje* od cara, vrh svieh *časti*, vrh svieh *dara* ugodno vam primit budi". Ali ova miena izraza je očevidno psihologički osnovana. „Vuhveni" poklisar na početku govora sbori ponizno, laska Poljakom, s toga mu tu nedolikuje ponositi eufemizam, nego pravi izraz, ali čim prelazi u prietnje, a te počimlju upravo kiticom 158, rabi ponositiji izraz, pa tako i završuje. Sav mu je govor karakteristično promjenljiv, šaren, sad aska sad prieti, sad je ponizan sad nadut: pravi tip vuhvena turskoga govora. Što se površnu oku pričinja protuslovje, to je u istinu pjesnikova vrstnoća u značajnoj izrazitosti.

Prikazav obilno Alipašin govor, pjesnik sve ostalo glede njega, t. j. sljedujuće *čine* veoma kratko opravlja. Kiticom 204 i 205 crta u kratko ali dovoljno dostojanstveni, kralju dolikujući, pokret i držanje kralja, slično kako cara Osmana u XVII 112. Isto je tako sgodno značajna kratčina odgovora kraljeva poklisaru (205, 206), kako je ono u II i XVII car Osman pred viećem veličanstveno kratkorek, dočim je u I. na samu u monologu dugorek. Osim toga je dobro izrazito, da kralj ponositost poklisareva izraza „mir ki vam se *šlje* od cara" odbija jednakim ponositim izrazom „od nas se žudjeni mir *šlje caru*". Zatim se posve u kratko spominje sklapanje mira ovako „paši se uvjeti od mira štiše, pak za cara daše listi" (207). Kiticom 213 izrikom motivira pjesnik, što nedulji o darih, koje kralj preko poklisara za odmjenu šalje caru; neće ni netreba pjesnik opisivat tih darova, neće slike o njih stvarat, kako je ono u X, 91—106 sgodno prikazao sliku ulaza poklisareva u Varšavu. Suviše bi bilo, da ovdje opet izvodi sliku odlazka njegova iz Varšave; u malo rieči naznačuje taj odlazak zadnjom kiticom spjeva: „nu s oviem darim tada Alipaša kô se odpravi, s družbom uprav Carigrada najbrže se na put stavi." Dočim dakle dialogni opis slikâ i govor Alipaše zapremaju tri četvrtine spjeva, o samom *činu* poklisarevu radi tek malo kitica, poglavito zadnje 202—214, a u sliedećem spjevu već je u kitici 4. poklisar stigao u Carigrad. To nije nikakova stilistička nesgrapnost ni znak nesaveza, nego to je osebujnost sve ove pjesni, tako u spjevih II do XIII, kako u spjevih I te XVI do XX, da veoma mnogo prostora zapremaju govori i nakitni opisi više uzgrednih stvari, a

Digitized by Google

dosta malo epsko prikazivanje razvitka samoga glavnoga čina. Predmet pjesni takov je, da mu najbolje dolikuje ovakov način prikazivanja. Kako indje često u pjesni, tako je i u ovom spjevu obilno kontrastiran Vladislav s Osmanom; (historički) podatci ovoga spjeva o poljskih vojskovodjah, o Krunoslavi i t. d. slažu se posvema s onim, što je o istih stvarih u prijašnjih spjevih spominjano. U svem je spjev i s predjašnjimi i sam sobom skladan. Ako bi se komu morda pričinilo, da je ipak u tom spjevu nesklada i nedosljednosti, što na laskavo-uvredljiv govor Alipaše ni jedan Poljak ništa neodvraća, nego svi „veselo" saslušaše pašu, taj bi se mogao umiriti zadovoljštinom, koju kralj sebi i Poljakom daje riečmi „prijazan se od nas prima i žudjeni mir šlje caru"; komu pak ni to nebi zadovoljilo već bi u tom „neskladu" nazrievao različita pjesnika od onoga, čiji su spjevi XVI do XX, taj će se naći ponukan odustati od takova zaključivanja, kad vidi, da ni govori pred Osmanom u XVII nemaju u daljnem tečaju pjesni podpune sebi dolične konsekvencije.

Spjevom XI završuje se drugi dio kompozicije pjesni; spjevi XII, XIII pokazuju odnošajem svoga sadržaja naprama spjevom II do XI te naprama spjevom XVI do XX, da bi oni skupa sa manjkajućimi spjevi XIV i XV sačinjavali iliti postupice izvodili pravi i valjani vršak, središte pjesni. Retardirajući motivi, zasnovani u II spjevu, dolaze s koncem XI spjeva i s prvim početkom XII na svoj završetak; traci pjesni, štono ih je pjesnik u spjevu II iz Carigrada izvio u svu šir na sjever i jug i t. d., do konca XI spjeva povratili se svi da se sastanu opet u Carigradu: hadum Kizlaraga s izabranimi djevojkami, s njim i Sokolica, poklisar Alipaša pokazat će nam se sad u Carigradu, gdjeno već boravi Krunoslava, oslobadjajuć nesretno svoga Korevskoga. Spjev XII prikazuje njezinu peripetiju, a spjevi XIII, XIV i XV jamačno bi prikazivali njezinu i Korevskovu katastrofu uz vršak čina ob Osmanu: Alipašu pred carem, haduma s djevojkami i sa Sokolicom pred carem iliti: pripremu cara na „pirnu slavu s tri ljubovce liepe uza se" (XVI, 92) i pripremu cara na put u iztok, pošto su retardirajući motivi obavljeni, odklonjeni. Ovo nagadjanje je dovoljno osnovano; ali posve je izvjestno i u stilističnoj te kompozicijnoj provedbi spievâ II—XI očevidno, da su ti spjevi savezno i dosljedno sastavljeni i spjevu I. čvrsto priključeni. Liepu, estetički dojamnu relativnu cjelinu, punu estetički vriednih, značajno-izrazitih kontrastâ tvore ti spjevi, od XI natrag do II. Spjevi XI, X, IX pri-

Digitized by Google

kazuju slavu Poljske savezno, obilno i zaglavno: govorom Alipaše, slikami o pobjedi Hoćimskoj, kipovî iz prošlosti poljske, odstupom Sokolice od svoga turačkoga amazonstva, svladane viteštvom udvornim poljskim; spjev VIII podaje sliku jada slovinske raje, VII sliku jada grčke raje, VI i V prikazuje kršćansku heroinu Krunoslavu, IV podaje strašnu sliku turskoga poraza kod Hoćima, III podaje kulturnih i poviestnih crticâ o Balkanu slovinskom, a II spjev podaje govorî trojice carevih doglavnika i odlukom carevom klice, iz kojih se postupice razvija pjesnički sadržaj spievâ III do XII; a pošto, kako sam text očito pokazuje, II spjev dosljedno nadovezuje na I, to je sve od spjeva I do XII savezno, dosljedno, estetički baš vješto komponirano, osobito uzimljući u obzir da tako rečem suhotu epsko-dramatičnu *glavnoga* predmeta pjesni. — Prikazivanje Poljske, kako ga je Gundulić izveo, ima očevidno tu svrhu u kompoziciji, da bude u epu *kontrast* naprama Turstvu. Junačka, kršćanska, uljudjena, slovinska, svoja kraljevina Poljska, to je, uz jedini na jugu slobodni grad slovinski Dubrovnik, sva utjeha slovinskomu, humanistički naobraženomu i kršćanski ćutećemu pjesniku Gunduliću; samo Poljsku ima on (Hrvatske nepoznavajuć) protustaviti silniku, koji je na Balkanu napravio tabula rasa. Politička tendencija isto je tako očita, kao što i umjetnički motiv: uza sjenu, uz turske prizore u pjesni, treba svjetla. To svjetlo je Poljska. Sokolici ženi pokazuje poljski kraljević, što je junak čovjek; što je silnik iliti zvierski junak, pokazao je hadum otimljuć jedinicu kćer prenesretnomu otcu Ljubdragu za harem. Što je junačtvo ljudsko, pokazala je Poljska pod Hoćimom, pokazuje ona pjesmami, kipovi i slikami, u kojih idealni lik junakâ čuva za potomstvo; što je junačtvo silničko, pače zviersko, pokazat će turski prizori u spjevih XVI do XX, pokazat će prikazom svoga govora sam car Osman u spjevu XX. Što je ljudska država, pokazuje Poljska: zajednica slobodnih ljudî (hlap je prikriven, svigdje se ističe plemstvo, a to je silnobrojno); što je turska država, pokazuju spjevi, koji rade o Turcih, najpače XVI do XX: jedan car a svi drugi njegovo robje, ali ono će u prigodi svoga „boga" zadaviti kao zviere. Taj znamen imadu spjevi IX, X, XI, koji sačinjavaju jednu saveznu relativnu cjelinu; s predjašnjimi spjevi spaja ih kao njeka umjetna nit osoba poklisara Alipaše, a sa spjevi XVI do XX spaja ih, osim njekih stilističkih i sadržajnih relacijâ, najpače estetički odnošaj kontrasta. Poznavalac estetike obće i uporabljene, i većih umjetninâ po izbor poglavito slikarskih i pjesničkih,

Digitized by Google

mislim da će priznati podpuno objektivnom ovu izreku: k onakvim spjevom XVI do XX estetički se traže reć bi nuždno ovakvi spjevi IX do XI. Spjevi IX, X i XI izvode u gradaciji proslavu Poljske; stepeni sve to viši te proslave jesu: poljske pjesme o junaku Vladislavu, turske junakinje Sokolice odricanje za uviek od vojevanja na krst za zahvalnost viteztvu Vladislavovu, poljski kipovi slavnih poljskih kralja, poljske slike o ratu Hoćimskom (kojim daje svjedočanstvo gledalac turski poklisar Alipaša, prepoznavajući u slikah prvake poljske Vladislava, Sborovskoga, Mikleuša Seniavskoga, Krunoslavu — a jadan prepoznavajući i sebe naslikana — bježeća), a napokon kao završetak proslave: slavospjev Poljakom u Alipašinu govoru. Sve zrake na slavu Poljske, raztresene u predjašnjih spjevih, ovdje su u spjevih IX, X, XI skupljene u jedno sjajno ognjište; i to je znak, da se one slike u XI spjevu o Hoćimskom ratu neimaju razdirati, nego da nuždno idu zajedno: one su konačna cjelokupna ilustracija poljsko-turskoga rata u svih mu odsjecih, od kojih su u predjašnjih spjevih jedni tu a drugi tamo razstavljeno bili prikazivani. Neslave tu samo Poljaci svoju slavu djelî uljudne prosvjete, nego na svoj način čine to i turske osobe, Sokolica najprije, pak onda napokon i „vuhveni" diplomat turski, kao carev poklisar pred kraljem i viećem svetčano konstatirajuć i priznajuć (makar i „vuhveno" od sile) najveću slavu Poljskoj i sadanju i prošastu. Pjesnik u tom ostaje dosljedan; u predjašnjih spjevih po koji put Turci veličaju junačtvo poljsko, tako Osman, Dilaver, sam Alipaša i t. d. A upravo je govorom Alipašinim ovdje, poglavito prvim dielom njegovim izrično prikazano najjače, kolika li je to slava Poljskoj, da car od carâ u nje mir traži, što nikad dosad nebî; što indje koji put pjesnik s uzhitom govori, da je Poljska štit kršćanstva, to ovdje Turčin Poljakom sam kaže. Zadaća, koju u kompoziciji pjesni ima izbuniti put Alipaše, ovdje dolazi u svoj napun: taj put je prilika, kojom je pjesnik retrospektivno u prikazu Osmanove propasti umetnuo prikazu pobjede Hoćimske, u obće prikazu slavne Poljske kao pobornice krsta i željene spasiteljice južnoslovinskoga robja pod Turčinom, a podpuno se završuje ta prikaza prizorom, kako se mir nudi i prihvaća. A put Kizlarage očit je pendant Alipašinu putu; on je prilika, kojom je pjesnik prikazao jade kršćanske raje, koja prikaza tvori kontrast sa slavom Poljske a podaje i obrazložbu zvanju Poljske — krepko i često od pjesnika iztaknutomu — da oslobodi jadnu raju slovinsku. Dakle kompozicijna, estetička svrha opisu obaju puta, koji su se

Digitized by Google

mogli izprva činiti da se samo odnose na Osmana i njegovu zamisao iztočnoga puta, vidi se sad da je dublja. Oba ta puta spadaju bitno u sadržaj Osmanide, ako ne toliko epsko-dramatičnom, a to posve obilno lirskom kompozicijnom relacijom: u prikazu Osmanove propasti spada po estetičkom zahtjevu podpunosti i kontrasta takodjer prikaza, makar u podredjenom obliku i obsegu, prikaza slavne Poljske i kukavne raje Turčinove. Sjajna Poljska zaprema malne baš sredinu pjesni: svjetlo; a s oba kraja je sjena, — recimo od prilike samo — rajini jadi i turski (Osmanovi) jadi. Kompozicija Osmanide nije onako samo lahkoumna i neduhovita. Poljski kritik Adam Rzążewski (Bibliot. warsz. 1868 tom I. „Jan Gundulicz i poemat jego Osman") neće biti rekao bez razloga „Jan Gundulicz śmiało stanąć może obok Tassa", i da je Gundulić Hoćimskoj vojni jamačno ljepši spomenik postavio no sami poljski pjevaoci te vojne, Vac. Potocki i Ign. Krasicki.

Ovdje je prilika osvrnuti se malo na dva, iz opisa puta Alipašina crpljena dokaza razprave g. Pavića tomu, da su spjevi II—XIII neskladni sa spjevi I te XVI—XX. Ta razprava razlaže (str. 150) ovako: „Hercegovac paša (Alipaša) dodje dakle najduže polovicom svibnja 1622 u Varšavu, i vrati se iz Varšave u Carigrad hitro kao munja, jerbo eto ga u pjevanju XII, 4 već u Carigradu. A do ista se i valjalo paši žuriti u Carigrad, jerbo ovdje već 20 svibnja 1622 pogubiše Osmana. Tako bi sve bilo u redu. Ali sav taj račun se pomrsi i nastaje nedokučiv nered u kronologiji, kada iz pjevanja IX, 11 doznajemo, da je već mjesec kolovoz 1622, kad je paša istom prispio u Varšavu. Ovaj datum kolovoza ne spominje se istom uzgredno, nego se veli, da pri dolasku pašinu Poljaci slave godišnjicu hoćimske bitke, a godišnjica te bitke i ne mogaše pasti drugda, nego u svršetak kolovoza i početak rujna." Da bude taj dokaz objektivno istinit, manjka mu samo nješto malo, ali to je odlučno; naime trebalo bi da je u pjesni (negdje u spjevih XVI do XX) spomenut i datum umorstva Osmanova: 20 svibnja 1622. O tom dakako u pjesničkoj pjesni ovoj nema ni traga; ali nigdje nije u spjevih XVI—XX ni natuknut ni s daleka taj datum, ni glede dobe godišnje ni glede mjeseca, samo Daut u svom govoru XVIII, 23. veli „ah spomen se svaki i žali lanjsku jesen (poraza Hoćimskoga)". Dakle nepostoji objektivno u samoj pjesni kronologično protuslovje izmedju spieva II—XIII i XVI—XX, nego najviše postoji protuslovje izmedju pjesni i kritikova historičnoga provodiča. Nije li pjesnik navlaš propustio označiti datum

Digitized by Google

umorstva Osmanova u spjevih XVI—XX? Nije li imao estetičkih pobudâ toli jakih, da je rado zanemario kroničarsku sitnu točnost — koja niti nije pjesnikov posao — ali zato u zamjenu polučio estetički dojamnih kompozicijnih motivâ? Drugi dokaz u razpravi rečenoj glasi ovako (strana 126): „Hercegovac Alipaša imajući veliku tursku svitu ide, da uglavi s Poljaci mir, iz Carigrada u Varšavu, gdje se s njime u velikoj kraljevskoj dvorani zabavlja Sborovski. *O svem tom* nezna historija ništa, pače ona nas upravo protivno uči, da vlada Osmanova, pošto se ovaj bješe vratio u Carigrad, nije nikako htjela slušati Engleskoga poslanika, koji joj svjetovaše neka konačno s Poljskom uglavi mir. Historija nas uči upravo protivno, da je u poslu toga mira Poljak Zborovski s velikom poljskom svitom pošao iz Varšave u Carigrad, nu došao je amo istom poslije smrti cara Osmana". Da bude jasno, kolika je snaga ovoga dokaza, tomu služe još ovi navodi iz razprave: (str. 144) „Historija nas uči, da se bitka (Hoćimska) *svršila koncem rujna* nesretno po Turke, tako da biše prisiljeni posredovanjem *vlaškoga vojvode* u Poljaka prositi mir, koji bi za vrieme *ugovoren 8. listopada 1621.* Ako dakle u ovom poslu jaše *paša* (onaj Alipaša u IV i V spjevu) preko bojnoga polja, onda su one strofe (V, 8. „ciela tjelesa sledjena i u krvi smrznuta") posvema razumljive. Ako je *paša* u ovom poslu *na putu*, onda razumijemo, kakih se ono u pjev. X. 69 plaši Kozaka, koji se vraćahu sa svih strana". Zatim str. 146 kaže ovako: „Što još ostaje X pjevanja, t. j. *put Hercegovca paše u Varšavu*" (to je od kitice 68 dalje) „i opis kraljevske palače, to sasvim skladno pristaje svršetku Vladisavijadi, koja završi opisom, kako biše *Turci prisiljeni u Poljaka* mir prositi, kako Varšavljani velikim slavljem primaju u grad vojsku, koja se pobjedonosna vraća s bojišta". Ali tim se, ugnuv se Scylli Osmanidine historične netočnosti upada u Charybdu Vladislavijadine (a ta je po onoj razpravi Gundulićeva pjesan) historične netočnosti; u pogledu historične točnosti nedobiva se ništa, a gubi se sva estetička vriednost kompozicije, razdiruć liepo sastavljenu Osmanidu. Ako se je naime po historiji Hoćimska bitka svršila koncem rujna, a već 8. listopada bi posredovanjem vlaškoga vojvode ugovoren s Poljaci privremen mir; ako je, dodajem k tomu prema podatkom poljske pjesni 17 vieka Choćimska wojna, taj privremeni mir uglavljen na samom bojištu: kako je onda Vladislavijada Gundulićeva historički točna i istinita, pošto u njoj „Alipaša putuje u Varšavu mir prositi", a na tom se putu „u gradu Kame-

Digitized by Google

nici bješe uzdržo v e l e dana, što kozački tud vojnici vrtjahu se sa svieh strana“? (X, 69—što po izreci g. Pavića spada u Vladislavijadu Gundulićevu). Kako će se preliminarni mir ugovoriti na taj način već 8. listopada? Vidi se, da razprava g. Pavića dopušta povredu historične točnosti Gundulićevoj (tobožnjoj) Vladislavijadi, ali je nedopušta Osmanidi. Ta različita mjera oduzima dokazu proti saveznosti Osmanide objektivnu snagu, tim više, što različitost mjere nije ničim u razpravi ni s daleka obrazložena te se mora činiti, da je upravo nehotična. Nu nije li bilo pjesniku jakih estetičkih pobudâ, da baš naumice prenačini put Sborovskov u Carigrad na put Alipašin u Varšavu? Te se pobude, budi ovdje samo u kratko rečeno, jasno očituju u svojem učinku: u kompozicijnih relacijah same pjesni Osmanide. (Sliedi.)

Digitized by Google

Pabirci za zemljoslovje Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.

Predano u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 31. siečnja 1878.

SAKUPIO ŽIVKO VUKASOVIĆ.[1]

Od više znanaca pozvan, da sastavim geognostičku sliku Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, nemogoh im se pozivu neodazvati, budući da sam i sám osvjedočen, da nam je takova slika od prieke potrebe. Dočim ju evo sinovom Trojednice dajem s namjerom, da im od koristi bude, kazati mi je u napried samo to jedino, da sam pri njenom slikanju upotriebio doduše sve, što sam ili sám vidio ili ini doznali i svietu priobćili, ali da ona ipak, jer nam je zemlja još premalo protražena, niti jest niti može biti podpuna. Takovu želio bih, da nam bližnja budućnost dade, odkrivši još skrito, dopunivši nepodpuno i popravivši možda krivo.

---

[1] Ovo posmrtno djelo za narodnu prosvjetu velezaslužnoga Vukasovića ostalo je velikim dielom samo u bilježkah olovkom napisanih i za štampu nepriredjenih. Fizikalno-geografski uvod i *temeljnu* stvorbu izradio je Vukasović god. 1868. Taj dio njegove geologije čitan je u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda dne 11. studen. iste godine. Kašnje je Vukasović taj isti dio znatno preinačio i olovkom zabilježenimi podatci popunio. Kao rukopis dogotovio je Vukasović osim toga jošte *prelaznu* stvorbu i stvorbu kamenoga uglja, zatim stvorbu triasa.

Ostalo pobilježeno je olovkom kao gradivo za izradjenje rukopisa, kojega naš Vukasović žalibože nedovrši. Uslied te okolnosti, da bi naime taj drugi dio valjalo po sabranih bilježkah tek izraditi, a inače cielu Vukasovićevu geologiju na novih osnovah preraditi, budući da je uzor Vukasovićev Naumannova geologija pretečen novijimi iztraživanji, nije jugoslavenska akademija odlučila objelodaniti taj rukopis, već ga je meni ustupila na porabu kod izradjivanja obće geologije Trojednice, za koje sam djelo samo počeo sabirati gradivo. Nu moje imenovanje profesorom na hrv. sveučilištu, te radnja oko fosilne flore susedske za-

Digitized by Google

Voda.

Voda je od vajkada znatno pomagala, a pomaže još i danas u svih svojih oblicih — kao uzdušnina, kapljevina i kručina — načinom mehaničkim i lučbenim kopno tvoriti i pretvarati, pa s toga i jest ona za zemljoznanstvo veoma važna.

Tu istinu netreba mi ovdje dokazivati, jer je dovoljno poznata, ali moram spomenuti barem one vode u Trojednici, koje su za zemljoznanstvo osobito važne. Takove su one u našem *krasu, koje donjekle na vidiku teku a onda se kroz ponore, slievke, lokve i smrke pod zemlju sliju i dalje izpod nje teku, te se napokon i opet — barem neke od njih — na vidik izdadu.*[1]

Takove vode, raztapajuć tamošnje kamenjake jesu dakle upravo začetnice podzemnih prorova i spilja, a dosta puta na podrovanih mjestih, na kojih naravni podpornji zemnih svodova nositi nemogu, preloma i provala zemlje. U gdjekojih od tih špilja ostavljaju te vode ono ugljično kiselo vapno, koje su drugdje otopile i sa sobom ponesle, kao sigu, ili na drugih mjestih kao mačik ili bigar, (Kalktuff). Tim načinom promjenjuju dosta puta znatno one priedjele, kroz koje teku, kao što znamo.

---

tegoše objelodanjenje moga vlastitoga izradka, dočim se je s druge strane sve to više ćutila potreba kakvoga pristupnijega izvora za geologiju Trojednice nego što su mnogobrojne viesti i razprave razsijane po spisih bečkoga geologičkoga zavoda, carske akademije znanosti itd. Toj priekoj potrebi činilo mi se da bi se najprije doskočilo ekscerptom cjelokupne Vukasovićeve geologije, koji bi po mogućnosti logično poredano sadržavao sve važnije gradivo Vukasovićevih pabiraka. Nješto takova učinio sam godine 1876. za vlastitu priručnu porabu te sam lanjske godine predložio Akademiji da se štampa, na što je ona i pristala. Svatko, tko prelista ovaj spis, naučit će ga cieniti kao obilno gradivo za domaću geologiju, nu nit smije tražiti formu nit u geologiji toli potrebnu sustavnu cjelinu, koju bi marljiva Vukasovićeva ruka znala svom djelu dati, da nije na sveobću žalost tako rano malaksala. — U Zagrebu 1. ožujka 1879. Dr. Gj. Pilar.

[1] To je pako po mnenju geologa Foeterlea samo tako moguće da su vapnenjaci i dolomiti, iz kojih takove vode izviru, čvršći od skriljavaca i pješčenjaka, koji su izpod njih, dakle se i težje tope i troše nego škriljavci pješčenjaci. Po tom će dakle biti naravno, da te vode, dokle kroz vapnenjake i dolomite teku, na vidiku ostaju, a kada na nižih mjestih dospiju na škriljavce i pješčenjake, onda se u zemlju provale i pod njom tako dugo teku, dokle na drugih mjestih nedospiju do vapnenjaka i dolomita, gdje no se onda opet na vidik izdadu. (Fr. Foetterle u „Jahrbuch der geolog. Rcichsanst" VI. Bd., Nr. 2).

Digitized by Google

Od takovih voda mogu ovdje spomenuti samo njeke. Tako se *Lika* slieva kod Kosinja kroz četiri ponora pod zemlju, teče dalje pod njom do Jablanca, gdje no izpod nje izlazi i u more se izlieva. *Gacka* izlazi kod Dražice iz svoga podzemnoga korita u brdu Kremenu, teče preko otočke visočine na vidiku te se kod Švice u ponor slije i nestane, da se, tekuć dalje podzemno, kod sv. Jurja tik morske obale u more izlije. *Korenica* se u dolu Korenici izlieva pod zemlju tè se na drugoj strani Male Kapele opet na vidik izdade pod imenom „Klokot". *Mrežnica* propada u zemlju kod Oštarija, a kod Tounja izdaje se opet pod imenom Touinčice. *Crnu Rieku* loče zemlja nedaleko Leskovca, ali se ona na skoro, i to sa više vode ukaže te k najgornjemu Plitvičkomu jezeru teče. *Dobra* propada u zemlju kod Ogulina, *Lepenica* kod Fužina, *velika voda* kod Lokava, *Kupica* kod Delnica, *Kupa* kod Razloga, *Suhi potok* kod Crnogluga, *Rječina* kod Jelenja.

Nadalje mi je kao osobito važno spomenuti onakove rieke i potoke, koji, dočim im se korito prekida, *slapove prave*. Njekoji poznatiji od takovih jesu ovi: *Cetina* pravi dva slapa i pada 80 do 100 stopa duboko; *Krka* čini pet slapova, od kojih je najveći 25 stopa velik; *Plitvica*, izlievajuć se u Koranu, pravi dva slapa, od kojih je prvi dubok 170 a drugi 76 stopa; *Gačka* čini kod Švice, prije nego je u ponoru nestane, slap od 300 stopa; Slunjčica pravi kod Raztoka izmedju zubatih pećina slap više od 60 stopa dubok; *Drenovača* kod Jankovca blizu Velike pada do 60 stopa duboko. I kod Rakovca u Sriemu čini tamošnji gorski potočić liep slap. Da i *Plitvička jezera* slapove prave, to ću sada samo natuknuti; jer će o njih poslie više govora biti. Medju našimi potočići ima na dalje takovih, *koji od vremena do vremena presišu, a opet od vremena do vremena teku*. Pače to biva u gdjekojege njekom pravilnošću.

Tako izlieva *Popovo vrelo* kod Brušâna svoju vodu na stanke od 5 do 5 časaka i to u tolikoj množini, da bi mlin tjerati moglo. I kod Bakra ima periodičan bulkotac (Rauschbach), koji svoju vodu u more izlieva. Više izvora je pako, koji iza kiše izviru i to onda njeki u tolikoj množini, da se preko korita prelievaju, pa i oni raznimi poznatimi načini oblik kopna preinačivati pomažu.

Osim potoka i potočića do sada jur spomenutih valja mi ovdje još njekoje svojom veličinom za zemljoznanstvo znamenitije rieke i potoke navesti. Takove su: *Bednja*, *Berava*, *Bič*, *Bistra*, *Bjela*, *Bosut*, *Bregana*, *Čabranka*, *Česma*, *Čiklova*, *Drava*, *Dunav*, *Glina*, *Glogovnica*, *Ilova*, *Karašica*, *Korana*, *Korbava*, *Krapina*, *Krka*,

Digitized by Google

Lonja, Neretva, Odra, Ombla, Orljava, Pakra. Petrinja, Sava, Savica, Strug, Sutla, Tiskovac, Vrlika, Una, Vučica, Vuka, Zrmanja, Žirovac.

Što o toplini naših izvor-voda do sada znamo, evo: U Kotoru je ona 10·60°, u Ljuti 8·60°, u Murinju 8·80°, u Dubrovniku 15·22°, u Topli 13·00°, u Novomu 12·80°, u Solinu 13·20°, u Trogiru 13·40°, u Zadru 15·55°, Obrovcu 13·70°, u Senju 15·35°, u Otočcu 9·30°, na Rieci 8·13°, okolo Rieke 9·90°, u Zagrebu 10·43°, u Varaždinu 11·27°[1], u Radoboju i okolo Krajine 7·20° do 8·90°, u gori Moslavačkoj i Bilu u poprieko 11·35°, a tako i u izvor-vodi „Iskrice" kod pravoslavnoga samostana Orahovice u Gizdorovom Vrhu. O toplini ostalih naših izvor-voda smjeti ću reći, da je ona u obće jednaka toploti zraka uz godinu. U buduće trebat će nam na toplinu naših izvor-vodâ više pazke imati, a ta će našim ljudem laka biti, ako samo volje uzbude.

U obklopljenih dolinah i kotlinah u obće a u kratko naposeb na mjestih, gdje se tiesne poprieène doline sieku sa prostranimi uzdužnimi dolinami, postaju kadkada *jezera sladke vode.* Njeka od njih presišu na vrieme, druga opet nepresišu nikada. Prve vrsti su ova naša jezera: *Konjsko* i *Crno jezero* kod Otočca; *Babino jezero* i *Babina lokva*; *Kalinovačka* dva jezera izmedju Medâka i Raduča u Hrvatskoj; *Bokanjačko* (veliko 1000 jutara), *Nadinsko* (1000 jutara velika), *Proložko jezero* (600 jut. veliko) u Dalmaciji. Druge vrsti jezera jesu: *Jezero* izmedju Vrgorca i Metkovića; *Prokljan* kod Skradinâ u Dalmaciji; *Bižića jezero* na Bâćuškom brdu kod Bielovca, veliko 1 □ jutro a postalo podzemnim odlievom prijašnjega jezera Oraovca: *Švičko jezero* kod Otočca sa vodom zelenom kao trava, kakvu imadu i njeka švicarska jezera, premda će se tomu u nas riedki ljudi diviti, dočim se u Švicarskoj dive nesamo domaći nego i mnogi stranci; *Sovsko* ili *Soljansko* jezero u selu Sovski dol na jugozapadnom obronku brda Dila, razlito u sušnom ljetu na dva jutra zemlje, a u kišovitom prolieću i jeseni i na prostoru tri puta tako velikom. U sredini duboko je preko 70 lakata a voda mu je kadkada mrko-zelena a opet kadkada i crna Kazaše mi, da se nikada nesmrzne. Napokon idu amo *Plitvička jezera*, kojih ima trinaest. Ona dobivaju svoju vodu poglavito iz Crne rieke, ali i iz inih izvor-voda na Maloj Kapeli. Voda im je sasvim bistra,

[1] Aus Kreil's magnetischen und geographischen Ortsbestimmungen des oesterreichischen Kaiserstaates.

Digitized by Google

zelenkasta, na dubljih miestih modrušasta. Ona leže nalik na stube jedno poviše drugoga, s čega se i voda, čineć dvadeset slapova, izlieva zasliedice iz najgornjega do u najdolnje jezero. Ta jezera su razne dužine i širine. Dužina svih njih osim Bakinovca iznosi preko 4163 hvata a širina preko 1474 hvata. I slapovi su jim razne veličine a svi skupa čine 480 stopa. Iz najdolnjega jezera, Novakovića broda, ističe Korana, koja naskoro riekom postaje[1].

Voda-neteča i blatušina čini u nas ove poznatije *mlake, močvare* ili *bare: Neretvanske* močvare, *Lonjsko polje* (veliko 180,532 jutra), *Blatnica* kod Jamnice, Žabnik kod Varaždina, *Jošava* (još malo neosušena), *Bićko polje, Palača* (god. 1802. imala 18 498¾ jutara moćvarnih a sad ih samo još 4750 jutara ima), *Obedska bara* izmedju Kupinova i Objesa (velika do 1875 jutara) u Slavoniji. U njih je naći zemlje-truskavice ili treseta.

Slane vode imamo u jadranskom moru, Vranskom jezeru, Slanom potoku, potočiću Slanja i vrelu Slankamenskom.

Jadransko more jest 120 milja dugi a do 30 milja široki zaljev sredozemnoga mora, ima vodu tamno-modru sa posebnom težinom od 1·028. Od sodikova soličnika ili obične soli, koji je glavna sastavina morske vode, ima jadransko more u 1 funti ili 7680 grana vode 260 do 325 grana. Izparivanjem pribavljaju si ljudi morsku sol u solinah, kojih ima više. Dno jadranskoga mora ima na pučini poglavito piesak sa kršjem od ljuštura, kadkada koralja, a uz obale to kopna to otôka slegao se je glib, koji je na raznih mjestih različit[2]. Upliv veliki morske vode na promjenu kopna pokazuje se medju inim najbolje u našem hrv.-dalm. Primorju, ako okom svrnemo na njegov mnogostruko i raznovrstno prosjeli Kras i ostrva izpred njega, pa se sjetimo nedavnih potresa u toj našoj pokrajini, koji kao da još i danas neće da prestanu. Toliko mi budi dozvoljeno u obće ovdje natuknuti, a onda se još sjetiti njekih za geologiju znamenitih pojava. Takov bio bi onaj, da se sjeverna obala jadranskoga mora slieže i tone. I ovoga pojava treba mi se još sjetiti, ako on i nije opažen upravo na dalmatinsko-hrvatskoj obali, jer mislim, da bi ih se sličnih i uz nju našlo. Kao što je poznato, prikazuje jadransko more, premda je ono zaljev sredo-

[1] „Die Plitvica-Seen von Lud. v. Vukotinović. Sitzungsberichte der mathem. naturwissenschaftlichen Classe der Kais. Akad. der Wissenschaften. 33. Bd.

[2] Tob. Oesterreicher u „Verhandlungen der geolog. Reichanstalt" 1869 Nr. 7.

Digitized by Google

zemnoga mora, odsleku (Elbe) i sleku (Fluth). Pa dr. I. R. Lorenz spazio je, da se ono u vrieme odsleke odlieva u jaminu, koja je izmedju Opatije i Lovrane njekoliko hvâtih daleko od mora, tè da u njoj dosta duboko pada [1].

Vransko jezero u Dalmaciji kod Zadra, veliko je 0·6□ milje a duboko poprieko 20 stopa. Ovo je u savezu sa jadranskim morem, podzemnimi vrtačami, zato mu i jest voda slana, ali koliko upravo obične soli ima, nije mi poznato [2].

Slani potok, blizu Stubičkih Toplica, ima vodu bistru, bielu i samo ponješto na zelenkasto zanoseću i slanu. 1 funta ili 7680 grana te vode ima 122 grana obične soli. Posebna težina joj jest = 1·05, a toplota u potoku 7·50 C. [3].

O slanoj vodi potočića *Slanja*, blizu Varaždinskih Toplica, nije do sada pobliže ništa poznato.

O Slankamenskom slanom izvoru poznato mi je samo toliko, da tamošnje žene vodu njegovu upotrebljuju za miesenje kruha da soli prištede.

Trojednica ima dosta vôda-rudnicâ; pa budući, da one nisu samo važne za ljekarstvo nego i za zemljoznanstvo, zato ću si ovdje uzeti nješto više mjesta, da sinove Trojednice s njimi, na korist njih samih, upoznati mogu.

Evo ponajprije voda-rudnica, koje su u nas do sada lučbeno izpitane, a po tom neka sliede onakove, koje su kao rudnice poznate, ali još izpitane nisu.

Apatovac [4] blizu Križevca u (dojakošnjoj) krajini ima vodu bistru, ponješto zelenkastu, nješto po sumporovodiku zaudarajuću, okusa slano-alkalična. U 7680 grâna te vode ima:

ugljično-kisele sodičine	28·469
ugljično-kisela vapna	1·389
ugljično-kisele gorčike	2·365

[1] „Jahrbuch der geolog. Reichsanstalt". XVI. Bd. Nr. 2.

[2] Sa ovim Vranskim jezerom nesmije se zamieniti Vransko jezero na otoku Cresu. Ovo je 2840 hvatih dugo a na najširem mjestu do 800 hvatih široko, ima vodu tamno-modru, koja je na zraku od 27·5° C toplom za 0·001 laglja od (posebne težine) prekapane vode. Toplina vode u dubljini od 120 stopa pri spomenutoj toplini zraka jest 22·5 C, (Tob. Oesterreicher u „Verhandlungen der geolog. Reichsanstalt" 1868. Nr. 7. 1.)

[3] Dr. Tkalec u „Književniku" knj. I.

[4] Dr. Ragsky u „Jahrbuch der geolog. Reichsanst." XIV. Bd., Nr. 1 i dr. Tkalec u „Književniku" knj. I.

Digitized by Google

ugljično-kisela željezova kisca . .	0·046
sodikova soličnika	15·667
kremikove kiseline	0.513
neslučene ugljikove kiseline . . .	6.240

Tu vodu, koju dosada malo piju, broje medju veoma alkalične kisele vode. Toplota joj je 12° C. a posebna težina 1·0057.

Daruvar[1], 404 stope nad morem, ima indiferentnu vodu, koja pod imenom „Aquae Balissae“ već Rimljanom poznata bijaše. Voda u kojoj se kupaju, jest bistra, bez vonja i okusa. Tud imaju tri vrela, naime Antunovo, Ivanovo i Glib. U 7680 grana ima:

	Antun	Ivan	Glib
sumporno-kisele sodičine . . .	0·435,	0·462,	0·411
sumporno-kisele gorčike . . .	0·092,	0 069,	0·107
sumporno-kisele pepeličine . .	0·028,	0·024,	0·028
ugljično-kisela vapna	1·966,	1·605,	2·112
ugljično-kisele gorčike	0·220,	0·198,	0·238
ugljično kisela željezova kisca .	0·098,	0 057,	0·095
ugljično-kisela mangan. kisca .	0 041,	0·132,	0 041
glinova kisa	0·081,	0·100,	0·081
magnijeva soličnika	0·027,	0·027,	0·036
kremikove kiseline	0·061,	0 315,	0·407
neslučene ugljikove kisceline . .	0·734,	0 674,	0·784.

Toplota Antunova vrela jest 47·3° C., Ivanova vrela 42·5° C., Gliba 40·8° C., a posebna težina Ant. vrela je 1·006, Ivanova 1·006, Gliba 1·006. Uz 24 ure izvire u Antunovom vrelu 6282 a u Ivanovom 2009 vjedara vode.

Jamnica[2] ima vodu bistru, bez masti i vonja, okusa alkalična, zanosećega na slani, ali ipak hladećega i rezkoga. U 7680 grana te vode ima:

sumporno-kisele sodičine	10·300
sumporno-kisela vapna	3·062
sumporno-kisele gorčike . : . .	0·059
ugljično-kisele sodičine	23·016
ugljično-kisela vapna	2,677
ugljično-kisela željezova kisa : . .	0.643
sodikova soličnika	10·703

[1] Wagner u „Versammlung der ungar. Naturforscher“ 1846.

[2] K. v. Hauer u „Jahrbuch der geolog. Reichsanstalt“ XII., 4. i XIV., 2.

Digitized by Google

kremikove kiseline	0·320
neslučene ugljikove kiseline . . .	1.586
ustrojne tvari	0·089

Tud je još premalucak pepeličine, mangana litije, joda, fluora i barita a fosforova kiselina je dvojbena. Tu vodu broje medju alkalično-muriatične kisele vode, ali ona ima u jedno i vlastitost vode-željeznice, jer ima dosta ugljično-kisela željezova kisca, s čega ju dakle mogu piti i u njoj se kupati. Toplota te vode jest 13·8° do 15° C., a posebna težina 1·00762. U 24 sata daje to vrelo 114 vjedara vode.

Krapinske Toplice[1], njekoč „aquae vitae", 480 stopa nad morem imadu vodu bistru, bez masti i vonja, a i okus je bez ikakve osobitosti. Tud su dva vrela, naime Badlovo vrelo i Dubrava. U 7680 grana vode ima:

	Badl.	Dubr.
sumporno-kisele sodičine	0·200,	0·207
sumporno-kisela vapna	0·069,	0·149
sumporno-kisele gorčike	0·046,	0·147
sumporno-kisele pepeličine . . .	0 059,	0·064
dvaš-ugljično-kisele gorčike . . .	1·061,	0·946
dvaš-ugljično-kisela vapna . . .	1·455,	1·272
glinova kisa i željezova kisca . .	0·019,	0 022
sodikova soličnika	0·034,	0·035
kremikove kiseline	0·159,	0·144
neslučene ugljikove kiseline . .	2·296,	2·087

Osim toga imadu ona premalucak ustrojne tvari a Badlovo vrelo još i premalucak joda, što je svakako važno. Premda ta voda, koju medju sumporne broje, neima sumporo-vodika, ipak se on kadkada iz njih izvija, valjda izlučivanjem sumporno-kiselih solih, koje su u njoj. Toplota vode u Badlovom vrelu je 41·8° do 43·1 C., a u Dubravi 41·8° do 42·5° C., posebna težina pako u ovom i u onom je 1·000353 do 1·000476. U 24 ure daju ta vrela preko 80.000 vedara vode.

Lasinja[2] u banskoj pukovini, ima vodu bistru, nješto samo na zelenkastu, bez vonja, a okusa alkalična. Ona ima u 7680 grana:

---

[1] K. v. Hauer u „Jahrbuch der geolog. Reichsanstalt", VIII., 4. i IX., 2.

[2] Dr. Schneider u „Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften", Jahr 1862.

Digitized by Google

sumporno-kisele sodičine	2·251
sumporno-kisele pepeličine	1·227
ugljično-kisele sodičine	25·961
ugljično-kisela vapna	3·769
ugljično-kisele gorčike	1·132
ugljično-kisela željezova kisca . .	0·112
sodikova soličnika	7·521
kremikove kiseline	0·119
neslučene ugljikove kiseline . . .	642·817 kub. z.
polusluč. i nesluč. ugljikove kiseline	21.789 kub. z.

Osim toga ima u njoj premalucak sodikova jodičnika, fosforove kiseline, cesija, mangana, litija i ustrojne tvari. Tu vodu broje medju alkalične kisele vode. Ljudi ju mogu piti i u njoj se kupati, premda ona neima onoliko ugljično-kiseloga željezova kisca, koliko voda Jamnička. Toplota te vode je 11·025° C, a posebna težina 1·00636.

Lipik[1], kod Pakraca, ima vodu, koja neima ni vonja ni okusa, ako je topla, a ima okus oslan ako je ohladnila. Tud su četiri vrela, najme Čardak, Vladikino vrelo, Javna kupelj i Mala kupelj.

U 7680 grana te vode ima:

	Čard.	Vlad.	Jav. k.	Mal.
Sumporo-kisele sodičine	1·639	1·635	1·450	1·652
Sumporo-kisele pepeličine	1·482	1·508	1·503	1·443
ugljično-kisele sodičine	9·246	9·455	9 657	9·507
ugljično-kisela vapna	1·016	0·960	1·002	1·113
ugljično-kisele gorčike	0·422	0·400	0·400	0.377
željezova i glinova kisca	1·025	0·038	0 030	0·023
sodikova soličnika	5 042	5·008	5·065	5·032
sodikova jodičnika	0·030	0·029	0·031	0 029
kremikove kiseline	0·384	0.364	0 387	0·322
nesluč. ugljikove kiseline	2·471	1·275	1·844	1·344
slučene i polusluč. ugljik. kis. . .	9·018	9·116	9 324	9·258

Osim toga ima ta voda premalucak sumporovodika, litija i dušika. Toplota te vode je u Čardaku 42·5°C, u Vladikinom vrelu 47·5° C, u javnoj kupelji 45° C, u Maloj kupelji 31°C., posebna težina pako Vladikina vrela je 1·0026, a tako i u Maloj kupelji. Ta voda odlikuje se svojim sodikovim jodičnikom, jest dakle jodna, i to,

[1] K. v. Hauer u „Sitzungsberichte der kais. Akademie der Wissenschaften“ Jahr 1863.

Digitized by Google

buduć da u Europi nije vrela te vrsti sa tako velikom toplotom, prva te vrsti u Europi. Vode, koju ljudi piju i u njoj se kupaju, izlazi u 24 ure u Vladikinom vrelu 235 a u Maloj kupelji 106 vjedâra.

Spljet[1] ima dva sumporna vrela, naime Cattanovo i Franjevačko. U 100 česti vode imadu:

	Cattan.	Franjev.
sumporno-kisela vapna	—	0·14513
sumporno-kisele sodičine	0·2159	0·18700
dvaš-ugljično-kisela vapna	0·0195	0·00805
solitreno-kisele sodičine	0·1967	—
vapnikova soličnika	0·1634	—
magnezijeva bromičnika	0·0467	0·01671
magnezijeva soličnika	0·4552	0·51133
pepelikova soličnika	0·1244	0·17565
sodikova soličnika	1·6787	1·98570
sodikova jodičnika	0·0884	0·00092
sodikova sumpornika	0·0195	0·01105
kremikove kiseline i pieska	0·0634	0·01221
ustrojne tvari	0·0083	0·01105

Osim toga imadu ta vrela premalucak željezova i glinova kisa i lithiona. Toplota Cattanova vrela je 25·5° C. a Franjevačkoga 20° C. Kada jug piri, izvijaju oba vrela množinu sumporovodika. Oba se upotrebljuju za piće i kupanje, ali Cattanovo vrelo presiše.

Stubičke toplice[2] imadu vodu bistru, bez masti i vonja, okusa mekana i tako slabo alkalična, da to jedva spaziš. Tud je rudno vrelo i Glib. U 7680 grana vode ima:

	Rudn. vr.	Glib
sumporno-kisele sodičine	0·077,	0·320
sumporno-kisela vapna	0·314,	0·268
sumporno-kisele gorčike	0·394,	0·336
sumporno-kisele pepeličine	0·199,	0·196
ugljično-kisele sodičine	0 291,	0·086
dvaš-ugljično-kisele gorčike	0·567,	0·746
dvaš-ugljično-kisela vapna	1·548,	1·606
glinova kisa i željezova kisca	0·022,	0·009
sodikova soličnika	0·119,	0·163

[1] Aug. Vierthaler u „Sitzungsberichte der kais. Akademie der Wissenschaften“ Jahr 1867.

[2] K. v. Hauer u „Jahrbuch der geolog. Reichsanstalt“, VII., 4. i X., 3.

Digitized by Google

kremikove kiseline	0·281, 0·275
neslučene ugljikove kiseline	0·327, 0·473

Osim toga imadu ona nješto ustrojne tvari. Budući da ta voda ima samo malo i željezova kisca i neslučene ugljikove kiseline, s toga nije ona niti voda-željeznica niti kiselica, nego je voda indifferentna. Toplota njezina u Rudnom vrelu je 58·7° C, u Glibu 54·5° C, a posebna težina u Rudnom vrelu 1·00042.

Sutinsko[1], u županiji Varaždinskoj, ima vodu toplu indifferentnu, koja u 7680 grana sadržaje:

sumporno-kisele sodičine	1·74
sumporno-kisela vapna	1·42
sumporno-kisele gorčike	0·66
ugljično-kisela vapna	0·73
ugljično-kisele gorčike	0·78
ugljično-kisela željezova kisca . .	0·02
glinova kisa	0·08
kremikove kiseline	0·36
ustrojne tvari	0·10

Topusko[2], 400 stopa nad morem, njekoč „aquae Balissae“ ima vodu bez masti i vonja, koja odlučno alkalično djeluje. Tud su tri vrela, koja u 7680 grana vode imadu:

	I. v.	II. v.	III. v.
sumporno-kisele sodičine	0·533,	0·688,	0·523
sumporno-kisela vapna	0·521,	0·497,	0·491
sumporno-kisele pepeličine	0·190,	0·206,	0·206
ugljično-kisela vapna	1·289,	0·309,	1·315
ugljično-kisele gorčike	0·311,	0·293,	0.322
ugljično-kisela željezova kisca . . .	0·011,	0·012,	0·018
magnezijeva soličnika	0·195,	0·201,	0·209
kremikove kiseline	0·328,	0·342,	0·320
poluslučene i neslučene ugljikove kiseline .	1·472,	1·477,	1·112

Osim toga imadu ona premalucak fosforove kiseline, cesija, litija i rubidija. Ta voda, koju medju indifferentne broje, ima toplotu u I. vrelu od 49° C, u II. vrelu od 57° C, u III. vrelu od 55·2° C. a posebnu težinu od 1.00053.

---

[1] K. v. Hauer u „Jahrbuch der geolog. Reichsanstalt XV., 2.

[2] Dr. Schneider u „Sitzungsberichte der kais. Akademie der Wissenschaften“ Jahr 1862.

Digitized by Google

Varaždinske Toplice[1] 893 stope nad morem, njekoč „thermae Constantinae“ i „aquae Jassae,“ imadu vodu bistru bez masti, a vonja jako po sumporovodiku, ali ga posvema nestaje, ako se voda ohladi, okusa je alkalična bljutava. U 7680 grana te vode ima:

sumporno-kisele sodičine	0·340
sumporno-kisela vapna	0·236
sumporno-kisele pepeličine	0·289
dvaš ugljično-kisele gorčike . . .	0·909
dvaš ugljično-kisela vapna	3·255
dvaš uglijično-kisela željezova kisca .	0·061
glinova kisa	0·010
sodikova soličnika	1·796
magnijeva soličnika	0·147
kremikove kiseline	0·372
neslučene ugljikove kiseline . . .	0·984
sumporovodika	0·057

Osim toga ima premalucak joda, dušika i ustrojne tvari. Toplota te vode je 56·25° do 57·5° C, a posebna težina je 1·000857. Nju broje medju veoma tople jake sumporne vode. Ona izlučuje sigu i ledaca od sumpora, i to u veliko i veoma liepih. U 24 ure izti̇če 70000 do 74000 vedara vode u kojoj se ljudi kupaju, ali ju i piti mogu.

Još mi je to spomenuti, da ovdje ima i mlaj (Moorbad), koji bitno sastoji iz ustrojnih tvari i željezova sumpornika (Fe S).

Hančova,[2] kod Sv. Križa, 465 stopa nad morem, ima indifferentnu, veoma bistru vodu bez vonja i okusa, toplu 29·5° C.

Lešće, u Severinskom kotaru, ima vodu indifferentnu, 33·125° C. toplu.

Indifferentnu vodu imati će u nas još i ova vrela: *Kamena gorica* kod Madjarova, *Velika* blizu Kaptola i *Levanjska Varoš* u Djakovštini; kiselu vodu pako ova: *Kamensko* blizu Karlovca i *Vrljika* u Dalmaciji. O *Banjskoj vodi* kod Ljube, blizu Čalme, priobći mi njeki prijatelj, ljekar, da ima slučenina sa željezom, ugljikovom kiselinom i glinom, i to u znatnoj množini. Prema tomu možda je to voda-željeznica. Tako isto doznao sam od drugoga prijatelja, da su *Smrdeće-Toplice* i *Jagunićeve Toplice* veoma tople sumporne toplice sa vonjem po sumporovodiku.

---

[1] K. v. Hauer u „Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Wissenschaften“, Jahr 1862.

[2] A. v. Morlot u „Jahrbuch der geolog. Reichsanstalt“ I., 2.

Digitized by Google

Ovdje je najsgodnije mjesto sjetiti se još neke vode. A. pl. Morlot[1] pripovieda naime, da su rudari u *Radoboju*, ležećem 783 stopa nad morem, naišli u rudniku na izdan vode, koja ima u sebi tako mnogo sumporovodika, da ga oni dosta puta podnieti nemogu. Ta voda izlučuje i ostavlja čist sumpor.

Kopno.

Prije nego možemo nabrajati kamenje, koje je kopno Trojednice sastavilo, valja mi se upoznati sa obličjem toga kopna, dakle sa njegovimi brdi i ravnicami. S toga ću evo izbrojiti glavne gore i ravnice naše domovine, naznačivši u jedno, odakle one u nju ulaze, kamo se vuku, kako su medju sobom u sklopu i kako sa gorami izvan naše domovine, jer medjusobni sklop gôra tumači lakim načinom mnogi inače zakučati geognostički pojav.

Gore.

Naše gore su naravi alpinske ili kraške. Alpe naime, razdvojiv se kod Gradca, šalju svoju južno-iztočnu granu pod prastarim imenom Karavânka prema Hrvatskoj i puštaju u nju tri ogranka sa južno-štajerske strane. Ti ogranci su ovi: Rudenca, Maceljska gora i Orlica sa Roščom.

Rudenca, koja su kod Podčetrtka na hrvatskoj medji Sutlom prorovana, protežu se u Hrvatskoj od Tabora prema iztoku do Remetinaca. To pogorje sastoji u Hrvatskoj iz ovih glavnih brda: *Kosteljske gore* visoke kod Pregrade 1655 st.; *Šušča* ili *Velikoga žlieba* kod Krapine, visokoga 2541 st., sa šumom *Maceljem* kod Gjurmanca; *Male gore* kod Radoboja, visoke 1691 st.; *Ivančice*, protežuće se od Radoboja do Gotalovca, sa vrhom visokim 3348 st., *Železnice*, protežuće se od Gotalovca do Remetinca, sa visinom od 1317 st.

Maceljska gora, koja izmedju Hrvatske i Štajerske dielom medju pravi, podiže u Hrvatskoj *Trakošćanska* i *Voćanska brda*.

Napokon čini *Orlica* u Hrvatskoj brda *Klanjačka*, a *Rošca* pravi u njoj brda *Mihovljanska*.

Izmedju Breznice i Madjarova sastaje se sa prvim pogorjem (i to Ivančicom) *gora Zagrebačka*, koja se odtale vuče prema jugozapadu do Suseda, gdjeno ju Sava prekida i dieli od Samoborske gore. Njezin najveći vrh je *Šljeme*, koje je 3185 st. visoko.

[1] A. v. Morlot u „Jahrbuch der k. k. geolog. Reichsanstalt“ I., 2.

Digitized by Google

Kod Huma, izmedju Breznice i Madjarova, započima, kao istočni nastavak sdruženih gora Zagrebačke i Ivančice gora *Kalnik* sa vrhom od 1980 st. tè se od zapado-jugozapada povlači dalje prama iztoko-sjevero-istoku. Kalnik nastavljaju dalje u Varaždinskoj Krajini brda: *Riekā* i *Bilo*, koja su visoka do 20000 st., a dalje u Slavoniji hvataju se *virovitičkoga brda.*

Kao ostrvo. nespojeno s' nikojim brdom, uzdiže se *gora Moslavačka*, povlačeć se sa sjevera prema jugoistoku. Njezina sjeverna grana, visoka do 1800 st., naziva se *Garić*, a južna *Brlenić.* Takovo odlučeno brdašce je još i *Marča,* koja se je do 600 st. visoko uzdigla izmedju Ćazme, Križa i Kloštar Ivanića

Bilo, koje sam jur spomenuo, sastaje se kod Daruvara sa sjevernom granom *gore Orljavske*, od koje se južna grana započima kod Okučâna. Ona se od Daruvara i Okučâna proteže do iza Kutjeva i Gradišća, a ponajglavnija brda su joj ova: *Obrve* tik Daruvara, *Petrov vrh* (2044 st.) iztočno od Daruvara, *Hik* (2268 st.) sjeveroiztočno od Grahovljâna, Crni Vrh (2616 st.) južnozapadno od Kuzme, *Vučinsko brdo* ili *Crni brieg, Veličko brdo* sa *Točkom* (2766 st.), *Papukom* (3018 st.), *Orahovičko brdo* ili *Bieli brieg* sa *Rustom* (2442 st.) južnoiztočno od Drenovca, *Petrovim brdom* (2496 st.) sjeveroiztočno od Podgorja i *Gizdarovim vrhom* kod Orahovice, *Krndija* (do 2000 st.) sa *Jezerinom* (690 st.), sjevernoiztočno od Paučja i *Mandičevcem* (732 st.) sjeveroiztočno od Borovika, *Rogoljski Psunj* kod Rogolja sa Ćarinovcem kod Okučâna, *Kučerinom* (1368 st.) sjevero-zapadno od Biele stiene, *Pakračkim brdom* kod Pakraca, *Brezovim poljem* (1917 st.) južnoiztočno od Lipovca, *Javorovicom* (2280 st.) sjeverozapadno od Orljavca. Ogranak Orljavske gore je još i *Šujnik*, visok 1100 stopa, ali je od nje odieljen Orljavskom kotlinom.

Požežka gora (ili Babje gore) vuče se Požegi na jugu od Cernika do Pleternice, gdje no se Orljava i Lonja stiču. Najviši vrh te gore je *Maksimov hrast* (1938 st.), sjeveroistočno od Tisovca kod Petrova sela.

Klanac Orljavski dieli *goru Brodsku* od gore Požeške. Brodska gora vuče se od Pleternice preko Podvinja, Djakova, Vrbice i Mikanovaca do Vinkovaca, završujuć ovdje brežuljkom *Bornici.* Njezine najviše glavice su: *Kusonje* (904 st.) južno-zapadno od Drenovca (u gradiškoj pukovini), *Mali gaj* (994 st.,) južnozapadno od Slatinika (u gradiškoj pukovini), *Lipovica* (1320 st.) sjeverno-

*

Digitized by Google

istočno od Crnoga potoka (u brodskoj pukovini), *Zlatarovac* (707 st.) južnoistočno od Mušića (u Djakovštini).

Odmah iza Nûštra kod Vinkovaca možeš viditi, kako se kopno podiže, ponajprije u gredice a dalje u brežuljke. Po mojem mnienju je ovdje začetak *Fruške gore*, koja se kao brdo uzdiže dakako tek izmedju Tovarnika i Šarengrada. Ona se po dosta usporedna sa Dunavom poteže do Slankamena, a medju Ilokom i Petrovaradinom naziva se *Vrdnikom*. Znatnije visi Fruške gore jesu ovi: *Kalakač* (606 st.) sjevernozapadno od Krčedina, *Prdipolje* (830 st.) sjevernozapadno od Vižića, *Crveni čot* (1698 st.) južno-zapadno od Beočina.

I u Slavoniji ima brdo, koje se od ostalih odlučeno iz nizine podiže, kao što se otok podiže iz mora Takovo je ono brdo, koje se vuče od Dalja prema ušću Drave u Dunav, a sastoji iz *Daljskoga*, *Erdutskoga* i *Almaškoga* brda.

Nadalje uvlače se u Hrvatsku ogranci *Uskočkoga pogorja*, čineć u njoj gore *Samoborske* i *Okićke* sa najvišimi vrhovi: *Plešivicom* (2401 st.) i *Oštrcem* (2317 st.) blizu Ruda. Njihov ogranak opet su *Vukmanićke gorice*, koje se od Kupe prema iztoku do iznad Petrinje povlače.

Ako već oto potonje pogorje zbog svoje očite kraške vlastitosti moramo ubrojiti u Kraško pogorje, onda ćemo to morati tim više učiniti sa još ostalimi gorami u Hrvatskoj i Dalmaciji, jer su one neposredni nastavci kranjskih i julskih planina, koje su očite kraške gore.

Kras je gora vapnena, izprosiecana mnogimi razsjêlî, dôlci, ponikvami, mnogobrojnimi ponori, smrci, slievci i lokvami, puna podzemnih špilja, zijavka i vrtača. Da vode, koje u Krasu izviru, donekle na vidiku teku a onda se pod zemlju izlievaju i izpod nje teku, te opet na vidik dolaze ili se u more izlievaju, jur sam drugdje prije spomenuo. *Kras* se u Hrvatsku uvlači od *Snježnika* (5332 st.) u Kranjskoj i od *Učke* u Istriji. *Kras hrvatski* dieli se na iztočno i zapadno pogorje. Zapadno pogorje vuče se u jadransko more pod imeni: *Peć*, *Vratnik* (2147 st.) više Senja, *Senjsko bilo* (4000 st.) niže Senja do *Krasanske Dulibe*, a odtale dalje pod imenom *Velebita* (5378 st.) i opet uz jadransko more do glavice *Vrh mira*, gdje no se onda svraća prema iztoku i proteže do poriečja Zrmanje odašiljuć uz put ogranke u Hrvatsku i Dalmaciju od kojih su ovi poznatiji: *Černopac* (4271 st južno od Gračaca), *Kom* (3082 st. kod sela Zrmanje), *Veliko Greblje* (1082 st. kod Blizana), *Jagodnik* (1561 st.) južno od Ervenika, *Sedlo* (3370 st. kod Krape).

Digitized by Google

Najviši vrhovi toga pogorja pako jesu: *Visočica* (5118 st.) *Sveto brdo* (5405 st. ili po drugih 5565 st. ili opet po drugih 6118 st.), *Zatorina* (5400 st.)

Istočno pogorje hrvatskoga krasa sastavljaju ove glavne gore: *Jelenje* sa *Kamenom* i *Grobnikom*, *Risnjak* (4836 st.), *Tisovac* (2700 st. kod Lokâva), *Bitoraj* (4264 st. kod Fužine), *Bjelolasica* (4350 st.) sa zatubatim golim *Klekom* (4500 st. ili po drugih 4700 st. ili opet po drugih 5000 st., kod Ogulina). Odtale pa do *Odanove kose* vuče se ta grana Krasa pod imenom *Velike Kapele* a od *Odanove kose* do Plitvičkih jezera pod imenom *Male Kapele*. Odmah kod Plitvičkih jezera uzdiže se gora Plješivica sa najvišom glavicom: *Golom Plješivicom* (5232 st.). Te gore hvata se dalje gora *Kuk* (preko 3700 st.), a ove dalje *Čemernica*, koja se prema iztoku u Pounje spušta a prama jugu se skupa sa Velebitom planine Dinare hvata. Ogranak Male Kapele je *Kamenita gorica*, koja se od sjevera prema jugu vuče i kod Korenice svoj najviši vrh: *Mrzin* ima. Sa Kukom spojene su mnogimi glavicami njemu na zapadu pružene gore: *Ljubovo*, *Vrebačka staza* i *Ploča*, od kojih je ova posliednja kod Udbine najviša.

Kapeli na iztoku uzdižu se *Slunjska brda* sa *Babinom gorom* *Skradskom gorom* i *Strmačkom kosom*. Njih nastavlja dalje *Petrova Gora* (do 2500 st.) od Vojnića pa do južno Gline. Žirovcu na sjeveru uzdiže se *Vratnik*, šiljuć sjeverno svoje ogranke prema Petrovoj Gori do Gline a nastavljajuć se *Vranovom Glavom* i *Šumaricom*, koje opet svoje ogranke dalje šalju prema Posavini do Petrinje i Dubice. Najviši vrh Šumarice (Samarice) je *Dikovac*.

Tim brdinam na jugu uzdiže se *Trgovska* ili *Gvozdanska gora* (do 2500 st.), ali ona prelazi na skoro u tursku Hrvatsku. Njezina svrž je brdo *Kokirna* na medji prve i druge banske pukovine.

Ovdje moram spomenuti, da je u banovačkih gorah, premda su i one članovi kraškoga pogorja, vlastitost krasa mnogo slabije očitovana, nego li u gorah gornje Krajine i Primorja.

Kras dalmatinski je nastavak hrvatskoga krasa. On se kroz Dalmaciju vuče u dvie glavne grane. Prva grana proteže se od poriečja Zrmanje medjom Dalmacije, a glavna brda su joj ova: *Orlovac*[1] (3824 st. zapadno od Graba), koji od Zrmanjske do-

[1] Visine naših gora uzeo sam većinom iz Senonera „Zusammenstellung der Höhenmessungen“, ali i od druguda.

Digitized by Google

line ide prama turskoj Hrvatskoj i dalje u nju, onda *Dinara* (kod Knina 5669 st. a na najvišem vrhu 5728 st.) sa *Kozjakom* (3841 st.) kod Kieva, *Gnatom* (5550 st.) kod Vrlike. *Prologom* (5000 st.) kod Sinja, *Vranovcem* (3157 st.) kod Bilog briega, *Tovernicom* (4016 st.), *Gradinom* (1006 st. kod Vrgorca), *Dinkom* (2795 st. zapadno od Vrgorca), dalje *Snježnica* (2925 st.) i *Tmor* (2868 st.) u Dubrovničkom okružju, pa napokon *Velegreda* (3128 st.), *Veli vrh* (4061 st.), *Pasva* (5623 st.) i *Orjen* (6004 st.) oko Krivošija, *Goli vrh* (4167 st.) kod Ledenîca i *Lovčen* ili *Sela* (5386 st.) u Kotoru.

Druga grana Krasa vuče se uz morsku obalu. Njezina glavna brda jesu: *Tatarska gora* (kod Šibenika 1568 st. a na najvišoj glavici Vrpolju (1745 st.), *Karbanska gora* sa visovi: *Kozjak* (2491 st. kod Trogira) i *sv. Juraj* (2281 st. kod Solina), onda *Mosor* sa najvišom glavicom: *Ljubljane* (4206 st.), *Biokovo* sa najvišom glavicom: *sv. Juraj* (5521 st. kod Makarske), *Zahod* (1899 st.) najdalje na jugu, onda *Goliš* (331 st.) i *Vrmac* (2450 st.) u Kotoru.

Izmedju tih grana pružile su se više sredinom kopna *Promina* (3609 st. kod Drniša) i *Svilaja* (4743 st. kod Muća).

Kopno na otocih hrvatsko-dalmatinskih nije drugo nego nad morem promoljeni nastavak hrvatsko-dalmatinskoga vapna. Ti otoci uzdigli su se razno povrh mora. Evo njekim od njih visine: *Bua* (713 st. na brdu Rudini), *Dugi otok* (726 st. na brdu Suzani), *Rab* (733 st. na skolji Golj), *Uljan* (937 st. na brdu Šijaku), *Pag* (1122 st. na brdu sv. Vid), *Korčula* (1207 st. na brdu Hom), *Lastovo* (1330 st. na najvišoj Glavici), *Mljet* (1640 st. na brdu: Veliki grad), *Vis* (1870 st. na brdu Hum), *Hvar* (do 2005 st.), *Brač* (2481 st. na brdu sv. Vid), poluotok *Pelješac* (3057 st. na brdu Viperi).

Kao što iz svega razabrati možemo, jesu u Trojednici samo *Orjen* i *Sv. Brdo* visoke gore ili planine, a sva ostala brda jesu srednje i nizke gore, onda brdašca, brežuljci i napokon gredice.

Izmedju grâna i ogranâka tih gora ima prosieka svake vrsti. Osobito u Krasu ima dosta dubokih sutieska, klanaca, prolaza, ponikva, kotlina, dolinam naličnо razprostranjenih, mjestimice izprevijanih prosieka, ali u njem neima pravih dolina, kao što ih je u inih naših brdovitih priedjelih. O njekih od njih biti će spomena poslie u ovoj razpravi, zato ih ovdje nespominjem.

Digitized by Google

Ravnice.

Od tih ima Trojednica visočina i nizina. Što je ravnica u Dalmaciji, gornjoj hrvatskoj krajini i Primorju, sve su, osim nekih malih uz more, same visočine. Znatnije od njih jesu ove: *Drniška* i *Sinjska*, *Lička* ili *Gospićka* (do 1800 st. nad morem), *Krbava*, *Koreničkа* (2000 st.), *Gačka* ili *otočka* (1460 st.), *Ličko polje* kod Fužinâ, *Ravanska*, *Maševska* i ine. Od nizina prostranije i poznatije su ove: *Pokupsko*, *Pounje*, *Posavina*, *Podunavlje* i *Podravina*.

Špilje.

Budući da se špilje nalaze ponajviše u vapnenjaku, dolomitu, sadri i pješčenjaku, to će ih u nas najviše biti u Krasu. [1] Od njih ću ovdje spomenuti samo neke za zemljoznanstvo važnije. Takove su ponajprije one, koje imadu jezerca. Od tih su ove: Špilja u gori *Snježnici*, 90 st. duga ima jezerce 20 st. dugo, 10 st. široko, u ljetu 5 st. a zimi 20 stopa duboko. [2] U špilji *Vrličkoj*, koja do 500 korâka obsiže, pravi jezerce u nju tekući potočić. [3] *Mamulina pećina*, u brdu *Padališću* u Krbavi, ima dvie špilje sa više hodnika, pa u drugoj više dubenaca sa vodom i jezerce 6 hvatih dugo, 4 stope široko i 2 stope duboko. Dubenac s vodom, koju čovjek u ljetu pregaziti može, ima do 2000 koračaja duga špilja

[1] Spilja će biti i uz obale morske. Barem prof. Compigliachi tumači poznatu tutnjavu, koja je na otoku Meledi od god. 1822 do 1825. sa potresi zemlje i bez njih od vremena do vremena trajala, na taj način, da voda, koja se na raznih priedjelih kopna prikuplja, tekuć iz jedne ili više špilja u drugu, u njih se nalazeći zrak sgušćuje, koji uzmičuć tutnjavu izvodi. (Steiermärkische Zeitschrift. Neue Folge. 2. Jahrg. I. Heft. p. 166.)

[2] Spilja leži 3916 st. visoko, u kotaru Dubrovačkom. U glavnu špilju (navedenih dimensija) ulazi se kroz jednu prostranu prednju špilju.

[3] Ova špilja ima postrance još dva hodnika. — Spomena je vriedna takodjer špilja kod Kršlja blizu Rakovice nedaleko bosanske medje. Ta špilja ima liepih dvorana sa krasnimi stalaktitnimi stupovi, te u najvećoj dvorani dubok ponor, sudeć bar po padu kamena, koji njekoliko sekunda traje. Špilja se dalje njom iduć sve to više sužuje, tako, da je napokon uzka pukotina, kroz koju se čovjek jedva protiskuje. Ljudi pripoviedaju, da su psi njekoliko puta špiljom prošli i na protivnom obronku briega izašli.

Po Sabljaru (p. 537) ima znamenit naravan Prodor Kapele izmedju Oštarija i Tounja. Kroz taj tamnik može se naime, kada je u Mrežnici, koja tud teče, voda nizka, prolaziti iz Oštarija u Tounj (u daljini od $1^1/_2$ ure).

Digitized by Google

Samograd kod Perušića, onda *Letinačka* u brdu Siničici i špilja u brdu *Zvirnjaku* u Rakovačkoj satniji. Napokon ima *Tounja* špilja, 30 hvatih duga, 25 hv. široka i 5 hvatih visoka, koja pod brdo Kerpel dalje ide i izpod njega kod Oštarîja izlazi. I taj naravni prorov ima jezerce.

Druge špilje znamenite su opet s toga, što iz njih poslie kiše voda teče. Takove su ove: *Risanska špilja* koja je preko 300 koraka duga; *Zelena pećina*, nedaleko Bunića u brdu: Pisaćuše, i *Hernikova pećina*, koja iza dažda toliko vode izlievaju, da Čairsko i Hićsko polje potope; *Dabarska* spilja, koja vodom, što ju izlieva, močvaru: Blata natapa; *Šubarska pećina*, blizu mosta preko Tuinčice, koja je 14 hv. duga, 12 hv. široka i 5 hv. visoka.

Ine špilje znamenite su s toga, što se u njih potoci slievaju. Takove bi bile: *Sušik*, u brdu Maravić-kosa, u koju se potok Sušik izlieva, i špilja *Oštarijska* iznad ponora, u koji se Mriežnica slieva. Ona je duga pol ure hoda, tiesna, i samo onda puna vode kada je Mrežnica narasla. Napokon znamenite su njeke špilje s toga što madu ponore. Takove su: *Bosoljinska špilja*, koja ima do 100 st. dubok ponor, a ovaj ima mnogo siga, i *Sošićka špilja* u Žumberku.

Sa svoje veličine i svoga oblika znamenita je osobito *Mavrica*, špilja kod Babino-polja, na otoku Mljetu. Ona je prava dvorana, duga 480 st., široka 360 st. a visoka 300 st.

Sve te, i mnoge ine špilje imadu puno raznolikih i liepih siga[1], kao što je jur drugdje spomenuto.

Dali su napokon spilje: kod *Koma*, *Studenaca* i *Mrkoplja* prave lednice[2], u kojih se led nikada posvema neotapa, kao što se to negdje spominje, neznam izvjestno[2].

Stvorba kopna.

Da se razno kamenje, štono kopno naše Trojednice sastavlja laglje pregledati uzmože, treba nam ga zasliedice razviditi po kupovih znanošću ustanovljenih, naime formacija ili stvorba. Takova stvorba je, kao što Naumann veli[3], skup veoma prostranih i veoma mnogih glavnih sastavina kopna, koje za sebe cjelinu čine, te se

[1] Schmiedl u „Kaiserthum von Oesterreich“ i Fr. Vaniček u „Programm des k. k. Obergymnaziums zu Vinkovci“ 1859.

[2] Lednica saviečnim sniegom (valjda ledom) ima *Kom* blizu Palanke, u ličkoj pukovini, ko *Studenci* u otočkoj pukov. i u brdu *Mrzle drage* kod Mrkopolja (Sabljar p. 537).

[3] „Lehrbuch der Geognosie“.

Digitized by Google

svojim petrografičnimi i palaeontologičnimi vlastitostmi, svojim sastavom i svojom zaporednjom naslaga prikazuju kao istodobne tvorine istodobnih tvorba.

Stvorbe su različne i načinom i dobom svoga postanka. Načinom postanka jesu ili *staložene* (sedimentarne) ili *izsopljene* (eruptivne), kao što i kamenje, koje ih sastavlja. Dobom postanka jesu pako, kao što je i naravno, neke starije a neke mladje, a jedna od njih najstarija.

Govoreć o stvorbah započimaju neki zemljoslovci sa najstarijom a zaključuju sa najmladjom, dočim drugi upravo obratno čine. Ja bih s temeljitih razloga započeo sa najstarijom, ali koja je ta najstarija stvorba? Buduć da i na to pitanje neima odgovora bez prigovora, to ću ja, jer mi se za moju svrhu svaka prepirka o tom čini suvišna, odmah pristati uz većinu te uzeti, da je stvorba rulje i kristaličnih škriljavaca najstarija. Ta stvorba ima dakle biti temeljem svim ostalim stvorbam to staloženim to izsopljenim, zato neka joj je ime „temeljna stvorba“ ili „prastvorba“ (themelische Formation ili Urformation).

Dočim će se iz samoga spisa viditi, kojim redom će ostale stvorbe sliediti temeljnoj stvorbi, spomenuti mi je samo još ovo, da ću uz obće petrografične biljege kamenja svake stvorbe navadjati još na poseb biljege kamenja u nas se nalazećega, jer mi je nakana, da tako opis kamenja i stvorba spojim u jedno i tim načinom uklonim mnoga opetovanja, a onda da nam tim jasnije bude, što nam doma još izpitati i na što paziti valja, da s vremenom podpuno zemljoznanstvo dobijemo.

I. Temeljna stvorba.

Od kamenja te najstarije stvorbe nalazim u naših gora rulju, bliestnik i prabrusilovac kao glavne kamine, a odlike amfibolita i bjelutkovca i vapnenjak kao kamenje podredjeno. Izostaviv dakle ono kamenje te stvorbe, koga u naših gorah nije, govorit ću samo ob evo izbrojenom.

1. *Rulja* (Gneiss) sastoji bitno iz orthoklasa, bjelutka i tinjca, ali gdje koja ima još i oligoklasa, pače i albita, nù i takova ima ipak više orthoklasa nego ovih. Orthoklas rulje ima ponajviše razne biele ili jasno sive, žute i crvene masti, uviek se je u zrna izledio, a od bjelutka, koji je kadkada s njim iste masti, razlučuje se svojimi gladkimi, kao seder sjajnimi razcjepinami. — Bjelutak (Quarz) je pravilno sivkasto biel ili jasno siv. — Tinjac ili sljuda (Glimmer) je

Digitized by Google

obično sive, smedje i crne masti, ali i inomanjast; on je ponajviše pepeličinov, ali kadkada i gorčikov ili magnezijev tinjac, a kadkada su ovaj i onaj skupa bitna sastavina rulje. Takovu rulju imenuju *ruljom-tinjavačom* (Glimmergneiss) ili na prosto ruljom. Nu u rulji može tinjac dielomice zamienjen biti milovkom, kloritom, kadkada tuhom, a često puta baš i posvema amfibolom ili rogovicom, s čega ju onda nazivaju *ruljom-rogovačom* (Hornblendegneiss).

Rulja južne gore Orljavske (i to iz potočja Sloboštine) ima od običnih triuh sastavina najviše čadjasto siva bjelutka (Quarz), malo bieloga iskrolistnika (Feldspath), a još manje liskuna (tinjca, Glimmer), koji se u njoj nalazi ponajviše kao sasvim sitne i presićušne ljuštice. Ovoj rulji protivno ima rulja sjeverne gore Orljavske (izmedju Kutjeva, Gradišća i Gradca) najviše liskuna, a malo bjelutka i iskrolistnika. Napokon rulja gore Moslavačke, naime iz njezine iztočne polovine, ima iskrolistnik siv, dosta puta i crven; bjelutak dosta puta ovelik; liskun sitan, obično siv, češće puta biel kao srebro, zelen ili crn, riedko kada tumpakast. Rulja sáma pako ove gore je bjelkasta, siva, žućkasta, crvenkasta a ona južne Orljavske gore tuvna, zelenkasto-siva.

Rulja gore Orljavske i Moslavačke je sitno-zrnasta, škriljava a gdjekoja i debelo škriljava (u Moslavini). Rulja gore Požežke — izmedju Vrhovca i Novoga sela — jest lokšasta.[1] Napokon ona je vrstana.

U sjevernoj Orljavskoj gori kod Bekteža ima na ulazu u dolac potočića tekućeg u Bektež *rulja-rogovača* (rožača — Hornblendegneiss) u koje je naime liskun zamienjen rogovicom.

Što se raznih umješaka tiče, koje rulja prigodno imati može, znamo od svih naših rulja do sada samo za rulju gore Moslavačke, da na onih mjestih, gdje se granitu približuje, ima turmalinâ crnih a sitnih. U toj gori ima rulja mjestimice u svojih pukotina puno pakline (Vukotinović. Rad. II).[2]

Rulja je vrstana, a vrste (ili tavani) su obično ravnoplošne, ali kadkada, premda riedko, razno previte i zavite, pače kao valjak svite, koji je na prelomu vidjeti kao deblo drveta sa godovi. Ako

---

[1] Flaserig — *Vukasović*, Rudoslovje i zemljoznanstvo. p. 190.

[2] O našoj rulji pisali su: D. Stur i H. Wolf u „Jahrbuch der geolog. Reichsanstalt“ XII., 2., onda L. Vukotinović u „Jahrb. der geolog. Reichsanstalt“ III., 2., i u „Radu“ I., 2.

Digitized by Google

su vrste rulje ravnoplošne, mogu se ciepati kao velike, liepe ploče, kojimi njekoji ljudi i sgrade pokrivaju. Da li što takova naši ljudi čine, nije mi poznato.

Rulja se osobito često izmjenjuje u bljestnik i granit, kadkada u granulit, a rulja-rogača (ili rógovača) u rogovicu, amfibolit i sijenitu srodno kamenje, a napokon ova i ona odlika u bjelutkovac (Quarzit).

Što se izmjena rulje u ine rude (u ino stienje) tiče, poznato je o rulji južnoga diela gore Orljavske, da se izmienjuje u bliestnik.

Kao što je rulja-rogovača ulegla u bljestnik (Bektež), tako opet rulja Moslavačka ima žica i slojeva granita.

Pogledom na razliku, koja se čini u samoj rulji, da je naime jedna *prvotna* (primitivna), druga *mladja nepoznata postanka* (kriptogena), *pretvorena* (metamorfična) ili *izsopljena* (eruptivna), rekao bih *da je sva naša rulja prvotna.*

Raztrošena rulja razrahli se u meki gruh, a ovaj se napokon razpade u pjeskovitu ilovaču, a dielom se pretvori u nečist kaolin. Da će se toga i u nas mjestimice naći, nije sumnje.

2. *Bljestnik*[1] (Glimmerschiefer, Micaschiste) je smjesa iz bjelutka i rude od vrsti tinjca, koja će doduše pravilno biti obični pepeličinov tinjac, ali on može opet kadkada zamienjen biti damouritom ili paragonitom. Tamno smedji i crni bliestnici imati će osim bjelutka valjda magnezijev tinjac kao bitnu sastavinu. Svi bliestnici neimadu spomenutih dvijuh sastavina u stalnoj množini, nego neki od njih imadu više bjelutka a njeki opet više tinjca. Pače imade bliestnika, koji imadu tako malo bjelutka a tako mnogo tinjca, da ih možemo smatrati skoro za čiste tinjavce (Glimmergestein). — Bjelutak, koji je obično biel ili siv, pravilno se neukazuje na glavnom lomu bljestnika, ali se na prelomu više ili manje jasno ukazuje, pa zato će bliestnik na glavnom lomu imati poglavito mast tinjca. On će dakle obično biti zelenkasto siv i žućkasto siv, ali moći će biti i biel, žut, smedj, zelen i gotovo crn.

Bliestnik je manje više podpuno škriljav, a to tanko i debeloškriljav.

Takova bljestnika ima u nas u južnom dielu gore Orljavske, poimence u Rogoljskom Psunju i okolini Sagovine, Orljavca i Kamenskoga, a još više u sjevernom dielu te gore, naime u Krndiji iz-

[1] O bliestniku pisali su: D. Stur i H. Wolf u Jahrbnch der geolog. Reichsanstalt" XII., 2.

Digitized by Google

medju Kutjeva, Gradišća i Gradca, onda ga je dosta u iztočnoj poli gore Moslavačke (Gariću).

Od svih tih naših bliestnika[1] znamenit je osobito onaj sa Krndije, koji no skoro iz samoga liskuna sastoji, tako da bismo ga mogli smatrati skoro za čistoga liskunca (Glimmergestein). Još znamenitiji je tamo onaj, što se nahadja na prielazu preko Krndije iz Bekteža u Našice. Ovaj je naime crn, čara i piše kao tuha, pun je listićaka liskuna bielih kao srebro, i ima u malih šupljinica gnjede željezne rudače (Brauneisenstein). U ostalom ima ovdje i bljestnika, u koga je više bjelutka nego liskuna.

Od prigodnih umješaka ima bljestnik mjestimice u sjevernoj Orljavskoj gori bjelutka Pô milje povrh Velike ima bliestnika prepuna mjedenca (Chrysokolla).[2]

Bliestnik je škriljav i prekrasno vrstan.

Bliestnik sjeverne Orljavske gore dobiva mjestimice ljuskave željezne rudače te tako prelazi u željezoviti bliestnik (Eisenglimmerschiefer) smedje másti.

Rulja-rogovača (od Bekteža) ulegla je u bliestnik, ali taj bliestnik ima pojedinah slojeva veoma razkršena bjelutkovca.

Obratno ovomu može bliestnik u rulju (kao sloj, lastva-Zone) ili greda) uklopljen biti, a onda su na medji spojeni izmjeničnim slaganjem i izmjenami rulje u bliestnik, kao što smo to i o našoj čuli, ali ipak se dogadja, da im se nevidi nikakova medjusobna saveza. O Moslavačkom bljestniku nije ništa poznato. Geologički zemljokaz od Hauera pokazuje još bliestnika u gori Kalničkoj kod Kamešnice a u gori Zagrebačkoj u sjevernom dielu, i to sjeveroistočno od sv. Mateja. Taj bliestnik je za stalno metamorfičan uslied izsopljenoga kamenja tamošnjega, kao što ćemo to poslie čuti[3].

3. *Brusilovac*, i to *prabrusilovac* (phyllit), o kom samom je sada govora, sastoji bitno iz kloritu srodne rude, tinjcu srodne rude, i bjelutka sa nješto malo glinenca. Kloritu srodna ruda nalazi se u njem kao presitan prašak, koji ostale njegove sastavine probija i mást mu daje. Tinjcu srodna sastavina pokazuje se u podobi sitnih sjajnih listićaka. On je ponajviše zelenkasto-siv, modrušasto-siv, ali je često i crvenkasto-siv, ljubičasto-siv, crven, zelen i inomanjasti kadkada razno izprutan, pjegav tmorav.

---

[1] Zerenner IV., 3.

[2] Bliestnik sjevernoga diela gore zagrebačke sjeverno-istočno od sv. Mateja i iz gore kalnika kod Kamešnice nisu iskonski bliestnici nego su prije bili brusilovci, pa su onaj uplivom diorita a ovaj uplivom melafira izmienili se u bliestnike.

Digitized by Google

On je prekrasno škriljav, a razcjepine su mu ili gladke i ravne, ili imadu sitne uzporedne bore. U prabrusilovca naći ćeš veoma riedko poprieènu škriljavost, a često u brusilovca prelazne stvorbe.

Prabrusilovca ima naša domovina u Fruškoj gori[1], kojoj on izmedju manastira Kuveždina kod Divoša i manastira Ravanice kod Vrdnika skupa sa bjelutkovcem i kristaliničnim škriljavim vapnenjakom sljeme sastavlja, a valjda se i dalje prema iztoku izpod inih naslaga povlači.

Buduć da vlastitosti toga našega prabrusilovca, nisu naznačene, nemožemo znati, da li mu nije gdje gdje slučajno umiešana koja od onih ruda, koje prigodni umješci prabrusilovca biti običaju.

Prabrusilovac je vrstan, a vrste su dielom ravnoploène, dielom pako i različito vite.

Izmjenâ prabrusilovca u bliestnik i kloritni škriljavac neće Fruška gora imati, jer u njoj nije ovoga kamenja, ali će imati izmienâ prabrusilovca u škriljavi bjelutkovac. Isto tako imati će taj naš prabrusilovac slojeva bjelutkovca i vapnenjaka.

Brusilovac podpada raztrošenju manje više prema tomu, da li ima više ili manje kremenjače, a one njegovo odlike, koje mnogo imadu kremenjače, skoro su neraztrošne. Raztrošivi brusilovac drobi se u sitne listiće i komadiće, koji napokon glinu daju.

Podredjeno kamenje temeljne stvorbe je:

a) *Bjelutkovac* (Quarzit) je zrnat .... jedar skup malih osebaca bjelutka, koji su se slabije ili čvršće skupa srasli. Po sastavu razlikuju: *zrnati bjelutkovac,* koji je ponajviše drobno i sitno zrnat, sa jasno vidivimi osebci, koji se kadkada na razsjelinah i šupljinica ukazuju kao pravi ledci; *jedri bjelutkovac,* u koga je osebce težko razpoznati, jer je veoma sitnozrnat, pače jedar skup krupno trunjava loma; *škriljavi bjelutkovac* je zrnati i jedri bjelutkovac, koji je dielom uslied primiešanja mnogih uzporedno uslaganih listićaka tinjca, dielom uslied izmjene masti po vrstah i ine svoje kakvoće dobio manje više podpun plojčast sastav i cjepkoću, a dosta puta i očito duženje.

Sve te odlike bjelutkovca su obično biele, kadkada sive, žute ili crvene; a sitno zrnate i jedre odlike su kadkada još i tmoravo, prutasto ili vrpčasto izšarane.

Gdjekoji zrnati bjelutkovac ukazuje se pješčinast (psammitičan) a gdjekoji opet kamečkast (psefitičan), i to zbog udroblienih u njih

[1] Wolf u „Jahrbuch der geolog. Reichsanstalt“ XII., 2.

Digitized by Google

većih zrna ili upravo odlomaka i valutaka bjelutka. Osim bjelutka mogu bjelutkovcu još i neke druge rude prigodno primiešane biti.

Bjelutkovac je obično vrstan, ali zrnati je dosta puta nepodpuno vrstan. Vrste škriljavoga bjelutkovca kadkada su tako tanke, da od njih imamo veoma tanke ploče.

Bjelutkovca temeljne stvorbe, koji je skoro neraztrošiv, ima u nas Fruška gora [1] izmedju Kuveždina i Ravanice. Tud on, izmjenjujuć se sa prabrusilovcem i kristaličnim vapnenjakom, tvori sljeme Fruške gore. On je vrstan.

Dočim akademik i zemljoslov D. Stur nespominje, da bi Krndija imala bjelutkovca, veli Göttman [2], da krndijski bljestnik ima mnogo pojedinih vrsta željezovita i razkršena bjelutkovca.

Bjelutkovca ima u nas i u inih stvorbah, ali o tom će biti govor, kada dotične stvorbe na red dodju. Onda će i to biti naznačeno, gdje ima dotičnoga bjelutkovca naša domovina.

b) *Vapnenjak* (Kalkstein), od koga nas za sada zanima kristalinično *zrnati vapnenjak*, koji i *pravapnenjakom* imenuju. Taj vapnenjak sastoji iz osebûna vapnenca, ili takodjer iz zrna kao dvojci sastavljenih, koja su se svimi smjeri prorasla, neostavljajuć izmedju sebe nikakvih praznina. Taj vapnenjak je dakle pravilno pun i ljut, a samo riedko je škuljičav ili kukanast.

Pravapnenjak, koji je uložen u rulju i bljestnik, obično je biel, ili barem jasno manjast, a onaj koji je uložen u brusilovac, obično je siv ili jasno i tuvno sivo prutast. Nu on može biti, ako i rjedje, i ine masti.

Kod Velike ima vrsta vapnenjaka u koga je mjedenac udrobljen (mjedenac — Kupfergrün — Göttman IV.)

O našem vapnenjaku zna se, da je vrstan.

Zrnatoga vapnenjaka [3] ima u našoj domovini sjeverni dio gore Orljavske, poimence Krndija kod Gradišća, u više tankih vrstah uložena (prosjela) u temeljnu stvorbu. Južni dio te gore pako neima, kao što je do sada poznato, pravoga zrnatoga vapnenjaka, ali ima Orljavcu na sjeveru putem u Kamensko osobiti bliestniku sličan, pol hvata debeo kamen, koji zašumi, kada se kiselinami polije [4].

[1] H. Wolf u „Jahrbuch der geolog. Reichsanstalt“ XII., 2.

[2] „Jahrbuch der geolog. Reichsanstalt“ IV., 3.

[3] D. Stur u „Jahrbuch der geolog. Reichsanstalt“ XII., 2.

[4] Taj kamen biti će možda ona vrst, koju Naumann nazivi vapnatim bliestnikom. U njoj naime pravi vapno sa bjelutkom, koga je često

Digitized by Google

Dočim nam nije poznato, da bi gora Moslavačka imala vapnenjaka, spominje se kristalinični škriljavi vapnenjak iz gore Fruške [1] i to izmedju Kuveždina i Vrdnika.

c) *Rogovača* ili *amfibolit.* On je skup tamno-zelena .... crna amfibola, sastava zrnata ili vlaknata, komu je često puta primiešano još nešto albita, bjelutka i smedja tinjca, a gdjekomu još prigodno umiešano željezne pakovine, granata i pistazita i to ovoga manje kao pojedina zrna, a više kao tanke vrstice. Od njega razlikuju ove odlike: *zrnati amfibolit,* koji je razno zrnat, bez očita začetka pljoskasta sastava; škriljavi amfibolit, koji je drobno i sitno zrnat, sastava manje više očito pljoskasta, nesavršeno debeloškriljava. On je i očito vrstan.

Ti amfiboliti nalaze se često u obsegu rulje i bljestnika, a riedko u obsegu brusilovca. Tako je s njimi i u nas. Jur smo drugdje spomenuli, da sjeverni dio gore Orljavske ima u Krndiji rulju-rovaču, koja je u blizom srodstvu sa amfibolitom, ali i južni dio te gore ima amfibolita, a to i zrnata i škriljava. [2] Obe te vrsti amfibolita osobito su razprostranjene u okolici od Sagovine sjevernozapadno od Cernika. On se tud sastoji ponajviše iz tuvno zelena .... crna amfibola, mjestimice izlučena glinenca i tamno-zelena sitnoljuštičava liskuna od koga je ovdje manje ondje više. Göttmann [3] spominje iz toga priedjela škriljavi amfibolit sa bjelutkom i pistazitom u vrsticah.

Kao što Orljavska gora, ima i Moslavačka gora u svojoj iztočnoj poli (Garića) škriljava amfibolita, ali Fruška gora, u kojoj je prabrusilovac a ne rulja i bljestnik, neima amfibolita, barem on do sada nije u njoj nadjen.

I dioriti mogu se nalaziti u ovoj stvorbi. Mislim, da u nju od naših diorita mogu ubrojiti diorit gore Moslavačke. Tud se u Miklošom jarku iduć iz gornje Jelenske na brieg Kolčenicu vide velike stiene diorita. On je veoma čvrst, obično sitno-zrn, ima veoma mnogo amfibola, jest zelenkast ili siv. Često puta primiešao

---

puta samo malo, zrnatu osnovinu, u kojoj se liskun u pojedinih ljušticah, lokšicah i opnicah kao i u bliestniku sadržaje, s čega ta vrst bude krasno debelo ili tanko škriljava. Ovdje moram i to spomenuti, da se bljestnik može i zbilja izmieniti u vapnoviti bljestnik (Kalkglimmorschiefer).

[1] H. Wolf u „Jahrbuch der geolog. Reichsanstalt" XII., 2.

[2] D. Stur u „Jahrbuch der geolog. Reichsanstalt". XII., 2.

[3] Jahrbuch. der geolog. Reichsanstalt". XII., 2.

Digitized by Google

mu se je bjelutak, željezna pakovina (Eisenkies), koja je žuta kao zlato, dosta puta biela kao srebro. Neki primješak čini i to, da je ovaj diorit na nekih mjestih crven kao ruža. Osim zrnatoga ima tud i škriljavoga diorita i to ovoga više nego onoga, ali škriljavi diorit kao da rulja pokriva. Gdje koje kruglje diorita imadu željezovitu lupinu (Vukot. III. 2. Rad II. Wolf XII. 2). Diorita i dioritna škriljevca ima gora Orljavska kod Kutjeva (F. Wodiczka VI. 4). Diorit je gromadast ali i vrstan, poimence dioritni škriljavac.

Zmijak (serpentin) gore Vrdnika jedar je, zelen, tuvan, pjegav, izprutan, dakle šaren. Kod Rakovca ima u njem žica dolomita sastava dvojakozrnata, tako zvanog zelenoga mijemita (Miëmmit — Haidinger Handb. d. Min. 2. Aufl.), kod Ćerevića ima magnezita, a to obično tankih žica i zrnja od kromove rudače (Chromita — I. Szábo, Verhandl. 1867 Nr. 10, p. 211), kod Grgeta i Opova preljevana *osinca* (Chrysotil), svietloga kao svila (u pukotina serpentina). Znamenito je, da se serpentin druži i sa kamenjem razne naravi. Tako ovaj naš druži se sa jaspisom u okolinah Grgeta i Vrdnika. Serpentina je tud u množini; on se najme usporedno sa sljemenom Vrdnika pružio na njegovoj južnoj strani, te pravi poimence kod Rakovca ciele bregove Mali i Veliki Gradac. Što mu se složenja tiče, nepravi gredâ, nego kao da je na južnoj strani gore uložen u prabrusilovac na sjevernoj u sivčev škriljavac (Grauwackenschiefer), dočim je kod tvrdje Petrovaradinske sasvim gromadast, ali na izlazu kroz kamenička vrata opet kao vrste izlučen. Kod Petrovaradina pokazuje se on kao strma pećina (strmen) odieljena od ostaloga serpentina Vrdnika, a kod Rakovca kao bregovi. Što mu se postanka tiče, H. Wolf misli, da je postao iz spomenutih škriljavaca, a u toj misli podkrepljuje ga taj pojav, da je Petrovaradinski serpentin, na izlazu na kamenička vrata, izlučen kao vrste, proizvedene tankimi vitrami opaljena prabrusilovca.

Od glavnoga kamenja ove stvorbe imala bi po pravilu rulja biti najdolnja, nju bi imao pokriti bliestnik a ovaj opet prabrusilovac. Nù temeljna stvorba neima u spomenutih naših gorah svagdje svih tih glavnih sastavina. Tako gore Orljavska i Moslavačka neimaju prabrusilovca, gora Požeška neima ni prabrusilovca ni bliestnika, a gora Fruška neima ni bliestnika ni rulje. Nadalje neima temeljna stvorba ni onih glavnih sastavina, koje ima u svih spomenutih gorah, u jednakoj množini. Tako u gorah Orljavskoj i Moslavačkoj

Digitized by Google

koje imadu rulje i bljestnika, nalazimo više rulje nego bljestnika. U Orljavskoj gori obkolila je temeljna stvorba gromade granita, a u Moslavačkoj prosjeo je granit rulju kao žica ili greda. U Fruškoj gori sastoji sljeme brda od Kuveždina do Vrdnika iz prabrusilovca, izmjenjućega se sa škriljavim bjelutkovcem i kristaličnim vapnenjakom.

Rulja, koja ima biti najdoljnjom naslagom, nije u gori svagdje na vidiku (vidanku, vidjelu). U takovu slučaju naslanja se ona na gromade od granita i obkoljuje ih. U našoj domovini je tako u gori Orljavskoj.

Što se saveza temeljne stvorbe u naših gorah tiče, nedvojbeno je, da je temeljna stvorba sjevernoga diela Orljavske gore u savezu sa temeljnom stvorbom južnoga diela te gore i ruljom Požežke gore, a vjerovatno je, da je ona u savezu i sa temeljnom stvorbom gore Moslavačke, dočim se čini, kao da sa temeljnom stvorbom Fruške gore nije u savezu.[1]

Kada bih još i u temeljnoj stvorbi hotio činiti razliku zasliednje, onda bih rekao, da je stvorba sjevernoga diela gore Orljavske najstarija, a ona gore Fruške medju njimi najmladja.

Kamenje temeljne stvorbe neima nikakovih okamina, niti od životinjâ niti od bilja.

II. Stvorba granita.

Granit je njeko vrieme valjao kao najstariji kamen, dakle kao pravi prakam. Premda je gdjekoji granit vršnjak kamenju temeljne stvorbe, ipak ga je velika većina — a tu ide po mojem mnienju i naš granit — stvor provale, zato mladji od temeljne stvorbe, a s toga mu i mjesto evo tek iza nje.

Stvorbu granita sastavlja granit kao glavni kamen, a onda u nas još sijenit kao podredjen kamen.

Granit je poglavito kristalinično zrnat skup glinenca, bjelutka i tinjca. Od tih sastojina ima on najviše glinenca a najmanje tinca (U daljem sliede obći biljezi granita).

[1] Ovdje mi je zgoda spomenuti, da je akademik L. Vukotinović („Jahrb. der geolog. Reichsanstalt". IV., 3.) u potočićih, a i u nekom dolcu gore Kalničke našao valutakâ granitične rulje, odkle on ključi, da će valjda i ta gora za temelj imati granit ili rulju. Nu do sada nisu u toj gori niti rulja niti granit nigdje odkriti, a sudeć po onom, da gora zagrebačka i Ivančica, od kojih je gora Kalnička nastavak, neimadu niti rulje niti granita, možemo kao veoma vjerovatno uzeti, da se to kamenje u Kalniku ni odkriti neće.

Digitized by Google

Granit[1] južnoga diela gore Orljavske, koji no tamo zaprema poriečje potoka Sloboštine od Rogolja do Brusovca, Lipovca i Bjelaka, ima žućkast iskrolistnik (orthoklas), čadjast bjelutak, smedj a i zlatožut liskun. On je obično krupnozrn, ali ga je i takova, koji ima orthoklas i bjelutak bolje skupa smiešan, a liskun na više sgomilan, koji je dakle, što je neobično, lokšast vidjeti. Napokon ima tuda granita i parfirastoga sustava sa uraslimi velikimi dvojaci orthoklasa.

Još više nego u južnom dielu nagromadao se je granit u sjevernom dielu gore Orljavske, i to od Vučjaka kod Zvečeva do dolnjih Koreničana prama sjeverozapadu, Vučinu prama sjeveru, Drenovcu prama sjeveroiztoku i Orahovici prama iztoku, dakle na Crnom Vrhu, Papuku, Veličkom i Orahovičkom brdu. U tom priedjelu znamenit je osobito granit izmedju Drenovca i zapuštene staklane Duboke, jer je on tud od svega granita najkrupnije zrnat, najljepši. U njega su ledci orthoklasa narasli do jedan palac veliki. Ovaj granit je ponajviše siv. Iz toga priedjela znamenit je još i kutjevački granit s toga, jer on osim liskuna, bjelutka i mnogoga orthoklasa, ima još i malo oligoklasa.

I Gora Požežka ima nješto granita izmedju Vrhovca i Novoga Sela, a taj je takodjer krupno zrnat, i ima, što je obično, najviše iskrolistnika.

Napokon sastoji gora Moslavačka u svojoj zapadnoj polovini iz granita[2] u obće jasno siva, koji je sitnozrn. Njega u toj gori lome kod Vrtlinske, na podnožju brda Rastika, onda kod Jelenske. Ovaj Jelenski granit odlikuje se osobito tim, da ima dvie vrsti raznomanjasta, naime bieloga i crnoga liskuna. Jednaka smjesa tih liskuna, orthoklasa i bjelutka daje tomu granitu modrušasto-sivu mást, i budući da neima nikakovih željeznih čestica, s kojih bi mogao pordjati, valja on za klese u obće a spomenike naposeb.[3]

Od raznih primjesaka, što ih granit prigodno imati može, poznato je do sada, da Moslavački granit ima crna skorila (turmalina) i čadjasta bjelutka (Rauchtopas), i to onoga sitna a ovoga u povećih liepih komadih.

---

[1] D. Stur u „Jahrbuch der geolog. Reichsanstalt“, XII., 2.

[2] H. Wolf u „Jahrb. d. geolog. Reicesanstalt“, XII, 2, i L. Vukotinović u istom časopisu, III., 2. i u „Radu“ knj. I., 2.

[3] Upravo iz toga narodnoga granita izklesan je narodnomu i neumrlomu banu grofu Josipu Jelačiću spomenik, koji evo naš glavni grad Zagreb krasi. Meni dakle Moslavački granit nije samo petrografično znamenit.

Digitized by Google

Granit je nepravilno mnogoplošast, gromadast, pločast, stupčast, oli rjedje stublast i krugljast, dosta puta brvnast, pače na prielazih u rulju manje više očito vrstan.

Da li se naš granit izmjenjuje u drugo kamenje, kao što to indje biva, to se do sada nigdje nespominje.

Granit se vremenom razrahli, s toga i jesu vrsi mnogih granitnih gora pokriti velikimi, manje više zaobljenimi krljami granita. Velikih takovih krlja naći je i u nas na obroncih gore Orljavske, poimence u okolici Drenovačkoj u potoku Kovači, i u kutjevačkom potočiću. Krlje iz kutjevačkoga potočića znamenite su s toga, što su podpuno zaobljene i površja sjajna kao izgladjena. Neke vrsti granita se skaolinjavaju, a to kao da biva i sa granitom Moslavačkim, od koga valjda da je postala kod sela gornje Vlahiničke tamošnja jasno-sivkasta, ili žućkasto-biela, a ako oprana, onda i biela, kaolinu nalična glina (Vukotinović).

Kutjevu na sjeveru pružila se je u rulju greda granita od zapada prama iztoku, ali budući da tu gredu vrste rulje s juga podkladaju a sa sjevera ju nadkladaju, s toga je ono pravi sloj.

Ob ostalom granitu gore Orljavske mislim, da su mu se gromade valjda kao tifonične grede složile; barem su brdine, što ih tud granit tvori, vidjeti kano ostrva granita, pomoljena u vis iz obkoljujuće ih rulje i bljestnika.

O Moslavačkom granitu pako spominje se, da ga je tud u gromadi, ali i kao žice i sklade u rulji.

Napokon može u granitu sámu biti žica i greda koje druge odlike granita. Tako je jedno hvat debeli sklad pisanoga granita (Schriftgranit) prosjelo vrtlinski granit. Taj pisani granit ima kao prigodnu sastojinu liepih velikih ledaca turmalina, pa je po tom valjda ona krupno-zrnata odlika granita, što pegmatitom nazivlju.[1]

Napokon mi je kazati, da granit dosta puta u sebi uklapa odlomaka drugoga kamenja, pače takovih odlomaka, koji opet u sebi imati mogu okamina od životinja i bilina, ali u njem sámom nije do sada nadjeno okaminâ ni od životinja ni od bilja.

I to mi je napokon o našem granitu spomenuti, da ga u gori Orljavskoj kod Vučina prosjelo više to debljih to tanjih sklada trahita.

Osim pisanoga granita, o kom reći možemo, da je u stvorbi granita podredjen kamen, imamo u toj stvorbi kao takov kamen još

[1] H. Wolf u „Jahrbuch der geolog. Reichsanstalt“ XII., 2.

Digitized by Google

i sijenit, kao što smo to već spomenuli na početku razprave ob ovoj stvorbi.

U našoj domovini nadjen je sijenit u obsegu granita južnoga diela gore Orljavske, i to Lipovcu na jugu a Pakracu na iztoku, koji, što rjedje biva, ima najviše tavno-zelena amfibola, manje žućkasta orthoklasa, veoma malo liskuna, a bjelutka kao da neima ni malo[1]. On je tuvnomanjast i zrnat.

Pretvrdnjak (hypersthenit) gore Moslavačke ima, kao što je dr. Zirkel našao, tanke ledce-dvojke smedjasto-siva labradora, na kojih se prutanje dvojaka razpoznaju; hypersthen crnkasto-smedj sa podpunom ciepkoćom na orthogonalnih razciepinah često puta sa bliskom crvenim kao bakar; željeznu pakovinu kao sitna zrnca; gdje što i troskav magnetovac (Magneteisen) u koga je titana. Hypersthenit je skroz gromadast kamen, od koga se mnogo velikih krlja (balvana) nalazi u jarku sjeverno od Mikloške. (H. Wolf. XII. 2).

Na koncu ove stvorbe spomenuti ću još i to, da je ona ciela u našoj domovini nedvojbeno mladja od temeljne stvorbe, koju je probila i dielom podigla, pa da je valjda starija od sliedeće prielazne tvorbe. To upravo i jest razlog, s kojega sam tvorbu granita uvrstio izmedju temeljne i prelazne stvorbe.

III. Prielazna stvorba.[2]

Sa ovom stvorbom započimaju stvorbe staloženoga kamenja. Nego osim ovih naći ćemo i u našoj domovini kao i drugdje još i stvorbâ izsopljenoga (eruptivnoga) kamenja, pa te sam odlučio po potrebi medju staložene stvorbe. Ovo moradoh prije opisa prielazne stvorbe spomenuti, da već sada zaporednju tvorba naznačim, koju sam, i pristajuć uz njeke učenjake na glasu, s važnih razloga odabrao.

Od kamenja, koje prielaznu stvorbu sačinjavati običaje, nalazimo u našoj domovini ovo:

1. *Pješčenjak bjelutkov* (Quarzitsandstein). Taj kamen, koj se iz bjelutka sastoji, biel i krupno-zrnat je u Fruškoj gori. Iz njega se je polagahno razvio tamošnji sitno-zrnati pješčenjak, koji je veoma čvrst.

---

[1] D. Stur u „Jahrbuch der geolog. Reichsanstalt“ XII. 2.

[2] F. Foetterle i H. Wolf „Jahrbuch der k. k. geologischen Reichsanstalt. Bd. XII., Heft Nro. I. u. 2.“; L. pl. Vukotinović „Sitzungsberichte der kais. Akademie der Wissensch. Bd. XXXVIII.“; Fr. vitez Hauer, Geologische Uebersichtskarte der oester. Monarchie, Blatt Nr. VI.“

Digitized by Google

2. *Sivac* ili *sivi pješčenjak prelazne tvorbe* (Grauvacke). Taj kamen je smjesa iz bjelutka i gline, ali u gori Kalniku ima on još i vapna. Sivac je u naših gorah sitno i drobno zrnat; u gori Zagrebačkoj ima ga osim toga još i čestoga (jedroga), pače i gromačastoga. Ovaj gromačasti (conglomeratartig) sivac odlikuje se naposeb tom osobinom, da su mu česti milovke primiešane (milovka — Talk). I Kalnik ima nješto gromačasta sivca. Kao što već ime ovomu kamenu kaže, obično je on siv, ali u Fruškoj gori ga je i sivo smedjega, u Kalničkoj smedjegą a u Zagrebačkoj rdjasto smedjega. Ovu potonju mást daju mu raztrošene gnjede *željezne rudače* i *željezna pakovina*, kojih u njem dosta ima.

Napokon ima u Fruškoj gori i *sivčeva škriljavca* (Grauwackenschiefer), koji je, ponajviše siv, proizašao iz škriljavoga sivca a ovaj opet iz zrnatoga sivca.

3. *Brusilovac* ili *brusilovača prielazne stvorbe* (Uebergangsthonschiefer). Ob ovom kamenu sastava škriljavoga spomenuti mi je ponajprije, da se on u Zagrebačkoj gori veoma svietli i mjestimice tako mnogo liskuna (tinjca) ima, da se je u bliestnik izvrgao. Osim toga je u njem i traga tuhi (Graphit). Ob ovom brusilovcu, koji prabrusilovcu veoma naliči, mislim, da je takav postao uplivom diorita, koji se je u istoj gori izsopio. Brusilovci ove stvorbe obično su sivi i crni, ali ih u gori Kalniku ima i takovih, koji su smedjecrveni i modrušasti.

Dočim su žice bjelutka crni brusilovac Kalničke gore prigodno tako prosjele, da on buližnjaku (kremenomu škriljavcu — Kieselschiefer) dosta naliči, ima brusilovac Zagrebačke gore u sebi tankih ploča, pače hrebâ *bjelutka*, koji su 1 do 10 stopa kockovača veliki.

4. *Bljestnik*, (Glimmerschiefer). Ovaj kamen ide, kao što je poznato po pravilu u temeljnu stvorbu, pa tamo i bijaše o njem govora. Nu o bliestniku, što no je u Zagrebačkoj i Kalničkoj gori, scienim da nije iskonski nego pretvoreni (metamorfovani), zato ga i uvršćujem u ovu stvorbu a ne u temeljnu. U gori Zagrebačkoj izdao se je on na vidik na njezinom sjevero-iztočnom kraju, po prilici od Glavnice uz Laz i Podgorje do skoro pod Toplicu (ili Topličicu), a u Kalniku sjeverno od Obreža i Kamešnice.

5. *Vapnenjak prelazne stvorbe* ili *pleta* (Uebergangskalk). Od ovoga kamena ponajprije je spomena vriedan *kristalinični vapnenjak* Zagrebačke gore, o kom takodjer mislim, da je uplivom izsopljenoga diorita kristaliničan postao. On je tud biel ili veoma blied, rudožut, žućkast i bliedocrven, više krupnozrnat nego sitnozrnat.

Digitized by Google

ima ponešto liskuna (tinjca), s čega se nedade podpuno izgladiti O njem je još i to iztaknuti, da su ga žice i naslage klorita izprobijale. Sastav mu je pločast.

Pleta iz Fruške gore jest čest (jedar), nješto glinen, crvenkast, gdje gdje kao opeka crven, bielo prutan vapnenjak, loma ljuštu-rasta, koji bi se kao mramor rabiti mogao. Vrste su mu tanke, zato su i lomljene ploče tanke. U ostalo ima se on kao i ini prosti vapnenjak.

Spomenuto kamenje je vrstano.

Kao što se već iz ovoga, što do sada rekoh, razabrati može, razvila se je prielazna stvorba u našoj domovini u trijuh gorah, najme Zagrebačkoj, Kalničkoj i Fruškoj, ali nije u svih jednakim načinom. Razlike su ove:

1. Sve ovdje opisano kamenje nije se na svakom od spomenutih triju mjestâ razvilo. Tako neima u Zagrebačkoj gori pješčenjaka bjelutkova, u Kalničkoj gori pješčenjaka bjelutkova i vapnenjaka, u Fruškoj gori bliestnika i brusilovca.

Glavne kamine bile bi u Zagrebačkoj gori brusilovac, dotično bliestnik i vapnenjak; u Kalničkoj gori sivac i brusilovac; u Fruškoj gori pješčenjak bjelutkov, sivac i njegov škriljavac. Ostale kamine su podredjene.

3. Spomenute glavne kamine sredale su se pako ovako: U zagrebačkoj gori složili su se zamjenito brusilovac, dotično bliestnik i vapnenjak, u kalničkoj gori pako sivac i brusilovac, a u Fruškoj gori sklao se je po bjelutkovom pješčenjaku sivac, a po ovom sivčev škriljevac sa uloženim mu vapnenjakom.

Jur je poznato, da se je temeljna stvorba u Fruškoj gori razvila. Naravno je dakle, da se u toj gori prielazna stvorba složi po temeljnoj. Tomu i jest tako na sjevernoj strani njezina sljemena izmedju Divoša i Vrdnika, gdje no se je prielazna stvorba temeljnoj stvorbi konformno razvila. U zagrebačkoj i kalničkoj gori pako, u kojih, barem koliko do sada znamo, nije razvita ni temeljna stvorba ni stvorba granita, biti će prelazna stvorba pòdina sliedećim mladjim stvorbam. Ona je na vidiku u zagrebačkoj gori poglavito na njezinom sjeverno-istočnom kraju, a u Kalniku gotovo uzduž svekolike mu trupine.

Kao što je poznato, ima ova stvorba u gdjekojih zemljah raznih rudača (Erze) u tolikoj množini, da ih ljudi sa korišću vade i rabe, ali toga neimadu naše gore ove stvorbe. Ako dakle našemu narodu već odatle koristi biti nemože, mogao bi on u poznate svrhe barem

Digitized by Google

rabiti nekoje kamenje ove stvorbe, najpače sivac Fruške gore, gdje no je on veoma čvrst, i tamošnji vapnenjak.

Napokon nije u naših gorah u ovoj stvorbi nikakovih okamina do sada nadjeno, premda su takove u gdjekojih drugih zemljah iz nje poznate.

IV. Stvorba zelenjaka.

Budući da se najveće gromade poznatih naših zelenjakâ nahode u obsegu prielazne stvorbe, zato mi se čini, da je umjestno, da stvorbu zelenjaka razpravim odmah iza prielazne stvorbe, premda ni svi naši zelenjaci nisu si vršnjaci, kao što će se odmah pokazati.

Kamenje, koje u ovu stvorbu ide, jest ovo:

1. *Diorit*, što mu se sastavina tiče, te su u obće rogovica i kojagod vrst glinenca. O dioritu zagrebačke gore znamo naposeb, da se sastoji iz tuvno zelene rogovice (Hornblende) i bjelkasto-sivoga albita. Kninu na jugu pako nadjen je diorit, koji se sastoji iz amfibola, vapnena glinenca i zeolitha (piše zoolitha). Ovomu je spodobna ona izsopina medju tvrdjicom Prosjekom i morem na južnoistočnom kraju Kotora.

Dioritu je prigodno inih ruda primiešano. Tako su se u nas dioritu zagrebačke gore gdjegdje primiešali tumbakasti ledčići *željezne pakovine* (Eisenkies), sdruženi u sitne jajolike kukance, koji su se jedan od drugoga razmakli pol palca ili baš i jedan palac, te se kao pjegice ili ljuštice liskuna prikazuju, s čega i jest takov diorit mjestičav. I dioritu Moslavačke gore primiešala se je dosta putâ *željezna pakovina*, koja je ili žuta kao zlato ili biela kao srebro. Gdje i komu dioritu zagrebačke gore primiešala se je opet *željezna rudača*, a dioritu kalničke gore primiešali su se sitni, iglasti kao vlas tanki ledci *titanove rudače* (Titaneisen) i *fluorita*. Napokon primiešao se je dioritu Moslavačke gore često puta još i *bjelutak*.

Gdjekada zamieni se u dioritu rogovica sa kloritom. Takovih diorita ima zagrebačka gora. Tud su se uslied te zamjene neki

[1] H. Wolf, Theob. v. Zollikofer, Fr. v. Hauer i D. Stur „Jahrbuch der k. k. geolog. Reichsanstalt, Bd. XII. Heft Nro. 2 o 3., Bd. XIII. Heft Nro. 4; Fr. v. Hauer „Verhandlung der k. k. geolog. Reichsanstalt, Jahrg. 1867“ i „Uebersichts-karte (geologische) der oesterreich. Monarchie, Blatt Nr. VI. u X.“; L. pl. Vukotinović „Sitzungsberichte der kais. Akademie der Wissenschaften, Bd. XXXVIII.“ i „Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga II.“; Lj. pl. Vukotinović „List sastavitelju priposlan.“

Digitized by Google

škriljavi dioriti upravo izvrgli u jasno zelene *kloritne škriljavce* (Chloritschiefer), koji se od pravih razlikuju manjom čvrstoćom a većom tvrdoćom i krhkoćom. Gdjekoji diorit ima opet milovke, pa uslied toga izmetne se u talčevac (Talkschiefer). I takovih je u zagrebačkoj gori. Oni su tud žutkasti ili bliedo-ljubičasti.

Naš diorit je kao obično razno zrnat, ali iz zagrebačke gore poznat je još česti (jedri) diorit. *Dioritnoga škriljavca*, naime diorita sa uzporedno sredanimi sastavinami, ima u gora Moslavačkoj i zagrebačkoj više nego zrnatoga. On biva ovdje tim škriljaviji, čim je sitnije zrnat. Kruglja dioritovih nadjeno je u Moslavačkoj gori, a od tih imadu nekoje kao željezovitu lupinu.

Diorit je razne másti (boje). Zelenkastih i sivih ima Moslavačka gora, mjestimice još i s nekoga primjeska crvenih kao ruža. U zagrebačkoj gori ima ih šarenih, mjestičavih, smedje pjegavih, zelenkasto-sivo pjegavih sa kolutići tuvnijih rubâ, muzgavo smedje zelenkastih, jasno smedjih, muzgavo bjelkastih. U Kalniku je diorit liepo zelen. U dioritnoga škriljavca mast je u obće tuvna.

Osim predjašnih preinakâ diorita ima mu u zagrebačkoj gori još jedna odlika. Tud je najme jasno smedj diorit, koji je *sitno zrna tomu pješčenjaku* na oko sasvim jednak.

Dioritu je kadkada i drugoga kamenja uloženo. Tako zrnati diorit zagrebačke gore ima mjestimice široke prutke bieloga zrnatoga *vapnenjaka*, u kôm je opet dosta puta osinca (Asbest). I u škriljavi diorit te gore uložio se je vapnenjak. Na južno-zapadnom kraju iste gore pako ima dioritni škriljavac slojeva *bjelutka* veoma nepravilna oblika i mnogostruko razpala (zersetzt), u kom je *mjedene pakovine* (chalkopyrita), gnjede željezne rudače (habronem) i azurita.

Diorit je u obće kamen gromadan, ali ga je i očito vrstana, a takov je naposeb dioritni škriljavac.

2. *Zelenjak* (Grünstein). Od diorita razlikuje se ovaj kamen bitno tim, što mjesto amfibola ima piroksena (Pyroxen). Masti je u raznom stupnju zelene a sastava razno zrnatoga, gdje koji i čestoga (jedroga). Riedje biva, da se zelenjak porfirasto razvije, a onda je on *diabasporfir*, kamen žilav i čvrst. Ovaj diabasporfir, i to ona njegova odlika, u kojoj je augit u većini, najme *augitporfir*, poznat je u nas sa povila (Sattel) izmedju Vojnovca i Ljubeščice i od potočića Kamešnice selu Kamešnici na sjeveru. Zelenjak je kadkada sastava brečina (Breccienstruktur), kao što je u nas onaj od Kostela i Krapine. Ovaj zelenjak naliči gotovo na porfir zeleni

Digitized by Google

stari (verde antico) i porfir crveni stari (rosso antico) taljanskih umjetnikâ.

Ako se zelenjaku dosta vapna primieša, bude od njega *vapnoviti zelenjak* (Kalkdiabas), a takov je u nas kod Apatovačkoga kiseljaka (curka sa kiselom vodom).

Izsopljeni zelenjak, o kom ovdje i jest govor, obično je gromadan, ali se je često putâ mnogostruko razsjeo i skršio. U Banovini naći je od njega kršja malenoga kolik krupice, ali i velikoga kolik hrebi. Tud je i oblutakâ kolik šaka velikih, onda još manjih i većih, koji su se kao kruglje ili pokruglje zaoblili. Tud je naći i *gromačâ* (Conglomerat) zelenjaka.

Odlomaka prolomljenoga kamenja ima dosta putâ u zelenjaku. Tako ima vapnoviti zelenjak od Apatovačkoga kiseljaka u se uklopljenih raznih odlomakâ vapna, a medju timi i odlomakâ crvenoga krinoidnoga vapna.

Premda su zelenjaci izsopine, to su se oni ipak dosta putâ složili kao slojevi, položeni skladi (Lagergang) i pojedine vrste. Tako je u nas sa skršenim ili skladenim zelenjakom u Banovini. Tud se je on naime uvrstao medju kamenje staložene stvorbe triasa. On bo je tud stupio u savez sa veoma debelimi, ponajviše ozelenjenimi škriljavci i pješčenjaci, na jednom mjestu (u dolu Ljeskovcu) i sa kamenom sličnim crvenomu sadrenomu laporu iz Alpâ, pa sačinjava s tim kamenjem skupa naslage spomenute stvorbe. Pače vidjeti je na Vratniku u Banovini, kako su vrste zelenjaka zamjenito složene sa vrstami inoga kamenja, zelenjak samoborske gore pako tvori osamljene glavice.

3. *Sprovodiči zelenjaka.* Takovo kamenje je u nas ovo: *a) jaspis*, koj u Banovini zelenjak sprovodi; *b) rdjovitinac* ili *rdjoviti kremen* (Eisenkiesel), koj ga sprovodi u Banovini i Samoborskoj gori; *c) vapnenjak*, koji se je, kao što sam jur spomenuo, uložio u neke diorite zagrebačke gore; *ć) serpentin* u Banovini, *č) mendulašasti melafir* (Melaphyr-mandelstein), koj je u Banovini u nekom savezu sa zelenjakom. U poriečju Buzete najme nalazimo te mendulaše u pjesčenjaku i gromači združene sa zelenjaci, a na Vratniku vrste mendulašâ zamjenito složene sa vrstami zelenjakâ.

Stvorba zelenjaka razvila se je u našoj domovini na veliko i daleko. Riedak je pojav, da bi se diorit u tolikoj množini izsopio, kao što u nas u Zagrebačkoj gori. On najme sastavlja pretežnim dielom trupinu te gore, uzdižuć se u njoj do sljemena, a razprostiruć se kao kosa sa glavicami na milje daleko. Na južno-istočnom

Digitized by Google

kraju obkoljen je on kloritnim škriljavcem i talčevcem. U Kalničkoj gori kod starog grada Kalnika ima nešto diorita. U Moslavačkoj gori vidi se, iduć iz gornje Jelenske na brieg Kolčenicu, u Mikloškom jarku velika pećina diorita. Uz cestu iz Knina u Kelju (na Monte Cavallo) ima na malom prostoru diorita, koji je na površini raztrošen, dublje pako ima i žica od njega. Tako je na malom prostoru (melafir-)diorita još i u južno-iztočnom kraju Kotora izmedju tvrdjice Presjeke i mora. Zelenjaka ili diabasa na malom prostoru ima naša domovina u Kosteljskoj gori kod Kostela i Krapine, onda u Kalničkoj gori na povilu izmedju Vojnovca i i Ljubeščice, u potočiću Kamešnici selu Kamešnici na sjeveru i kod Apatovačkoga kiseljaka. Više ga je u Samoborskoj gori, a najviše u poriečju Buzete i Trgovskoj gori. U Samoborskoj gori vidi se ponajprije na kraj sela Rudâ mala pećina zelenjaka, koji je rdjovitincem obkoljen, onda osamljenih glavica od Kotarâ preko Cerja do Konščice i Martinskoga sela (sv. Martina). U poriečju Buzete razprostrô se je on, sdružen u naslage sa jur spomenutim kamenjem, kroz dolove Šaševa, Gvozdna, Medenjak i Buzeta, onda zapadno odtale po bočinah Čemernice. U Trgovskoj gori napokon izdao se je on na vidik osobito na Šumarici i Vratniku na mnogih mjestih kao manji ili veći čungari (Klippe), ali i u toj gori ga je još više s drugim jur rečenim kamenjem pomiešana i složena. Potonjemu je slieda od Klasnića južno preko Brezovapolja, Vratnika, Čavlovice do visa (Anhöhe) Strane, a istočno preko Rujevca, Ljeskovca do Stupnice, a valjda i dalje još.

Kao što sam već prije natuknuo, nisu si svi ovi zelenjaci vršnjaci. Od svih njih najstariji čini mi se da je diorit Moslavačke gore, koji bi po mojem mnienju išao u temeljnu stvorbu. U prielaznu stvorbu išli bi diorit Zagrebačke gore i zelenjaci Kalničke gore, osim onoga od Apatovačkoga kiseljaka, koji je mladji od stvorbe jure, jer u sebi ima odlomakâ vapna, koje ide u stvorbu jure. U stvorbu triasa išlo bi najviše od naših zelenjakâ. Zelenjaci poriečja Buzete i Trgovske gore složili su se naime sa spomenutim kamenjem dielom neposredno na kamenje stvorbe kamenoga uglja dielom na werfenske naslage, a u dubini Čemernice na guttensteinski dolomit, dočim su se barem mjestimice pokrili sa vapnom gornjega triasa; oni dakle idu u trias. Tako je i sa zelenjakom Kosteljske gore, jer je on u savezu sa tamošnjimi dolomiti gornjega triasa. Zelenjaci Samoborske gore pomolili su se u obsegu stvorbe kamenoga uglja, ali će ih *valjda* valjati u trias ubrojiti. Dočim napokon

Digitized by Google

znam, da je diorit od Knina provalio naslage dolnjega triasa, mogu za onaj iz Kotora kazati, da je probio kamine, koje valjda u trias idu.

Ova stvorba neima okamina, a u nas niti osobito koristnih ruda, olič da bi se sitno zrnati diorit mogao dobro upotriebiti za zidanje zgradâ i cesta.

V. Stvorba zmijaka (ophiolith) [1].

Bliza geognostička srodnost izmedju zelenjaka i zmijaka, a i starost gdjekojih od njih kao da zahtievaju, da sé ova stvorba razpravi iza stvorbe zelenjaka.

U ovu stvorbu običavaju učenjaci na glasu razno izsopljeno kamenje stavljati. Od takovoga kamenja poznajemo u nas do sada ovo:

1. *Serpentin.* Buduć da su obćenita svojstva ove rude poznata, mogu ih ovdje prešutiti. Samo ću glede masti primietiti, da je on ponajviše razno zelen, ali da ga je u nas i crna, tuvna, pjegava, izprutana, u obće šarena (u Fruškoj gori), zelenkasto siva i sivkasta. Kao što je poznato, osinjavi on na površini uslied raztrošenja.

I našem serpentinu primiešale su se prigodne neke rude. Tako je kod Grgetka i Opova u Sriemu nadjeno u pukotinah serpentina *prelievana osinca* (Chrysotil), svietla kao svila. Isto tako ima serpentin kod Rakovca u Sriemu osinca i na skladićih (Gangtrum) dolomita dvojako zrnata sastava, tako zvanoga zelenoga *mijemita* (Miëmmit) a u okolici Beočinskoj manjih i većih ljuštica *liskuna* (tinjca), U istoj toj okolici nadjeno je u serpentinu magnesita, a M. pl. Hantken spominje, da je kod Čerevića u tamošnjem dolu množina bielog magnezita, koj je tud u tavane složen (tavan = Bank). I on je dakle u savezu sa tamošnjim serpentinom. Napokon zna se za serpentin Fruške gore, da je u njem zrnja i tankih žicâ *kromove rudače* (Chromeisen), a u serpentinu Kalničke gore *prelievaoca* ili *bastita* (Schillerspath), *osinca* (Asbest) i žicâ *vapnenjaka.*

Serpentin je kamen gromadan, ali onaj, u kom je trakâ osinca, često putâ i tračna sastava.

---

[1] L. pl. Vukotinović, H. Wolf i Fr. vitez Hauer „Jahrbuch der k. k. geolog. Reichsanstalt, Bd. IV, Heft Nr. 3, Bd. XII. Heft 2 u 3, Bd. XIII. 4"; J. Szábó, Fr. vitez Hauer i K. v. Hauer „Verhandlungen der k. k. geolog. Reichsanstalt, Jahrg. 1867"; Wilh. Haidinger „Handbuch der Mineralogie; 2te Aufl." Anton Koch „Magyarhoni Földatani Tarsulat, III, köt. 1867"; L. pl. Vukotinovič „List sastavitelju priposlan".

Digitized by Google

On se je dosta putâ izlučio kao tanje ili deblje ploče ili kao nepravilni razjedci sa više plohâ. Kruglja serpentina ima u Kalniku.

Obično je nevrstan, ali onaj, koji se je s ploče izlučio, vidjeti je kadkada kao da je vrstan. Ovakav se prikazuje serpentin pri Kameničkih vratih Petrovaradinske tvrdje.

Serpentin se je najobičnije složio kao greda (Stock) i kratki, ali veoma debeli skladi (Gang), a ovi su se kadkada razvili kao položene grede (Lagerstock) i položeni skladi (Lagergang). Tako se čini, da se je on u Fruškoj gori na njezinoj južnoj strani složio u prabrusilovac a na sjevernoj ponajviše u sivčev škriljavac. U Trgovskoj gori složio se je serpentin po onih naslaga iz pješčenjakâ i škriljevacâ, u kojih je zelenjaka, kao što se to Rujevcu na sjeveru viditi može. Kod Petrovaradina i u Kalniku ostajati će serpentin u gredah.

Serpentin se druži često sa gdjekojim kamenjem. Kao što sam u razpravi o predjašnjoj stvorbi jur spomenuo, druži se serpentin Trgovske gore sa *zelenjakom*. Osobito je znamenito, da se druži i sa takovim kamenjem, koje je druge naravi od njega. Tako se on okolo Beočina druži sa uledjenim i bezlikim (amorfičnim) *bjelutkom, kalcedonom*, onda tud i oko Grgetka i Vrdnika sa *jašmom* (Jaspis) a u Kalniku sa jašmopalom (Jaspisopal), gdjeno uz prag der serpentina stoji sklad ovoga. Na ovom potonjem mjestu biti će sa serpentinom u savezu valjda još i *glinena željezna rudača* (Thoneisenstein), koja je, kao što i jašmopal, blizu njega na izdan izašla.

Kao što se je već iz ovoga, što sam o serpentinu rekao, razabrati moglo, ima ga u nas u Fruškoj gori, u Banovini i u Kalniku.

U Sriemu ukazuje se on ponajprije kao posvema gromadna, strma pećina, tvoreć Petrovaradinsko brdo, od ostaloga serpentina Fruške gore odieljeno. Nadalje pružio se je on u toj gori uzporedo sa njezinim sljemenom južno i sjeverno, tvoreć na ovoj potonjoj strani kod Rakovca dva briega, naime Mali i Veliki Gradac. U Banovini mu je slieda počamši od Klasnića južno k Brezovu polju, dalje preko Vratnika k Čavlovici na vis Stranu, onda iztočno uz Rujevac a odovud sjeverno-iztočno u Ljeskovac, na Šumaricu, poimence njezin vis Dikovac, iztočno pako dalje k Stupnici, Gvozdanskomu i dalje uz medju do pod Kostajnicu. U tom priedjelu je on ovako na vidiku: Od Klasnića do Brezovapolja vide se pješčenjaci, škriljavci sa zelenjakom i serpentinom; na Vratniku ima na prielazu malo ne na vrhu mu kup serpentina; u dolu Čavlovici nalazi se kršja iz eocenskoga pješčenjaka, zelenjaka i serpentina.

Digitized by Google

Dikovac, jedan od najvećih visâ Šumarice, sastoji se iz samoga serpentina; u dolu Ljeskovcu izpunjena mu je podina gromadom serpentina, koja je barem 400 hvatih široka, preko 2000 hvatih duga a 15 do 20 hvatih debela; u tolikoj množini, ali veoma duboko raztrošen, razvio se je on uz potok Žirovac, južno od Ljeskovca, gdje no on sam za se tvori bočine tamošnjega visa 20 do 30 hvatih visoko; u dolu Stupnici vidi se gromada serpentina, koja i jedan vis kod sela Stupnice tvori; Kostajnici na jugu napokon ima grebenâ iz serpentina. U Kalničkoj gori nalazi se serpentin izmedju sela i grada Kalnika u obsegu crvenoga vapnenjaka, koga je on mnogovrstno promienio, kao strme nosove (Horn) i grebene uzdigao te razkršio.

Jur sam spomenuo, da se je serpentin kod kameničkih vrata Petrovaradina kao u vrste izlučio. To vrstanje proizvedeno je tankim tavanom opaljenoga prabrusilovca iste kakvoće, koje je i onaj na sjevernoj strani Vrdničke gore, o kôm je govora bilo u razpravi o temeljnoj stvorbi. Taj pojav ponukao je geologa H. Wolfa na misao, da li nije serpentin Fruške gore pretvaranjem postao iz tamošnjih škriljavaca u kojih je uložen. Utvrdilo se ili neutvrdilo mnienje g. Wolfa o serpentinu u Sriemu, jedno dokazuje ipak serpentin iz Kalnika, da oni prirodoznanci krivo imaju, koji misle, da je sav serpentin samo prietvorina, jer se taj serpentin po onom, što sam malo prije rekao, očituje kao izkonska izsopina.

Našim serpentinom dala bi se starost barem u nekoliko iz ovoga odmjeriti. U Fruškoj gori uložio se je on na njezinoj južnoj strani u prabrusilovac, na sjevernoj ponajviše u sivčev škriljavac. U Banovini nalazimo serpentin Dikovca u obsegu eocenskoga pješčenjaka, koj ga tud i podklada (unterteufen), inače pako sklao se je on na pješčenjake i škriljavce, u kojih je množina zelenjakâ, i koji, kao što je već rečeno, u trias idu. Uz Unu pokriven je taj serpentin, kao što je g. Ed Suess našao, bielim litavskim vapnom, dakle tercijarnom stvorbom (trećegorjem). Napokon serpentin Kalničke gore provalio je kroz vapno, koje ide u stvorbu jure.

2. *Hipersthenit* ili *pretvrdnjak* (hypersthenfels). Ovaj naš kamen sastoji se kao što hypersthenit obično, iz labradora i hipersthena. Dr. Zirkel, koji je ovaj kamen analizovao, našao je, da mu je labrador smedjasto siv, uledjen u tanke ledce dvojke, na kojih je ledcî proizvedeno prutanje razpoznati, a hipersthen da je crnkasto smedji sasvim savršene cjepkoće na orthogonalnih razciepinah, često putâ bliska (Schimmer) crvena kao mjed.

Digitized by Google

On je razno-zrnat, sastava granitična.

Našemu hypersthenitu primiesila su se prigodno sitna zrnca *željezne pakovine* i gdješto troskavi *magnetovac* (Magneteisen) u kôm je opet titana.

Hipersthenit je kamen gromadan, koj se kao grede ili skladi nalazi. Od njega ima u Moslavačkoj gori u jarku sjeverno od Mikloške množina velikih hrebâ.

Ta nedvojbena izsopina mogla bi biti u savezu sa tamošnjim granitom.

3. *Diallagit.* K. vitez Hauer, koji je ovaj kamen analizovao, našao je, da se on svojimi sastavinami gabru približuje. Budući da se pako gabro u stvorbu zmijaka (ophiolita) uvršćivati običaje, zato ja i diallagit u ovu stvorbu stavljam. Dr. G. Tschermak, koji je taj kamen tąkodjer analizovao, našao je, da se on većim dielom sastoji iz nekoga vapnenoga glinenca (Kalkfeldspath), onda iz sitnozrnate smjese diallaga i magnetita. Mislim, da nije suviše, ako ob ovom kamenu, do sada manje poznatom, naveden i potanju analizu K. vit. Hauera. Ona glasi ovako:

Kremikova kiselina	51·87
Glina (Thonerde)	17·51
Željezov kisac	11·39
Vapno	7·82
Magnezija	2·56
Pepelikov kis (kali)	2·40
Sodikov kis (natron)	3·29

Naš diallagit je masti zelenkasto-sive. On je gromadna izsopina.

Diallagit nadjen je do sada u našoj domovini na otoku Visu (Lissa) kod Komiže i na skali Meliseli, koja je na zemljokazu inače zabilježena kao skala Brusnik.

Na otoku Visu pokazuje se on kao gromada, sa skale Melisele pako poznate su od njega podpuno zaobljene, kolik šaka velike i još veće valutice, koje su se vapnenim liepom (Bindemittel) u *gromaču* čvrsto sliepile.

Diallagit sa otoka Visa sprovode *tupi* (tuff) i gromače, u kojih su kolik šaka, a i po više stopa veliki hrebi muzgavo crvenkasto-sive gromadne kamine, sliepljene ozelenjenom, dosta mekom zemljom. Ta gromadna kamina puna je škuljica i šupljina, koje su ili na prazne i samo okolo na okolo po stienah obložene ledčići *dvrste* (kalkspath), ili su *prehnitom*, koja se je kao kusi iz zrnatih ili krugljasto-zrakavih skupovâ razvio, posvema izpunjene. Gdje koje

Digitized by Google

gromače imadu podpunih vapnenih bajamakâ (Kalkmandel), a gdje koje i popunaca neke tuvne augitičke rude. I u tupastoj osnovi gromače ima prozirnih bliedo žućkasto-zelenih krugljicâ (valutica) prechnita. Osim toga sprovode diallagit još sadra i sadreni lapor, koji su u tankih naslaga diallagit u spomenute gromače obkolili.

Taj diallagit sa otoka Visa skupa sa svojimi sprovodiči leži pod vapnom, koji ide u stvorbu krede, a neuklapa ni on ni sprovodiči mu odlomaka toga vapna, zato je on od njega stariji i ići će vjerojatno u stvorbu triasa. Da li je tako i sa diallagitom sa skale Melisele, gdje no se je takodjer stvorba krede razvila, nezna se do sada izvjestno.

Kamenje ove stvorbe neima okaminâ.

Koju korist ljudi od kamenja ove stvorbe, poimence od serpentina, imati mogu, dovoljno je poznato, pa zato nije ni potreba, da o tom više govorim. No čini mi se, kao da mi ipak valja svratiti pozornost na današnju porabu serpertinova druga, naime magnesita, jer je i nova i mnogovrstna. Buduć da je ugljikova kiselina (Kohlensäuere), koja se iz magnezita dobiva, osobito čista i bez vonja, to si ju tvorničari iz njega pribavljaju a ovu onda upotrebljuju pri gotovljenju vode selterske, vode-sodičnice, mineralnih vodâ i limunada-pjenušica. Nadalje priredjuju iz magnezita sumporno kiselu magnesiju i prave lagane, od požara sigurne opeke (cigle), koje se velikim uspjehom za zidanje upotrebljuju.

VI. Stvorba kamenoga uglja.[1]

Tu stvorbu sastavljaju u našoj domovini tako zvane *ziljske naslage* (Gailthalerschichten), pa od kamenja, koje u ovu stvorbu ide, nadjeno je od nas ovo:

1. *Brusilovac* ili *brusovača* (Thonschiefer). Taj kamen je i u nas razne masti, siv i crn, kod Mrzle Vodice, Fužina, Ravne gore i

[1] Dr. F. Stoliczka, F. Tortterle, M. V. Lipold, Theob. pl. Zollikofer, D. Stur, G. Stache, H. Wolf, K. vitez Hauer i L. pl. Vukotinović „Jahrb. der k. k. geolog. Reichsanstalt, Bd. VI, Heft Nr. 1, 2 u. 3 Bd. VII. Nr. 4, Bd. X. Nr. 2, Bd. XII. Nr. 1, 2, 3, u 4, Bd. XIII. Nr. 4, Bd. XVIII. Nr. 1"; F. pl. Andrian, Dr. H. B. Geinitz i D. Stur „Verhandlungen der k. k. geologischen Reichsanstalt, Jahrgang 1868"; Fr. vitez Hauer „Geologische Uebersichtskarte der oesterreichischen Monarchie" Blatt 11. VI. u X.; L. pl. Vukotinović i Ed. Suess „Sitzungsberichte der kais. Akademie der Wissenschaften, Bd. XXV, Heft 2 und Bd. LVII, Heft 2" Dr. K. F. Naumann, Lehrbuch der Geognosie, Bd. II."

Digitized by Google

uz Kupu; siv kod Pilara; tuvno-siv u Lipovačkom dolu kod sela Dragorijâ, uz Dobru od Vranića do Tomašnice, u dolu Kosni i u Jamskoj grabi u Banovini; tuvno zelenkasto siv i crvenkast u Fruškoj gori; tuvno crvenkasto siv .... crn i sivosmedj u dolcu Vučjaku kod Požege; tuvno siv .... crn u Petrovoj gori; crn kod Samoborskih Rudâ, u Trgovskoj gori, kod Brušanâ i Raduča u Lici, kod raštela Graba u Dalmaciji.

Brusilovac ove stvorbe svietli se kadkada. Tako je on u nas u Fruškoj gori tuvno-svjetao.

On je škriljav, ali gdje koji brusilovac pravi je *krovovac* (Dachschiefer). Takovih je u dolovih Pecki i Majdanu u Banovini, gdje no su tuvno-sivi, i onda kod Samoborskih Rudâ, gdje su opet crni.

Brusilovac imade kadkada, i to mnogo ljušticâ liskuna (tinjca). I takovih je u nas nešto u Samoborskoj a mnogo u Trgovskoj gori. Pače ima ih i u ovoj potonjoj gori, u kojih je dugih lokšica (Flaser) liskuna. To su tako zvani liskuniti brusilovci (Thonglimmerschiefer), naime pol brusilovci pol bliestnici.

Napokon naći je često putâ, poimence u Trgovskoj gori, da se je taj škriljavac izmetnuo u *pjeskoviti škriljavac.*

Ob ovom kamenu još mi je to spomenuti, da se je u nas mjestimice dosta raztrošio.

2. *Pješčenjak* (Sandstein). Ovaj kamen je jasno-siv u Fruškoj gori, siv u Kosteljskoj i Petrovoj gori na Velebitu; žućkast, žućkasto-siv i jasno-siv uz Dobru od Vranića do Tomašnice: žućkasto-siv u Jamskoj grabi; žućkast na medji Slunjske pukovine i ponešto u Petrovoj gori; smedj u Samoborskoj gori; šaren kod Raštela Graba.

Pješčenjak je to sitno to krupno zrnat, kod Graba pako je brečkolik (breccienartig).

I pješčenjaci gdje koji imadu liskuna. Takovih ima u nas uza Sutlu, u Petrovoj, Trgovskoj i Fruškoj gori, a ponekoliko i kod Brušana na Velebitu. Ako je u pješčenjaku množina liskunovih ljušticâ, izvrgne se on u *škriljavi pješčenjak* ili *pješčenjakov škriljavac.* Takovih sitno-zrnatih škriljavacâ naći je u nas gdje gdje u Trgovskoj gori.

Pješčenjak je obično čvrst kamen, ali u nas ih je mjestimice i duboko raztrošenih.

3. *Gromača* (Conglomerat). Ona se ponajviše iz bjelutka sastoji. Naposeb znamo o njoj, da uz Dobru, u Lipovačkom dolu i kod Samoborskih Rudâ ima oblutke iz bjelutka a ljep joj mnogo gli-

Digitized by Google

nenca (iskrolistnika). Kod Samoborskih Rudâ naći je i takovu gromaču, koja se sastoji iz bjelutka i buližnjaka (Kieselschiefer). Iz bjelutka sastojeća gromača poznata je u nas još kod Brušanâ, Trnovca i Raduča, gdje no je bjelutak krupan; kod Kolarića u Slunjskoj pukovini i iz Trgovske gore, gdje no je bjelutak sitan a ona siva. U Petrovoj gori ima gromača oblutke iz bjelutka i kristaliničnoga kamenja, a u Fruškoj gori iz raznovrstnoga kristaliničnoga kamenja.

4. *Vapnenjak.* On je crn i drobno-zrnat kod Pilara i Brušanâ u Liki. U Trgovskoj gori pako ima vitlovâ (Flötz) vapnenjaka, koji je i siv. U ostalom je on prosti vapnenjak.

Ovo su četiri glavne kamine ove stvorbe, ali u nas je tako malo vapnenjaka, da ga moramo ubrojiti medju podredjeno kamenje.

Stvorba kamenoga uglja razprostrla se je u našoj domovini na daleko. Ona je u nas nastavak istoimene stvorbe u Štajerskoj i Kranjskoj.

Kao nastavak štajerskih Rudenacâ pokazuje se ona sa svojim pješčenjakom uza Sutlu pa do pod Krapinu, tvoreć podinu Kosteljske gore i Šušca. Sliedeć dalje smjer ovoga pogorja, ukazuje nam se ova stvorba tek u Požežkoj gori kao njezina dielomična podina. Ona se tud sastoji iz brusilovaca, koji su se na iztočnoj strani dola Vučjaka, u kôm jedinom na izdan izlaze, pružili razito ili se nagnuli prema jugo-iztoku, a na zapadnoj strani strmo pali prema sjevero-iztoku, te se podvukli pod tamošnji felsitporfir, o kôm će u sliedećoj stvorbi govor biti. Dalje sastavlja ova stvorba sa svojim brusilovcem, pješčenjakom i gromačom sljeme Fruške gore gotovo od Grabova, Beočina i Ledinaca pa do Remetâ, naslanjajuć se tamo na prielaznu stvorbu, a dalje valjda pokrivajuć nju i temeljnu stvorbu, koje su, kao što je jur rečeno, u toj gori razvite.

Iz Kranjske nastavlja se ova stvorba u našoj domovini dvojim smjerom.

Kao prvi nastavak iz Kranjske pokazuje se ona u Samoborskoj gori, i to: na strmenih uz potok Breganu izmedju Podvrha i Breganacâ nalazimo brusilovca, a u Lipovačkom dolu i u dolu Samoborskih Rudâ brusilovac, gromaču i pješčenjak. Dočim u Lipovačkom dolu na njegovom lievom obronku vrste brusilovca naginju na sjever, a na desnom obronku vrste pješčenjaka na jug: čini se kao da u tom u dolu Samoborskih Rudâ neima pravila, jer ovdje naginju vrste sad na sjeverozapad a sad na jugoiztok. Brusilovci Samoborskih Rudâ nastavljaju se dalje na jug, premda samo na

Digitized by Google

uzkom prostoru, sve do Kotarâ, odkle tada na iztok zavrate tè se na široko vuku preko Cerja do Konščice i Martinskoga sela, na kôm prostoru su se, kao što smo jur čuli, i glavice zelenjaka pomolile.

Drugi nastavak iz Kranjske pomalja se u se Čabarskoj okolici, pa se, sastojeć iz pješčenjaka, gromače i brusilovca, vuče preko Mandalâ zapadno do voda a istočno uz Čabranku i Kupu preko Turakâ i Kuželja južno k Tihovu a iztočno k Šepcem, pa odtale uz Dobru preko Skrada, gdje no su brusilovci i pješčenjaci, južno k Ravnoj gori, a sjeverno izčezne pod mladjimi stvorbami, da opet izmedju Tomašnice i Vranića sa svojimi brusilovci i pješčenjaci a mjestimice i gromačami na vidik izadje. Na ovom posljednjem mjestu padaju vrste zapadno ili južnozapadno. Dalje u ovom nastavku pomalja se ova stvorba poglavito sa svojim pješčenjakom niže Karlovca kod Zastonja, tè se izmedju Bukovice i Kolarića, gdje no se pješčenjakom i gromača pridruži, proteže medjom Slunjske pukovine do u tursku Hrvatsku. Tud smjeraju vrste u glavnom od sjeverozapada prema jugoiztoku. Još dalje tvori ova stvorba trupinu Petrove gore, u kojoj su se brusilovac, gromača i pješčenjak razvili, ali ipak od svih najviše pješčenjak. U dolu Pecki vide se vrste te stvorbe strmo padajuće prema sjeveroistoku, a u dolu Vojšnici prema jugu. Nadalje izdaje se ova stvorba sa svojim brusilovcem na vidik u porečju Buzete, i to u dolovih Buzeti, Šaševi, Ravni, Gvozdni i Medenjaku tè na bočinah Čemernice, gdjeno joj vrste na jug naginju. Još dalje tvori ova stvorba sa svojim brusilovcem trupinu Vratnika, a sa brusilovcem, pješčenjakom, gromačom i barem mjestimice vapnenjakom trupinu Trgovske gore. Ovdje su gromače kao tavani uložene u brusilovac, a vapnenjak pripada gornjemu vapnu ove stvorbe. Dočim ovo o Trgovskoj gori u cielom valja, spomenuti mi je naposeb, da se od navedenoga kamenja vide u dolu Majdanu brusilovci i škriljavi pješčenjaci; u Jamskoj grabi pješčenjaci; na dolnjem kraju dolovâ Kosne i Ljubine brusilovci, a na gornjem pješčenjak; na dolnjem kraju dola Jamnice, uz Unu od Stargara preko Luhanca, Tomašice i Stanić polja, uz Žirovac na lievom brdu izmedju Gvozdanskoga i Bešlinca samo brusilovci; kod Trgovâ brusilovci sa tavani gromače; napokon na obroncih dola Javornice izmedju Čora i Grmušanâ i u dolu Rujevačkom samo brusilovci. Što se nagnuća vrstâ u ovom priedjelu tiče, poznato nam je, da one u gornjem kraju dola Majdana, pa-

Digitized by Google

daju zapadno a u doljnjem sjeverno, u Jamskoj grabi istočno, u Kosni, u Ljubini i uz Unu zapadno.

Napokon izašla je ova stvorba na vidik u hrvatskom Primorju. Od Crnogluga naime poteže se ona zapadno k Mrzloj vodici i Jelenju a iztočno k Lokvam, gdje je nestane, ali se uzdignuta izsopinom opet južno kod Benkovca i Fužina pomoli. U tom priedjelu sastoji se ona iz pješčenjaka, gromače i brusilovca, a tim kaminam pridruži se kod Mrzle Vodice još i vapnenjak, koji se tud svrstao i u brusilovac uložio. Dalje se je izdala ova stvorba do 20 milja daleko na iztočnoj strani Velebita uzporedno sa laškim prodorom. Tud su poglavito pješčenjaci i gromače, a izmedju Brušana i Trnovca i kod Raduča još i brusilovci, kojim je kod Pilara i Brušana još i vapnenjak uložen. U tom priedjelu su vrste veoma zahićene. Dalnji i posljednji nastavak ove stvorbe nalazimo kod Graba u Dalmaciji, gdje no je ona sa svojim brusilovcem i pješčenjakom na vidiku.

Ko što vidjesmo, izlazi u našoj domovini kamenje ove stvorbe na izdan velikom većinom na dnu dolinâ i njihovih bočinâ a malo na sljemenu gorâ, pa i ovo samo ondje, gdje su izsopine naslage gorâ uzdigle i razlomile.

Od kamenja ove stvorbe mogao bi se gdje koji pješčenjak dobro upotriebiti za izklesanje mlinskih kamena, žrvanjâ i brusovâ i za zidanje. U dolu Ljubini je krovovac veoma tanko listnat, pa bi se možda mogao za krovove upotriebiti. I ista gdje koja gromača može se koristno upotriebiti, pa i zbilja izradjuju iz nje, koliko je poznato, u dolu Lipovačkom kod sela Dragarijâ dosta velike ploče. No više nego svim tim kamenjem koriste se ljudi ugljem i rudačami, što no ih u ovoj stvorbi kopaju.

Dočim ova stvorba, koja od uglja ime nosi, u gdjekojih zemljah množinu ga u sebi ima, nadjen je u našoj domovini u njoj samo kod Graba u tamošnjem pješčenjaku mali vitlić uglja, i to crnoga svietloga *paklinastoga uglja* (Pechkohle). *Lémaire* spominje doduše, da se u rudniku Samoborskih Rudâ nahadja *ugljaca* ili *anthracita*, ali strukovnjaci, koji su poslie njega te rudnike pregledavali, nespominju o tom ništa. Bilo ga je valjda malo, pa ga je već nestalo. U obće nemožemo u našoj domovini od uglja ove stvorbe, jer ga je premalo, imati inu nego znanstvenu korist.

Rudačâ ima ova stvorba dosta u našoj domovini, ali i od njih imadu neke samo znanstvenu a neke bogme i praktičnu korist. Za znanost samo bile bi od koristi ove rudače: *gnjeda željezna*

Digitized by Google

rudača (Brauneisenstein) i manganska rudača(?), koja se u Kosteljskoj gori u Šušcu na sjevernom im podnožju do blizu Krapine nalazi pravilno uložena izmedju pješčenjakâ ove stvorbe i stvorbe dolnjega triasa. Kod Sokôla, Crnoga luga i Mrzle vodice kopali su prije gnjedu željeznu rudaču, no sada su te rude zapuštene i imadu samo znanstvenu vriednost. Isto tako je sa gnjedom željeznom rudačom od Fužina. Ta rudača nalazi se na spomenutih mjestih u tamošnjem škriljavcu. Ona ima kod Sokolâ željeza 37·5%, kod Crnog luga na Jelincu 21·0 do 53·7%, na Pazerovcu 27·8% do 30·4%, kod Mrzle Vodice na Suhoj Rečini 24·3—54·6%, više krčme tamošnje 27·2% do 45·0%, kod Fužinâ 57·5%. Uzmem li k tomu, da bi u tom priedjelu naslage rudače mogle po prilici do šest stopa debele biti, onda se nedomišljam razlogu, s koga su te rude zapuštene.

Ne samo znanstvenu nego i praktičnu vriednost imadu pako u nas ove rudače:

a) U Samoborskih Rudah imadu četiri rudnika, jedan najme blizu crkve sv. Trojstva a tri u selu Rudah. Kao što Lémaire nadje, nečine ovdje rudače skupnu gredu, nego su se samo kao bubulji (Nieren), grudve (Nester), skladići (Trümer) i pruda (Lager) na prostoru od 400 metara dužine i 200 metara dubljine na sve strane kroz tamošnje naslage razmrežile tè ih izpunile. U najdublje vrste pješčenjaku uložila se je čista mjedena pakovina (Kupferkies) a u gornje *ociljevac* (Spatheisenstein), koga je mjedena pakovina prosjela. Ovdje se kopaju i tale i mjedena pakovina i ociljevac. Ovdje je upravo zgoda još i to spomenuti, da u rudniku, iz koga je prije mjedena pakovina vadjena, ima po stienah *gorke soli* (Bittersalz), koja je tanašna kao niti, posvema biela, svietla kao svila i predenomu staklu sasvim spodobna. Sadru, koje ovdje takodjer ima, stavio je Lémaire već u prielaznu stvorbu, ali ona neide ni u ovu stvorbu nego tek u stvorbu triasa, pa zato će o njoj tamo i govor biti.

b) U Petrovoj gori, i to u Jasenovitom i Opaljenom brdu i tamošnjih naslagah (pješčenjaci, gromače i brusilovci) ima najviše *smedje staklovice* (Glaskopf), koja 50·7 željeza ima.

Dalje je tud *gnjede željezne rudače* sa 55·8% željeza, nješto *polianita,* u šupljinah skladića sitnih ledacâ surca ili pyrolusita, rjedje stilpnosiderita sa 57·6% željeza, napokon dosta debela naslaga *mjedene pakovine.* U istoj gori u Vojničkom dolu nalazi se rudnik „Aurel", u kom se kopa *gnjeda željezna rudača,* ali je tud i *cr-*

Digitized by Google

vene željezne rudače ili *krvalja* (Rotheisenstein), koj u svojih puklosinah ima izlučenu *ljuskavu željeznu rudaču* (Eisenglimmer), a u 100 čestî ima 53·7 česti željeza.

c) Trgovska gora ima u svojih brusilovcih, nikada pako u pješčenjacih, množinu rudačâ. One se tud nalaze u slojevih (Lager), koji imadu oblik plosnatih, veoma razprostranjenih i skupa se držećih leća (Linsen).

Ti slojevi su uzporedni i izmedju sebe nešto malo razmaknuti, sad deblji i plemenitiji, sad opet manje plemeniti i u više trakâ se razlazeći. Takovih slojevâ ima u toj gori: kod Gradskoga potoka 3, kod Tomašice na Uni 3, kod Antina potoka 8, kod Ljubine 6. Tud se vadi *mjedena pakovina, ociljevac, gmižinac* ili *sinjavi sjajnik* (Fahlerz), *olovni sjajnik* (Bleiglanz), od koga se u rudniku „Viktoriji“ i ledacâ nahadja, onda *tutijev blistavac* (Zinkblende), *sumporna pakovina* (Schwefelkies), *srebrnjak* ili *srebroviti olovni sjajnik*, veoma čista *gnjeda željezna rudača*. Od tih rudača nalazi se obično više skupa u jednom i istom rudniku, osobito mjedena pakovina sa kojom drugom od njih. Tako u dolu Majdanu dolazi mjedena pakovina sa srebrovitim olovnim sjajnikom, u rudniku Augustovom i na Antinom potoku sa ociljevcem, u Ferdinandovom rudniku sa gmižincem i olovnim sjajnikom, u rudniku kod Tomašice sa olovnim sjajnikom. Julijev rudnik u Kosni ima samo mjedenu pakovinu, a ima i rudnikâ, u kojih nije mjedene pakovine. Pojedini slojevi tih rudačâ debeli su 2—6 stopâ, pače slojevi ociljevca kod Ljubine i do 5 hvati. Kao rudne (gangart) nalazimo napokon: *dvrstu* (Kalkspath), *ankerit* i *bjelutak*.

Iz „Zrinjske zviezde“ doznajem, da su naši slavni Zrinjski već početkom šestnaestoga vieka (a valjda i još prije) imali kod Gvozdanskoga svoje rude i talionice ili grnila tè da su srebro i olovo upotrebljivali. Te rude su dakle one u dolu Majdanu, jer tamošnji rudnik ima srebrovitoga olovnoga sjajnika. Mjedenu pakovinu, koje tamošnji rudnik takodjer ima, zanemarili i pometnuli su Zrinjski. Ferdinandov rudnik ima doduše, kao što smo čuli, uz mjedenu pakovinu gmižinca i olovnoga sjajnika, iz kojih se takodjer srebro i olovo plavi, ali taj rudnik je, koliko je meni poznato, u novije doba otvoren, pa zato nemože biti „srebrena ruda Zrinjskoga.“

U ovoj stvorbi nadjeno je i u našoj domovini ostanaka od bilja i životinjâ. U dolu Majdanu, po prilici 1000 koračajâ od slieva Gvozdne sa Žirovnicom, Gvozdanskomu na jugu a Trgovu na sjevero-zapadu, nadjene su ove biline: *Calamites Suckowii* Brongn.,

Digitized by Google

Neuropteris auriculata Brongn., *Sphenopteris conf. Haidingeri* Ett., *Alethopteris aquilina* Schloth. i *Stigmaria ficoides* Brongn. Otisci ovih bilinâ nalaze se u tamošnjih glinenih naslaga osim kalamitâ, koji su u škriljavom pješčenjaku. U dolu Pecki nadjen je u tamošnjem brusilovcu listić neke bujadi, u koga se je organička tvar zamienila liskunom, s čega se u njega nisu žilice (nervi) uzčuvale, pa zato je i naimenovanje te bujadi neizviestno. U brusilovcu više Samoborskih Rudâ ima ostanakâ bilinskih, koji na *Sigillaria* napućuju. Kod Fužina nadjeno je u pješčenjaku odtisaka od bilinâ ali neznam, kojim bilinam pripadaju. I kod raštela Graba našlo se je traga bilinskim otiskom. Napokon u Fruškoj gori u pješčenjaku južno od Kamenice, uz cestu u Irig, nadjeno je bilinskih ostanakâ, o kojih se misli, da bi mogli biti stablike od kalamita.

Od životinjâ nadjene su do sada ove okamine: Brusilovci Požežke gore pokazuju često putâ crvolike šare, kao što su one od *Gordius carbonarius* Geinitz. Osim toga je u njih dosta putâ držaka od enkrinitâ (Encrinites), koji su po više palacâ dugi a imaju promjer jedva od jedne crtice. U škriljavcu kod Mrzle vodice ima odtisakâ od krakača (brachiopoda): *Productus*, *Orthis* i *Spirifer*, i članaka od držaka enkrinita. Škriljevci kod Pilara imadu takodjer krakače *Productus* i *Spirifer*, onda inonogu ili panogu (heteropoda): *Bellerophon*, i bivalvâ (ljušturâ), a tamošnji vapnenjaci imadu velikih članakâ od krinoidovih držaka.

Sada se izviestno zna, da je u Trgovskoj i Samoborskoj gori *mladja* ili *produktivna* stvorba kamenoga uglja. Takove će valjda biti i u Petrovoj gori. U ostalih naših gorah pako biti će *starija* stvorba kamenoga uglja.

Permska stvorba.

(Dyas.)

VII. Stvorba porfira.

Porfiri su, kao što je poznato ili bez bjelutka ili sa bjelutkom, premda se izmedju ovih i onih sasvim točna medja povući nemože. Od prve vrsti biti će valjda onaj iz dolca Lepenice, i to opet ona odlika porfirita, koja osim glinenca (Feldspath) ima još i amfibola, i zato se naziva amfibolovitim porfiritom.

Felsitporfir ili porfir sa bjelutkom ili crveni porfir ima osnovinu sad tvrdu i jedru, sad meku i rahlu. Ona je obično puna, kadkada škuljičava i šupljikava (kod gdjekoga folsitporfira u Požežkoj gori) ali riedko puljičava.

Digitized by Google

Masti su veoma razne, ali su ipak najčešće crvene i njim srodne, s čega ih i crvenimi porfiri nazivaju.

Osnovina može biti kadkada sastava sferolitična i škriljava. Felsitporfir gore Požežke je mjestimice sferolitičan (t. j. ima u osnovini jednoj mnogo malih okruglih slitina) Udrobci felsitporfira su poglavito orthoklas i bjelutak (Požežka gora, Kosteljska gora), riedko amfibol (u Lepenici), kadkada dvrsta (gora Požežka i gora Kostelj) i ino kamenje.

G. D. Stur veli (XII., 2.), da felsitporfir gore Požežke sa gredami i slojevi melafira pripada crvenom pješčenjaku (Rothliegendes). Poznato je, da je stvorbom kamenoga uglja nadošla permanska stvorba, kojoj i *crveni pješčenjak* pripada, zato nalazim umjestno, da ovdje razpravim stvorbu porfira, premda svi porfiri nisu u nas vršnjaci permanskoj stvorbi, i to tim više umjestno, jer se je u nas felsitporfir pripadajući crvenom pješčenjaku u gori Požežkoj u velike razvio, i jer felsitporfiri gore Kosteljske idu u trias (dolnji), tako i onaj u banskoj pukovini uz dolinu Buzeta i na Vratniku, kao i onaj iz otočke i ličke pukovine. (Isto tako po mojih iztraživanjih eruptivno stienje na obali Trepče u Banovini).

Većina porfira i melafira ide u permansku i triasku stvorbu, premda ih može biti i starijih i mladjih.

Felsitporfir pokriva u Požežkoj gori (od Požege do Vrhovaca južno-zapadno, a od Požege do Blackoga južno-istočno) brusilovce iz Vučjaka stvorbe kamenoga uglja. Zapadno krilo te gore sastavljaju *felsitporfir* i to *zemljasti porfir* (Thonsteinporphyr). Taj felsitporfir ima punu, mjestimice škuljičavu, zelenkasto-bielu osnovinu (Grundmasse) sastava mjestimice sferulitična, u koju je bjelutak veoma riedko i samo u mikroskopičnih (presićušnih) česticah, orthoklas takodjer riedki udrobljen.

Taj kamen je ponajviše tako kaolinovan (t. j. raztrošen i u glinu pretvoren, da bi dati mogao zemlju tvrdu od ognja), da mu se prvotna kakvoća jedva spoznati može. Takov raztrošen kamen nadjen je kod Blackoga, a sastavine, kako ih je K. vitez Hauer našao jesu mu:

kremikova kiselina . . .	68·0
glinov kis	19·2
željezov kis	trag (malucak)
magnezija	2·4
voda	10·0

Digitized by Google

U više zapadnom krilu te gore, dakle južno-zapadno od Požege, prevladaju mački (tuff) pripadajući felsitporfirom. Već u samom gradu Požegi ima briežuljak sa podrtinom, koji se sastoji iz glinenjakova mačka (felsittuff). Taj kamen je dosta jako crveno omaštèn, vidjeti je kao hrnjaga, a sastoji se iz komada felsitporfira, koji su medju sobom spojeni crvenom osnovinom felsita (glinenjaka). Sitniji zrnati, gdjekoji sasvim jedri bivaju mački felsita južno-zapadno od Požege u dolu Vučjaku gdje no su jako crveni .... bieli. Mjestimice ima u njih vapnenjaka (dvrste), pa su i žicami dvrste izproplitani. U ovoj stvorbi nadjeni su na površju gore pojedini po centu težki, ponajviše zaobljeni komadi *gnjede željezne rudače.*

U toj gori Požežkoj nadjeno je i greda i slojeva melafira (i to mendulastoga melafira), i to iztočno u dolu kod Požege, na ulazu u dolinu Drvišage i kod Blackoga (Stur XII. 2.).

Na sjevernom prikrajku ovoga pogorja, koje kod Podčetrtka iz Štajerske ulazi u Hrvatsku, Kosteljska gora od Tabora prama Krapini protežuća se skoro od iztoka prama zapadu, pokazuje se *porfir* sa mnogimi *mački* (Foetterle XII. 1). Taj porfir sliedi Werfenske škriljavce (Foetterle ibid). Zollikofer veli (XII. 3), da se eocenski škriljavci (škriljava glina i laporni škriljavec) sjeverno od Krapine (Kosteljska gora u občini Gjurmanec) pomaljaju, uglja imadu, koji se tud naslanja na *porfirasto kamenje.* To kamenje je *felsitporfir.* Osnovina njegova je jasna naginjuća u zelenkasto ili crvenkasto, ima zrnat, skoro zemljast lom té se dade lasno nožem crtati. Mnogi mali uglati uklopci biele masti sastoje se iz meke tvari (česovine), ali njih treba smatrati za raztrošene ledce glinenca (Feldspath). Osim toga ima u njih ovdje ondje zrnja od bjelutka udrobljeno. Kosteljska gora ima *hrnjažasta porfira* (Porphyrbreccien) i to pećinu, koja je kod Tabora, samo 5 minuta odaljena od mosta preko Sutle na cesti iz Rogatca u Krapinske Toplice. Taj kamen se tud lomi te upotrebljava za zidanje a još više za taracanje (posipanje) cèste. Te hrnjage su sad gromadaste, sad škriljave, sa uklopci od felsita (glimenjaka) i žilicami vapnenjaka. Glede čvrstoće i masti su one takodjer različne. Škriljave hrnjage su melirane (mješovite masti) i obklapaju kadkada manje komade crnih škriljavaca, koji posvema spominju na ziljske škriljavce. Nadalje ima hrnjagâ prekrasna mozaik-sastava. Uglate, često puta ovelike krupice jesu ili jasno žute kao rdja ili ljubičaste i obično smedjim više crtica širokim prutkom ovite, čim se sličnost na mozajiku upravo povišuje. Uz to je tvar izprobijana žicami neke biele ocaklini spodobne rude i sitnimi čestmi lazulita. Neke česti kamena imadu željeza. Osim toga

Digitized by Google

ima ovdje još bielih *hrnjaga* tvrdih felsita i zemljastih glinenjaka (Thonstein), onda zelenih i crnih škriljavaca. Sve je to ovdje izmiešano. (Ovo kamenje ide u dolnji trias Zollikofer XII. 3).

Dr. G. Stache veli (X. 2.), da je u dolcu Lepenici kod Fužina našao pravu izsopinu, koja ima porfiroliko urasle ledce nekoga beloga anorthična (triklinična) glinenca, kao takodjer dobro izledjene, mà i ponajviše veoma tanke ledce amfibola, kadkada sa krajnimi plohami. Taj kamen se pomalja u neposrednom dotiku sa ziljskimi naslagami, te se je ovdje izmedju vapnenjakâ i dolomita triasa na vidik izneo.

Melafir.

Fr. Foetterle (XII. 4) našao je u priedjelu werfenskih škriljevaca kod Dolnjega Pazarišta (otočka pukovina), onda Oštarije, melafir. Izmedju Senja i Vratnika, onda kod dolnjega Pazarišta našao je Foetterle *melafir*, koji se ledci glinenca porfirasto odlikuje. Njega sliede tvorine *mačka*. Nu on se tud nije na daleko razprostranio (XIII. 2).

U dolu Gvozdnu ima u pješčenjaku osim zelenjaka i *melafir-mendulaša* u pojedinih komadih, a vrste gromače, koje se sa pješčenjakom izmjenjuju, takodjer i *kršja* toga kamenja. Takovih *mendulaša* nalazimo od dola Gvozdna do Medenjaka i do pod Zmajsko polje, i to u pješčenjacih. Na južnih i sjevernih obroncih Vratnika (u banskoj krajini) nadjene su vrste *mendulaša*, izmjenjujuće se sa vrstami zelenjakâ. Stur broji ove vrste u stvorbu gornjega triasa (XIII. 4).

Felsitporfir se razkomadjuje, to je uzrok nepravilno mnogoplošastomu izlučenju toga kamena. Osim toga izlučuje se on pločasto i to dosta puta tako pravilno, da nas na vrstanje sjeća. Nije riedko, da se on izluči, kao stup (pilj) ili bridnjak, a najrjedje izlučuje se on kao kruglja.

Imade porfira koji raztrošenju dugo prkose, koji onda na površini dublje ili pliće osmedje ili pocrvene. Drugi opet raztroše se dosta lako u gruh oštra zrnja, a pri tom je kamen dosta puta osinjavio, a to opet polazi od začeta raztvaranja u kaolin (porculanaču). To kaolinovanje uspjelo je dosta puta tako, da mu je sav glinenac kamena podlegao (gora Požežka).

Felsitporfiri uzdižu se kao mnoge izsopine u visokih glavica i visokih kosah ili gorskih visočinah, tvoreć strme bočine, duboke doline i tiesne uvale (klance).

Digitized by Google

Vrstane hrnjage porfira broje punim pravom medju one stalo-žine, u kojih priedjelu se nahode, premda im je porfir materijal dao, tè idu u dotične stvorbe. Nevrstane hrnjage porfira idu pako k porfiru.

Hrnjaga porfira sastoji se iz oštrobridih, uglastih ili samo malo zatupljenih komada porfira, koji su se ili neposredno jedan s drugim sliepili, ili su sa istovrstnom porfirovinom, sličnom ruševinom porfira ili glinjakom spojeni. Ako je krš zaobljena i prave valutice porfira spojene sitnijom ruševinom, kadkada porfirnom osnovinom, postaju gromače porfira. Ako su odlomci maleni kao grašje i prošeno zrno, onda hrnjage i gromače postaju porfirpsamitom (porfirpješčenjakom). Napokon su *mački* porfira ili felsita, koji nisu drugo nego sasvim sitne i istorodne mure (Schliche) porfirična i felsitična kamenja. Oni su obično male tvrdoće, ali ih je i veoma tvrdih. Mast jim je različna; ima i jednomanjastih i višemanjastih, šarenih, pjegavih, žiličavih, prutastih (kosteljsko brdo). Prielom je nesjajan, kadkada blistav, u ostalom neravan do ravan ili plitkoljušturast u velikom, krupnozemljast i hrapav, ili sitnozemljast i skoro jedar u malom. Mački felsita su dielom nevrstani, dielom vrstani. Neke odlike obklapaju male okrugle slitine velike kao grašak i lješnjak od iste kamovine, druge odlike dobivaju uslied većih odlomaka felsita, porfira i drugoga kamenja hrnjažastu kakvoću (Požežka gora). Hrnjage su obično nevrstane, gromače kadkada očito vrstane.

Felsitporfir se je kao i ine iztopine složio kao žica, greda, glavica, tavan (Decke) ili visočina i sloj. U gori Požežkoj nalazimo tavan felsitporfira (sloj razprostranjen i debeo, tvoreć joj neposriedno površinu, premda ona mjestimice može i inim kamenjem pokrita biti). Kao glavica bio bi (možda) felsitporfir Kosteljske gore. I požeška gora bila bi (možda) glavica, ali dugoljasta.

VIII. Stvorba melafira.

Stvorbu melafira odlučuje Naumann od stvorbe porfira, premda je gdjekoje kamenje svojte melafira srodno s jedne strane sa diabasom a s druge strane sa basaltom i gdjekojim kamenjem svojte porfirove, tako da je točno odlučenje melafira veoma mučno.

Osnovina melafira sastoji se ponajviše iz glinenca (labradora i oligoklasa), a piroksen ili augit samo se riedko pojavljuje u zamjetljivih ledcih ili individuih, a obično se mineralogično nedade ni dokazati. Melafira ima kristalinično-zrnatih, porfirastih, jednih mendulašastih odlikâ, veoma raznih mastih i razne čvrstoće, pače na-

Digitized by Google

šaste su ovdje ondje i hijalinične odlike. Porfirastoga melafira ima u nas izmedju Senja (kod Sv. Križa) i Vratnika i kod dolnjega Pazarišta i Oštarije. Kod Pazarišta odlikuje se on porfirasto ledci glinenca. Mendulašasta melafira pako ima u gori Požežkoj, u Vratniku (banska Krajina) na lievom brdu uz Buzetu, onda u ličkoj i otočkoj pukovini. Kod Vrlike u Dalmaciji ima melafiru slična izsopina. Melafira ima takodjer na lievoj obali Trepče, zatim i kod Rudâ u gori Samoborskoj.

Osim toga dolaze tako zvane hrnjage, gromače i mački melafira. Oni se obično nalaze u susjedstvu naslagâ melafirskih, a nepokazuju nikakvoga vrstanja. Takovih mačaka nalazimo kod sv. Križa (izmedju Senja i Vratnika) a kršja u brdu uz Buzetu.

Da-li su se naši melafiri izlučili kao nepravilni višeplošnjaci, ploče, kruglje, stupovi, nespominje se nigdje. Melafiri nalaze se kao žice, grede (gora Požeška), slojevi (Vratnik, gora Požežka), glavice i dugoljaste kose.

Svi melafiri nisu jedne dobe. Melafiri gore Požežke nadjeni su u stvorbi porfira, kod Pazarišta i Oštarije probio je on werfenske škriljavce, koje je kod Pazarišta znatno promienio; kod sv. Križa probio vapno krede; u banskoj pukovini u stvorbu triasa; kod Vrlike verfenske škriljavce.

VIII. Tvorba triasa ili trojna stvorba.

Poznato je, da se ova stvorba, gdjegod se je podpuno razvila, iz trijuh glavnih članova, naime iz šarenoga pješčenjaka (Buntsandstein), ljušturnoga vapna (Muschelkalk) i šaruna ili šarenoga lapora (Keuper) sastoji, te da joj je v. Alberti upravo s toga i ime nadjeo. Premda se ovim glavnim članovom triasa i u našoj domoviñi zamjenici naći mogu, sliedit ću ipak razdielbu triasa na dolnji srednji i gornji, kao što su ju austrijski geolozi s razlogâ paleontologičkih i ponešto petrografičnih za našu domovinu i neke druge zemlje carevine ustanovili.

Kao što ćemo vidjeti, razvio se je trias u našoj Trojednici na daleko i veliko, pa upravo zato mislim, da ću njegovo razprostranjenje i sastav najbolje predočiti, ako ga u naših glavnih gorah naposeb opišem onako, kao što je do sada poznat. Početi ću pako sa pogorjem, koje se iz Štajera u Hrvatskoj nastavlja, a onda ću prieći na ona poznata dva pogorja, koja iz Kranjske u Hrvatsku ulaze.

Kosteljska gora i Šušac imadu na stvorbi kamenoga uglja crvenih

Digitized by Google

i zelenih škriljavaca i pješčenjaka, tako zvane werfenske[1] naslage (Werfener Schichten), na ovih pako nešto mrkoga škriljavoga vapna, koje se tako zvanomu guttensteinskomu[2] vapnu (guttensteiner Kalk) pribraja. Povrh ovih werfenskih i guttensteinskih naslaga, koje dolnji trias sastavljaju, složila se je gomila sivih, zrnatih dolomita, koji se na kratko lome i opuzane plohe imadu, i sivih, čestih (dicht), mjestimice dolomitičnih vapnenjaka. Ovaj dolomit je mjestimice na svojih opuzanih plohah kao izgladjen i po više palacâ duboko brečkolika sastava, dočim se iz bielih i mrkih, malih, uglatih drobtinah sastoji. Ovi dolomiti i vapnenjaci su naslage gornjega triasa, tako zvane hallstättske[3] naslage (Hallstätter Schichten).

U Ivanščici tvore podinu poznate werfenske naslage, a izdaju se na vidik na njenom sjevernom podnožju kao crveni i zeleni škriljavci i pješčenjaci. Povrh ovih naslagâ složili su se, sastavljajuć glavno sljeme ove gore, dolomiti i vapnjenaci, koji se, kao i u obijuh predjašnjih gorah dielom guttensteinskim, dielom hallstättskim naslagam pribrajaju. No ovdje ima još i dachsteinskoga[4] dolomita, koji je mašću i sastavom hallstättskomu dolomitu jednak, ali je malko zrnatiji, lomi se na veće komade, neima opuzanih plohah, i što je najvažnije, ima svoje okamine, koje ga od dolomita drugih stvorba razlikuju. I u nas u ovoj gori nadjene su, kao što ću to poslie, kada o okaminah govorio budem, poimence navesti. Ovdje mi je odmah još i to spomenuti, da austrijski geolozi dachsteinske naslage neuvršćuju u trias nego ih kao dio rhetičke[5] stvorbe stavljaju medju trias i sliedeću mu stvorbu liasa, dočim ih švicarski, švabski i bavarski geolozi uvršćuju u trias. Pristajuć uz ove potonje geologe, i s razloga, da su se dachsteinske naslage u našoj domovini samo veoma malo razvile, pribrajam ih triasu.

Sjeverni ogranak ovoga pogorja, naime Trakošćansko i Voćansko brdo, ima takodjer podinu od crvenih i zelenih werfenskih škriljavaca i pješčenjaka, a povrh nje kao glavnu sastavinu gornji trias, sastojeći se iz poznatih hallstättskih dolomita i vapnenjaka. Južni ogranak pako, naime Klanjačko i Mihovljansko brdo, sastoje se iz gornjo triasičkoga hallstättskoga dolomita i vapna.

---

[1] Nazvane od trgovišta Werfena u Salzburžkom.
[2] Nazvane od sela Guttensteina sjevero-zapadno od Wiener-Neustadta.
[3] Nazvano od trgovišta Hallstatta u Austriji.
[4] Nazvan od planine Dachstein na medji Austrije, Salzburga i Štajera.
[5] Nazvan po planini Rhätikonu.

Digitized by Google

Hallstättske naslage Ivančice nastavljaju se dalje u Kalničku goru te sè u njoj u Križevačkoj županiji na vidik izdaju izmedju Madjarova i Strmca, onda kod Podevčeva i južnoistočno kod Kapele kao sivi dolomiti, a uz potok Kamešnicu, sjeverno-zapadno od Osieka, kao tuvnosivi, šareni, kristalinični vapnenjaci.

U gori Zagrebačkoj složile su se na južnom kraju uz tamošnju prielaznu stvorbu werfenske naslage, sastojeće se iz crvena, liskunata, debelo škriljava pješčenjaka sa gredom sadre (gyps), koja je crnom glinom obkoljena i u dolnjih naslagah slana bivati počima. Sa ovim pješčenjakom je u savezu gromača iz okruglasta i dugoljasta kršja starijega kamenja, naime brusilovače i vapnenjaka, koja se u sitnozrnat, liskunat pješčenjak, a ovaj opet u pjeskoviti lapor (Sandmergel) izmjenjuje. Tamošnji tamno-sivi vapnenjaci, koji se na ploče razstavljati dadu, biti će valjda guttensteinski vapnjenjaci. Kao gornji trias složio se je ovdje bjelkasti i sivkasti hallstättski dolomit od gornje Bistre preko Jablanovca s jedne a od Dolja Remetskoga uz Vrabče s druge strane do Podsuseda.

Neimajuć Moslavačka gora triasa, prelazim dalje u Slavoniju, gdje no ga nješta nalazim u Orljavskoj i Požežkoj gori.

U Orljavskoj gori je trias na vidiku u okolicah Daruvarskoj i Veličkoj. Dolnji trias sastojeći se ovdje samo u werfenskih naslaga, ukazuje se tek na medji tamošnjega granita. On je u okolici Daruvarskoj, poimence uz potok Bielu i sjeverno od Dobre kuće, vidjeti kao crven škriljavac, a u okolici Veličkoj, poimence na desnoj bočini tamošnjega više na iztok ležećega dola kao crveni i sivi, dielom žućkasto-bieli, rulji naličnі škriljavac. Povrh ovih škriljavaca složili su se iztočno od Daruvara i okoline Bastažke preko Dobre kuće, Markovca do Biele, onda iztočno od Sirača sivi i tamno-sivi hallstättski vapnenjaci i dolomiti. U dolu kod Markovca ima još i crvenoga vapna sa dresvom (Hornstein). Napokon vidjeti je upravo kod vrtla Daruvarskih kupakâ tamno laporno vapno, koje je od predjašnjih vapnenjaka odieljeno i od njih mladje, valjda Kössensko.[1] Ovdje mi valja dodati, da ja Kössenske naslage u trias uvršćujem s istih razloga, s kojih i dachsteinske.

U okolici Veličkoj, poimence u tamošnjem dolu, vapnenjak ove stvorbe je siv ili tamno-siv, manje više dolomitičan, a u njega je dvie do tri stope debeo tavan sivo-smedje brusilovače uložen. Najviše pako ovoga hallstättskoga vapnenjaka i dolomita sgomilalo se

[1] Nazvan po Kössenu sjeverno-iztočno od Kufšteina.

Digitized by Google

je u ovom priedjelu tvoreć kose njegovih brdinah, putem iz Velike i Češlakovca u Drenovac, onda putem iz Kaptola i Kutjeva u Orahovicu do pod samostan Calugu. Napokon vidjeti je ovoga dolomitičkoga vapna, ali na uzkom prostoru, od Orahovičke podrtine počamši do pod selo Šumedje.

U gori Požežkoj vidjeti je trias samo na veoma malom prostoru, naime u dolu Vučjaku kod Požege. On se tud, kao i kod Velike, prikazuje kao sivo-smedja brusilovača.

Napomenuv ovdje još i to, da Brodska i Fruška gora triasa neimadu (Brodska gora će ga po svoj prilici imati), vraćam se u Hrvatsku k prvom nastavku Kranjskih gora, naime k Samoborskoj gori.

Ova gora ima doljnjega i gornjega triasa. Dolnji trias sastoji se ovdje iz verfenskih i guttensteinskih naslaga. Prve su doduše na više mjesta na vidik izašle ali ponješto različite. Tako se one uz potok Breganu izmedju Podvrha i Breganacâ, onda kod Neršićeva sela i u Lipovačkom dolu kod gornjega Lipovca tè kod Kotarâ ukazuju kao sivi glineni škriljavi liskuniti vapnenjaci, koje D. Stur naziva werfenskimi vapnenimi škriljavci. U Vranovu dolu složeni su ovakovi vapneni škriljavci izmjenito sa sivimi skriljavimi pješčenjaci, a stoje u savezu sa crvenkastimi vapnenimi skriljavci. Kod sela Podturnije u tamošnjem dolcu, onda kod Turkova sela vidjeti je uz ove vapnene škriljavce još i crvene škriljave pješčenjake i zelene škriljavce, kod Harća blizu Žumberka pako uz opetovano spomenute werfenske vapnene škriljavce još i zelene škriljavce. Napokon nalazimo kod samoborskih Ruda na tamošnjoj stvorbi kamenoga uglja najdolnji član werfenskih naslaga, naime precrveni pješčenjak bez ikakvih ostanaka od životinjâ i bilina, koga gredinskim[1] pješčenjakom (grödener Sandstein) nazivaju, a onda već poznate werfenske vapnene škriljavce. Taj pješčenjak provalila je skrozimice greda sadre, koja je, kao što Lémaire veli, do 80 stopa debela bila. Sadra je ovdje sitnozrnata, pače po nješto i ubiel (alabaster). Na gornjem kraju sela Rudâ obkolio ju je sivi lapor.

Guttensteinske naslage izdale su se u ovoj gori na vidik kod gornjega Lipovca i Samoborskih Rudâ kao crno, vrstano vapno a kod Samobora kao crnkasto-sivi dolomit.

Gornji trias sastoji se ovdje iz bieloga ili žutkastoga, drobtivoga hallstättskoga dolomita, koji se je kao glavna sastojina ove gore

[1] Nazvan od doline Gredine (Grēden) u Koruškoj.

Digitized by Google

složio u njoj povrh dolnjega triasa. Njegova medja išla bi istočno od Samobora k Martinskomu selu, odtale južno preko Plešivice, Vranov-dola, Podturnije, Slavetića, Kostela do Krašića, onda odovuda zapadno i sjeverno-zapadno preko Kostanjevca, Radinova brda, Plavca, Crnika i Sopolah, tè napokon sjeverno uz hrvatsko-kranjsku medju. Samo kod Pokleka na hrvatsko-kranjskoj medji ima nešto dachsteinskoga vapna, koje je sivo, dielom crvenkasto, vrstano. Slunjska brda sa Petrovom gorom imadu takodjer dolnjega i gornjega triasa. Dolnji trias izašao je na vidik sa verfenskimi naslagami na ovih mjestih: uz rieku Dobru od Tomašnice počamši preko Stativâ do pod Novigrad vide se crveni škriljavci i smedjasti pješčenjaci, a kod sámoga Novigrada žućkasto-sivi i smedjasti liskuniti škriljavci, koji se tud izmjenito složili sa tamno-sivimi, liskunitimi vapnenimi škriljavci, u kojih su gdjekoje naslage dolomitične ili i sám dolomit postale. Zatim je u drugom ogranku, južno od Karlovca, vidjeti werfenske naslage kao crvene i zelene škriljavce i pješčenjake od Cerovca počamši na jug preko Tušilovca, Vojnića, Krstonje, Vališ sela, Cetina, Kruškovače do Bogovlja, onda uz potok Glinu te na istočnom podnožju Petrove gore. Guttensteinske naslage pokazuju se takodjer u jednom i drugom ovom ogranku. U prvom su tamno-sivi dolomiti, u drugom pako dolomiti i vapnenjaci, i to su u ovom potonjem vidjeti dolomit južno-zapadno od Karlovca, u dolu Pecki niz selo gornju Pernu sve do podrtine Pernika, a vapnenjaci takodjer južno-zapadno od Karlovca (crni, crno-sivi, sivi), onda kod Cetina (pločasti), uz potok Glinu, na iztočnom podnožju Petrove gore.

Gornji se je trias u ovih gora razvio kao hallstättske naslage, sastojeće se iz poznatoga vapna i dolomita. One se prikazuju kao bieli ili sivi, česti vapnenjaci. Prve je vidjeti u okolici karlovačkoj, tvoreće tud osamljene glavice, zatim u okolicah Veljunskoj, Vališ-selskoj i Maljevačkoj, onda od Cerovca preko Tušilovca, Brezove glave do Vojnića, dalje u dolovih Vojšnici i Radonji, i napokon izmedju čardakâ Paukovca i Kamena. Drugi, najme vapnenjaci razvili su se od Galović-sela do Crkvine, onda oko Zastonjè, u dolu Pecki niz selo Pernu do iza podrtine Pernika (ovdje malko dolomitični).

Trias poriečja Buzete spaja trias Petrove gore sa triasom Trgovske ili Gvozdanske gore. U ovom poriečju razvio se je trias na zapadnoj mu strani izmedju sela i raštela Oblaja kao dolnji i gornj trias, a na iztočnoj (strani) samo kao gornji. Dolnji trias opet sa-

Digitized by Google

stoji se ovdje samo iz poznatoga guttensteinskoga vapna, a gornji na zapadnoj strani iz kasijanskih (nazvane po St. Cassianu, selu u Tirolskoj) i hallstätskih, na iztočnoj pako samo iz kasijanskih naslagah (Cassianerschichten). Ovdje su kasijanske naslage pješčenjaci sa kršjem od zelenjaka, a hallstättske povrh ovih ležeće naslage jesu bieli dolomitični vapnenjaci (komorsko vapno).

U Trgovskoj gori obkolio je trias tamošnju stvorbu kamenoga uglja na sve strane, no ponešto različito. Dočim su se naime na jugoistoku, na jugozapadu uz Unu i na sjeverozapadu razvile werfenske, guttensteinske i hallstättske naslage, nalazimo na sjeveru werfenske naslage povrh ovih kasijanske naslage.

Dolnji trias izdao se u ovoj gori na vidik na sliedećih mjestih ovako: u južno-istočnoj strani na visu Lebernici i uz potok Zakopu vide se precrveni i žućkasti ili zelenkasti, liskuniti verfenski pješčenjaci s kojimi su se tavani crvenkasto ljubičasta a i siva, bielo prožičena guttensteinskoga vapnenjaka izmjenice složili. U južnoj strani ove gore nalazimo na razmedji rieke Une i potoka Jamnice i opet verfenske škriljavce, kojim su u dolu Jamnici kod crkve sv. Ilije i opet uloženi tanki tavani škriljavoga guttensteinskoga vapna. U sjevero-zapadnoj strani ove gore vide se na sjevernoj bočini brda Kokirne tanke vrste guttensteinskoga vapna, a na južnoj strani werfenski škriljavci, u dolcu pako, koji se je sa vrha Kokirne spustio, i werfenske i guttensteinske naslage, od kojih se prve sastoje iz crvenih škriljavaca sa kršjem od još crvenijega lapora, a druge iz škriljavih vapnenjakah i opočnjaka (Rauchwacke). Na sjevernoj strani spomenute gore izdaju se sjeverno od Rujevca i u dolu Stupnici, iztočno od Rujevca, werfenske naslage, sastojeće se iz žućkasto bielih, krupno zrnatih pješčenjaka, u kojih je kolik lješnik velika kršja od sivkasto bieloga i crvenkastoga bjelutka, i iz crvenkasto-ljubičastih škriljavaca.

Gornji se je trias u Trgovskoj gori razvio ovako: na južno-iztočnoj strani sgomilao se je bieli hallstätski dolomit na vis Lebernicu, a na hrvatsko-turskoj medji u okolini Zuta i čardaka Topole hallstättski dolomit i vapnenjak. Na sjevero-zapadnom kraju razvio se je od Gvozdanskoga zapadno preko sela Komore do sela gornjega Žirovca uzak prutak dolomitična biela vapna, koje je D. Stur nazvao komorskim vapnom[1] (Komorakalk), a još dalje na zapad čisto bieli, drobljivi hallstättski dolomit. Komorsko vapno vidjeti je još na sjevernoj bočini brda Kokirne, i to ovdje složeno

[1] Nazvano od sela Komore u II. banskoj pukovini.

Digitized by Google

na jur spomenutom guttensteinskom vapnu. Na sjevernom okrajku Trgovske gore razvile su se pako kasijanske naslage, i to ovako i na ovih mjestih: Na bočini dola Ljeskovca vide se škriljavci, koji su u najgornjoj naslagi kristaliničnomu škriljavcu nalični, i veoma tvrdi pješčenjaci, u kojih je malih komadâ nepravilno zaobljena zelenjaka i rdjovita kremena (Eisenkiesel), a niže dole sivi pješčenjaci i alpinskomu crvenomu sadrenomu laporu sličan kamen, u kojih i opet nepravilno zaobljeni komadi zelenjaka i rdjovita kremena proviruju. Na brdu uz potok Žirovac, sjeverno od Rujevca, na bočinah visa Strane, u dolu Čavlovici, vidjeti je zelenkaste afanitičke škriljavce, koji dalje prema sjeveru i bjelutka u sebi imadu, napokon se gotovo u prave bjelutkove škriljavce (Quarzschiefer) izmeću, koji listićâ liskuna imadu i sklade (Gang) biela česta bjelutka ukrivaju. Ovi bjelutkovi škriljavci razvili su se u veliko osobito na lievoj bočini Čavlovice, gdje no je i vidjeti, kako nad zelenkastimi afanitičkimi škriljavci leže. Na južnih i sjevernih bočinah brda Vratnika na vidiku su naslage zelenjakâ, izmjenjujuće se sa naslagami mendulaša, onda zelenkasti škriljavci, u koje su kolik šaka velike kruglje zelenjaka urasle. Ovi škriljavci i pješčenjaci sa zelenjaci izdaju se na vidik još i izmedju Brezova polja i Klašnića, akoprem samo mjestimice, onda u dolu Stupnici kao sivi škriljavci i pješčenjaci, u kojih je mnogo zelenjakâ, jašme i rdjovita kremena. — Sa ovimi kasijanskimi naslagami u savezu je i serpentin, o kôm sam drugdje jur govorio.

Prelazeć sada k drugomu nastavku Krasa iz Kranjske u Hrvatskoj razpravit ću ponajprije njegovu iztočnu a onda zapadnu granu.

U iztočnoj grani naznačili bismo skrajnju medju triasu, ako bismo u misli crtu povukli s jedne strane preko ovih mjesta: sjeverno od Čabra uzduž hrvatsko-kranjske medje do iza Severina, odtale k Ljubosini na potoku Dobri, dalje preko Hrelina, Ogulina, uz Kamenicu, Tržić, Primišlje, Nikšić k Juku, Janjigori, Jezeru, Zaborsku, Rudanovcu, uz Kruge k Boričevcu na tursko-hrvatsku medju, te tom medjom do dalmatinske medje. S druge strane pako išla bi takova crta iz okoline Prezidske (u čabarskom kotaru) uz Strmac, Jelenje, Zlobin do pod Ravno, odtale pako k Samarskim stienam te dalje preko Tomića sela, Skalića, Jezerane, uz Jelvice k Lipicam, odtale uz Dabar, Rudopolje preko Vrhovine, Turjanskoga, Trnovca, Orahovca k Jošanam te preko Udbine uz Kurjaka, Komića do Sv. Petra. Iz ovoga se vidi, da su u iztočnom pogorju Krasa sve hrvatske glavne gore, poimence Risnjak, Ti-

Digitized by Google

sovac, Bitoraj, Velika Kapela sa Bjelolasicom i Klekom, Mala Kapela sa Kamenitom Goricom, Plješivica i Čemernica ili posvema ili barem poglavito iz triasa sastavljene. Izvan medjah, koje sam ovomu pogorju ovdje povukao, izdali su se na vidik još neki mali i uzki ogranci triasa. Takovi su ovomu pogorju na iztoku: slunjski ogranak, koji počima u okolici Taborišićkoj te ide preko Slunja, Videkovića sela do niže Novoga Kršja, onda Zavaljski ogranak izmedju Zavalja, Nebljuja. Zapadni mu pako ogranci jesu: brda Lipnik i Crno bilo, onda Mrzlodolski i Dulibski u dolu Dulibi kod Žutelokve.

Pošto sam tako razširenost triasa u ovom pogorju naznačio, opisati mi je sada njegov sastav. I ovdje nalazimo na vidiku dolnji i gornji trias. Od dolnjega triasa su werfenske naslage malo na vidiku, tim više su guttensteinske naslage. Gornji trias pako razvio se je kao hallstättske naslage, sačinjavajuć dielomice najviše glavice gorâ, djelomice pružajuć se kao dugi sad širji sad uži prutak izmedju dolnjega triasa i stvorbe krede, o kojoj ću poslie govoriti.

Pogledajmo sada sastav triasa u naznačenom priedjelu pobliže. U Čabarskom, Delničkom i Vrbovskom kotaru, u kojih se je, kao što sam drugom prilikom kazao, razvila stvorba kamenoga uglja, sliede tu stvorbu, na koliko god se je tud na vidik izdala, werfenske naslage. Pače i kod Mrkoplja, gdje se stvorba kamenoga uglja nevidi, nalazimo werfenske naslage na vidiku. One su u ovih kotarih crveni i zelenkasti, manje više pjeskoviti škriljavci, a mjestimice kao dolnja naslaga jur spominjani crveni gredinski pješčenjaci. Povrh ovih werfenskih naslaga složila se je velika gromada guttensteinskih naslaga, sastojećih se iz crveno-siva vapnenjaka i dolomita, koje sav prostor spomenutih triju kotarâ u naznačenih medjah triasa zapremaju, izuzamši zapadni prikrajak od Prezida južno preko Jelenca, uz Jelenje do Liča, gdje no je gornji, iz hallstättskoga vapna sastojeći trias na vidiku. Još i kod Mrkoplja nad tamošnjim dolnjim triasom vidjeti je uzak prutak ovoga hallstättskoga vapna.

U Severinskom kotaru, na koliko se on u naznačenih medjah triasa nalazi, vide se guttensteinske naslage, sastojeće se iz tuvno-siva i crna dolomita te crna ili tuvno-siva vapna; samo u okolici Severinskoj i Klanjačkoj, onda uz Kupu kod Drage i kod Lukova dola vidjeti je sivo, debelovrstano hallstättsko vapno.

U Krajini izašle su u ovom pogorju werfenske naslage samo

Digitized by Google

malo na vidik. Tako ih vidimo kod Vedašića blizu Biloga polja, onda izmedju Mekinjara, Rebića, Udbine i Bukovca, zatim u okolici Mazinskoj, napokon uz hrvatsko-tursku medju na dvajuh mjestih, naime iz Suvajske okolice na jug preko Neteka, Srba do Kupirova, onda od Dugopolja na jug preko Tiškovca do dalmatinske medje. Ove se naslage sastoje iz tamno-crvenih, crvenih, zelenih ili zelenkastih, dielom liskunitih škriljevacâ, a imadu u dolu Tiškovcu i kod Srba do 50 hvatih debelu gredu sadre. Guttensteinske naslage sastoje i ovdje iz dolomita i vapna. Dolomiti su sivi ili crnkasti, puni bielih žilica a mjestimice i pakline, vapnenjaci su pako crni i česti (jedri). Vapnenjakâ je ovdje malo prema dolomitom, koji sami za sebe gore, ili barem trupine gorâ sastavljaju. Razširenost guttensteinskih naslaga mislim da ću najbolje označiti, ako kažem, da se iz njih posvema sastoji Velika Kapela sa Bjelolasicom i Klekom, onda Samarske stiene, zatim Mrzlodolski, Dulibski i Zavaljski ogranak, a da ih je, akoprem mnogo manje, naći i u Maloj Kapeli, Plješivici i Čemernici. Gornji trias sastoji se ponajviše iz jedroga i sivoga hallstättskoga vapna, ali mjestimice i iz vrstanoga crnoga, trunjavoga vapna i zrnatoga dolomita, a ovo potonje vapno i dolomit biti će valjda zamjenici rabelskih[1] naslaga (Raibler Schichten). Gornjega triasa ima dosta u Plješivici, Maloj Kapeli i Čemernici, a sasvim se iz njega sastoje brda Lipnik, Crno bilo i Kamenita gorica. Slunjski ogranak, koga sam prije spomenuo, sastoji se takodjer iz gornjega triasa, samo kod Tomića sela vidi se malo i guttensteinskoga vapna.

Zapadna grana Krasa, u kojoj se je trias razvio, jest Velebit. Ovdje bismo triasu potegli medju s jedne strane od jadranskoga mora izmedju Senja i sv. Jurja počamši uz Biljevinu i Krasno preko Dolnjega Pazarišta Vranovine, Smiljana, Bogdanića, Trnovca, Žugala, Čitluka, Počitelja, Medaka, Ploče, Komića do sv. Petra, gdje no se sa iztočnom granom sastaje. Od morske strane dieli u Velebitu ovu stvorbu od mora samo uzak prutak stvorbe krede, a od Porobljenika, gdje no ovo pogorje na iztok zavraća, ide medja triasa gotovo hrvatsko-dalmatinskom medjom sve do hrvatsko-turske medje.

U Velebitu kao da se je trias nešto drugač razvio nego u dosadanjih naših gorah. Mi doduše i u njem nalazimo kao dolnji član dolnjega triasa, crvene, zelenkaste, gdjegdje žućkaste i sive škri-

[1] Nazvane po selu Rabelu u Koruškoj.

Digitized by Google

ljevce i pješčenjake werfenskih naslaga, pače mjestimice (kod Brušanâ, Čitluka i sv. Roka), same gredinske pješčenjake, ali gornji član te stvorbe je različit. On se naime sastoji, na koliko već do sada znamo, i crnih vapnenjakâ i dolomitâ i iz sivih pjeskovitih vapnenjaka, koji se smatraju za zamjenike tako zvanih seisserskih (nazvanih od „Seisseralpe“ u Tirolskoj), onda iz tankovrstanih liskunitih pješčenjakâ, tako zvanih kampilskih (nazvanih od sela Campila u Tirolskoj: Campiler-Schichten) naslaga. No naći je ovdje, barem mjestimice (kod Brušana, Čitluka i sv. Roka), povrh ovih naslagâ tanko-vrstana, crna vapna, dakle guttensteinskih naslagâ. Gdjegdje (u dubodolini, u kojoj Zrmanja izvire) ovi su vapnenjaci ne samo masti tuvne i škriljavi, nego i malko pjeskoviti i polukristalinični.

Werfenske naslage sprovode u ovoj gori stvorbu kamenoga uglja od Krasna (u otočkoj pukovini) k Razbojištu, dalje preko Oštarije k Žugalu do pod Čitluk, zatim kao dva uzporedna prutka, naime jedan od Medaka preko Kuklića do zapadno od sv. Roka, drugi pako od Kruškovca preko sv. Roka do iza Stikade. Osim toga izašle su werfenske naslage u ovom pogorju na vidik u okolici sv. Petra, sjeverno od Deringaja, onda izmedju Vrela i hrvatsko-dalmatinske medje, napokon u dugoj ponikvi izmedju Vlaškoga grada i Malog Golića u Dalmaciji. Ove werfenske naslage prikrite su svagdje guttenšteinskimi naslagami.

Gornji trias ovoga pogorja sastoji se dielom iz tuvnosiva ili baš i crna, vrstana vapna (od Bakovca-brda do iza Malog Halana i u okolici gospićkoj), dielom iz tuvnosiva, kao slador zrnata dolomita, koji je sa sivim, često puta trunjavim vapnom izmjenito složen i pod predjašnjim vapnom leži; ili iz sivoga vapna i bjelkastog dolomita (barem na sastaništu sa iztočnim pogorjem). Gornji trias je ovdje zamjenik dielom hallstättskih dielom rabelskih naslagâ. On tvori ovdje najviše glavno sljeme i najveći dio zapadne bočine, naime do medje, koju sam prije za trias ovoga pogorja naznačio, onda na iztočnoj strani dug prutak od brda Bakovca počamši do iza Bužima, tvoreć u okolici Gospićkoj osamljene glavice, tè napokon južno od Ploče i Komića, gdje no se u okolici sv. Petra sastaje sa gornjim triasom iztočnoga pogorja.

Kao što hrvatski Kras u Dalmaciju prelazi, ide i stvorba triasa u nju, i to dvojim sliedom, jednim najme od Vrela a drugim od Tiškovca do pod Knin. U prvom kratkom ogranku nalazimo crvene pješčenjake werfenskih naslaga kao i kod Vrela.

Digitized by Google

Drugi spomenuti ogranak razdvaja se na zapadni i iztočni. Zapadni, koji na sjevernom podnožju Debeloga brda prestaje, ima na sjevernom kraju crvene i zelene werfenske škriljavce a na južnom (u okolici Žunića, Milijevica) naslage škriljavoga lapornoga kamenja. U iztočnom ogranku pako, koji kod raštela Graba započima i kroz dolac Butišnice do pod Knin ide, vide se crveni i sivi pješčenjaci i škriljavci, koji se u škriljavo liskunito vapno izmiću, malih ledacâ bjelutka i ljušticâ sjajne željezne rudače (Eisenglanz) i sadre u sebi imadu, zatim kod Graba laporno kamenje.

U ovih ograncih pokrite su ove naslage tuvnim guttensteinskim vapnom i dolomitom. Samo na sjevernom podnožju Debeloga brda, u okolici Žunića, pokrite su tamošnje naslage škriljavoga lapornoga kamenja tamnosivim polukristaliničnim vapnom, u kojem ima dresve. Ovo vapno je virglorijsko (Virgloria-Kalk, nazvano od klanca Virglorije na Rhätikonu), koje u srednji trias ide.

Gornji trias je u ovom priedjelu dosta raznovrstan. U visu Otonskom vidjeti je naime povrh virglorijskoga vapna naslagu zelenkasta tupa, možda kasijanske stvorbe. Ponajviše pako sastoji se gornji trias iz bieloga i sivoga vapna (u dolu Butišnici i Debelom brdu) i iz bieloga dolomita (u dolu Zrmanji), dakle hallstättskih naslaga. Na južnom kraju ovoga dalmatinskoga ogranka vide se u ponikvi sjeverno od Knina, putem u Hrvatsku, tankovrstani, bieli vapnenjaci, koji su se sa tavani crne dresve izmjenito tako složili, da su stiene kao izprutane vidjeti. Napokon vidi se istočno od Smugje tuvno-sivo i crno, vrstano vapno, koje na hallstättskom vapnu Debeloga brda leži. Ovo je vapno nastavak jednakoga velebitskoga vapna, koje smo u stvorbu rabelskih naslaga uvrstili.

Nastavak triasa iz Debeloga brda jest onaj uzki prutak, koji se južno od Knina (u Monte Cavallo) uz Biskupiju, Orlić do Dokića na vidik izdaje. Ovdje su crveni i sivi werfenski škriljavci i tuvni guttensteinski vapnenjaci. Gornjega triasa nije ovdje.

Nastavak ovoga Kninskoga ogranka jest opet ogranak, koji se od Gradca (južno-istočno od Drniša) medju Krivcem i Pribudami preko Suave i dolnjega Muća do Sinjske ravnice proteže. Savez medju ovim i predjašnjim ogrankom naznačen je malim izdankom crvenkastoga i zelenoga, sadrom prožičenoga lapora, koji se južno od Miočića vidi. U ovom Drniškom ogranku razvili su se crveni, liskuniti werfenski škriljavci, a ovim su se gore više uložili tuvni vapneni škriljavci, koji sve to deblji bivaju, dokle pjeskovitih škriljavacâ napokon sasvim nestane. Povrh ovoga guttensteinskoga

Digitized by Google

vapna složili su se tavani sivoga dolomita, nad njimi tuvnosivi polukristalinični vapnenjaci sa dresvom, naime virglorijsko vapno (srednji trias). Gornji trias razvio se je u gori Svilaji, sjeverno od Muća. Tud je nadjeno zelenoga tupa valjda kosijanske stvorbe, onda velika gromada bielih vapnenjakâ i dolomita hallstättske stvorbe.

U samoj Sinjskoj okolici odaje se trias sa izdanci sadre. Od nje je kod Ervacâ, jednu milju sjeverno od Sinja, nadjen debeo sloj.

Napokon su se kod Vrlike na vidik izdali werfenski škriljavci a kod Podosoja, južno od Vrlike, dosta debele grede sadre.

Sada nalazimo trias tek u Kotoru razvit, i to samo gornji trias. Njemu je ovdje slied vidjeti, mà i sa kratkimi prestanci, iz okolice Kastel-Novoga počamši pa do okolice kastela Presjeke, sastavljajuć tud najviša brda, kao što su Kameni, Lovčen, Vrmac i Goliš.

Ponajglavniji član ove stvorbe je ovdje vrstan, siv, ljušturastoloman vapnenjak sa gomolji dresve i tankimi tavani dresve, koji su u vapnenjaku uloženi. Iz takovih naslaga sastoje se brda Vrmac i Goliš, onda ih je i u Lovčenu, zatim uz more kod Kastela Novoga i Budve, južnozapadno od kastela Prosjeke tè na skalah Katiću i Nedilji. Ovim je vapnenjakom mjestimice i mekljih lapornih naslagâ ulozeno, a gdjegdje su opet u savezu sa zelenim pješčenjakom i tupom, kao što izmedju Stanjevića i Livadâ. Sljeme planine Lovčena sastoji se iz čestih (jedrih), bielih dachsteinskih vapnenjakâ i iz kesenskih naslagâ, naime ponešto tuvnih, tankovrstanih, onda sivozelenih pjeskovitih vapnenjakâ sa uložci lapora. Napokon brdo Kameni, sjeverno od Kastela Novoga, izdaje na južnoj bočini naslage, sastojeće se dielom iz ljušturasto lomnih, crvenih ili šarenih, kadkada brečkolikih vapnenjaka, dielom iz zrnatih dolomita, napokon dielom iz žućkasto sivih vapnenjaka sa dresvom.

Dovršiv ovim stvorbu triasa na kopnu Trojednice prieći mi je na otoke. Tud nalazimo trias samo na otoku Visu razvit. Na zapadnoj strani ovoga otoka najme ima kod Komiše tuvnosivih hridinâ, sastojećih se iz gromače tupa, u kojoj su kolik šaka ili i po više stopa velike krlje nekoga muzgavo crvenkasto-siva nevrstana kamena sliepljena zelenkastom, omekanom zemljom. Ovaj nevrstani kamen veoma je šupljikav, a šupljine su mu ili na pol prazne te samo po stienah sitnimi ledci dvrste obložene, ili su prehnitom posvema izpunjene. Kadkada ima u gromači podpuno razvitih mendulâ vapna a gdjekada i popunaka neke tuvne augitične rude. U okolini

Digitized by Google

tih tupâ ima na dosta velikom prostoru tankih mnogostruko izprevijanih naslagâ sadre i sadrena lapora.

Red, kojim članovi triasa, kako su ih austrijski geolozi nazvali a ja u ovoj razpravi upotrebljivao, po starosti sliede, mogao se je, sve da i inako nije poznat, iz same ove razprave razabrati, zato mi se i čini suviše, da ga opet ovdje ponavljam. I to se iz ove razprave razabire, da su ti članovi triasa, dakako bližnji, gdjegdje izmjenito složeni, pače da su gdje kada mladji članovi uslied provale zagnani medju starije ili ih neposredno izvanreda pokrivaju.

Ovim članovom triasa odredjuju starost, kao što je poznato, okamine. Takovih je dakako i u naših gorah nadjeno, i to za dolnji trias ove: *Myacites Fassaensis* Wism., *Avicula Venetiana* Hau., *Posidonomya Clarai* Emmr., *Naticella costata* Münst., *Turbo rectecostatus* Hau., *Myophoria* sp., *Ceratites Cassianus* Quenst, *Ceratites Licanus* Hau., *Ceratites binodosus*, *Gervillia* conf. *socialis*. Za srednji trias ili virglorijsko vapno poznate su nam do sada ove okamine: *Retzia trigonella* Schloth, *Retzia (?) quadricostata* Laube, *Terebratula vulgaris* Schloth., *Terebratula angusta* Schloth., *Terebratula* sp. nov., *Spiriferina Mentzeli* Dunk., *Spiriferina hirsuta* Alberti, *Spiriferina fragilis* Schloth., *Rhynchonella* conf. *dilatata* Sss, *Rhynchonella* sp. nov., *Arcestes Studeri* Hau. i neki neoznačeni krinoidi. U gornjem triasu nadjene su pako ove okamine: *Cidaris dorsata* Bronn, *Pleurotomaria radiata* Wissm., *Pleurotomaria Johannis Austriae* Klipst., *Pleurotomaria cf. delicata* Laube, *Halobia Lommeli* Wissm., *Monotis salinaria* Bronn, *Monotis lineata* Münst., *Chemnitzia* sp., *Pecten Margheritae* Hau., *Pecten* sp. n., *Hinnites* conf. *denticostatus* Klipst., *Avicula* conf. *caudata* Stopp., *Natica* cf. *pseudospirata* d' Orb., *Natica* sp. *Ostrea* sp., *Porcellia cingulata* Münst., *Melania* sp. *Trochus* sp., *Megalodus triqueter* Wulf.

Od kamenja ove stvorbe ljudem su osobito koristni gdjekoji hallstättski vapnenjaci, koji se kao mramor upotrebljuju. Veoma krasnoga, kao snieg bieloga mermera ima Velebit kod Starog grada južno od Klade. Od prevelike je koristi osobito gospodarom, sadra. Gdje je ova do sada u našoj domovini nadjena, kazao sam već u ovoj razpravi. Sa ovom stvorbom su valjda u savezu i izvori slane vode oko Slanoga potoka u Zagrebačkoj gori i izvor slane vode kod Hana iztočno od Sinja u Dalmaciji, koji je negdje blizu Cetine. Napokon bi sa ovom stvorbom mogao u savezu biti i slankamen, koji se u Zagrebačkoj gori kod gornje Stubice naslućuje.

Digitized by Google

Rudače koje ova stvorba u nas ima, jesu dielom samo znanstvene, a dielom i praktične vriednosti.

Znanstvene vriednosti bila bi *gnjeda željezna rudača*, koja se u Orljavskoj gori i Velebitu nalazi. Praktične vriednosti pako je *kalamina* (Galmei), koja se u Ivanščici kod Ivanca kopa. Ona je ovdje ponajviše ugljičnokiseo tutijev kis ili tutijevac (Zinkspath ili Smithsonit), ali je ima sa raznom množinom tutije (Zink). Ima je naime, koja u 100 čestih ima 7·0, 8·6, 16·6, 18·0, 21·8, 36·0, 38·0 česti metalične tutije.

Uz kalaminu naći je ondje i *olovni sjajnik* a kadkada i *tutijevni blistavac* (Zinkblende). Kao što je M. V. Lipold našao, zahićena je ova kalamina iz svoga prvotnoga smjera.

X. Stvorba liasa.

U *Dalmaciji* u jugo-iztočnom kutu tvrdjici Prisjeki na sjeveru nalazi se *tuvnih lapora*, koji su analog valjda *kössenskim* naslagam (dolnji lias — Hauer XII. 3.)

Kössenske naslage sastoje iz vapnenjakâ ponajviše tuvno-sivih, jedrih, tankovrstanih, manje više glinenih, onda crnih glinenih lapora i lapornih škriljevaca, mekih i lasno raztrošnih. One su nazvane po Kössenu nedaleko od Kufsteina. (Okamine: *Gervillia inflata* Schafh. *Mytilus minutus* Goldf., *Avicula contorta* Portl., *Pecten valoniensis* Defr., *Plicatula intusstriata* Emr., *Terebratula gregaria* Suess. *Rhynchonella fissicostata* itd. Naumann II. 803).

Dachsteinsko vapno, nazvano po planini Dachstein (na medji izmedju Austrije, Solnogradske i Štajerske) jest bieli, žućkasti ili sivi, jedri ili baš i sitnozrni, deblje ili tanje vrstani vapnenjak, koji ima veoma malo okamina, ponajviše samo do stopu veliku tako zvanu dachsteinsku bivalvu, *Megalodus triqueter* ili *scutatus* i mjestimice koralj *Lithodendron rhaeticum*. Dalje je dachsteinski dolomit. Taj je sitnozrn, siv, tankovrstan, ima uložaka sadre i opuke (Rauchwacke — Naumann II. sv. str. 804).

Kod *Kotora* na veoma strmom obronku nalazi se sa *jasno bielim vapnenjakom* još i *tuvnih, tanko vrstanih*, onda *sivo-zelenih pješčanih vapnenjaka* sa medjuslojevi *lapora*. Ti bieli *vapnenjaci*, koji sastavljaju visoke planine na medji izmedju Kotora i Crnegore (Lovčen sa Golišem i Vrmacem) jesu dakle *liaška stvorba* i to hrpe *dachsteinskoga vapna*. (Lipold X. 1.)

Kod Ivanca u *Ivančici* ima *dachsteinskoga vapna* sa *Megalodus triqueter*. On sastoji iz *dolomita liasa*. *Trakoštjanske* i Mihovljanske

Digitized by Google

visi imadu takodjer *dolomita* (Foetterle XII. I). Taj dolomit biti će dachsteinski, jer ga i štajerske gore imadu. Tud su oni u mnogom podobni hallst. dolomitom; ali se razlikuju, što neimaju opuzanih ploha, dresve, nisu tako kratkolomni i cjepki; inače im je mast i sastav jednak, samo je dachsteinski dolomit možda nješto znatniji od hallstättskoga. (Zollikofer XII. 3).

U zapadnom priedjelu hrvatskoga Primorja pokrivaju guttensteinske naslage *vapnenjaci*, koji se u lias ubrajaju (kotar Fužine, Mrkopalj, Ravnagora do Vrbovskega, Mrzla vodica, Delnice do Broda i Čubar uzduž Kupe) (Foetterle, VI. 2)

I Komorsko vapno, koje ima neku dachsteinsku bivalvu, široku 1 do $1^1/_2$ palca a dugačku $1^1/_2$ do 2 palca, možda bi se brojilo ovamo (Trgovska gora).

Kod Ledinaca sjevero-iztočno od Risana, onda na povilju (Einsattlung) nalazećem se sjeverno od kaštela Prešek, ima *tuvno-sivih lapornih vapnenjaka* sa okaminami spominjućimi na kössenske naslage (Hauer Uebersichtskarte Nro. X. neusudi ih se tamo na karti staviti).

XI. Stvorba jure.

U *Hrvatskoj* kod Begova razdolja (Rieci na iztoku) našao je Stoliczka *sivo-crnih jedrih vapnenjaka* sa ammoniti, podobnimi *Ammonites Erato* i *A. polyplocus*, a kod Drežnice *trunjavih nešto dolomitičnih vapnenjaka* sa malimi Pecten i Opis, srodnoj *Opis lunulata*.

U brdu *Vinici*, 1 uru jugo-iztočno od Karlovca, ima *dolomitična vapna*, koje se raztrošeno razpada u dolomitan prah. Tuda ima petrefakta: *Ammonites bifrons?*, *Chemnitzia terebra?*, *Loxonema tenuis?*, *Perna Bouei?*, *Waldheimia Eudora?* Stur drži, da su to okamine juraške i triaške, dakle i dolomitično vapno, da ide u gornji trias (Verhandl. 1868, Nro. 4, 83); ali dr. U Schloenbach (Verh. 1869. Nro. 4. 68) drži ih za jurassičke.

Dalje na jugu ima te stvorbe kod Dolnjega Lapača na zapadnom obronku Visočice (vis Velebita) u *ličkoj pukovini*, gdje no je Foetterle našao *jasno smedjast siv vapnenjak* sa planulatnimi ammoniti. On je pokrit kaprotinjim vapnom (stvorba krede) [Foetterle XII. 4].

U Dalmaciji ima te stvorbe u brdu Lemešu (Lamaš) južno-zapadno od Vrlike. Tuda ima kod Dubrave dobro vrstanih žutosmedjih vapnenjaka, koji se po kaprotinah razpoznaju kao dolnja **kreda**. Izpod njih pomaljaju se Dubravi na jugu naslage **jure**, žuć-

Digitized by Google

kasti, tankovrstani, pločasti, ponajviše laporni vapnenjaci, sa mnogom dresvom. Oni imadu ammonita iz plemena planulata, onda *aptycha, Terebratula diphya*, okaminâ ribjih. U okolini Vrlike pojavljuje se stvorba jure i na drugih mjestih. Tako kod Chievo sa *Chirocentrites*, do sada samo u naslagah krede poznat, onda gladkimi i boranimi aptychiami, lumbricariami, trazî ammonita. Taj kamen a i petrefakti spominju veoma na solenhofenski *litografični škriljevac*. Solenhofenski litografički škriljevac je debelo-škriljavi glinoviti vapneni škriljevac skroz jednaka i sitna tvoriva (*Leunis*, Oryktognosie und Geognosie 1856). (Brda Kozjak i Dinara su tud). Dinara pokazuje na dolnjem dielu obronaka *tanko-vrstane tavane* (Bank), valjda jura. Onda ima te stvorbe sa planulatuimi ammoniti kod *Jagodske Drage* (blizu Vrlike), onda Crljenice, Sorgente Cettina.

Na otoku Lesini (Hvar) ima kod Vrbovske tako *listnatih vapnenih škriljevaca*, koje za pokrivanje zgradâ lome, sa *Chirocentrites microdon* Heckel, onda aptychami i planulatnimi ammoniti. Kamen je petrografično veoma spodoban lemeškomu kamenu. U luci Zukovu sjeverno od Citta vecchia ima bjelkasti vapneni škriljevac, koga za pokrivanje lome, i kod Vrbanja iztočno od Citta vecchia ima mramor, u kojem je ribjih okamina.

U najjužnijem priedjelu Dalmacije ima sjeverno od Castel nuovo na Visočini „Kameni" *jasnih jedrih vapnenjaka* sa mnogimi nerineami i inimi gasteropodi. To su pravi *Stramberžki* vapnenjaci (gornji, tako zvani bieli jura). Iztočno od zaljeva Risanskoga ima *jasnomanjastih vapnenjaka* sa veoma osobitimi brachiopodi (kod vrela Smokovac izmedju Risna i Ledenica). I zapadno od Risna ima vapnenjakâ sa osobitimi brachiopodi. Bolje razvit je gornji jura u Kotoru, i to Kotoru na zapadu. Tud je pod triasom *crveni tankovrstani vapnenjak* sa *veoma mnogo dresve*, koji je posvema jednak crvenim *aptiškim* vapnenjakom iz Alpa. Oni leže tud na bielih halobia-vapnenjacih (gornji trias) takodjer sa mnogom dresvom U njih je Lipold našao krinoïda i *Aptychus lamellosus*. Ti vapnenjaci vuku se kao širok pojas od morskoga zaljeva Budve prema Podborom do tvrdjice Stanjević, a onda se okrenu prema jugo-iztoku i vuku se prema Brajićem, (Lipold X. 1 — Hauer, Uebersichtskarte Nro. X).

U ogulinskoj pukovini ima gornje jure na dva mjesta, i to južno od Mrkoplja kod Tuka (na medji civilne Hrvatske) i kod Dolnje Drežnice (zapadno od Ogulina). Kod Tuka je *sivo-crni, jedri va-*

Digitized by Google

pnenjak sa nekimi ljušturami brachiopoda i odlomci od *Am. polyplocus* i drugimi malimi eksemplari, koji kao da pripadaju *Am. Erato* Orb. Kod Drežnice je dielom *jasni trunjavi*, ponešto *dolomitični vapnenjak*, u kom je *Pecten vindunensis* i *P. verticillus*, dielom osobiti, veoma šupljikavi *opočnjak* (Rauchwackegestein), koji četimice kao da iz samih orgaičkih ostanaka sastoji, medju kojimi se *Opis lunulata* srodna vrst spaziti mogla (Stoliczka XII. 4). U brdu Vinici južno-istočno od Karlovca nadjen je *dolomitičan vapnenjak* sa juraškimi okaminami (*Ammonites, Chemnitzia, Loxonema, Perna, Waldheimia*). [Stur. 1868 4. i dr. U. Schloenbach 1869, 4].

Samoborska, Trgovska i Petrova gora, zatim *Zagrebačka gora, Ivančica* i *Fruška gora* neimaju jure.

U *Kalničkoj gori* kod Vojnovca sjeverno ima *crvenih i crvenkastih vapnenjaka; odlomaka crvenoga krinoidnoga vapna* ima kod Apatovca (u Kalnici), oni su sastavine jure i sačinjavaju glavni dio vapnenoga brda kod Kalnika (izmedju Rieke i Kalnika) [Wolf XII. 2].

Greda crvenoga vapnenjaka ima i u brusilovcu i drobnjaku (Vukot. IV. 3).

XII. Stvorba krede.

Ta je stvorba tako nazvana, jer je u južnoj Englezkoj sjevernoj Francezkoj, gdje je ona najprije spoznana i proučena, biela zemlja ili kreda, kojom se piše, njezina bitna sastavina, koja ju osobito označuje. Nesliedi iz toga, da će svagdje, gdje je te stvorbe, krede biti, ili da će ona barem glavna njena sastavina biti

Iz ove stvorbe ima **kras** *kaprotinskoga vapna* (gornji neokom, dolnja kreda), *radiolitskoga vapna* i *hipuritskoga vapna* (gornja kreda.)

Kod *Kostanjevca* navodi Stur u najgornjem razdjelu stvorbe krede *šarenih lapora* i *gromača*, koje valjda odgovaraju *senonskim naslagam* (gornja kreda). Kod Petričkoga sela (Samoborska gora) ima *crvenih* i *zelenkastih lapora* i *lapornih škriljevaca*, a povrh njih gromača i *hrnjažasta vapna* sa krši rudista i koralja. I kod Plješivice (Samoborska gora) u nekom klancu vidi se naslaga od *žućkasto* i *crvenkasto-zelenkastih skriljavih lapora* i sivih hrnjažastih vapnenjaka. *Hrnjažasti vapnenjaci* imadu krši od koralja, rudista, krinoida. Nekoje vrste sastoje se iz sivoga *krinoidnoga vapna*. Isto u Trgovskoj gori na visu *Šumarice* iztočno kod Ljeskovca *crvena vapnenoga lapora* izmjenjujućega se sa *sivim* (gornja kreda; — to

Digitized by Google

je prava *scaglia*[1]. U crvenih vapnenih laporih nalazi se dosta malih) aptychâ, koje su jednake aptycham neokoma. Dalje sjeverno sliede *skriljavi sivi vapneni lapori*, u kojih je nadjen *Inoceramus* dug 1 stopu, širok pol stope. Ove pokriva eocenski pješčenjak (Stur XIII. 4).

Iste petrografičke kakvoće kao da je i ona kreda na *Plješivici* južno-zapadno od Samobora (Uebersichtskarte v. Hauer Nr. VI.).

Stvorba krede zauzima najveće prostore u južnoj polovini hrvatskoga Primorja i u Dalmaciji. Tud ona sastoji skoro iz *samih vapnenjaka*, i to dole iz *kaprotinskoga vapna* (dolnja kreda) a povrh ovoga *radiolitsko vapno*, a nad ovim *hippuritsko vapno*. U hrvatskom Primorju razlikuju Foetterle i Stoliczka dva člana, *dolnji* i *gornji vapnenjak* krede. *Dolnji vapnenjaci* krede u zapadnom dielu *ogulinske pukovine* veoma su slični vapnenjakom triasa, tako da se dosta puta samo po prilici razlučiti dadu. Oni su po Foetterlu u civilnoj Hrvatskoj *neocom*. Ti vapnenjaci su pravilno ponešto *kremeniti, sitnozrni, jasnomodri vapnenjaci*, koji sa *bielimi dolomiti* i *hrnjagami dolomita* izmjenice leže. Rjedji su oni *jedri*, *sivi*, ili *crvenkosti vapnenjaci*, a u okolini Otočca razprostranile su se čvrste *hrnjage vapna*, koje južno od Brinja ulaze i u Ogulinsku pukovinu. Te dolnje vapnenjake poznajemo po *foraminiferah srodnih alveolinam*, koji često puta cieli kamen sastavljaju. Mjestimice kao sjeverno od Senja vidjeti je medju foraminiferami pojedine *Quinqueloculine i Orbituline* Pojedini tavani toga vapna imadu veoma mnogo koralja iz svojte *Maeandrina* i *Eladocora*. *Nerineâ* i pojedinih odlomaka od rudista nadjeno je povrh Tošenaka i iztočno od Stajnice (j. i. od Jezerane).

Na te vapnjenjake dolnje krede slegao se je mali kup *hippuritnoga vapna* kod Poviljâ.

U iztočnom dielu ogulinske pukovine i u slunjskoj pukovini nisu se mogle razlučiti naslage krede jedne od drugih. Tud se opetuju manje više *jasni*, kadkada *sasvim bieli vapnenjaci*, koji se često sa *bielimi dolomiti* izmjenjuju. Ti vapnenjaci imadu kod Ogulina hippurita i nerinea, a drugdje malih kaprotina kao kod Zaborskoga (južno od Plaškoga), kod Karlovca (lomilišta mramora) i t. d.

Raztreseno nalazimo još ovdje ondje sivih lapornih *škriljevaca* i *lapornih pješčenjaka*, kao kod gornjega Zvečaja, Gline i drugdje. Kod Zvečaja kao da su u vapno krede zagvoždjeni, a kod Karlovca

[1] *Scaglia* (prhutovac) jesu bielkasti ili crvenkasti, najviše tanko vrstani, prhutavo raztrošivi vapnenjaci — Naumann II. 983).

Digitized by Google

leže oni izmedju vapna krede i triasa. *Lapori* leže izmjenice sa *čvrstim hrnjažastim vapnom*, koji ima odlomaka od hippurita i pojedinih orbitulita (Stoliczka XII. 4)

Foetterle nalazi u *ličkoj pukovini* i otočkoj (u satniji Pazarištu, Perušić i Bunić) gomila *doljnjega* i *gornjega vapna krede*, a na otoku *Pagu hippuritnoga vapna* (XII. 4). Kod Dolnjega Lapača pokriva jursko vapno *kaprotinsko vapno*. U sjevernom dielu *ličke pukovine* i na zapadnom obronku Velebita razprostro se je na široko *vapnenjak* krede (Foetterle XII. 4).

Pojedine vrste vapna krede pune su *foraminifera*, kao na obali kod Senja, kod Kutjerova na povilju iz Zavalja u Bielopolje (Skipina), tako da se mogu u pravom smislu nazvati naslagami foraminifera. Ima i ovdje ondje, kao kod Starog grada južno od Klade *mramora biela kao snieg* (Foetterle XII. 3).

Dolnji vapnenjak je *siv, sitnozrn* ili *jedar i često ljušturasta* loma. Taj vapnenjak leži dosta puta izmjenice sa *dolomitom* i *dolomitičkimi hrnjagami*. Od okamina nadjeno je u njem rudista, a medju ovimi kaprotina. Na nekih mjestih (Senju na sjeveru, onda kod Kutjereva na povilju izmedju Zavalja i Bielopolja) uložili su se u vapnenjak tavani foraminiferâ. Taj razdio (dolnja kreda) obsiže valjda i kaprotinsko i radiolitsko vapno, dočim hippuritsko vapno sačinjava gornji razdio krede. Taj *hippuritski vapnenjak* je *jasno bielo siv* . . . pače *biel kao snieg, sitnozrn* . . . *jedar*, tako da mjestimice tvori najljepše mramore.

Niže naslage su kadkada *crveno* i *bielo pjegavi hrnjažasti mramori*

Taj *bieli hippuritni vapnenjak* razprostro se je najviše u okolini Poviljskoj (Senju na sjeveru), ondâ jedan prutak na obali prodora di Morlacca od Lukova (Senju na jugu) južno do medje dalmatinske, onda na otocih Rabu i Pagu, onda dalje u nutar u zemlji u okolici izmedju Petrova sela i Zavalja iztočno od Plišivice, i izmedju Plišivice i Velebita u brdu Stari izmedju Bunića i Gospića.

Na *kvarnerskih otocih* razvilo se je po Stache-u samo radiolitsko i hippuritsko vapno (gornja kreda). Radiolitsko vapno je većinom *muzgavo sivi*, veoma često *dolomitični vapnenjak*, a *hippuritno vapno* je *jasno bieli, crvenkasti* ili *žućkasti*, često puta *sladorasto zrni vapnenjak*. Radiolitskoga vapnenjaka je tud više nego hippuritskoga. Na otocih Cresu i Krku onda na malih otočićih tvore *hippuritni vapnenjaci* opetovane uzporedne vlake, koji se vuku od sjeverozapada prama jugo-istoku. Na Krku ima nad njim duga povorka *šarenih hrnjažastih mramora*.

Digitized by Google

Dalmacija ima sve tri vrsti spomenutih vapnenjaka. Planine na iztočnoj medji u srednjem dielu Dalmacije, kao *Dinara,* imadu *vapnenjaka* krede sa malimi kaprotini i rudisti. Tako i planine u okolici Kotora imadu *vapnenjaka* sa hippuriti i rudisti. Stariji od kaprotinskoga vapna, ali ipak u stvorbu krede iduči, biti će neki od onih *tankopločastih vapnenjaka,* koje za pokrivanje upotrebljuju. Na *Lemešu* ima lapornjaka sa ammoniti (*Amon. Astierianus* d' Orb., onda *A. Carteroni* d' Orb., srodan, i *A. rarefurcatus* Pictet srodan). Oni Lemeški lapornjaci odgovaraju Rossfeldskim naslagam (Rossfeldske naslage su tuvnomanjasti, dielom pješčani lapori — Naumann II. p. 1087 (dolnja kreda).

Tankovrstanih vapnenjaka (o kojih nije odlučeno, dali u kredu ili juru spadaju) vidi se i iztočno od Miočića u tamošnjih lomištih kamena (Steinbrüche — mjesto kamenara), onda sjevero-iztočno od Sinja uz cestu na Bieli breg, onda na otoku Lisi južno od grada kod Vinopolja. Kod Dubrane na Lemešu ima dobro *vrstanih žućkasto-smedjih vapnenjaka* sa kaprotinami.

Što se tiče *kaprotinskoga vapna,* naći ga je u sjevernom dielu dalje u nutar u zemlji. Ono se vidi na Dinari, onda iztočno od Drniške ravnice u okolini Sinja. Oni priedjeli, koji bliže mora leže, kao i otoci, kao da imadu samo *radiolitsko i hippuritsko vapno.*

Dalje na jugu nadjeno je *kaprotinskoga vapna* na otoku Lakroma kod Dubrovnika, onda u okolini Boke kotorske, tako sjeverno od Hercegnovog, kod Ledenica sjeverno od Risna, kod tvrdjice Dragalj itd.

Radiolitskoga i hippuritskoga vapna ima veoma mnogo, tako, da bi preobširno bilo sva mjesta nabrajati. Gornje, naime *hippuritsko vapno,* sastoji se većinom iz *bielih,* za arkitektoničke svrhe osobito upotrebljivih, dosta puta *mramorastih vapnenjaka,* a u *radiolitskih* naslagah kažu se često *dolomitični vapnenjaci.* Prvi nalaze se na primjer kod Vrhpolja južno-iztočno od Šibenika na sjevernom prikrajku povlaka eocenskoga kamenja, onda na južnom prikrajku povlaka (Zug) eocenskoga na brdu Rasine sjevero-zapadno od kaštela Andree i Boraje, sjevero-zapadno od Trogira, na prikrajku Drniške ravnice kod Miočića, na brdu Kusaku uz cestu iz Sinja u Spljet, na otoku Bui, kod Hvara, na Korčuli, onda dalje na jugu na prikrajku eocenskoga povlaka zapadno kod Dragalja, sjevero-zapadno od Kotora.

Na *otocih Kvarnerskih* pokazuju se najdolnji *vapnenjaci* i dielom *dolomiti* stvorbe krede. Oni su ponajviše *muzgavo sive masti.* Po-

Digitized by Google

vrh njih složio se je *jasnomanjasti vapnenjak* sa rudisti. Te dvie naslage odgovaraju valjda *senonu* i *turonu*. Dolnja naslaga razvila se je osobito na otoku Cresu. Okolo jezera Vrane, i dalje prema jugu sastoji se otok iz kamenja te hrpe. Ali dosta ga je i u gornjem dielu otoka, osobito izmedju sv. Martina i Punta Pernata, u Portu i Valle di Cherso, onda odmah na iztočnom prikrajku od Predočice preko Caisole do Punta Jablanac.

Jasni, bieli ili žućkasti, dosta puta sladorozrni vapnenjaci krede pokrivaju dolnju hrpu samo u sjevernom dielu otoka u većih komadih. Oni se vide na visu od rta Jablanac na brdo Lis, na polju izmedju Jesenovaca, Porto di Smerzo, otoka Plavniša i vallone di Cherso, onda na visočini „arabia petraea" iztočno od jezera Vrane i njezinom nastavku prema Punta Pernata.

Na *otoku Krku* pojavljuju se još *šareni hrnjažasti mramori.* (Stache XI. 1).

Na gdjekojih mjestih je kamenje, poimence dolnjega i srednjega povlaka krede, u *Krašju* i *Dalmaciji paklenovito.* U tom kamenju krede nalazi se asfalt, štogod ga je u Dalmaciji, samo kod Glinigrada na Pelješcu nalazi se *asfalt* u najnižem članu eocena (u kosinskih naslagah). Na južno-iztočnih obroncih *Dinare* ima više naslaga *vapna* promočena asfaltom, onda kod Suhog dolca sjeverno i kod Porto-Mandoler zapadno od Trogira, na otoku Bui (u nekoj špilji) veoma *kapna tekuća paklina*). Na planini *Mosoru* iztočno od Spljeta i odtale dalje južno-iztočno na više mjesta do pada Cetine kod Dvarja ima asfalta, medju ostalim kod Dolca-Medio, Neresi i Scriba na Braču. Najviše *asfalta* ima kod Vrgorca, južno-iztočno od Imoskog. Tud ima asfalta u čistih gomilah ulegla u vapnenjak. *Tekuća paklina* vidi se kapati u kukancih *asfaltnoga kamena.* Ponikve na Pelješcu (Hauer Uebersichtskarte Nro. X.)

Paklenjak (Asphaltgestein) sa *Vrgorca* je crnkast, izprobijan žicami pakline, jedar bez očita kristalinična sastava.

Paklenjak sa Porto-Mandoler je kristaliničan vapnenjak smedjaste masti.

Paklenjak sa *Promine* je crno-smedj, crnimi žicami, koje su sa vrstanjem uzporedne, prepleten; veoma čvrst, te se samo težko dade kladivom razlupati; ima sitnih listićakah zrnato kristalinična vapna.

Paklenjak sa otoka *Brača* je crn; ima sitnih biserasto-sjajnih rhomboedara dolomita primiešanih, s čega je pod prsti hrapav, kao pješčenjak (Aug. grof Marschall VII 4).

Digitized by Google

Paklenjaka ima, kao što dr. I. Carrara naznačuje, na planini Mosoru kod sela Dolac medio (kod Spljeta). [I. 3 i 4]. Na otoku S. Girolamo (kod Pulje) ima crvenkasto-žuta rudistnoga hrnjažasta vapna, koje se dade veoma dobro djelati i gladiti. Ugladjena ploha je liepo tuvno-žuta, i vidjeti je nešto pjegavo mramorana uslied tuvnijih ostanaka ljuštura od rudista. Taj kamen je *hrnjažasti mramor* gornje stvorbe kredine. Na otoku Minori (kod Pulje) ima skroz sitnozrn jasno-siv vapnenjak bez okaminâ u naslaga debelih 3 palca do 2 stope u stvorbi krede. Ugladjen sjaje se sasvim tuvno i vidjeti je jasno žućkasto-siv (dr. G. S. Verh. 1867, Nro. 2. 39. i 40).

Na brdu Lemešu nalazi se žućkasti *vapneni škriljevac* sa aptychami i ammoniti i drugimi petrefakti, koji kao da se slažu s takovimi iz stvorbe jurske. Odlomak ribe *Chirocentrites microdon* Haeckel dolazi odtale. Ista ta riba nadjena je u *lithografičnom škriljevcu,* koji ide u stvorbu krede (Jure!?) na otoku Hvaru. Pod tim vapnenim škriljevcem leži u drugom brdu kod Murvice ponajprije šljunkovita a onda *paklinita* naslaga *škriljevca,* koji ima i organičkih ostanaka.

U dalmatinskom primorju pripadaju *hipuritno* i *numulitno vapno* raznim stvorbam, jer ona nedolaze nikada skupa. Od hipurita nadjeno je velikih, krasnih komada, a medju njimi jedan u Vrpolju 26·4 palaca dug i 4·5 palaca u obsegu, skoro valjkast sa uzdužnimi brazdicami. U selu Smilčiću, koje leži u sredini ravnice, koja se na podnožju Velebita izmedju obale morske i rieke Zrmanje razprostire, nadjena je okamina značajnih za stvorbu gornje krede, koje su posvema spodobne onim iz ravnice medju Ostrovicom i Dobrovicom. *Laporni vapnenjaci,* koji se ovdje pojavljuju, pružaju se od sjevero-iztoka prema jugo-zapadu i stoje kod Karina uz cestu. Više Karina zastupan je lapor sivom vapnenom gromačom, koja je na površju ponajviše siva. Do sela Podpraga na $^2/_3$ visine Velebita vidi se samo *kršje vapna* manje više omaštena željeznim kiscem. Više sela pokazuju se ponajviše *škriljavi laporni vapnenjaci* crnkasto-sive masti, koji sa takovrstanimi *pješčenjaci* zamjenito leže i od sjevero-iztoka se prema jugo-zapadu pružaju. Dvie ure dalje sjevero-iztočno od Podpraga ima u tom *lapornom vapnenjaku* na hrv.-bos. medji kod Maloga Halana valjda nova vrst hipurita, od kojih biele kristalinične školjke crnkastomu kamenu, u kom su, daju liep mramoru podoban pogled. I kod Krsîca blizu Digma nadjeno je u sivkasto bielom *vapnu* hipurita, koji

Digitized by Google

su slični onim od Maloga Halana (dr. Fr. Lanza Jahrb. Bd. IV. Nro. 1. p. 157).

Zapadna pola *žumberačke krajine* i onaj dio zagrebačke županije, koji iztočno od Metlike leži, imadu samo *stvorbu krede.* Tud sastoje niže vrste iz manje više *tuvno-siva,* rjedje skoro *crna vapna,* u kom se mjestimice nalazi ostanaka od kaprotina i u obće rudista. Kao više vrste nalazimo *žućkaste* i *zelenkaste lapore* izmjenjujuće se sa *gromačami.* (Lapori i gromače su posvema jednake onim od Plešivice i Petrićkoga sela.)

Od Radinova brda (kod Kostajnevca) preko Plavca, Sošicâ do Blatâ, kao i u cielom sjeverno-zapadnom kutu žumberačke krajine nalazimo *kaprotinsko vapno.* Kod Plavca su vrste toga vapna 3 do 4 stope debele. Od Blatâ preko Jezernice, Malinaca i Radovinaca do Vivodine nalazimo *crvenih, sivih* i *zelenkastih lapora* izmjenjujućih se sa *gromačami.* Lapori su podobni *gosauskim laporom*[1] a neimaju okamina; ali gromače, koje mjestimice u *hrnjažasto vapno* prelaze, imadu mnogo krši i oblutica od kaprotina i inih rudišta. Ti lapori i gromače leže na kaprotinskom vapnu. Iz Vivodine do pred Krašić vide se samo *lapori* i *gromače.* Krašje od južno-zapadne medje Samoborske gore južno do Dobre i od Karlovca zapadno do Severina sastoji se ponajviše iz *laporah* i *vapnenjaka* stvorbe krede. Taj priedjel je mnogo niži od Samoborske gore Kod Ozlja nalazi sa *kaprotinsko vapno.* Ono je tud *žućkasto sivo,* prepleteno žicami *biele dvrste,* a u svakom većem odlomku toga vapna vidjeti je ljušturâ od kaprotina, pretvorenih u dvrstu. Od Ozlja preko Vrhovine do Novakâ proviruju izpod ilovače, pieska i šljunka pojedine pećine *kaprotinskoga vapna,* koje i obale Kupe sastavlja. U okolici od Novakâ pokazuju se *lapori* i *gromače,* kao u okolini Vivodinskoj. Na obroncih obajuh *Lipničkih brda* (od kojih se jedno sjeverno-zapadno-sjeverno, a drugo južno-iztočno-južno vuče) vidi se kaprotinsko vapno. Oba ta brda sastaju se pred Netretićem, a imadu kamenja sa ostatci kaprotina.

---

[1] U gosauskoj stvorbi ima lapora sa okaminami i bez njih. Prvi su modrušasto sivi a drugi sivi i crveni. Ova stvorba ide u gornju kredu — (Naumann II. 1088) a dr. A. E. Reus veli (II. 4 geol. Reichsanst.): Gosauska stvorba sastoji iz dielom mekih dielom otvrdjelih lapora, od kojih dolnji imadu manje više okamina a gornji ih neimadu. Oni potonji su očito vrstani otvrdjeli sivi i crveni, dielom vapneni lapori. Lapori ove stvorbe imadu uklopljenih: gromača, sivih pješčenjaka, modro siva vapnenjaka, hipuritnoga vapna.

Digitized by Google

Od Modruš-potoka zapadno ima mjestimice pojedinih pećina *kaprotinskoga vapna.* U okolini Bosanacâ još se nalazi *žućkasto kaprotinsko vapno.* Ali odmah od Bosanacâ zapadno vidi se *tuvno,* skoro *crno vapno,* od koga kod Zvihova ima vrstâ, sastojećih skoro iz *samih kaprotinâ.* To tuvno vapno kaprotinsko leži izpod žućkastoga kaprotinskoga vapna. U Rimu i dalje zapadno do Klanca vidi se opet *žućkasto kaprotinsko vapno.* Od Bosanaca do Bosiljeva vidi se samo *crno kaprotinsko vapno.* Bosiljevu na jugu izza dolomita vidi se *crvenkasto i smedjasto kaprotinsko vapno,* vrstimice se izmjenjujuć sa *sivim dolomitom.* Okolina od kupke Lešća sastoji iz *crvenkastoga kaprotinskoga vapna,* koje izmjenice sa *dolomitom leži.* Tako je i od Lešća uzduž Dobre do Straže.

U okolini Netretića nalazi se *crvenkasto kaprotinsko vapno,* na ovom *crvenkasto krinoidno vapno,* na ovom *škriljavi lapori* i gromače sa kršjem od rudista. Kod Severina leži kaprotinsko vapno odmah na triasu.

Petrova gora neima stvorbe krede, ali njoj na zapadu ima je u poriečju Korane i Mrežnice u velikom (Stur XIII. 4).

Fruška gora ima sjeverno i iztočno, u prostranoj kotlini, koja se $^3/_4$ milje južno od Kamenice otvara, još južno od Ledinaca i Bukovca *žućkastih pješčenjaka različita zrna,* koji nisu veoma čvrsti, a izmjenjuju se sa naslagami *zelenoga, crvenkastoga a i crnoga lapora.* Oni tud pokrivaju stvorbu kamenoga uglja, a njih pokriva kod Ledinaca litavsko vapno. Kod Slankamena uz Dunav pokazuje se izpod litavskoga vapna *laporni vapnenjak* i *laporni škriljevac* (Wolf XII. 2).

Kalnička gora ima krede Tud izmedju Rieke i Kalnika leži na jurskom vapnu *bieli vapnenjak jedra sastava* i *trunjava lo na.* On ima koralja i sasvim je jednak vapnenjaku od Dolnjega Orešja. Na povilu iz Sudovca prema Grani ima *sivoga lapora* sa terebratulami, srodnimi sa *Terebratula semiglobosa* iz Plänera u Českoj. (Wolf XII. 2).

U hrvatskom Primorju (oko Rieke do Vinodola) ima *tuvnih pješčanih dolomitičnih* naslaga i *hrnjagâ dolomita* srednjega pojasa rudistâ. (Tuvnih vapnenjaka i pješčenjaka je tud — Lorenz X. 2).

Zagrebačka gora ima kod Orešja (dolnjega) stvorbu krede, i to hippuritno vapno. (Foetterle XII. 1).

U *otočkoj pukovini* ima naslaga *foraminifera* (kod Senja, Krasna, Skipine itd.), koje sa tavani dolomita izmjenice leže. Te naslage pokrivaju uz more, onda izmedju Bunića i Korenice, takodjer na

Digitized by Google

planini Plešivici *jasno-sivi*, *hrnjažasti* i *bieli vapnenjaci* sa radioliti i hippuriti. (Foetterle XIII. 2)

Kod Rieke i Trsata su brda od stvorbe krede (Stache XIV. 1)

Kod *Vrpolja*, južno-iztočno Šibenika, ima *vapnenjak biel kao snieg* sa *Hippurites cornu pastoris.*

Kod Zadra (Porta Cavolare) ima hippurita, onda kod Val di Maestro (Hauer III. 1.)

Na kvarnerskih otocih Sansego, Canidole i Unje ima hippuritnoga vapna (Lorenz X. 2).

Asfalt nenamače samo vapno, nego on se kadkada nalazi i čist u pravih slojevih izmedju vrsta ili u puklosina vapnenjaka krede. (Naumann 998).

Stvorba krede, ako su se sedimentarne stvorbe razvile, leži neposredno na juri, i to konkordantno ili diskordantno. Nu ona može ležati još i na starijih, sedimentarnih, eruptivnih stvorbah ili i na temeljnoj stvorbi.

Stvorba krede pokazuje dosta puta još svoj izkonski, skoro horizontalni položaj vrsta, ali se ona dosta puta i uzpinje (osovljuje), svija i ustavlja, pače nadkriva (nadvlači, Ueberkippung. — Gledaj XIII., 1. str. 18).

Eocenska stvorba.

Eocenske naslage možemo petrografično razlučiti na troje: 1) *eocenski škriljevci* (opuka — Schieferthon — tuvne do crne masti, siv pješčani laporni škriljevci sa sitnimi ljušticami tinjca); 2) *eocenski pješčenjak* (sitnozrn, sa manje više tinjca, glinen liep, siv, muzgavo-žut, zelenkast, zelen); 3) *eocenski mački.*

Naslaga eocenskih ima na kvarnerskih otocih, u Dalmaciji, sjevernoj strani Trgovske gore u daljoj okolini Gline.

U okolini Gline, kao što se vidi uz Kupu kod Lasinja, uz Glinu kod Topuskoga, južno kod Petrinje itd. eocenska stvorba je podloga mladje tercijarne stvorbe; sjeverno od Trgovske gore, zapadno od Kostajnice pokazuje se ona na vidjelu u debelih kupovih. Tud ona sastoji dole iz *zelenih pješčenjaka*, onda škriljevaca, lapora, koji na nekih mjestih imadu nummulitâ; onda sliede gore više gromače (Hauer Uebersichtskarte Nr. 6.). U hrv. primorju, *kvarnerskih otocih, Dalmaciji* nalazimo *eocenske naslage*, sastojeće poglavito iz *tuvnih* ponajviše *paklinitih tankovrstanih vapnenjaka*; *lapornih škriljevaca* sa okaminami životinja iz sladke vode i kopnena bilja i uloženim ugljem i onda ima *glavnoga nummulitskoga vapna* sa samom mor-

Digitized by Google

skom faunom (obsiže foraminiferno vapno, koraljno vapno, borelisno vapno, nummulitno vapno u užem smislu); napokon ima *gornjega eocena* sastojećega ponajviše iz *pločastoga vapna, gromača*, onda *pješčanoga i lapornoga kamenja*. Eocenska stvora tvori tuda duge od sjevero-zapada prama jugo-iztoku protežuće se doline vijugave u stvorbi krede, koje poput korita (dulibe, Mulde) izpunjuju.

Izmedju Combur (Konbura) i Megline (Meljinah) u Kotoru u Dalmaciji ima čvrst vapnenjak veoma pun nummulita. Taj vapnenjak zaslužuje ime nummulitnoga mramora, buduć da nummuliti, koji se dosta gusto i pravilno razdieljeni u kamenu nalaze, na prerezu daju veoma liepe šare na tuvnom vapnu, kad se kamen izgladi. U Dalmaciji ima i drugdje takovih liepih nummulitnih mramora. (Hugo Pogatschnigg, Verhandl. 1869. Nro 4. 68 i 69.)

Što se razprostranjenja eocenskoga kamenja tiče, to se je ono iztočno od najskrajnjega povlaka starijega kamenja (Velebit, Knin, Muć, Sinj) samo veoma malo razvilo. U medjugorju izmedju Velebita i Plišivice, koje je izpunjeno kamenjem kredene stvorbe, ima samo kod Bunića sjeverno-iztočno od Gospića mali povlak eocenskoga kamenja sastojećega iz *nummulitnoga vapna* kao podloge, povrh koga dalje sliedi pješčano kamenje. Dalje južno-iztočno, kninskomu triaškomu povlaku na iztoku, izmedju Vrlike i Knina ima nekoliko duliba izpunjenih samimi gromačami (gornji eocen). Tomu triaškomu povlaku na zapadu razgranilo se eocensko kamenje svuda, a osobito u sjevernom priedjelu Dalmacije izmedju Drniša na jugu i Canale di Morlacco na sjeveru nalazi se ono na velikom prostoru sâmo.

U sjevernom dielu Dalmacije (kopno i otoci Uljan, Lungha ili Grossa, Pasman) ima tavanâ eocenskoga *vapna* sa *Alveolina* neposredno povrh tavanâ rudistnih, bez kosinskih naslaga. Gore više naslâga sa *nummuliti*, u obće naslâga dosta puta punih okamina od *Lucina gigantea, Cerithium giganteum, C. cornucopiae*, mnogih koralja i Bryozoâ. Ove naslage odgovaraju pješčano-lapornim i gromačastim naslagam sa okaminami na Krku, Grdoselu i Pazinu u Istri. (Stache XII. 3).

U okolini *Šibenika* i *Skradina* pokazuju se *kosinske naslage*, kojih na sjevero zapadu Dalmacije dielom nije (Hauer XII. 3).

Stvorba eocena (*pješćenjaci* i *gromače* niže njih *pravo nummulitno vapno*, onda *borelišno vapno*, napokon najniže *kosinske* naslage) jest u sjeverno-zapadnom dielu Dalmacije skoro do dola *Cicole* (riečica Cicola) mnogo više razprostranjena nego dalje prema jugo-

Digitized by Google

iztoku. Ona tud tvori prostranu gomilu u okupu (od Mare di Novigrad pa do Krke).

U južnom priedjelu vuče se eocensko kamenje iz okoline Spljeta uzduž mora do blizu izvora Neretve, tud se na malo prekida, a onda nastavlja u Canale di Stagno piccolo i vuče se, prekinuv se još jednoč kod Dubrovnika, preko Slana, Captata (Ragusa vecchia), Boke kotorske do Budve. Od toga vlaka odieli se koą Žrnovnice (Spljetu na iztoku) drugi, koji se vuče preko Dvarja (Duare), Župe, Vrhgorca do Neretve (Hauer i Stache XIII. 1).

Eocenska stvorba čini dno mora izmedju kopna i dalm. otokâ. (Stache XIII. 1).

Najdolnji član eocenske stvorbe, *kosinske naslage* sa okaminami iz sladke vode, razvio se je do pod Rieku; ali dalje na jugu nalazi se samo mjestimice. Njih ima na otoku *Lošinju*, ali ih nije nâ inih kvarnerskih i istarskih otocih. Veoma karakteristično razvile su se te naslage u okolici Šibenika, Skradina, Drniša, onda na otoku Bua kod Trogira na Hvaru i na sjevernom rtu poluotoka Pelješca. Na svih tih mjestih zastupane su te naslage ponajviše *smedjastimi, većinom laporнimi vapnenjaci*, koji na Pelješcu imadu puno *pakline* (kod Glinigrada). U tih naslagah nisu nadjeni slojevi uglja.

Nummulitna vapna (srednji član) ima u cielom priedjelu, gdje se je eocenska stvorba razvila. Svagdje ima iste biljege U Dalmaciji, gdje no se je zaslieda vrsta razvila, nalazimo dole *borelisko vapno*, koje više gore pomalo u pravo *nummulitno vapno* prelazi.

Gornje eocenske naslage su u pojedinih priedjelih više različne. U sjevernom priedjelu Dalmacije, poimence u daljoj okolini Zadarskoj, leži na glavnom nummulitnom vapnu skup *laporno-pješčanih* i *gromačastih prhkih naslaga* sa mnogo nummulita i orbitulita, sa veoma mnogimi okaminami, kao *Lucina gigantea, Cerithium gigantheum, C. cornu-copiae*, koralji, bryozoi itd. Povrh tih naslaga sliede u Dalmaciji mjesto Tasella i Macigna ponajprije *čvršći, laporno-pješčani pločasti vapnenjaci*, koji mjestimice u se uklapaju tavane i gromače sa nummuliti, a napokon prelaze u veoma *krupne, debelo tavanite samo iz odlomaka vapna sastojeće gromače.*

Tim eocenskim naslagam pripadaju i *slojevi uglja* na planini *Promini* (?). Podlogu naslaga sa ugljem sačinjava *gromača* u debelih tavanih (imadu uklopakâ i od boreliskoga i nummulitnoga vapna). Dalje gore sliede *laporni škriljavci i pješčenjaci*, koji *slojeva uglja* uklapaju, a povrh tih leže gornje gromače, koje sastav-

Digitized by Google

ljaju više dielove Promine. Izpod dolnje gromače je *nummulitno vapno* sa debelimi slojevi *thoneisensteina.*

Isto mjesto zauzimlju valjda *slojevi uglja* kod Dubravice, sjeverno od Skradina. Na putu iz Skradina u Dubravicu vidi se krasno sliedba vrsta: dolnje *rudistno vapno, kristalinično hippuritno vapno, kosinske naslage, borelisko vapno, nummulitno vapno, onda gromače u savezu sa pješčenjaci i lapori* sa dva razstavljena *sloja uglja.*

Dalje prema jugu primaju eocenske povrh nummulitnoga vapna sliedeće naslage sve to više karaktar običnoga *flyscha.* Tako čini n. pr. brdo Marian zapadno od Spljeta greben iz *pješčenjaka*, a odtale dalje sjeverno do medje krede najviše je toga kamena, premda je i ovdje još debelih tavanâ *gromače,* na kojih je tvrdjica Kliš sagradjena, *mekšemu pješčenjaku* uklopljenih. U okolini Kotora, gdje no su gornje eocenske naslage dosta debelo razvite, pokazuju se one kao *tankovrstani pješčenjaci*, izmjenjujući se sa *lapornimi škriljevci.* U dolu Župi južno od Kotora ima u njih ostataka od bilja i traka ili vrpca (Schnur) uglja (Hauer Uebersichtskarte Nro. 10).

Iduć iz Žirovca preko Vratnika i Brezovapolja do Klašnića nalaze se izmedju Brezovapolja i Klasnića s prvine *eocenski pješčenjaci,* a onda *gromače.* Kao pâs širok jednu do pol drugu milju protežu se eocenske naslage od Brezovapolja iztočno preko visa *Šumarice* i *Vranove glave* do Umetića (Mečenčani na Sunji) i južno-iztočno do Valinja na Uni izmedju Kostajnice i Divuša. Petrografično razlikujemo *škriljevce* i *pješčenjake*, koji su se razprostrli po južnom ili južno-zapadnom priedjelu, onda *gromače* u sjevernom ili sjevero-iztočnom priedjelu. Škriljevci i pješčenjaci podkladaju gromače, dakle su od njih stariji. Na Rujevačkoj strani *Šumarice* do prelaza preko nje vide se samo *škriljevci* i *pješčenjaci,* a sa strane Mačkovoselske samo *velike valutice rasnoga starijega kamenja.*

U dolu *Lovči* od njegova početka pa do sela Lovče vide se samo naslage *gromače* i *prhkoga krupnoga pješčenjaka. Gromača* je *tuvno-crvenkasto-smedja.* U pješčanom liepu ima uklopljeno kao palac i kao šaka velikih valutica bjelutka i kristaliničnoga kamenja, koje su ovdje obavite tankom korom gnjede željezne rudače (Brauneisenstein). Gromača ima naslage preko hvat debele. Pješčenjaci su ponajviše *tuvno-zeleni,* poimence ako su vlažni (vugli), *imadu mnogo bieloga tinjca*, i mjestimice valutica bieloga bjelutka. Južno

Digitized by Google

od Lovče u dubokom dolcu kod *Zrina* ima izpod gromačâ slojevâ *škriljevca, pješčcnjaka* i *lapora*. Taj pješčenjak ima nummulita. Dalje u dolcu gore pokriva te naslage *Požežka gromača*. Napokon ima eocenskoga kamenja uz Unu izmedju Kostajnice i Divuša. Izmedju Čukora i Valinje vide se ponajprije *škriljevci;* dalje na ulazu u dol Valinju i još neki dio u dolu prema sjevero-iztoku vide se *gromače*, a zatim na *lievom* obronku *lapori* sa *škriljevci*.

U ostalom pokazuje se eocensko kamenje samo u dubokih provalah, u dolinah. U potok Petrinju izmedju Hrastovice i Jabukovca sjeverno kod Klinca i Čuntića na izlazu Petrinje u ravnicu ima strmih obronaka, koji se sastoji iz *gromača* i *pješčenjaka*. *Gromače* su spodobne onim od Lovče, sastoje iz velikih valutâ kristaliničnoga kamenja i bjelutka. *Pješčenjaci* su *smenjasti* ili *zelenkasti*, imadu osim nepoznatih jedarâ od molluska još i *nummulita*.

Od ruševine Pecki do sela Križa sastoje oba strma obronka dola *Utinje* iz eocenke *gromače*, onda izpod Križa do Mokricâ lievi obronak dola.

Na obalah Gline ima eocena. Od staroga sela preko Vranovine do Skele, sastoje obronci dola Gline iz *pješčenjaka, škriljevaca* i *hrnjaga*. Tud nisu gromače nadjene.

Napokon nadjeno je eocenskih *pješčenjaka* uz Kupu u okolini Lasinjskoj, gdje no se potočići Crna Draga i Kremešnica u Kupu izlievaju. Desni obronak Kupe i obale obojih potočića sastoje se iz *pješčenjaka* eocenskog (Stur XIII. 4).

Na otoku *Pagu* ima medju hippuritno vapno umiešana *eocena*, naime *nummulitna vapna, lapora* i *pješčenjaka*. (Foetterle XII. 4).

Na otocih *Bui, Hvaru* i poluotoku *Pelješcu* ima *kosinskih naslaga*. (Hauer i Stache XII. 4).

Na sjevernom prikrajku visočine *Krbave* kod Bunića ima *eocena*, najme *vapna, pješčenjaka* i *lapornoga škriljevca* (Foetterle XII. 4.)

Najveći dio *Požežke gore* sastavlja *krupna gromača* (Požežka gromača), koja je eocen. Na južnih obroncih Požežke gore u *Tesovačkom* i *Vrbovskom* brdu u okolini *Maksimova hrasta* vidi se već *gromača*, koja sastoji iz valutica najraznovrstnijega kamenja, koje glinen liep slabo skupa drži. Medju valuticami ima ih od kamenja kristalične gore (granita, bljestnika), od bieloga veoma sitnozrnoga sitnotrunjavo ljušturastoga vapna, nekoga crvenoga vapna spodobna triaškomu vapnu Markovačkomu, on la od tuvnosiva brusilovca, i od sitnozrna pješčenjaka, nalična gdjekojemu liaškomu pješčenjaku iz Alpa i Pećuskoga brda.

Digitized by Google

Na toj gromači leže kod Baćindola neogene naslage (litavsko vapno i bieli lapor).

U okolini požežkoj, Požegi na jugu leži *gromača* na felsitporfiru i njegovih mačkih i na škriljevcih, koji su izpod njega. Izmedju Matičevića i Pavlovacâ leži na gromači litavsko vapno.

U toj gromači ima kod Ševaca *mrkoga uglja*, debela 7 stopa. (Taj sloj je stišnjen). Tud ima *sitnocrne gromače, škriljevaca uglja* (ugljevita škriljevca — Kohlenschiefer). U najgornjih naslagah *gromače* ima kod Lazâ južno, u ponikvi uz put, *smedjožućkastih* naslaga *lapora* (Stur. XII. 2). Ta gromača nalazi se sad čvršća, sad *prkija*, a takodjer kao slabo conglutinovan *pesak* i kršje (Stur. XII. 1).

U šumi Macelj sjeverno od Krapine (općina Gjurmanec) nalazi se *eocenski pješčenjak* (Foetterle XII. 1), *eocenski škriljevci* (opuke tuvne i crne i sivih pješčanih lapornih škriljevaca sa sitnimi ljušticami tinjca) sa *ugljem* 3 stope debelim. Kod Krapine ($^3/_8$ milje od nje) i izpod crkve sv. Roka, onda *na* južnoj strani Macelja, kod Podgarja i Ravnegore nadjeno je **dolerita**. On je postao u terciarnoj dobi, valjda naskoro pred mladjom terciarnom stvorbom (Zollikofer XII. 3).

U *ogulinskoj pukovini* ima, premda riedko, *foraminiferskoga vapna*, kao južno kod Jašenaka (zapadno od Ogulina) i povrh Tuka kod Mrkoplja (Stoliczka XII. 3). To je kreda.

Na otoku *Rabu* zapremilo je sjeverni rt i nutrnjost otoka *nummulitno vapno* i *nummulitni pješčenjak* (Foetterle XII. 3).

Kod *Bunića* (u ličkoj pukovini) sliedi stvorbu krede uzak povlak *nummulitnoga vapna* i *eocenskoga lapora* (Foetterle XIII. 2).

Brdo *Kamen* kod *Kamenjaka* pripada *nummulitnomu vapnu*. To *nummulitno vapno* proteže se dalje preko Ravna. Pojedine vrste toga vapna deblje su nego one starijega vapna, onda na veliko razpucane, s toga leže hrebi i pećine velike okolo. Zemlja (veoma rdjavita glina) nummulitnoga vapna mienja se veoma često. U dolcih ukazuju se *nummulitni pješčenjak* (Tasselo), a izpod njega *nummulitno vapno*. Kod Drvenika u Vinodolu sastoji se pješčenjak skoro iz samih smiešanih nummulita (*Nummulites planispira, N. perforata, N. orbitoides*). Nummulitno vapno i pješčenjak prelaze izpod mora preko na otoke Krk i Cres.

Na Cresu ima razmjerno malo *nummulitna vapna*. *Gromačasti*,

Digitized by Google

sa *lapori* izmjenjujući se tavani *vapna* i pravi *Tasselo* samo se ponješto (kao trag) nalaze[1].

Pjesčenjak debeo je u Dolcu Rečine 100 do 200 stopa, a na Krku 60 do 100 stopa. U Vinodolu ima na obiuh strana dola *pješčenjaka* i vapna. Na otoku Krku ima oko Dobrinja prema sjeveru i iztoku oko bezimena jezera toga otoka, na njegovoj sjevernozapadnoj strani, u dolu Beški. Na otoku Cresu ima *pješčenjaka* sa prelazi u *lapor* i *glineni škriljevac*, onda u Pistiaku južno od Valle di Cherso, i na Punta Pernata. Taj pješčenjak ima grumena (Putzen) i švigara (Schmitzen) *uglja* kod Bribira u Vinodolu, onda na Krku oko Dobrinja i dalje iztočno do mora, onda u dolu Beški, zatim na Cresu u Pistiaku. Te stvorbe su još Lošínj, velikim dielom Rab, Pervicchio, Plavnik, Levrera, San Pietro dei Nembi (Lorenz X. 2).

Na otoku Krku ima takvoga *hrnjačasta mramora* koji je *terciaran*. Taj sastoji iz drobtina i grudna kamena stvorbe krede, onda drobtina nummulitnoga vapna (Stache X. 2).

Vrmac gora u Kotoru sastoji na svojih obroncih iz *eocena*, naime iz *sivih*, *modrušastih* i *smedjastih vapnitih lapora* i *pješčenjaka*. Ovi sa nešto listića bieloga tinjca, oboje sa tragovi oguljenih ostataka bilja i sa debelimi medjusloji *hrnjaga nummulitnoga vapna* i krupnih *gromača iz vapna* i *dresve*, koje takodjer nummulita imadu. *Tuvnosivi vapnenjaci* sa koralji (Cladocora), tragovi cidaritâ i nummurita nalaze se na obroncih kao grede (hrebi).

Kod Perasta u Kotoru ima *eocenoga nummulitnoga vapna*, onda kod Župa i kod Bratešića *lapora*, *pješčenjaka*, *gromača* i *hrnjagâ* sa nummuliti, a obronci gore *Goliša* imadu *lapora* i *pješčenjaka* i *gromača*. Na iztočnom obronku Goliša imadu lapori i pješčenjaci dosta puta *oguljenih ostataka bilja* pače mjestimice većih grumêna oguljenih debala drveća. I kod Budve ima *eocenskih lapora*, *pješčenjaka* i *gromača* sa nummuliti (Lipold X. 1).

Na obroncih prema moru *(hrvatsko Primorje)* pokazuju se *dolnji* i *gornji nummulitni vapnenjak*, *nummulitni pješčenjak* i *lapori*.

[1] Lošinj sastoji na zapadnoj strani iz *eocena*. Tud su naslage odgovarajuće „gornjoj foraminifernoj naslagi“ (to je dolnji eocen; gornje foraminiferno vapno). Na Lošinju, St Pietro di Nembi i Unju ima i *kosinskih naslaga* sa gasteropodi. Ove naslage su petrografično ponješto različne od istovaljanih u Istri, ali su im paleontologično jednake, samo što neimadu Chara. *Pravoga nummulitnoga vapna* ima na Lošinju osobito izmedju Punta, S. Gaudezio i Porto Crivizza (Stache X. 2).

Digitized by Google

Pješčenjak dieli dolnje vapno od gornjega pravcem od sjevero-zapada prama jugoiztoku, koji je označen dolom Draga i Vinodolom (Foetterle IV. 2).

Brda na desnoj strani Ričine sastoje iz *nummulitnoga vapna*. Naslage *lapora* i *pješčenjaka* ili su uložene u puklosine i udubine vapna ili su na njegove nadmaške (Vorsprung) složene.

U dolu Dragi (izmedju Orehovice i sv. Kuzma) ima *pješčenjaka* i *lapora*, ponajviše na dolnjih obroncih iztočne strane. Zapadni obronci imadu *eocenskoga vapna*. Crkvi sv. Kuzme na zapadu ima povilo *nummulitnoga vapna*, medju **vapnom krede**, koje spaja eocen Drage sa eocenom dolca Bakarskoga. U dolcu Bakarskom (izmedju crkve sv. Kuzme i visa kod Dola) ima *lopora* i *pješčenjaka*, *Vinodol* (od križopuća kod Dola do Gradine vrha sjeverno od Selaca) ima *pješčenjaka*. Dolina od *Novoga* ima *pjesčenjaka*. *Alveolinskoga ili boreliskoga vapna* ima u tih dolcih, i to najviše. Ono je *jasno, žuto* ili *sivožuto*. Oni leže na *gornjem bielom rudistnom vapnu*, pa su mu petrografično tako jednaki, da se samo petrefacti razlikuju.

Nummulitnoga vapna u užem smislu ima takodjer u ovih dolcih, a gdje se ono nevidi, tud je ono ili pješčenjakom pokrito, ili kojim načinom stišnjeno ili odrinuto (odmaknuto). Kod Bakra ruše se oni i u more. Osobito krasno i debelo su se razvili izmedju Lukešića i Drage u Vinodolu povrh Grižana. Povrh Rieke ima odieljenih kupova *nummulitnoga vapna* na brdih **krede**. To nummulitno vapno je *jasno-žućkasto* ili *žućkasto-sivo*, u debelih tavanih, ovo biva uslied nešto sitne kremenjače čvršće, s togase teško troši. Kod Grižana dolazi to nummulitno vapno u *tankihpločastih i škriljavih vrstah*.

Pješčenjaka bez okamina sa uloženimi naslagami *lapora* ima, kao što je rečeno, ponješto u dolcih: Dragi, Vinodolu i Novi. Obronci dolca Bakarskoga sastoje iz *nummulituoga vapna*, a brda iz vapna **krede**. Iz njega sastoji Razomir Vrh, a medju njimi u Vinodolu na obroncih ima *nummulitnoga vapna*, a na dnu dola *pješčenjaka* i *lapora* i gromače (Stache XIV. 1).

Na otoku Krku ima dolâca sa eocenom. Obronci sastoje iz *nummulitnoga vapna*. J na Cresu ima *nummulitnoga vapna* odmah povrh **gornje krede**, a samo nešto *lapora* i *pješčenjaka*. Petrografično prelazi vapno gornje krede pomalo u nummulitno vapno, da ih je težko razlučiti.

Na otocih Lošinju, scoglio S. Pietro di Nembi i Unji ima izmedju

Digitized by Google

krede i *eocena vapna* sa puževi iz sladke vode i gornjega *foraminifernoga vapna* (Stache XI. 1).

Brda oko Šibenika (medju timi Gosdenjak 727 stopa visok) do Skradina sustoje dielom iz vapna eocenskoga dielom iz vapna krede. Kod Zabljakija ima ono puno nummulita. Kod Skradina ima *vapna* i *laporna pješčenjaka*. Tako i kod Dubravice sa velikimi ljušturami od *Natica* i drugih okamina. Visočina izmedju Cicole i Krka sastoji do Drniša iz *gromače vapnenjaka*, koje kod Mosseka (Drniša) imadu nummulita. Promina ima *gromača vapna*, koje se izmjenjuju sa *laporom*. Ovaj potonji ima *uglja*, veoma mnogo moluska i bilja, osobito *lapor* kod vrela veliki Točak. Okamine su: *Neritina conoidea* Deh.; *Melania Stigii* Brongn., *Natica Sigaretina* Desh. i inih *Natica*, *Turritella asperulata* sl. Brongn, *Melania costellata* Lam. var. *Rostellaria fissurella* Lam. *Rostellaria* sp ? onda *Bulla*, *Voluta*, Oliva itd., *Cardium*, *Pholadomya Puschii* Goldf.

Od Spljeta do tvrdjice Kliša ima *lapora pjesčenjaka* i *gromača vapna*. Nu brdu Marianu (zapadno od Spljeta) ima nummulita.

Brežuljak Poglić kod Zadra ima numulita, *orbitulita* i *Alveolina longa* Czižek. Tako je izmedju Zadra i Benkovca, okolo Ostrovice (a na brežuljku Otrec kod Ostrovice *Cerithium cornu copiae* Sow. neogen?) [Hauer III. 1.].

Brežuljci plodoviti oko Boke kotorske jesu eocen (Lipold X. 1).

Neogen.

U Hrvatskoj ima *ilovače* (Lehm sa *željeznom rudačom* (Eisenstein), u kojoj je Stur Topusku na zapadu našao Congeriâ i *Cardium Arpadense* Hörn. (Hauer Uebersichtskarte VI.)

Stvorba neogena nalazi se u Hrvatskoj i Dalmaciji u manjih i većih ponikvah i dolcih, tè sastoji iz naslaga sladkovodenih, a možemo ju uzporediti sa najmlâdjim tercijarnim članom, sa naslagami *kongerija*.

Te stvorbe ima kod *Janje-gore* sjeverno-iztočno od Otočca, gdje-no glineno kamenje malu ponikvu izpunjuje. Kod Bihača južno ima ponikva, koja na svojem prikrajku i u sredini ima bielih vapnenih lapora sa okaminami iz sladke vode. Ta stvorba je dosta razprostranjena u ravnici Drniškoj, onda kod Vrlike i u ravnici Sinjskoj. Na iztočnom prikrajku *Drniške ravnice* sačinjava ona nizke brežuljke. Tud nalazimo ponajviše *jasno-manjastih mekih lapora* sa mnogimi dobro učuvanimi puževi iz sladke vode, Melanopsidi, Neritinami (Miočić, Parčić), onda mjestimice *tuvno-smedjastih*

Digitized by Google

lapora sa vrpcami (Schnur) uglja. Najviše te stvorbe ima u Dalmaciji u prostranoj ravnici Cetinje u okolici Sinjskoj, koja se odtale prema sjevero-zapadu razprostire do Koljana a dalje nastavlja do Vrlike. Kod Vrlike ima naslaga *lapora.* Na cesti izmedju Vrlike i Sinja pokazuju se zapadno od Dragovića *smedjasti vapnjenaci* sa *pješčanimi lapori*, u kojih je odtisaka i jedara Melanopsida. Kod Ribarića nalazimo piesak, koji je dielom *jasno-biel* dielom *tuvno omašten* ugljenom tvari, pun okamina. Dalje odtale do Kova dolazi ta stvorba u naslagah sad prhkijih sad čvršćih. Ravnica *Sinjska* obkoljena je terciarnim kamenjem. I ovdje su ponajviše *lapori* sa puževi iz sladke vode i s kopna, a ovdje ondje i sa slojevi *mrkoga uglja.* Ugalj, zapadno kod Sinja, nije od osobite važnosti. Kod Turjakah južno od Sinja ima *lignita* sa *škriljavcem ugljanim* (Kohlenschiefer) a poklada (Hangendes) je *meki lapor.* (Hauer, Uebersichtskarte X).[1]

Mladjih terciarnih naslaga nalazi se pred Bihačem izpod Rastela. One tud sastoje iz *prhkih pješčanih bielih lapora* (pripadaju naslagam kongerija). Na ravnici Bunićkoj ima *crvenkasta pieska,* koji se valjda amo broji (Foetterle XIII 2).[2]

U ogulinskoj pukovini prema Karlovcu ima gline sa željeznom rudačom (gnjedom), kadkada dosta visoko na obroncih brda. Kod Karlovca leži ona izmjenice sa *pjeskom* i *šljunkom* (Schotter). Dubravi na jugu ima sloj *lignita* (Stoliczka XII. 3).[3]

Inzersdorfske (kongerijske) naslage sastoje iz modrušasto sive *gnjile* (Tegel). Ona ima dosta puta gomolja vapnenoga lapora, naslagâ manje više pjeskovitih, kadkada i čistoga pjeska i kršja. Kadkada se taj pjesak skrutne u velike gomoljaste slitine ili ploče pješčenjaka (Naumann III. Bad. p. 133). Belvederske naslage sastoje iz

---

[1] Najprostranije ponikve sladkovodne jesu Siverićka uz Cicolu i Sinjska uz Cetinu sa puno ljuštura i *lignita* (Hauer XIII. 1).

Ravnice Sinjska i Drniška su najmladje tercijarne stvorbe (Hauer XIII. 1).

Kod Miočića, Ribarića i Turjaka u Dalmaciji ima sladkovodnih naslaga, valjda kongerijske stvorbe. Takovih naslaga ima i u Hrvatskoj (dr. M. Neumayr Verhandl. 1869 Nro. 6. p. 106 gledaj petrefakte).

Neogen u Dalmaciji ima okamina: *Melanopis*, *Nerita*, *Helix*, *Planorbis*, *Melania*, *Pirgula*, *Unio*, *Mytilus* (iz sladke vode).

[2] Podobno belvederskim naslagam — mladje od Inzerdorfske naslage.

[3] Taj cieli kup gline pripada valjda Inzersdorfskim naslagam sladkovodne stvorbe.

Digitized by Google

kršja i obluća, iz pieska i kadkada iz crvenkasto žute gline Najviše je kršja i razpoznaje se kao piesak žutom masti, osim krućih ploča pješčenjaka modrušasto zelenog (Naumann 134).

Blizu gore Biele pokazuju se kongerijske naslage, Blizu *Kalnika i Virovitičkoga brda* pokazuje se izpod kongerijskih naslaga kamenje sladkoslane (brakične) cerithijske naslage i morskoga litavskoga vapna (Wolf XII. 2).

Kod Zagreba ima *belvederskoga šljunka*[1] a pod njim kongerijski ilovasti lapor sa množinom *Congerija* i *Cardia*, onda najdolnja vrsta pokazuje se uz starije brdo *litavsko vapno* (posvema Nussdorf). Izmedju kongerijskoga ilovastoga lapora i litavskoga vapna ulegli su bieli i sivi lapori, *pješčenjaci* i *škriljevci* (kod Podsuseda) sa *Cystoseirites Partschii* Sternb. a te naslage (Podsusedske i Radobojske) odgovaraju cerithijskim naslagam bečke ponikve (*kotlíne* — Stur XII. 2). Cerithijske naslage jesu žuti ili inače jasni piesci, pločasti, dosta puta vapnoviti pješčenjaci i modrušasto-siva gnjila (Tegel, Naumann III. 133).

Brdo *Reka* južno od Koprivnice i brdo *Bilo* (ili Biela) iztočno od Belovara sastoje u svojem osju (Axe) iz mladjih tertiarnih naslaga, iz *kongerijskih naslaga, belvederskoga šljunka* i *pješčilače* (Loess). [Wolf. XII. 1].

Zagrebačka gora obkoljena je *litavskim vapnom* sa mnogimi okaminami, jednakimi sa onimi iz Bečke ponikve. Zatim debele *Inzersdorske naslage* sa *Cardium, Congeria, Melanopsis: Ivančica* obkoljena je *litavskim vapnom*, medju kojim ima pravoga *nulliporskoga vapna* sa *Pecten, Pectunculus, Ostrea* i koralji. Kod Radoboja ima ostanaka od bilja, kukaca i riba. Napokon sliede *Inzersdorfske naslage* na velikom prostoru (Foetterle XII. 1)

Moslavačka gora obkoljena je terciarnom stvorbom. U visinâ kod Križa, Samarice ima *litavskoga vapna*, dalje prema iztoku kongerijskih naslaga. Šuma *Marča* sastoji iz *kongerijskih naslaga* (Wolf XII. 1).

U Slavoniji dieli se neogen u tri razdjela. Najstariji razdio sastoji se iz morskoga *ilovasto-lapornoga pieska* i *pješčenjaka* i *litavskoga vapna*. Sliedeći razdio (odgovara ceritijskim naslagam bečke ponikve) sastoji ponajviše iz *bielih lapora* i *žutih vapnenih lapora*. Mjestimice nalazi se i osobitih *škriljevaca, pješčenjaka* i ila (Let-

[1] Ovaj šljunak spada za stalno na diluvium vidi Pilar: Tragovi oledbe na podnožju zagrebačke gore. Rad. knj. XXXIX.

Digitized by Google

ten), koji su takmina (Equivalent) Radobojskih naslaga sa biljem. Iz ovih dvajuh razdiela sastoji se gora *Brodska*. Gora *Orljavska* i *Požežka* imadu te razdjele neogena na svojih prikrajcih i obroncih, onda u uvalah gore Orljavske. Sa trećim razdjelom neogena je u savezu *trachyt* i *rhyolit* vučinski. Treći razdio neogena sastoji iz *kongerijskoga ilovastoga lapora* (Tegel) sa osobitimi moluški iz *sladkovodnoga vapna* (Moosbrunn) i *belvederskoga šljunka*. Ovaj razdio sastavlja brežuljke, koji gore medju sobom spajaju i nje od ravnica diele (Stur XII. 1). Lipičke i daruvarske toplice izlaze na izdan u obsegu *kongerijskoga ilovastoga lapora*. *Pješčenjaci, škriljevci* i *ilo* (odgovaraju *ceritijskim* naslagam) imadu kod Gradišća nedaleko od Kutjeva sloj *škriljavo-listnata mrka uglja*. Tim naslagam pripada i *mrki ugalj* kod Dobrekuće i Batinjana sjeverno od Daruvara. *Kongerijski ilovasti lapor* ima *lignita*, mjestimice veoma debelih slojeva kod Novske, Raića, Cernika, Paučja (kod Varoši) Češljakovca i Vučina. I naphta kod *Petrovasela* izvire iz kongerijskoga ilovastoga lapora. (Stur XII 1).

Zagrebačka gora, Ivančica, Trakoštjanska i Mihovljanska brda, Kalnik opasani su tercijarom: *morski pješčenjak, litavsko vapno, gromača* i *lapor*, koji odgovaraju *certijskim naslagam*. Niži brežuljci sastoje iz *Inzersdorfskih* naslaga (Foetterle XII. 1).

Uzduž ciele *Ivančice* i *Bistričke gore* složila se je na trias *neogena stvorba* sa morskimi tvorinami, sastojeća iz *ilovastoga lapora* (gline), *pieska* i *litavskih pješčenjaka*. Ta stvorba sačinjava sjeverno i južno od glavnoga Slemena male predgore i brežuljke. Te *morske* terciarne naslage protežu se do podnožja (kod Ivanca), a povrh njih sliede prama sjeveru terciarne *sladkovodne tvorine* (congerijske i belvederske naslage), koji se takodjer iz *ilovastoga lapora* i *pieska* sastoje te se osobito na lievoj obali Bednje na daleko prostiru. I morski i sladkovodni ilovasti lapori imadu slojeva *uglja*. U morskih naslaga na desnoj obali Bednje ima liepoga jedroga mrkoga uglja (sjajni mrki ugalj — Glanzkohle) sa ljusturnim lomom. Pokazuje se kod Lepoglave, Ivanca, Vrhovca, u Bistričkoj i Ivanečkoj jami. Na lievoj obali Bednje su sladkovodne naslage sa slojevi *uglja* (Lignita). On se kopa kod Jezerovca. *Ilovasti lapor* može biti modar, crn, imati tinjca; *glina* može biti žuta, crna. Tud ima s ugljem i *ugljanoga škriljevca* (Kohlenschiefer) [Lipold XII. 2].

Toplička brda sastoje iz *litavskoga vapna*. To je većinom *pun, čvrst vapnenjak, biele*, na nekih mjestih *jasno-žućkaste* masti, na nekih mjestih čist, a na nekih *pjeskovit* ili pomiešan sa krupnijim

Digitized by Google

zrnjem bjelutka. Bieli vapnenjak ima *Cerithium*, *Pecten*, *Ostrea* a bjelutkoviti vapnenjak neima okamina. To vapno leži na *drobnjaku* (Grauwacke) Kalnika, a na vapnu leži *pješčenjak* (Molasse), koji je u obće *sitnozrn*, blizu vapnenjaka ima vapneni liep, a dalje prema iztoku čist je od vapnenjaka, te prelazi u *glineni pjesčenjački škriljevac*. *Sitnozrni pješčenjak* je škriljav, a *krupnozrni* je debeloškriljav. Tanko-škriljavi pješčenjak ima odtisaka od lišća *Salix*. Kod Drenovca ima mrka uglja. I kod Apatovca ima *uglja* Tud je *krupnozrni pješčenjak* sa vapnenim liepom. Kod Drenovca i Apatovca ima u modrušastom *laporu glinenom* množina školjka, valjda *Ostrea longirostris*.

Škriljevac molasni je *jasno smedj*, *crvenkast*, *žućkast*, ponajviše *siv*, različite tvrdoće. Crvenkasto-smedja odlika ima školjka: *Cerithium*, *Pecten*, *Isocardia*. *Laporni škriljavac* razvio se je u dosta velikom iztočno od Svibovca, onda iztočno od Kapele (Vuk. III. 4).

U Kalniku legli su na osje *pješčenjaci* sa *mrkim ugljem*, *litvansko vapno* sa *Pecten latissimus* i *Ostrea callifera*, nad tim *sivi i bieli lapori* (usporedjuju se sa cerithijskim naslagami), napokon *kongerijske naslage* (Wolf. XII. 2).

U Kalnici slegle su se na starije kamenje *gromače* i *litavska vapna*, koja Kalnik obkoljuju. *Gromače* leže izpod *litavskoga vapna* i imadu gdjegdje slojeva *uglja* U gromači, koja se upotrebljuje za zidanje, ima dosta puta i litavskoga vapna. Dalje oko toga ima *sivih prhkih lapora*, koji su član *cerithijskih* naslaga. Kod Osieka, Apatovca i Ivanca južno priključuju se onda tim pojasom u još nižih brežuljcih *rahli pješčenjaci* puni tinjca sa slojevi *lignita* koji *kongerijskim* naslagam pripadaju. Lignita ima kod Glogovnice, Rasine, Apatovca, Jagnjedovca i u Ceklinici kod Miklouške. Slojevi imadu *Unio* i *Helix*. *Cardium conjungens*, *C. apertum*, *Congeria subglobosa*, *C. triangularius* i *C. spathulata* su one vrsti, koje se najviše nalaze. I okremenjenih debala drveća nalazi se izmedju Sokolovca prema Miličiani. Gornje naslage kongerijskih naslaga tvore *glinu*, koju lončari upotrebljuju, kao kod Brzaje u Kovačićkoj satniji. Toj glini pripada i *glibna* (glibovna) željezna rudača (Sumpferz) kod Marče, koja daje 40% željeza.

Belvederskoga šljunka ima debelih naslaga kod Apatovca, onda na razvodnji izmedju Drave i Save na više mjesta. Kod Novigrada je on u svojih dolnjih naslaga konglutinovan, tè se upotrebljuje kao jedini kamen za posipanje ceste Slavonske u gjurgjevačkoj pukovini (Wolf XII. 2).

Digitized by Google

U zapadnoj Slavoniji ima *kongerijskih, cerithijskih* naslaga i *litavskoga vapna.*

Cerithijske naslage u Hrvatskoj, Slavoniji jesu staložine sladke vode, barem najvećim dijelom, dočim su one u bečkoj ponikvi staložine slanične vode a u ugarskoj ponikvi morske vode.[1]

Iduć iz Okučana u dolinu Sloboštinu nailazimo kod Čagâ (valjda Čaglja) na *biele vapnene lapore* i *sive lapore.* Pod lapori dolazi kod Berkovca na zapadnih obroncih litavsko vapno koje se u Berkovcu lomi i za zidanje upotrebljuje Pod tim vapnom pokazuje se na sjevernom kraju Berkovca *ilovasti lapor* za foraminiferami mnogimi (str. 288) i kadkada Cypridinami. U okolici Rogoljskoj dolazi kao najniži član neogena *ilovasto-laporni piesak, siv* i od česti vapna *bieopjegav* sa mnogimi Bryozoi i foraminiferi (str. 288), nješto Cypridinami. Iz Rogolja iduć u Gornji Čaglić vidi se na desnom obronku dola izpod kršja iz vrstih kristalničnoga kamenja svuda *ilovasto-laporni piesak* Rogoljski. Skoro na slemenu mienja se kamenje. *Biele pješčano-ilovasto-laporne* i vapneno-ilovasto-laporne naslage sa *Amphistegina Haueri* Orb. i *A. mamillata* Orb. izmjenjuju se sa *litavskim vapnom,* koje je puno *Nullipora.* Na povilu već nalaze se *bieli vapneni lapori,* koji se odtale do Voćarice nalaze i tud sve brežuljke tvore. Niže staložine morske naslage ispod litavskoga vapna nalaze se dakle samo u porečju Sloboštine; one su pokrite ponajprije *litavskim vapnom,* koga doduše svagdje nije, a onda bielimi vapnenimi lapori.

Iz Raića iduć sjeverno u Raićki dol vidi se na obroncih dola svuda *bieli vapneni lapori,* u podnožju dola pako *sivi lapori* izmjenjujući se sa *pješčenjaci* i *škriljevci.* Na škriljevcih ima krilaca od kukâca kao na Radobojskih škriljevcih. Tud je i ostanaka od bilja.

Od Rogolja do Pakraca nalazimo na zapadnih bočinah orljavske gore na goru neposredno naslonjeno *litavsko vapno,* a ovo pokrivaju i sliede *lapori* tja do Pakre. U Pakracu samom izza crkve i još nješto dalje sjeverno pokaznju se izpod lapora *litavsko vapno,* koje ondje lome i njim zidaju. Ono je ovdje mjestimice *gromača* iz *nullipora* i odlomaka od *Pecten latissimus* Brocc. i inih ljušturnjaka, Tud je *litavsko vapno šupljikavo* zbog raztrošenih u njem okamina. Šupljinice pripadaju: *Cerithium rubiginosum* Eichw. i *C. plicatum* Brug.

Od Pakraca prema iztoku preko klanca, koji vodi iz Pakraca u

[1] Sad se zna za stalno da su Ceritske naslage staložina jedino lužnih voda.

Digitized by Google

Požegu, do poriečja Orljave nalazimo iste naslage neprekidno. U kotlini Brusovačkoj nalazimo na kristaliničnoj gori kao najnižu naslagu *bielo-sivi lapor,* koji se veoma lasno razpada i koj je takmina Rogoljskoga *ilovasto-lapornoga pješčenjaka*, a na njem je *litavsko vapno,* naličnо Pakračkomu. U ovom ima *Pecten latissimus* Brocc., *Gryphaea cochlear Poli* i inih ljušturnjaka, onda: *Clypeaster grandiflorus* Bronn.

Izmedju Brusovca i Pakraca pokrivaju *litavsko vapno* svagdje *žućkasti vapneni lapori* (cerithijski horizont), koji na mnogih mjestih imadu kosti od riba, onda ovdje ondje *Cardium plicatum* Eichw., *Planorbis* i *Callitrites Brongniarti* Endl.

Od spomenutoga klanca možemo na desnom obronku drage Pakre preko Ožegovca i Branežca, kraj Sirača do Daruvara naći iste naslage na bočinah Orljavske gore, a naći ih i u dràgi Biele preko Zaile do u okolinu Zvečeva. Na ulazu u dragu Biele, poimence oko Markovca razvilo se je *litavsko vapno* pravilno, a na njenom istočnom kraju kod Zvečeva nalazimo samo *krupne gromače,* slabo glutinovane a iz valutica kristalična kamenja sastojeće, koje kristaliničnu goru pokrivaju. U iztočnoj okolini Daruvarskoj iduć iz priedjela *kongerijskih* na triašku goru prelazimo najprije *lapore* i *vapnene lapore,* onda *litavsko vapno.*

Litavsko vapno iztočno od Daruvara a sjeverno od Vrbovca znamenito je, što ima valutica triaškoga vapna uklopljenih. Tud ima podpuno zaobljenih valutica, manje okruglih i uglatih komada triaškoga vapna i dolomita okolo naokolo obkoljenih od nullipororovine litavskoga vapna, neki su cieli, većina ih je u jedru (srcu) načeta i manje više daleko prema površju raztrošena, na pol ili posvema šuplji, tako da valutici ni traga nije, nego samo šupljína valutice ostala.

Na svih ovih mjestih i gdje se izrikom nespominje *litavsko vapno, najniža* je *neogenska* naslaga.

Sjeverno-iztočno od Daruvara i sjeverno od Vrbovca (gdjeno su šuplje valutice) sliedi dràga Dobrakuća. Ovdje ima medju naslage *vapenoga lapora*, kao kod Raića, uloženo *škriljavoga kamenja* i *pješčenjaka* sa *ugljevitim ilom* (Kohlenletten). U ovih potonjih ima ostanaka bilja, kosti od riba i mekušaca iz sladke vode. U jarcih sjeverno od Bunjana ima tankih uložaka mrkoga uglja.

Bregovi sjeverno od Vučina sastoje se iz *bieloga vapnenoga lapora.* Vučinsko brdašce sa podrtinom ima na južnom obronku blizu podnožja *trachyt*, a na ovaj naslonile su se strmo uzdignute na-

Digitized by Google

slage litavskoga vapna, nad kojimi sliede *vapneni lapori*, sačinjavajuć vrh i sjeverne obronke brdašca. *Litavsko vapno* u blizini trachyta je bielo kao kreda, škuljičavo, škuljice napunjene su sitnim praškom vapna, koji izpada, kad se o kamen lupa, a kamen se u obće veoma lako u komade razpada. Tek više hvatih daleko od trachyta opet je *litavsko vapno žućkasto* kao obično.

Od Vučina iduć u dol Rupnica (potočić) pokaže nam se već iza zadnjih kuća na južnom kraju izpod *bielih laporâ litavsko vapno* (u Nussdorfskom obliku), sastojeće ponajviše iz slabo se skupa držećih malih *Nullipora*, *Amphistegina Haueri*, bryozoâ: *Hornera hippolita Defr.*, *Myriozoum geminiporum* Rss., *Cellepora globularis* Bronn i množine razlupanih školjaka od *Ostrea digitalina* Eichw., i inih vrstih.

Izpod litavskoga vapna pokazuje se trachyt.

Od Vučina u dolcu *Jovanovica* (potočić) ima takodjer *vapnenoga lapora, litavskoga vapna* i *trachita*. Trachit leži ovdje na litavskom vapnu.

Od Vučina do Drenovca nalazimo *litavsko vapno* i na podnožju dola i na obroncih, poimence na putu iz Drenovca u Veliku, dosta visoko. Tud neima *vapnenoga lapora*, nego litavsko vapno pokrivaju odmah *kongerijski pješčenjaci*. Kod Orahovice pako nalazimo *bieli lapor*, i samo na putu iz Duzluka u Šumedje ima izpod njih *gromača litavskoga vapna*.

Krndija[1] je obkoljena *kongerijskimi* naslagami. Na Našičkoj strani ima i *čvrstih litavskih vapnenjaka*, koji se samo na obroncih dubokih dolaca (uvala) mjestimice izpod kongerijskih naslaga vide i u Žoljanu lome za zidanje. Na Bektežkoj strani kod Gradišća ima kao kod Vučina slabo se držećega *nullipornoga vapna* donekle uz cestu (str. 292) sa nullipori i bryozoi.

Na visih oko Gradca i zapadno od njega, a i u malom koritu sjeverno od Gradišća ima kamenja, koje je skoro bez svakoga saveza sa dosadanjimi neogenimi naslagami. U dulibi kod Gradišća ima *škriljavih pješčenjaka* (Schiefersandstein) i još više ila (Letten). Ilo ima mnogo ostanaka od riba, koji su svi veoma razrušeni. U ilu imadu tri sloja dobra *mrkoga uglja*. U prokladu uglja pokazuju se *mački* i *gromače*, koje imadu kršje dielom *trahita* dielom *basalta*. Timi mački i gromačami izpunjen je ostali dio koritine.

---

[1] Neogenske naslage sastoje tud iz *pieska, pješčenjaka, ilovače, opuke* (Schieferthon) *laporna škriljavca i mrka uglja*. (Wodiczka F. VI. 4).

Digitized by Google

Na visu *Kutjevačkom* kod Kutjeva vide se *ilovačni laporni škriljevci*, koji se razpadaju, i pješčenjaci, koji se izmjenjuju. Pješčenjaci imadu ostanaka od riba i bilja (jedan komad *Melania Escheri* — Cerithijske naslage). *Škriljavi lapori* imadu u sebi često velikoga kršja kvarcita i kristalinična kamenja. U njih ima *uglja* sjeverno od Kutjeva.

Od Kutjeva do Velike neima starijega neogena. Kod Velike pako nalazimo samo *litavsko vapno* i izpod njega ležeće naslage, i to od Velike zapadno do Orljavca. Lapora (cerithijskoga horizonta) nije tud. Litavsko vapno izmedju Velike i Orljavca oblika je kao ono od Gradišća i Vučina.

Niži član neogena (Rogolje, Benkovac ili Boder) nadjen je kod Velike. Najniža naslaga je tud *krupni pješčenjak*, koji je mjestimice *crven kao cigla*, onda nad njim *bieli lapor*, koji se lasno razpada, a posvema jednak onomu iz kotline Brusovačke, a na ovom *litavsko vapno*. Mjestimice pomaljaju se iz bieloga lapora triaški škriljavci kao ostrva, koje onda neposriedno pokriva litavsko vapno. Litavsko vapno od Orljavca ima *Pecten latissimus* Brocch.

Od Orljavca do Podvrška i odatle do Požežke gore razprostrli su se *bieli lapori* i *vapneni lapori* (cerithijski horizont). Od Podvrška do Rogolja nalazimo uz Orljavsku goru samo najmladji član neogena (kongerijske naslage).

Požežka gora. Iz Požege iduć na zapad preko Brestovca, Ivandola, Opatovca do Baćindola vide se samo *vapneni lapori*, koji tud stariju goru pokrivaju. Kod Baćindola u dolini iztočno pokazuje se i *litavsko vapno*, a u njegovom podkladu pokazuje se *žuti piesak* sa *slitinami pješčenjaka* na južnom podnožju tamošnje podrtine, bez okamina. *Litavsko vapno* pokrivaju *bieli lapori* (cerithijski horizont), koji preko Dresnika, Lipovca, Bresnice do Pleternice cielu južnu bočinu Požežke gore obkoljuju. Tek u okolici Gornjega Lipovca, izmedju Matičevića i Pavlovaca pokazuje se *litavsko vapno*, i to u veoma zanimivih okolnostih. Na Požežkoj gromači leži vrsta od *praha bieloga vapna*, u kom je krugalja od *nulliporâ*, velikih kao šaka i većih. Na tom *nulliporskom vapnu* leži 3 do 4 stope debela vrsta *šupljikava vapna*, koja se iz samih ljuštura: *Cerithium pictum* Bast, *C. rubiginosum* Eichw., i *Mactra podolica* Eichw., *Ervilia podolica* Eichw., i *Cardium vindobonense* Partsch sastoji, koje su skupa slabo konglutinovane. Tu šupljikavu naslagu pokriva onda *puno ceritijsko vapno*, koje na skoro prelazi u *vapnene lapore* i *biele lapore*, koji se onda razprostiru do Rešetara, Petrovasela i

Digitized by Google

dolnjega Lipovca. Ti bieli lapori su zato znameniti, što iz njih izvire *nafta* iztočno kod Baćindola, i kod Petrova sela u potočju Čurka. Kod Baćindola natopljen je diluvialni šljunak naftom, a kod Petrova sela izvire ona iz *žućkasto bieloga vapnenoga lapora* ili iz *paklinita lapornoga škriljevca.*

Od Pleternice na zapad do Požege na sjeverno iztočnih obroncih Požežke gore ima samo gdjegdje ostanaka starijega neogena. Tako je kod Požege iztočno kod Kapelice. Tud ima osobito *litavskoga vapna,* u kom je riedko nullipora, ali veoma mnogo bryozoa, onda foraminifera, štipalica od raka, balâna, *Terebratula, Argiopa decollata* Gm. i *A. pusilla* Eichw., *Fibularia* i boculicâ od ježina morskih (str. 295).

Izmedju Drvišage i Vidovaca prislonili su se *vapneni lapori* (cerith. hor.) na goru. Napokon južno od Požege leže debele naslage starijega neogena na visih gore kod Ševaca, na starijem kamenju gore.

Brodska gora sastoji se iz *starijih neogenih* naslagah, i to *litavsko vapno* ukazuje se samo na južnom obronku kod Grabarja i njegovoj okolici, dočim *bieli vapneni lapori* vas ostali viši dio gore sastavljaju. Tako u okolinu Pake, Rušova, odtale dalje iztočno do Varoši i Majara, zapadno do Pleternice i južno do Odvoraca i Zdenaca, nalazimo samo *vapneni lopor* (cerith. hor.).

U nastavku Orljavske gore nadjeno je duboko pod kongerijskom naslagom u dolcu kod Pridvorja sjeverno zapadno od Djakova *litavsko vapno,* koje lome, i upotrebljnju zà zidanje ili kreč peku.

Ostali veći dio terciarnih brežuljaka sastoje iz *kongerijskih naslaga.*

U zapadnoj Slavoniji imadu *kongerijske naslage* u bitnom iste razdjele kao i u bečkoj ponikvi. Glavna naslaga je u osobitom razvitku faune. *Paludina Sadleriana* dolazi u naših nâslagah u prevelikoj raznolikosti i promjenah. Tako i *Melanopsis* i *Unio.* Ondje su *belvederske naslage, šljunak* i *piesak* onako razvite kao u bečkoj ponikvi blize prema ugarskoj ponikvi. *Belvederski šljunak* se je ovdje samo mjestimice razvio, najbolje i najviše na južnom obronku Brodske gore sjeverno *Gromačnika* i kod Kinderova nedaleko Grabarja. Ali *belvederski piesak,* u obliku, u kojem se kod Moosbrunna i Reissenberga pod belvederskim šljunkom nalazi, kao *pjeskovita pješciljačasta ilovača* razprostro se je najdalje u zapadnoj Slavoniji. Jer ona pokriva cieli priedjel kongerijskih naslaga 4 do 10 hvati debelo, pa sâmo na uvaljenih mjestih pokazuju se starije amo spada-

Digitized by Google

juće naslage. Ova *ilovača* razlikuje se tim od *pješčijlače*, sto se uslied raztrošenja iz vana pokazuje *smedjastožuta*, u nutri pako i na skorih zadercih *modrušasto-siva*.[1])

Bliža starija naslaga *sladkovodna vapna* bečke ponikve nalazi se posvema u istom obliku kao kod Moosbrunna u zapadnoj Slavoniji kod crkve sv. Leonharda, sjeverno zapadno od Cernika.

Pod običim pokrovom ilovače pokazuje se ponajprije *pjeskoviti, zelenkasti ilovasti lapor* sa *Valvata piscinalis* Lam. Pod *tim* sliedi naslaga *sladkovodnoga vapna*. Ovo je *žućkasto-bielo, žuto-pjegavo*, u tankih 3 do 4 palca debelih vrstah, te ima osim Congerijâ, Helix, Planorbis i Melanopsis, koje se samo kao jedra ili šupljine nalaze Još dublje sliede debele naslage prhka, skoro (alm — artig.....) sladkovodnoga vapna, izmjenjujuć se *žutim ilovačnim pieskom* i *tavno-modrim škriljavim ilovastim laporom* sa okaminami: *Valvata piscinalis* Lam., *Melanopsis Esperi* Fer., *Paludina tentaculata* L. *P. concinna* Sow., *P. Sadleriana* Partch, *Neritina transversalis* Mhlf. — *Ilovasti lapor* biva dublje deblji i ima sloj *lignita*. Izpod lignita je *ilovasti lapor*.

Kongerijske naslage valjda su se u cieloj zapadnoj Slavoniji tako složile, ako se na većini mjesta osim istovalje belvederskoga pieska pokazuje samo najdolnja naslaga i premda se sladko-vodeno vapno samo riedko i mjestimice razvilo. Okamine nadjene su na više miesta.

Lignita ima nadalje kod Novske u dolu Bukovici, kod Jagme (Stur XII. 2.)

U *Fruškoj gori* obkoljeno je osovje (Kern) gore pojasi *litavskoga vapna, laporâ* (cerithijski horiz.) i kongerijskih naslagâ. Ondje je težko ustanoviti medju morskoga *litavskoga vapna sladkoslanih* (brakičnih) *cerithijskih naslaga*, buduć da je višekrat morska zemlja postala sladkoslanom. Tako se *bjelkasti vapneni lapori* kod Ledinaca više puta izmjenjuju sa litavskim vapnom. Uz Dunav sjeverno-zapadno od Slankamena vidi se povrh gornje krede *pjeskovit* rahao *tavan* sa mnogimi Echinodermi, pomiešan sa mnogimi krugljami Nullipora. Nad njim leži tavan sa *Ostrea cochlear*, a nad ovom sliedi *vrsta vapna* sa *Pectunculus polyodonta*. Sada sliede gore *pjeskovite naslage* sa *Cerithium rubiginosum, C. pictum, Trochus patulus*, a dalje gore uz Cerithie *Carbula carinata*, još više gore *Myti*

[1] Velik dio povrh nasada sa Paludinami a izpod tako zvanoga belvederskoga šljunka ležeće pješčilače spada na Loess.

Digitized by Google

lus, *Lucina divaricata*, *Arca barbata* s drugimi morskimi vrstmi. Najdolnje i gornje naslage su kakle morsko vapno, a srednje su cerithijsko vapno (Wolf XII. 2)

Samoborska gora. *Staložine morske i sladkoslane* (bočatične ili slanične). Od Samobora južno preko Plešivice do Orlja uz Kupu protegao so je uzki komad ovoga kamenja: odmah uz goru *nulliporsko vapno* i *gromača* morske tvorbe, i bieli i *žućkasti lapor* i *vapneni lapor* slanične tvorbe. Južno od Samobora neima morske stvorbe, nego je tud južno i južno iztočno pod kongerijskimi naslagami *bieli vapneni lapor*, koji je takmac *Podsusedskomu škriljevcu*. Tek podrtini Okićkoj na zapadu nalazimo *litavsko vapno*, odtale dalje do pod Plešivicu vidi se samo *vapneni lapor*, dielomice sa Cardiami i *Cerithium pietum*. U tom priedelu dolazi se težko do *litavskoga vapna*. Pod Plešivicom vide se sve naslage. Gore na obroncih gore vide se tavani Nullipora sa Echinodermi i *Clypeaster grandiflorus* Lam., *Scutella Faujasii* Defr. i *Pecten latissimus* Broch. Na *litavskom vapnu* leži petrografično sasvim jednako *vapno*, u kom ipak ima: *Cerithium pictum* Bast. *Cardium plicatum* Eichw. *C. obsoletum* Eichw. Na tom *vapnu* leži *bieli vapneni lopor* sa ostatci bilja. Kod Vranovadola i Podturnice zamienjeno je litavsko vapno sa *gromačom vapna*, a na ovoj leži *bieli vapneni lapor*. Tako je i u okolici Slavetića i Dola. Vis Slavetićki, na kom je crkva, sastoji iz *gromače litavske*, a to se vidi do Dola. No gromači je debela naslaga *vapnenoga lapora*. Izmedju Krašića i Orlja naslonila se je na goru *litavska gromača*, ali ovdje nije *slanične stvorbe*, jer gromaču pokriva neposredno *kongerijski ilovasti lapor*.

Lasinji na jugo-zapadu (gdje eocena) u dolu Sjeničak kod Selâ Gornjega i Dolnjega Sjeničaka, onda Lasinji na jugo-iztoku u potoču Trepče od Bovića dole do Kupe i na desnoj obali Kupe izmedju ušća Trepče i Gline kod Slatine. Na tih mjestih ima *bjelkastoga vapnenoga lapora* sa samimi jedri okamina, medju kojimi ima često: *Isocardia cor* L. i *Calyptraea Chinensis* L. po čem je taj lapor stariji od litavskoga vapna.

Izmedju Gline i Une, južno-zapadno i južno od Petrinje, poslagale su se na visi sastojeće iz eocenskoga pješčenjaka naslage morske stvorbe. Tako se na iztočnih obroncih Hrastovičkoga brda južno od Petrinje vide tavani *nulliporskoga vapna* izmjenjujućega se sa tavani mekoga vapna u koga se je mnogo velikih i malih *kruglja nulliporskih* uklopilo. Pod timi vrstami sliedi *siv, čvrst*

Digitized by Google

kamen, pol ilovasti lapor o pol litavsko vapno sa mnogimi malimi nullipori. U taj kamen uložio se je vrstimice *sivi pješčenjak* sa mnogimi individui jedne vrsti *Pecten*. Nadalje vide se u njem vrste *žućkastoga litavskoga vapna* sa jedri od *Pectunculus*, *Conus* i *Pholadomya*.

Zapadno, južno i južno-iztočno od toga litavskoga vapna razvile su se *cerithijske naslage*. Na jugu i jugo-iztoku su isti *bieli lapori* i *vapneni lapori* kao u Samoborskoj gori. Sjeverno od Gore jednake su one i petrografično bečkomu *cerithijskomu vapnu*. Tud ima više lomišta kamenja. Kod Utinje vidi se u njih *litavsko vapno* a na njem *vapno* petrografično mu sasvim spodobno, ali neima *nullipora*, kao što litavsko vapno izpod njega, no ima *Cerithium pictum* Bast. i *Cardium obsoletum* Eichw. U lomištih dalje na jugu ima na dnu *cerithijskoga vapna*, nad njim gore petrografično mu sasvim jednako *vapno*, koje ima množinu: *Congeria*, *Paludina*, *Melanopsis Martiniana* Fer. i *M. Bouéi* Fer. i jedri inih vrstih Melanopsida.

Ostala lomišta su u obsegu *kongerijskoga vapna*.

Na brdih Šumarici i Vranova glava ima južno od Gline do Klasnića i sjevero-iztočno od Kostajnice do Umetića starijega neogena.

Izmedju Gline i Klasnića vidi se to uz potok Buzetu i Maju. Vis kod Klašnića ima osobito *litavsko vapno*. U njega je naime malo nullipora, ali tim više odlomaka od mekušaca a osobito kršja od *Explanaria astroites* Goldf. To *litavsko vapno* vuče se od Klasnića sjeverno do Prieke i Vrtlina, naslanjajuć se dielom na eocen dielom na stariju goru. Već u dolu Buzeti, a još bolje izpod Vrtlinâ dolazi on u običnom obliku *nulliporskoga vapna* sa jedri osobito od *Pectunculus glycimeris* L. Sjeverno priključuju se litavskomu vapnu kamine slanične stvorbe, koje je sad *bieli vapneni lapor* sad *Cerithijsko vapno*. Cerithijsko vapno ima uz Buzetu kod Šibina (gdje se i lomi) *Cerithium pictum* Bast., *Buccinum duplicatum* Sow., *Cardium plicatum* Eichw, *C. obsoletum* Eichw. i *Tapes gregaria* Partsch. Kod Skele na Uni na ušću Buzete ima cerithijskoga vapna (lome ga) na obiuh obala Une, koje se iz samoga *Cerithium pictum* sastoji. Na lievom obronku Maje pako od Klašnića do Gline vide se *vapneni lapori* slanične stvorbe. I Dragotinski visi sastoje se iz *vapnenoga lapora*. Na sjevero-iztočnom obronku brda Vranova glava od Umetića do Kostajnice leži na eocenu *litavsko vapno*. Tako se u okolici Čukur vide naslage *litav-*

Digitized by Google

skoga vapna, naime izmjenice naslage tvrdjega i mekšega *nulliporskoga vapna*. Od toga povlaka litavskoga vapna do rieke Sunje vide se *vapneni lapori* slanične stvorbe. Izmedju Kostajnice, Dubice vidi se ova stvorba. I to od Kostajnice do čardaka Vranj sastavlja litavsko vapno strme obronke visa, a i kod Baćina ima na triasu nešto *litavskoga vapna*, u kom je i bryozoâ. Od Baćina do Dubice stoji na obroncih visa samo *cerithijsko vapno* sa *Cerithium pictum* Bast. i *Ervilia podolica* Eichw.

U ponikvi Dvorskoj i Zrinjskoj od Kozibroda do Zrinja vidi se *litavsko vapno*. Kod Zrinja vide se i niže naslage morske stvorbe. Tud se vidi više sad čvršćih, sad sasvim mekih naslaga *nulliporskoga vapna* medju sobom se izmjenjujućih. Pod tim nulliporskim vapnom (ima i *Pecten latissimus*) sliede naslage *pješčenjaka*, koje su pune: *Bulla lignaria* L., *Melanopsis picta* Hörn., *Arca diluvii* Lam., *Polia legumen* (Solen) L., *Tellina Schönni* Hörn., *T. planata* L., *Lucina multilamella* Desh. *Cardium Michelottianum* Mayer.

Pješčenjak sa *Lucina multilamella* uzporedan je *Gaudendorfskomu* iz Hornske ponikve. Taj pješčenjak je *sitnozrn, krut, veoma žut*. On je odmah izpod *litavskoga vapna*. Dublje još sliedi *crveni pješčenjak* nekoliko hvatih debeo, ali ovdje neima okamina (uzporedan Gainfahrnskom iz alpinske bečke ponikve).

U okolici Pedaljskoj sastoji Pedaljski vis (sa podrtinom) dielom iz *litavskoga vapna*, dielom iz debelih *tavana koralja*, medju kojimi *Explanaria astroites* Goldf. ciele klisure tvori. U tamošnjem dolcu ima 3 do 4 palca debeli sloj *mrka uglja* u piesku, koga sliede tavani *pješčenjaka* i *gromače*. *Piesak* i *pješčenjak* su *žutocrveni*. U piesku ima kruglja iz toga pieska, koga gnjeda željezna rudača skupa drži, u kojih je najviše: *Heterostegina costata* Orb. onda mekušaca: odlomci od *Pecten*, *Turritella vermicularis* Brocc. i *Cardium edule* L. (?) U Zrinj-Dvorskoj ponikvi vidi se dalje morske stvorbe u onoj tiesnoj uvali, kroz koju potok Žirovac kod Dvora u Unu teče. Lievi obronak te uvale pokazuje vrstâ *ilovačna pješčenjaka*, u kom je mnogo krugljâ *nulliporâ*, dakle *takmac litavskoga vapna*. Pod tom vrstom dolazi *ilovačan piesak* sa naslagami *kršja* i *gromače*. Ove dolnje naslage su *tuvno-crveno-smedje*. Na desnom obronku uvale vidi se takodjer *ilovačan žućkasto-siv pješčenjak* sa krugljami *nullipora*, koji se izmjenjuje su vrstami *pravoga litavskoga vapna*. Izmedju toga litavskoga vapna i temeljne gore Lebernice ima u Klancu, koji u Zakopu vodi, *crveno i sivo-*

Digitized by Google

pjegav pješčenjak sa ovimi mekušci: *Conus ponderosus* Brocc., *Pectunculus Glycimeris* L., *Venus Dujardinii* Hörn., *Cardium fragile* Brocc. i *Pecten flabelliformis* Bronn. Taj priedjel spodoban je *Gainfahrnskom*.

U Zrinsko-Dvorskoj ponikvi nalazimo i *slanične* naslage razprostranjene. Od Dvora sjevero-iztočno do Zrinja nalazimo u gudurah i na visih *biele, žućkaste* i sive *vapnene lapore*. Kod Dvora na visih ima u *žućkastih vapnenih laporih Cardium plicatum* Eichw. u množini. Dalje kod Segestina, gdje no ima u laporu sloj *mrka uglja* i sjeverno do Zrinja jesu *škriljevci* i *lapori sivi* podobni Radobojskim i Podsusedskim naslagam.

Oni imadu ostanaka od riba, bilja, poimence u škriljavcih: *Cystoseirites communis* Ung i *Diospyros brachysepala* A. Braun., kao u Radoboju. Ove naslage leže svagdje na *litavskom vapnu* ali se neuzpinju tako visoko, kao vapno litavsko.

Kongerijske naslage. Kod Dubovca (Karlovca) pokazuje se de bela naslaga *belvederskoga pieska* i *šljunka*. Taj je mjestimice *sasvim biel*, mjestimice *žućkast, crvenkast* i *veoma crven*. Pod belvederskim šljunkom i pieskom sliedi red vrstâ *ilovasta lapora*, koje su zamjenice *žućkaste, smedjaste* i *modrušaste*, a imadu *Congerija spathulata* Partsch, *Cardium apertum* Münst.

U Pounju kod Vranovinu vidi se odmah povrh eocenskih pješčenjaka *ilovasti lapor, siv* ili *žućkast*, mjestimice i nješto pjeskovit, imajuć sloj *lignita*. Nad laporom leže *belvederske* naslage sa *Cardium semisulcatum* Reuss, *C. Arpadense* Hörn.

Kod Gora na putu iz Petrinje u Glinu, leži na *cerithijskom vapnu kongerijsko vapno* sa *Congeria triangularis* Partsch, *C. spathulata* Partsch, *Melanopsis Martiniana* Fér. *M Bouéi* Fér. i inimi mekušci, a nad njimi *belvederske naslage*.

To su takmaci kongerijskih naslaga bečke ponikve.

Uzduž iztočnoga kraja Samoborske gore malo je kongerijskih naslaga. Kod Grdainca ima dràga mala u werfenskom vapnu, koja je izpunjena gnjilom (ilovastim laporom, Tegel) kongerijskih naslaga. Tud je i *mrkoga uglja*. Povrh Grdainca u dolu više zapadnom ima duliba izpunjena *gnjilom* kongerijskom, u kojoj se nalazi *lignit* od Bregane.

Na južnom podnožju Samoborske gore u okolini zapadno od Rakovpotoka pokriti su svi visi debelimi naslagami *belvederskoga šljunka*, koj ima u sebi *kršja bjelutka*. Od Klinčosela preko Drežnika i Martinskogsela u Samobor vidi se dole *kongerijska gnjila*,

Digitized by Google

a gore debele naslage *šljunka*, koji se mjestimice izmjenjuje sa *krutimi gromačami*. Kod Martinskogsela uz cestu gore vide se po više hvatih debeli tavani *šljunka*: *Krupno kršje* izmjenjuje se *pieskom sitnim*. Kršje sastoji ponajviše iz bjelutka: ziljski pješčenjaci i triaški vapnenjaci su rjedji. Prema zapadu nestaje *šljunka*, i već sjeverno od Jaske pokrita je *kongerijska gnjila* sa žutom ili crvenom ilovačom.

U okolici sjeverno od Karlovca od izlieva Kupe u ravnicu do Karlovca ima najviše *belvederskoga šljunka*. Njega zastupa ovdje mjestimice *crvena ilovača*. Već kod Karlovca možeš na obroncih pregledati sve prielaze od *najkrupnijega belvederkoga šljunka* do *najsitnijega pieska iz samoga bjelutka* i od ovoga do *najčvršće ilovače*. Sastavine *šljunka* su sad samo kršje čistoga bjelutka, sad samo kršje vapna, sad kršje iz obojega skupa. I *piesak* je mjestimice čist piesak od bjelutka, sad je ilovačan, manje više vapnovit. Màst se mienja od sasvim čiste do smedjasto-žute i žuto-smedjasto-crvene, kadkada vidi se to na jednoj vrsti, kadkada na više vrstah, vrlo često samo na komade, a to i u šljunku i piesku i ilovači.

Iz Karlovca zapadno u Novigrad vidi se uz cestu, kako za *belvederskim šljunkom* sliedi *piesak*, kako piesak prelazi u *ilovaču* a ova poprimiv vapna ili valutica bjelutka polagano prelazi u *belvederski šljunak*. Ovdje dakle nemože govora o kakvom poredanju tih naslaga biti. Ima bo miesta, gdje nad pieskom sliedi ilovača, nad ovom šljunak, i obratno, a i još drugač.

Dalje u Krašju biva kršje manje a napokon ga nestaje sasvim. Pod timi naslagami (dakle i ilovačom) nalazimo u prostranijih ponikvah *gnjilu* (Tegel). Tako poimence kod Ribnika. U *belvederskih naslaga* zapadno od Karlovca osobito u *ilovači* ima sad većih i po centu težkih, sad samo kao šaka velikih komada *gnjede željezne rudače*, koju kod Rosopajnika i kod Netretića pokazuju.

Izmedju desne obale Kupe i Trebče ima *belvederskoga šljunka najviše*. Sjeverno od Vrginmosta i Vojnića ima brdina, koja se od podna do vrha sastoji iz *belvederskoga šljunka* i *gromače, pieska* i *ilovače*. U tih naslaga ima do vrha *gnjede željezne rudače* i to u drobtina a i vrstimice u tako zvanih lopušina (Schalen) i to u više naslaga jedne povrh druge.

Izmedju Trebče i Gline nalazimo iste naslage i u istih okolnostih. Za primjer. U dolu sjeverno od Čemernice (Vrginmostu na iztoku) ima lomišta te u jednom i istom gore veoma smedjocrvene, a dole

Digitized by Google

gromače biele kao mlieko, dočim jim je petrografično sastavljenje iz krši dolomita i bjelutka jednako.

Belvederski šljunak i *kongerijska gnjila* na iztočnom podanku Petrove gore izmedju Vrginmosta i Topuskoga znameniti su sbog slojeva *gnjede željezne rudače* i *lignita* u Vranovini, ali još i drugač. I u ovom priedjelu ima najviše *belvederskoga šljunka*. Kod Topuskoga skrutnuo se je *belvederski piesak* kao *pješčenjak*, koga tud za zidanje lome. Taj *pješčenjak* ima Cardiâ, nije vrstan i skroz je sitnozrn, riedko ima krši velike kao konoplje zrno; on je žućkastobiel sa nepravilnimi prutci crvenkastimi i veoma crvenimi. Od Topuska zapadno do podno Petrove gore pokriti su svi visi belvederskimi naslagami. Čim bliže prema gori, tim više ilovače ima i u njoj *gnjede željezne rudače*. Izmedju Perne i Blatuše u okolini Blatuše brda vidi se *ilovača* sa manje više krši od vapna. Na brdu Blatuši kopa se *gnjeda željezna rudača* (fužine). Tud se u ilovači nalaze i pojedini gomolji i ploče 1 do 4 palca debele, tako zvane lopušine Na mjestih gdje *ilovača* prelazi u *belvederski šljunak*, vuku se lopušine i u šljunak, tè dosta puta sljepljuje krši u veoma čvrstu gromaču.

Iduć sa brda Blatuškoga u dol Blatuški vidi se na lievom obronku *veoma krupna gromača* iz kamenja Petrove gore. Gore na brdu Božica vide se drobtine veoma čvrste *gromače* iz bjelutka. Dole niz brdo Božica u Čemernicu malu vidi se *piesak*, koji je Topuskomu *pješčenjaku* posvema jednak, samo da je slabije konglutinovan. Petdeset koračaja odtale vidi se na obronku veoma *čvrsta biela gromača* sa dolomitskim liepom, a nekoliko koračaja niže opet je isti *kamen* sa *gnjedom željeznom rudačom*. Na obroncih *Oštroga brda* ima u *žućkastom belved. piesku* gomolja i lopušina gnjede željezne rudače. Na tom brdu ima i belvederskoga šljunka sa puno *Cardium semisulcatum* Rouss, *C. Arpadense* Hörn. a u dubljoj *pjesčano-ilovačkoj* naslagi *Congerija subglobosa* Partsch.

Izmedju velike i male Pecke ima *boljih glinenih željeznih rudača* ili črmnjine (Thoneisenstein).

Kongerijske gnjile ima samo kod Vranovine, a u njoj sloj *lignita*.

Isto takove su naslage i na desnoj obali Gline u okolini oblajskoj. Tud je *belvederskoga šljunka, pieska* i *ilovače* sa *gnjedom željeznom rudačom*, a *gnjile* je samo na desnoj obali Gline naprama Vranovini, u kojoj je takodjer sloj *lignita*.

Izmedju Gline i Une sjeverno od eocenskih visa Šumarice i Vranove glave do diluvialne Posavine nalazimo u nizih *kongerijske lapore*, a visi su pokriti *belvederskom ilovačom*, koja se od pješči-

Digitized by Google

lače tim razlikuje, da joj je neraztrošiva tvar *modrušasta*. Ali i ovdje ima *belvederskoga šljunka*, a *ilovača* je i ovdje mjestimice *veoma smedje-crvena* tè puna drobtina i kruglja *glinene želj. rudače*.

U ponikvi Dvorskoj i Zrinjskoj takodjer su se razvile *kongerijske naslage*. One zapremaju samo zapadni dio ponikve te se kroz dol Žirovac sastaju sa jednakimi naslagami od Oblaja. Veći dio tih naslaga leži neposredno na temeljnoj gori. Tud je *šljunak* (Bešlinac, Rujevac) na škriljavoj gori, na njem gnjila, a na ovoj *ilovača kongerijska*. Brežuljci, koji morače Blatnice od Posavine razstavljaju, sastoje se iz *kongerijske ilovače* i *gnjile*. Ova potonja ima kod Kravarskoga (Velika Gorica) sloj *lignita*.

Na eocenoj kosi brda Vranova glava jest dolac Lovča kod sela Lovče (zapadno od Umetića). Tud na eocenoj gromači leži *litavsko vapno*, a na njem *gnjila*.

U dolnjih naslagah te gnjile, koje su neposredno povrh *litavskoga vapna*, tvori neka kamenica (oštriga), koja je veoma spodobna *Ostrei longirostris*, tavan. Gore u viših naslagah *gnjile* ima sloj *lignita*, pokrit 3 do 4 stope debelom naslagom *sladkovodnoga vapna*.[1]

U tom prhkom sladkovodnom vapnu ima množina *Melania Escheri* Brongn., *Melanopsis Esperi* Fer, *Congeria triangularis* Partsch., i jedna *Unio*. Nije dakle dvojbe, da *Melania Escheri* ovdje dolazi u *kongerijskih* naslagah, dočim ona kod Gradišća (u Slavoniji) dolazi u *Cerithijskih naslagah*. To je riedak primjer. U Lovči neima Cerithijskih naslaga izmedju kongerijske i morske stvorbe, ako nebi možda onaj tavan oštriga sa *Ostrea longirostris* slaničnu tvorbu zastupao (Stur XIII. 4).

U *ogulinskoj pukovini* izpunjuju najmladje terciarne naslage tamošnje kotline. Tud je *crvena glina*, kod Dubrave *trunjavi laporni škriljevci* i *piesak*, u kojih je slojeva *mrkoga uglja*. Te gline ima i u sjevernom i u iztočnom dielu *Slunjske* pukovine, a u njih *gnjede željezne rudače*. Oni pripadaju (Stur) *Inzersdorfskim* naslagam, a kod Karlovca ima glina: *Congerija spathulata, Cardium apertum* (Stoliczka. XII. 4).

U hrvatskom gradjanskom primorju neima mladje terciarne stvorbe nimalo (Foet. VI. 2).

U *Moslavačkoj* gori opasana je temeljna stvorba *neogenom*. *Litavsko vapno* (krupno vapno) neleži nigdje na rulji, nego je od

[1] Požeška kotlina izpunjena je *ilovačom*, koja se kongerijskim naslagam pribraja, a kod Velike ima sloj *lignita*. Na rubih kotline su starije neogenske naslage (Stur XII. 1).

Digitized by Google

nje dolci odaljeno. To vapno je na nekih mjestih *veoma kruto*, puno Cerithia, *žućkasto-bielo*; na nekih mjestih je opet *rahlo*, skoro da se dade razmrviti, *bielo kao snieg* i piše kao kreda; *sivo sa zelenkastimi zrnci;* ima veoma mnogo *Echinita*, a gornje vapno ima najrazličitije *Pecten* i *Ostrea longirostris*. *Laporni škriljevci* su ponajviše *žućkasti*, neki *modro jasno-sivi;* prvi imadu jedra od *Conus* i odtiske nepoznate biline. Na tih lapornih i škriljavih leže glineni debelo *škriljavi pješčenjaci* sa mnogo okamina n. p. *Pecten flabelliformis?* i inimi, onda *Clypeaster*.

Ti lapori-škriljevci imadu izvor *nafte*. Na *izgorielom briegu* ima slojeva *mrka uglja*. Taj ugalj sprovode (prate) *modri lapor* sa ugljenimi komadi drva, *laporni škriljevac* crven kao cigla i krut pjeskovit sitnozrn *vapnenjak*. Tud ima još i drugi *vapnenjak* (mladji) sa Melania i drugimi ljušturami iz sladke vode. Skrajna južna brda sastoje iz *kršja* od *bjelutka* i *glinenjaka* (Feldspath), rahlih *pješčanih škriljevaca*, koji u dubljini bivaju željeziti, kruti i smedje crveni (Vkt. III. 2).

Kod Radoboja su brda Šušec ili Veliki Šlep (2541′), Dedek (1690′) i Mala gora (1671). Šušec i Dedek sastoje iz dolomita i dolomitična vapna, a Mala gora iz *pjeskovito glinenih škriljevaca* sa slojem *uglja*, *litavskoga vapna* (krupnoga vapna), *lapornih škriljevaca* sa slojem *sumpora*. Kod Radoboja leži na medji dolomita *zelen*, na pol *mačkast* na pol hrnjažast kamen, prividno spodoban *plutoničnom zelenjaku* ali ima otisak neke ljušture (Venus?). U Očuri (klancu) ima tuvna *melafirasta kamenja*, koje ima *sjajne željezne rudače* (Eisenglanz). Najviše pako ima *tuvnih glinenih*, *veoma drobtivih škriljevaca* (pjeskovito glinenih škriljevaca) sa slojem uglja. Na ovih leži *litavsko vapno* (krupno vapno). Ono prima dole niže zrnje i sitno kršje bjelutka, a tim se približuje *pješčenjaku*, gore više biva glineno i prelazi u *laporni škriljavac*. Ono ima na pojedinih mjestih foraminifera, malih nummulita i koralja, a na drugih mjestih ima nulliporastih koralja, oštriga, a opet na drugih množinu *Pecten*. Nad vapnom sliede *laporni škriljevci* sa slojem *sumpora*, ali oni nei nadu okamina skoro nikakovih. U njem je nadjen *Faserkalk* (mit Dutenstructur). Izpod toga *lapornoga škriljevca*, koji je glinen, leži 4 do 15 palaca debeo sloj *sumpora*. Taj sloj sastoji se iz crnoga, *prhkoga škriljevca*, u kom se je sumpor izlučio u krugljah velikih kao orah i glava (do 14 funtih). U njem je kadkada i *kristalizovane sadre*. Izpod toga sloja sliedi 4 do 18 palaca debeo, *sivo-zelen*, nešto *glinen, sitnozrn* i *škriljav*

Digitized by Google

pješčenjak, u kom se nalaze poznate okamine, bilje, kukci i ribe (gledaj Morlot I. 2, p. 268), a jedna njegova odlika ima i mnogo *foraminifera* (Alveolina). Onda sliedi dolnji sloj *sumpora*, koji je 4—15 palaca debeo, i iz istoga *tuvnoga paklinitoga škriljevca* se sastoji kao i gornji, ali u njem nije sumpor čist izlučen, nego je sa kamenom vrlo smiešan, tako, da se iz njega samo distillacijom dobiti može. Taj *sumporiti škriljevac* ima *foraminifera*. Pod njim leži 12 palaca debeo *glinen, paklenovit škriljavac*, u kom nije okamina izpod ovoga 6—8 palaca debeo, *pjeskovito-glinen, čvrst* i *jasan kamen* bez okamina, a izpod njega kao od sgora *laporni škriljevci*. Sumpor je čist, samo paklinom (Bitumen) osmedjen kao jetra (leberbraun), te ima lupinu iz jasnije brašnaste, laporne tvari.[1]

I kod Krapine mora biti takove stvorbe. Na tom kamenju leži žuta *ilovača i piesak*. (Po Morlotu miocenska stvorba, dočim prijašnje kamenje po njem ide u eocensku stvorbu.)

Vlaknito vapno „*Faserkalk*" je odlika vapnenjaka.

No kod Radoboja ima i pravoga *strontianita*. On se tud nalazi u tankih, po prilici 4 crtice dugih iglastih ledcih, koji su se u kruglje sabrali. Masti su žućkasto biele. Kukanac 5 palaca dug a 3 širok leži u sumporu pomiešanom sa laporom. Medju ledci strontianita nalazi se ovdje ondje i dvrste, i bjelutka u ledcih.

Ako u naslagi, koja sumpora ima, dalje vanka kopamo, nailazimo na njeno produženje, koje ima krugljâ, ali ne sumpornih, nego krugljica iz tuvnosive *krupnozrne dorste*. Te kruglje su kadkad šuplje i vodom napunjene, koja zaudara po sumporovodiku, ako se izlieva. U gdjekojoj od tih kruglja ima sitnih bielih ledaca, koji su *težac* (Schwerspath). Tud je i kruglja tuvne brašnaste tvari, onda kruglja sa primiešanim jim sumporom, a napokon kruglja čistoga sumpora (W. Haidinger I. 3 i 4 i Morlot I. 2).

U Radoboju nadjen je i *Delphinopsis Freyeri* (Herman v. Mayer XI. 2).

---

[1] R. Blum veli: Pod slitinami razumievamo mineralne tvari, koje su se unutar kamenja sgomilale s tvarju specifično različnom od kamena okoljujućega ih te od njega ponajviše dobro odlučene. Kadkada nije razlika izmedju slitina i kamenja očita, s toga razlikujemo rudne i kamene slitine (Mineral und Gesteinsconcretionen). Mineralnih kristaliničnih slitina (sgomiljanje neke vrsti rude bez očitih vanjskih ali sa nutarnjimi ledci) jednih ima u nas primjera. Takove slitine jesu *sumpor* u laporu kod Radoboja. Neues Jahrbuch f. Mineral. 294—308 Zeitschr. für gesammt. Naturw. 1868 Mai 396 i 397).

Digitized by Google

Na dnu dola blizu Radoboja vidi se *prhki pješčenjak*, a kod gornje Bedekovčine ima mali sloj *mrka uglja*. Iz *ilovače i pieska* sastoje brežuljci. Sumpor je nadjen god. 1811.

Krapinske Toplice leže valjda u toj stvorbi. Toplice Hančovačke izviru iz dolomita.

Mrki ugalj Radobojski prate *žuti pjesak* i *glina* sa ljušturami bečke ponikve i *opuke* (Schieferthon) sa odtisci *Polypodites styriacus* Ung. *Taxodites oeningensis* Ung. (A. Marlot I. 2).

Kod Radoboja je stvorba *drobnjaka* (Grauwacke). Na toj leže *naslage mrkoga uglja*, na ovih naslage *lapora* i *vapnenjaka*, a na ovih *sumpor*. U laporu i vapnenjaku ima okamina (gledaj II. t. str. 141). Naslage Radobojske su *miocenske* a ne eocenske. I ugalj tamošnji je miocenski (Seeland II. 1).

Kosteljska gora, koja se vuče od Tabora prama Krapini, sastoji se glavno iz naslaga *gline*, *glinena pješčenjaka* i *sitnoga pieska*. Te naslage pripadaju *mladjoj tertiarnoj stvorbi* i imadu slojeva *mrka uglja* kod Tabora, Prislina, Kostela, Lupinjaka, Krapine, Klenovca, Druškovca, Putkovca (?). Kod Prislina je mrki ugalj izpod *gnjile* (Tegel), a izpod njega je *glineni pješčenjak*. Tako je i sa ugljem u Vučjoj jami kod Klenovca. Na njem je *glina*, a pod njim silan *piesak*. Povrh Dolaca blizu Krapine leži na uglju *vrstana glina* a pod njim *piesak*. Kod Bračaka i Bedekovčine ima *čiste jasno-sive plastične gline*, koja bi mogla upotrebljena biti za gotovljenje kamenjače (Steingut, Zepharović VII. 4).

U *Zagrebačkoj gori* slegla se je ona stvorba u kamenje prelazne stvorbe, a kod Suseda u dolomit. Na sjeverno-iztočnoj strani Planine i Čučerja, onda kod Karivaroša čine *cerithijski* i *kongerijski* vapnenjaci veće glavice. Osi sastoje iz *Cerithijskoga* a kod Planine mjestimice iz *kongerijskoga vapna* i *pješčenjaka* mrkoga uglja. Tud je i slojeva liepoga *mrkoga uglja*. Na podnožju gore iza Remeta, na ulazu u selo Bačun, vidi se *vapniti pješčenjak*, koji je čvrst, sitnozrn, cio debelo škriljav, bez tinjca, upotrebljavan za zidanje. Ta stvorba razprostranjena je po cielom Zagorju. Od Suseda preko Goljaka, Vrabča, Tuškanca, sv. Žavera kraj Zagreba do kraj Maksimira ima *lapornih škriljevaca*, krupno- i sitnozrnih *pješčenjaka* masti bjelkaste ili muzgova smedje, gromačastih, škuljičavih, bjelkastih, gdjekad lako razdrobivih vapnenjaka, škriljavih, sivih, dielom zelenkastih ili smedjih *glina pješčilača*. Tud je mnogo okamina (gledaj Vkt. Akad. d. Wiss. 1859).

Digitized by Google

Brežuljci južno od Zagrebačke gore sastoje iz *pieska, šljunka lapornog škriljevca* i *litavskoga vapna. Litavsko vapno* pokazuje se samo mjestimice. Brdo *Sused* sastoji skoro iz samog *lapornog škriljevca;* na iztočnoj strani leže škriljevci na *litavskom vapnu. Gornji lapori* su sivkasto-žuti, dolnji sivi do crnkasto-sivi. U tih škriljevcih ima bilja, moluska, echinoderma, otisaka od riba i kosti od sisara (Vkt. VI. 1).

Gledaj još diluvium u Dalmaciji.

Trahit i basalt.

Južni obronci vučinskogs brdašca (na kom je podrtina) sastoje iz *trahyta,* na koji su se naslonile strmo uzdignute naslage litavskoga vapna. Neposredni doticaj litavskoga vapna sa *trahitom* nije odkrit, buduć da su obronci mnogim kršjem pokriti.

I u dolu Rupnici pokazuje se izpod litavskoga vapna trahit, koji oveliko brdo sačinjava, koje se naslanja na dalje južno sliedeće brdo od *granita.* Skoro jednu uru ide se uz dol Rupnicu po *trahitu* gore, dokle neprestane kod tamošnje pilane. Brdo od granita, koje ovomu dalje sliedi, izprobijano je manje višo debelimi gredami *trahita.* — I u dolcu Jovanovici ima mnogo *trahita* tja do druge tamošnje pilane, a onda sliedi i ovdje granit. Ondje se vidi, kako *trahit* leži na horizontalnih vrstah litavskoga vapna, te povrh njega oveliko brdo pravi.

Vučinski *trahit* je siv *trahyt* Richthofenov. On je ponajviše veoma duboko rastrošen, *smeđjasto-siv* sa žućkastimi, drugomu raztrošenomu glinenjaku pripadajućimi muzgami, sa malo samo sanidina, koji je takodjer ponajviše načet. Bliže granitu biva osnovina zelenkasto-siva i tuvnozelena. Takav je osobito *trahit,* koji se kao greda nalazi u granitu. Na jednom mjestu u dolu Rupnici spaženo je, da se je trahit stubasto (säulenformig) izlučio. Stubovi su 4 do petouglasti, sa nješto uvitimi bridi, 2 do 3 stope dugi, 1 stopu u promjeru. Vučinski *trahyt* je veoma podoban Gradačkomu *rhyolitu.* Kao što je dr. Zirkel našao, ima taj *trahit* 50 do 59 postotaka kremikove kiseline, dakle je podpuno basičan. Basičan je i *trahit,* što je kao greda u granitu, jer je Zirkel njegovu specif. težinu našao jednaku 2·89. *Mačku trahita* neima u cieloj Vučinskoj okolici ni traga.

Kod Kremeništa u okolini Gradišća na brdu Vis lončarski ima više stotina hvati *basalta* (F. Wodiczka VI. 4).

Digitized by Google

Kod Gradišća u nekoj maloj ponikvi izpod tamosnjega uglja ima *mačaka* i *gromača*, koji imadu kršja dielom od trahita, dielom od basalta (premda rjedje). Ti mački i gromače izpunjuju ponikvu osim južnozapadnoga prikrajka, pa se onda na slemenu brda kristaliničnoga prostiru do prielaza preko brda kod Gradca, te se, prestavši malo, opet pokažuju kod sela Gradca i njegove okolice.

Izza slojeva uglja sjeverno preko strmo uzdignutih naslaga *mačka* i *gromače*, dolazimo do kose, koja čini medju izmedju *mačaka* i kristalinične gore. Ta kosa sastoji iz rhyolita, u koga je osnovina tuvnosiva ili crnkastosiva, i u kojoj je veoma riedko zrnja bjelutka, a još rjedje ledaca sanidina. Bjelutak je tako riedak, da se na djekojem komadu nemože nikako bjelutak spaziti. Još neki drugi glinenjak, valjda oligoklas, jest ponajviše sasvim raztrošen i nestalo ga je kadkada tako, da su samo šupljine sitnih ledaca preostale. Tuvnosivi kamen biva s toga raztrošenoga glinenjaka žuto pjegav. Izim tih uklopaka neima inih (Stur XII. 2). Rhyolit sačinjava uzak, kristaliničnoj gori nasadjen, mačkom trachyta obkoljen greben, koji zaprema najviše mjesto ceste na prelazu iz Bekteža u Našice (Stur XII. 1).

Uz sleme *Ivančice* i *Bistričke gore* provalili su *porfiri* i mladje dielom *basaltičke* **(trachit)** izsopine, te su tamošnje slojeve uglja na desnoj obali Bednje mnogo puta razkomadali i u slogu poremetili (Lipold XII. 2).

Trahita ima često kao obluće u jami južno-zapadno od Ledinaca *(Fruška gora)*. Ono polazi nedvojbeno od najzadnjega kuta te jame. Valjda dolazi taj kamen i na drugih mjestih te gore, te prouzrokuje mnogovrstne promjene, koje se na tamošnjih staložinah opažuju (Wolf XII. 2).

Na cesti iz Rogatca u Krapinu, $^3/_8$ milje daleko od Krapine, i izpod crkve sv. Roka, onda na južnoj strani Macelja, kod Podgorja i Ravne-gore, spominje se basaltično kamenje, koje je upravo *dolerit* **(trachyt)**, a ne trachyt niti basalt (?). To kamenje leži izmedju *eocena* i *neogena*, dakle je ono postalo u terciarnoj stvorbi, valjda skoro pod neogenom.

Taj *dolerit (trachyt)* je dosta puta veoma raztrošen, a onda sačinjava tuvnu, muzgavo-zelenu zemlju sa bielimi piknjami, koje polaze od ledaca glinenjaka još neraztrošenoga. Neraztrošen *dolerit* (trachyt) pako sastoji se iz veoma crne osnovine zrnato kristalinična sastava i trunjava loma, tako da bi ga za basalt držati mogli, kada u njem nebi mnogo dobro izledjenih ledaca glinenjaka bilo. Buduć

Digitized by Google

da glinenjak nije staklenast, te je prije labrador nego sanidin, zato je to *dolerit* a ne *trahit* (jest po svoj prilici trachit). Augit se doduše nepokazuje na skoroj prelomini jasno, ali se pokazuje na površini kamena, kad je ona uplivom atmosferilija skoro bielo osinjala. Na načetih plohah vide se mnogi ledci zelenkaste masti, koje bi smo mogli lasno držati za olivin, ali oni to nisu. Kadkada uklopljen je u doleritovini poluopal i kalcedon. (Zollikofer XII. 3).

Da-li *diallagit* (Uebersichtskarte X. 438) amo ide, neznam (XII. 3).

Kod Radoboja ima na medji dolomita zelen, pol mačkast pol hrnjažast kamen, plutoničkoum zelenjaku spodoban. U Očuri kod krčme ima tuvna melafirasta kamenja, koje ima sjajne željezne rudače (Morlot I. 2). To je valjda *trachyt*.

Diluvium i alluvium.

Pravih hrnjaga od kosti nepoznajemo iz hrv. Primorja (Hauer Uebersichtskarte VI).

Gospićka visočina pokrita je najvećim dielom sitnijim *bjelutkovim šljunkom*, komu je ilovače primiešano (Foetterle XII. 4). Tim se pridružuju u južnijih priedjelih Počitelju na jugu još i mnoge *oblutice werfenskih škriljevaca*, onda *glina* i *gnjeda željezna rudača*. Dalje iztočno sliedeća ravnica *Krbava* izpunjena je pako izmedju Bunića i Udbine *živim crvenim pieskom*. Krbava ima na sjevernom prikrajku kod Bunića eocen, inače dielom *sitan živi piesak*, dielom *šljunak* (Foetterle XII. 4). Taj živi crvenkasti pjesak Buničke ravnice kao da pripada *kongerijskim naslagam* (Foetterle XIII. 2).

Visoko ležeća ravnica *Dragaljska* ima mjestimice dobre *crne zemlje* (crnice), mjestimice *pjeska*, koji se upravo kod tvrdjice Dragail vidi u horizontalnih naslaga.

Na malom otočiću Sušaku *Sansego* (najjužniji kvarn. otok) sgomilao se je na vapno krede visoko *piesak*, koji nije vrstan, a u sebi ima organičkih ostanaka. On ima u sebi množinu kopnenih puževa, ali ih neima dublje u sebi. Ti puževi su vrsti sada živuće te ih je slievajuća se kiša tamo snosila. Podobnih naslaga *pieska* ima na otocih *Unje*, *Canidole* majore i minore.

Ali i na *dalmatinskih otocih* ima sasvim sličnoga pieska, tako na nizinah i na dnu dolina na otoku Korzula itd. Taj sav *piesak* drži Hauer za *živi piesak*, a Lorenz (Sansego) za tercijarni. U sjevernoj *Dalmaciji* ima malo *diluvija*, hrnjâga iz kostih, osim poznatijih još i kod Staroggrada punih kostih i zubih od *Cervus antiquus*.

Digitized by Google

U poriečju Zrmanje, osobito u kotlini Krupe ima prostranih naslaga vapnenoga mačka (Stache XII. 3.236).

U Krašju je na mnogih mjestih (obćenito) naći *crvenu željezovitu ilovaču* (terra rossa), koja je na mnogih mjestih jedina plodovita zemlja. Gdje gdje su sa tom crvenom ilovačom u savezu *glinene željezne rudače* (Thoneisensteine), tè nije vjerovatno, da se barem dielomice imadu uzporediti sa ilovačom kranjskom, koja ima željeznih rudača i broji se u *kongerijsku stvorbu*. U puklosinah vapnene gore nadjeno je na više mjesta *hrnjaga od kosti*. One sastoje iz kršja vapna i odlomaka kosti, koji su se bielo-crvenim često puta veoma željezitim vapnenim liepom spojili.

Na mnogo mjesta nalazi se na dnu vapnenih kotlina i dolaca bobasta željezna rudača (Bohnerz), koja se mora u savez dovesti sa *crvenom glinom*. Najpoznatije mjesto, gdje ih je, jest otok Bua (Hauer Uebersichtsk. X).

Diluvium u hrv. Primorju. Diluvium nalazimo tud samo kao izpunak duliba u Krasu. On sastoji iz kršja, *šljunka*, *grusa* i *ilovače*. Svaka veća duliba, koja je većimi visi obkoljena, ima svoj diluvij. Budući da voda na površini otjecati nemože, nego ili u puklosine propada ili u koritini ostaje dokle neizhlapi, zato se je i moglo u njih unositi samo kamenje bližnjih obronaka. *Ličko polje* kod Fužina, visočine od *Ravna*, *Maševa* i *Crnoga Kala* su najrazprostranjeniji diluvii u tom priedjelu. Diluvij su takodjer manje visočine kod *Lukova* i *Okruglova*, onda Grobničko polje.

Duliba na sjev. obali *Krka* koja prema moru izlazi, izmedju Polja i Šela, popunjena je *vrstanim diluvijem* (diluvialnim grusom). U Dolcu *Beška* i na zapadnoj obali Valone di Besca ima takodjer nešto nagnutih debelih *tavana diluvialnoga kršja*.[1]

Na *ličkom polju* (eliptičkoj koritini) zapadnoj polovini nalazimo diluv. naslaga iz *piesks* i *mulja gline*, a u iztočnoj polovini *kršje vapna*.

Grobničko polje ima na jugu *crvenu hrdjitu* glinu, koja se i u

[1] Na otoku Krku ima osobito mnogo „terrarossa." Osim toga ostavio je *diluvij* mjestimice za sobom traga na kvarnerskih otocih. Amo idu *hrnjage od kosti* u razselinah *nummulitnoga vapna* kod Porto Balvanida i Krivica i *bobaste željezne rudače* iz razselinah dolomita dolnje krede na Lošinju, nekoje *hrnjage iz ruševine* (Schuttbrecien i *hrnjažasti mramori* sa otoka Krka, onda osobito *obalni piesak* i dielomice konglomerirani *obalni grus* (Strandgrus) od Porto Paschiek i Beska nuova na Krku, od Porto Brisca na Lošinju i nekih inih mjestih (Stache XI. 1).

Digitized by Google

puklosinah tamošnjih južnih obronaka nalazi, na zapadu *piesak* i *ilo* (Letten), a na inih stranah samo *kršje vapna* i *grus vapna.*

Kod Kraljevice nadjeno je lopušasto-šibčastih korušina iz dvrste, kojimi se hrnjage kosti obično ovijaju (Lorez X. 2).

Kod Trstja, južno od Čabra, nalaze na dolomitu u veoma mnogih pakah (dolcih), koje su žućkastom ilovačom izpunjene, *bobovce* (bobaste željezne rudače — Bohnerze) veliki ponajviše kao šaka, koje su jednoč pobirali i talili (Foetterle VI. 2).

Na otoku Krku postale su u najmladjoj dobi, a postaju još i sada tvorine veoma spodobne brečkolikim mramorom. Na mnogih obroncih brda, osobito na primjer u dolu Beški, sgromačila se je ruševina raznih vapnenjaka tamošnjih u *breča-kamen*, koji je ovdje ondje breča-mramorom već skoro jednak, što se tiče čvrstoće i savršenosti spoja, u ostalom ipak pokazuje prelazâ do nespojene ruševine (Stache X. 2). U *Posavini* je *diluvialna ilovača šljunak i alluvij* (Stur XII. 1).

U *Varaždinskoj* krajini ima po dnu dolina dolinske *pješčilače* (Thalloess), mjestimice *živa pieska* u brežuljcih do 30 stopa visokih (Wolf XII. 1).

Moslavačka gora ima *ilovače.* Pod njom ima kod Samarice i Pabjenika debele naslage *valuća* od kristalinična kamenja, medju njimi hrebi (Blöcke) sa više kubičnih hvatih sadržine, posvema zaobljene (entkantet). Te naslage su veoma vjerovatno *Gletscher-Diluvium.* [1]

Brdo *Biela* vuče se prema Daruvaru, sastoji iz kongerijskih naslaga, ali su često pokrite pješčilačom; ima i brežuljkasta *živoga pieska.* Šuma Marča ima kongerijske naslage pokrite pješčilačom (Wolf XII. 1).

Posavina i *Podravina* sastoje od sgora iz *pješčilače* (Loess), u dubini iz *pieska* i *šljunka terassnoga diluvija* (Stur XII. 1).

Pješčilače ima u iztočnom i južno-iztočnom dielu izmedju Drave i Save (valjda oko gore Kalničke) [Foetterle XII. 1].

U *Dalmaciji* ima malo diluvija. Osim poznatih *hrnjaga od kosti* nadjena je i kod Staroggrada puna kosti i zubi od *Cervus antiquus.* Po poriečju Zrmanje ima prostranih naslaga *vapnenoga mačka* (Kalktuff), osobito u kotlini Krupskoj (Stache XII. 1).

U Baćindolu, na njegovom izlazu, natopljen je *diluvialni šljunak* naftom. *Pješčilača* starijega diluvija nadjena je samo na nekih mjestih *Posavine*, na medji izmedju ravnice i brežuljaka.

---

[1] Veoma zanimiva izjava.

Digitized by Google

Ravnica *Savska* i *Dravska* pripadaju *terassnomu diluviju.* (Stur XII. 2).

U *Fruškoj* gori pokrite su tamošnje sve naslage *pješčilačom dolinskim diluvijem* (*Thaldiluvium*) [Wolf XII. 2).

U *Varaždinskoj Krajini* ravnica je *diluvij.* U gori *Moslavačkoj* pokrito je litavsko vapno kongerijskimi naslagami lli pješčilačom (Loess). Prema *Savi* leži na glini *diluvij.* Taj diluvij sastoji se ponajviše iz pješčilače, veoma je debeo. Tako je on u Belovaru 13 hvatih debeo, uračunav amo i 2 stope šljunka, koji tud na kongerijskih naslaga leži.

U Podravini ima mjesto *pjesčilače* nadaleko *živa peska,* koji je mjestimice u brežuljke skupljen.

Aluvij je tud ograničen na veće rieke te u prostranijih dolina raste od godine do godine, kao što se vidi na potoku Časmi (Wolf XII. 2).

U gori Kalničkoj pokriva kongerijske naslage daleko nadmašajuć (nadkrivajuć — übergreifend) *pješčilača* (Loess) [Wolf. XII. 2].

Nizine izmedju Save, Kupe i Une sastoje iz *alluvija, diluvija* i tercijara. *Alluvij* se je razvio uzduž rieko i potoka i u močvarah (Blatnica). *Diluvij* sačinjava prostrane ravnice uz Savu, Kupu i Unu (Stur XIII. 4).

Na molasi u okolici *Varaždinskih Toplica* leži na njekojih mjestih, osobito povrh sela Drenovca, znatna naslaga *obluća* i *kršja.* To kršje sastoji iz *feldsteinporfira, kvarzita* i odlomaka *rulje.* Svi komadi su zaobljeni ili jajasti. Na sjeveru, iztoku i jugu obkoljeno je *Varaždinsko Topličko* brdo debelim nanosom *ilovače* i *pieska.* Taj nanos tvori okrugle brežuljke, koji su većinom *šljunkom* (prudom) napunjeni. Ilovača je pjeskovita, rahla, puna ostanaka sadanjega bilja. Najmladji kamen, koji se još uviek tvori, jest *vapneni mačak,* što ga sumporne toplice u znatnoj množini slažu. Cielo selo Toplice sagradjeno je na brežuljku iz *vapnena mačka.* On je raznovrstna oblika, šibkasta, granasta, cjevasta, bubrežasta; na nekih mjestih je čvrst. Neka odlika toga mačka ima u sebi *vapnene mazi* (maltera) i komada *cigle,* nedvojbene rimske. Na iztočnom obronku toga brežuljka uzdignute su naslage čvrstoga, valjda starijega *mačka,* i vidjeti je kako tud veliki komadi mačka odkinuti leže. Na tom starijem mačku leži mladji (Vukot. III. 4).

Oko *Moslavačke gore* leže ravnice i brežuljci, sastojeći iz *ilovače* i *pieska, kršja* i *odlomaka* temeljne gore. U *ilovači* ima liepih ledaca *čadjavca* (Rauchtopas) i žutca (Citrina).

Digitized by Google

Kod sela Vlahiničke gornje ima slojeva liepe kadkada veoma čiste glinenjačite (Feldspathreich) *gline*, koja je jasno-sivkasta ili žućkasto-biela, a kad se izpere biela kao vapno, pod prsti suha (mager), kalupi se i približuje se kaolinu, pa bi za pečenje finijega posudja rabiti mogla (Vukot. III. 2).

Kod Osora ima *špilja puna kosti*, ondá kod Porto Cicale, u gradu samom nalazi se *hrnjâga kosti*. Tud je nadjena lieva polovina dolnje čeljustine i nekoliko komada od cjevanica, sve to od nekog jelena, koji je *Cervus euriceros* veoma srodan, ili možda s njim i istovrstan.

Na Velikom Lošinju ima brdo strmo od sivasta nummulitnoga vapna. U to vapno ulegli su ili i na njega legli mjestimice cieli balvani crvenkasta vapna i golemi kukanci dvrste, tako da se mjestimice po više hvati daljine samo po sjajnih ploča toga ledca hodi. Ta dvrstišta (Kalkspathnester) su prava nalazišta ostanaka kosti. U tamošnjem zalievu *Balvanida* ima u dvajuh takovih dvrstištih kostî (ponajviše odlomaka od cjevanica i pojedina rebra). I ove kosti su (kao i one sa Lošinja i Hvara itd.) od jelenu srodnoga preživača.

Dalmatinska hrnjaga kosti ima osim kosti još i planorba i drugih puževa, ali Lošinjska i Balvanidska neimaju osim kosti ništa drugoga. No dalmatinska opet neima ledaca dvrste, kao što Balvanidska (dr. R. Kner IV. 2).

Posavina kod Zagreba sastoji iz *pruda*, *pieska*, *gline*, *oranice*, koja iz spomenutih ruda i prsti sastoji. Na močvarnih mjestih ima *greza* (čreti, Moorgrund) valjda treseti. (Vukot. Akad. d. W. 1859).

Drava i Sava nose *zlata*, a ono dolazi u nju iz *diluvija* oko Nove Gradiške, dola Cerničkoga preko sv. Leonharda do Sagovine; onda Mašića, Tisovca, Skrabutnika, Novosela, Požege, Gradišća, Kutjeva, Vetova, Vrlike i Orljavca (I. Marschall IX. 1).

U dolu Cerničkom, kod Sagovine, oko Mašića, Tisovca, Skrabutnika, Novosela i Požege, Gornji Lipovac, onda kod Gradišća, Kutjeva, Vetova, *Velike* i Orljavca ima veoma sitnoga .... krupnoga šljunka sa *zrnjem zlata*. Kod Sagovine može se iz 1000 centih šljunka izprati 5 lotih zlata, iz bjelutkovita šljunka izmedju Gornjega Lipovca i Skrabutnika $1^1/_4$ lota zlata, kod Velike 3·3 lota pače 11·5 lota zlata. Tud je nadjeno i zrnje *olova samorodnoga* (Göttman IV. 3).

Digitized by Google

KNJIGE

koje je jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti sa zahvalnošću primila.

Od ravnateljstva: Програм православне велике гимназије Карловачке за школску годину 1877. У Новоме Саду.

Od ravnateljstva: Program kr. više gimnazije na Rieci koncem školske godine 1876/7. U Zagrebu 1877.

Od ravnateljstva: Izvješće kralj. realne i velike gimnazije u Varaždinu koncem školske godine 1876/7. U Zagrebu 1877.

Od ravnateljstva: Jahresbericht der k. k. Oberrealschule in Rakovac im kroat. Grenzlande für das Schuljahr 1876/7.

Od ravnateljstva: Programm der kais. königlichen technischen Hochschule in Graz, für das Studien-Jahr 1877—78, Graz.

Od ravnateljstva: Извештај о српској великој гимназији у Новоме Саду, за школску годину 1876/7. У Новоме Саду.

Od ravnateljstva: Izvješće o kr. vel. gimnaziji u Zagrebu koncem školske godine 1876/7.

Od ravnateljstva: III. Programm der Gewerbeschule zu Bistritz in Siebenbürgen.

Od ravnateljstva: Извештај о православном богословном училишту у сремским Карловцима за школску годину 1876/7. У Новоме Саду 1877.

Od pisca: Die Culm-Flora der Ostrauer und Waldenburger Schichten von D. Stur. Wien 1877.

Od pisca: Jezičnik. A. Kranjska čbelica s čbeličarji. B. Dr. Jakob Zupan. C. Vladika Matej Ravnikar. D. Dr. J. Zupan in Dr. Fr. Prešern. Spisal J. Marn. XV. leto. V Ljubljani 1877.

Od ravnateljstva: Treći godišnji program c. kr. realnog i velikog gimnazija u Kotoru za školsku godinu 1875—76. Četvrti godišnji program c. kr. realne i vel. gimnazije i združene nautike u Kotoru za školsku godinu 1876—77.

Od uredničtva: Bullettino di archeologia e storia dalmata. An. 1. Nro. 1—4.

Od zem. vlade u Zagrebu: Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju g. 1878. komad 1. 2. (kom. I—XXXIII. br. 1—72) u Zagrebu 1878. — Prvi Našastnik — komad 3—10. — Pregled političkoga i sudbenoga razdieljenja kraljevinah Hrvatske i Slavonije i uredjenja upravnih občinah. U Zagrebu 1877.

Od ravnateljstva: Programma dell' i. r. ginnasio superiore di prima classe in Zara alla fine dell' anno scolastico 1876—77.

Digitized by Google

Od o. Martina Nedića: Schematismus almae missionariae provinciae Bosnae argentinae ordinis fratrum minorum observantium pro anno 1877. Mostarini 1877.

Od slavenskoga blagotvoriteljnoga komiteta u Moskvi: Кто такіе Славяне? соч. Е Оброкъ. Москва 1876. (2 eksemplara). — Филологическія записки. Изд. А. Хованскимъ. 1877. выпускъ I. II. III. IV. — Временникъ демидовскаго юридическаго лицея. кн. XIV. XV. — Записки имп. харьковскаго университета 1876. года. т. II. III. IV. Нижегородскій сборникъ. А. С. Тацискаго т. VI. Нижній Новгородъ 1877. — Отзвуки живни 1842—187 .... посвящаетъ своймъ дѣтямъ А. Ч — въ. Саратовъ 1877. — Начальное обученіе по наглядной методѣ отечественному языку въ школѣ и семѣ. Составилъ по методѣ Вурста А. Чумиковъ. С. Петербургъ 1872. — Докладъ комиссій по вопросу о леченій ранъ хирургическому обществу въ Москвѣ. Москва 1877. — Малорусская народна пѣсня, по списку XVI. вѣка. А. Потебни. Воронежъ 1877. — Мейрима или Боснаки. Драма въ пяти дѣйствяхъ Матій Банъ. Переводъ съ сербскехо П. А. К. Москва 1876. — Протоколъ торженственнаго общаго собраній г. г. членовъ С. Петербургскаго славянскаго благотворительнаго общества 1877. — Извѣстія имп. общества любителей естествознанія антропологій и етнографій. т. XXVIII. XXX. XXIV. вѣт. 2. — Славянскій сборникъ. т. I. С. Петербургъ 1875. т. II. (ibid.) 1876. т. III. (ibid.) 1877.

Od pisca: Земљиште радње Немањине. Историјско-географијска студија Стојана Новаковића. У Београду 1877.

Od matice slovenske: Letopis za leto 1877. — Dr. E. H. Costa. Založila in izdala matica slovenska, v Ljubljani 1877. Mape: Nizozemsko in Belgija, Španija in Portugalsko, Švica.

Od pisca: Юридическія монографій и изслѣдованія Александра Любавскаго. т. IV. С. Петербургъ 1878.

Od Matice dalmatinske: Narodni koledar novi i stari za prostu godinu 1878; uredio Mate Nekić. XVI. godina. U Zadru 1878.

Od akademije znanosti u Krakovu: Rocznik zarządu akademii umiejętności w Krakowie. Rok 1876. — Zbior wiadomości do antropologii Krajowéj. Wydawaný staraniem komisyi antropologicznéj akademiji umiejętności w Krakowie. Tom. I. 1877. — Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, guslâ, zabawy, pieśni, muzyka i tańce. Przedstavil Oskar Kolberg. Serya X. (1876). XI. (1877.) — Sprawozdanie komisyi fizyograficznej. Tom. X. 1876. — Rozprawy i Sprawozdania z posiedzeń wydziału matematyizno-przyrodniczego akademii umiejętności. Tom. III. 1876, filologicznego tom. IV. 1876, historiczno-filosoficznego, tom V. 1876., tom. VI. VII. 1877. — Estreicher-Bibliographia, tom. III., zeszyt I—IV. — Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia. Tomus II. continet codicem epistolarem saeculi XVti. 1384—1492. Cracoviae 1876.

Od pisca: Rýmovaná kronika česká tak řečeného Dalimila. Upravil Josip Jireček. V Praze 1877.

Od izdavatelja: Славе у Срба. Написао М. Ђ. Милићевић. У Београду 1877.

Od pisca: Extrait du catalogue de la bibliothèque du sénateur Hubé. Cinquieme partie. Italie. Varsovie 1864.

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

Knjiga XLVII.

U ZAGREBU 1879.

U KNJIŽARNICI LAVOSLAVA HARTMANA NA PRODAJU.

Digitized by Google

Dionička tiskara u Zagrebu.

Digitized by Google

Sadržaj.

	Strana
Prinos k naglasu u (novoj) slovenštini. Od M. Valjavca (Nastavak) . .	1
Dvije stare hrvatske narodne pjesme. Od A. Pavića	93
Estetička ocjena Gundulićeva Osmana. Od Fr. Markovića (Nastavak) .	129
Nekrolog M. Mesića. Od Fr. Račkoga	222
Izvodi iz zapisnika jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti . .	240

Digitized by Google

Digitized by Google

Prinos k naglasu u (novoj) slovenštini.

Čitao u sjednici filološko-historijskoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 9. siečnja 1878.

DOPISUJUĆI ČLAN M. VALJAVEC.

2.

Naglas u substantiva mužkoga roda.

(ъ-deklinacija.)

A. Kakav imaju ove rieči naglas u sing. nominativu.

(Nastavak i svršetak.)

74. Rieči kojim je tvorka ili završetak *ač* imaju osim njekolicine na tvorci: baháč (baha-č) prahlhans škr. 35. 78. 251: baháč, 246: z baháčam; traun 24: baháčov; ravn. 1/208: baháč; preš. 113: baháči; barantáč barattierer rog 646: Jezus sam je gónil inu tépel iz gajžlo te predájauce, kupcè, barantáče iz templa; barusáč grossbart; bavkáč der wauwau; bednáč dickes scheit holz; beráč mendicus jap. 459; preš. 106: beráča; čb. 4/3: bil beráč je pev'c Pelída — v Pontu zéblo je Ovída; vindemiator dain. 99: zdaj se naj več ne priklanja k' trsi moj beráč pozván; dolazi i bráč; bikáč verstockter mensch; bobotáč blatero jap. prid. 1/367; bolháč der viel flöhe hat; borjáč i bornjáč hinterer hofraum; bosáč barfüssler; bradáč grossbart; brenkáč koji debele grude ili kepe iza oranja motikom razbija kr. (Bela); brijáč ὁ κείρων küzm. 230: liki ágnec pred brijáčom svojim neglasni tak je nej oudpro vüst svoji; cevkáč σπερμολόγος küzm. 251: ka šče ete cevkáč praviti? črnjáč homo niger; dreštáč = greštâlka (Rad XLIII. 84. 3); dripáč, seoski muzikaš hrv.; glaváč capito; glumáč histrio; gnjezdáč nestling čb. 4/82: mogoče ni mi tol'ko odplášiti gnjezdačov (Vodnik); gnojáč koji gnoj kida ili što gnoji, dain. 203: delam kak gnojáč; gostáč inquilinus pohl. opr. 125: kaj ima

Digitized by Google

poč leta kraj zenu mestu? kaj zene lestnuste? kaj zene gostače? 130: kar pa ta kraj še strašnejše stury so njegovi gostači inu večni prebivavci; skr. 327: pójdi kjé gostáč inu napravi mizo; govnjáč scarabaeus stercorarius; grabljáč, koji lišće grabi, dain. 18: te za nas grabláče so pripravlene pogáče; grbáč homo rugosus; hopsáč, koji hodeći poskakuje, hrv.; jaháč eques; konj jaháč reitpferd; jebáč futator; kazáč zeiger; zeigefinger nagfl. 23: eto je pálec, eto kazáč; 26: kazáča; klepáč dengler; dengelhammer (?) dain. 51: v' prag klepáč postávim — koso si pripravim; klepetáč blatero; kljunáč ficedula; kmetáč bauer; koláč osterbrod in radform čb. 1/21: nov'létne potíce, za pirhe koláč gre hvalit Krajníce med Lahe, za Plač; u obće kuchen dain. 191. 203: koláč; 82: koláče; gasp. 1/644: pred kojéga sluga božji četiri koláče iliti gibaničice postavi; kopáč hauer ravn. abc. 29; preš. 74: kopáči; dain. 202: kopáč; petr. 292: kmeti, težáki, delavci, kolduši, kopači, krajači i ostali meštri; misthacke ravn. abc. 39; korbáč flagrum dain. 53: korbáčov; zagr. 5/1. 292: ono žrebe z-korbači dobro preteplju; korumáč ferula birkwurz; kosmáč lederapfel; bestosshobel; kotáč rota gasp. 3/540; kováč faber ferrarius škr. 360; nagfl. 56; kožuháč maisschäler; krajáč sartor, sutor ravn. abc. 79: krajáč naredí nòvo oblačilo; perg. 2/2 80/2: kraiači; petr. 292: krajači; gasp. 3/551: kade su podkove, najdeš tam kovača — gde pak vise škare, znaš tam za krajača; križováč art fischernetz; krpáč flickschneider; krváč (krivać?) orudje kojim se klaštri šibraka; kurtáč, životinja kojoj je rep osakaćen, hrv.; lotráč ein lotter rog. 562: se ima zdajci peláti Lucia ú eno nasramno hišo inu tamkaj ú roke dati tem lotráčam; Lukáč Lucas küzm. 100: Lükáča; mol. 101: petr. 2 i gasp. 1/666: Lukáča; mehkáč weichschaliger krebs; mejáč grenznachbar ravn. 1/338: mejáč; menjáč wechsler ravn. 2/106: menáčam; metáč butterstössel; mrkáč stosswidder; mrtváč homo piger; nabijáč binderschlägel; nadeváč fartor; nagledováč κατάσκοπος küzm. 406: po veri je Rááb práznica nej pogínola z nevernimi vrét, ka je naglejüváče z mérom notri vzéla; natakáč kellner; nategáč reifspanner; navijáč uhrschlüssel; nosáč naso; obrisáč abwischtuch petr. 49: brisati obrisáčem; odjemáč künstlicher bienenschwarm gol. 30: če rajtaš odjemače (tu je kunštne roje) narejati, tok nekateri pajnovi niso za tu; odpiráč clavis generalis; odriváč eckstein an der strasse; odvrnjáč ableiter nagfl. 189: naj govšnejša obranba

Digitized by Google

hramọuv prouti njemi (grumi) je odvrnjáč blíska; okresáč lichtputzer; oráč arator jap. prid. 1/159: orač; küzm. 384: oráč morę prvle delati i tak sád vzéti; trpl. 108: oráčke; nagfl. 132. 133: oráčke; dain. 12. 152. 202; otepáč hölzerner säbel zum abstreifen der schauben dass keine ähren und körner zurück bleiben ravn. abc. 75; oteráč handtuch; paláč palatium dalm. nehem. 2: da lejs h'tramom tega palača; panjáč = zaglâvnjak; piháč bläser; pisáč scriba küzm. 3. 5. 7. 12. 13. 23. 26. 32. 59. 225. 256 itd.; pitáč frager perg. 78/2: pytáč, 76/2: pitaač; 81/1: pitáčeh; pleváč sarritor; pobiráč collector; podajáč handlanger ravn. 1/319: podajáči so v' eni roki imeli meč, z' eno so podajšino nosili, i podaváč dain. 58: podaváča morem meti; 69: podaváči se veléva, naj mi kamne blizo deva; podpiráč fultor u zagonetci: štirje podpiráči, štirje natezači, dva voza, jeden bič (krava); podremáč schlaftrunk; pokriváč decker dain. 57: pokryváč, nagfl. 135: pokriváč ga pokríje; polegáč bärenhäuter; poliváč haustrum; pomagáč helfer; ponujáč bieter; postopáč pflastertreter ravn. 2/67: postopáča; potáč rota dain. 10: bič poči, konj skoči, potáč podletí 119: zibelni potáč; nagfl. 82: koula z obráčanjem potáčov ido, gda je márhše vleče; 186. pou kotáča; 191: štirje potáčke koul; potepáč erro; prebiráč ein wählerischer mensch, poslovica je: prebiráč najde otiráč; prevozáč fährmann; priganjáč antreiber ravn. 1/209: mrovla nima nè vajvoda nè perganjáča; primáč nagfl. 66: perotníc táli so rame, primáč, glažojna; prošnjáč bitter ravn. 2/20: ne da ti bog, ljubi prošnjáč, dausi, de ti bo zajtro več dal; 264: Kristus je prošnjáč za nas per očetu; ravnáč lenker küzm. 292: stotnik je pa več vervao ládje ravnáči líki tomi; repáč magnam caudam habens; komu košulja straga iz hlača visi; riváč hauzahn der schweine; rogáč hirschkäfer; rogljáč cornua gestans dain. 191: ja sem vseli brez nogáč — prvič kak srpást rogláč — drugič zibelni potáč — zadnič lišasti koláč (mesec); 193: brez nogáč sem rogláč, celi hram nesem sam (puž); rokavnjáč bettler von profession; samorogáč μονοκέρως dalm. num. 23. 24.; job. 39; sanjáč somniator ravn. 1/53: vite víte, sanjáč pride! sejáč sator küzm. 24: vö je šao eden sejáč sejjat semen, 68; petr. 34: izíde vun sejáč sejat sémena svojega; sejmáč marktbesucher ravn. 2/108: je Jezus semáče in trgovce iz tempelna izpókal; sekáč lignator; skitáč erro; sklepáč schnappmesser= kostura, štj.; skriváč versteckspiel; snubáč brautwerber, dalm.

Digitized by Google

jer. 22. 30; preš. 45: snubáče; s o k á č coquus; gön. 21: sakáč; s p r e m l j á č begleiter; s t i s k á č bedrücker ravn. 1/83: raji hoče z' vbogim in zatíranim ljudstvam božjim révež biti, kakor z' njega stiskáči greha kratko veselje vživati; 2/211: stori mi pravico nad mojim stiskáčam; s u š á č, koji voće suši dain. 87: syšáč; š k r i p a č bierfiedler; t a n á č consilium küzm. 21. 44. 221. 223. itd.; trpl. 3; mol. 59; gön. 22. 105; t e s á č zimmermann dain. 71; küzm. 27: nej je ete sin toga tesáča? 72: nej je tou te tesáč? nagfl. 57. 133; t o l k á č pistillus; t o l m á č dolmetsch ravn. 1/73: ne govorím z vami po tolmáču, ampak iz úst do úst; t o l n á č consilium zagr. 5/2 28: boži tolnač i pomoč jesu ostavili; gasp. 1/153: od njegá dober tolnáč prijeti hočeš; 1/648: z vami ostáje Simon vaš bratec koteri znam da je človek tolnáča dobroga, 1/649: on je človek velikoga tolnáča; t r a g l á č, pogrda čovjeku suhu, u koga su duge noge, štj.; t r g á č vindemiator dalm. jer. 49; v a n d r á č wanderer; v a r o v á č custos küzm. 223; temnico smo najšli zaprto vu vsoj pokojnosti i variváče vönej stojéče pred dverami; trpl. 106: variváč; perg. 64/1: varuuače; v e z á č binder trpl. 108: z šterov ne more žnjec napuniti prgíšče svoje, ni nároč svoji vezáč snopja; v i k á č schreier; v o j á č brautführer; v o j e v á č στρατιώτης küzm. 359: za potrejbno sem pa štímao Epafrodituša brata i pomočníka i vojuváča z menom vrét mojega poslati k vám; v o z á č auriga dain. 102: vinski vozáč; v r h á č baumwipfel; z a d r g á č schnur u zagonetci: kaj se brez zadrgáča zadrgne? (rit); z a g l a j á č, ono u šoštara čim čižme gladi, hrv.; z a i m á č situla aqualis gasp. 1/194: iz zaimača pijuči; z a p r a v l j á č verschwender nagfl. 141: z eti dvej bratov šteri je bio špararaven, šteri zapravláč? z a s u n j á č schubriegel nagfl. 49: táli zápora so oblejk špor klüka zasünjáč; 65; z a t i r á č bedrücker ravn. 1/182: rečena básenj ali pravlica pomeni tožbo kaciga bogatiga zatiráča, ki vboge tláči; z i j á č gaffer; z o b á č dentitus; ž v e k á č kläffer škr. 62: nikár se k' tęmu ne perdrúži, katęri skrivne rečy razodęva inu golufnu ravná inu je en žvekáč. — Tako i u r e z i j a n š t i n i n. p. kijâč, kolâč, korâč §. 112.

Na slovci pred tvorkom naglas imaju: b û b a č knopper; c m i f û g a č njeka psovka, hrv.; d i ê d a č der mann im monde hrv.; f û t a č upupa; g ê g a č lanius colurio; g û b a č knopper nagfl. 167: rást dá žalod, gubače, lístje; k î m a č, k l î m a č, k l î m p a č art messer hrv.; k m û k a č rana calamita; k r â m p a č, njeka ptica; čovjek koji rado kopa hrv.; k r û m p a č corvus hrv.; k û-

Digitized by Google

fač i kufáč čovjek dugonos; pîkač i pikáč, prasac koji ima šarene piknje, hrv.; rûjhtač grüner teichfrosch, Murko: rújhtač; a dain. rujhtáč 202: mali kak rujhtáč, črni kak kováč v' zemli sem kopáč ali pa oráč; delam kak gnojáč ino vsak kypáč dosta sto bregáč telkih kak koláč (krt.); skûnkač unke.

75. Rieči kojim je tvorka ili završetak *ič* = stsl. **ыть** imaju naglas na tvorci ili na slovci pred tvorkom.

a) ¨ na tvorci imaju: belîč (beli-č) nož kojim se kolje za vinograde bieli hrv.; bodîč carlina acaulis; cedîč, posugje kojim se vino podciegja, hrv.; gonîč treiber bei der jagd; jeglíči puls; kopîč merges; mlatîč drescher; snubîč brautwerber, rezijanski: snubîč gen. snubíča §. 55; slavîč luscinia čb. 1/13: grmíči rastó, slavíči pojó; dain. 84: slavíč; — tako i berîč, brîč gerichtsdiener rog. 423: briče itd., jap. 333: beríču preš. 73: beríčam. — Sve ove i ovake rieči imaju u ugrskoj slovenštini i kajkavštini ´ n. p. širíč grille dain. 208: vgoni, kaj sem ja za vtič — črni, menši kak širíč, hujdi, vekši kak komár, grizem vas no vsako stvár (muha); u kranjštini po mojem znanju naglaša se tako jedina rieč gríč declivitas; ali se i ta govori: grîč.

b) ´ na slovci pred tvorkom imaju: pokòpič gen. pokopíča sepultor Mulih: posel apoštolski 1087: se ljudi pred svatbum ali karminum vnogo skrbe, da mogu svoje svate ali pokopiče vredno i pošteno vu svoju hižu prijeti; pozòvič hochzeitbiter; prezòvič praeco, publicator.

c) ^ na slovci pred tvorkom imaju: povâbič qui invitat; prilâžič helfer im lügen, dazulügner; rîbič piscator tschup. 414. 418; preš. 27: ríbič; küzm. 6: ríbiča; petr. 134: ríbiči; njeka ptica, dalm. lev. 11, deut. 14.

76. Ovdje neka stoje i rieči kojim je tvorka *ič* to je itj = stsl. **ити** srbski ili hrvatski ić.

a) ¨ na tvorci u kranjštini imaju:

α) većina gragjenih od jednoslovčanih rieči: belîč: bel (?) denarius jap. 43: ali se ne kupita dva grabca za en bèlič? jap. 326: ali se ne predá pęt grabcov za dva belíča? bobîč: böb, i rezijanski: bubìč §. 42; bratîč: brat nepos efratre gasp. 3/490: bratiča; brežîč: breg collis; cepîč: cep drüschel; čolnîč, čunîč: čoln, čun navicula dalm. job. 1; preš. 21: čolnič po mêne pláva; 95: stéšemo svój si čolnič nòv, z bógam zroč'mò ga valóvam; 179: stopíti k' sêbi ga v' čolnič povábi; 180: čolnič letí ko v' zráku úrna tíca; črvîč: črv würmchen ravn. 1/20: dobrotliv

Digitized by Google

je bog tudi do nar manjšiga črvíča; gön. 77: črvíča; d e t ĭ č: *det infans; gesell petr. 143: detič ki odpre materinu vutrobu; d o l ĭ č: dol vallis gön. 39: dobiti máš od mé bregé, dolíče; f a n t ĭ č: fant knabe tschup. 642; kor. 2. 118: fantíči; g o l ĭ č: gol nestling; g o s ĭ č: gos anserulus; g r a d ĭ č: grad arcula; g r m ĭ č: grm busch čb. 1/13: grmíči rastó; gön. 80: grmíča; nagfl. 169: grmíči, grmíčov; k a p ĭ č: kap, krov nad vrati; k m e t ĭ č: kmet bäuerlein, a i k m ê t i č petr. 231: kmétiča; k o l ĭ č: kol pflöckchen; k o n j ĭ č: konj rösslein, čb. 4/83: konjíči so slabi, voz jéma mi stat; k o s ĭ č: kôs frustum, rezijanski: k u s ì ć §. 42; k r a l j ĭ č: kralj regulus, regis filius gön. 56: kralíčke; l e v ĭ č: lev junger löwe dalm. job. 39: leviče; l o ž ĭ č: log hain gön. 36: ložíč je máli loug; m a l ĭ č: mal idolum; m e š ĭ č: meh folliculus; m l a d ĭ č: mlad pullus dalm. deut. 22; traun 213: garlica si najde gnęzdu, kjęr svoje mladíče izvaly; ravn. 1/4: Abel mu prvega mladíča svoje čede daruje; 1/24: tako oko zasluži, de ga krokarji izklujejo spod čèla in orlovi mladíči požró; 1/108: mladíče; 253: mladíči; hrv. juvenis; m o s t ĭ č: most ponticulus i rezijanski: mustìč §. 42; m r l ĭ č: mrl cadaver jap. 32. 310: mrlíče; škr. 346. i ravn. 1/92: mrlíča, 1/217: mrlíču; preš. 74: mrlìč; 64: mrlíča; 62. 63: mrlíči; 173: mrlíčov; 73: mrlíčam, med mrlíči; n o ž ĭ č: nož cultellus dalm. jer. 52; i rezijanski: n u ž ì ć §. 42; p l a t ĭ č: plat dimidium arboris scissae; p o b ĭ č: pob bürschlein küzm. 34. 176: pojbíč; 81. 187: pojbíča; nagfl. 87: pojbíč; 168: pojbíčke, pojbíčov; p o p ĭ č: *pop u pôpek auge am zweige; p r t ĭ č: prt tischtuch rog. 24: prtyčou; r e p ĭ č: rep schwänzlein nagfl. 175: žabe repíče zgúbíjo; p s ĭ č, p e s ĭ č: pes catulus jap. 77: psičam; nagfl. 87. 100 i gön. 52: pesíč; nagfl. 39: pesíča, gön. 52: psíča; petr. 40: psiči; r t ĭ č: rt gipfel, wipfel tschup. 160: on je stal na artiču te nar vikši sręče; s i n ĭ č: sîn, i rezijanski: sinìć §. 42; s l a b ĭ č: slab schwächling; s l e p ĭ č: slep amphisbaena, dalm. lev. 11: slípič, i rezijanski: slepìć §. 42; s n o p ĭ č: snop kleine garbe čb. 1/45; s r p ĭ č: srp kleine sichel čb. 1/45: sukajmo srpíče, dekléta mladé — vrstímo snopíče, se smėja srcé; s t o l p ĭ č: stolp säulchen nagfl. 79: eto su tramouvje, vu té so notri zdubleni stupičke; 80: pokriva znotrejšni tál stojí z tramouv (slejmen), stupičov, ram (skárič) roženíc (lejmezov) i lát; t a t ĭ č: tat kleiner dieb; t r a m ĭ č: tram bälkchen nagfl. 62: tramíči; t r o p ĭ č: trop häuflein menschen; T r ž ĭ č: trg ime trgovištu u Gorenskoj njem. Neumarktl; v o l ĭ č: vol bubulus čb. 4/83: konjíče, volíče napasene

Digitized by Google

jmam; vratîč: vrat hälschen; tanacetum; vražîč: vrag teufelchen; teufelskerl von einem buben; vrčîč: vrč krüglein, rezj.: werčèć §. 74; vršîč: vrh wipfel ravn. abc. 65: vršíče; zetîč: zet täufling. — Tako bit će i: kržîč cyclamen europaeum. — Sve ove rieči mogu i u kranjštini imati naglas na slovci pred tvorkom i to imaju ˆ koje se grade od rieči s ˆ i ˜, a ´ koje dolaze od rieči s ´: côlnič: côln jap. 32. 34: čólnič; dêdič: dĕd heres; dêtič: *det; kôsič: kôs merula i rezijanski: kûsić §. 42; králjič: králj; kmêtič: kmet dalm. jer. 51; jud. 5; jap. prid. 2/234: kmętiča; mlâdič: mlăd škr. 52: bólši je medvędko, katęri so mládiči odvzęti sręčati kakor norca; núčič: núk pohl. opr. 305: iz svojemi nučèčàmi (čitaj: núčьčьmь); pûbič: pûb ravn. 2/241: Jezus je púbiča zaklical; preš. 64: púbčev der unken; strîčič: strîc patruelis zagr. 5/1. 192: pape Piuša stričič; zêčič: zêc rezijanski: §. 42: zéčić itd. — Mjesto îč govori se po Štajeru i Ugarskoj, pa amo tamo i kod kajkavaca *îč*: detíč; pojbíč itd. a u kranjštini jedina rieč: hudíč: hud diabolus, traun 281: hudíč; dolazi i u kajk. gasp. 3/475; i rezijanski: hudîć §. 25.

β) rieči gragjene od dvoslovčanih femina na *a*: deklîč: dékla puella dain. 34: deklíč, pa tako i u kajkavaca zagr. 5/2. 24: je dekliča zdravoga rodbine izručil; mat. 585: dekliči oholne, koje z-léčkami, z' prugli držanja i lica vašega v cirkvu dohajate, kak hočete da bog vdobrovóli se vu molitvah vašeh? glavîč: gláva κεφαλή o neživih stvarih, dalm. ex. 26: nyh glaviči imajo biti zlaty; ex. 27: kufraste glaviče; küzm. 220. i trpl. 98: glavíč voglá; kapîč: kápa, na koncu nosa šta god prisahlo, schmutzfleck an der nasenspitze; ptîč vtíč: *pъta u ptíca avis. — I ove rieči mogu imati naglas na slovci pred tvorkom: jâmič: jáma u stopnu kladu, loch im pflock der stampfmühle; mûhič: múha, njeka bilina.

γ) deminutiva gragjena od rieči s ˜ ili ˆ na zadnjoj slovci: čebrîč: čebĕr; golobîč: golôb; gospodîč: gospôd; kornîč: korên wurzelchen nagfl. 151: korníč, korníčke; otročîć: otrŏk dalm. gen. 43; jud. 18; ravn. 1/76: so na vozé djali svoje žene in otročíče; 1/117: otročíča. I ove rieči mogu imati naglas na slovci pred tvorkom: čêbrič zagr. 5/1 38: na koj čebrič opat je sel; golôbič kor. 1. 15: golóbič; nagfl. 114: goloubičke; gospônič herulus.

δ) deminutiva gragjena od dvoslovčanih masculina s ` na predzadnjoj a prcgibnim *e* u zadnjoj slovci: kozlîč: kòzel böcklein rog. 219: kozlíčou; ravn. 1/43: dva kozlíča 1/128: kozlíča; küzm.

Digitized by Google

142: kozlíča; rezijanski: kuzlìć §. 42; lončîč: lònec i rezijanski: lunčìč §. 42; oslîč: osel eselein; ozlîč: òzel knöttchen; telčîč: tèlec kälbchen trpl. 55: telčíč; 40: telčíča; 42: telčíče; zvončîč: zvònec i rezijanski: zvunčìć §. 42; žmokljîč: žmòkelj bausch.

b) ´ na slovci pred tvorkom imaju koje se grade od rieči s ´ na zadnjoj slovci i onih s ´ na predzadnjoj, koje imaju u zadnjoj slovci pregibno *e*: beráčič: beráč armer bettler rog. 464: beračiču; dojénčič: dojénec; lágvič: lágev fässchen; óblič: óbel kleiner hobel; práščič: prásec, ali praščìc trpl. 66: razkopali ga divji praščíčke; prvénčič: prvénec; prvorojénčič: prvorojénec primogenitus dalm. ex. 13; nehem. 10; tschup. 441: prvorojenčeči; rejénčič: rejénec; túrnič: túren gol. 20: turenč; učénčič: učénec; Vógrič: Vóger Hungarellus. — Tako i: bŕklič = lagvič; érbič: jérbič, vérbič = erbe dalm. ev. mat. 21; ravn. 2/51 272: vérbič; tschup. 49: irbeč; jágnjič lamm dalm. ex. 21; mladénič juvenis jap. 259: mladęnč; traun u predgovoru: mladęnči; a nagfl. 187: mladanič. — Tako su naglašene i: hrúškič, ime jarcu; kámščič: (kámski mjesto kámenski) rubus saxatilis; kóčić aniscus letopis mat. slov. 1875.

c) ` na slovci pred tvorkom imaju: bòžič gen. božíča dies natalis Christi ravn. 2/30: bòzič, itd.; klòbčić knäuel ravn. abc. 59: klobčíči; a rezijanski: kloučíć §. 54; nòžič messerchen uz nožìč i nôžič: pòlič die halbe kr., a eine mass hrv.; prèšič porcellus; ròžič hörnchen; bockshorn; würstlerhorn; a rezijanski: ružìć §. 42; schröpfhorn; vòlčič eine viehkrankheit. Tako i imena obiteljska: Bohòrič gen. Bohoríča; Mohòrič kr.

d) ^ na slovci pred tvorkom imaju

α) deminutiva od rieči s ^ ili ˜ na zadnjoj slovci: brlôžič: brlög; gospodîčič: gospodič; dalm. prip. 21; rog. 464; tschup. 174: gosdodičečov; pohl. opr. 272: gospodičèča; menîšič: menïh mönchlein preš. 112: prebléčen sèm minîšič bil — in rád sem pél, še rájši píl; obrôčič: obrôč; potôčič: potök i pòtok gen. potóka rivulus dalm. cant. 5; vršîčič: vršič. Sve ove osim onih koje se grade od rieči na ïč mogu i ˜ na tvorci imati: brložič, obročič, potočič, sravni gore a) γ).

β) rieči koje se grade s ^ na predzadnjoj i pregibnim *e* u zadnjoj slovci: Boštjânčič: Boštjânec ime obitelji kr.; Florijânčič: Florijânec, ime obitelji; gostožêrčiči: gostožêrci das sieben gestirn dalm. job. 9: gostožerčiče; hlâpčič: hlâpec ju-

Digitized by Google

venis dalm. lev. 12. 31; num. 22; 2 bron. 34; jap. 434; i hlapčîč, dain. 18: hlapčíč; hlêbčič: hlêbec; Kocijânčič: Kocijânec, ime obitelji; odstâvčič: *odstâvec infans ablactatus; otâvčič: otâvec foenum tertium; prîmščič: *prîmski (? primьsk) maniceps; prôščič: prôstec, stupić u plotu, da se okolo njega plete hrv.; rufijânčič: rufijânec lenulus; sînčič: sînek filiolus; skrivâjčič: *skrivâjec abscondulus; ûjčič: ûjec consobrinus; Urbânčič, Vrbânčič: Urbânec, Verbânec, ime obitelji (Predvor); zakônčič: *zakônec filius legitimus; žlâhtnič: žlâhten nobilis preš. 148: žláhtnič. Tako valjda i pîplič junges huhn petr. 14: pípliče.

e) Naglas dalje prama početku nego na predzadnjoj slovci imaju rieči koje se grade ili od rieči koje u sing. gen. ili u sing. nom. *fem.* rastu a naglas imaju u nom. na predzadnjoj slovci, ili od rieči s naglasom dalje nego na predzadnjoj slovci. Taka su deminutiva riedka, jer jezik danas voli praviti deminutiva tvorkom *ec* i *ek.* Mogu se čuti med narodom rieči kao: bâjerič: bâjer kleiner fischweiher; bértošič: bértoh schürze; brátrančič: brátranec; kámenič: kámen; šôlinič: šôlin kleiner schuh; vánjkušič: vánjkuš itd. Običnija su imena *obiteljska* načinjena od nazova službe ili zanata, kojim se koji prednik bavio, n. p. Mâlarič: mâlar; Mlînarič: mlînar; Ríhtarič: ríhtar; Šáfarič: šáfar; Šôštarič: šôštar; Válpotič: válpot; Žnîdarič: žnîdar itd.; pa tako i druga nomina propria, koja se grade ili od samih imena krstnih i drugih n. p. Pôngračič: Pôngrac (Pancratius); Prímožič: Prímož itd.; ili od adjektiva načinjenih od tih imena n. p. Júrkovič: júrkov; Márkovič: márkov; Pêtrovič: pêtrov; Vîdovič: vîdov; Kováčevič: kováčev; Tetîčkovič: tetîčkov itd. itd.

77. Rieči na *oč* i *uč* meni poznate sama su imena vlastita te će biti prema ital. uccio: Brbúč, Fakúč, Krkóč, Matúč, Sardóč. — Pèruč gen. Perúča; Smòkuč, selo kr.

78. Rieči kojim je tvorka *eš,* u njekih mjestih naročito u ugrskoj slovenštini i kajkavštini *eš,* imaju većinom naglas na slovci pred tvorkom, ali i na drugoj kojoj slovci.

Dvoslovčane imaju malo ne sve ˆ na slovci pred tvorkom: bâbež homo mulierosus; bârkljež ungeschickter; bêkeš, vrst kaputa hrv.; bêreš, nagfl. 175: pri doumi jeste i slúžečka držina kakti dojka, hlápci (kočis, béreš, govedar) hlapíce itv; bêtež i bètež gen. bêteža i betéža μαλαχία dalm. jer. 22: koku boš lepa

Digitized by Google

kadar bodo tebi beteži inu divji ohuji prišli? 2 hron. 6; jesai. 26: v svoim betéži; kast. cil. 36: spomin véčnusti bolézn trplenîe, beteže.. prežene; jap. 39: Jezus je ozdravlal vsako bolęzen inu vsaki bęteš nad ludmy; tschup. 490: nas vseskuzni beteži ali na kup lezejoča starost sili svojèga telęsa se šonati; ravn. 2/1. 4: bolézni med ljudmí in betéže je révežam ozdravlal; b ô d e ž ῥομφαία, stachel des igels; petr. 18: bodeš; b r â ž d e ž befleckung, fleck; b r î k e ž, ime kozlu let. mat. 1875. 223: bŕkež; b û k v e š homo ineptus; b û r e ž urina; b û r k l e ž ungeschickter mensch; Č â d e ž, ime obitelji kr.; Č â t e ž, Č r ê t e ž, imena mjestna kr.; č î m p e ž zweirädriger karren; č û d e ž miraculum traun. 16. 98. 113. 178: čúdeže; 202: čúdežov; preš. 70: čúdeža 152: čúdeži 184: čúdeže; u plur. često neutrum: čûdeža, jap. 116: bodo dęlali velike znaminja in čudeža; preš. 67: o čúdeža neznane; č û j e ž, ime psu; d ê l e ž gen. dêleža i delčža antheil ravn. 1/79. 227: délež; škr. 62 i 384: dęlcža a 213. 232; dejléž, 268: dejlčžov, 381: dejléži; pok. 224: dejlęžam, 3/65: dejlęžu; d ê r e ž, dêreš tortor; mlado zelje n. p. od kolorabe sasječeno, hrv.; d ô l g e ž langestreckter mensch; F ŕ l e š, ime obitelji, kr.; f û r e ž wurstbrühe; = koline, pozvati koga na furež hrv.; g â r e ž, ime kozlu, let. mat. 1875. 223: gárež; g j ê n g j e š (džêndžeš) više u kupu lešnjaka, hrv.; g l â d e ž glätterwerkzeug für die wäsche; eryngium amethystinum; g l ê d e ž u g r d o g l ê d e ž homo invidus, i k r i v o g l ê d e ž homo limis oculis spectans; g l û m p e ž, glup čovjek; g r â b e ž homo rapax; g ŕ d e ž homo foedus ravn. 2/126: Jezusa so ti grdeži moríti hotli; g û l e ž schinder; h î g j e š, hidješ ime volu, hrv.; h û l e ž ime kozlu, let. mat. 1875. 223: húlež; î s k r e ž, ime kozlu; J û d e ž Judas; K â j f e ž Caiphas; k l â t e ž klâteš erro reš. 215: jeli moguče da bi ova zadobiti mogel jeden klateš, jeden lažec, jeden tepec? k ê d v e š; ime konju hrv.; K n j ô b e ž, ime obitelji (Gojzd gr.); k ô d e ž mendicus; k ô d r e ž homo crispus; K ô r d e ž, ime obitelji, kr.; k r â d e ž furtum; k r â m e ž, ime kozlu, let. mat. 1875. 223: krámež; k û j e ž schmied čb. 4/94: de turški kuješ si, poznam; k û r e š, on klin kod pluga, koji se čas u jednu čas u drugu luknju premiešta, da se dublje reže; zove se i k v o r t ê š; l â v k e ž nachleser; l ê v e ž, kratko polence kojim se u levi za posviet loži, gr.; l î d e ž, l î p e ž, l û n e ž imena kozâla let. mat. 1875. 223 i 224; m â d e ž macula dalm. lev. 13 traun. 37: madeža; M â l e š, ime obitelji kr.; m ê r e ž, koji mjeri; m ê s t n e ž u m a l o m ê s t n e ž kleinstädter; m î r g e š, ime volu, hrv.; m î s l e ž u l e h k o m î s-

Digitized by Google

l e ž ein leichtsinniger mensch ravn. 2/16: lohkomísleż ljubi le šum, razbóto in sméh; m ô k e ž, ime kozlu, let. mat. 1875. 224; ô s t r e ž perca fluviatilis; p â d e ž casus; p â l e ž senge; p â p e ž pabst; p î j e ž potator. (Ova je rieč nastala za pokojnoga pape Pija prema rieči papež pa se šaljivo govorilo papež piješ te se nuzgredno mislilo na esser und trinker jer papati znači u djetinjem govoru jesti a pápa jelo.) p î r k e ž, p l â v e ž imena jaraca let. mat. 1875. 224; p f d e ž furz; farzer; ime vrutku, kr.; p r ê t e ž qui minatur i minae, dalm. prip. 27 in margine: ne pusti se skuzi nobeno izkušnavo ali priteš iz tvojga stanu ali opravila izegnati; p û g e š, ime jarcu, let. mat. 1875. 224; r ê m e ž lupinum; r ê t e š placenta tortilis vrst kolača magjar. rétes; r ê v e ž homo miser gen. rêveža riegje revéža pohl. opr. 142: reveži; traun. 177. 210: reveži; ravn. 1/83: réveż: 1/198: réveža, 1/309: réveže, a 2/184: revéžu i škr. 239: revęža; r î t e ž grossarsch; r î v e ž, ime jarcu, let. mat. 1875. 224; R û d e ž, ime obitelji, kr.; s â d e ž consitio, plantae ravn. 1/261 i abc 61: sádež; s â j e ž, ime jarcu, let. mat. 1875. 224; s ê d e ž gen. sêdeža, riegje sedéža sitz, traun. 17. 22. 227: sędež, 225: sędeža; 1. 115: sędeži; a ravn. 1/98; sedéž; u plur. često neutr. sêdeža, jap. 108: ony radi imajo te prędne sędeža per večerjah; s î t n e ž homo molestus; s k r û n e ž beflecker schänder ravn. 2/109: ojstro jih je skrúneže tempelna; s k û b e ž crinium evulsio; s n ê d e ž u s l a d k o s n ê d e ž leckermaul; s m f d e ž foetor; s m f k e ž cobilis barbatus; s t r â d e ž hungersnoth; š t ô r k l j e ž ein ungeschickter mit hohen beinen wie sie der storch hat; t ê p e ž flagellatio; erro. rog. 423: prestáli tepeže gájžle, peze, grmáde, meče; t r â p e ž homo stultus; t r ê b e ž gereut; nachgeburt; t f g e ž raufbold; ime psu; t f p e ž gen. tfpeža i trpéža dauer rog. 214: trpèž, 479: trpéža; tschup. 437: si nehče skuz tu svoje sręče na dalne trpež na skuje; pohl. opr. 65: brez trpęža; t û m e ž dummkopf, štj.; v ê d e ž vates tschup. 317: vędéžu (čitaj vêdežu); v î d e ž = vîdez kast. cil. 162. 248: k' videžu; v û g l e š, ime volu hrv.; z â j e š, ime jarcu, let. mat. 1875.: 224; ž î v e ž frumentum lebensmittel pohl. opr. 203: živéž (čitaj žîveż); ravn. 1/18: tudi jedí vzami vsakih seboj, de bote ti in one živež imeli; ž l ê h t n e ž homo malus schlechter kerl.

´ imaju: G ó m p e ž, ime obitelji, (Kríž gr.); j á n e ž prema anies japl. 111; R é b e ž, njeki strmac u založkoj gori u Goren-

Digitized by Google

skoj; ` ima: l è m e ž vomer. — U Metelka 52 čitam: delèž, tepèž to će glasiti: delȅž, tepȅž; ja tako nisam čuo.

Tro- i *višeslovčane*

a) ˆ ili ˆ na slovci pred tvorkom imaju one rieči koje se grade od adjektiva s naglasom na predzadnjoj slovci i pregibnim *e* u zadnjoj: g r o z o v î t n e ž: grozovîten homo immanis; h u d ô b n e ž: hudòben homo malus ravn. 1/253. 335: hudòbnež; n e m â r n e ž: nemáren homo piger, incuriosus; n e m î r n e ž: nemíren homo inquietus; n e o k r ê t n e ž: neokréten homo ineptus; n e r ô d n e ž: neróden homo ineptus; n e û m n e ž: neúmen dummkopf ravn. 1/332: de ga nevúmneža! n e v š č ê č n e ž: nevščȇčen nulla re contentus; n e z d û š n e ž: nezdûšen ein herzloser mensch ravn. 1/308: veselje nezdúšnežov kmalo míne; 1/334: nezdúšnež; n e z m ê r n e ž: nezméren unmässiger mensch ravn. 1/311: o š â b n e ž: ošáben homo arrogans ravn. 1/133: ošábnež, 2/33: ošábneža, 2/41: kralj je bil ošábnež in oblastlívic; p o s ê b n e ž: posêben sonderling; p o s v ê t n e ž: posvêten weltlich gesinnter mensch ravn. 2/16: posvétnež; p r e v z ê t n e ž: prevzéten homo superbus; s a m o p â š n e ž: samopášen egoist; s r b o r î t n e ž: srboríten homo inquietus; t o g ô t n e ž: togòten ein zornmüthiger. — Tako su naglašene i rieči gragjene od rieči s naglasom na zadnjoj slovci, ili gragjene od jednoslovčanih osnova složenih s predlogom: n a p û h n e ž: puhn u napuhnoti ein aufgeblasener mensch ravn. 1/311: napúhnež jiše čast, pa on najde zaničovanje; 2/89: napúhnežam to ni bilo prav; p o j ê d e ž: jed u pojesti fresser škr. 87: kateri pojędeže páse; sramoty svojiga očeta; p r i p r ô s t e ž: priprôst homo simplex ravn. 2/202: še takim pripróstežam to resnico da zapopasti. — Tako i M a r t î n e ž: Martîn gen. Martína ime obitelji (Gojzd gr.).

b) Naglas dalje prama početku nego na predzadnjoj slovci imaju rieči gragjene od rieči s naglasom dalje prama početku nego na predzadnjoj slovci, i to isti naglas: l á k o m n e ž: lákomen homo avarus; m é d e r e ž: *méder ime jarcu, let. mat. 1875. 224; n i č ê m u r n e ž: ničêmuren nequam ravn. 2/18: ničémrneži, hvalétje, blebetávci imajo lažnjívo bogabojéčnost.

79. Rieči kojim je završetak *iž* imaju ´ na zadnjoj slovci: d r o b í ž res minutae; scheidemünze ravn. 1/318: bodo kámene ki jih je drobíž kolj scelili more bit? 2/106: tudi v' dnarjih marsikaj drobíža je šlo opravlati; 1/318; K a j d í ž ime obitelji kr.; o s t r í ž njeka bilina, hrv.; P a k í ž ime obitelji, kr; p a r a d í ž paradies.

Digitized by Google

80. Rieči kojim je završetak *ož* ima malo: árnož lorica; brustlatz dalm. jer. 46: ony semkaj drčé de arnož žvenkeče; tschup. 45: nosite na svoji glavi use svoje žive dny čelado (galeam), na svojemu životu ta arnoš ali železne oklep (loricam); 393: arnoža inu čelade on scer ni imel; pinóž fringilla montifringilla, običnije fem. pinóža.

81. Rieči kojim je završetak *už* imaju ´ na zadnjoj slovci: mehkúž weichling; krebs mit weicher schale gleich nach der häutung.

82. Na *avž, evž* završuje se: Matêvž Matthaeus jap. 1.: evangeli Jęzusa Christusa popisan od svętiga Matthęvža; Miklâvž Nicolaus.

83. Na *ovž* završuju se njeke strane rieči, ovž. je njem. haus: fárovž pfarrhaus; fóglovž vogelhaus, jap. prid. 2/128; govori se i gobôvž gr.; lóntovž landhaus. — Pamti i búrovž ursa major čb. 4/80: č'mu nek so gostoževci — č'mu meni velki burovž (Vodnik) i môstovž säulengang tschup. 15: se je zarotil de nobedn z' njeh na bo nigdar nekol več na mušovš njegoviga gostuvanja prišl; 261: kateri so na mušovžu iz Kristusam govorili; ravn. 1|180: proti večeru se hódi (David) po móstovži sprehajat.

84. Rieči kojim je tvorka *aš* imaju naglas ili na tvorci ili na slovci pred tvorkom.

a) ´ na tvorci ima velika većina: aldomáš mercipotus, honorarium quod datur operariis finito labore perg. 93/2: da taat ne bude mogel onoga na preg dati od koga je bil takovo živynče kuupil, ili nekoga drugoga koteri je poleg običaia takou aldomaaš prežegnal, ne bude mogel napreg pripeliati, bude obyešenia vryeden; banderáš fahnenträger hrv.; blekáš, kozel ki rad blekeče let. mat. 1875. 223; brekáš, ime hozlu, let. mat. 1875. 223; cimbuláš, seoski muzikaš hrv.; citráš zitterspieler zagr. 5/1 69: za tem citraš premenil ie i igre svoju notu i popevku; čoháš čohaschneider hrv.; dipláš lyripipiarius; dudáš lyripipiarius; fektáš fechter; fojtáš, ono u što se prah zamota kad se u pušku nabija hrv.; foljáš cursus magj. folyás perg. 6/2: on koy-e imanie sprosil, vazdar se more preti z neuernim i prauadni folyaš zdržauši more takouo imanie zauięti; 9/2: po prešesty onoga folyaša ali pernię...; 41/2: praudennim foliašem mogu saami sebe braniti; 43/1: ako se pernia zauoliu imyenia duge pernię foliašem (tečeniem) počne, pernia vse do odgouarania more teči; 79/1: ako bi se ona dua poglauiteša gorni i dolni peruša sama od sebe ili po dobreh priateleh opomenena zmyrila i ziednala i one bi perni ze

Digitized by Google

usiema konec učiuila i nie bi folyaaš dolie položila; foringáš auriga küzm. 97: foringáš; golibáš incola tugurii seu loci deserti; grabancijáš necromantes; guljáš art fleischspeise nagfl. 102: ovca da vsejm mesou za tečni guláš; igráš lusor zagr. 5/1 154: ako ottec je pianec igraš tat, kak more on sina svoga vučiti mertučlivo vino pìtti? 5/2 54: od jednoga igraša; gasp. 1/646: igrášom, Mulih posel apošt. 1266: da ne bude pijanec kláteš igráš niti maslakast; jaháš eques, nagfl. 96. 97; gön. 30: jahaš: kartáš kartenspieler; kockáš aleator gasp. 3/544. 545; kočijáš kutscher, običnije: kočijâž; komedijáš histrio; magáš nanus, pygmaeus; mejáš confinis perg. 57/2: megyaaš, 22/1 megjáši; muzikáš musiker; orguláš orgelspieler; orijáš gigas; oštarijáš caupo nagfl. 133: oštariáške; pajdáš socius gön. 33; nagfl. 12. 32 itd.; plemenitáš nobilis zagr. 5/1 305; gasp. 3/563; požiráš helluo; pravdáš litigator; škofijáš phrygio; šparáš sparer gön. 30: šparaš; tancáš tänzer, Mulih posel. ap. 1266; tentáš, njeka riba u Savi; trumbetáš tibicen; užuráš foenator perg. 21/2: ožuraaš; zagr. 5/1 194: zaslepljuie vse vžuraše; gasp. 3/532 itd.; velikáš magnatum quidam zagr. 5/1 191: vsi velikaši; gasp. 1/693: velikáše; 3/406. 477. 563; vožáš seiltänzer nagfl. 129: vožáške plésejo po voužaj. Tako i: Andráš Andreas küzm. 17; mol. 101; gön. 61; Tomáš Thomas küzm, 17; mol. 101 itd.; to *áš* biva u kranjštini *âž*: kočijâž, Matijâž Matthias; Tomâž.

b) ˆ na predzadnjoj slovci imaju: bûndaš, ovčarski pas, nagfl. 86: na čuvanje ouvc držani psi se ovčárski psi (bundaške) zovejo; čûgaš, ime volu hrv.; dêraš lignator nagfl. 41: ednomi nevolnomi deraši je v-vodou vnišla sekera; 133; fârkaš, ime psu, hrv.; înaš ὑπηρέτης nagfl. 130; petr. 53: sluge i inaši; zagr. 4/1. 10; 5/1. 251; gasp. 3/402; reš 180; kûlaš, ime konju, hrv.; lâmpaš lampe mol. 179; petr. 184: z làmpaši; zagr. 5/1. 233. 274; pâlaš gladius gasp. 3/514; reš 235; sârvaš, ime volu, hrv.; ûpkaš hûpkaš epops gön. 18; zîraš, zôbaš, imena jaraca, let. mat. 1875. str. 224. — Tako i mesîjaš Messias reš. 221. — ´ ima váraš urbs trpl. 57. várašje; nagfl. 184. itd.

Rieči na *eš* gledaj pod eš, gdje dodaj: alôeš aloe küzm. 209: prinesao je zmejšanje myrrhe i aloëša; petr. 63: noseči myrrhu z „alóéssem“ zmešanu.

85. Rieči kojim je tvorka *iš* imaju ili ´ na tvorci ili ˆ na slovci pred tvorkom.

Digitized by Google

a) ´ na slovci imaju: belíš i bêliš, komad kože kano ti za podstavu kod šoštara, hrv.; drobíš res minutae gön. 29: drobíš vu delu je ešče nej delo; nagfl. 109: gouska jej trávo zrnje i drobíš kűnj, 145: etakšega drobíša se več more imenüvati; sravni sprieda drobíž; cipelíš calceus hrv.; grdíš homo foedus; kalíš caenum trpl. 53: kalíš; 32: kalíša; nagfl. 175: žabe mála droubna jájca vu kalíš dejvajo doli i toplouča sunca je ležé vö; 111: reca vu kakši močvar se zadubé, cejli dén rova v-kalíši za jejstvinov; kurvíš hurer, küzm. 306: kurvejške; lopíš lebes terreus; lotríš fornicator zagr. 4/1. 264: on nečisti lotríš i praznik; 5/1. 294: one lotriše vsakoiački betegi trape; modríš cyanus nagfl. 51: neba je moudra, modríš mouder, vdárec mouder; períš, canjak kojim se posudje briše ili pere; prprís serpillum; steklíš ein wüthender, ein ultra; strgíš, ime psu, hrv.; šporíš verbena; valíš i vâliš felleisen.

b) ˆ na slovci pred tvorkom imaju: êgriš stachelbeere nagfl. 153: je-li ste gda brali egriš? je-li v-egriši samo edno semen? káma sadíjo egris i ribizko vu ogradaj? golômbiš i gòlombiš kugel nagfl. 84: vö streljen golombiš se po mouči pükšenoga prahá gene; 193: gvüšno je tak, kaj je visína nébe nej polojna globi, liki se nam bidti vídi, nego takša kak eden znoutra voutli golombiš; jêliš cibus zagr. 5/1. 192: od prekorednoga jeliša ni imel sna ni počinka; gasp. 1/680: kada betežnik zbog kakovoga obetéža nemertučljivoga goščénja ali jéliša, ako ozdraveti hoče, od njega se mora čúvati; jûriš impetus reš 221: podseli su stanovit varaš, koteroga po jurišu hotejuči oteti soldati varaščani pune voze kipučega olja zvrhu glav njihoveh zleali jesu; kalamâriš tintenfass, nagfl. 44: kalamáriš, 56: kalamáriše; klâriš corallium, sravni niže krâljuš, hrv.; kôdiš mendicus nagfl. 87: eden temni koudiš nej meo ki bi ga vodo; magj. kóldús; sravni gore kôdiž; krûmpiš erdapfel nagfl. 81. itd.; kûčiš kutscher nagfl. 96: kočiš; gasp. 3/560: kučiš pošikne konje; pîliš potus mat. 614: nagovarja z napitnicami priatele, znance na piliš; zagr. 5/2. 78: gospodična zagovori se na Bistricu k b. d. Marie bosa prez piliša i jeliša iz Zagreba čez goru pojti; plâviš i plavíš najzadnja zločesta žganica hrv. (možda valja ovako pisati rieč plâviš mjesto plâvš schmelzofen ravn. 1/122: plávš?); râjniš (rheinisch) gulden pohl. opr. 169: rajnš, 268: ranjšov; špêriš, herba quaedam; tivâriš, tovâriš socius küzm. 20. 36: tivárišom; mol. 201: tivárišе; 198: tiváriške; vânkiš kissen nagfl. 97: z-kosminja pa

Digitized by Google

vankiške i síta zgotávlajo; žîviš = živež trpl. 91: živiš; 47: žívišom. — Tako i ˆAndriš Andreas gön. 54.

´ ima: stáliš stand trpl. 84: stáliš; mol. 148. 153; nagfl. 64; petr. 269: vu tom takovom stáliše; gasp. 1/674: k ovomu zdencu vsakojačkoga stáliša i spola betéžne ljudi dohajajúče prvo zadobívati zdrávje zagleda.

U ugarskoj slovenštini i kajkavštini ima i rieči na iš primitih iz latinštine prema is: brêviš perg. 41/2: tutorske nepče obagienia jošče i zvuna ostave i breviša slobodno mogu biti; 76/1: po dokončani octaue ili breviša; diocêziš perg. 86/2; judiciâliš perg. 66/1: iudiciališa, iudiciališeu; pêstiš pestis trpl. 75: te on oslobodí od mreže lovca, od pogüblenoga pestiša; 76: ne boš se bojao pred pestišom šteri v kmici lazi, pred kügov, štera pouldné vdérja.

86. Rieči kojim je završetak *oš* strane su većinom a naglas imaju na slovci pred oš: bíroš boarius magj. birus, béres; dohânoš tabakraucher nagfl. 102: ovca da dohánošom lejpe začke; Jânoš Joannes küzm. 7: Jánoš; sladki janoš foeniculum vulgare; kâmpoš engerling; lôgoš, kad su tri konja upregnuta onaj konj koji je na prvo sâm zove se logoš hrv.; pîrgoš, ime jarcu let. mat. 1875; prêkoš, ime prascu hrv.; zastoš gön. 54: doli je djao svoj gaban pod zastoš. (što zastoš znači, ne znam, ni kakav mu je naglas, bit će ugr. zästoš ili na kranjsku zâstoš).

87. Rieči kojim je tvorka ili završetak *uš* takodjer su većinom strane, ili su na prosto latinske, ili se domaćim dodaje latinski završetak us promienjen na uš: obične su najviše ugrskoj slovenštini i kajkavštini, gdje je latinština duže vladala; naglas imaju obično na slovci na kojoj je u strane rieči.

a) ˆ na slovci pred tvorkom imaju n. p. agnâtuš perg. 39/2: agnatuši; ârkuš bogen papier nagfl. 63: árkušov; ime obitelji (Varažd.); ˆArnuš, ime obitelji, štj.; bâguš duhan što ne izgori u luli već radi mokroće preostane te ga muži-seljaci žvaču, hrv.; bâtuš küzm. 142: koliko si dužen gospoudi mojemi? stou bátušov olija ἑκατὸν βάτους ἐλαίου; bogâtuš: bogät dives petr. 232: bogátušu; zagr. 5/1. 182: veselia bogatušev ovoga sveta jesu zlamenia zle vekuvečnosti; gasp. 1/683: bogátuš evangeliumski; 3/563; mat. 7. itd.; cêdruš čedruš trpl. 22: cedruše; cîmpruš, landfiedler hrv.; cînkuš tintinnabulum; blatero; côkuš, vrst napoja hrv.; dôbuš ἐθνάρχης küzm. 336: vu Damaškuší doubuš Aretáš krála je strážo Damaškušáncov mesto; dôlguš dûguš

Digitized by Google

official perg. 90/1: duuguš; f l û k š u š fluxus zagr. 5/1 77: od kuda su one strašne bolli glaunè, očnè, grlnè, zubnè, nosnè? rečeš more biti da od katara, od flukšuša, od vrbanca? more biti da ie istina, ali gdo on katar, on flukšuš (pisano fluxus, ali zagr. piše i vexi = vekši) on vrbanec pošilja? f û n t u š pfundleder; g l ô b u š globus kugel zagr. 4/1. 141: pripetilo se ie neko letto, da ie vu zimskom vremenu iedna ptičica na vrhuncu one gore doletela bila i na svrž dreva iednoga sela i z nogum svoium iednu droptinicu snega na drugu svrž ie obalila, iz druge svrži opala ie malo vexa droptinica na tretiu svrž i tako opadaiuč do zemlje use vexi globuš snega ie postaial, ar se ie sneg snega prijmal, valjaiuči se pako od vrhunca gorè ne samo sneg nego i zemlju i kamenie ie on globuš pobiral, tak velik i strašen na spodobu iedne pečine postal; grade ako prem iake, zvrhu koieh ie on globuš snega doletel, use ie podrl i ljudi i neme stvari vu nyh živuče ie potukel; gasp. 3/561: zvrhu nje ognjeni globuši obletavajuči na nju opasti nesu mogli; h e g ê d u š = guslar, zagr. 5/1. 47: je našel gudce ili hegeduše; i hêgeduš, magj. hegedüš; j â g n u š i j á g n u š skapulier; J ê ž u š i Jézuš jap. 1: evangeli Jęzusa 4. 10. 11: Jęzus itd.; mol. 119: Jéžuš itd.; k a l d ê u š. chaldaeus gasp. 1/208: kaldeuše; k â z u š i k â ž u š casus perg. 5/1.: cažušeu; k ê t u š κοινωνός, μέτοχος petr. 97: kii behu Šimunovi kétuši; 96: namegnuše ketušem, ki behu vu druge ladje; k l â r u š i k r â l j u š perlenschnur mat. 619: kade spoznali ste, da lečke ljubavi postavljaju se, bi morali kčere onu opravu, on klaruš, on šmuk vzeti, po kojem tak oholna biva; k o g n â t u š cognatus perg. 39/2; k ô l d u š mendicus petr. 88: kolduš; zagr. 5/1. 107: ako koi tvoy dobročinitel nahagia se vu takove potreboče, ti si dužen niega prvo pomoči neg niednoga drugoga naivexega kolduša; zagr. 5/1. 163: hodmo k- s-Lukaču, koi se vu svoiem evangeliu spomina od onoga nevoljnoga kolduša, koi ie bil ulceribus plenus, gledaj sprieda kôdiš magj. kóldús; k o n d û k t u š perg. 72/1: saluušconductuša; k o n š ê n ž u š: consensus perg. 23/2; k o n t r â k t u š perg. 18/1. 23/2. 40/1.; k ô r u š chorus mol. 44; zagr. 5/1. 66; K r î s t u š Christus; l a b i r î n t u š zagr. 5/1. 332: na sredi iednoga vrta labirintuša; l â j k u š laicus gasp. 3/541; l î m b u š gasp. 1/885; m a g i s t r â t u š zagr. 5/1. 238. 292; m â g u š μάγος petr. 16: mágušov, 20: mágуši; M a k a b ê u š gasp. 1/210: pri Makabeušeh; m î n d j u š, mindžuš ohrgehänge; m ô d u š modus küzm. 43: ískali so mouduš, kak bi ga prijeti mogli; perg. 44/1: moduš, 28/2. 58/1: moduša, 58/2:

Digitized by Google

modušem, 1/1: moduševu, 20/1: moduši zagr. 5/1. kakov ie to moduš pulzuš tipati vu suknu zavitum rukum? zagr. 5/1. 154: to moraš lepem modušem i ljubljenemi rečmi činiti; n â r d u š nardus küzm 193: narduša; o k ô l u š umweg; o s k ô r u š julus terrestris schnurassel, izgovaraj oskôrš let. mat. 1875. 223; o s k ô r u š i o s k ò r u š sorbus domestica; p a r a d î ž u š i p a r a d í ž u š zagr. 5/1. 28); p a t r ô n u š zagr. 5/1. 126; p ê r u š gornji — actor, dolnji — in causam attractus perg. 5; ime obitelji, štj.; P i l â t u š Pilatus mol. 118; p r e l â t u š prälat, perg. 4/1. 46/2. 61/2. 63/1; p r e t ê k š t u š vorwand zagr. 5/1. 150: hoteči onu grešnicu pokarati odpravil ie vse (apoštole od sebe) z-ovem pretextušem da . .; p r o c ê š u š perg. 76/1; p r o z e l î t u š προσήλυτος küzm. 242: nasledüvali so vnougi s' pobožni prozelítušov Pavla; p u b l i k â n u š publicanus küzm. 9. 42: publikánuške; mol. 139: publikánuša; petr. 92: publikánuši; p û l z u š der puls zagr. 5/1. 79: potipati žillu kak bie i pulzuš tuče . . . ovomu načinu tipania pulzuša vi sami jeste zrok, ar ja se od vas vučim tipati pulzuš i spoznavam da platnenomu pulzušu potrebni su prsti od sukna; R â k u š, ime obitelji štj. í hrv.; š î p u š tibicen, mat. 10: šteje se vu pripečenjih Francuskeh, da kardinal Pelvo čujuči šipuše i trumbete kralja Henrika ovoga imena četrtoga vlezujučega vu varaš Paris tak drhtal, tak strašil bi bil se, da njemu lási iz glave bi se podigavali bili, magj. sípoš; t â n c u š i tancúš tänzer; t e r m î n u š perg. 43/2. 58/2; t î m u š tráva thymus; t o v â r u š socius; conjux perg. 16/2. 86/1.; zagr. 5/2. 14; T r a m p u š, ime obitelji; t r ô n u š thronus küzm. 46: trounuš, 8: throunuš, 400: throunuša. 363: throunušje; zagr. 5/1. 94; v â n j k u š i v á n j k u š kissen zagr. 4/1. 151: vankuš; gasp. 1/661: z vánjkuši, 1/642. 3/459. 487. itd. — Tako i M i k l ô v u š Nicolaus gasp. 3/484.

b) Naglas dalje prama početku imaju rieči sve prema naglasu latinskih rieči: a r t í k u l u š perg. 35. 48/2; a s t r ô l o g u š zagr. 5/1. 173: astrologuše; nu i astrolôguš; b á r b a r u š perg. 1: barbarušeu; f i l ô z o f u š zagr. 5/1. 127: dišputacia megj mudremi filozofuši; f ó l i u š folium, blatt papier zagr. 5/1. 324: se ie kralju čudno videlo videči filozofuša vu štacunu praznom sedeti i nikai drugo ne imeti nego pred sobum jeden foliuš papera pero i tintu; 5/2. 6: ova kniga ne zadržava vu sebe več nego sameh pet foliušev; na prvom foliušu stoì zapisana zemlja . .; na drugom foliušu ja čtem široko i gluboko morie . .; na tretem foliušu ja vidim izpisan zrak . .; na četrtom foliušu stojè popisane jakosti ognia . .;

Digitized by Google

na petom i naizadniem foliušu ja nahagiam izpisanu lepotu i svetlost nebesku; hâbituš gasp. 3/543: nutrnju lanenu spod habituša izleče halicu Filip; kancelâriuš perg. 41/1: cancellariuši; notâriuš perg. 54/1. 94/1; protonotâriuš perg. 16/1. 75/1; tîtuluš mol. 49: Ježuš Názarenski kráo Židovski; ete zmožen tituluš naj me bráni od vsega hüdoga; perg. 3/2: tituluši; 10/2. 13/1: titulušem; zagr. 5/1. 66; gasp. 1/209; vikâriuš perg. 86/2: vicariuša. — Pazi: hêlebuš, gen. helebúša ime jarcu, let. mat. 1875. 223.

c) ′ na tvorci imaju: fertúš vortuch, scLürze hrv.; gladúš esurio; požerúš fresser; tancúš uz tâncuš tänzer; — tako i njeka imena obiteljska: Kartúš; Pernúš (Bela pr.).

Ima u kranjštini njekoliko imena obiteljskih koja se završuju na š sa suglasnim pred njim, izmedju koja dva suglasna je samoglasno — valjda u — uslied nenaglašene slovke izpalo n. p. Kâpš, Krâpš, Mîkš, Pîkš itd., valjda mjesto Kâpuš, Krâpuš, Mîkuš, Pîkuš itd. Čuje se i Pîkьš.

88. Mjesto ek (=ъkъ, ьkъ) dolazi u njekoliko rieči drugotna tvorka *ko*. Iz kajkavštine znane su mi ove rieči: cèlepko, ime konju; čȓnko, čovjek crne masti; dêčko puer; fîcko, ime konju; mâcko, ime konju; rîgjko, ime volu; sînko, filius; sûrko, ime konju; špîčko, der spitz aussieht, z. b. igel; vûškо lauskerl; zelénko, ime konju.

Kranjština ima malo takih rieči. Meni poznate su samo nomina propria kao pridjevci ljudem: ′Arko, Bènko, Brâčko, Čêško, Čûčko, Jènko, Mêško, Pènko, Pèrko, Rènko, Slòbko, Stènko, Špêlko i Špèlko, Zórko, Žîtko; Jesènko i Jesénko, Metèlko itd. U Gorenštini krajnje o većinom glasi a: Jènka, Metèlka itd. U gen. itd. primaju *ta* itd.: Jènkota, Metèlkota ili Jènkata itd.

* * *

Rieči do sele pregledane kažu, da substantiva mužkoga roda od jedne slovke imaju i potisnuti i otegnuti naglas, dakle ˆ, ˜, ′, Ali rieči s ′ ima toli neznatno malo, da se uprav gube u množini potisnuto naglašenih. Meni je poznato preko 60 ovakih rieči. Evo ih: Bèč, bík, bljúšč, bráč, brést, céh, dél, drém, fóljk, frúht, fúrm, gáj, gréh, gríč, gúnj, hám, hlév, hlód, hólm, hrást, hríb, hróšč, ′Ig íl, kíp, klíp, kljúč, kót, králj, Kráuj, kríž, lék, lév, máj, mír, mláj, óž, pár, pék, plášč, pólh, pólž, pót, príšč, pród, psár, ríl, Rím, sȍd, stál, stár, stèrž ili stòrž, stólp, stríc, ščáp, tálj, tkáč, tŕn, túž (?),

*

Digitized by Google

úm, válj, vnúk, vráč, žnjáč, žúlj. Od ovih su meni bez sumnje strane rieči ove: ceh, foljk, fruht, furm, gunj, ham, kip, kralj. Kranj, križ, lek, maj, par, pek, p s á r custos canum, Rim, star, talj; nu biti će još njeke tugje, a njeke bile su dvoslovčane: beráč češće nego brač; tkač je upravo tъkač; psar upravo pьsar; žnjač: žьnjač; star je nastalo preko sekstár, sestár, sъstar, sstar, star od sextárius kao car preko cesár, cьsár, csar; stric je mjesto strijec; vrač možda mjesto vrdač (sravni Geitler o paras. guturalih iza dentala rad XLIV. str. 129. §. 25); stèrž je odviše lokalna rieč a uz nju rabi i strž; u drugih dolazi uz ´ i ¨: hrást uz hräst, bík uz bïk, lév uz lëv itd. Odbije li se od navedenih 65 rieči nabrojenih 17 stranih, to ne ostane ni punih 50 jednoslovčanica otegnuto naglašenih. Prema tomu može se dakle reći, da su take rieči iznimke te se dade postaviti kao pravilo: U s l o v e n š t i n i i m a j u j e d n o s l o v č a n a s u b s t a n t i v a m u ž k o g a r o d a s a m o p o t i s n u t i n a g l a s.

Ovo pravilo u srbštini valja bez iznimke za sve rieči od jedne slovke te se recimo dân d i e s i dân datus posve jednako izgovara, dočim se u slovenštini razlikuje dân d i e s i dán d a t u s. Nu ipak ima srbski jezik posebnu vrst substantiva s ˆ, koji se u ostalih padežih mienja na ´. Takovih Daničić u Glasniku družtva srbske slovesnosti sv. VIII. str. 11 navodi do 90, od kojih su 17 imena vlastita a jedno 10 stranih. Neće biti s gorega, ako ih ovamo prepišem: âl gen. ála, am, bač, ban, Beč, bik, Brač, brest, bun, cegj, čam, čkalj, ćak, Drač, drem, dren, dvor, gaj, gjak, Gjur, greh, grm, Gruž, gunj, ham, hram, hrast, hum, kec, kip, klip, ključ, kralj, križ, Krm, kut, lek, Ljig, luč, mal, málj, mir, mit, Nin, Niš, nož, panj, Pek, plašt, prišt, prud, put, Rat, rif, Rim, rušt, sap, skut, smilj, smugj, sregj, Srem, Stig, stric, stub, stup, sud, svak, svinj, šam, šaš, šib, škip, špag, štap, štit, šúljevi, trud, Ub, úljevi, um, valj, vranj, zlić, zor. Njeke ove rieči koje imaju u srbštini dug vokal skratiše ga u slovenštini, barem u gorenštini n. p. bïk, drën, dvör, hräm i hrâm, hräst i hrást, nöž, sväk, trüd, üm; a njeke drže svuda ˆ: pânj gen. pânja; u ugrskoj slovenštini bit će više rieči s ´.

Dosljedno imalo bi to pravilo valjati i za višeslovčane rieči s naglasom na dugoj zadnjoj slovci kako u srbskom jeziku zbilja neima nijedne rieči s ´ na zadnjoj slovci. Nu u slovenštini ima prilično substantiva s ´ na zadnjoj slovci premda puno manje nego onih sa ˆ ili s ¨.

Digitized by Google

Ovo je pravilo u drugom pogledu njekako nalik na pravilo stare njemštine: geschlossene sylbe ist kurz. Od toga ima pravila u sadašnjoj njemštini iznimaka te dolazi i u zatvorenoj slovci dugo samoglasno. Ove su iznimke nastale vremenom odatle što Niemci kao i mi govoreći diele rieči po eufoniji a ne po etimologiji n. p.: tha-les a ne thal-es. Ovakovim se dieljenjem često otvaraju zatvorene slovke a otvorene su slovke Niemcu duge pa s toga što u deklinaciji otvorene, dakle duge, slovke češće rabe, dakle češće na uho udaraju nego li zatvorene n. p. thā-les, thā-le, thä-ler, thä-lern češće u govoru dolazi nego thal, to je ta češće čujena dužina prešla i na zatvoreni glavni oblik thāl.

Možda je nješto slična djelovalo i u slovenštini kod jednoslovčanica i onih višeslovčanih substantiva, u kojih je zadnja slovka naglašena. Meni barem čini se tomu veoma slično to, što se kod velike većine Slovenaca naglašeno kratko samoglasno jednoslovčanicâ i na zadnjoj slovci naglašenih višeslovčanih rieči produži, čim rieč deklinacijom naraste a naglas ostane na istom samoglasnom, n. p. brât a gen. bráta dat. brátu itd.; pogrëb a gen. pogréba itd.

* * *

Kako se je već kod ženskih substantiva na *a* opazilo, opaža se i kod mužkih na suglasno, da kranjština baš ne ljubi naglasa na predlogu. Više vole ga ugrska slovenština i kajkavština. Ima doduše i u kranjštini rieči s naglasom na predlogu: násad, pâjek, pòsel, prélaz, prísad, náuk, rázum, sósed, a najviše takih u kojih ima (široko) *o*: náhod, národ, pòkrov, pòtok, prélog, prèstor, prèvoz, príhod, rázor, sprèvod, zákon itd., ali naglas ostaje obično samo u njekoliko rieči i u ostalih padežih na predlogu kao: pâjek, pòsel, zâbel gen. pâjeka, pòsla, zâbla mjesto zâbela; većinom skoči opet s predloga na slovku napried: násad, náhod, národ, pòtok gen. nasáda, nahóda, naróda, potóka itd. Ugarska slovenština i kajkavština, kako već rečeno, bolje čuvaju naglas na predlogu, ali i u ovoj potonjoj ima prilično takovih substantiva, koja u gen. i ostalih padežih naglas s predloga gube: òblok, òbraz, pòzoj itd. gen. oblóka, obráza, pozòja itd.

* * *

Hoče mi se ovdje nješto u kratko napomenuti, o čem sam mislio govoriti na pose svršivši naglas u adjektiva i verba.

Podgorski (= Luka Svetec) u članku: „o slovenskom naglasku ali akcentu“ Novice 1863 str. 98 veli: Razun naglaska je pa pri

Digitized by Google

našem slovenskem narodu v besedah mehko — ali ostro-kratko naglašenih v navadi še neko drugo poudarjanje, ktero upotrebljuje, da besede v nekem glasovnem primerju izgovarja: Ker je podobno pesniškemu ritmu, bom ga jaz imenoval *ritmiški priglasek* ali kratko ritem. Mi Slovenci delimo se zastran ritma na dvoje: eni se držimo bolj jambovskega, drugi bolj trohejskega ritma. Ta ritmiški priglasek je *slabeji od naglaska* ter tega po navadi ne more premakniti, pokazuje pa svojo veljavo s tem, da pri trohejcih udarja z neko silo *pred* naglasek, pri jambovcih pa *za* naglasek in da tako naglasek pritrdi ali oslabi. Imenoval bi to udarjajočo silo v prvem slučaji *ritmiško predglasje*, v drugim pa *ritmiško zaglasje*. Primeri naj to bolje razjasnijo. *V enosložnih* besedah se ritem le malo poznava; vendar trohejci mehke glasove malo trje izgovarjajo, da se človeku zdi, kakor da bi pri njih ritmiško predglasje zadevalo prvo polovico glasú, kakor da je n. pr. pòôt*) namesti poôt, rèêp namesti reêp: Jambovcem je prva polovica glasú brezglasna. More biti da je ravno ritem kriv, da so se v' nekih krajih mehki dolgi glasovi sčasoma poostrili: rêp, vrôč namesti rêp, vrôč. Še manj razločka je v ostrih enosložnicah. Pa vendar se človeku dozdeva, kakor da bi tudi v teh trohejci bolj na prvo, jambovci bolj na drugo polovico glasú udarjali: More biti da je ravno od tod prišlo, da se ostri kratki glasovi nekod nemo izgovarjajo na pr. krъh, mъš namesti krüh mïš, kakor da je krü-eh, mï-eš (mïъš), dokler se drugod ti glasovi čisto razločno govore: krüh, mïš. 2) V *dvosložnih* besedah bije ritem pri trohejcih na prvi, pri jambovcih na drugi slog n. p. po trohejski: glà-âva, lì-ïpa, pri jambovcih pa glâvà, lïpà. Opomba: v družilniku devajo tudi jambovci ritmiški priglasek na prvi slog: z žèno, pod lïpo, ter se ta njihov padež ujema s trojeskim imenovalnikom. 3) V *trosložnicah*, ako je naglašen prvi slog, pada ritem pri trohejcih na ta slog ter naglasek pritrjuje, pri jambovcih pa na drugi slog ter naglasek prvega sloga oslabljuje. Za primer vzemimo: bütara, čütara. Izgovarja se tedaj po trohejski: bù-ütara, čù-ütara, po jambovski pa bütàra, čütàra. Ako je pa naglašen drugi slog, pri trohejcih ritem ali ostaja na istem slogu ali odskakuje za en slog nazaj, pri jambovcih pada na konec. Tako se govori petïca po trohejski: petì-ïca ali pètïca, po jambovski pa: petïcà. Tudi tukaj se jambovski družilnik: z bütaro, s čütaro, s petïco ujema s trohejskim imenovalnikom. — Kar se tiče krajev, to mi se vidi,

*) Podgorskomu rabe Mažuranićevi znakovi: ^ mu je Vukov ´ itd.

Digitized by Google

da se kranjski Gorenci držé najčisteje jambovskega ritma; trohejskiga pa Notranjci, Goričani, Primorci, Štajerci in hrvaški Slovenci.

Što Podgorski zove *ritmičkim priglaskom* to je glede tro- i višeslovčanih rieči L. *Masingu*: die Hauptformen des serbisch-chorwatischen Accentes pag. 58. sq.: *Zweisylbenaccent: „zwei unmittelbar auf einander folgende Sylben eines und desselben Wortes werden zum Hochton emporgehoben,* während den übrigen vorhergehenden Sylben eine niedrigere Tonlage, der Tiefton gegeben wird. Das Intervall zwischen Höhe nnd Tiefe ist kein sehr bedeutendes, nur etwa eine Terze: bei nachdrücklicher, lauterer Aussprache vergrössert sich das Intervall, so dass während die tieftonigen Sylben ihre Tonlage behalten, oder nur unwesentlich verändern, die hochbetonten höher klingen als sonst. Was die *Stärke* der Stimme betrifft, so ist entsprechender Weise auch sie in den mehr betonten Worttheilen nicht sehr überwiegend. Nur steigert sie sich bei lauterem nachdrücklicherem Sprechen zu einem höhern Grade, und also zu einem stärkern Uebergewicht über die weniger betonten Worttheile. — So werden in krăljĭcă die beiden ersten der drei kurzen Sylben *stärker* und *höher* als die letzte und zwar *beide gleich hoch* und wie es scheint auch gleich stark gesprochen. Die erste der beiden hochbetonten Sylben wird, da sie kurz ist, ohne den geringsten Anhalt der Stimme und Auffallend schnell gesprochen, dagegen scheint die Stimme, ehe sie zum tieftonigen — că — hinabsteigt, einen Augenblick auf der vorhergehenden Sylbe (— ljĭ —) sich aufzuhalten, aber nicht auf dem Vocal (ĭ) — dieser bleibt *völlig* kurz —: es ist als ob sie an dem zwischenstehenden *Consonanten* (c) einen Moment hängen bliebe. Man kann den Accent dieses Wortes fürs Auge so darstellen: $^{\text{krăljĭ-}}_{\text{-că.}}$ — Sravni Masingovu kraljica sa Podgorskoga gore navedenom riečju pètĭca. — Kràljĭca do duše govore štokavci, ali Kranjca niti pravoga Kajkavca ja do sele tako naglašivati nisam čuo; po *mojem* sluhu govori i Kranjac i Kajkavac nom. kraljíca a instr. s krăljĭcŏ, krăljĭcŭm. Istina da se amo tamo megju Kajkavci čuje pètica, ali je to štokavski upliv. Podgorski naglašuje: bütara čütara (Vuk: čùtura). Tako naglašuju doduše Kranjci prama Istri po susjednom uplivu, ali meni, — možda jer Gorencu — je *u* dugo i u bútara i u čútara, kao *a* u gláva i kao svaka nezadnja naglašena slovka, govorila se otegnuto, dižućim se tonom (ˊ), ili potisnuto dignutim tonom (ˆ). — Nu u gorenštini zbilja opazujem njeki „priglasak“, ali *samo u slovkah iza otegnuto naglašene slovke* pa mi

Digitized by Google

glasi „bútara“ malo ne kao štokavcu „národi“, kako to Masing opisuje: „Ist der erste der beiden hochtonigen Vocale lang, so wird er nicht mit gehobenen, sondern mit sich hebendem Tone gesprochen; dabei ist eine etwas gesteigerte Anspannung der Stimmkraft, die wohl noch im Verlaufe der Hervorbringung der betonten langvocaligen Sylbe ein wenig wächst, wahrnehmbar. So wird das ā in nārŏdĭ mit einer ziemlich stark tönenden Steigung der Stimme von einer tiefern zu einer höhern Tonlage gesprochen. Die Spannung der Stimmkraft ist dabei stark genug, nm ohne erneuerten Anlauf auf die folgende Sylbe (— rŏ —) überzugehen und diese gleichfalls hoch und noch mit einem gewissen Grade von Stärke erklingen zu lassen; erst die letzte Sylbe (—dĭ) wird in der tiefern Lage gehört. Der Accent dieses Wortes lässt sich einigermassen so veranschaulichen:

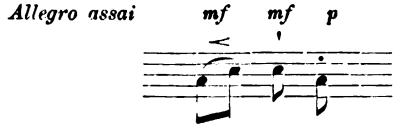

nā rŏ dĭ

Auf der Sylbe — rŏ — liegt noch ein leichter Ictus. Da sie kurz ist, so folgt ihr die letzte Sylbe — dĭ mit grosser Schnelligkeit“.

Ovako naglašene rieči bilježi Masing tako da nad vokal duge slovke stavi znak dužine nad kojim stoji značić ’ tako da se sprieda drži znaka dužine, a drugu kratku a naglašenu slovku bilježi znakom kratkoće s piknjicom u njem. Tih znakova tiskara ne ima te ću ja bilježiti naglas znakom ´ i ` a priglas znakom ˝. Tako naglašuje Gorenac na pr. ove rieči a) iz ā deklinacije: bútära, čútära, kúmära; bávtöra, címböra, čádöra, láböra, mášköre, sívöra; vížäle, pávöla, škrámöla, détëlja; ájdövščina, kožúhövina, glážövna, svátövščina, láköta, jágöda; délävka, rájävka; brézövka, jálövka, léskövka, ščínkövka; vávröka žátlöka, návläka (ili možda pravije nálöka), Rádöličanka, Túpäličanka; áhtïnga, cájtïnge, cérïnga, fálïnga, féstïnga, irïnga, lébïnga, mánïnga, rájtïnga, šénkïnga, véžïnga; ´Idr̈ga mjesto Idrija, sódr̈ga; máčöha, rántäha; bútärica, čútärica, dávkärica, méžnärica, púrgärica, ríhtärica, štrígölica, vévërica, ájdövica, ílövica; lákötnica, pókälica, skládälnica, kúkävica, kŕščënica, májërica; cérkvïca (izgovaraj cérküca), látvïca, mérküca; présl̈ica (izgovaraj présъlca), kápljïca, konòpljïca, vèslïca itd. — Izpade li iz ovakovih rieči u govoru *i*, koje bi imalo imati „priglasak“, to može priglasak pasti na slovku dalje, na zadnju n. p. báb’cä, cúnj’cä, mér’cä, pén’cä,

Digitized by Google

práľcă, ròk'cä, túrš'cä (upravo turščica) úl'cë; báb'nä, júz'nä, két'në, pòljšč'nä, révšč'na; áf'njä, júd'njä, grò'ľnjä, Láh'njä; ljúľka, ólj'kä, ót'kä itd. U padežih, u kojih se ˋ mienja na ˆ (ˋ na ˆ), toga priglaska nestane, dakle u sing. instr. z bûtaro, s kožûhovino, s Tûpaličanko itd. — b) iz ъ-deklinacije: brátrănec, délăvnik, krompírjĕvec, Boštétövec, Márkövec; délävec, cérävec, kímävec, rájävec, strádävec. špárävec, šúntävec, boléhävec; brínŏvec, hrúščĕvec, kráščevec, krúhävec, zaróbljĕnec; címpĕrman; lótĕrnik, nógrädnik, ósĕlnik, sópräznik, tékävnik, nájdĕnik itd. Ako iz ovakih rieči izpane poluglasno *e*, ili *i*, koje bi imalo imati priglasak, to pada priglasak na zadnju slovku: brátrăn'c, délăv'c, nájdĕn'k itd. i u riečih ostalih deklinacija i konjugacije. U padežih u kojih se ´ mienja na ˆ toga priglaska nestaje n. p. pri brâtrancih, z brâtranci; pri zarôbljencih itd. Nu često se priglas toli slabo osieća kao da ga ni neima osobito kad se rieč ne sama nego u izreci govori. Ali kadkada tako udara na uho, da ga pjesnici, dakako od nevolje, uzimlju za glavni naglas, n. p. preš. 72: kaj čútar'co čez pléča iz mésta vùn hitíš? a malo niže: ko nájdejo ga, prázna čutárčica leží; 63: že póstljica postlána-je svátovšina zbrána, a 79 (82. 84): bilό ni godú, svatóvšnje, semnjà de tjè ne bilí bi vabíli gà; 51: al ljúbiš me Júdovska hči? (ˇ—ˇ a 50: Júdovsko deklè —ˇ—); 89: Pél je v súžnosti železni Jeremij žalòst globôko; 113: Slávšine tí júžnih sò janičárji dežél, 150: dva jézna kèruba z mêčam ognjènim (ˇ—); 50: ker témpelj njih dêlеč (ˇ—) stojí. — Ovoliko o tom ovdje dosta, da se konštatuje, da je prije g. Masinga istu stvar g. Podgorski god. 1863. njekako slično kao zweisylbenaccent tumačio.

B. Kako se naglas u deklinaciji mienja.

I. U jednoslovčanih substantiva.

Jednoslovčane rieči imaju

a) ˆ: sîn, b) ¨: pöd, c) ´: gréh.

a) Rieči s ˆ u sing. nominativu.

Sve ove rieči *mogu* imati naglas u svih padežih na onom vokalu na kojem je u sing. nomin. U tom slučaju imaju

α) one rieči koje znače što *živa*, za tim one u kojih ima vokal *u* pak obično i *strane* u svih padežih u sva tri broja ˆ. Evo primjere:

Digitized by Google

	singular:			plural:		
nom. voc.	sîn	brûs	rôr	sîni	brûsi	rôri
acc.	sîna	brûs	rôr	sîne	brûse	rôre
gen.	sîna	brûsa	rôra	sînov	brûsov	rôrov
dat.	sînu	brûsu	rôru	sînom	brûsom	rôrom
loc.	sînu	brûsu	rôru	sînih	brûsih	rôrih
instr.	sînom	brûsom	rôrom	sîni	brûsi	rôri

dual:

nom. voc. acc.	sîna	brûsa	rôra
dat. instr.	sînoma	brûsoma	rôroma
gen. i loc.	kao u pluralu.		

β) Ostale rieči u sing. loc. i u dat. kad dolazi s predlogom mienjaju ˆ na ´, a u kojih ima vokal *o* na `. Nu to biva ponajviše u riečih s vokalom *e* = ѣ; ostale imaju i u ta dva padeža češće ˆ nego ´. Evo primjere:

	singular:		plural:	
nom.	brêg	rôg	brêgi	rôgi
voc.	brêg	rôg	brêgi	rôgi
acc.	brêg	rôg	brêge	rôge
gen.	brêga	rôga	brêgov	rôgov
dat.	brêgu, k brégu	rôgu, k rògu	brêgom	rôgom
loc.	brégu	ròg	brêgih	rôgih
instr.	brêgom	rôgom	brêgi	rôgi.

dual:

nom. voc. acc.	brêga	rôga
dat. instr.	brêgoma	rôgoma.

Rieči s vokalom *a* imaju ´: na glásu, pri slápu, v stráhu, v stánu; ali češće: po glâsu, v grâdu, v hlâdu, v prâhu; s vokalom *e* = ѣ na bégu, k brégu, v cvétu, na jézu, v krégu, na lédu, v lésu, v méhu, po slédu, pri svétu ták, v tem véku, po žlébu; s vokalom *i:* na zídu, ostale vole ˆ; s vokalom *o* imaju `: na bròdu, v dòlu, na dòlgu, na dòmu ravn. 1/194: proti dòmu, ravn. 1/56. 221: na dòmu, sravni met. 181; v dròbu, na gnòji, po gòdu, ravn. 1/92: velika noč se je reklo temu gòdu; sravni met. 181; o gròmu, pri hòdu, na mòstu, sravni met. 181; po nòsu, na rògu; v ròdu ravn. 1/131: jest sim vam v' ròdu, 1/265: s ktirimi si je v' ròdu itd. sravni met. 181; v sòku, na štòru, na vòzu, ravn. 1/228: na vòzu ga domu pelajo.

Digitized by Google

U rezijanštini ima, kako je vidjeti iz Boduena, njekoliko rieči s ^ u sing. nom. koje u ostalih padežih svoj dugi vokal skraćuju, a to su njeke rieči s vokalom *o* riegje *e*. U pomenuta učenjaka čitam bȍga §. 79. gen. od bûh (=bôg); dȍma §. 32. 169. gen. od dûm (=dôm); hnȍja §. 28. gen. od hnûj (=gnôj); s mȍston §. 116. od mûst (=môst); rȍga §. 79. gen. od rûk (=rôg); wȍza §. 169. gen. od wûs (=vôz); zi zwȍnon §. 116. gen od zwûn (=zvôn); lœda §. 169. gen. od lîd (=led); lœsa §. 169. gen. od lîs (=lês); snœga §. 79. gen. od snîk (=snêg). Nu ipak kûsa §. 116. gen. od kûs (=kôs merula) z búhon §. 84. = z bôgom. Ovo se sudara sa srbštinom. Daničić u Glasniku društva srbske slovesnosti sv. VIII. str. 12. i 13 nabraja do 50 rieči u kojih ima sing. nom. ^ a u ostalih padežih dolazi ¨ (ili `), od kojih ima 36 vokal *o*, 8 vokal *a*, 2 vokal *e* = ѣ, a nijedna s vokalom *u*, *i*. Njeke navedenih rieči imaju u slovenštini već u sing. nom. kratak vokal n. p. bȍj, bȍk, brȍj, dȅž, kȍt, kȍv, krȁj, krȍv, lȍv, rȍj, rȍv, skȍk, smȍk, stvȍr, zbȍr.

Nu obično sve rieči s ^ naglas u njekih padežih premještuju na padežni završetak i to 1) kao ^ a) u sing. gen. α) bez iznimke u riečih s osnovom na ъ=ŭ, gdje je to ъ=ŭ stupnjevano na *u* prema staroindskomu nastavku ōs, što biva često u kranjštini, riegje u ugrskoj slovenštini, nikada u kajkavštini: sinû = staroind. sunós, koji je nastavak prešao i u premnoge ѣ = ă-osnove; β) kad se završuje na *a*, što često biva u kranjštini, češće u ugrskoj slovenštini a u kajkavštini, koliko do sele znam, nikada: medâ, sinâ; b) u sing. instr. ali dandanas riedko: z lesôm, z možêm, ali se izgovara z lsâm, z možâm; c) u plur. nom. kad se završuje na *je* ugr. i *ke* po ѣ = ѣ-deklinaciji, što je skraćeno od ije (íje?) te je prema staroind. ájas u gatájas: gostjê (od gostíje?): ljudjê, možjê i to u kranjštini i ugrskoj slovenštini, *ne* u kajkavštini; pa kad se završuje na *i*, ali veoma riedko: sinî; d) u plur. acc. i kad se završuje na *e* i kad mu je završetak *i*: sinê, možê; sinî, darî i to u kranjštini i ugrskoj slovenštini, u kajkavštini je naglašeno *e* dosta riedko a završetak *i* ni ne dolazi; e) u dual. nom. voc. i acc. kad se završuje na *a* i kad mu je završetak *u*: dva sinâ, dva sinû. Ovo potonje rabi kranjštini, a ono prvo kranjštini i ugrskoj slovenštini. — 2) kao ´ a) u plur. gen. uviek kad je genitivni oblik jednak sing. nom.: móž, vlás, zób; pa kad se završuje na *i* obično samo: ljudí i dní, i kad mu je završetak *u*: sinú; b) u plur. dat. uviek kad se završuje na

Digitized by Google

em: možém, ljudém, tatém; kad što u kajkavštini na *om*: domóm, pak valjada u rezijanštini na *in*: mužîn §. 31. 159; c) u plur. loc. kad se završuje na *eh* bez iznimke u kranjštini: ljudéh, možéh, vlaséh, zobéh; u ugrskoj slovenštini, gdje mjesto eh dolazi *ej*: bregéj, drogéj, i u kajkavštinih na eh i ej: daréh; tako će biti valjda u rezijanštini *ih*: tà par judîh §. 184; d) u plur. instr. kad se završuje na *mi*: ljudmí, sinmí, darmí u kranjštini, ugrskoj slovenštini i kajkavštini, pa valjda i u rezijanštini: za judmí §. 184; e) u dual. dat. i instr. kad se završuje na *ema:* možéma, — 3) kao ` u gorenštini u sing. loc.: pri slapù, na lanù, na plazù, pa tako i u sing. dat. kad rabi s predlogom: h slapù (čitaj h svap`ъ). Tako i u rezijanštini: tàh mostò §. 175; tà na mustù §. 207.

Sve rieči s ˆ — pa kadšto i strane — mogu primiti slovku *ov*, *ev* što je stupnjevano krajnje ъ = ŭ, te je prešla i u ъ = ă-osnove, koja je u kranjštini, na koliko je meni poznato, svuda naglašena kao u sanskrštini sing. dat.: sūnávē, plur. nom. sūnávas, i to ima ˆ u svih *ne*zadnjih slovkah, a ´ (kadšto ali riedko i ˆ) u zadnjoj slovci. U ugrskoj slovenštini slovka ov dolazi obično samo u plur. nom. acc. gen. i to često bez naglasa. U kajkavštini slovka ov gotovo ni ne rabi, ali se plur. gen. završuje na ov (izgovaraj of) i tuj je veoma često ´ a i ˆ na *o* u ov ne samo u jednoslovčanih s ˆ nego i u višeslovčaoih: daróv, kloštróv, pozojóv itd. U rezijanštini dolazi ov ali bez naglasa: dóbove, sinavi.

Evo primjere

singular:

nom. voc. acc.	slâp môst
gen.	slâpa, slapâ, slapû; slapôva môsta, mostâ, mostû; mostôva
dat. loc.	slâpu, k slápu, k slapù; slapôvi (ugr. možêvi) môstu, k mòstu, k mostù; mostôvi
instr.	slâpom, slapôm; slapôvom.

plural:

nom. voc.	slâpi, slapjê, slapî; slapôvi ugr. slâpove i slapouvje môsti, mostjê, mostî; mostôvi
acc.	slâpe, slapê, slapî; slapôve môste, mostê, mostî; mostôve

Digitized by Google

gen.	slâpov, (slapú, slapí); slapóv
	môstov, (mostú, mostí); mostóv
dat.	slâpom, slapém, slapóm; slapôvom
	môstom, mostém, mostóm; mostôvom
loc.	slâpih, slapéh; slapôvih
	môstih, mostéh; mostôvih
instr.	slâpi, slapmí; slapôvi
	môsti, mostmí; mostôvi.

dual:

nom. voc. acc.	slâpa, slapâ, slapû; slapôva
	môsta, mostâ, mostû; mostôva
dat. instr.	slâpoma, slapéma; slapôvoma
	môstoma, mostéma; mostôvoma
gen. i loc.	kao u pluralu.

Ovdje neka stoji deklinacija rieči d â n d ê n

singular:

nom. voc.	dân, dên
acc.	dân, dên,
gen.	dâna, dnê; dnôva, dnêva
dat.	dânu, dnù; dnêvi, dnôvi
loc.	dânu, dnù; dnêvi, dnôvi
instr.	dânom, dnêm; dnôvom, dnêvom

plural:

nom. voc.	dâni, dnî; dnôvi, dnêvi
acc.	dâne, dnî; dnôve, dnêve,
gen.	dânov, dnêvov, dnóv, dní
dat.	dânom, dném, dnôvom, dnêvom
loc.	dânih, dnéh; dnôvih, dnêvih
instr.	dâni; dnôvi, dnêvi (dnêvmi)

dual:

nom. voc. acc.	dâna, dnî; dnôva, dnêva
dat. instr.	dânomâ, dnéma; dnôvoma, dnêvoma
gen. loc.	kao u pluralu.

Evo nješto primjera za potvrdu da naglas zbilja pada na padežne završetke

sing. genetiv na *u*

Digitized by Google

a) u kranjštini

Kazao sam da ima sing. gen. kad se po u-deklinaciji završuje na u na tom u ˆ. Premda u Dalmatina i drugih pisaca često neima nikakve bilježke na tom u, ipak ću primjere iz njih navoditi, jer ne sumnjam ni najmanje da se ima tako čitati, gdje god gen. na u dolazi.

âr (rieč koju je pater Markus sâm skovao prema njem. ur) tschup. 35: kolkajn očitneh naperjaznost na svejtu ustane, katire drugega a r ú ali začetka nimajo, koker navednost?

d â r, dalm. sirah 4: ne odlašaj dati d a r u timu potrebnimu; kast. cil. 217: kateri nič ne počuti tega d a r ú, se skoraj ne zahvali; 218: te dobrute ali d a r ú némaš zdajci povrniti; rog 18: múja ni brez d a r ú; 463: je nad tem vidit bila ena podoba inu začétik tega d a r ú te svejtlobe .; škr. 230: ne odtęgni potrębnimu d a r ú; 268: nobeni dęjl dobriga d a r ú ne pusti v nęmar; ravn. 1/14: Kajna bog in njegoviga d a r ú kar ne pogléda; 1/51: vzàmi to bìtev d a r ú od mojih rók; 1/170: vzàmi tedaj to bìtvo d a r ú od svoje dekle; 1/234: prejmi od mene to bìtvo d a r ú; 1/335: od veliciga d a r ú boljši je lepa beseda; 2/77: bodo tega d a r ú delężni, itd.

c v ê t čb. 4/32: zlate jablane šibíjo — se od žlahtniga sadú, — tamkej rože ne zgubíjo — mraza zimskiga c v e t ú.

d ô m, dalm, gen. 24: kateri je mene iz mojga očeta hiše vzel inu iz mojga d o m u.

g l â d, gol. 172: taiste (roje) čez zimo od g l a d u pustijo konc vzęti.

g l â s, dalm. jer. 42: ne bomo trobentniga g l a s u slišali; schön. 167: one bodo mojga g l a s u poslušale; kast. cil. 97: zamaši tvoja všesa, de tebi ne perpelajo mejstu dobrega g l a s ú en húd glas; tschup. 213: on je usta imel, ali g l a s u nisu od sebe dale; pohl. opr. 126: katir od grumečega g l a s ú božjega von zlety; 266: g l a s ú tega vas kličejočega bogá na slišete; gol. 51: čębęlle scer nimajo nobeniga druziga g l a s u koker taistiga z svojmi faflami; 73: zlakane čębęlle tud pred žręlam sedíjo pa brez vsega g l a s u; traun. 291: iz njih gàrla ny g l a s ú slišati; ravn. 1/100: kdo ne bo vesel g l a s ú zagnal? 224: ni ga ne odgovora ne g l à s ú; 105: božjiga g l a s ú ljudje samí v sebi niso slišati več hotli; 2/92 170. 175. 195. 283; prema tomu ima takov naglas i sastavljena rieč r a z g l â s u tschup. 22: žele te hvale, tega r a z g l a s ú.

Digitized by Google

g ô d preš. 79. 82. 84: biló ni g o d ú svatóvsnje semnjà, de tje ne bilí bi vabíli ga.

g ô s t, dalm, ev. mat. 25: kadaj smo tebe eniga g o s t u vidili? ravn. 2/212: híšni gospodár je g o s t ú objél.

g r â d, rog. 65: fabula od lete káže rèjsnyco iz to danášno Mario od nje slovéčiga ne daleč od Jeruzalema ležéčega g r a d ú Magdalo Magdalena imenváno; čb. 4/36: v'ti tesnobi razvaline so gradu nekdanj'ga še, ko ga naše domovine vítez Lamberg zidal je; preš. 178: ne meč, ne móč g r a d ú trdnjáve bogóv ne móre réšit' slavnih staršov.

k r ê g, tschup. 426: polni sitnoste navole k r ę g u, nalubnoste.

k v â s: dalm. lev. 2: vy némate obeniga q u a s u ni medu vmejs vužgati gospudu; kast. cil. 24: enu malu q u a s ú dosti moke okisa; tschup. 177: enu malu q u a s ú je že zadosti cęlu testú skisati; ravn. 2/202: nekoljko k v a s ú velíko móke prešíne.

l â n, schön. 332: ona je yskala vollno inu l a n ú inu déla z' svéjtom svoih rók.

l ê d, preš. 152: po zími se snegá, l e d ú kristáli, demanti rôse blískajo po léti.

l ê s, gol. 94: en kos l e s u noter utekni.

l î s t, dalm. jer. 29: letu so besede tiga l y s t u; dalm. u predgovoru k rim.: s. Paul v drugim capituli le tiga l y s t u izviža, de so vsi Judje grešniki; ... prez taciga zastopa le tih besed ne boš ti le tiga l y s t u s. Paula zastopil; dalm. ezdr. 4. 5. 7: le tu je odpisek tiga l y s t u; ezdr. 4: tu pismu pak tigu l y s t u je bilu po Syrerskim pisanu; ester. 9: po vseh besedah tiga l y s t u.

m â l, gol. 80: matica od taistiga m a l u začne jajce polagati.

m ê d, dalm. gen. 43: pernesite balžama inu m e d u; lev. 2; 3. reg. 14: eno kruglo m e d u; 2 hron. 31: so dali veliku prvin od žita mošta ojla m e d u inu vseh žlaht lejtine na puli; jer. 41: imamo skrivenu blagu od pšenice ječmena olja inu m e d u; rog. 210: bil je on iménovan mellifluus poln m e dù; tschup. 430: okuse enu malu od enega gojzdnega m e dú; gol. 4: tebi bode vsakateri močen paju v' dobrih lejtah eno trugo m e d u inu vojska pernęsuv; 98: moreš tud čębęllam en pouhen sat m e d u za špižo noter dati, 120. 163. 166. 193; jap. so njemu en kos pečene ribe ponudili inu en sat m e dú; škr. 80: tęmu katęri preveč m e dú je ny dobru; ravn. 1/67: seboj vzamíte hladíla m e dú dišáv; 1/190: pernesó kralju bòba, leče, phánja, m e dú, putra; 1/209: preveč m e dú jesti ni zdravo; ravn. abc. 91: ne bom toljko mater kruha

Digitized by Google

in putra ali na nj m e d ú prosil; čb. 1/14: veséla bučí bučéla, hití po rôžicah frkati: m e d ú se nasrkati nevtrudna želí; 1/17: čebéla donósi vam, Janši! m e d ú; na ajdov kruh prósi pogáčar satú.

m ê h, gol. 130: če nimaš taciga m e h u, tak pa eno cunjo peržgi.

m r â k, dalm. zefan. 1: en dan te temme inu m r a k u.

ô l, nar, pjes.: ne bom píla medû — ne bom píla o l û — bom le píla terân — k' je moj šòcelj Zaspljân.

p â n j, gol. 13: taisti so eno švoh znaminje enga p a j n u; 27: od materje inu štauti enga p a j n u; 28. 29. 31. 33. 97.

p l ê s, pohl. opr. 44: katiremu be se otlu dans tolkajn od wogatstva, od p l e s ú, od lepeh gvantov praviti; tschup. 175: vse skuzi le od jegre, od p l e s u govoriti slišejo.

p l ô t, rog. 254: govoril ni od eniga trnjaviga p l o t ú inu meje; gol. 37: zatorej je dobro če od zad al od eniga zidu al planke al p l o t u, al saj od drẹvja okovarnost dobi; škr: 353: kjer plotú ny, tam bo blagú razpopadenu.

p ô t, čb. 4/59: kdo pita trebuh brez p o t ú močíla, naj bode 'z zlate sklede, naj 'z toríla? jap. prid. 1/313: koliku p o t u, koliku nepokoja košta le tó! nar. poslovica je: brez p o t û ni m e d û.

p r â h, dalm. 2 hron. 1: ti si mene h' krajlu postavil čez en folk kateriga je tulikajn kakor p r a h u na zemli; nehem. 4: tiga p r a h u je veliku; cantic. 3: kdu je ta katera sim gori gre iz puščave kakor en raun dim, kakor en duh od myre kadila inu vsiga žlaht p r a h u eniga apotekarja? rog. 26: kir se najde kaj p r a h ú; tschup. 211: v' unemu kjer sonce skuz oknu noter sẹje bomo mi napreštivenu veliku sončnega p r a h u zamirkali; škr. XIII: so bily od dèžja p r a h ú inu sončniga perpẹkanja od zvúnaj črni; 113: gori grẹ iz pušáve kakòr stèbèr dima iz dišáve od myrre kadila inu vsega sploh p r a h ú eniga dišávarja; škrb. 51: ena pest p r a h ú; ravn. 2/13: sama se vgléda tako rekóč spod p r a h ú potégneno; 2/14: izlékije jih spod p r a h ú.

r â s t, jap. prid. 1/362: je lẹjpe štalti inu r a s t u.

r ê d, dalm. 4. reg. 25: ta dvornik je vzel farja Seraja tiga prvega r e d u inu farja Zephania druziga r e d u.

r ô b, ravn. 2/168: r o b ú le njegoviga oblačíla se bom dotaknila, ozdravila bom.

r ô d, dalm. num. 34: taku so ta dva roda inu ta polovica r o d u svoj dejl prejeli; rog. 23: nisim le jest en syn tiga Jemini, od žláhte tega nèr porednišiga r o d ú Benjamin? 47: bily so njemu

Digitized by Google

eno silnu bogáto lepo, visokiga s t a n ú, žlahtniga r o d ú damo za nevejsto dali; tschup. 275: od nobenega žlahtnega r o d ú; škr. 170: jest sim od r o d ú prviga iz parsty stvárjeniga človęka; 246: ne bo hudú od tvojiga r o d ú govóril; 389: Jese od r o d ú Juda; 396: od njegoviga r o d ú; traun. 75: gospódov sklep pak ostáne na vękoma inu misli njegoviga srcá o d r o d ú d o r o d ú; 165: katęri ste Izraeloviga r o d ú; ravn. 1/249: moja pravica je pa vekomaj in moja blagóst o d r o d ú d o r o d ú; 287: Izraelci so bili Judoviga r o d ú; preš. 50: r o d ú Abrahamovga hči; 52: ní nje vére nje r o d ú; 95: kómej zastávil, roják, si peró préd praznuvajóče v zgúbo velíko r o d ú, kríviga dókaj zamúd.

s â d, dalm. gen. 3: my od s a d u téh driues v' tém vrti jémo, ali od s a d u tiga drivésa je bug rekel: ne jéte; jer 35. 40; jerkl. 4; miha 7; amos 8; ev. mat. 3. 7. 13. 21. itd.; schön. 216: ne more enu dobru drivu hudiga s a d u pèrnesti inu hudu drivu ne more dobriga s a d u pèrnesti. Vsaku drivu, katiru dobriga s a d u ne pernese, tu bo posekanu; 332: je en vinógrad zasadil od s a d ú svoih rók; 333: dajte nij od s a d ú svoih rók; 337: bo pèrvèrgèl temu gori jemajnu s a d ú vaše pravice; kast. cil. 316: aku tu pšeničnu zrnu v zemlo padajóč pomrje, dosti s a d ú pernese; rog. 13: boš jéjdel od tega s a d ú; 27: to pride mladikam od s a d ú; 28. 58. 235. 427. 488. itd.; jap. 9: drèvú katęru dobriga s a d ú ne stury, bo vun izsękanu; 164: ny s a d ú dala; 210: iz tebe nima na vękomaj obedèn več s a d ú jęsti; 213: de bi od kmętov prejęli od s a d ú tiga vinograda; 227: ne bom več pyl od s a d ú tę trte; 334: vžę tri lęjta hodim yskat s a d ú na le tim figovim drèvęsi; 371: de bi njemu od s a d ú tiga vinógrada dali; 383: jest ne bom pyl od s a d ú tę trte; 480: pèrnese veliku s a d ú; 499: vsako mladíco v' meni, katęra s a d ú ne pèrnese, bo on proč vzęl — inu slędno katęra sad pèrnese, bo on otrębil, de več s a d ú pèrnese — mladíca ne more sama od sebe s a d ú pèrnesti, ako ne bo na trti ostala, — letá veliku s a d ú pèrnese; jap. prid. 1/135: iz njih (letęh besedy) obeniga s a d ú ne dosężete; 1/136. 142. 285. 306. 2/34. 70. 107. škr. 8: daj njemu od prvín vsiga tvojiga s a d ú; 36: iz s a d ú svojih vust bo slęhrni z dobrim napolnjen; 38. 40. 159. 239. 306. 388; traun. 260: zemla bo polna s a d ú tvojih dęjl; škrb. 50: ne pernese s a d ú; ravn. 1/12: žena mi je dala s a d ú; 1/23: če slana cvet posmodí, več nima drevó nobeniga s a d ú; 107: deséti dél vsiga s a d ú pernèsi pred gospod bogá; 2/159. itd.; čb. 1/81: vari brez s a d u se cvéta; 4/32: zlate jablane šibijo se od

Digitized by Google

žlahtniga s a d ú; preš. 96: séme ki tí zasejál si ga, žé gré v klásje vesélo, nàm in za námi dokáj vnúkam obéta s a d ú.

s â t, gol. 98: če pa na robo taistiga s a t u na bode nič črvičou ampak lę per sredi, tok moreš per krajo tulkajn od taistiga s a t u odręzat de .; 155: de bi čębęlle taistiga s a t u hmalo ne obsędle.; čb. 1/17: na ajdov krùh prósi pogáčar s a t ú.

s î n, dalm. miha 6: imam li mojga prviga s y n u za mojo pregreho dati? ev. mat. 1: letu so buque od Jezusoviga Cristusoviga rojstva, Davidoviga s y n u, Abrahamoviga s y n u..; bo eniga s y n u rodila itd.; schön. 194: krstite jih u imeni očeta inu s i n ú inu svetiga duha itd.; rog. 4: zamerkal je bil Tobia njegóviga s y n ú biti uže per dobre pamete; 12: Maria ima eniga s y n ú spočéti, itd.; jap. 1: bukve rojstva Jęzusa Christusa s y n u Đavidoviga, s y n u Abráhamoviga; 4: ona pak bó rodíla eniga s y n ú; 53: katęri koli bó eno besędo rekàl zupèr s y n ú tiga človęka, bo njemu odpušeno, 118: kakòr je bilu v' dnęvih Noeta, takú bo tudi prihod s y n ú tiga človęka; 361: dopolnjenu kar je od s i n ú tiga človęka pisanu; 411: smo my nešli Jęzusa. s y n ú Jožefa; 430: oče lubi s y n ú.. sodbo je synu dal, de vsi s y n ú častę kakòr častę očęta: katęri s y n ú ne časty, ta ne časty očęta..; bodo ti mrtvi slišali glas s y n ú božjiga itd.; jap. prid. 1/1: tedaj bodo vidili s y n ú tiga človęka priti na enim oblaki; 1/87. 194. 197. 353; škr. 396: je od svojiga roda zapustil eniga syna tiga nespametniga Róboama, katęri je skuzi svoj svèt ludstvu od sebe odvrnil inu Jeroboama s y n ú Nabasa; pok. 1/12: gospód tepe usa kiga s i n ú, kateriga gori uzame; 1/13 itd.; ravn. 1/28: takrat bo s i n ú Sara povíla; 37: mojiga s i n ú ne boš ženil per Kanánkah ... Abrahamu je svojiga s i n ú obvarvati od hudobnih ljudí trdna resnica; 1/46. 78. 92. 268; 2/19. 31. itd.; čb. 1/76: mat' Krajna imela s' n u ljubšiga ni.

s l ê d, ravn. 241: ni s l e d ú v' njemu ne zapovdlívosti ne ošabnosti; preš. 174: s l e d ú ni več vunánjiga vihárja; čb. 4/69: s l e d ú ne zapusté za sabo.

s m ê h, pohl. opr. 148: niso li naše oppravila časi rajmno takega s m e h ú urędne?

s m r â d, dalm. jezai. 28: vse mize so polne bluvanja inu s m r a d u; gol. 107: one (čębęlle) v' taistimu (satovju) zavol s m r a d u nočjo več rade dęlati; 109. 117; ravn. 1/331: nihčer ni mogel per njemu biti za volo s m r a d ú; .. od s m r a d ú ga mine že sam sebi pretežkiga ošabni nàpuh.

Digitized by Google

srâm, dalm. job. 40: žile njegoviga sramu strče kakor ena veja.

srd, tschup. 73: on pusty, de od svoje sręče prov pitani, prov debeli ratajo, dokler bo on njeh na dan svojega srdú k' zaklanemu vofru odločil; 235: katirega je sapa srdu božjega unęla; pohl. opr. 104: cęla dužela se more od mojega srdu stręsti; 123.

stân, dalm. u predgovoru: bodi si visokiga ali nizkiga stanu; jer. 49: nema oben človik notri stanu imeti; jer. 50: nihče ne bo v' njej stanu imel . . . oben človik ondi stanu nema; prip. 27. in margine; sirah. 15: blizi nje hiše stanu ysče; kast. cil. 207: spozna de obeniga vekšiga plačila nej inu visokéšiga stanú, kakor pravičnimu biti; 288: od stanú teh popolnoma; rog. 22: Urih bil je rojenjà visokiga stanú stárišou; 47: visókiga stanú; 93: iz tega stanú ima u 'eniga druziga stópiť itd.; tschup. 289: nobenega drugega takega stanú nì; jap. prid. 1/54: moj oče je bil takiga stanú; 1/95. 173. 305. 308. 318. 359; 2/29. 36. 134. 145. 192; pohl. opr. 1/3: iz svojiga grešniga stanú ustane; 1/44: njemu daš spoznanje pregrẹšniga stanú; škr. 69: katęri so nizkiga stanú: 257: ga iz njegoviga nizkiga stanú povzdigne; traun. 118: vsi nizkiga inu visokiga stanú; škrb. 33: keb' blí gledali na ponižnost negóviga stanú; ravn. 2/97: kogar ne poznate, ne sodíte ga nikolj. Nè hvaliti ga, nè grajati le za to, de je tega ali uniga stanú; 2/115: ljudjé manji stanú pa boljšiga srca so iz srca vanj vervali; 2/128: Posnemajmo Petra v' pridu per opravilih svojiga stanú; 256: je bil častitliviga od samiga boga postavleniga stanú; preš. 36: stanú se svôjiga spómni, trpi brez mirú.

strâh, dalm. gen. 20: jest sem mejnil lahkaj nej božjiga strahu v' letih krayh; prip. 1: neso hoteli gospodniga strahu imeti; prip. 10: teh norcou usta so blizi strahu; nehem 5; job. 18; kast. cil. 36: ta véčnúst nigdar nigdar bi se ne jméla jmenovati prez grozovitiga strahú; 149: XVII. Cap. od strahú; 185: nej per nyh božiga strahú; 272: za volo strahú; 283. 343: prez ysiga strahú; 334: polniga čednosti inu strahú božyga; rog. 7: David praestat jé mogel veliku bridkust, težau, strahú inu druge napaste; 78: živite prez usega strahù božjiga itd.; jap. 444: obedèn ny očitnu od njega govoril za vólo strahú tih Judov; 516 520; jap. prid. 1/67. 74. 105. 373; tschup. 37: brez usega strahú itd.; pohl. opr. 133. 226; škr. 86: pravičen bo brez strahú; 140. 235. 255. 274. 290. 302.

Digitized by Google

306. 313; traun. 10: moje kosty se trẹsejo od strahú; 27. 153; škrb. 45: brez strahú; 67. 70. 72. 75; pok. 1/13: moje kosty se trẹsejo od strahú; 1/15. 104. 119. itd.; ravn. 1/55: se več od strahú ne zavé; 1/85: Mozes poln svetiga strahú skrije obraz; 110. 146. 170. 181. 250. 262. 2/49. 183.

tâst, dalm. exod. 3: Mozes pak je Jetrove svojga tastu ouce pasel; exod. 18: Mozes je slušal svojga tastu beséde..; po tem je Mozes svojga tastu pustil v njegovo deželo pojti; 571: znéšil se je Mojzes iz to oučjo čedo Jetro njegoviga tastú u te notrajne samotni Medianiterski puščavi.

tât, dalm. zahar. 5: ima tu priti čez hišo tiga tatu; pohl. opr. 105: ima navado božja modrust grešneke v' delah svojeh rok koker tatu v' pričo zapopasti; škr. 236: čez tatú pride zasramùvánje; jap. prid. 2/137: svetu pismu ga ne drży nè za eniga preklinovavca, ne za eniga tatú; traun 122: aku si tatú vidil, si ž njim potęgnil; ravn. 1/179: če vidiš tatú, ž njim jo potégneš; čb. 1/69: tri trge devali na lajto tatú, duhove pregnali kradliv'ga rodú.

tŝst, ravn. 1/186: nalómleniga trstú ne bo sterel.

vâl vallum, dalm. 4. reg. 19: nema obeniga vallu okuli njega obsipati.

vêk planctus tschup. 614: nigdar be na blu šlišati nekar veku te doli potlačene nedolžnosti.

vlâs, rog. 98: ni ne eniga lasú zmršila na glave; ravn 2/153: lasú na glavi v' belo ali črno predelati ne morete; preš. 67: ni ga lasú na glávi vèč.

vrân, dalm. genes. 8: je pustil vunkaj letéti eniga vranu.

vrât, dalm. nehem. 3: nyh mogoči neso svojga vratu pèrnesli h' službi svoih gospudou; miha 2: iz kateriga ne bote vratu potegnili; jap. 199: tęmu je bolši, de bi se njemu en malinski kamèn króg njega vratú obęsil; 346: je padèl okuli njega vratú; jap. prid. 1/42: je padèl okuli njega vratú; 1/329: on sam mu pade okuli vratú; škr. 2: bo djana na tvojo glavó ena króna inu okoli tvojiga vratú drag oburátnik; 7: obvęži jih okóli tvojiga vratú; 142: ti si moje srcę ránila z' enim lásam tvojiga vratú; ravn. 1/62: obéže mu zlato vrvico okolj vratú; 63: kralj ga osnáži z' vrvico zlato okolj vratú.

zîd, dalm. lev. 25: okuli katere nej obeniga zydu; num. 35; nehem. 3: ony so v' Jeruzalemi dozydali do širokiga zydu... so sezydali taužent komulceu zydu; nehem. 4: ne morem tiga

Digitized by Google

z y d u zydati; nehem. 5: jest sim tudi delal tiga z y d u dellu; nehem. 13: zakaj vy čez nuč okuli z y d u ostajete itd.; gol. 37, gledaj sprieda plôt.

ž l ê b, gol. 80: posodba za leto je nar bol en kos eniga zdrobleniga drevęsa al pa ž l e b u.

U M e t e l k a dolaze pag. 180 ove rieči na *ú*: darú, dolgú, godú gradú, klasú, kvasú, lanú, mehú, mostú, nohtú, smradú, trakú, valú, zidú; a pag. 19. još rodú, sadú.

b) u ugrskoj slovenštini.

Znam dobro da se u ugrskoj slovenštini govori *ü*, ali čini mi se, kao da sam ga čuo nješto kraće izgovarati nego se u kranjštini govori. U knjigah koje su mi na ruci našao sam ga samo na jednom mestu i to u küzm. 164: oni so pa poudali njemi eden táo pečene ribe i mestovnoga m e d ü Našao sam ga za tim i u novinah: „Prijátel, znanost razšerjüvajouče mejsečne novine", koje od 1875. u Budapešti izdaje Agustić Imre. Evo njekoliko primjera:

m ê d, 1876. br. 11. str. 8: vu tákšem stáliščí samo tolko m e d ü pojejo, ka njim za obdržánje žitka potrejbno.

p r â h 1876. 1. 8: k-ednomi strláji 300 fúntov p r a h ü potrejbno . .; 170 fúntov p r a h ü so nücali;

s â d, 1875. 1. 6: pri goricaj se za pouv vzeme grozja ali mošta i tropin ali s a d ü vrejdnost; 1. 8: s a d ü pouvati je jako vrejdno; 1876. 2. 8: z - s a d ü si vsaki vért zná pejneze pripraviti; 9. 7: ki ete breskvi pošila, je na svejti te prvi pouvar toga s a d ü. Lani je z-toga s a d ü za 125 jezér krbül odo.

s î n 1876. 11. 3: vö je dáčo pláčo v-pejnezi i v-krvi, ár svojga tela tao: s i n ü tam má med oni(mi), ki so dnes ešče žívi i vütro jih kosa bojne smrti zná pod zémlo spraviti; 11. 7: vu Belom gradi 22. toga je okrsto metropolita Milana s i n ü.

Pak u T r s t e n j a k o v o j knjizi: „Slovanščina v romanščini" čitam pag. 29: povoden je toliko p a l ü prinesla na travnik, da bom imel dosti dela, dokler ga proč ne spravim.

s i n g. g e n e t. n a â.

a) u kranjštini:

b ô g, dalm. deut. 6: vy némate gospuda vašiga b o g á iskušati; sirah. 7: buj se b o g á, i tako još češće, ali po najčešće bez ´ nad *a* samo boga, što valja čitati bogâ, jer kad je prva slovka naglašena, pisana dolazi sa *u*: buga; schön. 25: se b o g á boy itd.; kast. cil. 7: za volo b o g á itd.; jap. 405: poslán od b o g á

Digitized by Google

406: iz b o g á rojeni itd.; pohl. opr. 6: b o g â inu sam sebe spoznati, tu je ta prvá dolžnust tega človęka; škr. 120: katęri se b o g á bojy itd.; traun. 15: od b o g á taku povikšani človek itd.; preš. 58: b o g á sin mati hvalita; 186: ali ni Črt jézni njih bóg, ki klíčeš ga b o g á ljubézni? itd. itd. — Ova rieč neima nikada oblik bogû, samo li bogâ ili bôga.

č ô l n rog. 94: kir ni bilú mostà ne č o l n à; jap. 436: ni bilú obeniga drugiga č o l n á tam; 522: vržíte mrężo na dęsno stran č o l n á; škr. 73: tedaj boš kakor edèn, katęri v' srędi morjá spy inu kakor č o l n á vižar.

č f v, dalm. lev. 5: kadar se ena duša kaj nečistiga dotakne bodi si ene mrhe ene nečiste zvirine ali živine ali č r v á, ta je nečist; lev. 22: kateri se kaj eniga č r v á dotakne; jonas 4: bug je perpravil eniga č r v á, de je to bučo podjedel; jap. 199: njih č r v á ne bo konèc; jap. prid. 1/92: tih ferdamanih nar vekši martra je, de bogá ne vidio; katęri ni drugači v' pekli, kakòr de tam večnost tih plamęnov ohrani inu tiga č r v á, katęri tę zavržene večnu gloje inu grize; 2/23: je bog eniga č r v á poslal, katęri je le to bučo podjędel; 2/162: ima skrb tudi za eniga č r v á, za eno muho.

d ô l g, schön. 159: néso obeniga d o l g á te smrti na njemu našli; 133: jest ne najdem nobeniga izroka ali d o l g á te smrti na njemu; rog. 68: prišàl je ú hišo h'te ženi gospúd tega d o u g á; 655: znajdenu je bilu čez 200 taužent cron d o u g à; škr. 299: ti ne boš za volo njih brez d o l g á; pohl. opr. 2/81: ręši me od d o l g á krivy; 2/83: ręši mene, o bog, od usiga tiga d o l g á; traun. 125: ręši me od d o l g á tę krvy; ravn. 2/237: v' jęčo ga vrže, dokler d o l g á ne bo splačal ... ni imel z' čem d o l g á plačati.

d ô m, dalm. ev. mat. 8: moj služabnik leży d o m a od božjiga žlaka vdarjen, itd.; schön. 50: moj služabnik leży d o m á od božjiga žlaka vdarjen; kast. cil. 101: ah, koliku yh je, kateri z' jutra več časa nucajo per oblačilu, vmivanîu in česanîu h' posvitnimu dopadenîu, kakor v' cerqui ali d o m á per molitvi; rog. 23. 25 itd.: d a m á; jap. 30: moj hlapec leży d o m á; 471: Maria pak je d o m á sedęla; škr. 21: žena nepokojna tudi ne more d o m á zmiraj biti ... pridi, zakaj móž ny d o m á; jap. prid. 1/206: hranio kar d o m á od hiše odtrgajo; traun. 163: ženę katęre so d o m á ostále bodo rôp vùn dejlile; preš. 8: ne mórem spát' d o m à; 24: d o m à povsód d o m à nikir obhópi dôsti svéta; nar. pjes.: le prídi

Digitized by Google

le prídi, sem sáma d o mâ — moj òča no máti v Toplíce sta šlà. — Nu tako naglašeno znači domâ samo li = domi οἴκοι, nikada = οἴκου.

d r ô b, dalm. lev. 3: ima offrati gospudu vso tolstinu katera je okuli d r o b á; lev. 4: ima on povzdigniti to tolstino okuli d r o b á; lev. 8.

d û h, dalm. u predgovoru 24: počutio v' sebi vojskovanje tiga d u h á inu mesa..; mesu žely zupàr d u h á; ev. mat. 1: kar je v' njej rojenu je od svetega d u h á; ev. mat. 3: Joannez je vidil božjiga d u h á, itd.; schön. 31: je bog poslal tiga d u h á, itd.: rog. 12: rezsvéjčèna od s. d u hà, itd.; jap. 3: se je znešla nóseča od svętiga d u h á; 10: on je vidil d u h á božjiga, itd.; pohl. opr. 245; v' srečni prostnuste tega d u h â; škr. 49: pred padcam je d u h á povikšùvanje, 55. 80. 91 itd.; traun 125: ne vzàmi od mene tvojga svętiga d u h á; pok. 1/75: nadlegùvaj njih preuzętniga d u h á z' telęsno slabostio; 3/123 itd.; čb. 1/69: budenimu vdibne prijeť ne d u h á; preš. 36: kdo zná noč tèmno razjásniť, ki táre d u h á? 95: ti si zakláde d u h á Krêzove bíl si nabrál; 112: pésem bôžjiga prázna d u h á; 166: d u h á so vkrótili nadlóg oklêpi.

g n ô j, nar. poslovica je: brez g n o j â ni prosâ.

h ô d, dalm. exod. 3, num. 10: try dny h o d á; 4. mos. 11.; jona 3: Ninive je bilu enu veliku méstu božje try dny h o d á veliku; schön. 44 i jap. 259: so prišli en dan h o d á; rog. 12: try dny h o d à; škrb. 83: sta že en dan h o d á od Jeruzaléma bla odlóčena; ravn. 2/120: en dan h o d á je bila Kana od Kafarnavma; 1/33: mrtvo morje dolgo je okolj trideset úr h o d á; 1/115: vsa pušava en dan h o d á okrog in krog stána je natrósena z njimi.

l ê s, dalm. gen. 6: iz smrekovign l e s á; lev. 14: vzame cedroviga l e s á; 3. reg. 10: iz ebenoviga l i s a (čitaj lьsâ), 2 hron. 2: pošli cedroviga, jeloviga inu habenoviga l e s á; rog. 56: iž hiš, gas, placou, apna, l e s á ali kamena sturjenu mestu; 649: iz kámenja apna, pèjska, l e s à složéne so; škr. 140: Salomon si je iz l e s á od Libana en nóšni stol napravil; 191: kar tak l e s á čez ostane, zvestú izrezúje; 357: ni li grénka voda od eniga l e s á sladka postála? ravn. 1/231: Elizej je l e s á odsekal.

l ô v, dalm. gen. 25: je rad jédèl od njegoviga l o v á; gen. 27: jej od mojga l o v á.

m ô s t, rog. 94: kir ni bilú m o s t à ne čolnà.

m ô ž, dalm. lev. 16: ima ga skuzi eniga m o ž á v' puščavo pustiti teči; num. 5: kadar bi se koj eniga m o ž á žena zneverila;

Digitized by Google

deut. 2: ima zakonskiga m o ž í itd.; schön. 22: od vole m o ž á; 88: ima m o ž á; kast; cil. 19: enyh je srám: inu letá je en húd dosti škodliv tadl ženski inu otročki inu nikár eniga srčniga m o ž á; 12. 50. itd.; jap. 87: je stvaril m o ž á inu ženó; 422: pokliči tvojga m o ž á . . . jest nimam m o ž á . . . prav si rekla, de nimam m o ž á . . . itd.; jap. prid. 1/100: neče prenesti žena falerjov svojga m o ž á, 1/127; pohl. opr. 128: kar je Christus v' historiji od tega wogatega m o ž á rekl; škr. 18: žena drágo dušo eniga m o ž á vjame; 35. 60. 61. 69. 76. 98. 295; 302: takú pójde slęhrni ženi, katęra svojiga m o ž á popusty inu iz ptujiga zakona zapusti ęrba, zakaj prvič je bìlà postavi nar višiga neverjętna, drugič je zuper svojega m o ž á grešíla; trętjič je prešustvu doprnesla inu si je iz eniga drugiga m o ž á otroke dobila; 312. 355. 375. 386; traun. 40: ti si me od krivičniga m o ž á odtęl; 206. 264; pok. 1/31: je njeniga m o ž á Uría umóril; kor. 1/24: je lepa je mlada — pa nima m o ž á — je grda je stara — pa ima po dva; 1/36; ko b' druz'ga nejmela, ko lep'ga m o ž á — za mizo b' sedéla pa glédala ga; preš. 30: iz domáčih stárcov si m o ž á zvolíla bom; 47. 85.

n ô s, dalm. 2. sam. 22: dim je šal od njegoviga n o s á; job. 41: iz njegoviga n o s á gre vunkaj dim; škr. 200: katęri nimajo očy, de bi ględali, ne n o s á, de bi dihali.

r ô d, dalm. gen. 5: le tu su buqve Adamoviga r o d á; exod. 20: obyskavam téh očétov krivu djanje na otrucih do trejjiga inu četrtiga r o d á; num. 31: so vzeli taužent od eniga r o d á; exod. 32: je konec bil letiga r o d á; exod. 34: Jephunov syn od Judovskiga r o d á, Samuel od Simeonovíga r o d á, Eliad od Benjaminoviga r o d á, itd.; schön. 32: je tudi bila ena prerokina Anna Fanuelova hčy od r o d á Aser; 15: je on od hiše inu r o d à Davida bil.

r ô g, dalm. dan. 7: od tiga r o g á; rog. 11: na glas tega jagerskiga r o g à zapustè usè tajstu.

s n ê g, dalm. prip. 31: ona se ne boji svoji hiši s n e g á; preš. 104: kdo znal popísat nedólžnih prs s n e g á bi zapeljívost? 152: po zimi se s n e g á, ledú kristáli blískajo; 163: spet znebí se gôjzd s n e g á odéje.

s ô k, traun. 260: cedri so polni s o k á; nar. poslovica je: od s o k â trebuh klempâ.

s t â n, škrb. 4: kolko mladenčov toje stárosti, toiga s t a n á so slepoto sveita spoználi.

Digitized by Google

s t r û p, kast. cil. 152: Sokrates z veseljem pehar s t r u p á popye; 156: sam si poln jeze, srda, yhta, čemerike inu s t r u p á; 162: dosti yh (bukev) je škodlivih inu s t r u p á polnih.

s v ê t, dalm. u predgovoru 26: nosi vsiga s v i t á grehe; ev. mat. 5: vy ste luč tiga s v i t á; ev. mark. 4; ev. mat. 28 itd.; schön 79: je njemu pokazal vsa kraljestva s v e j t á itd.; kast. cil. 90: hvalen biti od ludy inu od tega s v i t á; 99. 179. 223. 254. 271. 287. 290. 301. 350. 352. itd.; rog. 20: imel se je ločit iz téga s v e j t á; 75. itd.; jap. 12: pokaže njemu vse krajlęvstva tiga s v è j t á; 224: od začętka tiga s v ę j t á; 493: ta vikši le tiga s v è j t á pride; pohl. opr. 33: nobêna sręča tega s v e j t â na more mene preuzęti; škr. 392: se je iz s v e j t á ločíla; traun. 41: do kraja s v e j t á; 50: vse pokrajne tiga s v e j t á; 156: na konci s v ę j t á prebivajo; 113: on končá vojskę nótèr do kraja s v è j t á; 117. 143; čb. 1/11: utíhnite, igrače s v e t á sleparski hrup; preš. 60: slovó s v e t á bridkósti dàj; 95: Rimljan s v e t á gospód; 172: nar več s v e t á otrôkam slíši Šláve; 179: ločíti pred se iz s v e t á ne more.

û k, dalm. u gm. predg. 2: te buque so mera praviga v u k á imenovane; — za tiga nyh v u k á inu vere volu; u predgovoru k rim.: se imamo varvati pred čovečkimi vuky, kateri raven evangelskiga v u k á vmej padeo.

v ô l k, rog. 64: Lycaon krajl te Arcadiae bil je spreminjèn ú eniga v o l k à; 412: vèjdel je za sylo tega peklenskiga v o l k à; 414: poslàl je eniga v o l k à; jap. 465: najęmnik vidi v o l k á priti inu pusty ovcę; čb. 1/68: sem bogat, premožen, pervabim v o l k á — sim reven, ubožen, davít' ne nehá; nar. poslovica je: mi od v o l k â on primahâ lupus in fabula.

v ô z, jap. prid. 1/76: hlapci zraven v o z á gredó.

v f h, jap. 412: so jih do v r h á napólnili.

z ô b, dalm. exod. 21: gdu svojmu hlapcu ali svoji dékli en zob izbye, taku je ima proste pustiti za volu tiga z o b á; ravn. 1/214: njegov kraljev sedež je bil ves iz slonoviga z o b á.

b) u ugrskoj slovenštini.

b ô g (boug), küzm. 3: opoumenjeni od b o g á vu sne; 425: lübmo eden drügoga, ar je lübézen z b o g á i vsaki ki lübi z b o g á je porodjeni ı pozná b o g á; ki pa ne lübi ne pozná b o g á... mi smo z b o g á. Ki pozná b o g á, poslüša nas, ki je nej z b o g á ne poslüša nas; 441: ki obláda, včinim ga steber vu cérkvi b o g á

Digitized by Google

mojega i napišem na njega imé b o g á mojega i imé mesta b o g á mojega toga nouvoga Jerušalema ki doli ide od b o g á mojega, itd.; nagfl. 199: sunce mejsec zvejzde. eto zemlou i poprejk vse ka se na eti zvön b o g á naide, svejt zovémo; pazi küzm. 101: od bougá.

b r ê g (brejg) küzm. 110: pelali so ga na vrih b r e g á; 125: doli idouči oni z b r e g á spravilo se je k njemi lüdstva vnogo; 150: gda bi se pa on približavao k strmci toga b r e g á oliveckoga...

d ô m, küzm. 319: d o m á lastivne možé naj pítajo; mol. 149; kak si se oponašao u cérkvi, d o m á i vu tivárištvi; nagfl. 12: ka se naj raj zmejnjaš d o m á? gön. 41: d o m á je nihála siná.

d û g, prij. 1876. 1. 2: nouve dáče i nouvoga d u g á povoljejnje se je slavanjom po iméni zgodilo.

d û h, küzm. 2: najdena je noséča z d ü h á svétoga... ka se je v njej popríjalo, z svetoga d ü h á je; 80: pripelao sam siná mojega k tebi. kí nejmoga d ü h á má; 425: z etoga poznamo d ü h á pravice i d ü h á zapelavanja, itd.; mol. 133: pogási vu meni d ü h á gizdosti.

(g l â s, küzm. 318: je nej brezi razumnoga glásá.)

g n ô j, gön. kokout postáne na vríhi g n o j á.

g ô s t (goust), nagfl. 11: kak da má prijéti nouvoga g o s t á svojega

g r̂ m, nagfl. 113: je li ste gda brali egriš ž njega g r m á? gön. 83: vidivši tou z ednoga g r m á oča pojbára etak je skríčao na njega.

k v â s, küzm. 31: varte se od k v a s á farizeuškoga; 53: brezi k v a s á krüha; 78. 133: varte se od k v a s á farizeušov i k v a s á Herodešovoga; po dugom dnévi brezi k v a s á krühov; 305 i 345: malo k v a s á cejlo tistou skvási;

l ê s (lejs), küzm. 242: doli so ga vzéli z l e s á i položili so ga v grob; 459: posouda z naj drágšega l i s á; nagfl. 55: tabla eta je z l e s á izgotovlena; 60: jeli samo z l e š á rédijo stole? 172: nücajo nerodne bregé na pouvanje l e s á.

l ô g (loug), prij. 1875. 2. 8: ftiči z l o g á bliží hiž jestvino iščejo; 1876. 11. 6: gde se je že püngrad l o g á dotikao.

l ô j, nagfl. 94: z l o j á svejče i žajfa zgotavlajo se; 104: z l o j á lejpe svejče zlejvajo; 104;

m ô ž (mouž) küzm. 37: m o ž á i ženo je stvouro njidva; 268: zapovejdao sem naprej prípelati toga m o ž á; 285: pod m o ž á oblástjov bodouča žena k živoučemi mouži je privézana; 430: srd m o ž á pravico božo ne dela; 83. 102. 165. 172. 216. 222. 231.

Digitized by Google

232. 237. 241. 266. 268 itd.; nagfl. 125: mati brezi m o ž á je vdovica.

p r â h (praj), nagfl. 84: vö streljen golombiš se po mouči pükšenoga p r a h á gene; 96: konj v bojni se ne stráši praske rožjá, dűdnanja štükov, dína, p r a h á i blíska pűkš ino mečov.

s î n, küzm. 18: dá pa brat brata na smrt i oča s i n á: 19: sem prišao odločavat človeka, tou je s i n á proti oči; 20: nišče ne pozná s i n á nego li oča; 42: pošle k njim s i n á svojega govoréči: zastoupijo se s i n á mojega, itd.; trpl. 3: küšűjte s i n á da se ne rasrdi; mol. 141: sam nej vreden za tvojega s i n á se zvati; 188: naj ne bôde nad menom zgűblena moka krv i brítka smrt tvojega lűblénoga s i n á; gön. 41: mati je vö šla na delo i domá je nihála s i n á Palka.

s n ê g (snejg) nagfl. 175: med raztáplanjem s n e g á; 186: hasek s n e g á je te kare deždža; prij. 1875. 2. 8: vnogo s n e g á káže, či je jesén meglásti (!); 1876. 1. 8: sveti dén že né najšo s n e g á.

s r̂ d, mol. 103: od s r d á odürjavanja i hüde voule osloubodi nas.

s r̂ p, nagfl. 197: mejsec na trejti dén se že vu obrázki s r p á skaže.

s t r â h (straj) küzm. 103. 436: brezi s t r a h á; 209: za volo s t r a h á židovskoga; 280: ne ga božega s t r a h á pred njihovimi očmí; 357: smejjo brezi s t r a h á rejč gúčati; 394: osloubodo bi te, ki so za volo s t r a h á smrti vu vsem žitki pod slűžbov bili; 397: od s t r a h á je oslobodjeni; 414: njegovoga s t r a h á se pa ne bojte; 459: za volo s t r a h á moke njegove; trpl. 26: osloubodo me je od vsega s t r a h á mojega; gön. 56: kralič se za volo s t r a h á od nji skrivaovkati more.

s v ê t (svejt) mol. 124: zdravo bojdi etiga s v e j t á zveličanje!

t h ô r, (tour) nagfl. 87: pes žívoga zgrábi zavca, v u k á, lesico, t o r á, ürgeca itv.

t r â m, küzm: 116: brat nihái naj vö vržem trouho, štera je vu ouki tvojem, sám pa vu ouki tvojem t r a m á ne vidiš.

v û k, küzm. 189: najemnik vidi v u k á idoučega i nihá tá ovcé i beží; nagfl. 87 (gledaj malko više thor).

v r â g, küzm. 16: gda bi vö vrgao v r a g á, gučao je te nejmi.. pravijo: v r a g á má, i 20; 77: prosila ga je, kaj bi toga v r a g á vö vrgao ž nje' čéri; 181: v r a g á máš; 185: vi ste z oče v r a g á.. v r a g á máš, jas v r a g á nemam; 189: v r a g á má i blazni; 394: má mouč smrti, tou je v r a g á; 424: ki grejh činí z v r a g á je;

Digitized by Google

predge: ki zna k sakoj rejči v r a g á na pomouč zezavati; v r a g á i grejha králestvo.

c) u kajkavštini

na koliko je meni znano u sing. gen. naglas na zadnjoj slovci riedko se govori. U knjizi opazio sam do sele samo: b o g â, gasp. 1/88: valuval je pred vsemi apoštoli Kristuša sina b o g á živoga; m u ž â, perg. 92/1: gda za m u ž á poide; pazi: s v é t á, gasp. 1/152: vse s v é t á nasladnosti i opravu lepšu je odhitila.

s i n g. d a t. i l o c.

1) ´ na padežnom završetku dolazi samo u rieči d ô m: d o m ú a znači domum nach hause n. p. schön. 43: so ony zupet d a m ú šli; rog. 32: čas je de gremo d a m ú; 52: šal je Euphemianus d a m ú itd.; preš. 28: z srcam obúpnim si pèršel d o m ú; 48: na svoj grád d o m ú jo vzáme; 52: šlà je žálostna d o m ú; 57: iz bôja vôjska céla d o m ú hití veséla 62. 82. itd. Uz domú dolazi d o m ó v riegje d o m ô v, a u gorenštini govori se uz damú skraćeno d á m, a u kajkavaca govori se d í m o, d o m ó v i d o m ó m.

2) ^ na padežnom završetku dolazi u rieči b ô g, riegje u drugih: b o g û, kast. cil. 6: te posvitne riči tebi služio za tú, de bi b o g ú služil; 26: se prau k b o g ú obrne, 27. 51. 57. 82. 91. 93. 164. 168; 29: v zamèri per b o g ú; rog. 7: ah, smili se g. b o g ú! itd. itd.; jap. 24: vy ne morete b o g ú služiti inu mammónu; 350. 355. 429. 497. itd.; traun. 115: pójte hválo našimu b o g ú, 122. itd.; škrb. 4: iz ajfram začeti b o g ó služiti itd.; preš. 28: vidil povsòd si, kàk se le vklánjajo zlatmu b o g ú; 52; itd. itd. — U knjigah našao sam jošte

d a r û, kast cil. 197: dobre beséde dobrimu d a r ú perloži;

l o v û, rog. 111: lety se veden pèr lovu inu na l o v ú znájdejo, a 112: h temo lóvo.

m o ž û kast. cil. 138: enimu dobrimu m o ž ú se nič hudiga ne zgody; 257: enimu dobrimu m o ž ú se nyč ne vzame; 290: enimu takšnimu m o ž ú obena syla se ne pergody; rog. 59: perkazalla bila se je Maria temu s. m o ž ú.

s v e t û, kast. cil. 254: na tem s v e j t ú; 345: držite se temu s v i t ú enaki.

Mjesto ^ čuje se često " osobito u Gorenskoj.

U u g r s k o j slovenštini čitam küzm. 107: za víšešnji popouv Annáša i Kajafáša vrejmena je bíla rejč boža k Ivani s i n e j Zakariášovomi vu püščávi. Ja sinej čitam sinêj; predge: etomi vel-

Digitized by Google

komi g o s t e j naj obit spravi, i predge: skazlivci so spodobni prhkomi zbobotjenomi l i s t e j ino prhlaznosti

s i n g. i n s t r. na ô ḿ (ê m).

U Dalmatina držim da imaju one rieči na zadnjoj slovci ^, koje dolaze na *um*, n. p. b o g u m exod. 9. 22. 32. 34; 2 hron. 26; ezdr. 10. itd.; d a r u m gen. 32; d u h u m exod. 31; malah. 2. ev. mark. 1; g l a s u m job. 37. 40; k v a s u m ev. mat. 16; l e s u m 3. reg. 5; a gotovo 3. reg. 5: l*i*sum; m e d u m cant. 5; m o ž u m 3. reg. 13. itd.; a m o ž ê m genes. 24: hočeš li pojti s tém m o ź é m? n o s u m lev. 21; p a s u m job. 12; r o d u m 3. reg. 8; psalm. 12; r o g u m lev. 23; s a d u m cant. 4; s y n u m gen. 20. itd.; s v i t u m u predgovoru 10. 33; t a s t u m exod. 18; v u k *u* m u predgovoru 18. itd. — schön. 33: Ana je živéla po svoim ḍečelstvi z' svoim m o ž ó m sédèm lejt. — Gorenac izgovara â m n. p. kupčûje z lesâm.

p l u r. n o m i n na j ê većinom rieči njekadašnje *i*-deklinacije.

a) u kranjštini

č f v, japl. prid. 1·169: grẹh se zlẹže inu redy v' naročji tẹ lenobe, kakòr se č r v j ẹ v' enim mrtvim inu gnylim mẹsi zaredẹ; 2/7: my druziga nismo kakòr prah inu pepẹl, kakòr č r v j ẹ tẹ zemle.

l j u d j ê, dalm. prip. 28: hudi l u d j é ne merkajo na praudo; schön. 146: vsi l u d j é so na svoje prsi povdarjali; 55: so l u d j é spali; 53: ty l u d j é pak so se začudili itd.; kast. cil. 21: l u d è od tebe hudu govorè; 26: ty pregrèšni l u d è sovražio tá greh inu ga lubio; 46. 92. 154; jap. 27: karkoli hočete de vam l u d j ẹ sturẹ, tudi vy njim sturite, 417. itd.; škr. 55: mehki l u d j ẹ bodo strádali, 87. 89. itd.; traun. 50: od nebẹs poslani l u d j ẹ bodo njegovo pravico oznanovali; 95: vsi l u d j ẹ so zgol nečimrnost; 154. 180. 210. 325; jap. prid. 2/101. 114. 140; ravn. 1/28: Abraham zdaj vidi, de možjé niso gòli l j u d j é itd.; preš. 73: k' pogrébu vkup derêjo l j u d j é od vsih straní; 79: poslúšajo radi ga vsi l j u d j é; 186: smo l j u d j é vsi brátje; poslovica je: po mêstih l j u d j ê besêde cukrê; itd. vrlo često krat.

m ô ž, schön. 185: so bily pak Judje boga boječi m o ž j é; 123: ty m o ž j é so ga zasramovali; rog. 36: m o ž j è! kakú tu vinu ner močnéši-je, vidite kir tu oslaby inu zmeša to pámet; itd.; jap. 54: m o ž j ẹ Ninivitarski bodo v sodbi gori vstali; 322; škr. 132: bodo nar močnẹjši m o ž j ẹ omahuváli; 270: lažnivi m o ž j ẹ ne

Digitized by Google

bodo na njo mislili inu resnični m o ž j ę se bodo per njej znajdli; 381: so bily slovęči m o ž j ę; traun. 188: vsi ti bogati m o ž j ę niso nič v' svojih rokah nešli; 350: odstopite od mene, vy krvy želni m o ž j ę; pok. 3/132: ti m o ž j ę imajo gnusobe v' svojih srcih; ravn. 1/164: perbližajo štirji m o ž j é se hiši; 281; itd.; preš. 54: opàt in menîhi, módri m o ž j é, gotóvo ti bódo ozdrávli srcé; 158: právdajo se tí m o ž j é; poslovica je: tudi módri m o ž j ê včâsi grešé.

t â t, schön. 73: kér t a t j é k njemu koppajo; jap. 23: kęr t a t j ę ne prekóplejo; 464: vsi so t a t j ę inu ràzbojniki; jap. prid. 1/68: so t a t j ę nar to majn svojh starišou; 294: ti vbogi so postopači, lęni l u d j ę inu t a t j ę; 2/110. 136. 157. 279; ravn. 2/152: t a t j é do njih zlomijo.

v l â s, jap. 326: l a s j ę vaše glave so vsi ràzštęti; 48: vaši l a s j ę na glavi pak so vsi ràzštęti; jap. prid. 2/57. 88; škr. 140. i 146: tvoji l a s j ę so kakòr kózje čęde; 143: moji l a s j ę (so polni) nočnih kápèl; 144: njegovi l a s j ę so kakòr pálmoviga drèvęsa izráski; 148: l a s j ę na tvoji glávi so kakòr krajlęvi škàrlát; 317: govorjénje tega katęri veliku persęga stury de enimu l a s j ę po koncu stoję; pok. 1/26: za volo strahú inu preveliko skrby se meni l a s j ę na glavi bęlio; ravn. 2/188: l a s j ę vaše glave vsi so prešteti; čb. 1/50: naj se bel'jo l a s j é; preš. 70: pričjóčim po kôncu so vstáli l a s j é.

v ô l k, schön. 216: katéri v'ovčjim oblačili k vam prideo, znotraj pak so rezdiravi v o l c j é; rog. 468: požrésen ni kakor v o l c i è; 499: ty Aegyptièrji tulyli bodo kakòr v ó l c j é (' nad *o* nije znak naglasu nego glasu); kor. 1/132: ti štibalarski t a t j é hujši so kakor v o l c j é.

z ô b, kast. cil. 61: z o b è škripleo; škr. 140: tvoji z o b j ę so kakòr čęda ostríženih ovác; 202: tvojim otrokam niso mogli strupęni kačji z o b j ę škódùvati; 291: njih z o b j ę so kakòr lévovi z o b j ę; 328: tvoji z o b j ę skomino ne dobę; 366: z o b j ę divje zveríne inu strupiáni, kače inu meč so k' moštùvánju, de hudobne končajo; traun. 138: človęških otrók z o b j ę so kakòr súlce; poslovica je: če bi bil hleb, z o b j ê se dobé.

U Dalmatina dolazi više puti nom. na *je* ali bez oznake. Držim da ga treba naglašeno izgovarati n. p. č r v j e gen. 7.; l a s j e ev. mat. 10; l u d j e deut. 21. itd.; m o ž j e jer. 30. 38. itd.; t a t j e zahar. 5. itd.; z o b j e gen. 49; jer. 31. itd.

Digitized by Google

b) u ugrskoj slovenštini

črv, mol. 194: odetev tvoja črvjé bodo; prij. 1876. 1. 8: črvjé sejtvi korén odgrizávajo; 1876. 2. 8; v ništerom mesti so miši i črvjé sejtvi korenjé odgrizli.

gôst (goust), nagfl. 161: vsa ta so nepozvani gostjé; dain. 46: znate, dragi vi gostjé, zdaj nas malo slyšajte; prij. 1876. 1. 7: gostjé so z odprejtimi vüstami sedeli.

ljudjê (lüdjê), dain. 109: kodi koli idemo, tam lydjé svedočijo, da igráti znamo mi; küzm. 14: lüdjé so se pa čüdivali; 23: od vsakše márne rejči, štero koli lüdjé bodo gučali, račun dajo od nje na soudnji dén; trpl. 8: naj spoznajo poganje kaj so lüdjé.

môž (mouž) küzm. 23: možjé Ninivinski se gori obüdijo na soudbo; 28: ki so pa jeli možjé bilou jih je okouli pét jezero; 29: gda bi pa poznali tistoga mesta možjé, poslali so..; 214. 215. 232. 252. itd.

tât, küzm. 10: gde je tatjé ne podkopajo; 188: ki so pred menom prišli, tatjé so; gön. 46: pouleg pravde i souda so tatjé na več lejt vu robstvo prišli; 53: tatjé so že prelüknjali stejno.

vlâs, küzm. 18: vaši pa i vlaské na glavi so vsi zračunani; 133: vaše glave pa i vsi vlaské so zračunani; 438: njegova glava pa i vlasjé so bejli bili; nagfl. 122: brezi občütejnja so nojétje i vlaské; 131: ti stári (senum) vlaské so na vékše sejri; dain. 220: seri lasjé.

vrâg küzm. 14: ti vrazjé so ga pa prosili; 70: prosili so ga vsi vrazjé; 71: vu šterom so ti vrazjé bilí; 111: vö so šli vrazjé; 128: nad etim se ne radüjte ka se vrazjé vam podávajo: 432: ti verješ kaj je boug eden? dobro činíš, i vrazjé verjejo i trepečejo.

vûk, küzm. 12: prihájajo k vám vu ovčeni odejvkaj, znoutra so pa zgráblivi vucké; 258: prido po mojem od vas odhájanji žmetni vucké med vas; nagfl. 167: vu veliki logej se drží škodliva divjáčina kakti vucké, lesice..; 171: vucké so veliki vdárec za držéle.

zôb (zoub), küzm. 448: zobjé njihovi so bilí oroslánjov zobjé; trpl. 45: njí zobjé so spica i strejle; nagfl. 85: kakši so zobjé? 90: zobjé (mačke so) neredovni; 121: zobjé so oštri; dain. 212: kda zavca bolíjo zobjé?

Digitized by Google

Kajkavština toga neima.

plur. nomin. na î dolazi veoma riedko:

ljudjê, schön. 97: ty ludy pak so vpili; 4: hvalite gospuda vsi ajdje inu častite ga vsi ludy; zagr. 4/1 95: nisu li bili mešterski ljudì tuliki svetci božji?

vlâs, dalm. prip. 16: sivi lasy so ena krona te časty.

plur. accus na ê

a) u kranjštini

bôg, dalm. josve 24: dajte proč te bogé; rog. 40: Marjeta, udaj se, časti naše bogé.

čřv, dalm. gen. 1: prinesi zemla naprej živino, črvé inu zvirine ... taku je bug sturil vsakatere črvé na zemli ..; gospoduje čez vse črvé; kast. cil. 329: ti nesrečni na véčne čase vživajo oginj, lied, žveplu, smrád, črvè, škrpiane, kače.

dôlg, dalm. u gen. predgovoru 22: odpusti nam naše dolgé: kast. cil. 349: povrnite tadaj vsim dolgè; rog. 68: bila je ena réuna vdóva takú u dougè zabredla de ..; 69: ni iméla ničéser („nizéssér"), iz katerim bi bila zamógla te dougè plačat ..; je una vdóva iz tèm ojlam usè dougè zbrisala; jap. 22: odpusti nam naše dolgę; tschup. 71: on more svoje dolgę poplačati; 108: nas na more ta vira pergnati de be svoje nažnorane dolgę pobotali; 266: poplačaj poprej svoje dolgę; 68 sveteh pesm, v Krajnu 1795. pag. 13: stur' milost tęm, katęr' želę — v solzah oprati njih dolgę; ravn. 1/230: poplačaj dolgé ..; je dolžnost dolgé plačati.

dûh, schön. 255: katéri v' temni gospodujejo zupèr te hude duhè pod nebom.

kôs frustum, dalm. lev. 1: ta žgani ofter se ima odréti inu na kose resekati inu Aarona farja synuvi imajo te kosé na drva položiti.

mêh, dalm. josve 9: so vzeli stare rezdrte ošivane vinske mihé.

môž, dalm. exod. 36: je poklical vse modre možé; deut. 1: jest sim naših rodov više vzel, modre inu vmetalne možé; josve 8. 10. 18; jud. 9; nehem. 13; 1. hron. 20. 27. 29. itd.; rog. 5: kateri (hudyči) so morili nje možèe; 393. itd.; jap. prid. 1/206: po svęte možę pošila; škr. 251: vabi pravične možè v gostje; 381: hvalimo častitlive možę; 384: on je njemu tudi vsmilene možę perhranil; ravn. 1/27: zagleda tri možé; 1/219: pobolšat ljudstvo in kralje je bog od časa do časa boga bojéče možé po-

Digitized by Google

šilal; 326: Antioh je m o ž é poslal do njega; 2/46: prijazna nebeška zvezda pelá zdaj bogabojéče m o ž é na njegoviga rojstva kraj; čb. 1/72: katéra dežela ma veči m o ž é? čb. 4/64: ne brodi drugim po zobéh — m o ž é ne meri po bradéh.

r ô b, jap. 108: pisarji inu pharisaerji r o b ę svojih oblačil razšírjajo.

r ô g, dalm. exod. 27: r o g é imaš na njega štirih vogleh sturiti; exod. 29: njegove krij imaš vzeti inu jo s tvoim prstom na tiga altarja r o g é djati; exod. 30: imaš altar sturiti dva komulca visok inu de bo iz sebe r o g é imel; exod. 37: inu ga je okoval inu njegove r o g é; exod. 38: je sturil štiri r o g é; čb. 4/79: r o g é natura volu, kopita dala konju (Vodnik);

s f p, dalm. jesaia 2: bodo ony iz svoih mečou inu iz svoih špejsov s r p é delali.

v l â s, dalm. deut. 21: pusti nje l a s é obryti inu nje nohty obrezati; rog. 68: razplédla je svoje lepe ruméne inu dolge l a s è; 69: te l a s é respleta; rog. 269: ostrigla je te skraužane l a s è; škr. 165: spoštújmo stariga sive l a s ę; ravn. 1/185: Absolon je imel dolge in lepe l a s é; preš. 58: l a s é si črne rúje.

t â t, jap. prid. 2/110: zaničujejo ludy katęre za potepuhe, golufe inu t a t ę držę; 2/150: svęti Basilius inu Bernard imenujejo teiste očitne t a t ę, katęri take almózne nazaj držę.

v ô l k, dalm. ev. mat. 10: pošlem vas kakor ouce v' srédo mej v o l k é; pazi jap. 311: jest vas póšlem kakor jagneta med v ó l k é (' na *o* znači glas, ne naglas).

v ô z, traun. 44: eni se zanašajo na v o z ę, eni na konje; ravn. 1/76: so na v o z é djali svoje žene in svoje otročíče.

v f č, jap. 412: napolníte v r č é z vodó.

v f h, čb. 4/55: komej zarja zlata jutro prebudí, skoz nebeške vrata gór v r h é zlatí (solnce).

z ô b, dalm. deut. 32: jest hočem teh zvirín z o b é mej nje poslati; dalm. jesai. 41: jest sim tebe sturil k' ostrim novim mlatilnim kullam kir imajo z o b é, de imaš gorre rezmlatiti; rog. 76: Appolonia patrona je za z o b è; 103: jest sim trl z o b é tem kryvičnim; tschup. 90: pokažite svoje z o b ę; traun. 6: ti si z o b ę tih hudobnih ràzdróbil; 104: bog, zby njih z o b ę; čb. 4/40: slišim de trdne z o b é tud imate.

Digitized by Google

b) u ugrskoj slovenštini

b ô g (boug), küzm. 190: je one pravo b o g é, kim je rejč boža včinjena; 277: napravi nam b o g é; mol. 30: tri b o g é i gospoude vadlüvati krščanska vöra nam prepovidáva.

b r ê g (brejg), küzm. 316: či mam vso vero tak da b r e g é prenášam, lübeznosti pa nemam, nikaj sem nej; predge: či boudem meo vso vöro, ka b r i g é boudem prinášo, lübeznosti pa ne bom meo, nika sam nej; nagfl. 172: nücajo nerodne b r e g é na pouvanje lesá; gön. 93: čiga biga čiga biga! potisni vö rožíče, dobíti máš dobiti maš od me b r e g é doliče; 97: etoga b r e g é je nídno cvejtje pokrívalo; prij. kazajouči list 3: Törci vsáki dén dale naprej ido i protívnike v b r e g é raztirajo.

č r v, nagfl. 105: svinja pojej čonte č r v é küščare..; 107: kokouš č r v é jej; 170: slavíček je hasnoviti ftíček, ar preprávla pogübelne č r v é; 179: imenűjte tákše stvaré štere č r v é jejjo; gön. 48: žűževke, č r v é preprávlam.

d r ô g (droug) nagfl. 27: ka je eto v' d r o g é lestvice püščeno? klini.

d û g, küzm. 9: odpüsti nam d u g é naše; mol. 37: odpüsti nam vse d u g é grejhov i kaštig; prij. kaz. 1: nede več potrejbno nouve d u g é réditi; prij. 1876. 11. 7: ednomi stüdenčári za njagove d u g é se njagovo hižno blago po pravdi gór zapisalo.

d û h (dűjh) küzm. 13: vö je vrgao te d ü h é li z rečjom; 229: vnougi majouči nečiste d ü h é so vö šli; 254: ki so hüde d ü h é meli; 379: poslüšali bodo d ü h é zapelávce; 393: ki čini angele svoje d ü h é; 425: ne verte vsakšemi dűhi, nego vardejvajte d ü h é; 456: vido sem tri nečiste d ü h é; trpl. 84: ki činíš angele svoje d ü h é kak ognjeni plamen.

g ô s t (goust) nagfl. 89: li či edna vrla máčka vderé med te nepozvane g o s t é, teda s šeregmi vandrajo na drüga mejsta; prij. 1875. 2. 7: hitro sam vrgao malo pogléd na g o s t é okouli stola sedéče.

g r â d, prij. 1876. 10. 7: bi si ešče lehko želela glažovne g r a d é.

k v â r, nagfl. 175: velke vodé strašno velike k v a r é včinijo.

l j u d j ê, prij. pok. 3. tak je Törsko ládanje pozábilo ete l i d é počlovečiti; prij. 1876. 3. 6: so čakali hižnje l i d é.

l ô g (loug) nagfl. 146: vouske potí po šteri lüdjé na njíve, travnike, pášnike i l o g é hodijo, koníke (kounike) zovéjo; 166:

Digitized by Google

jeli ste že vidili l o g é? gön. 56: vrlo deco vö pelajo vučitel vsaki tjeden na polle i v l o g é.

m ô s t (moust), nagfl. 146: z koj redíjo etakše m o s t é?...; 188: potocke tá vnesójo močne m o s t é i hiže.

m ô ž (mouž) küzm. 225: teda so podvrgli m o ž é govoreče: čüli smo ga; 231: m o ž é i žene zvezane bi pelao u Jerušálem; 234 i 237: pošli vu Joppo m o ž é; 250: k sebi vzévši na placi nike lagoje m o ž é zburkali so mesto; 260: mamo štiri m o ž é ki majo oblübo na sebi; 319: lastivne m o ž é naj pitajo, itd.

p l ô t (plout) nagfl. 91: bístro zná máčka na drevje hiže i p l o t é pleziti.

p f t, küzm. 209: vido je ležéče p r t é... zavíli so je v' p r t é; 210: vido je p r t é ležéče; nagfl. 164: ž nji lepšega plátna šivajo platene lače, p r t é, blazine.

r ô g (roug) nagfl. 116: štere hižne stvaré majo r o g é? gön. 82: pojbár je zgrüntávao njí (volouv) lepou nazaj vugnjene r o g é.

š t f k, gön. 56: vidili smo tam piajce, piškoure, vodene küščare, š t r k é, divje gosí, čaple.

t â t, gön. 53: gospoud je pükšo popadno i tak t a t é pregnao.

t r â m, nagfl. 146: po njej lesene t r a m é zdejvajo; 167: rast nüca se za t r a m é.

v l â k, küzm. 6: sta preci tá nihála v l a k é..; vido je dvá brata... popravlajoče v l a k é svoje; 63: sta v l a k é vu mourje metala, nihávši v l a k é svoje nasledüvala sta ga; 111: ríbičke so pa vö odíšli v l a k é prát.

v l â s, küzm. 448: mele so v l a s é liki ženske v l a s é; mol. 39: ki si zračünao vse v l a s é naše gláve; predge: Absolom si je v cejlom leti samo ednoug dao svoje v l a s é podrezati ino zá to duge imajouči je na rastovoj vejki za v l a s é obisno; prij. 1876. 9. 6: deca pred lückimi se tak šegajo ka človeče v l a s é prebodnejo i v tou te drügo (!) vlás potégnejo; prij. 1876. 2. 6: štero je tomi lagojemi človeki na v l a s é spadnolo.

v r â g, küzm. 16: vu vrajžem poglavniki meče vö v r a g é; 17: v r a g é zganjajte; 22: ne meče vö v r a g é nego po Belzebuli; 64: v r a g é je zganjao; vu poglavniki vragouv zgánja v r a g é; 73: vnouge v r a g é so vö zegnali; 82: vidili smo ednoga vu imeni tvojem zgánjajoučega v r a g é; 99: vu iméni mojem bodo v r a g é zganjali; 126: známo nikoga vu tvojem iméni zmetávajoučega v r a g é; 245: v r a g é zganjajouči; pazi 12: v r á g é; mol. 201:

Digitized by Google

gori toti ogjen peklenski i žgé ali ne svejti nego li samo na teliko, da vidijo skvarjeni v r a g é i svoje tiváriše.

v û k, küzm. 18: ja vas pošílam liki ovcé na srejdo med v u k é; nagfl. 88: nad v u k é sta vdarila.

z ô b (zoub) trpl. 4: z o b é ti neverni spotereš; 46: o boug razmláti njim z o b é vu nji vüstaj, razdroubi koutne z o b é tim mladim oroslanom; nagfl. 34: vu vüstaj mamo jezik, z o b é; 40: po tom je v z o b é jemála iglou; 93: krava ma v goubci jezik i z o b é; 97: je konj deteti okou i z o b é vö brsno; 121: nücamo z o b é na griženje, jezik z o b é i vüsta na vküp na gúčanje; gön. 70: kak ošpíčene z o b é máčka má; dain. 153: totem psovi tü kre mé bom pokazal ja z o b é; 154: naglo razpresterel je svoje lakotne z o b é; prij. 1876. 1. 7: na šteroga (sad) so vnougi že brüsili skrivomá z o b é; prij. 1876. 9. 6: Števan od čemerov z o b é vküp stisno.

c) u kajkavštini

U narodu amo tamo dolazi taj naglas, traga mu ima i u knjizi.

k î n č, zagr. 4/1 10: vnoge k i n č è od nyh dobivala.

v û k, gasp. 1/201: videči poganine kakti v u k é zgrabljive suproti krščenikom stoječe.

plur. accus. na î

a) u kranjštini

d â r, dalm. exod. 25: farji so takove d a r y kvišku povzdigovali; schön. 45: my imamo d a r y; rog. 105: try d a r y inu gnade uzel je na enkrat iz tega šaca; 260. 264. 440. 488 itd.; jap. 375: so svoje d a r y v cerkóvno púšico metali; 376: lety so med bož̨je d a r y nótèr vrgli od tęga, kar so obilnu imęli; tschup. 46: skuz zapelive d a r y vse tu svoje stury 172. 307. 308; jap. prid. 1/268: je ręs de nam bog tę d a r y svoje gnade perkrati; 1/346; 2/85. 98; pok. 1/69: ti sam svoje d a r y varuj; 1/75: odtrgaj njim telęsne d a r y; škr. 242: kadàr bogú offrujem, bo moje d a r y gori vzęl: 267: ofruj bogú spodobne d a r y; traun. 171: krajli bodo dary pàrnesli; preš. 176: darí oprávit' bógnji po navádi pernêse Črtomira lahka ládja; čb. 1|17: kdo more preštéti jesénske d a r í? čb. 4/46: pa prejmi vesel tud ti moje d a r í.

g l â s, schön. 158: ty kir v Jerusalemi so prebivali inu njih vihši neso Jezusa spoznali ni téh prerokou g l a s y so ony z svoim obsojejnem dopolnili.

g ô s t, dalm. zefan. 1: gospud je svoje g o s t y k njemu povabil; schön. 252: krajl pak je notèr šal, de bi te g o s t y oglédal.

Digitized by Google

g r â d, rog. 251: kloštru dal je bil Clodovaeus use boršte nyve vasy g r a d y ludy inu vse druga pèrhódyša; jap. prid. 2/58: so cęle vasy, g r a d y inu męsta požgali.

l î s t, dalm. 4. reg. 10: Jehu je pisal l y s t y; 2 hron. 30: Hiskia je l y s t y pisal na Ephraima; 2 hron. 32: on je tudi l y s t y pisal; ezdr. 8: on je te l y s t y poslal skuzi jezdeče lystarje, ony so dali tiga krajla l y s t y krajlevim služabnikom; nehem. 2: mi daj l y s t y na deželske flegarje inu l y s t y na Asaphe... sim jest nym dal tiga krajla l y s t y; nehem. 6: so Tobiu l y s t y pošilali... je Tobia l y s t y pošilal; ester. 9: Mardohaj je l y s t y poslal k' vsem Judom; jerem. 32: vzame lete l y s t y itd., a 3. reg. 21: lysti.

l j u d j ê, dalm. job. 11: on zna zanikrne l u d y; ev. mat 5: tako vuči l u d y; jerem. 26. 52. itd.; kast. cil. 23: od letega sémena zraste vse tù kar te l u d y grize; 64 itd.; jap. 444: on l u d y zapeluje; jap. prid. 1/2 86: sim na tę malopridne l u d y hud; škr. 94: de bi ubóžne l u d y požèrèl; traun. 141: pomagaj meni zuper krvy želne l u d y; 164: si daróve za l u d y k sebi vzęl itd.; rovn. 1/84: vidimo iz tega spet za dobre l j u d í božjo očetovo skrb; preš. 50: le málokdej gre mèd l j u d í; 183: učil l j u d í je móž bogabojéči; itd. itd.

m ô s t, nar. pjes.: Je Drava in Sava pobrala m o s t î: ni čuda ni čuda, da žénina ní.

m ô ž, dalm. jud. 9: je najel zanikrne m o ž y; 3. reg. 20: zyd je padel na te druge sedem inu dvajseti taužent m o ž y (gen. plur.?); 4. reg. 11: so vzeli k sebi svoje m o ž y.

p â n j, gol. 28: kadar bode p a j n y delov; 42: je dobro de p a j n y pol šolna sak h sebi postaviš.

p l â t, jap. prid. 1/219: vsako ręč zná on na obá p l a t y obrniti.

p l ô t, dalm. ev. luk. 14: pojdi vunkaj na céste inu za p l o t y; schön. 202: pojdi vunkaj na cèste inu za p l o t y; jap. 341: pojdi vun na cęste inu za p l o t y.

s î n, dalm. ev. mat. mat, 20: mati prosi Christusa za svoja dva s y n y (plur. mjesto duala).

s t â n, kast. cil. 125: natura sili inu veže tá ples teh zvézd na nebu, to mnogost teh tic v lufti, to čedo volú na travnikih, te s t a n y ovác na hribéh, velika kardela zviryn v teh hostah; jap. prid. 1/169: katęri si vse s t a n y gori postavil.

t â t, rog. 207: lajal je rad na t a t y; jap. prid. 1/292: pomankanje tiga poštenja stury t a t y, šelme inu golufe.

Digitized by Google

v l â s, dalm. u predgovoru 38: Absolom je za svoje l a s y na enim hrasti obvisel; gen. 22. 44: taku bi vy moje syve l a s y v' grob pèrpravili; lev. 14: svoje l a s y obriti; num. 16: ima na svoji glavi l a s y slabodno pustiti rasti; 3. reg. 2: sturi po tvoji modrosti, de ti njegove sive l a s y z nyrom tja doli v pakèl ne pèrpraviš; miha 1: pusti si l a s y obriti; jan. razod. 9: so imele kakor ženske l a s y; ezdr. 9: sim l a s y iz moje glave rezal.

v r â t, dalm: 4. reg. 17: so svoje v r a t y vtrdili.

z î d, dalm. nehem. 2: naj Jeruzalemske z y d y zydamo.

b) u ugrskoj slovenštini

g ô s t (goust) küz. 168: vsaki človek oprvič dobro vino položi pred g o s t í.

l î s t, küzm. 231: proso je od njega l i s t í vu Damaškuš k spraviščam; 262: od šteri sem i l i s t í vzeo k bratom; nagfl. 63: vse njí (knig) tále z papírov, ali pa table i l i s t í s papirov zgotávlajo; 71: obej mata table, hrbet i l i s t í.

l j u d j ê, küzm. 249: zbili so náj očivesno neosodjene l ü d í Rimske; prij. kaz. 7: Jožef je edno pükšo küpo, naj jo za lagoje l ü d í k rédi má.

r ê d, nagfl. 127: r e d í híž z-cestami navküpe vesnice zovéjo.

s î n, küzm. 107: velim vam kaj je zmožen boug z etoga kaménja zbüditi s i n í Abrahami; 226: bi pogledno s i n í Izraelske; 330: ja bom vam za očo i vi bodete meni za s i n í; trpl. 9: njega ozmice vardejvajo s i n í človeče; 10: gospoud gléda z nébe na s i n í človéče; 25: z nebés gleda gospoud i vidi s i n í človéče; 41: s i n í materé tvoje ogrizávaš; 89: ešče so i s i n í i čerí svoje álduvali vragom; 96: blagoslovi gospoud vás i s i n í vaše; 108: vido bodeš s i n í sinouv tvoji.

Dočim u kranjštini plur. acc. na i, na koliko ja znam, ne dolazi nikada bez naglasa (do jedino vòli), to u ugrskoj slovenštini često neima naglasa: d â r i itd.

c) u kajkavštini.

Riedak je tuj nastavak *i* pak obično bez naglasa: sîni, lîsti. Običan je taj završetak u l j û d i. Naglašeno *i* čitam:

g r â d, perg. 5/2: koy g h r a d y svoyh lastyunih ghospodinou izdadę.

l î s t, perg. 14/2: l y s t í; (3 1/1: lystî).

l j u d j ê, perg. 77/1: poslauši i odlučiuši vetakoue i vetakove suoie l i u d y na vetakouu vesnicu moiu...; krajč. 98: zmegj

Digitized by Google

unógeh dobréh módušev, kemi su se Christuševi vérni navadili pobožnò mešè poslušati, nè ni ov náj gorši, ki se oude poláže; po imene za príproste l j u d í, kii pisma ne znaju; gasp. 1/128: za duhovna dúgovánja i l j u d í pobožne malo marajuča..

p l u r. g e n. n a i

dolazi u *kranjštini* obično od rieči dân i ljudjê: d n í, l j u d í, što se i u knjigah često čita; u drugih rieči riedko se čuje ili čita.

d â r, rog. 440: tallauc teh gnad inu svetih d a r y perlaga veden nove dary gnade;

l j u d j ê, dalm. sirah 5: neraznašaj l u d y itd.; schön. 49: je veliku l u d y za nym šlu itd.; jap. prid 2/11: kakú nehvaležnu se tolkajn l u d y pruti našemu vsmilenimu gospodu skaže?; škr. 61: veliku l u d y je, katęri bódo vsmíleni iménòvani; 62 itd.; ravn. 1/17: konec se bliža vsih l j u d í; itd

U *ugrskoj* slovenštini običniji je naglas na predzadnjoj slovci n. p. nagfl. 27: z o u b i; pa tako i lűdi.

p l u r. d a t. n a é m (riegje êm) u riečih i-deklinacije

a) u kranjštini

g ô s t, rog: 64: Lycaon človèšku mesú bil je svojim g o s t è m hjedi naprèj postavil; čb. 1/64: oglási moj znanec se lêtu g o s t é m, kaj pòčne Iblanec, to mislim de vém.

l j u d j ê, schön. 154: ih je nam zapovédal pridigovati vsem l u d é m; 126. 150 itd.; kast. cil. 45: lotrnia stury človéka gnuséčiga bogú inu l u d è m, 65. 66. 79. 82. 151, 167; rog. 20: tu de bi on bil tèm synóvam kakor enim frišnim inu mladim l u d è m bul ú spomyn inu ú srce utisnil, pustil je bil pèrnesti naprej eno tablo... itd.; pohl. opr. 156: drugem l u d ę m pred dure položen otrok, 294 itd.; jap. 21: na vóglih tęh gás stojęči mólio, de se l u d ę m kažejo; 22. 324. 423 itd.; jap. prid. 1/220: Barabbas je l u d ę m živlenje jemal; 237 itd.; škr. 171: ona je l u d ę m neskončnu bogátstvu, 174. 180. 185 itd.; pok. 1/84: on ne tóži svoje bolečíne l u d ę m; 3/119 itd.; ravn. 1/7: prijazen inu dober je l j u d é m bog; itd.; preš. 118: zakríti jéze ní ti móč l j u d é m; 186: po céli zêmlji vsim l j u d é m mir bódi; itd. itd.

m ô ž, tschup. 339: Judji al be na bli znali tem m o ž ę m naprej metati: niste li vi tisti katiri..? jap. prid 1/99: vy ženę spoštujte vaše možę inu bodite njim podložne kakor je cęrku Christusu podložna. Leta podložnost v' tęm stojí, de ste m o ž ę m v' pravičnih

Digitized by Google

inu pametnih rečęh pokorne; 1/360: on ny samu m o ž ę m moč dal; ravn. 1/69: napólni m o ž é m vréče z žitam; 1/274: kakšina se je sedmerim m o ž é m zgodila; 295: kralj reče m o ž é m vse tri mladenče povezati: 2/165: Jezus ni zaméril te sílnosti nè bolníku ne m o ž é m.

t â t, ravn. 1/293: ne morejo se braniti nè t a t é m ne tolevájam.

z ô b, škr. 30: kar je z o b ę m jęsih inu očęm dìm, to je lęn tęm, katęri njega póšlejo.

U Dalmatina ne sumnjam da je isti naglas, gdje u tih riečih dolaži završetak em n. p. l u d e m lev. 25 itd.; m o ž e m jerem. 35. 40 itd.; premda nije ni čim obilježen.

b) u ugrskoj slovenštini

l j u d j ê, küzm. 10: či odpüstite l ü d é m prestoplenjé; 15: dičili so bogá, ki je tákšo oblást dáo l ü d é m; 34: sin človeči se dá vu roké l ü d é m; 366: ki se l ü d é m ščejo dopádnoti; 448: oblást njihova je škouditi l ü d é m pét mejsecov; itd. a 45: žmetna i neprenošena bremena vküp vézejo i lidém je na pléča nakládajo; trpl. 35: pelaj pravdo mojo prouti l ü d é m; mol. 114: mér na zemli l ü d é m dobre voule; nagfl. 19: je li se poklánja l ü d é m ali nej; dain. 47: krepost čiste lybavi zakonskim l y d é m sporočil.

c) u kajkavštini

l j u d j ê, perg. 5/2: koi l j u d ę m kakoue godi vude včinę odseči; 9/1 plemenitim l j u d ę m; petr. 10: na zemljé mir budi l j u d é m dobré vólje; 144: so videle oči moje zveličitela tvojega, koga si naprávil vsem l j u d é m pred líce; 174: né potrében vráč zdravem l j u d é m, 180: spodobni k l j u d é m čákajučem; 203: daj l j u d é m nevernem vere dâr krščanske; 238: molitve vsake fele l j u d é m krutò hasnovite; 290. 292. 297; gasp. 1/503: izkázanje vučinjeni jesmo svétu i angelóm i l j u d é m.

p l u r. d a t. n a ô m r i e g j e ó m

a) u kranjštini

U gorenštini čuje se âm tó je ô m ali ne baš gusto krat. U Dalmatina držim, da je tako naglašen dativ, kad se dočima na u m n. p. 2 hron. 7: bote drugim b o g u m služili; 2 hron. 28: je offruval bogum v Damaški; s y n u m 2 hron. 13; s p o l l u m 2 hron. 31 itd.

b) u kajkavštini

b ô g, gasp. 1/545: hoče li z-temianom aldov b o g ó m daruvati? b o g ó m našem molete se; 725: ali se anda b o g ó m poklonite

Digitized by Google

njegovem; 489: videl je iste židove krivem b o g ó m aldove podavajúče, 1/563. 573. 607. 619.

d ô m, petr. 92: prišedši d o m ò m zezove priatele (domòm možda je Petretiću adverb); gasp. 1/741: ălmuštvo izprošeno d o m ó m noséči Ivan najde bogca; 1/783: d o m ó m k sestricam na večer dokonča povrnúti se; 1/873: kada d o m ó m bi bil hotel naloženi vóz peljati, voli obodva vu jarmu na mestu lusnu. Ali tako rabi kada znači domum nach hause.

l î s t, perg. 58/2.

l û g, perg. 31/2.

s î n, perg. 6/2: jer je to kraljeva gracia, da ni nim ni drugim koi bi ž nym dilna brathia byli ne hasni, nego ne več onem s i n o o m, koi se po nom onoga narodę kada..; 7/2: zospet se z onoga imyena jednaki dyel daye i s i n o o m i kčeram; 20/2. 22/1 39/2; petr. 79: znate dobra dánja dávati vašem s i n ó m; gašp. 1/501: Peter vsem duhovném s i n ó m lépu podá példu; 1/708: na friškom dvem drugem s i n ó m obznáni odhájanje Tomáša iz Latinske zemljé; 1/897: kolika je materinska proti s i n ó m ljúbav.

v r â g, gasp. 1/167: sveti pak otci taki v r a g ó m zapovedali su múčati.

p l u r. d a t. n a â m po ā-deklinaciji čitam küzm. 89: gda od mrtvi gori stánejo, ne bodo se ženili niti k' m o ž á m dávale; 366: žene, podložne bojdte lastivnim m o ž á m.

p l u r. l o c. n a é h

a) u kranjštini

d â r, dalm. jesaia 1: radi mita jemló inu mislio po d a r é h; jap. prid. 1/371: sturi nas bogate na tvojih d a r ę h.

d ô l g, rog. 656: je mogel pèr takih d o u g è h spati; tschup. 266: je skorej do grla v' d o l g ę h zakopan; škr. 69: ne pèčaj se s' tęmi, katęri se per d o l g ę h za poroke ponujajo.

g ô d, ravn. 1/176: storímo tudi mi radi vbogim dobro zlasti pa o velkih g o d é h

g r â d, kast. cil. 272: enimu firštu nej potréba v močnih inu trdnih g r a d e i h se ohraniti.

j ê z, dalm. jesaia 19: bodo jezera per j e z é h plitva inu suha.

l î s t, dalm. u predgovoru 1: néso u vseh svoih buquah inu l y s t é h ništèr druziga pisali.

Digitized by Google

l j u d j ê, dalm. prip. 16 in margine: pri l u d é h; schön. 45: Jezus je gori jemal na modrusti starosti inu milosti pèr bugi inu pèr l u d é h; kast. cil. 30: v zamèri per bogú inu pèr l u d é h; 37: šty vse dlake na l u d é h; rog. 89: sedáj pèr l u d è h ni lubezni, itd.; jap. 90 i 204: per l u dęh je letó nemogóče; 361: kar je pér l u dęh nemogoče; japl prid. 2/47. 61. 62. 130. 161; tschup. 242: katira (čednost) nas per l u dęh perjętne dęla; škr. 160: per bogu inu pęr l u dęh hvalo ima; 374: boš prięten pèr vsih l u dęh; 62. 130. 161; 375. 402; pok. 3/90: per l u dęh bi morebiti tudi za màjhne prestópike odpušanje ne dobil; 3/119: sim hvalo per l u dęh jiskal; preš. 75: pèr bógu ni tolážbe iskàl ne pèr l j u d é h.

m ô ž, rog. 650: deklice na glédajo po drugim kakòr po m o ž é h inu fanteh; škr. XI: per brumnih m o žęh se posvętùvati.

p â s, jap. 176: nimajo nič na pôt vzęti kakòr lę eno palico, ne taške, ne kruha, ne denarjov v p a sęh.

r ô b, gol. 55: kader bodeš na r o bęh per satovju zalogo zaględov; 98: čębęlle lę na r o bęh turnče dęlajo; 195: vse na r o bęh per satovjo najdene zadęlane matične turnče ven izrękži.

s t â n, jap. prid. 1/293: to je vèndèr v' vsih s t a nęh navada.

v ô z, škr. XIV: on njo enako stury kojnam per v o zęh; 135: tebe sim enako sturil mojim kojnam per Faraonovih v o zęh.

z î d, preš. 144: v z i d é h tak podrtíje zapušêne rastêjo v čásih róže nevesélo.

z ô b, čb. 4/64: ne brodi drugim po z o b é h — možé ne meri po bradéh.

U Dalmatina dolazi dosta često loc. na *eh* bez bilježke da je *eh* naglašeno, ali ja ni malo ne sumnjam da se ima naglašeno čitati, jer mu inače rabi završetak *ih*. Tako čitam b o g e h deut. 12; g o d e h 1. tron. 24; g r a d e h Obadija 1; prip. 30; k o s e h lev. 6; l y s t e h 3. reg. 21; l u d e h gen. 10; sirah 1. 9. itd.; m o ž e h exod. 18; p a s e h ev. mat. 10; r o d e h exod. 24. 30; 2 hron. 6. itd.; r o g e h exod. 30; s t a n e h u predg. 2; v r h e h job. 39; z y d e h jerem. 49; am 1. itd.

Tuj neka stoji još pjesmica J. Zupana štampana u illyr. Blatt. 1831. a preštampana u zaslužnom Marnovu jezičniku XV. 1877:

Daj sreča ti v pirámidi na tléh biváti,
Naj dá v dobrávi, Hesperíd l o g é h biváti;
Daj v tihi sobi, daj v pojátine svitlosti,
Enako daj Atrídam v not g r a d é h biváti,
Daj na široki ravni, sred svetá viharjov,

Digitized by Google

Naj dá ti na samotnih gór v r h é h bivati;
Skrb, želja tvoje vedno spremlja ti bivanje,
Ni dano tebi pod mirú s t r o p é h biváti,
De se ne bode vstavilo srcé preglasno,
De v brezvošilnih jamemo g r o b é h biváti
Ne mislite, zdihvavci! bit upokojeni,
Na svetu je li v menjanih straněh bivati.

b) u ugrskoj slovenštini.

Ovdje se *h* obično mienja na *j*, ili tačnije: *h* odpada kao obično osobito na kraju *a* naglašeno stsl. **ѣ** glasi *ej*, što dolazi pisano: ê i éj.

b r ê g (brejg) nagfl. 104: koza dobro zná pleziti po drevji plotej b r e g e j pečinaj; 172: na ništeri b r e g e j vino pouvajo; 175: na nji b r e g e j dobra trava rasté.

d ô l (doul) küzm. 175: po d o l e j se naklučko vlečejo njí grabe; 187: bejžalo je po d o l e j i goráj; trpl. 18: či bi hodo po smrti kmični d o l e j, ne bojím se nesreče; 69: idejo po d o l e j žalosti; gön. 15: potok po d o l e j ide; 42: gda bi po d o l e j jagode brao.

d r ô g (droug) nagfl. 91: batrivno hodi po naj voskejši lataj, d r o g e j, strejhaj.

g r â d, nagfl. 66: se nahajajo na dvouje odpérana vráta i dveri na cérkváj g r a d e j palačaj trnacej; gön. 32: velka gospouda v g r a d e j stojí.

g f m, nagfl. 160: rouža na g r m e j rasté.

h r â m, nagfl. 167: rást nüca se na tramé i podseke pri h r a m e j.

l î s t, küzm. 420: ete že, lübléni, drügi list vam pišem, vu šteri l i s t é j obüdjávam po opomínanji vašo čísto pamet; 421: liki i vu vsej l i s t é j gučéči; nagfl. 49. i 62: na l i s t e j so stráni, redouvje, piski.

l ô g (loug) nagfl. 29: po vínogradaj; l o g e j vidimo dosta lejpi ptičov lejtati; 113: divji goloubje zdržavajo se v l o g e j i na poláj; 166; je li jeso i v l o g e j potí? vu l o g e j rávno tak kak vu vesnícaj med hížami potí jeso; 188: takšega hípa sláp dosta kvára dela na polaj i v l o g e j.

l j u d j ê, küzm. 84: pri l ü d é j h je nemogouče ali nej pri bougi: 456: zvrgao se je mozoj lagoji i hüdi na l ü d é j.

m l î n, nagfl. 167: rást nüca se na tramé i podseke pri hramej ladjaj m l i n e j, mostej, železni potáj.

m ô s t (moust) nagfl. 99: osel batrivno ide po m o s t e j; 167.

Digitized by Google

plôt (plout), nagfl. 13: po plotej drevji i hrambaj plezéč; 104: koza zna pleziti po drevji plotej bregej pečínaj; (a küzm. 139: idi vö na potih i med plotéh bit će pogrešno *h*, jer treba accus.).

slâp, mol. 179: po slapej etoga velikoga i nestalnoga mourja vláčim ladjo mojega tejla.

srd, nagfl. 138: edne vési zgoránji i spoudnji končarje so v neprestani srdej živeli z endrügim.

Uz êj dolazi âj:

brêg, prij. kaz. 3: za Törke za to teško prouti Hercegovinancom boj pelati, da med tími gousti i vísiki bregáj nemrejo niti na eden stopáj gvüšni bidti, či protivnécke na njih ne vdarijo ... v ti veliki brgáj od trüda nej so mogli prebivati.

lîst, küzm. 334: naj se ne vidim liki da bi vas strašo po listáj.

lôg, prij. 1875. 1. 6: pri logáj za vrejdnost se vzeme drv pouva..; prij. 1876. 11. 8: vu logáj na Francuskom od vladarstva čarne táble sojo gori postavlene.

rôg, küzm. vido sem z mourja divjáčino idti štera je mejla sedem gláv i desét rogouv i na njé rogáj deset koron.

c) u kajkavštini

brêg, gasp. 1/865: tri zmed kloštrov oveh na visòkeh podig njeńi bregéh kruto težko brattom stanuvánje videli se jesu.

grâd, zagr. 4/1 192: kaj se več krat pri takoveh gradèh pripeča; gasp. 1/214: prilizavanje nigdi tak nema mesta kak vu gradéh králjevskeh.

lîst, perg. 26/1: tituluš i ìme menenia v listieh vallouania včine zapysati iàlno; 30/2 33/1 52/2 59/1 64/1 91/1, a listięh 66/1; gasp. 1/501: králju takaj Ferdinandu po listéh vnoga obládanja vu proročanskom dúhu predvigjena je obznanil; 1/692: po listéh iz Poljske zemlje zezovú njega.

ljudjê, perg. 93: se ima koni po dostoinih i dobre vere liudieh preceniti; petr. 24: Ježuš se povekšavaše vu múdrosti i vu dobé i vu drágoče pri boge i pri ljudèh.

mûž, zagr. 4/1 100: naj več na mužèh stòi.

zûb, gasp. 1/588: svedok naj bude mešnik on neizgovornn bòl vu zubéh trpéči.

plur. instr. na mí, kadšto na í

Digitized by Google

a) u kranjštini

d â r, kast. cil. 194: taisto (dušo) je on z neizrečenimi d a r y napolnil; rog. 84: poštenu délu se iz častjò, d a r m y inu svejtlóbo plačúje; 260: iz usemi temi d a r m y smo napolnjeni; 488: poleg tega daruvàl je tajsto iz posebnimi d a r m y inu offri itd.; tschup. 187: iz d a r m y se že use ima; pohl. opr. 92: ter se lih s' tem istemi d a r m y te darovitnoste, katiro je njemu stvarnek šenkal, se on sam spnê čez njega; ravn. 1/78: z d a r m í jih je obsúl; 180: veselje imeti nad takimi d a r m í; 2/147: kdor z svojimi d a r m í báha, taki še ne misli lepo.

d ô l g, rog. 655: iz takimi d o u g m y oblóžen; 656: se je zauzèl ta Caesar Augustus čez tega iz takimi d o u g m y obložénimu gospúdu spajne; tschup. 266: katir je z d o l g m í obložen.

d r ô g, schön. 117: vy ste kakòr k enimu razbojniku z' mečmy inu z' d r o g y vunkaj prišli.

g ô s t, pohl. opr. 245: ti tolku krat, kolku krat v' službi božji pruti bogu iz evangelskemi g o s t m y use sorte težave upiranje inu zgovore naprej perneseš.

k ô s (frustum) dalm. jerem.: mej temi k o s m y.

l î s t, dalm. 2 hron. 30: brzi sli so šli s témi l y s t m y skuzi vus Izrael.

l j u d j ê, dalm. ev. mat. 5: pustite vašo luč svejtiti pred l u d m y; lev. 20; jud. 6; jer. 49; zahar. 7; ev. mat. 23 itd. itd.; schön. 48: imejte myr zo vsémi l u d m y; 104: nikár ob tém prazniki, de lahkéj en hrup méj l u d m y ne vstane; kast. cil. 98: tvoje lepe čednosti bodo pred vsimi l u d m y dobru dišale; 157: en tak se v'mej l u d m y sveiti kakòr ena goréča luč; 172: se rad z l u d m y družyš itd.; jap. 14: inu je ozdravlal vsako bolęzen inu vsaki bętež med l u d m y; 20: ględajte, de vy vaše dobre dęla ne dęlate pred l u d m y njim k videzu; 144: med l u d m y je bilú enu veliku šàpàtanje, itd.; jap. prid. 1/313: z' timi módrimi inu popolnoma l u d m y móre biti kakor ena postojna . .; 2/35. 36. 62. 101. 117. 133. 141. 157; škr. 7: ti bóš priętèn pred bógam inu l u d m y znájden; 74: opravlívèc je pred l u d m y gnusoba; 222. 272. 362 itd.; traun. 200: je mej l u d m y prebival; ravn. 1/7: spoštujte božjo podobo tudi nad drugimi l j u d m í, 1/282: dajajte mu hvalo pred vsimi l j u d m í; preš. 17: marsikdej se govoríca ti zméša, ko me zaglédaš med drúgmi l j u d m í; 158: se šóla novočrkarjov srdíta — z l j u d m í prepíra stárega kopíta.

Digitized by Google

l ô k, dalm. 1 hron. 11: strelci z l o k m y so se na njega namerili; 1 hron. 13: so z' lokom vmétalni bily na obedvej roke s kamenjem, z' strélami inu z l o k m y; 2 hron. 17: so z l o k m y inu sčiti bily pèrprauleni; nehem. 4: sim v' grabne postavil ta folk ž njih meči, špejsmy inu z l o k m y; amos 2.

m ô ž, dalm. gen. 44: hiti za témi m o ž m y; deut. 3: vsa mesta smo my cìllu končali z' m o ž m y, z' ženami inu z' otruki; deut. 25: kadar bo en krég mej m o ž m y, taku se imajo pred praudo pèrpelati; num. 16. 22; jer. 19. 40. 41; nehem. 1. 8, itd.; rog. 49: usi se iz m o ž m y iuu ženami parjo; 392: Gedeon ulekel je iz 300 m o ž m y čez te Madianitarje; jap. 322: krajlica od poldnę bo gori vstala v' sodbi z m o ž m y letiga róda; škr. 121: med taužent m o ž m y sem eniga nàšàl; škerb. 20: je eden med m o ž m í, ktir bi se znal na visoka starost zanášati? ravn. 1/49: hití vam naproti z' štiri sto m o ž m í; 1/69: se vzdigne z' štirimi sto m o ž m í; 1/272: je bila poročèna že z' sedmimi m o ž m í; 2/284: z' čúdežmi nad góbovimi m o ž m í se je Jezus sinú njegoviga pokazal.

p â s, dalm. exod. 29: z' p a s m y opasati.

r ô g, dalm. exod. 21: kadar en vol eniga moža ali ženo z r o g m y pahne de vmrje, taku se ima te vol z' kamenjam posuti; amos 6: nésmo li za dosti močny z našimi r o g m y? rog. 21: rogátu bilú je vidit njegóvu oblyčje iz svéjtlimi r o g a m y.

s î n, dalm. exod. 10: z našimi s y n m y; lev. 8: Aaron je z' svojemi s y n m y svoje roke na njegovo glavo polužil; rog. 458: kakòr delali inu hodili so ù caker iz nyh s y n m y ti Lacaedemonierji.

š p ê j s, dalm. nehem. 4: sim v grabo postavil ta folk ž nyh meči, š p e j s m y inu z' lokmy.

t â t, dalm. jer. 48: Izrael je moral tebi k' špotu biti kakòr de bi mej t a t m y bil najden; prip. 29: kateri z' t a t m y dejl ima, preklinanje sliši; škr. 92: katęri s t a t m y dejly, sovraži svojo dušo.

t v ô r (tûr) dalm. deut. 28: gospud te bo vdaril z egiptovskimi t v o r m y, z' t v o r m y na zadnici.

û k, dalm. u predgovoru k rim.: se imamo varvati pred človečkimi v u k y.

v â l, preš. 164: nadlóg jezéro z togôtnimi v a l m í na sténe búta.

v l â s, rog, 578: iz l a s m y brisat; jap. 469 i 477: Maria je z' svojmi l a s m y njegove nogę brisala; 1/87: Mozes inu Aron po

Digitized by Google

osemdeset lét stara sívčika z' belimi l a s m í stopita pred kralja; 2/213: Jezusu na noge so (solzé) kapale, briše z' l a s m í in kušuje jih; 2/214: ona mi je z' sólzami noge močíla in brisala mi jih je z' svojimi glàvnimi l a s m í; pres. 67: z l a s m í mu páde kóža preč.

v ô z, dalm. jesaia 22: Elain gre senkaj z tulli, z' v o z m y, z' ludmy inu z' kojniki: ravn. 1/94: nad kraljam, njegovimi v o z m í in kónjiki bom svojo moč skazal.

z î d, dalm. jerem. 39: so ony po noči iz mesta vunkaj béžali pèr kraljevim vrti skuzi vrata mej dvemi z y d m y; jer. 52; 2 hron. 8.

z ô b, dalm. num. 11: dokler je pak tu mesu še mej nyh z o b m y bilu, se je gospodni srd rezlobil; jerkl. 2: z' z o b m y škriplejo; job. 13: moje mesu z mojmi z o b m y grizem; job. 6: ta z' z o b m y čez me škriple; amos 2, itd.; schön. 23: so z' z o b m y škripali; kast. cil. 8 (65): jezik se jma za z o b m y držati; 103: nej zobstojn natura ogradila jezik z topelt grajo z z o b m y inu z žnabli; rog 575: popadla je (kača) iz z o b m y za nuga tega s. moža; jap. 195: šk-iple z' z o b m y; tschup. 108: de bi jezik za z o b m y držali; jap. prid. 2/57: škriple z' z o b m y; 2/231: ti z' z o b m y eniga stekliga psá tú dobru imę tvojga bližniga trgaš; pok. 1/21: škripanje z' z o b m y; škr. 148: tvoje gàrlu je kakòr nar bólši vinu vrędnu, de bi ga mój lúbi pyl, de bi ga z' svojimi žnabli inu z o b m y srkal; traun. 82: eny so čez mene z' svojimi z o b m y škripáli; 87. 288; ravn. 1/115: imeli so ga med z o b m í; 1/227: z' z o b m í je škripal; 2/266: túli in z' z o b m í škríple.

z v ô n, ravn. abc. 43: zvoní se z' z v o n m í.

b) u ugrskoj slovenštini

b ô g (boug) trpl. 68: sodec je med b o g m í; 70: nega ni ednoga tebi spodobnoga med b o g m í, o gospodne.

č r v, nagfl. 175: žabe z mühámi, mišícami, č r v m í živejo.

d r ô g (droug), küzm. 55: Judaš je prišao i ž njimi lüstva vnogo z rožjom i z d r o g m í; 56: liki na razbojnika ste prišli z rožjom i z d r o g m í; 94. 158.

l j u d j ê, küzm. 9: almoštvo vaše ne činte pred l ü d m í; 46. 220. 246. 463 itd.; trpl. 91: dičo te bodem med l ü d m í; dain. 29: z' gospodínjo no l y d m í sédem k mizi, jejmo vsi.

p r t, küzm. 210: vido je prté ležéče i brisačo nej z p r t m í ležéčo.

r ê d, nagfl. 127: med r e d m í híž jeso ceste.

Digitized by Google

r ô g (roug) nagfl. 94: po smrti slűži kráva lüdém z mesom, kosminjem, koužov, r o g m í, lojom.

s î n, küzm. 39: teda je pristoupila k njemi mati sinouv Zebedeušovi z svojmi s i n m í; 58: krv njegova nad nami i nad s i n m í našimi; trpl. 24: o ká si činío vu tebi vüpajoučim pred s i n m í človečimi; 91: naj hvalijo čüda njegova nad s i n m í človéčimi; mol. 135: dao je njim oblást z božimi s i n m í postánoti.

v l â s, küzm. 190: brísala je nogé njegove z v l a s m í svojimi.

z ô b (zoub) küzm. 81: pejni se i škriple z o b m í; trpl. 27: škriplejo z z o b m í nad menom; 29: z z o b m í škriple na njega; 95: z' z o b m í bode škripao i vejhne; nagfl. 89. 117: miši z ostrimi z o b m í svojimi prelüknjajo stené hramouv.

c) u kajkavštini

d â r, zagr. 5/1 120: ž njum se je zaručil, nju z vnogemi gospockemi d a r m í nadelil; 248: velikemi d a r m ì i častmì nadeljen budeš.

l î s t, perg. 30/1: z niegouimi l y s t m y; 16/2: l i s t m y posvedoče.

l j û d i, perg. 1/2: meg plemenitimi l i u d m y; 58/1 59/1; krajč. 253: da unogò za suecká dugouánia z l j u d m í ne báračeš; zagr. 5/1 45: živi pred l j u d m ì, mrtvi pred bogom; 4/1 93: bi se zaprl vu puščinu za ne govoriti i ne pajdašiti se z l j u d m í; 4/1 113: ne samo megj l j u d m í človek to je muška persona, nego i megj nememi stvarmì samec jesu nature unogo zvršeneše od žen i samic; 4/1 222; pred kem? jeli pred decum ali maturnemi l j u d m í?

r ô g, zagr. 5/1 136: cesar zestauši se vu lovu z-jeduem jelenom, proti kojemu zaletiuši se jelen i oboriuši se svojemi r o g m í i jednom špicum roga zakvačil je cesara za pas...

s î n, perg. 8/1: bi one dyekle imale vu očinskom imyeni ednâki dyel z s i n m y ali ne? 20/1: meǵ s i n m y; 17/2 32/1 34/2 35/2 67/1 (pazi 35/1: meǵ sínmy); petr. 12: dal je njim móč božiemi s i n m í postati; zagr. 4/1 277: matere su milo zdihavale i žuhko plakale za svojemi s i n m ì; 5/1 294: na njega se od henkara dopelja Mauriciuš ze vsemi svojemi petemi s i n m ì.

v l â s, petr. 161: poče súzami oblévati noge njegove i l a s m í glave svojé brísaše; gasp. 1/65': razčesanemi l a s m í kakti drúga Magdaléna vse klaruše i kinče odhiti.

z î d, perg. 82/2: varaš je okolu potrebnimi z i d m y trdno obzydan; gasp. 1/495: kotera ne z naturalskimi z i d m í obzídana.

Digitized by Google

z û b, zagr. 4/1 106: stisni mačku za rèp, potegni ju za vuho, ni li istina, da počne urìščati, z u b mì i s prakli (čitaj s parkli) obrne se proti človeku; 4/1 112: ni jm moguče nyhovoga špičastoga jezika za z u b mì držati; 4/1 199: zagriznula je i megj z u b mì žvèčala.

d u a l. n o m. v o c. i a c. na û, u kranjštini

s î n, dalm. genes. 42: umori moja dva s y n u; genes. 48: je vzel svoja oba dva s y n u; exod. 18: je on vzel njegova dva s y n u; 4. reg. 4: hoče moja obadva s y n u vzeti za lastne hlapce; ev. mat. 21: en mož je imel dva s y n u; ev. mat. 26: je vzel k sebi Petra inu ta dva Zebedeova s y n u; ravn. 1/42: Izak in Rebeka dobità na enkrat dva s i n ú; 1/141: Heli je imel dva s i n ú.

d u a l n o m. v o c. a c c. na â

a) u kranjštini

c ê p, jap. prid. 221: niso nikoli bólši vóle kakor kadar se kvantá, ali dva c e p á govory, ali očitnu klafa.

k ô s (frustum) dalm. ev. mat. 27: prt v' templi se je narazen restrgal na dva k o s á.

m ô ž, dalm. deut. 19: imajo oba dva m o ž á stopiti pred gospuda; deut. 25: dva m o ž á se mej sabo kregata; josve 2: ta žena pak je bila ta dva m o ž á skrila: taku sta se ta dva m o ž á vrnila; schön. 181: pole, tu sta dva m o ž á v' bélim oblačili stala.

r ô d, dalm. josve 14: Jozephovih otruk sta bila dva r o d á.

r ô g, dalm. daniel 8: ta (oun) je imel dva r o g á.

s ŝ p, škr. XLIII: za tó sim tudi v' enih męstih enkatęre besęde med dva s r p á vmęjs postavil.

z v ô n, poslovica je: da se resnica prav spoznâ — je treba čuti dva z v o n â.

b) u ugrskoj slovenštini

b r ê g (brejg) nagfl. 172: vsáka graba vodé dvá b r e g á má.

d r ô g (droug) nagfl. 27: lestvica dvá d r o g á má. Jeli sta teva d r o g á ednáko daleč od eden drügoga; nagfl. 28: püstimo njé (lestvice) kline v'obá d r o g á poprečki.

l î s t, nagfl. 40: njemi dam spodi na steblo dva l i s t á; 159: njega (lilioma) dva l i s t á sta nazaj vugnjeniva.

r ê d, nagfl. 78: či kumes pri zemli bodouči híž ešče dva r e d á jesteta, dvouje, či trijé, trouje prizdignjene hiže se zovéjo; 144: kre pouti ido hiže na dvá r e d á.

Digitized by Google

r ô g (roug) küzm. 453: vido sam drügo divjáčino, štera je mejla dva r o g á; gön. 38: púž dvá r o g á má.

s î n, küzm. 39: naj sedita etiva dva s i n á mojva eden na desnoj tvojoj i eden na lejvoj; 42: eden človek je meo dvá s i n á; 55: z sebom je vzéo Petra i dvá s i n á Zebedeušova; 344: je Abraham dva s i n á meo; gön. 54: dobro je nahránila ž njim svojiva dvá s i n á.

s t r û g (strűg) nagff. 65: táli dvér so: dvá s t r ü g á, prag, petník.

d u a l g e n e t. n a ú čuo i u knjigi našao sam samo od rieči sin: s i n ú ravn. 1/43: Izak reče: ktiri si ti mojih s i n ú? (govor je o Ezauu i Jakovu).

Za d u a l d a t. i i n s t r. n a é m a u knjizi do sele niesam našao primjera.

d u a l d a t. i i n s t r. ô m a.

dalm. 4. reg. 25: mej dvema z i d u m a; dalm. jesaia 22: bote en graben sturili mej obadvema z y d u m a.

Rezijanština ima u tih riečih takodjer u njekih padežih naglas na padežnom završetku. Evo njekoliko primjera iz Boduenove fonetike rezijanske:

s i n g. d a t. i l o c.: ` : d a m ò u pag. 9 od dôm (dûm); tàh m o s t ò §. 175, tà na m u s t ù §. 207 od môst (mûst); tà na w a r s œ §. 172 od vŕh

p l u r. g e n.: ` ili ^ : d n ò u i d n û §. 182 od dân; j u d î §. 39 od ljudje; m o ž ò u i m u ž û §. 182 od môž (mûž); zìz P l a z ò u §. 182 od plâz; p a t e r d û = pet reda §. 184 od rêd; s i n ò u i s i n û §. 182 od sîn; z u b û pag. 9 i §. 159. 182 od zôb.

p l u r. d a t. ^ : m u ź î n §. 31. 159 od m ô ž.

p l u r. l o c.: ^ : tà par j u d î h §. 184 od ljudje; tòu t e r z î h §. 184 od trg; po w a r h â h §. 184 od vŕh; tòu Ž l e b î h §. 184 od žlêb (žlîp).

p l u r. i n s t r.: ´ : za j u d m í §. 184 od ljudje: s tími m u ž m í §. 159 i 184 od môž; w o z m í §: 40. 184 od vôz (wûs); tà pod Z o r m í §. 40 od zôr.

U sing. gen. ove rieči neimaju naglasa na zadnjoj slovci kao ni u kajkavštini nego na predzadnjoj, gdje ostaju dugi vokali *a i u o* = ă, pa valjda i *e* = ă n. p. klâs gen. k l â s a §. 107; lâs. gen. l â s a §. 107; sîn gen. s î n u §. 134 i s í n u §. 169; dûh d ú h a §. 131; môž: za tvîha m û ž a §. 116. Ostali su vokali kratki n. p. bôg (bûk) gen. b ˘ o g a §. 79. 144 = srbski

Digitized by Google

bŏga; dôm (dûm) gen. d ò m a §. 32. 144 = srbski dŏma; gnôj (hnûj) gen. h n ò j a §. 28. 114 = srbski gnŏja; rôg (rûk) gen. r ò g a §. 79. 114 = srbski rŏga; s n ê g (sńîk) gen. snȅga §. 79 = srbski snijèga.

U kranjštini, ugrskoj slovenštini a dobrahno i u kajkavštini ostaju vokali dugi, gdje je naglas na njih n. p. bôg: na b*u*ga dalm. deut. 32; od b*u*ga dalm. ev. mat. 2. 22; pred b*u*ga dalm. ex. 2; v' b*u*ga dalm. exod. 3; za b*u*ga dalm. deut. 32 in margine; čôln: blizu č ó l n a jap. 436; dôl: d o u l a mol. 179. 250; dôm: od d u m a dalm. num. 9; iz d ó m a ravn. 1. 224; d o u m a nagfl. 125; g l â d gen. g l á d a mol. 55; grôm: g r ó m a jap. 161; hôd: h o u d a nagfl. 195; kvâr gen. k v á r a nagfl. 68. 175; nôs: n o u s a nagfl. 110. 120; plôt p l o u t a gön. 68; rôd: r ó d a jap. 186. 322; od r ó d a do r ó d a traun. 20. 112. 119. 147. 176. 191. 204. 215. 223; spôl: s p o u l a nagfl. 73; gön. 67; — cvêt: c v e j t a nagfl. 118; lês: iz l é s a dalm. exod. 25 itd.; vlêk: v l e j k a nagfl. 50; itd. itd.

* * *

P r i m j e r i z a n a g l a s n a s l o v c i o v

s i n g. g e n. ôva

u kranjštini

d â r, preš. 95: níši zaklépal domà tí žláhtniga blágo d a r ó v a.

g l â s, preš. 70: níso trobénte g l a s ó v a več dále.

p â n j, gol. 69: od p a j n o v a in h pajno na raunost ne letijo čębęlle; 91: čębęlle jesẹn išejo od eniga p a j n o v a do tega drugiga; 94: so se roparce enga p a j n o v a močnu lọtile; 108: čębęlle p a j n o v a ne zapustijo. — Premda *ov* neima nikakve bilježke, ja nimalo ne sumnjam, da je naglašeno.

s i n g. d a t. i l o c. ôvi (ôvu, ôvo)

a) u kranjštini

b ô g, rog. 550: za enu čudu tega svejtà držali so ty nekedajšni to nazmasnu veliko podobo Jovis Olympici, katero pustil je bil iz te ner lepši slonóve kosty stúryti Phidias h' častè temu b o g ó v u ali malyku Jupiter.

d â r, dalm. deut. 16: po tem d a r u v i; schön. 247: vy nemate obeniga pomankajna na obenim d a r u v i.

m ô ž, rog. 646: temu m o ž ó v u se je zaneslu; škr. 352: ženę lepota razvesely m o ž ó v u obličje (tuj bi moglo biti možovu adjektiv, ali da je adjektiv, naglasio bi škr. móžovu ne možóvu).

*

Digitized by Google

p â n j, gol. 43: očeš taisto lẹjto enmo p a j n o v o en nadstavik napravit; 84: znaš enimo jalovimo p a j n o v o noter v' trugo na en satovje rob peršpilit; 63: bi imou enmu p a j n o v u eno matico dati; 68: per enmo starco al drugimo p a j n o v o bodeš raun taiste znamine vidou; 70: v' enim dobrim p a j n o v o bodo v' trodovskimo satovjo trodi zvaleni; 72: v' enim p a j n o v o more veliko strdi zaloge čẹbẹll inu matica biti; 119: v' usakatermo p a j n o v o čẹbẹlle pogmirati more usakateri čẹbẹllar gledat.

s î n, dalm. gen. 24: ne jemli mojmu s y n u v i obene žene; gen. 37: Jakob je žaloval po svoim s y n u v i; isto tamo i 38: pojdem v' grob k' mojmu s y n u v i; exod. 4: je svojmu s y n u v i to prejdno kožico obrézala; exod. 21: on nje svojmu s y n u v i zaroky; 1 hron. 29: David je svojmu s y n u v i Salamonu dal eno podobo te loupe; 2 hron. 25: daj tvojo hčer mojmu s y n u v i; ev. mat. 22: je svojmu s y n u v i ohcet narejal; exod. 32 i lev. 22: na svoim s y n u v i; schön. 360: kokàr oče ima živleine sam v' sebi, taku je dal tudi s i n ú v o, de ima živleine sam v' sebi; rog. 67: kaj je njó h' tè hitri hóji gnálu, kaj? ah! nič drugiga kakor lubézan prutje s y n ó v u; 425: jest perporóčym mvojo dušo s y n ó v u Mariae; 521: takú velíku vsmilenje bilu je tu raún trplẹjne te matere prutje s y n ó v u, de..; jap. 110: ga vy sturité k' enimu s y n ó v u tiga pèklá; 240: katẹri je s y n ó v u nevẹren, ta ne bó živlenja vidil.

s v ê t, rog. 46: aku gdu hoče bogú lub gratat inu ušéčen, ta se ima temu s v e j t ó v u naušéčen izkazuváti; 46: dal je slavú temo s v e j t ó v o; 49: rajši je hótel temu s v e j t ó v u zupern inu náušèč gratat; 68: s. duh iz tèm je skuzi tega preróka eno velíko skrjúnúst temu s v e j t ó v u hotel pokazat; 244: dàl je temu s v e j t ó v u nóve postáve; 273: tukaj kir je skrita ležála 464 lejt, reskril inu pokazal je g. bug temu s v e j t ó v u..; 407: šlúžjo temu s v e j t ó v u; 415: s v e j t ó v u, trebuhu inu hudyču ne stréžete; 683: živymo bogú ta majhini inu more biti kratki čas, kir smo use tu drugu temu živótu, temu s v e j t ó v u, tem špasam živéli; 653: bug ob usèh časeh dájàl je inu pošylal temu s v e j t ó v u take ludy; 361: Franciscus svetil je temu s v e t ó v o iz to svitlóbo lepiga exempla; 362: temu s v e t ó v o slavú dati; 633: služili smo doste lejt temu s v e t ó v u; 514: dali smo bili s l ó v u temu s v e j t ó v u; 516 (pravo 515): Columbus podàl se je bil na tu dóuje sylnu navárnu dolgu širóku inu globóku mórjè yskat inu znájti nóve zvèjzde, nóve nebesa novi svejt, nóve ludy inu te takú znájdene

Digitized by Google

temu stárimu s v e j t ó v u rèzglasit, oznánit inu vedeče stúryti; 517: vozil se je iz nym prutje temu nóvimu s v e j t ó v u.

t â s t, dalm. exod. 18: Mozes je svojmu t a s t u v i pruti šàl.. Mozes je svojmu t a s t u v i vse po redu povedal.. Mozes je odgovoril svojmu t a s t u v i.

v ô l k, rog. 513: odšli so temu peklenskemu v o l k ó v u.

z î d, dalm. 2 hron. 27: on je zydal ta visoka vrata v' hiši tiga gospuda inu na tem z y d u v i Ophel je on veliku zydal; nehem. 2: kateri (palač) je pèr méstnim z y d u v i.

b) u ugrskoj slovenštini

Ovdje nisam do sele više našao nego jedan primjer, prij. 1876. 12. 7: je ta stára žena m o ž é v i pomágala.

p l u r. n o m i n. ô v i (u v i) k r. a u g r. o u v j e, o u v e

a) u kranjštini

b ô g, dalm. 1 hron. 17: vsèh ajdou b o g u v i so maliki; 2 hron. 13: ta far postane téh kateri neso b o g u v i; 2. hron. 2: vaš bug je vekši kakor vsi b o g u v i; ev. joan. 10: vy ste b o g u v i; psalm. 82: jest sim rejs djal: vy ste b o g u v i; psalm. 96: vsi b o g u v i teh folkov so maliki; jerem. 50. itd.; kast. cil: lety so tvoji b o g u v i; rog. 94: b o g ó v i teh ajdou nič drugiga (niso) kakòr statuae; 489: iz darovi tolažjo se b o g ó v i; jap. 468: jest sim rękel: vy ste b o g ó v i; traun. 115: ti močni b o g ó v i tę zemle so silnu povikšani; 210: jest sim rękel: vy ste b o g ó v i; 243: vsi b o g ó v i tih nevęrnikov so zgol maliki; ravn. 1/293: če je hiša v ognju, jo popi potegnejo, b o g ó v i pa zgoré kakor drugi hlódi; preš. 172: naklónijo nàm smrt b o g ó v i.

d â r, dalm. exod. 25: ty d a r u v i so bily imenovani pouzdigovanski offri... takovi d a r u v i imajo bogu h' časti zanucani biti; rog. 34: veliki bily so ja ty d a r ó v i j; 488: šenkenge inu d a r ó v i utolážjo, ukrotè, zmyrè tudi te jézne inu srdyte b o g ó v e; 494: ty d a r ó v i utolažjo bogá; jap. prid. 1/370: vsi d a r ó v i svętiga duhá... vse leto se óffra enimu živinskimu luštu; škr. 290: d a r ó v i oslepę; 345: hudobnih d a r ó v i nar višimu ne dopadejo; traun. 126: tedaj bodo tebi offri tę pravice, d a r ó v i inu žgani óffri dopadli; pok. 2/101: takrat bódo tebi ófri pravice, d a r ó v i inu žgàni ófri dopadli; ravn. 1/255: vsmilenje mi je ljubo, ne d a r ó v i; 2/224: dobra volja, iz ktire se nézica dá, veljá več per bogu, kakor zlatá še taki d a r ó v i; čb. 4/46: se ponudjo d a r o v i cesarski.

Digitized by Google

d ô l g, rog. 69: skuzi tu ojle plačàli so se ty d o u g ó v i; 431: iz to bodo zbrisani d o l g ó v i naših grejhov; 655: d o u g ó v i na pustè človéka dobru spati; jap. prid 2/90: ti d o l g ó v i ne bódo nikoli plačani.

d ô m, preš. 66: tle môji so d o m ó v i.

d r û g, škr. XXI: ženinov d r u g ó v i se začudijo; 139: družíce inu d r u g ó v i.

d û h, dalm. prip. 23 in margine: tudi d u h u v i pošasti inu šratelni se stavijo časy kukàr de bi človeški priateli bily; ev. mark. 3: kadar so njega ty nečisti d u h u v i vidili, so pred nym doli padali; ev. mark. 5: nečisti d u h u v i so šli vunkaj; ev. luk. 10: so vam d u h u v i podvrženi, itd.; schön. 452: o le téim se ne veselijte, de so vam d u h ó v i podvrženi; rog. 659: povejdali so samy ty paklenski d u h ó v i; jap. 160: ti nečisti d u h ó v i so vùn šli; 313: ne veselíte se v' tem, de so vam d u h ó v i pokorni; jap. prid. 2/86: on postane hujši, kakòr ti peklenski d u h ó v i; 2/129: ker vas bodo ti peklenski d u h ó v i martrali; škr. 366: so d u h ó v i, katęri so k možtùvánju sturjéni; preš. 66: ko blísk leté d u h ó v i, 67: pod blédo lúno se nad njo d u h ó v i so sklenili.

g l â s, čb. 1/IX: utíhnili prijétni so g l a s o v i; 4/37: al g l a s o v i vsi nature — le težavno skrb budé; preš. 64: g l a s ó v i so enáki — žalvánju púbčev v mláki; 105: ne omečé je líca obledêne, ne pesem žalostnih g l a s ó v i míli, 186: takó so péli ángeljcov g l a s ó v i.

g ô d, ravn. 1/107: velíka noč, bínkušti in ta podlópna oblétnica so bili velki trije izraelski g o d ó v i.

g r â d, dalm. jesaia 32: brambe inu g r a d u v i.

k l â s, dalm. gen. 41: potle so tudi zrasli sedem suhi k l a s u v i . . ., ty sedem debeli k l a s u v i so tudi sedem lejta — ty sedem tanki inu osmojeni k l a s u v i so sedem lejta te draginje . . . ty sedem màdli k l a s u v i so te sedem debelle inu polne klasuve požrli.

k ô s (frustum), dalm. pred registrom čez vso biblio pod apocrypha: k o s u v i od Estere inu Daniela; iza „buque teh Machabeerjev list 205: k o s u v i ali štuki, kir h buquam Esteri slišio.

l î s t, dalm. ester 1: tedaj so bili l y s t u v i poslani na vse krajleve dežele; ester 3: ty l y s t u v i so bily poslani skuzi hitre lystarje; ester 8 in margine: po teh mal kir so ty prvi Hamanovi l y s t u v i s krajlevim prstanom bily zapečateni, bi Judom ništer

Digitized by Google

ne bilu pomagalu kadar bi tijsti ne bily skuzi druge nove lysty gori vzdigneni; schön. naslov: evangelia inu l y s t u v i na vse nedele.

m ê h, dalm. ev. mat. 9: mošta ne dejvajo v' stare m i h u v e sicer se m i h u v i razderó inu mošt se prelye inu ty m i h u v i konec vzamo; ev. mark. 2; jap. 36: vina ne dęjvajo v' stare m è h ó v e sicer m è h ó v i póčio; 157: vinu mèhóve ràzžene inu vinu se zlyé inu m ę h ó v i konèc vzamejo.

m ô s t, čb. 1/29: kjé so vrata, kjé m o s t o v i? preš. 63: kak spred očí letéli so lógi trávniki napréj, m o s t ó v i kak groméli!

p â n j, gol. 30: nekateri p a j n o v i niso za to; 31. 35. 40; ravn. 1/292: ljuči jim peržigajo, ali nobene ne vidijo: p a n j ó v i so per hiši.

r ê d, dalm. gm. predg. 30: farski žegni ali r e d u v i.

r ô d, dalm. gen. 49: le tu so ty dvanajst Izraelovi r o d u v i; miha 6; itd. itd.; jap. 117: tedaj se bodo jokali vsi r o d ó v i tę zemle; 250: od sèh mal bodo mene vsi r o d ó v i srečno imenovali; škr. 76: r o d ó v i jih bódo rotíli: traun. 50: vsi r o d ó v i tih nevęrnikov bodo njega molili; 178: vsi r o d ó v i tę zemle bodo skuzi njega žęgnani; 323: kje gori bodo prišli r o d ó v i, r o d ó v i tiga gospóda; ravn. 1/80: po iménih Izraelovih sinóv so se imenovali ti r o d ó v i; 2/13: glej, od sih mál mi srečna r o d ó v i vsi porekó; 2/15: vsi prihodni r o d ó v i jo bodo blagrovali; čb. 1/X. k Slovencam drugim reva je zbežala k vam Poljcov, Serbov, Čehov ljub' r o d o v i.

r ô g, dalm. exod. 37: iz njega so njegovi r o g u v i šli; zahar. 1: tu so bily štiri r o g u v i ... tu so ty r o g u v i; pok. 2/102: na to vižo nam bódo kakùr telęsam r o g ó v i izrasli.

s â d, dalm. cantic. 7: pred našimi dauri so vsi žlahtni s a d u v i.

s î n, dalm. gen. 35: Leini s y n u v i so bily lety ... Rahelini s y n u v i so bily Jozeph inu Benjamin; amos 7: tvoji s y n u v i inu hčere imajo pasti; 2 hron. 29: moji s y n u v i, ne bodite vtraglivi itd.; rog. 9: s y n ó v i te stare synagoge vidili so Mario; jap. 421: je iz nję pyl on inu njegovi s y n ó v i; jap. prid. 1/245: očętje, matere, hčere, s y n ó v i, poslušajte to žalostno historio; 2/290: ste otroci iz presuštva inu ne s y n ó v i; škr. 180: so njega golùfáli Laban inu tęga s y n ó v i; 387: z' tim ny bil nigdar on ptuic obęšen, temuč zgol samu njegovi s y n ó v i inu njegóvi núki; 404. 405; traun. 255: s y n ó v i tvojih hlapcov bódo stanovánje imęli; pok. 2/102: bómo kakùr prosti s i n ó v i z' lubęznio po tvoji

Digitized by Google

voli dẹlali; 3/6: so kristiani vẹči dẹjl nezvẹsti s i n ó v i cẹrkve; 3/65: s i n ó v i hlapcov bodo stanuvanje imẹli; ravn. 1/76: njegovi s i n ó v i so na vozé djali svoje žene in svoje otročiče, 1/131: Gedeonovi s i n ó v i; preš. 172: kjer njé s i n ó v i si prósti vóljo véro in postáve; 186: smo očéta eniga s i n ó v i.

s l ê d, ravn. 2/154: povsot se ljube božje dobrote s l e d ó v i berẹjo.

s n ê g, preš. 187: v' cvétji jo (rózo) zapádejo s n e g ó v i.

s t â n, dalm. prip. u predgovoru: taku imajo tudi vsi drugi s t a n u v i svoje pregréhe; škrb. 35: koker kol rezlóčeni so med seboj naši s t a n ó v i, naše opravila inu d a r ó v i nature, je vender on pót za vsaka nóga, resníca za vsaka pamet.

s t r â h, dalm. job. 6: božji s t r a h u v i so zuper mene obrneni; ev. luk. 21: bodo velíki tresuvi po vseh stranah, lakote inu kuge inu tudi s t r a h u v i; jap. 377: bodo veliki potrẹsi po deželah inu kuge inu lakote inu s t r a h ó v i; traun. 222: tvoji s t r a h ó v i so mene prestrašili; ravn. 2/174: še takšini s t r a h ó v i nimajo nič strašniga za nj; preš. 157: poglèd ta bolj jih ko s t r a h ó v i vsi 'z peklà spušẽni bo vstrašil.

š p ê j s, dalm. predgar 12: lete besede téh modrih so š p e j s u v i inu čauli . . .

t â t, ravn. 2/152: ki je ne vkradejo t a t ó v ì; preš. 100: gorjáčarji, t a t ó v i in cigani po svoje govoré.

t r â m, škr. 136: t r a m ó v i naših hiš so iz cédra.

t r ê s, dalm. ev. mat. 24: bodo kuge inu lakote inu t r e s u v i v dostih krajih; ev. luk. 21: bodo veliki t r e s u v i po vseh stranah.

t r̂ g, preš. 65: kakó leté jim spred oči t r g ó v i, mésta!

û k, dalm exod. 32 in margine: človečki v u k u v i folku naprej furmajo, kakova della bi iméli delati.

v â l, dalm. job. 38: le tukaj se imajo tvoji offertni v a l u v i poleči; jer 31: kateri morje gible, de v a l u v i šumé; jer 46: njega v a l u v i so se vzdigovali; jon. 2: v a l u v i so šli čez mene itd.; kast. cil. 24: kaj eni ladji pomaga, de kmalu ty v a l u v i jo ne pokriejo? schön. 53: so v a l l u v i čoln pokrivali; rog. 267: katere (misli) mene kakor eni v a l l ó v i motijo; 495: katero (barko) ty grozni morski v a l ó v i metali so; jap. 32: vihár je vstal na morji, taku de so v a l ó v i čólnič pokrivali; traun. 103: tvoji v a l ó v i so na mene pèrdrli; 167: v a l ó v i mene topẹ: 168: mene v a l ó v i ne vtopẹ; 276: v a l ó v i tiga morjà so se vzdignili; ravn. 1/97: v' srédi morjá so se s'sedli v a l ó v i; 198: togoté in kopi-

Digitized by Google

čijo naj se njega valóvi; 238: vse tvoje krníce in tvoji valóvi grèdo čez mé; 2/216: valóvi plúskajo v' čoln; preš. 71: valóvi šuméči te, Urš'ka, želé; 77: enkràt se valóvi morjá razdelé; 129: ko se tepó valóvi.

vôlk, dalm. habak. 1: nyh kojni so hitriši kakor pardi inu objedniši kakor vulkuvi na večer; ev. mat. 7: znotraj so rezdiravi volkuvi; zefan. 3: nyh viudi so mej nymi rjoveči levi inu nyh rihtarji vulkuvi ob večeri; jap. 27: znotraj so zgrablivi volkóvi; jap. prid. 1/223: tó nedulžnu jagne se vidi nagú v' srędi med volkóvi; pok. 3/131; ravn. 2/159: znotrej pa so deréči volkóvi.

vôz, dalm. jesaia 22: tamkaj bodo tvoji gosposki vozuvi ostali; ravn. 1/94: kralj. kónjiki, bojni vozóvi — po divjaško je planílo vse — v morje za njimi.

vrân, dalm. lev. 11: letu vam bodi mrzku mej pticami: vsi vranuvi z nyh žlahto; deut. 14; 3. reg. 17: vranuvi so njemu pernašali kruh inu mesu; zefan. 3; prip. 30: oku kateru očeta zašpotuje inu ferahta mater slušati, tu morajo vranuvi per potoku izkluvati; jesaia 34: sove inu vranuvi bodo ondi prebivali.

vȓh, traun. 241: vrhóvi tęh gorrâ so njegóvi; ravn. 1/20: vrhóvi gorá se perkazujejo s časoma iz vode.

zgôd, ravn. 2/6: z' to lè nebeško perkázenjo se zgodóvi obljubleniga odrešenika perčnèjo; 2/180: mnogi manjši podvučni zgodóvi.

zîd, dalm. deut. 28: močni zyduvi bodo doli vrženi; nehem. 1: Jeruzalemski zyduvi so rezvaleni; jer. 20: nje zyduvi so podrti; miha 7: bodo tvoji zyduvi sezydani, itd.; traun. 126: sturi de bódo Jeruzalemski zydóvi gori izzydani; 131: njega zydóvi so noč inu dan od hudobie oblęženi; pok. 2/97: sturi de bódo zidóvi Jeruzaléma zidani; 2/106: ta krat bódo vsi zidóvi zastarane hudobíe podrti; škrb. 73: kolko je hiš, ktirih zidóvi smrdé od preklinvanja; jap. prid. 2/190: zydóvi tvojga prebivališa se razlęgajo od nebęških pęjsèm; ravn. 1/126: Jerehúnskiga mesta zidóvi se sosújejo; 1/319: zidóvi so bili dozídani; čb. 1/28: kje so skladi, kje zidovi — kjé so vrata, kjé mostóvi?

zvôn, nar. pjes.: pa pojdem čez gôre, visoke gorê — bom slišal zvoníti Celjovške zvonê: — Celjovški zvonôvi pa milo pojó — gvišno mojo dečlo h pogrébu nesó; jap. prid. 2/203: zgonóvi preveč po gostu zgonę.

Digitized by Google

b) u ugrskoj slovenštini

b ô g (boug), trpl. 68: b o g o u v j e ste i sinovje toga višešnjega; 79: so vsi b o g o u v e národov bolvanje. Molte njega vsi b o g o u v e; mol. 30: boug je oča, boug je sin, boug je s. düjh i dönok so nej trije b o g o u v e.

b ô r (bour), nagfl. vu ništeri logej se b o r o u v j e (borovjé), vu ništeri vrbé (vrbovje) nahája.

b r ê g (brejg) küzm. 445: vsi b r i g o u v j e i zátonje so se svoji mejst genoli; trpl. 95: goré so skákale kak ágneci, b r e g o u v j e kak mláde ovcé; 120: hvalte gospodna goré i vsi b r e g o u v j e; nagfl. 171: gde so b r e g o u v j e na gousti prizdignjeni; 172: na šterom kraji so b r e g o u v j e? prij. 1875. 1. 8: veliki b r e g o u v j e so puni snegá.

d ô l (doul) trpl. 50: d o l o u v j e so puni silja; 84: znízijo se d o l o u v j e; nagfl. 148: na ovoj strani potoka jeso goré i d o l o u v j e.

d û h (dűjh), mol. 31: eden je düjh, nej trijé d ü h o u v j e.

k ô s (kous merula), nagfl. 167: vu veliki logej stojíjo slavíčki, strnábi, k o s o u v j e, vrane . . .

l î s t, nagfl. 49: táli kníg so table, čepi, l i s t o u v j e; 62: kníg táli so: dvej tábli, hrbet i l i s t o u v j e; 63: l i s t o u v j e so bejli, píski črni.

l ô g (loug), nagfl. 139: k poštvi lüdi slišijo hrami . . trávniki, l o g o u v j e . .; 148: dale vö so l o g o u v j e; 166: s koj stojíjo l o g o u v j e? l o g o u v j e z dosta drevja stojijo; 169: i l o g o u v j e i polá majo svoje stance; gön. 90: okouli risál obzelenjíjo trávnici i l o g o u v j e; 99: na sprotoletje sadovno drevje cveté i l o g o u v j e gnati záčajo; prij. 1875. 1. 6: k tomi se sliši: orátja zemla, ograd, trávnik, gorice, pášnik, l o g o u v j e, trstovina.

m ô s t (moust), nagfl. 146: ka jeste na etakši' vodáj mesto orsáčki' cejst? M o s t o u v j e; 175: na eti (vodaj) m o s t o u v j e jeso; gön. 13: m o s t o u v j e so tüdi leseni.

r ô g (roug), küzm. 458: i ti deset r o g o u v j e so oni ki . .; nagfl. 93: r o g o u v j e kravé so slouki; 100: bakov r o g o u v j e so zaobrnjeni; 103: nepriglihni so nje (koze) r o g o u v j e; trpl. 60: sterem vse roglé ti nepobožni, da se zvísijo r o g o u v e ti pravični.

s î n, trpl. 4: s i n o u v j e človeči, kak dugo de ošpotávana díka moja; 117: s i n o u v j e naši gori zrastéjo; 120: s i n o u v j e Siona

Digitized by Google

se radűjejo vu králi svojem; mol. 31: eden je sin, nej trijé s i n o u v j e; gön. 54: ovčár i s i n o u v j e; 87: pri sousedovi saboulovi s i n o u v j e samo očo majo.

s t r û g (strűjg), nagfl. 49: perotnic táli so s t r ü g o u v j e, prečke, glaži, primáčke . . .

t r â m, nagfl. 79: eto so t r a m o u v j e.

z v ô n, gön. 20: z v o n o u v j e svéte mísli vlejéjo vu prsi ti verni.

ž l ê b (žlejb), nagfl. 80: k čemu so proutognjene stené? pa ž l e b o u v j e? pa rouri?

Ovdje dolazi i drugi naglas n. p. küzm. 244: bougovje = b ô g o v j e; 90: g l á d o v e; 442: g l á s o v e; 128. 221. 457. 458: k r á l o v e; 9: s í n o v j e; 436: v á l o v j e; trpl. 38. 57. 82. 113: k r á l o v e; 73. 71: v á l o v e; prij. kaz. 8. v é r t o v j e; još češće dolazi bez oznake naglašene slovke n. p, küzm. 190. 255. 309: bogovje; 66. 70. 254. 393. 456: dühovje; 9. 18. 26. 34. 428: sinovje; 447: štirovje scorpiones; trpl. 48: sinovje, 78: vrhovje; prij. 1875. 2 8: vukovje; pazi: popevje küzm. 400, trpl. 109; a popovje küzm. 399.

p l u r. a c c u s. n a ô v e (u v e)

u kranjštini

b ô g, dalm. gen. 31: per katerim pak ti tvoje b o g u v e najdeš, ta bojdi vmorjen; gen. 35: dajte od sebe ptuje b o g u v e; exod. 21: taku ga pèrpelaj njegov gospud pred b o g u v e; 1 hron. 17: častan čez vse druge b o g u v e; 2 hron. 13: imate zlata teleta, katere je vam Jeroboam za b o g u v e sturil; jer. 22: so ony druge b o g u v e molili; jerkl. 2: on je vse Izraelove b o g u v e zlomil; zefan. 3; ev. joan. 10 itd.; nu pazi gen. 31: b*u*gove, što bi bilo = bôgove; rog. 487: skuzi d a r ó v e ti potolážiš ludy nu b o g ó v e kao prievod Ovid. ars am. l. 2: munera, crede mihi, placant hominesque deosque; 518: na jejna nyh b o g ó v e zaničuvati; 648: my hítimo inu gremo u ta tempel, de bi tukaj naše b o g ó v e molyli; jap. 468: je ona tedaj te iste b o g ó v e imenuvala; jap. prid. 2/257: mólio falš b o g ó v e; škr. 189: so tó za b o g ó v e držáli; 191: so dęla človęških rôk b o g ó v e imenòvali; 200: so vse nevęrnikov malíke za b o g ó v e držáli; traun. 241: gospud je ta veliki bóg inu ta veliki krajl čez vse b o g ó v e; 339: vęjm, da je naš bóg čez vse b o g ó v e; preš. 171: bojúje se za Črte, za b o g ó v e nad obláki.

Digitized by Google

brêg, škr. 25: vode nimajo svoje bregóve prestopiti; preš. 181: junák premíšlja kak vodà razgraja, kak bregóve strésa.

dâr, dalm. genes. 25: otrokam je on dal daruve, gen. 32: ta je poslal daruve svojmu gospudu; 4. reg. 8: vzami sabo daruve; 1 hron. 17: pèrnesite daruve; 1 hron. 19: so Moabiterji Davidu daruve pèrnašali; 2 hron. 17: Philisterji so Jozaphatu daruve pèrnašali, vus Juda je Jozaphatu daruve dajal; 2 hron. 26. 31. 32; ester. 9; jer. 40: kapitan je njemu dal cerungo inu daruve; dan. 2: bote šenkinge, daruve inu veliko čast od mene iméli; miha 3: sodijo za daruve; prip. 17: skrivši daruve jemle; prip. 19: kateri daruve daje; ev. mat. 7: znate vašim otrokam dobre daruve dajati; kast. cil. 346: my pak jmamo mnogatere daruve po tej gnadi; jap. 27 i 319: znate dobre daróve dajati; škr. 19: ne bó k zádosti sturjénju obilne daróve gori vzęl; 47: katęri daróve črti, bo živèl; 53: hudobèn skrivaj daróve jemle; 57: so priátli tęga katęri daróve dęjly; 67: kateri daróve dajé, doby premáganje; 196: ony ali svoje otroke za óffer kólejo ali druge daróve; 314: dar čez vse daróve je svęta inu sramožlíva žena; traun. 28: daróve zupèr tiga nedolžniga ny jemál; 98: zakláne óffre inu daróve ti nisi hotel; 164: si daróve za ludy k' sebi vzęl; 165: bodo tebi krajli daróve offruvali; 177: bódo njemu daróve offrùvali; 189: imate daróve pàrnesti timu strašnimu; 243: vzamíte daróve; ravn. 1/40: Laban je bil že vidil drage daróve; 1/68: so svoje daróve perpravili; 1/304: daróve po kraljevo je delíl; 1/155: je kralju daróve nositi bila šega; 2/20: le modro ravná bog, de nam nektire daróve prósen le daja? 3/136: ki nebeške daróve od pozemliskih bol céni; 2/267: ima velike daróve; čb. 4/4: zaničvajte Muz darove (preš).

dôlg, dalm. prip. 22: kateri za dulguve poroki postajajo; škrb. 19: kaj bi rekli od nega, ke b' začel dolgóve délati?

dôm, ravn. 2/104: že zdaj zanaša Jezus véro med ljudi in v' domóve.

dûh, dalm. zahar. 13: jest hočem preroke inu nečiste duhuve iz te dežele pregnati; ev. mat. 8: on je te duhuve vun izgajnal; ev. mat. 10: je nym oblast dal čez nečiste duhuve; rog. 449: spicanarda ima muč te omagane duhóve tega trupla popravit; jap. 39: je njim dal oblast čez nečiste duhóve; jap. prid. 1/203: ali nisem tebi bolęzni, peklęnske duhóve inu smrt podvrgèl? 2/106: je tęiste taku lęjpe nebęške duhóve v tę nar grši inu ostudniši po-

Digitized by Google

šasti prebrnila; škr. 47: gospód d u h ó v e prevagúje; ravn. 2/152: cvetlíce in rože lepe d u h ó v e iz sebe ženèjo; čb. 1/69: d u h o v e pregnali.

g l â s, preš. 139: obdájale so vtrjene jih skále, ko nékdaj Orfejovih strún g l a s ó v e.

g ô d, dalm. jesaia 29: vy obhajate lejtne g o d u v e; pok. 1/47: grẹšnik bogabojęče ludy vidi enèkatęre g o d ó v e z' vęči bogaboječnostjo obhajati; 1/177: Izraelci so se vse velke g o d ó v e na hribu Sionu shajali.

g r â d, dalm. 2 hron. 17: Jozaphat je v' Judi izzydal g r a d u v e; 2 hron. 26: on je tudi zydal g r a d u v e; 2 hron. 27: v gozdeh je on zydal g r a d u v e; zefan 3: hočem nyh g r a d u v e opustiti; jap. prid. 2/152: imate pohištva kakòr g r a d ó v e; čb. 1/27: kaj mara za dnarje — g r a d o v e, zemljé, — kdor srečno obvar'je — nedolžno srcé; preš. 107: g r a d ó v e svítle zída sî v' obláke; 109: kupuvájte si g r a d ó v e.

k l â s, dalm. gen. 41: ty sedem màdli klasuvi so te sedem debelle inu polne k l a s u v e požrli; ravn. 1/60: snedjávi požró črstve in polne k l a s ó v e.

k ô s, dalm. exod. 89: je imaš položiti na njegove k o s u v e; levit. 8: je vužgal glavo, k o s u v e inu osrčje; 1 reg. 1: Elkana je dal moji ženi k o s u v e (offra); traun. 367: on męče svoj lęd kakor k o s ó v e.

l î s t, dalm. jer. 29: si ti v' tvoim imeni l y s t u v e poslal k' vsimu folku.

l ô k, dalm. nehem. 4: ta druga polovica je držala špejse, sčite, l o k u v e inu pancerje.

m ê h, dalm. job. 38: gdu hoče te vodene m e h u v e na nebi zamašiti? ev. mat. 9: mošta ne dévajo v' stare m i h u v e, temuč mošt devajo v' nove m i h u v e; jap. 36: noviga vina ne dęvajo v' stare m è h o v e, temuč novu vinu dęjvajo v' nove m è h ó v e; 157: obeden ne dęne novu vinu v' stare m ę h ó v e, sicer vinu m è h ó v e ràzžene, ampak novu vinu se more v' nove m ę h ó v e djati.

p â n j, dalm. jesaia 45: nosio te p a j n u v e svoih malikou; gol. 39: za topelt p a j n o v e; 73: si p a j n o v e žiher po svoji voli zbęreš; 93. 118; čb. 4/48: voha strd in ogleduje — njih p a n j o v e ter zdihuje.

p â s, dalm. exod. 28: Aaronovim synum imaš sturiti suknje, p a s u v e inu klobuke.

Digitized by Google

r ê d, ravn. abc. 67: per povezovánju nosim prevésla za njim, pestí (na Nemškimu r e d ó v e; kosé namreč radi žito, ne žanejo ga) pomagam v snope perkladati.

r ô d, dalm. zahar. 9: gospud gleda na človeke inu na vse Jeruzalemske r o d u v e; jap. 91 i 384: bote sodili te dvanajst Izraelske r o d ó v e; traun. 271: to je bilu njemu k' pravici pèrpisanu na vse r o d ó v e; 362: tvoje gospostvu je skuzi vse r o d ó v e; škr. 224: poględajte na človęške r o d ó v e; 351: spravi vkùp vse Jakobove r o d ó v e; preš. 139: bi nebésa milost nam skazále otájat Krajna našiga s i n ó v e, njih in Slovéncov vsih okróg r o d ó v e.

r ô g, dalm. exod. 30: ga imaš z' čistim zlatum povlejči inu njegove r o g u v e; lev. 4: far ima od krij tiga offra na r o g u v e altarja teh žganih offrov djati; 3. reg. 1: se je držal za r o g u v e tiga altarja; 2 hron. 18: Zedekia si je bil železne r o g u v e sturil; amos. 3; mih. 4.

s â d. dalm. lev. 19: imate téh istih (drives) sprejdno kožico obrezati inu nyh s a d u v e.

s î n, dalm. gen. 5: Adam je rodil s y n u v e inu hčere, i često u tom poglavju tako; ev. 29: imaš Aarona inu njegove s y n u v e pred dauri utte pèrpelati; lev. 8: vzemi Aarona inu njegove s y n u v e; 2 hron. 11: taista je njemu lete s y n u v e rodila; 2 hron. 24: on je rodil s y n u v e inu hčere; 2 hron. 27: je svoje s y n u v e z' ognjom zežgal; jer. 29. 32 itd.; rog. 20: opómynal je te s y n ó v e; škr. 209: so tvoje s y n ó v e zaprte držali; 244: imaš s y n ó v e? podvuči jih; traun. 271: ony so svoje s y n ó v e ili hčęre hudíčam offrùváli; pok. 3/61: daj da cęrku nove s i n ó v e perdoby; preš. 139: de bi nebésa mílost nam skazále; Otájat Krájna našiga s i n ó v e . . . Orfeja poslále!

s t â n, dalm. jer. 50: so svoje s t a n u v e pozabile; škrb. 73: preglejte vse stárosti obdva spóla, vse s t a n ó v e inu povéte; ravn. 2/74: tudi s t a n ó v e je napáke Janez popraviti opominjal.

š p ė j s, dalm. 2 hron. 11: ú vseh méstih je on sčite inu š p e j s u v e pèrpravil.

t v ô r, (tûr) rog. 287: ta ogyn zóre te t u r ó v e inu aposteme.

v â l, dalm. zahar. 10: bo v a l u v e v morji udaril; kast. cil. 271: en kroták mož v tega srda morjú se povišuje inú trdnu stojy kakòr en škól ali ena pečina na srt morjá, kir te visoke v a l u v e restrga; rog. 109: ta svejt stresa se skuzi te hudyčave skušnjave kakòr tu mórjè skuzi te vejtre inu v a l ó v e; jap. 168: vihár tiga vęjtra je vstal inu je v a l ó v e v' čoln metal; jap. prid. 1/152: vi-

Digitized by Google

hárji v a l ó v e tiga morja kakòr gorrę napnó; škr. 193: se začne čez divje v a l ó v e pelati; 325: jih je kakòr mosrke v a l ó v e sèm tàr kjé metálu; traun. 113: aku lih bi morję divjalu inu velike v a l ó v e gnalu; 221: vse v a l ó v e tvoje jęze si ti čez mene ràzlyl; 237: rękе so povzdignile svoje v a l ó v e; preš. 71: sta plesáje v v a l ó v e šuméče planíla.

v ô l k, ravn. 2/188: kakor ovce med v o l k ó v e vas pošlem.

v ô z, ravn. 1/75: svoje lastne v o z ó v e je dal; 93: reče v o z ó v e napreči; 95: zavézne Egipčane morje in pa v o z ó v e; 96: zavéznil je v morje ḳralja v o z ó v e in vojsko njegovo; 2/233: kar sévic na rami nese na polje se iz polja nabezáne v o z ó v e domú vozi.

z î d, dalm. deut. 3: vsa leta mésta so visoke z y d u v e iméla; 3. reg. 3: je on izcympral svojo hišo inu te z y d u v e okuli Jeruzalema; 2 hron. 14: pelajmo z y d u v e okuli; 2 hron. 25: je te z y d u v e v' Jeruzalemi podrl; 2 hron. 26: je te z y d u v e v' Gati rezdrl inu te z y d u v e v' Jabni inu te z y d u v e v' Azdodi; 2 hron. 32: je zydal vse z y d u v e; 2 hron. 36: so rezvalili z y d u v e v' Jeruzalemi; ezdr. 4: delajo okuli njega z y d u v e; jer. 48: se ty na tvoje trdne z y d u v e zanašaš; jer. 49: jest hočem v' Damaški te z y d u v e zažgati; jer. 52: vojska je podrla vse z y d u v e; jerkl. 2: gospod je mislil Zionske hčere z y d u v e razvaliti; amos. 1: hočem en ogin v' te z y d u v e v' Gazi poslati, itd.; kast. cil. 64: vidil si stare podrte z y d u v e od velikih mést; škr. 26: ona je svoje dękle vùn poslála na tábor inu na męstne z y d ó v e; 402: katęri je podrte z y d ó v e gori spelal; ravn. 1/318: lesica preskočila jim bo njih z i d ó v e.

b) u ugrskoj slovenštini

dolazi ovdje drugi naglas, n. p. trpl. psalm. 93. 3: v á l o v e = vâlove. U opće dolazi u tom padežu slovka *ov* riedko.

p l u r. g e n e t. n a ó v (ili stegnuto *ú*)

a) u kranjštini

b ô g, rog. 536: vidiš ti dobrúto naših b o g ó u; 648: ù brlógih teh ajdovskih b o g ó u; jap. prid. 2/127: so ga potle njegovi làstni otroci v' templi njegovih falš b o g ó v vmorili; traun. 121: bog gospód tih b o g ó v je govoril; 209: bog stoy v' zbiráliši tih b o g ó v; 214: ony bódo bogá tih b o g ó v v' Sioni ględali; 341: hva-

Digitized by Google

líte bogá vsih b o g ó v; ravn. 1/175: kralj velek memo vsih zlagánih b o g ó v; 177: bog b o g ó v, gospod govorí; preš. 178: ne mèč ne móč gradú trdnjáve b o g ó v ne móre réšit' slávnih stáršov.

č f v, rog. 225: ta človek ni drugiga kakòr ena špiža teh č r v ó u.

d â r, rog. 246: žlahtnust teh dragih d a r ó u; jap. prid. 1/371: my smo v' eni silni lakoti tih za dušo potrębnih d a r ó v; škr. 171: so za volo d a r ó v tiga znánja dopadlívi; 348: nikár pomanklivih d a r ó v ne offrúj; traun. 58: katęrih dèsníca je polna d a r ó v; pok. 1/5: d a r ó v je več sórt; 2/24: veliku duhovnih d a r ó v sim nad sebój vidil; 3/96: potrátenje vsih zadoblenih d a r ó v; škrb. 62: si delčžen negovih d a r ó v; ravn. 1/76: viditi toljko drazih d a r ó v jim je kakòr prebudivšim se iz hudih sánj; 176. 178. 202. 315; 2/52. 61. 70. 136. 277; preš. 96: se spómnimo tvője ljubézni d a r ó v; 164: ne správi vkùp d a r ó v potrébnih Plúta.

d ô l g, rog. 430: pošlyte nam eno gobo h' zbrisajnu téh d o l g ó u; 656: de bi te zadoužene ludy iz tèh d o u g ó u odrésil; 659: de bi bil tèm grejšnikam iz d o u g ó u pomágal.

d û h, jap. 321: k' sebi vzame sędèm drugih d u h ó v; pok. 2/68: uzame seboj sędèm drugih d u h ó v; čb. 1/12: tam pôje truma sveta zvelíčanih d u h ó v; preš. 95: tí mu pokázal si pót právo v dežélo d u h ó v.

g ô s t, ravn. 2/226: za volo g o s t ó v je v' prošnjo dovóljil; 2/274: kralj je prišel g o s t ó v pogledat.

k l â s, ravn. 1/61: sanje od polnih in percvrknenih k l a s ó v.

m â l, jap. 127: od tih m a l ó v je on yskal prilóžnost, de bi njega izdal.

m ô ž, jap. 422: ti si pęt m o ž ó v imęla; ravn 2/271: ne véste, če bote m o ž ó v opóldne ali mrak sive stárosti doživéli.

r ô d, jap. 3: vsih r o d ó v tedàj od Abrahama do Davida je štirnajst r o d ó v inu od Davida do Babylonskiga preseluvanja je štirnajst r o d ó v inu od Babylonskiga preseluvanja do Christusa štirnajst r o d ó v; škr. 386: izrezani kámni k' spominu dvanajst r o d ó v Izraela; 384: je njegovi dejl med dvanajst r o d ó v razdejlil; traun. 263: vselej se je on spomnil na tó táužent r o d ó v dano besędo; ravn. 1/80: ves narod je bil v' dvanajst r o d ó v razdelèn; 183. 215. 218. 225; preš. 113: baháči četvéro bòlj zmóžnih Sláve r o d ó v.

r ô g. traun. 49: ręši me iz gàrla tiga lęva inu mojo slabóst od r o g ó v tih samorógov.

Digitized by Google

s î n, škrb. 73: je malo tacih s i n ó v; ravn. 1/52: imel je dvanajst s i n ó v; 1/80: Izrael je imel dvanajst s i n ó v. Po imenih Izraelovih s i n ó v so se imenovali ti r o d ó v i; 1/133: to nas uči zadržánje Gedeonovo in njegovih s i n ó v; 142: grdih izgledov Heljovih s i n ó v ni posnemal ... Samuelov izglèd ni pobolšal Heljovih s i n ó v; 2/225: živéla sta še dva njegovih s i n ó v; 240: mati je za besédo namést s i n ó v prijéla.

s t â n, rog. 463: katero (lilijo devištva) je bil ohranil ú tem trnju teh dueh s t a n ó u te mladusti; škr. III: od vse sorte s t a n ó v inu soldaštva; ravn. 2/75: iz vseh s t a n ó v vrèjo h' krstu ljudjé k' njemu; škrb. 38: tega se drží tok zvestó veči dejl kristianov vsih s t a n ó v; čb. 1/12: tam pôje truma sveta zveličanih duhóv — v nezmerni dom sprejéta vsih ródov, vsih s t a n ó v.

v â l, rog. 251: tolážil sylo teh vjètrov inu v a l ó u na morju; 266: tresen je svejt od v a l l ó u teh skušnjáu tega hudyča; 272: od pišou vetrou v a l l ó u potopléni; jap. 67: čolnič je bil od v a l ó v sèm tèr kje metán; 379: za volo strašniga šumęjna tiga morjá inu v a l ó v; traun. 156: katęri vtolážiš divjánje tiga morjá inu šumęnje njegovih v a l ó v; pok. 1/43: od takih v a l ó v sèm tèr tje gnan; preš. 22: ne stráši móč vihárja ne gróm v a l ó v mornárja; 96: v' Sáve deréče v a l ó v tam vrtínčinah smrt te zasáči; 179: z očmí v a l ó v globôki brêzin méri.

v ô l k, jap. 41: vas pošlem kakòr ovcę v' srędo tih v o l k ó v.

v f̂ č, jap. 421: je bilú pak tam šęst kamnitih v r č ó v.

z g ô d, ravn. 2/6: kmalo pred pragam tih svetih z g o d ó v smo se poboljšati opomínjani.

z î d, kast. cil. 102: kateri ne more jezika mojstriti, je ravnu kakòr enu veliku méstu prez visokih okuli z i d ú; rog. 550: debélust teh z y d ó u.

U dalm. ne dolazi u plur. gen. nikakva oznaka naglasa, nu ja ni malo ne sumnjam da je i u njega tako.

b) u ugrskoj slovenštini (o u v)

b ô g (boug) küzm. 78: je gospoud veliki král više vsej b o g o u v; 110: gospoud naš je víše vsej b o g o u v; 309: je i vnogo b o g o u v i vnogo gospoudov; trpl. 40: boug b o g o u v gospoud je gučao; 78: je gospoud veliki boug i král više vsej b o g o u v; 79: je veliki gospoud čűden više vsej b o g o u v; 80: ti si jako zvíšeni više vsej b o g o u v.

Digitized by Google

brêg (brejg) küzm. 445: so se skrili v lüknje i v brigouv pečine; 458: ti sedem gláv je sedem brigouv; nagfl. 172: hasek ravníc dolouv strmcov bregouv; 173: ona mejsta bregouv, gde etakše medine i kaménje kopajo, bajce zovemo; prij. 1876. 2. 6: mené prejg bregouv i prejg mourja daleč odpošle.

čŕv, küzm. 240: od črvouv zejdeni spüsto je düšo; nagfl. 11: reca ograde očísti od črvouv i púžov; 176: njí (ríb) hrana z vodeni črvouv stojí.

dôl, (doul) nagfl. 172: hasek ravníc dolouv strmcov bregouv.

dôlg (dûg) trpl. 41: osloubodi me od dugouv krvi, o boug.

drôg (droug) nagfl. 27: lestvica kelko drogouv má?

dûh (dűjh) küzm. 23: vzeme z sebom sedem drűgi dühouv; 115: zburkani od nečisti dühouv; 118: vu onoj vöri je ji pa dosta zvráčo od betegouv i bičov i dühouv hüdi; 222: mantrane od nečisti dühouv; 251: tühi dühouv se vidi nazviščávec; 315: razsodjávanje dühouv; 407: ne podamo se tak bole oči dühouv; 440: ki má sedem dühouv.

gôst (goust), nagfl. 89: sámo li máčki je dáno hiže od eti nesramni gostouv očistiti.

kôs (kous), gön. 25: Laci i Bence sta glédala na tam viséče tamníce goloubov, kosouv, repíščic i drügi etakši stvaričic zráka.

lîst, küzm. 326: potrebüjemo preporáčani listouv k' vám; nagfl. 72: vu knigaj je redovno več listouv kak vu piski; 114: goloub je návučen tak da so ga zdávnja i na nošenje listouv návčili; 160: liliom na ednom stebli ma tri štiri pét listouv.

lôg (loug) trpl. 40: je moja vsa živina logouv; 79: naj spejva vse drejvje logouv; 85: grata nouč vu šteroj naprej príde vsa zvirina logouv; nagfl. 167: med velikim drevjem logouv jeste gde te visoko grmovje; gön. 101: z zemle raste cvejtje travnikov i drevje logouv; 104: vihér po logouv drevji vse fűčka i troubi; prij. 1876. 2. 6: prejg logouv i prejg bregouv hodi.

môž (mouž) küzm. 31: bilou ji je pa štiri jezero možouv brezi žén; 214: naj eden s tejh možouv bode svedok; 219: včinjen je bio račun možouv okoli pet jezero; 322: vnožína možouv i žén; 223: k šteromi se je pridrüžo veliki račun možouv okoli štiri stou; 224: gledajte da ziščete z vas sedem možouv dobroga svedovstva; 250: vnougi z njíh so vervali i pošteni žén grčki i možouv nej malo; 254: bilou je pa vsej prejk okoli dvanajst možouv; 291: niháo sam si ešče sedem jezér možouv.

Digitized by Google

r ê d, nagfl. 144: okouli šoule ležéči znamenitejši mejst cejst i r e d o u v hramb télni stan vu telcnom naprej dávanji na tábli gori vzeme.

r ô g (roug), küzm. 448: čüo sem eden glás s ti štiri r o g o u v toga zlátoga oltára; 452. 457. i 458: sedem gláv i desét r o g o u v; trpl. 60: ne pozdignite r o g o u v na teliko. Ne pozdignite prouti víšešnjemi r o g o u v vaši; nagfl. 94: z r o g o u v se glavníci zgotávlajo; 104: zgotávlajo z r o g o u v štile za nože.

s î n, küzm. 34: od šteri jemlejo vámo ali dáčo, od s i n o u v svoji ali od tühéncov? 39: teda je pristoupila k njemi mati s i n o u v Zebedeušovi; 57: šteri je vcejnjen bio od s i n o u v Izraelski; 60: mati Zebedeušovi s i n o u v; 101. 223. 226. 255. 287. 394. 445; trpl. 58: z tejm bi jas neveren grátao odvejtki s i n o u v tvojih; 108: vido bodeš siní s i n o u v tvojih; 117: rejši me ino me osloubodi z rouk s i n o u v tühénski; 120.

s ô l d (soud) küzm. 74: küpimo za dvej stou s o d o u v krüha; 176: za dvej stou s o d o u v krüha ne bode njim zadosta; a 193; zakaj je tou mazalo nej odáno za tri stou s ó d o u v?

s t r û g (strűg) nagfl. 65: prag i petník sta tűdi paranoga téka kak s t r ü g o u v.

t â t, nagfl. 88: psi bránijo živino od t a t o u v i divjáčine; predge: na vékše saki varaš ma gauge i dönog t a t o u v ne strašio.

t r â m nagfl. 80: pokriva znotrejšnji tál stoji s t r a m o u v; gön. 68: rušt híž s t r a m o u v i roženic ali lejmezov i lát stoji.

v ô z (vouz) prij. kaz. 8: krma se letos lepo pripovala i vnogih mestaj s trávnikov več v o z o u v odpelano kak v drügih letaj.

v r â g, küzm. 21: njegovo v r a g o u v zgánjanje Farizeuške Belzebuli pripišujo; 22: ete ne meče vö vragé nego po Belzebuli poglávniki v r a g o u v; 63. 67. 70. 99. 312. 458; predge: na pravom kraji boudejo grehi, na leivom vnožino v r a g o u v.

v f č, nagfl. 53: vučitel pokaže i drűge doubi pejneze, dna v r č o u v, vejder, vöro.

z ô b (zoub), nagfl. 93: krava odzgora prejdnji z o b o u v nema.

z v o n, nagfl. 174: med z drűgov medínov premejšan se na zlejvanje z v o n o u v, žlíc itv. nüca; prij. 1876. 7. 6: Matjaš tak lepou znao zvoniti. Pri vsakoj priliki z v o n o u v drügi glas čüti bio, človek že ozdaleč znao, gda je glas z v o n o u v začüo, ka pokapajo.

p l u r. d a t.: ô v o m (uvom, ovam)

*

Digitized by Google

u kranjštini

b ô g, dalm. deut. 11: varite se de bi odstopili inu drugim b o g u v o m služili; 2 hron. 25: inu je nje sebi postavil h' b o g u v o m; rog. 648: našim b o g ó v a m je ta hiša žegnana.

d â r, škr. 368: ony bodo veseli, kadàr bódo svoje rokę k d a r ó v a m odprli.

d û h, pok. 1/74: on vas je nar visokejšim d u h o v a m enake sturil, (ja čitam duhôvam, prem da nije označena naglašena slovka).

p â n j, gol. 67: čębęlle bodo h drugem p a j n o v a m se podale; 118: nima cajta, de bi mogov več p a j n o v a m strečit; 121. 180: čb. 4/49: na to se perpogne niže, po vsih štirih plazit bliže ko p a j n o v a m se začne . . .

r ô d, traun. 174: tvojo moč vsim prihódnim r o d ó v a m oznánim; 200: inu je njih hiše Izraelskim r o d ó v a m za prebivališa dal; ravn. 1/164: Jonata je vsim prihódnim r o d ó v a m lep izglèd preblaziga prijatla.

r ô g, rog. 22: iz njegoviga obraza šlà je ena taka svèjtloba, en tak šèjn, eni taki žárki tem r o g ó v a m podobni, de u Moyzesa niso mogli gledat.

s î n, dalm. ex. 13: imate vašim s y n u v o m oznaniti; 1 hron. 27: njegovim s y n u v o m . .; rog. 20: tu de bi on bil tèm s y n ó v a m bul u spomyn utisnil, pustil je bil pernèsti naprej eno tablo . .; 21: záčel je bil h svojm lubim s y n ó v a m govorit; čb. 4/27: stari kres! nekdaj očóvam — našim svet, al nam s i n o v a m — skoro iz spomina vzét.

s t â n, ravn. 2/59: Jožef je izglèd pravičniga moža nizkim s t a n ó v a m.

v â l, ravn. 2/217:. Jezus vršečim v a l ó v a m je rekel: per miru! preš. 22: v a l ó v a m se zročímo; 95: stéšemo svój si čolnìč nòv, z bógam zročmò ga v a l ó v a m.

v r â n, dalm. 3. reg. 17: jest sim v r a n u v o m zapovédal, de ony imajo tebe tamkaj oskrbéti

p l u r. l o c. ô v i h (uvih, ovah)

u kranjštini

b ô g, dalm. ex. 12: hočem mojo štrajfingo izkazati na vsih Egiptouskih b o g u v i h.

d â r, dalm. ex. 28: kateru Izraelski otroci bodo posvetili u vséh nyh d a r u v i h nyh posvečenja; schön. 341: gouoré ly vsi mno-

Digitized by Google

gotére jezíke? ali tudi vsi razlagajo? mislite pak po teh bulših darúvih; ravn. 1/178: ki v' daróvih z mano zavezo trdé.

grâd, dalm. jesaia 13: u' lépih graduvih.

pânj, gol. 88: en skrben čębęllar more sam po svojeh pajnovah vędit, kęlku usakateri potrebuje; 181: vse kar per pajnovih ni trdo naręto, moreš perbiti.

pâs, ravn. 2/187: ne nosíte v pasóvih nè zlata nè srebra; škrb. 400: vidimo ene v' žimnatih spokórnih oblačilih, druge v' ojstrih pasóvih délati pokóro.

rôd, škr. 382: ty vsi so si v rodóvih svojiga ludstva čast perdobili; traun. 266: v' njih rodóvih ny bilú bolníka.

vâl, dalm. job. 9: hodi po valuvih tiga murja; rog. 266: vus ta svejt ni drugiga, kakòr enu prestránu inu navárnu morjè, na katérim ú vallóvih teh skušnjáu so takú ty právyčni kakòr ty grèjšni; škr. 164: ladja po valóvih kjé spláva; ravn. 2/217: valóvi pluskajo v čoln, pokrivajo ga: ves do vrha je v' valóvih.

plur. instr.: ôvi (ôvimi, ôvami, ôvmi; uvi)

u kranjštini

bôg, dalm. ex. 15: gdu je tebi mej boguvi glih? ex. 34: kadar bodo kurbali za svojmi boguvi inu svojim bogum offrovali; 2 hron. 32: mej vsemi bóguvi; jer. 34: ne hodite za luckimi boguvi; jer. 46: jest hočem obyskati tiga oblastnika v' No inu Pharaona inu Egypt zred njegovimi boguvi inu krajli; jesaia 36: je en bug mej vsemi boguvi; traun. 209: bóg je sodník v' sredi med bogóvi; 217: gospod! med bogóvmi ny tebi obéden enák.

dâr, dalm. u gm. predg. 23: bodo ty brumni z' častitimi daruvi darovani; sirah u predgovoru i 1: ona svojmi daruvi vso hišo napolnuje; dalm. u predgovoru k rim.: z njegovimi daruvi; traun. 111: hčyre od Tyra bodo z' daróvimi prišle; 336: jest hóčem njegóve duhóvne z' izveličanskimi daróvmi obleči; ravn. 1/68: Jožefovi bratje z' svojimi daróvi dojdejo srečno v' Egipt; 155: Davida h' kralju pošle z' temi kmečkimi daróvi; 2/155: vse stvari preséže človek z' svojo lépo v' nebó zravnáno postavo, še bol pa z' dušnimi daróvi.

dûh, dalm. u gm. predg. 12: bodo morali mej hudiči inu paklenskimi prekletimi duhuvi prebivati;

Digitized by Google

klâs, jap. prid. 2/15: naše polę se z' težkimi klasóvi v naročje svoje matere naslanja.

sâd, dalm. pav. fil. I: de bote napolneni s témi saduvi te pravice; schön. 259: de bote napolneni z' témi sadúvi te pravice.

sîn, dalm. lev. 6: kateri bo mej njegovimi synuvi na njegovu mestu žalban; lev. 8: Aaron je sturil z' svojmi synuvi vse kar je gospud bil zapovedal; 1 hron. 26: zred njegovimi synuvi; 1 hron. 29: mej vsemi mojmi synuvi je on mojga synu Salomona izvolil; 2 hron. 11: Abia se je naprej rinil pred vsemi njegovimi synuvi; 2 hron. 13: mej vsemi Davidovimi synuvi; ezdr. 3: Jezua je stal svojmi synuvi inu bratmi inu Kadmiel svojmi synuvi; ev. mat. 20: tedaj je k njemu stopila Zebedeovih otruk mati z svojemi synuvi, itd.; rog. 112: za tu poflisal se je on iz njegóvimi duhóunimi synóvi; 230: nad njegóvimi duhóunimi synóvi; ravn. 1/18: v' barko pojdeš z' svojimi sinóvami.

tvôr, dalm. job. 2: je Joba vdaril z' hudimi tvoruvi.

vâl, dalm. jer. 51: enu morje je čez Babel šlu inu ona je ž nega vnogimi valuvi pokrita; schön. 2: bo ludém britku pred tem šumenjem tega morja inu valuvi; škr. 164: od katęre (ladje) se ne najde ne slęd ne tudi znamine grędèlna med valóvimi; 193: ti na mórji pôt dajéš inu med valóvimi nar varniši stezó; traun. 247: rękе naj z' valóvimi pókajo; ravn. 2/87: nas posvetne razláke v pogublènje z' svojimi valóvi posnamejo; preš. 173: neúrnik z deréčimi valóvami ovíje kar se mu zóper stávi; 175: na otòk z valóvami obdáni vodíla te je stára véra.

zgôd, ravn. 2/38: gre prerokvánje pred Jezusovimi zgodóvimi.

zîd, ravn. 1/228: Jezabelo bodo pod Izraelskimi zidóvmi psi jedli.

b) u ugrskoj slovenštini

bôg, trpl. 113: pred bogouvmi ti bodem žoltáre spejvao.

Ovdje dolazi i drugi naglas, küzm. 17: dao njim je oblást nad dühovmi.

dual. nom. (voc.) acc.: ôva (uva)

u kranjštini

bôg, dalm. u gm. predg. 7: néso dva boguva; preš. 130: ta dvá sim míslil víditi bogóva.

Digitized by Google

m ê h, rog. 489: hitéla je Abigal uzet 200 hlepcou kruha, dua m e h ó v a vina inu pet kuhanih koštrúnou.

s î n, dalm. gen. 48: imata tvoja dva s y n u v a moja biti . . . ona sta moja s y n u v a; gen. 41: Jozephu sta bila dva s y n u v a rojena; ex. 18; 1. sam. 1; jer. 40; lev. 10. 16. itd.; rog. 68: hotel je ta gospúd njè dva s y n ó v a za súžnje uzéti; jap. 161: je njima dal to ime Boanerges, to je: s y n ó v a tiga gróma; ravn. 1/141: Heli je vse zvedel. kar sta delala s i n ó v a; 142: s i n ó v a sta ti bol v' časti kakor jez . . oba en dan bota vmrla tvoja s i n ó v a; 144: za čigar besedo nista lastna s i n ó v a nič marala; 2/240: naj sedetà naj ta dva moja s i n ó v a precej zraven tebe; 2/252: nekdo je dva s i n ó v a imel.

s t â n, dalm. u gm. predg. 2: leta dva s t a n u v a nista ferdamliva.

d u a l dat. i i n s t r.: ôvoma

u kranjštini

b ô g, tschup. 190: tema obema b o g o v a m a ni mogoče skupej služiti (Ne sumnjam da treba čitati bogôvama).

s î n, ravn. 1/142: nobeden vas, ljubi otroci! mislim, ni tako hudoben, de bi ne bil brez straha pred šibo dobrimu Samvelčiku raji enak, kakor hudobnima Heljovima s i n ó v a m a; 2/239: mati Janeza in Jakopa Jezusovih učéncov je en krat z' tema s i n ó v a m a k Jezusu prišla.

U *Kajkavaca* slovka *ov* ne dolazi do jedino u *plur. genetivu*, gdje se dosta često govori *óv*, nu i ô v, izgovaraj *óf*. Tako dolazi obilježeno i u knjigah.

b ô g, petr. 221: kriveh b o g ó v ne veruj; 240: némaj tugjeh b o g ó v pred menum; krajč. 328: nemaj tugjeh b o g ó v prèd mènum; gašp. 1/579: ne li čudo veliko, da trúcana na poštuvanje kríveh b o g ó v kip málika z molitvum je razmrvila; 619: kaj od b o g ó v našeh Jupitera, Merkuriuša i od ostaleh držiš i štimaš? 620: naj se trsi Valentina na kriveh b o g ó v častenje dopeljati.

č ê v, gasp. 1/655: odméče nekuliko drévja i nut najde drágoga ljubitela svoga mrtvoga vsega smrdéčega i č r v ó v punoga.

d â n, d ê n, gasp. 1/569: vu ovom šestdeset d n e v ó v tebi za šestdeset let računalo se bude; 1/654: bi bil nekuliko d n e v ó v čúval mrtvo telo; 1/666: naj bude malo d n e v ó v njegoveh; 1/681:

Digitized by Google

vu letu broi.se tri sto šestdesét i pet d n e v ó v; 1/898: d n e v ó v nekuliko prez vsakoga sna je sprevodila.

d â r, zagr. 4/1 210: da se človek od nikakvoga nailjubljenešega nagovariania, naivexeh d a r ò v i nasladnostih obetania ne pusti na greh napeljati; gasp. 1/518: ovak od ostaleh d a r ò v milosrdnosti božánske govoriti se more; 1/875: odide verni slúga z-velikum marljivostjúm noséči sobum od vseh d a r ó v hiže Abrahama; pazi krajč. 259: d â r ó v.

d û g, krajč. 212: jeda nesi d u g ó v plačal, gda si je mogel? 294: kaj mu je nájbolje potrebnò učiniti obrh_d u g ó v, ako tuliko ima blága; zagr. 5|1 319: onda ie razpošilal on družinu svoiu nekoie d u g ò v teriat, nekoie po senjmeh na trštvo.

d û h, petr. 43: vzeme s-sobum sedem drugeh d u h ó v; 171: koteri se trapljahu od nečisteh d u h ó v; krajč. 357: usi svéti blàženeh d u h ò v reedi, molete za nas; gasp. 1/783: sam Jezuš Kristuš njoj izkaže se jáku čineč proti skušávanju d u h ó v peklénskeh; 1/881: došla je vnožina bila peklénskeh d u h ó v.

g r â d, perg. 34/1: koteri vnogo g r a d o o u imaiu; 29/2.

l î s t, perg. 30/2 31/1 42/1 73/1.

l û g, perg. 30/2.

m û ž, perg. 35/2: koterim se zakonom imaiu žene vun zureči z imyenia suoih m u ž ę u.

p ô t, zagr. 4/1 170: pogubili ste sad trudov i p o t ò v vašeh.

r ê d, perg. 18/1: očina oblast nad sinom uu šestih r e d o o u duguuani stoy; gasp. 1/496: teda negda mudroskrbno previgjenje božánsko na občúvanje záručnice svoje zbudilo je skoznive čuváre, to jest: sveteh r e d ó v pričetnike.

s â d, petr. 100: iz s a d ó v njihóveh hočete poznati njé . . . iz s a d ò v njihoveh hočete njé poznati; krajč. 259: drugoč zmisli i naméni, da k ovomu svètomu sacramentu hočeš pristúpiti vú to imè, da si po njem prilepiš vrèdnost mukè i smrti Christuševe i da délnik postaneš oneh duhovneh dârov i s a d ó v.

s î n, perg. 7/1: takoua se imyenia tako dostoie deuoyek kako j s i n o o u; 19/1. 21/2. 22/2 itd.; petr. 40: né dobrò vzéti kruha s i n ó v te ga vrči psom; 102: sini ovoga svéta jesu spametneši od s i n ó v svetlosti; (krajč. 345: prími prošnju tvojè cirkuè s i n ò v); gasp. 1/598: na mestu ovem poglavára duhovnéh s i n ó v svojeh ostavi Ivan Felixa; 1/898: doklam naj lublenešeh s i n ó v téla iz špotlivoga dréva dole postávljena nesu bila.

s l â p, gasp. 1/802: ov nazad po morju brodeči se vu tuliku

Digitized by Google

dospe vutonútja pogibel od slapóv morskeh, da brodni stúp na dvoje pretrga se; 1/853: barka od vetróv i slapóv morskéh razbita vse vu glubini zakopa.

tât, perg. 5|2: razboinikov, tolvaiev, tatoov i liudomorceu marha se ne dostoi kralia.

trâk, gasp. 1|495: kotera (cirkva) tuliko svetlosti i svétosti trakóv izpúšča, kuliko sveteh apoštolov, mučenikov, patriarkov, spovednikov i devic broji.

tfh, gasp. 1|835: od pape z vnógemi miloščami i slobóščinami od občinskeh trhóv nadeljen i biškup je posvečen.

vrâg, gasp. 1|167: od vragóv obsegjena; 1|250: glasoviti vragóv pregonitel; 1/175: k kojemu za ono vréme nigdo blizu dojti ni mogel zbog vragóv, koteri kinče i bogatstvo ondi čuvali jesu; 1/536: bi pak okolu sebe zapazil vnožinu vragóv; 1/672: ovde postavljen od vragóv vu strašneh spodobah be pohágjan; 1/919: bi vnožina vragóv vágu nezmerno doli tlačila.

vûk, krajč. 332: kii nè budu pasli sami sebè nego tuojè oucè njè braneči od vukóu i meduedov peklènskeh; gasp. 1/1: nikaj vu globokom morju zmed vseh plavajučeh rib velikeh, meduedov, volóv, delfinov, vukóv morskeh i ostaleh stvarih vu vodi prebivajúčeh ni tak čudnovitoga; 1/312: okolu s. človeka velika vnožina pokaže se odurneh strašneh stvári oroslánov, medvedòv, risov, vukòv, máčkov, pozojòv, káč, škorpionov.

zûb, gasp. 1/609: koji nje spomenek zatrgávaju z-istem kaštiguje zubóv betégom.

U obće ima pravilni završetak u plur. gen. *ov* mužke ъ — (= ă i ŭ —) deklinacije u kajkavštini često naglas ne samo u jednoslovčanih rieči s ^, nego i u drugih dvo- i višeslovčanih pa tako dolazi i u knjigah slovka *ov* obilježena znakom ´ ili `. Evo nekoliko primjera:

ángel, gasp. 1/788: dopusti, da po nje prošnje i pomoči angelóv továruštvo zadobiti vrédni postanemo.

apoštol, petr. 243: prosim svéteh apoštolóv Petra i Pavla.

bèteg, petr. 171: so bili došli dà bi ga poslušali te bi se zvráčili od betegóv svojeh; gasp. 1/586: vsigdar z-betegóv bremenom pritisnjen i obtršen nazad povrnuti se je pritrúcan; 1/768: ostane s. télo svetlo, koje taki bledu zbog betegòv farbu na belu obrne bólje žívomu nego mrtvomu spodobno.

biškup, perg. 4/1: biškupóu ili jeršekou confirmacie; gašp. 1/702: osem je posvétil biškupóv.

Digitized by Google

h a h a r, gasp. 1/566: jákost podal si meni obladati h a h a r ò v strašne muke; 1/792: na špot krvoločneh súdcov i h a h a r ó v.

h e r c e g, gasp. 1/582: prvo mladosti cvetúče vréme do dvajsétoga leta Romuald sprevodi poleg dóstojnosti naj svetlešeh e r c e g ó v vu goščénju igrah i lovu.

k a m e n, gasp. 1/495: kotera (cirkva) nè z naturalskemi zidmí obzídana, nego iz žíveh i zebraneh k a m e n ò v podignjena.

k è b e l, petr. 102: koliko si dužen? Sto k e b l ó v pšenice.

k l a f t e r, gasp. 1/749: bi bil osem k l a v t r ó v glubokò opal.

k l o š t e r, gasp. 1/583: devetdeset znovič vučini zezidati k l o š t r ó v; 1/798: šest k l o š t r ó v vučiní zezidati; 1/859: njegov (Benedikta) red broji k l o š t r ó v sameh mužkêh gláv 37000; 1/865: dvanajst podigne k l o š t r ó v.

m e d v e d, gasp. 1/312: m e d v e d ò v (gledaj gore pod vûk).

m è l i n, perg. 92/2: kmet listor suoie muke naiem po imene dostoinu pryecembu zemyeli, senokoош, m e l i n o o u ili vinogradou more nekomu oddati.

m l a d e n e c, gasp. 1/492: okolu koje vnožina vu beleh svitah opravljeneh m l a d e n c é v stoječa nebeske je popevke popevala.

m o z o l, petr. 88: béše Lazar pun m o z o l ó v; gasp, 1/557: pristupi siromah jeden s krúto burlavemi puno m o z o l ó v i rán smrdúčemi nogami.

n e p r i j a t e l j, petr. 286: oslobodi me od n e p r i a t e l ó v mojeh; krajč. 76: usè zásedè n e p r i a t e l ó v našeh od njega dálko odreni; 86: oslóbodi me od n e p r i a t e l ó v mojeh; gasp. 1/584: anda kaniš mene vu ruke n e p r i a t e l ó v podati? 1/703: bog cirkvu svoju ako prém od vnogeh n e p r i a t e l ò v pritiskanu, vsigdar odičenéšu činí; 1/819: vse suprotivčine od n e p r i a t e l ó v vučinjene dobrovóljno podnášati . . . vse od vseh n e p r i a t e l ó v brániti jesi obečal.

o b i č a j, perg. I: zato su vsaki narodi i orsagi krstianski polag suoih o b i č a i ę ę u na razlučenie barbarušeu i poganou hoteli naprauiti neki puut i fundamentom praud.

o b l a k, krajč. 354: tvojem glásóm iz o b l a k ò v grmiš ter treskaš; gasp. 1/603: stupim zvrhu visíne o b l a k ó v.

o s e l, gasp. 1/948: čude se vsi, da med tulikum vnožinum o s l ó v ne nahája sebi povóljnoga.

o t e c, perg. 82/2: knjiga živlénja svéteh o t c é v; gasp. 1/165: spomina se od prvoga svétoga Makara starešega takaj knjiga živlénja svéteh o t c é v vu prvi strani; 1/521: ova jesu od svéteh

Digitized by Google

otcév izebrána; 1/714: knjige Ivana Kassiána svéteh otcév govorenja zadržavajúču čteti veliku násladnost je imal; 1/885: goruče bilo je želénje svéteh otcév vu limbušu prebivajúčeh.

poganin, gasp. 1/837: vseh vu otoku onom stanujúčeh tvrdokórneh poganinóv srca na spóznanje krščanske istine dopelja.

posel, gasp. 1/610: ništar manje da bi se odvláčilo vrême zbog vnógeh poslóv svojeh arkibiškup zábi za novu kapélu; 1/802: poslóv.

pozoj, gasp. 1/312: pozojòv (gledaj gore pod vûk).

prorok, gasp. 1/529: videla je lépu procesiu s. apoštolov, prorokóv, patriarkov..; 1/713: iz potvrgjávanjem svedočánstva sveteh prorokóv.

purgar, gasp. 1/740: vnògi zmed isteh purgaróv Ivanu za pajdaše prilože se; 1/832: velika povodnja vu várašu nastane na velik kvár purgaróv.

roditelj, gasp. 1/21: tulikaj med broj roditelóv svojeh ženskoga spóla peršone grešnoga živlénja kakti Uriaševu je dopustil postáviti; 1/823: bogoljubneh roditelóv bogoljubna kči.

Sekelj, perg. 33/1: Dalmacîe, Horuacki i Slouienski bán, Erdelski woiuoda i Seklięu špan.

senjem, zagr. 4/1 95: o vremenu senjmòv.

strošek, gasp. 1/849: prebádalo je srdce njegovo potrébneh za hránu strošków pomenjkanje.

ščepci, plur. gasp. 1/705: s kojem vnoge dušice iz peklénskoga lovca ščepcóv oslobogjene k' bogu obráčujú se; 1/867: peklénski iz neba hitčen lovec tulike dušice iz ščepcóv svojéh iztrgane žalujúči vigjenem náčinom vu strašni peldi izkáže se s. Benediktu.

tečaj, petr. 65: dva zmedj vučenikov Jezuševeh idéhota on isti den vu kaštel, koteri na šestdeset tečajév dalko bèše od Jerušalema.

tovaruš, petr. 272: ogibli se vsûm močjúm húdeh prilik na greh, po imene húdeh tovarušév; 123: najdè jednoga zmegj svojeh tovarušév.

vagan, gasp. 1/868: dve sto vaganòv mélje vu žakljeh pred vrati kloštra nájdu.

veter, gasp. 1/853: barka od vetròv i slapòv morskéh razbita vse vu glubinu zakopa.

vitez. gasp. 1/730: Ivana iz broja vitezóv izbriše i pretira.

Digitized by Google

v r a č i t e l j, gasp. 1/885: opádne vu smrtni beteg, niti vendar jeli po svoji ali po domárov i v r a č i t e l ó v nemarljivosti ne pomisli na svéte k' skradnji vuri potrébne šakramente.

z d e n č e c, gasp. 1/49: vsi potoki zviraju iz z d e n č e c ó v.

Ž i d o v, gasp. 1/532: dojde velika vnožina Ž i d o v ó v i krščenikov vu cirkvu.

U *Pergošića* dolazi slovka *ov* i u drugih padežih ali bez naglasa kako u Kuzmića n. p. listoue 8/1 11/2 30/1 31/1 59/1; lugove 31/2 46/1; muževe 8/1; sinove itd.

U *rezijanštini*, kako je već napomenuto dolazi slovka ov *bez* naglasa (do plur. gen.) i bez ograničenja na jednoslovčane rieči. Tako čitam u Boduena §. 183: dóbove, dȅdavi, hlívavi, jáworove, klínavi, kósove, krájuve, mlýnove, pitilínavi, potkȍvavi, pàrstenove, ràkove, sínavi i sýnave, úkave, wránove.

(Konac sliedi u XLVIII. knjizi „Rada“.)

Digitized by Google

Dvije stare hrvatske narodne pjesme.[1]

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 16. veljače 1878.

PRAVI ČLAN ARMIN PAVIĆ.

Spremajući tekst za akademijsko izdanje Gundulićevijeh djela, sreća me u jednom rukopisu Osmana iz polovice šesnaestoga vijeka (vidi o rukopisu „Djela Iva Frana Gundulića. Zagreb. 1877. str. VII. 2.“) namjerila na dvije stare hrvatske narodne pjesme. Evo prve:

I.

Kad se kralju Vladislave na Kosovo odpravljaše,
sobom na boj vogjaše svu l'jepu sarsku gospodu,
i sobom vogjaše slugu Anka vojevodu.
I sjedoše gospoda bio objed objedovat'.

---

[1] Ova rasprava bi pisana gotovo godinu dana prije nego što dobismo „Narodne pjesme iz starijih najviše primorskih zapisa skupio i na svijet izdao V. Bogišić. Knjiga prva. Biograd 1878.“ Rad velike naloge rasprava, koje našemu najvišemu učenomu zavodu u zemlji sve jednako stižu sa svih strana, na moju je istom u ovoj knjizi Rada došao red, da se štampa. Da sam srećom za Bogišićevu publikaciju znao prije, moja bi rasprava izašla popunjena mnogimi dragocjenimi novimi prilozi. Ja bih se Bogišićevom knjigom i naknadno tim radje bio poslužio, što mi je ona i toga radi vrlo mila, jer se u njoj izloženi nazori učenoga pisca o našoj narodnoj pojeziji često u vrlo zamašnih pitanjih podudaraju s mojimi, kako su izloženi u knjizi „Narodne pjesme o boju na Kosovu.“ G. Bogišić za moju knjigu nije znao, pa za to mi je ono njegovo suglasje tim jača pokrepa, da vjerujem u moje kombinacije. Za sada nijesam moje rasprave htio popuniti materijali, koje nam daje knjiga Bogišićeva, jedno, jer sam željan pokazati, što se dalo napisati, dok te pomoći još nije bilo, drugo, ovimi novimi materijali moja bi se rasprava tek popunila, a po što i g. Bogišić sprema onaku drugu knjigu narodnih pjesama, pa i kod nas se radi oko izdanja ogromne zbirke, za cijelo da će se u tih novih publikacijah naći još i više takoga novoga materijala.

Digitized by Google

Kad su bili gospoda sred objeda gosposkoga,
iz kamare išeta sestra kralja Vladislava,
ter mi poče gospoja Ugri Anku govoriti:
Je da ti se ja mogu, Ugri Anko, umoliti?
Eto mi se odpravljaš na Kosovo ravno polje,
i eto mi sobom vodiš brata kralja Vladislava:
čuvaj meni brata kralja, kolik tvoje ruse glave,
er nije boja vidio, ni na boju nigda bio!
Ako meni sačuvaš brata kralja Vladislava,
hoću tebe čestita u tvoj život učiniti,
tebe, Anko vojevoda, djecu tvoju nakon tebe.
Ali Anko vojevoda kraljici odgovaraše:
Tako mene, gospoje, ne ubio bog veliki!
ako bude kralj slušat' mene Anka vojevode,
ter ne bude slušati svê ohole Ugričiće:
koliko se veselo na Kosovo odpravljamo,
opet ćemo se veseliji sa Kosova zavratiti;
to li bude slušati te ohole Ugričiće:
nagledaj se brata kralja, er ga veće vidjet' ne ćeš!
Oni se digoše iz kraljeva b'jela dvora.
Bjehu ti ih Budinke po daleko ispratile;
š njima u družbu išeta sestra kralja Vladislava,
i na ruci nosaše do tri tanahne mahrame,
i kad bješe ona došla blizu vrata od Budima,
tad mi bješe pod kraljem uhitila konja dobra,
ter mi bratu darova tanahnu b'jelu mahramu,
i još poče djevojka bratu kralju govoriti:
Na ti, brate, mahramu, biće tebi od potrebe,
kojom ćeš se od truda, brate dragi, utirati,
kad se budeš po Kosovu s vrl'jem Turcim pritjerivat',
i neka se spomeneš od junačke sestre tvoje.
Mahramu je primio, l'jepo joj je zahvalio.
Paka bješe pod Ankom uhitila konja dobra,
ter mi i Anku darova tanahnu b'jelu mahramu.
Još mi poče drugu votu Ugri Anku govoriti:
Čuvaj to mi brata kralja, kolik tvoje ruse glave,
er n'je boja vidio, ni na boju nigda bio.
Ali Anko vojevoda kraljici odgovaraše:
Tako mene, djevojko, ne ubio bog veliki!

Digitized by Google

ako kralju usluša mene Anka vojevode:
imamo se veselo sa Kosova zavratiti;
to li kralju usluša te ohole Ugričiće:
nagledaj se brata kralja, er ga veće vidjeť ne ćeš!
Paka bješe pod Sekulom uhitila konja dobra,
i njemu je darovala tanahnu b'jelu mahramu,
mahramu je primio, l'jepo joj se zahvalio.
Malahno se bjehu od Budima odmaknuli,
konj se kralju potiče u sve noge u četiri,
ter mi poče dozivati slugu Anka vojevodu,
tere smućen u srcu poče ovako govorit':
Loša ti mi konja da u ovemu dugu putu,
ali poznam po konju, da se ne ću zavratiti.
Tada Anko vojevoda sv'jetlu kralju odgovara:
Tako mene, gospodaru, ne ubio bog veliki,
nije konja boljega u hranjen'ju u tvojemu,
ma ne vjeruj u ništo, neg' u boga velikoga:
naučni su ovi konji u ovem putu poticati.
I na zdravlju dogjoše na Kosovo ravno polje.
Šatore su oni vrgli po Kosovu bojnu polju.
Poče kralju šetati po Kosovu ravnu polju;
počeše mu pod nogam mrtve glave podvrtati,
i poče kralju govorit' Ugrinu vojvodi Anku:
A da ti sam za boga, slugo moja, velikoga!
jesu li mi kad godi ove glave žive bile,
tere n'jesu Kosova divn'jem selim naselili,
divn'jem selim naselili, manast'jerim nagradili?
Ovo ti se zaklinjem, slugo moja, vjerom mojom:
mislim polje Kosovo naseliti divn'jem selim,
divn'jem selim naseliti, manast'jerim nagraditi.
Ali Anko vojevoda sv'jetlu kralju odgovara:
Ovo mi su, moj kralju, ove glave žive bile,
a još pr'je neg' bude ovo sjutra priko podne,
prije ti će, gospodaru, i tvoj život omrznuti,
a neg' da ćeš Kosovo divn'jem selim naseliti.
I kada je zautra zab'jelila b'jela zora,
poče kralju dozivati slugu Anka vojevodu:
A da ti sam za boga, Ugri Anko, velikoga!
svu noćka je noćaska, slugo moja, vedro bilo:
odkud mi su drumovi gori sn'jezim zapadali,

Digitized by Google

odkud li je po Kosovu procaptjela drobna ruža?
Ali Anko vojevoda odgovara sv'jetlu kralju:
Nijesu snijegovi gori drume zapadali,
da niti je po Kosovu procvjetala drobna ruža,
nego no se, kralju, b'jele pusti turački faćeli,
i ja ti sam svu noćka uhodio tursku vojsku:
koliko je velika vojska kralja Vladislava,
tri vota još veća silena Otmanovića.
Ali kralju Vladislave Ugri Anku odgovara:
Da što ćemo mi, Anko, od našega zla života?
hod'mo, Anko, bježati ka Budimu l'jepu gradu.
Ali Anko vojevoda sv'jetlu kralju odgovara:
Ne ćeš toga, gospodaru, za tvoj život učiniti,
za što ti je vele bolje odi časno poginuti,
neg' sramotno, gospodaru, u Budimu gospodovat'.
Tada kralju Vladislave Ugri Anku odgovara:
D'jeli Anko vojevoda vojsku malu na veliko,
moja vjerna slugo,
i čini to od mene sve što mi je tebi drago.
L'jepo bješe Ugri Anko vojsku onu razd'jelio,
hvaljen dobar junak:
kralja bješe stavio na pašu od Romanije,
sa najveće Ugričića, a s najmanje vrl'jeh Turak,
crna bana Mihajila na pašu od Natolije,
a Sekula netjaka na sedam sangjak Turaka,
sam se Anko od'jeli na tabore na careve,
s najveće Turaka, a s najmanje Ugričića.
Kad vidješe Ugričići, što je Anko učinio,
tad počeše ovako sv'jetlu kralju govoriti:
N'je ti Anko vojevoda dobro vojske razd'jelio,
ere ako Ugrinu na tabor'jeh bog pomože,
zvati će se razbojište njega Anka vojevode,
a ne će se, rieše, zvat' tebe kralja Vladislava.
Kako bješe Ugričiće sv'jetli kralju razumio,
tad mi poče govoriti sluzi Anku vojevodi:
Ja ću, Anko, otiti na careve na tabore.
Tada Anko vojevoda odgovara sv'jetlu kralju:
Od kad te je, gospodaru, naučila huda sreća?
Ne moj, kralju, udriti na tabore na careve,
dokli k tebi ne dogjem sluga Anko vojevoda:

Digitized by Google

carevi su tabori ogragjeni živ'jem ognjem.
I bješe se Vladislav Ugri Anku obećao,
da on ne će udriti na careve na tabore,
dokli k njemu ne dogje Ugrine vojvoda Anko.
Anko bješe otiš'o na pašu od Romanije,
i bješe mu vojevodi na tom boju bog pomog'o:
pašu bješe razbio, ni o čem ne ostavio.
Tad mu listi dogjoše od crna bana Mihajla:
Pomozi mi, moj Anko, tako tebi bog pomog'o!
U pomoć mi on pogje k crnu banu Mihajilu:
Natoljence razbio, ni o čem ne ostavio.
Sve to dobro gledahu ti kraljevi Ugričići,
ter počeše ovako Vladislavu govoriti:
Česa čekaš, gospodaru, na ovomu ravnu polju?
Vojsku je Anko razbio, ni o čem ne ostavio,
i poš'o je u pomoć k crnu banu Mihajilu;
hod'mo, kralju, udriti na careve na tabore.
I oni su udrili na tabore na careve.
Bješe ti im od prvice priskočila tude sreća;
bjehu tada Ugričići od jednaga poginuli.
Kako vidje kralj Vladislav, što li je i kako li je,
tad mi liste napisa Ugrinu vojvodi Anku:
Pomozi mi, moj Anko, tako tebi bog pomog'o,
ili sada, moj Anko, ili veće nikadare,
er ti sada poginuh na carev'jeh na tabor'jeh.
Ali jošte ne bješe nebog Anko počinuo,
i u pomoć otide k sv'jetlu kralju Vladislavu:
nit' mi nagje on kralja, ni od kralja obilježe.
Tad mi liste napisa silenu Otmanoviću:
Povrati mi, moj care, zemlji mojoj gospodara,
evo ti se zaklinjem Ugri Anko vjerom mojom:
Ako meni ne povratiš sv'jetla kralja Vladislava,
hoću tebi tabore živ'jem ognjem popaliti.
Ali to mi car čestiti Ugri Anku odgovara:
Ovo ti se zaklinjem, Ugri Anko, vjerom mojom,
n'jesam kralja vidio, ni od kralja obilježe,
neg' sam svegjer govorio ja mojijem janjičarom,
da mi ruke ne stave na koljeno plemenito;
ma sam čuo ovako od mojijeh vojničara,
da t' je kralju Vladislave u kalov'jeh poginuo,

Digitized by Google

a da sam ga uhitio, ja bih ti ga darovao.
Zlovoljno se uvratio ka Budimu l'jepu gradu,
Anko vojevoda.
Bješe ti ga kraljica iz daleka zamjerila,
i bješe se gospoja svemu tomu domislila,
kraljeva sestrica,
ter mi poče proklinat' Ugrina vojvodu Anka:
To si sada došao, drugu votu ne došao,
koji meni izgubi brata kralja Vladislava,
tvoga gospodara.
Ali to mi Ugri Anko kraljici odgovaraše:
Ne moj mene nebogo tako željno proklinati,
er nije moja krivina, da je kralju poginuo;
da je kralju slušao mene Anka vojevodu,
ne bi bila, kraljice, kralja brata izgubila,
ni ugrsk'jem pobojom Otmanović dičan bio,
neg' bi glavom car njegovom zam'jenio Vladislava,
i vojska mu sva njegova od ugrsk'jeh ruka pala;
ma je Vladislav slušao tej ohole Ugričiće,
i cjeć svjeta njihova izgubio rusu glavu
i ugrsku gospodu cjeć njihove oholosti.

Ovo spada u kategoriju pjesama, koje Miklošić priopći u „Denkschriften der kais. Akad. d. Wissenschaften Bd. XIX: Beiträge zur Kenntniss der slavischen Volkspoesie. I. Die Volkslieder der Kroaten.“ Ta Miklošićeva publikacija nije se kod nas do sada pazila, koliko trebaše. Veliki evropski svijet uzeo se za našu literaturu pravo zanimati, tek odkako se upoznao s našom narodnom pojezijom. Prije Vuka znalo se u svijetu samo za one nekolike narodne pjesme iz knjige Fortisove. Po tih pjesmah govoraše i Kopitar samo o hrvatskoj narodnoj pojeziji (Annalen f. Lit. u. Kunst. 1811). Po što Vuk od Kopitara bješe naučio, što vrijede narodne pjesme, pak ih skupa s Fortisovom „Asanaginicom“ [1] stao

[1] Vuk je vrlo dobro učinio, što je svaku pjesmu zabilježio, kako ju narod govori, i upravo toga radi učinio je sa svim krivo, što je preštampavši iz Fortisa ‚Asanaginicu‘ mnogo toga mijenjao, za koje u dnu i sam priznaje, da se u narodu govori. Ima u Vuka još promjena, u dnu ne zabilježenih, koje su kad i kada ili krive ili suvišne. Mislim da će svakoga Hrvata zanimati, da zna sve promjene što ih Vuk učini. Evo ih. Fortisovo ‚Asanaga‘ ‚Asanaginica‘ Vuk postojano piše ‚Hasanaga‘ ‚Hasanaginica‘. Stih 1. ‚gorje što‘ Vuk ‚gori šta‘. 2. ‚labutove‘

Digitized by Google

izdavati pod imenom s r p s k i h narodnih pjesama, svijet je obiknuo govoriti samo o s r p s k i h narodnih pjesmah, i taj običaj tako je daleko zahvatio, da već i sami Hrvati počesmo vjerovati, da je narodna pojezija ekskluzivna svojina jedinoga naroda srpskoga. Razmirica u pitanju, što je srpsko što li hrvatsko? danas je očevidno u tom stanju, da se bistri i čisti, imali megj Hrvati, koji su štokavci, i Srbi ikakove druge razlike, do li te, što danas jedni imaju svoju državu: kneževinu srpsku, drugi svoju državu: kraljevinu hrvatsku. Gledajmo da u tom poslu budemo čim ozbiljniji i mirniji, ali ako je on već takovi, da se za sada i uz najveću nategu ni s jedne ni s druge strane ne može mimoići po koja oštrija, ne mojmo se take muke radi preplašiti i odustati, jer samo kada jednom budemo na čistu, čije je što, eto nas preko noći združenih u najljepšoj slozi, inače ni do vijeka.

Miklošićeva publikacija starih hrvatskih narodnih pjesama morala je svakoga patriota uvjeriti, da su Hrvati narodnoj pojeziji privrijedili i više nego li Srbi. Još u šesnaestom vijeku štampaše hrvatski pjesnici Hektorović i Baraković nekolike narodne pjesme, a drugi stari hrvatski pjesnici skupiše cijele zbirke u rukopise.

Ovo nas uči, da je nedvojben prioritet na strani hrvatskoj. Ali iz sadržaja onih starih hrvatskih narodnih pjesama učimo se još

V. ‚labudovi'; ‚sn'jezi' V. ‚snijeg'. Plural ‚snijezim' čitamo i u 80. stihu pjesme o Vladislavu, u stihu 86: ‚snijegovi' a i kod Vuka II, str. 313. ‚snjegovi'. S. 3. ‚da su sn'jezi' V. ‚da je snijeg'; ‚okopnuli' V. ‚okopnili'. S. 5. ‚nit su sn'jezi' V. ‚nit je snijeg'; ‚labutove' V. ‚labudovi'. S. 8. ‚mater' V. ‚mati'. S. 11. ‚ter poruča' V. ‚on poruči'. I u Hektorovićevoj bugaršćici (akad. izd. str. 18.) čitamo glagol: ‚naručam'. S. 17. ‚i' V. ‚tad'. S. 19. ‚trču' V. ‚trče'. S. 21. ‚Asanago' V. ‚Hasanaga'. S. 27. ‚ne govori ništa' V. ‚ništa ne govori'. S. 35. ‚bešicje' V. ‚bešici'. S. 40. ‚grede u dvoru' V. ‚grede dvoru', a biće: ‚grede k dvoru'. S. 43. ‚kado' V. ‚kada'. S. 45. ‚da najveće' Vuk sa svijem bez potrebe ‚a najviše'. S. 51. ‚ne hajaše ništa' V. ‚ništa ne hajaše'. S. 54. ‚da joj piše' V. ‚da napiše'. S. 56. Vuk se čudi kako pjesma Asanaginicu zove ‚djevojkom'; tako kod Mikloš. pjesma 5. Miloševu ženu zove ‚djevojkom' a još i druge tako. S. 69. 70. 71. ‚gledaju, izhogjaju, govorjaju' V. ‚gledahu, izhogjahu, govorahu'. Biće te je Fortis kao što ‚Asanaga Asanaginica' tako i imperfekta od pjevača slušao bez *h:* gledau, izhogjau, govorau. S. 86. ‚ter' V. ‚pak'. S. 89. ‚rgjaškoga' Vuk nagagja: ‚rgjaskoga — rgjavskoga — horjatskoga' „ali i po smislu i po F o r t i s o v o m p r e v o d u misli da je ‚kamenoga' najpriličnije." Fortisov prijevod glasi: ‚di arrugjinito cor' te po tomu i po smislu valja da treba mjesto ‚rgjaškoga' malom promjenom ‚rgjavoga'; „arruginito" ne znači „kamen" nego „rgjav"!

Digitized by Google

dvjema vrlo velikijem istinama: 1. Ove stare hrvatske pjesme pjevaju i predmete iz historije srpske, pa jer te pjesme još u 16. i 17. vijeku biše zabilježene, toga radi se u njih sačuvala narodna tradicija mnogo i mnogo podpunija nego li je u pjesmah, koje se još dva vijeka predavahu od usta u usta, i koje je Vuk svijetu prikazao kao pjesme srpske. One stare hrvatske narodne pjesme razsvijetliti će mnogoj mlagjoj hrvatskoj pjesmi u zbirci Vukovoj inače nerazumljivu konfuziju njenoga historijskoga sadržaja. 2. Stare hrvatske narodne pjesme uče nas, da je narod hrvatski svu svoju junačku borbu s Turci od poslije srpskoga Kosova 1389. do Muhačke bitke 1526. spjevao u narodnoj pjesmi.

Jednu i drugu ovu istinu gledao sam osvjedočiti u svojoj knjizi „Narodne pjesme o boju na Kosovu 1389. sastavio u cjelinu A. Pavić. Zagreb 1877“ [1], a gledaću da to učinim i u ovom posmatranju dvijuh starih narodnih pjesama.

U drugoj svesci Vukovih hrvatskih narodnih pjesama 52. pjeva o Jurišiću Janku:

Nešto cvili u Stambolu gradu;
da l' je guja, da l' je vila b'jela?
Nit' je guja, ni bijela vila,
no je junak Jurišiću Janko;
ako cvili, i nevolja mu je:
evo ima tri godine dana,
ka' je Janko tame dopadnuo,
bre tavnice cara tirjanina,
tirjanskoga cara Sulejmana;
jeste njemu tama dodijala,
te on cvili jutrom i večerom,
dosadio studenu kamenu,
a nekmo li caru Sulejmanu.
Tad' dolazi care Sulejmane,
on dolazi tavnici na vrata,
te dozivlje Jurišića Janka:
kopilane, Jurišiću Janko!
koja ti je golema nevolja,

[1] Ovoj mojoj knjižici izkaza čast vrlo obsežne kritike g. S. Novaković u Jagićevu Arkivu Bd. III. Heft 2. To isto štampao je gospodin pisac i hrvatskim jezikom „Srpske narodne pjesme o boju na Kosovu. Beograd 1878.“ Na tu kritiku napisao sam „Gospodinu S. Novakoviću i t. d. odgovara Armin Pavić. Zagreb 1878.“

Digitized by Google

te ti cviliš u mojoj tavnici?
Al' si gladan, al' si ožednio?
Ali si se silan uželio,
uželio mlade kaurkinje?
Tad govori Jurišiću Janko:
Volja ti je, care, besjediti;
nit' sam gladan, nit sam ožednio;
a mene su želje prolazile,
još kako sam pao u tavnicu;
no je mene tama dosadila.
Sultan care, ako boga znadeš!
išti blaga, koliko ti drago,
pušti, care, kosti iz tavnice.
Al' govori care Sulejmane:
Bre, kurviću, Jurišiću Janko!
ne ću tebe pare ni dinara,
no ti hoću, pravo da mi kažeš,
koje ono bjehu tri vojvode,
što no moju krdisaše vojsku,
kad ja igjah kroz Kosovo ravno?
Tad govori Jurišiću Janko:
Voljan budi, care, govoriti,
kad me pitaš, pravo ću ti kazat':
Što no bješe najprva vojvoda,
što veoma razgonjaše Turke,
nagonjaše u Lab i Sitnicu,
ono bješe Kraljeviću Marko;
što no bješe za njime vojvoda,
što veoma s'jecijaše Turke,
ono bješe nejačak Ognjane,
mio sestrić Kraljevića Marka;
a što bješe treća vojevoda,
što no sablju britku salomio,
pa na koplje nabijaše Turke,
preko sebe u Lab potezaše,
potezaše u Lab i Sitnicu,
ono bješe Jurišiću Janko,
evo ti ga, care, u tavnici,
čini od njeg', šta je tebe drago.
Tad govori care Sulejmane:

Digitized by Google

Bre, kurviću, Jurišiću Janko!
koju muku najvoliš mučiti,
onom ću ti dušu izvaditi:
ali voliš po moru plivati,
ali voliš na vatru goreti,
ali voliš, da te rastrgnemo,
rastrgnemo konjma na repove?
Tad' govori Jurišiću Janko:
Voljan jesi, care, na besjedi;
nikom muke mile mučit' nisu,
ali veće kad biti ne more:
nisam riba, da po moru plivam;
nisam drvo, da na vatri gorim;
kurva nisam, da me rastržete,
rastržete konjma na repove;
no ja jesam junak od junaka:
daj mi, care, konja razlomljena,
nejahana trideset godina,
nejahana, na boj nećerana;
i daj mene sablju postalicu,
nevagjenu trideset godina,
nevagjenu, na boj nenošenu,
koja se je rgjom proturila,
te s' iz kora izvadit ne more;
pa me pusti u polje široko,
a napusti dvjesta janjičara,
neka mene na sabljam raznesu,
nek poginem junak na junaštvu.
To je njega care poslušao,
dade njemu konja razlomljena,
nejahana trideset godina,
nejahana, na boj nećerana;
i dade mu sablju postalicu,
nevagjenu trideset godina,
nevagjenu, na boj nenošenu,
koja se je rgjom proturila,
te s' iz kora izvadit' ne more;
pa ga pusti u polje široko,
a za njime dvjesta janjičara.

Digitized by Google

Kad se Janko konja dovatio,
ljuto Janko konja udaraše,
a ljuće mu konjic pobjegao,
pobjegao poljem širokijem,
za njim trči dvjesta janjičara.
Jedno Ture izmaknulo bilo,
ne bi l' Janku ugrabilo glavu,
da u cara uzima bakšiša;
sustignulo Jurišića Janka;
kad se Janko vigje na nevolji,
on pomenu boga istinoga,
od pojasa sablju potegao,
izvadi se, ka' nova s kovača,
pa dočeka ono Ture mlado
a na sablju i na desnu ruku,
udari ga po svilnu pojasu,
dvije pole sa konja padoše.
Ture pade, a Janko dopade,
pa sustala konja odjahao,
na turskoga gjoga uzjahao,
i uze mu sablju od pojasa
pa na Turke juriš učinio.
Pola ih je sabljom isjekao,
a pola ih caru opremio;
pa otide poljem širokijem
dvoru svome zdravo i veselo.

Jurišić i Sulejman vrlo su dobra poznata lica historijska. Pavao Obersteiner, Ivan Kacianer, Ivan Püchler i Nikola Jurišić bijahu poslanici Ferdinanda I. u saboru hrvatskom, držanom o novoj godini 1527. u Cetinju, gdje Hrvati Ferdinanda jednoglasice izabraše kraljem. Godine 1529. Ferdinandovi poslanici grof Lamberg i Jurišić dogjoše u Carigrad, da sultana sklone miru, ali se vratiše neopravljena posla. G. 1532 branjaše Jurišić, Ferdinandov vojevoda, grad Kisek proti Sulejmanovu veliku veziru Ibrahimu. Sa 700 junaka tri tjedna Jurišić odbijaše silnu tursku vojsku, napokon uz vrlo časne uvjete preda grad veziru. Ferdinand nagradi tu vjeru i junaštvo, poklonivši Jurišiću Kisek.

Ovoliko zna historija za cara Sulejmana, u koliko imaše posla s junakom Jurišićem Nikolom. Ali odkuda je pjevač naše pjesme

Digitized by Google

junaku nadjenuo ime Janka? Kako je Jurišića stavio u društvo s Markom i s nekakim iz historije sa svijem ne poznatim Markovim sestrićem Ognjanom? Ta Marko bijaše u Kosovu 1389, a Jurišić branjaše od Sulejmana Kisek g. 1532. i nebijaše nikada sultanovijem robom u Stambolu!

Hrvatska narodna pjesma pripovijeda historijska fakta sa svijem vjerno, i prema tome ne može biti ni časa sumnje, da je narodna pjesma, postavši negdje odmah poslije godine 1532, Jurišićevo junaštvo u Kiseku pjevala sa svijem vjerno, kako se dogodilo. Pjevaču je za pjesmu dovoljno materijala nugjao sam historijski factum, kako ga čitamo kod Hammera Gesch. d. osm. Reiches III. 109. i kod Katone hist. crit. T. XX. Part. I. p. 811—825 i Part. II. pag. 1034—1036. Prolazeći pjesma od 1532 sve do Vukovijeh vremena, dakle tri sta godina, iz usta u usta, ostadoše od nje, kaka bijaše iznajprije, samo imena Jurišić i Sulejman. Odakle je pjesma sve ono ostalo pribrala? To nam sviće iz stare hrvatske pjesme o Svilojeviću, koju Miklošić nagje izpisanu rukom nesrećnoga bana Petra Zrinjskog († 1671) te je priopći najprije u Slavische Bibliothek Bd. I, a onda u Denkschriften Bd. XIX, i koja glasi evo ovako:

Ali side divojka misecu govoriti,
neboga divojka:
Kaži meni, lipi misec, koj dohodiš z istoka,
jesi vidil Carigradu moga mlada Svilojevića,
zaručnika moga?
Je li i sad životu, a da su ga izgubili?
Ali side jasan misec toj divojki govoriti,
zaručnici mladi:
Jesam vidil pred včerom u lipomu Carigradu,
i hoću ti istinu nut, divojka, kazivati,
gizdava divojko,
tako mi se ne mrčati, kako istinu kazivati.
Car je činil preda se nut junaka dozivati,
car sileni turski,
tere side govoriti mladomu Svilojeviću:
Da imaš mi istinu, Svilojević, kazivati,
moj sužnju nevoljni,

Digitized by Google

što te hoću, zmožan car, ja sadahna opitati.
Ali nasta Svilojević silnu caru govoriti,
caru čestitomu:
Tako mi se gvožgja moga i nevolje oprostiti,
hoću ti ja istinu, gospodine, kazivati,
moj sileni care!
Ali nasta sileni car sužnju svomu govoreti:
koj je ono junak bio side brade do pojasa,
sužnju moj nevoljni!
koj Turaka pobijaše buzdohanom šestoperom,
tere vojsku pobijaše, i nitkor mu suprot staše,
kaurinu jednu?
Ali nasta Svilojević caru zmožnu govoriti:
Ono biše delija, koj Turaka ubijaše
s svojim buzdohanom,
side brade do pojasa, Kraljeviću vitez Marko.
A on junak koj biše, koj kopijem obaraše
vitezove moje,
tabor moj progario, i brki mu do ramena?
Ono junak bijaše Sekula sestričiću,
junak jedan vrli,
brke imal do ramena, kopjem Turak prometival.
An on junak gdo biše, mlado momče golom sabljom,
na duratom jednom,
prik tabora moga prošal, sikuć ljuto mojih Turak,
bil došal do šatora na viteškim konjem,
jedno mlado momče,
kod šatora rasikao konopce šatorove,
i ja sam se kumaj maknul, da ni me je posikao,
mene gospodina?
Ali side Svilojević caru svomu govoreti:
Ono sam ti glavom mojom na medanu,
moj čestiti care!
U rukah ti britka sablja, a na zemlji glava moja.
Ono sam ja Svilojević golom sabljom prohodio
prik tabora tvoga,
i još jesam konopce kod šatora prosikao,
i da bi se ne bil maknul ispod britke sablje moje,
moj čestiti care!.

Digitized by Google

bil bi tebe ja rasikal pred tvojimi delijami.
Ali side car sileni sužnju svomu govoriti,
sužnju nevoljnomu:
Kojum smrtjom hoćeš ginut? izberi si najvoljenju.
Tere side Svilojević caru zmožnu govoriti,
caru čestitomu:
Sabljom sam se hranio, od sablje ću i umriti:
Čini mene posaditi na mojega dobra konja,
moj čestiti care,
sablju moju da pripašu, a na opak ruke svežu,
ter me čini s janičari na medanak izvoditi,
moj sileni care!
da junaci megju sobom zavezana da me gube.
Zapovidal car delijam tri stotine janičarom,
Turkom vitezovom,
da imaju junaka pod oružjem pogubiti.
I kad Turci vogjahu zavezana sužnja mlada,
jedno mlado momče,
ali nasta jedan Turčin nut ostalim govoreti:
Što hoćemo zavezana kaurina pogubiti,
mlada Svilojevića?
Što bi nam se špotovali i ostali vitezovi!
Ali sidu prosta činit i ruke mu odvezati,
mladu Svilojeviću.
Britku sablju izmače, konjica podbodi,
mnogo Turak posiče, nut careve delije,
janičare Turke,
tere junak dovede na busiju kraljevića,
vsi Turci mu izginohu, neg jednoga propušćahu,
ranjena junaka,
koji k caru glas odnosi, kad su sužnja izgubili.

I ona Vukova hrvatska narodna pjesma II. 52 i ova ovdje jednako pjevaju, kako se u Stambolu neki zarobljeni junak oteo cijeloj četi janičara. I sultanovo pitanje i junakovo odgovaranje, i način, kako se junak ote četi janičara, sve se to u obje pjesme toli u sitne podudara, da ne može biti sumnje, te je jedna služila drugoj podlogom: po što je pjesma o Svilojeviću dvje sta godina starija od one Vukove, nema sumnje, da se ona starija kašnje s pjesmom o Jurišićevu junaštvu, kako branjaše Kisek g. 1532.

Digitized by Google

od sultana Sulejmana, spjevanom nekako odmah poslije samoga toga čina, splela u onakovu, kakova je ona hrvatska kod Vuka II. 52. Ovo spletanje dakako da se moralo dogoditi dugo poslije g. 1532, kada se historijskoga fakta o Jurišiću u Kiseku narodni pjevači više nijesu opominjali.

A ima li u priči stare hrvatske narodne pjesme o junaštvu Svilojevićevu historijske istine?

Svilojević je glasoviti Ugrin Mihael Szilágyi. Njegova sestra Jelisava bijaše žena Sibinjanin Janka. Jankov sestrić bijaše Sekula, magjarski: Ivan Zechol, ili Zekel.

Sibinjanin Janko razbi Murata II. g. 1437. kod Smedereva. To bijaše prvo junaštvo Jankovo još za kraljevanja Sigismundova. Poslije smrti Albrechta I. branjaše Janko Ugrsku od provale Turske, dok se kralj Vladislav II. boraše o prijesto s Albrechtovom udovom Jelisavom. 1441. pobi Janko Turke pod Biogradom i postane Erdeljskijem vojevodom: Sibinjanin Janko. Kao taki činjaše u boju s Turci 1441. i 1442. čudesna junaštva, bijući ih hametom i u Erdelju i u Vlaškoj. Kardinal Julijan izmiri kralja Vladislava s kraljicom Jelisavom: sjajni strategički talenti Sibinjanin Janka i junaštvo Ugara pobudilo je u zapadnoga svijeta nadu, da bi se Evropa mogla oprostiti sile turske, kada bi u Ugrskoj zavladala sloga i mir. Po smrti Jelisavetinoj (24. prosinca 1442.) mnogi pristaše njeni i njenoga sina Ladislava odoše na stranu kraljevu, ali još ih toliko i tako jakih osta uz dijete Ladislava, da se u zemlji i opet dizaše velik odpor proti kralju Vladislavu. Kardinal Julijan izmiri obje partaje. 22 lipnja 1443 pogjoše Vladislav, Sibinjanin Janko, kardinal Julijan, despot Gjorgje u onu sjajnu „dugu vojnu“ na Turke, doprijevši sve do Plovdiva, razbivši na putu silne turske vojske i otevši im silu gradova. Duša cijele vojske bijaše Sibinjanin Janko. Ovaj vogjaše prednju vojsku, u kojoj se nalazio junački ban Franjo Talović sa sokoli hrvatskimi. Velikom slavom vrati se Vladislav 1444. u Budim. Na radosni klik Ugrske i cijeloga kršćanskoga svijeta srce ti kraljevo nabuja tolikom smionosti, da, unatoč opomenâ despota Gjorgja i Sibinjanin Janka, odluči odmah ljeti iste godine poći na Turčina, e da bi ga bacio iz Evrope. Kraljevo i kardinalovo nastojanje oko saborskih poslanika skloniše napokon ugrski državni sabor na jednodušni zaključak, da treba doista onom namjerom na Turčina udariti. U Segedinu dogjoše pred kralja (srpanj 1444) sultanovi poklisari i učine s kraljem mir, po Ugrsku vrlo koristan: despotu Gjorgju bi izručena

Digitized by Google

cijela Srbija, iz koje se Turci isele. Kardinalu Julijanu bijaše taj mir mrzak, te ti osvjedoči bijedna kralja, da Turčinu ne treba držati vjeru, ni na evangjelje zakletu, i kralj se prevjerivši vjerom diže na sultana.

Kod Varne sretoše se vojske Murata II. i kralja Vladislava. Poljak Dlugos (kod Katone XIII. P. II. p. 347) opisuje razredbu kraljeve vojske ovako. Na lijevom krilu stao je sam vojvoda s pet barjaka. Kraj ovih čete Vlaške i na desno „vexillum nigrum Ungarorum". Za ovim barjak Erlavskoga biskupa Šimuna Rozgona; post quod et gentes Mathkonis de Tallocz (Matko Talović) bani Sclavoniae, sub Franconebano (Franjo Talović) germano suo i t. d. Ljubić (Ogledalo II. 48) kaže, da lijevim krilom zapovijedahu ban Franjo i njegov brat Ivan, prior Vranski. Poljak pripovijeda o kraljevu janaštvu čudesa, o Janku i Ugrih govori vrlo ružno, ali očito da je i prevelika hvala i pogrda partajična. Za našega bana i Poljak spominje pohvalno „ad defendendum vexillum S. Ladislai Julianus legatus et Franco banus accurrerunt cum equitibus vix 200." Mailath (Gesch. d. Magjaren. 2. 181) kaže: Turci se poredaše po svom običaju: Begler-beg Anatolski stajaše na desnom, begler-beg rumelski na lijevom krilu, u sredini sultan s janjičari, Anatolske čete biše od Hrvata i Erlavskoga biskupa jedna za drugom potučene i bačene. Biskup Varadinski, spazivši gdje Hrvati i Erlavski biskup gone Turke, ostavi bez potrebe svoje mjesto, da i on pomogne tjerati. Goneći naigju svi skupa na jaki turski kor i budu bačeni natrag. Sve se razbježa, samo ban hrvatski dovede svoje čete na njihovo mjesto. Sad ti Turci salete Hrvate sa svih strana i bace ih na ogradu, od kolâ spletenu. Tu im doteče u pomoć Janko i baciše Turke natrag. Sada kralja žali bože skloniše njegovi ljudi te se i oni dadu na gonjenje. Kralj se sruši s ranjena konja, neki stari janičar odsiječe mu glavu: sve što ne pogibe, nagne bježati; Janko došavši, da učini red, nije već uspio.

Laonikos Halkokondylas o samom boju pripovijeda ovako. Boj započe. Janko vojevoda udari na pašu Asijskoga (to je paša Anatolski) i natjera mu vojsku u bijeg. Kralju na lijevo stajaše sultanova Evropska vojska (beglerbeg rumelski). I taj nagne bježati. Vlasi tjerajući ih, orobe im tabor, i nehtješe se dalje boriti, nego se vratiše u svoje tabore. Janko razbivši sa svim Asijsku vojsku, moljaše Vladislava i zaklinjaše, da se ni on ni njegovi ljudi ne bi maknuli, dok se na vrati k njima, razbivši i evropsku vojsku. Dok se Janko nagonjaše i pregonjaše s beglerbegom rumelskim

Digitized by Google

te ovaj i sam u boju pogibe, ovo se oko kralja Vladislava dogodi. Bijaše oko njega ljudi, koji navigjahu Janku s njegova junaštva. Videći, kako Janko lijepo i dostojno bojem upravlja, kako rasu Natoljence, a ljuto bije Rumeljce, ovako ti kralju uzeše govoriti: kralju! šta tu stojimo pa čekamo na Janka, puštajući ga, kao da do njega nema muža, koji bi neprijatelja svladao? Sramota po nas, što ovdje stojimo bez posla, a sluga tvoj da ide na neprijatelja. Kralj naš treba da čini junaštvo, koje će se po svuda slaviti. On, goneći toliku vojsku u bijeg, biće slavan do vijeka, ti pako, stojeći tu tako, bićeš sraman i sav trag tvoj. Udrimo na janjičare i sultana: ti si kralj, pa je pravo da se biješ s kraljem. Kralj podbode konja, udariše svom silom na sultana. Tu bude kralju konj ranjen, i kralj spade. Janjičari glavu njegovu ponesu k sultanu. Kaže se, da sultan već bješe naum bježati, ali ga neki Turčin zaustavi. Videći Ugri, gdje kralj pogibe, htješe ga mrtva izvaditi, ali im ne bi možno. Sve udari u bijeg.

Drugi izvori u raznih varijacijah složno govore, da kralj Vladislav u boju pogibe od turske ruke; ali ima jedan samomu boju suvremeni svjedok, od kojega učimo, da je ostalo nepoznato, kako kralj pogibe. *Ivanić* pripovijeda (Katona XIII. 2. pos. p. 379): „Aliquamdiu dubitatum est et nunc etiam a multis dubitatur, ubi et in quo loco regis Vladislavi mors acciderit. Periit in hoc bello, sed corpus seu cadaver eius post obitum non repertum aut visum fuit. Et licet multi multa loquantur; verior tamen et famosior opinio est, quod rex ipse eodem die, quo pugnatum est, prope locum ipsius pugnae in *quandam parvam vallem seu fossatum* lapsus est, et ibidem inter alios multos, qui fugientes in ipsum fossatum corruebant, occubuit. Vel secundum quod quidem certi dicunt, inibi prope fossatum, quum jam esset diluculum, cum Turcis, se insequentibus, pugnam de novo instituit, et post ipsam pugnam, quia ex apostemate pestilentico multum infirmus erat, ad partem se subducens, ea nocte expiravit, nec amplius ab aliquo suorum visus dicitur.“

Nasljednik Vladislavov: Ladislav, bijaše još dijete. Ugri svibnja 1446. izabraše vojevodu Janka gubernatorom. Što je Janko imao posla s grofovi Celjskimi, koji već zaokupiše gotovo svu Slavoniju, što s Drakulom Vlaškim, što s Fridrikom Austrijskim, ne spada k našemu poslu, samo toliko pominjemo, da je Janko banom Slavonskim postavio *Ivana Sekulu*. (Miklošić ga piše *Zechol*; i od toga oblika doista hrvatski izlazi: *Sekula*, jer u tugjih riječi *o* u hr-

Digitized by Google

vatskom bude *u*). Kod Turoca (Katona XIII. 603) piše se ‚*Zekel*', tako i Maylath 2. p. 192. Turoc kaže, da Sekula bijaše „consanguineus d. gubernatoris". Ljubić veli „nećak". Narodna stara hrvatska pjesma zove ga postojano „sestrićem" Jankovim. Vukove pjesme „nećakom" i „sestrićem". Sekula sazva 1447. stališe Slavonske u sabor u Gorjane, pa tu i Hrvati priznaše Janka gubernatorom države.

Janko skupi što mogaše veću vojsku na Turke. Sokole hrvatske privede i opet ban Franjo Talović. Despot Gjorgje (i 1444. ostade vjeran sultanu Muratu, zaustavivši Gjorgja Kastriota, te nije mogao prispjeti za vremena k Varni kralju u pomoć) ne htjede se odmetnuti od sultana, pače ga potajno izvijesti o Jankovu pohodu: Murat obsjedaše Kastriota u Kroji. Zemlja despota Gjorgja bude poharana. Mjeseca listopada 1448. sustigoše se vojske Muratova i Jankova na *polju Kosovu*. Prvi dan (8. listopad 1448.) udariše se vojske u podne i bijahu se do noći. Ranim jutrom boj se obnovi i bijaše se cijeli dan: Turci obigjoše našu vojsku i malo se ko spase. Tu pogibe i Sekula, ban Franjo Talović i jedan Frankopan (Ljub. Ogledalo II. 50). Janka ulove Srbi i despot ga Gjorgje jedva pusti slobodna.

Janko se oslobodi. Murat umrije, naslijedi ga 1451. Mehmed II. Ladislav dogje 1452. u Ugrsku. Mehmed uze 1453. Carigrad na juriš, oplijeni Srbiju i zarobivši 50.000 Srba vrati se u Jedrene. Janko i despot Gjorgje razbiju i unište Firusbega, kojega Mehmed s 32.000 ljudi bješe u Srbiji ostavio. Janko se vrati u Ugrsku, Gjorgje izmiri se sa sultanom, plaćajući mu 30.000 dukata harača.

1456. dogjoše Janko i Kapistran u pomoć Biogradu, u kojem se šura Jankov: *Mihajlo Szilágyi* (*Svilojević*) branjaše od goleme vojske Mehmedove. U najposljednji, ali još u pravi čas stiže Svilojeviću pomoć, i Biograd bi oslobogjen. Kršćanska vojska otisne se iz grada za turskom. Turci, i sam sultan, branjahu se iz svoga tabora kao lavovi; ali i sultan bude ranjen, vojska mu premožena, u bjeg nagnana, i tek u Jedrenetu zaustavi se bježanje.

Sibinjanin Janko umrije 11. kolovoza 1456. u Biogradu. Odmah druge godine: 1457. umrije i kralj Ladislav. Ugri se ne mogoše sporazumjeti, koga da izaberu kraljem. *Mihajlo Svilojević*, šura Jankov, dogje k izboru s 20.000 vojske, i 24. siečnja 1458. bude na veliku radost svega naroda kraljem izabran Jankov sin Matijaš, a, budući ovaj još veoma mlad, Mihajlo Svilojević gubernatorom za pet godina. Mladi kralj, ne trpeći uza se skrbnika, dade Svilo-

Digitized by Google

jevića uloviti. Kuhač izbavi svoga gospodara Svilojevića uze, i poruka junakova mladu kralju, da mu se harniji iskaza kuhač, nego li nećak, tako je mlada kralja dirnula, da se s ujakom izmirio.

Papa je iz svih sila nastojao, da se digne vojska na Turčina, koji 1459. Srbiju zasužnji. Prvi se baci na Turke g 1460. *Mihajlo Svilojević.* Skupivši o svom trošku vojsku naigje na Turke kod Smedereva. Zametnu se ljuta i krvava borba. Turaka bijaše toliko, da obigjoše krila Svilojevićeve vojske. Videći junak, da je sve propalo, baci se u najgušće redove turske, da bi tu našao smrt, ali druga mu bi sugjena: Turci njega i vojevodu njegova Labalana zarobiše i odvedoše u Carigrad, gdje Svilojevića staviše na muke i smakoše, a Labalana isprosi si neko Ture na dar, da njime odkupi svoga sina, od Ugara zarobljena.

Ispripovijedavši ovako po Katoni, Majlatu i Ljubiću sve zgode, koje se vežu o život Mihajla Svilojevića, da vidimo, imali u staroj hrvatskoj pjesmi o Svilojeviću historijske istine?

Svilojević pade doista g 1460. u tursko sužanjstvo. Historija nas uči, da Svilojevića u Carigradu umoriše. Što ovaj faktum narodnomu pjevaču nije poznat, tomu ćemo se isto tako malo čuditi, kao i slobodi pjesničke fantazije, koja je o silnom junaku smislila onaj junački način, kojim da se oslobodio sužanjstva. U pjesmi ne pominje se ime sultanovo. To je karakteristika svih starih hrvatskih narodnih pjesama prema mlagjim, koje su kod Vuka zabilježene. Ja mislim, da bi ova karakteristika mogla služiti svjedočanstvom, kako su one stare pjesme upravo u hrvatskih zemljah, od hrvatskih pjevača spjevane; tijem pjevačem imena sultanâ nijesu bila onoliko znana, koliko hrvatskim pjevačem u zemljah turskoga carstva, gdje su pjevači ta imena svak dan imali prigode slušati. Naša pjesma pominje Svilojevića u društvu sa Sekulom, pa to je doista historijski istinito Pominje ga još u društvu s Kraljevićem Markom. Ovo već nije historijska istina, jer Marko bijaše tada gotovo 100 godina mrtav. Nu čim pjesma pominje Svilojevića i „sestrića Sekulu“ vrlo se je lako domisliti, koga pominjaše trećega, dok njen sadržaj još bijaše historijski posvema vjeran. I stare hrvatske pjesme i mlagje kod Vuka zabilježene vrlo dobro znaju za „ujaka“ Sibinjanin Janka i njegova „sestrića“ ili „nećaka“ Sekulu: ta se dva lica u narodnoj pjesmi vrlo često pominju jedno pored drugoga. (Miklošić 12. 14 16. 17. 19. 20. 21. Vuk II. 85. 86.). Pjesma o Svilojevićevu ropstvu zabilježena je u drugoj polovici 17. stoljeća, dakle 200 godina poslije fakta, o kojem je u njoj go-

Digitized by Google

vora. U to vrijeme izmijenio se originalni njen sadržaj toliko, da je mjesto Sibinjanin Janka došao u nju Kraljević Marko. Naš Kačić i Miklošićeve stare hrvatske narodne pjesme uče nas, da Sibinjanin Janko bijaše heros κατ' ἐξοχήν hrvatske narodne epike 15. i 16. vijeka. Ko zna historiju Jankovu, ne će se tomu ni malo čuditi. Teže je razumjeti, kako je u mlagjoj hrvatskoj narodnoj pojeziji onakim herosom postao Vukašinov sin — Kraljević Marko, ali kada je već postao, sa svijem je lako razumjeti, kako je mlagji narodnji pjevač Janka zamijenio Markom.

Dakle naša stara hrvatska narodna pjesma toliko je ostala vjerna historiji, da će svak, koji se malo u historiju razumije, vrlo lako pogoditi, kakim su putem u pjesmu ušla fakta, historijskoj istini protivna. Sultan Mehmed II pitaše g. 1460 roba Svilojevića: ko je ono mojim Turkom i meni onoliko jada zadao? Svilojević mu odgovori: jedan bješe vojevoda Janko (mlagji pjevač stavi Kraljevića Marka), drugi sestrić Sekula, treći ja glavom i t. d. Janko, Sekula, Svilojević doista da su u mnogih starih hrvatskih pjesmah nerazdružni drugovi. (Vidi sve gori pominjane pjesme o Janku i Sekuli.)

A kaki ono boj misli sultan, pitajući g. 1460 Svilojevića, ko mi tada zadade onolike jade? Naša pjesma žali bože ne pominje boju imena, nu iz gore priopćena historijskoga nacrta vidjeti je jasno, da se tu misli boj pred Biogradom g. 1456. Tu su Janko i Svilojević vojsci Mehmedovoj doista zadali tri sta jada; a i samoga sultana su ranili, na što kao da pokazuju stihovi 29—31 u našoj pjesmi.

Nu u boju pred Biogradom g. 1456 nije se mogao desiti sestrić Sekula, jer taj bijaše tada 6 godina mrtav: Sekula, kako čusmo, pogibe g. 1448. na Kosovu.

Vidjeti je iz svega, da o čitavoj gori nacrtanoj perijodi hrvatske historije morahu narodom kolati vrlo mnoge pjesme, koje se preljevahu i prepletahu jedna s drugom. Boj na Kosovu g. 1448. i boj pod Biogradom 1456. i sužanjstvo Svilojevićevo 1460 tako se brzo jedno za drugim dogodilo, da su već u vrlo staro doba pjevači vrlo lako nešto iz pjesme o Kosovu uzeli u onu, koja pjevaše boj pod Biogradom i uzvratno. Hrvatska pjesma o Svilojeviću mislim da pjeva boj pred Biogradom, pa je samo iz Kosovske pjesme uzela ime Sekulino.

Još mlagji pjevači hrvatski još su gore izpremiješali aferu boja pred Biogradom i Svilojevićeva sužanjstva s bojem Kosovskim. U njihovih je pjesmah Mehmed II. pitao roba Svilojevića, ko ono

Digitized by Google

krdisaše moju vojsku u Kosovu (to već nije istina, jer u Kosovu bijaše vojska Muratova), a Svilojević reče: prvi Kraljević Marko (mjesto Sibinjanin Janko), drugi Markov sestrić (valja da se pominjaše kao u Vukovoj II. 52. već neko drugo ime, ne Sekula), treći ja i t. d.

Istom s ovakovom pjesmom slila se je dugo poslije g. 1532. u jednu ona pjesma, koja pjevaše kako se g. 1532. u Kiseku Jurišić branio od Sulejmana, pa iz te mješavine posta Vukova II. 52: *Sulejman* ne *Mehmed* pita roba *Jurišića* ne *Svilojevića*, ko mu ono krdisaše vojsku u Kosovu; prvi Marko, drugi sestrić Ognjan, treći ja i t. d.

Ako su sve ove kombinacije pravo izvedene, vrlo je poučno, da se upamti, kako se željeznom žilavosti „sujet“ pjesme kroz vijekove čuva nepromijenjen, i samo se imena svak čas mijenjaju. Ali i ovom izmjenom historijskih imena novije se hrvatske narodne pjesme žali bože tako silno preobraziše, da nam njihov historijski sadržaj postaje često sa svijem nerazumljiv. U tom poslu veliku nam pomoć nose stare narodne pjesme: njima se ne samo bistri historijski sadržaj mnogih danas pjevanih pjesama, nego nam se njihovom pomoću očituje i cieli proces mijenâ, koje je narodna pjesma prošla, dok je napokon dobila svoj sadašnji sadržaj i oblik.

O boju na Kosovu g. 1448. ima i starih, i danas još pjevanih hrvatskih narodnih pjesama. Za čudo je kako nijedna od svih tih do sada poznatih pjesama ne pripovijeda vjerno historijskoga dogagjaja, a o samom boju govori tek pripadom. U svih tih pjesmah žali se za jednim faktom samoga boja: za mrtvim Sekulom.

U pjesmi kod Miklošića dvanaestoj tri bana Ugričića: Ugrin Janko vojvoda, crni ban Mihajlo (to je Mihajlo Svilojević, kako svjedoči pjesma kod Miklošića 17) i Sekula Drakulović dogjoše kralju Budimskomu Vladislavu, da njegovu sestru isprose za Sekulu. Kralj s banovi odšetao je u bijele dvore, gospoda tu poju, sestra išeta megju nje, svi se digoše na noge.. .

Ovo je očito samo početak onoj pjesmi, koja nam je sačuvana kod Miklošića 17. Tu Ugrin Janko vojevoda, Mihajlo Svilojević i Sekula[1] Drakulović dogjoše prositi kraljevu sestru za Sekulu, pa jer kralj i sestra njegova pristaju, Sekula prstenuje djevojku. Brzi

[1] Stare hrvatske pjesme imaju nominativ Sekulo, gen.: Sekula (dat. Sekulu, voct. Sekule; ja sam svigdje uzeo kako je u današnjoj hrvatskoj pjesmi, kod Vuka II. 85. 86.: nom.: Sekula, gen.: Sekule i t. d.

Digitized by Google

glasi dogjoše kralju, da se care spravlja s vojskom u Kosovo. Janko dovede vojsku u Kosovo. Janko zaklinje Sekulu, da ne udara na carske šatore. Sekula ne sluša „dunda“ Janka. Turci ga strijelami izraniše i Sekula se s griješnom dušom razdijelio. Razumjevši sestra kraljeva iz Jankove knjige crne glase:

Zlatni prsten smaknula sa desnice ruke svoje,
i pogje se žalosna s prstenkom razgovarati:
Što bih ti se nagledala, b'jela lišca Sekulova,
ovu ću se ogledat' u Sekulov zlatni prsten!
A ko bi me dobavio desne ruke Sekulove,
da mi se je žalosnoj za života nagledati[1]
ja bih njega kraljica l'jep'jem darom darovala.

Ako je pjevač Miklošićeve dvanaeste pjesme izostavio drugu polovicu pjesme sedamnaeste; u pjesmi je četrnaestoj kod Miklošića izostalo nešto od početka pjesme sedamnaeste. (Još se ova pjesma 14 daleko odklonila od historije, pjevajući da na Kosovu pogiboše i kralj Vladislav, i Janko, i Mihajlo i Sekula). Očito je pjevač izostavio nešto, kada svoju pjesmu počinje ovako abruptno:

„Stade ti ih gospogja uz trpezu darivati
Ugričiće banove“.

Banovi Ugrin Janko, crni ban Mihajlo, i Sekula daruju na uzvrat kraljevu sestru: vjerenik „Sekula (daruje) zlatan prsten od hiljade“. Banovi odilazeći govore kraljevoj sestri:

„Moli boga, divojko, da se iz Kosova zavrnemo,
er ćemo te mi, divojko, druz'jem darom darovati,
mlada i gizdava.“

U Kosovo odjezdili, i u Kosovu poginuli. Sestra kraljeva se pita, koga da žalim: Janka? crna bana? Sekulu? ili braca Vladislava?

---

[1] Ove nas riječi vrlo mnogo opominju pjesme kod Vuka II. 48, za koju i sam Vuk reče, da je hrvatska pjesma. Dva gavrana donesoše desnu ruku mrtva Damjana Jugovića:

Uze majka ruku Damjanovu,
okretala, prevrtala s njome,
pak je ruci tijo besjedila:
moja ruko, zelena jabuko!
gdje si rasla, gdje l' si ustrgnuta!
A rastla si na kriocu mome,
ustrgnuta na Kosovu ravnom!

Digitized by Google

Janka neka žali majka i ljubovca, crna bana Mihajla sestra i ljubovca, Sekulu vjerenika l'jepe Srbinke divojke, ja ću plakati braca moga, koji nema majke ni ljubovce.

Pjesma 12. i 17. prikazaše vjerno historijski factum, da mladi Sekula pogibe na Kosovu 1448. Ovo se je Kosovo hrvatskih pjevača moralo vrlo dojmiti, jer strašan tu bijaše pokolj, a pogiboše ban hrvatski Franjo Talović, jedan Frankopan i ban slavonski Sekula. Koliko je historijske istine u vjeridbi Sekulinoj s kraljevom sestrom, ili s drugom djevojkom iz najviših aristokratskih kuća, nijesam mogao iznaći. Što pjesma 14 pjeva, da na Kosovu g. 1448. pogiboše i kralj i Janko i Mihajlo i Sekula, u tome biće, da se ta pjesma smiješala s onom o Kosovu 1389., gdje pogibe Lazar i sva njegova vojska. Kao što za ovo Kosovo 1448., tako i za ono 1389. ima prekrasna hrvatska narodna pjesma, u kojoj se pripovijeda, kako tri najkrasnija junaka (Miloš Obilić, Kosančić Ivan, Toplica Milan) prose djevojku za jednoga izmegju sebe, ali bog je drugačije dosudio; to je vrlo dobro znana pjesma „kosovka djevojka" kod Vuka II. 50. U pjesmi kod Miklošića 14. prstenovavši Janko, Mihajlo, Sekula, kraljevu sestru, praštaju se od nje riječmi:

„*Moli boga*, divojko, *da se iz Kosova zavrnemo*,
er ćemo te mi, divojko, druz'jem darom darovati;"

u „Kosovki djevojci" Miloš, Ivan, Milan svak djevojci govori:

„*moli boga*, draga dušo moja,
da ti s' zdravo iz tabora vratim,
uzeću te itd."

Kosovo, o kojem radi Vukova II. 50., dakako da je starije od Kosova u Miklošićevoj 14. pjesmi, ali ova posljednja davno je prije Vukove zabilježena, pa jer se u ovoj pominju sve sama historijska vrlo dobro znana lica, ja bih rekao, da je ono snubljenje kraljeve sestre kašnje pjevačem hrvatskim u turskih zemljah, gdje je ostajala življa uspomena Kosova 1389., poslužilo ponukanjem i primjerom, te su onaj historijski factum prenijeli na sasvim općenita historijska lica: „Kosovka djevojka" kako već ime svjedoči biće pjesnička generalizacija, a i Toplica Milan, Kosančić Ivan općenita su pjesnički smišljena imena, uzeta od rječica u Kosovu polju; u staroj pjesmi kod Miklošića 6. stih 146 zovu se junaci: Ivan Milan i Nikola Kosovčić.

Digitized by Google

Žalost rad Sekuline smrti u Kosovu pjeva još pjesma kod Miklošića br. 18. Jankova sestra Rude piše bratu u Kosovo, neka joj pošlje Sekulu, da ga vjeri i oženi. Janko joj odgovara već sam ga vjerio i oženio, sagradio sam u Kosovu dvore, pred dvori bijelu raku. Rude dogje s darovi u Kosovo. Tu nagje manastir i upita kalugjere, ko li je sagradio taj manastir? — Ugrin Janko ga je sagradio, i pred manastirom raku, u koju je sahranio Sekulu. — Otvorite mi raku, tako vam boga! — Otvoriše raku, i Rude pade mrtva.

O Jankovu bježanju iz Kosova govori pjesma kod Miklošića šesnaesta. Ranjen junak pade pod Jankov šator; i nosi mu crne glase, kako su Turci mnogo vojske pogubili; crna[1] bana Mihajla živa su uhvatili (to je pjevač uzeo iz one pjesme, koja je radila o sužanjstvu Svilojevićevu g. 1460.); Sekulu su smrtno izranili i t. d. Janko sa svojom slugom pobježe iz Kosova i srećno stiže u svoje dvore.

Kako Janko u Kosovu sestriću Sekuli za konja daruje grad Sutiscu, to pjeva kod Miklošića pjesma 19.

I Miklošićeva 21. i Vukove II. 85. 86. pjevaju meni sasvim nerazumljivu priču, kako Janko ustrijelivši u Kosovu zmiju, time ubi mladoga Sekulu.

Evo pred nama dosta pjesama, koje rade o Kosovu 1448., ali se nijedna ne bavi samim bojem, koliko znamenitost toga velikoga akta historijskoga zaslužuje. Prem je Kosovo 1389. mnogo starije, o njem ipak ima toliko pjesama, da se danas daje kud i kamo ljepša pjesnička cjelina sastaviti, nego li o Kosovu 1448., od kojega nema nego puka fragmenta opjevana. Kako je to došlo, nije teško dokučiti. Kosovo 1448. koliko se i je svršilo po nas žalosno, nije ipako u narodu hrvatskom za sobom ostavilo onako tužnih tragova, kao što je u zemljah carstva turskoga Kosovo 1389. Ako se katastrofa od g. 1448. i jest Hrvatske strašno dojimala, nadolazilo je poslije nje u državnom životu ugarsko-hrvatskom još mnogo gorih, pred kojima je ona padala u zaborav. A ko zna koliko se u Hrvatskoj pjevaše o Kosovu petnaestim i šesnaestim vijekom, dok poslije u vijeku sedamnaestom nestajaše epskoga doba u ži-

[1] Miklošić štampao je iz rukopisa vjerno: „Cara, bana Mihaila živoga su ufatili“, nu pošto ovo nema smisla, a inače uz Mihajla bana gotovo svak put stoji epiteton „crni“, nema sumnje da se ovako ima ispraviti.

Digitized by Google

votu državnom, i narodna se pjesma ugibala i ugnula napredovanju poretka te mira u državi, i kulture te prosvjete u svih slojevih naroda? U zemljah turskoga carstva ostavilo je Kosovo 1389. za sobom mnogo žalosnije tragove. Petnaestim vijekom ugasnuo je državni život Srbije, Bosne i Hercegovine, ali jer se u tih zemljah i pod turskim igom nastavljaše epski vijek, u koliko samo ratovanje smijemo tako nazvati, to zarobljeni narod, ako i nije imao prilike, da u novih pjesmah nastavlja državnu historiju svoju, imao je ipak dosta ponukovanja, da bonu uspomenu srećnijih vremena oživljuje, čuvajući sve do današnjega dana pjesmu o slavi i žalosti svojih djedova.

Najpodpunija pjesma o Kosovu g. 1448. je Miklošićeva sedamnaesta. Pored ove ima još jedna, do sada nepoznata, to je pjesma, koju izvadih iz onoga rukopisa Osmana:

„Kad se kralju Vladislave na Kosovo odpravljaše."

Ali ova pjesma, prem se u njoj Kosovo izrijekom pominje, ne radi o njem, nego o boju kod Varne 1444. Kod Varne poginuo je kralj Vladislav. Hrvatska narodna pjesma ostaje vjerna historijskomu faktu, a ko pročita šta o boju kod Varne pripovijeda Grk Laonikos Halkokondylas, pa s tijem pripovijedanjem poredi, šta govori naša hrvatska pjesma, lako će razabrati, koliko se pjesma i historik u svom pripovijedanju divno podudaraju. Laonikos doista pripovijeda, da se kralj u boju rani, i Turci ga ubiše, pa to će biti historijski istinito, jer se podudara s drugijem historijskijem vijestima; nu da se na našoj strani odmah poslije boja nije znalo, što bi od kralja, nego se dugo svašta govorilo, to nas opet uči suvremena historijska notica Ivanićeva. Ivanić kaže „famosior opinio est, quod rex prope locum ipsius pugnae in quamdam parvam vallem seu fossatum lapsus est, et ibidem occubuit," i za to se nije čuditi, što naša pjesma pominje „glas", da je kralj „u kalovijeh poginuo".

O metru ove pjesme imamo ovoliko upamtiti. U njoj je stih od 15 slogova pomiješan sa stihom od 16 slogova. Porediv̀ši brojevno razmjerje tih dvaju stihova, vidimo da je onaj od 15 slogova mnogo običniji: od 179 stihova 113 ih je od petnaest, a samo 66 od 16 slogova, dakle je onih gotovo dva puta koliko ovih. S akcentom pjevačkim shema stihova od 15 slogova ovaki je:

– –, – –, – – – ‖ – –, – –, – –, – –.

Digitized by Google

Stih 2. Riječ ‚sarsku' nije u rukopisu čisto ispisana. Novaković u Jagićevu Arhivu III. 2. str. 454 ‚sarsku' čita ‚srsku', pa misli da je to koliko ‚srpsku'. U svojoj hrvatski pisanoj knjižici „srpske narodne pjesme i t. d. Beograd 1878", da bi utvrdio tu svoju konjekturu, pominje g. Novaković iz Miličevićevih „putničkih pisama Beograd 1865" oblik ‚srvski'. ‚Srvski' doista ni malo ne dokazuje, da bi se ‚sarski' imalo čitati ‚srpski', koje odbija i sama naša pjesma, govoreći sveudilj samo ‚Ugrin' ‚ugrska gospoda' ‚Ugričići'. Kako je u rukopisu ‚sarski' nejasno pisano, moglo bi biti, da imamo čitati ‚carski', a to bi moglo značiti onu križarsku četu, kojom kardinal Julijan kod Varne zapovijedaše. Ako uzmemo, da se po primorju *c* govori kao *s*, ne treba ni da mijenjamo rukopisni *sarsku*. Za *c*, koji u hrvatskom jeziku posta od *ts*, ima potvrde, da se govori kao *s*: Marul. str. LXVI. *hrvacki* tako i str. 60, ali Starine I. 230: *hrvaskoga*, i pjesma o smrti Zmajevoj, koju dalje priopćujemo, ima stih 68: *Hrvasku*. I za *c*, koji nije istom u hrvatskom postao od *ts*, ima potvrde, da se izgovara kao *s*: ‚jedan od židov doni *osta* tere žuči' Marul. 188. ‚žuči tere *osta* mene napojiše' Marul. 209. 3. ‚i sobom' biće ‚i sa sobom'; akcenat pjevački u malo kojem stihu se podudara s akcentom gramatičnim. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 13. 14. 17. 18. 19. 20. 22. 24. ‚oni se' biće ‚oni ti se'. 25. 27. 29. 30. 31. 32. 33. 35. 36. 37. 41. ‚n'je' rukopis ‚nije'. 43. 44. 45. 46. 50. 52. ‚malahno se bjehu' ‚bjehu [ti] se malahno'? 52. 54. ‚govorit' rukopis ‚govoriti'. 55. 56. 59. 60. 62. 64. 65. 67. 68. 69. 71. 72. 75. 76. 78. 79. 81. 82. 83. 86. metrički: níjè-sú snì-jégòvì. 89. 90. 91. ‚tri vota' ‚tri [je] vota'? 93. 94. 101. 103. 106. 107. 108. za cijelo da će biti ‚sa najveće Turaka'. 110. 112. 114. ‚riješe zvat': ‚rajše zvat'? 117. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 136.: vójskù je‿Ankò rázbìò. 137. 138. 139. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 154. 156. 157. 159. 160. 164. 165. 166. 167. 168. 170. 172. 173. ‚ne bila' rukopis: ‚ne bi bila'. 174. 178. 179.

S akcentom pjevačkim shema stiha od 16 slogova ima ovako lice:

´ —, ´ —, ´ —, ´ — || ´ —, ´ —, ´ —, ´ —

Takovi su stihovi: 1 ‚kad' rukopis ‚kada'. 10. 11. 12. 15. 16. 21. čitaj: ópèt, ćémò, sé vèséliji. 23. 26. 28. 34. 38. 39. 40. 42. 47. 48. 49. 53. 57. 58. 61. čitaj: u‿ovem. 63. 66. 70. 73. ‚na‿seliti' rukopis za cijelo da krivo ‚naselit'. 74. 77. 80. ‚dozivati' rukopis za cijelo da krivo ‚dozivat'. 84. 85. 87. 88. 92. 95. 96. 97. 98.

Digitized by Google

99. 100. 102. 104. ‚sa' rukopis ‚s'. 105. 109. 111. ‚n'je' rukopis ‚nije'. 113. 115. 116. ‚govoriti' rukopis za cijelo da krivo ‚govorit'. 118. 119. 127. 135. 140. 141. ‚bjehu tada Ugričići *od jednaya* poginuli' Vuk Branković dovikuje Milošu (Denkschriften XIX. pjesma 6. stih 210.): ‚sad ćeš meni sve zube *objednaga* zaplatiti'. Mislim da i ovdje imamo čitati: *od jednaga*, a ovo će biti što i: *od jednoga*; Banović Strahinja dovikuje stariši dervišu (Vuk. 2. str. 278): ‚ne žali me, brate *od jednoga*'. 142. 153. 155. 158. 161. ‚da t' je' rukopis ‚da ti je'. 162. 163. 169. 171. 175. 176. 177.

II.

Da bi se bolje razabrala historijska znamenitost i druge stare hrvatske narodne pjesme, na koju se namjerih u onom rukopisu Gundulićeva Osmana, treba da prije nje vidimo što kaže hrvatska narodna pjesma kod Vuka II, 91:

Smrt Jova Despotovića.

Razbolje se Despotović Jovo
u Srijemu u toj zemlji ravnoj
u lijepu selu Kupinovu,
na smrt je se Jovo razboljeo
pa dozivlje slugu Milutina:
Milutine, vjerna moja slugo!
ti upregni konje u hintove,
pak ti trči, štogogj brže možeš,
Krušedolu b'jelu manastiru,
te mi zovni mog rogjenog brata,
moga brata, Maksima vladiku,
i kaži mu, ništa ne zataji,
da sam se ja na smrt razboljeo;
pak odanle okreni hintove,
trči brže mjestu Berkasovu,
te mi zovni moju staru majku,
staru moju majku Angjeliju,
al' njoj nemoj pravo kazivati,
da sam se ja na smrt razboljeo,
već joj kaži od mene pozdravlje,
da se ja sad na vojsku opremam
preko mora za devet godina,

Digitized by Google

pa je zovem, da me blagosovi.
To je sluga hitro poslušao,
te upreže konje u tri reda,
ode pravo divnu Krušedolu,
te kazuje Maksimu vladici,
da se Jovo na smrt razboljeo.
Pak odanle okrenu hintove,
ode pravo mjestu Berkasovu,
te kazuje majci Angjeliji,
da se Jovo na vojsku oprema,
preko mora za devet godina,
pak je zove, da ga blagosovi.
Veli njemu majka Angjelija:
Milutine, naša vjerna slugo!
pričekaj me tri bijela dana,
dok um'jesim bijele kolače
i dok spremim tanane košulje,
da ponesem na dar mome Jovu.
Al govori sluga Milutine:
oj boga mi, gospo Angjelija!
Jovo tebe čekati ne može,
jer je njemu hitna knjiga došla;
već ponesi u brašnu kolače,
a košulje u bijelu platnu.
Od ina se majci ne mogaše,
veće spremi u brašnu kolače,
a košulje u bijelu platnu,
pake sjede u lake hintove,
otidoše preko Sr'jema ravna.
Kad su bili blizu Kupinova,
oko dvora sluge gologlave,
a pušteni konji po livadi
bez sedala i bez pokrovaca,
niť se čuju bubnji ni svirale,
niť se viju alaji barjaci.
Tad' govori majka Angjelija:
Milutine, naša vjerna slugo!
kad se Jovo na vojsku oprema,
što mu sluge idu gologlave?
što s' pušteni konji po livadi

Digitized by Google

bez sedala i bez pokrovaca?
što ne biju bubnji i svirale?
što s' ne viju alaji barjaci?
Veli njojzi sluga Milutine:
Draga gospo, majko Angjelija!
valja da je gospodar na ručku,
pa u zdravlje pije rujno vino
i za srećna puta boga moli,
za to su mu sluge gologlave;
što su vrani konji po livadi
bez sedala i bez pokrovaca,
pušteni su da se ponapasu,
spremaju se dalek' putovati;
bubnji bili, pak su i prestali;
vijali se alaji barjaci,
dunu vjetar od Fruške planine,
pa barjake zemlji položiše.
Kad su bili pred bijele dvore,
tu se majka jadu dosjetila;
kad uljeze u bijele dvore,
al' se Jovo sa dušicom bori,
više njega Maksime vladika,
čati bratu samrtnu molitvu.
Kad to vigje majka Angjelija,
zakukala kano kukavica:
Jao Jovo, moje rane grdne!
što će, Jovo, Srijem zemlja ravna?
što će, Jovo, tvoji b'jeli dvori?
što će, Jovo, tvoji vrani konji,
vrani konji i sivi sokoli?
što će, Jovo, tvoje pusto blago?
što će, Jovo, tvoja vjerna ljuba,
što će, Jovo, tvoja stara majka?
Tad' se Jovo iz mrtvih povrati,
pa mrtvačkim progovara glasom:
Srijem zemlja steć' će gospodara
il' boljega, ili će gorega;
moji konji i sivi sokoli
i bijeli ukraj Save dvori
mome bratu Zmajognjenom Vuku;

Digitized by Google

moje blago mojoj staroj majci,
nek se rani i oda zla brani;
moja ljuba, al' je roda tugja,
ona me je često opadala
mome bratu Maksimu vladici:
Despot Jovan hodi po Srijemu,
te on ljubi mlade i gjevojke;
al' ni njojzi žao ne učin'te:
podajte joj tri tovara blaga,
nek se rani, dok je sreća nagje.
To izusti Despotović Jovo,
to izusti, a dušicu pusti.

Što se u ovoj pjesmi despotović gradi suverenim gospodarom ravnoga Srijema, to je historijski anahronizam. Iz rasprave dra. Račkoga „Odnošaj srbskih despota i doseljenika naprama kruni i kraljevini hrvatskoj i Ugarskoj. Književnik II. 476—488" znamo pouzdano, da su despoti srpski, nastanivši se u naših zemljah, zadržali svoj tituo, ali inače imali su prerogativa, koja i svak drugi hrvatski magnat. Na shvaćanje kriva odnošaja kakovo je u našoj pjesmi, očito da je uplivalo tek najnovije vrijeme, u koje se s neke strane hrvatsko pravo na hrvatske zemlje uzelo prezirati, da nije nego mrtvo slovo, prašna diploma.

Već je i gosp. Vajunov u Sedmici 1857. dobro zapazio historijsku konfuziju naše pjesme, koja kaže, da je despotović Jovan poklonio gradove svome bratu Zmaju Ognjenomu Vuku: Zmaj Vuk umrije 1485., a njegov brat (tačnije prvobratučed: Zmaj bijaše sin Grgurov, Jovan sin Grgurova brata Stefana) Jovan osam godina kašnje: 1503.

Što u pjesmi despot Jovan za svoju ženu (Jelenu Jakšićevu) kaže, da je „tugja roda", taj neugodni ‚odium religionis' pokazuje, da pjevač bijaše Hrvat istočne vjere; doista da življaše dugo poslije postanja pjesme.

Ova je pjesma vrlo mladi ‚pendant' k onoj drugoj, koju nagjoh u rukopisu Gundulićeva Osmana, i koja glasi evo kako:

Što mi graka postoja u gradu Kupjenomu,
Kupjenomu gradu?
Ali mi se djetič ženi, ali mlado čedo krsti?
Ah, ni mi se djetič ženi, niti mlado čedo krsti,
za boga da vam sad,

Digitized by Google

nego mi se Vuk despot s grešnom dušom razd'jeljuje.
Nad glavom mu sjegjaše vjenčana ljubi Barbara,
vladika gospoja.
Grozne suze ronjaše vladika niz b'jelo lice
tere poče despotu gospodaru govoriti
Barbara gospoja:
Oto ćeš se nebogo s' grešnom dušom razd'jeliti,
komu, Vuče, ostavljaš zemlje tvoje i gradove,
moj despote Vuče?
da komu li ostavljaš tvoju bogatu riznicu?
da komu li ostavljaš nebogu tvoju ljubovcu,
jaoh b'jede moje!?
Ali poče Vuk despot Barbari odgovarati:
Muči, ljubi Barbaro, radi boga velikoga,
nebogo ljubovce!
za što mi su suze tvoje, ljubi moja, domorile.
Tebe, ljubovce, ostavljam bogu momu velikomu,
našem stvoritelju;
zemlje i grade ostavljam tko ih je meni darov'o,
meni ih je darovao sv'jetli kralju Matijašu,
Matijašu kralju,
na dar opet njemu dajem zemlje moje i gradove.
I ovako Vuk despot s Barbarome govoreći
nebog dobar junak,
otud sreća iznese despotova pobratima,
despotova pobratima mladoga Mitra Jakšića,
slavni Mitar Jakšić,
tere poče ovako pobratimu govoriti:
Što mi si se, pobratime, od malahna ti pripao,
moj Ognjeni Vuče?
od malahna pripao, u ložnicu postavio?
Nu se digni, pobratime, iz tvoje meke ložnice,
despote junače,
tere hod'mo na Dunaju s djevojkami vino piti.
Ali poče Vuk despot pobratimu odgovarat',
svomu pobratimu:
Tužno ti mi s djevojkam na Dunaju vino piti!
Bog me ti se ne mogu u ložnici priuvratit',
dragi pobratime!

Digitized by Google

Dosle te sam držao za mojega pobratima,
a sada te uzimljem za brata za rogjenoga,
moj Mitre Jakšiću!
Kada ti se ja budem s grešnom dušom razd'jeliti,
razd'jeli mi, dragi brate, u tri d'jela mu riznicu,
Jakšiću moj Mitre!
Prvi dio učini kalugjerom svete gore,
prvi dio ti podaj kalugjerom svete gore,
moj Mitre Jakšiću,
neka oci boga mole za dušu za despotovu.
Drugi dio učini djevojkami sirotami,
neboz'jem djevojkam,
da se budu i djevojke od despota spomenuti.
Treti dio učini ljubovci mojoj Barbari,
moj po bogu brate!
I tako te, dragi brate, ne ubio bog veliki!
kada budeš, nebore, ti riznicu uzd'jeliti,
moj Mitre Jakšiću,
nemoj to ve sam sebi kriva d'jela učiniti,
č'jem ćeš vina ti piti s' djevojkami na Dunaju,
Jakšiću sokole!
I kad budeš, dragi brate, sve to meni opraviti,
uzmi tada, Jakšiću, konja moga velikoga,
za boga da ti sam,
tere njega uresi, dragi brate, vrlo l'jepo,
kako no ve da ti sam tužan despot u životu,
moj dragi brate,
na konja mi postavi pusto kopje naopako,
o sedlo mi objesi bat buzdohan šestoperac,
junače Jakšiću,
tere njega ti pokri crnom svitom do kopita,
konja moga odvedi prid kralja, prid Matijaša,
Matijaša kralja,
i kad budeš ti doći prid mojega gospodara,
i kad budeš, Jakšiću, prid kraljem prid Matijašem,
moj po bogu brate,
tebe hoće za mene moj gospodar upraŝati,
ovako mi ti reci sv'jetlu kralju Matijašu,
momu gospodaru:

Digitized by Google

Ovo te je Ognjen despot sluga verni pozdravio,
ovake ti je naruke, kralju slavni, naručio,
kralju Matijašu:
Vazda ti su na mene, sv'jetli kralju, govorili,
da ti sam se rodio od koljena nevjernoga,
moj čestiti kralju,
i da ti ću nevjeru na Krajini učiniti;
ovo ti sam tužan despot sad nevjeru učinio,
Matijašu kralju,
er sam poš'o služiti ja boljega gospodara,
poboljega gospodara, boga moga velikoga,
dragi gospodaru!
Paka uzmi, Jakšiću, sve ostale konje moje,
konje moje odvedi u klisuru kamenitu,
Jakšiću nebore,
gdi se nigda ne nahodi ni trave ni bistre vode:
neka i konji poznadu, da ne imaju gospodara,
moj brate Jakšiću.
Pak odvedi Barbaru tija u donju Hrvasku,
gdi to nikad, moj Mitre, kleti Turci ne dohode,
vjera ih ubila,
da mi nebi sramote nakon mene učinili.

Ko danas još boluje od nezdrave misli, da hrvatska pjesma ne može pjevati srpska lica i srpske dogagjaje, eto mu u ovoj pjesmi lijeka. Ova pjesma ako i pjeva smrt srpskoga despota, sva je skroz na skroz hrvatska. Despot ovdje nije suvereni gospodar ravnoga Srijema, nego ima svoga gospodara: ugrsko-hrvatskoga kralja Matijaša. Pjevač naše pjesme mogaše biti Srbin, i to od ljudi, koji su poslije g. 1459. sa srpskimi despoti iz Srbije prebjegli u Hrvatsku. Na to bi moglo slutiti što se u pjesmi pjeva, da despot jedan dio svoje riznice poklanja kalugjerom svete gore. Ali taj Srbin, prešavši iz srpske zemlje u hrvatski Srijem, i postavši tu državljaninom hrvatskim, izgubio je tijeme onu jednu jeditu biljegu, s koje prije kao državljanin srpski bijaše različit od Hrvatâ, i zamijenio ju biljegom, s koje sada kao državljanin hrvatski posta različit od Srbâ. On je i u hrvatskoj zemlji sačuvao uspomenu svete gore, baštinjenu u srpskih zemljah od svojih djedova, ali našavši se u Hrvatskoj megj narodom, koji govoraše jezikom kao i on, življaše životom kojim i on, priznavaše se djelomice istočnoj

Digitized by Google

vjeri kojoj i on: osjećao se od sada Hrvatom, kao da nigda nije ni bio drugo. Pjevač naš kaže, da je despot svoju ženu odpravio u donju Hrvatsku. Ovo su zlatne riječi za razumijevanje starih hrvatskih povjesnih spomenika. Latinski spomenici govore uvijek samo o gornjoj i donjoj Slavoniji, pa otuda su neki izvodili, da u toj zemlji pravo i nijesu bili Hrvati, nego bog ti ga znao što, a Hrvati da su bili samo tamo megju Kupom, Vrbasom i Neretvom. Naša pjesma nedvojbeno nas uči, da su samo literati latinski pisali ‚Slavonia superior, inferior', sam narod govorio je: ‚gornja i donja Hrvatska'. A u koliko su oni literati govorili hrvatski, za cijelo da su u tom govoru i oni znali samo za hrvatsko ime. I stari hrvatski pisci po Dalmaciji i po otocih, kada pisahu latinski ili italijanski naš su jezik postojano zvali ilirskim, ili dalmatinskim, nikada hrvatskim, ali pišući hrvatski obično se služahu samo tijem imenom, tako Spljećanin Marulić; Hvaranin H. Lucić; Dubrovčani Nalješković, Zlatarić; Korčulanin Vidali; Zadranin Baraković; Ninjanin Zoranić itd.

Rukopis Osmana, u kojem se naša pjesma čuva, pisao je Nikola Ohmučević. O njem vidi što piše Apendini Notizie II. 199. Pisac je rukopis sobom vodio i u Biskaju i u Beč. Pjesme o smrti Zmajevoj i kralju Vladislavu pisane su drugačijim pismom, nego li je Osman; valja da ih je ko kašnje, poslije Ohmučevićeve smrti dodao. Biće da je pisar pjesmu slušao negdje kod Dubrovnika. Ali postala je pjesma za cijelo u kraju, gdje se smrt Zmajeva dogodila, jer kako bi inače pjevač onako tačno poznavao sva historijska lica, koja se tu vrlo dobro skupa pominju. Zmajeva žena bijaše kći Šiška Frankopana i zvaše se doista Barbara; po smrti Zmajevoj uda se Ivanu Berislaviću, koji bijaše despotom 1505. do 1520. Jakšić se mogaše doista desiti na Zmajevoj samrti, jer si oni bijahu u rodu: Jelena Jakšićeva bijaše žena Zmajeva prvobratučeda despota Jovana. Naša pjesma dakako da za ženu Zmajevu, Barbaru Frankopanovu, člana najdičnije porodice hrvatske, ne kaže da je „roda tugja"!

Da je naša pjesma narodna, o tome ne može ni časa biti sumnje. Ona je u cijelosti i u pojedinostih toliko jednaka onoj mlagjoj hrvatskoj pjesmi što je kod Vuka, da nema druge, nego su objedvije postale u samom narodu. Nema se čemu čuditi te je Vukova pjesma Zmaja zamijenila s Jovanom, jer ovi bijahu bratučedi. Za cijelo te je narod obojicu u pjesmah slavio. Od takih različitih pjesama postala je Vukova. To se je moralo dogoditi dugo poslije

Digitized by Google

smrti Jovanove, koja se dogodi 1503. Smrt despotâ bijaše u onih krajevih, gdje te pjesme postaše, dogagjaj vele znamenit, i samo pozni pjevač mogaše ne znati, da je Zmaj umro prije Jovana.

I smrt Zmajeva spjevana je u stihovih od 15 i 16 slogova; prvih ima 48, drugih 22. Shema

– ⏑ –, – ⏑ –, – ⏑ – – || – ⏑ –, – ⏑ –, – ⏑ –, – ⏑ –

imaju ovi stihovi. 1. ‚u gradu' valja da: u tom gradu'. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 19. 20. 22. 24. 27. 28. 29. ‚priuvratit' rukopis ‚priuvratiti'. 30. 31. 32. 34. 55. 37. 39. 41. 42. 43. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 58. 59. 60. 62. 64. 65. 68. 69. 70.

Shema:

– ⏑ –, – ⏑ –, – ⏑ –, – ⏑ – || – ⏑ –, – ⏑ –, – ⏑ –, – ⏑ –

imaju ovi stihovi: 2. 3. 14. 15. 16. 16. 17. 18. 21. 23. 25. 26. 33. 36. 38. 40. 44. 56. 57. 61. 63. 67. 67. čitaj: dá nè⏑imájù.

Mislim da se iz pjesama o kralju Vladislavu te o smrti Zmajevoj opet mogla razabrati velika pomoć, koju u tih starijih hrvatskih pjesmah nalazimo, tražeći ispraviti poremećeni historijski smisao u mlagjih hrvatskih pjesmah, koje nam Vuk zabilježi. U svojoj knjižici „narodne pjesme o boju na Kosovu" istavio sam još jednu lijepu stranu, kojom se one starije pjesme odlikuju pred mlagjimi.

Znamo koliko je Göthe cijenio naše lirske hrvatske narodne pjesme, ali epske sa svim je osugjivao. „Die ältesten zeichnen sich, bei schon bedeutender Cultur, durch abergläubische barbarische Gesinnungen aus; es finden sich Menschenopfer, und zwar von der widerwärtigsten Art. Eine junge Frau wird eingemauert, damit die Feste Scutari erbaut werden könne, welches um so roher erscheint, als wir im Orient nur geweihte Bilder gleich Talismanen an geheimgehaltenen Orten in den Grund der Burgen eingelegt finden, um die Unüberwindlichkeit solcher Schutz- und Trutzgebäude zu sichern. Von kriegerischen Abenteuern sei nun billig vorerst die Rede. Ihr grösster Held Marko kann als ein rohes Gegenbild zu dem griechischen Hercules, dem persischen Rustan auftreten, aber freilich in scythisch höchst barbarischer Weise". WW. Stuttgart 1865. V. 725.

Dakle veliki Nijemac istavio je „zidanje Skadra" (Vuk. II. str. 115) kao najeklatantniji primjer barbarstva i grubosti hrvatskih

Digitized by Google

narodnih pjesama! Zar se pjesnik „Ifigenije“ nije opomenuo sa svim analoge priče grčke? Albanci i Hrvati pričahu, da se ne može podići tvrd grad, ako se u nj neuzigje žensko; Grci pričahu, da se ne može krenuti vojska, ako vogja njen ne žrtvuje svoju kćer! Dakako da je grčka priča vrlo lijepo izumila motive, za što božica traži onoliku žrtvu, a i svršetak priče smiruje uzbujala čuvstva čitatelja ili slušatelja, nu i u pripovijedanju našem „Zidanje Skadra“ mnogo je divne krasote, dakako poglavito u samom jeziku, kojega Nijemac nije razumio, i ta će pjesma uza sav užas svoga sujeta ipak ostati biser u nizu prostonarodne pojezije. Göthe je doista prenaglo govorio, kada je onako osjekom osudio hrvatsku narodnu epiku, kaka je kod Vuka. Djelomice dakako da je Göthe izrekao pravu istinu. Riječi kojimi stari Jug odvraća zeta Strahinju, da ne ide od Vlaha Alije otimati svoje žene, izljev su vrlo tvrda srca, a žena Strahinjina ponese se u pjesmi bestidnije i od samoga psa Karamana. (Vuk II. 43 stih. 241—261; 685—808). Nu i ovo su tek male ljage u pjesmi, koja je u ostalom izgled epske krasote. Ali vrlo su žalosne one hrvatske narodne pjesme, koje vru grubošću, kako žena prevjeri bračnom vjerom, muči djecu svoga prvoga muža, a ovaj dogje, namaže „kuju lojem i katranom,“ pa je zapali, neka mu svijetli pri večeri!! Ne možemo premučati istinu, da je divljač turska u najmlagjoj hrvatskoj narodnoj epici našla užasan odziv; ko čita kako Marko, Miloš i Relja, tri najdičnija epska junaka, prose sestru Leke Kapetana, pa sluša riječi, koje ta djevojka govori proscem, i čuje šta Marko od djevojke učini, ne hotice će se sjetiti najnovijih bezdjela bašibozuka, kako ih opisivahu novine na užas svega civilizovana svijeta. (Vuk II. 223).

Ovakovih crnih ljaga nema u starijih hrvatskih narodnih pjesmah. Koliko god ima paralelnih starih i novih narodnih pjesama, svak put je starija i uljudnija. Kod Miklošića u pjesmi 5 Bušić Stjepan šalje svoju ljubi, da vidi je li je vrijeme putovati i šalje je, da probudi slugu, ali u toj pjesmi žena ima srca da svomu mužu kaže šta joj se snilo, pa da ga odvraća neka ne ide u boj; u Vukovoj II. 46. Musićeva žena ne samo da se onako prije svoga muža digla i ostavila sobu, nego sirota nema srca, da svome mužu kaže što je straši, te da ga ljubezno odvraća neka ne ide u boj, veće tu ti uboga, kao da je služavče, nagovara slugu, da ne bi budio „njena *gospodara*“. U Vukovoj II. 52. osjekne se Sulejman „kopilane, Jurišiću Janko“ (stih 17) „bre kurviću, Jurišiću Janko“ (stih 33. 59.) i Jurišić odgovara (stih 72) „kurva nisam da me rastržete“ (ovakove riječi ‚kurva‘ ‚kurvić‘ ‚kuja‘ ‚kopile‘ žali bože postaše u novoj hrvatskoj narodnoj epici stereotipne); u paralelnoj starijoj hrvatskoj pjesmi o ropstvu Svilojeviću nema ni truna take grubosti. Ko nepristrano poredi paralelne pjesme o smrti despotâ, vrlo će lako i sam u starijoj pjesmi razabrati veću uljudnost.

Digitized by Google

Estetička ocjena Gundulićeva Osmana.

Čitao u sjednici filosofičko-juridičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 13. siečnja 1877.

PRAVI ČLAN DR. FRANJO MARKOVIĆ.

(Nastavak.)

XII spjev. Razprava g. Pavića tvrdi (Rad XXXII, str. 147), da Gundulić nije ništa spjevao od ovoga XII spjeva, već da sav taj spjev pripada onomu hipotetičnomu pjesniku krparu Osmanide. Razloge toj tvrdnji navodi razprava na str. 126, 3 (sravni još str. 144, 4) ovako: „Ne bih prigovarao pjesniku, što je od Krunoslave učinio junaka, koji s isto takim turskim junakom Sokolicom u hoćimskoj bitci mejdan dieli; nu da ta Krunoslava dolazi kao magjarčić preobučena u Carigrad, da svoga vjerenika mitom izbavi, to mi se čini odveć romantično..... Čini mi se, da je zamršena kompozicija čina, kakova ovim hiperomantičnim umetkom postaje, posvema protivna karakteru Gundulićeva pjesnikovanja. Gundulićeve preostale *drame*... posvema su protivne takovu načinu kompozicije čina itd.“ Preslabi su ti razlozi, da bi se njimi moglo utvrditi poricanje spjeva XII Gunduliću. Nekaže se i nevidi se razlog, zašto nije odviše romantično, što Krunoslava i Sokolica preobučene kao junaci mejdan diele pod Hoćimom pred svom turskom i poljskom vojskom, a zašto jest odviše romantično, što Krunoslava preobučena kao Ugričić dolazi u Carigrad mitom izbavljati svoga Korevskoga. Umjetnomu epskomu pjesničtvu, kojim se je odgojio Gundulić, jest ovakova sgoda pravi locus communis; takova sgoda nije ni narodnomu pjesničtvu posve nepoznana, a i historična priča n. pr. o tamničaru Krstu Frankopanu zna nješto dosta slična. Pjesnik je tu sgodu već u spjevu VI strofah 42—64 obilno motivirao, a dosljedno tomu razložito u ovom XII spjevu dalje proveo. Ovaj prigovor „hiperomantike“ nije dakle nipošto objektivan. A

Digitized by Google

da bi zamršena kompozicija, kakova tobože tom hyperromantičnom sgodom nastaje, bila posvema protivna karakteru Gundulićeva pjesnikovanja, to se nipošto nedokazuje tvrdnjom, da su Gundulićeve preostale *drame* posvema tudje takovu načinu kompozicije čina. Ako je u talijanskih epih, za kojimi se je povadjao Gundulić, zamršena kompozicija, puna romantike; a ako je naprotiv u talijanskih dramah, za kojimi se je povadjao Gundulić, jednostavna kompozicija strukture nalik na staroklasičnu: onda ona tvrdnja nema nikakova logična znamena. O tom će biti rieč na drugom mjestu; ovdje se radi o tom, da se analizom XII spjeva pokaže njegov valjan i dosljedan savez s predjašnjimi spjevi, takov savez, da bi trebalo za razložitost tvrdnje, izrečene u razpravi g. Pavića, posve drugačijih i obilnijih dokaza, nego što se u onoj razpravi nalaze. — Kitice 1—9 ovoga XII spjeva nadovezuju glede poklisara Alipaše na predjašnji spjev, i grade valjan prelaz na sgode Krunoslavine. Dosljedno prama prijašnjim spjevom, gdjeno se višeput dugo zastajanje Alipašino i s toga nestrpljivost Osmanova ističe, naznačuje pjesnik pospješni povratak pašin u Carigrad, pak radost „svega kolikoga puka“ (strof. 6) na glas, da je mir uglavljen s Poljskom te se nije više bojati polazka „na boj poljački“. Pošto se ovdje ovako kaže, nemože se razložito prigovarati potlanjim spjevom (od XVI do XX), što se u njih medju motivi bune na cara Osmana nenavodi taj uglavljeni za Turke „sramotni“ mir — kako je jednoč prigovorio g. Pavić; osim toga u svoj pjesni, a baš i u spjevih I te XVI do XX, kore se tadanji Turci s neratobornosti. Nepostoji dakle u pjesni nikakva protuslovnost u ovoj okolnosti. Nije znak krparije, nego primjer palillogije, u našoj a najpače u inih epskih pjesnih dosta česte, što se ovdje kiticom 2 ponavlja uz malu shodnu promjenu kitica 7 III, a kiticom 3 doslovce kitica 8 III. Sadržaj prvih osam strofa ovoga spjeva, najpače spomen o radosti svega puka carigradskoga na glas o miru s Poljskom, završuje nit u pjesni izvijenu o tom miru i o Poljskoj u obće, u koliko se to tiče glavnoga čina pjesni. Kako sam već spomenuo kod XI spjeva, i Kizlaraga i Alipaša svoje su posle obavili, a i Sokolica je svršila svoju amazonsku ulogu u Poljskoj; Alipaša evo je već stigao u Carigrad, Sokolica se žuri na putu amo (X, 1), tako i Kizlaraga (VII, 184), Krunoslava je već ovdje: sve se razne niti početkom spjeva XII spajaju u Carigradu. U napredak će se čin samo u Carigradu sbivati. Po naravi osnove pjesnikove nema potrebe, da bi se pjesan poslie (u realnom činu, izvan XIII—XV)

Digitized by Google

obilnije povraćala — kako se je njegdje zahtievalo — na što izvan Carigrada, n. pr. na Poljake. Trebat će još samo prikazati rezultat dosadanjega razvoja: prihvat mira od cara, i carev izbor ženâ izmedj dovedenih krasotica, pak će biti pri svom vršku glavni čin, akcija Osmanova i što je s njom u najužem savezu. Od triju zapreka njegovu nakanjenomu iztočnomu putu dvie su poodklonjene (Alipašom i Kizlaragom), a treća, koje Osman uprkos savjetu Dilaverovu nije htio odkloniti, naime zasjedna protivština Mustafine stranke, pojavit će se ubitačna caru na prvom početku izvadjanja njegova glavnoga cilja. Strofom 9. i 10. sgodno prelazi pjesnik na glavnu svoju romantičnu osobu Krunoslavu; usred obćega veselja u Carigradu samo ona tuži, jer nečuje, da bi mir s Poljskom slobodu Korevskomu donosio. Tako se ovdje glede Krunoslave i njezina vjerenika Korevskoga nadovezuje dosljedno na VI 62—69, dočim je u spjevih izmedju VI i XII po koji put kod prilike spomenuta ona ili pak on, čim se podržaje u pjesni nit njihovih sgoda (n. pr. X, 44; XI, 94—97). Tjeskobna situacija njezina dobro je ocrtana strofami 11—15; tu se takodjer (strof. 14 „u svojoj smeći za život malo haje“), kako i poslie u strof. 125 („nema misli, kû strah dava, nie zapreke, kâ ju uzteže“) motivira smjelo postupanje Krunoslavino. Strofe 15—22, ponavljajuć u glavnom, što je o Krunoslavi u VI 62—69 rečeno, kažu, kako je ona, odkako preobučena Ugričićem boravi u Carigradu, uzalud silu blaga već potrošila šaljuć mita i dare za izkup Korevskoga, ali nije mogla predobiti „nemilosno srce i prieku ćud“ Rizvanpaše, koji pače sve to jače daje stražit svoga tamničara; (strof. 20 i 21 dobro se slažu sa spjevi II i V, gdje je tu što govora o tamničaru Korevskom). Ovako prelazi pjesan na rieč o Rizvanpašinoj kćeri i sinovici, i počima prikazivat dramatičan zaplet ovih dviju Turkinjica s Krunoslavom i Korevskim. Ovaj zaplet romantičnoga čina, koji se tiče Krunoslave i Korevskoga, i koji je nitju rata i mira poljskoga svezan s glavnim činom Osmanovih osnovâ i neuspjehâ, jest upravo sadržaj XII spjeva, počimljuć kiticom 22 i sižuć do kraja spjeva, gdjeno taj zaplet dospieva na svoj vršak i ujedno na svoj „tragički momenat“. Sudjelovanje raznih taj zaplet sastavljajućih osoba pjesnik je psihologički motivirao i proveo napredak zapletnoga čina u jasno razporedjenih glavnih odsjecih (koji se mogu najprilićnije ovako ustanoviti: strof. 22—62, 62—94, 94—125, 125—145, strof. 146 stoji sama, ona je vršak zapleta). Strofe 22—27 jesu karakteristika Ljubice kćeri i Kalinke sinovice Rizvanpašine a po-

Digitized by Google

uzdane drûge Ljubičine; duševni im odnošaj pjesnik je tako naznačio, da je tim motiviran uticaj Kalinke na sudbinu Ljubice, Krunoslave i Korevskoga. Strofe 27—32 karakterišu pak haremskoga stražnika onih dviju djevojaka Bećirhaduma tako, da je tim opet njegovo sudjelovanje u zapletu, njegovo posredovanje izmedju Krunoslave i Turkinjica te Rizvanpaše psihologički obrazloženo. U same tri kitice pjesnik je živu genresliku te stare grdne namiguše hadumske izveo, živom karakteristikom u malo ali vrlo izrazitih crtâ očitujuć plastičku snagu svoju. Kalinka spaziv haduma „iz nova" nakićena bogato, udara u smieh; elemente komičnosti prilično označuje kitica 32 „liepoj mladoj neskladna se čini neprilika, što grdoća onolika s napravâ se scieni ljepša", a na to nadovezuje strof. 33 — po običaju naše pjesni — obćenitu refleksiju, gnomu. Kalinka, pohlepna za dragocjenim nakitom kako i hadum, (tom psihičnom srodnostju obrazloženo je posredovanje haduma izmedju Krunoslave i Kalinke) laskavo pita haduma, tko li mu je dao taj nakit (strof 34, 35), a crnac „on čas Krunoslavu u Ugričića slici ukazà, veleć: oni mladac, ki od strane poklisara cesarskoga (t. j. austrijskoga) često donìe dare izbrane ovdje u paše dunda tvoga" (36, 37; ovo o savezu Krunoslave s cesarskim poklisarom odgovara strofi 67, VI). Na to Kalinka zaželi, da besjedi s tobožnjim Ugričićem Krunoslavom (38), te „misli, ište i nahodi način, da joj to se sbude" (39). Ovako se je pjesnik obćenitom naznakom riešio dužnosti detailirati vjerovatnost i mjesto sastanka Turkinje Kalinke s tobožnjim mladcem kaurskim a na oči i pomoćju samoga Bećirhaduma. Njegova i njezina pohlepnost za blagom i dragocjenim nakitom, pak Krunoslavina skrajna neustrašnost — što je sve pjesnik već prije iztaknuo — odklanja s puta mogući nekritički prigovor, kako li je mogao pjesnik prikazati takovo turskim običajem protivno i pogibeljno postupanje haduma i Kalinke. Do sada je Kalinka svedj hlepila steći u dar zlata, a sad „s pogleda draga" (Ugričićeva) gine (40); na to nadovezuje pjesnik, po svom načinu, umetak reflexijni (strof. 41—44) o Amoru, koji da se pravo prikazuje sa zlatnim lukom i strielami zlatnimi, pak završuje, vraćajuć se na individualni slučaj Kalinkin, „tiem nije čudo, ako kroz svoj pogled mili zlato i ljubav sad ujedno Kalinku su predobili" (45). Evo tako je očito navlaš motivirao pjesnik ponašanje Kalinke naprama Ugričiću Krunoslavi, njezine čudne uprose, a bit će pjesnik i tu crtu navlaš iztaknuo, da se Turkinja, naivno putena, kao nameće svojom ljubavju Ugričiću. Kalinka je opreka

Digitized by Google

Sunčanici; ljubav Turkinje Ljubice za tamničara Korevskoga ima dosta analogija u narodnoj pjesmi; pohlepa turska za zlatom iztiče se češće u pjesni (tako osobito u VI 61, gdje Krunoslavi kaže alegorija ljubavi „znaš da turska ćud za zlatom po naravi hlepi i gine", a i od sama Osmana u I). Od strofe 46 dalje do 94 prikazuje se sastanak Kalinke s Ugričićem na oči haduma. Strof. 46—54 liepo crtaju ljubavni nemir Kalinkin psihologičnom istinitošću i retoričkom formom (stereotipne su u Gundulića metafore ovakove kako u strof. 47 „zlato od kosi, biser bieli sred ustih i t. d."), i naznačuju, zašto Krunoslava ostavlja Turkinju u bludnji. Kalinka prosi daro, kakove je i hadum dobio, i još — na pol usta — odziv srca, pri čem se „od srama zarumeni sva i poniknu" (55—57), na što joj Ugričić nudi dragocjena nakita, a za uzdarje prosi od nje viesti o sužnju Korevskom (58—60). Krunoslava, kao čovjek od cesarskoga poklisara, smie pitati tako, a Kalinka rado joj povieda, „zanesena" darî i „nadajuć se i višoj sreći" (61). Pripoviest Kalinke o Ljubici i Korevskom (strof. 62—94) sućan je dio ovoga spjeva, budući temeljem dramatično-tragičnomu zapletu, u koji dolazi Krunoslava; uz to je ta pripoviest onakov retrospektivni umetak, kakovi se često u pjesni nalaze, a slaže se sadržajem dobro s predjašnjimi spjevi glede odnošaja Rizvanpaše naprama Korevskomu. Već smo čuli u II 130, da je Rizvanpaši, koji da je prije bio rob t. j. sužanj Korevskoga, dana od cara straža nad ovim, te da ga paša sve to većom pomnjom straži, kako bi stekao milost u cara; čuli smo u V 32, 33, 45—57, kako je izdajom Bogdanaca nezahvalnih zapao u tursko roblje Korevski. Isto ali donjekle podpunije pripovieda Kalinka ovdje, gdje je tomu pravo mjesto, budući da će se ovdje prikazivati zaplet koban izmedju Rizvanpaše, Ljubice, Korevskoga i Krunoslave. Kalinki, kao nećakinji Rizvanpaše i pouzdanoj druzi Ljubice, shodno daje na usta pjesnik potankosti o tom, kako je njekoč Rizvan bivši akjermanski paša od Kozaka na Krajini zarobljen skupa s kćerju Ljubicom te su predani Korevskomu „vojvodi nad svim vitezim", a taj im se milostiv ukazà i vrati im sve zaplienjeno blago i slobodu. Ali Ljubica osta Korevskomu „i u slobodi robinja blagodarstvom zaplienjena" (kako ono Sokolica blagodarstvom Vladislava IX 167) ginuć za njim, jer — okreće Kalinka u gnomu retorički razvijenu — „nije čudo, da iz kamena oganj skače, a čudo će bit, da gori, tko je mladjahan? ah jao brače!" Sad Ljubica gorke boli trpeć rad stradanja svoga dragoga Korevskoga, koga „sramotni neharnik"

Digitized by Google

Rizvanpaša sve to gorjim sužanjstvom muči, „razgovorom i piesni ukradom ga razgovara“, a takovom „vjernom službom i dvorbom blagom“ toliko je omilila Ljubica Korevskomu, da su se zavjerili, pak je „veli se“ careva milost odredila, da se vjenčaju dragi i da bude Korevski slobodan. Za tu pripoviest traži Kalinka od „Ugričića“ dare i ljubav, ali u to Bećirhadum Kalinku „prešno uhvati i odvede“; tako nam strofom 94 pjesnik odmiče iz vida Kalinku, pošto je svršila svoju zadaću: bacila u dušu Krunoslave klicu tragična zapleta. Romantiku Ljubičine ljubavi za Korevskoga pjesnik je motivirao prošastim poznanstvom i ćutju zahvalnosti, a mogao je i naći u narodnom pjesničtvu dosta takovih situacija, gdjeno Turkinja djevojka razgovara tamničara kršćanina, sužnja svomu otcu. Koliko li su istinite rieči Kalinkine o ugovorenoj vjeri medju Ljubicom i Korevskim, to bi nam pjesnik istom njegdje u manjkajućem XIV ili XV spjevu dao razabrati; nego Krunoslava samo za čas posumnja, da bi se njezin vjerenik bio mogao odmetnuti od krsta i od nje. U svem je dakle pripoviest Kalinkina to sadržajem to oblikom u valjanu i dosljednu savezu s predjašnjimi spjevi. A tko bi sumnjiv prigovorio, da je nevjerovatno, kako Krunoslava ništa dosad nije znala o njekočnjem poznanstvu Korevskoga s Ljubicom, taj bi se morda predomislio, videći, da ovdje strof. 76 i 77 kažu, da je zarob i oslobodjenje Rizvanpaše s Ljubicom bilo prije početka bogdanskoga boja, a po V 30—32 zavjeri se Krunoslava s Korevskim za početka toga boja, te Krunoslava „vjerenica“ (tako se svigdje jednako zove na mnogih mjestih u spjevih II, V, VI, XI, XII) nemora znati za ono, a i nema što znati — medjutim čudno je i zadievati se o takove sitnice, ali je takove i još slabije ruke prigovora Osmanidi tobože kritičkih na javu izašlo. — Od kitice 95 do konca prikazuju se posljedice Kalinkine pripoviesti za Krunoslavu. Strofe 95—102 vješto i krepko crtaju strašno duševno stanje Krunoslave na glas o nevjernom vjereniku; njezin niemi afekt prikazan je naravitošću i krepkoćom pjesnikova psihologičnoga crtanja, a ovomu je opisu pendant u opisu boli Begumine u XIX 147—161. Sliedi od strof. 102—125 monolog Krunoslavin, dramatički pokretan, vješto premda odviše retorički ukrašen, jasno u četiri česti razporedan, koje posve naravitim sliedom prikazuju naravitu sljedovnu mienu oprečnih čuvstva primjerenih Krunoslavinu stanju i značaju. Prva čest naznačuje snebivanje Krunoslave od nevjere Korevskoga; kad je on nevjeran, onda je „vjera ista nevjerna, sunce crno, mjesec tavan.“ U drugoj česti kontra-

Digitized by Google

stira ona sebe s Turkinjom glede ljepote (ali pristojnim shodnim načinom), te nagadja, da je Turkinja njega občinila biljem vilovitim, kako već jesu Turkinje „vilenice“ i čaralice, mazalice (strof. 110 do 112); ovo je karakteristična crtica, kakova se nalazi često u narodnih pjesmah. Iztaknuta u drugoj česti ljubomornost privodi na želju za osvetom, koju prikazuje treća čest. Krunoslava bojnica neće plakat nego kaznit, mačem će zlicu zavodnu ubiti na krilu Korevskoga, a na njega izdajnika neka bog šalje tresove. Sgodno sad sliedi četvrta čest. Na pomisli o smrti Korevskoga sva se potrese Krunoslava; ona njega i nevjernika nikad ostaviti nemože, pak vraćajuć joj se ljubav živa u srce, mora joj se bar nješto i vjera u dragoga vratiti: ona nevjeruje, da bi takov „svjetao junak u nevjerstvo kleto i tamno“ (u poturštvo) mogao pasti. Ona hoće doznati istinu, i sve pute tomú upotriebiti, prem su mučni, njoj su lasni; pak završuje značajnimi riečmi: „ti nevjeran budi meni, ja ću tebi biti vjerna“ (strof. 124). Iz čuvstvene borbe izlazi idealno ljubeća kršćanka djevojka: Krunoslava kontrastno oddvaja od Kalinke i Ljubice, od Sokolice i od Begume, i u tom je njezina estetička vriednost u pjesni. Dalje sliedi poviedanje pjesnikovo o tom, što sad radi Krunoslava. Pjesnik izpričava njezin smjeli podhvat uvodnimi riečmi (strof. 125— suglasno sa strof. 14), da se ona ničesa neboji. Takova ona „sadje obhodit sedam torânj u ugarskom ruhu“ (sadje? odkud? Kako već spomenuh, pjesnik je zanemario iztaknuti mjestne potankosti), dok nenadje Rizvanpašu na njegovu domu; kaže se paši brat Korevskoga, za kojega odkup nudi blaga koliko paša hoće. Paša se snebiva od slobode mladca, nu sudi tu prigodu sebi „od velike sreće“, smišlja način „pricieh varâk“ — vješto je karakterisana pašina turačka himbenost jednom samom kiticom: „naravnoga otrov gnjiva krije Turčin dvoran silom; jedno misli, drugo odkriva, a izvršiva tretje dilom“ (strof. 134); tom izvrstnom karakteristikom biva Rizvanpaša poseban turski tip, kako su opet i Bećirhadum i Dilaver i Daut i Derviš i Kalinka i t. d. svaki osebit pravi turski tip. Hineć se milostiv obećaje paša Ugričiću za brata milost izhoditi u cara, a medjutim nudi, ako se želi razgovarati s tamničarom, da će mu tamnicu otvoriti. Sad paša uz pratnju vodi Krunoslavu u tamnicu; strof. 140—144 živo opisuju strahotni salaz u tamnicu „grob od živih kâ se zove“, kojemu je opisu njeki oprečni pendant opis tamnične jame u XIX 210—225. (tu je medju inim i retorički razširena fraza narodna „sokolova brza i jaka nebi 'e pera preletila“; tako naš pjesnik čini po koji

Digitized by Google

put, n. pr. XI, 178: „a i rieč je: gdje kopito konj turački jednom stavi, da to mjesto vjekovito neporaste veće u travi"). Kako Krunoslava, koju „poguba ni'edna nestraša", stupi preko praga tamnice Korevskoga, za njom se zalupiše vrata, „i u sužanjstvu ostà i ona." (strof. 146). Tako pjesnik dramatičkim, prikazanimi značaji motiviranim iznenadom budi u nas strah i samilost za Krunoslavu, koja je vještim zapletom ovdje na vješto pointiranom koncu spjeva XII nastupila tragičku situaciju.

Ovakov sadržaj i oblik spjeva XII, dobro svezana s prijašnjimi spjevi, sam sobom iznosi na vidik slabu vriednost onoga prigovora „hiperomantike" i „zamršene kompozicije," a zaslužuje posve Ražewskovu veliku hvalu prikazi Krunoslave u ovom spjevu. Nipošto se neima s uma smetnuti, da medju ženskimi značaji pjesni što različitimi što kontrastnimi baš Krunoslavinu značaju pripada osobito mjesto: takov značaj, kako je baš u svojoj tragičnoj žrtvi za vjerenika u XII spjevu pripravljen, nuždan je pjesni za podpunost značajnih prikaza. Po tom ovaj XII. spjev ne samo da ne nosi na sebi biljegâ, s kojih ništa od njega nebi moglo biti Gundulićeva, nego dapače taj spjev estetički reć bi nuždno pripada organizmu pjesni. Prema mužkomu uzornomu značaju junaka pobjednika Vladislava liepo pristaje ženski uzor: Krunoslava, plemenita tragična žrtva svoje ljubavi. Uz takova preimućtva spjeva XII nemogu odlučno smetati malenkosti, kakova je spomenuta nejasnoća u naznaci mjesta (morda mi se samo čini, da tu postoji nejasnoća). Takova sitna nejasnoća bila bi morda i još glede strofa 127—133, koje čini se da protuslove njekim predjašnjim strofam. Tu Krunoslava, dolazeć pred Rizvanpašu, veli mu: „ja sam brat Korevskoga junaka, rad njegove slobode iz doma se amo uputih, hoću ga izkupiti". Paša se toj odluci, toj slobodi čudi. Sve to glasi tako, kao da paša dosad ništa nije znao za to nastojanje Krunoslavino, a nit vidio Krunoslave „Ugričića". Ali u strofi 36 bio je rekao Bećirhadum, pokazujuć Kalinki Krunoslavu Ugričića: ovo je oni mladac, ki od strane poklisara cesarskoga često donìe dare ovdje u paše dunda tvoga". Ali nepostoji logična nužda nalaziti ovdje protuslovje, nejasnoću. Nije morala Krunoslava glavom dosad dohoditi pred pašu; moglo je biti blagohlepnih posrednika poput Bećirhaduma, kojih u Turskoj prositelj nesmie mimoići; a ako je i bila ona već dosad glavom pred pašom, ona je — baš po riečih hadumovih — dosad od strane cesarskoga poklisara paši donosila dare, tajeć sebe i svoju pravu namjeru. Istom sad u strofah 127—133 prvi put se očituje, tko je

Digitized by Google

i zašto dare nosi; a to je postupanje, koje je posve primjereno običaju turskih blagohlepnih mogućnika. Dakle nema ni pravo razloga nahoditi ovdje nejasnoću i protuslovje. Nebih ni poveo rieči o takovoj sitnici, da nisu mnoga „protuslovja“ pronašasta razpravom g. Pavića baš ovakove ruke, a on obećaje poslie obrane g. Zora još nova jača argumenta za nesavez spjeva I te XVI do XX sa spjevi II do XIII. — Razmjerjem govornoga i pripoviednoga prikazivanja nije ovaj spjev oddvojio od ostalih; svakoga je pojednako, a pjesnikovih reflexijâ njekolike kitice.

Pošto postoji priepor, da li ono pjevanje, koje u zagrebačkom ilirskom izdanju sliedi kao XIII, stoji tu na svom pravom mjestu, ili pako bi se imalo namjestiti kao XV, to budi već ovdje spomenuta dvoja okolnost, mimoilazeć sada ostale, u prilog poredanju zagrebačkoga izdanja. Opis pakla, kojim počima XIII spjev, analogno se odaziva opisu tamnice na koncu XII spjeva; Krunoslava je sašla u svoj i Korevskov pakao; dakle, pošto je na koncu XII i na početku XIII spjeva slična, bar njekako analogna prikaza u fizičnom i moralnom pogledu, to dobro sliedi ovakov XIII spjev za ovakovim XII. Većinom bud analogija bud kontrast veže dvie sljedovne česti, kad njih druga tvori digressiju u prikazivanju čina. A baš i to, što XIII spjev po zagrebačkom izdanju čini naprama XII digressiju, govori u prilog takovu poredanju. Po primjeru romanske epske tehnike, ponajpače Ariostove, lahko je mogao pjesnik baš navlaš od onakova konca XII spjeva prieći na ovakov XIII spjev: ostaviti tamo dramatično-tragičan čvor čvrsto spleten, nenastavljajuć ga riešiti već zastranjujuć na drugi predmet, da što duže podrži i pojači napetost sućutna zanimanja čitaočeva — kojom se je doskočicom, kako je znano, Ariosto i previše služio, a služi se njom ako i rjedje malne svaka romantična kompozicija.

XIII spjev pripada takodjer sav, po mnienju g. Pavića (str. 147) pjesniku krparu Osmanide, te baš ništa od njega nije spjevao Gundulić. Kako je slabo osnovano shvaćanje ovoga spjeva i s gramatične i s estetičke kompozicijne strane u razpravi g. Pavića str. 135—139, to ću pokazati na koncu analize, gdje će biti potanje govora o manjkajućih pak nadomještenih spjevih XIV i XV te o savezu spjeva XIII s njima. Ovdje budi poglavito govor o savezu spjeva XIII s predjašnjimi i o sadržaju njegovu, da li je takov, da bi se mogao sav odreći Guduliću; ja mislim, da sadržaj nepodaje tomu nikakova povoda. — Osamdesetak kitica ovoga spjeva jest često prevod kadšto prieradba Tassovih devetnaest kitica IV

Digitized by Google

spjeva Oslob. Jerus. Osebine Gundulićeva prevadjanja i preradjivanja jesu glavne ove. On razširuje Tassa. On se uklanja mitologičnim staroklasičnim imenom i zamjenjuje jih opisî (harpijâ, centaurâ, geryonâ i t. d.), čim biva čitaocem svojim jasniji, ali ujedno je već samim tim obširniji od Tassa. On je prilagodio situaciji svojih osoba Tassovu prikazu pakla. Velika je razlika izmedju Tassa i Gundulića, gdje komu stoji akcija pakla i koje su njoj posljedice u jednoj pak u drugoj epopeji. Dočim kod Tassa pakao ulazi u čin već u spjevu IV, dugo prije vrška pjesni, malne već u samoj expoziciji njenoj, to se kod Gundulića pojavlja pakao tek na vršku pjesni u XIII spjevu. U Tassu je sudjelovanje paklenih moći u cielom tečaju pjesni obilno prikazivano i izticano, a u Gunduliću jedva mu ima gdje izrično spomena u spjevih I—XII pak XVI do XX; u potonjih se spjevih ističu baš onakove osobe kano protivnici buntovni Osmana, za koje se u XIII spjevu veli, da ih pakleni dusi idu nabunjivat, ali ni kod akcije tih osoba neveli se izrikom, da ih vodi pakleni duh. Što Gundulić tako u zadak potiskuje sudjelovanje pakla, a Tasso ga obilno i jasno prikazuje, to je dosljedno općemu različitomu značaju jedne pak druge pjesni glede mitskoga elementa. Kod Tassa se naime u svoj pjesni u obće mitski i nadnaravni elemenat silno ističe u akciji; Tasso je tu posve vjeran tehnici Virgilijevoj; u Osmanidi je pako taj elemenat malne posve izostavljen: čarobnica Mustafina mati, i to samo u Dilaverovoj oznaci II spjeva, ali ne u činu, i pakao u XIII spjevu — to je sve, dočim je kod Tassa Olymp Virgilijev i Homerov zamienjen bogom, svetcem, andjelom, a još je tu obilno pola staro- pola sredo-vječni niži mitski sviet čarobnikâ, začaranih gajeva, vještică i t. d. Zato nebi bilo prema duhu čitave Osmanide, koja je u obće znatno historično-realističnija od Oslobodjenoga Jerusalima, nerabeći mitskoga mehanizma ni u spjevih I—XII a rabeći i romantičke motive manje od Tassova epa, nebi bilo velim prema duhu čitave Osmanide, kad bi bio pjesnik u njoj više prikazao uticaj pakla, nego što je to učinio spjevom XIII, te kad bi bio u potlanjih spjevih XVI do XX išao opisivat ili izrično spominjat sudjelovanje pakla. U XIII spjevu pjesnik je monologom glavara i epskom prikazom silâ pakla izveo tako živu sliku, da samo pod utiskom njezinim fantazija čitaočeva vjerovno prihvaća i sliedeći za tim kratki te jednostavni epski referat o početku uticanja paklenikâ na turski sviet. Veoma je vjerojatno, da je pjesnik u XIV i XV spjevu na shodnu mjestu i u dolikujućoj prikaznoj okolini dalje što prikazivao (ili kanio prikazivati)

Digitized by Google

o akciji paklenika. Ali u spjevih XVI do XX, gdje je opet sve realistično — odbiv njeke romantične elemente — nemamo razloga zahtievati dosljednosti radi spominjanje i izticanje akcije pakla, dapače u tih spjevih usred realistične prikazne okoline estetički bi smetalo izticanje pakla, bilo bi proti zahtjevu estetičke jedinstvenosti, koja, kako svaki estetik zna, ima to obćenit na cieli umotvor odnoseći se znamen, to pako znamen lokalan, tičući se samo koje poveće relativno samostalnije česti umotvora. Onaj pak epski referat o djelovanju paklenika u Carigradu najmanji je dio samoga spjeva XIII (samo strofe 76—88); a značajan je i pjesnikov priziv muzâ (strof. 78—80), neka mu kažu „što pakleni puk učinì, kad iz crne podjè tmine", kako mu one i „kazaše strašne od pakla dogovore", jer samo one mogu to znati, kojim „skrovna sva su očita". Tim se pisac očito kao izpričava za svoju prikazu nadnaravne akcije. O znamenu te paklene akcije za cjelinu kompozicije valja u obće sliedeće spomenuti. Slavu, koju su u dosadanjem tečaju pjesni toliko put i turski sviet i poljska umjetnost i sam pjesnik izjavljali Poljakom i Vladislavu kao pobjednikom Turstva, izjavlja sad ovdje u XIII spjevu sam pakao, priznajući, da je Vladislav, da je Poljska paklu, Turstvu, najpogubniji protivnik. Ovdje pakao sam kaže, da je turska stvar njegova stvar; kršćanski duh pjesni, prosvjetni, čovječanski znamen onoga poljskoga rata tim se ovdje na novo novim načinom ističe, a toj se misli jasno odaziva epilog u XX spjevu. Pobliže o savezu XIII spjeva poglavito s predjašnjimi razabrat će se iz sliedeće analize.

Već sam rekao, da XIII spjev na svojem početku (strof. 1, 2) analogijom situacije i kolorita nadovezuje upravo na konac XII spjeva. Kralju pakla zadaje težki jad pobjeda Vladislava nad Osmanom (strof. 3), a još težji mu je „pazeć na veselja poljačkoga svega puka" (4, što opominje na slavje poljsko u IX i X), te želeć ne samo Poljake nego i sve kršćanstvo satrti (6) kupi svoje pakleno „vieće od nabune i smeće", dočim „car u vieću sprave od mira slaga" (7, 8). Tim je ovaj spjev dosljedno svezan sa XII i XI spjevom. U XI 207 kaže se, da poljski kralj šalje Osmanu po poklisaru list s uvjeti mira, a XII 1—8 sav se puk carigradski, stigavši amo poklisar, veseli na glas o miru; tomu dobro ovdje odgovara da „car u vieću sprave od mira slaga". U kiticah 9 i 10 glasi se opet ona u proemiju iztaknuta misao, da je božja volja i pomoć od svega jača i da oholost vodi u propast; ta se misao ovdje uporavlja na kralja pakla, koji hoteći se opriet miru poljsko-

Digitized by Google

turskomu „nebu se opriet biesnik stupa, zaboravljen, kô trieskovim svemoguća ruka lupa“ (već ta izreka pjesnikovâ brani kritičnomu čitaocu očekivati ili pače zahtievati u sliedećih spjevih podpun izpunjaj zapoviestî kralja paklenskoga). Strofe 11—29 opisujući paklenike skupljajuće se u vieće, nisu od nikakova znamena za savez ovoga spjeva s prijašnjimi i s potlanjimi, nego su značajne samo stilistički i za preradjivanje Gundulićevo Tassovih strofâ; tako n. p. sastoji strof. 14 od samih četrnaest dvoslovčanih glagola (uz zadnji četveroslovčani), asyndetno sastavljenih, a takova ili bar slična stilistična osebujnost nalazi se po koji put u Osmanidi (n. p. IX 38, 93) a ima ih i u malih Gundulićevih pjesnih. Za savez spjeva XIII s ostalom pjesnju znatan je tek govor kralja pakla (strof. 29—76, tolik obseg govora je prema načinu u svih inih spjevih) i što je poslie govora do konca spjeva (76—88.) Odmah na početku toga govora pak i dalje tečajem njegovim ima izrekâ, koje mogu izvinuti hyperkritički prigovor čij, zašto li po prikazi pjesnikovoj, kad je posao turstva posao pakla, pakao se nije ganuo prije, odmah, čim je bio poražen Osman, već istom sada, dugo poslie poraza Hoćimskoga, pakao kreće proti krstu. Govor kralja vragovâ počima baš o tom: „u kom ovo silni pakô zločestvu se unetrmì? (zanemari), jer što je Poljak Osmana predobio, to je šteta pakla“, pa ipak „i nesrami se i negnjevi i o tome se ne govori“ (31). Pakao je u Hoćimskom boju pomagao Turkom, ali su nebeske čete pomagale Poljakom, te je pakao morao uzmaći (35—40). Sad je sve Turstvo na putu k propasti, pa ipak „s mjesta se još porinut ogluhnuta propast (pakao) neće“ (43). Kralj veli svojim paklenikom „vrz'te cknienje“ (67). Tako je pjesnik dovoljno rieči kazao za motivaciju, za što istom sada u XIII spjevu dolazi pjesan na prikazu akcije pakla; a u govoru se onom ističe jako okolnost, da Osman s Poljakom mir sklapa, što je i sama kralja paklenikâ napokon ganulo na rad, kako to daju razumjeti strofe 7—10. Ostali sadržaj toga govora pokazuje saveznost njegovu a po tom i saveznost ovoga spjeva s predjašnjimi spjevi. Pobjeda Poljske nad Osmanom pobjeda je nad paklom (strof. 29—31). Kralj paklenski posve suglasno s predjašnjimi spjevi označuje golemost Osmanove vojske pod Hoćimom i nje klonuće pred Poljaci (32—34). Zatim spominje (35—40), što prije nije nigdje bilo kazivano, sudjelovanje vrhunaravnih sila u onoj bitci i uspješnu zagovornu molitvu odsutnoga kralja Šišmana za bitke (u XI, 46 govori ponješto slično ali ne protuslovno ovomu mjestu Sborovski o molitvi sv. Blaža). Ovo je mjesto značajno za

Digitized by Google

pjesan sravnjujuć ju s Tassovom. Tasso naime opisuje obširno epskim načinom pomaganje nebesnikâ križarem a paklenikâ muslûmanom. Gundulić nečini tako, nego daje to samo napominjati od paklenskoga kralja u govoru paklenikom; u tom je Gundulić realističniji od Tassa, on nerabi toga nadnaravnoga elementa u epskom kontextu sam, nego ga, i to vrlo kratko (strof. 35—40), uklapa u ovaj nerealistični prizor u paklu, upotrebljujući i tu glavne crte iste, koje su u Tassu, (dakako vrlo skraćenim načinom), naime da mrazom ledom kugom gladom oružani paklenici pomagahu Osmanu, da je molitva kralja Šišmana paklenike razbila, da je angjeo Mihalj navalio na paklenike, da se je nebo ognjeno pri tom otvorilo — što sve ima već u Tassu, koji je pak u tom (prema kršćanstvu) oponašao staroklasične epe. — Iztočno je carstvo (tursko) sad na umoru, a na to ga je sam Vladislav spravio; sam on je vlast pakla vriedan iztjerati iz svieta, jer je on zaposjednuće sjevera (t. j. Poljske)), na koje je pakao Osmanovom vojnom smjerao, zapriečio i dapače samo tursko carstvo u propast rinuo (strof. 43, 44). Pošto sam Vladislav toliko učinì, to će vlast pakla sasvim propasti, ako se poljska vladarska kuća sdruži s ostalimi prvimi kršćanskimi, naime ako se Vladislav, poslie otca svoga budući kralj Poljske, novim vezom sdruži s mogućom kućom „prevedre“ Austrije (taj epitet nepristaje govorniku kralju pakla, već je — kako se to opaža i u inih spjevih češće — izraz subjektivnosti pjesnikove), vjereći se sa kćerju „cesara“ a sestrom ugarskoga kralja, taj se pako vjeri u španjskoga vladara — koji pakao tjera iz dva svieta (Europe, Amerike). Tako će biti Poljska, Austrija, Ugarska, Španija udružene; što će one učinit moći proti Turstvu i paklu, kad je sam Vladislav toliko nahudio? Qvi se navodi kralja paklenskoga slažu s prijašnjimi spjevi. U spjevu III 42—45 apostrofom slavi pjesnik Vladislava, da mu nebo daje cesarovu kćer, te mu je „bratučedom“ i franački kralj i španjolski, „kojemu sunce sried zapada ni u noći nezahodi“. Kćer cesarovu a vjerenicu Vladislavljevu slavi pjesnik apostrofom u VIII 8—15. Prijateljske rodbinske sveze poljske krune ističe i poklisar turski Alipaša pred Šišmanom u XI 170—175, da se Šišman može nadati pomoći proti caru od njemačkoga cesara i od španjskoga kralja i franačkoga. U pjesni se vidi češće, kako pjesnik onaj „pirni“ savez prvih kršćanskih vladara smatra utvrdom kršćanstva te zatorom Turstva i pakla. Kralj pakleni veli isto; pjesnik dakle dosljedno u raznih spjevih prikazuje onaj rodbinski momenat, i ističe ga znatnim, u

Digitized by Google

opreci krepkoj naprama načinu pirnih rodbinskih saveza Osmanovih, u obće sultanskih; i tu je opreku izticao pjesnik i na usta turska (hodžina) pred samim Osmanom u spjevu II (osobito strof. 77 i dalje). Dakle pjesnikovi podatci o rodbinskih svezah poljske vladarske kuće s kršćanskimi prvimi priestoli i nazori pjesnikovi o političkoj vriednosti njihovoj jednako glase u spjevu XIII kako u njekojih predjašnjih, što je znak dosljedne svezanosti toga spjeva s predjašnjimi. — Dalje ističe kralj pakla, da je osmansko carstvo stup Muhamedova zakona, a ovaj je vražji zakon, svetilišta turska paklena su svetilišta; kad bi Osmanovo carstvo palo, pao bi Muhamedov zakon, pala bi tim vlast pakla na svietu: za to pakao mora na djelo, da ono zaprieči (50—58). Ovim míslim odaziva se završetak spjeva XX, gdjeno pjesnik u veoma značajnom epilogu apostrofira i sudi zakon Muhamedov kao zakon vražji naprotiv kršćanskomu zakonu božjemu; ta misao probija u XX diljem strofâ 95—124, a baš izrikom se kaže u strofi 108 „ali u brzo da će pasti vidim kleti tvoi (Muhamedovi) zakoni; jer je sila, božjoj vlasti nauk vražji da se ukloni". Tako je eto spjev XIII u misaonom savezu s lirskim reflexijnim krajem epa, a tim, prema naravi ovoga epa, s njegovom glavnom idejom, dušom, jezgrom, koja je premašno lirska.

Nov odsjek govora počima strofom 59. „Osman car nad cari toliko se sad poništi, da s poklisarim ište mir u leške krune; car je prisiljen, da od krvnika svoga svaki uvjet očima zažetiem prihvati, kako bi se hudjim štetam uklonio; nu ako Osman moli Leha, pakao oholi neće se nikomu nikad pokloniti" (59, 60, 61). „Car *ište* mir u leške krune s poklisarim" to neznači *sad ovaj čas*, nije to ovotrenutni nego je trajni praesens. Situacija u pjesni je ovdje takova, da je car već zaiskao mir, nu može se tomu reći, da on i sad još ište, pošto nije ugovor mira konačno svršen. S toga nebi bilo dovoljna razloga reći, da po onom izrazu govor kralja paklenskoga nedolikuje sadanjoj situaciji pjesni, te da bi s toga izraza tomu govoru i za to spjevu XIII bilo pravo mjesto njegdje poslie II a prije XII spjeva. Da je taj spjev ovako poslie XII pravo namješten, to se razabire iz prvih deset kitică (izrikom 7 i 8 „tiem u vieću car veliki *u što* od mira sprave slaga, neprijatelj od ljudskoga svega traga vieće kupit zapovieda od nabune i od smeće"), a pak i iz one kitice poslie o Korevskom, te donjekle i iz kitice 60 o težkih uvjetih mira poljsko-turskoga; pretjerujući paklenik poniženje Osmanovo (da bi samo to više podbo pakao)

Digitized by Google

veli i u strof. 67 „cknienje vrzte prie, neg Turci od Poljaka uharače se i pokrste“, što dobro dolikuje času, kadno Osman ima prihvatiti ili odbiti uvjete mira dojavljene mu Alipašom. Nu morda bi tko rekao, da je nesklad namjere kralja paklenskoga s namjerom Osmana glede poljsko-turskoga mira ujedno znak neskladu i nesavezu spjeva XIII sa spjevi I do XII i XVI do XX. Osmanova namjena miru posve je protivna nazoru kralja paklenskoga o tom miru; on hoće steći vremena i prilike, da pojači i podigne palu tursku ratnu snagu. Na to se ni najmanje neosvrće kralj paklenik. Zar on nezna za naum Osmanov? zar ga on nebi morao baš podupirati? zar pakao, buneć Turke proti miru, nebuni ih proti Osmanu, te zar neradi baš tim na propast turske snage, i tim i svoje? Kralj paklenski, reć bi radikalan Staroturčin, shvaća pitanje o miru s gledišta oholosti; nije njegova nego pjesnikova stvar, da će osnova i radnja paklenska baš Turstvu na zlo izaći. Pjesnik tu nije u protuslovju sam sobom, ako kralj pakla onako a na drugi način od Osmana radeći ob osiljenju Turstva radi baš za poraz turski i svoj, pripomažuć k propasti Osmana. Taj nakani baš protivni uspjeh nastojanju pakla iznosi pjesnik na vidjelo tek u dalnjem tečaju pjesni; taj rezultat netreba i nemože biti unapred jasan paklu, pjesnik netreba ni nemože prikazivati paklenika providnim, što bi dolikovalo samo nebesniku. Tako će bunjenju pakla biti baš onakov uspjeh, koji mu jedini prema optimismu i dolikuje, prema onoj izreci o Mephistu, da je on duh, koji uviek hoće zlo, a dobro tvori. Paklenik je baš neprovidan, te je oholostju svojom gotov sebe sama u Turstvu (u Osmanu) dovesti u propast; to je posve dosljedno tomu, kako sam pjesnik paklenika označuje u strof. 9, 10 „nebu se opriet spravam' ovim (viećem od nabune i od smeće) tvrdoglavi biesnik stupa, zaboravljen, kô trieskovim svemoguća ruka lupa, *za sve* da od nje, kad oholu glavu iztakmit k Višnjem propè, strmoglav se baci dolu tmastieh oganj u potope.“ Pjesnik dakle dosljedno radi, ako će i ovu sad započetu akciju paklenikâ, analognu onoj prvoj, koja i učini od njih paklenike mračnoga bezdna stanare, potaknutu ohološću kao i onu prvu, pokazati napokon bezuspješnu i štetnu za Turstvo i za pakao, kako to spjev XX posredno kaže, ako se i negovori ništa izrikom o akciji pakla u spjevih XVI do XX. — Misli, kojimi kralj potiče paklenike na rad (strof. 61—67), uzete su iz Tassa, a prilično pristaju ovdje situaciji pjesni; prema njim biti će, ako će i Turstvo, pakla štićenik, trpiti od akcije pakla, biti će to samo po

Digitized by Google

vječnoj zadaći pakla. Paklenici imadu izletit u sviet, i tu medju inim zapriečit mir Turaka s Poljskom, načinom, koji kralj pakla strofami 68—75 kaže; to je zadnji odsjek njegova govora. Da se radi i o zaprečbi mira, razabire se iz strof. 71 „svak na kršćane Turke buni", pak strof. 74 „ . . . . da Korevski mir smete svojom smrti", i 73 „Mogorkinja slavna robi do otražka leške puke i kraljević od ženske padi ruke." Ostale zapoviesti, osim tih o Korevskom i o Mogorkinji Sokolici, sve su izrazom obćenite, nisu individualne; a sadržaj je tih obćenitih zapoviesti crpljen mnogo iz Tassova prizora o paklu. Ona strofa o Sokolici mogla bi koga u prvi mah čudno zaticati ovdje, pošto je u spjevu IX onako, kako sam već razložio, svršena estetička zadaća Sokolice, odričuć se Sokolica za uviek vojevanja na kršćane u znak zahvalnosti svoje vitežkomu Vladislavu. Poslie takova IX spjeva imamo li razloga tražiti onoj strofi 73 ovdje o Sokolici takovu posljedicu u dalnjem tečaju pjesni, da bi se njegdje poslie prikazivalo, kako Sokolicu paklenik podbada, neka se opet digne na Poljsku i na Vladislava? Netreba ni reći, da nikako nesmiemo tražiti od pjesnika, da bi prikazao podpun izpunjaj zapoviesti vražje glede Sokolice. A pošto nemamo Gundulićeva XIV i XV spjeva, nije nam dozvoljeno tvrditi, da nije pjesnik njegdje u njih njekako odvinuo vražji ostan za novu akciju Sokoličinu, morda prikazom, kako Sokolica, držeći na pameti svoje harno obećanje velikodušnomu Vladislavu, odbija napast paklensku — ali morda ni nemamo *estetičkoga* razloga očekivati nekmo li tražiti od pjesnika ni takovu prikazu o Sokolici, izkušavanoj paklom, u spjevu XIV ili XV. Mnogo više imamo baš estetičkoga razloga očekivati posljedicu njegdje u spjevu XIV ili XV onoj kitici 74 o Korevskom. Ta kitica posve odgovara situaciji, u kojoj ostavismo na koncu XII spjeva Korevskoga i osobe s njegovom sudbinom spletene; već tu je ta situacija lažna, zapletena upravo lažju (a kralj pakla zapovieda u XIII 74 „u prilici od istine preobražena laž se vrti, da (t. j. neka) Korevski ban pogine i mir smete svojom smrti"). Sva prikaza Krunoslave i Korevskoga u spjevih XII i predjašnjih tako je upravljena smjerom put tragična završetka, da estetički razložito očekujemo u spjevih XIV i XV tragičan razplet zapletu prikazanomu na koncu XII spjeva, a još napred pomaknutomu ovdje u XIII onom zapoviešću paklenika. Nu *kako* je baš pjesnik završio ili kanio završiti sudbinu Korevskoga, glede toga nismo ovlašteni ništa sigurno tvrditi, već možemo tek nagadjati, pošto pjesnik ništa nekaže izrikom o

Digitized by Google

sadržaju poručenih iz Poljske uvietâ mira ni ovdje u XIII ni u ikojem prijašnjem spjevu, a zapoviest kralja paklenika o Korevskom samo sluti na to, da se u tih uvjetih traži i sloboda Korevskoga, junaka toliko vriedna Poljakom po njekojih izrekah u prijašnjih spjevih. — Naznačiv pjesnik družbu paklenim četam letećim na zapoviest u sviet (strof. 76, 77), priziva muzu, da mu kaže, što paklenici učiniše (78—80), pak izvodi sliku, kako te čete naletiše u Carigrad (81—84); i ove su kitice imitacija Tassove prikaze. Zadnje četiri kitice spjeva (85—88) kažu, što rade paklenici u Carigradu: „nabunjivat jedni staše redovnike, paše i zakona razumnike, druzi janjičare i spaholjane, treći gospodje i carice carskieh dvora i palača, ké su davnje njih bojnice, pamteć oni, da ljudski razsap doba u stara od ženskieh bî prevara.“ Ovakovom pointom završujuć strofa 88, može ona biti valjan konac spjeva XIII; ali nemožemo posve sigurno tvrditi, da je taj spjev ovako u sadanjem obliku svojem sbilja završen po osnovi pjesnikovoj, a da nije krn. Morda bi imale sliediti još kitice, koje bi se izrazitije ticale paklenskoga spletkarenja glede Sokolice i glede Korevskoga? Naznačenomu nabunjivanju odazivlje se dobro sadržaj spjeva XVI i dalje; u buni na Osmana vidimo tu upravo poglavito redovnike, zakona razumnike, janjičare, spaholjane i caricu Mustafinu majku. Nu morda se pod „gospodje i carice“ imadu razumievati još i Ljubica i Sokolica. O njih, istina, nema govora u spjevih XVI i dalje; nu nemože se sigurno tvrditi, da pjesnik nije glede njih i Korevskoga u spjevih XIV i XV završio ili bar kanio završiti prikazivanje tako, da onda u spjevih XVI i dalje netreba o njih više govor biti; s toga se nemože razložito tvrditi, da postoji izmedju spjeva XIII i XVI te dalje takov jaz, koji se nebi dao premostiti sadržajem spjeva XIV i XV, takov jaz, da bi se spjev XIII morao odbiti na drugoga a spjevi XVI i dalje opet na drugoga pjesnika, kako to hoće razprava g. Pavića.

Tko zahtieva realistički podpune konsekvencije u sljednjih spjevih svemu, što kralj pakla u spjevu XIII zapovieda; tko, nenalazeći ih, misli, da iz toga tobož protuslovja sliedi, da spjeva XIII nije isti pjesnik mogao spjevati koji potlanje spjeve: taj, — da i negledamo na to, da mu radi manjka spjeva XIV i XV već i onako nije dopuštěno odlučno tvrditi nedosljednost potlanjih spievâ prama spjevu XIII— taj velim zaboravlja na značajnu hyperbolnost Gundulićeva prikazivanja, kako se ona u spjevih I do XII i opet u XVI do XX toliko put pokazuje, a hyperbolnost dolikuje baš i

Digitized by Google

govoru kralja paklenika, razsrdjenoga i svakim pretjerivanjem pakao podbadajućega. Takovo pretjerivanje nalazimo u njegovu govoru česće: u strofi 37 i 44, hvaleć snagu Vladislava („sám kraljević Osmana razbì s vojskom mu neizmjernom", „desnica je sama jedna umrloga Vladislava ogoliti pakó vriedna od svjetovnih svih država"), u strof. 67 „prije neg Turci od Poljaka uharače se i pokrste", dočim se u istinu radi samo o miru, koji ni s daleka u toliku pogibelj nedovodi Turke; u strof. 60 „sbjen je (Osman) primit očima zažetiem od krvnika *svake* uvjete." Dakle govor kralja pakla hyperbolan je glede mnogih činjenicah, pak ćemo dosljedno prema tomu imati i mnoge zahtjeve, zapoviesti njegove shvaćati kao hyperbole, tako najpače onu o Sokolici u strof. 78 „Mogorkinja slavna (neka) robi *do otražka* leške puke, i kraljević padi od ženske (t. j. njezine) ruke." Zar da estetičku dosljednost i saveznost razumievamo tako, te bismo zahtievali u sliedećih spjevih prikazu *izpunjene* ove hyperbolne očito neizvedive zapoviesti? Ako tražimo u pjesni svačemu podpunu dosljednost i konsekvenciju kao u kakovoj razumnoj razpravi, onda ćemo i u samom za se govoru kralja paklenskoga naći nedosljednosti. Dočim taj kralj u strofah 44—51 vrlo krepko kaže, da su pripravljajuće se pirne sveze vladalačke obitelji poljske s austrijskom, ugarskom, španjolskom na sigurnu propast Turstvu i paklu, to ipak počam od strof 67 (koja je početkom „tiem" označena kao početak zapoviesti dosljednih prama dosad nacrtanim prietećim pogibeljim) kralj paklenski nigdje nekaže, neka vrazi idu razmetnut ili pak priečit one sveze, nego zapovieda zapreku mira poljsko-turskoga, nabunu Turaka na kršćane, ponovu Sokoličina haranja po Poljskoj te Vladislavovu smrt od njezine ruke, i smrt Korevskoga. Zašto nezapovieda ništa izrikom još i glede onih pirnih sveza? Valjda jer se nje implicite tiče zapoviest smrti Vladislavove, a kad bi pjesan imala svaku i sljednju stvarcu, koja je gdje prije napomenuta, u daljnem tečaju izrikom nastavljati i izvoditi, nebi pjesni moglo biti ni kraja ni konca. Nu da i postoji kakova, strogo i naprama pjesni jednostrano te neumjestno logički shvaćajuć, nedosljednost, zar smiemo za to reći: strofâ 45—51 nije mogao isti pjesnik spjevati koji strofe 67—76, jer u ovih nije očita podpuna logična konsekvencija, koju čitalac može očekivati iz strofa 45—51? Ako se tako na dlake ciepa pjesan, onda će biti neprilična i strofa 60 glede dosljedne saveznosti svoje sa ostalim sadržajem ovoga spjeva. U njoj veli kralj pakla, da je Osman *prisiljen za uteć hudje štete* primit

Digitized by Google

svake uvjete. Kako je prama tomu dosljedno, da ide kralj pakla sám radit o zapreki mira? zar neće tim natjerati Osmana i Turstvo i pakao u one „hudje štete“, kojim se hoće prisiljeni Osman mirom ukloniti? Dakle zar je mogao isti razuman pjesnik spjevati strofu 60, koji je spjevao ostali govor kralja paklenskoga? Tako će hyperkritičnost doći do razdiranja pjesni na atome. Po takovu shvaćanju ima nedosljednosti i u epskom opisu u strofah 76 i 77 naprama strofam 81, 82 te 85—88. Dočim se ondje veli, da „kuga i glad i zima“ sliede vojsku paklenika leteću u sviet, ovdje se ništa o tom nekazuje, što li počinjaju kuga, glad i zima u Carigradu, a bilo bi i čudno, da vrazi, dolazeć radit za Turstvo, dovode u Carigrad kugu, glad, zimu. Hoćemo li dakle reći, da kitice 76, 77 nije isti pjesnik mogao spjevati, koji kitice 81—88, pošto nije u ovih podpuna dosljednost onim, dosljednost ovdje i onako neprilična porad ostaloga sadržaja? Nećemo, nit smo ovlašteni na to, nego nam je — prema naravi Gundulićeva pjevanja — reći, da je ondje u kiticah 76, 77 hyperbolna kićenost, gdjeno se nepomišlja na realnost, — kićenost, koja stereotypnu družbu paklenikâ naznačuje slikovnimi alegorijami, te se mjesto „svako zlo“ veli individualizirajuć alegorički „kuga, glad, zima.“ A ni kitice 81, 82 nisu realistične: „na tisuće na oblake crna jata (vragovâ) naletiše te crn Carigrad ostà bieli on čas, kad se u nj useli množ paklenih četa.“ Dakle ni u samom spjevu XIII za se nema svigdje realistične dosljednosti, a nema je svigdje ni indje u samih za se pojedinih spjevih pjesni, i to nesamo morda u spjevih II do XIII, nego jednako ni u spjevih I te XVI do XX, kako ćemo vidjeti. Onda nije objektivna tvrdnja, da spjev XIII nemože biti od istoga pisca, od koga je spjev XVI, jer u ovom nema pune realistične dosljednosti onomu. Takova je već retorično-pjesnička osebujnost Gundulićeva sloga, koji je dosta često nerealističan, hyperbolan, a još i više nerealističnosti ima u Oslobodjenom Jerusolimu i u Orlandu biesnom. Vidjesmo, da je spjev XIII mnogom sadržajnom svezom dosljedan nastavak predjašnjih spieva, a i dikcijom svojom, naročito vještom retorikom i hyperbolnom figuracijom. I u njem se, kako u predjašnjih spjevih češće, kontrastira Vladislav s Osmanom; i u njem je razmjerje prikazivanja govornoga prama pripoviednomu takovo, da je svakoga polovica spjeva, uz to još njekolike kitice pjesnikove apostrofe.

XIV i XV spjev imali bi izvesti estetički savezno-dosljedan prelaz od spjeva XIII na XVI, ali manjkaju. Kako već rekoh, raz-

Digitized by Google

motrit ću na koncu analize razlaganje razprave g. Pavića o jazu postojećem uslied onoga manjka izmedju spievâ I do XIII i XVI do XX, i o sadržaju nadomještenih tih spieva od Sorkočevića i od Mažuranića. A iz objektivne analize spieva XVI do XX moći će se razabrati, da li su istinite tvrdnje razprave g. Pavića, na kojih se temelji mnienje, da spjevi XVI do XX nisu ni sadržajem ni formom u skladu sa spjevi II do XIII, i da su za to ovi od drugoga pjesnika nego li oni, tako da su samo spjevi XVI do XX i I, koji da pripada još k njim i sačinjava s njimi ničim nesmetanu cjelovitost, prava svojina Gundulićeva. Naročito će se iz objektivne analize razabrati, da li je istina, što tvrdi ona razprava, da nije u spjevih XVI do XX *„niti jedne zgode, niti jedne rieči, koja bi nas opominjala“* (str. 121) na sadržaj spievâ II do XIII, zatim što tvrdi ta razprava o „prielazih od jedne misli k drugoj“ samo za spjeve II do XIII, onda što ona tvrdi o protuslovju u pojedinih izrazih samo za spjeve II do XIII, pak o nedosljednosti i protuslovnosti spieva ovih naprama zadnjim spjevom u prikazivanju značaja Osmanova, Mustafina, Dilaverova i t. d. Objektivna će analiza pokazati, da su spjevi XVI do XX jednakoga kroja sa spjevi II do XIII u crtanju značajâ, u dosljednom ili nedosljednom, podpunom ili nepodpunom provadjanju započetih motiva, u retoričnosti i liričnoj subjektivnosti, u prelazih, u hyperbolah, u oponašanju epskih uzora i t. d.

XVI spjev. Razložio sam, kako i zašto spjevi XII, XIII sa spjevi XIV i XV (prema vjerojatnomu sadržaju ovih) sačinjavaju valjan vršak pjesni, prikazujući konac sgodâ Krunoslavinih te Korevskovih i konac retardirajućih motivâ, što no su prikazani poslom Alipaše i Kizlarage. Prema sadržaju spieva I—XIII s jedne a spieva XVI i dalje s druge strane, s razlogom nagadjamo, da je bilo ili imalo biti prikazano u spjevu XIV i XV sliedeće: car vieća s doglavnici o uvjetih mira, donesenih mu iz Varšave Alipašom, i prihvaća ih; car odabire izmedju krasoticâ gospodskoga koljena dovedenih mu Kizlaragom uz Sokolicu još dvie za gospodje (prema riečim spjeva XVI, 92: „u veseloj pirnoj slavi nahodjaše car tada se . . . s tri ljubovce liepe uza se“), a kod toga ili već prije toga odabiranja završena je (kako već god) i prikaza sudbine Sunčaničine; Korevski i Krunoslava pogibaju tragički, dosljedno prama zapletu u XII spjevu i prama vražjoj nakani u XIII, (manje bi *estetički* dosljedno bilo naprama predjašnoj *svoj* prikazi Krunoslave i Korevskoga, da bude u XIV ili XV prika-

Digitized by Google

zana Krunoslava sretna s *oslobodjenim* Korevskim) a ako je jedan od uvjetâ mira s Poljskom sloboda Korevskoga — česa posve sigurno nemožemo tvrditi, neovlaštujuć nas na to izrikom nijedno mjesto u spjevih do XIII, a šta je u njem posredno o tom rečeno, može biti i hyperbolno — ako je ipak, velim, sloboda Korevskoga jedan od uvieta miru s Poljskom, to nemožemo tvrditi, da nije pjesnik prikazao ili bar kanio prikazati njegdje u XIV ili XV spjevu ne samo tu okolnost, nego i način, kako je ipak Osman, poginuv bez njegove krivnje Korevski, odklonio da nebude ova smrt zapreka prihvaćenomu miru; poslie svega toga imalo je biti prikazano njegdje pod konac spjeva XV, kako Osman, ukloniv se sve zapreke, jamačno pred svojima trima pouzdanicima, koje poznamo iz spjeva II, naredjuje u najskorije vrieme izvoditi onu dosad zaustavljanu odluku iztočnoga puta. Tim bi epski čin pjesni nastupio na svoj podpun vršak, a u spjevu XVI, dosljedno prama tomu, nastupa već početak peripetije, t. j. akcija protivnikâ Osmanovih, koja će tečajem spieva XVI do XIX dospjeti dotle, da će se u spjevu XX prikazati i opet zaustava Osmanove osnove, ali sada zadnja, tragična, katastrofom Osmanovom.

Uvodne kitice 1—15 jesu onako, kako to u mnogih spjevih od II do XIII opažasmo, pjesnikove sentecijne reflexije, prilagodjene položaju, u koji je sad nastupio rasvijajući se sadržaj pjesni. Taj uvod ima tri jasno razstavljena diela. Prvi (strof. 1—7) govori o težku položaju svakoga vladaoca, komu, radio on ovako ili onako, svakako prigovaraju podanici; drugi (strof. 8—12) o nestalnosti puka, koji da ipak ništa nepodhvaća silovita proti vladaocu, dok ga moćniji tko nepodtakne; treći dio (strof. 13—15) čini prelaz od dosadanje obćenite reflexije na posebni slučaj Osmanov. Taj prelaz izvodi pjesnik ovako. Strofa 13 veli, da (pošto vladar nema iskrena prijatelja nikoga, a puk je prevrtljiv — ova obrazložba je dakako izpuštena) vladar se nemože u nikoga uzdati, kad odluči što veliko — primisliti imamo — u potaji (gnoma slična onoj u XX, 29). Na tu primisao puti nas sliedeća kitica 14, veleći (gnomnim načinom na Virgilijevu), da se ipak proćukne takova tajna odluka i na sva usta raznosi te tako sve to više i pretjeruje. A strof. 15 navodi za argumenat tomu poslovicu (narodnu, retorički razširenu, komu pojavu smo primierâ nalazili i u spjevih II do XIII), da se svaka na svietu tajna izda. Tako ova kitica pripravlja sliedeću 16, koja već govori konkretno ob Osmanu: proćuknulo se (po Carigradu), da Osman hoće u iztok vodit vojsku „da ju pogubi i posiječe“ —

Digitized by Google

što je dakako hyperbolno, izlagano u razglašivanju (prema strof. 14). — Uvodne kitice stilizovane su antitetično, kako to kod mnogih reflexijnih miesta u spjevih II—XIII opažasmo. Najpače su antitetično provedene kitice 5, 6, 7, u kojih je ujedno i simetrija, zatim 10, gdje je u drugoj poli chiastična figura; antiteze i ljube bud simetrički bud chiastički oblik poredanja. Čitav uvod ima razloga; on je obćenita motivacija sliedećoj prikazi bune; u toj motivaciji sve smiera na Osmana i pripravlja buntovne tužbe Turaka na cara, koje su ujedno prema Osmanovu govoru i njegovoj odluci postupka s vojskom u I, naročito tužba ovdje u strof. 29 odgovara korbi Osmana u I na pijanstvo, samo buntovna tužba na to, da car uzima gospodske kćeri za carice, na koju tužbu poslie odgovara Aliaga, a pjesnik za tim spominje dotičnu činjenicu, -- samo ta tužba nije ni u I ni ovdje u uvodnoj reflexiji ničim pripravljena, ali jest u spjevu II te dalje do XIII. Inače malne sve u uvodu pripravlja dobro pobunu na cara. U XII 6, 7 veli se, kako se sav puk u Carigradu veseli miru s Poljskom; tomu se odaziva ovdje strof. 10 o prevrtljivom puku (koji „sad mir žudi sad boj ište"). A ista kitica u drugoj poli povraća se varijacijom upravo na misao proemija — koje smo ponavljanje češće u spjevih II do XIII opažali — da „puk sad uzvisi, tko ga tište, tko ga uzvisi, sad ukine." Kitica 12, govoreć o potrebi poticaja viših osoba za osbiljnu bunu proti Osmanu, pripravlja potlanju akciju Mustafine matere i Dauta. Tako je sav uvod realistična motivacija počimajuće za tim bune na cara. Prema tako realističnu uvodu, najpače kiticam 13—15, nije razložito zahtievati, da bi, radi dosljedne saveznosti sa spjevom XIII, u kitici 16 ovdje imalo što spomenuto biti o nabunjivanju paklenikâ. Ta kitica glasi: „neznam kako, nu se sgodi, da proćuknu se i proreče, kô car u iztok vojsku vodi, da 'e pogubi i posiече". Ove rieči upotrebljuje razprava g. Pavića (str. 138) za naročit dokaz nesaveznosti i nedosljednosti spjeva XVI naprama XIII, jer da bi se ovdje mjesto „neznam kako" i mjesto realističnoga uvoda u obće imali spominjati vragovi kao začetnici bune. Nu prema razloženomu kod XIII spjeva upotrebljivanju Gundulićevu vrhunaravnoga elementa nije osnovano ovdje tako strogo zahtievati spomen o njem, da bi si razborit kritik dozvolio izvoditi iz toga nespomena toliko, te bi tvrdio, da je morao drugi pjesnik spjevati XIII a drugi opet XVI spjev. — U potaji se izprva uznemirujući, staše se očito medju sobom buniti vojnici na „bezzakonja" careva, kad čuše „da on na Crno more put Skadra daje snosit povelje, za-

Digitized by Google

kone, blago i šatore“ (strof. 17—20), t. j. da već očito priprave čini za put u iztok. Tim, i kiticom 33 o viesti, da će za dva dana u iztok poći car, vršak je akcije Osmanove ovdje naznačen, a jamačno je to bilo pripravljeno već na koncu XV spjeva. Stari *janjičarin* tuži se (direktnim govorom 21—23), da mu je plata uztegnuta, te gladuje, *spaholjanin* tuži se (direktno 24—26), da je na javnu mjestu batinjan, treći (direktno navodeć direktne rieči careve 27, 28), da mu car nije dao nagrade za donesenu glavu protivnika (t. j. Poljaka pred Hoćimom), četvrti se tuži (direktno 29, 30), da ih car uhodeć smeta u gostbah, bije ih i mjesto biele jaspre daje im crnu; peti se tuži (indirektno 31) „*na razsap obći, s koga robljen svak bit ima, što gospodske svietle kćeri za carice car uzima*“ (o tom nema ništa u spjevu I nit ovdje u uvodu, ali ima u II te i dalje do XIII). Šesti se tuži (direktno 32—34), da car sad stare vojnike zavrgava, a nove izabira, „eto lista, ki iz nutra došo nam je iz saraja, da se kani (car) do dva jutra put iztočnih dignut strana“ (to će biti viest od Mustafine matere; prema tomu bilo bi i ono „neznam *kako* i t. d.“ ipak njekako iz saraja listom spletkarice Mustafine matere). Tako viču i potiču se na oružanu bunu vojnici, naročito janjičari i spaholjani (prema riečim u XIII spjevu). Tim je strof. 16—38 reć bi dramatički direktnimi kratkimi govori raznih nezadovoljnika (direktan govor rabi pjesnik toli često u II do XIII) prikazan početak bune. Buntovnici obraćaju se na Aliagu, glavu svoju (iz spjeva IV 20—24 poznamo ga glavara janjičarom a vjerna caru), misleć da će i on pristati uz njih. Ali on, vjeran caru, govorom će ih odvraćati od bune (strof. 38—40). Taj govor (strof. 41 do 74) zaprema trećinu čitava spjeva, što je prema načinu u malne svih spjevih II—XIII, gdjeno vidjesmo da govori mnogo mjesta zapremaju. Razprava g. Pavića (str. 125) oštro kori *sve* govore u „Gundulićevu“ Osmanu s njihova „bezkrajna retorskoga patosa“ i s njihove nedoličnosti, „jedina druga besjeda Dilaverova u 17. pjevanju Osmana nešto je manje dugačka, a nešto boljma u njoj rieči birane prema individualnom karakteru silna junaka.“ Na drugom ću mjestu s razlozi pokazati, koliko je neobjektivna ova ocjena. Ovdje samo kažem, da je onaj Aliagin govor vješt retorički, a posve karakterističan to prema značaju vjernoga Aliage to prema situaciji. U svem je govoru duh robske lojalnosti, pravo obožavanje cara uprav na tursku u obće (tako je i u govorih Dilavera, hodže i crnca u II) i na Aliaginu; a uz to je govor posve stvaran, pobija sve one prije spominjane tužbe buntovnika. Već s toga je ona

Digitized by Google

rieč o „*bezkrajnu* retorskom patosu“ i o nedoličnosti govorâ naprama značajem govornikâ pravi primjer hyperbole u ocjenjivanju. Aliagin govor ima jasnu particiju ovakovu. Strofe 41—49 obćenit su uvod o potrebi posluha caru, koji sám daje zakon a svi su mu vojnici prisegli posluh i život, s toga treba svaki da sluša, što car hoće, a velika šteta prieti zemlji od tud, ako se bune proti caru, koji jih vlada i ujedinjuje. Poslie toga obćega uvoda odgovara strof. 50 na onu prvu tužbu; car je uzeo drugim, da dâ janjičaru, sad uzima njemu, da dâ drugim — volja careva je zakon, dakle nema se nitko tužiti. Strofe 51—54 odgovaraju na drugu tužbu; „caru smo svi robi, od njega nam je svim, bivšim goranom, plemstvo, za to nas car i biti smie i od plemstva našega činiti što hoće“. Strofe 55—57 pobijaju treću tužbu tim, da je careva milost, ako car što komu dâ, dočim je vojniku dužnost hrabru biti, — kao svigdje tako je i tu Aliagin ceterum censeo: car je car, mi robovi, posve karakteristički po turski. Na četvrtu tužbu odgovaraju kitice 58—60, da car, nedopuštajuć vina piti, štiti Muhamedov zakon, a da li car u mjedu ili u zlatu plaća, jedno je i drugo plaća. Na petu tužbu odgovaraju kitice 61, 62: „*zaglaviste najposlije*: car ovaj ko nijedan prije uzimlje svietle ljubi“ (po metodi razprave g. Pavića bilo bi porad ovih rieči nesaveza i protuslovja u samom XVI spjevu, pošto nije o tom bila posljednja, zaglavna tužba, već je sliedila još jedna). Aliaga suzbija to riečmi: mi, robi carevi, možemo njegove kćeri ženiti, a zašto on, car nebi smio naših, nego bi morao pastirice? Tako je eto Aliaga na one tužbe stvarno i posve po turski odgovorio. Cjepidlačareć o podpunoj saveznosti texta, mogao bi tko prema metodi g. Pavića pitat, kako može Aliaga za sve tužbe buntovnikâ potanko znati, pošto nije nigdje prije njegova govora, a naročito nije u strofah 37 do 40 — gdje bi tomu mjesta bilo — rečeno, da je Aliaga sam glavom slušao sve tužakanje buntovnikâ, ili pak čuo za nj, pak onda je ovo potanko odgovaranje Aliagino točno na svaku tužbu — nedosljednost prikazivanja. Ali to bi jamačno bio hyperkritičan prigovor; neima se u pjesni zahtievati potanko jasna ili obširna motivacija svakoj sitnici, ni u spjevu XVI kako ni u spjevih II do XIII. — Strofe 64—74 obćenit su završetak mirenja Aliagina, ili pak, može se uzeti, odgovor na šestu tužbu (u strof. 32—34 „potlačimo, .tko nas tlača“). Ovaj car, veli Aliaga, nije nam oteo slobodu, koju bi bili imali naši stari, i on vlada tako carski svietom, po svojoj volji, kako su i oni; i on opasà Otmanovu sablju te dobi carstvo od dieda i pradieda (isto

Digitized by Google

veli i car o sebi odgovarajuć buntovnikom u strof. 101, pak prije smrti u XX), dakle pravi car je, ne silnik; za to protivit se njegovoj volji nevjera je, štetno i sramotno je po buntovnike i po vas turski narod. Ovako Aliaga jasno i krepko ističe mišljenje prava i vjerna Turčina, komu je careva volja sveta; on je pravi reprezentant turskoga podanika, turske podaničke politike. To stanovište nije nigdje u pjesni tako krepko iztaknuto kako ovdje, a to je njegdje potrebno bilo za karakterističnu podpunost u pjesni; za to taj Aliagin govor ima svoju estetičku vriednost, a nije nipošto primjer „bezkrajna retorskoga patosa" nit je nekarakterističan. — Protuslovja onakovih, kakova navodi razprava g. Pavić izmedju spieva I te XVI do XX s jedne i spieva II do XIII s druge strane, možemo naći i izmedju spjeva I i XVI, što bi onda značilo, da ih nije isti pjesnik napisao. U svom govoru strof. 42 veli Aliaga bunećim se (prema 21 i 24 upravo naročito) janjičarom i spaholjanom: „vi, stražu uzdanu na kieh samieh car nasloni, *i u kieh nadjè viernu obranu*", a u spjevu I 29 i u savezu s tim u 63—65 Osman kori baš janjičare i spaholjane s neposluha i nevjere za bitke Hoćimske. Postoji li s toga protuslovje izmedj I i XVI, pošto o istom objektu tamo Osman inače govori no ovdje Aliaga, premda im je obojici istina nuždno jednako poznata? (Aliaga je bio, prema IV 23, svjedok nevaljalštini janjičarskoj za bitke). Zar ćemo radi toga reći, da nije mogao isti pisac spjevati I, koji je spjevao XVI? Da se ukloni protuslovje, nebi koristilo reći, da ondje u I Osman, ovdje u XVI Aliaga govori; poslie u XVI strofi 102 veli i sam Osman poručujuć buntovnikom „*njegda vierni i uzdani*, neposlušni moji *sada* janjičari i spaholjani". Eto sam Osman inače govori o istih vojnicih u I, inače pače baš protivno u XVI. Dakle sbilja postoji protuslovje glede te okolnosti izmedju I i XVI? Nepostoji. Valja imati na umu *situaciju*, u kojoj se kad govori. U I Osman *sam sobom* govori, te tu koreć označuje *po istini* ponašanje janjičarâ i spaholjanâ kod Hoćima; ovdje pak u XVI *poručuje nabunjenim* spaholjanom i janjičarom, za to im, — posve psihologički naravno prema prikazi Osmanova značaja u sliedećih spjevih — u pogibelji ponješto laska; a tako čini i Aliaga. Da se pak tiču Hoćimskoga boja one rieči Osmanove i Aliagine ovdje u XVI o *prošastoj* vjernosti i obrani janjičarâ i spaholjanâ, to se, prema prikazam u pjesni, samo sobom razumije, a dosta je očito i u riečih Osmanovih: jer poslie one strofe 102, gdje stoji „njegda vierni i uzdani, neposlušni moji sada janj. i spahol.", nastavlja Osman ki-

Digitized by Google

ticom 103 „to li vas je krvi želja, želju opojte srca prika ne carskieh prijatelja neg li carskieh protivnika“, koje rieči ironički šibaju na zlo ponašanje onih vojnika pod Hoćimom. Nu zar si onda neprotuslove te dvie kitice, pošto druga ironijom oporiče laskanje prve? Neprotuslove si. Dvoličenje Osmanovo posve je naravno ovdje i prema njegovoj situaciji i prema njegovu značaju, kako je u sliedećih spjevih prikazan, i prema još inim njekim značajem turskim u pjesni. Osman ovdje pola popustljiv laska, pola odlučan kori, kako ono Alipaša diplomat u XI spjevu Poljakom sad laska sad prieti. A kako pjesnik označuje u XII 134 Rizvanpašu, koji, pravi turski tip, „jedno misli, drugo odkriva“ (kaže), tako Osman u I, gdje sam sobom „misli“, inače govori, nego li ovdje u XVI, a i tu sad laskavo „odkriva“ (u 102), sad (u 103) ironički „misli“. Obaziruć se dakle na psihologične poticaje, na mienu duševne situacije, nestaje protuslovje, koje se može na prvi mah pričiniti jednostranoj površnosti, hvatajućoj se za mrtvo slovo. — Strofe 75—78 dosljedno provode daljnje držanje nabunjenika; oni priete Aliagi ili pristat uz njih ili izgubiti glavu (prispodoba u 75 o dmienju sjevera slična je, bitno ista, koja opet u XVII 179 i XVIII 46; takovo posve ili pak donjekle pallilogično ponavljanje opažasmo i u II—XIII). Isto tako dosljedan i dostojan ostajuć Aliaga odvraća (79, 80), da će prije oni izgubiti glave. Na ovu odrješitu prietnju ponješto uzmiču buntovnici u prvi mah, bar se izpričavaju (81) „mi nikako protiv caru nismo ustali, *neg prot' oniem, ki su opako diete mlado svjetovali i t. d.*“ (ove rieči još pobliže objašnjene dalje u 86—88 i 96—99, nisu ničim pripravljene u I ali jesu u II). „Tisnuv *oblak* ljutieh striela“ za Aliagom (pjesnička hyperbolnost, kakove je dosta u II—XIII, a nevalja je realistički suditi nit prema tomu vjerojatnu konsekvenciju zahtievati), buntovnici odoše pred Sofiju, njekoč crkvu sada mečet, (83—85), te tu iz jutra do večera skupno vikahu: *Daj (care) nam pašu Dilavera, i učitelja hodžu s njime, jer ti opak nauk dava, s crncem, ki je ženam tvime straža i od hadûm svieh glava. S mudrijega neka svjeta kad nam budeš pogodio, isti ostaneš car opeta, kakono si dosad bio*“ (86—88; to nije pripravljeno u I, ali jest u II). Buntovnici prisiliše starca Jahiju, skinutoga „velikoga zakonjaka“ („muftija“ — u XIII 85 vrazi „nabunjivat staše .... i zakona razumnike“), da ide „s onim riečim“ kao poklisar buntovne vojske pred cara (89—91). „U veseloj *pirnoj slavi nahodjaše car tada se* pun ljubavi *s tri ljubovce liepe uza se* — (92; ovo nije ničim pripravljeno u I, ali jest u II

Digitized by Google

i dalje do XIII a do kraja bi imalo biti u XIV ili XV). „Ali u smeći na onu stranu, gdje čù vojsku, skoči ureda, ni se prignu, ni se ganu s punieh prietnje njih besiedâ, misleć, da bi carska bila vlás nejaka, kad bi vrh nje gospodila volja od puka“ (93, 94). Tada Jahija „u priklonstvu kaza sve mu, što vojska vapijaše“ (95); izpričav se za svoju smjelost (riečmi kako ono Dilaver u II 26), veli „ako se neugasi strašni plam krvju tvojih *svjetnika*, tvomu carstvu prieti vojska razsap svakolika. *Velikoga vezira ti, hodžu i od crnâc agu prosi.* Ja sam poslan *cieća toga*: *svi ovo ištu, svi ovo prave*“ (96—99). A car (100, 101) „gore smeten s' te poruke“ pokliče „carstvo meni sabljom stari moi dobiše, i tko drugi car bit scieni vrhu mene, misli odviše. Tiem uzstup'te, rec', nazada njegda vjerni i uzdani i t. d.“, kako već navedoh sadržaj strofa 102 i 103. Zadnja kitica 104: „ovdi umuča (car), već istino scieneć, s ove zapoviedi da sliediti neće ino, kô taj večer i nesliedì“.

Prikazujuć ovako pjesnik jenjanje bune i odskog njezina prvotnoga smjera proti samom caru na smjer blažji proti savjetnicima njegôvim, pak prikazujući za tim dalje, uticanjem Mustafine matere i Dauta, opet uzdizanje bune proti samom caru sve to pogibeljnije napokon do propasti careve, postiže prikaza bune njeki epsko-dramatični napredni razvoj. Ali vidit ćemo, da je epskodramatična strana glavnoga čina pjesni i ovdje u spjevih XVI—XX dosta slaba, te da i tu znatno pretežu elementi retorični, epizodnoromantični, opisni, lirski — kako i u spjevih II—XIII: s toga nije temeljito niekati svezu ovih spieva posrednih s onimi zadnjimi za to, što posredni (II—XIII) nesmieraju *krepkom* dramatičko epskom strukturom k zadnjim; ta ni u tih zadnjih samih za se nema takove strukture. I u njekih glasovitih dramah tako zvane klasične tehnike — a drami se hoće po nauci estetike mnogo krepčija i naprednija struktura čina no epu — i u njih se opaža dosta često veoma naznatan napredak čina n. p. od I do IV akta: neka se pogleda Montiev čuveni Aristodem. Alfieri sam kaže, da IV čin njegove, i onako kratke jer krepko koncentrirane, Virginije posve ništa ne pomiče čina napried nego da je puka situacijna prikaza. Onda se nemože razborito za razstavu spieva XVI—XX od II—XIII i odbijanje samo onih na Gundulića a ovih na drugoga pjesnika crpiti argumenat odatle, što spjevi II—XIII nisu nagomilali epsko-dramatična čina za nastavak i konačnu provedbu u spjevih XVI—XX.

Nije pak istina, da spjevi II—XIII nebi nikako pripravljali svojim sadržajem spieva XVI—XX. Već u spjevu XVI iztiče se kao

Digitized by Google

veoma važan momenat bune zahtjev, da se smaknu tri careva savjetnika Dilaver, hodža i hadum, jer da caru opak savjet davaju; o tom zahtjevu rade kitice 81, 86—89, 95—100, i to kao o najglavnijoj stvari u ovom stadiju bune. A taj zahtjev nije baš nikako pripravljen ni u spjevu I, ni u reflexijnom uvodu XVI spjeva, ali jest u spjevu II, kojemu su daljnji spjevi do XIII dosljedan nastavak. Ni u prikazi tužbah buntovnikâ na cara (21—36) pak ni u odgovoru Aliage na tužbe (41—74) nije onaj zahtjev nikako pripravljen, nije ni s daleka natuknut. U spjevu XVII na vieću cara s doglavnici glavni je predmet viećanja upravo onaj zahtjev; u spjevu XVIII i XIX prikazuje se veoma obširno propast Dilavera, koji je kao veliki vezir i savjetnik caru najodrješitiji (takov je prikazan već u II) buntovnikom naravski najomraženiji, a spominje se u kratko i propast jednog od ostale dvojice savjetnika carevih (hadumova propast, a hodžina?) Vidi se dakle u spjevih XVI do XX, da je onaj zahtjev u prikazi razvoja bune veoma važan. Tim je očevidna sveza spjeva XVI i dalje sa spjevom II (i dalje), pošto se u ovom spjevu razabire povod onomu zahtjevu. Tu se prikazuju Dilaver, hodža i hadum, kao pouzdani savjetnici caru, koji većinu njihovih svjeta prihvaća i daje izvoditi (o tom ni u I ni u XVI spjevu prije prikaze zahtjeva onoga nema ni rieči); tu se prikazuje Dilaver kao savjetnik caru kivan na nevaljale janjičare i spaholjane i odlučan nagovornik na smaknuće carevih protivnika (ni o tom, najpače o prvoj okolnosti, nema u I ni u XVI prije prikaze zahtjeva ni rieči); tu se prikazuje hodža kao savjetnik caru, neka bi oženio krasotice gospodskoga roda, a o tom ni u I ni u XVI u uvodu reflexijnom nema ni spomena, ali, dosljedno tomu povodu prikazanomu u spjevu II, medju inimi tužbami buntovnikâ u XVI navodi se i ta „što gospodske svietle kćeri za carice car *uzima*“ (31). Aliaga pobija ovu tužbu (61, 62), car je baš na početku bune „u veseloj pirnoj slavi s tri ljubovce uza se“ (92, gdje si razložito po čitavom savezu imamo misliti onakove gospodskoga roda djevojke, ako se to i nekaže izrikom u ovoj kitici), zatim u XVIII spjevu, gdjeno nabunjeni traže „od staraca puka, i velikih sudaca i zakona razumnikâ“ tako reći fetvu proti caru, glasi njihovo uz prvo još jedino drugo pitanje „što li ide caru, koji mješte robinj u saraju tri ljubovce prave osvojì, da s njim pored sviet vladaju?“, a „zakonjaci odvjet daše: to nikada nebì prije; car, zakone naše stare ki potlača, to car nije“ (XVIII 3, 4, 5, 6): evo ovdje u XVIII iztiče se tužba buntovnikâ na cara sbog triju „pravih“ ljubovca

Digitized by Google

(gospodske krvi — jamačno po čitavom savezu) kao vrlo važna, a tako i u XVI, gdje buntovnici zahtievaju i hodžinu glavu. Sve to je pripravljeno prikazom II spjeva i sliedećih do XIII dotično do XVI, gdjeno na hodžin od cara prihvaćeni predlog hadum caru za žene djevojke gospodske krvi po carstvu iznalazi te na izbor mu dovodi, a nije pripravljeno ni u I ni u XVI u reflexijnom uvodu, pošto se tu nigdje ni jednom riečju (po istini, ne morda tek hyperbolički na način g. Pavića veleć: ni jednom) ni s daleka nepripravlja, nenatuca ni hodžin predlog ni hadumov posao ni carev izbor. Pošto su dakle u prikazi spieva XVI do XX tužba buntovnikâ na gospodskoga roda carice i želja njihova, da se smaknu „opaki" carevi savjetnici Dilaver, hodža i hadum, dvie okolnosti od odlučne važnosti, a pošto one nisu ni jednom riečju u I spjevu (ni u reflexijnom uvodu spjeva XVI) pripravljene (dočim ostale, u daljnjem razvoju pjesni posve malo važne tužbe buntovnikâ jesu pripravljene što I spjevom što reflexijnim uvodom XVI spjeva), ali jesu pripravljene prikazami II spjeva i sliedećih do XIII, dotično posve do konca XV: to je očito, da spjevi II—XV ne samo nisu suvišni, nego su upravo potrebni za podpunù estetičku razumljivost spieva XVI—XX. Već se tu dosta razloga pokazuje tvrditi, (a pokazat će ih se poslie još i više) da je posve netemeljit nazor u razpravi g. Pavića (str. 121, 122) „da u posljednjih *šest*" (imalo bi se po istini reći: pet) „pjevanja *nije niti jedne zgode, niti jedne rieči, koja bi nas opominjala*, da je ispred tih posljednjih pjevanja toliko toga rečeno, bez česa se sada ta zgoda ili rieč ne bi mogla *razumjeti*. . . . . Već radi samoga toga nemožemo taj unicum u historiji epopeje drugačije shvatiti i *razumjeti*, nego ako uzmemo, da je megju prvo i posljednjih šest (!) pjevanja Osmanide, koja nekoč činjahu za sebe epos, neko drugi ona ostala umetnuo, pak nije dospio, da prema tomu umetku prenačini i posljednjih šest" (! i indje u razpravi dosta često zabrojava se „šest"). Dakako da rieč „razumjeti" može značati i vrlo mnogo i vrlo malo, te ona sbilja u razpravi g. Pavića dolazi sad u onakovu sad u ovakovu znamenu. Većinom ipak traži ta razprava za razumljivost pjesni Osmanide vrlo, pače odviše mnogo; ona izračunava dane (str. 129, 130), količinu strofâ (str. 140), sravnjuje i mjeri pojedine izraze u pjesni (n. pr. „izabiranje i grabljenje djevojakâ za cara", „još ciela sliedjena tjelesa" str. 145, 146) i t. d., pak iz najmanje mrvice nedosljednosti, nejasnoće ili protuslovja u prikazah pjesni (bud sbilja postojećâ bud — a to je najčešće —

Digitized by Google

samo prividnâ) već crpi razloge zaključku, da je u Osmanidi sadanjoj toliko nesaveza i nesklada, te nije mogla postati od jednoga, nego je morala od dva pjesnika. Prema tako strogim zahtjevom za saveznost i razumljivost pjesni bilo bi jamačno razložito reći, da se za saveznu razumljivost prikaze o buni u XVI—XX (porad triju savjetnika i gospodskih caricâ) hoće i spjev II, a uz njega i sliedeći do XIII, dotično do XV (uključivo). Ipak glede toga ona razprava baš protivno tvrdi, jamačno ovdje zahtievajući za saveznu razumljivost pjesni vrlo, pače odviše malo, kada tvrdi, da u spjevih XVI—XX nema ni jedne rieči, ni jedne sgode, koja se nebi mogla razumjeti bez spieva II—XIII. Različitom dakle mjerom mjeri razprava g. Pavića razumljivost i saveznost pjesni tu ovakovom ondje onakovom, ne morda prema tomu, kako gdje važnost same prikaze u pjesni zahtieva, nego prema tomu, kako je gdje njemu na volju; jer dočim prigovara sitnicam, što jesu ili što tobož su nejasne, nemotivirane, nedosljedne predjašnjim prikazam, te izlazi protuslovje u sitnicah, to naprotiv misli da netreba vrlo važnim okolnostim spieva XVI—XX pripravne motivacije u spjevih prijašnjih. A ipak je, po samoj naravi pjesničke fantazije i po književno-poviestnom izkustvu, u pjesnih (pošto pjesnik, pravilno, ni nemisli pri prikazivanju svome na broj danâ dogodjajem, na razmjerje strofâ, na prozaično-logičnu dosljednost izrazâ i t. d.), u pjesnih je, velim, dosta čest i psihologički lahko pojmljiv kakov lapsus memoriae baš u sitnicah, a da odtud netreba izvoditi razne pisce jednoj pjesni, kad se takvi lapsi nalaze i u prozaičnih razpravah jednoga te istoga pisca, kako baš u razpravi g. Pavića, gdje osim onih zabrojenih „šest pošljednjih pjevanja“ ima zabrojavanja i u obće lapsusa memoriae razmjerno dosta, a i jakih logičkih protuslovja, što ću sve ukupno na drugom mjestu pokazati. Nu nebi li se oštrica dokaza crpljenog iz onoga buntovnog zahtjeva i one tužbe na gospodske carice mogla okrenuti upravo baš *proti* savezu spjeva XVI sa II? Evo ovakovom argumentacijom. Kad bi spjeve XVI i dalje bio isti pjesnik u dosljednu savezu spjevao, koji je spjevao II i dalje, onda bi moralo u spjevih XVI (i dalje) baš kod onoga zahtjeva i one tužbe buntovnikâ od ovih (ili od pjesnika) izrikom spomenuto biti, da su ona tri savjetnika izrikom to i to (najpače za gospodske carice) caru svjetovala i izvodila ili dala izvoditi, te da za to sad buntovnici traže njihove glave od cara; pošto pak to nije izrikom nigdje spomenuto u XVI—XX, to je očita nedosljednost, nesaveznost tih spieva naprama spjevom

Digitized by Google

II—XIII. Vidit ćemo povodom XVII spjeva (i dalje), da bi takova argumentacija bila posve prema argumentacijam u razpravi g. Pavića; nu lahko će se pokazati i to, da bi takova argumentacija bila posve bez temelja. Ta čemu da jesu prvanje česti pjesni, ako nisu i tomu, da budu po njih razumljive i potlanje česti, a da se u ovih nepoziva izrikom na prvanje? Razvitak naše pjesni napreduje i u samih za se zadnjih pet spieva XVI—XX na taj način — a kakova bi to i bila pjesan, koja bi napredovala svedj na drugačiji način nego na taj, — da se u njekom potlanjem spjevu ili u obće na njekom potlanjem mjestu, koje nastavlja prikazu prije njegdje pripravljenu, neponavljaju svedj izrikom okolnosti iz prijašnjega mjesta nit se izrikom neizričе, da je to i to na dotičnom prijašnjem mjestu rečeno bilo; s toga se ni za dosljednu saveznost XVI spjeva s II nemože zahtievati kao conditio sine qua non izrično ponavljanje okolnostî već u II prikazanih, još manje se može tvrditi, da je manjak takova ponavljanja znak postanku spjeva XVI od drugoga pjesnika no od kojega je spjev II. A tko bi tako razumievao dosljednu saveznost pjesničku, taj bi i sam XVI spjev morao razdirati na dva različito postanula komada. Naime ni buntovnici u svojih tužbah a dakako ni Aliaga u svojem pobijanju ni riečju nespominju triju opakih savjetnika carevih, a odmah poslie toga zahtjev buntovnikâ spahijom izporučen caru tiče se samo tih savjetnika a nespominje ni riečcom nijedne od onih buntovnih tužba. Nije li tim u samom XVI spjevu nedosljednost, nesaveznost, protuslovje, trag dvaju pjesnika? Izreći ćemo, suglasno s nazori razprave g. Pavića o XVI spjevu, da nije, ali ta izreka može se oslanjati samo na to načelo — kojega se ona razprava nedrži — da za saveznost i dosljednost pjesni nevalja zahtievati na njekom potlanjem mjestu izrično ponavljanje stvari prikazanih njegdje na prvanjem mjestu, ako i bi, prema sadržajnoj realiciji tih miesta, prozaično-logički i moguće bilo takovo ponavljanje, ili bi se pače moglo i očekivati, ali je *pjesnik* očito imao ili mogao imati povoda neponavljanju. U XVI spjevu pjesnik je mogao imati razloga nespomenuti kod prikaze zahtievâ buntovnikâ od cara ni jednom riečju ništa o prikazanih malo prije tužbah buntovnikâ, premda bi to moguće bilo, pače bi se moglo i očekivati. Pjesnik je naime prikazao uslied prietnje Aliagine časovit djelomični uzmak buntovnikâ, tako, da oni, izprva uztuživ se i podigav se na sama cara, za tim ponješto se za sad umjerujuć pred samim Aliagom, izza toga u poruci caru traže samo smak njegovih triju savjetnika, koji kao da su prema

Digitized by Google

tomu, po mnienju buntovnikâ, uzrok svemu, s česa se buntovnici imahu tužiti na sama cara. Ako se eto u XVI spjevu neponavljaju ni riečcom na potlanjem mjestu, gdje bi se moglo očekivati, stvari prikazane na prijašnjem mjestu istoga spjeva, pak za to se ipak neprigovara (u razpravi g. Pavića) tomu spjevu nit se on razdire: onda je bez prigovora i to, što spjev XVI prigodom tužbe sbog gospodskih carica i prigodom zahtjeva buntovnikâ neponavlja izrikom dotičnih motivirajućih okolnosti prikazanih već u II spjevu; pjesnik je mogao neponavljati za to, što je u spjevih II—XIII, kako čitamo, prikazano obilno baš i izvršivanje savjeta hodžina glede gospodskih carica hadumovim putom, i to tako, da je spomen na spjev II podržavan dalje do spjeva XIII, a jamačno su, kako možemo najsigurnije nagadjati, baš u spjevih XIV i XV bili ili po nakani pjesnikovoj imali biti prikazani opet hadum, hodža i Dilaver kao savjetnici carevi, svaki dosljedno prama svomu značaju i poslu u prijašnih spjevih već prikazanomu. Dakle prema strukturi samih nedvojeno Gundulićevih spieva XVI a i dalje do XX, i prema znamenu estetičke motivacije neimamo zahtievati, da se na njekom potlanjem mjestu pjesni *mora* izrikom ponavljat ili spominjat, što je već na njekom prijašnjem mjestu bilo prikazano, makar bi se to po sadržajnoj relaciji onih miesta i moglo (prozaično-logički) očekivati; naprotiv imamo i možemo estetički zahtievati, da već njegdje na prijašnjem mjestu pjesni budu shodnimi prikazami pripravljeni, motivirani momenti čina, koji tečajem pjesni na potlanjih mjestih zapremaju veoma veliku važnost. Sigurno možemo tvrditi, da je za dosljednu saveznost sve pjesni od I—XX potrebno, da sadržaj spieva (uz I) II do XIII dotično do XV bude predjašnja dovoljna priprava sadržaju zadnjih pet spieva XVI—XX, ali da obratno za dosljednu saveznost nepostoji *nužda*, da bi se u sadržaju spjeva XVI ili gdje drugdje do XX povraćalo izričnim spomenom na pojedinosti sadržaja spieva (uz I) II do XIII dotično do XV. Po tom možemo sigurno tvrditi, da spjev II (i dalje do XV) pripravljajući sadržaj spieva XVI—XX za dvie u ovih potonjih spjevih vrlo važne okolnosti čina, koje nisu u spjevu I ničim pripravljene, jest za saveznost pjesni potreban, a naprotiv da, ako ona druga, i onako u istinu iluzorna, samo u domisli g. Pavića postojeća nužda nije izpunjena, nije to nikakav znak nesaveznosti pjesni. Prema tomu imat će se malo poslie ocieniti osobita argumentacija u razpravi g. Pavića (str. 134): „što u XVII pjevanju nebiva, kako bismo očekivali, u carskom savjetu ni spomena

Digitized by Google

o onom savjetu (razumie se? u II spjevu), makar da u XVII pjevanju opeta govori isti Dilaver (razumie se: koji govori u II spjevu): *to opeta odaje*, da Osman nije cjelovita kompozicija Gundulićeva."

Spomenuo sam već i njekoliko neznatnijih sadržajnih okolnosti, u kojih spjev XVI nadovezuje na prijašnje spjeve; on je s njimi i prikaznim oblikom jednakoga kroja, kako u mnogom već spomenutom pogledu tako i razmjerom govornoga prikazivanja naprama pripovijednomu, pošto u njem ima preko polovica strofâ govornoga prikazivanja.

XVII spjev neposredno nastavlja i pomiče napred akciju spjeva XVI, nadovezujuć i vremeno neposredno na konac ovoga kiticami 1, 2, 3, koje kažu, da, čim — za onim večerom na koncu prijašnjega spjeva — „noćna tmina *vas* sviet ogrnu" (hyperbolno), car uljeze u svoj priestolni „hram", zamišljen s vrle smeće stupi na priestolje i „najviše glave — šest vezirâ i sve ostale poglavice turske izbrane — u vieće oko sebe dozva i skupi." (4, 5). Turačko ceremonijalno „poniženstvo" skupljenih pred carem poglavicâ, a carevo veličanstvo iztiču strofe 6—8 kratko ali posve karakteristično; kako on „pogled tih i stavan" na svieh svrće, „svim zemaljski bog se čini" (strof. 7). Nije li to protuslovno naprama situaciji pogibeljnoj, u kojoj se car nalazi, a za koju jamačno svi sakupljeni znadu? Nije; dojam cara na lojalne Turke i u takovu času može biti onako veličajan, uzvišen. Ovaj kratki opis kontrastan je — ne doduše izrično — onomu opisu kralja poljskoga u XI 126—134 primajuć usred svojih doglavnika poklisara turskoga; nema tu, u slobodnoj Poljskoj, onakova „poniženstva" ni reć bi obožavanja. Prema tehnici, koju opažamo u zadnjih pet spieva (kao jednoj skupini), valjda bi u ovom opisnom uvodu bio opisan priestol carev, i odielo, lik, te naznačeno mu i porieklo (otac, majka), ako i kratko nu ipak obširnije no ovom jednom kiticom (3), — da nema već negdje prije, a ima u II 19—25 i 81—86 takov opis i naznaka; što je njeki, doduše ne krepak, trag, da spjev II stoji u prvobitnoj jedinstvenoj svezi sa XVII, a da nije tudja il' potlanja ukrpina. Prema tehnici, velim, koju vidimo u XVI—XX kao jednoj skupini. Stupajuć prviput u XVII Daut u akciju strofom 131 (samo mimogred spominje ga prviput Dilaver u II 54 „pak da mater Mustafinu i Dauta zeta mu umoriš"), pjesnik umetkom retrospektivnim — kako to čini u skupini II—XIII kod biografije Sokolice, Krunoslave i t. d. — opisuje obširno život Dauta u 132—146; XIX 1—26 opis je saraja, gdje će biti boj i odluka zadnja; XIX

Digitized by Google

37—90 prije prikaze smrti Dilaverove i Begumine tuge za njim opisuje se, kako Dilaver bješe stekao Begumu; XIX 210—223 umetak je opisa zverinjaka, gdje će se iz jame izvaditi Mustafa. (Ovi svi opisni umetci u skupini XVI—XX odgovaraju po načinu te svrsi porabe i po prelaznih svezah posve onim opisnim umetkom u skupini II—XIII). Prema tomu, najpače što je Daut prije svoje akcije ovdje u XVII na široko označen glede poriekla, razvoja života i značaja, možemo dosta razložito očekivati, da je pjesnik i Dilavera, toga u pjesni jedinoga prava junaka, njegdje već prije njegove akcije u ovom XVII spjevu (tu je njegov *govor* njegova akcija) dovoljno označio, a toga nije već u I 87—89. ali jest, ako se k tomu mjestu uzme još, što se u II i IV tiče Dilavera; slično je i glede pojava Aliage u XVI, koji je bio već u IV, doduše kratko ali za njegovu zadaću u daljnem činu pjesni dovoljno označen. — Kratki govor Osmanov (9—13) skupljenim poglavicam posve je značajan prema situaciji i kratkorekoj dostojanstvenosti sultana; on negovori na sva usta, nego samo natuca delikatno: „nije triebi kazat meni — što ste čuli i vidjeli — vitezovi nabunjeni koliko su dosle smjeli; što pitaju i što priete, dobro znate; zato... svjetujte me... znam, tko se sam svjetuje, da bez svjeta sam pogine". Ove careve rieči još podkrepljuju motivaciju, koju sam prigodom II spjeva izticao za prikazano tu svjetovanje prvih trijuh pouzdanika carevih. Nu situacija u II takodjer je posve drugačija no ovdje, pa pošto je u II pjesnik naročito i obširno motivirao, zašto nepozvani od cara dolaze k njemu svjetovat ga Dilaver, hodža i hadum, to se nipošto nemože izvoditi, da je II spjev morao napisati njetko drugi a samo spjev XVII mogao napisati Gundulić, — nemože se velim to izvoditi iz razlike tê, što u II „ni od koga zvani" (veli g. Pavić) a u XVII zvani dolaze k caru savjetnici, i što u II Dilaver „ne upitan od cara", a ovdje u XVII na zahtjev cara govoriti počima. Različitim situacijam dolikuje i različito postupanje savjetnikâ, a kako rekoh, ono i onakovo u II obilno je pjesnik motivirao, kako je opet i tu u XVII ovo i ovakovo motivirao. Nevalja s uma smetnuti najpače tu razliku u situaciji, da u II dolaze k caru samo prva tri njegova najpouzdanija doglavnika, i to u času i u stvari, gdjeno car ni nemisli o ikakovoj svojoj pogibelji, nego tek Dilaver (poglavito on) nazire pogibeljnost careve doznane nakane; ovdje pako u XVII dolaze k caru „šes vezira i sve ostale poglavice turske izabrane", u času i u stvari, gdjeno caru prieti već poznata njemu i njim svim velika pogibelj. Prema

Digitized by Google

tomu posve je naravski, da se ondje u II sua sponte dolazi i počima govoriti caru, a da se to ovdje u XVII čini na poziv carev; pak već prema tomu — a kako su i inače različite situacije — posve je naravski, da se u II većinom drugo govori pred carem no u XVII. Zato neće biti čudo, ako se bude pokazalo, da su bez ikakova temelja one i onako sigurnošću hyperbolne rieči u razpravi g. Pavića (str. 131): „doista kogodj pročita ovaj (u II) opis carskoga vieća, i onaj opis, koji dolazi u XVII, svak će uvidjeti, da *ta dva različita opisa potječu i od različitih pjesnika*". — Poslie Osmanova poziva Dilaver „prvi vezir prvi ustà" da govori. Taj govor Dilaverov zaprema — prema načinu u II—XIII — strofe 15—50, nu on je retorički izvrstan, vrlo sgodno razporedan, u svem stvaran, važan, krepak, posve doličan pravomu i jedinomu baš u pjesni vitežkomu *turskomu* junaku Dilaveru, i posve doličan Dilaverovu govoru u II i njegovu djelovanju prikazanomu (u kratko) u I i IV. Nadam se, da se neću zareći, ako kažem, da će svatko vješt retorici a imajuć i na umu Gundulićevo doba i ovaj govor posve odriešiti od prigovora „bezkrajna retorskoga patosa". Oštrica je govora (posve prema onoj govora u II): kazni, mori, a nemiri se. Da se može, i neprigledajuć textu, bar ponješto razabrati vrstnoća govora, budi mu što kraće naveden značajni sadržaj. Silni care, gospodaru svieta, pred kojim svaki kralj nice pada, ako sám još sivi oro (Poljak) prot iztočnom zmaju leti: kriva je nabunjena vojska tvoja. Kazni izdajnike; prolij krv njihovu. Vladar može svaku krivinu oprostiti, ali nikada nemože krivinu „uvriedjena veličanstva". Oni priete, da će tebe skinuti, ako im nedaš naše glave. Ako ih posluhneš, i onda će te, i tim više, skinuti. Što tebe luči od inih ljudi, to je *zapoviest tvoja*; ako si daš ti zapoviedat od drugih, pao si. Oteti vjerne ti savjetnike hoće buntovnici, znajući, da je tako i predšastnik tvoj, Mustafa, pao i izgubio priestol; nu taj ga je izgubio i po pravu: jer tebe je išao po tvom otcu. Nas, tvoju obranu, buntovnici hoće ti uzeti; grane se sieku dubu, da se onda i korjen mu posječe. Osveti se. Dilaver završuje značajno: „i najjače carstvo svako satrt će se s razspa plaha, ako ogradjeno od svud jako nije od bojazni i od straha". Napose mi je spomenuti ob ovom govoru još sliedeće. Kako je za pisca sve pjesni značajan elemenat kićenost hyperbolno-metaforna, te ova ni u spjevih II—XIII nipošto nije negundulićevska, pokazuju hyperbole u Dilaverovu hvaljenju careva svemogućstva (15, 16, 18) „silni care, svemoguća koga sablja suncu — gdje zapada, gdje iztiče — iz zrakâ

*

Digitized by Google

dan ugrablja, nedobitnoj tvojoj slavi širine su svieta tiesne, pred kiem s krunom tko je na glavi prostrt na tle trepti i čezne i t. d.“ Dakle spjev XVII, nedvojeno Gundulićev, ovjerovljuje hyperbolnu kićenost u II—XIII (morda i ona kobna „još ciela sledjena tjelesa“ u V?). Nu nisu li tim riečim, koje svemogućtvo cara kažu, protuslovna ona daljna mjesta u samom govoru Dilavera (najpače u strof. 23, 24, 25, 30, 44), koja ističu, da buntovnici rade caru o prestolju i o glavi i o moći? Nepostoji li protuslovje tih rieči naprama sadanjoj situaciji carevoj u obće? Ad litteram postoji protuslovje, ali uzev psihologičke momente na um nepostoji. U uvodu Dilaver caru laska hyperbolami, koje odgovaraju ceremonijalnim iztočnjačkim titulaturam, a poslie pak govori mu istinu, u kojoj li je pogibelji i vlast i život njegov. Evo se dakle i u XVII spjevu i u samom jamačno ne od dvojice spjevanom govoru Dilavera nalaze prividne protuslovnosti, kakove njeke nahodeć g. Pavić da postoje izmedj I, XVI—XX i II—XIII (ili pak u samoj ovoj potonjoj skupini) već izvodi odatle dva različita pjesnika tih skupina. U II—XIII opažasmo dosta gnomâ; za klasično-romansku epsku tehniku značajna je gnomologija; prema tomu ima i u Dilaverovu govoru po njekoliko gnoma (strof. 19, 45, 46, 48, 49), sadržaja dolikujuća njegovu značaju, odlučna, radikalna, krvava, kano: krv neprijatelja je često stalan temelj gospodstvu, gvoždje i oganj samo lieči otrovanu ranu, i najjače carstvo razpada se i t. d. (kako gore) — a prema takovim gnomam kaže Dilaver u strof. 18: „vidim, care, da početak (svoga) carstva od svieta sad krvaviem kriepiš zidim“. Gnoma u 46 o rieci njekako je oprečna, prema situaciji, takodjer Dilaverovoj gnomi o rieci u II 55, kako opet dolje niže u XVII 100 Husein kaže gnomu ob ognju i drvetu analognu gnomi Dilaverovoj u II 53. Pošto je krepko iztaknuo pogibelj, u kojoj je car, nastavlja kao popravljajuć se u strof. 33 delikatno i lojalno „nedaj bog, da tebi itko zapovieda do sama tvoja volja“. Tu lojalnost, pravo tursku, očituje Dilaver osobito krepko u strof. 35 „car ti živi, ja i ostali svikolici neka izginu“. U strof. 38 kaže Dilaver caru, što o njem u XVI Aliaga pak i car tu i u XX o sebi kaže, da od dieda i pradieda priestol ima —; dakle ako se u II—XIII koja misao jednakim ili sličnim oblikom češće ponavlja, nije to negundulićevski. U strofah 39—41 popunjuje Dilaver ono, što je u I i najpače u II o Mustafi kao predšastniku Osmanovu rečeno, a u strofah 42—44 nagoviešta Dilaver već caru akciju Mustafine stranke „ki Mustafu opet žele na stó carski tvoj pripeti“

Digitized by Google

(43). Rieči Dilaverove u strof. 17, kojimi sužuje hyperbolnu hvalu strofe 16 („ti care, pred kiem s krunom tko je na glavi prostrt na tle trepti i čezne") a glase „i ako sám još oró sivi prot' iztočnom zmaju prši, nabunjeno jato krivi, komu ognjena krila skrši", ove rieči opominju na Hoćimski rat, i pristaju bolje, ako jesu pred tim spjevi II—XIII, nego bi da nisu, pristaju mislim bolje, ako jest prije prikazan sklopljen mir (na carevu želju) nego li da nije.

Odmah poslie Dilavera a proti njegovu savjetu govori Husein u strof. 51—102. Nejunačkomu Huseinu, nagodbeniku i diplomatu dolikuje duži govor od govora Dilavera posjeklice. I on je i prema situaciji i prema značaju Huseinovu posve karakterističan, vješt retorički, dobro razporedan, donjekle pendant govoru diplomata Alipaše u Varšavi (osobito kiticami 90—94), još puniji gnomâ od Dilaverova, a odgovara svojom pritajenom oštrinom pizmenom na Dilavera onomu, što se u I i IV o Huseinu prije Dilavera velikom veziru kaže. Ni taj govor podnipošto nezaslužuje prigovor „bezkrajna retorskoga patosa." Kako u II tako ovdje u XVII sliedi više govorâ jedan za drugim što duži što kraći prema značaju govornika; u tom imadu ta dva spjeva istu stilističnu texturu, što nije potvrda mnienju, da bi opis vieća u II bio toli različit od opisa u XVII, te bi se odatle mogla dva različita pjesnika izvoditi (u II govori Dilaver 26—55, hodža 57—93, hadum 94—115, Osman 116—124; ovdje u XVII govori Osman prvi put 9—13, Dilaver prvi put 15—49, Husein 51—102, opet Osman drugi put 103—107, opet Dilaver drugi put 109—119). Sadržaj Huseinova govora u kratko je ovaj. Pogubno bi bilo svakako po cara, da ide ubijat buntovne vojske. Ako ih pobije, izgubio je vrle vojnike proti kršćanom; ako nepobije, sam je u pogibelji. Bolje je, da njekolike glave panu, koje traže nabunjeni, nego da carstvo zadesi poguba. Valja birati manje zlo. A treba najprije nastojati, da se s dobra buna utiša. Taj sadržaj je sav protkan gnomami diplomatičke, staračke, a ponješto i zlobne opreznosti, izkusnosti, dočim su Dilaverove gnome — kojih je i znatno manje — sve odlučne, junačke; gnomne su kitice 58, 62, 66, 67, 70, 71, 72—75, 95, 99, 100; jedna je (u strof. 58) narodna poslovica „veće očih veće vide, veće ljudi veće znaju", a da je svojstvo Gundulićeva sloga razširivat — što smo koji put u II—XIII opažali — pokazuje strof. 95 amplificirajuć poznatu latinsku gnomu u čitavu kiticu „jer jedinstvom svud i skladom i malahna stvar uzrasti, a nemirom i zavadom i velika bude pasti", gdje se mjesto po jednoga samostavnika (con-

Digitized by Google

cordia, discordia) meću po dva sinonimna. Onda nije negundulićevski, što se u XIII razširuje Tassov izvor (osim toga u XIII 85—87 „hodže i crkav redovnike, svu gospodu i sve paše, gospodje i carice); onda nije čudo, što je pjesnik pun gnomâ i reflexijâ *svojih* u II—XIII, koji u XVI—XX, gdje je peripetija i katastrofa glavnoga čina, govorećim osobam nadaje toliko gnoma a gnome su iztočnjakom u obće običajne. Reflexijni, retorički, i to kićeni, ne stegnuti retorički značaj Gundulićeva sloga probija svud tako u XVI—XX kako u II—XIII. Da baš Husein pobija i kako pobija Dilavera, to je psihologički sasvim osnovano u spjevu IV i I; car je bio na samom Hoćimskom bojištu skinuo („smaknuo") s velikoga vezirstva Huseina a postavio Dilavera, po IV 78, 79 i I 88, 89 izrikom za veliko junačtvo Dilaverovo, koji je samu carevu glavu spasio; o kakovoj bojnoj zasluzi Huseinovoj negovori se u IV ništa, izrikom ni o kakovoj mu krivini, ali po svem savezu bit će Huseinova ona zloba, o kojoj se govori u IV strof. 47—54, upravo u 51, 52. (Tu se kaže, da slavnoga junaka budimskoga pašu Mahumeta Karakaša „jur svi narodi zvahu velikim vezirom" te se do čas čekaše, da Huseina, tada u istinu velikoga vezira, car „smakne i snimi" a Karakaša uznese; „ali otrovna huda zloba, ká za tudjim razspom smagne, nadje *varku* u to doba, da iz svieta on, Karakaš, se izagne: ova *caru vid zaslipi*, da ga, Karakaša, usili bez razbora, da on Poljake sám nahripi", te Karakaš tako i poginu). Pjesnik je na tri mjesta u Huseinovu govoru značajnim za „vuhvenost" turačku načinom porazkrio Huseinovu pizmu na Dilavera. Iz spjeva XVI znamo, da buntovnici traže glavu Dilavera, hodže i crnca, ali ne Huseinovu A Husein u svom govoru dva put kaže jamačno vuhveno turački „*našom* glavom kad se smiri vojska ohola, carstvo opeta dva, tri, četiri nać će roba cjeća svjeta" (68), pak „neka *naša* glava pada, a tvo'e carstvo mirno živi" (99). Taj izraz „naša glava" je, površno uzev ad litteram, protuslovje, pošto nitko netraži i Huseinovu glavu, ali psihologički uzev, on je vrlo značajan za vuhvena i pizmena Huseina, koji — sav njegov lukavi i oprezni govor na to smiera — hoće odmazditi Dilaveru; a prema svemu sadržaju Huseinova govora i prema onomu, što se o njem u I i IV veli, bilo bi neumjestno onaj izraz shvaćati tako, da se Husein plemenito i lojalno identificira s Dilaverom i ostalom dvojicom prvih doglavnika — ali moguće je, da onaj izraz nema nikakova dubljega znamena. Nu nema sumnje, da je pizma Huseinova na Dilavera u zaglavnoj ki-

Digitized by Google

tici njegova govora (101): „a pedepsam' i osvetam' uzet korit (to je predložio Dilaver) jačje od sebe, nije drugo neg li štetam' sramotit se bez potrebe." Ujedno je ova izreka Huseinova velika smjelost naprama caru, i podpun — ad litteram uzev — opoziv njegove laske caru na početku govora. (Zar da pitamo, za što car — da bude dosljedna i značajem dolična saveza u pjesni — poslie nekori Huseina? Jamačno pjesnik nemišljaše, da bi trebao dalje u to dirati.) Husein naime počima (strof. 51): „care od carâ, kom' narodi *svi* podložni u *svakoj* su svieta strani" dakako hyperbolno a po turskom adetu (u IX 9 veli se o Sokolici, da „plieni sa *svih strana svu* poljačku kraljevinu", koja hyperbolnost ni tu nije negundulićevska; a morda nije ni ona u V „još *ciela* sledjena tjelesa?). Ad litteram uzimljuć neprotuslovi onim početnim riečim samo konac govora, nego i strofe 80, 81, gdje Husein svjetuje cara, neka doma poštedi krv junakâ (sada nabunjenih) i neka ju prolije „za *obranu* od kraljevstva tvojih paka; razdieli ih sjemo tamo *kršćanskoj se opriet vlasti.*" Zar ćemo po načinu razprave g. Pavića reći, da kitice 51 i 80, 81, protusloveć si posve, nemogu biti od jednoga pjesnika? Nema povoda tako reći, imajuć na umu psihologične razlike momenata: u uvodu Husein laska rabeći hyperbolne običajne rečenice, a dalje u govoru kaže prema istini bez laske. — Strofa 102 oznaka je držanja careva prije no će odgovoriti (posve nalik na onu oznaku držanja Šišmanova u sličnoj situaciji XI 204, 205); car dostojanstveno, etiketom veličanstva, mirno okom pogleda vieće, i tiho mu govori, kratko (103—107) i karakteristično, a posve onako velikodušno i koncilijatorski, kako u dotičnom svom govoru u II 116—125. „Hoću, osveti da proštenje s moim vitezim sad odoli; . . . darivam ih staroj viri spaholjanâ i janjičarâ („staroj viri" ima se shvaćati kako i slično mjesto „njegda i t. d." u XVI, 102, ako se morda jedno i drugo neodnosi na davnija vremena prije Osmanova carevanja). Zna, da je mučno naći i provesti način, kako i sačuvat od smrti savjetnike („vas") i ugodit nabunjenoj vojsci bez povrede carske časti; ali mučna stvar ima njim biti ugodna „jer velika djela stoje namienjena velicima." Tako završuje car gnomom uznosito, kakova njemu dolikuje. Odluku carevu svi ini potvrdjuju, nu Dilaver opet govori, kraće (109—119) no prvi put; i ovaj mu je govor značajno i vješto proveden, odlučan ali i lojalan, a i na pizmu Huseinovu postidnim predlogom odvraćajuć. Zlo sluti za cara, jer „tko ište vrieme, veće puti vrieme gubi, sreću izgóni" (gnoma dolična

Digitized by Google

junaku). „Nu što 'e caru vidjet dobro, nesmiem više protiviti. Slavna kruno, ja sam obro, jednom gdje hoć za te umriti. Tko je ovca, krij se u gorah; ja oni isti sam, ki od Poljakâ slobodio sam tvoju glavu. Žó mi 'e samo, što bojnici moji iztočni nisu uza me .. nu i bez toga imam silu u ovieh rukah još i sade, da od njih (nabunjenikâ) glavâ niz gomilu svalit će se má, kad pade.“ Doslovce ovo izpunja u XIX, gdje pogiba bijuć se drenovačom proti čitavoj vojsci. Što se hvali radi Hoćimskoga junačtva, o tom je doduše spomen već u I 88, ali ipak bi izašao Dilaver hvastavac, da nismo vidjeli već više i čuli o njem u II i IV. Zatim prema želji carevoj za kompromisom i odvraćajuć na vuhvenu pizmu Huseinovu predlaže konkretno, kako bi se nabunjena vojska samirit mogla: neka car opet Huseinu preda veliko vezirstvo, i taj neka vojsci s tom odlukom naviesti pomilovanje svih nabunjenih i odum carev (na savjet novoga velikoga vezira) *od puta iztočnoga* „neka smeće zle neslide veće unapred *s toga uzroka.*“ Ipak, prema svojoj misli i ćudi, koju je morao za posluh caru zatomiti, završuje: „i u to će doniet vrieme sgodu, da se svak ukroti, i pod carstvom bit će tvime svačie smrti i životi.“ Pošto Dilaver ovdje carevu osnovu puta u iztok očituje uzrokom (jamačno glavnim) smećâ, a tako je on i u II smatrao tu nakanu pogibeljnom caru i svjetovao bar prije puta poubijat Mustafu i pristaše — česa car nehtjede učiniti, ko što ni ovdje u XVII neće Dilaverova odlučnoga svjeta slušati: to bi bilo već po tom neumjestno, da se igdje u XVI—XX govori o sklopljenom miru s Poljskom kao ob uzroku buni (to zahtieva programna razprava g. Pavića str. 9).

Sad će se moći lako uvidit podpuna netemeljitost njekih prigovora u razpravi g. Pavića. Ako se u njoj rieči na str. 124 i 125 neshvaćaju kao hyperbolne nego kao točne, onda se tu s „bezkrajna retorskoga patosa“ kore *svi* govori u „Osmanu“, i oni carevi ovdje u XVII, a ta je korba očevidno neosnovana. „*Jedina* druga besjeda Dilaverova u XVII *nešto je manje dugačka,* a *nešto boljma u njoj birane rieči* prema individualnom karakteru silna junaka“; zašto se nekaže, u čem nema ni taj govor posve pravu mjeru i posve dobro birane rieči prema junaku govorniku? Tako stoji odsuda Gundulićevih govora bez ikakve i najmanje obrazložbe, ta bo može biti samo konkretna, izvedenimi primjeri iz *Osmanide,* a nije obrazložba puko obćenito napominjanje osobâ govorećih u *Ilijadi.* Analiza spjeva XVII pokazuje, da je baš protivno istina, od onoga što se tvrdi u rečenoj razpravi, naime da u

Digitized by Google

Osmanidi u istinu ima i dugih i kratkih govora i to prema govorećim značajem, i da su ti govori stvarni, u svem karakteristični, psihologički posve motivirani. Dočim g. Pavić na strani 125 prigovara govorom svog „Osmana" s njihove nekarakteristične jednoličnosti, to on (naprotiv) na strani 131 tvrdi, da je opis vieća u II od opisa vieća u XVII toli različit, da se odatle može ili mora izvoditi i različit pjesnik prvom opisu od onoga, koji je drugomu. Ako „opis" vieća znači prikazu svega vieća a ne samo epski uvodni opis, koji pripravlja prikazu vieća, a valjda znači ono prvo, onda je onaj prikor govorom „Osmana" u dosta velikom protuslovju s onim izvodom različitih pjesnika iz različitih prikazâ obaju vieća. Jedna je i druga prikaza naime provedena malne posve *u govorih*, te bi ako su u II govori jednako nekarakterističnostju a i dužinom jednolični kako oni u XVII, onda bi to bila jedna stilistički veoma važna ne različitost nego sličnost obiju prikaza vieća, te bi to bio prije znak jednoga te istoga pjesnika nego li različitih pjesnika. I u istinu, kako sam gore podkriepio njekolikimi podatci, stilistična prikazna sličnost II spjeva sa XVII spjevom u dotičnih odsjecih tolika je, da nema razloga odbijati ih na dva različita pjesnika. Ali inače kako se nebi razlikovale i zašto se nebi smjele razlikovati obie prikaze, pošto su *situacije* čina različite? U toj se i razlikuju obie prikaze, a prema tomu i u govorećih pred carem osobah, i u sadržaju tih govora. Kakov bi inače napredak čina bio od spjeva II do XVII, kad nebi vieće u XVII od vieća u II bilo različito situacijom, povodî i sadržajî govorâ, a morda prema pjesnikovoj intenciji i govorećimi osobami? Već sam kod analize i II i XVII spjeva dosad pokazao, da je sama pjesan one razlike iztaknula i motivirala posve jasno. Tim je nejasniji onaj već spomenuti osebiti argumenat razprave g. Pavića: „što u XVII pjevanju nebiva, kako bismo očekivali, u carskom savjetu ni spomena o *ovom* (morda se hoće reći *onom*?) savjetu, makar da u XVII pjevanju opeta govori isti Dilaver: to opeta odaje, da Osman nije cjelovita kompozicija Gundulićeva." Neka se pročitaju u savezu strana 131 III do konca 134, gdje ova izreka stoji, opazit će se, da rieči o *ovom* (ili onom) *savjetu* nisu posve jasne glede svoga gramatičkoga saveza. Prema alineji na koncu argumenta 1. na strani 131 mogu značiti ovi „savjeti" ona dva carska „vieća", te bi po tom zahtievao g. Pavić, da bude u vieću spjeva XVII spomena ob onom vieću u II. Nu može „o ovom savjetu" ticati se samo savjeta Dilaverova glede Mustafine matere u II, prema izreci g.

Digitized by Google

Pavića na str. 134 u prvoj alineji: „Dilaver, koji se u XVII pjevanju neboji ciele nabunjene vojske, taj da vjeruje i da se boji take vještice“ (kakovom je u svom govoru u II opisao Mustafinu mater), ter da *svjetuje* cara, neka ju zadavi, jer da bi mu mogla silom naškoditi.“ Ob ovom samo savjetu morda misli g. Pavić da bi imalo biti spomena u vieću XVII spjeva. (Nejasna savezna relacija, stajalo bud ovom bud onom, u prozaičnoj razpravi otima psihologički temelj izvadjanju dvaju pjesnika iz nejasne ili nedosljedne savezne relacije riečí u *pjesni;* g. Pavić veli na citiranom mjestu: „to opeta odaje, da *Osman* nije cjelovita kompozicija pjesni“, premda je prije na strani 114 odlučio razlikovati naziv *Osman* (za spjeve I, XVI—XX) od naziva *Osmanida* (za svih sadanjih XX spieva) pak se te razlike unapredak donjekle i drži, ne svigdje; a ipak g. Pavić gradi n. pr. na str. 110 na razlici izrazâ poema i poema epicum — što od nepomnje ili pak od običajne porabe može značiti i isto — vrlo zamašite zaključke.) Nu bilo da g. Pavić misli, da bi imalo na vieću XVII spjeva biti spomena o vieću II spjevu u obće, ili pak samo o savjetu, koji je bio na tom vieću izrekao caru Dilaver glede Mustafine matere, jamačno bi se htjelo, da bude taj zahtjev obrazložen. Već sam kod XVI spjeva razložio, da se u pjesni na potlanjih mjestih nema zahtievati izrično spominjanje prikazâ već obavljenih na prijašnjih mjestih. G. Pavić nekaže, po kojem bi estetičkom pravilu to nuždno bilo, i to tako nuždno, da gdje je povriedjeno, nemože se cjelovita kompozicija pjesni, kakova je jednomu pjesniku psihologički vjerojatna, ni pomišljati. Za razlog *svomu* zahtjevu i očekivanju navodi g. Pavić samo izreku „makar da u XVII pjevanju govori opeta *isti* Dilaver“ (koji u II). Zar bi u drami — (kojoj treba još jača saveznost no epu) — svedj imale iste osobe u govorih potlanjih aktova činiti spomen o svojih govorih u prijašnjih? Izričan spomen? Tako bi nastala drama i epopeja in infinitum. Takov bi spomen bio pogrešan, ako mu nema nuždna povoda, a *istota* govoreće osobe nije još nikakov povod tomu. Što da si mislimo, da bi imao Dilaver ili tko drugi u vieću XVII spjeva izrikom spominjati o vieću ili o savjetu kojem, n. pr. Dilaverovu iz II spjeva? Dilaver bi mogao morda reći caru: ja sam te svjetovao onda, da ubiješ Mustafinu mater i Dauta i Mustafu, nisi me slušao, evo sad vidiš posljedice. Takovu rekriminaciju Dilaver si posve lahko može *misliti*, ali *kazati* ju u oči *Huseina* i tolikih sakupljenih poglavica bilo bi posve neumjestno te se nebi nipošto slagalo s čitavom pri-

Digitized by Google

kazom Dilavera i sve sadanje situacije u obće. Ili zar da Husein učini onakov ili sličan spomen? Ili car? Nerazabirem kako i zašto, ali razabirem u čitavoj prikazi vieća u XVII, da se ona u obće drži *sadanje* situacije, kako i valja, a nepovraća se, što ni nebi valjalo, izrikom na prijašnju situaciju, onu u spjevu II. Za saveznost pjesni može se zahtievati, da prikaza vieća u XVII *posredno*, ne izrikom, opominje na vieće u II. A tako i jest. U XVII spjevu vieća se o pogibelji carevim savjetnikom, koje smo baš u II slušali svjetujuć cara; Dilaver u XVII kaže caru početak akcije pristašâ Mustafinih, a on je bio u II svjetovao, da se pomorom za uviek zaprieči takova akcija; o iztočnom putu, o zloj vojsci, o poljačkom ratu govori se i ondje i ovdje, svaki put prema situaciji; a postoje i mnoge stilističke sličnosti u prikazivanju, uz razlike razlikami situacijâ motivirane. U svem je XVII spjev valjan nastavak, dakako nije neposredan nego je posredovan nastavak spjevu II, nadovezujuć na sadržaj ovoga samo u toliko, koliko to dopušta sadanja od spjeva II napried pomaknuta situacija čina pjesni. Nu kad bi zahtjev i zaključak g. Pavića i bio osnovan, onda bi se na isti način i skupina spieva XVI—XX morala razdirati, i nješto od nje na jednoga nješto opet na drugoga pjesnika odbijati. Sravnimo spjeve XVI, XVII i XVIII. Na vieću u spjevu XVII nespominje se izrikom posebno nijedna od buntovnih tužba, koje su tako obilno prikazane bile u XVI, a ipak bi to, prozaičkologičnom dosljednošću, moguće pače posve naravski bilo; i tužba, toli važna, sbog nakanjenoga puta u iztok spominje se u XVII na vieću samo jedan jedini put izrikom, i to tek na koncu vieća, na koncu drugoga Dilaverova govora jednom kiticom 118. Premda je u XVI dva put izrikom iztaknuto, da buntovnici zahtievaju uprav glave Dilavera, hodže i haduma, to se ipak na vieću u XVII nigdje izrikom nespominju ta trojica kao tražene žrtve, naročito o hodži i hadumu nema ni s daleka imenita spomena, a bilo bi to prema prikazi XVI spjeva posve naravski, a i to, da se hodža i hadum na vieću sami oglase. Ipak i car i Dilaver i Husein govore samo obćenito, ne poimence, o traženih žrtvah; van što Dilaver govori o sebi, ali i Husein (ne prema spjevu XVI) govori (ako se već držimo *izričnosti*) i o sebi, veleć „naše glave“. Zar ćemo iz takova izričnoga nespominjanja smjeti izvoditi dva pjesnika za spjeve XVI i XVII? A opet u XVIII spjevu radi se u skupu nabunjenih (prije no pridodje Daut) samo o iztočnom putu, i o triju gospodskih carica (o kojih u XVII spjevu ni s daleka nema spomena), a ne-

Digitized by Google

spominje se ništa o toliko krivih triju savjetnicih; tek Daut, pridošav još žešće bunit nabunjenike, nadovezuje obširnije na buntovne tužbe XVI spjeva. Nu pjesnik je mogao imati, i imao je očito razloga, da izvodi prikazu onako, a ne drugačije; kad bi se držao prema zahtjevu g. Pavića, bio bi tako sapet, da ili nebi mogao ni započeti pjesni ili pak nikad je nesvršiti.

Završiv strofom 119 dugu *govornu* prikazu vieća, koja počima strofom 9, izvodi pjesnik posve kratko *epski* strofami 120—123 konačnu odluku i odredbu carevu, pak će odmah strofom 124 preći na drugi predmet, na Mustafine pristaše. Eto kako Gundulić malo epski prikazuje razvoj i napredak samoga neposredno glavnoga čina, a kako obilno prikazuje govornim oblikom; u one 4 kitice ipak je *sav* rezultat vieća za *čin*, za napredak čina (a vidit ćemo, kako neznatan ostaje u daljnem „spomenu“ pjesni i taj rezultat). Tako je posvud, ne samo u II—XIII, nego i u I te XVI—XX, da naš pjesnik većinom izvodi pjesan u govorih, u reflexijah, i u epskih *opisih* o *uzgrednih* okolnostih. Mnogo prostora posvećuje opisu juriša na Dilavera i njegove dvore, opisu saraja, zvjerinjaka, Dautova predjašnjega života i t. d., te prikazi epskoj *glavnoga* čina ostaje posve malo mjesta. Tako prema kompoziciji i slogu spieva I te XVI—XX jest kompozicija i slog spieva II—XIII; za epos koji ima takov spjev I i XVI—XX (a ovdje je *priprava* katastrofe i *sama* katastrofa) posve su naravski onakovi spjevi II—XIII. — Važno je, kako se u kiticah 120—123 naznačuje odluka i odredba careva — za daljni „dosljedni“ tečaj pjesni. Na Dilaverov predlog „svak pristà“ (120, t. j. da se on skine a Husein postavi za velikoga vezira, te da ovaj objavi buntovnoj vojsci, da ih car pomiluje i da neće u iztok). „Nu nehtie ga (Dilavera) car nikako dignut s vel. vezirstva, što ga (a da ga) od prije neutvrdi jakom stražom odasvudi, da mu nabunjeni ništa nenahude, videć se caru, da se on neboji nijednog odmetnika, dok mu živi svjetnik i junak toliki. Car jaku stražu druziem poda, a sam osta bez svake, mneći mu se, sried svih sgoda carsko ime da mu 'e dosta“. U razpravi svojoj g. Pavić (str. 118) čita „*s toga njega sad utvrdi*“, i veli, da „tako nešto mora da stajaše mjesto po sve nerazumljiva nam sačuvana: što ga od prije neutvrdi“. A poslie u akademičkom izdanju Gundulića piše g. Pavić (str. 506): „Svi (rukopisi) imaju tako, ali mislim da bi trebalo: S toga od prije njega utvrdi (?)“. U ovom izpravku mislim da rieči „od prije“ nebi imale nikakova razumna smisla. Neznam, da li je g. Paviću „u svih rukopisih sačuvani“

Digitized by Google

stih „posve nerazumljiv“ s gramatičke strane ili pak glede saveza u razvoju čina pjesni. Strofa 83 X može služiti za gramatičko objašnjenje izraza „*što* ga *od prije*“. Tu se veli: „Nesmije se ganut diete (car Osman) — još bo straši Prut ga rieka — što nevidi s prva (= od prije) uvjete nedobitna dobitnika“. To je posve razumljivo, kako i ono mjesto u XVII. Car nehtjede skinuti s velikoga vezirstva Dilavera, a da ga nebi prije utvrdio stražom tako, te ga nebi ubili nabunjeni. U spjevu XVIII strof. 50—55 vidimo, da je dvor Dilaverov od skora jakom stražom utvrdjen („Dilaverov dvor jaki sobom oda svudi u obzidi se tvrdoj kaže, nu još tvrdji s množtva ljudi, gdje ga obstiru jake straže: tiem što *dosle* u okolo imà same biele mìre, *sad* ga strašno i oholo gvoždje i oganj svega obstire)“. Careva nakana glede straže Dilaveru izvedena je. Po čitanju g. Pavića ostao je Dilaver i nadalje veliki vezir, neizpuniv car predloga Dilaverova (u tom pogledu) „na koji svak pristà.“ U cielom dalnjem tečaju pjesni nigdje nije izrikom rečeno nit jasno, da li je od sad velikim vezirom Dilaver ili pak Husein. Glede saveza u pjesni nije dakle rukopisno čitanje ništa nejasnije, nerazumljivije od izpravka g. Pavića. Za podkrepu izpravka toga nemogu se navesti rieči u 122 „videć se caru, da se on neboji odmetnika nijednoga *za života* od *svjetnika* i junaka tolikoga“. Car daje stražu Dilaveru, da mu osigura život, a Dilaver će moći biti svjetnik caru, ako i nebude više veliki vezir. Po njekojih mjestih u razpravi g. Pavića sva je prilika, da njemu nisu bile jasno na pameti posljedice onoga skinuća ili neskinuća Dilavera za daljni tečaj pjesni. Pripoviedajuć naime ta razprava na str. 120 i 121 sadržaj XIX spjeva, kaže, spomenuv već *smrt* Dilaverovu, da Osman u strahu iz perivoja Sinanpaše posla „*velikoga vezira*“ i Kizlaragu miriti nabunjenike, ali ti ih posjekoše, a poslie Osman skupa *s Huseinom* uteku iz saraja i t. d.“ Po tom bi poslie smrti Dilaverove bio njetko velikim vezirom postao, a da se u pjesni nekaže ni njegovo ime ni da se išto o toj promjeni u vladi nespominje, a pak poslie smrti toga bezimenika ne kaže se u pjesni ništa o kakovu novu velikom veziru, Huseinu bo, gdje je o njem rieč, nepodaje se taj naziv. Bila bi dakle, ako stoji izpravak g. Pavića, nejasnoća u daljnjoj pjesni, tko je i da li je u obće tko veliki vezir poslie smrti Dilaverove. To je doduše sitnica, ali bi tko mogao, potaknut primjerom g. Pavića reći, da je čast i zadaća velikoga vezira u turskoj vladavini a najpače u onako pogibeljno vrieme toli važna, da bi pjesan radi savezne dosljednosti u tom pogledu morala biti jasna, a pošto

Digitized by Google

nije, to i t. d. Nu pripoviedanje sadržaja XIX spjeva u razpravi g. Pavića ima lapsus calami ili memoriae u riečih „Od ovuda (iz perivoja Sinanpaše) posla Osman *velikoga vezira* i Kizlaragu“. U textu nestoji tako, nego „*jednog od vezira*“ (XIX 192, u 201 o istoj osobi „vezir tvoj“, u 193 „carev namjestnik; u XVII 5 „šest vezira“ i t. d.). Dakle tim je jedna pomisao g. Pavića, a ujedno i jedan povod nejasnoći pjesni odklonjen. Ako se naime ondje u XVII 120, 121 ima razumievati tako, da je car skinuo Dilavera po njegovu predlogu, „na koji svak pristà“, onda bi se jamačno imalo razumievati, da je car i ostali predlog Dilaverov prihvatio i odredio provesti — makar se to izrikom nekaže — naime, da je za velikoga vezira učinio Huseina te mu naložio: naviestiti vojsci nabunjenoj pomilovanje i odum puta u iztok. Onda bi se u daljnem tečaju pjesni imao Husein razumievati kao veliki vezir, i ako se to nigdje izrikom nekaže, ali se i nigdje nekaže ništa, što bi se tomu neposredno ili posredno protivilo, pače bi se s tim dobro slagao način, kako se u XIX 233—255 Osman služi Huseinom, koji pogiba u skrajni čas, kadno već Osmanu nemože trebati nov veliki vezir. Dakle glede časti velikoga vezirstva još je manje nejasnoće u daljnem tečaju pjesni po rukopisnom čitanju nego što je po podatcih g. Pavića. Nego za znamen dokazâ g. Pavića proti saveznosti spieva II—XIII sa I, XVI—XX imadu one četiri kitice u XVII 120—123 dosta veliku važnost, i to radi sliedećih okolnosti. Onaj momenat u razvoju glavnoga čina pjesni, o kojem radi onako obširna prikaza vieća kod cara, od najveće je znatnosti za daljni razvoj pjesni, za daljne sgode i za konačnu propast cara Osmana. Pa ipak je aktivni, na daljni *čin* pjesni utičući *rezultat* onoga, toli znatnoga i toli obširno prikazanoga viećanja naznačen u same četiri epske kitice, i to, kako vidjesmo, tako nejasno, da nije *izrikom* rečeno, je li nije li i car prihvatio sav svjet Dilaverov, na koji „svak pristà“ (— odmah poslie ovih rieči sliedi oprečno: *nu* nehtje ga (Dilavera) *car* nikako skinuti i t. d.)“, nego moramo tek iz saveza (najpače iz careve želje u strof. 103—107 prije Dilaverova predloga izrečene, kojoj se želji odaziva dobro baš predlog Dilaverov) nagadjati, da jest i car prihvatio sav onaj svjet, samo je, da osigura od pogibelji život Dilavera, od sada ne više velikoga vezira, odredio njemu jaku stražu, a sebe lišio svake straže. Nu dočim je, kako vidjesmo najpače iz izpravka g. Pavića, nejasan u pjesni prihvat i izvedba ili pak neprihvat s careve strane i toga diela Dilaverova predloga iliti svjeta, koji se tiče Dilaverova od-

Digitized by Google

stupa od velikoga vezirstva, to se pak o prihvatu carevu onoga diela predloga Dilaverova, koji se tiče Huseinova nastupa na veliko vezirstvo i obaviesti Huseina kao novoga velikoga vezira nabunjenoj vojsci, da ju car pomiluje i da neće putovati u iztok, — o prihvatu velim *carevu* toga diela predloga Dilaverova ne samo da se ništa izrikom nekaže, ni jestno ni ničnо, u one četiri kitice, nego ni u svem daljnem tečaju pjesni nema nigdje ni rieči o tom, da bi Husein kano novi veliki vezir vojsci nabunjenoj objavio milost carevu i odluku carevu nepolaziti u iztok; nema rieči o tom ni na taj način, da bi se igdje reklo ili samo natuknulo, zašto li je Husein zapriečen bio, onakove viesti priobćiti buntovnikom. Dakle rezultat onoga viećanja za daljni razvoj *čina* jest upravo — ništica.

O tom viećanju i njegovu kakovu zaključku te po ob tom odredbi i činu carevu nema u dalnjih spjevih, odbiv stražu Dilaveru, ni posredno ni najmanjega spomena — a ipak bi se nesamo prozaično-logički nego estetički imala očekivati u daljnem razvoju pjesni pozitivna konsekvencija onomu vieću o toli znatnoj okolnosti *glavnoga* čina, vieću onako obširno prikazanomu. Tu postoji u istinu estetička nedosljednost i nesaveznost u izvedbi pjesni tolika, kako je malo koja onih, koje razprava g. Pavića nahodi izmedju spieva II—XIII i I, XVI—XX. Jesmo li pak ovlašteni odatle zaključiti, da spjev XVII nije od istoga pjesnika, od koga je spjev XVIII i XIX, recimo i XX? Po primjeru zaključivanja g. Pavića bismo bili, ali objektivno nismo; po onom primjeru mogli bismo pače morda i to zaključiti, da je prikaza vieća u XVII strof. 9—119 od drugoga pjesnika no od koga je prikaza rezultata toga vieća u strof. 120—123, pošto je ova prema onoj i nerazmjerno kratka, i nejasna, premda bi baš njoj jasnoća i te kako potrebna bila. Iz estetičkih pogrešaka u kompoziciji pjesni, makar da su i bitne, dakako, ne morda tek prividne nego sbiljne, nikako nismo ovlašteni zaključivati, da takove pjesni nije mogao jedinstvenom radnjom izvesti jedan te isti pjesnik, i velik pjesnik. A debere ad facere, a non licere ad non fieri: non datur conclusio. Kritika svjetskih književnosti obiluje primjeri tomu. Da samo spomenem odsudnu kritiku Rümelinovu o Shakespearovih najizvrstnijih tragedijah. Koliko on nenalazi nedosljednosti, nesaveznosti, nedotjeranosti u svakoj njih i t. d. — a ipak ih je jedan te isti veleum Shakespeare spjevao, nit Rümelinu pada na um iz onakovih pogrešaka zaključivati, da nije, a jedva će se biti dosad pojavio kritički pregalac, koji bi bio iz pogrešaka kompozicijnih, kronologičnih nereda, anakronizama,

Digitized by Google

izraznih nejasnoća, hyperbolnih metafora i t. d. koje drame, štono ju tradicija Shakespearu pripisuje — a ta tradicija niti nije glede mnogih drama posve sigurna, posve bezprieporna — išao zaključivati apodiktičnom smjelošću, da te drame sbog onakovih estetičkih pogrešaka nije mogao jedinstvenom radnjom jedan Shakespeare izvesti, nego da je ona bezredan mixtum compositum. Što se tiče Osmanide, to je upravo u spjevih XVI—XX epsko-dramatična strana glede glavne, Osmanove osobe slaba, kako to očito pokazuje razloženi odsjek spjeva XVII, a pokazat će to i još daljni tečaj pjesni do kraja. Nu odatle nismo ovlašteni izvoditi, da nije tih spieva saveznom jedinstvenom radnjom jedan pjesnik, velik pjesnik Gundulić spjevao. U svih njegovih nedvojbenih pjesmotvorih opaža se žica posve lirska i retorička, tako — da negovorim o Suzah sina razmetnoga — u njegovih dramah malne posve izčezava prikazivanje čina naprama retorički i obširno provedenomu prikazivanju lirskih momenata. Pak nije čudo, da isto opažamo i u epu ob Osmanu, najpače pošto je sam sobom predmet, koji je za glavni čin odabran ovomu epu, slaba epsko-dramatičnoga ustroja, malo prikladan krepkoj epsko-dramatičnoj formaciji.

Strofom 124 prelazi se na drugo mjesto, na protuakciju sultàne Mustafine matere i zeta mu Dauta (od 124 do krajà spjeva 192), istodobnu akciju Osmanovoj prikazanoj u 1—123. Kako ovdje, tako i u skupini II—XIII opisuju se gdje što jedna za drugom dvie uzporedo razvijajuće se sgode n. pr. ona dva puta Alipašin i Kizlaragin. I prelaz se ovdje od 123 na 124 stilistički izvodi onako, kako često i u II—XIII i u XVI—XX. — Mislim da je shodno, da odmah ovdje navedem razloge, koje za svoj nazor ob Osmanidi crpi iz prikazivanja Mustafine matere razprava g. Pavića. Ona kaže (str. 131—134): „U govoru Dilaverovu (II 25—55) odaju dvije stvari sasvim drugoga slabijega pjesnika, nego što bijaše, koji opjeva pjevanje XVI—XX. Jedno je, kako se u drugom pjevanju opisuje Mustafina mati (II 34—44). Napram ovom“ (doslovce citiranom) „smiešno-strašnom opisivanju *u saraju zatvorene* Turkinje, nema u pjevanju XVII 124 do kraja, gdje se opeta o Mustafinoj materi govori, ni spomena o takoj rugobi, pa ipak bi čovjek nakon pjevanja XIII, u kojem vrazi izlaze bunu dizati, mnogo bi prije čovjek nakon toga očekivao u XVII taki opis. Opis Mustafine matere u sedamnaestom pjevanju dolikuje pjesniku Gunduliću, onaj u drugom pjevanju pako odaje na sva usta pjesnika iz dobe drama Palmotićevih i koje mu bijahu suvremene.... Drugo što u govoru

Digitized by Google

Dilaverovu odaje drugačijega i slabijega pjesnika, nego što bijaše Gundulić, jest ta okolnost, što se u drugom pjevanju upravo Dilaver plaši te nakazne babe. Dilaver, koji se u XVII pjevanju ne boji ciele nabunjene vojske, taj da vjeruje i da se boji take vještice, ter da svjetuje cara, neka je zadavi, jer da bi mu mogla naškoditi. Silna junačina Dilaver da bude strašljiviji od dječaka Osmana, koji veziru srčan odvraća" (citira se II 120 i 121, gdje veli Osman, da se neboji vilinstva njezina). Pokazat će se, kolika je temeljitost ovoga razlaganja. — Oholoj materi Mustafinoj „pozliedi staru ranu" (što bješe razcaren Mustafa a zacaren Osman) „i muka joj je što *s careve zapoviedi od sina se je oddielila;* smrt mu sluti, *pročula bo bješe onada,* da sin joj stoji sried mjesta divjačna u jami". Te kitice 125, 126 već kao predprošlostan umetak nadovezuju na njeko predjašnje mjesto. Takova nema nigdje u I, ali ima jedno u II u prikazi vieća Dilaverova, hodžina i hadumova s carem. Na Dilaverov savjet, neka se umori Mustafa i mati mu i Daut, odvraća Osman glede Mustafe, da ga neće dati ubiti „nu ću uzmnožit straže take dundu . . , da od zasjede svake opake utvrdit ću mú slobodu" (II 119). Dalje tu u spjevu II u strofah 125—131 u kratko se navode načini izvadjanja svieh ostalih zapoviesti i nakana carevih, naznačenih tik prije u njegovu govoru 116—124, samo se neveli posve ništa o kakovoj zapoviesti carevoj glede Mustafe, ali to evo veli Mustafina mati. To je očit osvrt XVII spjeva na II, te je očita neistina izreke u razpravi g. Pavića, da nijedna rieč, nijedna sgoda u XVI do XX neopominje na sadržaj spieva II—XIII. Što se pak ondje u II na potlanjem mjestu strof. 125—131 neveli sve, što bi se tu prema predjašnjemu strof. 119—124 moglo očekivati, to nije trag različitu pjesniku toga spjeva od pjesnika spieva XVI—XX, jer i u ovoj skupini opažamo gdješto isti pojav. Da sam prigodom spjeva II pravo označio protivnički sukob Osmana s Mustafinom svojtom, tomu svjedoče ovdje strofe 127, 128, veleći Mustafina mati, da je ona sbog Mustafina zatvora u tamničnu jamu — a to bješe careva prema krvavom savjetu Dilaverovu poštedna, za turske odnošaje blaga zapoviest — smišljala propast Osmanu, a sad pobuna vojske daje joj prigode izvadjati svoju nakanu. U strofah 122—147 umetak je opisni, biografija Dauta, uz onu sultànu glavnoga u prikazi pjesni aktora proti Osmanu. Ovaj ovdje tolik opis njegova predjašnjeg života vjerojatno traži, da bude i o Mustafinoj materi njegdje u pjesni razmjerno obširan opis značaja i poriekla i razvoja života. A taj se nalazi u II u govoru Dilaverovu kod cara, u strof. 31—52, gdje

Digitized by Google

je doduše i fantastičnih oznaka o njoj kao vještici, ali je i mnogo posve realističnih, a s ovimi se posve slaže, što se ovdje u XVII o njoj govori ili što ona ovdje čini i kaže, samo je fantastični momenat u II o njoj ovdje izpušten. Posve pravo. Ovdje pisac sam realistički označuje i prikazuje, kakova jest i govori, a ondje u II Dilaver o njoj, — da ju strašnu i pogibeljnu caru prikaže i tim na nj djeluje, dakle ad captandum — ističe *uz* mnoga realistična takodjer i vilenička njezina svojstva, ali kaže *višeput*, da je tako *glas* o njoj (II, 34, 38, 40, 41) a izrikom završuje Dilaver svoje karakterisanje Mustafine matere ovako u 51: „Sve se ovo o njoj kaže, sve ovako je l' nije li? Ja mniem, mnogo da se laže, nu se i istine vele veli.“ Dakle sam Dilaver podvojava jamačno baš o fantastičnoj strani one karakteristike, a i izvodeć ju čečće kaže: „vele, glas je i t. d.“ Ima li dakle povoda, po tom govoru Dilaverovu, i po načinu, koji opažamo svud u pjesni, tražiti ovdje u XVII spomena o vještičkoj naravi sultàninoj? Odgovorit ću poslie. Premda pjesnik ovdje u XVII jasnom prikazom, ovdje u XVII 124 do kraja, potiskuje tu sultànu tako napried kao glavnu osobu od ovog časa u akciji proti Osmanu, ipak u spjevih XVIII, XIX, XX *nigdje više ni spomena nema o njoj*, ni posredna nekmoli neposredna, izrična spomena. Zar ćemo za to, po primjeru razprave g. Pavića, reći, da bi u spjevih XVIII—XX moralo biti spomena o njoj, kad bi ovi spjevi bili od istoga pjesnika, od kojega je XVII, pak jer nema toga spomena, to da nisu ni nemogu biti? Evo opet na kakove posve osnovane analogije dovode tvrdnje g. Pavića. U spjevih XVI—XX nema ništa više o Sokolici, koja bi branila Osmana ili tužila za njim, o Poljacih ima malo spomena, premda o njoj i o njih mnogo ima u spjevih II—XIII; jednako ni o Mustafinoj materi, koja bi dalje stojala u akciji za smak Osmana a za oslobodjenje i zacarenje svoga sina, nema u spjevih XVIII - XX ni riečce; u istinu ni riečce, premda se u XVIII—XX ima izvoditi ono, što ona u XVII zamišlja i Dautu naredjuje, dakle bi se moglo, i to nesamo prema prozaično-logičnoj, nego sbilja prema *estetičkoj* dosljednosti i saveznosti očekivati, pače zahtievati, da bude o njoj što i u spjevih XVIII—XX. Najpače u XIX kod prizora, gdje će buntovnici vadit Mustafu iz jame, mogla bi mati mu prikazana biti prisutna, da ga vidi, je l' još živ, i da pomaže, pak zatim u mečitu, „gdje od sve vojske čuvan tako (cieć pokoja) svu noć jednu cielu stoji“ (XIX, 232). Ovako su *čuvstveni* povodi za Mustafinu mater, da bude tu, ako ne isti to bar svakako jednako jaki, koji su — po

Digitized by Google

g. Paviću (u programnoj razpravi str. 9) — za Sokolicu, da bude tu u XVI—XX uz pogibajućega dragoga Osmana. Što g. Pavić odatle, što Sokolice nije tu, premda jest toliko uz ili za Osmana u II—XIII, izvodi za spjeve ove naprama spjevom XVI—XX, imamo prema njegovu načinu zaključivanja razloga izvoditi i za spjev XVII naprama spjevom XVIII—XX iz one posve analogne okolnosti o Mustafinoj materi, i tako će kritika postići svoj podpun cilj, razderati će se i rudera Osmanide.

Kakvi su prelazi u II—XIII, takov je i ovdje prelaz na umetak opisni o Dautovu životu (od 131 na 132 — „*biše* rodio se“) a od umetka opet na stvar, na posao Mustafine matere (od 146 na 147 — „tiem“). Onim opisnim umetkom Daut je jasno označen kao osebit turski tip, koji razlikujuć se značajno od ostalih u pjesni tipnih značaja turskih popunjuje karakterističnost prikaznu pjesni. Najsrodniji je sultàni Mustafinoj materi, kojoj on i jest orudje. Oboje su poturice, a baš oni krše Osmana, na što se jasno osvrće strof. 113 u epilogu XX. Rodom kršćanina bjehu ga djetetom zarobili Turci i rad ljepote caru Muratu poklonili, koji ga metnu u saraj, prozva „Dautom“, učini svojim sramotnim miljenikom, uzvisi na vezirstvo, a sliedeći car Ahmet pozeti ga. Ni junačtvo ni kriepost, nego žensko lice njega podiže, a podržaše na časti sultàne. Ali s oholosti, opake ćudi i kradljivosti skinu ga car Ahmet. Po smrti ovoga Daut Mustafu brata Ahmetova diže na priestol, a sina Ahmetova Osmana ukloni. Kad pak Osman ukloni Mustafu i uzide na priestol, ukloni on i Dauta; nu sin Dautov vrstnik i mio drug Osmanov umoli se Osmanu te on opet učini Dauta za beglerbega Rumelije. Tako je označen taj osebiti turski tip, mnogo srodan Mustafinoj materi te za to njezin naravski saveznik; ujedno nam taj opis otvara jasan vidik u vladavinu tursku, a u njem se ipak njekoliko bar i ob onom kaže, o čem pjesnik u I, 11 i 12 reče, da neće pjevati. Toga Dauta pozva k sebi Mustafina mati na strašne dogovore. Što u XII Krunoslava Ugričić dolazi k Turkinji razgovarat, morda je to nemoguće bilo Gunduliću ter i to odaje „slaba poznavaoca turskih odnošaja.“ Ali u „Gundulićevu“ spjevu XVII strof. 147 ide i dodje Daut „u ženski stari saraj“ k Mustafinoj materi, „gdje ga ona zvaše“; dakako, da je pjesnik ovaj dohod motivirao „u gluho doba noći skrovno preko straže, ku prevari“, ali je pjesnik i ono u XII motivirao, kako sam kod toga spjeva razložio.

Digitized by Google

Govor stare sultàne Dautu (strof. 151—179) izvrstan je, vrlo karakterističan, i prema njezinu opisanomu značaju, i prema značaju Dauta, i prema situaciji te nakani sultaninoj. Razne ona motive rabi jedan za drugim a sve to jače, da bi Dauta podbola na akciju krvavu, pravom lukavštinom haremske spletkarice, reć bi paklenskim oštroumljem, a upravo, kako kralj paklenikâ u XIII 72, slično ona kaže (strof. 177) „smetaj, svadjaj, buni, upi, nemimodji varke i sile.“ Oni razni motivi u govoru njezinu jasno sliede ovako. Strof. 151, 152 ironija na Dautovu sadanju čast i vlast, od Osmanove milosti dobivenu, i to malenu, jer Dilaver — koji mu njekoč nije vriedan bio ni za konjuha biti — jamačno nije sad pod tom njegovom vlastju. Strof. 153—155 bruka na tu nikakovu čast, koju on ima zahvaliti bludu, koji tjera sin mu s Osmanom. Ovaj je rug tim ljući Dautu, što ga sjeća, kako je on njekoč mlad sticao časti. Strof. 156—162 strahovanje, da je i ona nikakova čast samo varka i zamka Dautu, car će ga to sigurnije skoro uništiti „uzvisit će ga vrhu zemlje s viencem — oko grla.“ Strof. 162—164 poticanje ponosa; sav sviet ozvanja od sramote, koju je Osman stupiv na priestol nanio Dautu skidajuć ga s visokoga vezirstva; njemu, prije namjestniku a i zetu carskomu, nepristoji se biti ovako satrvenu. Strof. 165, 166: sad je sretna sgoda Dautu, nabunjena vojska će ga slieditи. Strof. 167—169 predlog akcije: neka sinu njezinu Mustafi slobodu i carstvo vrati, a Osmana ubije. Strof. 170—177 korist ogromna Dautu od takove akcije. Sultàna će Osmanovu braću poklati, Mustafa mrzižena umriet će bez sina, Dautovim sinovom pripasti će po zakonu priestol, a za živa Mustafe bit će taj samo po imenu car, u istinu će biti Daut car a onâ carica. Strof. 178 zaglavak: dakle neka Daut radi, hitro, svakim sredstvom, jer svakoga se valja latiti, da se dobije carstvo od svieta; ali oprezno — „pače nastoj bit pravedan“ (lukava i himbena restrikcija). Očevidno je ovaj govor posve stvaran, jasno i vješto retorički razporedan, podpuno karakterističan, a nipošto nije „bezkrajna retorskoga patosa.“ I u njem ima gnomâ (strof. 155, 160, 161, 164) kakove njezinu značaju dolikuju.) Jedna (160), osebno uporavljena na Osmana i Dauta: „sad te penje, da iz višega dublje pak te satarišе“, odaziva se jednoj gnomi u proemiju, a slično glasi i u strof. 159. Na II 33 opominje ovdje strof. 170; ondje veli Dilaver caru, da bi Mustafina mati braću mu poklala, a ovdje ona i za se veli, da će to učiniti. Skladno s mnogimi mjesti u II—XIII gdje Poljaci, Turci, pjesnik češće zovu djetetom Osmana,

Digitized by Google

ovdje ga sultàna tako zove 158, 162, a tako i ini protivnici koji put u XVI—XX. Primiera hyperbolam ima i u tom govoru. Strof. 162 „zamnjelo je polje i gora, *sviet vaskolik* buči okolo“ o tom, kakovu je sramotu i nepravdu nanio Osman Dautu. Ovo je psihologički posve naravita hyperbolnost, i prema značaju i prema nakani sultàne. U strof. 153—156 kaže ona Dautu, da sin mu od Osmana za blud steče otcu milost, a malo prije u strof. 143, 144 veli sam pjesnik „Dautov sin, vrsnik mlada cara Osmana i drug mili u sva dila, viernom družbom, dvorbom dragom i krieposti *vriednom* svakom . . . umoli se, da car opet Dauta pomilova.“ Neprotuslove li kiticam 143, 144 kitice 153—156? Ad litteram da, ali to nije trag različitim pjesnikom, nego je jedan te isti pjesnik mogao imati psihologična razloga, da tako različito prikazuje na različitih premda posve blizih mjestih o istoj stvari. Jer na prvom mjestu govori pjesnik sám, te bud po istini bud idealizirajuć nemeće ljage na Osmana, a na drugom mjestu Mustafina mati ili pretjeruje i laže ili pak govori istinu, po svojoj intenciji, da razjari Dauta na Osmana. Protuslovne prikaze u pjesni nisu još protuslovja pjesnikova; n. pr. u dramah često prosudjuju razne osobe njeki isti značaj ili dogodjaj posve protivno svaka prema svomu gledištu, pak to nije nipošto protuslovje pjesnikovo. — Dojam sultànina govora na Dauta krepko se crta u strof. 179—181, prispodobom sličnom onoj u XVI 75, 76 samo obširnijom i silnijom, pak izrekom psihologički izrazitom „već (Daut) u srcu (t. j. u želji i misli) kupi, zove, buni, davi, kolje i pali.“ Brzina utiska i brzina spremnosti slikovito je posve iztaknuta, pa tako dolikuje smionoj naglosti i kratki odgovor Dautov (samo strof. 182—185, bez „bezkrajna retor. patosa“): „Na visinu carsku istom da se uzide, svi razlozi neka ginu, vjera i pravda po tlih ide. Ah, prie dodji čas ugodni, da ja ukažem sried bojnikâ, časni ljudi i slobodni kô svete se od silnikâ.“ (Nije li ovo, ad litteram uzev, protuslovno predjašnjim riečim: neka vjera i pravda po tlih ide?) Nu govorit djela gdje će, saviše su sve besjede: ostaj s Bogom, podjoh veće, car Mustafa da se izvede. Sutra nam je carstvo u ruci, sresti ću ga ja bez straha.“ Sasvim karakteristički podao je pjesnik sultàni podug govor, a Dautu posve kratak odgovor; ona lukavo svimi mogućimi shodnimi poticaji podbada Dauta, a ovaj se, „od prie užežen Daut vrli“ (strof. 181) i hitro odlučuje i hitro izkazuje svoju odluku — koju će i izvršiti. Evo kako je posve neosnovan prigovor g. Pavića govorom u Osmanu: „da je *jedina* druga besjeda Dila-

Digitized by Google

verova u XVII nešto manje dugačka i nešto boljma u njoj rieči birane prema karakteru", a u svih drugih da je „bezkrajan retorski patos." — I već Daut u onoj odluci ode „brži vjetra plaha" a sultàna sve noći mira neima. Vješto je ta njezina situacija duševna opisana koncem spjeva, strofami 186—192, izvrstna je n. pr. u savezu s drugimi crta (191) „sad kraj vidi, sad se topi u pučini, gdje ni'e kraja."

Vrlo je značajno za slog i kompoziciju pjesni, kako ovdje na koncu XVII spjeva završuje pisac prikazu Mustafine matere. Dočim se tu razmjerno obilno (u sedam kiticah) opisuje duševni nemir njezin u noći poslie urotnoga s Dautom dogovora — koji je takodjer dosta obširno govornim oblikom prikazan —, poslie u svoj pjesni do kraja nema o njoj nigdje ni posredno ni spomena, premda je ona toli odlučan suradnik o propasti Osmanovoj, i premda bi se po čuvstvu il' interesu mogla očekivati prisutna uza sina najpače u XIX spjevu. Ipak ni da bi rieči o njoj, a eto ondje na koncu XVII onolik opis njezina nemira u noći. A što je ovaj važan za *čin, za razvoj čina?*" Posve ništa. Evo je u spjevih, o kojih ni razprava g. Pavića nedvoji, da nebi bili Gundulićevi, očit način Gundulićeva pjevanja. On epski posve malo i kratko prikazuje *razvoj glavnoga čina* i što je s njim u neposrednu savezu, ali ljubi obilno prikazivati duševne situacije to govorî to epskimi opisi — što smo češće u II—XIII opažali, a sad opažamo u XVI—XX. Zato u onoj i ovoj skupini toliko govore osobe, toliko je reflexijâ, opisâ duševnih stanja i t. d. Psihični, lirski, retorički momenti silno su premašni tu i tamo, nad samim činom, akcijom. U spjevih I, XVI—XX nalazimo značaj texture i pjevanja takov, da im spjevi II—XIII posve odgovaraju, kao tvorovi jednoga te istoga duha.

Nemari Gundulić presjeći onako nít prikaze sultanine, a nít prikaze Sokoličine on je — bar se razložito može tako shvaćati — prema svojoj intenciji na toliko estetički završio u IX spjevu, da, spomenuv Sokolicu još morda njegdje na shodnu mjestu u XIV ili XV, netreba se na nju povraćati u XVI—XX. Ako se izvadjanju prikaze Sokoličine prigovara nedosljednost, još se razložitije to može prigovoriti glede Mustafine matere, pak bi onda sliedilo — po načinu razprave g. Pavića — da je spjeve XVIII, XIX, XX drugi radio no koji je radio spjev XVII. Razložitiji bi bio prigovor glede sultàne već radi blizine i sadržajne uzke spojenosti onih zadnjih četiriju spieva, onda radi toga, što se ovdje peripetija i katastrofa *glavnoga čina* prikazuje, a na njih odlučno utiče

Digitized by Google

Mustafina mati, dočim je Sokolica, prema svój prikazi njezinoj, za glavni čin tek uzgredna osoba. Izvoditi pak različite pisce iz onakove bud sbiljne bud prividne nedosljednosti bilo bi posve netemeljito. Najviše što smo ovlašteni reći, jest to, da ima nedostataka estetičkih, i da je morda Gundulić kanio još izgladiti pjesan, ali nije dospio toga učiniti. Za Sokolicu lahko je mogao imati pjesnik uljana baš estetična razloga, da ju neprikazuje u XVI—XX, a morda je imao prilična razloga i za staru sultanu, da ju više neprikazuje u XVIII—XX. Što bi poetički tu vriedila ona? U XX nebi, pošto tu ima — po očevidnoj intenciji pjesnikovoj — djelovati na čitaoca sám Osman svojom propašću. U XIX bilo bi doduše mjesta prikazi njezine brižljivosti materinske, koje će biti u sultàne, makar je sebična, a baš i radi sebe njoj je i do sina. Nu morda se je pjesnik hotice uklanjao takovoj prikazi. On je valjda htio iztaknuti, a jest iztaknuo posve krepko, jadnost novoga turskoga cara: iz zverinjaka, iz jame kao zvier kakovu, luda ga vade pristaše -- kolika je to nehotična, a morda hotična ironija pjesnikova! Nebi li tu smetala majka Mustafina? A u spjevu XVIII i u ostalom XIX doduše bi bio mogao pjesnik prikazati sultànu u dalnjem joj radu *proti Osmanu*, ali tu je pjesnik imao prikazat nam potanje Dauta u akciji, kakov je, a onda je valjda navlaš htio, kontrasta radi, osobito zanimati čitaoca prikazom Dilavera i Begume, kako je to učinio. Prikazav ju haremsku spletkaricu i poticalicu Dauta u haremskoj skrovnosti, nije pjesnik, morda navlaš, poslie u javnoj uličnoj buni više dovodio nam pred oči Mustafine matere. Nu koja rieč spomena o njoj mogla bi ipak biti u XVIII i XIX; ipak nije — to je nedostatak, koji bi pjesnik bio *morda* još i odklonio, *ako* je nalazio u tom kakov nedostatak.

Što nema vieću kod cara Osmana prikazanom u XVII 1—123 baš nikakova pozitivna izrična posljedka u prikazi XVIII—XX spjeva, premda bi se to estetički posve razložito moglo očekivati i pače zahtievati, i što ni prikazi sultàne u XVII 124 - 192 nema u XVIII—XX nikakova, takodjer razložito estetički očekivana posljedka, nebudući tu nigdje ni spomena o sultàni: to su činjenice prikazne u spjevih, i od g. Pavića priznanih da su Gundulićevi, takove, da sasvim obaraju njegov zaključak taj, da zato, što prikazi sultàne kao vještice izvedenoj u II nema izrična posljedka iliti nema spomena, osvrta na tu prikazu u spjevu XVII 124—192, onaj II spjev nemože biti Gundulićev. Ako je ovaj zaključak osnovan, onda iz rečenih prikaznih činjenicah u spjevih XVIII—XX

Digitized by Google

naprama spjevu XVII valja bar jednako osnovano ako ne još osnovanije i zaključak taj, da spjevi XVIII—XX nemogu biti od istoga pjesnika od koga je XVII; ili ako taj zaključak ovdje nije osnovan, onda jednako pače još više nije osnovan za spjev II naprama spjevu XVII. Dakako g. Pavić nije se ovoj analogiji dozvao, ali tomu nije pjesan kriva, već površnost i neobjektivnost njegove analize spievâ XVII—XX, a u obće analize ciele pjesni, koje slog i kompozicija označena je u razpravi g. Pavića skrozimice što krivo što nedostatno i površno. Tako je u toj razpravi sama prikaza sultàne u II a i odnošaj te prikaze naprama XVII posve neistinito naznačen. G. Pavić veli, (str. 134), „da se u II upravo Dilaver *plaši* . . . da vjeruje i da se *boji* vještice sultàne . . . . silni junačina Dilaver strašljiviji je od dječaka Osmana, koji srčan veziru odvraća, da njega vilinstva sultanina nestraše.“ Ovo, u koliko se tiče Dilaverova strahа od vještice, nije istinita reprodukcija *texta*. U II nekaže nigdje ni pjesnik o Dilaveru ni sam Dilaver o sebi, da se *on* straši, boji *baš vještice* sultàne, nego u textu spjeva II stvar je inako. Dilaver, „pokli začù prešne odluke mlada cara (putovati u iztok i t. d.) svedj nahodi u pameti veće sumnje, vrlie strahe, da nemože tiem neg rieti carske sprave sasma plahe; zato prie neg se krene mlad car izvan Carigrada, podiže se (Dilaver), da spomene (caru), *što ga straši i prepada*“ (strof. 14—16). Tako pjesnik govori o Dilaveru, a evo što *Dilaver zatim govori caru*. Spominje neposluh vojske (pod Hoćimom) i posljedicu tomu, poljsku pobjedu, za to treba „da tko jednom zla okusi, drugi put ga tja previdi“ (28). Kako je jedno sunce, tako je ili treba da je jedan car (29). „Mustafa ti dundo žive i s njim mnozi u željenju, s nove tvoje suprotive (poraza od Poljaka), da opet na taj stol ga uzpenju (30). . . . Mati Mustafina, žena ohola, nemisli ino, neg uzvisit sebe i sina (31). I da joj se to kad sbude — višnja ukloni kob desnica! — nebi ošla tvorbe hude, za utvrdit se viek carica (32). Bratju bi ti bez milosti podavila, neka u tmine iz svjetlosti i drugi put nebi upala (33).“ Ovako Dilaver caru označuje sultànu posve realistički; ovo on *tvrdi* i ovoga se on boji, što jasno naznačuje riečmi „višnja ukloni kob desnica“ (t. j. „tu moju kob iliti slutnju“, ili pak „takovu tvoju kob“). Kiticom sliedećom 34 uvesti će Dilaver svoje označivanje sultàne kao vještice ovako. „Vele ona zna i smie, *vele se o njoj pripovieda*, šapat, žamor vàs umie vilovitieh od besieda (34). Ona sama u najglušje doba od noći, kad zasjede ké zapina zovuć pakó k svój pomoći“ (35), „crnim prutom krug

Digitized by Google

oko sebe učini“ (36), „pak sve nakazni i sve srde“ k sebi zove (37). „*Glas je*, da ona od djetinje puti pomás kuha i t. d.“ (38, 39). „*Rieč je*, da prie čarajući glád ti u vojsku poslà iz pakla, ki ti veće neg mogući mač poljački vitêz zaklà“ (40). „Vilenika roditelja, vještícu joj mater *glase*; na granicah od Erdelja u Ugrovlasieh rodila se (41). Od njih na zó put se stavi“ i t. d. u strof. 42, 43, 44 dalje Dilaver njezina vještička djela označuje. Dakle Dilaver označuje sultànu kano vješticu u strofah 34—44, ali nigdje tu izrikom neveli nit da *on* vjeruje u njezino vještičtvo nit da se *on* boji nje kao vještice. Izrikom *uvodi* on tu prikazu izjavom, da je to *glas* o njoj („vele se o njoj pripovieda“ 34), a tečajem prikaze povraća se u razmacih tri puta na tu izjavu („glas je“ 38, „rieč je“ 40, „glase“ 41). S toga očito nema u textu povoda tvrditi, da bi se *morala* prikaza u 34—44 razumjeti tako, da Dilaver sám vjeruje; prema textu više je povoda takovu tumačenju, da Dilaver, navodeć glas o njoj i četiri puta iztičuć da je to glas, valjda sám nevjeruje u taj glas, nego govori o njem caru, da, prikazujuć mu sultànu i realno, u istinu, i po glasu najstrašniju, to jače na cara djeluje i za svoj predlog ga predobije.

U sliedećih šest kiticâ (45—50) označuje Dilaver sultànu opet samo realistički, popunjujući realističnu karakteristiku, koju je bio počeo u strofah 31—33, a ni jedanput u tih šest kiticâ neveli: glas je, ili: rieč je, dakle on *tvrdi* dolazeće tu realistične oznake: da je Mustafina mati odmetna kaurkinja, a sad nevjerna turkinja, tlači svaku vjeru, sama si je bog, „ljubi sina, u koliko po njem se uzda sviet vladati, i za to steć, nijedno priko djelo izvršit ne krati; do carskoga stola, odkli pade, da uzrasti ne gleda ohola vjere ni časti; neliepa, hitrosti zna, koiem' se vid zasliepi; ugrovlaški vojevoda“ (povraćajuć se na strof. 41) „pokloni je caru Mahumetu, tvomu (Osmanovu) djedu“. Budući da se ote realistične oznake u jezgri slažu s kraćimi a takodjer realističnimi u strof. 31—33; budući da istom poslie ovih strofa Dilaver baš oznaku sultàne kao vještice uvodi riečmi: „vele se o njoj pripovieda“; budući da samo u deset strofah ove fantastične oznake kaže „glas je“, „rieč je“, „glase“, a niti jedanput takova izraza nerabi ni u onih početnih triju ni u ovih potlanjih popunjajućih šest realistično-označnih strofah: to je razloga strofu njegovu 51, kojom on završuje cielu karakteristiku sultàne, a koja glasi: „sve se ovo o njoj kaže, sve ovako je l' nije li? *ja* mniem, *mnogo da se laže*, nu se istine vele veli“ — razloga je ovu strofu shvaćati tako, da Dilaver glase o *vještici* sultàni drži za laž,

Digitized by Google

a za istinu one realistične crte. Poslie ove izjave predlaže caru „tiem potrebne tri stvari svjetujem tvoje carstvo sada“ (52), ako mari car poći u iztok: prije umoriti Mustafu, mater mu i Dauta zeta (53, 54). Nije dakle nipošto u *textu*, da Dilaver sám vjeruje u vještičtvo sultàne, ni da se sam nje kao vještice boji, ni da svjetuje caru zadavit ju samo za to, da mu nebi vještičtvom svojim naškodila, nego on *straši* mladoga Osmana, i to ne samo vješticom nego i političkom, himbenom, vladohlepnom, na svako krvavo djelo gotovom spletkaricom sultànom, koju će „mnogi u željenju da opet na priestol uzpenju Mustafu“ podupirati, ako iz Carigrada u iztok ode Osman, neumorivši Mustafu i nju. Razprava g. Pavića očevidno posve izopačuje što izrični što jasni sadržaj i smisao Dilaverova govora caru u II. *Ako* je ovdje u II „silni junačina Dilaver strašljiviji od dječaka Osmana“ za to, što ovaj Dilaveru „srčan odvraća“, da se nečudi mržnji sultàne na se i da nemari za njezina vilinstva nit se on njih straši (a „*sudjena mi ne bud šteta*“ II 120, 121): onda je i u prikazi vieća u XVII spjevu junačina Dilaver strašljiviji od dječaka Osmana, budući da onaj najvećom snagom, strašeć nagovara Osmana, neka dade buntovnike pomoriti, inače da će oni sad zahtievajuć glave savjetnikâ poslie njegovu glavu poraziti, a naprotiv Osman, neslušajuć Dilavera, neće tako, nego hoće velikodušno oprostiti buntovnikom, a na to Dilaver zavapi: „*hude kobi, prieka sluta (moga?)* carsku glavu Višnji ukloni“; strašljiviji je Dilaver od Osmana i u strofah zatim 120—123 spjeva XVII, budući da Osman daje jaku stražu Dilaveru, a taj ju, kako iz XVIII razabiremo, prima, dočim sam Osman „bez svake straže ostà.“ G. Pavić dakle krivo tvrdi, da je značaj Dilaverov različito prikazan u II nego li u XVII, i to tako različito, da samo ova prikaza dolikuje Gunduliću a ona da *mora* biti od njekoga drugoga slabijega pjesnika. A u II i u XVII savjet je Dilaverov caru istoga duševnoga značaja i smjera, oba su prema krvavoj gnomi, koju kruti Dilaver u XVII 49 kaže: „a najjače carstvo svako satrt će se s razspa plaha, ako ogradjeno od svud jako nije od bojazni i od straha“. Ali za to nit je u II nit u XVII Dilaver strašljiviji od Osmana, dapače baš on je čovjek željezan i krvav, a providan, dočim je Osman blag, pomirljiv, velikodušan, ali i presamosviestan, preobol, neoprezan i neprovidan jednako u XVII kako u II, nu za to nipošto nije srčaniji od Dilavera.

Nu da i jest istina — što nije —, da po prikazi spjeva II upravo sam Dilaver „vjeruje i boji se take vještice“, ipak nebi bio osnovan

Digitized by Google

zaključak g. Pavića, da takova prikaza u II o Dilaveru „koji se u XVII ne boji ciele n· bunjene vojske“, „odaje drugačijega i slabijega pjesnika (spjeva II) nego što bijaše Gundulić (pjesnik spjeva XVII)“. Psihologički je posve moguće, da se velik junak ne boji ciele protivničke vojske a da se boji čarobnice, u obće da se boji kakove nadnaravne ili tajne moći. Da je to moguće, to tumači psihologička nauka, a da tako i biva, to dokazuju mnoge realne činjenice, kojih ne trebam ni napominjati; u pjesničkih prikazah ima pak takovih činjenica (kod Tassa, Virgilija, Shakespeara) toliko, da si je i Gundulić mogao dozvoliti takovu prikazu. A kad bi i bio nesklad u prikazi značaja Dilaverova po spjevu II naprama spjevu XVII, nebi to nuždno bio znak različitih pjesnika, nego isto tako moguće pogreška jednoga pjesnika, psihologički moguća i znamenitu pjesniku.

Gundulić oponaša češće u spjevih I, XVI—XX Tassov oslobodjeni Jerusolim; u ovom ima čarobnicâ i t. d. dosta; onda je posve vjerojatno, da je isti Gundulić mogao za spjev II oponašati Tassa i u prikazi čarobnice, a nepostoji apodiktična nužda, da ova prikaza „odaje na sva usta pjesnika drugoga, pjesnika iz dobe drama Palmotićevih, i koje mu bijahu suvremene“. I ovako još ostaje Gundulić umjereniji od Tassa u porabi vrhunaravnih prikaznih predmeta; jer dočim Tasso neposredno sám epski prikazuje i to veoma često i obširno čarobnice i u obće vrhunaravna bića i pojave, to Gundulić tek posredno, samo u psihičnom reflexu, u Dilaverovu govoru, u Dilaverovu strahovanju cara prikazuje čarobnicu sultànu, pak onda samo još u XIII epskom prikazom uvodi kralja paklenika govoreća i zatim kratkom epskom prikazom naznačuje rezultat toga govora, uticaj u realni čin pjesni. Što se u XVII sultàna neprikazuje kao vještica, to nije nuždno znak, da je samo XVII od Gundulića, a da II nemože biti od njega. U XVII prikazuje ponajprije *pjesnik* neposredno sám epski sultànu, zatim isto tako Dauta, pak njihov sastanak i onda prikazuje sultànu samu govoreću. Nije to nikakova nedosljednost pjesnikova, što *Dilaver* govoreći prikazuje sultanu *po glasu* i po *svojoj* misli i kao vještica i (jednako obširno te krepko) kao realističnu smrtonosnu zasjednicu Osmanu, a što ju *pjesnik* i ona sama sebe govorom svojim u XVII prikazuje samo u onoj drugoj realističnoj, a ne i u prvoj fantastičnoj strani. U XVII *pjesnik* govori o Dautovu sinu posve drugačije no sultàna; u I govori Osman o sebi posve drugačije no što o njem govore buntovnici u XVI, Daut u XVIII, i nego što *pjesnik* o njem go-

Digitized by Google

vori u I i u XX (o taštoj nerazbornoj oholosti njegovoj), pak onda Osman sam govori i odlučuje o spaholjanih i janjičarih u I drugačije nego li u XVI, najpače nego li u XVII i XIX. Ako je ona razlika prikaze sultanine u XVII naprama II nuždno trag različitih pjesnikâ, onda se porad isto takovih razlikah prikaznih o istih osobah iliti predmetih u I te XVI—XX razpadaju na komade i ovi spjevi. Argumenti g. Pavića ili ruše sami sebe ili ruše i njegova jedinstvenoga „Osmana". Ali sbiva se ono prvo. Malne svako i sljednje estetično i psihologično, a i dosta mnogo gramatično te stilistično shvaćanje prikazâ Osmanide posve je krivo u razpravi g. Pavića; tako i ono glede prikaze sultanine, da je ono mjesto u Dilaverovu govoru o vještici sultàni „smiešno-strašno opisivanje u *saraju zatvorene* Turkinje". Tko hoće uhoditi u trag ovomu sudu o „smiešno-strašnom" i znamenu ovih g. Pavićem podbrisanih rieči, razmatrajući sam text II i XVII spjeva, uvjerava se, da g. Pavić i tu izopačuje smisao Gundulićeva texta.

XVIII spjev vraća se na prikazu nabunjenih, koje pjesan ostavi u XVI spjevu, a sav XVII spjev samo posredno o njih radi, u reflexu Osmanova vieća i u reflexu dogovora urotnoga sultanina s Dautom. Istom dan svanù (valjda izza one noći u XVII), nabunjeni skupiše se u sbor cjeća dogovora" (1, 2). O sadržaju važnih kitica 3, 4, 5, 6 već sam govorio, nu s njekoga pogleda opet mi je navesti strofu 5, gdje nabunjeni zakonjake pitaju: što li ide cara, koji *mješte robinj* u saraju tri ljubovce prave osvojì, *da s njim pored sviet vladaju.*" Po ovih riečih povod je srčbi nabunjenih sbog triju ljubovca pravih to, što će i žene vladati unapredak. U XVI 31 pjesnik sam navodi, da se oni tuže, *što će car svakoga robiti*, uzimljuć si gospodske svietle *kćeri* za carice. Evo tu je naznačen drugačiji motiv srčbi nabunjenih. Aliaga u svom odgovoru XVI 61 shvaća isti motiv, koji je u strofi 31, veleć: „mi robovi da li svoji (carevi) dostojni smo carskih kćeri, a car, pod kiem vas sviet stoji, (hyperbola kakovih je u II—XIII) pastiricom da se vjeri?" Ali u XVIII 17 Daut govoreć nabunjenim o krivinah carevih kaže: „tri robinje, tri carice on postavi na priestol uza se, i *klanjajuć žensko lice rob pretvori od cara se.*" Tu je opet drugačiji motiv srčbe, iliti drugačije je prikazana krivina careva. Izmedju spomenuta tri mjesta postoji bar toliko ako ne veće protuslovje ad litteram, koliko izmedju „izabiranja i grabljenja djevojaka." Hoćemo li poput g. Pavića reći: da ona tri mjesta nemogu biti od jednoga

Digitized by Google

pjesnika, il' moraju biti od slabijega no što je Gundulić? — a ovo su spjevi XVI i XVIII, jedinstveni Gundulićevi!

Ovdje se jasno vidi, kako valja ne na puke rieči, nego na psihologične okolnosti paziti, inače izadje shvaćanje pjesni posve krivo. Razne osobe a i iste osobe različito misle ili bar govore o istoj stvari, prema raznim situacijam, prema raznim nakanam svojim. Ako ima toga u pjesnikovih *prikazah*, onda to nije nipošto protuslovje *pjesnika* sama sobom ili protuslovje pjesni same sobom. Nazori razprave g. Pavića dali bi dosta povoda razdiranju baš spieva I te XVI—XX na komade. Vidili smo, kako u XVII Dilaver i Husein pred carem u uvodih svojih govora ističu svemogućtvo cara: „pred kim i krunjenik prostrt na tle trepti i čezne". Daut ovdje, posve naravski, prema *drugačijoj* situaciji i nakani i shvaćanju svome drugačije govori o caru „da je nekrepak te njim svaki vjetar vije" (XVIII, 16). Ali u mieni mislî malo poslie (u strofi 24) kaže Daut o snazi cara ad litteram posve inače, spominjuć nabunjene na lanjski Hoćimski poraz: „ . . . diete tašto, plaho i vrlo kad pó svieta skupì ujedno, i svój vojsci jedno grlo priklà i carstvu svom' neredno" (nješto inače kaže carev pristaša a koritelj nevaljalih janjičara i spaholjana Alipaša u svom govoru IV, 7: „sto jezikâ, sto narodâ u jedno se stà s pó svieta, mač poljački smrt sviem podà, a grob ova zemlja kleta; pjesničke su hyperbole, kako vidimo, jednakoga kroja i malne jednako česte ko u II—XIII tako u XVI—XX). Tko da je kriv porazu Hoćimskome, to različito shvaćaju razne osobe u govorih svojih. U I Osman govoreć sobom krivi janjičare i spaholjane, tako i Dilaver u XVII govoreć pred carem, gdje bez hvastanja hvali se sám kao spasitelj Osmanov u onoj bitci; isto i pjesnik o njem kaže epski u I, 88. Inače, posve psihologički naravito, govori ovdje tim nabunjenim vojnikom Daut; on svu krivnju svaljuje na cara izrikom, a jasnom aluzijom i na Dilavera (XVIII 35, 36, nespominjuć ali misleć njega kako i u strofi 16, a poslie se u pjesni vidi kako Daut kipi mržnjom baš na Dilavera). Upućujem na ono prijašnje mjesto analize, gdje je govor o zaključivanju g. Pavić iz razlike medju „izabiranjem i grabljenjem djevojaka" za nesklad spieva VII i VIII sa II.

Čim zakonjaci na upite nabunjenih odvjet daše, da to nije car, koji onako kako Osman stare turske zakone gazi, „diže se Daut da besjedi usred vojske" (7). U strofah 8—11 epski je opis strastnoga duševnoga stanja Dautova; doduše taj opis je razmjerno kratak, ali je značajno, da pjesnik ni rieči nekaže o *činjenici*,

Digitized by Google

kako je Daut došao amo u nabunjeni skup — (to se doduše razumie iz saveza sa drugim odsjekom spjeva XVII) — a četiri kitice troši na crtanje *duševnoga* stanja Dautova. Sliedi govor Dautov nabunjenim u strof. 12—45. Za istinito upoznanje sloga i sastava Osmanide mnogo vriedi ovaj govor. Već sam prije napomenuo, da se je u ovom govoru povadjao Gundulić za jednim govorom u Oslob. Jerusol. — potanje podatke navesti ću u drugom dielu; a pošto je ovaj spjev i po razpravi g. Pavića Gundulićev, onda prema tomu nije ni u spjevih II—XIII povadjanje ove pjesni za Tassovom nješto negundulićevsko. Kako u onih spjevih, tako i u ovom govoru Gundulić neoponaša robski Tassa, nego prilagodjuje posve situaciji svoje pjesni, svomu Dautu prikazu Tassovu. Dautov govor ni s daleka nije ni „bezkrajna retorskoga patosa" ni nekarakterističan, dapače on je baš jedan od najizvrstnijih govorâ u svój pjesni. Izvrstno je karakterističan to sadržajem to oblikom, i prema Dautovu značaju, i prema zadaći njegovoj, koju mu je u XVII namienila stara sultàna, i prema situaciji. Retorički je veoma vješto razporedan i proveden, retoričke su u njem figure onakove oživljujuće, koje su baš shodne prema strastnomu biesu Dautovu i njegovoj nakani razdražiti nabunjenike na cara i careve ljude. Taj govor može služiti za vježbu učeniku retorike i deklamacije. Bio bi žalostan testimonium paupertatis za duševnu sposobnost našega naroda, kad Gundulić usred onakova javnoga i prosvjetnoga života dubrovačkoga, koji je znamenito prijao razvitku vještine govorničke, nebi bio mogao u svojem epu drugačije nego malne same bezkrajno-patetične i nekarakteristične govore izvesti. Na sreću nije sama Gundulićeva pjesan ništa kriva onoj oštroj odsudi izrečenoj u razpravi g. Pavića.

Moj sud o vrstnoći oblika ovoga govora podkriepit ću navodî na drugom mjestu; ovdje ću samo o sadržaju njegovu glede na saveznost pjesni nješto još napomenuti. Daut nadovezuje opet na većinu buntovnih tužba iz spjeva XVI — o kojih u XVII nije bilo spomena, a i na predjašnja pitanja buntovnikâ na početku ovoga spjeva, sasvim shodno, jerbo to služi njegovoj svrsi. Zatim sravnjuje — skrećuć u kratku apostrofu (strof. 20—22) — dobro postupanje starih cara prama vojsci sa zlim Osmanovim prama njoj, mjestimice hyperbolno pretjerujući prema intenciji svojoj; u I čusmo cara Osmana, kako sravnjuje stare dobre vojske sa sadanjimi nevaljalimi. Svaki po svoju. Posve je značajno, da zatim Daut obširno govori o lanjskom (Hoćimskom) porazu, njegovoj sramoti i ubitač-

Digitized by Google

nih posljedicah (strof. 23–38), kriveći dakako cara Osmana. Sramotnomu sebičnjaku, nikakovu patriotu Dautu dolikuje, da onako obširno oživljuje u pameti nabunjenikâ sliku bojne sramote turske; po tom je posve pravo učinio pjesnik, da se *nigdje* u XVI—XX toliko nepovraća na Hoćimski poraz, koliko u ovom govoru Dautovu. A što ovdje Daut u oči janjičarom i spaholjanom govori o strahoti i sramoti onoga poraza — to ovjerovljuje dotične prikaze epske pjesnikove, Alipašine i poljske u II—XIII, odbijajuć dakako na dolikujuću ovoj situaciji lažljivost Dautovu, što on na cara (prozirno i na Dilavera) svu krivnju svaljuje. I ovaj govor svojim sadržajem o porazu lanjskom pokazuje netemeljitost tvrdnje g. Pavića (u programnoj razpravi str. 9) da je nespominjanje sklopljenoga carem *mira* s Poljskom medju motivi bune ovdje u XVI—XX jedan znak nesaveznosti ovih spieva sa II—XIII. Daut govori nabunjenim spaholjanom i janjičarom medju iniem: „od tada (od poraza „lanjske jeseni“) nas svedj bič bije, zemlja 'e gladna, nebo u gnjivu, iztočni opriet zmaj nesmije sjevernom' se orlu sivu (sic!); tursko ime, jur (njekoč) od slave, od pogrde ostà svietu . .“ (37, 38). „Jer vojnica ona utečè (pod Hoćimom), da 'e nesieku poljski mači, ište (sada car), da je on izsieče i porazi i potlači“ (31). U strofah 26—28 veli, da su od tada turske države opustile, krajine bez vojnikâ, majke cvile za posječenimi sinovi, otci bez djece i bez hrane, sestre nariču braću mrtvu, nevjeste su udovice, „tko ni'e mrtav dno tamnice, u verigah robstvo tjera“. Ova plačljiva Dautova prikaza odaziva se prikazam u spjevih II—XIII, najpače onoj o veselju svega puka carigradskoga na glas o miru s Poljskom (u XII 4—9). O neratobornosti, mekoputnosti, blago- i častohlepju sadanjih Turaka mnogo je govorio car u I; a tužbe buntovnikâ na cara u XVI (i odziv njim u ovom govoru Dautovu) jesu pretežno blago- i častohlepne, nipošto ratoborne. Kako da onda zahtievamo za dosljednost i saveznost pjesni, da bi se u XVI—XX nabunjenici, morda baš i Daut sám razjarujući ih na cara, tužili na sklopljeni *mir*, kad vidimo, što ono govori Daut nabunjenikom? To bi bilo posve neumjestno, ali je umjestno, t. j. situaciji te značaju i Dauta i nabunjenikâ, te i nakani Dautovoj primjereno, da on što strašnijom, dakako gdješto i hyperbolnom slikom *poraza* Hoćimskoga i njegovih ubojitih posljedica za blagostanje pučanstva i obstanak vojske turskę razjaruje proti caru, kriveći njega za poraz i za one spomenute mu posljedice domaće.

Digitized by Google

Još ima nješto u govoru Dautovu, što osvjetljuje način shvaćanja i zaključivanja u razpravi g. Pavića, glede onih kobnih već češće spominjanih „cielih tjelesa sledjenih". Naime u V 5—14 opisujuć pjesnik putovanje poklisara Alipaše preko Hoćimskoga bojišta kaže, kako paša „proz gomile turskieh kosti jaše, skorenih suhih ruka i usahlih crnih glava" vidi, pak „često ciela još tjelesa, sledjena u krvi i smrznuta, nastupajuć s konjem splesà sjemo tamo preko puta". O tom razprava g. Pavića (str. 128) kaže: „Hoćimska bitka bijaše mjeseca srpnja 1621", (na str. 113 veli ta razprava, da je ta bitka počela koncem kolovoza o. g. a svršila 24. rujna; *moraju* se onda iz protuslovja *rieči* u pjesni izvoditi dva pjesnika?) „paša je na onom putu mjeseca ožujka 1622; pak kako da još poslje punih 5 mjeseci nalazi na bojnom polju *cadavera* palih Turaka? Gori spomenute rieči naime ne mogu značiti skelete, nego upravo cadavera". Na strani 144 opet kaže razprava: „... Rekli smo, da je to (ono „često još ciela i t. d.") nemoguće, ako paša jaše u vrieme, u koje bi po Osmanidi imao jahati. Sve je u redu, ako si ove verze pomišljamo u Gundulićevoj Vladisaviadi, u kojoj pjesnik opjeva li hoćimsku bitku". Na drugom ću mjestu pokazati, kako si je ova argumentacija sama sebi splela logičku zamku. Ovdje navodim Dautove rieči u „Gundulićevu" XVII spjevu. I ove su isto onakova retorična, patetična, i baš za to mjestimice paradoxna, hyperbolna kroja kako one u V, za to ih je krivo shvaćati li strogo realistički, valja ih pretežno shvaćati prema poetici i prema naravi pjesničke u obće, a naposeb Gundulićeve kićene dikcije, ne pako prema zakonom putrefakcije, koji bog zna da li su Gundulića pjevajuć bili, a da li komu estetičkomu kritiku danas odsudjujuć Gundulića mogu biti sviestno na pameti. To ostavljam onoj razpravi. Na lanjski rat Daut već počima u svojoj apostrofi davnim carem (u 21, 22) šibat, veleć, da „diete (Osman) s prieke želje viteze (janjič. i spah.) kolje i davi... ter ih samo s sobom vodi, neka ginu posried boja, gladni u kopnu, žedni u vodi, (retor. figura paradoxon) goli u mrazu bez pokoja." Pak nastavlja izrikom govoriti o Hoćimskoj bitci: „Ah, spomen' se svak, i žali lanjsku jesen: jao, kolici od leškieh su maća pali turski pješci i konjici. Diete (Osman), kad pó svieta skupì ujedno, i svój vojsci i carstvu svom jedno grlo priklà, (u tom je i hyperbola i metafora i metonymija; hoćemo li ju realistički shvaćati?), na očiuh kad sviem nami — ah! vidjenje strašno dosta! — turski mjesec pod nogami krstjanskomu križu ostà." (23, 24, 25). Skrenuv u strofah 26—28 pogled

Digitized by Google

biedi na domu rodbine palih vojaka, povraća se preko prelazne misli na koncu strofe 28 strofom opet 29 na sliku lanjskoga boja i bojišta: „Od turačkieh cviet mladića — kieh Kozaci i još kolju — zvierma i pticam leži pića (hrana) na bogdanskom ravnu polju. Bez ukopa tieme sada tužni ostatak, gdle kosti, vjetri nose, plešu stada, móre izmeće bez milosti," Ako se ovo sravni s prikazom pjesnikovom i Alipašinom vidika na lanjskom bojištu pod Hoćimom, kojeno je „na bogdanskom polju", u spjevih III 80—88, IV 2—10, 119—121, V 5—14: opaža se jednako retorična, patetična, hyperbolna dikcija, donjekle i iste misli. Naravska je ta jednakost takove dikcije; u III, IV, V hoće pjesnik i Alipaša, a u XVIII ovdje hoće Daut *potresti* slušaoce, svaki dakako prema svojoj psihagogičnoj svrhi. Tko hoće potresti, ne bira svedj rieči prema realnim istinam, nego makar i pretjeruje, pače redovito pretjeruje. Ako je maštu slušalaca već razigrao i za sobom poveo govornik, pjesnik, onda može i kazivati proti realnoj istinitosti, a da nenailazi na nevjerovanje slušalaca. Retoru nije do istine, nego do vjerojatnosti. Načela grčkih sofista retorâ i borba Platonova proti njim i poeziji puti na to, da nevalja pjesničko-retoričke prikaze, glede njihove estetičke strane, mjeriti prema istinam budi koje god struke; a tako nam nevalja ni onih rieči u spjevu V mjeriti prema, recimo, istinam prirodoslovnim, ako ocjenjujemo estetičku vriednost pjesni, saveznost njezine kompozicije. Nego po načinu g. Pavića isti bi kronologički nered izašao za „Osmana" po onom Dautovu mjestu spjeva XVIII, koji ondje za „Osmanidu" po spjevu V, te bi prema zaključivanju g. Pavića sliedilo od tuda, da ni XVIII spjeva nije mogao Gundulić načiniti kao savezan i skladan dio savezno provedenih spieva I, XVI—XX, nego da je i taj spjev radi kronologična nereda, koji po njem nastaje naprama spjevu XX, potlanja ukrpina bud Gundulićeve bud ruke njekoga drugoga pjesnika. Na strani 130 svoje razprave kaže g. Pavić, da je 20 svibnja 1622 u Carigradu pogubljen Osman, a drži, da si i u prikazi pjesni u spjevu XX imamo misliti taj datum. A po prikazivanju spjeva XVIII, XIX i XX imamo si — to je sigurno — misliti katastrofu Osmanovu samo za njekoliko dana kasnijom od onoga Dautova govora u XVIII, tako da prema računu g. Pavića njegdje mjeseca svibnja g. 1622 Daut govori spaholjanom i janjičarom: „od turačkieh cviet mladića zvierma i pticam *leži pića* na bogdanskom ravnom polju". Ta „pića pticam i zvierim" bit će pak jamačno, rabeći rieči g. Pavića, prije „cadavera" nego li „skeleti" turskih mladića? A to, po

Digitized by Google

računu onom, mjeseca svibnja 1622, a bitka se je svršila na bogdanskom polju koncem kolovoza 1621, dakle „pića pticam i zvierim“ leži na bogdanskom polju ne samo „poslje punih 5 mjeseci“ kako to za spjev V računa g. Pavić, nego i poslie više od „5 mjeseci.“ A „to je nemoguće“, dakle spjev XVIII, u kojem stoji ona strofa Dautova, nemože biti savezan dio jedinstveno-savezne radnje „Osmana“, te se nerazpada samo „Osmanida“, nego se razpada i „Osman“ s takova kronologična nereda na razne komade različitih pjesnika. Da se odvine ovaj zaključak, analogan onomu glede Osmanide radi V spjeva, valjalo bi dokazati *nemogućnost*, da bi rieči u XVIII „pića leži“ značile „cadavera“, a nuždu, da znače „skelete“ — ja mislim, da je po samom textu mnogo naravnije shvaćati kao „cadavera“ nego li kao „skelete“; ili bi pak valjalo dokazati, da se „pića leži“ odnosi nuždno samo na one, „kieh Kozaci i još kolju“ — ja mislim, da je baš očito parentezni znamen tê relativne izreke nedvojben znak, da nepostoji ovakav odnošaj, nego da „pića leži i t. d.“, da u obće strofa 29 — odbiv parentezu o *sadanjem* klanju — nadovezuje opet na prikazu lanjskoga klanja i njegova „vidjenja strašnoga“ u strofah 23—25, te od toga lanjskoga klanja, od „palih turskih pješaca i konjika“ sada — poslie više od 5 mjeseci — „leži pića i t. d.“ Spomenutu to nemogućnost to nuždu značenja texta ovdje u XVIII dokazati ostavljam onomu, koji bi htio odvinuti analogiju onoga zaključka glede „Osmana“ naprama zaključku glede „Osmanide“. To ja ostavljam tim slobodnije, što dakako sav onaj govor o „kronologičnom neredu“ a najpače zaključak onakov iz ovoga nema nikakova osbiljna znamena kod estetičkoga sudjenja saveznosti pjesni, pače nema ni podpuna povoda u pjesni samoj. U njoj se nigdje, ni u XX, nekaže nikakov naročito „datum“ smrti Osmanove — taj „datum“ unosi tek g. Pavić u pjesan valjda iz svoga provodiča poviestnika Hammera; nit stoji igdje u pjesni izrikom datum „ožujak“ za onaj prizor Alipašin na bogdanskom polju pod Hoćimom u spjevu V, u pjesni samoj stoji III, 1 „svrha mrazne zime“, kad iz Carigrada polazi put Varšave Alipaša, komu „na Njesteru“ t. j. na lanjskom Hoćimskom bojištu poslie onoga u V opisanoga prizora „cielih još tjelesa i t. d.“ „trinesta svanu zora“ (tako broji g. Pavić ne jedanput, dočim oba dosadanja izdanja pišu tridesetu zoru, a tako i akademičko izdanje, gdje se za samo „dubrovačko izdanje od 1826“ bilježi u opazci „trinesta“); u pjesni stoji samo jedan izrični datum u IX 11—13 „svrha kolovoza“, a izza ovoga u sliedećoj kitici ne izrikom nego jamačno

Digitized by Google

koji dan na toj svrsi kolovoza kao godišnji dan lanjske pobjede Vladislavove pod Hoćimom. Osim u IX 11—13 nigdje nas pjesan u I do XX neopominje na naročit kakov „datum“, nego češće samo obćenito govori o Hoćimskom porazu kao lanjskom (tako i u XVIII), i jedanput o svrsi mrazne zime. Pošto pjesnik nepiše povjestničke razprave, koja bi nastojala o kronologičnoj točnosti i izticala ju, to se njegove prikaze niti neimadu tako strogo po kronologiji mjeriti, a najpače je posve neumjestno odatle, što se *kombinacijom* računskom potlanjega kritika, recimo, sbiljan kronologički kakav nered odkrije u prikazah pjesni, posve je neumjestno, velim, odatle izvoditi, da je *nemoguće* bilo jednomu savezno radeću pjesniku počiniti takov nered — pjesniku, u kojega prikazah i onako vidimo neponnju za vremena potanka „data“, koja iztičući bio bi se pokazao ne pjesnik, nego sitničarski kroničar. Uzmimo osim toga još to u obzir, da one rieči u V o „cielih još tjelesih sledjenih i smrznutih“ i one u XVIII „o pići i t. d.“ stoje usred obširnije, i to u V usred veoma obširne (u III počimljuće) retorično-poetične prikaze strašnoga vidjenja tragovâ hoćimskomu porazu; uzmimo na um, da je i u III—V i u XVIII pjesniku, dotično Alipaši i Dautu do toga, da užasom potrese slušaoce; uzmimo na um, da je pjesan i u samih spjevih I, XVI—XX puna hyperbolâ, koje mjeru realne mogućnosti daleko premašuju, zatim, da se u pjesni češće govori o pogubnoj Turkom mrazom i ledom svojim Poljskoj, te prema tomu uzmimo na um, da su južnjaku mogle vjerovatne glasiti i hyperbolne, realno neistinite rieči o prizorih na onom bogdanskom polju kraj ledne Poljske; napokon uzmimo na um, da je po povjestničkih podatcih upravo od prilike onih godina 1621, 1622 nečuvena zima vladala i na samom Bosporu (drugdje ću spomenuti te podatke): uzimljući sve to na um biva očito, da su računske kombinacije u razpravi g. Pavića bez ikakova osbiljna znamena za saveznost ili nesaveznost Osmanide. — Morda bi tko rekao, da u XVIII ona „pića ležeći na bogdanskom polju“ za to nemože ino značiti nego „skelete“, jer da bi inače ovim riečim naravno protuslovile sliedeće odmah rieči „bez ukopa tieme sada tužni ostanak, gole kosti vjetri nose i t. d.“ Ali i u V poslie „proz gomile kosti“ i t. d. u strofi 6 i 7 sliedi odmah u 8 „često ciela još tjelesa sledjena i smrznuta“, a pak i inače u svój prikazi ostanakâ od lanjskoga boja u spjevih III, IV, V govori se svedj o kostih turačkih. Nit se može u XVIII 29 rieč „*leži* pića“ shvaćati za praesens historicum u smislu „ležaše“; prema savezu te strofe sa 23, 24,

Digitized by Google

25, gdje stoji „lanjsku jesen *pali su*, Osman *priklà* svój vojsci jedno grlo, na očiuh svim nam *ostà* mjesec pod nogami križu“, i prema čestoj u pjesni porabi aoristâ od imperfektivnih glagola stajalo bi u strofi 29 *leža*, da se je htjelo u njoj reći ono, što bi „leži“ kao histor. praesens značilo. Kitice 26—28, gdje dolaze pravi praesenti, doduše su odskočni osvrt na *sadanje* tursko stanje *na domu*, ali i sljedujuća strofa 29, premda se povraća na vidik bojišta dakle na *mjesto* o kojem je u 23, 24, 25 govor bio, ipak glede *vremena* dosljedno moramo uzeti da ostaje kod sadanjosti, te je po tom i „leži pića“ u 29 pravi, ne historički praesens. Napokon nemogu se za tvrd dokaz historično-praesentnom znamenu onoga „leži“ u 29 navoditi praesentni oblici u strofah 20—22. Tu, *prije* no će izrikom spominjati buntovnike na lanjski poraz, a nadovezujuć na tužbe njihove proti sadanjemu postupku Osmanovu, apostrofira Daut patetički davne care „ah sad vidjte viteze izbrane, gdje ih diete bjelodano kolje i davi, vaše plešuć sve povelje“ (t. j. bije ih, zlu plaću im daje, *hoće* ih u iztok odvesti, da ih posiječe) ter ih samo s sobom *vodi*, neka ginu posried boja.. goli u mrazu..“ Ako ove rieči (počam od „ter“) i jesu jamačno aluzija na lanjski boj, to ipak onaj oblik „vodi“ u toj strastvenoj apostrofi Dautovoj, gdje mu se sve razlike vremena nerazlučno stapaju u sadanjnost biednu, koju on, tako sastavljenu od sadanjosti i budućnosti i prošlosti davnim carem kao corpus delicti Osmanov predočuje, — onaj oblik „vodi“, u takovoj zanosnosti rabljen, nije dokaz historično-praesentnomu značenju rieči „leži“ u strofi 29.

Dojam Dautova govora na buntovnike slika pjesnik (46) prispodobom o dmenju vjetra, kako je u XVI dojam Aliagina govora a u XVII sultànina prikazivao prispodobom, dakako inače izvedenom, o „dmenju sjevera“ — dakle ponavljanje iste ili slične misli nije ni u spjevih II—XIII negundulićevski način. Na Dautov govor sva se vojska nabunjena užeže, i „harlo nagle svikolici, da prie car se s stola izagne“ (48). Gdje Daut obraća, svi ga sliede bez obzira i reda (49). „Ter . . . nasrće na palače Dilavera hrabrenoga, a to, 'er ima glase istine, kako mudri vezir oni, dok poplaha prva mine, izpred vojske tu se ukloni“ (50, 51). Nije li ovdje nedosljednost i za to nesaveznost strofâ 50, 51, gdje na Dilaverov dvor najprije udara vojska, naprama strofi 48, gdje hrlo nagle svikolici da prie car se s stola izagne? Jest po načinu shvaćanja u razpravi g. Pavića, gdje se dokazuje, da je II spjev nedosljedan i nesavezan naprama spjevu I za to, što u I pjesnik kaže *stanovitu*

Digitized by Google

odluku carevu putovati u iztok, a u II tri savjetnika cara odvrate, t. j. navrate na odgodu izvadjanja te odluke; ali nije ni na jednom ni na drugom mjestu u samoj pjesni nedosljednost i nesavez, pošto je pjesan i ondje i ovdje, a ondje u II dakako prema većoj potrebi mnogo obilnije, motivirala promjenu. U strofah 52—55 umetak je opisa Dilaverova dvora, doduše kratak, ali prema porabi opisnih umetaka čestih kako u II—XIII tako u XVI—XX; u tom opisu govori se, kako sam već kod XVII napomenuo, i o skoro postavljenoj straži u tih dvorih — što je jedini pozitivni posljedak viećanju i zaključku kod cara u spjevu XVII, a ni taj nije izrikom iztaknut, nego se samo iz saveza može razabirati. Poslie ovoga opisnoga umetka povraća se pjesan opet na čin, načinom kako to biva češće u II—XIII, u strofi 56. „Ovdje Daut najprie svrnù s nabunjenom vojskom i nasrnù.“ Daut kratko (57, 58) a silno, divlje prieteć izaziva Dilavera — govori u pjesni nisu uviek „bezkrajni“ ni neznačajni. Sliedi epski opis juriša na dvor i obrane njegove, koji je opis kadšto prekidan kratkimi govori glavnih bojnika. U 59—62 naznačiv općenito navalu na dvor, dakako po svom načinu retoričnom o „oblacih strielâ i t. d.“, podaje za tim u 63 do 68 njekoliko individualnih slikâ te navale, prikazujući redovito u po jednoj kitici po jednoga jurišnika i njegov neuspjeh: Kurkuta s Crnogorci, pak Crničanina Rizvana, s kojim srne „Piva i Tara“, pak Eleza, pak Dukljanina Murata i Abdiju kraičnika, pak Gjafera i Selima, pak Ugrina Isu. Baš ovakovo prikazivanje, gdje se iz općenite slike prelazi na više individualnih, te se tu o sgodah po jednoga pojmence individua redovito u po jednoj kitici govori — ovakovo prikazivanje opažasmo češće u II—XIII, što je stilistički trag istoti a ne raznosti pisca za spjeve II—XIII i XVI do XX. Onoga Isu strmoglav tište Dilaver slavni — tako u strofi 68 prelazi opis na sama Dilavera te prikazuje njega u obrani sa zidinâ strofami 69—78, i tu individualizirajuć njegove (poimenite) žrtve: iz Odsinja Memiju i Piraliju s njim iz Drača (o njima četiri kitice 69—72, zadnja je gnoma) pak Nehana Srblja (73), pak Safera Arnauta (74) a zatim crta krepko retorički, dakako dosta put u hyperbolah, vanredno junačtvo Dilaverovo (75—78). Poslie prispodobe trokratnoga zaskoka pak uzmaka jurišnikâ s prizorom od mora (79—81) prelazi opis strofom 82 na prikazivanje glavnoga junaka medju jurišnici, Arbanasina Derviša. Ovoga je bio poklisar Alipaša u IV 25—28, pripoviedajuć svojim turskim suputnikom o lanjskom Hoćimskom boju, označio, da je on glava spa-

Digitized by Google

holjanâ, „junak jaki, ali podhiban caru, oholi uzrok razspu turačkomu, on sa spaholjanim uzmičuć ostavi cara najprvi.“ S prošlostju i značajem Derviša po prikazi spjeva IV slaže se njegova prikaza ovdje u XVIII. „Glava spaholjanska prika“ (82) pokazuje se i tu junak jak ali podhiban caru, glavni u boju protivnik i junački premac Dilaveru. Prekoriv i obodriv uzmakle jurišnike Derviš kratko, kako njegovu značaju dolikuje (83), stane velikom gredom udarati u zid dvora jurišanoga, pomažuć mu ini (84—86; kako da se tu nesjetimo opisa jednoga juriša u Enejidi, i u Oslob. Jerusol.?) U kiticah 87—89 kažu se poimence njekoje žrtve juriša od oružja i stienja sa zidinâ dvora, svakomu jurišniku u kratko se osebit način smrti naznačuje. Kitice 90—92 slikuju prispodobom gomilu mrtvacâ jurišnikâ, a kitica 93 povraća se opet izrikom na Derviša, koji će odtud a naročito baš od strofe 97 sve do 119 biti glavni predmet bojnoga prizora. Neprepada se Derviš, nego još jače, pomagan inimi, udara gredom u zid, dok neotvori prohod u njem te kroza nj se protište unutar u dvorište Dilaverovo; tu, padši ili uzmaknuvši drûzi mu njeki, sám neustrašan ubija Dilaverove vojnike (strof. 93—98). I sad se, kako ono prije Dilaverove, tako tu od 98—119 Derviševe žrtve naznačuju i opisuju poimence: individualnimi prikazami najprije kraćimi (99, 100), a onda obširnijimi, tako Sarajevac Suliman, koji se u 101—105 razmjerno potanko karakteriše (trgovac sve odjeće caru i pašam, a uhoda tudjim kraljem, vjera mu je dobitak) zatim Beg, mlad krasnik, kojega je opis u 105—110 očita kopija klasično-romanskih uzorâ, napokon Hercegovac Ibrahim i Bošnjak Sinan, kojih smrti razmjerno veoma obširan opis u strofah 110—119 takodjer očevidno oponaša klasično-romanske uzore. Sliedi od 120—140 opis dvoboja Derviša s Dilaverom, tih junačkih premaca u bojnih prikazah spjeva ovoga i sliedećega; i taj opis oponaša klasično-romanske epske uzore. Ima u njem krepkih hyperbola — kakovih u II—XIII—, a prekidan je taj epski opis mjestimice kratkimi značajnimi govori dvobojnikâ (Dilaverovim strofom 124, Derviševim u strofi 131, opet Dilaverovim u strofi 138). Derviš mora napokon uzmaknuti pred većim junakom Dilaverom, te protisnuv se kroz oružje njegovih bojnikâ „sgor niz tvrde skoči zide i usrnù medju svoje“ (140—142). Dilaver sa zida a Derviš sad izvan i izpod zida ruže se i priete si karakteristički dvogovorno (Dilaver u strofi 143, Derviš odvraća u strofi 144 i strofom 145, opet Dilaver strofom 146 a pak Derviš u strofi 146). Već Derviš razjaren „Dilavera hoće slidit preko mirâ

Digitized by Google

i visinâ", nu ga ustavlja Daut silom. Govori Daut (148—150) neka se Derviš uztrpi, a sva vojska neka njega sliedi vidjet „gdje je ptica u kajpi zatvorena" (t. j car Osman); „kad nam glava bude u šaci, pod nogami sve nam je ino; . . . negubimo man vremena." Svi ga sliede, te navale razbijat tvrda vrata od saraja napried k carskiem palačami" (151, 152). Na ovaj konac spjeva XVIII neposredno nadovezuje sliedeći spjev.

Osebujnost je ovoga spjeva, da je u njem pretežan epski opis, a govori razmjerno manje obsižu nego li u većini inih spieva skupine I, XVI—XX. To je na povodu pretežnomu predmetu ovoga spjeva, boju kod Dilaverova dvora. Većinu spjeva zaprema taj epski opis, nu i u njem ima podosta strofâ govornih od glavnih triju osoba kod onoga boja. Uzmimo na um, da je u tom opisu, posve stilistički umjestno za dramatično oživljenje bojne prikaze, deset puta i govorna prikaza, dakako kratka i svedj karakteristična prema situaciji i prema značaju govornika. Tako je osobito značajna na početku divlja i hvastava prietnja Dauta Dilaveru: „Na sramotu Osmanovu" (koji mu je za obranu jake straže naredio), danas ću ti, Dilavere, skučit glavu pod sablju ovu. Krij se, gdje hoć, bježi, hodi u gore, u zemlju, u dno pakla: od smrti se neoslobodì, junačka te ruka zaklà" (57, 58); Dervišev govor jurišnikom (jedna strof. 83), Dilaverov Dervišu (jedna strof. 124), Dervišev Dilaveru (u strof. 131), Dilaverov svojim bojnikom (u 138); zatim dvokratni dvogovor Dilavera i Derviša (143—147) i napokon zaglavni govor Dauta Dervišu i vojsci svojoj (tri strofe 148—150). Tu nam biva jasan taj biljeg Gundulićeva sloga, da jako naginje na govorno prikazivanje; tu ujedno, na pogledu i kratčine i karakterističnosti ovih govornih prikazâ pitamo s razlogom, što li je imala na umu razprava g. Pavića pišući na strani 124 i 125: „Pjesnik (Gundulić) . . . osobito kad mu koja osoba besjedi . . . *svaki put* se pjesnik pusti u bezkrajan retorski patos, koji će čitatelja veoma teško zanimati, kamo li uznieti. . . . Opširnost niti je svigdje na svom mjestu, niti svakomu dolikuje. Ako starac Nestor i starac Feniks i Odisej mnoge rieči u svojih besjedah troše, to dolikuje onijem starcem i ovomu, koji je πολυμῆτις; ali besjeda Agamemnonova, Ahilova, Diomedova nije tolika, a Telamonski Ajas ljuti se na prazne rieči. U „Osmanu" slabo se pazi na te razlike, i jedina druga besjeda Dilaverova u 17. pjevanju nešto je manje dugačka, a nešto boljma u njoj rieči birane prema individualnomu karakteru silna junaka." K onomu „osobito kad mu

Digitized by Google

koja osoba besjedi . . . . svaki put“ podaje g. Pavić tri primjera: „kao u I Osman sam sobom, ili u XVII Huseinpašin govor, ili u XX jadovanje Osmanovo.“ Što se tu kaže o razmjerju govorâ „Osmana“ naprama govorom Ilijade, pokazat ću navodî u drugom dielu da nije ni to posve istinito. Da se u govornih prikazah „Osmana“ pazi na razlike to značajne to situacijne, pokazuju one govorne prikaze u XVIII; vidimo, da se kod boja posve kratko govori, dočim u viećih poduže, ali ni tu ne tako, da bi „veoma težko zanimalo čitatelja“, van ako je njegova subjektivnost tomu protivna. Dakako, ako u onom sudu „osobito kad koja osoba besjedi, . . . svaki put . . .“ besjediti znači *dugo* govoriti, onda dosta mnoge govorne prikaze „Osmana“ nisu ni mišljene u prikoru s bezkrajna patosa, a još manje su, ako besjediti znači predugo govoriti. Nu onda je u prikoru njeka tautologija, te onda za podpunu jasnoću znamena i dohvata onoga suda trebalo je više od tri, i to bez ikakve karakteristike samo onako spomenuta tri primjera iz „Osmana“. Ovako pak i po izrazu „svaki put“, i po izreci, da se u Osmanu nepazi na razlike kako u Ilijadi, i po izrazu „jedina druga besjeda Dilaverova i t. d.“ čitalac je prinukan onaj estetički prikor razumievati tako, da se tiče svih govornih prikaza u Osmanu, a medju te idu svakako u spjevu XVIII usred opisa boja prvi i zadnji Dautov govor i dvogovor Derviša s Dilaverom pod konac.

Što se ovdje u XVIII, u odsjeku peripetije *glavnoga* čina, Gundulić mnogo povadja za Tassom i dotično za Virgilijem, to je znak, da povadjanje pjesni za timi uzori u spjevih II—XIII, gdje je tek expozicija i širok, polagan napredak glavnoga čina, nije nipošto negundulićevsko. Ovdje u XVIII pokazuje se to povadjanje u takovih momentih čina, koji su s razvojem samoga glavnoga čina tek u posrednom savezu, a tako je i u II—XIII, te ako ovdje poglavito romantične i uzgredno opisne prikaze nose biljeg imitacije klasično-romanskih epa, to i u XVIII pak onda u XIX opažamo isti pojav. Individualizirajuće prikaze ginućih u boju ovdje u XVIII pak u XIX slogom su posve slične takovim prikazam u IX, onda prikazam zvieri u zvierinjaku u XIX, turskih careva u XX, kipovâ poljskih kralja u X, gradovâ i otokâ u III i VII, vojskâ i vojskovodjâ u IV i u XI: što je veoma jak stilističan znak istoti pjesnika za sve spjeve I—XX. Boj na Dilaverovu dvoru epizodan je tek predmet naprama sudbini Osmana, te i ostaje bez ikakova pozitivna posljedka za razvoj njezin, u XIX opisuje se opet obširno boj s Dilaverom, tako da je i u XVIII i u XIX Dilaver

Digitized by Google

mnogo pretežnija osoba za epsko prikazivanje pjesni nego li sam Osman, kojega pjesan u XVIII niti neprikazuje nigdje neposredno, nego tek posredno. A u onom opisu boja, koji je sám tek epizoda, razmjerno su dosta obširne neposredne prikaze Sarajevca Sulimana, krasnika Bega, pobratima Ibrahima i Sinana (ob ovih je punih deset kitica): dakle za epizode epizodâ ima Gundulić toliko mjesta ovdje u XVIII, gdje nema ni jedne kitice neposrednoga prikazivanja Osmanova. Zar je onda negundulićevska kompozicija u spjevih II—XIII, što tu Osmanova neposredna prikaza zaprema malo mjesta? U svoj pjesni Osman je passivna, a nije aktivna glavna osoba epa.

U prikazi boja posve karakteristički osnovano Daut je tek uzgredna osoba, a bio je u huckanju prije boja, u razpaljivanju na boj govorom, glavna osoba; obratno Derviš. Razložito pjesnik neprotustavlja u boju viteškomu Dilaveru favorita i haremskoga spletkara Dauta, nego divljega junaka Arbanasina Derviša; samo ovako može izaći prikaza boja i dvoboja živa, raznolika i krepka. Ipak, da neizadje ni biesni Daut prem slab u prikazi boja, pjesnik, da motivira njegovo neizticanje u boju, kaže u strofi 122, da je Daut ranjen izmako iz prvoga reda u zadnji. Tako pjesnik nesamo dosljedno provodi značaj Dautov, a da ga ipak odviše nesnizi u vriednosti junačkoj, što bi bilo na uštrb estetičkomu dojmu Dilaverova i Osmanova smaka, nego pjesnik tom dosljednošću u crtanju značaja Dautova stiče povoda i mjesta za obilniju prikazu nove dosad u spjevih XVI—XVII tipne osobe, Derviša, koji onda i u XIX u boju na Dilavera ima značajnu ulogu divljega turačkoga ratnika, martolosa. (A i Sarajevac Suliman, premda kratko označen, ipak je osebit turski tip.) Dosljedno prama značaju Daut, videć težkoće i neuspjeh, na koncu odvraća nepopustljivoga Derviša te ini skup svoj od daljnega za sad jurišanja na Dilavera, te ih odvodi k navali na sultanov saraj.

Opis boja gradjen je vješto jasnom preglednošću i dosta jakom gradacijom. Podav općenitu sliku juriša i obrane pak iztaknuv s obie strane njekoliko značajnih individualnih prikaza, prikazuje obilnije na jednoj Dilavera na drugoj Derviša u krvavom poslu, pak ih onda, dva iztaknuta protivna prvaka, sastavlja u žestok a neodlučan dvoboj, izza kojega sliedi dvogovorom i govorom završetak, dotično prekid bojne prikaze. Hyperbolâ ima i u ovom opisu boja, kako u onih II—XIII, dosta, najpače strof. 75, 78, 123, 125. Gdjekoja mjesta baš krasno slikuju uzvišenimi ponješto hyperbol-

Digitized by Google

nimi prispodobami uzvišenost junačtva Dilaverova n. p. u savezu s okolnom prikazom strof. 77, 78: „ognjen tries je vidjeti u potopu dažda i gràda, razliko oružje u što leti i oko njega od svud pada“, 125 „glas grom, sablja tries ognjeni, silni 'e vihar ruka plaha... hrabrenoga vezira, kóm smrt prieti sried zamaha.“

XIX spjev. Na koncu prijašnjega spjeva rečeno je, da je Daut od neuspjeloga juriša na Dilaverov dvor poveo nabunjenike navalit na carski saraj. Prema tomu opisuje se ovdje u strotah 1—26 položaj i nutrinja carskoga saraja, pak u same tri kitice 27—29 naznačuje se, kako nabunjeni provališe na prva vrata sarajska, sasjekav sve kapidžije, a za tim se pjesan povraća na Dilavera, i bavi se njim sve do strofe 189, skreće onda na Osmana i na carski saraj, u kojega zverinjaku ištu i nadju nabunjenici Mustafu, a za tim uhvate Osmana ne u saraju nego u domu Aliage, te ga odvuku sramotno pred Mustafu, već novoga cara. Po tom nije onakov obširni opis carskoga saraja najpače njegove divne nutrinje baš nuždan ovdje a nit je sav upotriebljen za jasnoću prikaze glavnoga čina; opis zverinjaka dolazi napose tek kašnje. Obširnostju taj opis je po načinu, koji opažasmo u II—XIII: ukrasna, opisna slika epizodna, bez uzka saveza s razvojem samoga čina. Ali taj opis nije samo za ukras, nego je i za karakteristiku turstva. Sa svih strana svieta uresna su čudesa tu sastavljena — ali sve samo za uživanje pùti, ništa za život duha; govori se i o kuhinjah, konjušnicah, sedlih, hadumih i t. d. ali prosvjetnih prošlostnih uspomenâ nema — kako ono u kraljevskih dvorih poljskih; samo je jedna historična uspomena, napis nad vratima srednjima: „Grad sazida car Konstantin; grad opeta car Konstantin s glavom prida sablji cara Muhameta.“ To je pero turske historije: mač. Ako sačinjava Osmanida jednu prvobitnu saveznu cjelinu, onda stoji onoliki opis saraja carskoga u značajnu i liepo provedenu estetičkom kontrastu sa opisom poljske kraljevske palače, najpače njezinih prosvjetnih historičkih uspomena, u X i XI; inače onomu onakovu opisu saraja nema dovoljna estetičnoga razloga.

Strofe 30—34 pripravljaju potlanji obširni opis zadnjega boja Dilaverova. Čuvši on na svom tek obranjenom dvoru, da su nabunjenici sasjekli straže od sarajskih vrata, uputi se na Crno more zvat u pomoć caru svoje „iztočne puke“ (XVII) Natoljevce; ide u obličju derviškom „a na čelu ime je upisó Begum liepe Agjamkinje (Perzijanke) sad ljubovce, prie robinje, za kom iztok vàs je uzdisó“ (35, 36). Ovimi riečmi pripravljen je romantični umetak od strofe

Digitized by Google

37—90 o krasnoj Begumi, kako ju je njekoč Dilaver osvojio. Kralj iz Indije, gospodičić od Dona, mladci iz Nove zemlje dohodili bi gledat to iztočno sunce; ona po svojoj slavi kraljevaše i Moskovskomu careviću Vasilju, i Tatarhan „u mrazu gori od ljuvenoga ognja“ (37—41). Ali najviše ju želi kraljević Perzijski Hajdar; on ju pjeva, t. j. njezinu sliku (ta je pjesma u strofah 45—49 onakove hyperbolno-metaforne dikcije, kakovu o sličnih predmetih opažasmo u II—XIII). „Tako u željah neizmjernieh mruć kraljević s té gospodje s družbom viernih podje po nju“, nu već ju bio Dilaver, i on slavom njezinom zanesen, zarobio. (50—52). Zarobljenica „kô ružicu i lier veće iz kladenca polî od oči“ kune svoju nesrećnu ljepotu (direktno 55, 56; svigdje kićena dikcija kako u II—XIII za slične predmete). Kraljević čuvši to pozva Dilavera na mejdan za djevojku, Dilaver mu se stavlja, (direktnim odazivom 59—61), doći će na mejdan dovodeći robinju. U strofah 63—89 izvodi se opis toga mejdana i njegova za Hajdara nečastna, za Dilavera slavna i sretna konca; „Dilaveru ostà mlada dikla i u viek slavno ime“. „Ovo“ — (što je u tom romantičnom umetku) — „o njem se popieva po svih stranah iztoči, a on liepu Begum uza se drži i ljubi ko svoe oči“. Tako strofa 90 posve završujuć onaj umetak, vraća se na misao kitice 36, koje rieči „ime Begum.... sad ljubovce prie robinje“ uprav ponavlja 91 kitica „ne robinja neg ljubovca ona je njemu sad jedina: ulovila tak je lovca još u lovu svá lovina“ (ista igra rieči u IX 157 o Sokolici). Iztičuć zatim sliedeće kitice skladnu ljubav junaka i ljepotice, te kazav da on vojujuć u ime svoje Begume vjeruje uviek u pobjedu svoju, veli kitica 95, da on „tiem“ uviek njezino drago ime — kako je u 36 rečeno — nosi, a tako on „i u prigodi ovoj uputi se veseo s njime“ po svoje Natoljevce. Po tom su umetak retrospektivni u istinu samo strofe 39—89 a služe za tumač, kao prošasti povod, onomu što se o nošenju Begumine slike kaže u 36, pak potanje još nadovezujuć na 36 u strofah 90, najpače 91—95. Ovakovih obširnih umetaka, baš ovako stilistički pripojenih prekinutoj lokalno glavnoj prikazi opažasmo češće kod analize skupine II—XIII, ali donjekle već i u XVII (u Dautovoj biografiji, koja je doduše kraći umetak), i, doduše u kraćem obsegu, u XVIII i dosad u XIX. Što ob onom umetku o Begumi sudi razprava g. Pavića i kako, kazat ću poslie. — Nabunjenici dočuv za onaj „skrovni hod“ Dilaverov, Derviš se s družbom svojih spaholjana, kliknuv ju, (jedna govorna kitica 98) tište za njim i sustiže ga već izvan Carigrada (96—101). Derviš

Digitized by Google

mu prieti (divljom govornom prikazom 102, 103), a smioni Dilaver ponosito junački mu odgovara (104, 105). Opisuje se boj „ciele vojske“ na Dilavera sáma s drenovicom u desnici; prikazav u njekoliko kiticâ obćenito razglednih junačtvo Dilaverovo, pjesan izvodi zatim njekolike individualne prikaze žrtavâ njegove desnice (Šeća u 116—118, Veliju 119, 120, Jusufa 122—124); videć Derviš sramotu takovu, biesan kori svoje i ističe se napred da se sám bije s junakom (tri kitice Derviševa govora posve karakteristične 126 do 128). Sliedi u strofah 129—40 opis dvoboja Derviševa s Dilaverom. Ovaj će već nadjačati, ali mu „izza zada“ opaki Sebar njeki zadà smrtni udarac; vrh mrtvoga je junaka „gora od ljudî, skaču po njem svikolici“, a i Derviš, vapeć divlje „ti ki uz cara bî najviši, dušu u krvi bljuj i riga', pod nogami moim' sopiši“. „Nu prehrabreni Dilaver nemože već ovoga čuti, bijaše izdahó prije toga, i ostá jakno mraz studeni.“ Tako dostojno časti prikaza pjesnikova vitežkoga junaka, a o Turcih izvodi sliku koli značajnu toli neprijatnu. U opisu ovom boja opažamo njeke iste stilističke osebine, koje u XVIII, i u svoj pjesni u više spievâ tako skupine II—XIII kako ove XVI—XX; a i oponašanje klasično-romanskih uzorâ i tu je mjestimice vidno, kako u onom opisu boja u XVIII. Sliedeće kitice 146—188 prikazuju tužeću za Dilaverom Begumu; i to je prema glavnomu činu Osmanove sudbine epizodna prikaza, još mnogo uzgrednija no ona 96—145 o zadnjem boju Dilaverovu. Ali već znamo, da Gundulić (i u spjevih I, XVI—XX kao jednoj skupini) ljubi obširno prikazivat duševne situacije, najpače ovakove silno-čuvstvene. Časom se svud raznie glas o smrti Dilaverovoj, dopade i Begumi (146); strofe 147—50 liepo crtaju silnu njezinu niemu bol. Uputi se van grada vidit „draga gospodara“, i „neznajuć stupaja“ ipak nadje njega u krvi mrtva; gleda ga, od boli nemože plakati, ali gledajuć nju „skup nemili od žalosti zaplače i zacvili“, a tad i njoj „potop suza proli iz očih“ (151—159). Za tom čuvstvenom i plastičnom opisnom prikazom sliedi od 161—181 govorna prikaza narieka Begumina za Dilaverom, te vapajne prošnje njezine Dervišu, neka joj dozvoli ukopati svoga gospodara. Derviš kruto i divlje odvraća (strofe 184—188) „od ovoga mój osveti nemože biti krv zadosti... ničesa nije, da mi gane srce od zmije.“ Strašnu duševnu sliku podaju sliedeće mu rieči: „tebe ovo tielo ni utažit ni utješit nemože, nu vrženo da se drpi pasjim noktim, ptičjim kljuni, muke ni'edne već netrpi, a željenje mé se puni. Nebrini se; njemu, drugomu caru u životu, grob dostojan ja ću dati“. Ovo je sofistika

Digitized by Google

zvierske osvete; ovih pet kitica govora Derviševa sjajna su obrana Gundulićeve vještine u značajnom i krepkom govornom prikazivanju. Za koncem Derviševa odgovora prelazi sliedeća kitica 189 na Osmana „Ali ko car začù i t. d.“ te odatle do kraja spjeva (do strof. 276) bavi se pjesan poglavito Osmanom i Mustafom, premda ne svedj neposredno. Beguma i Derviš izčezavaju nam posve s vida, poslie do kraja pjesni nigdje im više spomena nema ni da bi posrednim načinom (van donjekle o posljedku divlje želje Derviševe u XIX 257); o Dilaveru rieč je u napredak samo XIX 257, da vojska teče gole trupe njegov i drugih metati na Hatmejdan, da ih psi deru, pa u XX, da njegovu i Huseinovu glavu na kopljih nose pred Osmanom te ih pogrdjuju. Nu nigdje se car Osman ni u XIX ni u XX nespominje Dilavera, što bi se dosta razložito moglo očekivati.

Car začuv za rastenje pobune, uzbojà se i ukloni se u skrovitu prizidu kraj saraja, pače i odtud zakloni se u skrovene perivoje Sinanpaše; odtole poslà jednog od vezira i Kizlaragu vojsci (189 do 192), u misli, da na njih neće vojska smjeti stavit ruke, a on da će „poznat s toga, ali se ona pokajat će ali ostat odmetna“, pak će on prema tomu „za se izabrat svjet najbolji, i na što ga stegne sila, volju hinit pri nevolji“ (193—196). Eto car se boji, krije i pripravan je ravnati se i prema sili. Nu vojska posječè pred vratima od careve konjušnice ona dva viestnika, prije no izrekoše „želju carsku“ (neveli se, kakovu; 197—199). Krvnici vape: čuj Osmane, car nam nećeš od sad biti, hod' vidi, kako vezira tvog ì uzdanoga Kizlaragu primismo; nu kad nećeš k nam sit s gora, mi ćemo se pripet k tebi; nu Mustafu cara slobodit nam od prie triebi. O Mustafo, care i sveče, objav' se, gdje si“ (200—203; ove su rieči možda većma prema nakani pjesnikovoj, da retardira, nego li prema realnosti). Po saraju svuda Mustafu traže; Ičoljanin Šaban, najgori od dvoranâ u saraju, poznajući Mustafu od onda, kad je bio carem i želeć ga opet viditi carem, srete ih te im obeća ukazati gdje je Mustafa (204—209). Na kraju carevih perivoja ima „pustoš“, u kojoj je carski zverinjak (210). U kiticah 211—221 individualizira se u po jednoj poimence po jedna „zvier“, (osim prvih triju i slona same grabežljive, donjekle redom klimaxa), a onda u 212 veli se obćenito, da ima još i mnoge ine divjači, a strofa 223, vraćajuć se poslie onoga individualizirajućega opisnoga umetka na 210, veli, da tu u čestini jamu pokaza Šaban vojsci, vapeć: „u ovom grobu je živ car Mustafa dobri i sveti“ (224, 225).

Digitized by Google

Daut s dvojicom „sidè u ponor i po konopu izè cara“ (226—228). Kratku ali živu sliku Mustafe izvode strof. 229, 230: „ukaza se vas obrastó, lica suha, blieda, tmasta, pun skončanja, bez snage i bez rieči u naručju viernih koji ga kriepe, trepte usta, glava pada.“ (Taj pjesnik je motrio i razumio slike). Sried grada u srednji mečit unieše ga „cieć pokoja“, i svu noć tu stojà čuvan od vojske (231, 232). Sliedeća kitica 233 vratit će se na Osmana pošto su kitice 204—232 bavile se izbavom Mustafe, a i od ovih preko deset kiticâ opisom zverinjaka. To je vrlo značajno za način prikazivanja Gundulićeva. Stilizacija opisa zverinjaka ista je kako njekih već spominjanih umetačnih opisa to u zadnjih spjevih, to u II—XIII. Obširnost opisa posve je nerazmjerna prama važnosti njegova sadržaja za *čin*, ta važnost je upravo nikakova. Ali je vriednost opisa toga u njegovoj karakterističnosti: po njoj je on u etično-estetičkom kontrastu sa opisom kraljevskih poljskih kipovâ u X 110—149, s kojim ima posve identičan stilistički oblik ali savršeno oprečan etično-estetički sadržaj. Izsried zvieri vadi se novi turski car; poljskoga kraljevića okružuju kipovi svih velikih prošlih vladara poljskih. Skupa s opisom saraja carskoga ovaj opis zverinjaka stoji u nedvojbenoj estetički vrlo dojamnoj kontrastnoj relaciji naprama opisu poljske kraljevske palače u X i XI. Ta relacija dakako nije u pjesni *izrečena*, ali ju čitalac ćuti i razumie; u slici nije napisano, u kakvoj relaciji estetičnoj stoje boje, crte, figure, ali gledalac ćuti i razumie tu relaciju — dakako sliepac ili nevježa nerazabire ništa.

„Ali isti večer ovi“ (tako se vraća strofa 233 na Osmana) Osman poslie polanoći dozvà Huseina, ter s njim u osvjet odpravi se „iz saraja“ (neveli se sprieda nigdje, da bi se bio vratio u saraj iz perivoja Sinanpaše) „pun pečali“ k Aliji, glavi janjičarskoj (234). Taj stâše „u kući“ misleć kako osvetit cara i sebe, nemoguć pobunu vojske svoje ukrotit; tu mu dodje car (235, 236). Osman govori Aliagi 237—249. Taj govor je sadržajem značajan za držanje cara u pogibelji pravoj a i oblikom za retorički slog Gundulićev. „Podj k vitezim, ter ih pitaj, ki zakoni hoće, da, gdje sam ja živ car od svieta, drugoga oni iznose? Znam, ovo pošastje prieti ti pogubu glave, ali prave sluge grde smrt za one, koje ljube čisto; a za kú bolju sgodu mož' sahranit tvoj život, neg li cara za obranit? Kunem ti se, dobrovoljno ustupio bih priestol moj Mustafi, ali on nije za to. Kako hoćeš, da suh panj svietom vlada? Kako hoćeš, da carstvo u dugo utemelji, ki od čovjeka nema neg

Digitized by Google

li dvornju sliku? Kako hoćeš, da je čovjek, tko je neprijatelj od poroda, nehaje za ženu? Ali dobra, vriedna, sveta svatko njega zovi: car moj otac meni ostavio je ovaj priestol svoj. Da Mustafa živi, i to dar je moga otca: ah i za to na sramotu dobročinca svoga car je, i za to mi grabi dvakrat carstvo otca moga. Ah jao, jedà moga puka, jedà pravde, jedà Boga! Pospješi se, o moj vjerni, podj me smiri s vojskom, svieh grieh prosti neizmierni i pobunu i sve smeće. Eto, više plaće obćene svakomu pet drobnih jaspri od mene i šes dukât dara." Nije taj govor nedoličan značaju Osmanovu, kako ga je pjesnik jamačno htio provodit a sbilja i provodio; doduše nebi bio doličan, da je pjesnik proveo taj značaj onako, kako — neobjektivno — razprava g. Pavića pjesniku imputira. Na to ću se poslie povratiti. — *Aliaga* kratko odgovara (250, 251) s onom lojalnostju i baš prema onim riečim, kojimi gore u 238, 239 car i život od njega zahtieva. Odmah podje, nu netom reče poruku carevu vojsci, izsjekoše ga „na peče" pak svi u skupu *na kuću* mu nahripiše ter sva blaga razgrabiše" (252, 253). I Huseina za tim sasjekoše, došavša mirit ih s carem (254). Sliedeće kitice 255—270 osvjetljuju znamenovanje njekih zaključaka g. Pavića iz „kronologičkih nereda, nejasnoća i t. d. u II—XIII." Vojska ubi Huseina, „nu za tiem", kako to divlje zvieri čine omrsiv se krvi, vojska krvju opojena srće sve satrti (255, 256). Gole trupe Kizlarage, vezir-Dilavera „i svieh inieh, kieh posječe" (to su dosad poimence još Aliaga i Husein) teče metat na Hatmejdan, da ih psi deru, a glave im na kopljih nabijene postavili su pred mečit Bajazita (259). „Nu sried smeće te goruće pomnja sva bî vojsci, da se opliene još im kuće" (259, onim posječenim; a u 253 Aliaginu već su bili oplienili). „Tiem" skaču sve satrti, ubijaju staro mlado, mužko žensko, grabe, deru, žežu i t. d. (260—263), tako „udarajuć na sve strane neprestaše, dokli i tebi neiznadjoše, slavni Osmane!" (264). Tom značajnom apostrofom povraća se pjesnik na Osmana, koga bješe ostavio u strofi 251 u kući Aliage. „Bješe mlad car još na domu Aliage (265); tu čekaše, u mislih čemernih, svak čas glase: ali vojska smirila se, ali raste u nabuni. Svedj više sumnja, tiem se očito veće boli, da Aliaga vraća mu se kasno toli (266, 267). Eto oda svud buka, oda svud sablje, sve puno vojnika, janjičari usrću vapeć: hodi s nami na sud pred cara Mustafu." Kitice 265—267 retrospektivni su umetak, koji se vraća na 251, medju kitice 264 i 268, 269, ove dvie izvode pobliže što je ona (264) kratko naznačila. Takvih retrospektivnih umetaka

Digitized by Google

s ostalom prikazom isto tako ili slično stilistički spojenih, opažasmo u II—XIII. Nego u svoj prikazi toj njeka je nejasnoća glede mjestâ i vremenoga reda očevidna, pače morda glede ovoga njeka neskladnost, protuslovnost. Već je u 252 i 253 bilo rečeno, da je vojska posjekav Aliagu, došavša k njoj (neveli se nigdje, gdje tada vojska ta stojà) s porukom carevom iz svoje kuće, sva u skupu nahripila na kuću njegovu i oplienila ju svu; već u 254 veli se, da je za Aliagom Husein išao mirit vojsku (kamo?) i bio sasječen; u 259 veli se, da je vojska opremiv svoj turski posao s trupi sasječenih, kuće im išla plienit — nezna se da li i Aliaginu; a poslie svega toga veli se u 265, da su napokon i Osmana našli i spopali, dočim on, po umetku retrospektivnom 265—267, *u kući Aliage* čeka već dugo povratak Aliagin i glase, da li se je smirila ili veće nabunila vojska. Ništa se tu nekaže, da bi car čekao i Huseina, ili išta o Huseinu; a da su, prema 252—255, vojnici sasjekav Aliagu *odmah* išli mu plienit kuću, car tada u toj kući stojeći (prema 265) nebi mogao biti u sumnji nit čekati glase od Aliage, „je li se vojska smirila, ili raste u nabuni.“ Da odklonimo takovo protuslovje, valja nam uzeti, da je pjesnik, kazav u 252 smrt Aliage od sabalja vojske, odmah već tu pridodao kiticom 253 unapred i spomen o grabši tê vojske u njegovoj kući, ali *pravo vrieme toj* grabši ima čitalac razumievati da je istom *poslie* grabše obavljene u kućah ostalih posječenih poglavica, o kojoj grabši počimajuć pjesan govoriti u 259 dovodi grabežnike kiticom 264 i do kuće Aliagine, gdje oni nadju Osmana, pak se onda, spomenuv retrospektivnim umetkom 265—267 što je bio Osman medjutim radio, bavi pjesan i tu a i do kraja spjeva glavnim predmetom Osmanom, a pušta ovdje s vida sitnicu o plienjenju kuće Aliagine; pjesnik i jest za to tu opljenu spomenuo već unapred, u 253, da mu netreba poslie ovdje usred prikaze Osmanove carske propasti smetati onakova sitnica, o kojoj bi imao po kronologičnom redu govoriti negdje pri koncu ili usred te prikaze. Na takovo odklanjanje prividnoga protuslovja i nereda ovlaštuje nas sám text. Jer u onih rieči 253 „paka svi nahripiše na kuću mu“ *paka* neznači: *odmah* za tim, nego znači *poslie* (I, 1 . . . „ . . . sve ćeš paka niže pasti); a kitica sliedeća 254: „Ali za njim se isto sgodi i Huseinu opeta, dočim hodi mirit vojsku — ubiše ga“, ta kitica već oprečnim veznikom „ali“ i zaimenom „za njim“ puti ne doduše izrikom ali razumljivo na takov smisao, da ona nadovezuje vremeno ne na predjašnju kiticu 253 o grabši kuće nego na predpredjašnju 252

Digitized by Google

o smrti Aliage, te je i tim kitica ona 253 naznačena kao parenteza, umetak da tako rečem prospektivni iliti exactno-futurni naprama kitici 254, kako su naprotiv potlanje kitice 265—267 umetak retrospektivni iliti plusquamperfektni naprama kitici 264 — a ovakovih umetakâ opažamo češće i u II—XIII i u XVI te dalje. Nu tko bi baš svakako htio, da dokaže kronologički onaj nered, mogao bi proti ovakovu odklanjanju njegovu navesti morda sliedećih razloga. Oba starija zagrebačka izdanja pišu „pak", ne „paka", ovako piše doduše akademičko izdanje od g. Pavića, ali bez ikakove opazke o rukopisih i izdanjih prijašnjih, a „pak", najpače po današnjoj porabi u onakovu savezu, neznači „jednom poslie" nego „odmah zatim", dočim ni „paka" nemora značiti „jednom iliti dugo poslie", nego može jednako značit i „odmah poslie"; nu nebi mnogo prudilo onako odklanjati kronologički nered, pošto nered još ostaje kiticom 254 o smrti Huseina, o kojem poslie u 265—267, gdje bi se to za podpunost dosljednu očekivalo, nema ni spomena; napokon, i to je glavni obzir, nevalja ništa primišljati textu pjesni, te razjašnjivati ono, što je u njem rečeno, nječim što u njem nije rečeno, a onda kitica 253 svakako čini nered. Po mojem mnienju bio bi prigovor glede strof. 254 o Huseinu u relaciji sa 265—267 sićušan ali osnovan, a prigovoru onakovu glede strof. 253 ima bar u onom bitnom obziru posve analognih prigovorâ spjevom II—XIII u razpravi g. Pavića.

U toj se razpravi naime veli (str. 127): „U kronologiji zgodâ u pjevanjih II-XIII taki je nered, da ga čovjek nemože razumjeti kako je postao, nego ako se uzme, da cieli taj umetak (II do XIII) nije od istoga pjesnika od kojega je Osman. Da vidimo." Medju podatci iz texta u II—XIII za podkrepu one tvrdnje navodi g. Pavić na str. 130, 131 kao skupinu podatakâ treću ovo: „U pjev. II—XIII sve vrije od nejasnoće izraza, opisa i prielaza od jedne misli drugoj. Tako već vidjesmo, kako je nejasan onaj izraz, da se Hercegovac paša straši kozaka, ki se *vraćahu* sa svieh strana (X). Tako je nejasno u istom X pjevanju, gdje pjesnik (73) veli, da se Hercegovac paša odocnio u Kamenici, čekajući „„dokle se ulak vrati, koga *u kralja* poslo biše"", a odmah u sliedećoj strofi nastavlja posve nejasno: Nu ko primi, da *vojvoda nad kozacim Podoljskima* uzdanu mu stražu poda, ka ga u putu pratit ima i t. d." Tako završuje g. Pavić ovu treću skupinu prigovora svojih, navodeći samo dva mjesta iz texta pjesni. O prvom (vraćahu se i t. d.) već je bio izveo dokaz svoj prije na str. 129. G. Pavić primišlja

Digitized by Google

iliti nadopunja k *riečim* texta „vraćahu se sa svieh strana“, okolnosti, koje nisu izrečene u textu, ali koje on misli da se jamačno imadu implicite razumievati, tako da „vraćahu se sa svieh strana“ po g. Paviću znači: vraćahu se s hoćimskoga boja kući. Ovako popuniv rieči samoga texta primišljaji svojimi, zaključuje g. Pavić: „nije moguće, da bi se kozaci vraćali sad s hoćimskoga boja, koji je bio prije 5 mjeseci, tud oko Kamenice, koja je Hoćimu posve blizu, dakle strofa X 69 tvori kronologički nered.“ Uzgredna je ovdje okolnost, da u *textu* niti nestoji *vraćahu* se nego *vrćahu* se; ovako pišu oba starija zagreb. izdanja, a i akademičko od g. Pavića, gdje nema na dotičnom mjestu opazke da bi u ikojem rukopisu ili pak izdanju starijem bilo „vraćahu“ se; ipak, kako se vidi na str. 129 razprave njegove, rieč „*vraćahu* se“ jest tu glavni terminus za zaključak g. Pavića, da postoji kronologički nered. Nu, velim, ta okolnost ovdje je uzgredna, pošto g. Pavić u predgovoru akadem. izdanja XVII, jamačno hoteći suzbiti dotični prigovor g. Luke Zora, kaže samo ovoliko: „„Citujući u mojoj raspravi stihove Gundulićeve na pamet, ja sam IX. 69““ (u toj razpravi citira se X 69) „„doista mjesto „vrćahu se“ krivo napisao: „vraćahu se“, ali glagolom vrćahu se još se jače potvrdjuje ono, što ja izvogjah iz glagola „vraćahu se“.““ Onaj jedini ovdje još drugi dokaz g. Pavića crpljen iz strofa 73 i 74 nije g. Pavić niti obrazložio, jamačno držeći za sigurno, da će čitalac sám iz podbrisanih (g. Pavićem) rieči razabrati, što li je u 73 i 74 posvema nejasno. Ako sam pravo razabrao, to g. Pavić savez kitice 74 sa 73 nalazi posvema nejasnim samo za to (prema podbrisanim od njega riečim), što u 73 čeka paša na *ulaka od kralja*, a u 74 nema ni o tom ulaku ni o kralju govora nego se veli, da je *vojvoda Kozakâ podoljskih* paši podao stražu putnu. Ja mislim, da bi se nejasnoća saveza odklonila, ako bi čitalac bio sklon sám nadopuniti njeke posredujuće misli, kojih pjesnik u textu nije izrekao, ali se one ipak lahko razabiru iz onoga, što jest izrekao. Takovu sklonost g. Pavić ovdje pokazuje samo napolak, a napolak ju uzkraćuje. Naime na str. 129 veli „Bojeći se paša tih Kozaka (vrtećih se tud sa svih strana) posla kralju ulaka, — ovo dalje nadopunja g. Pavić — koji bi tražio, da mu se dade poljačka straža, da tako siguran može svoj put iz Kamenice nastaviti.“ Ali g. Pavić nije više bio sklon nadopuniti svojim primišljanjem još i drugu jednu misao, premda se i ta jednako lahko iz texta dade razabrati. Vojvoda podoljskih Kozaka podao je putnu stražu poklisaru paši

Digitized by Google

— evo sad nadopunka — na zapoviest kralja; s ovim nadopunkom prestaje nejasnoća saveza kitice 74 sa kiticom 73. Komu ni taj nadopunak nebi dostajao, taj može i dalje primišljati, ili inače a manje vjerojatno primišljati n. p. da je vojvoda sam po svojoj vlasti odredio paši putnu stražu. Za važnost i dokaznu snagu obaju dokaza g. Pavića, onoga iz kitice 69 X pak ovoga iz kitice 73, 74, značajna je poglavito ta okolnost — nju sam bio gore nazvao glavnim obzirom — što g. Pavić kod 69 X svojim nadopunjanjem mislî k riečim texta, a naprotiv kod 73 74 X baš. nehtienjem takova nadopunjanja konstituira nejasnoću texta, „kronologički nered.“ G. Pavić mogao je i dalje progovoriti „posvema nejasno“ nastavljanje pjesni; naime i kitice 74 te 75 imadu „posve nejasnu“ syntaktičnu svezu; „nu ko primî paša, da mu Kozački vojvoda podà stražu, ká ga u putu pratit ima: bez straha s družbom Kozâk vitezovâ na ravnine tad *dojahà* ne daleče od Varšova.“ To je doista silan kronologički nered: tek doznati (to je ono staro „primiti“) za stražu naredjenu, i još je ni neprimiti (na današnju) nit odputovati, i već *dojahati* od Kamenice do blizu Varšave; dakako ako je čitalac sklon iz riečih texta razabrati još njeke nerečene ali razabirne misli, onda se odkloni nasredinski biljeg pašina puta, i to na početku kitice 75 ovako: „*odputova i tako*“; komu za jasnoću ni to nedostaje, može izvoditi dalje regressum ad prius. Ima u nauci o slogu i naposeb u retorici i poetici dosta tehničkih terminâ i tumačâ i primierâ (iz najizvrstnijih pisaca) za prikazne oblike takove, koji su njeke kratice poput logičkih *enthymema*, njeke prešutnje, odskoci, skokovi i t. d. Prema tomu nije baš nuždno konstituirati u onih mjestih naše pjesni u X „posvemašnju nejasnoću“, nekmo li „kronologički nered“, nekmo li tolik kronologički nered, „da ga čovjek nemože drugačije razumjeti kako je postao, nego ako se uzme, da nije — to je uključeno u riečih g. Pavića — „da spjev X nije od Gundulića a da spjev XIX jest od njega“, taj spjev XIX, u kojem se takodjer, ako čitalac *neće* k prikaznim riečim texta suplirati njeke misli objašnjujuće a iz texta razabirne, dade konstituirati nejasnoća i nered. Netrebam reći podpuna konačnoga zaključka o temeljitosti i važnosti dotičnih dokazâ g. Pavića; ovdje će biti umjestna figura reticentiae.

Za dokaz, da spjevi II—XIII nisu od Gundulića, od kojega su spjevi I, XVI—XX navodi u citiranom mjestu razprava g. Pavića i to, što u II—XIII „sve vrije... od prielaza od jedne misli drugoj“, ili morda „od nejasnoće prelaza od jedne misli drugoj“. G.

Digitized by Google

Pavić nekaže ništa pobliže o tom; morda se tu misle onakovi prelazi, kakovih analogno sa spjevi II—XIII ima baš u XIX dosta. U ovom spjevu XIX jest 1—26 opis saraja carskoga; 27—29 naznaka navale buntovne na saraj; strof. 30 prelazi iliti skreće i povraća se na Dilavera („*Nu* Dilaver i t. d.), kiticom 37 prelazi se, skreće se na prošlost Begume i donjekle Dilavera; kiticom 90 prelazi, povraća se opet na sadanjost Dilavera i donjekle Begume; kiticom 96 („*Ali* u to") prelazi se na buntovnike s obzirom na Dilavera; kiticom 146 prelazi se na Begumu tugujuću za Dilaverom; kiticom 189 prelazi se („*Ali* ko čù") na Osmana; kiticom 198 („tiem i t. d.") na buntovnu vojsku, poglavito s obzirom na Mustafu; kiticom 210 na opis zverinjaka sarajskoga, kiticom 223 i 224 prelazi se, povraća se na buntovnu vojsku s obzirom na Mustafu; kiticom 233 („*Ali* isti večer i t. d.") prelazi, skreće, povraća se na Osmana. Jedva će u čitavoj Osmanidi biti spjeva, koji bi toliko put izmienjao prikazne níti kako ovaj XIX; nezuam onda, kako bi takovo izmjenjivanje u II—XIII bilo negundulićevsko; doduše ono je ovdje u XIX provedeno tako, da neizlazi nejasnoća u prelaženju od jedne níti na drugu, — ako se čitalac baš neboči pronalaziti nejasnoćâ, ali mislim da je tako i u II—XIII. Dokazâ pako, da bi bilo u II—XIII inako, nepruža razprava g. Pavićâ na citiranom mjestu jedva ikakovih, pošto ona dva od njega tu uporabljena primjera iz texta u X služe jedan za dokaz nejasnoće „izraza", a drugi valjda za isti dokaz, ili morda sbilja za dokaz nejasnoće prelaza iliti „nastavljanja" mislî.

Jedan odsjek XIX spjeva imao bi se po sudu g. Pavića izbaciti. On bo kaže, na stranah 143, 144 svoje razprave ovako: „Rekao sam malo natrag, da u XIX pjevanju ona predugačka epizoda (36—95), kako je Dilaver na mejdanu s perzijskim kraljevićem zadobio liepu Agjamkinju Begum, smeta razvoj čina, koj se u katastrofi nebi smio onoliko zaustavljati". (Ovdje moram u parentezi kao uzgrednu okolnost navesti, da g. Pavić nije nigdje, u istinu *nigdje* u svojoj razpravi *do ovoga* mjesta toga rekao, što ovdje veli da jest malo natrag rekao — ni traga tomu nema: znak, kolikom li se temeljitošću može iz nedosljednosti, iz lapsusâ memoriae u *velikoj pjesni* zaključivati, da je ta pjesan *morala* od dvojice različitih pjesnika nastanuti). „Mnogo zgodnije mjesto za tu epizodu bilo bi ondje u IV pjevanju kod strofa 74—77 (citiraju se). Pjesniku Osmanide ostalo je i bez one epizode o Dilaveru ovo četvrto pjevanje predugačko, pak ju je premjestio u XIX pjevanje, čime

Digitized by Google

je četvrtomu pjevanju oduzeo jednu krasotu a u XIX unio nespretnost.“ Kolika je temeljitost ovoga razlaganja, odmah će se moći posve jasno upoznati.

Znakovi, po kojih g. Pavić sudi, da ona epizoda strof. 36—95 (hoću pridržati ovakovo citiranje) nije bila iz prva od Gundulića ovdje metnuta, nego da ju je istom „nezgrapni kontaminator Osmanide“ ukrpao ovdje, ti znakovi jesu prema logičkim sigurnim pravilom za valjanu indukciju u istinu *takovi* znakovi samo onda, ako u ostalom XIX spjevu i njegovoj bližnjoj okolini, izbaciv tu epizodu, neostaje dugačkih epizoda, koje bi razvoj glavnoga čina, katastrofu Osmanovu zaustavljale. Ali ostaje ih. Za Osmanovu katastrofu nisu naime od nikakove (prozaično-logične) važnosti: strofe 146—188 o Beguminoj tugi i prošnji za mrtvoga Dilavera, strofe 1—26 *potanke* o carskom saraju, strofe 211—221 o zvjerih u zvjerinjaku sarajskom, zatim u opisu zadnjega boja Dilaverova bar onih 9 strofâ (116—124) o smrti Šeća, Velije i Jusufa, ukupno do 90 strofa; a ona epizoda o Begumi obdulji, koju g. Pavić hoće izbaciti, iznosi tek do 60 strofa. U cielom ovom XIX spjevu prikazuje neposredno sama Osmana tek oko 40 strofa, — baš koliko tugu i prošnju Beguminu za mrtvoga Dilavera, a neposredno o razvoju katastrofe Osmanove (ob Osmanu i Mustafi, i što je s tim u najvećem savezu) radi samo od prilike jedna trećina cieloga spjeva. U tom spjevu radi neposredno i savezno o katastrofi Dilaverovoj preko 50 strofa, više, nego što ih prikazuje neposredno sama Osmana; a to je tim karakterističnije, što je već u spjevu XVIII oko 100 strofâ, pune dvie trećine cieloga spjeva, prikazivalo neodlučeni boj na Dilaverovu dvoru, dočim u tom XVIII spjevu nema niti jedna strofa neposrednoga prikazivanja Osmanove osobe. Boj Dilaverov eto u tih spjevih tik pred katastrofom Osmanovom u dvojakoj, ponovljenoj, donjekle posve sličnoj prikazi zaprema onoliko mnogo prostora; on je doduše u savezu s Osmanovom katastrofom, ali onolika obširnost ipak je — kamo li s gledišta g. Pavića — nerazmjerna, tim više, što se kod onoga boja u XVIII prikazivanjem sudbine Ibrahima te Sinana, Bega i takovih epizodnoepizodnih osobâ bavi do 30 strofâ, dočim u tom spjevu nebavi se prikazivanjem neposrednim Osmanove niti jedna, a u XIX tek 40 strofâ. To je sve toli karakteristično, da izčezava i svaka sjenka objektivne razložitosti mnienju, da bi epizoda 36—95 bila tu neskladna s prikaznim karakterom spjeva XIX (i XVIII) i da bi se za to imala izbaciti.

Digitized by Google

G. Pavić veli, da je ta epizoda ovdje u XIX „nespretnost", a da bi ona bila na svom prvobitnom mjestu u hipotetičnoj „Vladislavijadi" „jedna krasota". Baš će biti suprotivno. Potanka prikaza Begume tugujuće i proseće za ubijenoga Dilavera u onih 40 kiticah poslie (146—188) bila bi bez estetičke podloge, da nije prije nje u kiticah 36—95 prikazana Begum njekoč slavljena krasotica Perzije, Begum želja svih junaka iztočnih, junačka stečevina Dilaverova, njegova ne haremkinja nego, žena, njegova sretna zviezda. Ova prikaza prošlosti u strof. 36—95 i potlanja prikaza sadanjosti u 146—188 sačinjavaju uspješan estetički kontrast: svjetlo pak sjena, sjajno „njekoč" pak crno „sada". Njekočnji vitežki, po Dilavera častni i sretni mejdan s Hajdarom kraljevićem perzijskim, s tim pjesnikom Begumine krasote, za Begumu u strofah 36—95 kontrastira estetički efektno sa sadanjim Dilaveru zadnjim, strašnim, s Dilaverove strane uzvišenim, a sa strane spaholjanâ i Derviša zvierski-groznim bojem u strofah 96—145. Dakle dvostruko stoji epizoda ona 36—95 u krasnoj estetičkoj relaciji, svezi sa strofami daljnimi 96—188. Ali što ima posla ta sva romantika Begumina i Dilaverova s katastrofom Osmanovom? Prozaično-logički ništa, ali estetički veoma mnogo. Ona je jedan, bez hyperbolnosti kažem, biser Osmanide: u prikazu *političke* katastrofe Osmanove, turačke, grozne, umetnuo je veleumni pjesnik prikazu katastrofe *viteško-ljubavne*, tragične, onoga ne turačkoga, *perzijskom* poezijom slubljenoga para: Dilaver-Begum. Ne, nije „nespretnost" ona epizoda 36—95 ovdje u XIX, nego je jedna krasota. A da ona naprotiv u IV spjevu u „Vladislavijadi" nebi bila „jedna krasota" nego nespretnost, dokaz tomu radje ću propustiti ovdje; velim dokaz, nu pridajem, da, kako svaki koji je motrio, spoznavao i uživao umotvore bud pjesničke bud likovne dobro zna, nije moguć reć bi matematički dokaz, da je koja prikaza liepa (ili pak ružna), dokaz, kojim bi se mogao prisiliti njetko, da ćuti ono što je liepo. Za to i jest za obstanak svakoj umjetnini potrebno, da ima više ljudi, koji su vrstni njezinu ljepotu ćutiti; oni u estetičko-ćutnoj svezi jedina su joj izdašna obrana, da nepropadne.

XX. spjev. Oblik i sadržaj njegov veoma je značajan za način pjevanja Gundulićeva. I tu znatno preteže pjesnikova reflexija, apostrofno izvedena, i tu se ističe pjesnikovo naginjanje na antiteze, na kontrastiranje, i tu je epskoga pripoviedanja mnogo manje no govora i pjesnikove subjektivne lirike. A ipak taj spjev izvodi baš samu katastrofu: smrt Omanovu. Činjenice te njihova epska prikaza

Digitized by Google

i tu su pjesniku samo osnov, na koji on obilno svoju liriku izatkiva; tako ovaj spjev posve je formom onakova značaja, kako spjevi II—XIII. — Nadovezuje neposredno na konac predjašnjega spjeva. Kitice 1—8 naznačuju poimence nove vlastodržce, što su u srednjem mečitu oko novoga cara, ludjaka, po turski „svetca" Mustafe. Ovo razmjerno obširno naznačivanje nije tu potrebno s obzirom za glavni čin, za osobu Osmanovu, nebuduć njegov potanki sadržaj od važnosti za Osmana, van u toliko, što podaje prikazi smrti Osmanove realističan biljeg. Mustafa „naučen tako", zapovieda, da se Osman odvede u Jedikulu (tamnice ine opis u XII); Osman sdvojno, nu još dostojno vapi, tko li njemu smie otimati carstvo, koje njemu pripada? (9—11). Ali (12, 13, 14), oni, koji ga dovukoše amo u mečit pred Mustafu, opet ga iz mečita izvuku, metnu ga opet na jadno kljuse, gologlava, polunaga, i tako ga kao „roba istina" tjeraju Jedikuli. Sliedećih jedanaest kitica (15—25) jest pjesnikova apostrofa na Osmana (pak zatiem na sve oholice), koji, prije car nad cari, čija rieč jedna bî zakon svega iztoka, čijoj želji i volji sav sviet bî tiesan, sad je svojih robovâ rob. Ova apostrofa izvodi patetičkim slogom retoričnim (retor. pitanji, uzklici, u obće obilnom retor. figuracijom) opet onaj češće u II—XIII varirani, ovdje na Osmana uporabljeni tema: opreke izmedju njekoč i sada. Evo u XX spjevu, na odlučnom mjestu opet taj tema, a tako obilno i krepko proveden: znak, da je to, kako sam kod proemija iztaknuo, sbilja važna (lirska) nît bila kod zamišljanja i izvadjanja ove pjesni o smrti Osmanovoj. Znak, kako pjesniku kob Osmanova svedj doziva u pamet i njegov lanjski pohod na Poljsku; znak, da su taj boj i smrt Osmanova dvie u duši pjesnika uzko združene ideje, oprekom jedna k drugoj pribita; znak da spjevi I te XVI—XX traže, liričkom svezom associacijâ pomisaonih pjesnika, takodjer spjeve II—XIII, u koliko je ovdje o Hoćimskom boju, i u obće o Poljacih: znak tomu jest, da ovdje u toj apostrofi na sadanjega Osmana odmah se pjesnik spominje onoga Osmana, kakov je bio s bezbrojnom vojskom iduć na Poljsku. Apostrofa upravo na Osmana ide samo do 20, a tu, ponavljajući misao proemija, „ah ovako sreća vrti u okolo kolo svoje", prelazi na apostrofu svim ljudem oholim, kako to koji put već prije u pjesni ima. Strofa 26 povraća se na čin, kojim se epski bave opet *samo* strof. 26 do 30 (a i u njih je govorne prikaze od dvie kitice), da buntovnici noseć pred Osmanom glave Dilavera i Huseina nabijene na kopja pogrdjuju njega psovkami. To potiče govor Osmanov za svoju

Digitized by Google

obranu; dužina, sadržaj i oblik toga govora (30—72, trećina *ovoga* spjeva) posve je značajan za način Gundulićev. U govoru Osman pola je ponosan i dostojanstveno velik, pola plašljiv, pravdu, razbor, smiljenje što razlozi što pomaganjom hoteć zadobiti od svojih viteza „milih, vjernih," od „puka svoga ugodnog, dragog puka", napokon — kad se taj gluši — posve na retorsku od kamenja: tako je dovoljno raznolik taj govor. Počev u sviesti svoga zakonitoga prava, nastavlja slabo i ponizno, pak opet ponosito osvrće se na lanjski poljski rat, spominjuć svoju junačku sablju a krivinu vojske u njem; ističe strahotu, da njemu tu junačku sablju otimlju sad ne neprijatelji, nego vojnici, stražari njegovi, tu sablju, koju su nosili i sviet redom osvajali njome, jedan ju drugomu predajući, svi njegovi zakoniti predji: Otman, Orhan i t. d. svi poimence do njegova otca, pak napokon on sam u ratu poljskom, gdje je mnoge ubio, te bi uspio bio, ali vojnici njegovi! S tom sabljom on sad hotjaše u iztok poći, da, smaknuv odmetnika Emirina, zatim sav sviet osvoji (u II—XIII bilo je bar koji put govora o carevu naumu sav sviet osvajati, i opet zaratiti Poljsku). „Tu sablju" — tako reasumiraju kitice 65—69 svu snagu dosadanjega Osmanstva — „kojom stari moji sviet osvojiše, i meni ju po zakonu ostaviše, tko mi otima? tko slobodu i život otima meni, komu su podložni svi životi?" Zatim udara u sniženu pomaganju. Sbilja je uzvišenu sliku zamislio pjesnik, da ovomu Osmanu, gologlavu, polunagu, pogrdjenu od svojih „robova", bez one sablje svoje izručenu biesu urotnikâ, nadaje govoriti onaj ponositi odsjek o predobitnjoj sablji Otmanovoj" i svih sliedećih sultana, kojom je i on opasan bio, a koja je, samo u sviesti njegovoj, i sad njegova (onaj odsjek strofe 43—61 individualizirajućimi prikazami prošastih glavnih vladara turskih i njihove ratne slave jest već oblikom tim stilističkim analogon prikazi kipovâ prošastih slavnih poljskih kraljeva u X 111 do 146). Koli dojaman je to kontrast: taj Osman, „od roba svoga splesan", ističe se nosilac sve bojne sile prošlosti Osmanske. Uz tu sviest veličine porazno djeluju protivna mjesta u govoru, gdje se kukavno snižen ćuti i očituje vapeć smiljenja u „vjernih, milih" svojih robova. Ova miena ponosa uzvišena i straha ponižena jest više retorička, nego li psihologički istinita, ali posvema je skladna sa svom prikazom značaja Osmanova u prijašnjih spjevih, to u skupini I, XVI—XIX za se, to u svoj pjesni kao cjelini. U toj takovoj prikazi cara Osmana pjesnik kao u individualnom kipu pokazuje slom silnoga Osmanstva. U toj prikazi on izvodi to priliku

Digitized by Google

to opreku onoj prikazi poljske poviesti u spjevih X, XI. Nu koli je to značajno, ratnu svedobitnu poviest osmansku dati prikazivati ovdje zvierski krvožednim „robovom“ carevim na usta cara Osmana, koji u svój biedi tu stoji, vapijuć od njih za život svoj; kolik je to kontrast naprama Poljskoj, kojeno je poviest bila pjesnju prikazivana u času, kadno car Osman preko poklisara dolazi mir molit u kralja poljskoga, prikazana u tom času kao slikami ovjekovječena, koje slike na audienciju kraljevu čekajuć gleda osmanski molitelj mira, a prije toga prikazana kao ovjekovječena kipovî svih slavnih prošastih kraljeva poljskih, resećimi kraljevske dvore! Ovaj kontrast sbilja je na diku izumu piščevu, iliti sretnomu associiranju njegove fantazije; i bilo bi u estetičnom pogledu upravo žaliti, da uz ovu ovakovu sliku turske poviesti u XX nema one onakove slike poviesti poljske u X i XI. Poljska i Turska, prosvjeta i barbarstvo, taj kontrast, kojino ova pjesan diljem opet i opet ističe, u ovoj prikazi spjeva XX, spominjućoj na prikaze u X i XI, dolazi na vršak svoje estetičke dojamnosti.

Spomenut valja i to, da ako Osman u svom govoru dvaput se osvrće na Hoćimski boj dosta obširno (35—38, 40, 62, 63), jamačno za estetički dojam toga spomena probitačno je, da je bila u II do XIII obilnija prikaza onoga boja. Za realističnost pjesnik nemari mnogo, gradeći taj govor; prema historikom a i prema psihologičnoj vjerojatnosti, Osman je jedva onako govorio, obširno, ali pjesniku je tu do estetičkoga uticaja ine vrsti, ne realistične, njemu je do prikaze uzvišene (u stanovitom pravcu, naime lirsko retoričnom ne epsko-dramatičnom). Njegova reflexijna subjektivnost, kako češće i indje u pjesni, tako i tu, otima premah nad realističnom objektivnoštju; on, pjesnik na usta Osmanova, a ne vjerojatno-realni Osman, slikuje u ovom času jadnom svu ratničku veličinu turske prošlosti, da poraznim kontrastom izmedju „njekoč i sada“ djeluje na fantaziju i ćut čitaoca. Gundulić rad je rabiti opreke, antiteze, retorički oblik; pri tom mu se nàda po koj izraz, koji nedolikuje situaciji govorećega, — subjektivnost pjesnikova odaje se retorikom. Neće biti prema duševnomu stanju Osmanovu, da taj, izvodeć sliku prošlih sultanâ, (koja je i onako — najpače s gledišta g. Pavića — malo preobširna, prepotanka) veli za Murata prispodobu „jakno striela plaha“; to neće biti iz *duše* Osmana, njemu sad jamačno nije kud prispodobe, epiteta reć bi ornantia rabiti, one bo dolikuju mirnu duhu, one su ovdje iz *fantazije* pjesnikove. Tako i strof. 49, gdje Osman t. j. pjesnik govori o Milošu — što je sad Osmanu

Digitized by Google

do Miloša? ali pjesniku jest do individualiziranja osobâ, koje su se iztakle proti Turstvu, kako to spjevi II—XIII, poimence III pokazuju. Govor dakle Osmanov oblikom i sadržajem mnogostruko daje razabrati, da ideje, pjesnički način, duh pjevaoca II—XIII jest posve isti, koji je pjevaoca XX spjeva.

Već kao da bi se smilovali Turci na Osmana, ali dolazi Daut sa zapoviedju carskom „da se ovi pas zadavi" i podbada ih na to. (73—83). Opet Osman, zadnji put, brani se govorom (84—87) iz prva dostojanstvenim, pak onda priegorno utiče se nebu, da bi ga čudom spasilo, napokon, videć se propala, patriotički zavapi bogu, neka se njegovu nasljedniku nedogodi isto, te nepropane s nesklada sve carstvo osmansko. Strofe 88—92 kratko a krepko naznačuju njegovu smrt, neiztičuć potankosti one grozne, pogrdne, koje o tom njeki historici navode. Pjesnik (morda ih je i znao) slika estetički strašno, ne realistički grozno; nije sve poetično, što se je dogodilo. Realna istina i ljepota estetična, to su dvie različite stvari; od Gundulića nemoj nitko tražiti one. Strofe 92, 93 kažu ukop Osmanov, a strofa 94, reć bi kao njeki pjesnički quod erat demonstrandum, ponavlja gnomnu misao proemija, veleć: oholas se ljudska mnoga u ovi način pleše i tlači, ká čovjeka umrloga s bogom penje i jednači". A na to nadovezuje epilog (95—124), koji je apostrofa pjesnikova na turski, onakovu oholost gojeći zakon. — U ovom spjevu, koji izvodi katastrofu glavnoga čina, ima pravo epskoga pripoviednoga prikazivanja jedva četvrtina, razvoja i dospjetka katastrofe tiče se, uzimljuć u obzir i govore Osmanove, oko polovica spjeva, ali i ti govori pretežno rade o prošlosti turskoj i o poljskom ratu; a pjesnikove reflexije i apostrofe zapremaju trećinu spjeva, toliko koliko stvarna (ad rem) prikaza katastrofe čina. Tu je očevidan oblik Gundulićeva pjevanja; i u XX spjevu premašna je lirična, retorična, retrospektivna, donjekle epizodna prikaza nad epskom o naprednom razvoju samoga glavnoga čina. Dakle spjevi II—XIII, koji se Osmanom, (odbiv II spjev) malo bave neposredno, ali posredno, prikazujući mnogo i razno, što je po lirskoj associaciji s njim i s njegovim glavnim činom u kojem savezu, ti spjevi su takovim svojim sadržajem i oblikom svojim pretežno lirsko-retoričkim sasvim *prema* načinu onoga istoga pisca, koji ovdje u XX spjevu, u katastrofi Osmanovoj, Osmana tako malo epski a pretežno govorno prikazuje, a uz njegovu prikazu nanizuje mnogo, što je s njim i s njegovom smrću u bližem il' daljnem sa-

Digitized by Google

vezu po liričkoj, subjektivnoj pjesnikovoj associaciji. Ovakov XX spjev pristaje uz onakove spjeve II—XIII kao tvor istoga duha.

U epilogu apostrofirajuć pjesnik naznačuje turski zakon u njegovih glavnih naredbah (strofami 95—107; sablja, sila je zakon, sve je udes ništa slobodna volja ljudska, sultan je kao bog, svi imaju mu robovati), proriče mu, da će „u brzo njegov nauk vražji uklonit se božjoj vlasti“ (108); a da mu se je to već dogodilo baš u Osmanovih (opjevanih) sgodah, da je namjere odredaba korana božja vlast osujetila, to izvodi pjesnik ostalimi strofami do konca (109—124) ovako u jasno razlučenih odsjecih. Sultan ima zadaviti braću, ali Ahmetov brat Mustafa iztisnuo je sina mu Osmana (109, 110; to je pjesan pokazala borbom stranke Osmanove i Mustafine); zarobljena kršćanska djeca postav sarajski hotími carski imadu care držati, ali Daut je Osmana srušio (111—113; to je pjesan pokazala, naglašujuć poturstvo i sarajsko hotimstvo Dautovo, a i poturstvo Mustafine matere); od zarobljene kršćanske djece poturčene imade biti (janjičarska) izabrana vojnica i straža caru, ali baš je ona Osmana upropastila (114, 115; to je pjesan pokazala bunom na Osmana, i retrospektivnimi prikazami Hoćimskoga boja); na posluh i hrabrost u boju potiču se ratnici koranovi obećanjem raja za smrt na bojištu, ali s neposluha „viteškoga“ Osman s glavom jedva je utekao od kršćana“ (116, 117; to je pjesan pokazala prikazami Hoćimskoga boja); turski car ima biti vladar svega svieta, ali Osmanova vlast se je skršila (118, 119; to je pjesan pokazala porazom cara Osmana od Poljaka pak njegovim smakom od samih Turaka); carev život ima biti svetinja svim, svi robovi njemu, ali Osmana su ubili robovi njegovi (120, 121; to je pjesan pokazala u katastrofi zadnjega spjeva); bludnomu mnogoženstvu ima biti uspjeh, da uzbude sultanu bezbrojna vojnica, „nu se skrši sva tvâ (Muhamedova) slava, jer tisuće od tisućâ tvojih izpred Vladislava vidjela se 'e pobjegnuća“ (122—124; to je pjesan pokazala Kizlaraginim putem, bar posredno glede mnogoženstva, pak neposredno i naročito prikazami Hoćimskoga boja). U ovom résumé-u pjesni (109—124) smiera izrazito na Hoćimski boj trećina, a što izrazito što neizrazito ali ipak po smislu i savezu texta posve jasno — ukupno polovina strofâ; tomu odgovara obseg, kojino poglavito u spjevih II—XIII zapremaju prikaze o Hoćimskom boju i što je s njim tu u savezu.

Svojim sadržajem ovaj epilog shodan je završetak sve pjesni I—XX, ali nebi bio kao epilog samim spjevom I, XVI—XX. On

Digitized by Google

je pjesnički, reć bi etično-proročki sud pjesnikov Osmanstvu, u svem protivnomu razumnoj prosvjeti i kršćanstvu, da mu je propasti svemu, kako je Osman propao to od veličajnih udaraca kršćanske Poljske to od samoubojnih groznih udaraca Osmanstva, kojega dapače i samoga obćenitu već gotovu propast pjesan je simbolički prikazala u individualnom kipu propasti Osmanove. Taj pjesnički sud epilogni navodi kao njeke premise svoje u kratko činjenice, kojeno je pjesan obilnije baš i prikazivala. Taj sud nebi bio za čitaočevu estetičku ćut dojmljiv i prihvatan, da nije čitalac gledao u pjesni prikazu Osmanstva u njegovoj veličini, sili i nasilju, a prikazu kršćanske Poljske u njezinoj vriednosti; da nije vidio prikazu Hoćimskoga boja, tursku i poljsku vojsku, ogromnost turske sile iz tri strane svieta satjerane, ali i poraz tê sile od prosvećene, slobodne Poljske, koja proti robskim divljim zastupnikom fatalizma vodi u slavodobitan boj ljude slobodne volje; da nije vidio posljedak Hoćimskoga boja: ovim slobodnim junakom proslavu umjetničkimi tvorovi na domu, a onoj ogromnoj sili turskoj groznu samokrv, ubijajuć ona svoga vodju, cara, zemaljskoga boga — na domu; da nije vidio muke kršćanske raje od Turaka, koji njoj djecu otimlju za svoje hareme, u prikazah Grčke i južnoslovinskih krajeva. Nebi onaj epilogni sud bio estetički, da nerečem prozaičnologički, umjestan i dojaman, da su bili prije njega samo spjevi I, XVI—XX, a da nisu bili i spjevi III—XIII. Nebi bilo umjestno u tom sudu onoliko glede Poljske pobjede govoriti, da nije i u samoj pjesni bilo o njojzi razmjerno obširno govora, i valjda pjesnik nebi stavljao reć bi kao svoju zadnju, najkrepčiju rieč u zadnjoj kitici epiloga ime Vladislava, da nije djelo Vladislava u pjesni dovoljno prikazom proslavio bio. Sadržaj epiloga, dojamnost njegova traže ne samo spjeve I, XVI—XX, nego i spjeve II—XIII; jer što je tu ob osobah, koje s onim epilognim svjetsko-poviestnim sudom nisu u najužem savezu (Krunoslava, Korevski, Kalinka, Ljubica, Sokolica) ipak su one po prikazah u II—XIII donjekle u posrednom savezu s onim sudom, pošto su u savezu s prikazami poljsko-turskoga ratovanja i njegovih posljedica, a donjekle su romantički ures pjesni, prema klasično-romanskoj epskoj tehnici. Epilog (s uvodom k njemu u strofi 94) posve se odaziva proemiju pjesni (I, 1—18). Tri glavne ideje proemija: prolaznost i pad svega zemaljskoga, najpače oholâ, propast ohologa cara Osmana, slava pobjednici Osmana Poljskoj, té tri glavne misli proemija, provadjane što lirsko-retoričkim što epskim načinom diljem pjesni,

Digitized by Google

evo u epilogu se sastavljaju, te u njem ona misao o propasti Turstva udara u glas trube zadnjega suda. I epilog i ostali XX spjev pravo djeluju pjesnički, estetički samo onda, ako su spjevi I—XX jedna savezno-jedinstvena pjesan; njoj Gundulićevi spjevi XIV i XV manjkaju doduše za cjelovitost, ali ne za saveznu jedinstvenost, bar ne na toliko, da se ova i bez XIV te XV spjeva nebi očitovala mnogimi jasnimi znakovi.

Imao bih ovdje, završiv analizu pjesni, još potanje govoriti o nazorih u razpravi g. Pavića ob odnošaju spjeva XIII naprama XVI i naprama dopunjenima od Sorkočevića i od Mažuranića spjevima XIV te XV; zatim o nazorih razprave g. Pavića o razlici prikaze značaja Osmanova, kakova je ona u spjevih I, XVI–XX pak u spjevih II—XIII. Ali prostora radi prenosim rieč o tom iz analize u potlanje odsjeke ove razprave, najpače u peti, gdje će shodno mjesto biti i tomu i ostalomu, što glede prigovorâ g. Pavića Osmanidi nisam još spominjao u analizi.

Nastojao sam pomno ob analizi Osmanide tako objektivno-istinitoj, da bi se mogla potvrditi bezpredsudnim prispodabljanjem sa samim textom pjesni a i sa prigovori g. Pavića Osmanidi; ona je zato i imala biti obširna, više nego što bih želio. A što je već u njoj sudjenja estetičkoga i pobijanja nazorâ razprave g. Pavića, to će preostajući još, kraći, pet odsjekâ razprave ove imati potanje potvrditi objektivnimi podatci, prema osnovi, koju sam u uvodu razložio. [1] (Sliedi.)

[1] Istom je ovaj završujući dio analize pod tiskom, izašla je ovih dana od g. Pavića „Estetična ocjena Gundulićeva Osmana, u Zagrebu 1879, Albrecht, u 8. stranâ 40“, kojom g. pisac ne pobija samo izašli već u predjašnjem svezku „Rada“ dio analize ove, nego sudi unapred onomu, što ću ja istom, prema uvodu, u sliedećih pet odsjeka ove razprave kazati. U tih sliedećih odsjecih *ovdje* u „Radu“ neću se ja moći osvrtati na onaj spis g. Pavića, nebudući u njem novih stvarnih opazaka za razjašnjenje Osmanide.

Digitized by Google

Akademik Mato Mesić.

Nekrolog,

čitao ga u javnoj sjednici jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 27. veljače 1879 god.

PRAVI ČLAN DR. FR. RAČKI.

Riedkim učešćem i sjajem izpraćeni bješe dne 8. prosinca minule godine umrli ostanci našega druga Mata Mesića do mjesta vječnoga počinka. Onoliko učešće i toliki sjaj rječitim je dokazom, kako je pokojnik visoko štovan bio i kako se svudjer živo osjećao gubitak, koj je narod i zemlju smrću njegovom zadesio. Ovaj osjećaj bio je u svih umnih slojevih naroda tim življi i bolniji, što je ovdje smrt ugrabila žrtvu u muževnoj, za duševan rad najzrelijoj dobi, i što je u manjem i nerazvijenom narodu teže izpuniti prazninu, koja gubitkom marljivih i čestitih radnika nastane u životu njegovu. Ako se osvrnemo na stališ pokojnika, bijaše on ures hrvatskomu svećenstvu. Ako se osvrnemo na zvanje njegovo, bijaše sviestan učitelj i pravi prijatelj omladine. Ako se obazremo na njegov položaj u javnom životu zemlje i naroda, bijaše za napredak njihov zauzet dušom i tielom do posljednjega uzdaha svoga; te koje mu god mjesto bješe ondje namienjeno, nastojaše ga, ne imajući pred očima svoje koristi, izpuniti na obće dobro.

Najpače naša akademija izgubi Mesićem jednoga od najrevnijih svojih članova a svaki član njezin jednoga od najiskrenijih drugova. Od postanka zavoda našega Mesić ga svimi silami svojimi podupiraše, naziruć u njegovu napredku i čast svoju. A držeći, da se dužnosti člana naprama učenomu zavodu ne izcrpljuju jeditimi prilozi pera, već da ga imade i u životnih funkcijah podržavati, naš pokojnik bješe medju prvimi u sboru i u tvoru, gdje se radilo, da se znanstven pravac naše akademije čist očuva, da se njezina životna snaga ojača. Vi znate, štovani akademici! da Mesić

Digitized by Google

nije nikada od sebe odklanjao ni jednoga truda, koj se od njega u korist našega zavoda iskao; da mu je pače u tom pogledu veća bila volja nego li su mu slabim zdravljem uzdrmane sile dopuštale.

Kada indi i ne bi ustanova našega zavoda zahtievala, da se svojih članova sjeti, pošto su se iz njegova kruga u vječnost preselili: naš pokojni sučlan Matija Mesić bio bi takove uspomene dostojan. A što je taj zadatak upravo mene zapao, biti će uzrokom nas obiju istovjetnost naučnoga i strukovnoga zanimanja. Imade izmedju Vas, gospodo akademici! sudrugova pokojniku od rane mladosti, koji ste se s njim uzporedice duševno i tjelesno razvijali; koji ste indi u položaju bili pratiti ga korak po korak u razvoju njegovih umnih sila. Taj psihologijski proces vi biste umjeli tačnije od mene nacrtati.

Ali na to zemljište, koliko i bilo zanimivo, ja neću silaziti. Ja ću Mata Mesića motriti kano radnika na polju narodne prosvjete, tè izpitati koliko je on tuj privriedio. Ovo izpitivanje ne bi u sebi mučno bilo, da nam pokojnikova osoba ne stoji toli blizu. Vi znate, gospodo! da kod ocjenjivanja osobe imade stanovište ocjenitelja naprama njoj onakav upliv, kakav imade kod ocjenjivanja slike položaj gledaoca prema njoj. Ovdje ima se motrilac postaviti u izvjestnu daljinu, da uzmogne na umotvorini uhvatiti i shvatiti sklad pojedinosti prama cjelokupnosti. Tako biva i kod ocjenjivanja historičnih ličnosti. One se imadu odmaknuti na pozorištu svojega djelovanja, da se ovo u svojih uzrocih, pobudah i posljedicah prosuditi može. S toga i biva, da je obično sud potomstva, ako ne pravedniji a to bistriji od suda suvremenika. Mato Mesić jedva je iztrgnut iz naše sredine. Mi ga još gledamo, kako se kreće u svih odnošajih sukromnoga i javnoga života. Kano književnik jedva je odložio svoje pero, nedovršivši pače radnja, koje je zasnovao bio. Kano učitelj jedva je sašao sa stolice, i tuj, koliko se stroge nauke tiče, kako se dolikuje u vrhovnom hramu njezinu, tek počevši raditi. Oko naše još zapinje o sitnicah na sliki našega miloga druga, tè si ju mora umjetno u zadak potisnuti, da ju u cielosti pregledati može.

Uz to za životopisca osoba je Mata Mesića prikaza bez znatnih i oštro označenih miena. On je do duše od 25 godina sudjelovao na pozornici našega narodnjega pokreta, i to ne samo na prosvjetnom nego djelomice i na državnom polju. Ali po svojoj ćudi niti se je rado izticao, niti je volio jurišem osvajati protivničke pozicije: Volio je razuzlavati nego presiecati uzao. Bijaše u kratko čovjek

Digitized by Google

kompromisa. S toga se značaj njegov, u ostalom neporočan i čist, nije zadievao o oštrine javnih odnošaja, o koje inače odrješite naravi i nehotice zapnu; pà je i mnogi oblak, koj se nad jednomišljenici njegovimi prolomio, mirno prošao nad glavom njegovom. Ovakova ćud štitila je našega Mesića i na književnom polju. On se ni je rado upuštao u kritike i recenzije, tè kanio se svake polemike; pà kada je i službeno izazvan bio za mnienje ob ovoj ilí onoj radnji, gledao ga udesiti tako, da ne izpadne nepovoljno po pisca. Čitao sam više takovih književnih ociena, koje je podastrô u svoje vrieme nastavnomu vieću u Beču.

Sve je ovo bitno doprinielo, da se je život našega Matije Mesića u redovitoj mirnoj kolotečini kretao. Ako je našega druga koja sgoda ili kakav slučaj tištio, on bi ga samo pouzdanu prijatelju povjerio; ali odanle ne htjede dati nikada povoda ikakovu zapletu. Na ovakovu, inače u naravi ležeću sklonost duha, imalo je ne malo utjecati slabo zdravlje, koje je Mesića od mladosti više ili manje progonilo, i koje ga je prije dobe u hladan grob strovalilo. Neprestana bolješljivost slomit će polagano i najkrepču volju.

Predpostavivši ove obćenite opazke, koje su podobne razsvietliti mnoge momente u životu našega pokojnika, prelazim sada da uz glavne crte njegova života sastavim vjernu sliku o radu njegovu na polju prosvjetnom. Ova slika ne budi toliko vam, gospodo akademici! koji našega nezaboravnoga druga dobro poznajete, koliko uspomeni potomstva namienjena. Jer i vi osjećate, kolikom bi nas zahvalnošću predšastnici naši obvezali, da su nam o muževih za narodnu prosvjetu u prošlosti iole zaslužnih bar onolike crte ostavili, kolike mi svojim nasljednikom u nekrolozih ostavljamo.

Rodjen dne 19 veljače 1826 god. u Brodu na Savi od zanatlije otca izuči naš Matija pučku školu u svojem zavičaju, odkle priedje na gimnaziju požežku, primljen u tamošnje biskupsko sirotište, a odavle na gimnaziju zagrebačku k ujaku svojemu, kanoniku Stjepanu Ilijaševiću (1836 † 1843). Odgajan za svećeničko zvanje svršivši gimnaziju (1841/2) stupi u biskupsko sjemenište, i kano pitomac njegov izuči nauke filozofskoga tečaja na tadanjoj kr. akademiji (1843/2 i 1843/4). Kano izvrstan i izgledan djak bješe za tiem poslan god. 1844 u Beč u tamošnji Pazmanej, da na bečkom sveučilištu sluša bogoslovne nauke, kojim se zbilja tolikom marljivošću posveti, da je već kao bogoslov IV godine položio sa sjajnim uspjehom strogi izpit iz biblijske struke i semitskih jezika.

Digitized by Google

Dvie su struje, koje su na razvoj naše omladine uplivale u nedavno minulo doba, u koje je i Mesić nauke polazio: tadanji školski sustav i narodni pokret. Školski sustav ostao je u bitnosti onaj, kojemu je god. 1777 „ratio educationis“ osnov i smjer dala. Po tom sustavu latinštini bijaše podredjeno svekoliko obrazovanje gimnazijsko. Latinski jezik nije se gojio samo kano nosilac stare prosvjete, na to se pače manje osvrtalo; nego još više kano nosilac crkvene i državne vlasti, donjekle u Ugarskoj, a još dulje u našoj domovini. S toga gimnazijsko obrazovanje idjaše glavno za praktičkim izučanjem latinskoga jezika u pismu i govoru. Povjestna pouka bješe ograničena na poznavanje prošlosti ugarske države, a realistična na prve početke prirodoslovja i matematike. Obje ove struke imao je popuniti dvogodišnji filosofski tečaj, u kojem je ipak mudroslovje s pripravnimi naukami bilo glavnim predmetom. Uza sve te nedostatke dvie će se ipak priednosti onomu školskomu sustavu priznati: prvo, što je uz obrazovanje jednaki obzir imao na uzgajanje omladine, i tiem stvarao značaje, a za tiem drugo, što je samosvojnoj težnji omladine za naukom široka vrata otvarao. Škola ostavljaše mnogu prazninu, koju je probudjeni i na nauku samo potaknut duh mladića izpuniti nastojao. On se nije zadovoljavao oskudnom onom duševnom hranom, koju mu učiona davaše; želudac bijaše pićom njenom samo razdražen, te upućen da ne samo ovu sam probavi, nego si i drugu svojim trudom pribavi. Tiem se dogadjalo, da su umniji i radini mladići bar toliko izvan škole svojim trudom, koliko u školi na usta učiteljâ naučili.

A za ovu samoradnju nadje tadanja omladina hrvatska dosta pobude i ponuke u plemenitom žaru rodoljubja, koj se je na ognjištu naše domovine razplamtio bio upravo u četvrtoj desetini našega stoljeća, u kojoj je i Mesić učione polazio. U učioni bijaše hrvatski jezik nastavnim samo dotle, dok ga je latinski zamieniti mogao. On se nije ni kano predmet učio; pače vanredno predavanje hrvatskoga jezika, koje je na zagrebačkoj gimnaziji tek god. 1835/6 uvedeno, bješe god. 1841, kano odgovor na čl. 24 jedva minuloga sabora hrvatskoga (1840), po višoj školskoj oblasti zabranjeno. Ali tim revnije je omladina prianjala uz hrvatski jezik i knjigu narodnu izvan škole. Svaki i najsjetniji plod na polju hrvatske književnosti ona je upravo gutala. Stvarala si takodjer družtva i sastanke za vježbanje u jeziku i u pismenih izradcih. Ovim samosvojnim radom steče naša književnost više vrstnih pisaca u vezanom i razriešenom govoru, koji u pravilnosti jezika, u jasnoći

Digitized by Google

misli i u ljepoti izraza ne imadu se stiditi niti pred onimi mladjimi, koji se redovito uče naš jezik u više godina u učioni. Tiem si putem steče i naš Mesić znanje hrvatskoga jezika. Ali osim hrvatskoga jezika učio bi u ono doba na svoju ruku svaki iole napredan mladić ostale glavne slovenske jezike. Probuditelji hrvatskoga naroda ulili su mu ujedno u sviest spoznaju i osjećaj, da je on grana velikoga slovenskoga stabla; da mu niti prošlost nije s individualnosti izbrisala svih zajedničkih biljega, i da si slovenski narodi mogu samo u duševnoj zajednici stvoriti prostranu zajedničku prosvjetu, u kojoj će svaki njih naći dosta mjesta za svoj individualni život. U tom natjecanju hrvatske omladine u izučanju slovenskih jezika i književnosti odlikovaše se najpače sjeminišna mladež. Naš Mesić nije ni ovdje zaostajao za nijednim drugova svojih, tè je on tečajem svojih nauka naučio češki, poljski i ruski tako, da je književne plodove tih slovenskih naroda mogao podpunoma razumjeti. U Beču obćio je na sveučilištu poput inih tadanjih hrvatskih mladića sa drugovi ostalih slovenskih naroda. U samom Pazmaneju drugovao je sa Slovaci iz Ugarske, imenito s Martinom Hattalom, Čulenom i inimi, s kojimi zametnu prijateljstvo, koje se i kašnje očitovalo u češćih dopisih.

Evo tako je Mesić, tako su mladi Hrvati one dobe, svojim trudom razširivali si uže školsko obzorje. Učiona je tada puštala nadarenu i marljivu mladiću dosta dokolice za vlastito obrazovanje, za samosvojan rad, koj je za kratko vrieme obilato nadoknadio nedostatke tiesnoga školskoga sustava. Neka se ove rieči ne uzmu kano obrana kamo li proslava predožujskoga školskoga sustava, već kano uzgredne reflexie, izazvane tiem povodom, kada se osvrnusmo na Mesićevo djakovanje.

Godine 1848, koju bar. J. Helfert prozva „annus confusionis“, ali koja narodom, a našemu napose, donese dosta izkustva, svrši naš Mato Mesić svoje nauke, i bude god. 1849 za svećenika redjen, pak poslan za duhovnoga pomoćnika u Božjakovinu k vrstnomu rodoljubu i prijatelju knjige Nikoli Havličku. Dok se ovdje Mesić dušobrižničkimi poslovi zabavljao, zaštitnici i prijatelji njegovi u Zagrebu nastojahu, da priedje na naučno polje. Jedni su radili, da bude poslan u bečki zavod za više obrazovanje mladih svećenika kod sv. Augustina (Augustinianeum, Frintaneum), gdje bi imao nastaviti polaganje strogih izpita iz bogoslovja; drugi pako da priedje na gimnaziju za učitelja. Ono prvo postade neizvjestno uz neodlučnost crkvene oblasti i uz takmenje drugih, koji su imali moć-

Digitized by Google

nijih zaštitnika. S toga je Mesić težko mogao odoliti glasu svojega prijatelja, koji pozivajući ga dne 6. ožujka 1850 god. da primi namjestno učiteljstvo na zagrebačkoj gimnaziji uz ostalo pisa mu: „Evo, sada se pruža liepa prilika, da ostaviš polje, gdje ne niče za te nikakovo cvieće.“

Poznato je, da se upravo tada i u našoj domovini s temelja preobražavao školski sustav. One godine bješe zagrebačka kr. „academia scientiarum“ dokinuta, tè pretvorena u c. kr. pravoslovnu akademiju (minist. naredba od 4. list. 1850 i 26. listop. 1851) sa tri tečaja. Arcigimnazija od šest razreda bješe po privremenom nacrtu za ustrojstvo austrijskih gimnazija od 6. rujna 1849 postupice pretvorena u gimnaziju sa osam razreda. Za provedbu toga podpunoga preustrojstva trebalo je mladjih sila, a za takovu smatran je i Mesić. On je dakle dne 16. siečnja 1851 imenovan za namjestnoga učitelja uz odredbu, da primi na zagrebačkoj gimnaziji zemljopis i poviest.

Ovaj korak odlučio je zvanje Matije Mesića. On je od sada posvetio sve sile svoje učiteljstvu, tè mu osta vjeran sve do groba. A da bude uzgoju i obrazovanju hrvatske omladine koristan, htjede se najprije sam osposobiti. Nova vrhovna školska oblast u Beču sama je tada stala najveću pažnju obraćati na uzgoj vrstnih učiteljskih sila za srednja učilišta u monarkiji; u koju svrhu bješe već god. 1849, 30. kolovoza ministarskom naredbom ustrojeni posebni tečaji za učiteljske kandidate na sveučilištih u Beču, Pragu i Lavovu. Mesić je molbom od 29. svibnja 1851 uprosio nastavno ministarstvo, da bi tečajem buduće školske godine prešao na državne troškove u Beč, da se tuj na sveučilištu pripravi za učiteljski izpit. Na ovu molbu dobi već 17. rujna r. g. od ravnatelja zagrebačke gimnazije ubaviest, da je saslušana i neka se umah uputi u Beč.

Jur 6. listopada 1851 upisa se Mesić za izvanrednoga slušatelja filosofskoga fakulteta. Tuj je on uza zimsko poluljeće slušao predavanja prof. Grauerta iz grčke i sredovječne poviesti, te se u filologičko-historičkom sjemeništu vježbao u toj struci, za tiem prof. Simonya iz zemljopisa i prof. Fr. Miklošića iz staroslovenskoga oblikoslovja i tumačenje Nestorova ljetopisa. Mesić je u Beču našao sva naučna sredstva za svoju struku; ali on je tražio upute i za slovensku historiju, pa bilo to i izvan škole. Ovoj žudnji njegovoj mogao je Prag više nego li Beč zadovoljiti. S toga je on drugo, ljetno poljeće školske godine 1851/2 prešao u češki glavni grad,

Digitized by Google

gdje je na sveučilištu slušao u tri pôljeća predavanja Höflerova i Vietzova iz obće poviesti, Tomkova iz austrijske i češke poviesti, Vocelova iz archeologie i kulturne poviesti, Čelakovskoga iz jezika i literatura slovenskih. Izvan sveučilišta obćio je Mesić s odličnijimi književnici českimi. Za osobitu si pako sreću držaše, što je stekao privrženost Pavla Šafařika, i što ga taj slavni učenjak rado vidjevao u svojoj kući. Kolikim je pietetom Mesić čuvao svaki spomen na toga muža, potvrdjuje i to, što je uz njegove dopise ovamo u Zagreb sahranio i poziv njegov od 16. rujna 1852. godine, da sprovede kod njega večer u družtvu s gostom profesorom Miklošićem. Šafařik se upravo tada zanimao dvjema za južno Slovenstvo veoma znamenitima pitanjima: izdavanjem na ime jugoslavenskih spomenika i glagolicom. Koncem god. 1851 izda samo u 105 iztisaka glasovite „Památky dřevního písemnictví Jihoslovanův"; te je pripravljao odmah i druge ćirilske spomenike za izdanje. Sada ga osobito zanimalo pitanje o postanku glagolice, o kojem je već dne 22. travnja 1849 progovorio bio u kr. českom učenom družtvu. Plod dalnjih iztraživanja svojih priobćio je Šafařik god. 1852 u dvie razprave pod naslovom „Pohled na pravěk hlaholského písemnictví." Mesića su ova pitanja, prem niesu spadala u užje područje njegovih nauka, ne malo zanimala. O njih je Šafařik s Mesićem rado razgovarao, pače donjekle i upotriebio njegove sveze sa zemljaci njegovimi za pojedine obaviesti. Tako je Šafařik preko Mesića tražio obaviesti o bosanskoj bukvici od Brlića u Brodu; ovaj pako, kano što se vidi iz lista njegova od 17. lipnja 1852 na Mesića, od o. Martina Nedića, poznatoga rodoljuba i pisca Bošnjaka. I našemu prerano umrvšemu Ivanu Brčiću služio bi Mesić kadšto za tumača kod Šafařika in glagoliticis. „Cienim, da će zadovoljan biti slavni Šafařik — piše pop Ivan Mesiću iz Zadra dne 26. studenoga 1852 — s onima pergamenama i ostalim, što sam mu poslao. Velikom hitnjom napisao sam mu njekoliko lista, ali kako? bog znade. Ako bi što drugo s ovih strana želio imati, nek sam piše ili po vašem prijateljstvu." I u Mesiću dakle opažamo ono, što se vidjalo u svih mladih Hrvata, koji su se knjizi posvetili bili, da jim je osobito ležalo na srdcu i da su tražili svaku priliku, kako bi u čim tiesnije sveze stupili s uglednimi učenjaci slovenskoga svieta, kako bi se upoznali i s jezikom i s literaturom ostaloga Slovenstva. Koji su učili u Českoj, družili su se s Česi, učili český jezik i u Českoj nazirali svoju širju domovinu, u českom narodu svojega brata, česku književnost za dopunjak svoje. Poznato je, da je Mesić na-

Digitized by Google

učio i govoriti češki, a da su mu djela Šafařikova, Tomkova, Vocelova itd. najugodnija čitanja bila.

Polaganje učiteljskoga izpita bijaše dà kako Mesiću glavna svrha njegova boravljenja u zlatnom Pragu. On je taj izpit u svih stadijih njegovih sa sjajnim uspjehom položio. Dobivši dne 14 ožujka 1853 god. dva pitanja za domaću radnju, izradi ih obširno na 232 strane, dokazav ovom radnjom svojom „obsežno poznavanje predmeta i dobro prokuhano znanje". Za izvrstne su priznane i njegove radnje u klausuri o češkom ljetopiscu Kosmi i geografski opis jugoslovenskih zemalja. Ne manjom pohvalom položi i ustmeni izpit. Usljed česa ga izpitno povjerenstvo proglasi dekretom od 18. kolovoza 1853 osposobljenim s odlikom za predavanje geografsko-historijske struke na cieloj gimnaziji.

Zadovoljnom sviešću o izpunjenoj domoljubnoj dužnosti svojoj, obogaćen strukovnim znanjem i širjim pogledom na sviet, osobito slovenski, vrati se Mesić u domovinu svoju, da stečeno znanje posveti odgoju njezine djece i prosvjeti naroda svoga. Već početkom školske god. 1853/4 zauze učiteljsku stolicu iz geografsko-povjestne struke na gimnaziji zagrebačkoj, za koju bi ministarskim odpisom od 16. siečnja 1854 god. imenovan redovitim gimnazijalnim učiteljem.

Radnja Mesićeva od te dobe na polju prosvjete u 25 godina može se podieliti na dvoje: što je on na ime u nastavnoj i što u književnoj struci uradio. Jasnijega pregleda radi budi i meni dozvoljeno osvrnuti se najprije na Mesića učitelja i nastavnika, onda na Mesića književnika, dà kako uz opazku, da oboje djelovanje njegovo stoji u najtjesnijem odnošaju.

Mesić je na velikoj gimnaziji zagrebačkoj učiteljevao samo tri godine, jer je već previšnjim riešenjem od 28. rujna 1856 god. prenesen na pravoslovnu akademiju za izvanrednoga a od 13. srpnja 1859 za redovitoga profesora austrijske poviesti, te mu za tiem bi povjerena takodjer stolica crkvenoga prava. Godine 1871 dne 11. listopada bi i ravnateljstvo toga zavoda predano Mesiću, koje je on obavljao tri godine dana t. j. do konca pravoslovne akademije, tako, da je on posljednjim ravnateljem njezinim bio. Iz pravoslovne akademije priedje Mesić na kr. sveučilište Franje Josipa I., bivši previšnjim riešenjem od 27. travnja 1874 imenovan kr. javnim redovitim profesorom na mudroslovnom fakultetu za hrvatsku poviest. Izborom profesorskih sborova u skupnoj sjednici dne 4. listopada r. g. bi Mesić odlikovan najvišom akademičkom čašću, rek-

Digitized by Google

tora naime sveučilišnoga, tè je kano takav dne 19 listopada r. g. svečano otvorio taj novi vrhovni učevni zavod. Svaki se od nas živo sjeća, gospodo! kako se je bliedo bolestno lice Mesićevo preobrazilo na poziv kr. namjestnika „capesse sedem hanc honorificam, vir doctissime! a collegis tuis academicis legetenus tibi collatam et a regis nomine tibi decretam“ — i koliko se osjećao blaženim, kada je pred odličnim slušateljstvom započeo svoju dugačku besjedu s rieči: „Velik je dan, što ga danas slavi vaskoliki hrvatski narod.“

K liko je Mesić kano učitelj na gimnaziji, na pravoslovnoj akademiji, napokon na sveučilištu sa stolice privriedio za obrazovanost naše omladine, ovo pitanje propuštam drugim. Ali i onaj od nas, koji se ne scieni biti pozvanim o tom suditi, rado će priznati, da Mesić bijaše iskrenim prijateljem naše omladine, svedjer zabrinutim za njezin duševan napredak. Sjećam se, kolikim bi on veseljem pripoviedao o mladiću, koji je pokazivao interes za nauku; a kako bi bolnim srdcem kazivao, kada bi na nemarna mladića naišao. Drugovi njegovi mogoše mu na licu poznati, s kakova izpita dolazi: ako je taj odličan bio, bijaše on veseo; ako slab, bijaše snužden. O strogo strukovnom obrazovanju naše omladine mogaše Mesić raditi tek posljednje četiri godine svojega učiteljevanja; jer takova ne bijaše svrhom predavanju njegovu obće, odnosno austrijske poviesti niti na gimnaziji niti na pravoslovnoj akademiji. S toga tek poslije više godina, kada bi mu jih promisao dozvolila bila provesti na učiteljskoj sveučilišnoj stolici, dozvoljeno bi bilo suditi, u koliko je on udovoljio onoj visokoj zadaći sveučilišnoga strukovnoga učitelja, da nauci i znanosti, a ne samo dnevnoj potrebi, odgoji vriedan naraštaj.

Kano učitelj obnašao je Mesić u domovini zvanja s učiteljstvom tiesno skopčana. Kada se god i gdje se god viećalo o pitanjih nastavnih, nije se Mesića obašlo; a on držao si dužnošću rodoljubnom, kojoj je i svoje zdravlje podredio, pozvan sudjelovati sborom i tvorom. Ova vrst radnje na polju javne nastave zapremala je Mesiću mnogo vremena osobito od kako poslije listopadske diplome god. 1860 bješe našoj domovini izručena samouprava u nastavnih poslovih. Već ministarskom naredbom od 28. kolovoza 1860 bješe razšireno hrvatskomu jeziku područje u nastavi na učilištih naših. Kada je poslije listopadske diplome nastala potreba, da se školski sustav narodnim duhom nadahne, tè je bivša zemaljska oblast htjela saslušati o načinu mnienje vještaka onom prigodom, kada su od-

Digitized by Google

ličnici zemlje bili pozvani u bansku konferenciju, bješe i Mesić odpisom od 28. studenoga 1860 pozvan u taj školski odbor. Isto tako, kada bje c. kr. hrv. slav. namjestničtvo preustrojeno u kr. namjestničko vieće, tè za didaktičko pedagogička pitanja, pošto su školski nadzornici dokinuti bili, osnovan poseban školski odbor, kano savjetujuće tielo, Mesić bi odpisom od 28. travnja 1860 imenovan za člana toga odbora. Bijaše uza to odredjen i za vladina povjerenika na izpitih zrelosti zagrebačke i riečke gimnazije, kojom je prilikom imao pregledati ove i karlovačku gimnaziju. Da je Mesić u tom odboru revno sudjelovao, znadu ostali članovi njegovi. Od ostalih radnja njegovih u tom odboru budi spomenuta obširna osnova, koju je izradio o općoj poviesti, kakovu bi trebalo sastaviti za hrvatske gimnazije. Ova bi osnova odpisom kr. dvorske kancelarije od 25. ožujka odobrena, te Mesić pozvan, da preuzme sastaviti knjigu po toj osnovi; ali on se branio obćav, da će rado ići na ruku onoj trojici, koji su se izjavili bili da primaju taj posao, i da će radnje njihove u jednu cjelinu preliti. Još je jedno odlikovanje u nastavnoj struci zapalo Mesića. Kada je na ime uslied promienjena u monarkiji sustava nastala i u nastavi decentralizacija, tè se u Beču pobojali, da će tim javna nastava natrag udariti: ustrojeno bi nastavno vieće za cielu monarkiju, na koje imale su se sve osrednje oblasti vrhovne obraćati u pitanjih načelnih javne nastave. U to vieće bješe imenovani takodjer odlični zemalja hrvatsko-ugarske krune kano izvanjski članovi njegovi; a za našu domovinu Mato Mesić. U tom je svojstvu on na poziv polazio sjednice vieća, i pismeno odgovarao na postavljena si pitanja. Tako je od ostalih sudjelovao u sjednicah 16. i sliedećih dana mjeseca lipnja god. 1865, u kojih se razpravljalo pitanje o sveučilištu u Zagrebu. Na toga člana svoga obraćalo bi se vieće osobito u razsudjivanju podastrtih si školskih knjiga za našu domovinu, bilo da jim sadržaj bilo da jim jezik razsudi. Tako je on, uz mnoge druge razsude, priobćio svoje mnienje obširnom ocienom o Kořinkovoj općoj poviesti, o Matkovićevoj statistici austrijskoj za srednja učilišta itd. Ovim svojim revnim sudjelovanjem stekao si Mesić kod rečenoga vieća više veoma laskavih priznanja; a kada bje to vieće, poslije nagode izmedju Austrije i Ugarske, previšnjim riešenjem od 14. rujna 1867 dokinuto, bješe našemu Mesiću i previšnje priznanje izraženo. Napokon nebudi zaboravljeno ni to, da je Mesić naredbom od 16. travnja 1868 pridieljen bio vladnomu odjelu za bogoštovje i nastavu kod naše kr. zemaljske vlade, da joj u po-

Digitized by Google

slovih nastavnih bude u pomoć, dok je odpisom od 29. rujna r. g. ove tegotne mu službe riešen bio.

Iz ovoga u kratko nacrtana položaja, koj je Mesić u našoj domovini skoro u 20 godina zauzimao u poslovih javne obuke, lasno se razabire, da ni jedno pitanje te struke nije u to doba riešeno bez sudjelovanja njegova. Pà ako je u javnoj nastavi iza god. 1860 učinjeno šta dobra, ako je potaknuta koja dobra misao, jedan diel svega toga pripada i Mesiću.

Prelazeći sada na književnu radnju našega Mesića, dielim ju po svojoj naravi u dvoje: u školsku i u znanstvenu.

Kako je Mesić bio medju prvimi mladimi Hrvati, koji su pristupili za učitelje na preustrojene hrvatske gimnazije: tako je on bio medju prvimi izradioci hrvatskih školnih knjiga za naša učilišta; jer ga poznavanje hrvatskoga jezika, neumorna radinost i dobra volja učini sposobna i prikladna za taj posao. U početku novoga školskoga sustavu ni je se diralo u narodan jezik, koj je već god. 1849/50 postao nastavnim. S toga je nastala velika nuždа, da se sastave i dogotove školske knjige. Predsjedničtvo c. kr. zemaljske oblasti bilo je odpisom od 29 svibnja 1852 pozvalo učiteljski sbor gimnazije zagrebačke, da svaki učitelj sastavi najdalje do svršetka prvoga pôljeća dojduće godine učevnu knjigu iz struke, koju predajè. Tako je Mesića, koj je tada učio kao gimnazialni kandidat u Pragu, zapalo prevadjanje poviesti za dolnju gimnaziju. Ali pošto je Mesić taj posao započeo bio od prije, dovrši ga dielomice malo izza onoga službenega poziva, tako da mu ravnateljstvo gimnazije moglo već dne 21 lipnja 1852 god. odpisati, da je priposlani diel njegova prievoda primilo, samo neka bi nastojao, da i ostatak do skora pošalje. Dovršivši odmah taj prievod bude mu odpisom ministarstva za nastavu od 5 pros. 1852 god, povjereno prevadjanje, takodjer jurve započeto, Bellingerove knjige „Počátkové zeměpisu“. Drugim dopisom rečenoga ministarstva od 8 travnja 1853 pozvan bî na prevadjanje Tomkove austrijske poviesti za srednja učilišta; što je on odmah izveo, samo što mu kašnje ministarskim odpisom od 23 prosinca 1854 bî rukopis vraćen u svrhu, da ga prema piščevoj preradnji i dopunjbi mjestimice preinači. Tako je Mesić kano učiteljski kandidat uz pripravljanje za izpit i druge književne poslove preveo za gimnazijsku obuku tri knjige. To je zaista najjače svjedočanstvo za neumornu radinost Mesićevu. U Zagrebu je Mesić služeći na gimnaziji bitno sudjelovao kod sastavljanja čitanke za gornje gimnazije, koja dà kako nosi biljeg nesavršenosti i oskud-

Digitized by Google

noga poznavanja starije književnosti naše; ali onda nije ova bila niti iz daleka tako odkrita, kano što je sada, nastojanjem osobito akademije naše. Koliko je u tom djelu bilo truda Mesićeva, može se nagadjati i odatle, što je on nacrt osnove za čitanku poslao bio Šafařiku; ovaj mu pako 11 veljače 1854 odgovori glede pravopisa i glede oblika u izdavanju starih pisaca ovo: „Plán Vaš strany předělání čitací knihy schvaluji docela.“ O napredku toga posla izvještčivao bi Mesić Šafařika, pà ga upitivao za savjet ob ovom ili onom spomeniku starom. Tako se u Zagrebu držalo, da je Gajev rukopis sadržavajući Alexandridu iz XIV, ni je li iz XIII vieka; vlastnik držao ga pače još starijim, te se pozivao na Šafařika. Mesić je upitao Šafařika za mnienje, opisao rukopis i ponudio mu snimak. Učeni slavista odgovori dne 14. svibnja 1855 Mesiću: „Co o knize ke čtení pišete, velmi mne těšilo. Strany Alexandra u p. Gaje jen tolik Vám zpaměti psáti mohu, že mi ho jednou ukázal, když se s ním z Berlina vrácel. Bylť na papiře, a podlé toho nemyslím žeby starší býti mohl, než z konce XIV aneb z XV století, a možné že jest i z XVI století; neboť nemaje rukopisu před očima s jistotou souditi nemohu. Snímek tu nic nepomáhá; protož ani neposílejte. Žebych ho p. Gajovi za tak starý, jak on pravi, byl vydal, není možné,“ Ova dva dopisa navodim za potvrdu onih rieči, da je naime Mesić kod one čitanke uza svoje suradnike A. Mažuranića i A. Vebera bitno sudjelovao. — Ni poslije, kako je Mesić prešao na pravoslovnu akademiju, nije odbijao poziva na sudjelovanje u školskoj književnosti. Kada se imala prevesti Fesslerova crkvena poviest za višu gimnaziju, Mesić pozvan latio se toga posla (1865), dodavši prievodu samostalne odlomke iz crkvene poviesti slovenskih naroda. Ovakove umetke uvrstio bi Mesić i u druge prievode svoje imajući pred očima hrvatske djake. U ovu napokon struku književnosti ide i Mesićev nacrt poviesti i zemljopisa za niže gimnazije (Beč 1869). Ostale omanje te vrsti Mesićeve radnje, kano što je sudjelovanje njegovo kod čitanaka za pučke učione, mûkom ovdje mimoilazimo. Još ću samo spomenuti, da je Mesića prijatelj mu Josip Jiřeček, kada mu dne 3. listopada 1856 dojavio imenovanje za profesora na pravoslovnoj akademiji, nagovarao, da sastavi hrvatsku poviest s obćeaustrijskoga gledišta, koje je tada odlučno bilo.

Dà kako sa gledišta velikih literatura mogla bi se ova radnja Mesićeva smatrati za posao, koj bi se mogao bio propustiti slabijim silam; a znanje i um Mesićev obratiti za teže i samostalne znan-

Digitized by Google

stvene radnje. Ili više bi Mesiću i vršnjakom njegovim dolikovalo, da su samostalne školske knjige izradjivali. Ali takav bi prigovor bio neumjestan, kada se u obzir uzmu s jedne strane stanje naše književnosti u petoj desetini našega vieka, a s druge politički i nastavni odnošaji naše domovine. U ono vrieme nije ni bilo hrvatske školske literature, a naši mladi učitelji imali su tek ulaziti duhom u novi školski sustav, koj je s druge strane volio u smislu centralizacije jednoličnost i u školskih knjigah za cielu monarkiju, i to po njemačkom obrazcu. Pak učitelji ili sastavljajući ili prevodeći dobre školske knjige mnogo privrjedjuju za odgojenje omladine. Kada se naš Mesić u pismu od 25. travnja god. 1855 Šafariku tužio, da imade malo vremena za ine književne radnje sbog službena posla, kojemu je i spremanje školskih knjiga pribrajao: tada mu je glasoviti učenjak u listu od 14. svibnja na ovu pritužbu i ovo odgovorio: „Na ten čas zhotovení dobrých školních knih již veliká zásluha jest a základ stavení pro budoucnost“; tè ga i tješio ovimi riečmi: „všeho najednou dělati nelze, ješto každý čas své potřeby, snáhy a cíle má; a všecko ve světě se mění. Jen když duch činný jest; přijde řáda na to i ono.“

Tako se i kod Mesića dogodilo. Došla je sgoda, kada je mogao dio svojega vremena posvetiti i samostalnoj znanstvenoj radnji; kada je mogao pustiti uzde svomu plemenitomu nagonu, tè umne svoje sile riešiti spona službenih propisa. Tiem prelazim na znanstvena iztraživanja Mesićeva.

Plodove ove vrsti mogu podieliti opet na dvoje: jedni su prigodice postali, drugi iz stalne promišljene osnove; prvi od njih spadaju većinom u predakademičku dobu, drugi su niklî na zemljištu ove akademije.

U prvi red ovih radnja idu sliedeće:

Dvie razprave tičuće se prvih prosvjetitelja naroda slovenskih. Prva od ovih, naime „život sv. Cirila i Methoda“, uvršćena u program zagr. gimnazie god. 1854, pisana je pod utiskom onih osjećaja, koje je Mesić donio iz Praga, imenito iz okoline Šafarikove. Pitanje o početku kršćanske prosvjete, o početku literature i pismenstva kod slovenskih naroda, znanstveno zapodjenuto od Dobrovskoga, prihvaćeno od Kopitara, na širjoj podlozi razpredeno po Šafariku, zanimaše početkom pete desetine našega vieka sve budnije duhove slovenske. Dva nova izvora, koja je Šafarik netom kritički izdao bio, panonske naime legende, dala su onomu pitanju u koječem drugo lice. S tima dvima izvorima htjede Mesić hr-

Digitized by Google

vatske književne krugove pobliže upoznati; te podjedno iztaknuti rezultate, koje može znanost odanle crpsti.

U to doba pripomagao je Mesić Šafařiku u pitanju, koje je sa početkom slovenske književnosti u najtjesnijem savezu, u pitanju o glagolici. Šafařik bješe, kako je poznato, god. 1853 izdao svoje glasovite „Památky hlaholského pisemnictví", u kojih su prvi put izneseni mnogi najstariji spomenici toga pisma. Ali ne imajući još tada u tiskarah pražkih slova uglaste glagolice, izdani su u onoj knjizi i hrvatski glagolski spomenici oblim glagolskim pismom. Ovu je netačnost osjećao Šafařik, pak je odmah stao proučati, na kojem da se osnovu i u kojem obliku priredi hrvatska glagolica za tisak. U tom poslu trebao je on pomoći iz Zagreba, tè ju je tražio i našao u Kukuljevića i Mesića.

„Strany zhotovení chorvatské hlaholice — piše Mesiću dne 8. rujna 1853 godine — myslím opravdově a dělám k tomu přípravy. Nuže, raďte se i Vy tam . . . dlouho s tím odkládat nesmíme." A već pismom od 2. listopada r. g. šalje Šafařik Mesiću obrazac hrvatske glagolice za tisak, te veli o njem: „Jestiť to resultát mých dlouhých studií nejstarších chorvatských zlomkův z Lubljany, Zadru a dílem i Zahřebu; též tisku (misálu) 1483, jediného, kteryž ohled zasluhuje. Hlavní snáha, aby písmo bylo i věrné, dle rukopisův z květoucí doby hlaholštiny (XII—XIV stol.), i úhledné, zřetelné, čtitelné." Ali da se ljevaonica i tiskara uzmogne na trošak odlučiti, bilo bi po mnienju Šafařika koristno, da imade jamstva, da će se i kod nas tiskati glagolskih spomenika. Mesić je Šafařiku odpisao, da su u Zagrebu s njegovim predlogom o pismu hrvatske glagolice posvema zadovoljni; samo su jim se činila pismena prevelika. Ali i tu sumnju razjasni Šafařik Mesiću u pismu od 24. listopada, u kojem dodaje i ove rieči: „Doufám, že jsem za posledního léta ne bez prospěchu studoval theorii typografic čili typotomie." Nadalje obećavajući do skora još drugih pokusa moli Mesića, da bi od Kukuljevića izhodio glagolski novi zakon tiskan u Tubingah 1562 god. Mesić je do skora poslao Šafařiku novih snimaka iz glagolskih rukopisa, na čem mu se on pismom od 11. veljače 1854 zahvaljuje, te mu se preporučuje i nadalje moleći ga, da ga tačno obavješćuje o rukopisih, koji bi se možebit našli i odkrili. Ovu svoju želju ponavlja brižljivi Šafařik i u pismu od 19. lipnja r. g. Poslije tolikoga truda i brige okô pripreme hrv. glagoljskoga pisma za tiskanje napokon je Šafařik mogao dne 21. listopada 1855 Mesiću dojaviti, da je konačno ustanovio oblik toga

Digitized by Google

pisma po najboljih uzorih hrvatske glagolice, po rukopisih, po tiskanom mletačkom misalu god. 1483, po senjskih izdanjih god. 1507—1508 i po mletačkom Brozićevom časoslovu god. 1561. A pošto se Brčić iz Zadra prijavio, da će izdati glagolicom čitanku, to će još više ljevaonicu sinova Bogomila Haase potaknuti, da imajući veoma dobroga pismorezca pripreme glagolska pismena. Rečena lievaonica i tiskara da ne traži nikakove novčane pripomoći nego samo jamstvo, da novo glagolsko pismo neće ležati badava, te da će joj se tiskanje glagolskih knjiga naručiti ili u Pragu ili iz Zagreba ili iz Zadra, ili pako da će naše tiskare od nje kupovati glagolsko pismo. Malo kašnje, pismom naime od 26. studenoga, doglasi Šafařik Mesiću, da je prvi pokus u tiskanju s novoslievanim glagolskim pismom dobro za rukom pošao. Sada da bi trebalo za štampanje nješto prirediti. Ovom prilikom savjetuje Šafařik, da se njetko u Zagrebu lati sastavljanja glagolskoga bukvara. Brčić da je obećao preuzeti taj posao; ne bi li indi dobro bilo, da mu se tko iz Zagreba pridruži. Ovu želju Šafařikovu, kano što je poznato, izpuni sam Brčić, izdav u Pragu god. 1860 na svjetlo „Bukvar staroslovenskoga jezika glagolskimi pismeni.“ Ali iz jednoga Šafařikova pisma od 14. prosinca 1856 i drugoga od 23. veljače 1857 god. dalo bi se izvesti, da je i Mesić pripravljao takav glagolski bukvar; jer mu je Mesić pisao bio, da sada neima više nikakove zaprjeke za brzo dogotovljenje bukvara. Nù ako i nije Mesić izpunio te nade, bitno je pripomogao, da se izpuni druga želja Šafařikova, kako bi se naime počeli i u Zagrebu izdavati glagolskim pismom hrvatski glagolski spomenici. Poznato je naime, kano što to i izdavatelj sa zahvalnošću priznaje, da je Mesić u izdavanju glagolskih listina XIV—XVI stoljeća, koje je Ivan Kukuljević sakupio, velik dio truda nosio, to prepisujući matice, to rukovodeći tiskanje (1863).

S ovim zanimanjem Mesića s glagolicom stoji u savezu druga njegova književna prigodna radnja. Kada se naime htjelo kod nas u Zagrebu godine 1863 takodjer književnom spomenicom tisućogodišnju uspomenu na slovenske apostole Cirila i Metuda proslaviti, tè se sastavilo nas njekoliko, da izradimo razprave razjasnjujuće djelovanje njihovo: Mesić je preuzeo izdanje po rukopisih glagolskih služba rečenih blagovjestnika, da se vidi, kako je hrvatska crkva, u kojoj se staroslovenski jezik s glagolicom rabio, one prve prosvjetitelje slovenskoga plemena njekada slavila (Tisućnica. Zagreb 1863, str. 67—84).

Digitized by Google

Slična narodna svetkovina dade povod drugomu učenomu djelu Mesićevu. Ovo djelo je „Život Nikole Zrinjskoga, sigetskoga junaka", koje je za proslavu tristogodišnje uspomene junačke smrti Nikoline na poziv „Matice" naš Mesić, bivši predsjednik njezin, sastavio (1866). Mesić se tuži na kratkoću vremena, koje mu bješe za izradbu djela odmjereno, pà tim izpričava, što „ne ima u njem jedinstva, ne ima razmjerja, nit ljepote oblika." Rado priznajemo, da bi ovo djelo u formi savršenije bilo, kada bi Mesić bio mogao dulje na njem raditi. Ali ono i takovo kakovo je, jest najpodpunija radnja o Nikoli Zrinjskom i o obsadi Sigeta ne samo u našoj nego i u stranoj historiografiji. Mesić je upotriebio prvi mnoge prije nepoznate ili nerabljene izvore; a prilozi sa 75 prvi put izdanih spomenika zajamčuju djelu trajnu vriednost. Ja sam u ostalom već u „Književniku" god. 1866, str. 590—596 o tom djelu obširnije progovorio.

Dvie su još oveće Mesićeve učene radnje iz predakademičke dobe; obje je izradio za dva znanstvena časopisa naša.

U petoj desetini našega vieka od svih naših družtva najveću i skoro jedinu radinost razvijaše družtvo za jugoslavensku poviest i starine. Rodoljubna inteligencija naša, nenalazeći u tadanjih državnih i družtvenih odnošajih ni utjehe ni naslade, tražila je u narodnoj prošlosti zalog za sretniju budućnost, tè nastojeći poviešću uzdržati budnu sviest naroda zaokupljala se je okô rečenoga družtva. Mesić vrativši se iz nauka u domovinu prionù uz one rodoljube, i bude izabran u skupštini od 22. siečnja 1854 god. u upravljajući mu odbor. Od sada nalazimo Mesića češće u odborskih sjednicah. On bijaše uz predsjednika Kukuljevića u sjednici od 24. veljače 1855 izabran, da u ime družtva historičkoga razpravlja s drugimi izaslanici o sjedinjenju književnih družtva zagrebačkih u jedno književno družtvo; koji su dogovori u ostalom bez uspjeha ostali. I u književnom pogledu bio bi Mesić za družtvo više uradio, da nije tada pisanjem učevnih knjiga toliko zapremljen bio. Ali ostavi mu ipak liepu uspomenu u izdanom i u arkivu knj. V, str. 225 sl. štampanom „Poljičkom statutu". Text statuta, koj dopire do god. 1400, priredjen je po šesterih rukopisih, iz kojih je Mesić priobćio takodjer sve znatnije varijante.

Druga Mesićeva razprava pod naslovom „Hrvati na izmaku XV i na početku XVI vieka" izdana je u „Književniku" I (1864), str. 401—431, 504—533. II. (1865), str. 61—78, 197—217. Ovom liepom radnjom pristupi Mesić u kolo nas njekoliko, koji smo u

Digitized by Google

onom znanstvenom sborniku htjeli prokušati svoje sile i pokazati, da nije osnovan prigovor, sbog kojega se uzkraćivala potvrda pravilom akademije, po saboru god. 1861 podastrtim, prigovor naime, da za takav zavod ne ima još u nas dosta duševne glavnice. Mesić je u svojoj razpravi, podieljenoj u pet članaka, potanko opisao stanje naše domovine od god. 1491 do 1516 t. j. do smrti kralja Vladislava II, upotriebivši ne samo tiskane nego i rukopisne izvore.

Ova razprava dotiče se Mesićevih radnja, izdanih u akademičkom „Radu“. Mesić je svoju u „Književniku“ obielodanjenu razpravu zaključio ovimi riečmi: „Sama me stvar nuka, da nastavim svoje pripoviedanje, dok se nedodje do zaključka kakova. To ću pokušati, ako bog da, u daljoj razpravi o dobi kralja Ljudevita II.“ Ovo svoje obećanje izpuni Mesić kano akademik. On je u razpravah pod naslovi: Banovanje Petra Berislavića za kralja Ljudevita II (Rad II, 1), pleme Berislavića (VIII, 30), Krsto Frankapan u tudjini (XIII, 30), Hrvati nakon Berislavića do muhačke bitke (XVIII, 77, XXII, 55) obširno naslikao stanje naše hrvatske domovine za vladavine kralja Ljudevita II, tako da ove razprave, nadovezane na pomenute u „Književniku“, sadržavaju obširnu hrvatsku poviest od god. 1491 do 1526, dakle one znamenite u našoj prošlosti dobe od 35 godina. Kako je obširno ovo kratko doba poviesti naše obradjeno, vidi se već iz obsega tih razprava; one bo s dotičnimi prilozi sačinjavaju do 44 tiskana arka. Svaki se dogodjaj tuj potanko pripovieda, svaka osoba u svih odnošajih njezinih crta i opisuje. Osim tiskanih upotriebljeni su i tuj obilati rukopisni izvori, listine i suvremeni pisci, sa 321 prilogom (Rad III, 58. Starine V, 109), koji su sada prvi put na svjetlo izneseni.

I ovo je glavna Mesićeva historička studija. Po toj radnji može se Mesić prosuditi, kakav bijaše kano historik tako u sakupljanju i izdavanju kako u izradjivanju historičkih spomenika. Ovom radnjom stupio je Mesić na historičko zemljište sa stalnom i zaokruženom osnovom. Ovo glavno iztraživanje, taj desetgodišnji trud, on je samo dva puta prekinuo, jednom kada je progovorio o Krčelićevih annuah (Rad XXXII, 1) i njegovoj korespondenciji (Starine VIII, 93), i drugi put kada je pozvan bio akademijom, da na uspomenu tisućogodišnju krunitbe Svinimirove prosbori o tom znamenitom dogodjaju (Rad XXXIX, 115). On si bio inače postavio zadatkom, da nastavi izučanje XVI vieka. Zaključivši s vladavinom Ljudevita II i s katastrofom na muhačkom polju sakupljao je gradju za dobu vladavine prvoga Habsburgovca na ugarsko-hrvatskom

Digitized by Google

priestolu, kojom započima novo doba u našoj poviesti. U tu svrhu uputio se bio prije dvie godine u Mletke, a prolazeć kroz Beč svratio bi se u tamošnji dvorski arkiv. Pregledao je i naše zagrebačke arkive i knjižnice, pà si ga bolestna i znakove smrti nosećega mogao vidjeti idućega u zemaljsku pismaru našu, da popuni sabranu gradju svoju. Ali promisli se božjoj svidjelo dopustiti, da mu izpane pero iz ruke, i nedozvoliti da sakupljenu gradju izradi. Što je radnja Mesićeva upravo na toj tački prekinuta, ima se za našu domaću historiografiju žaliti; jer je ta radnja tek od deset godina izvadjana sustavno, pà bi se očekivati moglo, da bi od sada i obilatije tekla. Ali i kakova je ostala, tako je obiljem gradje podpuna, da će i budući iztraživaoci dobe od 1491 do 1526 godine malo naći, čim će se popuniti.

U ovih samostalnih iztraživanjih pokazao se je Mesić historikom do skrupuloznosti sdušnim. Dogodjaje i osobe crtao je onako, kako jih je u vjerodostojnih izvorih našao. Nije si već u napried suda stvorio o osobah i dogodjajih, nego taj sud bijaše mu resultatom iz spomenika crpljenim. Ako je i gledao iztaknuti svjetlije tačke u prošlosti hrvatskoga naroda, nije ipak ni tamnijih prešutio, držeći da poviest imade biti svim koljenom „magistra vitae", a da takovom ne bi bila, kada bi se ponizila do služavke neistine ili udvorice dnevnim strastim. U toj sdušnosti mislio je, da ne smie ni preko sitnica prieći; s toga mu se gdješto u pojedinostih cjelina gubi.

Tim zaključujem ovo njekoliko rieči, prosborenih našemu pokojnomu sučlanu u spomen; a zaključujem jih ovom željom: Bog dao našoj domovini što više tako vjernih joj sinova, našoj omladini tako odanih joj prijatelja, našoj knjizi tako neumornih radnika, a našoj akademiji tako revnih i uslužnih članova, kakav bijaše Mato Mesić. Slava mu!

Digitized by Google

IZVODI IZ ZAPISNIKA

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

Skupna sjednica od 14 lipnja 1878.

Predsjednik: dr. F. Rački; pravi članovi: dr. J. Schlosser, dr. P. Muhić, A. Veber, S. Ljubić, J. Torbar, dr. Gj. Daničić, A. Pavić, dr. J. Hanel, dr. L. Geitler, M. Mesić i dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Predsjednik javlja prežalostnu viest, da je akademija smrću izgubila počastnoga Roberta Visiana, profesora na sveučilištu u Padovi, koj je 4. svibnja o. g. u Padovi preminuo.

2.

Odobrena bi odluka historijsko-filologijskoga razreda, da se štampaju u „Starinah" izvodi pravoga člana dr. V. Jagića iz rukopisa XIV. i XV. vieka.

3.

Prihvaća se odluka filozofijsko-juridičkoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava prof. Luke Zime o narodnoj metrici.

4.

Odobren bi zapisnik odbora za izdavanje „Starih pisaca"; koj predlaže: a) da se povrati na pisce XVI vieka i tim izpuni praznina izmedju VIII i IX knjigom, to jest do Ivana Gundulića; b) da se najprije izdaju na svjetlo pisci, kojih su djela ili posvema ili čestimice u rukopisu; čim će se pomoći i jezikoslovcem i literarnim historikom, kojim nije toliko potrebito novo izdanje djelâ naštampanih, koliko su im nuždna djela sakrivena u riedkih rukopisih; c) napokon za ovu godinu neka se iznese pisac jedan ili dva, kojih djela nebi prekoračila 15 do 18 araka, pošto je prošle godine mnogo izdano za djela Ivana Gundulića. Prema tomu bi zaključeno da se u X knjizi štampaju pjesme Miha Bunića Babulinovića i Franje Lukarića. Ova djela priredit će za štampanje prof. Sebastijan Žepić, koj se toga posla dragovoljno primi.

Digitized by Google

5.

Čitan bi obširan dopis preuzvišenoga gosp. pokrovitelja glede združenja akademijske knjižnice sa sveučilišnom i uzet bi na znanje i ravnanje.

6.

Obščestvo ljubitelej jestestvoznanija, antropologije i etnografije kod sveučilišta u Moskvi pozivlje na sudjelovanje kod antropologijske izložbe, koja će se otvoriti u Moskvi godine 1879. pošiljanjem predmeta antropologijskih i historijsko-arheologijskih.

7.

Na molbu ravnateljstva kr. velike realke u Osieku, kojom moli akademijske knjige, odlučeno bi, da se pomenutomu zavodu u dojduće šalje „Rad", kao što se i drugim srednjim učilištem daje.

8.

Akademijski računi o prihodu i razhodu za god. 1877. izpitani i odobreni po financijalnomu odboru uzimlju se uz predsjednikov izvještaj na znanje. Predsjednikov pako predlog o honoraru neka se stavi za dojduću skupnu sjednicu na dnevni red.

9.

Na molbu „Hrvatskoga doma", kojom moli za akademijske knjige, odlučeno bi, da mu se iznimice daje „Rad", pošto sveučilištna knjižnica samo jedan eksemplar dobiva.

Dopis preuzvišenoga pokrovitelja glede združenja akademijske knjižnice sa sveučilišnom.

Presvietli i prečastni gospodine kanoniče, opate i jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti predsjedniče!

Primio sam sa zahvalnošću spise, koje mi onomad od strane akademije poslaste. Akademija je dovršila svoju prvu dekadu vrlo dično i slavno. Ona je svojim vele umnim i vele uspješnim desetgodišnjim radom ime naroda našega i u strani sviet sa časti i odlikovanjem nosila i posvuda uvjerenje probudila, da je narod naš za riešenje viših zadaća sposoban i vriedan, da se u družtvo izobraženih i odličnih naroda uvrsti. Neka bude od mene svim članovom, koji su se u toj periodi akademičkoga života radom i djelovanjem svojim odlikovali, iskrena zahvalnost! Vam pako moj presvietli i prečastni gospodine predsjedniče, koji tako mudro i čestito ruko-

Digitized by Google

vodite akademiju, Bog će naplatiti a narod će Vas u zahvalnoj uspomeni na uvieke uzdržati. U dekadi, koju akademija nastupljuje, imati će se, izmed ostalih vrlo liepih zadaća, slovnik našega krasnoga jezika tiskati u onoj cielosti i izvrstnosti, koja će podpunu baštinu duha i misli naroda našega na vidik iznieti i svakomu na ruku staviti. Zadaća doista slavna i vriedna da ju i vlada i sabor i narod živo podupre. Što se mene tiče, ja ću ko i dosele po razmjeru svojih sila rado akademiji u toj zadaći na ruci biti.

U spisih, koje mi priobćiste, nalazi se i viećanje o knjižnici i rukopisih akademije. Dopustite, prečastni moj predsjedniče, da Vam svoje uvjerenje u tomu obziru iskreno očitujem i da Vas zamolim, da ga sgodnom prilikom cieloj akademiji priobćite.

Ja se posve priključujem onoj gospodi, koja su iz višjih znanstvenih i moralnih razloga za to bili, da se knjige i rukopisi akademički tudjoj upravi neodstupljuju. Mnienje one gospode akademika, koji su iz plemenite bez dvojbe namjere za to bili, da se bibliotheke koncentriraju, samo bi se tada po momu barem mnienju opravdati dalo, da je narod naš i častna vlada u stanju, podići centralnu sgradu višjih nauka, u kojoj bi se i bibliotheke i sveučilište i akademija usredotočile, ko što to njegdje te njegdje u Njemačkoj i Francezkoj biva. Sreća bi to bila za naš narod, jer je od velike važnosti u odgoju mladeži, da se ona od prvih odmah godina privikne i vanjskim pogledom na naukovnu sgradu svoju i liepu njezinu nutarnjost estetičku i moralnu svoju ćut njegovati i razvijati. Ta mi se je misao i nehotice namitala, kad sam u Monakovu i Berlinu sgrade višjih učilišta promatrao. Rekao sam si više put: blago mladeži nemačkoj, kojoj i vanjski miri sgrada, koje danomice pohadja, ljepotu i čestitost preporučuju i namiću. Za to i ovo spada na prve i najpreče brige svake vlade, koja zadaću svoju dobro shvaća. Naši oekonomički odnošaji žali bože nedopuštaju nam na to u onoj mjeri pomisliti, koja bi svrsi odgovorila. Da je take sgrade u nas, onda bi bez dvojbe liepa obćenita bibliotheka u sredini bila, a na jednoj strani sveučilište pa na drugoj akademija. Što ovo u izobraženomu svietu svagdje nije, razlog je, što se je riedko kad u jedno te isto vrieme na sve troje ovo mislilo i po tomu gradilo. Kod takvoga položaja imalo bi i sveučilište i akademija i vas narod concentriranu bibliotheku sa rukopisi, a ničije pravo i ničji interesi nebi ni malo ozledjeni bili. Na lievom recimo kraju bila bi akademija. Akademija bi na lievoj strani bibliotheke, tik uz svoje vlastite prostorije, smjestila i uredila svoje vla-

Digitized by Google

stite knjige i rukopise; ona bi imala svoj vlastiti inventar, imala bi svog vlastitog bibliothekara i čuvara; namicala bi po svojoj volji i zadaći novih knjiga, nadzirala bi i rukovodila porabu svojih knjiga i rukopisa tako, da ni sebi ni drugomu nije ni štete ni tužbe. Sad pako kad akademija, pomoćju dašto naroda i častne vlade, sebi sama liepu sgradu gradi u kojoj su jurve mjesta opredieljena za knjige i rukopise, mogu reći, da bi akademija i bitno svoje pravo i sve svoje interese po mojem barem mnienju uvriedila, kad bi knjige i rukopise svoje tudjoj upravi odstupila. Radi se tu i o samom pravu vlastničtva, komu se akademija niti odreći nemože. Da što da je u tomu pravcu i da tako reknem idealni vlastnik poslie Boga sam narod. Njemu svi živimo, njemu sve posvećujemo, njegova je i akademija, njemu ona sav trud i rad svoj posvećuje. Njegove su u posljednjoj analizi i knjige i rukopisi akademički u onom istom smislu, u komu je i privatni imetak imetak narodni, jer iz njega narod posrednim ali stvarnim načinom sto probitaka crpi, a privatni posjednik služeć se u podpunoj slobodi imetkom svojim, dužan je pred Bogom i narodom tako se njim služiti da obćinstvu ne samo odtale nije štete nego upravo koristi. U koliko je pako narod vladom kano eksekutivom, i saborom, kano zakonodavnom vlasti predstavljen, dužnost mu je sveta, svaku na lojalnom temelju osnovanu vlastitost braniti i nipošto nedopustiti, da se ona il direktnim il indirektnim načinom u narodu slabi i ruši. Njegovo je jedino, u pojedinih slučajevih na to se osvrnuti, da se privatna poraba vlastitosti na obću štetu neizvrgne.

Neposredni pako i realni vlastnik knjiga i rukopisa svojih jest bez dvojbe akademija sama. A to vlastničtvo u bitnih svojih crtah sastoji se u tomu: a) da akademija neodvisno od svakoga drugoga vlada sa upravom i uporabom svojih knjiga i svojih rukopisa; b) da ih slobodno po svojoj volji i odluci i po svojih svrhah namiće; c) da ona sama po znanstvenih svojih načelih inventare svojih knjiga i rukopisa sastavi i vodi i sve to svoje blago sama po sebi pazi i čuva; d) da svoje knjige i rukopise u svojem vlastitom domu, ako ga ima, drži i proti svakoj nesreći i nepogodi štiti. Gledom na ovo valja paziti: da sgrade čuvanju knjiga i rukopisa namienjene imaju biti od požara sigurne, što sgrade prvobitno na druge svrhe zidane obično nisu. Mislim pako, da je akademija pri nacrtu na to posebnim načinom mislila. Na posljedku e) da porabu obćenitu svojih knjiga i rukopisa tako udesi, da dočim cielomu učenomu obćinstvu rado služi, sebi samoj i članovom svojim nikaki uštrb nenanese,

Digitized by Google

jer članovi akademički imaju preferentno pravo knjigami i rukopisi akademičkimi poslužiti se na posebne svrhe svoje. Ovaj, ako se tako nazvati smije egoizam, leži u naravi svakoga vlastničtva tako, da se punim pravom veli: „qui sibi iniquus cui bonus“? Nebrižnici ne samo sebi samima nego i obćinstvu štetu nanašaju. Ja neznam, što bi još više, ali neznam takodjer, što bi još manje na vlastničtvo akademičko glede njezinih knjiga i rukopisa spadalo? Ako je pako tako: onda je pitanje, da li se to pravo u svih svojih točkah nevriedja i nekrnji, kad se u konkretnih naših okolnostih želi: da se knjige i rukopisi akademije u sadašnju knjižnicu prenesu i tudjoj upravi povjere. Meni se barem čini, da bi u ovom slučaju akademija prestala biti pravim, realnim posjednikom svojih knjiga i rukopisa svojih, odričuć se svih bitnih prava svoga vlastničtva, trećemu za ljubav. Sve što bi akademiji preostalo jest samo ime vlastnika, pravo nominalno, komu u bitnosti ništ neodgovara.

Ja mogu reć, da dvojim, da bi to i sama vlada učiniti ili samo dopustiti mogla, jer ko što sam gore rekao, vlada i sabor čuvari su vlastničtva i u pojedinih slučajevih samo njezini regulatori. Vlada i sabor u ovomu slučaju ništ drugo željeti i zahtievati nemogu, nego da akademija upravu i uporabu svojih knjiga i svojih rukopisa tako udesi, da je to blago pristupljivo i ostalomu učenomu svietu, a nemože niti pomisliti, da akademija to isto neće učiniti drage volje kad svoju sgradu dovrši. Ja dvojim vele, da bi i akademija sama vlast imala odreći se vlastničtva svoga; jer kad moralno kakvo tielo, koje pečat neumrlosti na sebi nosi i nikada neprestaje dok narod traje, „in solidum i indivisim“ štogod posjeduje, nemože se toga nipošto odreći, osobito tada ne, kad bi tim samomu sebi u živac dirnulo i bitnu svoju svrhu oskvrnilo i okrnjilo. Osim toga akademija je osim vlastitih svojih sredstva, mloge svoje knjige i rukopise na poklon dobila n. p. Mihanovićevu sbirku rukopisa, bibliotheku Kukuljevićevu i Tkalčevu, Baronia, Muratoria, Theinera i t. d., a dobiva jih još i danas i poklonom i zamjenom. Po momu osvjedočenju kad se radi o tako bitnoj promjeni vlastničtva, imali bi se i darovatelji a i zamjenici upitati, da li u današnjih okolnostih na tu promjenu pristaju? Ja od svoje strane mogu reć, da u današnjih okolnostih nipošto na to pristati nebi mogao. Ovom prilikom neka mi dozvoljeno bude, jedno ovomu nadovezati. Ja sam poklonio svoju sbirku slika i umjetnina akademiji našoj. Ja sam to dašto poklonio narodu našemu, da se tim blagom na svoju korist i nasladu služi. Ja mećem tu svoju odluku pod zaštitu vlade

Digitized by Google

i sabora, ali iskreno i svečano velim i sad za vazda odlučujem i naredjujem: da se te moje slike i umjetnine nikad i nikakim načinom il povodom od akademije ne samo neotudje, nego ni neoduzmu, il od nje ma kakvim načinom neodruže. Ja imam veliki broj listova, od kojih njeki te njeki biti će od velike historičke vriednosti. Ja ću jih pokloniti akademiji, tim dodatkom, da se u svoje vrieme istini i pravdi služi; ali da se nikad u tudje ime nedira. Ja mislim, da neće tomu ni povoda biti, ali bi me, mogu reći, pred Bogom srdce bolilo, da to ma indirektnim načinom uzbude. Ja to, kako rekoh, poklanjam akademiji, imajuć podpuno u nju pouzdanje; a mogu reći, da bi posve proti mojoj volji i odluci bilo, da ti listovi, ma kakvim načinom, u tudju upravu i u tudje ruke dospiju. Toliko o vlastničtvu. Što se pako interesa same akademije tiče, nije pravo, niti odgovara svrsi, da akademici imajuć svoju vlastitu sgradu u tudjoj sgradi svoje vlastite knjige i rukopise traže, a mislim, da bi se kod tudje uprave i to dogoditi moglo: da bi koji od akademika vrlo nuždno i prešno trebovao il ovu il onu knjigu i rukopis, a ta bi se knjiga i taj rukopis na dulje vremena drugomu učenjaku izdao. Ja mislim, da takvu žrtvu od akademije tražiti nitko nemože. I to se još pomisliti mora, da su se pokloni akademiji kano akademiji rado davali. Uvjeren sam, i znam iz vlastitoga svoga izkustva, da će to tako i u buduće biti. Dvojim pako, pače uvjeren sam, da bi taj izvor podobro usahnuo, kad bi se začulo, da je akademija polag svoje vlastite sgrade drugamo premjestila svoje knjige i rukopise. Ja dakle usljed ovih razloga vrlo liepo molim sve one članove, koji su za prenos knjiga i rukopisa akademičkih bili, da od svoje nakane odustanu. Ja barem po sviesti i osvjedočenju moram tomu odlučno protivan biti.

Na koncu još jedno samo.

U važnoj stvari porodila se u akademiji raznost mnienja. Dok smo ljudi, dotle će se u sličnih slučajevih živahnije razgrijati srdce i duša naša; ali nam je polag prirodjene slabosti naše paziti, da se pri tomu nerazgriju preveć i strasti naše, da jedan drugomu nepravde nenanesemo i da se ljubav i sloga medju nami neporemeti. Što su se razna mnienja porodila ništa neškodi; priznajmo samo, da je i s jedne i s druge strane plemenita namjera bila. U sličnih borbah čestoput se moralnim svojim ponašanjem pobiedjeni daleko više uzdigne nego isti pobjednik. „Fortior est, qui seipsum quam qui fortissima moenia vincit.“ Ja bi dakle zamolio sve akademike, da nedopuste, da ona sgoda nesgodu stoput veću porodi,

Digitized by Google

to jest da se ljubav, sloga i sklad poremeti. To su svi akademici bez razlike svojoj učenosti, svomu imenu i svojoj slavi, najviše pako Bogu i plemenitoj svrhi akademičkoj dužni. Ljubav i sloga bila je do sada zalog sretnoga i slavnoga rada, neka bude i od sad. Bog to od nas i korist naroda, kojoj se sve žrtvovati mora, zahtieva. Ako pako, gospodo akademici, išto ljubavi prama meni, koji se dičim da u Vaš krug spadam, gojite, molim Vas za tu istu ljubav, da opet ko i dosad složni ostanete i radu se toli koristnu i slavnu u bratskomu skladu i nadalje posvetite.

S osobitim štovanjem ostajem

Presvietlosti Vaše

prijatelj i štovatelj

U Djakovu na svietlo Marinje 1878.

J. J. Strossmayer v. r.,
biskup i pokrovitelj akademije.

IZKAZ

I. prihoda i razhoda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti god. 1877.

A. Prihod.	for.	nč.	for.	nč.
1. Ostatak god. 1876.	3805	68		
2. Četiri petine (u smislu čl. 15. akademičkih pravila) godišnjega prihoda akademičke zaklade za god. 1877, koje po dopisu kr. zemaljske vlade od 19. travnja o. g. br. 2080 iznose 12.300 for. od kojih imade se odbiti 77 for 96 nč., s toga akademija primi	12222	04		
Kamati od uloženih kod hrv. eskomptne banke akademičkih novaca od 11. srpnja 1876. do 31. prosinca 1876, dočim će kamati za god 1877 doći tekućoj god. 1878 u korist	93	66	16121	38
Ostatak indi god. 1876 i $^4/_5$ prihoda god. 1877 iznose ukupno .				

Digitized by Google

	for.	nč.	for.	nč.
3. Za razprodane knjige od Hartmanove knjižare po računu od 26. siečnja o. g.	1100	19		
Za knjige prodane akademičkom upravom	72	—		
Dakle čist prihod od knjiga . . .			1172	19
ili sav prihod . .			17293	57
B. Razhod.				
1. Uprava:				
a) plaće tajnikom, pisaru i podvorniku	2120	—		
b) upravni troškovi oko zaklade .	55	—		
			2175	—
2. Pisarnički troškovi			92	72
3. Akademički stan: a) čišćenje . .	18	—		
b) razsvjeta .	24	28		
c) ogrjev . .	118	80		
d) pokućtvo .	12			
			173	08
4. Književan rad i knjižnica:				
a) štampanje i vezanje knjiga, izdanih tečajem godine . . .	6603	93		
b) nagrade piscem	4548	07		
c) rječnik, crpanje i redanje gradje i pripravni za izdavanje poslovi	2174	14		
d) poštarina i vozarina	157	17		
e) knjižnica	436	51		
f) vanredni troškovi	121	—		
			14040	82
ukupno . .			16481	62
Prema tomu iznosi				
A. Prihod: 17293 for. 57 nč.				
B. Razhod: 16481 for. 62 nč.				
t. j. višak 811 for. 95 nč.				

Digitized by Google

II. akademičke glavnice koncem godine 1877. po izkazu kr. zemaljskoga računovodstva od 17. travnja 1878.

20	hrvatsko-slavonskih zemaljskih razteretnica .	188090 fr.
21	erdeljskih razteretnica	100450 „
1	veliko-varadinska razteretnica	100 „
1	košička razteretnica	100 „
1	budimska „	100 „
20	obveznica lutrijskoga zajma od g. 1860 . .	10000 „
2	dionice drž. zajma od g. 1864	100 „
49	dionica narodnoga kazališta	1225 „
8	dionica narodnoga doma	200 „
10	dionica narodne tiskare	2000 „
100	dionica assicurazione dalmata	20000 „
1	zadužnica dunavsko-parobrodarskoga družtva	100 „
20	privatnih obveznica	28218 „
2	dionice zagrebačkoga paromlina	400 „
2	dionice zagrebačkoga plinarskoga družtva .	200 „
	ukupno . .	351283 fr.

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

Knjiga XLVIII.

U ZAGREBU 1879.

U KNJIŽARNICI LAVOSLAVA HARTMANA NA PRODAJU.

Digitized by Google

Dionička tiskara u Zagrebu.

Digitized by Google

Sadržaj.

	Strana
Fauna leptirah u okolišu zagrebačkom. Od Lj. Vukotinovića	1
Prinos k naglasu u (novoj) slovenštini. Od M. Valjavca (Ostatak) . . .	130
Nacrt naše metrike narodne obzirom na stihove drugih naroda a osobito Slavenâ. Od L. Zime	170
Izpravak k mojoj razpravi: „Podmetnute, sumnjive i preradjene listine hrvatske do XII vieka.“ Od Fr. Račkoga	222
Izvodi iz zapisnika jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti . .	223
Darovane knjige	237

Digitized by Google

Digitized by Google

Fauna leptirah u okolišu Zagrebačkom.

Čitao u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 16. ožujka 1878.

PRAVI ČLAN LJUDEVIT VUKOTINOVIĆ.

Leptiri, koji su opisani u ovoj razpravi, hvatani su prije 15—20 godinah kroz više ljetnih i jesenskih saisonah velikom revnošću i velikom vještinom tako da se sigurno znalo svakoj mal da ne odličnoj vrsti za stanovište il za prediel obletavanja. Budući da su leptirolovci bili inostranci nu u Zagrebu kroz više godinah namješteni, to im je pošlo za rukom sakupiti velik broj leptirah a medju njimi i mnogo riedkih te zato vrlo traženih.

U krug ovih prijateljah prirode bi i ja znao kadšto dolazivati i prisustvovati izljetom njihovim, interesirati se za leptire te i sám hvatati ih.

Imenici, koji su tada sastavljeni služili su nekim načinom za kazalo leptirah okolo Zagreba našastih; sada sam ih sporedao po sustavu dra. Staudingera te sam po tom i mnoga imena starija zamjenio sa novimi; dodao sam svakoj vrsti kratak nu karakterističan opis. Imena gori rečenih lepidopterologah bilježim ovdje na častnu uspomenu; najme: *Gstättenbauer*, *Geiger*, *Vodnjanski*, *Appeldauer* te medju domaćimi *Vormasting*. Kod svih leptirah, koji su samo po pojedincih ulovljeni, dolazi ime dotičnika; gdje neima nikakova imena, znači, da su ti leptiri po drugih takodjer ulovljeni.

Prije nego se upustim u izbrajanje ovih leptirah, navesti ću na kratko nešto ob anatomiji i načinu življenja njihova u obće, i to najvećma u tu svrhu, da se prijatelji ove struke prirodopisne upoznadu ne samo sa životom leptirah nego i sa terminologijom, kojom se služim kod opisa pojedinih rodovah i vrstih, te da se time pruža ponuka, kako bi se s vremenom našlo više ljubiteljah ove dosada

Digitized by Google

kod nas malo njegovane struke; da će se tada broj leptirah za cielu Hrvatsku znatno pomnožati i mnoge nove vrsti snaći, o tom niti najmanje nedvojim.

Opis spoljašnjih dielovah.

Leptir se dieli na tri glavna diela, najme: na tielo, na krila i na noge sa stopali.

Na tielu imade opet triuh čestih: glava, prednje i stražnje tielo. Cielo tielo pokrito je rožkastimi pločami ili štitkami, koje su samo o tragu mekane. Ove medjutim rožkaste čestice nisu gole, nego su praškastimi ljuskami ili vlasima obasute, koji čestoputa zastiraju i same oči, a kadkada i nakitom služe; n. p. vise poput rese na stražnici (zadku) ili na okrajcih, ili na hrbtu stražnjega tiela, ili poput ogrljakah na glavi i hrbtu itd.

Glava sa kratkim kožnatim vratom skopčana sjedi na prednjem tielu, te je gibiva, redovito širja nego dulja; okrugljasta je, te ima dvie velike, krugljolike mrežnaste oči; a medju ovima leži tieme, na kojem se nalaze čestoputa protustojeće proste ili sakrite uzgredne oči (paočice). Prednja strana glave zove se čelo i svršuje se u okrajak prost, koji usta okružuje i dvie rupice nosi, u koje su pipala usadjena. Gori na ušću ima malena trouglasta ustica, a uz nju na svakoj strani malena laloka, čestoputa samo polurožkasta. Laloka i ustice su mal da ne vazda tročlankastimi pipali ili žderalnimi šiljci ljuskastimi ili vlasnatimi pokrite. Ove čestice podpora su riljcu, koji se medju njima gliblje. Kod nekolicine leptirah su dolnje laloke grbuljaste, te su većom stranom u duge jezičaste niti produljene, koje se zovu: rilac. Rilac ovaj sad je dulji sad kraći, redovito utanjen, bez da je šiljast; kada miruje onda je smotan medju pipali i gornjom lalokom. Nekoji leptiri neimadu riljca, nego na mjesto njega dvie sisačje bradavke. Na korienu lalokah stoji na svakoj strani dvočlankasto pipalo, tako zvano uzgredno pipalo. Dolnja ustica je obično srdčasta sa dvima tročlankastima sežnjacima.

Prednje tielo je jajoliko il krugljasto, čestoputa doli i gori ponešto stisnuto, svakako na okrajcih malko plosnato; prednje tielo je temelj svih drugih tielovnih dielovah, jer spreda nosi glavu, straga stražnje tielo, na stranah krila, a doli noge. Razdieljeno je u grudi i hrbat, i sastavljeno iz triuh dielovah kao iz triuh kolobarah, poput kralježah u višjih životinjah. Ovratnica ili srednji hrbat sa plećnimi pokrivali sačinjava sprednji kolobarac doli razširen, na kojem je prvi pàr noguh. Drugi kolobarac sastoji se iz

Digitized by Google

srednjega hrbta, koji je gori sastavljen iz dvijuh plošicah, na njem su gornja krilca i srednji pàr noguh. Na trećem kolobarcu stoje dolnja krila i zadnji pàr noguh; gori je obično razdieljen na pet plošicah; medju njim i srednjim hrbtom nalazi se tako zvana štitka, koja spada na stražnji hrbat.

Stražnje tielo sa zadkom, redovito je valjasto, nu obično prema kraju stisnuto, hrbat je svodast i cielo stražnje tielo svinuto; ima u njem devet kolobaracah; ovi su svi jedan u drugi utaknuti.

Bôjne ljuske ili mûka tjelesna vazda je siva, smedja ili crna; druge bóje su redje; nu ima crtah u različnih takodjer bojah (mastih), osobito kod inozemnih leptirah ima viševrstnih piknjicah, striekah, ljagah vrlo živahnih.

Krila leptirova su kožnata i bezbôjna, ili obostrano prašinom ili mûkom obasùta, tu ima mnogovrstnih i krasnih crticah. Mûka sastoji se iz sićušnih ljuskastih mnogoličnih tjelešcah, koja su malenim držkom krilu ili tielu prionuta. Ljuskice takove pokrivaju redovito cielo tielo, nu ima leptirah i bez mûke, gdje su tada krila prozračna; a ima i takovih, na kojih su krila prem prozračna ipak prekrasno našarana.

Dolnja strana bôjah i slikarijah riedko kad je gornjoj jednaka, obično je sasvim raznolika; čestoputa ipak naliči s njekojimi promjenami gornjoj. Ima leptirah, koji su na gornjoj strani jednostavni a zdola vrlo liepo bôjadisani, što služi tada najviše označenju raznih rodovah i vrstih.

Crte na leptirih su mnogovrstne, te premda vrlo različne, ipak polak nekojih glavnih oblikah osnovane. Ima piknjah, pjegah, ljagah, striekah, pločicah, potezah, kolutah, prugah, očih, zrcala, šiljakah itd. Valja nekoje od ovih izrazah točnije označiti.

Piknja (Punkt) je najmanja okruglasta ljaga, ko što se n. p. perom može načiniti; druge oveće i širje okrugljaste piknje zovu se *pjege* (Tupfen).

Ljage (Flecken) različite su; dugoljaste. trougljaste, četverokutne, šiljaste, čepaste, strieličaste, zubaste, nasječene, izverugane, izrezane, kolutaste, bubrežaste, mjesečaste, sastavljene. Obzirom na veličinu i položaj su jednake il nejednake, redovito razpoložene, osamljene, sporedane il hrpaste, uzdužne il poprieène.

Plošice (Flächen, Felder) zovu se velike ljage, osobito ako su na stranah svojih ravne i ako proizlaze iz jednoga okrajka. Svako krilo dieli se na tri pločice, koja najbliže leži tielu zove se: plošica

Digitized by Google

korienita; stražnja trećina tiela: krajna plošica, a koja medju ovima leži, zove se: srednja plošica.

Vrpca ili *vez* (Band, Binde) il je uzdužna; il je ravna, krivuljasta, svinuta, cielovita il prekinuta; rèpasta, valovita, sprevučena, šiljkasta, rubasta. dvovrstna il sastavljena.

Prstenac (Ring) je kolobar jednostavan.

Zrcalo (Spiegel) prozračne su ljage, obično zarubljene.

Oči (Augen) su kolobari, koji imadu su središtu piknju; ljage ili pjege sa središnjom piknjom zovu se očne pjege ili ljage.

Tako zvana rebarca na krilih — žile ili živci imadu svrhu, da krila hrane, da ih razapnu i napeta drže.

Svi leptiri imadu krila, samo ženke nekojih noćnih leptirah imadu ih tako malenih, da nemogu s njima letati, a kod nekojih posve ih je nestalo.

Krila imadu tri spoljašna diela imadu dakle tri okrajka; sprednji okrajak je onaj, koji na razapetom krilu spreda leži; onaj koji na proti leži, zove se na gornjih krilih stražnji okrajak, na dolnjih pako krilih unutarnji okrajak; okrajak medju obima zove se na gornjih krilih izvanjski okrajak, a na dolnjih: stražnji okrajak.

Sprednji i stražnji okrajci gornjih krilah češće su medju sobom razlikovani nego sprednji okrajci na dolnjih krilih. Najveće razlikosti imade na izvanjskom i na stražnjem okrajku gornjih krilah; najme: okrajak je rèpast, il izrezan,valovit, lapast, resast, izsječen, svodast, izverugan il prikružen; na stražnjem okrajku imade osim toga rèpolikih produljakah, koji su dugački, šiljasti il kratki, tupi, uzki ili čepasti, žličasti il prugasti; takav okrajak zove se viličast il rèpast. Savezne točke okrajakah jesu stranom oštre il tupe, ali vazda jedna u drugu slivene.

Sćetinske kopče sastavljene su iz više šćetinjastih vlasih, koji su prikopčeni na prednjem okrajku dolnjih krilah sa stražnjim okrajkom gornjih krilah, te tako vežući krila omogućuju polet. Šćetinske kopče nejma u svih leptirah; osobito razvite su kod preljacah (Spinner), sovah (Eulen), nategačah (Spanner) i kod pršilacah (Schwärmer).

Pipala (Fühler, ticala, Antennen) zaradi svoga opredielenja takodjer *sjetilke* (Fühlhörner) ozvana, imade svaki leptir. Usadjena su vazda blizu očiuh, često pred njima, a sastavljena su iz medjusobno utaknutih članakah; pojedini članci su okrugli ili trouglasti, na jednoj strani zakruženi i dvosrhi Glede oblika svoga il su nitasti, il šćetinasti, kijačasti (keulförmig) il vretenasti, čvorasti il kvakasti, ro-

Digitized by Google

vašni, zubasti, perušasti il češljasti. Na dolnjoj strani usticah imade i *sežnjakah* (Palpen), kojimi si često privlače hranu.

Noguh ima šest. Dielovi su: bedra, stegna i člankasta noga (stopalo). Bedra su kolobarom spojena sa kukom; stegna su trnovita, a članakah na nogi ima redovito pet; zadnji članak je obično dulji, izvanjski pako kraći sa pandjicami, koje su pàrne. Izmedju nožnih pet članakah najkrajniji je najveći i glavni dio noge, zove se: stopalo; drugi se mogu kao nožni prsti smatrati.

Ženke su obično veće i na stražnjem tielu krupnije, lepše naslikane i živahnije bojadisane; nu imade iznimakah. Kod noćnih leptirah imadu ženke jednostavna pipala, dočim su ona mužkaracah češljasta. Što se bôjah tiče, vlada velika razlikost, tako te bi po tom sudeći mogli misliti, da takovi leptiri pripadaju posve različitim rodovom.

Gusenice; ličinke, jaja.

Sve leptirske gusenice rode se iz jajah; ova se razvijaju na spoljašnjem tielu, i budu po materi nošena na takova mjesta, gdje buduća gusenica odmah nadje svoju hranu. Leptir neima druge svrhe, nego da se plodi, jer mu je život vrlo kratak, te traje samo nekoliko tjedanah; nekoji, čim jaja iznesu, odmah odamiru.

Broj jajah je različit, od 24, 36 do stotine; ova se iznesu ili osamno ili hrpimice, te su ljepivom tvarju spojena, često i vlasima pokrita. Glavna mjesta, gdje se polažu jesu: stabla, grančice, svrži, kore i lišće drveća i bilinah. Jaja su često redomice položena poput kolobarah na svržicah i petiljkah ili pako kao redovi na listovnih plošicah. U kasno ljeto iznešena jaja ostaju prieko zime; u proljeću pako i sred ljeta iznešena razvijaju se vrlo brzo i dostižu svoju podpunu pretvorbu il se razviju samo do ličinke, i kao takove prežive zimu.

Jaja su malena, obično manje više okrugljasta, valjkasta il plošnata. Sgora imadu poklopac, koji gusenica, prije nego izadje, pregrizne. Bôja im je žutkasta, zelenkasta, smedjasta, modra il crljena, većim dielom ipak su jaja bielkasta il sivkasta u sredini crnopiknjasta; tvrda su, a kad u njih gusenica dozrije, onda mienjaju bôju i postaju škurjimi.

Gusenica, kad se progrize, da kako malena je, ali vrlo hitro raste, jer jako mnogo ždere, i to za to, jer joj je glavna zadaća da se dobro hrani i da se lili (kožu mienja) prije nego se zaprede.

Digitized by Google

Gusenica dieli se na četvero, najme: na tielo, glavu, noge i privjeske. Tielo je valjasto, zdola plosnasto; sastavljeno je iz dvanajst kolobarah, na stražnjem je zadak; tri prva i tri stražnja kolobara ponešto su kraća i užja, za to je tielo u sredini udebljano; prva tri su vratna kolobara, tada je pet grudnih kolobarah a nakon četiri trbušna. Na ovratnih i trbušnih kolobarih usadjene su noge, obično šestnajst; tri pára stoje na ovratnih kolobarih, ostalih pet pàrah na stražnjem tielu; zadnji pàr razlikuje se od ostalih nogah. Kod gusenicah sa podpunimi nogami stoje četiri zadnja pàra od šestoga do devetoga kolobara, tako da na svaku stranu svigdje dva kolobara ostaju prosta. Nekoje gusenice su bez medjutonjih nogah; a nekoje na mjesto njih imadu samo bradavke; tako n. p. svi nategači. Hod kod ovih je koračast, t. j. drže se sa prednjima nogama, povuku stražnje tielo za sobom, upru se u stražnje noge (porivači) i pruže tada prednje tielo; što sve vrlo hitro biva. Ostalih gusenicah hod je puzast. Prednje noge su rožkaste četirčlankaste sa jednom riedko kada dvojom kvačicom; stražnja dva članka su jačja, svakolika pako šuplja; svezana su kožicom, te se mogu gibati i skratiti; stražnje noge su mesnate sa podplatju koja je okružena posvema ili dielomice kvakastim vjencem; kad gusenica počiva povuče kvačice unutar. Noge ovakove vrsti su kod jednih kratke i bradavkaste, kod drugih pako dulje i čepolike, kod nekojih nakon naborite.

Tri prednja nožna pàra pràve su noge, koje leptiru i kašnje ostanu; ostale noge traju samo za guseničina života.

Koža gusenice je gladka il zrnasta, u kom slučaju je mnogobrojnim redomice razpoloženim zrnjem obasuta. Nekoje gusenice imadu po sebi bradavkaste liepo bôjadisane grbuljice vlasnate; čestoputa im je koža hrapava, naborita il pisana, a nekoje gusenice nose na jedanajstom kolobaru rožak, koji je mekan, nu čestoputa i tvrd, ko što n. p. kod svih noćnih leptirah.

Pokrivalo kože gledé oblika, bôje i sastava vrlo je različno; u glavnom ipak je dvovrstno, vlasnato il trnovito; trnovi su jednostavni il razgranjeni, rožkasti, vlasnati il gladki.

Gusenice sa trnjem imadu obično šest il dva trna na svakom pregibu, nu kadšto takodjer samo jedan pàr na prvom i zadnjem kolobaru. Dnevni leptiri imadu većim dielom trnovite gusenice. Kod vlasnatih gusenicah vlasi nisu vazda po cielom tielu razsuti, nego mjestimice nagomilani u svezke, šćetke, čupice il busove; ovi su sad gusti, sad osamljeni, dugi, kratki il jedva vidivi. Nekoji

Digitized by Google

vlasi su kvakasti, te se gusenice mogu š njimi hvatati, i time na koži prouzročiti ùpale.

Glava je vazda od tiela razlučena; obično je dugoljasta il okrugljasta, sastavljena iz dvijuh rožkastih polah, koje su sljubnicom (šavom, Naht) medju se spojene, a spreda izrezane. Spreda u rupici leže žderala, glavine žljezdice, a izvana na obijuh stranah oči, koje se sastoje iz pet il šest krugljicah; redovito jedna od tih krugljicah stoji u sredini, druge su na okolo. Usta guseničina sastavljena su iz jakih, rožkastih i zubatih lalokah, koje leže medju gornjima i dolnjima usticama. Gornje ustice dadu se razvijati. Na dolnjoj ustici ima dva dvočlankasta pipala, koja su sastavljena iz bradavke i jednoga šiljka žderalnoga. Nekoje gusenice nose na glavi još i dva rožkasta, tročlankasta pipala.

Gusenica mienja tečajem trijuh do četiri tjedanah svoje odielo višeputa do svoje pretvorbe, naročito dva, do četirikrat. Svako novije odielo posve različi od prijašnjega, te bi se svaka takova gusenica lahko mogla za novi stvor držati. Mienjanje kože (liljenje) biva od sedam do četrnajst danah. Jedan ili dva dana pred mienjom prestaje žderati, te se sakrije na sigurnu mjestu; nekoje gusenice se ponešto zapredaju, druge se povrate u svoja gnjezda. Gusenica se tada skvrči i udeblja, te se u to vrieme samo okreće i kadšto tielo izpruživa, te time unapredjuje razpuknuće stare kože, koja tada pobliedi, osuši se i nakon uzduž razpuca, a gusenica glavu protura i naskoro sasvim izpuza.

Gusenica izlazi iz takova liljenja ne samo u novoj lepšoj odjeći, nego je i puno veća.

Kad dodje vrieme, da se gusenica ima zapresti, ona si traži sigurno mjesto; nekoje se zapredaju na drveću, na zidovih, na plotovih itd. nekoje unidju u zemlju, tamo se zapredaju u nekoliko nìtih, i pokriju ih zemljom, sitnimi treskicami, trtinami lišća itd. nekoje zamotaju zapredak (čahuricu) u cielo lišće, osobito one, koje se zapredaju na otvorenu zraku. Sve gusenice se medjutim nezapredaju; nekoje se zakopaju samo u zemlju kao ličinke, na podnožju drveća, medju korenjem; a ličinke dnevnih leptirah objese se velikim dielom samo na prosto; u tu svrhu imadu na zadku kvačice, za koje se u nìti već odprije spredene uhvate. Promjena u ličinku biva ovako: sve gusenice priljepe se zadkom, te se tuj drže, dok koža pukne; ličinka se naduva te kožu riva natrag dok ju gibanjem sasvim neodbaci; kad koža spadne, ličinka niti ne-

Digitized by Google

ždere, niti se više negiblje; život joj samo unutri klije. Kadšto steže kolobare, i nagiblje ponešto tielo svoje.

Oblik ličinkah je valjast bez izvanjskih kotrigah; samo se trbuh i hrbat pozna; koža je gladka i rožkasta, riedko kada vlasnata; na prednjoj strani ima kadšto rožak, na nekojih ličinkah ima takova i na glavi; na nekojih ima srhastih okrajakah, ili šiljakah, ili grbuljah na prednjoj strani. Na stražnjem tielu stoje gibivi kolobari, te se dade i položaj krilah spoznati. Dihala su dva i to spreda. Unutarnjost ličinke krije u sebi sve dielove budućega leptira, da iste zametke takodjer jajah. Noge medjutonje i žderala ostanu na koži; iz ovratnih noguh razviju se leptirove noge; tustina izčezava, čim se dielovi zareznika većma usavršuju; krv teče obratno, najme: spreda natrag; u praznoj ličinki neostane ništa, nego tanka kožica i osušeno žilje grkljana.

Bôja ličinkah je razna; smedja ili crna; početkom zelenkasta il ponešto jasnija; ličinke su s prva mokre il ljepkaste, kadšto i bieloprašne, nu to netraje dugo.

Zapredak je takodjer različit; nekoje gusenice predu samo nekoliko tankih nìtih, nekoje se zapredaju u guste i duge nìti, tako da se dadu razmotati; n. p. kod svilacah. Bôja zapredakah (čahuricah) je sivkasta, il žutkasto-biela, žuta, smedjasta; oblik je većom stranom jajolik il dugoljast.

Kad dodje vrieme, da leptir izadje, onda zapredak pukne i put se leptiru otvori. Krila su mu mekana i složena, nu odtvaraju se i otvrdnu odmah čim leptir prviput poljeti. Ako je zapredak čvrst, leptiri olučuju neku židčnu, koja ga razmekša i tako im omogućuje izlazak.

Hrana i obitalište gusenicah i leptirah.

Gusenice leptirske drže se mal da ne izključivo samo bilinstva; nekojim služe za hranu samo stanovite biline, nekoje pako žderu i viševrstnih. Obično se hrane samo mekanimi česticami, ko što je lišće, druge idu i na kožu, na pupolje, cvieće i na sjeme itd.; ima ih, koje se drže na korienju i u drvu itd. nu redovito obitavaju i žderu samo živuće biline. Medju moljcima ima više vrstih, koje se hrane i drugimi tvarinami, te se drže n. p. u krzna, perja, kože itd.

Obzirom na obitalište ima takovih, koje živu sakrite, druge rade po danu, druge samo po noći, a nekoje po danu i po noći. One, gusenice, koje su sakrite, sakrivaju se neprestano ili samo za

Digitized by Google

nekoje vrieme, najvećma onda, kad neždеru; druge se sakrivaju pred vrućinom, a druge opet nepaze nit na dobu, nit na toplotu niti zimu.

Ima viševrstnih i različnih bilinah, koje žderu one iste gusjenice, ali u ovih bilinah mora ipak da vlada kemička jednolikost, jer gusenica prije bi poginula od glada, nego da se dotakne biline, koja joj neprija. Gusenice travne i drvetne neizbiraju toliko hrane, koliko n. p. bilinske, osobito pako one, koje se hrane biljem vodenim, ili mašinami.

Gusenice obično žderu na prosto, nekoje se ipak zamataju u lišće, il vežu zapredkom više listovah zajedno, te se tada sakrivaju pred suncem i inimi neprijatelji svojimi.

O leptirih nemože se glede obitališta ništa tvrditi izrično; njihovo glavno prebivalište je zrak, po kojem prše danju il noćju. Hrana im je sok, koji sisaju iz cvieća. Gusenice medjutim žderu samo jedre tvarine, medjutim se ipak znade za nekoje gusjenice, koje i židčine srču, a nekoje piju i vode; ko što n. p. Gastropocha potatoria.

Gusenice su jako proždrljive, te mnoge od njih su vrlo štetne. Čini se, da im je žderanje jedina zadaća životna; gusenica n. p. na mjesec požđere šestdesettisućputa toliko, koliko sama važe; nu to nije čudo ako pomislimo, kako hitro raste, da višeputa posti i da si tada zalihu unapred pribavlja.

Jaja, ličinke i gusenice podnose svaku promjenu zračnu. Nekoje se znadu štititi proti zračnim promjenam, nekoje toga nit nečine; pak se težko može pojmiti, kako uztraju slabe inače životinjice ove u tolikih nepogodah vremena; gusenice, koje zimuju kod nas, ukoče se te tako prospavaju zimu.

Plodjenje.

Svaki leptir se koti samo iz jajeta. Cieli život leptirov opriedieljen je samo za plodjenje, jer dulje netraje, van samo dok jaja neiznese.

Jaja su većom stranom istovetne bôje sa predmetima, na koje ih leptir položi. Uzrok tomu je, kako se obično misli, da tim načinom budu jaja zaštićena proti neprijateljem svojim, nu ima mnogo iznimakah, gdje uprav protivno biva. Znamenit je velik broj jajah kao i ona brižljivost, kojom budu snešena onako, da im propast lahko neprieti. Redovito ženka nanese svoja jaja na onakova mjesta, gdje buduća gusjenica laglje može doći do hrane svoje. Jaja lep-

Digitized by Google

tirska su nekim keljem ili ljepljivom tvarju obasuta, koja na zraku otvrdne. Nekoja jaja su opet inim načinom omotana, — svakiput u tú svrhu, da budu proti ozledam štićena.

Pretvorba.

Vrieme, u kojem se jaje leptirovo razvije, različno je, i podleži raznim zakonom prirodnim. Gusenice nekoje se izležu izza nekoliko danah, nekoje tek poslje nekoliko tjedanah, a nekoje ostaju do budućega ljeta. Višeputa vrieme i toplota na to uplivaju. Izvanredno suha ljeta neprijaju životu insektah kao što niti prevlažna. Gusenica u jajetu hitro raste, te uprav time kao što i gibanjem svojim prodire koricu jajinu; nu tomu treba i stanovite toplote. Gusjenica mienja kožu svoju četiri do osamputa; prijašnja koža odlupi se podpuno tako, da bi mislio, da je gusenica još u njoj. Lilenje traje jedan do dva tjedna; neolučuje se samo izvanjska koža, nego i nutarnja, koja ovija droba. Mienjanjem kože usavršuje se gusenica, nu zašto da tim putem mora gusenica doći do usavršenja, neda se razabrati, jer ima drugih višjih životinjah, kod kojih to nebiva.

Znade se da n. p. stotina svilacah — čim iz jajeta izadju — važu jedan gran, i da pojedina gusenica nije veća od jedne linije; ali poslje dvadesetosam danah, — najme kad podpuno izraste — važe ta stotina 9500 granah, a svaki pojedini svilac izraste do veličine četiri pàlca.

Kako liljenje biva, to Reaumur opisuje načinom sliedećim. Kad se salo iztroši, onda se sve hranitbene cievi zatrpaju, te im netreba nove hrane. Glad prestane, jer živce u želudcu netišti onamo primljena hrana, niti se nedraže sisaće posudice, jer su prazne. Gusenica prestane dakle žderati, i jer nejma povoda nikakovoj radinosti ni gibanju, ostaje takodjer mirna. Izvanjska koža, koja se poslje potrošenoga sala osuši, otvrdne i počimlje venuti, dočim se unutarnji organi radi usisanoga sala udebljaju. Povekšanje tiela iz jedne strane, a sušenje kože s druge strane probudjuju borbu medjusobnu, koja neprestanim djelovanjem svojim sili na što skorji svršetak. Koža čim izgubi unutarnju mastnoću svoju, izgubi takodjer i bôju te postaje bliedja; gusenica koja je tom kožom opasana, i koja bude od nje tištena i stiešnjena, počimlje se micati i gibati, za da se ovake neprilike rieši, i kožu razkine; — kad to uzbudne, gusenica tada izadje u novoj koži, koja je jasnija i čestoputa od prijašnje sasvim različna; zarieznik pako u slied masti,

Digitized by Google

koju je usisao naraste na jedanput na toliko, da je težko pojmiti, kako je u manjoj kožici prijašnjoj našao prostora.

Liljenje je strogo uzam neka vrst bolesti, jer nekoliko danah prije nego se koža odbaci, prestaju gusenice žderati, istom tako poslje kad se novom kožom zaodenu; a to dolazi od naporah, koji su u tom postupku potrebni.

Oni isti uzroci, koji su povod liljenju postoje jamačno i kod ličinkovanja (Verpuppung). Ličinki je potrebna u tú svrhu, da se u podpun zarieznik pretvori, mnogo veća količina i kakvoća takodjer sokovah. Kad se gusenica napuni dovoljnim sokom, onda si traži kakovo zabitno mjesto, i tamo očekuje pretvorbu svoju.

Oklop u koji se gusenice za vrieme ličinkovanja zatvore, dvovrstan je, najme podpuni zapredci, čahurice, il nitasti svezci — zamotci — inih tudjih tvarinah; tako n. p. dielovi lišća, mašine, zemlja, sitni drveni ogrizci, vlasi itd. ličinke takove leže na il u zemlji. Zapredci su takodjer različiti, jedri, gusti, rahli, mrežasti, okruglji il dugoljasti; bôja tih zapredakah je siva, bielkasta, smedja il žuta.

Ličinka se slabo giblje i leži onako kao da bi mrtva bila. Premda nejma kotrigah, niti kože mekane, zato ipak osjeća te je izvrgnuta uplivu vremena. U ličinki se radja ustroj za budući insekt, koji se ima razviti iz onih hranitbenih tvarinah, koje je gusenica tečajem svoga života u se primala. Leptir se dakle može smatrati proizvodom, u kojem život guseničin predstavlja postupak raztvorni i mješoviti, stanje pako ličinke sastavni i razvojni postupak. Ličinka je izpunjena židčinom, koja se spaja sa njezinimi čvrstimi dielovi; vrieme, kroz koje ličinke uztraju, nije jednako; nekoje se pretvore poslje nekoliko tjedanah, a nekoje ostanu do budućega ljeta.

Korica ili oklop ličinke iz nutra je nježnom srebrobielom kožicom pokrit; kožice ove nestane, kad se leptir porodi. U ličinki krv i sokovi obtiču od naprva na otrag, dočim u gusenicah obratno biva. Disanje nije u ličinki tako živahno, ko što u gusenici; u tu svrhu imadu rupicah, kroz koje sope; iz početka dok je ličinka jošte svježa, diše mnogo živahnije, jer se kašnje disala zatvore i samo dvoja preostanu; ova su vlasnatim vjencem okružena, te se mogu zatvoriti; nu samo za vrieme, jer ličinka ne prestane nikad sasvim disati. Izvanjska koža na ličinki nejma z prva niti prave bôje niti tvrdoće, nego je mekana, vlažna i bielkasta; poslje kad se osuši, postaje tvrda i dobiva svoju pravu bôju.

Digitized by Google

Tri prva kolobara su već kod ličinke surasla, a kašnje se pretvore u sprednje tielo leptirovo. Doli na triugljastu prostoru, na prednjem tielu su noge i pipala, u sredini rilac, a na obijuh stranah prileže krila. Svi ostali dielovi leptira su u ličinki u sasma mekanu stanju.

Kad leptir dodje do podpuna razvitka, onda se razpukne oklop ličinkin, povodom jačjega disanja, štono bijaše dulje vremena zapriečeno. Srdce se počimlje jako gibati, bokovi na tielu se stežu i pružaju, te se time unutarnja koža od spoljašnje odlučuje. Zatvorena životinjica kuša osloboditi se, glavom tišti unapried, te tada razdere kožu na hrbtu. Kroz ovu rupicu izlazi leptir, noge i pipala vuče na polje a oklop ličinke riva natrag; u isto doba olučuje iz glave židčinu, koja ga pomaže u svom nastojanju. Kad se leptir tim načinom oslobodi, onda neko vrieme počiva.

Leptir počima živahno disati, te žurnije se kretati, dok mu sokovi neprodru u sve ustroje; na što mu na hitro svekolike čestice tiela otvrdnu, krila se razapnu te on postane na jedanput sposobnim za poljet i za obavljanje svih radnjah svojih. U isto doba oživu i bôje i ine crte na leptiru, tako da zadobije podnunu savršenost svoju.

Korist i šteta.

O šteti i koristi naročito nižjih životinjah vrlo su različita a višeputa i čudnovata mnienja. Čovjek običaje čestoputa suditi o koristi il šteti takovih životinjah samo sa svoga gledišta, kako mu najme u prilog ide, il kako mu je na volju; nu u tom obziru valja pomisliti, da u prirodi svaki pojav imade svoje uzroke i svoje svrhe, a da niti životinja nijedna neživi bez uzroka i bez opredieljenja svoga. Mnoge uredbe čine nam se neznatnimi il suvišnimi, pa ipak, kad se stvar pobliže prouči, dolazimo do drugih resultatah.

Gusenice i leptiri štetni su, ali s druge strane takodjer imade i koristnih.

Gusenice štetnih leptirah dolaze čestoputa u velikoj množini, tako da ih se nije moći obraniti. Znamenito je, da se mnogobrojnomu pojavlenju neda razabrati početak, niti njihovo izčeznuće. Valjalo bi misliti, da gusjeničkoj pošasti uzrok su mnogobrojne matere, koje prije dolaze roditi toli obilne potomke, i da se ovi nebrojeni potomci razplode na još veći porod; kad bi to zbilja bivalo onda bi se takove gusenice pomnožile do neizmjerne množine, te bi uništile svaku vegetaciju; nu tomu ima zakona i lieka u pri-

Digitized by Google

rodi samoj, jer ona stvara takove okolnosti u kojih budu jaja nuištena i dalnje razplodjivanje nemoguće; osobito štetne gusenice šumske jesu: Tortrix viridana, Retinia buoliana, Bupalus piniarius, koji smrekve i jele obgrizava, itd. Nije zadaća ovoj razpravi izbrojiti sve štetne gusenice potanko, zato ću o tome samo nekoja navesti u obće.

Mnoge gusenice imadu vlasih po sebi, koje, kad ih se dotaknemo upaljuju nam kožu. Uzrok tomu su židčine, koje se kroz vlasi olučuju. Vlasi ovakovi su obično kvakasti, koji u kožu prodiru. Upale ovakove mogu često puta postati pogibeljnim.

Priroda je medjutim uslied sklada, koji svigdje medju prirodnimi silami postoji, sve tako udesila, da imade i proti ovakvim štetnim životinjam drugih opet koje im otegoćuju preveliko plodjenje. Imade naročito mnogo pticah, koje se izključivo hrane zareznicima, gusenicami, leptirima i njihovimi jaji; nu ne samo ptice nego i gušteri, senice, kornjaši i šišmiši, vrlci, krtovi i miševi uništuju ih na millijune. Osim toga ima još mnogo nametnikah, insektah, koji svoja jaja legu na gusjenicah; kad ova jaja oživu, tada nametnici žive na trošak gusjenicah, te ako ove i neginu odmah, to se ipak do leptira nemogu razviti, čim naravski biva, da se i tim načinom uništuje znatan broj gusenicah.

Medju leptiri imade medjutime i mnogih, koji nisu štetni, da, koji su i velekoristni; napomenuti valja samo svilce, t. j. viševrstne one gusenice, koje svilu predu. U Kitaju, u Japanu ima takovih, a medju svimi najpoznatiji je svilac, koji se i u Europi hrani a naročito u Italiji i Francezkoj povodom je velikoj industriji.

Južne strane obiluju najvećim brojem i krasotom životinjah u obće tako i leptirah, nu imade i kod nas u Hrvatskoj osobito u južnih te primorskih stranah i na tamošnjih brežnatih livadah riedkih vrstih; a u obće može se reći, da naše podnebje, koje prija punoći flore, da prija takodjer obilnijemu razvitku leptirah.

Leptiri dosad a Hrvatskoj poznati sačinjavaju bez dvojbe samo malen dio onih, koji ovdje žive; nu jer se ovom strukom mnogi doduše kao ljubitelji nipošto pako kao pravi strukovnjaci bave, zato se i ovaj moj pokus ima samo kao početak smatrati, učinjen jedino tim povodom, da se probudi ljubav za dosad još zanemarenu struku.

Što se imenah leptirskih tiče, napomenut mi je, da je vrlo težko izabrati takovih, koja bi mogla imati znanstvenu vriednost. Nije moguće navesti karakterističun nomenclaturu, jer je u leptirah ša-

Digitized by Google

renih tolika množina razlikostih is jedne strane, is druge pako to liko nalikosti i prelazah, da nebi nitko bio kadar naći točne i svrsi shodne izraze, kojimi bi se dala označiti glavna obilježja valjana za ovaj ili onaj leptir. Imade zato imenah upravo po Linnéovu načelu „nomen specificum desummatur undequaque“ imade dalje i takovih, koja il neznače upravo ništa, il izriču ono, česa na leptiru niti nejma, il su čestoputa i smješna il upravo bezumna; nekoja imena uzeta su od mjesta, od koje pokrajine il od koje biljke i to od takove na kojoj leptir niti neživi; mnoga se opetuju sad grčki, sad latinski, n. p. Sphynx Quercus, Quercifolia, Quercina, Quercinaria itd., tako da se punim pravom može reći da u cieloj nomenclaturi vlada chaos.

Namjera medjutim moja nije sada niti preraditi system niti nomenclaturu, što bi ipak bilo neobhodno potrebno, jer ništa nesmeta jasnoći znanstvenoj toliko, koliko nedosljednost ili nesmisao; nu za prvi početak u leptiroslovju, čini mi se, da će biti dovoljno, da se put prokrči hrvatskoj terminologiji. Što se pako nomenclature tiče, t. j. imenah, kojimi se imadu ozvati leptiri, svrsi najbolje odgovara, da se za znanstvenu porabu pridrže imena latinska i grčka, koja se u obće rabe, jer je to jedini način, koji nas veže sa inostranimi strukovnjačkimi djeli; uz latinska i grčka ipak imena mogu se navadjati i hrvatska imena, jer je svakako koristno, da se u svakom mogućem obziru priučimo na porabu našega jezika, — ali samo netreba vazda suditi slovničarskom strogošću svako ime, jer nit su latinska, niti grčka imena tako elegantna i klasična, da im se nebi moglo prigovoriti; valja mi napokon napomenuti i za izpričanje navesti, da predležeća radnja nije systematička knjiga za Faunu leptirah hrvatskih, nego je razprava, u kojoj sam kušao nabrojiti i opisati leptire okolice zagrebačke i kod te prilike zajedno sastaviti hrvatsku terminologiu, koja je za diagnose potrebna.

Usavršenjem nove ove struke usavršit će se postupno još i terminologia i nomenclatura.

Lepidoptera. Leptiri

(po systemi dra. Staudingera).

PLEME I. ROPHALÓCERA. DANOVCI. (KIJAČAŠI. TAGFALTER.)

Danovci imadu čvorasta il kijačasta pipala kratka, il duga; krila su obostrano živahno izcrtana, velika i prema tielu trouglasta bez šćetinah o tragu; očiuh na strani nejma; gusenica ima šestnajst

Digitized by Google

nogah, dugoljastih izpruženih, gladko il fino i kratko-vlasnatih, kadkad i mesnato-trnovitih; ličinke su opasane, glava im doli visi; naliče čestoputa licu čovječemu sa dugim nosom.

Rod 1. Papilionidae. Metulji.

Leptiri veliki sa repastima krilima o tragu; pipala bez prstenakah, udebljana, dugoljasta; gusenica gladka il kratko-vlasnata, često sa rožkastimi privjesci.

Vrst 1. Podalirius. L. Jadrilac.

Gusenica vretenasta; glava zelena, tielo žutkasto-zeleno, na hrbtu i na okrajcih bielo-žutkaste strieke; na svakom kolobaru šest smedjih pjegah; ličinka sivo-žuta; gusenica živi na trnuli, na sljivi i kajsijah, i mendulah. Leptir je bliedo-žut sa crnimi poprièčnimi prugami; krila su narančasta, modro-okasta, dugo-viličasta. Svibnja srpnja; okolo Zagreba na livadah.

Vrst 2. Machaon. L. Lastorep.

Gusenica gladka, modro-zelena, poprieko crno-striekana, na svakom kolobaru crljeno-piknjasta; izza glave su dvie pipalaste niti; živi na divjoj mrkvi (daucus), ličinka žutkasta, opasana. Tielo leptirovo žuto sgora crno; krila živahno-žuta, crno-žilasta, ljagasta i prugasta, mjestimice modro-ljagasta; na kraju ima narančastih okolikih pjegah. Dolnja strana je bledja. Svib. srp. kolov. Okolo Zagreba na livadah. Gstätt.

Rod 2. Thàis. Krasnari.

Leptiri srednje veličine, šareni, glavna bòja žuta; krila izrezana; pipala dugo-kijačasta, ticala dugo-sćetkasta; noge podpune; gusenice vlasnate sa mesnatom vilicom u zatiljku; ličinke opasane.

Vrst. Polyxena. W. Kokotić.

Gusenica žuta, sa žutkasto-crljenim, vlasnastim trnjem; ličinka žuta, opasana živi na Aristolochia. Leptir žut, crno-kockast, i na crno-izrezanih stražnjih krilih crljeno te modro pjegast; s dola biel kast, crljeno, crno i narančasto narisan. Ožuj. do svib. Okolo Zagreba na livadah. Vukot.

Rod 3. Parnassius. Staud. Gorenac.

Leptiri bielkasti, sa il bez očnih pjegah; krila cielovita, lahkoljuskasta, poluprozračna. Ticala šćetinasta. grivicom vlasnatom sakrita; pipala kratka, sa dugom i debelom kijačom. Gusenice kratko vlasnate, baršunaste, sa vilicom na zatiljku; ličinke okruglaste i prašne.

Vrst 1. P. Apollo. L. Apollo.

Jedan od najljepših leptirah; tielo smedje-crnkasto, krila poluprozračna, bielo-žutkasta sa crnimi ljagami; dolnja krila sa četiri

Digitized by Google

crljenima u sredini bielo-piknjastima a naokol crno okruženima očima; dolnje dve oči su veće, gornje manje; gusenica crna baršunasta, kratko i gusto vlasnata; na kolobarih narančasto-piknjasta; živi na viših bregovih na Sedum, Sempervivum, Saxifraga (Žednjak, Netres i Kameniki). Lip. Srp. Na gorskih livadah u Primorju, Tuhobić, Javorje, Fužine. Vukot.

Vrst 2. Mnemosne L. Staklokrilac.

Biel, crnožilast, sa dvima crnima pjegama na svakom gornjem krilu, a na okrajcih sivo-ljagast; tielo crno sa žutim ovratkom; gusenica crna, narančasto piknjasta; u proljeću živi na: Corydalis solida; lipnja, srpnja; samo po gorah. Vorm.

Rod 4. Pieridae. Schrank. Domari.

Leptiri bieli, sa zelenimi okrajci, crno i žuto crtani; ticala duga, pipala nitasta, kijačasta; gusjenica tanka, kratko i fino vlasnata, jasnobôjna; ličinka uglasta, opasana.

Vrst 1. P. Crataegi L Gložar.

Leptir bielkasto-žut, crnožilast; tielo crno; gusenica gori žutkasta, sa narančastimi vrpcami; uzduž crno-striekana: živi na trnuli i glogu; ličinka biela ili žutkasto-zelenkasta, crno izrisana; lipanj, srpanj. Obično okolo Zagreba.

Vrst 2. P. Brasicae L. Keljar.

Žutkasto-biel, zdola žutkast; okrajci na gornjih krilih sa srpastimi crnimi ljagami; ženka ima dvie crne pjege na gornjih krilih; gusenica siva, žuto-crtana; živi na zelju i na kelju; ličinka prilјepljena na zidine, plotove, stobore; žutkasto-zelena, crno-piknjasta; lip. ruj. Okolo Zagreba.

Vrst 3. P. Napi L. Repičar.

Žutkasto-biel, gori crnokockast, zdola žutkast i zeleno-žilast; ličinka i gusenica žutkasto-zelena, živi na repi; svib. ruj. Okolo Zagreba.

Vrst. 4. P. Rapae L. Rotkvar.

Žutkasto-biel, sa malenimi crnimi ljagami i piknjami na gornjih krilih; gusenica sivo-zelena sa žutom striekom na hrbtu; živi na repi, povrtnici i Tropaeolum; ličinka sivo-zelena, žuto-striekana; svib. ruj. Okolo Zagreba.

Vrst 5. P. Daplidice L. Krasuljar.

Biel, u sredini gornjih krilah crno-ljagast; na okrajcih crno crtan; kod ženke i dolnja krila crno-ljagasta; dolnja strana dolnjih krilah zelena i bielo-ljagasta; gusenica modro-siva sa zelenom glavom, žutimi striekami i crnjimi piknjami; živi na Bellis, Thlaspi arvense,

Digitized by Google

Turritis glabra; ličinka smedja il sivo-zelena; kolovr. ruj. Okolo Zagreba. Vodn.

Vrst 6. P. Cardamines L. Zorničar.

Žutkasto-biel, gornja krila na polovinu narančo-žuta, crno-uglasta, u sriedini žutine mala crna piknja; dolnja krila spoda zeleno-žuta bielo-ljagasta; ličinka zelena na stranah žuto-striekana; Gusenica živi na Cardamini, trav. svib. Po gorah obično okolo Zagreba.

Rod 5. Leucophasia. Steph. Bieličari.

Leptiri maleni, krila izpružena, biela; pipala kratka, tanka, jajasto-kijačasta, tielo vitko.

L. Sinapis L. Gorušičar.

Biel, zdola ponešto žutkast; mužkarac na gornjih krilih prašnato-crno-ljagast; gusenica zelena, žuto-striekana; živi na gorušici ali i na grašku; ličinka žuto-zelena. Svib. ruj. Na poljanah medju usjevi okolo Zagreba. Geig.

Rod 6. Colias. Boisd. Tuninci.

Krila sasvim il ponešto valovita; bôja obično žuta; ticala vlasnata; pipala kijačasta; noge podpune; gusenica fino-vlasnata; ličinka opasana.

Vrst 1. C. Hyale L. Seničar.

Mužkarac sumporo-žut, ženka žutkasto-biela; tielo crno; ticala i pipala ružasta; sredina gornjih krilah crna, na dolnjih žuta; okrajci i ugli gornjih krilah crni, prekinuti jasnijimi bôjami; dolnja stran zelenkasto-žuta sa jednim redom crnih piknjah; na dolnjih krilih dvie nejednake piknje crno okružene; gusenica zelena, crno-piknjasta sa dviema prugama na stranah; živi na djetelini i Coronilla varia. Svib. kolov. Na livadah okolo Zagreba. Geig.

Vrst 2. Chrysotheme E. Zlatar.

Zlatno-žut dolnja krila crno-prašnata, sa narančastom gornja pako sa crnom ljagom u sredini; pipala ružasta, hrbat crn, stražnje tielo žuto, na dolnjih krilih okrajak sa smedje-crnom vrpcom i žutimi žilami sprevučen; kod ženke na dolnjih krilih ljagast; podnja strana krilah crno-piknjasta, srednja ljaga bielo-piknjasta, doli srebernasta; dvostruka ljaga crno okružena. Gusenica i način njezina života još nepoznati. Kolov. Okolo Zagreba na livadah. Geig.

Vrst 3. Myrmidone E. Narančar.

Mužkarac narančo-žut, ponešto na ljubično udara; na gornjih krilih u sredini crno-ljagast; okrajci crni, zeleno-mûkoviti; glava i pipala ružasta; hrbat crn, stražnje tielo žuto; ženka na dolnjih krilih narančo-ljagasta, crno-prašnata; krila gornja narančasto-žuta;

Digitized by Google

crna ljaga na gornjih krilih bielo-piknjasta, k tomu dvostruka srebernasta ljaga crno okružena; gusenica zelena piknjasta sa jasnimi prugami, živi na Cytisus Laburnum, i na drugih vrstih roda Cytisus. Srp. ruj. Okolo Zagreba.

Vrst 4. Edusa L. Zanovetar.

Narančožut; pipala ružasta; na gornjih krilih u sredini crna na dolnjih narančasta ljaga; crna pruga zakružuje krila, kod ženke je pruga ova žuto-ljagasta; dolnja strana žutkasta, nečista, crno-piknjasta, sa dvostrukom srebernastom ljagom na dolnjih krilih; gusenica i ličinka žuta, žuto-striekana, na hrbtu modro-piknjasta; živi na Cytisus i djetelini. Kolov. ruj. Okolo Zagreba na livadah.

Rod 7. Rhodocera, Boisd. Ružorožci.

Krila oštro-uglasta; žuta, mal ne jednobôjna; pipala kratka, dugo kijačasta; ticala izpružena, ljuskovita, doli vlasnata; gusenica fino-vlasnata; ličinka opasana, sa nadutima prsima.

Rh. Rhamni L. Pasjačar.

Sumporo-žut, dolnja strana škurija; u sredini na svakom krilu žuta pjega; ženka bielo-žuta, često na zeleno udara; gusenica bliedozelena, bielo-striekana; živi na pasjaku (Rhamnus). Ožuj. srp. Okolo Zagreba.

Rod 8. Thecla F. Malušci.

Leptiri maleni, krila zubasta ili repasta; oči trepavičaste, pipala dugoljasto-kijačasta, ticala povinuta, spružena; gusenice tanko-vlasnate; ličinka svodnasta, doli plosnata.

Vrst 1. Th. Betulae L. Brezar.

Škuro-smedj sa bielim okrajkom, dolnja krila narančasta dronjasta, kod ženke na gornjih krilih narančasta ljaga; spodnja strana smedje žuta sa smedjimi prugami, bielo zakruženimi; mužkarac ima na mjesto narančastih ljagah samo žutkastu crno okruženu kocku; gusenica štitkasta, zelena, žuto-prugasta, popriek bielo-striekana; živi na brezi, ljeski, bukvi, trešnji, sljivi; ličinka bliedo-crljenosmedja. Srp. ruj. Kod Zagreba okolo Maksimira. Apeld.

Vrst 2. Th. Spini L. Trnavac.

Sgora smedj, bjelkasto zarubljen, u sredini gornjih krilah crljenoljagast; dolnja krila repasta, o tragu dvie crljene ljage; spodnja strana smedje-siva, popriečno bielo-striekana, okrajci na dolnjih krilih žuto i modro-prugasti: gusenica zelena, žuto-ljagasta; dorasla postaje crljenkasta sa crnom glavom, živi na trnuli i pasjaku. Srp. kolov. U Maksimiru. Apeld.

Digitized by Google

Vrst 3. W album Buoch. Bieli W.

Smedje-škur, sa smedje-bielkastim rubom, dolnja krila repasta, o tragu dvie crljeno-žute ljage; spodnja strana smedje-siva, poprieko-striekana, biele ove strieke naliče slovu W; na stražnjih okrajcih crljeno-žuta pruga; gusenica živi na briestu. Srp. Okolo Zagreba u Maksimiru.

Vrst 4. Th. Ilicis O. Meduńčar.

Malo veći od prijašnjega: na dolnjih krilih jedna crljeno-žuta ljaga; ženka na rubu gornjih krilah narančo-veleljagasta; spodnja strana smedje-siva, popriečno bielo-striekana i crljeno-žuto ljagasta na dolnjih krilih; gusenica zelena, žuto-piknjasta, fino-vlasnata, živi na hrastovih osobito Meduncu, Quercus pubescens; ličinka smedja; lip. kolov. Okolo Zagreba u šumah. Gstätt.

Vrst 5. Th. Acaciae F. Trničar.

Škuro-smedj, sa smedje bielkastim rubom; dolnja krila repasta, o tragu crljeno-žuto dvoljagasta; spodnja strana smedje siva, popriečno bielo-striekana; na stražnjem okrajku dolnjih krilah crljeno-žuto-prugasta; ženka na zadku sa vlasnatim busom; o životu gusenice nezna se mnogo više, nego da ne živi na bagreni (Acacii) nego na trnuli; ime dakle krivo nametnuto; lip. srp. Okolo Maksimira, nu riedko. Gstätt.

Vrst 6. Th. Pruni L. Šljivar.

Škurosmedj; narančasto izcrtan, kod ženke i gornja krila striekana i zarubljena; dolnja krila kratko-šiljasta; spodnja strana olikasto-zelena, narančasto modro i crno-šarena; gusenica mlada zelena, žuto-striekana, kašnje crljeno-smedja; živi na sljivi, brezi i briestu; ličinka smedja i biela; lip. Okolo Zagreba u živicah.

Vrst 7. Th Quercus E. Hrastar.

Škurosmedj, mužkarac na modro udara; krila repasta; ženka na prednjih krilih modro-striekana; sdola siva, popriečno bielo striekana, narančasto dvo-okasta na dolnjih krilih; gusenica crljeno-smedja, na hrbtu škuro-prugasta i bielo-ljagasta; fino-vlasnata; živi na hrastu; ličinka debela, smedja; lip. srp. Okolo Zagreba u hrastovih šumah. Vodn.

Vrst 8. Th. Rubi L. Kupinar.

Sgora smedj, sdola zelen; bielo-zarubljen, na dolnjih krilih crnoljagast: gusenica jasno zelena, škuro-striekana, duboko zarezana; živi sakrita na kupini; ličinka smedja; ožuj. kolov. Okolo Zagreba u živicah i šumah. Vukot.

Digitized by Google

Rod 9. Polyómmatus Boisd. Mnogookari.

Žarko-crljeni; u ostalom nalik Lycaenam.

Vrst 1. P. Virgaureae L. Krkičar.

Žutkast, dolnja krila na gornjih okrajcih crno zarubljena; tielo smedje; krila doli žuta i smedjasta, bielo-ljagasta i crno-piknjasta; ženka nije tako liepa, dolnja su joj krila tmasta i crno-ljagasta; gusenica zeleno-žuta, glava crna, na hrbtu žuto-striekana; živi na Solidago Virgaurea (krkici) ličinka smedje-žuta. Srp. kolov. Okolo Zagreba u gori. Gstätt.

Vrst 2. P. Thersamon F. Žutinar.

Crljeno-zlatast, dolnja krila žuto-smedja u sredini crnkasta, a na okrajcih dvoredno crno-ljagasta; gornja krila crno-ljagasta; spoda su crne piknje bielo okružene; o životu gusenice nezna se ništa sigurna. Srp. Okolo Zagreba na poljanah.

Vrst 3. P. Dispar. Raznoličar.

Žarkast, dolnja krila crno-zarubljena, u sredini sitno-crno-ljagasta; ženka na gornjih krilih sa smedje-sivim okrajkom; tielo i pipala crna; gusenica škuro-zelena, jasno striekana, živi na Polygonum i Rumex. srp. Okolo Zagreba na vlažnih livadah.

Vrst 4. P. Hippothöe. L. Bielooka.

Žarkast, zlatno-sjajan; na gornjih krilih malena crna piknja; sva krila sa crnim bielo-zarubljenim okrajkom; tielo crno, bielo zarubljeno; spodnja strana siva ima mnogo očih bielih i crvenih prugah na dolnjih krajevih; gusenica zelena, bielo urezana; živi na kiselicah po livadami. srp. Okolo Zagreba na livadah.

Vrst 5. P. Phlaeas. F. Ognjar.

Ognjasto-žarka gornja krila sa širokim crnim okrajkom i više crnih piknjah; dolnja krila crnkasta; spodnja strana gornjih krilah žuta, crno-piknjasta, dolnjih krilah siva, jasno okasta, sa pretrgnutimi crljenimi kolobari i crnimi piknjami; gusenica zelena, crljeno striekana, živi na kiselici; lip. kolov. Na livadah okolo Zagreba.

Rod 10. Lycaena F. Modranci.

Leptiri maleni, tielo veliko, glava i oči malene, krila okrugla, stranom repasta, ticala osovna, vlasnata; pipala dugoljasta, jajoliko-kijačasta; bôja obično modra, zpoda smedjasta; sprednje noge kraće; gusenica kratka tanko-vlasnata, sa malom glavicom; ličinka tupa.

Vrst 1. Lyc. Bòetica L. Pucalinar.

Škuromodar, okrajci crni; dolnja strana istovetna; ženka veća, modro-prašna, dolnja krila crno-dvopiknjasta sa dviema bielima lja-

Digitized by Google

gama; gusenica zelena, na hrbtu crljeno-ljagasto striekana; živi na pucalini (Colutea arborescens) ličinka žuta, crno-šiljasta. kolov. ruj. Okolo bašćah i perivojah. Vorm.

Vrst 2. Lyc. Argùs L. Stoočar.

Mužkarac modar sa bielim rubom; spodnja strana smedjasto-biela sa crnimi okastimi ljagami i žutom vrpcom, na dnu zelen; ženka smedja, dolnja krila žuto-vrpčasta; na gornjoj strani narančaste ljage, ograničene crnimi piknjami; gusenica zelena bielo-piknjasta, živi na zanovetu i djetelini; ličinka zelenkasta il smedjasta; lip. kolov. Okolo Zagreba na brežuljcih. Apeld.

Vrst 3. Lyc. Telephii Bkh. (Orion) Orion.

Skuro-modar, prema okrajku crn i jasno-prugast; rub biel; na gornjih krilih u sredini crnoljagast; dolnja strana modrasto biela, crnoljagasta i crnopjegasta, na dolnjih krilih narančasta vrpca; ženka škuro-smedja, na dnu modro-prašna; gusenica zelena, na hrbtu crljeno-ljubično-striekana; živi na: sedum (tustika); ličinka jasno-smedja, spreda zelena. svib. lip. Okolo Zagreba u predgorju; riedka. Gstätt.

Vrst 4. Lyc. Icarus Herbst. Poljetar.

Modar, krila bielo zarubljena; dolnja strana siva i žuto-smedja, prema okrajku biela; krila na dnu zelena, bielo-okasta; okrajci dolnjih krilah crljeno-ljagasti; gornja krila ženke smedja modro-prašna, na rubu crljeno-žuta ljagasta vrpca, crnimi pjegami završena; gusenica vlasnata, jasno-zelena, škuro striekana na strani bielo-prugasta, sa jasno-žutimi ljagami; živi na zanovetu i Ononis spinosa; ličinka škuro-smedja. lip. srp. Okolo Zagreba u Maximiru na livadah.

Vrst 5. Lyc. Corydon F. Srebričar.

Tielo i gornja krila srebro-sjajna, modro-zelena, sa smedjim okrajkom; dolnja strana smedje siva, na gornjih krilih smedje ljagasta; na dolnjih krilih nekoliko očih i na okrajcih narančaste ljage; ženka smedja sa narančastimi kolobari, koji su na stražnjih okrajcih dolnjih krilah crnimi pjegami zakruženi; gusenica modro-zelena, žuto striekana; živi na Coronilli; svib. kolov. Kod Suseda po bregovih. Vorm.

Vrst 6. Lyc. Cyllarus F. Kozlinar.

Škuro nebomodar, crn na okrajcih; bielo zarubljen; dolnja strana siva na dnu zeleno-modra, crno pjegasta sa bielimi kolobari; gusenica bliedo-zelena, na hrbtu crljeno striekana, bielo vlasnata, sa crnom glavom; živi na zanovetu (Genista) i kozlincu; (Astragalus) ličinka smedja. Svib. lip. Okolo Suseda. Vorm.

Digitized by Google

Vrst 7. Lyc. Orbitulus L. Okruglar.

Mužkarac srebrosiv, sa uzkim crnim okrajkom, na gornjih krilih crna piknja; ženka smedje siva; o životu gusenice se nezna; srp. kol. Na Oštrcu kod Samobora. Vukot.

Vrst 8. Lyc. Hylas W. Kokotar.

Modar sa bielim okrajkom, na gornjih krilih crna brazgotina; ženka smedja, modro-prašna. Svib. lip. Okolo Zagreba u ravnici.

Vrst 9. Lyc. Damon F. Sladkovinar.

Jasno-modar, okrajak crn, polak smedje polak bielo zarubljen; ženka smedja, doli modro-prašna; dolnja strana crljeno-siva, crno tipkasta i bielo zakružena; popriek dolnjih krilah biela pruga; gusenica zelena, bielo i žuto striekana; živi na Hedysarum, sladkovini; ličinka smedje žuta; svib. lip. Okolo Suseda. Vorm.

Vrst 10. Lyc. Argiolus L. Vrieskar.

Crljenkasto-modar, bielo obrubljen; dolnja stran siva, crno piknjasta; gusenica žuto-zelena, fino vlasnata, glava crna, na hrbtu škuro zelene strieke; živi na Rhamnus i Erica; (vriesak) ličinka smedja i zelena; Svib. lip. Okolo Suseda. Vorm.

Vrst 11. Lyc. Arion L. Arion.

Modar sa crnim okrajkom i bielim rubom; na gornjih krilih u sredini crna ljaga, za njom više manjih; spodnja strana siva, mnogo ljagasta, ljage bielo ograničene i na okrajku dvoredne; dolnja krila na korienu modro-zelena; gusenica zelena; živi na Sanguisorba. (krvarica); lip. kolov. Okolo Suseda i Zagreba. Gstätt.

Rod 11. Nemeobius Steph. Maloglavci.

U Europi ima samo jedna vrst toga roda.

Glava malena; sprednje noge nerazvite kod mužkarca, kod ženke podpuno, nu manje su od srednjih noguh.

Vrst. Lucina L. Vesnačar.

Crnkast i crljeno-smedj, bielo i crljeno-žuto ljagast; okrajak crno-piknjast; rub crno-ljagast; spodnja stran žuto-smedja; na dolnjih krilih dva reda bielih ljagah; gusenica živi na Primula veris i acaulis (Vesnača); svib. lip. Okolo Maksimira. Vodn.

Rod 12. Apatura F. Ladari.

Leptiri oveći; pipala tanko kijačasta, na kraju naduta; ticala kratka, sa prionutimi ljuskami i vlasmi na dolnjem srhu; noge nepodpune; ličinke vise; gusenice gladke, u sredini udebljane, glava i rep razkoljen.

Digitized by Google

Vrst 1. A. Iris F. Dûga.

Smedj; mužkarac sjaje na modro, krila bielo- i crno-ljagasta; rub biel crno-piknjast, na dolnjih krilih crne piknje narančasto-okružene; spodnja strana modrasta, žutkasta i crljeno-smedja i biela; gusenica žuto-zelena, o tragu šiljasta, razkoljena; na glavi dva razgranjena rožića; živi na Salix capraea; (mačkovina) ličinka žutkasta, previnuta, glavasta; srp. kol. Okolo Zagreba u gori. Geig.

Vrst 2. A. Ilia F. Topolar.

Crljeno-smedj i modar; boje prelieva; bielo i narančasto ljagast; okolo tiela vlasnat; gusenica prijašnjoj slična; živi na topoli; srp. kolov. U ravnicah okolo Save. Geig.

Rod 13. Limenitis F. Cestari.

Srednje veličine, noge nepodpune; pipala udebljana, ticala vlasnata; gusenica trepavičasto-čepasta, il trnasta, ličinka grbava.

Vrst 1. L. Populi F. Trepeljčar.

Škuro-crljeno-smedj, zelenkast, modro siv; krila sivo-žilasta, bielo i narančasto-ljagasta; dolnja krila crljeno-žuta i modrasto-zelenožuta, bielo ljagasta; glava gusenice razkoljena crljeno-smedja i crna; tri prva i tri zadnja kolobara zatim peti i sedmi bliedo-zelenkasto-žuti, drugi ljubičasti, bielo-ljagasti; kolobari čepasti, vlasnati; živi na populus tremula (trepeljka); ličinka žuta crno-piknjasta; ima dvie grbice; svib. srp. Okolo Zagreba u gori. Vodn.

Vrst 2. L. Camilla F. Kozolistar.

Tielo i gornja krila modro-crna, bielo-ljagasta, modro-piknjasta sa okastimi kolobari; dolnja strana žuto-crljena, bielo-ljagasta; na dolnjih krilih prema tielu modrasta; gusenica zelena, crljeno-vlasnata, čepasta, na strani bielo-striekana; glava crljena, razkoljena; živi na Loniceri; (kozolist) ličinka velika, smedja, šiljasta, grbasta; glava dvočepasta; lip. srp. Okolo Maximira u šumah.

Vrst 3. L. Sybilla F. Zimorodkar.

Mužkarac smedje il modro-crn; ženka škuro crljenkasto-smedja; često na dolnjih krilih crljeno-ljagasta; sva krila bielo-vrpčasta u sredini sa nekoliko ljagah; gusenica zelena, zdola biela, glava i trnovi crljeni; živi takodjer na Loniceri; ličinka jasno-smedja, sa nekoliko zlatastih striekah; na hrbtu i na glavi dvie grbice, te naliči zečjoj glavi. lip. srp. Okolo Maksimira u šumah.

Vrst 4. L. Lucilla. F. Suručar.

Škuro-smedj, prieko krilah biela vrpca, neuredna; okrajci verugani, bieli; na gornjih krilih više bielih ljagah; na rubu dolnjih krilah dva reda crnih pjegah; dolnja strana bakrenasta bielo zarub-

Digitized by Google

ljena; gusenica živi na Spiraei (suručica); lip. srp. Okolo Zagreba i Maximira.

Vrst 5. L. Aceris. F. Javoraš.

Škuro-smedj sa bielim okrajkom, bielimi ljagami i vrpci; dolnja stran hrdjasta; dolnja krila većma ljagasta nego gornja. Srp. kol. Okolo Zagreba i Maximira.

Rod 14. Vanessa F. Čeznari.

Leptiri srednje veličine, prednje noge nepodpune, vunaste; pipala prstenasta, šiljasto-kijačasta; ticala tročlankasta, šiljasta, osovna; krila češće izrezana; gusenica trnovita; ličinka viseća.

Vrst 1. V. Levana. F. (Prorsa) Koprivar.

Smedjo-crn, bliedo-žuto vrpčast i ljagast; na stražnjih krilih žuto-prugast do sredine gornjih krilah; spodnja stran crljeno-smedja, na okrajku široko žuto-vrpčasta, priko sredine biela i crna vrpca; u ostalom žuto-mrežasta; na gornjih krilih nekoliko bielih piknjah, na dolnjih dvie jasnomodre; gusenica s prva crna, kašnje crljeno-smedja, zpoda narančasta, trnasta; živi na koprivi; ličinka jasno-smedja. lip. srp. Okolo Maksimira i u gori.

Vrst 2. V. C. album. F. Bieli C.

Krila nejednako izrezana, crno i bielo zarubljena i crno-ljagasta; dolnja strana smedje-siva, u sredini dolnjih krllah bieli C. gusenica smedje-žuta, o tragu škuro izrisana, trnovita; živi na hmelju, briestu, koprivi i ljeski; ličinka žutkasto-crljenkasta, žuto il bielo piknjasta; lip. ruj. Okolo Zagreba.

Vrst 3. V. Polychloros. F. Lisičar.

Krila zubasta; crljenkasta, žuto-smedja, crno-ljagasta i crno-tipkasta na gornjih krilih, na dolnjih spreda crna ljaga; rub crno-vrpčast, na dolnjih krilih izvana modro ograničen; podnja stran vodenasta, unutri škura, izvana jasna; na rubu zubasta siva vrpca; gusenica crnkasto-modra, smedje-trnovita, na hrbtu i na strani prugasta; živi na vrbi, trešnji i kruški; ličinka smedjasto-mesnata, žuto-piknjasta, šiljasto-grbasta; svib. kolov. Okolo Zagreba.

Vrst 4. V. Xanthomelas. O. Crnožutar.

Crno-žut sa nečistim žutim rubom; rub dvoredno smedje-ljagast; iznutra pred rubom crna vrpca, na dolnjih krilih modro-ljagast; zpreda velika crna ljaga, na gornjih krilih šest; izvanjska ljaga na polak biela; spodnja strana vodenasta, izvana modro-zubasta; gusenica crna, bielo striekana, smedje-trnasta, noge žuto-smedje; živi na vrbah; ličinka modro-obručasta, šiljasto-grbasta; lip. kolov. Okolo Zagreba u gori. Vodn.

Digitized by Google

Vrst 5. V. Urticae. F. Proljetnik.

Žuto-crljen; na prednjem okrajku i na rubovih žut; krila veliko-crno-ljagasta, okrajci crno-vrpčasti i modro-ljagasti; podnja strana siva, ponešto jasnije izšarana; gusenica žutkasta, siva, zeleno-siva il sasvim crna; živi na koprivi; ličinka crljeno-smedja, žuto piknjasta. lip. ruj. Okolo Zagreba.

Vrst 6. V. Jo. F. Pavac.

Krila izrezana; gornja svjetlo crljeno-smedja, kod sprednjih okrajakah žuto i crno pisana; dolnja krila škuro crljeno smedja, prema okrajku tmasta liepim crno i modro-ljagastim okom ukrašena; dolnja strana sivo-smedja; gusenica trnasta, crna, bielo piknjasta; živi na hmelju i koprivi; ličinka zeleno-žuta šiljasto-grbuljasta. svib. ruj. Okolo Zagreba.

Vrst 7. V. Antiopa. F. Crnoplašt.

Crljenkasto-baršunasto-crn, na prednjih okrajcih smedje-žut; krila šestero- i šiljasto-dronjava bliedo-žutom vrpcom zarubljena pred vrpcom crna, modro-piknjasta; podnja strana sivo-crna; na okrajcih vrpčasta i ponešto modro-ljagasta, gusenica škura, modro-crna, crljeno-ljagasta; živi na brezi, topolu i vrbah; ličinka sivo-smedja, crljeno-piknjasta. lip. kolov. U gorah i po ravnicah okolo Zagreba i Samobora. Gstätt. Vukot.

Vrst 8. V. Atalanta. F. Brojničar.

Leptir krasan; baršunasto-crn poprieko žarko-vrpčast; okrajci crni, bielo-ljagasti na ugljevih bielo- i modro-ljagasti; dolnja stran dolnjih krilah žarka, crno-ljagasta, kao sa brojevi 89 i 98 posuta; gusenica naliči prijašnjoj; živi na koprivah; lip. kolov. Okolo Zagreba obično.

Vrst 9. V. Cardui F. Stričar.

Vrlo šaren; crno, bielo, smedje i crljeno-žuto ljagast; na podnjoj strani još liepši; risarije tanano-mrežaste, okaste i prstenaste; gusenica sivo-žuta, trnasta; živi na stričku i koprivah; ličinka smedja sa žutimi piknjami. svib. kolov. Okolo Zagreba često.

Rod 15. Melitaea. Maltezci.

Crljeno-smedji crno-ljagasti; pipala tanka, kratko-kijačasta; ticala izpružena, vlasnata; prvi nožni pàr nepodpun; gusenica vlasnato-trnasta; ličinka viseća, uzljikasta.

Vrst 1. M. Cinxia. L. Kokar.

Narančasto-smedj, crno-ljagast, bielo i crno-kockasto-zarubljen; dolnja stran crljeno-žuta, crno-ljagasta i narančo smedje vrpčasta; gusenica siva, čepastimi vlasnatimi bielimi i žutimi trnovi oba-

Digitized by Google

suta; glava narančasta; živi na Myosotis, Veronica i Linaria; ličinka bliedo-zelena, crno-ljagasta i žuto-trnasta; lip. kolov. Okolo Zagreba u gori i u Maksimiru.

Vrst 2. M. Phoebe. F. Zečinar.

Crljeno-žut, crno-piknjast i popriečno prugast; gornja krila na dolnjem kraju blieda; dolnja krila bliedo-žuta, crno risana, sa dviema narančastima crno ograničenima vrpcama; gusenica siva, trnasta, crno-prugasta, i modro-piknjasta; živi na Verbascum i centaurea (zečina) ličinka žuto-smedja, crno-ljagasta i crljeno čvorasta. srp. Okolo Zagreba na livadah.

Vrst 3. M. Didyma. Esp. Terputar.

Živahno crljen; ženka bliedja; krila sa redomičnimi okrugljastimi ljagami; stražnja krila sumporo-žuta, crno-piknjasta, i crljeno-žuto dvo-vrpčasta; gusenica modrasta, žuto-trnasta i crno zarezana; živi na tèrputcu, (Plantago i Veronica); ličinka bielkasta crno i narančo-ljagasta; lip. kolov. Na livadah obično.

Vrst 4. M. Athalia. Bkh. Urodičar.

Crno-smedj; crljeno-žuto ljagast, sa bielo-crno-ljagastim rubom; podnja stran smedjasta, poprieko crno striekana; na dolnjih krilih jasnije vrpce ponješto ljagaste; gusenica crna, bielo-trnasta i piknjasta; živi na Plantago, i urodici (Melampyrum); ličinka smedjasta, crljeno-čvorasta; svib. kolov. Okolo Zagreba na livadah.

Rod 16. Argynnis F. Bisernjaci.

Leptiri srednje veličine, žuto-crljeni; pipala ponešto ljuskovita; ticala jajoliko, plosnato-kijačasta; prvi nožni pàr nepodpun; gusenica trnasta; ličinka viseća.

Vrst 1. A. Selene. F. Selene.

Narančo-smedj, crno-ljagast; bielo i crno-ljagasto-zarubljen; dolnja stran bliedo-žuta, smedje-žuta i hrdjasto-crljena; podnja stran na rubu redomice crno-piknjasta sa dvanajst srebernastih ljagah; sedam njih sačinjaju crnu vrpcu iznutra zubastu, dvie ljage su kod koriena a tri u srednjoj plošici; gusenica crna, na hrbtu jasno striekana i žuto-trnasta; živi na Viola canina (ljubici). Svib. kol. Okolo Maksimira na livadah.

Vrst 2. A. Euphrosine. L. Ljubičar.

Hrdjast, crno-ljagast i žilast; gornja krila prašnata; rubovi i pipala bielo i crno ljagasta; dolnja krila hrdjasto-crljena, sa devet srebernastih ljagah; gusenica crna, narančo-ljagasta, trnasta; živi na Viola sylvestris; svib. kol. Okolo Maximira po živicah i šumah.

Digitized by Google

Vrst 3. A. Latonia. L. Mačuhar.

Tielo škuro-smedje; krila smedjasta, žuto-crljena, posve crno-piknjasta, bielo zarubljena i crno okružena; dolnja stran bliedo žutkasto-smedja, sa biserastimi ljagami; gusenica crno-siva, na hrbtu bielo-striekana sa dviema postranima prugama; crljeno-trnasta; živi na Viola tricolor (mačuhici) — na djetelini; ličinka spreda crnkasto siva, straga jasno-smedja; lip. kol. Okolo Maksimira. Apeld.

Vrst 4. A. Aglaja. L. Aglaja.

Tielo i krila žuto-crljena, crno-pisana i ljagasta, nalik na godišnje brojeve 1576, 1556, 1538, 1516, il 1518; spodnja stran bliedja, bliedo-žuta, bliedo-zelenkasta, biserasto-ljagasta; gusenica sivo-crna, narančno-piknjasta, spoda žutkasta, dugo trnasta; živi na ljubicah; ličinka crljeno-smedja; lip. kolov. U gori okolo Zagreba. Vorm.

Vrst 5. A. Niobe. L. Mirisar.

Gornja krila crno-prugasta, dolnja stran žutkasta, unutra hrdjasto-smedja, srebernasto-ljagasta, crno-prekinuto-vrpčasta, o tragu smedjasto i bielo-piknjasta; gusenica smedja, bielo-trnasta, ljagasta i po hrbtu striekana; živi na žutoj ljubici, mirisavki; ličinka crljeno-smedja, žuto-piknjasta. srp. kolov. U gorah. Gstätt.

Vrst 6. A. Adippe. F. Adipa.

Crljeno-smedj, krila na dnu crno-prašna i crno-ljagasta; rubovi žuti, crno-ljagasti; zpodnja stran crljeno-žuta; dolnja krila na ugljevih bliedo-žuta, srebernasto-ljagasta, gornja pako crno-ljagasta; gusenica smedje-siva, na hrbtu bielo-prekinuto-striekana, poprieko crno-prugasta i jasno trnasta; živi na ljubicah; ličinka smedje-siva, sreberno-ljagasta; srp .kolov. Okolo Zagreba po gorah. Gstätt.

Vrst 7. A. Paphia. L. Medičar.

Gornja krila doli smedjasta, zeleno i crno ljagasta; dolnja modro-zelena, srebernasto-vrpčasta i prstenasta; gusenica žuto-smedja, škuro-striekana, zdola žuta; živi na ljubici i mediču (lamium); ličinka siljasto-grbasta, siva i žutkasta; srp. kolov. Okolo Zagreba u gori, po šumah i živicah do ravnice.

Vrst 8. A. Pandora. F. Pandora.

Prednji okrajci gornjih krilah jasno žuti, drugi dio sivo-zelenkast; dolnja krila zelena, prieko sredine vrpčasta; dolnja stran žuto i zeleno ljagasta, po sredini biserasto-vrpčasta; gusenica crljena, crno-ljagasta; živi na ljubici mačuhici (Viola tricolor); ličinka siljasto-grbasta, srebreno-ljagasta. srp. kolov. Okolo Zagreba u gori. Vodn.

Vrst 9. A. Laodice. Pall. Laodice.

Smedje-žut, krila crno i ljagasto zarubljena, spreda i na uglu gornjih krilah biela ljaga, nu samo na ženki; dolnja strana tamno

Digitized by Google

žuta, na gornjih krilih crno-ljagasta i sa jednim redom bielih tipkah; na dolnjih krilih sreberno i ljagasto-prugasta, unutarnji dio zelenkasto-zlatast, izvanski crljeno-smedj i ljubičast. O životu gusenice i ličinke još se nezna. Okolo Zagreba u gori. Vorm.

Rod 17. Melanargia. Crnošarci.

Prednjih noguh nejma; gusenice šestnajst nožne; repom dvošiljkastim, crno-ljagaste; ličinke viseće.

Vrst. M. Lachesis. O. Lachesis.

Žutkasto-biel; bielo i crno ljagast; dolnja krila doli bliedo-žuta, sa nekoliko očnih kolobarah; gusenica vlasnata, zeleno-žuta; glava crljenkasta; živi na djetelini; medjutim se o životu još sigurno nezna. Okolo Zagreba i Suseda. Gstätt.

Rod 18. Erebia. Tamnari.

Srednje veličine; krila okrugljasta; škuro smedja il smedje-crna; crno-vrpčasta, često okasta sa bielom piknjom u sredini.

Vrst 1. E. Medusa. W. V. Ivičar.

Škuro-smedj, bliedje zarubljen; gornja krila vele-crno žuto-ljagasta, bielo-okasta; s jednim okom bez biele piknje, izza njega na žutih ljagah dvie oči; na dolnjih krilih istovetnih pet očih; gusenica jasno-zelena, bielo striekana, fino vlasnata; živi na travi ivačici (digitaria); svib. lip. Okolo Zagreba po šumskim putima. Geig.

Vrst 2. E. Aethiops. E. Crnac.

Crno-smedj; dolnja krila zubasta, narančo-smedjasto zarubljena; gori tri, doli četiri oka sa bielimi piknjami; gusenica žuto-siva, bielo striekana i smedje-ljagasta; živi na travah. Okolo Zagreba na livadah.

Vrst 3. E. Ligea. L. Vodenar.

Crno-smedj, na strani obijuh krilah tri četiri oka u sredini bielo-piknjasta; rubovi krilni bieli, smedje-ljagasti; gusenica zelena na hrbtu crno-striekana i bielo-prugasta; živi na travah; lip. srp. Okolo Zagreba u gori.

Vrst 4. E. Nerine. Tr. Pomorac.

Crno-smedj; ženka bliedja; krila ženkina hrdjasto-mužkarčeva crljenkasto-smedje okružena; mužkarac nejma stražnje oko na gornjem krilu, na dolnjem pako tri, četiri oka i vrpcu ljagastu. srp. kolov. Okolo Zagreba u Tuškancu i u gori.

Vrst 5. E. Stygne O. Tugomir.

Crno-smedj; gornja krila tri- četiri-okasta, dolnja tri do pet-okasta; spodnja stran bliedja; srp. kol. U Tuškancu i u gori.

Digitized by Google

Gusenice i ličinke ovih vrstih vrlo su si nalične mal da ne istovetne; medjutim su još slabo poznate.

Rod 19. Satyrus. Satyri.

Veliki i srednje veliki leptiri; krila zubasta crno-smedja, jasnovrpčasta; dolnja mramorasta.

Vrst 1. S. Alcyone. W. V. Smrekar.

Škuro-smedj; krila bielo zarubljena; naliči sliedećemu. Okolo Maksimira.

Vrst 2. S. Hermione. L. Hermione.

Škuro-smedj; dolnja krila zubasta, bielo i crno-ljagasto zarubljena; na okrajcih bielo žutkasta vrpca; od gornjih krilah svako dvookasto, dolnja s jednim okom; zpodnja stran vodenasta; gusenica crljeno-siva, na hrbtu crno-prugasta; glava žuta; živi na hrašću; ličinka škuro-smedja; srp. kol. Okolo Zagreba u gori. Geig.

Vrst 3. S. Semele. L. Busikar.

Škuro-smedj; rub biel, smedje-ljagast, sa vrpcom bliedo-žutom, gori dva, doli jedno oko u sredini bielo-piknjasto; dolnja stran krilah hrdjasta; dolnja krila poprieko bielo-zubasto-prugasta, i mramorasta; gusenica bielo-žuta, smedje striekana; živi na busiki, (Aïra) srp. kol. ruj. U gori i Maximiru.

Vrst 4. S. Briseis. L. Vještičar.

Škuro-smedj, krila bielo i smedjasto-zarubljena; prieko krilah bielo žutkasta vrpca na gornjih krilih prekinuta, sa dva velika crna oka; ženka ima u sredini očih biele piknje; dolnja stran vodenasta, sivkasta; živi u ljetu po stienah i kamenju. srp. kol. Okolo Samobora. Vorm.

Rod 20. Pararge Herr. Sch. Pararge.

Leptiri srednje veličine, krilni okrajci zubasti i ljagasto resasti; smedje-žuti il smedji, škuro striekani i mnogo-okasti.

Vrst 1. P. Maera. L. Ječmar.

Sivo-smedj, žuto ljagasto-vrpčast, na obiuh krilih bielo zarubljen; na dolnjih krilih tri crne oči bielo piknjaste, na gornjih po jedno oko oveće; dolnja stran smedje siva, vodenasta, na stražnjih krilih šest očih, sve su žuto okružene; gusenica zelena, bielo vlasnata i striekana; živi na travah osobito na ječmu (hordemu); ličinka siva; srp. kol. Okolo Zagreba na šumskih putevih.

Vrst 2. P. Hiera. O. Hiera.

Škuro smedje-siv škuro striekan, krila nezubasta; sgora crljenožuta vrpca sa crnim okom bielo piknjastim, doli pet očih, tri srednje

Digitized by Google

spojene; dolnja stran siva, gori jedno veliko, doli šest manjih očih i dvie zubovite strieke. Za gusenicu se nežna. srp. kol. U gori kod Samobora. Vorm.

Vrst 3. P. Megaera. L. Vlasnar.

Smedj, crljeno-žuto-ljagast; na gornjih krilih jedno oko crno-bielo piknjasto, na dolnjih četiri manje očice; stražnje oko dvo-struko; gusenica skurje modro-zeleno striekana; živi na vlasnači, (Poa); ličinka na glavi dvošiljasta; ženka zelena, mužka crna. svib. kol. Okolo Zagreba obično.

Vrst 4. P. Egeria. L. Lugar.

Krila sivo-smedja; sva četiri žuto-ljagasta i okasta; dolnja stran žuto i smedje-crljeno pisana jednoočna na prednjih krilih; gusenica zelena, bielo-striekana; živi na piriki; ličinka zelena, il sivo-žuta. svib. kol. Po šumah obljetava; vrlo običan.

Rod 21. Epinephele. Herr. Sch. Rebraši.

Srednje veličine il maleni leptiri; krila okrugljasta; prednja krila naduto dvo-rebrasta, smedja, crljeno-žuta; pipala kratka i tanka.

Vrst 1. E. Janira. L. Travar.

Sivo-smedj; na gornjih krilih crno oko žuto okruženo, u sredini bielo-piknjasto; kod ženke veće; na dolnjoj strani gornja krila narančasta, prema okrajku žuto-smedja; dolnja krila hrdjasta, vo-denasta sa jasnom vrpcom; gusenica zelena, ponešto vlasnata bielo striekana; živi na travah; ličinka žuto zelena, crno-striekana; lip. kol. Okolo Zagreba svigdje.

Vrst 2. E. Tithonus. L. Tithon.

Na dolnjih krilih često jednookast; rubovi bieli; dolnja krila osim toga smedje vodenasta, jasno-vrpčasta; u vrpci dvie do pet očih; gusenica sivo-zelena, crljeno i bielo striekana; živi na vlas-načи (Poa); ličinka siva, ugljasta; svib. lip. Okolo Zagreba običan.

Vrst 3. E. Hyperanthus. L. Prosenar.

Smedj, na svakom krilu žuto oko; rubovi bieli; dolnja stran dolnjih krilah pet okasta; gusenica žutkasta, kašnje crljenkasta, na hrbtu škuro-prugasta; živi na prosi i kiselici; ličinka bliedo-žuta; srp. kol. Okolo Zagreba na šumskih putevih.

Vrst 4. E. Pamphilus. L. Zvoničar.

Smedje žut; dolnja krila otragu škurja, bielo-piknjasta; gusenica zelena, škurje striekana, živi na Melica (zvonika, trava) svib. ruj. Okolo Zagreba svigdje.

Digitized by Google

Vrst 5. E. Arcania. L. Trepavičar.

Gornja krila smedje-žuta, crno zarubljena; dolnja krila gori crno-smedja u sriedini bliedja, doli žuto-smedja sa širokom bielom vrpcom; oči crne bielo-piknjaste, žuto okružene; pred rubom debela olovnasta strieka; gusenica zelena, škuro striekana na hrbtu a bielo na strani, prieko nogah pako žuta; živi na zvoniki Campanula; ličinka zelena, na stražnjem tielu crljena; lip. srp. Okolo Maksimira pokraj šumah.

Rod 22. Spilothyrus St. Pećinari.

Značaj roda može se iz vrstih razabrati.

Vrst 1. Sp. Alceae. St. Sljezar.

Zeleno-žut; krila crno-troljagasta; na gornjem okrajku sivo-biela prozračna ljagica; u sredini četiri sivo-biele striekice; dolnja krila crno-ljagasta, jako zubasta; vrpce bielo-sivkasto-resaste; dolnja stran smedje-siva, tielo gori zeleno-crno, na dolnjem kraju sivo; gusenica pepeonasta, žuto-ljagasta; glava crna; živi na sljezu; ličinka crljeno-smedja. srp. kol. Okolo Zagreba u ravnicah.

Vrst 2. Sp. Altheae. Hb. Pahuljar.

Krila zelenkasta; mužkarac ima na dolnjoj strani gornjih krilah vlasnatu pahuljicu. Gusenica nepoznata; srp. kol. Okolo Zagreba.

Rod 23. Syrichtus. Boisd. Zujari.

Leptiri škuri, bielo-ljagičasti; stražnja krila nezubasta, resasta; težko se dadu razpoznati.

Vrst 1. S. Alveus. Krestušar.

Smedje crn, bielo-ljagast; gornja krila doli siva; dolnja krila zelena, okolo rubovah bielkasta; rese na stražnjih krilih crno-ljagaste; gusenica crljeno-siva i striekana; živi na Polygali (Krestušica); srp. kol. Na livadah, obično.

Vrst 2. S. Sao. H. Malinar.

Crno-smedj, bielo-ljagast; rubovi bielo i crno-ljagasti; prema gornjim okrajkom žut; gornja krila doli siva; dolnja krila hrdjasto-crljena, bielo-ljagasta; gusenica nepoznata; sluti se, da živi na malinah, il sljezu. srp. kol. Okolo Zagreba, često.

Vrst 3. S. Orbifer. St. Koturaš.

Crno-smedj, prelieva se na mjedasto; na okrajcih tanana vrpca bielo-ljagasta; zpodnja stran blieda; rese uzke. Gusenica nepoznata. srp. kol. Na livadah okolo Zagreba.

Digitized by Google

Rod 24. Hesperia. Boisd. Sumračnjaci.

Glava debela, širja nego prsi; pipala dugo-kijačasta; ticala vlasnata; prednja krila u počinku uzdignuta, stražnja razapeta.

Vrst 1. H. Sylvanus. F. Dubravar.

Žut, na okrajcih žuto-smedj; tielo crno, žuto-vlasnato sa crnom črknjom na gornjih krilih; zpodnja stran žuta, sa bliedo-smedjimi ljagami; gusenica zeleno-siva; živi na šumskih travah. lip. srp. Na šumskih livadah. Gstätt.

Vrst 2. H. Comma. L. Crknjar.

Žuto-smedj, na gornjih krilih jasno-ljagast i škurom črknjom označen; spodnja stran gornjih krilah jasno-smedja sa zelenim šiljkom, i bielimi ljagami; ženka je škurja; gusenica zelenkasta; živi na Coronilla. Srp. kol. Na livadah vrlo često.

Vrst 3. H. Actaeon. E. Srnica.

Tielo jasno-smedje; krila žuto-smedja, žutkasto-kockasta; zpodnja stran gornjih krilah zlatno-žuta sa pet okrugljih bielih ljagah. Gusenica nepoznata. lip. srp. Kod staroga grada u Susedu. Vorm.

Vrst 4. H. Lineola. O. Striekičar.

Žut bez ljagah; mužkarca tielo crnije, na gornjoj strani gornjih krilah ima finu crnu strieku, koju ženka nejma. Gusenica jasno-zelena, škuro-striekana; živi na travah; ličinka zeleno-žuta. srp. kol. Okolo Suseda po živicah i grmju. Vorm.

Rod 25. Cyclopides. Hb. Kovači.

Tielo vitko, tanko, dulje nego stražnja krila, velika inače i široka; u počinku nadignuta; ticala kratko i nagnuto člankasta.

C. Morpheus. Staud. Sanjar.

Tielo smedje, na stranah žuto; krila škuro-smedja, žuto pisana; dolnja krila zpoda smedjasto-žuta, sa velikimi dugoljastimi bielimi crno zakruženimi ljagami; gusenica sivo-bielo i škurje striekana; živi na bilju barastom i močvarastom; lip. srp. pod večer obljetava. U ravnicah okolo Zagreba. Gstätt.

Rod 26. Carterocephalus. Led. Debeloglavci.

Tielo nespretno; ticala na kraju prignuta; krila srednje veličine, crna, žuto-ljagasta, il žuta crno-ljagasta, u počinku nadignuta.

C. Palaemon. Staud. Ronilac.

Škuro-smedj, žuto-ljagast i žutorub; dolnja stran hrdjasto-žuta, bliedje ljagasta; gusenica smedja, žuto striekana, glava crna, sa narančastim prstenom na vratu; živi na tèrputcu; svib. Na livadah okolo Maksimira.

Digitized by Google

PLEME II. HETEROCERA. STAUD. RAZNOROŽCI. (MRAČNJACI).

Pleme označuje se time, što ima pipala i rožke različite od prijašnjega plemena; naziv danovci i mračnjaci. što bi prviji, tobož ljetali danju a potonji noćju nije opravdan niti karakterističan, jer ima jednih i drugih, koji ljetaju sad po danu sad po noći.

Rod 1. Acherontia O. Veleglavci.

Nespretni leptiri; glava i oči velike, tielo o tragu tupo; ticala kratka vlasnata, rilac kratak; pipala debela, kvakasta, vlasnata; gusenice gladke na repu rožaste; pretvaraju se u zemlji.

Vrst Ach. Atropos O. Smrtoglavac.

Najveći naših leptirah; sprednja krila i sprednje tielo modro sivo il crno-sivo, uglasto žuto striekano, nu i hrdjasto ljagasto; na prvom štitu hrdjasto-žuto-pisan poput lubanje; priko hrbta modro-siva pruga; tielo popriečno crno-prugasto; u ostalom tielo i dolnja krila narančasta, dvovrpčasta; smrtnjak zuji, kad ljeće a rado ide na svieću; gusenica žuta, zeleno pisana, po hrbtu modro-vrpčasta, na repu kvakasto-rožasta; živi na korunu, kužnjaku i jasminu; ličinka škuro crljeno-smedja; rujna; okolo Zagreba češće.

Rod 2. Sphinx. L. Prhavci.

Veliki, vitki po mraku ljetajući leptiri; gornja krila i tielo šiljasto; glava, oči i ticala velika, debela, vlasnata; rilac dug; pipala rovašasta, kvakasta; gusenica gladka, rep rožast; zapredak slab.

Vrst 1. S. Convolvuli L. Slakar.

Leptir siv i bliedo-smedj, priko gornjih krilah uglasto-prugast; dolnja krila crno-smedje četvero vrpčasta; sprednje i stražnje tielo u sredini pepeonasto, ovo crljeno i crno-prstenasto; gusenica smedja il zelena; živi na slaku; ličinka crljeno-smedja; svib. ruj. Okolo Zagreba, nu dosti riedko. Vorm.

Vrst 2. S Ligustri. L. Zimolezinar.

Sprednja krila i sprednje tielo smedje-sivo; dolnja krila i stražnje tielo crljeno; prvija crno-smedje tro-vrpćasta, potonja crno-prstenasta; u sredini uzduž jasno-smedje prugasta; gusenica zelena, na stranah bielo i crljeno-striekana, bielo-piknjasta; živi na zimolezini i bazgu (ligustrum i sambucus); ličinka velika, škuro-crljeno-smedja. Svib. kol. Okolo Zagreba nu, riedje. Gstätt.

Vrst 3. S. Pinastri. L. Jelvar.

Smedjasto-siv, na tielu bielo i crno-prstenast; sjedi po danu na smrekvah i jelah; gusenica bielkasta il sivo-zelena, po hrbtu crljeno-vrpčasta; ličinka škura, smedje-crljena. Svib. kol. Okolo Zagreba jako riedka. Gstätt.

Digitized by Google

Vrst 4. S. Vespertilio E. Šišmičar.

Tielo i krila siva; gornja krila crno-sivkasto-vrpčasta; na stražnjem tielu tri biele ljage crno-ograničene; dolnja krila smedjasto-ružična na podini crna; rubovi crno vrpčasti; gusenica smedja, škuro-piknjasta, na stranah crljeno-ljagasta; živi na Epilobium rosmarinifolium; (Vrbolika). Svib. lip. Okolo Zagreba i Suseda, riedko. Vukot.

Vrst 5. S. Galii F. Brošikar.

Tielo oliko-zeleno, u sriedini crno-prstenasto i bielo ljagasto; dolnja krila crljenkasta, smedje-žuta, pred okrajkom i na dnu crno-vrpčasta, medju vrpcami biela crljeno-zakružena ljaga; gornja krila smedje-žuta, uzduž na oliko-zeleno i smedje razdieljena; gusenica žuto-zelena, crljeno rožasta, po hrbtu žuto-vrpčasta; živi na bročiki (galium); ličinka zelena. Svib. lip. Okolo Zagreba, često.

Vrst 6. S. Euphorbiae O. Mliečikar.

Tielo oliko-zeleno, glava i hrbat bielo il žutkasto završen; na stražnjem tielu bielo-ljagast, na prednjih kolobarih bielo i crno i crno ljagast; unutarnja polovica gornjih krilah mesnasta, dolnja polovica olikasto-ljagasta: okrajak sivkasto-mesnast; dolnja krila na podini crna, tada su tri vrpce: prva ružičasta, druga crna, treća mesnasta; gusenica crna, crljeno i bielo ljagasta; živi na mliečiki (euphorbia); ličinka crljenkasto žuto-smedja; rep šiljast. Svib. ruj. Okolo Zagreba na cvietu mliečike, obično.

Vrst 7. S. Lineata O. Vinikar.

Oliko-smedj, glava i hrbat bielo završeni; pipala crnkasta bielo-rtasta; četiri kolobara na stranah biela; okrajci bielo i crno kockasti; gornja krila oliko-smedja, bielo-vrpčasta sa sivo-smedjim okrajkom, bielimi striekami i trouglastom ljagom; dolnja krila ružičasta, gornji okrajak biel, stražnji siv, spreda crna vrpca, na podini širja; gusenica zelena, žuto-piknjasta, po hrbtu ružičasto striekana crno i ružasto-ljagasta; živi na vinskoj lozi. Svib. ruj. Mnogo riedji od prijašnjega. Vodn.

Vrst 8. S. Celerio O. Lozar.

Tielo i gornja krila šiljasta, smedj, jasno pisan i bielo striekan; dolnja krila crljena crno-pisana; gusenica zeleno-žuta, crno pisana; dugo-rožasta; živi na lozi vinskoj; svib. kol. Okolo Zagreba jako riedko. Vodn.

Vrst 9. S. Elpenor O. Slonar.

Vrlo naličan sliedećemu, samo što je na podini dolnjih krilah crno-ljagast; gusenica žuto-smedja, sa kolobarima i crnimi očima, u sredini bielo-piknjastima; živi na Vrboliki (Epilobium); ličinka žuto-smedja il crna; svib. kol. Okolo Zagreba jako riedko. Gstätt.

Digitized by Google

Vrst 10. S. Porcellus O. Zlolepar.

Ružičast, ljubičasto i olikasto-šaren; gusenica smedja; živi na vrboliki i vinskoj lozi i neticaljki (Balsamine). Ličinka smedja, gori crnkasta. Svib. kol. Okolo Zagreba; češće.

Vrst 11. S. Nerii O. Zlolepar.

Tielo zeleno, gornja stran štitkašta, bielo crtana; gornja krila zelena; bielo, crno i ružasto šarena; dolnja zelena, sivkasto, bielo i crnkasto pisana; gusenica zelena, bielo-piknjasta, na strani žutkasta; oči modre, rep rožast prignut; živi na Nerium Oleander; (zlolepini) ličinka smedja, crno-ljagasta i piknjasta. U Zagreba na Oleandrih sve većma se pomnožava. Vorm.

Rod 3. Smerinthus Latr. Noćnjaci.

Leptiri oveliki, tielo jednomanjasto; kod mužkaracah osovno; jako vlasnato; na stražnjem tielu busasto; gornja krila izrezana; glava i ticala malena; pipala pilasta, kvakasto-šiljasta; rilac kratak; krila u počinku razastrta; sisa sjedečki, obljetava po noći; gusenice sivo-zelene.

Vrst 1. S. Tiliae L. Lipar.

Gornja krila jako izrezana; dolnja krila cimetasto-smedja; rep šiljast; tielo i gornja krila bielo-zelena, olikasta i crljeno-pisana; gusenica zelena, zpoda crljenkasta; živi na lipi; ličinka smedja; svib. lip. Okolo Zagreba često.

Vrst 2. S. Quercus. W. V. Hrastar.

Smedje-žut, smedje i crljeno pisan, vrpčast i striekan; mužkarac bliedji; pipala pilasta, na dolnjih krilih crljeno-smedje pisan, na gornjih črno-ljagast; gusenica modro-rožasta, poprieko žutkasto-bielo striekana; živi na hrastu; ličinka smedja; svib. lip. Okolo Zagreba.

Vrst 3. S. Ocellatus O. Očinar.

Gornja krila crljeno-siva, prostorkasta razdieljena; stražnje tielo ima četvorastu ljagu crljeno-smedju; dolnja krila bliedo-crljena; na stražnjem okrajku mokro-crno zakruženo oko; gusenica zeleno-žuta; živi na vrbah, jabukah, trnuli i lipi; svib. lip. Okolo Zagreba nije riedak.

Vrst 4. S. Populi L. Zubar.

Siv, smedje žuto-žilast; ženka crljeno-siva, na dolnjih krilih velika, cimetasto-smedja kosmata ljaga; sva krila zubasta; gusenica modro-zelena, modro-rožkasta; na stranah žutkasto-vrpčasta; živi na topoli i vrbah; ličinka crljeno-smedja, zdola modro-crna. Svib. lip. Okolo Zagreba. Geig.

Digitized by Google

Rod 4. Pterogon. Boisd. Vunaši.

Tielo gusto vunasto, krila izrezana.

Vrst. P Proserpinae F. Vrboličar.

Gornja krila zelena; dolnja žuta, crno zarubljena; gusenica žutkasto-zelena, crno-ljagasta, po hrbtu smedjasto-mrežasta; glava zelena, sa žutom štitkom; živi na vrboliki (Epolobium, ne na Oenotheri). Svib. lip. Lieta po mraku, nu i po bielom danu u sunčanoj žegi; okolo Zagreba često.

Rod 5. Macroglossa. O. Jezičari.

Leptiri srednje veličine; jako brzo ljetaju; glava krupna; rilac dug, kvakast; pipala debela, kijačasta; ticala tupa, vlasnata; na stražnjem tielu vlasnati bus.

Vrst 1. M. Stellatarum L. Zviezdar.

Tielo i gornja krila crljeno-smedja; dolnja narančo smedja; rep crn; gusenica crljenkasto-smedja il žuto-zelena, bielo-piknjasta; živi na bročiki; ličinka zelenkasta, kašnje smedja; svib. ruj. Okolo Zagreba, obično.

Vrst 2. M. Bombyliformis. O. Kušar.

Oliko-zelen, krilni rubovi smedje-crljeni; treći i četvrti kolobar na tielu smedje-crljen, peti i šesti zelenkasto-žut; gusenica jasnozelena, na hrbtu bielkasto-šarena, na stranah žuto-striekana; živi na kozolistu; leptir obljetava po kušu (Salvia); ličinka škura; svib. lip. Okolo Maximira. Apeld.

Vrst 3. M. Fuciformis. L. Dronjar.

Krila smedje-crno zarubljena; treći i četvrti kolobar crn, peti i šesti narančast; gusenica modro zelena, bielo striekana, živi na pržnici (Scabiosa) svib. lip. Okolo Zagreba. Vorm.

Vrst 4. M. Croatica. E. Hrvat.

Glava, hrbat i dva prva kolobara na tielu zelena, dva sliednja i zadnji crljeno-smedja, medjutonja dva zeleno-žuta, na stranah kolobari bieli; bus na zadku crn i žut; gornja krila zelena, sprednji okrajak i rub crljeno-smedj; dolnja krila hrdjasto-smedja, noge biele; gusenica živi na prženicah. Lip. kol. U južnih stranah Hrvatske. Apeld.

Rod 6. Trochilium Scop. Ptičice.

Pipala udebljana, na šiljku kitasto-vlasnata; tielo debelo, osoliko (wespenartig), ticala jaka, kosmata; mjesto riljca dvie mekane kikice; gusjenica živi na drveću.

Digitized by Google

Vrst. T. Apiforme. H. Pčeličar.

Tielo debelo, crno, o tragu žuto, crno-prstenasto; prvi i peti prsten (kolobar) crn; glava i pleća žuta; krila staklenasta, smedje zarubljena; gusenica bielkasta, žuto-vlasnata; glava škuro-smedja; živi na topolah; ličinka škuro-smedja; lip. srp. Okolo Maksimira na topolih.

Rod 7. Sesia. Lasp. Prozračnica

Krila duga, zakružena, prozračna; noge velike, trnovite; stražnje dulje: pipala nitasta kijačasta, kistasta; oči velike, uz to paoči; rilac rožast, savit; gusenice su vlasnate; vrat štitkast.

Vrst 1. S. Tabuniformis Bkh. Muholikar.

Tielo crno, na hrbtu žuto-tipkasto; ovratak i kolobari žuti; gornja krila i rubovi na dolnjih staklenastih krilih smedji; gusenica živi na crnom topolu; lip. ruj. Okolo Maksimira.

Vrst 2. S. Spheciformis W. V. Osolikar.

Vrat žut, na tielu dva žuta kolobara; vlasnati bus na zadku crno-modar; gusenica živi na brezi i jalši. Svib. lip. Okolo Maksimira.

Vrst 3. S. Cephiformis O. Borovičar.

Krila staklenasta; gornja krila na okrajku i rubu crna, vrpčasta, žuto-prašna; tielo modro-crno, pleća žuto-zarubljena; na stražnjem tielu tri žuta kolobara. Gusenica živi na jeli i boru; lip. U Maksimiru i gori Zagrebačkoj.

Vrst 4. S. Tipuliformis L. Grozdičar.

Krila žuto zarubljena; tielo bez žutih kolobarah; inače nalik prijašnjemu; gusenica biela, na hrbtu škuro striekana, glava smedja, vratni štit razdieljen; živi na grozdiću. Svib. srp. U Maksimiru i u gori.

Vrst 5. S. Scoliaeformis Bkh. Grbuljar.

Krila staklenasta, smedje-sivo zarubljena; gornja u sredini crnoljagasta, okrajci crno-modri; tielo crno-modro sa narančastim busom na zadku, pleća žuto-zarubljena i zuto-dvoprstenasta; gusenica živi na brezovini; svib. lip. U Maksimiru, osamljen, poredje. Vodn.

Vrst 6. S. Culiciformis L. Pužoličar.

Tielo i noge crno-modre; stražnje tielo crljeno-žuto opasano, stopala žuta; krila staklenasta; gornja na okrajcih i u sredini crna; na izvan crljeno-žuto zarubljena; gusenica živi na sljivah i jabukah; svib. lip. Okolo Zagreba na cvieću.

Digitized by Google

Vrst 7. S. Ichneumoniformis W. V. Prženičar.

Gornja krila prozračna, okrajci škuro-smedji, u sredini škuro-smedja ljaga crljeno-žuto ograničena; dolnja krila staklenasta; škuro-smedje zarubljena; tielo crno, vrat, plečni rubovi i kolobari na tielu žuti. Gusenica živi u bukovoj kori; leptir na prženici (Scabiosa); lip. srp. Okolo Zagreba na livadah.

Vrst 8. S. Masariformis O. Šljukar.

Glava, tri strieke na hrbtu i noge žute, dva stražnja para crno pisana; tielo do polovice škuro-smedje, žuto i bielo šareno; gornja krila na dva polja, dolnja smedje zarubljena, oba staklenasta; okolo Zagreba na livadah. Gusenice nepoznate.

Vrst 9. S. Leucopsiformis E. Ikuraš.

Tielo i noge crne, bielo pisane; krilni rubovi smedji; dolnja krila staklenasta; gornja crno-smedja sa dvima staklastima ljagama; gusenica živi na korienju mliečikah. Kol. ruj. Okolo Zagreba na livadah

Rod 8. Bembecia Hw. Mješutari.

Pipala nitasta, kod mužkaracah češljasta; ticala maleno sćetkasto-vlasnata; krila uzka; tielo pridebelo; gusenice jednoljetne.

Vrst. B. Hylaeiformis Lasp. Stabljičar.

Gornja krila ružičasta, sa dvima prozračnima i dvima škuro-smedjima ljagama, dolnja krila staklasta, smedje zarubljeza; tielo crno, žuto prstenasto; gusenica bielkasta, glava smedje-žuta; živi na stabalju malinah; ličinka jasno-smedja. Kol. U gorah.

Rod 9. Thyrididae Hufg. Titrači.

Maleni, jaki leptiri, debelo-riljasti, ticala kosmata, pipala vretenasta, kod mužkaracah rovašasta; nestalni, vazda titraju od cvieta do cvieta; noge ostrugaste; gusenice živu u stabljikah bilja; leptir lieta po sunčanoj žegi.

Vrst. Th. Fenestrella F. Obločar.

Tielo sivo, bielo dvo-prstenasto; krila narančo-smedja, crno-smedje striekana; na svakom krilu dvie staklaste ljage; mužkarac sa crnim busom na zadku; noge smedje, stopala bielo-pisana; krilni rubovi bielo i crno-ljagasti; gusenica svinuta živi na trtini (bieloj lozi, Clematis) lip. srp. Obljetava po cvieću.

Rod 10. Aglaope Latr. Staud. Liepoočari.

Pipala češljasta bez kijače; ticala kratka; rilac osakaćen.

Digitized by Google

Vrst. Z. Infausta L. Nevoljar.

Gornja krila ponešto prozračna; tielo i dolnja krila na okrajku crno smedja; vrat i gornja krila na dnu crljena, u ostalom zelena i modrasta; dolnja krila unutra bliedo-crljena; gusenica crno piknjasta, i sitno-vlasnata; živi na trnuli; ličinka u gustom papirnastom oklopu; lip. Okolo Maksimira.

Rod 11. Ino Led. Caklenari.

Leptiri cakleni sa dvima poočima, malenim riljcem il bez njega; krila zakružena, tielo valjasto; pipala kod mužkarcah češljasta, kod ženkah rovašasta; gusenice fino-vlasnate sa vratnom štitkom; ličinke mekane.

Vrst 1. J. Pruni W. V. Trnular.

Crnkasto-siv, tielo i gornja krila škuro-zelena, caklena; gusenica žuto-crljeno i crno-ljagasta; živi na trnuli i vriesku (Erica); ličinka u zamotku bielu smedje-žuta. Lip. srp. Okolo Zagrebn na šumskih putevih.

Vrst 2. J. Globularia E. Glavuljar.

Dolnja krila crno-smedja; drugi dielovi zelenkasto-nebomodri; gusenica crna, na hrbtu sa žutom striekom i modrastimi ljagami; na stranah modre i narančaste piknje; živi na glavulji (Globularia). Srp. kol. Na gorskih livadah kod Zagreba i Samobora. Vorm.

Rod 12. Zygaena F. Jarmovci.

Maleni, šareni leptiri, veliko-krilatsi; rilac velik; pipala kratka, slabo vlasnata; ticala nitasta, kijačasta; tromo obljetavaju po žegi sunčanoj i sjede na cvieću; gusenica valjasta, slabo vlasnata; ličinka u pergamenastu zamotku.

Vrst 1. Z. Pilosellae Staud. Runjičar.

Tielo crno; gornja krila zeleno-crna il modrasta, tro-ljagasta, poluprozračna; dolnja krila crno-zarubljena škuro-ružičasta, spreda žarko-crljena; gusenica bielkasta na stranah crno-ljagasta; živi na Hieracium Pilosella, djetelini i čestoslavici (Veronika); ličinka žuta u žutu zamotku. Lip. kol. Okolo Zagreba na livadah.

Vrst 2. Z. Scabiosae F. Djetelar.

Tielo crno; dolnja krila crljena, crno zarubljena, gori crno-modra; ljage tri crljene spojene; gusenica zlatno-žuta, crno-piknjasta; živi na djetelini. (Neumjestno ime: Scabiosae). Srp. Okolo Zagreba a gori i na poljanah.

Vrst 3. Z. Trifolii E. Zelenar.

Gornja krila crno-zelena, crljeno-ljagasta; dolnja krila crljena crno-zarubljena; gusenica bliedo-žuta, crno-piknjasta; živi na djetelici; ličinka crna u žutu zamotku. Lip. srp. U gori okolo Zagreba.

Digitized by Google

Vrst 4. Z. Filipendulae L. Lavozubar.

Tielo modrasto, dolnja krila crljena, na gornjih krilih sve po šest crljenih ljagah, krila sama modra il zelenkasto caklena; gusenica žuta, crno ljagasta; živi na trputeu lavozubu i djetelinah; ličinka žuta na vršku smedja, zamotak žut il siv; lip. srp. Okolo Zagreba na livadah; obično.

Vrst 5. Z. Carniolica Scop. Grošičar.

Tielo modro-crno, često s jednim crljenim kolobarom straga; vrat i pleća bielo-zarubljena; gornja krila škuro-zelena, žuto-zarubljena; šest crljenih bielo-završenih ljagah; dolnja krila crljena, na okrajku crna vrpca; rubovi modri; gusenica bliedo zeleno-žuta, bielo vlasnata i po hrbtu bielo-striekana; noge i ljage na stranah crne; živi na grašici (Onobrychis); ličinka spreda crno-smedja, straga bielkasta; zamotak žutkast; lip. srp. Okolo Zagreba na livadah.

Vrst 6. Z. Fausta L. Stopar.

Tielo crno, vrat i pàs na stražnjem tielu crljen; noge žutkaste; dolnja kriia crno-zarubljena; ljage crljene na gornjih modro-crnih krilih žuto zarubljene; gusenica zelenkasta; na hrbtu smedje striekana, na stranah bielo-prugasta; crno-žuto ljagasta; živi na ptičjoj stopi (Ornithopus); ličinka crna, zamotak biel. Srp. kol. Okolo Suseda. Gstätt.

Vrst 7. Z. Ephialtes L. Krmičar.

Krila crno-modra, bielo, žuto il crljeno šest-ljagasta; stražnje tielo crljeno il žuto-prstenasto; pipala duga, šiljasto-kijačasta, sa bielim il žutim vrškom; u obće jako promjenljiv leptir. Gusenica živi na krmici (Coronilla). Lip. srp. Okolo Maksimira.

Rod 13. Syntonis Ill. Gudbari.

Tielo i noge ljuskaste; pipala kratka, vlasnata; ticala tanka; gusenica vlasnata; ličinka u rahlu zapredku.

Vrst. S. Phegea. L. Lienaš.

Leptir bakrenast, prelieva se na modro; na krilih su biele poluprozračne ljage; dva narančasta pàsa na tielu; gusenica škuro-smedja; glava i noge crljene; živi na trputcu, prženici i lavozubu; ličinka crljeno-smedja; lip. srp. Obično okolo Zagreba.

Rod 14. Naclia. Boisd. Redari.

Maleni leptiri; ticala hrapavo-ljuskasta; pipala tanka; krila prionuta; gusenice vlasnate; ličinke zapredane; odlikuju se redom crnih ljagah.

Digitized by Google

Vrst 1. Ancilla L. Deklica.

Tielo crljeno-smedje; kod ženke dolnja krila žuta, rubovi i središte smedje; stražnje tielo žuto; srp. kol. Okolo Zagreba.

Vrst 2. N. Punctata F. Piknjar.

Stražnje tielo i dolnja krila žuta, rubovi i ljaga u sredini smedja; gornja krila smedja, žutkasto bielo-piknjasta; štitka žuto zarubljena. lip. U gori okolo Zagreba. Geig.

Rod 15. Sarrothripa Staud. Drvogrizci.

Pipala i krila duga; gusenica sa šestnajst nogah.

Vrst. S. Undulana. Staud. Valovčar.

Smedje siv; šaren, valovito-striekan, krila siva, dugo resasta, gusenica zelena, na pregibicah žuta i žutkasto-striekana; živi na hrastu i vrbi; ličinke rahlo zapredene; srp. kol. Okolo Zagreba u Tuškancu.

Rod 16. Earias. Staud. Širokrilci.

Krila široka, ticala kratka; jednomanjasti il vrlo sitno pisani leptiri.

Vrst 1. E. Vernana Staud. Proljetar.

Krila biela, prema rubu zelenkasta, u sredini zeleno-sive vrpcolike ljage, u njih blieda piknja; dolnja krila zeleno-zarubljena, bielo-resasta. Gusenica slabo poznata živi na bieloj topoli; trav. svib. Okolo Zagreba.

Vrst 2. E. Clorana. Staud. Zelenčar.

Krila zelena; gornji okrajci bielo zarubljeni; tako i glava i štitka; dolnja krila biela, okrajak bliedo-zelen; tielo sivo-bielo; gusenica siva, na hrbtu crno i sivo šarana; živi na vrbi; ličinka jasno-smedja: srp. kol. Okolo Zagreba često.

Rod 17. Hylophila. Staud. Suncoljubi.

Tielo jako, krila žiroka i šiljasta; stražnja krila zakružena.

Vrst 1. H. Prasinana Staud. Bukvar.

Mužkarac žuto-zelen, ženka bliedo-zelena; dolnja krila kod mužkarca žutkasta, kod ženke biela; kod mužkarca krila crljeno-zarubljena, kod ženke se rub jedva opazuje; gusenica žuto-zelena, na hrbtu tri žute strieke, živi na bukvi; ličinka ljubičasta, ružičasta il žuta; svib. lip. Okolo Zagreba.

Vrst 2. H. Bicolorana. Staud. Dvobôjar.

Krila zelena, popriečno žutkasto-biele dvie vrpce; stražnja krila biela, prsna štitka zelena; gusenica žutkasto-zelena, po hrbtu žute

Digitized by Google

žute strieke; živi na hrastu; ličinka jasno-modra; srp. Okolo Zagreba; redji od prvijega. Geig.

Rod 18. Nola. Staud. Kratkokrilci.

Sprednja krila kratka, zakružena, sitno i tamno pisana; gusenice sa četernajst nogah, široke plosnate, vlasnato-bradavkaste; leptiri sjede na drveću sa razapetima krilima.

Vrst 1. N. Cuculatella. Staud. Kukmičar.

Krila siva, u sredini vodenasta vrpca na gornjem kraju ljagasta; dolnja krila siva sa škurjim rubom; gusenica žuto siva na hrbtu bielo striekana; živi na voćkah, najme sljivah, jabukah i trnulah; ličinka smedja. Lip. srp. Okolo Zagreba.

Vrst 2. N. Confufalis Steph. Hrastoljub.

Krila siva, poprieko dvie škurje pruge, bielo i crno sitno pisane; dolnja krila smedjasto-siva; gusenica crljeno-smedja; na hrbtu tamno striekana; živi na hrastu; svib. lip. Okolo Zagreba.

Vrst 3. N. Abula. Staud. Metvičar.

Krila sivo-biela; na gornjoj polovici škura piknja; na okrajcih dvie vodenaste vrpce; dolnja krila škuro-striekana; tielo sivo; gusenica smedje siva; živi na Mentha aquatica; ličinka nepoznata; svib. lip. okolo Zagreba.

Vrst 4. N. Murina. Staud. Sivčar.

Krila sivo-žutkasta; ljage redomice ljuknaste, stražnja krila u sredini bielkasta; gusenica jasno-siva, sa dviema sumporo-žutima ljagama; na hrbtu žuto-sive bradavke; živi na mašini; ličinka zelenkasta, bielo-sivkasta. Svib. lip. Okolo Zagreba.

Vrst 5. Mundana. Staud. Goličar.

Tielo tanano, krila velika, sivo-žuto ponešto ljuskasta i ljagasta, mal da ne prozračna; stražnja krila bez oznake; gusenica jasno-siva, žuto-ljagasta; živi na mašinah; ličinka zelenkasta, biela, caklens; svib. lip. okolo Zagreba.

Rod 19. Calligenia. Staud. Krasnorod.

Krila gusto-ljuskasta; popriek zubasta strieka, u počinku razstrta.

Vrst. C. Miniata Staud. Ružičar.

Krila jasna, smedje-žuta; sprednji okrajak ružičast, poprieko izrezano-crno vrpčast; spreda dugoljaste crljeno završene piknje; dolnja krila jasnija crljeno-zarubljena; gusenica smedje siva, crno-kosmata; živi na mahovini hrastovoj, bukovoj i brezovoj; ličinka crno-smedja, u kosmatu zapredku. Lip. srp. Okolo Zagreba na cvieću.

Digitized by Google

Rod. 20. Setina. Staud. Setinari.

Prednja krila zakružena; u počinku razstrta; gusenica kratka, debela.

Vrst 1. S. Roscida. Staud. Rosičar.

Krila škura smedje-žuta, na tri reda piknjasta; stražnja krila na rubu redom crno-ljagasta; tielo crno, na zadku žuto-ljagasto; vlasi žute; gusenica crno-siva, žuto-tipkasta, na hrbtu žuto-striekana, na stranah prekinuto žuto-ljagasta; živi na mašinah; ličinka crljeno-smedja; srp. kol. Okolo Zagreba, samo u gori. Apeld.

Vrst 2. S. Aurita. Staud. Zlatar.

Krila zlatno-žuta, smedje žuto-ljagasta; tielo i prsna štitka crna, žuto zarubljena; gusenica nepoznata; srp. kol. Okolo Zagreba samo u gori. Apeld.

Vrst 3. S. Mesomella. Staud. Voskar.

Krila gornja zakružena bielo-žuta na sivo udaraju, mliečasto oblijana; u sredini krilah mala zagašena crnkasta piknja; stražnja krila žilasta, po sredini jasno prugasta; gusenica crno-smedja, škuro-vlasnata, glava svjetla, žuto-smedja; živi na mašinah; ličinka smedja; lip. srp. Okolo Zagreba.

Rod 21. Lithosia. Staud. Kamenčari.

Prednja krila duga, uzka; stražnja široka; u počinku krila pokrivaju tielo; ljetaju na večer il po noći.

Vrst 1. L. Muscerda. Staud. Mišar.

Krila žuto-siva; tielo sivo; vlasi sive; gusenica nepoznata; srp. kol. Okolo Zagreba na livadah.

Vrst 2. L. Deplana Staud. Ravnar.

Krila bielo-siva; gornja krila do okrajakah sivkasta; dolnja žilasta; gusenica zelenkasto-smedja, po hrbtu žuto striekana i crno piknjasta; na osmom kolobaru biela ljaga; živi na mahovini jelah; ličinka caklena, smedja; srp. kol. U gori Zagrebačkoj, riedko. Gstätt.

Vrst 3. Lurideola. Staud. Bliedar.

Krila žutkasta, bielo-siva; na gornjih krilih u sredini na hero nekoliko crnkastih ljagicah; gusenica crno-siva, po hrbtu škuro striekana, na strani crljeno žuta prekinuta strieka; živi na mahovini drveća; srp. kol. Okolo Zagreba pod gorom na livadah. Vorm.

Vrst 4. L. Complana (Plumbeola). Vill. Plosnar.

Gornja krila olovo-siva, dolnja bliedja; tielo sivo-vlasnato; gusenica crno-siva, na svakoj strani dva reda narančastih ljagah

Digitized by Google

živi na mahovini topola; ličinka crljeno-smedja; u kosmatu zapredku; lip. srp. Okolo Zagreba na grmovih.

Vrst 5. L. Unita. Staud. Spojčar.

Gornja krila vrlo uzka, jasna, smedje-žuta bez svake druge oznake; gusenica crno siva, narančo-ljagasta; živi na mašini zemnoj; ličinka smedja; lip. srp. Okolo Maksimira na travah.

Rod 22. Gnophria. Staud. Gnophria.

Slaže se s rodom prvijim.

Vrst. G. Quadra. Staud. Četvoraš.

Mužkarac i ženka vrlo različni; krila smedje-žuta; kod mužkarca krila na prednjem okrajku crno-sivkasta, u kutu gornjih krilah crna, na zadku i na glavi crne vlasi; ženka na smedje-žutih krilih u sredini na gornjem i dolnjem okrajku crno ljagasta; gusenica sivo-crna, zubasto-žuto-striekana, i crljeno uzlikasta; glava malena, crna; živi na mašinah; ličinka kratka, svjetla, smedje-crljena; srp. Okolo Zagreba; mrežom po noći. Vorm.

Rod 23. Emydia. Staud. Škornjačari.

Prednja krila uzka, duga, nalik Lithosiam.

Vrst. E. Striata. Staud. Pisanac.

Krila smedje-žuta, gornja crno-prugasta; u sredini crna ljagica; dolnja krila verugana; tielo crno pisano i prstenasto; gusenica crno smedja; na hrbtu jasna crljeno striekana, na stranah žuto-bielo prugasta; živi na raznih travah i trnuli; ličinka crljeno-smedja; lip. srp. Okolo Zagreba i Maksimira, skučena sa trnulah.

Rod 24. Deiopeia. Staud. Vilinari.

Prednja krila širja nego kod Emydiah, nu dolnja mnogo širja i većma zakružena.

Vrst. D. Pulchella. Staud. Ljepotica.

Krila žuto-biela sa više redovah crno-piknjastih, osim toga crljeno-ljagasta; rese crne i crljeno-bielo šarene; stražnja krila jasnija, biela sa širokim bielim srhom, na kojem su tri sive piknje; gusenica modro-siva, crno vlasnata, na hrbtu široka biela pruga, na članih crljene strieke; živi na potočnici poljskoj (Myosotis arvensis); ličinka smedjasta; srp. Okolo Maksimira, riedje. Gstätt.

Rod 25. Euchella. Staud. Krasoštitkari.

Krila široka i žakružena; jezik dug, sisalkast; gusenica kratka, vlasnata, bez bradavkah.

Digitized by Google

Vrst. E. Jacobaeae. Staud. Jakobar.

Krila zeleno-crna; gornja na gornjem okrajku uzduž crljeno-prugasta, crljeno-piknjasta; dolnja krila crljena, okrajak zeleno-crn; gusenica crna, narančasto-prstenasta; živi na Senecio Jacobaea (kreštica); ličinka crljeno-smedja; svib. lip. U prigorju na šumskih čistinah.

Rod 26. Nemeophila. Staud. Šumoljubi.

Krila široka; prednja krila produljeno zakružena; gusenica bradavkasta, kosmata, trče i savijaju se kod doticaja.

Vrst 1. N. Russula. Staud. Rusičar.

Krila mužkarčeva smedje-žuta, crljeno zarubljena, u sredini crljeno-ljagasta, ljaga crno-sjenasta; dolnja krila žuto-biela, crljeno zarubljena u sredini crnosivo-ljagasta; ženkina gornja krila užja, smedje-žuta bez ruba, u sredini crna ljaga; stražnja krila na gornjem okrajku crno ljagasta, priko krilah crna vrpca; gusenica crno-smedja, na hrbtu žuta crljeno-piknjasta pruga; vlasi busaste, lisičasto-crljene; živi na trputcu, lavozubu; ličinka svjetla crljeno-smedja; srp. kol. Okolo Maksimira na livadah.

Vrst 2. N. Plantaginis. Staud. Lepičar.

Vrlo promjenljiv leptir; krila žuta nu crnkasto odjevena, samo gornji okrajci žuti; stražnja krila u kutu dvo-striekana, gori crno-dvo-piknjasta i na okrajcih crno-vrpčasta; tielo crno kosmato; gusenica crna, gornji dio šest srednjih članakah crljen, kosmat na stražnjem tielu; živi na trputcu, driemini (Lychnis) i Lepici (Silene); ličinka crno-smedja; srp. kol. Na brežuljcih okolo Zagreba.

Rod 27. Callimorpha. Staud. Ljepotaši.

Leptiri veliki; gornja krila šiljasta, dolnja velika, široka; pipala nitasta; mužkarčeva jedva češljasta; tielo slabo, tankostruko; gusenica jasno-striekana, kosmato-bradavkasta.

Vrst 1. C. Dominula. Staud. Gospodjica.

Zeleno-crn; gornja krila većma žuto-ljagasta; ljage kod krilinoga koriena škurje crljeno-mûkaste, kod krilnih vršakah pako jasno žute; dolnja krila doli crljena, zubasto striekana, na okrajcih nejednako dvo-crljeno-ljagasta, a medju njima malena piknja; na prsnoj štitki uzduž dvie crljeno-žute ljage; tielo crljeno, u sredini crno-striekano; gusenica crna, žuto trostriekana, modro-bradavkasta; živi na Cynoglossum, koprivi, Sorbus, Salix itd.; ličinka crljeno-smedja, caklena; lip. srp. U gori Zagrebačkoj.

Vrst 2. C. Hera. Staud. Rakitar.

Krila sivo-crna; u kutu na prednjih krilih dvie poprečne malene strieke, treća dulja i veća; na krilnom vršku bielo-žuto pismo

Digitized by Google

nalik latinskomu V; dolnja krila ružičasta u sredini crno-ljagasta, na okrajku gornjem dvie ljage; rese gornjih krilah šarene; tielo crljeno; gusenica sivo-smedja na hrbtu crljeno-prugasta; bradavke hrdjaste, kosmate; živi kao i prijašnja; ličinka crljeno-smedja; srp. Okolo Zagreba, često.

Rod 28. Pleretes Staud. Debelaši.

Leptiri veliki; tielo debelo; gusenica kosmata.

Vrst. P. Matronula. Staud. Ljeskar.

Smedje-žut; gornja krila jasno-smedja, smedje žute ljage: četiri velike, a peta manja; dolnja krila škurja dvo-krivudasto vrpčasta, tielo crljeno sa crnimi kolobari; mužkarac ima na zadku rožaste klešće; gusenica škuro-smedja, crljeno-kosmata; živi na Prunus Padus, na ljeski i na pasjaku (Rhamnus Frangula); ličinka crna, caklena; lip. srp. U gori Zagrebačkoj, riedko. Geig.

Rod 29. Aretia Staud. Škopci.

Tielo debelo, prsna štitka široka; krila kratka zakružena; ljetaju samo po noći; po danu počivaju na drveću i stabalju.

Vrst 1. A. Caja. Staud. Otrovar.

Gornja krila kafo-smedja, bielo-ljagasta i bielo-striekana; dolnja krila crljena, crno-ljagasta; gusenica crna, bielo-bradavkasta, kosmata; živi na raznih bilinah nu ždere i sve otrovne, na koje nijedna druga gusenica nejde; ličinka crna, caklena; svib. lip. Okolo Zagreba u gori.

Vrst 2. A. Villica. Staud. Crievar.

Gornja krila crna, sa osam žuto-bielih ljagah; dolnja krila smedje-žuta, viševrstno crno-ljagasta; tielo crljeno, crno-prstenasto; gusenica crna, caklena, jasno-smedje vlasnata, glava i noge smedje-crljene; živi na crievcu, jagodi, loćiki itd; ličinka škuro-smedja; lip. srp. U gori Zagrebačkoj, ponešto riedje.

Vrst 3. A. Purpurata. Staud. Crvenar.

Gornja krila tmasto-crljena, redomice sivo-ljagasta; dolnja krila jasno-crljena; kod ženke crljenija, crno-ljagasta; tielo i štitka na prsijuh žuta; gusenica crna, bradavkasta, žuto-vlasnata, na hrbtu i na strani jasno-žuto striekana; živi na trnuli i Galium (broćiki); ličinka škuro-smedja; lip. srp. Okolo Zagreba u ravnici i gori nu ne vrlo često.

Vrst 4. A. Maculania Staud. Ljagar.

Krila škuro-smedja, žuto-ljagasta; dolnja krila žuto-ljagasta; tielo smedje-žuto kosmato; gusenica crna, crljeno i crno kosmata; biline, na kojih živi, nepoznate; svib. lip. U gori Zagrebačkoj; poriedje.

Digitized by Google

Rod 30. Spilosoma. Staud. Maloriljčari.

Krila dobrano zakružena, tielo vunasto; rilac osakaćen.

Vrst 1. S. Fuliginosa Staud. Čadjavac.

Gornja krila smedje-crljena, u sredini crno-piknjasta; dolnja krila crljena crno-zubasto zarubljena; tielo po hrbtu crno-prugasto, a na stranah redomice crno-piknjasto; gusenica crnkasto-siva, bradavkasta, kosmata; glava crnkasto-crljena; živi na kiselici i koprivi; ličinka crna, žuto-člankasta; svib. lip. Okolo Zagreba, pod večer skučena sa drvlja.

Vrst 2. S. Mendica. Staud. Vratićar.

Mužkarac škuro-siv, crno-piknjast; ženka biela, crno-piknjasta; pipala mužkarčeva kratka, češljasta, ženkina crna i dulja; gusenica smedjasto-zelena, crljeno-smedje vlasnata; glava crljena; živi na vratiću (Tanacetum), koprivi, kiselici; ličinka crljeno-smedja; svib. lip. Okolo Zagreba u gori.

Vrst 3. S. Menthastri. Staud. Metvar.

Krila biela, crno-piknjasta; dolnja krila crno tropiknjasta; gusenica smedja jasnomodro bradavkasta; glava žuta, hrbat žuto-prugast i vlasnat; živi na metvici i koprivi; ličinka crna, caklena; svib. lip. Okolo Zagreba u gori.

Vrst 4. S. Lupricipeda. Staud. Gladkonog.

Krila žuta, okolo okrajka crno-piknjasta; tielo žuto, crno-ljagasto; gusenica smedje-žuta, crljeno-žuto bradavkasta; živi na runjiki, bazgu, vrboliki; ličinka crljeno-smedja; svib. lip. Okolo Zagreba u gori.

Vrst 5. S. Urticae. Staud. Proljetnik.

Krila biela, dvopiknjasta; dolnja krila bez oznake; tielo žuto sa tri reda crnih piknjah; gusenica škuro-smedja, glava crljeno-žuta; živi na koprivi; ličinka crna; svib. lip. Okolo Zagreba.

Rod 31. Hepialidae. Staud. Bradavčari.

Maleni leptiri po noći ljetajući, tielo kosmato, dolnja krila duga; boje jednostavne; pipala kratka; ticala visava, vlasnata; mjesto rilca bradavke; ličinke kvakaste.

Vrst 1. H. Humuli L. Hmeljar.

Mužkarac zgora srebro-biel, zdola crnkast; ženka veća, glava, hrbat i gornja krila bliedo-žuta, smedje striekana i ljagasta; dolnja krila bliedo-smedja; gusenica žutkasta, glava smedja; živi u gomoljcih koruna i hmelja; ličinka smedja; lip. srp. Okolo Zagreba.

Digitized by Google

Vrst 2. H. Velleda. H. Stelar.

Hrdjast, smedje zarubljen i ljagast; gornja krila na stražnjih okrajcih i sredina dolnjih krilah siva; gornja krila osim toga još crno-ljagasta u sredini bielo-piknjasta; gusenica živi na steli; lip. U gori Zagrebačkoj. Vodn.

Vrst 3. H. Sylvinus. L. Kiseličar.

Tielo, dolnja krila i rub gornjih krilah na mužkarcu sivo-smedji, drugčije smedje-žut, bielo dvo-striekan, medju striekama dvie smedje ljage; pipala rovašasta; ženka bez smedjih ljagah; gusenica sivo-biela; živu medjutim najvećma sakrite u zemlji; leptiri jaja leže na kiselici; srp. kol. U gori Zagrebačkoj. Apeld.

Rod 22. Cossus. O. Vrtači.

Tielo nespretno, gusto-ljuskasto, gornja krila dugačka, noge kratke, runaste; pipala perasta, ticala kratka, plosnata; ljetaju noćju.

Vrst 1. C. Ligniperda F. Drvožder.

Smedje-siv, gornja krila škurja, crno pisana, prema okrajkom bliedja; u sredini bielo-ljagasta; dolnja krila uzduž lepezasto-striekana; tielo popriek prugasto, prstenasto; gusenica na hrbtu crna, doli žuta; članci crljeno-zarubljeni; glava crljena; živi pod korom i uruje se u drvo, gdje dvie tri godine ostaje; ličinka crljenkasta, smedje žuta. Okolo Zagreba na starih vrbah. Geig.

Vrst 2. C. Caestrum H. Lopatar.

Staudinger stavlja ga u posebni rod *Hypopta*, zaradi ponešto duljega tiela.

Smedj i sivo-biel; prednje tielo i prednji okrajak gornjih krilah bielo-šaren, i crno-ljagast; ženka ima gornja krila sivo-žutkasta, na tielu i dolnjih krilih je sivo-smedja; gusenica nepoznata; svib. lip. Okolo Zagreba. Gstätt.

Rod 33. Zeuzera Latr. Ribikari.

Leptiri nespretni; sprednja krila ljagasta; gusenice i ličinke kao kod Cossus.

Vrst. Z. Pyrina (Pyrrhina) Staud. Madlar.

Mužkarac manji od ženke; krila biela modrasto-piknjasta; tielo modro-kosmato; gusenica jasno-žuta, crno-piknjasta i bielo-vlasnata; glava crna; živi na madlaru (divljem kestenu); ličinka duga smedje-žuta, na glavi grbavo-šiljasta, po hrbtu sitno-kvakasta; srp. kol. Okolo Zagreba u voćarih. Gstätt.

Digitized by Google

Rod 34. Phragmatocciae. Staud. Trskolikari.

Vrst. Ph. Arundinis H. Trskar.

Gornja krila siva, smedje-poškropljena, rebra žutkasta; gusenica žutkasta, na hrbtu crljeno-smedja, u sredini bielo-striekana; glava smedja; živi na trski, i to ne na stablu nego u vodi na korenju; ličinka valjasta, škuro-smedja; lip. Okolo Zagreba u ravnici.

Rod 35. Endagria. Staud. Nestranci.

Maleni leptiri; tielo vitko, krila kratka trouglasta; gusenice nepoznate.

Vrst. E. Ulula. Staud. Sovica.

Sivo-žut; gornja krila po sredini bielo-prugasta; lip. Okolo Zagreba.

Rod 36. Heterogenea. Staud. Inorodci.

Krila duga, zakružena il šiljasta.

Vrst. H. Limacodes Staud. Muljar.

Krila škuro-smedja; tielo na hrbtu i rubovi smedje-žuti; dolnja krila škurja; gusenica zelena, na hrbtu tri reda svjetlih bradavkah; na strani žuta strieka; živi na bukvi i hrastu; svib. lip. U šumah okolo Zagreba. Vodn.

Rod 37. Psyche. H. Sch. Moljci.

Maleni, škuri leptiri; tielo vlasnato; krila tanano-ljuskasta; pipala češljasta; ticala malena, il ih nestaje; stražnje noge ostrugaste; ženka bez noguh i krilah ostaje u zamotku; gusenica na trbuhu bez nogah; život u ostalom slabo poznat.

Vrst 1. P. Viciella W. V. Grahoričar.

Sivo-žut; prednji okrajak gornjih krilah crnkast; glava žuta; gusenica živi na grahoru; lip. Okolo Zagreba.

Vrst 2. P. Plumifera O. Peronoša.

Siv; tielo crno-smedje; prednji okrajak krilah i rubovi smedji; živi na babjoj dušici; trav. svib. U gori Zagrebačkoj. Gstätt.

Vrst 3. P. Bombycella. Staud. Svilčar.

Žuto-siv; gusenica živi na raznih travah; lip. U Maksimiru.

Vrst 4. P. Pulla. Staud. Mladac.

Crn; krila zakružena; ženka crljeno-smedja, zamotak iz travnatih trtinah, zadak bielo-vunasti; lip. srp. U Maksimiru na travah.

Digitized by Google

Rod. 38. Fumea. Staud. Udimljenci.

Ženke imadu kratka pipala i male nožice; žalcem su providjene, izadju iz zamotka; gusenica na prsnih kolobarih sa rožkastimi štitkami.

Vrst 1. F. Betulina. Staud. Nabrezar.

Škuro-siv sa kovnastim svjetlom; krila uzka izpružena; živi na brezi; svib. lip. Okolo Maksimira na šumskih livadah. Vorm.

Vrst 2. F. Intermediella. Staud. (Nitidella) Svjetlar.

Malen, siv, kovnasto-caklen; ženka crljeno-smedja, škuro-ljagasta; na zadku sivo-vunasta; zamotak iz travnatih trtinah; srp. Okolo Maksimira, ko što prvija.

Vrst 3. F. Sapho. Staud. Sapho.

Siv; okrajci škuro-vrpčasti; ženka sivo žuta, crno-piknjasta; srp. Okolo Maksimira. Geig.

Rod 39. Pentephora. Staud. Mužokrilci.

Maleni leptiri; samo mužkarci krilati.

Vrst. P. Morio. Staud. Luljkar.

Krila sivo-crna, ljuskasta, ponešto prozračna; tielo kosmato; ženka vrlo malena, sićušno krilasta; gusenica crna, crljeno-žuto bradavkasta; vlasnata; živi na luljki; ličinka žuta; lip. Okolo Zagreba kraj šumah.

Rod 40. Orgya. O. Obsježari.

Ženke sa osakaćenima krilima; mužkaracah tielo vunasto; glava kratka; ticala kratka, gusto ljuskasta; pipala dvo češljasta, kod ženke rovašasta; gusenica tanko vlasnata, busasta.

Vrst 1. O. Antiqua. L. Kajsičar.

Mužkarca tielo sivo-smedje, pipala perasta; krila crljeno-smedja, gornja škuro-striekana, na stražnjem okrajku biela ljaga škuro zarubljena; ženke tielo debelo, sivo-smedje, bez krilah; gusenica siva, zgora crna, medjutonje bielo-striekana, crljeno-piknjasta, crno i žuto vlasnata; živi na kruški, jabuki, jalši, vrbi, trnuli; ličinka bliedo-žuta, škuro-smedje striekana; kol. ruj. Okolo Zagreba skučena sa trnulah.

Vrst 2. O. Gonostigma. F. Kveržar.

Mužkarac na stražnjem tielu i dolnjih krilih smedje-siv; prednje tielo i perasta pipala te gornja krila smedja, bielo i narančasto-ljagasta; gusenica velika, vlasnata, crna, narančasto-vrpčasta; živi

Digitized by Google

na voćkah; ličinka crna, narančasto-zarezana; srp. kol. Okolo Zagreba na malinah.

Vrst 3. O. Ericae. Germ. Starac.

Krila smedja; gornja bielo-troljagasta; ženka siva, nekrilata; gusenica žuta, crno-prugasta, bielo-vlasnata; živi na vriesku; lip. ruj. Na brežuljcih okolo Zagreba.

Rod 41. Dasychira. Steph. Kosmatači.

Ženke krilate, tielo nespretno; pipala mužkarčeva češljasta, oštrije nego kod ženke; gusenice busaste.

Vrst 1. D. Pudibunda L. Voćkar.

Leptir bielo-siv; na gornjih krilih četiri zubaste strieke; tielo žutkasto; gusenica ima glavu žutu, šćetke žutkaste, na zadnjem kolobaru ružičasti bus il kist (Pinsel); živi na voćkah i šumskom drveću, gdje pravi mnogo štete; ličinka crljeno-smedja, kosmata osobito na hrbtu; svib. lip. Okolo Zagreba u vrtovih i voćnjacih.

Vrst 2. D. Fascelina. L. Busar.

Gornja krila tamna, sivo-smedja, crno i smedje crljeno ljagasta; dolnja krila bledja sa malenom crnom ljagicom, doli niz sivih ljagah; tielo debelo; ženka manja, sivo-smedja, u sredini crna ljaga i dvie poprieène crne strieke; gusenica sivo-vlasnata, busasta, na stranah crljeno-tipkasta; živi na djetelini, malini, hrastu, ružah, šipku, trnuli; ličinka crna, crljeno-smedje kosmata; zamotak smedj; srp. kol. Okolo Zagreba skučena sa grmlja.

Rod 42. Leucoma. Steph. Ubielenici.

Srodan kosmatarom; razlikuje se time, što nejma privjesne stanice na prednjih krilih; ženke mnogo veće od mužkaracah.

Vrst. L. Salicis L. Vrbar.

Leptir biel, svjetalj, krila rebrasta; gusenica siva, crljeno-žutovlasnata; na tielu crna ljaga, žuto zarubljena; živi na vrbah i topolah; ličinka crna, bielo šarena, žuto-vlasnata; kol. Okolo Zagreba na vrbah.

Rod 43. Porthesia. Steph. Pustošari.

Krila dugo-resasta; pipala mužkarčeva duga, ženkina kratočešljasta; zadak vunast; gusenica vlasnata, bradavkasta.

Vrst 1. P. Chrysorrhoea. L. Šipkar.

Krila biela, tanko-žilasta; dolnje tielo sivo-crno, na zadku smedje; gornje bielo debelo; gusenica siva i smedja, bielo-ljagasta; živi na šipku i drugom šumskom drveću; vrlo štetna; ličinka smedja, spreda crnkasta; lip. srp. Okolo Zagreba u šumah i živicah.

Digitized by Google

Vrst. 2. P. Similis. Staud. (Auriflua F.) Naličar.

Ko što i prviji, sasvime bielih krilah, samo sa nekoliko malenih ljagicah na gornjih krilih; tielo bielo; zadak žuti; gusenica crna, vlasnata, crljeno i bielo-striekana; živi ko što prijašnja na šumskom drveću; ličinka crno-siva, otragu žutkasta; lip. srp. Okolo Zagreba.

Rod 44. Psilura. Staud. Tapetari.

Pustošarim srodni; ženka bez vlasnata zadka, nego žaličasta.

Vrst. Monacha. L. Duvna.

Gornja krila žutkasta, krivuljasto crno-striekana i pisana; dolnja u gornjoj polovini siva u dolnjoj biela; na rubu crno-piknjasta; tielo srednje ružičasto popriek tro-striekano; dolnje crno- i crljenoljagasto; zadak crno-šiljast; gusenica kratka, debela, kosmata, zelenkasto-smedja, modro i crljeno bradavkasta; živi na brestu i jabuki, nu štetna je ne samo ovim nego i smrekvam; ličinka siva, crljeno-žuto vlasnata; kol. ruj. Okolo Zagreba u gori. Apeld.

Rod 45. Oeneria. Staud. Glavači.

U leptirah nejma osobitih biljegah; nu gusenice su izvanredno debeloglave, te imadu na glavi kosmatih bradavakah.

Vrst. Oe. Dispar. L. Debeloglavac.

Mužkarac žuto-smedj manji od ženke; krila rebrasta, poprieko crno-vrpčasta; glava okrugljasta, debela; ženke gornja krila crno-smedja, crno-vrpčasta i ljagasta; dolnja bliedja, sivo-smedjasta; gusenica crnkasta, glava, vlasi i strieke bliedo-žute; na pet prvih kolobarah modre, na šest zadnjih crljene piknje; živi na voćkah, na vrtnih ružah i hrastu; vrlo štetna; ličinka crljeno-smedja, žutovlasnata; srp. kol, Okolo Zagreba, vrlo često.

Rod 46. Bombyx. Staud. Predioci.

Kriepko tielo, vlasnato; krila kratka; pipala kratka, češljasta; gusenica mekana; ličinke debele, tupe; leptiri ljetaju po noći.

Vrst 1. B. Crataegi. L. Gložar.

Krila siva, smedje pisana, poprieèno vrpčasta i striekana; mužkarac ponešto bljedji na dolnjih krilih sivo-žut; gusenica škurosiva, smedje-vlasnata, crljeno, žuto i bielo pisana; živi na šumskom drveću; ličinka crno-smedja; ruj. list. Okolo Zagreba, ali dosti riedko. Gstätt.

Vrst 2. B. Populi. L. Jabučar.

Gornja krila smedje-siva, smedje-žuto vrpčasta; dolnja pepeonasta; okrajci i dolnje tielo škuro, smedje-žuto; gusenica biel-

Digitized by Google

kasta, crno-ljagasta; živi na topolu, hrastu, lipi i osobito jabukah; ličinka ponajprije zelena, kašnje smedja; ruj. list. Okolo Zagreba; poredje.

Vrst 3. B. Castrensis. L. Taboraš.

Smedje žut; gornja krila poprečno žuto-dvovrpčasta; ženkina gornja krila bljedja nego dolnja; gusenica zdola siva, zgora narančasta, crno-piknjasta i bielo prugasta; crno-vlasnata; živi na mliečiki; ličinka u zapredku izvana biela iznutra žuta; srp. kol. Okolo Zagreba.

Vrst 4. B. Neustria L. Klimar.

Leptir sivo-žut il sivo-biel, poprečno crno-vrpčast; crno zarubljen; gusenica za voćke najštetnija, modro-siva, narančasto i bielo-striekana; glava modrasta; živi na voćkah; ličinka modro-siva; lip. kol. Okolo Zagreba, obično.

Vrst 5. B. Lanestris. L. Runar.

Gornja krila smedja bielo-vrpčasta i ljagasta; na tielu klupko sive vune; gusenica zdola modra, zgora modro-siva, na stranah bielo-piknjasta; živi na voćkah; štetna; ličinka škuro-žuta; svib. lip. list. Okolo Zagreba.

Vrst. 6. B. Catax. L. Hromar.

Jasno crljeno-smedj, prema okrajkom bliedo-crljenkast; gornja krila sa bielom piknjom; gusenica siva, na hrbtu modra strieka crno zarubljena; od petoga do desetoga kolobara svaki crljeno dvotipkast; živi na hrastu; ličinka crljeno-smedja; list. stud. Okolo Zagreba.

Vrst. 7. B. Trifolii. W. V. Livadar.

Krila crljeno-smedja, okrajci zubasti; unutarnje plošice škurje, zubasto verugane; mužkarac škurji, manji; gusenica šafrano-žuta; na stranah bielo-vrpčasta; živi na livadskoj djetelini; ličinka smedja; srp. kol. Okolo Zagreba u livadah.

Vrst 8. B. Quercus L. Briestar.

Leptir škuro crljeno-smedj, prieko krilah smedje žuta vrpca, na gornjih biela piknja; ženka veća i smedje žuta; gusenica žutkasto smedja, crno zarezana; vlasnata; živi na hrastu, briestu, vrbi, zanovetu, šipke, ljeski itd.; ličinka smedja; srp. Okolo Zagreba u šumah.

Vrst 9. B. Rubi L. Kupinar.

Krila tmasto-smedja; na gornjih krilih tri škure prostorke i dvie jasne strieke; ženka mnogo veća, gornja krila siva; gusenica crno-smedja, crljeno-žuta prstenasta i vlasnata; kašnje smedja, s dola

Digitized by Google

siva, crno zarezana, zarezi narančasto zarubljeni; živi na kupini, šipku, trnuli i voćkah; ličinka crnkasta, žuto-smedje zarezana; svib. lip. Okolo Zagreba, osobito pod večer na livadah i kraj šumskih putevah. Vorm.

Rod 47. Crateronyx Staud. Dragulјčari.

Pipala zubasta, kod mužkarca jačje; ticala kratka, kosmata; pandjice na sprednjih noguh velike i jake.

Vrst 1. C. Taraxaci W. V. Maslačar.

Krila blieda smedje-žuta, u sredini crna ljaga; stražnje tielo crno, zarezi prednje tielo i zadak žuti; ženka bljedja; gusenica smedja, crljeno-žuto vlasnata, na hrbtu narančo-žuta, na stranah crno-ljagasta i žuto-prugasta; živi na maslači (Taraxacum); ličinka u zemlji; list. Okolo Zagreba riedko.

Vrst 2. C. Dumeti L. Živičar.

Smedj sa crljeno-žutom zakruženom vrpcom; u sredini žuto-ljagast, dolnja krila bliedja; tielo crno, popriek žuto prugasto i zajedno sa krilima žuto-zarubljeno; gusenica škuro-siva, bradavkasta, hrdjasto-vlasnata, baršunasto-crno-ljagasta; živi na lavozubu; ličinka u zemlji; kol. list. Okolo Zagreba, riedko. Vorm.

Rod 48. Lasiocampa Staud. Runaši.

Tielo gusto-kosmato, runasto; ljetaju noćju, gusenice tanane, gusto-runaste; ličinke debele, tupe u dugu, čvrstu zamotku.

Vrst 1. L. Pruni. L. Riborep.

Krila narančasta; na gornjih medju dviema popriečnima crnkastima prugama biela ljaga; stražnje tielo bliedo-crljenkasto; pipala mužkarčeva perasta; gusenica modrasto-siva, žutosivo-ljagasta, žutkasta striekana; treći zarez crljeno-žut; živi na šumskom drveću i na voćkah; ličinka smedja, debela i tupa; svib. lip. Okolo Zagreba u vrtovih.

Vrst 2. Quercifolia L. Hrastolistar.

Škuro bakrenast, preljeva se na ljubičino; krila verugano-zubasta, i tako popriečno prugasta; tielo crljenkasto-bakreno; pipala crna; sjedeći krila osavlja i nalik je osušenu listu; gusenica smedja, il škuro--iva, na drugom i trećem kolobaru modro-siva ljaga; tielo grbuljasto, kosmato; živi na hrastu, trnuli i drugih voćkah; ličinka škuro smedja, bielo-prašna; zapredak velik, zagvozdast; lip. srp. Okolo Zagreba u vrtovih.

Vrst 3. L. Ilicifolia. L. Oškurušar.

Crljeno-smedj; sivo, i sivo-modro prašnat, u sredini jasno-ljagast; na gornjih krilih tri reda škurih ljagah; dolnja krila crnkasto dvo-

Digitized by Google

vrpčasta; gusenica hrdjasta, na svakom kolobaru dvie velike biele piknje; drugi i treći zarez crljeno-žut, crno-piknjast; živi na oškorušu, vriesku i vrbah; lip. kol.

Vrst 4. L. Tremulifolia Staud. (Betulifolia F.) Jasenar.

Jasno crljeno-smedj; gornja krila sivo zaprašena, na dva il tri reda smedje-ljagasta; dolnja krila u sredini crnkasto-vrpčasta; unutarnji prostor siv; gusenica siva, smedje striekana, spreda narančasto-prugasta, o tragu sa vlasnatim čepom; živi na hrastu, brezi, topolu i jasenu; svib. lip. Okolo Zagreba u vrtovih i šumskih livadah.

Rod 49. Endromis. Staud. Kabaničar.

Pipala dvoredno-češljasta; tielo kosmato; gusenice na zadku nadute.

Vrst E. Versicolóra. Staud. Šarokrilac.

Mužkarac smedje-žut; ženka bljedo-žuta; mužkarac u kutu krilah žuto, ženka bielo-žuto prugasta na gornjem okrajku crna kvaka; na vršku pako dvie biele ljage; vlasi kod ženke crno žute; gusenica crna, kašnje zelena, vlasnata; živi na jalši i ljeski; ličinka crna; trav. svib. Okolo Maksimira.

Rod 50. Saturnia. Schr. Vremenaši.

Krila okasta; prednja zakružena; pipala češljasta; ticala i rilac u vlasih sakriti; gusenice uzlikaste, vlanate; ličinke u bocoliku zapredku.

Vrst. 1. S. Pyri. W. V. Pavokar.

Smedj; ljubično-siv; leptir velik; tielo debelo; gornja stran crna; krila ljagasta, zubasto striekana; na svakom krilu veliko škuro oko žutkasto crno zarubljeno, na polovicu crljeno i bielo naokruženo; rubovi na krilih široki žutkasti; gusenica se mienja po svakom liljenju; napokon je zeleno žuta, na stranah bljedo vrpčasta; medju kolobari duboko zarezanimi naduta, na hrbtu uzlikasta i dugo vlasnata; zadnja dva kolobara crljeno-ljagasta; živi na voćkah; ličinka crljeno-smedja; svib. lip. Okolo Zagreba u vrtovih.

Vrst 2. S. Spini W. V. Trnavac.

Ljubično-siv i smedj; krila okasta; mužkarac manji, pipala perasta; dolnja krila žuto-smedja; gusenica crna, kašnje zelena, crno-vrpčasta i ljagasta, žuto-uzlikasta i vlasnata; živi na voćkah, glogu i trnuli, šipku i kupini; ličinka u zapredku crna, žuto-zarezana; trav. svib. Okolo Zagreba na šumskih brežuljcih.

Vrst 3. S. Carpini. W. V. Mali Pavac.

Nalik prvijim, samo što je manji; oči na krilih bez crljenih zakružnicah, i ljage te rubovi bljedji, bielkasti; gusenica crna, žuto

Digitized by Google

i crno-sivo vlasnata; živi na šipku, briestu, trnuli i divljih jabukah; ličinka crljeno smedja; trav. svib. Okolo Zagreba u prigorju. Vodn.

Rod 51. Aglaja. O. Aglaja.

Krila okasta; prednja šiljasta; pipala mužkarčeva češljasta; ženkina čislata; ticala ljuskasta; gusenica u mladosti trnasta; ličinka u rupičastu zapredku.

Vrst. A. Tau. O. Tau.

Narančo-smedj; prema okrajkom škuro striekan, i ljubičasto ljagast; u sredini sa noktolikom piknjom; ženka blieda, smedje žuta; gornja krila šiljasta okrajci izrezani; mužkarac lieta u sunčanu žaru medju 9 i 12 urom, naročito u bukovih šumah; gusenica zelena, na strani bielo-striekana; na glavi dva trna tako i na trećem kolobaru, a jedan na predzadnjem; živi na bukvi, lipi, ljeski itd.; ličinka crnkasta kvakami obasuta; trav. svib. Okolo Zagreba, u gori šumovitoj.

Rod 52. Harpya. O. Jastrebari.

Krila uzka; tielo tanko-vlasnato; pipala dvoredno češljasta; rilac malen; ticala kratka, visava; oči velike; prednje noge vunaste; gusenice u sredini grbuljaste, stražnje tielo viličasto.

Vrst 1. H. Verbasci. F. Divizmar.

Tielo crno-ljagasta; krila biela, gornja crno-modro ljagasta i narančasto-piknjasta; svib. lip. Okolo Zagreba.

Vrst 2. H. Bifida. Staud. Viličar.

Sivo-prašan; gornja krila popriek crno-ljagasta; na okrajcih crno-piknjasta; gusenica zelena, glava smedja: na hrbtu ljubično-ljagasta; ljage žuto zarubljene; živi na vrbi, topoli; lip. srp. Okolo Zagreba.

Vrst 3. H. Erminea. H. Hermelinar.

Leptir biel, dolnje tielo crno-pisano; gornja krila krivuljasto crno izcrtana, na okrajcih crno-piknjasta; dolnja krila siva; gusenica nalik sliedećoj, razlikuje se time, što sa sedmoga kolobara teče biela pruga na noge; živi na vrbi, topolu; svib. lip. Okolo Zagreba na topolih.

Vrst 4. H. Vinula. L. Ljubko.

Dolnje tielo sa crnimi prekinutimi kolobari; krila sivkasta, crno-striekana, strieke uglaste, zubaste; na gornjih krilih crleno-žute žilice; dolnja krila uzduž tanko striekana; gornje tielo krugljasto; glava gusenice u prvi kolobar utaknuta, kao u ovratku; na četvrtom kolobaru šiljasta grbulja; repni kolobar dvo-šiljast; šiljci gibivi; ovratni kolobarić žutkast i ružičast, crno-dvopiknjast; tielo

Digitized by Google

živahno zeleno, gori sivo, bielom vrpcom zarubljeno; živi na vrbi, topoli; ličinka smedja u čvrstu drvenastu zapredku; svib. lip. Okolo Zagreba, osobito na vrbah.

Rod 53. Stauropus. Steph. Kolčari.

Pipala kod mužkaracah dvostruko-češljasta; kod ženke jednostruka; pipala kratka; oči gole; noge vunaste; gusenica kvrgasta; na stražnjem tielu dva kijačasta šiljka.

Vrst. St. Fagi. L. Veverica.

Krila smedje-siva, jasno i škuro izšarana, na okrajcih crno-piknjasta i bielo zarubljena; tielo dugoljasto, rakoliko; gusenica žuta il smedja, duboko urezana; šest velikih kolobarah tupo-kvrgastih, na desetom i jedanajstom kolobaru dvi zubaste dronje; na kraju dva kijačasta šiljka i prednje noge produljene poput kakova kornjaša; noge služe za obranu, jer kad joj prieti pogibelj, prednje tielo podigne, noge spruži, te stražnje tielo osavlja; zato se i zove „veverica"; živi na bukvi, hrastu i ljeski"; ličinka crljeno-smedja u bielosivu zapredku; lip. srp. Okoio Zagreba u gori. Gstätt.

Rod 54. Notodonta. O. Zubari.

Tielo kosmato; mužkarac na zadku vunast; pipala dvostruko-češljasta, kod ženke jednostruko; ticala sakrita u glavnih vlasih; rilac nepodpun; prednja krila o tragu vlasnatim zubom providjena; gusenica gladka il šiljasta il žuljkasta; ličinka u zapredku.

Vrst. N. Tremula. W. V. Topolar.

Siv i žuto-smedj; ženka ima tielo smedje; mužkarac crljenkasto i smedje prstenasto; gusenica žuto-zelena, žuto i crljeno-prugasta; živi na topoli i hrastu; ličinka crna, žuto-zarezana; lip. ruj. U Maksimiru.

Vrst 2. N. Dictaeoides Esp. Melemar.

Krila jasno siva, snježno-bielo ljagasta; gusenica smedja il žuta; živi na brezi; lip. do list. Okolo Maximira.

Vrst 3. N. Ziczac. L. Krivuljar.

Gornja krila smedja, šarena; biela, smedja i žutkasto-ljagasta; dolnja krila sivo-smedja; popriek tanano crno-striekana; gusenica na petom i šestom kolobaru šiljasto kvrgasta, bliedo-crljenkasta; prednje i stražnje tielo može osoviti; živi na gladkih vrbah i topolal ; ličinka crna i crljeno-smedja; trav. svib. Okolo Maksimira skučena.

Rod 55. Cnethocampa. Kvakači.

Pipala kod mužkaracah i ženkah dvoredno češljasta; ticala kratka; gusenice kvakasto-vlasnate, putuju zajedno u redovitih povorkah; vlasi su oštre; kožu čovječju upaljuju.

Digitized by Google

Vrst. C. Processionaria. L. Povorkaši.

Leptir smedje-siv; tielo vlasnato; dolnja krila bljedja; gusenica crno-smedja, sa crljeno-smedjimi vlasi; vlasi upaljuju kožu; živu u družtvu na hrastovih; kreću se pod večer iz svoga gnjezda; ličinka smedje-žuta; za hrastove šume su od najveće štete; lip. srp. Okolo Zagreba u hrastovih šumah.

Rod 56. Phalera. Hw. Svjetlači.

Pipala čislasta, dvoredno-trepavičasta; ženkina nitasta, kratko trepavičasta; prednje tielo jako vunasto, ljuskasto; stražnje tielo kratko vlasnato, izpruženo; gusenica gladka, mekano i riedko vlasnata.

Vrst 1. Ph. Bucephala L. Vologlavac.

Gornja krila žuto-siva, na vrhu smedje ljagasta u sredini više prugah žutih, crno zarubljenih; dolnja krila bliedo-žuta; stražnje tielo škurje; gusenica žuta; žuto i crno prugasta, vlasnata; živi na lipi, vrbi, brezi, javoru i ljeski; ličinka crljeno smedja; lip. srp. U Maksimiru.

Vrst 2. Ph. Bucephaloides. H. Vologlavač.

Gornja krila sivo-žuta, rub dvostruk; ljage dvie žutkaste u sredini smedje; dolnja krila biela; gusenica bliedo-žuta, crno striekana; žuto piknjasta; živi na hrastu; lip. srp. U šumah kod Maksimira.

Rod 57. Gonophora. Staud. Čuponoše.

Tielo čupasto, na stranah vlasnato-busasto; gusenica na drugom i jedanajstom kolobaru naduta, žuljasta; u počinku sprednji i stražnji dio osavlja.

Vrst. G. Derasa. Staud. Ostriženik.

Dolnja krila jasno-siva, žutkasto-zarubljena; gornja jasno-smedja; okrajak i viličasta pruga biela; u sredini narančasto ljagasta, ljage malene pred njimi četiri zubaste strieke; gusenica narančasta na hrbtu i poprieko crno prugasta; živi ua kupini; ličinka smedja; srp. kol. Okolo Zagreba skučena na kupinah.

Rod 58. Thyatira. O. Thyatira.

Nejma na strani vlasnatih busah; gusenica gola; u počinku prednje tielo i zadak osovljeno

Vrst. T. Batis. L. Batis.

Dolnja krila žuto siva; gornja tućno-caklena sa prekinutimi, valovitastimi striekami; pet velikih, tamnih ružičastih bielo zarubljenih ljagah; gusenica smedja, grbuljasta; živi na kupini, malini; ličinka smedja; svib. srp. kol. Okolo Zagreba u pribrežju.

Digitized by Google

Rod 59. Diloba. Boisd. Dvolapnici.

Pipala na korienu busasta; mužkarčeva češljasto-zubasta, kod ženke pilasta; rilac slab, mekan; krilni rubovi valoviti; gusenice debele, valjaste, sa pojedinimi šćetinami.

Vrst. D. Coeruleocephala. L. Modroglavac.

Gornja krila sivo-smedja sa velikom zeleno-bielom ljagom u sredini, i dviema popriečnima smedjima vrpcama; dolnja krila blieda zuto-siva; gussenica modro siva, crno piknjasta, živi na voćkah, te im je vrlo štetna; ličinka crljeno-smedja; svib. lip.; okolo Zagreba u vrtovih.

Rod 60. Simyra. O. Simyra.

Glava utegnuta; prednje tielo vunasto; ticala iztaknuta, dugo vlasnata; mužkarčeva pipala pilasta, češljasta il šćetinasta; ljage malene; gusenica u uzlovih zviezdasto vlasnata.

Vrst. Nervosa. Staud. Žilar.

Prednja krila biela, crno-smedje striekana i prašnata; dolnja krila biela; gusenica smedje siva, na hrbtu i strani žuto prugasta; četiri reda hrdjastih bradavčicah; živi na močvarastih bilinah; lip. ruj. Okolo Zagreba na močvarnih livadah.

Rod 61 Arsilonche Staud. Suličari.

Vrst. A. Albovenosa. Staud. Bieložilar.

Krila biela; tanano bielo-žilasta; tielo bielkasto, žuto-sivo; gusenica crna, sivo-piknjasta; bielo-žuto popriečno-striekana i narančasto-ljagasta; na kolobarih uzlike sivo i crno vlasnate; živi na travah; ličinka malena, crno-smedja; lip. Okolo Zagreba po livadah.

Rod 62. Eogena. Staud. Štitočupari.

Prema štitku busasto-perasta; čupava.

Vrst. E. Geographica. Staud. Zemljopisar.

Gornja krila žuto smedja, na kraju bielkasta; priko krilah dvie biele zubaste pruge; dolnja krila smedje siva, jasno resasta; tielo i pipala žuto siva; gusenica crna, vlasnato bradavkasta, na hrbtu bielo dvo-striekana, na stranah žuto-striekana; živi na mliečikah; ličinka u zemlji. Okolo Zagreba.

Rod 63. Demas. Staud. Silaznici.

Krila široka, tielo i prsna štitka dugo-vlasnata.

Vrst. D. Coryli. Staud. Ljeskovar.

Polovica gornjih krilah srebro siva, tanano valovito-striekana, bielo-šareno zarubljena; druga polovica crno-smedja, okrugljasto

Digitized by Google

pisana, na gornjem okrajku kolobar; dolnja krila jasno sivo-smedja; tielo crno-smedje, pipala žuto siva; gusenica bliedo-crljena, iznad glavom siva ljaga i škura strieka na hrbtu; vlasnata; živi na ljeski; ličinka u zapredku; srp. Okolo Zagreba na šumskom drveću.

Rod 64. Acronycta. O. Zasunčari.

Leptiri srednje veličine; glava i hrbat vlasnat; pipala trepavičasta; gusenica uzlikasta; vlasnato-busasta; ličinka u čvrstu sa drvenimi treskicami pomješanu zapredku.

Vrst 1. A. Aceris L. Javoraš.

Gornja krila bielo-siva, ljagasta i dvostruko striekana, pred rubom crno-piknjasta; dolnja krila biela, smedje-žilasta; gusenica žutkasto-biela, bielo-ljagasta; ljage crno zarubljene, žuto i crljenovlasnate; živi na divjem kestenu (Madlaru) na javoru i hrastu; ličinka u zapredku; svib. lip. Okolo Zagreba u šumah.

Vrst 2. A. Megacephala. F. Dugoglavac.

Gornja krila smedjasto-siva, kadšto crljenkasto-siva; dolnja krila biela, škuro-zarubljena i žilasta; gusenica dugoglava, vlasnato-busasta; na brbtu bielo-sivo striekana, na desetom kolobaru dugoljasto bielo-žuto ljagasta; živi na topolu, kadšto na vrbi; ličinka svjetla, smedja, na repu šćetinasta; lip. Okolo Zagreba na stabalju šumskog drveća. Geig.

Vrst 3. A. Leporina. L. Zečar.

Krila biela, crno-pisana; gusenica gusto vunasta, niti joj se tielo nevidi; bliedo zelena, crno striekana; vlasi biele; živi na brezi, i kosmatih vrbah; ličinka škuro smedja, u gustu zapredku iz koricah i trtinah lišća sastavljenu; kolov. Okolo Zagreba pririedko. Vodn.

Vrst 4. A. Psi. L. Slovo P.

Krila sivo-modrasta; gornja škurja, crno pisana; na svakoj strani na korienu crna strieka slovu nalik; dolnja krila bliedja, tanko žilasta; gusenica zgora crna, zdola siva, žuto i crljeno pisana, na četvrtom kolobaru dugo čepasta; živi na breskvah, šipku, brezi i glogu; ličinka crljeno-smedja; ruj. Okolo Zagreba u predgorju. Apeld.

Vrst 5. A. Tridens. W. V. Trozub.

Leptir crljenkasto-siv, zubasto-pisan; na okrajcih valovit; gusenica crna, bielo, žuto i crljeno pisana, na četvrtom kolobaru čepasta; živi kao i prijašnja na voćkah i na grmlju; ličinka crljenosmedja, rep vlasnat; svib. ruj. Okolo Zagreba, kao prijašnja. Vorm.

Vrst 6. A. Auricoma. W. V. Zlatokosar.

Krila siva; gornja smedje oblačasta crno striekana; stražnje tielo i dolnja krila crljenkasto siva; gusenica crna, crljeno-žuto-

Digitized by Google

uzlikasta, vlasnata; živi na brezi i na kupinah; lip. srp. ruj. Okolo Zagreba skučena sa grmlja.

Vrst 7. A. Rumicis. L. Kiseličar.

Gornja krila siva, bielo i crno striekana i ljagasta; dolnja krila žutosiva; gusenica crna crljeno-vlasnata, žuto, crljeno i bielo pisana; živi na kiselici, mliečiki, kupini, trnuli, topoli, vrbi i hrastu; ličinka škurosmedja u zapredku; lip. ruj. Okolo Zagreba, skučena sa živice.

Vrst 8. A. Ligustri. W. V. Zimolezinar.

Gornja krila smedja, bielo i crno striekana, pjegasta i ljagasta; dolnja krila hrdjasta, stražnje tielo u sredini crno-ljagasto; mužkarac manji i većma sivosmedj; gusenica zeleno-žuta, na hrbtu i na stranah bielo striekana; živi na zimolezini; ličinka u zapredku; srp. kol. Okolo Zagreba na grmlju.

Rod 65. Bryophila. O. Mahovnjaci.

Leptiri maleni, šareni, pipala busasto-trepavičasta; stražnje tielo čupasto; gusenica na mahovini, bradavkičasta; ličinke u zapredku mahovinastu, i gusenica po danu u sličnu zamotku.

Vrst 1. Br. Algae F. Drezgar.

Gornja krila mahovno-zelena, u sredini smedjasta; dolnja krila smedje-siva; gusenica žutkasta na hrbtu sivo striekana; na kolobarih po tri piknje; na plotnih mašinah udube se u drvo i zapreda se; lip. srp. U Zagrebu na Gleditschji našasta. Gstätt.

Vrst 2. Br. Raptricula. Staud. Grabežljivac.

Gornja krila modro-siva, poprieko striekana i škuro pisana; dolnja krila smedjasta, jasno-siva, škurje zarubljena; gusenica modrosiva prieko hrbta dvie žute bielo-ljagaste pruge; živi na drvećoj mahovini; ličinka šiljasta; lip. srp. Okolo Zagreba na drveću.

Vrst 3. Br. Muralis. (Glandifera) W. V. Staud. Zidar.

Gornja krila zelena, bielo i smedje šarena; smedje dvo-ljagasta i crno-striekana; rubovi crno-ljagasti; gusenica zelena, glava crna;

Rod 66. Moma. Hw. Noćnici.

Pipala šćetinasta; rilac jak; poprsje vlasnato, ljuskovito; na strani plećna pokrivala; gusenica vlasnata.

Vrst. M. Orion. E. Orion.

Tielo stražnje i dolnja krila siva; prednje tielo i gornja krila liepo zelena, crno i crljenkasto-bielo pisana; gusenica crna, žuto

Digitized by Google

pisana, žuto i crljeno-bradavkasta, crljeno-žuto vlasnata; živi na hrastu; ličinka crljeno-smedja; svib. Okolo Zagreba u šumah hrastovih.

Rod 67. Diphtera. O. Kožnjači.

Pipala šćetinasta, mužkarčeva kratko-trepavičasta; rilac dug; oči vlasnate, glava i poprsje runasto; plećna pokrivala proviruća; gusenica vlasnata, bradavkasta; na jedanajstom kolobaru vlasnata sa mesnatim čepom.

Vrst. D. Ludifica. L. Igraš.

Gornja krila blieda, sumporo-žuta, zubasto popriečno crno-striekana i bielo-šarena; dolnja krila žuta, crno-ljagasta; gusenica šarena, sivo-modra, tri narančaste strieke na hrbtu; živi na voćkah; srp. ruj. Okolo Zagreba u voćnjacih i šumskom drveću.

Rod 68. Agrotis. Tr. Njivari.

Poprsje vlasnato; stražnje tielo plošnato, bez čupice na hrbtu; prednja krila izpružena; gusenica valjasta, gola, zimuje poluizraštena, po danu sakriva se pod lišćem.

Vrst 1. A. Fimbria. L. Prvenčar.

Gornja krila ilovačo-žuta, oliko-zelena, il crljeno-smedja, žuto trostriekana; dolnja krila narančo-žuta, na stražnjem okrajku crno-vrpčasto-ljagasta; gusenica smedja, valjasta, sivkasto-biela, po hrbtu bielo-prugasta, na svakom kolobaru piknjasta i nahero striekana; živi na primulah; ličinka škuro-smedja; srp. kol. Okolo Zagreba u brežnatih šumah. Vorm.

Vrst 2. A. Linogrisea. W. V. Mrežar.

Gornja krila srebrosiva, otraga crljena, hrdjasta; ljage crno zarubljene; dolnja krila žuta, rubovi crno vrpčasti; gusenica smedja, na hrbtu crljenkasta, žuto i crno zarubljena; živi na primuli i drugih nižjih biljkah; lip. srp. Okolo Zagreba.

Vrst 3. A. Pronuba. L. Mladenar.

Tielo i gornja krila žuta, i crljeno-smedja, tućnasto-caklena, jasno striekana, prstenasto-ljagasta; dolnja krila narančasto-žuta, crno-vrpčasta; gusenica zelena, crno striekana; živi na primuli, kiselici, loćiki; sakriva se po danu; ličinka smedje-crljena; srp. kol. U gori okolo Zagreba na suhom lišću.

Vrst 4. A. C. nigrum L. Crni C.

Gornja krila siva, crno ljagasta i striekana; dolnja smedje-biela; ovratak biel; gusenica crljeno-smedja, crno-poškropena, bielo striekana i crno-ljagasta; svib. lip. Okolo Zagreba na stabalju.

Digitized by Google

Vrst 5. A. Brunnea. F. Smedjar.

Gornja krila ljubično-smedja, dvostruko striekana; ljage bubrežaste, hrdjasto-žute, tomu crljeno-smedja sa u žuto prelaznom vrpcom, na okrajcih bielo-piknjastom; gusenica žuto-smedja, popriečno smedje i bielo striekana; živi na kozolistu, primulah, kupinah; svib. srp. Okolo Zagreba u Tuškancu i Maksimiru.

Vrst 6. A. Janthina. W. V. Kozlačar.

Gornja krila oliko-smedja, ljubično-sivo prašna; ovratak jasno zelen; dolnja krila škuro-žuta, na korienu crna, na rubovih crno-vrpčasta; gusenica smedjasto-siva, na hrbtu i na stranah bielo striekana; živi na primuli i Arum (kozlac); kol. Okolo Zagreba.

Vrst 7. A. Festiva W. V. Svetčar.

Gornja krila kožožuta il crljeno-siva; hrdjasto i smedje pisana, i crnkasto il hrdjasto-ljagasta; pred rubom red crnih piknjah; gusenica živi na primuli i drugih nizkih bilinah po danu sakrita u suhom lišću; srp. Okolo Maksimira.

Vrst 8. A. Triangulum. Staud. Trokutar.

Gornja krila sivkasta, crljeno-smedja; u sredini sprednjega okrajka crno ljagasta; na okolo dvie žute ljage; dolnja krila žutkasto siva; gusenica jasno-smedja, na hrbtu šarena bielo trostriekana, na stranah crljeno-sivo prugasta; živi na raznih nizkih biljkah; ličinka škurosmedja; lip. srp. U Maksimiru.

Vrst 9. A. Plecta. L. Pletar.

Gornja krila grimisno-smedja; korien i prednji okrajak smedjasto-biel, ljage crne, bielo zarubljene, crnom prugom spojene; dolnja krila biela; ovratak siv; gusenica žuta, smedje-crljeno-prugasta; živi na povrtelju; svib. lip. kol. Okolo Zagreba u vrtovih.

Vrst 10. A. Nigricans. Staud. Crničar.

Krila crno smedja, u kutu tmasta, zagašena crna strieka; dolnja krila sivo-žuta, prema okrajku škurja sa malom ljagom; gusenica caklena, smedja, crno piknjasta, na hrbtu zubasta pruga; živi na nizkih bilinah; ličinka smedja, caklena; kol. Okolo Zagreba.

Vrst 11. A. Tritici. Staud. Pšeničar.

Gornja krila sivo-žuta, u kutu na prednjem okrajku sitno-pisana i razno šarena; dolnja krila žutkasto-siva; gusenica caklena, smedje siva, po hrbtu jasno striekana; živi na nizkih bilinah i travah; ličinka u čvrstu zamotku škuro smedja; lip. kol. Okolo Zagreba.

Vrst 12. A. Prasina. Staud. Travar. (Herbida.)

Gornja krila zelena, neuredno prstenasta, ljagasta i vrpčasta; rese šarene; dolnja krila smedje siva, u sredini ljagasta, rese biele;

Digitized by Google

gusenica zeleno-siva, trostriekana, crno-smedje ljagasta; živi na povrtelju i drugih nizkih bilinah; ličinka crljeno-smedja; kol. Okolo Zagreba, poredje u Tuškancu i vrtovih. Geig.

Rod 69. Charaeas. Staud. Korienaši.

Prednja krila straga široka, na rtu šiljasta; stražnja krila malena.

Vrst. Ch. Graminis. Staud. Pirikar.

Gornja krila sivo-smedja, udaraju na žuto; u kutu jasnija crnkasto završena ljaga; ljage bielo-žutkaste, na okrajku crnkaste strieke; dolnja krila siva, u sredini jasnija; gusenica debela, gola, zeljasto-smedja, na hrbtu tri jasne strieke, na vratu i zadku crna štitka; živi na piriki i drugih travah; ličinka debela, kratka, smedja; srp. kol. Okolo Zagreba na livadah.

Rod 70. Neuronia. Staud. Neuronia.

Vrst 1. N. Popularis. Staud. Običnjak.

Gornja krila smedjasta, sivo-žuta, žutkasto ljagasta; u kutu pojedine crnkaste ljage; na prednjem okrugu zakružena vrpca, pred njom trougljasta ljaga; dolnja krila žuto-siva, bielo-resasta; gusenica škuro-smedja, mrežasto striekana, na strani bliedo-sivo prugasta; živi na korienju travah; ličinka debela smedja; srp. kol. Okolo Zagreba.

Vrst 2. N. Cespitis. Staud. Ledinar.

Gornja krila crljenkasta, smedje-siva, jasno striekana; na prednjem okrajku škura zubasta, jasno zarubljena vrpca; dolnja krila bielkasta, škurje zarubljena; gusenica zelena, kašnje caklena škuro-smedja; živi na korienju travah; ličinka crljeno smedja, caklena; srp. kol. Okolo Zagreba u ravnicah.

Rod 71. Mamestra. Tr. Prsičari.

Oči vlasnate, poprsje svodnato, četverouglasto; prednja i stražnja čupica (Schopf) razdieljena; valovite strieke na krilih naliče slovu W; gusenica gola, živi na grmovih il nizkih bilinah.

Vrst 1. M. Nebulosa. Hufn. Maglar.

Poprsje i gornja krila sivo biela, pepeonasto i žutkasto šarena; tri velike bielkaste, crno tanano izertane ljage; gusenica smedje-siva il smedje-žuta, crno striekana, uzduž crno-pisana; glava smedje-žuta; živi na brusnici (Vaccinium); srp. kol. Okolo Zagreba u prigorju.

Vrst 2. M. Leucophaea W. V. Tamnar.

Gornja krila jasno pepeonasta, smedje šarena; strieka valovita nalik na W, tri ljage crno završene; dolnja krila smedje-siva;

Digitized by Google

gusenica smedje-siva, smedje striekana; živi na jezišcu i travah; ličinka u zemlji; svib. lip. Okolo Zagreba u Tuškancu.

Vrst 3. M. Pisi. L. Bobar.

Gornja krila crljeno-smedja, prema rubom žuto-striekana; ljage bielkasto zarubljene; dolnja krila i stražnje tielo crljenkasto-sivo; gusenica crljeno-smedja, il smedje-zelena, žuto striekana; živi na bobu, grahoru, djetelini itd.; ličinka crljeno-smedja; lip. ruj. Okolo Zagreba u Tuškancu.

Vrst 4. M. Brassicae. L. Kupusar.

Gornja krila hrdjasto-smedja, crno prašnata, crno striekana, bielo šarena i striekana; dolnja krila sivo-smedja, gusenica zelena il žutkasto-smedja, na hrbtu bielkasto trostriekana; živi na trputcu, maku, repi, kupusu; vrlo štetna; ličinka smedja, u zemlji; svib. lip. Okolo Zagreba u vrtovih.

Vrst 5. M. Persicariae. L. Čeminar.

Prednje tielo i gornja krila smedje-crna, crno striekana; okolo rubovah crna mjestimice bielo-prašnata vrpca; ljage bubrežaste u sredini smedje-žute; stražnje tielo i dolnja krila sivo-smedja, na podini biela; gusenica tmasto zelena ili smedjasta, na hrbtu bielo striekana; živi na bazgovini, hmelju, Jasminu; ličinka crljeno-smedja; svib. lip. Okolo Zagreba u grmlju.

Vrst 6. M. Genistae. Bkh. Zanovetar.

Gornja krila pepeonasta, u sredini hrdjasto-šarena; strieke valovite sa W označene; gusenica žuta, il smedjasto-zelena, smedje crljeno striekana, i crljeno-smedje piknjasta; živi na zanovetu; svib. srp. Okolo Zagreba u gori.

Vrst 7. M. Oleracea. L. Povrtljar.

Gornja krila bakro-smedja, okolo rubovah žutkasta slovu W nalična strieka; ljage bubrežaste žutaste; dolnja krila sivo-žuta; gusenica crljenkasto-smedja, zelenkasta il bielkasta, prozračna, na hrbtu bielkasto trostriekana, na strani žutkasto-prugasta, bielo crnim rubom piknjasta; živi na povrtelju; ličinka crno-smedja; kol. Okolo Zagreba u vrtovih.

Vrst 8. M. Chenopodii. W. V. Lobodar (Trifolii).

Gornja krila smedjasta, žuto siva; valovito striekana (na W), dolnja krila bielkasta, na rubovih smedje-sivo vrpčasta; gusenica zelena, na strani crljeno prugasta; živi na lobodah; svib. lip. srp. Okolo Zagreba u vrtovih.

Vrst 9. M. Saponariae. Bkh. (Reticulata Staud.) Sapunar.

Gornja krila blieda, ljubično-smedja, bielkasto-mrežasta; ljage na crnu dvostruko striekane; dolnja krila smedje-siva; gusenica jasno

Digitized by Google

zelena, glava smedja; živi na sapunjači (Saponaria), na karanfilu; svib. Okolo Zagreba u ravnicah. Vorm.

Rod 72. Dianthoecia. Boisd. Karanfilari.

Prijašnjemu rodu nalični, nu ženka ima žalac; gusenica gola; živu na karanfilih (klinčecu).

Vrst 1. D. Nana. Hufn. Patuljac.

Gornja krila smedjasta, crno-siva; u sredini mala biela ljaga, na vršku takodjer bielkasta ljaga; gusenica siva, crljenkasta, crnopiknjasta; živi na karanfilu i driemini (Lychnis); srp. kol. Okolo Zagreba u grmlju.

Vrst 2. D. Compta. W. V. Kitnar.

Gornja krila smedjasta, crno-siva, u sredini i na prstenku biela; dolnja krila blieda; gusenica siva, crljenkasta, crnopiknjasta na hrbtu, a na stranah sivo-žuto striekana; živi na karanfilu i driemini; svib. srp. Okolo Zagreba u živicah. Gstätt.

Rod 73. Episema. Staud. Označenci.

Krila zakružena; pipala dvostruko češljasta; gusenica sitnoglava; na vratu štitka; živu u zemlji na luku.

Vrst 1. E. Glaucina. Staud. Sumbular.

Gornja krila zelenkasta, u sredini smedje crno-ljagasta; ljagu okružavaju zelenkaste ljage škurje; dolnja krila bielo-siva; poprsje kosmato; gusenica sivo-smedja, na trbuhu bielo-siva, na hrbtu jasno striekana, štitka na zadku škuro-smedja; živi na preslici i sumbulu (Muscari, i Hyacinthus): trav. svib. Okolo Zagreba u ravnici.

Vrst 2. E. Scoriacea. Staud. Vesikar.

Gornja krila sivo-biela, u sredini sivo smedja, a unutra male jasne ljagice; dolnja krila biela; tielo i poprsje bielo, kosmato; gusenica zelena, na hrbtu i na stranah bielo-striekana; živi na vesiki (Anthericum); ličinka u bielu svilastu zapredku zubasta; trav. svib. Okolo Samobora. Vodn.

Rod 74. Aporophyla. Staud. Dugači.

Tielo dužje od krilah; krila duga, uzka; gusenica duga, uzka, zelena striekana.

Vrst 1. A. Lutulenta. Staud. Blatnar.

Gornja krila crljenkasta, smedje-siva; ljage jedva vidive, na prednjem okrajku dvie bliede vrpce; dolnja krila biela ponešto sivkasta; gusenica zelena, živi na crievcu; kol. ruj. Okolo Zagreba u živicah.

Digitized by Google

Vrst 2. A. Nigra. Staud. Crnica.

Gornja krila smedje-crna, crne ljage sa žutom piknjom, tomu još nekoliko crnih ljagicah; dolnja krila biela; uz okrajke crna strieka; gusenica žuto-zelena, crljeno striekana; živi na kiselici; kol. ruj. Okolo Zagreba na živicah u ravnici.

Rod 75. Ammoconia. Staud. Pjeskovari.

Leptiri srednje veličine; slabo izcrtani; krila izpružena; tielo jako; gusenica gola.

Vrst 1. A. Lichenia (Epunda) Staud. Mašinar.

Krila žuto-siva, ponešto ljagasta i crljeno striekana; vrlo riedak i slabo poznat leptir. Gstätt.

Vrst 2. A. Vetula. Staud. Starčik.

Gornja krila jasna, bielo-siva; ljage tamne sićušno izcrtane; dolnja krila jasno-siva; gusenica nepoznata; leptir riedak. Maximir. Vorm.

Rod 76. Polia. Tr. Sivokrilci.

Pipala vlasnato-busasta; oči trepavičaste; poprsje četverokutno, ponešto svodnato; stražnje tielo malko čupavo.

Vrst. P. Flavicincta W. V. Žutopàs.

Gornja krila žuto-siva, popriečno smedje i narančasto striekana; dolnja krila žuto-siva; glava i poprsje šareno; sjedi na zidovih i pećinah; kol. list. Okolo Zagreba i Suseda.

Rod 77. Thecophora. Staud. Omotanci.

Krila zakružena; tielo kratko, nabito.

Vrst Th. Fovea. Staud. Rupičar.

Gornja krila crljeno smedja, crno-ljagasta; spreda žuta mjesecolika ljaga; dolnja krila žuto-siva, zlatasta, žuto resasta; gusenica bliedo-žuta, žuto-crljeno ljagasta i striekana; živi na hrastovom grmlju; ruj. list. Okolo Zagreba po brežuljcih.

Rod 78. Dryobota. Staud. Hrastoljubi.

Nalik prijašnjim; krila doli zakružena.

Vrst 1. D. Roboris. Staud. Gradunar.

Gornja krila bielo-siva na zelenkasto preljevaju, na okolo smedje šarena; izvana jedna ljaga malena žuta; dolnja krila siva, mjesecoliko ljagičasta, na okrajku crna; gusenica crljeno-siva, na hrbtu jasna na stranah popriek striekana; živi na hrastu gradunu (Quercus robur); lip. srp. Okolo Zagreba u brežnatih stranah. Vukot.

*

Digitized by Google

Vrst 2. D. Monochroma. Staud. Jednomanjar.

Gornja krila jasno-siva, u sredini i na prednjih okrajcih prugaste crte, bliede; dolnja krila bielo-siva, u sredini slika mjesečasta a okrajak širok, škur; gusenica jasno-zelena na strani žuto striekana; živi na hrastovom grmlju; kol. ruj. Okolo Zagreba.

Vrst 3. D. Protea. Staud. Medunar.

Gornja krila škuro-smedja, jasno-ljagasta; dolnja krila škuro-siva; gusenica zelena, žuto striekana; živi na grmlju hrastovom kol. ruj. Okolo Zagreba sa prijašnjimi.

Rod 79. Dichonia. Hb. Nespodobari.

Srednje veličine; krila izpružena, veliko-ljagasta; pipala šćetinasta; gusenica bez osobitih znakovah.

Vrst. D. Aprilina. L. Travnjar.

Stražnje tielo i dolnja krila smedje-siva, jasno dvovrpčasta, na okrajcih crno-ljagasta; gornja krila sinja, mjestimice hrdjasto-ljagasta, bielo te crno pisana i dvoredno streljičasto izcrtana; ljage bielo-zakružene; gusenica bielkasta, crno-sivo pisana i na hrbtu crno-smedje ljagasta; živi na hrašću; ličinka u zemlji; kol. ruj. Okolo Zagreba u Tuškancu.

Rod 80. Chariptera. Guenée. Krasokrilci.

Poprsje široko, ljuskasto, spreda i straga čupavo; stražnje jakimi ljuskicami pokrito, osobito na trećem i četvrtom kolobaru; oči trepavaste; rilac dug, jak.

Vrst. Ch. Viridana. Staud. Zelenar.

Gornja krila jetreno-smedja, mahovinasto-bielo šarena; bubrenasta ljaga velika; rebarca sumporo-žuta; gusenica zelena; prsni kolobari udebljani, poput sidra pisani; na stranah hrbta bielo-piknjasta; jedanajsti kolobar grbuljast; živi na trnuli, glogu i šljivah; ličinka umotana u zemljenu krugljicu; svib. lip. Okolo Zagreba, pod večer na cvieću u vrtovih.

Rod 81. Miselia. Steph. Suncoplahi.

Vrst 1. M. Oxyacanthae L. Naložar.

Gornja krila jetreno-smedja, jasno-veliko-ljagasta, zlato-zelenožilna i zarubljena; gusenica dugo-pružna, smedja il bielkasta, šarena, na jedanajstom i dvanajstom kolobaru šiljasto dvo-bradavkičasta; živi na trnuli, glogu i šljivi; ličinka u pustenoj zemljenoj krugljici; ruj. Okolo Maksimira na živicah. Geig.

Digitized by Google

Vrst 2. M. Bimaculosa. Staud. Dvomanjar.

Gornja krila bielo-siva, smedjasto pisana; dolnja krila žutkasta, bielo-siva, u sredini veleljagasta, na škurjem okrajku dvovrpčasta, resasta; gusenica smedje-siva, na hrbtu jasno-striekana, na stranah krivuljasto-prugasta; glava smedjom štitkom zarubljena; živi na briestu; ličinka u zapredku il mahovini, leži na zemlji; kol. ruj. Okolo Maksimira, riedko. Apeld.

Rod 82. Valeria. Germ. Krupnjaci.

Poprsje krupno-vunasto; pipala češljasta; u ostalom prijašnjim slični.

Vrst. V. Oleagina. W. V. Olikar.

Gornja krila škura, ljubično-siva, bielo-ljagasta, rebra mahovinasto-prašnata; dolnja krila žutkasto-biela, smedje-prugasta; gusenica smedje-siva, na vratu narančasto striekana, sprieda kolobari udebljani; živi na trnuli; ličinka na zemlji u umjetno sastavljenu dvovrstnom zemljenom zamotku; ožuj. trav. U Tuškancu na plotovih i stoborih.

Rod 83. Apamea. Staud. Apamea.

Pipala mužkarčeva češljasta; dolnja krila malena: gusenica debela, valjasta; ličinka u zemlji.

Vrst 1. A. Testacea. Staud. Opekar.

Gornja krila žuto-smedja, u sredini i na okrajku crno-pisana; dolnja krila biela; gusenica nalik glisti; živu na travah; ličinka jasno-smedja; srp. kol. Okolo Zagreba u Tuškancu, i na livadah.

Rod 84. Luperina. Boisd.

Poprsje svodnasto, gusto vunasto, ponešto čupavo: rilac dug, jak.

Vrst L. Virens. L. Zelenaš.

Gornja krila zelena, okrajak u sredini biel; stražnje tielo i dolnja krila bielo siva, gusenica zelenkasta, glava crna; živi na trputcu, crievcu; ličinka u rahlu zapredku; srp. kol. Okolo Zagreba pod večer na živicah i sjećah.

Rod 85. Hadena. Tr. Čupavci.

Poprsje svodnato, četvorasto, kosmato, spreda i straga čupavo; stražnje tielo čupavo; oči gole, rilac dug, jak.

Vrst 1. H. Furva. Staud. Škuraš.

Gornja krila škura, smedje-siva; na prednjem okrajku tamno-striekana; dolnja krila škura žuto-siva sa širokim crno-sivim okraj-

Digitized by Google

kom: gusenica crljeno-smedja, crno-bradavkasta, glava crno-smedja: živi na travah: srp. kol. U Tuškancu na sječah i grmlju.

Vrst 2. H Monoglypha. Staud. Samorovar.

Gornja krila jetreno-smedja, šarena: valovito poput W striekana; crno dvo-striekana; gusenica smedje siva, crno-piknjasta; glava crna: živi na korienju travah; lip. srp. U Tuškancu često.

Vrst 3. H. Scolopacina. Staud. Šljukar.

Gornja krila bliedo-žuta, u kutu na dolnjem okrajku crna ljagica u sredini pisana, na prednjem okrajku škurja, jasno-piknjasta; dolnja krila žutkasto-siva; gusenica škura, ljubično-siva, na stranah dvie biele strieke a medju njima treća žuta, glava škuro-smedja; ličinka u zemljenom zamotku; srp. kol. U Tuškancu u živicah.

Vrst 4. H. Didyma. Esp. Dvojkar.

Gornja krila što jasnije, što škurje smedja, hrdjasta, ljage bubrežaste, u sredini biele il žute; bielo zarubljene, medju trećim četvrtim i petim rebrom sve po dvie biele piknje; dolnja krila smedjesiva; gusenica zelena, žuto-zarezana; na hrbtu dvie ružičaste strieke na strani žuta pruga; živi na korienju travah; ličinka u zemlji; srp. Okolo Zagreba i u Tuškancu.

Vrst 5. Basilinea. Staud. Podostriečar.

Gornja krila smjesna, žuta, siva i hrdjasta; jasnije i škurje striekana; dolnja krila sivo-žuta, na okrajcih sivkasta, bliedje-resasta; gusenica smedjasta, bielo-siva; na hrbtu tri biele strieke, glava smedja, trbuh sivkast; živi osobito na piriki; ličinka u zemlji; svib. lip. U Maksimiru.

Vrst 6. H. Strigilis. L. Češljarac.

Gornja krila smedja, prema okrajkom bielo-siva; ljage crno obrubljene; dolnja krila smedjasto-siva; gusenica bielkasta, sgora crljenkasta, u sredini bielo na stranah crljeno dvo-striekana; zivi na stabalju i korienju travah; lip. srp. U Maksimiru. Vodn.

Vrst 7. H. Bicolora. Staud. Dvoličar.

Gornja krila žutkasta, crljeno-smedja; na okrajcih škurja; dolnja krila žuto-siva, na okrajcih škura; poprsje i tielo maleno; gusenica bliedo-žuta, na hrbtu crljenkasta; lip. srp. U Maksimiru skučena sa živice. Vorm.

Rod 86. Dypterygia. Steph. Dvokrilaši.

Poprsje vlasnato, u sredini uzduž brazdovito, spreda i straga čupavo; stražnja čupica viličasta; oči gole; rilac dug, jak.

Digitized by Google

Vrst. D. Scabriuscula Staud. Hrapavac.

Gornja krila crno-smedja, u sredini pred okrajkom žuto-smedjeljagasta; dolnja krila smedjasto-siva; gusenica kesteno-smedja, bielopiknjasta, mramorasto crno-ljagasta i piknjasta: živi na nizkih bilinah, svib. lip. Okolo Zagreba na sječah.

Rod 87. Hyppa. Staud. Grivaši.

Pipala mužkarčeva češljasta: poprsje čupasto, u sredini tiela češljasta šćetka.

Vrst H. Rectilinea Staud. Upravnik.

Gornja krila jasno-siva, dolnja polovica crno i smedje sjenasta: u kutu polumjesec bielo-striekan; dolnja krila žuto-siva; gusenica žutkasto-smedja, na stranah sumodrasta, na hrbtu crna vrpca; na jedanajstom članku dvie žute ljage; zivi na kozolistu: ličinka smedja; lip. srp. Okolo Zagreba u gori; riedko. Geig.

Rod 88. Rhizogramma. Staud. Korienari.

Tielo dugo; krila kratka na korienu znakovana.

Vrst R. Detersa. Staud. Žutkar.

Gornja krila siva, crno-striekana: u kutu užje, na okrajku širje; dolnja krila sivo-biela, na okrajku škurja; gusenica sivo-smedja, škuro-striekana; živi na: Berberis; ličinka crljeno-smedja u zemlji; srp. kol. Okolo Zagreba u živicah i sječah.

Rod 89. Chloantha. Staud. Zelenocvjetaši.

Maleni, gornja krila kratka, jedno-ljagasta; gusenica debela; ljetaju danju po cvieću.

Vrst 1. Chl. Hyperici. Staud. Pljuskavičar.

Gornja krila siva, u sredini crno-stepenasta vrpca, unutri jasno ljagasta; na prednjem okrajku dvie crne ljagice; dolnja krila bielosiva; gusenica crljeno-siva, crnkasto pisana, na hrbtu tri žuto-biele strieke; živi na Hypericum (pljuskavica): ličinka kesteno-smedja; svib. ruj. Okolo Zagreba na grmlju.

Vrst 2. Chl. Radiosa. Haw. Trakar.

Gornja krila zelenkasto crna, žutkasto striekana, jasno-ljagasta; dolnja krila bielo-žuta; u sredini velika ljaga; gusenica crljenkasto smeđja, trostriekana na hrbtu, na strani žuto-prugasta; živi na Hypericum; svib. srp. Okolo Zagreba na živicah.

Rod 90. Eriopus. Tr. Vunonožci.

Poprsje vlasnato, čupavo; noge vunaste; oči gole.

Digitized by Google

Vrst. E. Purpureofasciata. Staud. Crljenovrpčar.

Gornja krila oliko-smedja, ružičasto i žutomrežasto-šarena; uglasta; gusenica jasno zelena, na svakom kolobaru mjesečasto bieloljagasta; živi na steli; ličinka u zemlji; lip. srp. Okolo Zagreba u brežuljastih šumah.

Rod 91. Polyphaenis. Staud. Izcrtanci.

Gornja krila široka, dolnja krila kratka, široko prikružena.

Vrst. P. Sericata. Staud. Svilenar.

Gornja krila zeleno-siva, smedje-crno pisana; dolnja krila smedježuta, u sredini ljagasta, na okrajku crno-zarubljena, žuto-sivo resasta; gusenica jasno-siva, na hrbtu jasno-striekana i crno-smedje zarubljena; živi na kozolistu i zimolezini; srp. kol. U Tuškancu na stoborih i plotovih.

Rod 92. Trachea. Staud. Vlasuljaši.

Leptiri veliki, krila jaka; trhuh vlasnat.

Vrst. T. Atriplicis. Staud. Jurčikar.

Gornja krila mahovinasto-zelena, u sredini žuto-ljagasta, na okrajku zubasto bielo-striekana; dolnja krila sivo-smedja, prema okrajkom škurja; gusenica crljenkasto-smedja, na hrbtu škuro striekana, na strani sivkasto prugasta; polag zadka dvie žute ljage; živi na lobodi, kiselici, heldi; ličinka caklena crljeno-smedja; lip. srp. U Tuškancu.

Rod 93. Euplexia. Steph. Krasopletkari.

Poprsje čupavo; čupica straznja na dva žulja poput slova V razdieljena; rilac jak.

Vrst E. Lucipara. L. Svjetlonoša.

Gornja krila jasno-smedja, zubasta, u sredini crno-smedja, na korienu i okrajcih ljubično-crljeno-sjajna; ljaga slamnato-žuta; gusenica sivo-zelena; živi na kupini, malini; lip. šrp. Okolo Zagreba na grmlju. Vodn.

Rod 94. Habrintis. Led. Nakitaši.

Poprsje češljasto, straga sedlasto, na kraju žuljasto; pipala nitasta, mužkarčeva kratko trepavičasta; oči gole; rilac jak.

Vrst. H. Scita. Hübn. Uljudar.

Gornja krila jasno-zelena, u sredini škura, poprieko žuto-striekana sa bielo zarubljenimi ljagami; gusenica žuto-zelena, piknjasta; crno prugasta; živi na ljubici, i jagodi; ličinka u rahlu zapredku, srp. U gori Zagrebačkoj, nu riedko. Gstätt.

Digitized by Google

Rod 95. Brotolomia. Led. Crljenorubci.

Vrst. B. Meticulosa. L. Plaharci.

Gornja krila blieda, mesasto-crljenkasta, smedje mramorasta, u sredini i na korienu oliko smedja; dolnja krila žutkasto-biela, smedjasto-trostriekana; gusenica zelena il smedja, na hrbtu prekinuto bielo striekana, na strani bielkasto prugasta; živi na koprivi; svib. lip. srp. kol. ruj. Okolo Zagreba, često.

Rod 96. Mania. Tr. Nakazari.

Poprsje široko, čupavo; prednja čupica visoka; stražnje tielo vitko u sredini čupavo; oči velike, gole, pipala šćetinasta; krilni rubovi izsječeni.

Vrst. Maura. L. Bršljinar.

Tielo i gornja krila crnosiva, crnkasto-ljagasta, bakrenasto-caklena; na prednjoj polovici jasne dvie strieke, jasna vrpca i u kutu jasna ljaga; dolnja krila smedje crna u sredini sivo-smedja vrpca; gusenica žutosiva, glava smedje žuta, na hrbtu i stranah bljedo-žuto striekana, živi blizu potokah na bršljanu, vrbah i jalšah; ličinka modra, mrazovitasta; u rahlu zapredku; srp. kol. U Zagrebu u podrumih. Vorm.

Rod 97. Naenia. Staud. Žalostnici.

Krila jako zakružena.

Vrst. Typica. Staud. (Venosa) Žiljkar.

Gornja krila žutkasto-smedja, smedje crno-ljagasta; bielo-striekana; dolnja krila sivo-smedja; gusenica smedje siva, na stranah crljenkasto-žuto striekana, neuredno piknjasta, glava malena; živi na koprivi; ličinka crljeno-smedja na kraju šiljasta; srp. kol. Okolo Zagreba u živicah.

Rod 98. Helotropha. Staud. Baraši.

Prednja krila šiljasta.

Vrst. Leucostigma. Staud. Perunikar.

Gornja krila sivo-smedja, uz prednji okrajak jasnija uzka strieka; ljaga biela poput slova X; dolnja krila žuto-siva; gusenica mliečno-biela, caklena, sgora smedjasta, crno-bradavkasta, glava smedja; živi na peruniki (Iris); ličinka u stablu dotične biline; srp. kol. Okolo Zagreba i Maksimira u nizinah. Geig.

Rod 99. Nonagria. Staud. Sitničari.

Krepka struka, mal ne jednomanjasti; gusenica gola; štitka na zatiljku i zadku rožkasta; živu na stabljikah trske, sitinca i šaša; ličinke u stabljikah.

Digitized by Google

Vrst 1. N. Sparganii. Staud. Ježinar.

Gornja krila žutkasto-sivkasta, ponešto na crljenkasto udarajuća; u sredini nešto jasnija i tropikljasta; na okrajcih sitno-piknjasta; dolnja krila na okrajku skurja; gusenica zelena, na hrbtu četiri skurje strieke; živi na ježincu (Sparganium); kol. ruj. Okolo Maksimira, kod grabah i mlakah.

Vrst 2. N. Arundinis. Staud. Rogozar.

Gornja krila jasna, žutkasto-siva, na prednjem okrajku crno striekana, sitno piknjasta, tmasto ljagasta; dolnja krila jasno-žutkasta, rub tanak, valovit; gusenica duga, mrljavo-putenasta, na hrbtu jasno trostriekana; glava žuto-smedja; živi na trski, rogozu; ličinka duga, žuto smedja, čupava; kol. ruj. Okolo Maksimira, sa prijašnjom.

Vrst 3. N. Geminipuncta. Staud. Dvopiknjar.

Gornja krila crljeno-smedja, u sredini bielo piknjasta, okraj ove i na prednjem okrajku vrlo sitne piknjice; dolnja krila žuto-siva; gusenica žutkasto-siva, na svakom članku četiri crne bradavčice, glava, zatiljak i štitka na zadku smedje-erna; živi na trski; ličinka jasno-smedja; kol. ruj. Okolo Maksimira sa prijašnjimi.

Rod 100. Tapinostola. Staud. Nizostanci.

Leptiri maleni nu krepki, jednomanjasti; pipala mužkarčeva trepavičasta; gusenica gola, živu u stabljikah (batvicah) travnatih.

Vrst 1. T. Musculosa. Staud. Mišičar.

Gornja krila bielo-žuta; dolnja krila nešto jasnija; gusenica nepoznata; jamačno živi na stabalju zimskoga žita; srp. kol. Okolo Zagreba na oranicah.

Vrst 2. T. Fulva. Staud. Žutnjak.

Gornja krila crljeno-žuta, ponešto crno pisana, ljagasta; dolnja krila bliedo-žuta; gusenica nepoznata, živi na mokrih livadah; srp. kol. Okolo Zagreba, na nizkih livadah.

Rod 101. Calamia. Staud. Šašnjari.

Tielo dugoljasto, kriepko; krila bez ljagah; gusenica gola; živi u stabljikah.

Vrst 1. Lutosa. Staud. Kaljužar.

Tielo jako, dugoljasto, krila izpružena, bliedo-žuta; pred okrajkom red crnih pikanjah; dolnja krila jasnija; gusenica putenasta, na trbušnih nogah kvakasta; živi na šašu i sitincu, na korienju pod vodom; kol. stud. Okolo Zagreba i Maksimira. Vorm.

Digitized by Google

Vrst 2. Phragmitides. Staud Trskovar.

Krila bliedo-žuta, ponešto sivkasta, bez svake oznake; gusenica tanka, bielkasta, ljubično-smedjasto ljagasta, i smedje bradavkasta; živi na trskah i puza od stabla do stabla; ličinka iznimno od surodnikah svojih živi u zemlji; svib. lip. Okolo Maksimira medju močvarami.

Rod 102. Meliana. Staud, Crnomanjci.

Maleni; krila dugoljasta, šiljasta.

Vrst. M. Flammea Staud. Plamenar.

Krila bliedo-žuta, ponešto sivo crljenkasta; na gornjem okrajku biela pruga; dolnja krila sivkasta, bliedo-žuta; gusenica gola, kostene boje; glava jasno smedja; živi ko što prijašnje na trskah, sitincih; svib. lip. Okolo Zagreba na zidinah, riedko. Gstätt. Vorm.

Rod 103. Leucania. Tr. Bieloprugači.

Oči vlasnate, poprsje četverokutno, fino, gladko, vlasnato, bez šćetkah; prednja krila podsječena, oštro šiljasta; gusenica na travi i šašovih.

Vrst 1. L. Impura. Staud. (Pallens L.) Nečistar.

Gornja krila blieda, sivo zelena, jasno rebrasta; dolnja krila biela, okolo ruba sivo prašnata; gusenica žutkasta, caklena, jasno strickana i crno bradavčikasta; živi na viševrstnih travah; srp. ruj. Okolo Zagreba na živicah.

Vrst 2. L. Album. L. Bieli L.

Gornja krila smedje-siva, bielo rebrasta, crno-trakasta; u sredini bieli latinski L; gusenica na travah; svib. lip. kol. ruj. U Susedu okolo staroga grada. Vorm.

Vrst 3. L. Albipuncta W. V. Bielocrt.

Gornja krila crljeno-siva, u sredini bielo ljagasta; srp. kol. Okolo Zagreba u Tuškancu.

Rod 104. Grammesia. Staud. Striekaši.

Tielo kriepko, dugoljasto; poprsje široko.

Vrst. G. Trigrammica. Staud. Trojkar. (Trilinea).

Gornja krila crljenkasta, žuto-siva, trostriekana, srednja strieka žuta; dolnja krila žuto-siva; gusenica debela, ukočena, na hrbtu crno striekana; živi na trputcu; ličinka crljeno smedja; lip. srp. Okolo i u Zagrebu na zidinah.

Digitized by Google

Rod 105. Caradrina. Tr. Lienari.

Oči gole; pipala uzdignuta; poprsje prionuto vlasnato, bez šćetke; prednja krila prikružena; gusenica kratka, sitnoglava, liena.

Vrst 1. C. Pulmonaris. Staud. Pljučnar.

Gornja krila jasna smedje-žuta; u sredini zubasta vrpca ljagom završena, na okrajku isto takova nu jasno zarubljena; dolnja krila škuro-siva; gusenica bliedo-zelena, na hrbtu bjelkasto striekana, glava žuto-smedja; živi na pljučnjaku (Pulmonaria), lip. srp. U Tuškancu.

Vrst 2. C. Quadripunctata. Staud. (Cubicularis). Četveropiknjar.

Gornja krila crljenkasta, siva, jasna valovito striekana; ljagasta bielo piknjasta; dolnja krila biela; gusenica crno-smedja, na hrbtu jasno široko prugasta i crno sitno striekana; na zadnjem kolobaru dvie poprieène pruge; živi na trputcu; lip. kol. U Tuškancu.

Vrst 3. C. Ambigua. Staud. Dvojnjak.

Gornja krila crljenkasta, jasno-sivo pisana, nejasno vrpčasta i ljagasta; dolnja krila biela; gusenica sivo smedja, sitno crnkasto-vodenasta, tri jasne strieke ua hrbtu, crne na stranah i škure poprieko; živi na crievcu i trputcu; lip. srp. U Tuškancu.

Vrst 4. C. Arcuosa. Staud. Lûkar.

Gornja krila bliedo-žuta na okrajcih crljenkasta; na prednjem okrajku blieda vrpca i red bliedih pikanjah; dolnja krila jasno siva; gusenica žuto-biela, sitno bradavkasta, živi na raznih travah; lip. srp. Okolo Zagreba, poredje. Vodn.

Vrst 5. C. Lenta. Staud. Sporaš.

Gornja krila sivkasto bielkasta; dvie vrpce diele krila na troje, medju dielima na gornjem okrajku škure ljagice; dolnja krila siva; gusenica valjasta, zemljasto-smedja, na hrbtu bliedo striekana, na članeih žutkasto crtana; živi na crievcu, trputcu; ličinka u zemlji; lip. srp. U Tuškaneu, riedko. Gstätt.

Vrst 6. C. Palustris. Staud. Močvarnik.

Krila ko što i kod prijašnjih; viševrpčasta, i crno-ljagičasta; dolnja krila siva, u sredini mjesečasto-ljagičasta; gusenica debela, valjasta, glava crna; ljage škure nalik na slovo V; živi na crievcu i trputcu; ličinka u zemlji; lip. srp. Okolo Zagreba, dosti riedko.

Rod 106. Rusina. Staud. Kopnari.

Tielo kriepko; pipala mužkarčeva češljasta.

Digitized by Google

Vrst. R. Tenebrosa. Staud. Tminar.

Gornja krila škuro-smedja, crljenkasta, široko trovrpčasta; na gornjem okrajku tri a u sredini jedna biela ljagica; dolnja krila škuro-siva u sredini mjesečasto crno-ljagasta; gusenica debela crljeno-smedja; na hrbtu tri jasne a na stranah sive poprieko pako crne strieke; živi na nizkih bilinah; ličinka u zemlji; srp. Okolo Zagreba kod sv. duha, riedko. Gstätt.

Rod 107. Amphypyra. Staud. Plamokriljci.

Tielo kriepko, dugoljasto; slabo pisani; gusenica valjasta, gola, na jedanajstom članku naduta; leptiri se sakrivaju medju lišće.

Vrst 1. A. Livida. Staud. Olovnar.

Gornja krila škura, crno-smedja, kratka, tielo crljeno-žuto; gusenica žutkasto-zelena, po hrbtu i na stranah žutkasto striekana; živi na lavozubu i maslačku; srp. kol. U Maksimiru.

Vrst 2. A. Tragopogonis. Staud. Kozobradač.

Gornja krila škuro-smedja, na prednjem okrajku zagasito vrpčasta, u sredini crno-ljagičasta; dolnja krila škura, žuto-siva; gusenica spreda tanja, zelena, bielo-piknjasta, petstriekana, strieke se na zadku stiču; živi na kozobradu, kiselici, lobodi itd.; ličinka škuro-smedja; srp. kol. Okolo Zagreba.

Vrst 3. A. Perflua. Staud. Pretočar.

Gornja krila smedjasta, sivo-žuta; krivuljasto-vrpčasta, u sredini smedje ljagasta; dolnja krila crljenkasto-sivkasta; gusenica žuto-zelena, široko striekana; živi na briestu i vrbah, rakitah; ličinka smedja, šćetinasta, kvakasta; kol. Okolo Zagreba, riedko.

Vrst 4. A. Pyramidea. Staud. Pyramidar.

Gornja krila smedjasta, sivo-žuta, sićušno izcrtana, po sredini žuto-vrpčasta, na troje razdieljena; srednji dio škurji; dolnja krila smedje-crljena; gusenica žuto-zelena, prozračna, bielo striekana; na jedanajstom članku čepasta sa crljenim šiljkom; živi na šumskom drveću; ličinka škuro smedja; srp. kol. Okolo Zagreba.

Rod 108. Taeniocampa. Tr. Vezonoše.

Glava uvučena, oči vlasnate; pipala visava gusta, dugo-vlasnata; poprsje široko, dugo i vunasto; gusenica gola.

Vrst 1. T. Miniosa. F. Ružičar.

Gornja krila žuto-siva, crljenkasto prašnata, prednje tielo žuto-sivo, stražnje crljenkasto-sivo; dolnja krila biela, u sredini škuro-mjesečasta; gusenica crna, gori modra, crno piknjasta, žuto prugasta; živi na brezi i hrastu; svib. lip. Okolo Zagreba na živicah.

Digitized by Google

Vrst 2. T. Munda. W. V. Čistar.

Gornja krila crljenkasto-siva, crno ljagasta; gusenica smedja, na hrbtu bielo striekana i piknjasta; živi na bukvi, lipi, briestu, hrastu; ožuj. trav. Okolo Zagreba na plotovih i stoborih.

Vrst 3. T. Pulverulenta. Staud. Prašnar.

Gornja krila crljenkasto-siva, na prednjem okrajku zagasita žutkasto-vrpčasta; ljaga bielo zarubljena; dolnja krila siva; gusenica zelena, il smedja sa zelenom glavom, na hrbtu bielo trostriekana, na strani žuto-prugasta; na jedanajstom članku žuto poprieko striekana i crno piknjasta; živi na hrastu; ličinka smedja, šiljasta; svib. lip. Okolo Zagreba na plotovih.

Vrst 4. T. Incerta. Staud. Nestalnik.

Gornja krila promienljiva, siva, ponešto crljenkasta, tako i vrpce po njima; crno-ljagasta; dolnja krila siva, bielo-resasta; gusenica žuto-zelena, bielo crtana, na hrbtu žuta, na stranah strieka crno zarubljena; živi na šumskom drveću; ličinka u zemlji, crljeno-smedja; trav. svib. Okolo Zagreba u šumah na drveću.

Rod 109. Panolis. W. V. Škodljivci.

Oči vlasnate; glava prsa i noge dugo kosmate; pipala kratka, nitasta; mužkarčeva čislolika, kratko trepavičasta.

Vrst. P. Piniperda. Esp. Smrekožder.

Gornja krila hrdjasto-crljena, žutkasto-ljagasta; dolnja krila smedje-siva; gusenica bliedo-zelena; bielo il žutkasto prugasta, priko nogah narančasto striekana; živi na crnogorici; vrlo štetna; ličinka škuro-crljena; svib. lip. U gori Zagrebačkoj, prema sjeveru.

Rod 110. Pachnobia. Staud. Rošnici.

Srednje veličine; tielo kriepko; inače bez osobitih biljegah.

Vrst 1. P. Rubricosa. Staud. Rumenko.

Gornja krila škura, crljeno-smedja, u sredini škurja; gornji okrajak bielkasto zarubljen i škuro ljagast; dolnja krila jasna, žuto-siva; gusenica crljenkasto-smedja, na hrbtu šarena, na stranah dvie žute strieke bielo piknjaste; piknje crno zarubljene; živi na kiselici; ličinka smedja, caklena; svib. lip. Okolo Zagreba u živicah i sječah.

Vrst 2. P. Leucographa. Staud. Bielanac.

Gornja krila crljenkasto-smedja, zagasito ljagasta, na prednjem okrajku škuro-valovito striekana; dolnja krila žuto-siva; gusenica zelena, na hrbtu crnkasta, bielo prašna, smedje popriečno striekana

Digitized by Google

na strani crljeno-žuto vrpčasta, vrpca crno zarubljena; živi na trputcu; ličinka u zemlji; trav. svib. Okolo Zagreba na stoborih.

Rod 111. Mesogona. Boisd. Srednjaci.

Mužkarčeva pipala trepavičasta; oči gole; poprsje plosnato, široko, vunasto; prednja krila popriečno striekana.

Vrst 1. M. Acetosellae W. V. Kiseličar.

Gornja krila crljenkasto-siva; strieke i rubovi na ljagah žutkasti; dolnja krila crljenkasto-smedja, bakrenasto-crljeno resasta; gusenica putenasta, crno piknjasta, zatiljska štitka smedja, glava škura; živi na hrastu i kiselici; ličinka u zemnih krugljicah; kol. ruj. Okolo Zagreba skučena sa živicah.

Vrst 2. M. Oxalina. W. V. Ceceljar.

Gornja krila siva, u sredini škurja; popriečne strieke i rubovi okolo ljagah sumporo-žute; gusenica jasno-smedja, na hrbtu jasno striekana, glava crna; živi na cecelju (Oxalis) na jaši i topolu ličinka u zemlji; ruj. list. Okolo Zagreba u grmlju.

Rod 112. Dicycla. Staud. Dvokružnici.

Krila jednako izrezana; gusenica vitka; jaje i ličinka zimuje.

Vrst. D. Oo. Staud. Dva O.

Gornja krila svjetla, bliedo-žuta, smedje crljeno vrpčasta, u kutu rešetkasto pisana, uz to dvie ljage slovu O naličnе; dolnja krila žuto-biela, na okrajku škuro vrpčasta; gusenica crljeno-smedja, na hrbtu ljagasto bielo striekana; živi na hrastu; ličinka crljeno smedja; srp. kol. U Zagrebu na kućah.

Rod 113. Calymnia. Staud. Odoraši.

Leptiri maleni; krila široka, zakružena, stražnja polumjesečasta; gusenica gola, sitno bradavkasta.

Vrst. C. Pyralina. Staud. Kruškar.

Gornja krila smedjasta, breskvasto-crljena, u sredini škurja, na gornjem okrajku bielo ljagasta; dolnja krila žuto siva, škuro zarubljena; gusenica žuto-zelena, petero bielo striekana i bielo piknjasta; živi na briestu, kruški i hrastu; ličinka modro-bielo prugasta; srp. kol. Okolo Zagreba na drveću.

Rod 114. Cosmia. Staud. Krasuljari.

Srednje veličine, il maleni; krila široka u sredini prikružena, tielo dugo; gusenica gola, sitno bradavkasta.

Digitized by Google

Vrst. C. Contusa. Staud. Tukar.

Gornja krila crljenkasta, smedje siva; poprieko striekana i ljagasta; dolnja krila žutkasto-siva; gusenica bljedo zelena, na hrbtu bjelkasta, bielo striekana; živi na topoli, trepetaljki; ličinka zapredena u lišću; srp. kol. U Maksimiru.

Rod 115. Dyschorista. Staud. Dvokoraši.

Srednje veličine, kriepka tiela; gusenica vitka, gola.

Vrst 1. D. Fissipuncta. Staud. Javoraš.

Gornja krila crljenkasta, sivo-smedja; na prednjem okrajku crno zarubljena strieka redomice piknjasta, resasta; u sredini nekoliko škurjih ljagicah; dolnja krila žuto-siva, u sredini zagasito ljagičasta; gusenica smedje siva, na hrbtu jasno trostriekana; na stranah crljeno-siva pruga; živi na vrbi, topoli, javoru; ličinka jasno smedja, žuto kvakasta; lip. srp. Okolo i u Zagrebu na zidinah.

Vrst 2. D. Suspecta. Staud. Sumljar.

Gornja krila škuro-siva, valovito mnogo striekana; ljage zagasite; dolnja krila jasnija; gusenica zelena; živi na nizkih biljkah; kol. ruj. Okolo Zagreba, kao i prijašnja.

Rod. 116. Plastenis. Staud. Tvoraši.

Maleni; tielo vitko, krila podrezana, priširoka; gusenica gola, sićušno piknjasto-bradavkasta.

Vrst 1. P. Subtusa. Staud. Verugaš.

Gornja krila crljenkasta, smedje-siva; verugana (gebuchtet), četvero-vrpčasta; dolnja krila smedje-siva, žuto resasta; gusenica zelena, glava crna, petero-striekana, živi na topoli trepetaljki i vrbi; ličinka smedja, u zamotku suha lišća; srp. kol. Okolo Zagreba skučena sa živicah, porjedje.

Vrst 2. P. Retusa. Staud. Šterbar.

Gornja krila mako-siva, ponešto crljenkasta, na prednjem okrajku zagasito vrpčasta sa bielkastom striekom; dolnja krila žutkasto-siva; gusenica zelena, glava siva, petero bielo striekana; živi na vrbi; ličinka kao prijašnja; srp. kol. Okolo Zagreba sa prijašnjom, nu češće.

Rod 117. Cirrhoedia. Staud. Bljedari.

Maleni; krila široka, oštro šiljasta; gusenica kratka, debela; glava malena, štitka rožkasta.

Digitized by Google

Vrst. C. Xerampelina. Staud. Suholjar.

Gornja krila crljeno-žuta, u sredini dvo-striekana prorezana, i ljagasta; dolnja krila crljenkasto-jasno-žuta; gusenica sivo-smedja, na hrbtu žutkasto- na stranah crno-striekana; živi na jasenu; ličinka smedja; srp. kol. Okolo Maksimira na drveću.

Rod 118. Cleoceris. Staud. Krasorožci.

Krila spreda razširena; gusenica tanka.

Vrst. C. Viminalis. Staud. Vrbičar.

Gornja krila siva, u sredini škurje dvovrpčasta; prednje ljage bjelkaste; dolnja krila jasno-siva; gusenica zelena, petero bielo striekana, na člancih žutkasta; živi na vrbi (Salix viminalis); ličinka crno-smedja; srp. kol. Okolo Zagreba u grmlju, pojedinice.

Rod 119. Orthosia. Staud. Pružnjaci.

Srednje veličine, krila pružena, kadšto šiljasta; gusenica valjasta, gola; glava malena; sakriva se po danu; ličinka u zemlji.

Vrst 1. O. Lota. Staud. (Munda) Umitar.

Gornja krila sivo-crljenkasta, na prednjem okrajku jasno striekana, u sredini vrpčasto-pisana i ljagasta; dolnja krila crno-siva, u sredini ljagičasta; gusenica smedje-siva, na hrbtu jasno trostriekana, na stranah zagasito prugasta; živi na vrbah vodenih (Salix pentandra); ličinka u lišću zapredena; ruj. list. Okolo Zagreba u nizinah. Geig.

Vrst 2. O. Ruticilla. Staud. Sierko.

Gornja krila škuro-siva u sredini vrpčasto pisana i jedva ljagasta; dolnja krila takodjer škuro-siva; gusenica smedja, škuro ljagasta, glava crna; živi na hrastu; trav. svib. Okolo Zagreba.

Vrst 3. O. Pistacina. Staud. Zečinar.

Gornja krila crljeno-smedja, na prednjem okrajku škuro vrpčasta, u kutu više ljagasta; dolnja krila žutkasto-siva; gusenica zelena, na hrbtu hrdjasto trostriekana, na strani hrdjasto-prugasta; živi na zečini (Centaurea); kol. ruj. Okolo Zagreba, poredje. Gstätt.

Vrst 4. O. Laevis. Staud. Goliš.

Krila siva bielo striekana; dolnja krila škurja; gusenica crljeno-smedja, na hrbtu jasno trostriekana, na strani žuto prugasta; živi na nizkih bilinah; kol. ruj. Okolo Zagreba, raztrešeno. Vorm.

Rod 120 Xanthia. Staud. Žutnjaci.

Glava iztaknuta; oči gole, trepavičaste, pipala uzdignuta; poprsje četvero-ugljasto, vunasto; gornja krila oštro šiljasta; gusenica gola, glava malena, zatiljak rožast.

Digitized by Google

Vrst 1. X. Fulvago. L. Navrbar.

Gornja krila jasno žuta, hrdjasto pisana i ljagasta, ljage unutri crne; dolnja krila biela; gusenica sivo-smedja, na hrbtu bielo striekana; živi na vrbi; srp. kol. Okolo Zagreba skučena sa grmlja.

Vrst 2. X. Citrago. L. Limunar.

Gornja krila žuta, crljeno prašna; rebra strieke i rubovi ljagah hrdjasti; dolnja krila žutkasto-biela; gusenica živi na lipi; kol. ruj. Okolo Zagreba po bregovih, redje. Vorm.

Vrst 3. X. Aurago. W. V. Zlatko.

Gornja krila zlatno-žuta, narančasto prašnata, ljubično-sivo pisana, jasno valovito striekana; gusenica živi na bukvi; ruj. Okolo Zagreba u grmlju.

Rod 121. Hoporina. Staud. Plodnjaci.

Krila oštro šiljasta; tielo čupasto.

Vrst. H. Croceago. Staud. Šafranar.

Gornja krila žuto-crljena, trovrpčasta; na gornjem okrajku sitno bielo-piknjasta; dolnja krila biela, zaudaraju na sivkasto; gusenica crljeno-smedja, na jedanajstom članku crno striekana i žuto dvoljagasta; živi na hrastu; ličinka crljeno-smedja; ruj. list. Okolo Zagreba skučena sa živicah i sječah.

Rod. 122. Orrhodia. Staud. Plahavci.

Tielo kriepko, dulje od krilah; gusenica debela, gladka, il samo ponešto vlasnata.

Vrst 1. O. Fragariae Staud. Poznar.

Gornja krila smedje-siva, na prednjem okrajku jasno dvovrpčasta, u sredini vrpca škurja; dolnja krila žuta, u sredini tmasta, smedje-siva, i škuro ljagasta; gusenica baršunasta (kadifasta), škuro smedje žuta, na zatiljku crno striekana; živi na jagodi; ličinka u zemlji; ruj. list. Okolo zagreba u šumah.

Vrst 2. O. Veronicae. Staud. (Dolosa) Lukavac.

Gornja krila siva, kadšto na crljeno preljeva, na prednjem okrajku crno izcrtana; dolnja krila jasno siva, u sredini ljagičasta; gusenica nepoznata jošte; ruj. list. Okolo Zagreba.

Vrst 3. O. Vaccinii. Staud. Brusničar.

Gornja krila crljenkasta, smedje-siva, zagasito vrpčasta i ljagasta; dolnja krila crljeno-siva žuto resasta; gusenica crljenkasta, smedjasta, žutkasto striekana, i šarena, živi na Vaccinium; ličinka crljeno smedja; ruj. list. U gori Zagrebačkoj. Apeld.

Digitized by Google

Vrst 4. O. Rubiginea. Staud. Hrdjar.

Gornja krila žutkasta, hrdjasto-crljena, na prednjem okrajku škuro striekana i piknjasta, te sićušno pisana; dolnja krila jasna, žuto-siva; gusenica tanka vlasnata, crno-siva ljagasto-vrpčasta; živi na divjih kruškah i vrbah; ličinka smedja; ruj. list. Okolo Zagreba, često.

Rod 123. Scopelosoma. Staud. Kamenari.

Krila duga, prikružena, zubasta.

Vrst. Sc. Satellitia. Staud. Drugar.

Gornja krila caklena, bakro-smedja; na prednjem okrajku i kroz sredinu zagasito vrpčasta; biela piknja veća, a pod njom manja; dolnja krila škuro-siva, žutkasto resasta; gusenica crna, na strani bielo ljagasta; živi na šumskom drveću; ličinka smedja, na kraju šiljasta; ruj. list. U Maksimiru.

Rod 124. Scoliopteryx. Staud. Herokrilci.

Krila široka, kvakasto-šiljasta, i mjesečasto izrezana; bez ljagah.

Vrst. Sc. Libatrix. Staud. Ždrljivac.

Gornja krila crljena, sivo pisana; u kutu bielo zubasto vrpčasta i dvostriekana, nakon škurom vrpcom završena; u sredini biela piknja; dolnja krila škuro-siva; gusenica vitka, travo-zelena, na strani crljenkasto il žutkasto-prugasta; živi na šipku i vrbah; ličinka siva; kol. ruj. U gori Zagrebačkoj. Gstätt.

Rod 125. Xilina. Staud. Drvenkari.

Srednje veličine, krila duga, pružena, krupno žilasta; poprsje čupasto; gusenica sa šestnajst nogah, valjasta, debela, gola; ličinka u zemlji.

Vrst 1. X. Furcifera. Staud. Viličar.

Gornja krila škuro-siva, na prednjem okrajku vrpčasta, u sredini polumjesečna ljaga i više inih manjih; dolnja krila žutkasto-siva, zagasito-ljagasta; gusenica smedjasto-siva, na hrbtu jasno trostriekana, na stranah sivo prugasta sa crnimi ljagami; živi na jalši i brezi; ličinka u zemlji; ruj. list. Okolo Zagreba, često.

Vrst 2. X. Ornitopus. Staud. Ptičostopar.

Gornja krila uzka, jasno zelena, ljagasta i škuro pisana; ljage zagasite; dolnja krila škuro siva; gusenica sinja, bielo-piknjasta, na hrbtu bielo trostriekana; živi na Ornithopus; ličinka crljeno smedja, sa dvima zavinutima žalcima; kol. ruj. Okolo Zagreba.

Digitized by Google

Vrst 3. X. Socia. Staud. (Umbrosa) Sudrugar.

Gornja krila nečista, žuta, crno izcrtana, na okrajku vrpčasta, na gornjem okrajku ljagasta; dolnja krila žutkasto-siva; gusenica zelena, na stranah bielo dvoprugasta; živi na lipi, briestu, hrastu, kruškah i jabukah; ličinka caklena, crljeno-smedja; kol. ruj. Okolo Zagreba.

Rod 126. Calocampa. Staud. Zavijušci.

Krila uzka, pružena, tielo kriepko; u počinku krila pokrivaju tielo.

Vrst 1. C. Vetusta. Staud. Staran.

Gornja krila bliedo-žuta, dolnja polovica smedje striekana, na prednjem okrajku vrpčasta, i smedjasto zarubljena; ljaga smedjasta; rese crno-smedje; dolnja krila smedjasto-žuta u sredini zagasito ljagasta; gusenica zelena na hrbtu jasno trostriekana, na svakom članku tri biele piknje, na stranah žute strieke; živi na loćiki, mliečiki; ličinka caklena crljeno smedja; ruj. list. Okolo Zagreba skučena sa grmlja.

Vrst 2. C. Exoleta. Staud. Izpranac.

Gornja krila žutkasto-siva, na prednjem okrajku smedje pisana, smedje ljagasta; dolnja krila smedja; gusenica zelena, žuto i crljeno striekana; živi kao i prijašnja; ruj. list. Okolo Zagreba, redje. Vorm.

Rod 127. Xylomyges. Staud. Drvuljari.

Srednje veličine, krila šiljkasta; prijašnjim naličnі.

Vrst. Xyl. Conspicillaris. Staud. (Musicalis) Gudbar.

Gornja krila siva, ponešto smedjasta; dolnja polovica škuro sjenita, prema okrajku škuro vrpčasta, doli jasno-sivo ljagasta; medju ljagami škura piknja; dolnja krila jasno siva; gusenica zelena il smedja, zagasito ljagasta, na strani žuto-bielo prugasta; živi na nizkih bilinah; ličinka u zemlji; trav. svib. Okolo Zagreba.

Rod 128. Asteroscopus. Staud. Zviezdari.

Vrst. A. Sphinx. Staud. Lipničar.

Gornja krila jasno-siva, sitno i škuro pisana, četverokutno ljagasta; rese ljagaste; dolnja krila bielo-siva, u sredini ljagičasta, pred resami redom piknjasta; gusenica žuto-zelena, na hrbtu bielo striekana, na strani bielo-žuto prugasta; živi na lipi i vrbi; ličinka škuro-siva; list. Okolo Zagreba na zidinah.

Digitized by Google

Rod 129. Lithocampa. Staud. Kamovitci.

Krila u kutu uzka, dolnja krila široka, pipala sitno češljasta; gusenica na člancih dvošiljasta; ličinka u zapredku.

Vrst. L. Ramosa. Staud. Svržar.

Gornja krila žutkasto-biela, u kutu smedje-crna, u sredini prema gornjem okrajku ljaga izrezana, i prema vrhu krilnom uzano protegnuta; na gornjem okrajku sitno izcrtana; dolnja krila žutobiela, sivo zarubljena; gusenica smedje žuta, poprieko crno prugasta; živi na kozolistu; svib. lip. Okolo Zagreba u vrtovih.

Rod 130. Calophasia. Staud. Uglednjaci.

Maleni, pipala sitno češljasta; gusenica vitka; ličinka u čvrstoj tkanini; leptiri ljetaju danju po cvieću.

Vrst. C. Lunula. Staud. Klobušar.

Gornja krila smedjasto-siva, manje više škuro striekana i ljagičasta; u sredini polumjesečasta ljagica; rese zubaste, ljagaste; gusenica žutkasto-biela, na hrbtu crno-ljagasta i na stranah crno piknjasta; živi na klobušcu (Linaria); svib. lip. Okolo Zagreba u vrtovih.

Rod 131. Cleophana. Staud. Urešnjaci.

Krila šiljasta; inače prijašnjim nalični.

Vrst. Cl. Antirrhini. Staud. Zievaličar.

Nalik prijašnjemu, samo što su krila po nešto zelenkasta, a polumjeseca[illegible]ejma, mjesto njega kolobarac; dolnja krila smedja, jasno dvoljagasta; rese zubaste; gusenica zelena crno piknjasta; živi na prženici (Scabiosa) i zievalici (Antirrhinum); svib. lip. Okolo Zagreba.

Rod 132. Cucullia. Staud. Kukmari.

Ovratak šapkolik; gornja krila pružena, oštro šiljasta; stražnje tielo dugo, ponešto čupasto; riljac dug i jak.

Vrst 1. C. Verbasci. L. Svieċar.

Gornja krila smedjasto-žuta, rovašasta, zubasto striekana; dolnja žuto-siva; rubovi smedji, ljagasti; gusenica vlasnata bielo-siva, crno i žuto pjegasta; živi na divizmi, (božja svieća = verbascum); ličinka smedja u gustu zapredku; svib. lip. Okolo Zagreba.

Vrst 2. C. Scrophulariae. Staud. Strupničar.

Nalik prijašnjemu, samo što je škurji na dolnjoj strani krilah ima dvie biele piknje; dolnja krila smedja, rese jako zubaste; gu-

Digitized by Google

senica nalik prijašnjoj samo što nije tipkasta; živi na strupniku (Scrophularia); svib. lip. Okolo Zagreba. Gstätt.

Vrst 3. C. Tapsiphaga. Staud. Pustenar.

Gornja krila jasno-žuta, sivo pisana; dolnja krila škuro-siva; gusenica modrasto-biela, na hrbtu bliedo-žuto striekana i modropiknjasta, na stranah bielo-žute pruge; živi na divizmi pustenoj (verbascum Thapsus); lip. srp. Okolo Zagreba. Vorm.

Vrst 4. C. Umbratica. L. Kaludjer.

Gornja krila smedje siva, izpružena, kostenasto žuto-umrljana, sićušno crno-piknjasta; dolnja krila na uglevih šiljasta, mužkarčeva uzko smedje a ženkina sivkasto zarubljena; gusenica crnosmedja narančasto-crljeno tipkasta; živi na loćiki i stričaku; svib. srp. Okolo Zagreba na stoborih.

Vrst 5. C. Lactucae. W. V. Krijičar.

Gornja krila modro siva, dolnja crno-siva; gusenica žuto, bielo i crno ljagasta; živi na krijici (Sonchus) i na ovim srodnih bilinah; svib. lip. Okolo Zagreba.

Vrst 6. C. Tanaceti. Staud. Vratičar.

Gornja krila jasna, bielo-siva, zagasito pisana; dolnja krila bielosiva, okrajak škurji; gusenica biserasto siva, na hrbtu pet žutih striekah, puno crnih ljagah i piknjah; živi na vratiću i pelinu (Tanacetum, Artemisia) može skakati; lip. srp. Okolo Zagreba.

Vrst 7. C. Artemisiae. Tr. Pelinar.

Gornja krila živahno-zelena, srebernasto-ljagasta, dolnja krila bjelkasta; gusenica zelena, grbuljasta, na hrbtu bielo striekana i smedjasto kvrgasta; glava žuta; živi na pelinu; ličinka smedja, sa škurim oklopom; svib. lip. Okolo Zagreba.

Vrst 8. C. Formosa Staud. Krasulj.

Gornja krila bielo-siva, popriek uzko a uz to škuro-široko vrpčasta, u sredini ljagasta; dolnja krila sivo-biela; gusenica nepoznata; svib. lip. Okolo Zagreba.

Vrst 9. C. Argentea. Staud. Srebrar.

Gornja krila caklena, srebro-biela, višeljagičasta i zarubljena, u ostalom zelenkasta, u sredini crna dvodielna strieka; dolnja krila biela, bielo-resasta; gusenica zelena, na hrbtu bielo striekana, smedjasto-crljeno kvrgasta; živi na pelinu; svib. srp. Okolo Zagreba.

Rod 133. Plusia. Tr. Nakitnjaci.

Stražnje tielo čupavo; oči gole, pipala šćetinasta; ticala srpasta; gornja krila šiljasta, obično kovnasto caklena.

Digitized by Google

Vrst 1. P. Chrysitis. L. Tućikar.

Gornja krila sivosmedja, tućinasto dvovrpčasta; dolnja krila sivosmedja; gusenica zelena, bielo striekana; živi na koprivi; ličinka oliko-smedja; svib. lip. Okolo Zagreba skučena sa grmlja.

Vrst 2. P. Tripartita. Staud. Trojnjak.

Gornja krila smedjesiva, škuro pisana i škuro ljagasta, sa umješanimi jasnijimi ljagicami; gusenica zelena; prva tri članka bielo striekana, ostala ljagasta; živi na koprivi; ličinka debela, uglasta; svib. lip. Okolo Zagreba sa prijašnjom. Apeld.

Vrst 3. P. Chryson. Staud. Konopljar.

Gornja krila kadifasta, škura, kavosmedja; gornji okrajak zlatasto rùdi; u sredini velika zlatasta ljaga; dolnja krila žutosmedja; gusenica zelena, valovito striekana; na strani bielo prugasta, pruge crno zarubljene; živi na konopljuši (Eupatorium) i kušu; ličinka u zemlji; lip. srp. Okolo Zagreba.

Vrst 4. P. Festucae. Staud. Vlasuljčar.

Gornja krila smedja, zagasito vrpčasta, u sredini i u gornjem kutu zlatasto-ljagasta; na dolnjem okrajku u kutu kao i na gornjem okrajku zlatno-sjajna; dolnja krila jasno smedja; gusenica zelena žutkasto tanko striekana, živi na travi vlasulji (Festuca), ličinka zelena sa crnim hrbtom; srp. kol. Okolo Zagreba. Vorm.

Vrst 5. P. Gamma. L. Slovo G.

Gornja krila smedja, bakreno-caklena, jasno srebrnasto i zlatasto pisana sa jednom pismenom nalik na grčko γ; gusenica zelena, bielo striekana, vlasnata, udebljano-člankasta; živi na koprivi; ličinka crnkasto-smedja; svib. list. Okolo Zagreba.

Vrst 6. P. Interrogationis. L. Pitač.

Gornja krila siva, crnosmedje mramorasta, jasno ljagasta i trostrieljana; u sredini srebrnasto pismo nalik na ?; rubovi ljagasti; dolnja krila žutosiva; gusenica zelena, živi na koprivi; srp. kol. Okolo Zagreba.

Vrst 7. P. Jota. L. Slovo J.

Gornja krila crljenkasto-smedja: u sredini zlatna il srebernasta crta nalik na J; gusenica zelena, striekana i valovito prugasto; živi na koprivi; lip. srp. Okolo Zagreba skučena sa živiee.

Vrst 8. P. Bractea. W. V. Runjčar.

Gornja krila smedja, okrajci jasniji, u sredini zagasita zlatasta ljaga; dolnja krila smedježuta, na okrajcih škurja; gusenica zelena, tanko striekana; živi na runjki (Hierarcium); lip. srp. U gori zagrebačkoj i Samoborskoj.

Digitized by Google

Rod 134. Anophia. Staud. Sliepuši.

Krila napolak zakružena, dolnja krila široka, okrugla: gusenica gola.

Vrst. A. Leucomelas. Staud. Bielocrnac.

Gornja krila škurosmedja, škuro ljagasta i vrpčasta; jedna ljaga jača od drugih, pod njom omanja biela; dolnja krila biela, na okrajku crno-vrpčasta, bielo resasta; gusenica smedjesiva; živi na hrastu, lip. srp. Okolo Zagreba. Geig.

Rod 135. Aedia. Staud. Smrtovci.

Prijašnjim nalik, samo su strukom okrugljastiji.

Vrst Ae. Funesta. Staud. Žalobnar.

Gornja krila smedjecrna, sitno izcrtana, u sredini velika crljena ljaga na okrajku crnopiknjasta; dolnja krila crna, na okrajku jedna biela ljaga, a dvie manje na rubu; gusenica siva narančasto-piknjasta, na hrbtu verigasto striekana; živi na viniki; ličinka u zemlji; lip. srp. Okolo Zagreba na stoborih.

Rod 136. Anarta. Staud. Udovci.

Maleni, krepka tiela; dolnja krila zakružena.

Vrst 1. A. Myrtilli. Staud. Mirtičar.

Gornja krila smedjecrljena, bielo izcrtana, na prednjem okrajku bielo-vrpčasta; prednja ljaga zagasita, stražnja biela; dolnja krila žuta, na okrajku crna, na gornjem rubu crno-ljagičasta; gusenica zelena, grbuljasta, na hrbtu žuto-, na strani bielo-ljagasta; živi na Vaccinium (brusnica) i vriesku (Erica); ličinka škurosmedja; trav. svib. U gori Zagrebačkoj.

Vrst 2. A. Cordigera. Staud. Srdconoša.

Gornja krila crnosmedja, u sredini crna, unutri bieložuta ljaga; dolnja krila žuta, na okrajku crno-vrpčasta, resasta; gusenica škura, bakrocrljena, bielo piknjasta; živi na brusnici; kol. ruj. U gori Zagrebačkoj. Vukot.

Vrst 3. A. Melanopa. Staud. Crnular.

Gornja krila žutkasta, crnosiva, škurje izcrtana, crno ljagasta; dolnja krila biela, polumjesečasto-ljagasta i vrpčasta; gusenica nepoznata; kol. ruj. U gori Zagrebačkoj. Vodn.

Rod 137. Heliaca. Staud. Sunčari.

Maleni; dolnja krila široka i okrugla.

Digitized by Google

Vrst H. Tenebrata. Staud. Mračar.

Gornja krila smedja, na okrajku uzko u sredini široko vrpčasta; dolnja krila crna, u sredini žuto-ljagasta; gusenica bjelkasto-zelena, na hrbtu škuro, na stranah jasno striekana; živi na rožcu (erastium); trav. svib. U Maksimiru na livadah.

Rod 138. Heliothis. Staud. Suncoljubi.

Srednje veličine; tielo kriepko; danju se sunčaju na cvieću; gusenica šestnajstnožna, sitno vlasnata, bradavičasta.

Vrst H. Dipsaceus. Staud. Češljugar.

Gornja krila zelenkasto-žuta, na prednjem okrajku redomice piknjasta, na gornjem okrajku ljagasta, prema podini vrpčasta; dolnja krila bliedožuta, na gornjem okrajku škuro ljagasta; gusenica zelena, sa šest bielih striekah; živi na češljugi, Centaurii, Cichorium; ličinka modrasto prašna; srp. kol. U Maksimiru.

Rod 139. Chariclea. Staud. Uzornjaci.

Krila prikružena; srednje veličine.

Vrst Ch. Delphinii. Staud. Kokotar.

Gornja krila breskvo-crljena, prikruženo-repkasta; prednji okrajak izrezan crljenkast, žutosiv sa sitnom striekom; dolnja krila žutkasto-biela, u sredini mala ljagica; okrajak škuro i široko vrpčast, vrpca crljena zarubljena, rese biele; gusenica crljenosiva, crno piknjasta, na hrbtu i na stranah žuto prugasta; živi na kokotcu; svib. lip. Okolo Zagreba na briežuljcih.

Rod 140. Acontia. Staud. Strielobržci.

Krila prikratka, priširoka; u počinku krovnasto razapeta; gusenica gladka; dvaputa na ljeto se kote; leptiri ljetaju ob dan.

Vrst 1. A. Luctuosa. Staud. Tugovar.

Gornja krila smedjecrna, vodenasto-vrpčasta; izpod gornjega okrajka u sredini četvero-uglasta crna ljaga; dolnja krila tamno-crna, poprieko bielom ljagom razdieljena; gusenica šestnajstnoga, jasno dvostriekana i bielo prugasta; živi na slaku i sliezu; svib. i po drugiput u kolov. Okolo Zagreba u živicah.

Vrst 2. A. Lucida. Staud. Svjetlar.

Gornja krila smedjecrna, bielo ljagasta i smedje striekana; dolnja krila biela, na gornjem okrajku ljagasta, smedjecrno striekana i vrpčasta; gusenica dvanajstnožna, smedjasta, zelena, škuro trostriekana, na četvrtom i šestom članku žuljasta: živi na slaku i sliezu; svib. i kol. Okolo Zagreba u grmlju.

Digitized by Google

Rod 141. Thalpochares. Staud. Topljari.

Maleni; krila široka, u šiljak izlazeća; tielo slabašno; rese duge; gusenica na dvanajst nogah, kratka, debela, sitno-vlasnata; ličinka u zapredku; leptiri na suncu po bregovih.

Vrst 1. Th. Dardouini. Staud. Dardou.

Gornja krila smedjasto-siva; iz sredine do rubca škuro zubasto-vrpčasta; dolnja krila bliedja, škuro zarubljena i jednoljagasta; gusenica zagasito-žuta, smedjasto-ljagasta; živi na vesiki (Anthericum); svib, lip. Okolo Zagreba.

Vrst 2. Th. Purpurina. Staud. Grimisar.

Gornja krila bieložuta, gornja polovica grimisna, u rubu sa sitnom striekom; dolnja krila bjelkasta sivo nahuknuta; gusenica sinja, na hrbtu škuro a na stranah zagasito dvoprugasta; živi na raznih klicah i stabljkah bilinskik; svib. ruj. Okolo Zagreba.

Vrst 3. Th. Parva. Staud. Mališ.

Gornja krila smedjasta, bieložuta, u sredini vrpčasta, na prednjem okrajku škuro pisana; dolnja krila smedjasta, bliedožuta; gusenica nepoznata; svib. srp. U Maksimiru.

Vrst 4. Th. Paula. Staud. Sićušnjak.

Gornja krila bielosiva, blizu kuta vrpčasta; vrpca striekom razdieljena; u sredini krilah do polovice biela strieka; dolnja krila bielosiva; gusenica bielozelena, na hrbtu škuro dvostriekana; živi na runolistku (gnaphalium); svib. srp. U Maksimiru u briežnatih šumah.

Rod 142. Erastria. Staud. Ljubnici.

Tanka struka; tielo uzko; ljetaju po šumskih riedjevinah u mraku; gusenica četrnajstnožna, gola; ličinka u zemlji.

Vrst 1. E. Pusilla Staud. Patuljac.

Gornja krila smedjasta, bielosiva; na gornjem okrajku veleljagasta; dolnja strana do polovice sivosmedja, bielo-ljagičasta, na okrajku sivo-vrpčasta i piknjasta; dolnja krila jasnosiva i škuro-ljagasta; gusenica zelena, na hrbtu škuro tro-, na stranah jasno dvostriekana; živi na raznih travah: lip. srp. Okolo Zagreba skučena sa grmlja.

Vrst 2. E. Deceptoria. Staud. Varalica.

Gornja krila crnosmedja, u kutu i u sredini široko žutobielo vrpčasta, na gornjem okrajku ljagičasta; doljnja krila siva, u sredini zagasito-vrpčasta; gusenica zelena, bielo i žuto striekana; živi na raznih travah; lip. ruj. Okolo Zagreba sa prijašnjim.

Digitized by Google

Vrst 3. E. Fasciana. Staud. Vrpconoša.

Gornja krila crnosmedja; na gornjoj polovici bielo-ljagasta, crnim pisanim okrajkom; blizu gornjega okrajka dvie biele ljagice; dolnja krila siva; gusenica žuta, smedje trostriekana; živi na kupini; lip. srp. Okolo Zagreba u živicah.

Rod 143. Prothymia. Staud. Smjelnjaci.

Maleni; gornja krila mal ne trouglasta; obljetavaju po danu.

Vrst. P. Viridaria. Staud. Zelenoprašnar.

Gornja krila škura, olikozelena, gornja polovica grimisno trovrpčasta; dolnja krila zelenosiva, zagasito crljeno-vrpčasta; gusenica nepoznata; svib. kol. Okolo Zagreba i Maksimira.

Rod 144. Agrophila Staud. Poljari.

Maleni; gornja krila uzka, prikružena; ljetaju po danu; gusenica sa dvanajst nogah.

Vrst A. Trabealis. Staud. Slakar.

Gornja krila crnosiva, na prednjem okrajku od kuta do sredine poprečne dvie žute vrpce, medju njima ljagice; dolnja krlia crnosiva, jasno resasta; gusjenica zelenkasto-smedja, na stranah žutoprugasta; živi na slaku; svib. kol. Okolo Zagreba i Maksimira.

Rod 145. Euclidia. Staud. Okrugljari.

Srednje veličine, krila priširoka; dolnja krila okrugla; ljetaju po danu; gusenica vitka, gola; dva il tri pàra noguh.

Vrst 1. E. Mi. Staud. Slovo M.

Gornja krila smedjecrna, na prednjem okrajku bielo jednozubnovrpčasta, u sredini crno-ljagasta, okolo ljagah biele zubaste vrpče; na gornjem okrajku okrugla škura ljaga; dolnja krila takodjer smedje crna, bielo zubasto vrpčasta; gusenica žuta, škuro i bielo striekana, živi na dunjici (Medicago); ličinka žutocrljena, na strani crnopiknjasta; svib. lip. Okolo Zagreba na livadah.

Vrst 2. E. Glyphica. Staud. Rovašac.

Gornja krila smedja, blizu kuta i u sredini verugano-škurovrpčasta; gornja polovica jasnija, na gornjem okrajku škuro ljagasta; dolnja krila takodjer smedja; gornja polovica žuta, zubastovrpčasta; gusenica četvernajstnoga bielo i crno ljagasta: živi na djetelini; ličinka škuro-smedja, modro-mrazovita, na krajn kvakasta; svib. srp. Okolo Zagreba na livadah. Gstätt.

Digitized by Google

Rod 146. Pseudophia. Staud. Zmijolikari.

Velika kriepka tiela; gusenica prijašnjoj nalik; sjede po danu u pukotinah drievlja.

Vrst P. Lunaris. Staud. Mjesečar.

Gornja krila jasna, pepeonasta, uz kut i u sriedini dvie jasne škuro zarubljena vrpce; blizu okrajka zagasita zubasta vrpca, a na okrajku red piknjah; mjesto ljage crni polumjesec; dolnja krila žutosmedja, u sredini zagasita vrpca; gusenica siva, na hrbtu žuto dvoljagasta, na strani crljeno prugasta; živi na hrastu; ličinka smedja u zapredku; svib. lip. U šumi kod Maksimira, poredje. Vodn.

Rod 147. Catephia Staud. Tamnjari.

Srednje veličine, kriepka tiela, škura; gusenica osakaćenih noguh trbušnih sa bradavkami i mesastimi čepovi na četvrtom i jedanajstom članku; leptiri ljetaju samo po noći.

Vrst C. Alchymista. Staud. Zlatoradnjak.

Gornja krila škura, smedjecrna, crno-vrpčasta, na prednjem okrajku pojedine svjetlije ljagice; dolnja krila takodjer smedjecrna, u kutu bielo-veleljagasta, rese škure bielo-ljagičaste; gusenica siva; živi na hrastu; lip. srp. Okolo Zagreba u gornjem Tuškancu na stablju drveća.

Rod 148. Catocala. Schrank. Redonoše.

Leptiri najveći u plemenu noćnikah; poprsje vlasnato; stražnje tielo vitko; rilac dug i jak; pipala tanka, šćetinasta, nitasta.

Vrst. 1. C. Fraxini. L. Modrovrpčar.

Gornja krila jasna, pepeonasta, bielkasto-žutosmedje mûkovata, crno zubkasto vrpčasta; ljage šaraste dvie biele, crno zarubljene; dolnja krila crna, u sredini široko modrosivo vrpčasta; bielo zarubljena; gusenica siva, bielosivo mramorasta; na osmom kolobaru grbuljasta; živi na jasenu, vrbi, hrastu, topoli i brezi; ličinka modro prašna; srp. kol. U Maksimiru.

Vrst 2. C. Nupta. L. Udanik.

Gornja krila škuro pepeonasta, smedje prašna, s traga nejednako zubkasto-striekana; dolnja krila jasno crljena, crno prekidano vrpčasta; gusenica škurosiva, žuto il bielkasto bradavkasta, na osmom kolobaru žuljasta; živi na topoli i vrbi; ličinka smedja, modro prašna; srp. ruj. Okolo Zagreba i u gradu, vrlo često.

Vrst 3. C. Elocata. Esp. Snašica.

Gornja krila crnosiva, smedjeprašna, zubkasto striekana; dolnja krila jasno crvena, zavinuto vrpčasta; naliči prvijemu; gusenica

Digitized by Google

pepeonasta, škuro striekana i jasno smedje badavkasta; živi kao i prijašnja; srp. kol. U Maksimiru.

Vrst 4. C. Sponsa. L. Kermesinar.

Gornja krila smedja, škuro pisana, hrdjasto žuto ljagasta; dolnja krila kermesina, dvostruko crno-vrpčasta; gusenica smedjesiva, na hrbtu crljeno-bradavkasta, na osmom kolobaru žuto žuljkasta; živi na hrastu; srp. kol. U Maksimiru.

Vrst 5. C. Promissa. W. V. Zaručnjak.

Gornja krila pepeonasto-smedja; dolnja krila krmesina; nalik prijašnjemu; gusenica modrasto-siva; glava smedje-žuta, crno striekana; bielo piknjasta, bradavkasta; žulj na osmom kolobaru crno-smedje zakružen; živi na hrastu; ličinka modrasta; srp. kol. U Maksimiru.

Vrst 6. C. Electa. Hb. Odbornjak.

Gornja krila pepeonasta; smedjasto-oblačna, na okrajku crno piknjasta i zubkasto-dvovrpčasta; dolnja krila kermesina, crno dvovrpčasta, vrpce bielo zarubljene; gusenica pepeonasta, hrdjasto-žuto bradavkasta i grbavasta na osmom kolobaru; živi na topoli i vrbi; srp. kol. U Maksimiru.

Vrst 7. C. Faranympha. L. Žutovrpčar.

Gornja krila ljubičnosiva, crno striekana; dolnja krila crna, žuto vrpčasta; gusenica škurosmedja, žuto i bielo piknjasta, na osmom kolobaru rožkasta; ličinka hrdjasta, modro prašna; živi na šljivi, glogu i trnuli; lip. srp. U Maksimiru.

Vrst 8. C. Nymphaea. Esp. Vilenjak.

Nalik prijašnjemu, nešto manji; gornja krila sivo-smedjasta, popriečno kratko vrpčasta; dolnja krila žuta, crno dvovrpčasta; živi kao prijašnja; srp. kol. U Maksimiru; redji od prijašnjega. Vorm.

Rod 149. Spintherops. Staud. Kresničari.

Gornja krila duga i široka; dolnja krila široka, prikružena; gusenica šestnajstnožna, gola, trbušne noge sakatne; ličinke zapredene u zemlji; ljetaju po noći.

Vrst 1. Sp. Spectrum. Staud. Žukar.

Leptir velik; gornja krila žutosiva, škuro viševrpčasta; izpod gornjega okrajka redom bielo ljagasta; rese široke, žutkaste; dolnja krila žutosiva, žutkasto-resasta; gusenica žuta, na hrbtu crno četveroprugasta, na strani piknjasta; živi na žuki (Sarothamus); svib. lip. U gori Zagrebačkoj. Vukot.

Digitized by Google

Vrst 2. Sp. Cataphanes. Staud. Prozračnik.

Gornja krila bielkasta, sivožuta, škuro viševrpčasta; dolnja krila iste bòje sa zagasitom vrpcom žuto resasta; gusenica nepoznata; svib. lip. U gori Zagrebačkoj. Geig.

Rod 150. Toxocampa. Guen. Srpari.

Poprsje nešto svodnato, vlasnato; pipala šćetinasta; ticala osorna; oči velike, gole; čelo i ovratak baršunocrn.

Vrst 1. T. Lusoria. L. Igrač.

Gornja krila siva, smedjasto krupno-prašna, na rebrih žutkasta; bubrežasta ljaga unutri razširena, medju rebrama crno piknjasta; gusenica modrasto-siva, na hrbtu bielo i czveno striekana; živi na grahorici; ličinka crnosmedja; srp. kol. Okolo Zagreba.

Vrst 2. T. Limosa. Staud. Mùljar.

Gornja krila smedjasto-siva, na trećinu škurja, zagasito ljagasta i žutkasto-vrpčasta; dolnja krila smedjesiva; gusenica modrosiva, crno i žuto striekana; živi na grahorici; trav. lip. Okolo Zagreba.

Rod 151. Aventia. Staud. Lakomaši.

Tielo maleno, krila oveća na vrhu srpasto izrezana; gusenica gola dvanajstnoga, na stranah resasta; ličinka u mekanu zapredku.

Vrst A. Flexula Staud. Prignutar.

Gornja krila siva, crljenkasto-dvovrpčasta, vrpca na vrhu smedja, crljeno zarubljena; dolnja krila jasna, žutkasto-siva, dvovrpčasta; gusenica siva, zelenkasto šarena; živi na mahovini jelah i smrekvah; srp. kol. U gori Zagrebačkoj.

Rod. 152. Boletobia. Staud. Gubari.

Vitka i slaba tiela; pipala sitno češljasta; gusenica dvanajstnoga; ličinka u zemlji.

Vrst B. Fuliginaria. Staud. Čadjar.

Gornja i dolnja krila crnosmedja, žuto piknjasta i vrpčasta; gusenica modrocrna, narančasto bradavkasta; živi na gubi gnjiloga drveća; srp. kol. Okolo Zagreba u šumah. Vodn.

Rod 153. Herminia. Tr. Herminci.

Pipala vrlo duga, srednjim člankom produljena i obostrano ljuskovita; ticala kod nekojih u sredini uzljikasto-udebljana.

Digitized by Google

Rod 154. Brephos. O. Novorodnjaci.

Tielo vitko, vlasnato-kostriešno; oči gole; pipala mužkarčeva kratka češljasta; ticala jako malena; riljac slab; gusenica šestnajstnožna; prva tri para sakatna.

Vrst 1. B. Nothum. Esp. Topolar.

Gornja krila željezosiva, bieloprašna, rese žutosivo šarena; dolnja krila crna i narančasta; gusenica živi na topoli; ožuj. trav. U gori Zagrebačkoj okolo kraljeva zdenca.

Vrst 2. B. Puella. Staud. Djevojka.

Gornja krila jasnosiva, zagasito vrpčasta i prstenasto ljagasta; dolnja krila crnosmedja, žuto vrpčasta; gusenica ljubičasto-crljena, na hrbtu bielo dvostriekana; živi na topoli; ožuj. trav. U gori sa prijašnjim.

Vrst 2. B. Parthenias. Staud. Brezoljub.

Gornja krila smedja, bielo šarena i modrasto-prašna; rese bielo šarena; gusenica zelena, na hrbtu žuto striekana, na kolobarih bradavkasta; ličinka u gnjilom drveću; ožuj. trav. U gori sa prijašnjimi.

PLEME III. GEOMETRAE. NATEŽNICI.

Leptiri maleni, il srednje veličine; tielo slabašno, krila široka, u počinku razapeta; obljetevaju pod večer il po noći; najvećma se razlikuju gusenice; imadu samo šešt nogah prsnih; na osmom i češće na devetom članku trbušne noge, a na zadku dvie pandjice, kojimi se hvataju; gibajući se nategnu stražnje tielo prema prsim, uhvate se zadnjima nogama, i tada pružaju tielo i prednjih šest nogah, te tako puzaju napried; odtuda, što se natežu, ime: nateżnik.

Rod 1. Pseudoterpna. Staud. Krasnici.

Krila ponešto šiljasta; pipala mužkarčeva sitno češljasta; gusenica desetnožna, tanka; glava i zadak dvošiljasti.

Vrst. P. Pruinata. Staud. Mrazovar.

Gornja krila blieda, bielo-zelena; dvie škure i jedna biela vrpca poprieko; dolnja krila istobojna; vrpce gornjih krilah prelaze na dolnja; gusenica zelena, na hrbtu žuto striekana, na strani bielkasto-prugasta; živi na zanovetu; ličinka zelena; srp. kol. Okolo Zagreba u Tuškancu.

Rod 2. Geometra. Staud. Mjernjaci.

Krila široka, pipala češljasta; gusenica grbuljasta, na glavi urezana; ličinka u rahlu zamotku.

Digitized by Google

Vrst 1. G. Papilionaria. Staud. Leptirolik.

Gornja krila zeleno-žutkasta; u kutu zagasito bielkasto-dvopolumjesečasta; u sredini bielkasta vrpca iz polumjesecah sastavljena; dolnja krila prema rubu piknjasta; gusenica zelena, na strani žutkasto striekana; kvrgice crljeno šiljaste na drugom, petom i osmom članku; živi na brezi, ljeski, bukvi i jalši; svib. ruj. Okolo Zagreba.

Vrst 2. G. Vernaria. Staud. Proljetar.

Gornja krila bliedo-zelena; iz kuta i u sredini bielkasto-vrpčasta, vrpca prelazi na dolnja krila; gusenica jasno-zelena, bielo striekana; živi na vinskoj lozi i trti; svib. lip. Okolo Zagreba.

Rod 3. Phorodesma. Staud. Vrpčari.

Gornja krila dugoljasta, šiljasta; dolnja krila prikružena, pipala češljasta; gusenica desetnožna, bradavkasta; ličinka u lišću.

Vrst 1. Ph. Pustulata. Staud. Šarenac.

Gornja krila žuto-zelena, okrajci žuto-bieli, doli zagasite žutobiele ljage, popriek dvie zagasite žuto-biele vrpce; gusenica sivosmedja, bielo bradavkasta; živi na hrastu; ličinka smedja; lip. srp. Okolo Zagreba.

Vrst 2. Ph. Smaragdaria. Staud. Jezičar.

Gornja krila jasno žutkasto-zelena; na gornjem okrajku u sredini žuto-bielo ljagasta, zagasito vrpčasta; gusenica sivo-smedja, na hrbtu crno-striekana; crno bradavkasta; živi na jezišcu (Achillea Millefolium); srp. kol. Okolo Zagreba.

Rod 4. Nemoria. Staud. Lužari.

Krila prikratka, dolnja široka okrugljasta; gusenica vitka, ukočena, glava i zadak dvošiljasti; ličinka u zapredku.

Vrst 1. N. Viridata. Staud. Zelenko.

Gornja krila blieda, zeleno-žuta, zagasito bielkasto-vrpčasta, biela nit proteže se kroz oba krila; u kutu žuta ljaga; gusenica zelena, bielo striekasta; živi na kupini i glogu; kol. ruj. U Maksimiru.

Vrst 2. N. Porrinata. Staud. Češnjar.

Gornja krila jabučno-zelena, zagasito bielo-vrpčasta; slična prvašnjemu, nu bezljagasta; gusenica putenasta, na hrbtu škuro striekana; živi na ljeski i glogu; kol. ruj. U gori Zagrebačkoj.

Vrst 3. N. Pulmentaria. Staud. Povrtar.

Krila žuto zelena; nalik prijašnjemu; gusenica nepoznata; kol. ruj. U gori Zagrebačkoj.

Digitized by Google

Rod 5. Thalera. Staud. Šiljkari.

Prijašnjemu rodu nalični, nu krila šiljastija; pipala mužkarčeva oštro češljasta.

Vrst. Th. Fimbrialis. Staud. Resar.

Gornja krila zeleno-bielkasta; vrpce svinute, ponešto zubkaste; gusenica zelena, na hrbtu ružičasto striekana, izza glave i na zadku crveno šiljasta; živi na materinoj dušici i na jezišcu; srp. kol. Okolo Zagreba.

Rod 6. Jodis. Staud. Hrdjavci.

Uzimlje se ovaj kao i prijašnji rod samo za promjenak roda Nemoria, jer se vrlo slabo razlikuju.

Vrst 1. J. Putata. Staud. Režnjak.

Gornja krila bielo-žuto-sivkasta, zagasito vrpčasta; dolnja krila ponešto šiljasta; gusenica jasno-siva, crljeno ljagasta; živi na grozdiću; svib. Okolo Zagreba na brežuljcih.

Vrst 2. J. Lactearia. Staud. Mliečar.

Gornja krila biela, sinjasta, u sredini zagasito vrpčasta, na dolnjih krilih vrpca se jedva opažuje; gusenica zelena, na hrbtu žuto ljagasta; živi sa prijašnjim; lip. srp. U Maksimiru na brežuljcih.

Rod 7. Acidalia. Staud. Ljuboptice.

Maleni, pipala mužkarčeva ponešto češljasta; gusenica tanka; koža naborita; živi na raznih travah, mašinah, i suhu lišću; leptiri obljetavaju pod večer i po noći.

Vrst 1. A. Trilineata. Staud. Tropružar.

Gornja krila zlatno-žuta, u kutu crljeno sivo vrpčasta; uz prve ove vrpce dvie druge, koje prelaze na dolnja krila; rese crljeno-sive; gusenica vitka, naborita, srhasta, crljenkasto-pepeonasta; na hrbtu bielo striekana; strieka crno zarubljena; živi na kiselici i loćiki; srp. kol. Okolo Zagreba.

Vrst 2. A. Perochraria. Staud. Bliedoprugar.

Gornja krila tmasta, smedje-žuta, zagasito četvero-vrpčasta, tri prelaze na dolnja krila, okrajci hrdjasto-crljeni; gusenica siva, tro-striekana; živi na svakovrstnih travah; srp. kol. Okolo Zagreba.

Vrst 3. A. Flaveolaria. Staud. Žutkovac.

Gornja krila žarka, smedje-žuta, dvovrpčasta, jedna prelazi na dolnja krila, na okrajcih hrdjasto-crljena; gusenica nepoznata; srp. kol. U gori Zagrebačkoj.

Digitized by Google

Vrst 4. A. Rufaria. Staud. Hrdjomanjar.

Gornja krila mrljava, smedje-žuta, trovrpčasta, jedna prelazi na dolnja krila; na svakom krilu crna piknja; gusenica žuto-siva, na hrbtu jasno striekana i crno ljagasta; na devetom članku biela ljaga; živi na svakovrstnih bilinah; srp. kol. Okolo Zagreba.

Vrst 5. A. Moliniata. Staud. Prugonoša.

Gornja krila bielkasto-žuta, zubkasto-vrpčasta; vrpce razdieluju krila na tri strane, a na okrajcih postaju ljagaste, rese oštrom striekom podrezane; gusenica smedje-siva, sitno bradavkasta; biele ljage četiri škuro zakružene, uz njih omanje jasne ljagice; po trbuhu na svakom članku biele crte; srp. Okolo Zagreba.

Vrst 6. A. Herbariata. Staud. Suholjar.

Gornja krila sivkasto-biela, na prednjem okrajku vrpčasta i ljagasta, osim toga smedjasto sitno izcrtana; gusenica žutkasto-zelena, na hrbtu bliedo striekana, na strani ljagasta; živi na boru i na vehlu lišću; srp. Okolo Zagreba na brežuljcih. Geig.

Vrst 7. A. Muricata. Staud. Sangvinaria. Zorničar.

Gornja krila živahno-žuta, na gornjem okrajku breskvasto-crljena, vrpčasta; dolnja krila takodjer crljenkasto zaprašena; tielo i pipala crljena; gusenica crljenkasta na hrbtu dvostriekana i ljagasta; živi na trputcu i loćiki; srp. kol. Okolo Zagreba skučena sa živice.

Vrst 8. A. Straminata. Staud. Slamnar.

Gornja krila blieda, bielo-žuta, zagasito vrpčasta; u sredini svakoga krila mala crna piknja; gusenica tanka, bliedo-žuta, na hrbtu škuro dvostriekana, zubkasto pisana; živi na babjoj dušici i žabokrieku; lip. srp. Okolo Zagreba skučena sa živice.

Vrst 9. A. Obsoletaria. Staud. Siedar.

Gornja krila jasno-siva, zagasito trovrpčasta; dolnja krila četvero-vrpčasta; gusenica nepoznata; lip. srp. Okolo Zagreba.

Vrst 10. A. Virgularia. Staud. Crtanac.

Gornja krila dugoljasta, jasno-siva, zagasito vrpčasta i piknjasta; gusenica žuto-crljena, crno ljagasta; živi na osušenu lišću; srp. kol. Okolo Zagreba.

Vrst 11. A. Pallidata. Staud. Poblicdnik.

Gornja krila blieda, slamnasto-žuta, zagasito trovrpčasta; rese jasne vrpcom podrezane; gusenica nepoznata; svib. lip. Okolo Zagreba.

Digitized by Google

Vrst 12. A. Dimidiata. Staud. Polutar.

Gornja krila jasno-siva, na gornjem okrajku piknjasta, zagasito vrpčasta, na dolnjem okrajku škurja; gusenica smedjasta, sinja, na hrbtu škuro dvostriekana, poprieko prugasta; srp. Okolo Zagreba skučena sa sječah.

Vrst 13. Strigilaria. Staud. Čistar.

Gornja krila žuto-biela, dvovrpčasta, na okrajku sjenito-ljagičasta, rese tanane; gusenica žuto-siva, na hrbtu škuro striekana, na strani bielo prugasta; živi na trputcu i stachys (čistac); lip. srp. Okolo Zagreba sa prijašnjim.

Vrst 14. Emarginata. Staud. Izreznik.

Krila dvostruko izrezana; gornja dvo-, dolnja jednošiljasta, žuta; gornja krila povinuto-, u sredini široko-crljeno-smedje-, na okrajku pako uzko-vrpčasta; u širokoj vrpci ima četiri piknje, biele; gusenica smedje žuta, na hrbtu smedje striekana; živi na nizkih bilinah; lip. kol. Okolo Zagreba sa prijašnjima.

Vrst 15. A. Nemoraria. Staud. Dubravar.

Krila biela; na gornjih zagasitih pet, na dolnjih dvie vrpce; gusenica nepoznata; sa prijašnjimi.

Vrst 16. A. Bisetata. Staud. Dvošćetkar.

Krila šiljasta; blieda, žuto-biela; na svakom krilu crna piknja; na gornjih zagasita vrpca, na dolnjih iznutra piknje i vrpca; osim toga trodielna vrpca u resah; gusenica zemljasta, sivkasto-smedja; živi na osušenu lišću; srp.; sa prijašnjimi.

Vrst 17. A. Immutata. Staud. Stalnar.

Gornja krila bliedo-žuta, pet, dolnja četverovrpčasta; na svakom krilu crna piknja; gusenica naborita, žuto-siva, na hrbtu škuro dvostriekana i sumporo-žuto prugasta; živi na trputcu i jezišcu; srp. Sa prijašnjimi.

Vrst 18. A. Aversata. Staud. Odmetnik.

Gornja krila žutkasta, piknje zagasite; u sredini dvie vrpce; gusenica smedja; od devetoga članka jasnija, na hrbtu škuro široko striekana, na srednjih člancih škuro-ljagasta; živi na osušenu lišću; svib. kol. Sa prijašnjimi.

Vrst 19. A. Fumata. Staud. Dimar.

Gornja krila blieda, bielo-žuta; dvie vrpce kroz oba krila, na okrajcih sjenite crte; u sredini malene crne piknje; gusenica crljeno-siva, na hrbtu škuro prekidano striekana, na stranah bielkasto prugasta; živi na brusnici (Vaccinium); lip. srp. U gori Zagrebačkoj. Vodn.

Digitized by Google

Vrst 20. A. Immorata. Staud. Mirovnjak.

Gornja krila umrljana, biela, sitno prašna, sivo izcrtana, bielo vrpčasta, na okrajku bielo ljagičasta; gusenica smedje siva, na strani dvostruko škuro striekana; živi na nizkih bilinah; lip. srp. Okolo Zagreba skučena sa sječah i živicah.

Vrst 21. A. Tesselaria. Staud. Pjegar.

Gornja krila crno-siva, šarena, četvero vrpčasta, vrpce žuto-bielo izcrtane; tri vrpce prelaze na dolnja krila; rese šarene; gusenica nepoznata; svib. srp. Sa prijašnjim.

Vrst 22. A. Inornata. Staud. Nekitnjak.

Gornja krila blieda, bielo-žuta, četvero-crno-piknjasta, zagasito vrpčasta; gusenica crljeno smedja, ljagasta; živi na nizkih bilinah; sa prijašnjimi, nu ne tako često.

Vrst 23. A. Rubiginata. Staud. Materinčar.

Gornja krila crljenkasto-sivo-žuta, sivo crljeno trovrpčasta; dvie prelaze na dolnja krila; gusenica zelena, zagasito striekana; živi na materinki (Thymus); srp. kol. Okolo Zagreba po brežuljcih.

Vrst 24. A. Humiliata. Staud. Poniznjak.

Krila malena, prikružena; bielo žuta, sitno crno jednopiknjasta, resasta; četiri vrpce zagasite; gusenica siva, naborita, škuro ljagasta na hrbtu; živi na osušenih bilinah; srp. kol. Okolo Zagreba.

Vrst 25. A. Ornata. Staud. (Nivearia) Snježar.

Gornja krila biela; na okrajku dvie oveće smedje ljage, na dolnjih krilih omanje na uzku vrpcu oslonjene; rese široke; gusenica siva sa više striekah; živi na materinki (Thymus Serpyllum); svib. kol. Okolo Zagreba po brežuljcih.

Vrst 26. A. Imitaria. Staud. Naličar.

Gornja krila bliedo-žuta, crljenkasto narošena, izverugana, svinuto vrpčasta; tanka crljenkasta vrpca prelazi na dolnja krila; gusenica nepoznata; svib. kol. Okolo Zagreba.

Rod 8. Zonosoma. Staud. Pojasnjari.

Srednje veličine; krila šiljasta, stranom zakružena; pipala mužkarčeva češljasta, sa golim šiljkom; gusenica tanka, glava trosrha; živi na šumskom drveću; ličinke se drže krajom a u sredini ovite su nitjom.

Vrst 1. Z. Pendularia. Staud. Visavac.

Gornja krila žutkasta, jasno-siva; u sredini biela škuro-smedje zarubljena piknja; dva reda škurih zagasitih pikanjah kroz krila;

Digitized by Google

jedan takav red odieluje rese; gusenica zeleno-žuta, žuto striekana, glava smedja, na zadku zaklopac; živi na brezi, hrastu, i jalši; ličinka zelenkasto-žuta, crno piknjasta; svib. lip. Okolo Zagreba skučena sa grmlja.

Vrst 2. Z. Annulata. Staud. Prstenar.

Gornja krila slamnato-žuta, u sredini prema gornjem okrajku bielo-zrnati prstenci i zubkaste vrpce; koje su na okrajku dolnjih krilah škurje; uz rese red crnih pikanjah; gusenica zelena, na hrbtu trostriekana; glava biela; živi na javoru i brezi; svib. kol. Okolo Zagreba sa prijašnjim.

Vrst 3. Z. Linearia. Staud. Vinikar.

Gornja krila žuta, zagasito vrpčasta u kutu, popriečno pako smedje-crljeno i zavinuto vrpčasta; rese odieljene crnimi piknjami; gusenica zelena, bielo piknjasta, trbuh crljenkast, glava smedja; živi na hrastu, viniki i drugom drveću; svib. kol. Okolo Zagreba u šumah.

Vrst 4. Z. Porata. Staud. Imjar.

Gornja krila bielo-žuta, zrnkasto-prstenasta; sitno izcrtana, resasta; gusenica zelena, spreda striekana, straga ljagasta; živi na hrastu i brezi; svib. kol. Okolo Zagreba sa prijašnjim.

Rod 9. Timandra. Staud. Mužoljubi.

Vrlo slabo se luče od prijašnjega roda; krila nisu tako okružena.

Vrst. T. Amata. Staud. Ljubovnik.

Gornja krila bliedo-žuta; zagasito i zavinuto vrpčasta; priko krilah debela smedjasto-crljena strieka i tanka vrpca savinuta; rese ružičaste; gusenica od trećega članka do šestoga udebljana, jasno-siva, škuro striekana; živi na kiselici; svib. kol. Okolo Zagreba, kao i prijašnji. Gstätt.

Rod 10. Pellonia. Staud. Pobjednici.

Prijašnjim nalični; gusenica tanka, glava sa okrugljastimi ugljići; ličinka u zapredku.

Vrst. P. Vibicaria. Staud. Modričar.

Gornja krila žuto-sivkasta, na okrajku zagasito vrpčasta; na gornjem okrajku malena strieka; priko sredine krilah široka crljena zagasita vrpca, uz nju druga tanja; rese crljenkaste; gusenica žutkasta na hrbtu jasno striekana živi na Sarothamnus scoparius (žuka), i vratiću; svib. kol. Okolo Zagreba na brežuljcih, i kod Remetah.

Digitized by Google

Rod 11. Rhyparia. Staud. Ljagonoše.

Oveći, sa širokima krilima; iznimice gornja od dolnjih različna; pipala češljasta; gusenica gladka, valjasta.

Vrst. Rh. Melanaria. Staud. Crnoljagar.

Gornja krila žuto-biela; dolnja krila žuta; po obijuh krilih crne piknje; gusenica na hrbtu škuro-zelena u sredini crno-modro, na stranah bielo i crno-ljagasto striekana; na trbuhu žuto i modro pisana; živi na brusnici (Vaccinium); srp. kol. Okolo Zagreba u ravnici.

Rod 12. Abraxas. Staud. Krivobožci.

Veliki, ljagasti; gusenica vitka, valjasta, glava okrugla, plosnata; živu na lišću drveća; ličinke šareno-prugaste, u tanku zapredku.

Vrst 1. A. Grossulariata. Staud. Grozdičar.

Krila biela; u kutu žuta ljaga; u sredini zavinuta žuta vrpca na gornjih krilih; oba krila crno ljagasta; na mjesto resah crne ljage velike; gusenica blela, crno ljagasta, na hrbtu narančasto žuto, zdola crno-ljagasto-prugasta; živi na grozdiću; srp. kol. Okolo Zagreba skučena sa sječah.

Vrst 2. A. Sylvata. Staud. Trešnjar.

Nalik prijašnjemu, samo što su ljage i vrpce žuto-sive; gusenica modrasto-biela, na hrbtu žutkasto-striekana i crno piknjasta; živi na trešnjah; lip. srp. Okolo Zagreba sa prijašnjim.

Vrst 3. A. Pantaria. Staud. Savršnjak.

Gornja krila žutkasto-biela, u sredini zagasit prstenak; dolnja krila uz tielo smedje ljagasta i piknjasta; gusenica nepoznata; lip. srp. Okolo Zagreba; ponešto redji. Vorm.

Vrst 4. A. Marginata. Staud. Rubar.

Gornja krila smedjesiva, sasvim bielo šarena; gusenica zelena, na hrbtu škuro trostriekana, na strani bielo prugasta; živi na ljeski, topoli i vrbi; svib. kol. Okolo Zagreba skučen sa sječah.

Vrst 5. A. Adustata. Staud. Osmudjar.

Gornja krila biela, u kutu škurosivo ljagasta, u sredini crna srpasta ljaga, iznutra žutosmedje zarubljena; dolnja krila zagasito vrpčasta; gusenica zelena, na hrbtu sitno bieloljagasta, na petom i šestom člankom putenaste smedje zarubljene ljage; živi na svibovini; svib. srp. Okolo Zagreba sa prijašnjim.

Rod 13. Bapta. Staud. Bojadisnici.

Krila ko što kod prijašnjih; gusenica valjasta, gladka, glava okrugla.

Digitized by Google

Vrst 1. B. Temerata. Staud. Nesmotrar.

Gornja krila srebrobiela; na dolnjem okrajku nekoliko smedjastih liagah, na vrhu krilah škura piknja; pred resami tanka strieka iz polumjesecah sastavljena; dolnja krila zagasito vrpčasta; gusenica zelena, na hrbtu crljeno striekana; živi na brezi i vrbi; svib. kol. Sa prijašnjimi.

Vrst 2. B. Pictaria. Staud. Risanik.

Gornja krila sivkasto-smedja, u sredini škuro ljagasta; dolnja krila jasnija, zagasito vrpčasta; rese škurosive; gusenica sinja, škuro striekana i ljagasta; živi na vrbah; svib. kol. Okolo Zagreba sa prijašnjimi, nu redje.

Vrst 3. B. Bimaculata. Staud. Dvoljagar.

Gornja krila srebro-biela, na gornjem okrajku sivocrno ljagasta; u sredini malena piknja; dolnja krila bez oznake; gusenica nepoznata; svib. kol. Okolo Zagreba sa prijašnjimi.

Rod 14. Cabera. Staud.

Krila dugoljasta; gornja krila prema sredini svinuta; pipala mužkarčeva tanka i škurje čeljasta; gusenica valjasta, glava okrugla.

Vrst C. Pusaria. Staud. Djevičar.

Gornja krila srebrobiela, crljenkasto trostriekana; dvie prelaze na dolnja krila; gusenica zelena, na hrbtu hrdjasto-bielo zarubljeno striekana; živi na brezi; svib. lip. Okolo Zagreba na brežuljcih.

Rod 15. Numeria. Staud. Brojanci.

Krila priširoka i prikružena; gusenica vitka, ukočena, na devetem članku krugljasta, glava srdcolika.

Vrst 1. N. Capreolaria. Staud. Srnac.

Gornja krila žuto-smedjasta, sivo prašna, u sredini škurja, zagasito vrpčasta, vrpca žuto završena; na vrhu crna piknjasta ljaga; dolnja krila jasnija zagasito zubkasto-vrpčasta; gusenica žutosmedja, crnoljagasto striekana i žutkasto-prugasta; živi na smrekvi i jeli; lip. srp. U gori Zagrebačkoj na jelah.

Vrst 2. N. Pulveraria. Staud. Prašnar.

Gornja krila žutkasta, jasno smedja; sredina prema kutu ravnom, prema okrajku zavinutom škurom vrpcom ograničena; dolnja krila poprieko i nahero vrpčasta; gusenica smedja, na stranah dvostruko vijugano-prugasta; živi na vrbi i grahorici; ličinka crljenosmedja, u rahlu zapredku; svib. lip. Okolo Zagreba.

Digitized by Google

Rod 16. Ellopia. Staud. Rogači.

Krila široka; pipala mužkarčeva slabo češljasta; gusenica dvanajstnožna; glava okrugla, na jedanajstom članku dvošiljasta; ličinka u rahlu zapredku.

Vrst E. Prosapiaria. Staud. Jelar.

Gornja krila žutkasta, smedjasto-crljena, škuro-sjenasta, žutkasto vrpčasta; dolnja krila smedjasto-crljena; gusenica crljenosmedja, bielkasto tipkana; trbuh bielkast; živi na smrekvi i jeli; srp. kol. Okolo Zagreba u gori.

Rod. 17. Metrocampa. Staud. Poklukari.

Krila široka, na izvan verugana; zubasta; pipala mužkarčeva češljasta; gusenica dvanajstnožna; na stranah resasta, glava okrugla; živu na lišću drveća.

Vrst 1. M. Margaritaria. Staud. Biseraš.

Gornja krila blieda, bieložuta, na zelenkasto udaraju; dvie vrpce škurjim okrajkom priko krilah; druga prelazi na dolnja krila; rese podrezane; u kutu stoji crljena ljaga; gusenica smedjasta, škuro zelena, na ovratku i stranah škuro striekana; živi na hrastu i bukvi; ličinka crljenkasto-smedja; srp. kol. Okolo Zagreba skučena na sječah.

Vrst 2. M. Honoraria. Staud. Častnar.

Gornja krila sumračna, sivocrljena, vrpčasta kao na prijašnjem; krila polumjesečasto izrezana; sredina gornjih krilah šiljasta; gusenica siva, na hrbtu i stranah škuro-prašna, prugasta; živi na hrastu; ličinka crljenosmedja; trav. svib. Sa prijašnjim.

Rod 18. Eugonia. Staud. Krasostrukari.

Srednje veličine; tielo jako; krila izrezana, u sredini šiljasta; pipala mužkarčeva češljasta; gusenica grbuljasta, desetnožna; ličinka u zapredku.

Vrst E. Quercinaria. Staud. Kvakar.

Gornja krila jasnožuta, polukrugljasta vrpčasta; široka jedna hrdjasto-crljena vrpca prelazi na dolnja krila; medju vrpcama stoji kvaka; gusenica jasnosmedja, na šestom kolobaru udebljana, tako i na devetom i jedanajstom; živi na hrastu; ličinka žutkasto-smedja; ruj. list. Okolo Zagreba sa prijašnjim. Apeld.

Vrst 2. E. Autumnaria. Staud. Jesenar.

Gornja krila jasna, smedježuta, prekinuto crnovrpčasta, narezana; oba krila sitno ljagasta i piknjasta; gusenica smedjesiva, na petom,

Digitized by Google

šestom i devetom članku bradavkasta, pred zadkom dvošiljasta; živi na jasenu, topoli, jabuki; l'činka zelenkasto biela, modro-mrazovita; ruj. list. Sa prijašnjim.

Vrst 3. E. Alniaria. Staud. Jalšinar.

Gornja krila jasna, smedježuta, škuro dvovrpčasta; dolnja krila bez oznake; gusenica smedja; na petom, šestom, osmom i devetom članku grubljasta, na jedanajstom dvošiljassa; živi na jalši, lipi i brezi; ličinka smedja, grbuljasta; kol. ruj. Sa prijašnjim.

Vrst 4. E. Erosaria. Staud. Grizar.

Gornja krila nešto jasnija nego kod prijašnjega, veća i većma narezana; prema okrajkom škurja; gusenica mramorasta, naduti članci šiljasti; živi na hrastu i lipi; ličinka žutkasto-smedja; srp. Sa prijašnjim.

Rod 19. Selenia. Staud. Mjeseconoše.

Oveći sa prilično jakim tielom; gornja krila na izvan trbušasta, dolnja krila zakružena; pipala mužkarčeva češljasta, ženkina ponešto pilasta, gusenica debela, od peta članka do glave utanjena, treći pàr trbušnih noguh veći nego druge; sedmi i osmi članak nadut; ličinka u lahku zapredku.

Vrst 1. S. Bilunaria. Staud. Dvomjesečar.

Gornja krila blieda, smedježuta, kroz tri vrpce na četvero razdieljena; srednja vrpca polukrugla prelazi na dolnja krila; na vršku kvakica; rese bielo-šarene; gusenica smedjesiva; na osmom i devetom članku grbuljasto-dvošiljasta; živi na jalši, vrbi; svib. srp. Sa prijašnjimi.

Vrst 2. S. Lunaria. Staud. Mjesečar.

Gornja krila nešto bljedja nego kod prijašnjega; široko vrpčasta, vrpca na kraju razkoljena; druga u kutu svinuta; dolnja krila široka, škuro striekana vrpca, u vrpcah četiri biele mjesecolike ljage; gusenica crljenosmedja; nadutci ponešto škurji; živi na lipi i trnuli; svib. srp. Sa prijašnjimi; nešto redji. Vodn.

Vrst 3. S. Tetralunaria. Staud. Cetveromjesečar.

Gornja krila škura, crljenosmedja, u dolnjoj polovici bjelkasta, sivosmedja, crljenkasto mûkovata; vršak krilah crljenosmedj, jasno izrezan; srebro-biele četiri mjesecolike ljage; gusenica ponešto šarena, na petom članku naduta; živi na trnuli, šipku i drugom drveću; svib. lip. Sa prijašnjimi. Jedan od najljepših nategačah.

Rod 20. Pericallia. Staud. Prekrasnici.

Tielo kriepko; krila izrezana; pipala mužkarčeva češljasta; gusenica debela, na petom i šestom članku šiljasta, na jedanaj-

Digitized by Google

stom zavinuto čepasta; ličinka u rahlu na grani visećem zapredku.

Vrst P. Syringaria. Staud. Jorgovanar.

Gornja krila smedježuta, poprečno smedje vrpčasta, ružičasto pisana; polag kuta zubkasto vrpčasta; uz gornji okrajak bliedocrljene ljagice i crna strieka; gusenica kao kod prijašnjih, samo što je žuto pisana; živi na jargovanu i zimolezini; kol. ruj. Sa prijašnjim.

Rod 21. Therapis. Staud. Služnjaci.

Krila zubkasta; u sredini zub dulji; gusenica debela, ličinka medju lišćem u zemlji.

Vrst Th. Evonymaria. Staud. Svibovinar.

Gornja krila bliedožuta, sitno sivo izcrtana; zagasita vrpca zakružena prelazi kroz oba krila; okrajak škurji na dolnjih krilih sa redom crnih pikanjah; gornji okrajak crnoljagast; gusenica škurosiva, škuro izstriekana, na hrbtu crno ljagasta, na stranah žuto i crljeno ljagasto-prugasta; živi na svibovini (Evonymus); srp. kol. Okolo Zagreba na brežuljcih. Vorm.

Rod 22. Odontoptera. Staud. Zubokrilci.

Krila dugoljasta, podpuno zubasta; pipala mužkarčeva slabašno češljasta; gusenica šestnajstnožna, na jedanajstom članku grbuljasta; ličinka u mahovini.

Vrst O. Bidentata. Staud. Dvozubar.

Gornja krila žutkasto-siva, zagasito dvovrpčasta; dolnja krila vrpčasta; rese sitne bielo šarene; gusenica jasno ili škuro siva, škuro ljagasta; živi na šipku, trnuli, topoli; svib. lip. Okolo Zagreba skučen sa grmlja i sječah.

Rod 23. Himera. Staud. Miljanci.

Prilično veliki i krepki; pipala mužkarčeva češljasta; gusenica na osmom članku krupno dvošiljasta; ličinka u zemlji.

Vrst H. Pennaria. Staud. Perušar.

Gornja krila hrdjasto-crljena; škura ljaga dvojom vrpcom podrezana; pod gornjim okrajkom crna a na vršku krilnom biela ljagica; dolnja krila jasnija zagasito i granasto vrpčasta; gusenica siva žuto i crljeno ljagasta; živi na grabru, vrbi i drugih voćkah; ruj. list. Okolo Zagreba po brežuljcih i vrtovih.

Rod 24. Crocallis. Staud. Draguljari.

Tielo kriepko, pipala češljata; gusenica na hrbtu sa dva reda šiljastih bradavakah; glava plosnata; ličinka u zapredku.

Digitized by Google

Vrst C. Elinguaria. Staud. Bezjezičar.

Gornja krila bliedožuta; vrpčasta; medju vrpcama crna piknja; dolnja krila nešto bljedja, bez oznake; gusenica smedjesiva, striekana i ljagasta; živi na hrastu, vrbi, kozolistu; srp. Okolo Zagreba skučena sa sječah.

Rod 25. Eurymene. Staud. Širnjaci.

Nježni, krila zakruženo izrezana; pipala mužkarčeva napolak češljasta; gusenica desetnožna, dvoredno bradavkasta, na osmom članku grbuljasta; tupo-dvošiljasta glava.

Vrst E. Dolabraria. Staud. Sikiraš.

Gornja krila biedožuta, crljenosmedje sitno striekana i prugasta; dolnja krila jasnija i manje striekana; gusenica žutosiva, na trećem članku udebljana; živi na bukvi, lipi i hrastu; ličinka u zemlji; srp. kol. Okolo Zagreba sa prijašnjim.

Rod 26. Angerona. Staud. Strašnjari.

Tielo veliko, krila široka, pipala mužkarčeva češljasta; gusenica ukočena, na osmom članku šiljasto-grbava, na četvrtom, devetom i dvanajstom sitno šiljasta; glava plosnata okrugla; ličinka u zapredenom lišću.

Vrst A. Prunaria. Staud. Grmljar.

Sva krila škura, smedježuta; ženkina jasnija; oba škuro smedjesivo striekana i piknjasta; rese jasnožute, šarene; gusenica smedjesiva, škuro sjenasta; živi na trnuli i drugih grmovih; lip. srp. Sa prijašnjimi.

Rod 27. Urapterix. Staud. Repokrilci.

Najveći medju nategači; gornja krila šiljasta (rèpasta), dolnja u sredini šiljasta; gusenica vitka, na sedmom članku na strani, na desetom na hrbtu nadignuta; ličinka u listovitom zapredku, koji visi na grani.

Vrst U. Sambucaria. Staud. Bazgar.

Gornja krila blieda, bieložuta, prema okrajku škurja, dvovrpčasta; prva vrpca prolazi na dolnja krila; dolnja krila streličasto-šiljasta, smedjecrljeno ljagasta; gusenica smedja, jasno i škuro striekana; živi na bazgu i kozolistu; lip. srp. Sa prijašnjimi.

Rod 28. Rumina. Staud. Preživači.

Srednje veličine; gornja krila prišiljasta, dolnja zakružena; gusenica četirnjast; prve četiri trbušne noge sakatne; na šestom članku grbuljasta; četiri zadnja članka resasta; ličinka u zapredku.

Digitized by Google

Vrst R. Luteolata. Staud. Biologložar.

Gornja krila žuta, na gornjem okrajku i na resah smeđežutoljagasta; pod ljagami zubkast polumjesec; pojedine vrpcolike ljagice protežu se kroz oboja krila; gusenica zelenkasto-smeđa, na drugom desetom i jedanajstom članku bielo ljagasta; živi na glogu trnuli; lip. Sa prijašnjimi.

Rod 29. Epione Staud. Vračari.

Tanani i vitki, gornja krila izrezana; gusenica spreda tanka, straga udebljana; glava debela; ličinka u zemlji.

Vrst 1. E. Apiciaria. Staud. Šiljkrilaš.

Gornja krila žuta, poprieko škuro vrpčasta; okrajak škurji; u sredini mala piknja; vrpca prelazi na dolnja krila; gusenica sivosmeđa, sitno striekana, na strani jasno prugasta; živi na vrbi i topoli; ruj. list. Okolo Zagreba.

Vrst 2. E. Parallelaria. Staud. Večernjak.

Sličan prijašnjemu, samo što je okrajak smeđjesiv, a ljagice pojedine; u kutu vrpca polumjesečasta; gusenica crljenkasto-pepeonasta, na hrbtu škuro ljagasta; žuto i bielo striekana; živi na ljeski, topoli i brezi; srp. kol. Okolo Zagreba.

Vrst 3. E. Advenaria. Staud. Pridošlica.

Gornja krila žutobiela, dvovrpčasta; rese šarene; dolnja krila sa malenom crnom piknjom; gusenica bielosiva, na stranah bieložuto striekana; na jedanajstom članku dvie šiljaste bradavke; živi na brusnici (Vaccinium Myrtillus); svib. lip. U gori Zagrebačkoj. Gstätt.

Rod 30. Hypoplectis. Staud. Zavednjaci.

Srednje veličine; gornja krila šiljasta; pipala mužkarčeva češljasta; gusenica vitka, glava okrugla, plosnata; ličinka u zapredku.

Vrst H. Adspersaria. Staud. Škropar.

Gornja krila bliedožuta, sivo izcrtana, na vršku okrajka sivo ljagasta, u sredini vrpčasta; dolnja krila pojedince ljagičasta; gusenica zelenosmeđja, smeđje striekana, na strani bielkasto-prugasta; živi na žuki (Spartium scoparium); svib. lip. Okolo Remetah. Vorm.

Rod 31. Venilia. Staud. Venilie.

Jedva srednje veličine; krila škura; gusenica sa okruglom glavom; ličinka u mašinah.

Vrst V. Macularia. Staud. Medićar.

Oba krila škurožuta, crno ljagasta; gusenica zelena, na hrbtu škuro striekana, na strani bielo prugasta; živi na mediću (Lamim); svib. lip. Okolo Zagreba na plotovih i živicah.

Digitized by Google

Rod 32. Macaria. Staud. Blažnici.

Oblik krilah verugan il zakružen; gusenica vitka, glava srdcolika; ličinka ljetna u zapredku medju lišćem, zimska u zemlji.

Vrst 1. M. Notata Staud. Bilježar.

Gornja krila sivkasta, žutobiela; zagasito smedje vrpčasta; na okrajku smedja ljaga; pod vršku uzka strieka; u sredini crna ljaga; dolnja krila šiljasta, tanko zarubljena; gusenica zelena, na strani crljenosmedje prugasta i srdcoliko-ljagasta; živi na brezi i vrbi; svib. lip. U Maksimiru.

Vrst 2. M. Signaria. Staud. Značar.

Gornja krila žutkasto-biela, smedjasto i zubkasto-trovrpčasta, dvie prelaze na dolnja krila; na prednjem okrajku dvie škuro-smedje ljage; gusenica zelena, bielo striekana, na stranah jasno-žuto prugasta; živi na smroku; svib. lip, U gori Zagrebačkoj. Vorm.

Vrst 3. Liturata. Staud. Ubrisar.

Gornja krila sivkasta, bieložuta; na okrajku zagasita hrdjasto-crljena vrpca; prema kutu druge dvie zagasite užje vrpce crno-ljagičaste; dolnja krila u sredini sitno crno jednopiknjasta; gusenica jasnozelena, na hrbtu škuro i žuto zarubljeno striekana,a na strani prugasta; živi na crnogorici; svib. lip. U gori Zagrebačkoj na jelovju. Vodn.

Rod 33. Ploseria. Staud. Zujači.

Krila široka, šiljasta, dolnja krila iztaknuta, zakružena; gusenica valjasta, grbuljasta; ličinka u zapredku.

Vrst P. Pulverata. Staud. Prašnavac.

Gornja krila bielkasto-siva, smedjasto prašnata, zagasito vrpčasta i piknjasta; dolnja krila smedježuta sa crnom ljagom; gusenica siva, na hrbtu crnoljagasta, poprieko jasno striekana; živi na topoli trepetaljci; svib. lip. Okolo Zagreba skučena sa grmlja.

Rod 34. Hibernia. Staud. Zimovci.

Krila priduga, dolnja zakružena i bliedja nego gornja; pipala mužkarčeva stranom češljasta; gusenica vitka, glava srdcolika, na hrbtu bradavičasta; leptiri ljetaju u listopadu i studenom; oni koji zimuju, prvih danah proljetnih.

Vrst 1. H. Rupicapraria. Staud. Divjokozar.

Gornja krila škurosiva, škuro vrpčasta, u vrpci crna piknja; gusenica jasnozelena, na hrbtu škuro, na strani bielo striekana; na člancih i zadku ljuskasto pisana; živi na trnuli; list. stud. Okolo Zagreba sa prijašnjim; ne vrlo često. Gstätt.

Digitized by Google

Vrst 2. H. Bajaria. Staud. Bavarac.

Gornja krila siva, ponešto crljenkasta; na gornjem okrajku crna piknja, i zagasite vrpce; dolnja krila bljedja; ženka ima vrlo malen sitan vlasinat prirasak mjesto krilah; gusenica siva, na prvih člancih škuro striekana, na stražnjih crno zarubljene ljage; živi na raznovrstnih voćkah, te je sàdu vrlo štetna; ličinka spušća se o niti obješena u zemlju; list. stud. Okolo Zagreba u voćnjacih.

Vrst 3. H. Leucophacaria. Staud. Ubjelkar.

Gornja krila škuro-siva; u sredini jasnija, crno-smedje zavinuto vrpčasta; u kutu zubkasta crno-smedja vrpca; kroz škurji prostorak proteže se bjelkasta zubkasta vrpca; dolnja krila jasno-siva bez oznake; ženka samo sa začetkom krilah; gusenica sivkasta, dvostruko i prekidno smedje striekana i prugasta; živi na hrastu; list. stud. trav. i svib. Okolo Zagreba na šumskih brežuljcih.

Vrst 4. H. Marginaria. Staud. Krajan.

Gornja krila bliedo-žuta, uz prednji okrajak široko-verugano vrpčasta; blizu kuta zagasito vrpčasta; dolnja krila jasnija, vrpčasta; nad vrpcom piknjasta ljaga; ženkina krila malena, dolnja dulja od gornjih, poprieko vrpčasta; druga vrpca prelazi na dolnja krila; gusenica smedje-žuta, na prednjih člancih striekana, na stražnjih ljagasta; živi na hrastu i brezi; ličinka u zemlji; list. stud. Sa prijašnjim.

Rod 35. Anisopteryx. Staud. Raznokrilci.

Tanka struka; krila malo ljuskasta, tielo slabašno; ženke bez krilah; pipala mužkaracah slabo češljasta; gusenica gladka, glava okrugla; ličinka na zemlji.

Vrst. A. Aescularia. Staud. Zimolezinar.

Gornja krila smedjasto-siva; blizu prednjega okrajka bielo i crno zarubljeno-vrpčasta; pred vrpcom škura ljagica; dolnja krila bljedja, pod gornjim okrajkom crna piknja; resasta; ženka smedja; gusenica bliedo-zelena, na hrbtu bjelkasto striekana, na stranah zagasito prugasta; živi na zimolezini (ligustrum) madlaru (Aesculus); trav. svib. Okolo Zagreba.

Rod 36. Phygalia. Staud. Dianešari.

Veliki, krepka tiela; pipala češljasta; ženke samo sa začetkom krilnim; pipala duga, nitasta; gusenice pružne, koža tvrda; bradavkasta; glava okrugla; ličinka u zemlji.

Vrst. P. Pedaria. Staud. Trkalac.

Gornja krila žutkasta, bielo-siva, više vrpčasta; dolnja krila bljedja, zagasito dvovrpčasta; ženka žuto-smedja, sivo-bielo lja-

Digitized by Google

gasta; gusenica zelenkasta, žuto-smedja, crno striekana i ljagasta; živi najvećma na kruškah; ožuj. trav. Okolo Zagreba, poredje.

Rod 37. Biston. Staud. Bistonci.

Krila kratka, izpružena; tielo jako, pipala duboko češljasta.

Vrst 1. B. Hispidarius. Staud. Kostriešar.

Gornja krila žuto siva, smedjimi zubkastimi vrpcami izpunjena; dolnja krila bljedja sitno izertana; ženka smedja; gusenica smedjesiva, škuro-ljagasta; živi na hrastu i brezi; ožuj. trav. Okolo Zagreba sa prijašnjimi; nu ne tako često.

Vrst 2. B. Pomonarius. Staud. Jabučar.

Gornja krila jasno-siva, prozračna, škuro vrpčasta; dolnja krila zagasito jedno-vrpčasta; ženka žuto-smedja; gusenica bielo-siva, žuto ljagasta; ljage šiljasto bradavkaste, na ovratku žuta vrpca; živi na jabuki i hrastu; trav. svib. Okolo Zagreba u vrtovih i u grmlju.

Vrst 3. B. Hirtarius. Staud. Kosmataš.

Gornja krila smedjasta, škuro-siva; prieko krilah više vrpčasta; dolnja krila trovrpčasta; rese crne, bielo-šarene; ženka jednaka mužkarcu; gusenica smedja, žuto bradavkasta, na vratu žuta; zagasito putenasto striekana; živi na raznu drveću osobito na trešnjah; ožuj. trav. Okolo Zagreba.

Vrst 4. B. Zonarius. Staud. Opasanik.

Gornja krila smedjasta, škuro-siva; bielo striekana i bielo vrpčasta; dolnja krila bjelkasta, sa škurom vrpcom i okrajkom; ženka smedja; gusenica zelena, smedje crno piknjasta, na strani žuto prugasta; živi na jezišcu; trav. svib. Okolo Zagreba.

Vrst 5. B. Stratarius. Staud. Litičar (Marmorata).

Gornja krila žuto-smedja, na korienu i u sredini sjenasta, široko i jasno-ljagasto-vrpčasta, bielkasto poškropena; dolnja krila bljedja, zagasito vrpčasta, žuto-smedjasto-mramorasta; gusenica smedjasta, na člancih uzlikasto bradavkasta, i šiljasta; živi na lipi, vrbi, hrastu i topoli; ožuj. trav. Okolo Zagreba u ravnici i na brežuljcih.

Rod 38. Amphidasis. Staud. Gustovlasari.

Sasvim nalični prijašnjim; odieljeni su medjutim po dru. Staudingeru, te se navode pod imenom posebnoga roda.

Vrst. A. Betularius. Staud. (Ulmaria) Briestar.

Gornja krila biela; ciela krila — i dolnja — crno-sitno izertana, i crno ljagasta; mužkarac manje pisan, nego ženka; gusenica siv-

Digitized by Google

kasta, žuto-siva, crljeno-siva, na člancih crnkasto bradavkasta; odušnice obično žute (Luftlöcher); živi na drveću šumskom; svib. lip.

Rod 39. Hemerophila. Staud. Danoljubi.

Krila na vršku podsječena, zubkasto-izrezana.

Vrst. H. Abruptaria. Staud. Piljar.

Gornja krila drvo-žuta, na polovicu jasno smedja, zagasito vrpčasta, na bliedjoj strani jedno piknjasta; dolnja krila smedja, samo dolnji dio bljedji; gusenica nepoznata; svib. lip. u Maksimiru.

Rod 40. Boarmia. Staud. Jarmonoše.

Leptiri veliki; dolnja krila široka, zakružena; u počinku sjede na drveću razapetima krilima; gusenica vitka, bradavkasta, žuljasta i grbuljasta; ličinka u zemlji.

Vrst 1. B. Cinctaria. Staud. Kolutar.

Gornja krila smedjasta, škuro-siva; vrpčasto sjenita; u sredini mala biela ljaga; dolnja krila trovrpčasta; gusenica zelena, striekana i piknjasta; živi na nizkih bilinah, osobito pljuskavici (Hypericum); trav. svib. U Maksimiru.

Vrst 2. B. Gemmaria. Staud. Voćkoljub.

Gornja krila smedjasta, siva; škuro vrpčasta; vrpca dvodielna; druge vrpce su zagasite; dolnja krila vrpčasto-pisana; gusenica smedje-siva, škuro-ljagasta; ljage žuto i crno striekane, na strani valovito prugasta; živi na voćkah i trnuli; srp. kol. Sa prijašnjim.

Vrst 3. B. Secundaria. Staud. Drugotnik.

Gornja krila žutkasto-biela, smedjasto mûkovata; vrpca središnja razkoljena, viličasta; druge vrpce prekinute; dolnja krila popriečno ravno i zavinuto vrpčasta; gusenica sivo-smedja, na člancih crljeno-smedje ljagasta; ljage crno zarubljene; na strani žuto prugasta; živi na smreku i jeli; srp. kol. U gori Zagrebačkoj.

Vrst 4. B. Abietaria. Staud. Jelostanac.

Gornja krila škura, žuto-smedja; zubkasto četiri vrpčasta; dolnja krila jednovrpčasta, nad vrpcom škura ljagica; na okrajku prekinuta vrpca; gusenica smedja, poprieko škuro striekana, a na strani žuto prugasta; živi u družtvu na jelah; ruj. list. U gori Zagrebačkoj, redji od prijašnjega.

Vrst 5. Repandata. Staud. Grabrinar.

Gornja krila jasno-siva, ponešto žutkasta; uz okrajak vrpčasta, jednoljagasta, i valovito pisana; dolnja krila zagasito vrpčasta;

Digitized by Google

gusenica pepeonasta, na hrbtu dvostruko crnkasto striekana, na člancih crno pisana; živi na grabru; svib. lip. U gori Zagrebačkoj.

Vrst 6. B. Roboraria. Staud. Gradunar.

Gornja krila jasnije il škurje siva; osobito kod mužkarca bliedja; zubkasto-vrpčasta, bielo narošena i crno ljagasta; dolnja krila istovetna, samo u sredini škuro jednoljagasta; gusenica smedje-siva, bjelkasto ljagasta i prugasta; živi na hrastu gradunu (Quercus Robur); lip. srp. Okolo Zagreba po brežuljcih i u gori.

Vrst 7. B. Consortaria. Staud. Sudružnjak.

Gornja krila smedjasta i žutkasto-jasno-siva; više-vrpčasta; druga vrpca sačinjava na gornjem okrajku trokut; dolnja krila imadu medju vrpcami polumjesečnu ljagu; gusenica smedja, na hrbtu žuto trostriekana, na strani smedje crljeno dvoprugasta; živi na lipi i brezi; trav. ožuj. Sa prijašnjim.

Vrst 8. B. Angularia. Staud. Zakutnik.

Gornja krila bielo-žutkasta; sivo-crno vrpčasta; središnja vrpca široka; dolnja krila samo na okrajku crno ljagasto zarubljena; gusenica sivo-smedja, na petom članku dvostruko grbuljasta; živi na mahovini različitoga drveća; svib. lip. U Maksimiru.

Vrst 9. B. Crepuscularia. Staud. Juternar.

Nalik sudružnjaku (Consortaria) samo je manji; crte su škurje, niti nejma ljagah medju vrpcami; gusenica siva il smedje il zelenkasto bradavkasta i ljagasta; živi na šumskom drveću; trav. svib. i ruj. list. U Maksimiru.

Rod 41. Gnophos. Staud. Škuriši.

Krila široka, mekana; pipala muzkarčeva često češljasta; gusenica valjasta, na predzadnjem članku bradavkasta il šiljasta; na zadku dvošiljasta; leptiri su plahi.

Vrst 1. G. Furcata. Staud. Mrkonja.

Gornja krila sivo-smedja, u sredini škurja; na okolo jasnija; na prednjem okrajku vrpca kroz oba krila; na škurjem dielu crna piknja; dolnja krila polumjesečasto izrezana; gusenica žutkasto smedja, kratkih noguh trbušnih, na hrbtu škuro i crljeno striekana, na strani zagasito sivo-prugasta; živi na trputcu i nekojih drugih nizkih bilinah; srp. kol. U gori Zagrebačkoj.

Vrst 2. G. Obscuraria. Staud. Crnosivac.

Gornja krila škuro-siva, u sredini crno i uz to zagasito vrpčasta; piknjasta; dolnja krila vrpčasta i oštro zubasta; gusenica smedjasta, smedje striekana, na člancih žuto striekana i dvopiknjasta;

Digitized by Google

živi na malini i poljskomu pelinu; ličinka šiljasta, u zemlji; lip. srp. Okolo Zagreba. Geig.

Vrst 3. G. Dilucidaria. Staud. Jasnjak.

Gornja krila bielkasto siva; tanko vrpčasta i škuro ljagasta; dolnja krila do polovice škuro siva; gusenica crljeno smedja, na hrbtu škuro striekana, na strani jasno-žuto-prugasta; živi medju opadšem lišću; ličinka u zemlji; srp. kol. Okolo Zagreba.

Rod. 42. Fidonia. Staud. Fidoni.

Maleni; krila dugoljasta, izpružena, il prikružena; pipala nekojih mužkaracah jako češljasta; gusenica vitka, glava okrugla; ličinka u zemlji.

Vrst 1. F. Fasciolaria. Staud. Sitnostriekar.

Gornja krila sivkasta; žuto trovrpčasta, na vršku jedna sitna, žuta strieka; dolnja krila zagasito vrpčasta; rese žuto šarene; gusenica siva, zagasito žutkasto-prugasta; živi na pelinu poljskom (Artemisia campestris); svib. Okolo Zagreba. Gstätt.

Vrst 2. F. Carbonaria. Staud. Uglevar.

Gornja krila škuro-siva, bielo ljagasta, vrpčasto pisana; dolnja krila isto tako bjelkasto i sivo izšarana; gusenica modrasto-crna, crljeno bradavkasta i dugo vlasnata; živi na mašinah; kol. ruj. Sa prijašnjimi.

Vrst 3. F. Roraria. Staud. Rošenik.

Gornja krila smedje-žuta, crno sitno piknjasta; prednji okrajak škuro-prašan; gusenica zelena, bielo striekana; živi na žuki (Spartium scoparium); svib. lip. Okolo Remetah. Vorm.

Rod 43. Ematurga. Staud. Dozrielci.

Krila široka, zakružena, pipala mužkarčeva jako češljasta; inače prijašnjim slični.

Vrst E. Atomaria. Staud. Zečinar.

Mužkarac smedježut; ženka žutkasto-biela; gornja krila sitno škurosmedje izcrtana, hrdjasto-crveno vrpčasta; prva vrpca gori, drugi doli razkoljena; dolnja krila zagasito dvovrpčasta; gusenica zelena, kašnje žutosmedja, šarenkasta, na strani valovito žuto prugasta; živi na zečini (Centaurea); svib. ruj. Okolo Zagreba.

Rod 44. Bupalus. Staud. Češljari.

Nerazlikuju se od prijašnjih.

Digitized by Google

Vrst B. Pinearius. Staud. Smrekvar.

Krila mužkarčeva crnosmedja, ženkina škuro smedježuta; gornja krila mužkaracah do sredine jasnožuto ljagasta; dolnja krila prekinuto žuto striekana i zagasito žutoljagasta; rese žute, crnosmedje šarene; ženka ima škurji okrajak i do polovice dvie vrpce zagasite; gusenica zelena, na hrbtu bielo trostriekana, na strani žuto prugasta; živi samo na smrekvah; trav. svib. U gori Zagrebačkoj.

Rod 45. Selidosema. Staud. Popružnici.

Krila velika, prišiljkasta; pipala mužkarčeva češljasta; gusenica debela, valjasta, gladka, glava okrugla.

Vrst S. Ericetaria. Staud. Smiljkitar.

Gornja krila škurosiva, na gornjem okrajku trostriekana; dolnja krila sa gornjimi zajedno široko škuro zarubljena; gusenica smedje crljena, crno striekana; živi na smiljkiti (Lotus); srp. kol. Okolo Zagreba.

Rod 46. Halia. Staud. Podsunčari.

Dolnja krila zakružena; inače prvijimi slični.

Vrst 1. H. Wauaria. Staud. Ogrozdar.

Gornja krila sivkasta, bieložuta; na gornjem okrajku crnosmedje petljagasta; ljage raznih oblikah; dolnja krila zagasito vrpčasta; na okrajku bjelkaste piknje; gusenica sinja; na hrbtu tanko bielo striekana, na strani široke jašno žute strieke i vlasnate bradavke; živi na ogrozdu (Ribes Grossularia); lip. srp. Okolo Zagreba.

Vrst 2. H. Brunneata. Staud. Surkar.

Gornja krila žuta, smedjesiva, zagasito četirîvrpčasta, pred resami obrubna sićušna strieka; dolnja krila sivkasta, smedježuta; zagasito crljenkasto-smedje vrpčasta; gusenica ljubično-crljena, na hrbtu bielo striekana, na strani žuto prugasta; živi na brusnici (Vaccinium); svib. Okolo Zagreba. Apeld.

Rod 47. Phasiane. Staud. Fasanari.

Gornja krila izpružena, šiljasta; dolnja krila zakružena; gusenica okrugla, valjasta, jako zarezana; ličinka u zemlji.

Vrst 1. Ph. Petraria. Staud. Papratar.

Gornja krila bljedožuta; priko polovice smedje vrpčasta, pred njom jedna vrpca zagasita; u sredini škura piknja; dolnja krila zagasito vrpčasta; gusenica gori škura doli jasno zelena, na hrbtu sitno dvostriekana, na strani jasno žutkasto prugasta; živi na papratu; svib. lip. Okolo Zagreba i Maksimira po brežuljcih.

Digitized by Google

Vrst 2. Ph. Glarearia. Staud. Pjeskovar.

Gornja krila bljedožuta, sivo vrpčasta, rese škuro šarene; dolnja krila isto tako vrpčasta; gusenica srebrosiva na hrbtu striekana, na strani hrdjasto prugasta; živi na šumskoj grahorici; trav. srp. Sa prijašnjim.

Vrst 3. Ph. Clathrata. Staud. Rešetkar.

Gornja krila smedjecrna, bielo šarena i kao vrpčasta, vrpce poprieèno striekami skopčane, poput rešetke; rese crnosmedje bielo šarene; gusenica sinja, na hrbru sitno škuro striekana, na strani bielo prugasta; živi na djetelini; svib. srp. Sa prijašnjimi.

Rod 48. Eubolia. Staud. Kockari.

Kriepak struk, krila trouglasta; pipala mužkarčeva pilasta; gusenica vitka, gladka; glava plosnata, trouglasta.

Vrst. E. Murinaria. Staud. Stienar.

Gornja krila pepeonasta; kroz sredinu obajuh krilah teče škura iznutra jasno zarubljena vrpca, medju vrpcama sitna strieka; gusenica zelena, na hrbtu bielo trostriekana, na strani žutkasto bielo prugasta; na trbuhu crljenosmedje ljagasta; živi na djetelini; svib. lip. Okolo Zagreba.

Rod 49. Scoria. Staud. Okujinari.

Tielo jako, krila dugoljasta, ponešto prikružena; gusenica straga udebljana, na desetom članku sitno šiljasta; ličinka u zapredku.

Vrst S. Lineata. Staud. Žukić.

Gornja krila bjelkasta; rebra vidiva; gornja strana crnkasto rebrasta, u sredini crna ljaga; gusenica siva, na hrbtu škuro striekana, na strani bielo prugasta; živi na žuki i Hypericum; lip. srp. U Maksimiru na livadah. Gstätt.

Rod 50. Apilates. Staud. Bezljagaši.

Gornja krila duga, na vršku kratko zakružena; dolnja krila jajolika; pipala mužkaracah sitno češljasta; gusenica valjasta, mekana, na zadku dvošiljasta; ličinka u lahku zapredku na zemlji.

Vrst A. Gilvaria. Staud. Požutar.

Gornja krila bljedožuta, često sitno izcrtana, nahero smedjecrljenkasto prugasta; dolnja krila bez oznake, bielo-žutkasta; gusenica crljenosiva, na hrbtu škuroljagasta, na strani smedje dvoprugasta; živi na žuki i jezisku; srp. kol. Okolo Maksimira sa prijašnjim.

Digitized by Google

Rod 51. Lythria. Staud. Crvenoprašnjari.

Maleni, nu kriepka struka, liepo bojadisani, pipala mužkarčeva češljašta; gusenica valjasta, izpružena; glava plosnata; ličinka u zapredku.

Vrst L. Purpuraria. Staud. Heldar.

Gornja krila siva, olikozelena, široko grimisno vrpčasta i okruglo jednoljagasta; dolnja krila smedježuta, ponešto zelenkasta; okrajci obijuh krilah grimisni; gusenica crljenosmedja; na trbuhu zelena, na hrbtu škurodvostriekana, na strani bielo prugasta; živi na kiselici i heldači (Polygonum); svib. kol. Okolo Zagreba.

Rod 52. Ortholitha. Staud. Pećinari.

Sriednje veličine; krila jedva šiljkasta; dolnja krila prikružena, mutnih bojah; pipala mužkaracah slabo češljasta; gusenica vitka, gladka; ličinka u il na zemlji.

Vrst 1. O. Plumbaria. Staud. Olovčar.

Gornja krila siva dvovrpčasta, u sredini ponešto škurja i jednopiknjasta; dolnja krila izpružena, ponešto jasnija; gusenica bjelkasto-siva, na strani škurosivo, trostriekana; živi na djetelini; lip. srp. Okolo Zagreba sa prijašnjim.

Vrst 2. O. Cervinata. Staud. Jelenar.

Gornja krila žutkasto-siva, u sredini široko škurovrpčasta; škurje zarubljena, na vršku jasno vrpičasta; dolnja krila škuro zarubljena, ponešto bljedja od gornjih; gusenica zelena, sitno bielopiknjasta, vlasnata; na članih zarezanih bielkasto-siva; živi na sliezu; srp. ruj. Sa prijašnjimi.

Vrst 3. O. Moeniata. Staud. Zidinar.

Gornja krila bliedosiva, u sredini smedja bielimi striekami podrezana; na vršku smedjedvoljagasta; dolnja krila bliedosiva bez oznake; gusenica pepeonasta, škuro striekana, na strani sivocrno ljagasta; živi na žuki; srp. kol. Sa prijašnjimi.

Vrst 4. O. Bipunctaria. Staud. Dvotipkar.

Gornja krila bielosiva, u sredini škurja; sa sredine unutri verugana, na izvan zubkasta; sitno izcrtana i sitno crno piknjasta; dolnja krila zagasito i valovito dvovrpčasta; gusenica smedjesiva, na hrbtu škuro trostriekana i sitno vlasnata; živi na djetelini; srp. kol. Sa prijašnjim.

Rod 53. Mesotype. Staud. Sredotočnjaci.

Maleni, nu kriepka struka; gornja krila šiljasta, dolnja uzka, gori podrezana; gusenica tanka, glava plošnata; ličinka na zemlji.

Digitized by Google

Vrst M. Virgata. Staud. Šibikar.

Gornja krila sivkasta, bieložuta; u sredini kroz dvie smedje strieke razdieljena, na okrajku sitna, jasna strieka, na vršku malena smedja crta; dolnja krila istobojna poprieko trovrpčasta; jedna vrpca škura, širja; dvie su tanje i jasnije; gusenica crljenosmedja, na hrbtu škuro striekana, na strani žuto zarubljene škure pruge; živi na broćki (Galium); lip. kol. Okolo Zagreba.

Rod 5. Minoa. Staud. Malušci.

Maleni, krila prikružena; dolnja kod koriena uzka; pipala mužkarčeva kratko trepavičasta; gusenica kratka, debela, sitno vlasnata; ličinka u tanku zapredku.

Vrst M. Murinata. Staud. Mišnjak.

Gornja i dolnja krila mišasto-siva; sasvim bez oznake; gusenica žutkasto-zelena, crno i bielo piknjasta, na hrbtu crno striekana; glava smedja, na zadnjem članku crnoljagasta, sitno vlasnata; živi na mliečiki (Euphorbia); lip. kol. Okolo Zagreba.

Rod 55. Lithostege. Staud. Podkamenari.

Krila dugoljasta, prikružena, gornja ponešto šiljasta; gusenica vitka; ličinka u ili na zemlji.

Vrst L. Griseata. Staud. Oranjar.

Gornja krila bjelkasta, bielosiva, sitno izertana; gusenica crljenkasto-zelena, na hrbtu škuro striekana, na strani škuro prema gori jasnije prugasta; živi na oranju (Sisymbarium); svib. lip. Sa prijašnjimi.

Rod 56. Anaitis. Staud. Skitalice.

Srednje veličine; krila široka i velika, sušiljasta; pipala mužkarčeva sitno češljasta; gusenica plosnata, na strani naborita; ličinka u zemlji u tanku zapredku.

Vrst 1. A. Praeformata. Staud. Krasnostas.

Gornja krila jasnosiva; crnosmedje dvovrpčasta; dolnja vrpca valovita u strieke razdieljena; na vršku smedja ljagica, kod kuta smedjecrna kvaka; dolnja krila žuta, jasno siva bez oznake; gusenica žutosiva, na hrbtu škuro striekana, na strani bielo prugasta; živi na pljuskavici (Hypericum); lip. srp. Okolo Zagreba sa prijašnjimi.

Vrst 2. A. Plagiata. Staud. Zamjenar.

Može se zamjeniti sa prijašnjim; samo što su vrpca kod ovoga nitasto sastavljene; dolnja krila ponešto škurja; gusenica bakrosmedja, na hrbtu škuro striekana, na strani jasnožuto prugasta; živi na pljuskavici; kol. ruj. Okolo Zagreba na stoborih i na drveću.

Digitized by Google

Rod 57. Triphosa. Staud. Trojasnjaci.

Krila velika, široka; rub na dolnjih krilih oštro zubast; gusenica debela, valjasta, ličinka u zemlji.

Vrst. T. Dubitata. Staud. Dvojbenik.

Gornja krila žutkasta, jasno-smedja, kovnasto caklena; u sredini zubasto vrpčasta; u kutu dvie još skurje vrpce, a treća kao krilni rub, uz njega jasno žute piknje; dolnja krila nešto jasnija, zagasito dvovrpčasta, okrajak zubkast, škuro zarubljen; gusenica jasnozelena, na hrbtu žuto četvero striekana i prugasta; živi na trnuli i pasjaku (rhamnus) te se zamata u lišće; list. stud. U gori Zagrebačkoj, naročito na stienah olovne rudokopi kod sv. Jakoba. Vorm.

Rod 58. Eucosmia. Staud. Liepokitaši.

Okrajak dolnjih krilah ponešto zubkast i polukrugljasto izrezan; drugčije naličan Triphosam.

Vrst 1. E. Certata. Staud. Žutkovinar.

Gornja krila žutkasta, jasno-smedja, viševrpčasta; na prednjem okrajku jasnija vrpca valovita; dolnja krila više striekana, uz okrajak vrpca uzka iz polumjesecah sastavljena; na spodnjoj strani svakoga krila crna okrugla ljaga; gusenica modro-siva, na hrbtu škuro dvostriekana, na strani narančasto ljagasta; živi na žutikovini (Berberis); svib. lip. Okolo Zagreba. Vodn.

Vrst 2. C Undulata. Staud. Slapovnik.

Gornja krila bielo-žuta; uzko i zubkasto vrpčasta, rešetasta; dolnja krila oštrije izcrtana nego gornja; gusenica škuro-siva, na hrbtu bielo dvostriekana, na strani široko bielkasto prugasta; živi na vrbah; lip. srp. Okolo Zagreba na stoborih.

Rod 59. Scotosia. Staud. Tamari.

Nerazlikuju se od prijašnjih; okrajak dolnjih krilah stranom zubkast, stranom su zubci samo bojom označeni; gusenica debela, valjasta; ličinka u zemlji.

Vrst 1. Rhamnata. Staud. Pasjakar.

Gornja krila žutkasto-smedja, viševrpčasta, jedna vrpca široka zubkasta, zagasita u sredini, u njoj žutkasto-smedja ljagica; dolnja krila striekano vrpčasta, oštro izražena; gusenica škuro-smedja, na strani bielo i žuto ljagasta, popriek crljeno striekana, — ili zelena, na strani bielo striekana, strieke crljeno-smedje zarubljnne; živi na pasjakovini (rhamnus); lip. srp. Okolo Zagreba sa prijašnjim.

Vrst 2. S Badiata. Staud. Ružičar.

Gornja krila smedjasto-žuta, u kutu škuro ljagasta, u sredini zagasito vrpčasta; okrajak škuro-smedj; dolnja krila smedjasta,

Digitized by Google

jasno-žuta, okrajak škuro smedj; gusenica sgora crnkasto-zelena, zdola crljenkasto-biela, bielo piknjasta, na strani škuro striekana; glava žuta; živi na šumskih ružah (šipku); ličinka u lišću na zemlji; trav. svib. Okolo Zagreba sa prijašnjim.

Rod 60. Lygris. Staud. Zavrženjaci.

Srednje veličine; krila zavinuta, vršak kadšto tup; dolnja krila okrugla; tielo dugoljasto; gusenica bez osobitih znakovah; ličinka stranom u zapredku; stranom na zemlji.

Vrst 1. L. Prunata. Staud. Bistričar.

Gornja krila cakleno-smedja, u sredini žuto bielo vrpčasta; vrpca izvana zubkasta, iznutra zavinuta; na okrajku široka vrpca zubkasta; na vršku krilah stoji ljagica smedja, i red bielih pikanjah; dolnja krila sivo-smedja, na gornjem okrajku žuto-biela, na dolnjem okrajku valovito vrpčasta; gusenica zelena il smedja, bielo ljagasta; na drugom članku naduta, na četvrtom do desetoga članka bielo ljagasta, ljage crljeno zarubljene; živi na trnuli i sljivah; ličinka u zapredenu lišću; srp. ruj. Okolo Zagreba. Geig.

Rod 61. Cidaria. Staud. Škriljačari.

Krila zakružena il šiljasta; naliče prijašnjim, i gusenica bez osobitih bilježakah.

Vrst 1. C. Variata. Staud. Mienjar.

Gornja krila obično žutkasta, smedjasto-siva, u kutu škuro ljagičasta, u sredini smedje vrpčasta; na dolnjem okrajku dvie biele ljagice, rese crnom striekom obrezane; dolnja krila sivo-žuta bez oznake; gusenica zelena, na hrbtu i na strani bielo striekana; živi na crnogorici; srp. kol. Okolo Zagreba.

Vrst 2. C. Bicolorata. Staud. Dvoličak.

Krila biela; u kutu, na gornjem okrajku i u sredini ljagasta; na okolo ljagasto vrpčasta; vršak škuro-smedj; dolnja krila na okrajcih zagasito vrpčasta; gusenica zelena na hrbtu škuro striekana, na strani žutkasto prugasta; živi na jalši; srp. kol. Sa prijašnjim, nu redje. Gstätt.

Vrst 3. C. Siterata. Staud. Žednjak.

Gornja krila zelenkasto-smedja, zavinuto vrpčasta, bielo ljagasta; dolnja krila škura, smedje-siva; gusenica tanka zelena, škuro striekana, na strani zagasito žutkasto prugasta; na zadku crljeno dvošiljasta; živi na lipi, šipku i divljih jabukah; ruj. list. Sa prijašnjim.

Vrst 4. C. Truncata. Staud. Sječenik.

Gornja krila smedja, il crnkasto-smedja; škuro i jasno izertana, u sredini bielo-siva, na gornjem okrajku crno-smedja; bielo i hr-

Digitized by Google

djasto-ljagasta; dolnja krila siva na okrajku jasno vrpčasta; vrpca ljagasta; gusenica zelena, na hrbtu škuro striekana, na strani prugasta, na zadku crljeno šiljasta; živi na kupini i kozolistu; svib. kol. Okolo Zagreba.

Vrst 5. C. Fulvata. Staud. Narančar.

Gornja krila žuta, u sredini zubkasto vrpčasta, žuto-siva, na okrajku crljenkasto ljagasta; dolnja krila bliedo-žuta, bez oznake; gusenica bielkasto-zelena, na trbuhu škurja, na strani bielkasto prugasta; živi na šipku; srp. kol. Sa prijašnjim.

Vrst 6. C. Ocellata. Staud. Očinar.

Gornja krila biela, u kutu crno-smedje ljagasta, u sredini zubkasto vrpčasta; medju ljagami i vrpcom zelene malene ljagice i crte; dolnja krila biela; gusenica smedja, na strani crno prugasta i crno ljagasta; živi na broćiki (Galium); srp. kol. Sa prijašnjimi.

Vrst 7. C. Pomoeriaria. Staud. Netičar.

Gornja krila sivkasto-biela, u kutu sitno dvostriekana, i uzko vrpčasta; u sredini smedja, sa kvakastom crtom; okrajak valovit; dolnja krila nečisto-biela, zagasito više vrpčasta, resasta, pred resami skuro zarubljena; gusenica zelena, na hrbtu trouglasto ljagasta, na strani bielo prugasta; živi na netiku (Impatiens noli tangere); lip. srp. Okolo Zagreba u Tuškancu.

Vrst 8. C. Quadrifasciaria. Staud. Četverovrpčar.

Gornja krila sivo-smedja, mnogovrpčasta; prva vrpca crno-smedja ravna; druga zubkasta, zavinuta; treća crljeno-smedja crno ljagasta; četvrta sitna, jasnija; dolnja krila sivo-smedja, na okrajku zagasito vrpčasta; gusenica jasno-siva, na hrbtu škuro striekana, na strani crnkasto prugasta; živi na netiku i drugih nizkih bilinah; lip. srp. Sa prijašnjim.

Vrst 9. C. Fluctuata. Staud. Hrenar.

Gornja krila sivkasto-biela, sitno izcrtana, u kutu crno ljagičasta, na gornjem okrajku putenasto ljagasta; dolnja krila iste boje, zagasito vrpčasta; gusenica smedja, na strani crno prugasta, na hrbtu nakriž pisana; živi na hrenu; kol. ruj. Okolo Zagreba u vrtovih i zakućnicah.

Digitized by Google

Kazalo rodovah i vrstih.

A

Abietaria, Jelovnik 112
Abraxas, Krivobožci 102
Abruptaria, Piljar 112
Abula, Metvičar 42
Acaciae, Trničar 19
Aceris, Javoraš 24
Acetosellae, Kiseličar 79
Acherontia, Veleglavci 33
Acidalia, Ljuboptice 97
Acrocyncta, Zasunčari 60
Actaeon, Srnica 32
Adippe, Adippe 27
Adspersaria, Škropar 108
Adustata, Osmudjar 102
Advenaria, Pridošlica 108
Aedia, Smrtovci 88
Aescularia, Zimolezar 110
Aethiops, Crnac 28
Aglaja, Aglaja 27
Aglaope, Ljepookari 38
Agrophila, Poljari 91
Agrotis, Njivari 62
Albipuncta, Bielopiknjar 75
Albovenosa, Bieložilar 59
Alceae, Sliezar 31
Alchymista, Zlatorodnjak 92
Alcyone, Smrekar 29
Algae, Drezgar 61
Alniaria, Jalšar 105
Altheae, Pahuljar 31
Alveus, Krestušar 31
Amata, Ljubovnik 101
Ambigua, Dvojnjak 76
Ammoconia, Pjeskovari 67
Amphidasis, Gustovlasari 111
Amphipyra, Plamokrilci 77
Anaitis, Skitalice 118
Ancilla, Deklica 41
Angerona, Strašnici 107
Angularia, Zakutnik 113
Anisopteryx, Raznokrilci 110
Annulata, Prstenar 101
Anophia, Slicpuši 88
Anorta, Udovci 88
Antiopa, Crnoplašt, 25
Antiqua, Kajsičar 50
Antirrhini, Zievaličar 85
Apamea, Apamea 69
Apatura, Ladari
Apiciaria, Šiljkrilaš 108
Apiformis, Pčeličar 37
Apilates, Bezljagaši 116
Apollo, Apollo 15
Aporophyla, Dugači 66
Aprilina, Travnjar 68
Arcania, *Trepavičar* 31
Arcontia, Strielobrznici
Arcuosa, Lûkar 76
Aretia, Škopci 46
Argentea, Srebernar 86
Argiolus, Vrieskar
Argus, Stookar 21
Argynnis, Bisernjaci 26
Arion, Arion 22
Arsilonche Suličari 59
Artemisiae, Pelinar 86
Arundinis, Trskar 49
Arundinis, Rogozar 74
Asteroscopus, Zviezdari 84
Atalanta, Brojničar 25
Athalia, Urodičar 26
Atomaria, Zečinar 114
Atriplicis, Jurčikar 72
Atropos, Smrtoglavac 33
Aurago, Zlatko 82
Aur coma, Zlatokosar 60
Aurita, Zlatar 43
Autumnaria, Jesenar 104
Aventia, Lakomari 94
Aversata, Odmetnik. 99

B

Badiata, Ružičar 119
Bapta, Bojadisnici 102
Basilinea, Podostriekar 70
Batis, Batiz 58
Bajaria, Bavarac 110
Bembecia, Mješutari 38
Betulae, Brezar 18
Betularius, Briestar 111
Betulina, Nabrezar 50
Bicolora, Dvoličar 70
Bicolorana, Dvobôjar 41

Digitized by Google

Bicolorata, Dvomanjar 120
Bidentata, Dvozubar 106
Bifida, Viličar 56
Bilunaria, Dvomjesečar 105
Bimaculata, Dvoljagar 103
Bimaculosa, Dvomanjar 69
Bipunctaria, Dvotipkar 117
Bisetata, Dvoščetkar 99
Biston, Biston 111
Boarmia, Jarmonoše 112
Boetica, Pucalinar 20
Boletobia, Gubari 94
Bombycella, Svilčar 49
Bombylliformis, Kušar 36
Bombyx, Predioci 52
Bractea, Runjikar 87
Brassicae, Kupusar 65
Brassicae, Keljar 16
Brephos, Novorodnjaci 95
Briseis, Vještičar 29
Brotolomia, Crljenorubci 73
Brunnea, Smeđjar 63
Brunneata, Surkar 115
Bryophila, Mahovnjaci 61
Bucephala, Vologlavac 58
Bucephaloides, Volovinar 58
Bupalus, Češljari. 114

C

Cabera, Cabera 103
C album, Bieli C 24
Caestrum, Lopatar 48
Caja, Otrovar 46
Calamia, Šašnjari 74
Calligenia, Krasnorod 42
Callimorpha, Ljepotaši 45
Calocampa, Zavijušci 84
Calophasia, Uglednjaci 85
Calymnia, Odoraši 79
Camilla, Kozolistar 23
C nigrum, Crni C 62
Capreolaria, Srnac 103
Caradina, Lienari 76
Carbonaria, Uglevar 114
Cardamine, Zornikar 17
Cardui. Stričar 25
Carniolica, Grašičar 40
Carpini, Mali pavac 55
Carterocephalus, Debeloglavci 32
Castrensis, Taboraš 53
Cataphanes, Prozračnik 93
Catax, Hromar 53
Catephia, Tamnjari 92
Catocala, Redonoše 92
Celerio, Lozar 34
Cephiformis, Borovičar 37
Certata, Žutikovinar 119
Cervinata, Jelenar 117
Cespitis, Ledinar 64
Charaeas, Korienaši 64
Chariclea, Uzornjaci 89
Chariptera, Krasokrilci 68
Chenopodii, Lobodar 65
Chloantha, Zelenocrjetaši 71
Chrysitis, Tućnikar 87
Chryson, Konopljar 87
Chrysorrhoea, Šipkar 51
Chrysosteme, Zlatar 17
Ciduria, Škriljačari 120
Cinctaria, Kolutar 112
Cirrhoedia, Bliedari 80
Citrago, Limunar 82
Clatrata, Rešetkar 116
Cleoceris, Krasorožci 81
Cleophana, Urešnjaci 85
Clorana, Zelenčar 41
Cnethocampa, Kvakači 57
Coeruleocephala, Modroglavac 59
Colias, Tuninci 17
Comma, Crknjar 32
Complana, Plošnar 43
Compta, Kitnar 66
Confusalis, Hrastoljub 42
Consortaria, Sudružnjak 113
Conspicillaris, Gudbar 84
Contusa, Tukar 80
Convolvuli, Slakar 33
Cordigera, Srdconoša 88
Corydon, Srebričar 21
Coryli, Ljeskar 59
Cosmia, Krasuljari 79
Cossus, Vrtači 48
Crataegi, Gložar 16
Crateronyx, Draguljari 54
Crepuscularia, Juternar 113
Croatica, Hrvat 36
Crocallis, Dragonoše 106
Croceago, Šafranar 82
Cucullatela, Kukmica 42
Cucullia, Kukmari 85
Culiciformis, Pužoličar 37
Cyclopides, Kovači 32
Cyllarus, Kozlinar 21
Cynxia, Kockar. 25

D

Damon, Sladkovinar 22
Daplidice, Krasuljar 16
Dardouini, Dardonin 90
Dasichyra, Kosmatači 51
Deceptoria, Varalica 90
Delphini, Kokotar 89
Demas, Siluznici 59
Deopeia, Vilinari 46
Deplana, Ravnar 43
Derasa, Ostriženik 58
Detersa, Žutkar 71
Dianthoecia, Karanfilari 66
Dichonia, Nespodobari 68

Digitized by Google

Dictaeoides, Melemar 57
Dicycla, Dvokružnici
Didyma, Trputar 26
Diloba, Dvolapnici 59
Dilucidaria, Jasnjak 114
Dimidiata, Polutar 99
Diphtera, Kožnjaci 62
Dipsaceus, Češljugar 89
Diptergia, Dvokrilaši 70
Dispar, Raznoličar 20
Dolabraria, Sikiraš 107
Dolosa, Lukavac
Dominula, Gospodjica 45
Dryobota, Hrastoljubi 67
Dubitata, Dvojbenik 119
Dumeti, Živičar 54
Dischorista, Dvokoraši. 80

E

Earias, Širokrilci 41
Edusa, Zanovetar 18
Egeria, Lugar 30
Electa, Odbornjak 93
Elingvaria, Bezjezičar 107
Elocata, Snašica 92
Ellopia, Rogači 104
Elpenor, Slonar 34
Emarginata, Izreznik 99
Ematurga, Dozrelci 114
Emydia, Skornjačari 44
Endagria, Nestranci 49
Endromis, Kabaničari 55
Eogena, Štitočupavci 50
Ephialtes, Krmićar 40
Epinephele, Rebraši 30
Epione, Vračari 108
Episema, Označenci 66
Erastria, Ljubnjici 90
Erebia, Tamnari 28
Ericae, Starac 51
Ericetaria Smiljkitar 115
Eriopus, Vunonožci 71
Erminea, Hermelinar 56
Erosaria, Grizar 105
Eubolia, Kockari 116
Euchella, Krasoštitari 44
Euclidia, Euclidi 91
Eucosmia, Ljepokitaši 119
Eugonia, Krasostrukari 104
Euphorbiae, Mliečikar 34
Euphrosine, Ljubičar 26
Euplexia, Krasopletkari 72
Eurymine, Širaći 107
Evonymaria, Svibovinar 106
Exoleta, Izpranac. 84

F

Fagi, Veverica 57
Fascelina, Busar 51
Fasciana, Vrpconoša 91
Fasciolaria, Sitnostriekar 114
Fausta, Stopar 40
Fenestrella, Obločar 38
Festiva, Svečar 63
Festucae, Vlasuljar 87
Fidonia, Fidoni 114
Filipendulae, Lavozubar 40
Fimbria, Prvenčar 62
Fimbrialis, Resar 97
Fissipuncta, Javoraš 80
Flammea, Plamenar 75
Flaveolaria, Žutkavac 97
Flavicincta, Žutopàs 67
Flexula, Prignutar 94
Fluctuata, Hrenar 121
Formosa, Krasulj 86
Fovea, Rupičar 67
Fragariae, Poznar 82
Fraxini, Modrovrpčar 92
Fuciformis, Dronjar 36
Fuliginaria, Čadjar 94
Fuliginosa, Čadjavac 47
Fulva, Žutnjak 74
Fulvago, Navrbar 82
Fulvata, Naranćar 121
Fumata, Dimar 99
Fumea, Udimljenci 50
Funesta, Žalobnar 88
Furcifera, Viličar 83
Furva, Škuraš
Furvata, Mrkonja. 113

G

Galii, Broćikar 34
Gamma, Slovo G. 87
Gemmaria, Voćkoljub 112
Gemminipuncta, Dvopiknjar 74
Genistae, Zanovetar 65
Geographica, Zemljopisar 59
Geometra, Mjernjak 95
Geometrae, Natežnici 95
Gilvaria, Požutar 116
Glarearia, Pjeskovar 116
Glaucina, Sumbular 66
Globularia, Glavuljar 39
Glyphica, Rovašac 91
Gnophos, Škuriši 113
Gnophria, Gnophria 44
Gonophora, Čuponoše 58
Gonostigma, Kvrgar 50
Graminis, Pirikar 64
Grammesia, Striekaši 75
Griseata, Oranjar 118
Grossularia, Grozdičar. 102

H

Habryntis, Nakitnici 72
Hadena, Cuparci 69
Halia, Podsunčari 115

Digitized by Google

Harpya, Jastrebari 56
Heliaca, Sunčari 88
Heliothis, Suncoljubi 89
Helotropha, Baraši 73
Hemerophila, Danoljubi 112
Hepialidae, Bradavčari 47
Hera, Rakitar 45
Herbariata, Suholjar 98
Herminia, Hermini 94
Hermione, Hermiona 29
Hesperia, Sumračnjaci 32
Heterocera, Raznorožci 33
Heterogenea, Inorodci 49
Hibernia, Zimorci 109
Hiera, Hiera 29
Himera, Miljanici 106
Hippa, Grivaši 71
Hirtarius, Kosmatar 111
Hispidarius, Kostriešar 111
Honoraria, Častnar 104
Hoporina, Plodnjaci 82
Humiliata, Poniznjak 100
Humuli, Hmeljar 47
Hyale, Senićar 17
Hyalaeformis, Stabljičar 38
Hylas, Kokotar 22
Hylophila, Suncoljubi 41
Hyperici, Pljuskavičar 71
Hypoplectis, Zavednjaci 108
Hyperanthus, Prosenar 30

I

Ichneumiformis, Prženičar 38
Ilia, Topolar 23
Ilicifolii, Oškorušar 54
Ilicis, Medunčar 19
Imitaria, Naličar 100
Immorata, Mirovnjak 100
Immutata, Stalnar 99
Impura, Nečistar 75
Incerta, Nestalnik 78
Infausta, Nevoljar 39
Ino, Caklenari 39
Inornata, Nekitnjak 100
Interrogationis, Pitač 87
Io, Pavac 25
Iris, Duga 23

J

Jacobeae, Jakobar 45
Janira, Travar 30
Janthina Kozličar 63
Jodis, Hrdjavci 97
Jota, Slovo J. 87

L

Lactearia, Mliekar 97
Lactucae, Krijičar 86
Lachesis, Lachesis 28
Laevis, Goliš 81
L. album, Bieli L 75
Lanestris, Runar 53
Laodice 27
Lasiocampa, Runaši 54
Latonia, Mačuhar 27
Lenta, Sporaš 76
Leporina, Zečar 60
Leucania, Bieloprugači 75
Leucographa, Bielanac 78
Leucomia, Ubjelnici 51
Leucomelas, Bielocrnac 88
Leucophaea, Tamnar 64
Leucophacraria, Ubielkar 110
Leucophasia, Bieličari 17
Leucopsiformis, Škuril 38
Leucostigma, Perunikar 73
Levana, Koprivar 24
Libatrix, Zdrljivac 83
Lichenia, Mašinar 67
Ligea, Vodenar 28
Ligniperda, Drvožder 48
Ligustri, Zimolezinar 33
Limacodes, Muljar 49
Limenitis, Cestari 23
Limosa, Muljar 94
Limeola, Striekica 32
Linearia, Vinikar 101
Lineata, Žukić 116
Lineata, Vinikar 34
Linogrisea, Mrežar 62
Lithocampa, Kamosvitci 85
Lithosia, Kamenčari 43
Lithostege, Podkamenari 118
Liturata, Ubrisar 109
Livida, Olovnar 77
Lota, Umitar 81
Lucida, Svjetlar 89
Lucilla, Suručar 23
Lucina, Vesnačar 22
Lucipara, Svjetlonoša 72
Luctuosa, Tugovar 89
Ludifica, Igraš 62
Lunaria, Mjesečar 105
Lunaris, Mjesečnjak 92
Lunula, Klobušar 85
Luperina, Luperini 69
Lupricipeda, Gladkonog 47
Lurideola, Bliedar 43
Lusoria, Igrač 94
Luteolata, Biologložar 108
Lutosa, Kaljužar 74
Lutulenta, Blatar 66
Lycaena, Modranci 20
Lygris, Zavrženjaci 120
Lythria, Crljenoprašnjar 117

M

Macaria, Blažnici 109
Machaon, Lastorep 15
Macroglossa, Jezičari 37

Digitized by Google

Maculania, Ljagar 46
Macularia, Medičar 108
Maera, Ječmar 29
Mamestra, Prsičari 64
Mania, Nakazari 73
Margaritaria, Biseraš 104
Marginaria, Krajnar 110
Marginata, Rubar 102
Masariformis, Sljukar 38
Matronula, Ljeskar 46
Maura, Brsljanar 73
Medusa, Ivačičar 28
Megacephala, Dugoglavac 60
Megaera, Vlasnar 30
Melanargia, Crnošarci 28
Melanaria, Crnoljagar 102
Melanopa, Crnular 88
Meliana, Crnomanjci 75
Melitea, Maltezci 25
Mendica, Vratičar 47
Menthastri, Metvar 47
Mesogona, Srednjaci 79
Mesomela, Voskar 43
Mesotype, Sredotočnjaci 117
Meticulosa, Plahar 73
Metrocampa, Poklukari 104
Mi, Slovo M 91
Miniata, Ružičar 42
Miniosa, Ružičar 77
Minoa, Malušci 118
Miselia, Suncoplahi 68
Mnemosyne, Staklokrilac 16
Moliniata, Prugonoša 98
Moma, Noćnici 61
Moeniata, Zidinar 117
Monacha, Duvna 52
Monochroma, Jednomanjar 68
Monoglypha, Samorovar 70
Morio, Luljkar 50
Morpheus, Sanjar 32
Munda, Cistar 78
Mundana, Goličar 42
Muralis, Zidar 61
Muricata, Zornič ar 98
Murina, Sivčar 42
Murinaria, Stienar 116
Murinata, Mišnjak 118
Muscerda, Mišar 43
Musculosa, Mišičar 74
Myrmidone, Naranč ar 17
Myrtilli, Smrtinar 88

N

Naclia, Redari 40
Naenia, Žalostnici 73
Nana, Patuljac 66
Napi, Repičar 16
Nebulosa, Maglar 64
Nemeobius, Maloglavci 22
Nemeophila, Šumoljubi 45
Nemoraria, Dubravar 99
Nemoria, Lužari 99
Nerii, Zlolepar 35
Nerine, Pomorac 28
Neuronia, Neuroni 61
Nervosa, Živčar 59
Neustria, Klimar 53
Nigra, Crnica 67
Nigricans, Crničar 63
Niobe, Mirisar 27
Nitidella, Svjetlar 50
Nola, Kratkokrilci 42
Nonagria, Sitničari 73
Notata, Bilježar 109
Nothum, Topolar 95
Notodonta, Zubari 57
Numeria, Brojanci 103
Nupta, Udanik 92
Nymphaea, Vilenjak. 93

O

Obscuraria, Crnosivac 113
Obsoletaria, Siedar 98
Ocellata, Očinar 121
Odontoptera Zubokrilci 106
Oeneria, Glavači 52
Oleagina, Olikar 69
Oleracea, Povrtljar 65
OO, Dva O 79
Orbifer, Koturaš 31
Orbitulus, Okrugljar 22
Orgya, Obsježari 50
Orion, Orion 61
Ornata, Snježar 100
Ornithopus, Ptičostopar 83
Orrhoedia, Plahavci 82
Ortholita, Pečinari 117
Orthosia, Pružnjaci 83
Oxalin', Cecelar 79
Oxyacanthae, Nagložar 68

P

Pachnobia, Rošenici 78
Palaemon, Ronilac 32
Pallens, Bliednik
Pallidata, Pobliednik 98
Palustris, Močvarnik 76
Pamphilus, Zvoničar 30
Pandora, Pandora 27
Panolis, Škodljivci 78
Pantaria, Savršenjak 102
Paphia, Medičar 27
Papilionaria, Leptirolik 96
Papilionidae, Metulji 15
Parallelaria, Večernjak 108
Paranympha, Žutovrpčar 93
Pararge, Pararge 29
Parnassius, Gorenci 15

Digitized by Google

Parthenias, Brezoljub 95
Parva, Mališ 90
Paula, Sićušnik 90
Pedaria, Trkalac 110
Pendularia, Visavac 100
Pellonia, Pobiedjenici 101
Pennaria, Perušar 106
Pentophora, Mužokrilci 50
Perflua, Pretokar 77
Pericallia, Prekrasnici 105
Perochraria, Bliedoprugar 97
Persicariae, Česminar 65
Petraria, Papratar 115
Phalera, Svjetlači 58
Phasianae, Fasanari 115
Phegea, Lienar 40
Phlaeas, Ognjar 20
Phoebe, Zečinar 26
Phorodesma, Vrpčari 96
Phragmatocia, Trskolikari 49
Phragmitides, Trskovar 75
Phygalia, Djenešari 110
Pictaria, Risanik 103
Pilosellae, Runjikar 39
Pinastri, Jelar 33
Pinearius, Smrekvar 115
Piniperda, Smrekožder 78
Pisi, Bobinar 65
Pistacina, Žečinar 81
Plagiata, Zamjenar 118
Plantaginis, Lepičar 45
Plastenis, Tvoraši 50
Plecta, Pletar 63
Pleretes, Debelaši 46
Ploseria, Zujači 109
Plumbaria, Olovnar 117
Plumifera, Peronoša 49
Plusia, Cifraši 86
Podalirius, Jadrilac 15
Polia, Sivokrilci 67
Polychloros, Lisičar 24
Polyommatus, Mnogookari 20
Polyphaenis, Izcrtanici 72
Polyxena, Kokotić 15
Pomoeraria, Netičar 121
Pomonaria, Jabučar 111
Popularis, Običnjak
Populi, Trepetčar
Populi, Zubar
Populi, Jabučar 52
Porata, Imjar 101
Porcellus, Odojkar 35
Porrinata, Češnjar 96
Porthesia, Pustošari 51
Praeformata, Krasostas 118
Prasina, Travar 63
Prasinana, Bukvar
Processionaria, Povorkaš 58
Promissa, Zaručnjak 93
Pronuba, Mladenar 62
Prosapiaria, Jelar 104
Proserpinae, Vrboličar 36
Protea, Medunar 68
Prothymia, Smjelnjaci 91
Pruinata, Mrazovar 95
Prunaria, Grmljar 107
Prunata, Bistričar 120
Pruni, Trnular 39
Pruni, Sljivar 19
Pruni, Riborep 54
Pseudophia, Zmijolikari 92
Pseudotrpna, Krasnici 95
Psi, Slovo P. 60
Psilura, Tapetari 52
Psyche, Moljci 49
Pterogon, Vunaši 36
Pudibunda, Voćkar 51
Puella, Djevojčica 95
Pulchella, Ljepotica 44
Pulmentaria, Povrtljar 96
Pulmonaris. Plućnjar
Pulla, Mladac 49
Pulveraria, Prašničar 103
Pulverata, Prašnavac 109
Pulverulenta, Prašnar 78
Punctata, Piknjar 41
Purpuraria, Heldar 117
Purpurata, Crvenar 46
Purpureofasciata, Crljenovrpčar 72
Purpurina, Grimisar 90
Pusaria, Djevičar 103
Pusilla, Patuljac 90
Pustulata, Šarenac 96
Putata, Režnjak 97
Pyralina, Kruškar 79
Pyramidea, Pyramidar 77
Pyri, Pavokar 55
Pyrina, Madlar 48

Q

Quadra, Četvoraš 44
Quadrifasciaria, Četverovrpčar 121
Quadripuncta, Četveropiknjar 76
Quercifolia, Hrastolistar 54
Quercinaria, Kvakar 104
Quercus, Hrastar 19
Quercus, Briestar 35
Quercus, Briestar 53

R

Radiosa, Trakar 71
Ramosa, Svržar 85
Rapae, Rotkvar 16
Raptricula, Grabežljivac 61
Rectilinea, Upravnik 71
Repandata, Grabrinar 112
Retusa, Šćerbar 80
Rhamnata, Pasjakar 119
Rhamni, Pasjakar 18
Rhodocera, Ružorožci 18

Digitized by Google

Rhyparia, Ljagonoše 102
Rizogramma, Korienari 71
Roboraria, Gradunar 113
Roboris, Gradunar 67
Rophalocera, Danovci 14
Roraria, Rošenik 114
Roscida, Rosičar 43
Rubi Kupinar 19
Rubi, Kupinar 53
Rubiginata, Materinkar 100
Rubiginea, Hrdjar 83
Rubricosa, Rumenko 78
Rufaria, Hrdjomanjar 98
Rumicis, Kiseličar 61
Rumina, Prežirači 107
Rupicapraria, Divjokozar 109
Rusina, Kopnari 76
Russula, Rusičar 45
Ruticilla, Sierko 81

S

Salicis, Vrbar 51
Sambucaria, Bazgar 107
Sao, Malinar 31
Sapho, Sapho 50
Saponariae, Sapunar 65
Sarrothripe, Drvogrizci 41
Satellitia, Drugar 83
Saturnia, Vremenaši 55
Satyrus, Satyri 29
Scabiosae, Djetelar 39
Scabriuscula, Hrapavac 71
Scita, Uljudnjak 72
Scoliopterix, Herokrilci 83
Scolopacina, Sljukar 70
Scopelosoma, Kamenari 83
Scoria, Okujinari 116
Scoriacea, Vesikar 66
Scotosia, Tamari 119
Scrophulariae, Strupnikar 85
Secundaria, Drugotnik 112
Selene, Selene 26
Selenia, Mjesecnoše 105
Sesia, Prozračnici 37
Selidosema, Popružnici 115
Semele, Busikar 29
Sericata, Svilenar 72
Setina, Setinari 43
Signaria, Znakar 109
Similis, Naličar 52
Simyra, Simyra 59
Sinapis, Gorušičar 17
Siterata, Žednjak 120
Smaragdina, Jezičar 96
Smerinthus, Noćnjaci 35
Socia, Sudrugar 84
Sparganii, Ježinar 74
Spectrum, Žukar 93
Spheciformis, Osolikar 37
Sphinx, Lipničar 84
Sphynx, Prharci 33
Spilosoma, Maloriljčari 47
Spilothyrus, Ječinari 31
Spini, Trnavac 18
Spintherops, Kresničari 93
Sponsa, Kermesinar 93
Stauropus, Kolčari 57
Stellatarum, Zviezdar 36
Straminata, Slamnar 98
Stratarius, Litičar 111
Striata, Pisanac 44
Stygne, Tugomir 28
Subtusa, Verugaš 80
Suspecta, Sumljar 80
Sybilla, Zimorodkar 23
Sylvanus, Dubravar 32
Sylvata, Trešnjar 102
Sylvinus, Kiselčar 48
Syntonis, Gudbari 40
Syrichtus, Zujari 31
Syringaria, Jorgovanar. 106

T

Tabuniformis, Muholikar 37
Taeniocampa, Vezonoše 77
Tanaceti, Vratičar 86
Tapinostola, Nizostanci 74
Tapsiphaga, Pustenar 86
Taraxaci, Maslačar 54
Tau, Slovo T. 56
Tenebrata, Mračar 89
Tenebrosa, Tminar 77
Tesselaria, Pjegar 100
Testacea, Opekar 69
Tetralunaria, Četveromjesečar 105
Thais, Krasnari 15
Thalera, Siljkari 97
Thalpochares, Topoljari 90
Thecla, Maluši 18
Thecophora, Omotanci 67
Therapis, Služnjaci 106
Thersamon, Žutinar 20
Thyatira, Thyatirci 58
Thyrididae, Titrači 38
Tiliae, Lipar 35
Timandra, Mužoljubi 101
Tipuliformis, Grozdičar 37
Tithonus, Titon 30
Toxocampa, Serpari 94
Trabealis, Slakar 91
Trachaea, Vlasuljaši 72
Tragopogonis, Kozobradar 77
Tremula, Topolar 57
Tremulifolia, Jasenar 55
Triangulum, Trokutar 63
Tridens, Trozub 60
Trifolii, Zelenar 39
Trifolii, Livadar 53
Trigrammica Trojkar 75
Trilineata Tropružara, 97

Digitized by Google

Tripartita, Trojnjak 87
Triphosa, Trojasnjaci 119
Tritici, Pšeničar 63
Trochilium, Ptičice 36
Trogrammina, Trotezar
Truncata, Sječenik 120
Typica, Žiljkar 73

U

Ulmaria, Briestar
Ulula, Sovica 49
Umbratica, Kaludjer 86
Undulana, Valovar 41
Undulata, Slapovnik 119
Unita, Spojčar 44
Urapterix, Repokrilci 107
Urticae, Proljetnik 25

V

Vaccinii, Brusničar 82
Valeria, Krupnjaci 69
Vanessa, Čeznari 24
Variata, Mienjar 120
Velleda, Stelar 48
Venilia, Venili 108
Verbasci, Divizmar 56
Verbasci, Divizmar 85
Vernana, Proljetar 41
Versicolora, Šarokrilac 55
Vespertilio, Šišmičar 34
Vetula, Starčik 67
Vetusta, Staran 84
Vibicaria, Modričar 101
Viciella, Grahoričar 49
Villica, Crievar 46
Viminalis, Vrbar 81
Vinula, Ljubko 56
Virens, Zelenaš 69
Virgaureae, Krkičar
Virgata, Šibikar 118
Virgularia, Crtanac 98
Viridaria, Zelenjak
Viridaria, Zelenoprašnar 91
Viridana, Zelenar. 68

W

W album, Bieli W. 19
Wauaria, Ogrozdar. 115

X

Xanthia, Žutnjaci 81
Xanthomelas, Crnožutar 24
Xerampelina, Suholjar 81
Xilina. Drvenkari 83
Xilomiges, Drvuljari 84

Z

Zeucera, Ribičari 48
Ziczac, Krivudar 57
Zonarius, Opasanik 100
Lonosoma, Pojasnjari 39
Zygaena, Jarmovci. 111

Pokraćenja autorskih imenah znače:

Boisd.	=	Boisduval	Lasp.	=	Laspeyrès
Bkh.	=	Borkhausen	Latr.	=	Latreille
Esp.	=	Esper	Led.	=	Lederer
F.	=	Fabricius	O.	=	Ochsenheimer
Germ.	=	Germar	Schr.	=	Schsrank
Gu.	=	Guenée	Scop.	=	Scopoli
Haw.	=	Haworth	Staud.	=	Staudinger
H.	=	Hübner	Steph.	=	Stephens
H. Sch.	=	Herrich-Schäfer	Tr.	=	Treitschke
Hufn.	=	Hufnagel	Vill.	=	Villers
Ill.	=	Illiger	W. V.	=	Wiener Verzeichniss.

Digitized by Google

Prinos k naglasu u (novoj) slovenštini.

Čitao u sjednici filološko-historijskoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 9. siečnja 1878

DOPISUJUĆI ČLAN M. VALJAVEC.

2.

Naglas u substantiva mužkoga roda.

(ъ-deklinacija.)

B. Kako se tim riečim u deklinaciji naglas mienja.

(Svršetak.)

b) Rieči s ˜ u sing. nominativu.

Da je slovenština izvorno kratke a naglašene vokale u nezadnjih slovkah produžila, pokazuje se osobito kod ovih rieči, jer se u njih kratko samoglasno produži, čim rieč u deklinaciji za slovku naraste a naglas ostane na vokalu na kojem je u nom. Prema tomu mienja se ˜ na ´ i ^: ´ stoji u svih padežih u sva tri broja do u sing. loc. i u plur. voc. loc. i instr., gdje se promieni na ^. Kad što ima i sing. dat. ^, kad dolazi s predlogom. Ovo valja za rieči, u kojih ima samoglasno *a, i, u, e* = ъ i povokaljeno *r*. Na *e* = ъ može u sing. loc. stajati ´ mjesto ^: na hlébu i na hlêbu. Tako to biva osobito u kranjštini izuzam u njekih pojedinostih bližnje Istri krajeve pa možda amo tamo i po Goričkoj. Ugrska slovenština čuva često kratko samoglasno, nu i ona se dobrahno nagiblje na produživanje samoglasnih u nezadnjih slovkah n. p. küzm. 451: brátov; nagfl. 27: klíni, klíne; gön. 74: krűha; nagfl 26. 78. 89. 127. i gön. 77: vu dvouri uz nagfl. 125: vu dvori; nagfl. 15. i gön. 86: pri stouli itd. nom. brät, klîn, krüh, dvör, stöl itd. U rezijanštini biva to u riečih u kojih ima samoglasno a, i, u, o = ă i e = ă; u Boduenovoj bo fonetici dolaze znakom ´ obilježene n. p.

Digitized by Google

rieči: čása §. 113; gráha §. 28. 113; prága §. 58. 79; díma §. 32. 137; klína §. 137; píka §. 137; krůha §. 25. 28; dat. nůno itd. od nom. čàs, gràh, pràh, dìm, klìn, pìk (penis), krùh, nùn itd. (sravni članak 1. strana 3 u XLIII. Radu).

Evo primjere:

singular:

nom. voc. acc.	brät	klïn	küp	hlëb	pr̈st
gen.	bráta	klína	kúpa	hléba	pŕsta
dat.	brátu	klínu	kúpu	hlébu	pŕstu
loc.	brâtu	klînu	kûpu	hlébu i hlêbu	pr̂stu
instr.	brátom	klínom	kúpom	hlébom	pŕstom

plural:

nom.	brátje	klíni	kúpi	hlébi	pŕsti
voc.	brâtje	klîni	kûpi	hlêbi	pr̂sti
acc.	bráte	klíne	kúpe	hlébe	pŕste
gen.	brátov	klínov	kúpov	hlébov	pŕstov
dat.	brátom	klínom	kúpom	hlébom	pŕstom
loc.	brâtih	klînih	kûpih	hlêbih	pr̂stih
instr.	z brâti	klîni	kûpi	hlêbi	pr̂sti

dual:

nom. acc.	bráta	klína	kúpa	hléba	pŕsta
voc.	brâta	klîna	kûpa	hlêba	pr̂sta
dat. instr.	brátoma	klínoma	kúpoma	hléboma	pŕstoma
gen. i loc.	kao u pluralu.				

U sing. loc. dolazi ne samo na *e* = ъ, nego i na drugih samoglasnih ´: pri Júdu: Jüd; pri grílju: grïlj itd.

Rieči u kojih ima povokaljeno iliti slovku čineće *r* mogu imati i na padežnom nastavku naglas n. p. sing. nom. pr̈st, gen. prstä, dat. i loc. prstü, inst. prstöm; plur. nom. prstï, acc. prstë, gen. prstöv, dat. prstöm, loc. prstïh, inst. prstï; a u plur. i kano rieči s ˆ; ali je ono običnije. U knjizi nalazim sing. gen. k r s t ä jap. prid. 1/55: skoraj ny človek zunaj k r s t á; 2/243: zakrament svetiga k r s t á prejme; 2/244: viža tiga k r s t á; 2/249: bo vrejden postal te gnade tvojga k r s t á; — p r s t ó v nagfl. 22: na pravoj rouki pet p r s t o u v mam; 23: imenűjte po ednom i ti drűgi pet p r s t o u v: uz 22: pét prstov; 20: čtimo zdaj na p r s t e j kelko dnevov je; 23: kakda si tak morete djati z-p r s t m í?

*

Digitized by Google

Rieči u kojih je samoglasno (široko) *o* ili *e* ili drže u svih padežih naglas na tom vokalu, ili pako naglas u njekih padežih skoči napried prama kraju. Kad naglas ostaje na *o* ili *e* mienja se ˝ na ` u svih padežih do plur. voc. loc i instr. gdje bude ˆ riegje ˆ, što no kadšto dolazi i u sing. dat. kad dolazi s predlogom, i dosta često u sing. loc. (sr. Metelko 181). Kada li naglas prelazi na slovku napried prama kraju rieči, što biva naj običnije u pluralu i dualu, onda valja za ove rieči sve ono, što no je kazano za rieči s ˆ.

Evo primjere:

singular:

nom. voc. acc.	dvȍr	čȅp
gen.	dvòra	čèpa
dat.	dvòru, k dvôru	čèpu, k čêpu
loc.	dvôru, dvòru	čèpu, čêpu
instr.	dvòrom	čèpom

plural:

nom.	dvòri, dvorjê; dvorôvi	čèpi, čepjê, čepî; čepôvi
voc.	dvôri, dvorjê; dvorôvi	čêpi, čepjê, čepî; čepôvi
acc.	dvòre, dvorê, dvorî; dvorôve	čèpe, čepê, čepî; čepôve
gen.	dvòrov; dvoróv (dvorôv)	čèpov, čepóv (čepôv)
dat.	dvòrom, dvorôm, dvorém; dvorôvom	čèpom, čepôm, čepém; čepôvom
loc.	dvôrih, dvoréh; dvorôvih	čêpih, čepéh; čepôvih
instr.	dvôri, dvôri, dvormí; dvorôvi	čêpi, čêpi, čepmí; čepôvi

dual:

nom. acc.	dvòra, dvorâ, dvorû; dvorôva	čèpa, čepâ, čepû; čepôva
voc.	dvôra, dvorâ, dvorû; dvorôva	čêpa, čepâ, čepû; čepôva
dat. instr.	dvòroma, dvorôma, dvoréma dvormä; dvorôvoma	čèpoma, čepôma, čepéma, čepmä; čepôvoma
gen. loc.	kao u pluralu.	

K ö n j i v ö l imaju u plur. loc. i inst. obično ´ mjesto ˆ: pri kónjih, pri vólih; s kóńji, z vóli; ali i pri kònjih vòlih i kônjih vôlih itd. kadšto i z nóži nom. nöž.

Digitized by Google

Mjesto ` imaju ´: bȍršt, grȍš, krȍp, škȍf, špȍt i kadšto zrȍk gen. bóršta, gróša, krópa škófa, špóta, zróka, dat. bórštu itd.; grȍš i škȍf imaju u sing. loc. ´: po grȍšu, pri škȍfu. ˊ imaju i ove s vokalom e: glȅd, kmȅt, zȅt; obično i sklȅp gen. gléda, kméta, zéta često i sklépa; nagfl. 35: gléda; preš. 98: pri kméti; traun. 308. 318: sklępi, 75. 305. 364: sklępe uz sklêpi preš. 166, sklêpe preš. 61. Uz lȅv i rȅp čuje se i lév, rép: traun. 12. 33: lev = lȅv a 20. 33. 48: lęv; 49. 234: lęva, 260: lęvi, 82. 138. 140: lęvov, preš. 162: léva, 157: lévi.

Evo njekoliko primjera iz knjige za slučaj, kad *o* ili *e* drže naglas.

sing. gen. b ȍ h a nom. bȍh, ber. 152: bôha; b ȍ j a nom. bȍj, ber. 26: b ô j a, preš. 24. 117. itd.; iz b ô j a vôjska céla domú hití veséla; 174: potíhnil ti vihár nì v' prsih b ô j a; — g ȍ z d a nom. gȍzd; divji prasìc iz g o j z d a je njega ràzril (u Travna je o bez oznake = *ȍ* i *ô*) traun. 206; ber. 108: gôjzda; al vesêlje v' srcu vtóni s časam mu za pétje slávcov in vsih g ô j z d a prebivavcov preš. 88; — g r ȍ b a nom. gröb preš. 64: grȍb, 132: grôb; odprte nóč in dán so g r ô b a vráta preš. 167; up sréče unstran g r ô b a v' prsih hráni preš. 168; g r ô b a tèmna nóč preš. 168; unstran g r ô b a preš. 186; g r o b a traun. 22; — k ȍ n j a nom. könj: Lenora na k ô n j a je zletéla preš. 63; — l ȍ v a: nom. löv ravn. 2/131: ribji lȍv; Ezav se prime l ȍ v a ravn. 1/42; Ezav pride z l ȍ v a ravn. 1/43; ber. 173: lôva; — p ȍ d a nom. pöd: hítréje sta se zasukála in dálje in dálje od p ô d a spustíla; s t ȍ l a nom. stöl ber. 78: stôla; — z b ȍ r a nom. zbör: v pričo celiga Irzaelskiga z b ȍ r a vas opominjam ravn. 1/200.

s i n g. d a t. b ȍ j u nom. bȍj: katęri moje rokę k' b o j u vadi; — p ȍ s t u nom. pöst: tudi k' p ȍ s t u jih pergánja; — z b ȍ r u nom. zbör: navtégama se reče sniti velkimu z b ȍ r u ravn. 2/42; rojstvo odrešeníka je bilo vélkim duhovnam in vélkimu z b ȍ r u z' častjó napovédano; a g r ô b u preš. 96: pôzen vnúk poróma k tvôjmu g r ó b i.

s i n g. l o c. a) s `: b ȍ j i ravn. 1/173; ki so v' b ȍ j u bili končani; — d v ȍ r u nom. dvör ravn. 1/154: David pastir na kraljevim d v ȍ r u; 1/303: Vastja kraljíca je ženam gȍstje v' d v ȍ r u napravila; nagfl. 125: dokončáva vse potrejbne opravice vu d v o r i i na pouli; — l ȍ v u nom. löv ravn. 1/34: fant se ob l ȍ v u živí (ali uz lȍv dolazi i lôv); — s t ȍ l u nom. stöl ravn. 1/146: Heli je na s t ȍ l u sedel; — z b ȍ r u nom. zbör ravn. 1/199: v' z b ȍ r u

Digitized by Google

zasmehvávcov ne s'dí; 1/200: v' tem velíkim z b ò r u jih David stojé tako ogovorí: . ; — b) s ^ : b ô j i škr. 160: je plačilu v' b ó j i za čistost zadóbil; ber. 26 i 136: v' bóji; preš. 24: móra íti vsak k pokóju na póstlji ali v' b ó j u; — d v ô r u ravn. 1/75: kralj in vsi per d v ó r u so tega veséli; ber. 85: d v ó r u; preš. 45: hrast stojí v Turjáškim d v ó r i; 185: ljubézen brez ločítve zazóri — po smrti náma tàm v nebéškim d v ó r i; küzm. 56: Peter je pa vinej sedo na d v o u r i; nagfl. 26: lüčati je nej slobodno ni po cesti ni po lüdskom d v o u r i; 78: ka za hrambe jeso na d v o u r i; 127: pri va$em d v o u r i; gön. 77: kokout i küri po d v o u r i grenejo . . . gde te se čüti da na d v o u r i kokodákanje kokouši; — g ô z d u traun. 183: ony so z' sèkírami kakòr drẹvje v g ó j z d i; preš. 10: molčíjo v' g ó j z d i tíce; 88: pésmi svôje med stoglásne v g ó j z d u zlíva tíčov kóre; — g r ô b u škr. 126: v' g r ó b i ni dẹla ne ràzvúma; 371: v' g r ó b i se ne vpráša od živlenja; traun. 66: bóm jest v' g r ó b i trohnel; 221: katẹri v' g r ó b i ležẹ, 222: ali bó kdó tvoje vsmilenje v' g r ó b i oznanòval? preš. 27: črne te zêmlje pokríva odéja v' g r ó b u tihôtnim; 74: ní ves v g r ó b u zgnjíl; 134: ko mi na zgódnjim g r ó b u máh poráse; 168: ki spí v prezgódnim g r ó b i; — s h ô d u nom. shöd ravn. 2/131: po s h ó d u je na dom Jezus Petra in Andreja šel; — p ô d u nom. pöd, preš. 70: úrno ta dvá sta po p ó d u zletéla; — s t ô l u jap. 91: v' s t ó l i; nagfl. 15: gda jas po s t o u l i z-šíbov zbijem, to telko znamenüje ka . . ; gön. 86: njí oča je je opoudne pri s t o u l i i po večerej lepou vučo; — t r ô p u nom. tröp preš. 64: bliža se pogrébcov tròp, 97. 121; ak hóčeš kaj veljati v nášim t r ó p i preš. 97.

s i n g. i n s t r.: g r ò b o m ravn. 1/95: nar huji zleg pa čaka za g r ò b a m; — k r ò v o m, ravn. 2/4: vrata v' svetínjše so se z' drugim k r ò v a m zagrinale; — l ò v o m ravn. 2/130: to tudi v' podóbi jim je hotel od déleč z' toljkim l ò v a m pokazati; — s t r ò p o m nom. strõp preš. 164: preíše vse kraje kar jih s t r ò p pokríva neba; preš. 122: se pod s t r ô p a m néba trúdi lét' in dán nomad; — t r ò p o m nom. tröp preš. 122: satelítov t r ò p nam zvézde kràj oznáni, 64: blíža se pogrébcov t r ò p; 97; preš. 171: sam Črtomír se z májhnim t r ô p a m bráni; — z b ò r o m, ravn. 1/202: na glas je boga hvalil préd vsim z b ò r a m.

p l u r. n o m.: b ò j i preš. 45: so b ô j i mu igráče; — g r ò b i ravn. 1/96: ktirimu so včeraj še zgol smrt in g r ò b i po glavi brenčali; — n ò ž i nom. nöž ber. 1: n ô ž i se ne smẹjo v' šolo

Digitized by Google

nositi; — p ò p i nom. pöp preš. 64: roké brž náma, p ò p, povi; ravn. 1/224: malíški p ò p i so na vse grlo vpili; — s n ò p i nom. snöp, ber. 38: môji s n ô p i so vstali, vaši s n ô p i so se pa mojim perklanjali; — v ò l i nom. völ traun. 48: debęli v o l i so mene obstopíli.

p l u r. a c c u s.: b ò j e preš. 127: preslabe péti b ô j e vam slovéče pojó Krajníc lepôto môje strúne; 143: obúp, življênja gnús začéla (sta) b ô j e; 183: odšèl si v' húde b ô j e; 189: junáško bíli smo z Valjhúnam b ô j e; — g ò z d e traun. 64: odkrije g o j z d e; — r ò j e nom. röj preš. 57: je králja Mirosláva r ò j pred Prág ji vnésel bíl ga v bòj; preš. 177: perpódil z sábo je Valjhún srdíti požígat bôžje vêže divje r ô j e; — v ò l e traun. 159: vole.

p l u r. g e n.: g r ò b o v preš. 59: al obhajílo sklíče iz g r ô b o v vùn mrlíče? 73: pride tje do g r ô b o v; — s ò m o v nom. söm preš. 174: al s ô m o v vójska pod vodó ne míne; — s t ò l o v nom. stöl, ber. 4: ne spridite klopí, míz, s t ô l o v, óken . . .

p l u r. l o c. a) s ^: b ô j i h, preš. 171: gnijó po pólji v' b ó j i h pokončáni trum srčni vájvodi; — g ô z d i h, traun. 122: vsa zverína v' g ój z d i h je moja; — b) s ^: d v ô r i h ravn. 2|155: okolj pertlíčne vbóžcove kóže na kmétih je lepòt, de v kraljevih d v ò r i h ne takih; — g r ô b i h preš. 66: po črnih g r ô b i h v skók leté.

p l u r. i n s t r.: m ê č i ravn. z gòlimi m è č i; — n ò ž i ravn. 1/225: dajajo si jih po svoji šegi z' n ò ž i in britvami; — v ò l i ravn. 2/106: je z v ò l i m i semáče iz tempelna zakrópil.

* * *

Za potvrdu da u ovih rieči naglas prelazi za slovku napried prama kraju neka bude ovo malo primjera iz knjige dovoljno.

b ö j, küzm. 48: bodete pa čüli i b o j o u v glási; 90: čüli bodte boje i gláse b o j o u v.

b ö k, gasp. 1/589: z gubum i krastami na b o k é h obtršen.

c v ë k, küzm. 211: či ne bom vido vu rokáj njegovi znamejnja c v e k o u v i vržem prst moj vu znamejnje c v e k o u v, ne bom vervao; mol. 76: njegove premožne roké i s. noge za volo naši grejhov s c v e k m í nemilostivno predrte; mol. 83: Jezuš s c v e k m í na kríž prikováni.

d v ö r, dalm. ex. 8: žabe so pomrle v' hišah v' d v o r é h inu na púli; nagfl. 138: pri nas bi 'z nezagrejeni d v o r o u v vse spokradnoli; 147: na konci d v o r o u v.

Digitized by Google

g ö z d, kast. cil. 40: tvojmu trebuhu nej zadosti tú kar se v' hostah, v' g o z d é h inu na zemli pase; tako bez sumnje i dalm. 2 hron. 27: v' gozdeh.

g r ö b, rog. 392: tukaj iz veliko andohtjo objiskále g r o b è cerkvè sv. Petra Paula inu drugih lubih svetnykou; rog. 648: na britafu vidimo tolkajn skrijn kuliker g r o b ó u; küzm. 59: vö idouči z g r o b o u v šli so vu svéto mesto; 70: pribeží k njemi z g r o b o u v eden človik vu nečistom dühi; ravn. 1/80: jokali bodo tudi drugi na naših g r o b é h; 2/192: kdo more postati zraven mrliča ali po g r o b é h iti, de želja po uniga svetá boljšimu živlenju ne bo v' njimu vstala! tako bez sumnje i dalm. 2 hron. 21: grobeh; küzm. 70: nouč i dén je bío vu gorój i vu g r o b á j; 121: vu hiži je nej ostano, nego vu g r o b á j; 175: ki so vu g r o b á j, čüli bodo glás njegov; trpl. 72: je li bode glašena vu g r o b á j milošča tvoja? dalm. job. 21: njemu je tudi en grob pèrpraulen mej drugimi g r o b y; 2 hron. 24: mej krajlevimi g r o b m y; 2 hron. 35: on je bil pokoppan mej svoih očetou g r o b m y.

g r ö š, küzm. 140: štera ma deset g r o š o u v.

k m ë t, perg. 64/1: koteri k m e t m ì ladaiu.

k n ö f, dalm. ex. 25: na tem bo enu stallu z' ceumy, z' skledicami, z' k n o f f y inu z' rožami; 2 hron. 4: z' k n o f f y.

k ö l, rog. 401: popadli so ty ajdie Simona, katériga restegnjeniga h' dvema k o l á m a za róka inu za noga pèrvezaniga začéli so žágat; jap. 133: vy ste vùnkaj šli kakòr nad eniga ràzbójnika z mečmy inu k o l m y mene lovít.

k ö n j, küzm. 448: gda ž njimi (kouli) vnogo k o n j o u v biží . .; sem vido glavé ti k o n j o u v liki glavé oroslánjov; nagfl. 95: kakše je kosminje vaši k o n j é v? 96: dobro i čisto držáni k o n j é v kosminje je leščéče; perg. 48/1: bi ne smel ouiec volou i k o n i ę u čryedum i šeregom s toga orsaga zegnati; küzm. 461: ta vojska vu nébi nasledüvala ga je na bejli' k o n j e j; trpl. 16: eti vu koulaj, ovi vu k o n j e j, mi se pa bomo hválili vu iméni gospodna bogá našega.

k ö š, jap. 75: koliku k o š ó v ste vy pobrali? 190: veliku k o š ó v pólnih kóscov ste vy pobrali; 435: so napólnili dvanajst k o š ó v kóscov.

k r ö v, gasp. 1/942: Kristuš raspeti povsud vidi se vu cirkvah na oltárch, na k r o v é h.

Digitized by Google

l ě v, rog. 336: djali so bly preroka Daniela u jamo teh l e v o ú; ravn. 1/300: v' levnáku je bilo sedem l e v ó v.

m ě č, dalm. nehem. 4: sim v' grabne postavil ta folk ž nyh m e č y; ev. mat. 26: tedaj je Judas prišàl inu ž nym ena velika množica z m e č y inu z' štangami . . . vy ste vunkaj šli kakòr k' enimu razbojniku z' m e č y inu z' štangami mene lovit; nahum. 3: z laskačeočimi m e č y; jap. 387: vy ste kakòr nad eniga ràzbójnika vùnkaj šli z' m e č m y inu z' kolmy; 133; jap. prid. 1/9: angeli po tavžentih z' nagimi svitečimi m e č m y obstavjo leto svęto vojsko; 1/252: prebodena v' srci z' tavžent m e č m y; pohl. opr. 257: smrti katiro on med bliskajočemi m e č m y inu pokajočeme pukšame use skuzi pred očmy imâ, more on korajžno na pruti jidti.

p l ě h, rog. 31: zapovedal je bil iz ognjenimi p l e h y po stranah peči inu žgati martyrnika.

p ŏ p, prij. 1875. 1. 8: naši Židovje so p o p é z vönski orságov mogli zvati; küzm. 107: za víšešnji p o p o u v Annanáša i Kajafáša vrejmena je bila rejč boža k Ivani; 399: tisti je več bilou včinjeni p o p o u v.

p ŏ s t, rog. 73: podvizajmo se njò iz eno ali drugo andohtjo p o s t à m, almožnjo, spóvedjo počástyti; gasp. 1/654: od ove onda primemo peldu svéte pokore, pokornosti, zdržavanja, p o s t ó v, samóče, premišljávanja; küzm. 329: vu p o s t é j; 336: vu p o s t e j (postê); gasp. 1/597: gde na miru vu molitvah, p o s t é h, skoznúvanju živeli jesu; 1/744: vu cirkveneh p o s t é h niti kruha ne okušal; 1/166: gde vu samoči, oštrom prebivanju, dugeh p o s t é h zvršenost svoju puščenikom vsem za sobum budučem kakti očivestu peldu je pokazal; 1/174: po tulikeh p o s t è h zmučenomu kruto malo skušávanje nečistoče bilo bi došlo; zagr. 4/1 43: z' p o s t m ì, disciplinami, ciliciumi trapil je telo svoje; 4/1 305: trapeči nje s p o s t i m ì.

s n ŏ p, gasp. 1/859: iz kojega polja on dal je s. materi cirkvi vnožimu rodneh s n o p ó v.

s t ŏ l, nagfl. 60: je li so nogače vsej s t o l o u v ednake? jap. 91: bote tudi vy sedęli na dvanajst s t o l ę h; jap. prid. 1/203 na s t o l ę h tę časty; 2/117: v' sodnih s t o l ę h tę pokore; (tako bez sumnje i dalm. ev. mat. 19: stoleh; habakuk 3: stropeh itd.)

v ŏ l, kast. cil. 125: natura véže to čédo v o l ú na travnikih; rog. 646: nešel je telkajn kupcóu inu barantáčeu, v o l ó u inu druge živyne; jap. 341: jest sim pęt jarmov v o l ó v kupil; škr.

Digitized by Google

313: kakòr jarm volóv sèm tàr kjé vlęče, takú je tudi hudobna žena; ravn. 1/203: jézar volóv, jézar òvnov in jézar jagnetov so bogú v' dar zaklali; 211: brez števila veliko volóv in òvec je klanih; prij. 1876; 12. 8: pár volouv; petr. 91: pet jármov volóv sem kupil; gasp. 1/1: medvedov, volóv, delfinov ... bez sumnje volêh dalm. 2 hron. 4: volleh.

zrök, küzm. 349: pravili ste se neobrizávanje od zrokouv včinjenoga obrizávanja; perg. 37/1: prez teh zrokoou; petr. 272: vsaki večer dušu tvoju občínjaj, z grehov se spominajuči, vu kotere si on den opal, te poimene z návadnoga greha, na koga bolje hlepíš, iščuči zrokóv i prilik, zbog keh vu on isti greh jesi opal; 208: budi iskal zrokóv, iz kotereh on tvój návadni greh izhágja; gasp. 1/713: Židovi onda več nemajuči zrokóv vere svoje prosili jesu potrplénje; 1/685: zapovedal je vsem vernem kvatre postiti zbog dvanajsteh zrokóv; perg. 21/1: oddanie imyenia v treh zrokieh stoy; 21/2: v teh takouih zrokięh; 60/1. 63/1; perg. 8/1: pod koterimi zrokmy; 22/2: pod kakouimie (= vimi je) zrokmy; 16/1: praudennîmi zrokmy; perg. 22/2: pod onyemi zrokmy; 24/2: tryebe ie i to razmeti, da se duema zrokmaa i puutema gouori nešto imati gospoctuo; 4/2: imynìia na corunu i na kralieuo davanie dvema zrokmâ ssyedaiu. Od prijatelja M. Kollaya liečnika u Ludbregu čuo sam: centmí; cepóv; dvoróv, dvorôm, dvormí; grobóv, grobmí; kmetôm, kmetmí; konjóv, konjêm; krovóv, po krovéh; postóv; snopóv, snopôm, snopmí; spolóv; stolóv; volóv; zrokóv, zrokmí. — Primjera za slovku *ov* nisam u knjizi našao osim plur. genet.

U *rezijanštini* dolazi u ovih riečih naglas na padežnom završetku kao ˜ u sing. gen. loc. instr.; u plur. gen. na ou i u dual nom. acc., a kao ˆ u plur. acc. loc. i instr. U Boduena bo čitam: sing. gen. bobà: bòp (bob); hozdà: hòzd (gozd); klopà: klòp; końà: kòń; kropà: kròp; špahà: špèh; wolà: wòl sve u §. 169. — sing. loc.: tòu ti Blöcœ: Blèk §. 20; tòu dwörœ: dwòr §. 172.; tòu hözdœ: hòzd §. 172; ta na snopò: snòp §. 175; tà na stölœ: stòl § 172. 212; tà na Ströpœ: Strop. — sing. instr. z nín kolòn: kòl §. 31. 181; zi špehòn: špèh §. 31. 181; — plur. acc. blakê: blèk §. 180; hozdê: hòzd §. 180; końê: kòń §. 180. 219; stolê: stòl §. 180: wolê: wòl §. 180; — plur. gen. hrozdòu: hròzd §. 182; kuńòua: kòń §. 182; — plur. loc. tà na stolâh: stòl §. 184, a §. 93: ja nýsy nawájan síde tana jísitátih stoláh; — plur. instr. s ko-

Digitized by Google

lâme, za końámi: kòl, kòń §. 184; — dual nom. i acc. dwâ klopà: klòp §. 170; końà: kòń §. 170. A u plur. gen. na *u* možda je ´, ali može biti i ˆ: klopû: klòp §. 182. (Čakavac Bakranin po mojem sluhu ovako sklanja vȍl: sing. nom. vȍl, gen. volä, dat. loc. volȕ, instr. volȍn; plur. nom. volȉ, acc. volȉ, gen. vȍli, dat. volȍn, loc. vȍli, inst. vȍli.)

Rieči u kojih ima *poluglasno*, pa bilo poluglasno prema staroslovenskomu ъ ili ь, ili pako specifično slovensko, imaju ili u svih padežih ˜ na zadnjoj slovci ili se u plur. i dualu ravnaju po jednoslovčanih riečih s ˆ. Jedne u ostalih padežih poluglasno izbacuju a jedne ga drže svuda. Izbacuju ga kȅs, pȅs, sȅl, sȅn i šȅv; nu pȅs i šȅv čuvaju ga kadšto.

singular

nom. voc. acc.	pȅs	bȅt
gen.	psä	betä
dat. loc.	psȕ	betȕ
instr.	psȍm i pesȍm	bȅtom

plural

nom.	psȉ, psî; psôvi, pesôvi	betȉ, betî, betjȅ, betjê; betôvi
voc.	psȉ, psî; psôvi	bẗi, betî, bẗtje, betjȅ, betjê; betôvi
acc.	psȅ, psê; psôve	betȅ, betê, betî; betôve
gen.	psȍv, psóv	betȍv, betóv
dat.	psȍm, psém; psôvom	betȍm, betém; betôvom
loc.	psȉh, pséh; psôvih	betȉh, betéh; betôvih
instr.	psȉ, psí, pesmí; psôvi	betȉ, betí, betmí; betôvi

dual:

nom. voc. acc.	psä; psôva	betä; betôva .
dat. instr.	pesmä, psomä, psôma, pséma, psôvoma	betmä, betôma, betéma, betôvoma

gen. i loc. kao u pluralu.

Take rieči jesu a) s pravim poluglasnim: dȅž, kȅs, sȅl, sȅn, sȅs, šȅv; b) sa specifično-kranjskim poluglasnim: bȉk, bȅt; fȕnt, krȕh, nȕc, štȕk itd.

bȉk, prip. štaj. 7 (u programu varaždi. gimn.) en oča je mea tri sine kerin je po smrti püsta samo eno hižo, en polovnjak vina, mačko, koso, srp no enega bikȃ (= bikä); küzm. 402: 403: krv bikouv i kozlouv; trpl. 17: vnogo bikouv me je okouli vzelou; 53: pokaraj črejde bikouv med télci narodov; nagfl. 95: spomínati se má med njé haski plod telíc, bikouv, gjüncev.

Digitized by Google

b ë t, rog. 545: iz trujim se ta krotkust ner bul máme inu kakor iz trujim b e t à m touče (to je prievod rieči: triplici velut a r i e t e mansuetudo pulsatur; poslovica glasi: jesêni z b e t ö m po zimi s pesöm; kast. cil. 152: Anaxarchus se smeja z železnimi b a t y tolčen.

d ë ž rog. 77: try mesce ni d e ž j à; škr. 218: kdo je preštèl morjá pęsek, d à ź j á káple inu dny svèjtá? škrb. 15: če tudi nebó na več časa d e ž j á ne da.

p ë s pohl. opr. 133: lajanje ili cvilenje enega p è s â; pohl. opr. 259: po njeh lušteh koker ti urôčni p è s j i (čitaj pьsjï) use pêtę okkrevsâjo; pohl. opr. 30: je njega ta wogate mož mejn koker svoje p è s ê čislal; 68 sveteh pesm u Krajnu 1795. 110: kaker ti lačni volkovi so se v' me zagainali — koker ti stekli p e s o v i sem ter kje so trgali; pohl. opr: 201: de be tega istega p s â m naprej metal; preš. 113: tim gre Slave p e s á m lajati, táce lizát; nagfl. 139: eden troušt je naišao nebouže pri p s e j, rog. 348: sim ludem na pule iz p s y ú lovu to škodo deelal; nagfl. 92: med p s í.

f ü n t, jap. 365: jim je dal desęt f u n t ó v (meni poznato samo li: fúntov).

k r ü h, jap. 435: so napólnili dvanajst košóv od pęt ječmęnovih k r u h ó v (meni poznato samo: krúhov).

š t ü k, nagfl. 96. konj se ne stráši düdnauja š t ü k o u v (meni poznato samo: štúkov).

U nutrnjoj Kranjskoj prama Istri, kako mi kolega Benigar govori, glasi poluglasno često nalik na *o* te ostaje kratko kroz i kroz a on sklanja rieč pës ovako: sing. nom. voc. pös, gen. pòsa, dat. pòsi, loc. pösi, instr. pòsam; plur. nom. pòsi, voc. pösi, acc. pòse, gen. pòsov, dat. pòsam, loc. pösih, instr. pösi; dual. nom. pòsa, voc. pösa, d. inst. pòsoma, tako i nom. dëž. gen. dèžja, dat. dèžji, loc. dëžji, inst. dèžjem. — Ni u kajkavaca naglas ne pada na padežne nastavke a poluglasno je prešlo na e: dëždž pës gen. dèždža pèsa i psa. — U ugrskoj slovenštini je dat. i loc. sing. od rieči pes: p s ô v i ili p s ö v i, a plur. gen. pèsov, psöv i p é s trpl. 17: osloubodi od meča dušo mojo, samost mojo od p é s.

Po analogiji rieči u kojim ima samoglasno *o* ili *e* govore se i čitaju kadšto i rieči s drugim samoglasnim. Naj češće ovako rabi k r ä j u pluralu, riegje druge rieči i to obično samo u pojedinih padežih. Evo primjera iz knjige:

ä j d, rog. 95: so ty a j d j é vjdili ; škrb. 66: je on Jezusa luč a j d ó v inu čast Izraela imenval (ja poznajem samo ájdje ájdov).

Digitized by Google

h r ä m, nagfl. 127; vés, posebni i občinski h r a m í, plac, cesta (srbski hrâm gen. hráma).

k r ä j, nagfl. 146: jeli idejo z-naše vési na drűge k r a j é orsačke ceste? küzm. 23: je ona prišla z k r a j o u v zemlé poslüšat modroust Šalamonovo; 49: od edni k r a j o u v nebés notri do drügi njih k r a j o u v; mol. 196: me z vsej k r a j o u v stiskávali bodo; z oböj k r a j o u v touga potoka; nagfl. 32: od dvej k r a j o u v stojíjo njé stené, 142: osem k r a j o u v svejta itd.; nagfl. 110: njé klün je na k r a j e j droubno zobnáti; 150: na k r a j e j vejk se maličke vö stojéče očí viditi dajo.

p l ä c, küzm. 153: lübijo naklánanje na p l a c e j; 46: lübijo poklánanje na p l a c á j; 89: ščejo poklánjanje meti na p l a c á j.

Osamljen je sing. gen. na û pohl. opr, 257: od m r a z ú.

Riedko čitam slovku *ov* u drugih padežih nego u plur. gen. i to schön. 332: ona se ne bó bala svoji hiši pred snežnimi m r a z u v i, i schön. 427: od tod vžé izvirajo ti trje evangeliski s v e t u v i (od svët consilium); küzm. 6: bratovje; 59: grobovje.

U *kajkavštini* tako rado dolazi plur. gen. dat. i instr. n. p. bratóv, bratôm bratmí od brät.

c) Rieči s ´ u sing. nominativu

mienjaju ´ na ˆ u voc. u sva tri broja i u plur. loc. i instr. U ostalih padežih drže ´. Evo primjer.

	sing.	plur.	dual.
nom.	hlév	hlévi	hléva
voc.	hlêv	hlêvi	hlêva
acc.	hlév	hléve	hléva
gen.	hléva	hlévov	hlévov
dat.	hlévu	hlévom	hlévoma
loc.	hlévu	hlêvih	hlêvih
instr.	hlévom	hlêvi	hlévoma

M í r ima u sing. instr. kad rabi adverbijalno te znači ruhig ili stets ne boš z m î r a m? sei ruhig; on z m î r o m tako dela er macht es stets so; pa tako i s p ô t o m a unterwegs.

Kad koja ríeč u pluralu mužki spol zamieni srednjim promieni joj se i ´ na ˆ n. p. hlêva, hlêv, hlêvom; pôta, pôt, pôtom;

Riedko imaju ove rieči naglas na padežnom završetku. Ja od naroda znam za jedinu rieč m í r, u kojoj u kranjštini naglas napried prelazi u sing. genitivu na *u*, pa tako i u knjizi veoma često

Digitized by Google

dolazi, n. p. dalm. jer. 28: moja duša je iz myru pregnana; jer. 38: ta mož ne išče tiga folka myru; zahar. 8: imajo séme tiga myru biti; — schön. 256: obuveni na nogah k evangeliu tiga myrú; kast. 64: dosti krat v' eni hiši mej malo ludmy nej myru; 86: ti zabstojn ondi myrú yščeš; 97: všesa perpelajo mejsto myrú eno ardrio; — rog. 60: le ni ena prava zvéza tega večniga myrú in sprave; 70: zagvíšana je bila tega myrú; 461: gmaha myrú inu pokoja nigdar nima; jap. 311: bode tam en syn tiga myrú; — tschup. 301: ony bodo mene iz enega usmilenega inu myrú lubega duha posvarili; — jap. prid. 1/263: služabniki tiga myrú; 1/288: móremo my danàs od tiga praviga myrú govoriti, od myru Jęzusa Christusa, od myrú tiga srca; 1/300: ne mórete eno minuto myrú okusiti; ti hudobni nimajo myrú; škr. 236: naj ostane per tebi besęda myrú; 359: je on z' njim zavęzo myrú sturil; 395: za tvojiga myrú volo si bil lublen; — traun. 27: pôti tiga myrú niso spoznali; 188: v męsti tiga myrú je še njegov šotor; — ravn. 1/105: nima nè mirú nè pokoja; 249: nobeniga mirú nimajo hudobni; 342: popisujejo knéza mirú (pazi 2/144: vèza míru); čb. 1/11: omótne veseljake zbujêna kólje vést; kdor srčno zmaga spake, si gôr' mirú je svést. — preš. 12: ko brez mirú okróg divjám; 36: stanú se svojiga spómni, trpi brez mirú; 78: naprej brez mirú svoj čoln drví; 94: mirú je smrt mi zrásla; 105: bilà mirú sta men' očésa táta; 157: mirú ne bodo najdli; 164: mirú ne najde révež; 183: te mísli mirú mi níso dále vèč siróti; 187: ljubézni vére in mirú in správe ne bránim se; itd. itd. — Tako još i pót dalm. deut 9: ony so hitru od tega potu odstopili.

U knjigah našao sam padežni nastavak naglašen jošte: kast. cil. 37: šty tá drobni prah sturjen z' vse zemle inu iz vsih gúr, hribú inu ravny; 126: natura sili inu veže... te stany ovác na hribéh; pak tschup. 331: nad tem neč več spoznati notę koker k' večemu ene mrvece enega grę hâ.

U *ugrskoj* slovenštini to češće dolazi:

hlév (lejv) nagfl. 66: dvérca ešče jeso na levej, kürečnjekaj, štacúni itv.

hrást (rást) nagfl. 167: z rastá njemi je on žalodek spadno na nous; gön. 38: ka je etam pri rastej za stvár?

hróšč (róšč), nagfl. 111: rece pojejjo vse ka požrejti morejo: travo, korenjé, kroplive, zrnje, sad, mesou, črvé, žabe, rošćé, ribe, kaménce.

Digitized by Google

k r á l j (kráo), mol. 73: pri tom stouli nov'ga k r a l á nouvi vüzen nouve pravde stári vüzen dokončá; gön. 56: gda bi si ftiči k r a l á šteli zebrati; prij. 1876. 2. 8: Rauscher je ništera leta vučitel bio našega k r a l á; 11. 7; na Francuskom nega ni k r a l á niti cesara.

m l á d, küzm. 364: naj vas tak što ne soudi vu jejstvini i pítvini ali vu táli svétka ali m l a d á ali v sobottaj; trpl. 67: tromböntajte za m l a d á z tromböntov.

p l á š č, gön. 82: v zelénom p l a š č e j sem rodjen; nagfl. 135: možki sabou šíva dolame, kabáte lače, prsnjeke, p l a š č é; a küzm. 364: vö so ga slekli z p l á š č á.

p ú ž, gön. 38: vejm je tou púž, tisto jajce pa na hrbti hiža. p u ž á, štero povséd z-sebom nesé.

r é p, küzm. 448: mele so r e p é spodobne k štiram i žálci so bili vu r e p á j njihovi; nagfl. 97: se nüca kosminje konjév na napínanje hížni ouprav, grive i r e p á žinjice na tkanje sít; 98: konec (oslovoga) r e p á je košarasti; 92: jeli máta obá glavé, šinjeke, trűpe, r e p é, nogé?

Slovku *ov* čitam nagfl. 82: l e v o u v j e (= hlevôvje).

Iz *kajkavštine* imam zabilježeno samo: k u t é v i k u t é j od kút; po p u t é h od pút; i r e p ó v, z r e p m í od rép, a u knjizi čitam zagr. 4/1 233: dužen je vsaki grešnik zadovoljščinu g. bogu dati za tulike krivice z g r e h ì niemu vučinjene.

A što se tiče *rezijanščine*, to čitam u Boduena §. 184: nûtu p'r H l e v î h; ta par k r i ž î h.

Rieč s ` s t ò r ž ili s t è r ž, odkle će biti ime brdu Stòržec nad Kránjem po obliku, mienja ` na ^, gdje se u riečih s ´ taj pretvara, na ˆ: stèrž voc. stêrž, gen. stèrža, plur. loc. stêržih, instr. stêrži.

2. U dvoslovčanih substantiva.

Dvoslovčanice imaju

1. ^ na zadnjoj slovci: precêp, sonêt;
2. ˜ na zadnjoj slovci: stebẽr, kupẽc;
3. ´ na zadnjoj slovci: hudíč, rokáv;
4. ^ na predzadnjoj slovci: hlâpec;
5. ´ na predzadnjoj slovci: trávnik;
6. ` na predzadnjoj slovci: òsel.

a. Rieči s ^ ili ^ u sing. nominativu

čuvaju ^ ili ^ u svih padežih u sva tri broja nepromienjen na vokalu na kojem stoji u sing. nominativu.

Digitized by Google

	singular:		plural:	
nom.	precêp	sonêt	precêpi	sonêti
voc.	precêp	sonêt	precêpi	sonêti
acc	precêp	sonêt	precêpe	sonête
gen.	precêpa	sonêta	precêpov	sonêtov
dat.	precêpu	sonêtu	precêpom	sonêtom
loc.	precêpu	sonêtu	precêpih	sonêtih
instr.	precêpom	sonêtom	precêpi	sonêti

dual:

nom. voc. acc. precêpa sonêta
dat. instr. precêpoma sonêtoma
gen. i loc. kao u pluralu.

Na padežnom završetku naglas u *kranjštini* čitam samo pok. 3/28: se z' o t r o b m y posvęjtmib norčij pásejo; ali je običnije z otrôbi, z otrôbmi.

U *ugrskoj* slovenštini ima toga malko više:

č e m ê r, prij. 1876. 9. 5: Žófike oči so od č e m e r o u v blisketale; nagfl. 89: psi v' č e m e r e j ešče i dománje zgrizéjo; gön. 49: v püngrad je šla i v č e m e r e j je materno cvejtje vse doli strgala.

o r s â g, nagfl: 179: rodnica tri držánja (o r s a g é) má.

t r n â c, nagfl. 66: na dvouje odpérana vráta i dvéri se nahájajo na cérkváj, gradej, palačaj, t r n a c e j.

v e č ê r, gön. 86: njí je oča po v e č e r e j lepou vučo.

Tako i u njekih riečih, kojim je pregibno *e* u zadnjoj slovci naglašeno a u ostalih padežih izpada:

b o b ê n j, nagfl. 99: b o b n j á leder je ž njegove (oslove) kouže; 129: medvedarje lüdstvo z - b o b n j í ali trobüntami vküp vábijo.

k o r ê n, nagfl. 177: ka pa črešnja, jeli samo edno steblo ide vö ž-njé k o r n á?

k ü k ê l, küzm. 237: vido sem vu sasi videjnje doli idoučo nikakšo posoudo liki eden veliki prt za štiri k i k l é püščeni z nebés nagfl. 52: on tál táble, gde dvej strani vküp prídeta kükél zovémo. Jeli naidemo eti ešče več k ü k l o u v? Kelko k ü k l o u v tak má tábla z-ete stráni? Vse stráni táble štiri k ü k l é májo.... Vučitel pokáže k ü k l é. Kelko k ü k l o u v ma sto? Kelko k ü k l o u v má pokriv knig? Imenüjte z-eti bodouči dugovánj ta štiri k ü k l é majouča. Štiri k ü k l é majo stené, mostnice itd.; küzm.

Digitized by Google

234: vido je eno posoudo liki kákši lelahen veliki na štiri k i k l e j zvézani; nagfl. 67: panti so kükláti na vsej dvanajset k ü k l e j.

l a k ê t, küzm. 76: Židovje, či do l a k t á ne operéjo rouk, ne jejjo; nagfl. 25: lejva rouka naj skoro do l a k t á na stouli leží (nom. lakét küzm. 10. 134; a plur. gen. lakti küzm. 212.)

r o g ê l, trpl. 60: sterem vse r o g l é ti nepobožni.

s v e č ê n, nagfl. 194: v prozimci, s v e č n e j i sûšci je redovno jáko mrzlo.

U *kajkavštini* osim plur. gen. riedko stoji naglas na padežnom završetku, gasp. 1/46: b o l v a n á, 1/489: b o l v a n ò m, 1/839: b o l v a n ó m, ali običnije bolvánom gasp. 1/490; gasp. 1/491: oprostí h a h a r ó m, 1/906: si videla jedinoga sina tvojega po krvoločneh h a h a r é h razmrcvárjenoga, gasp. 1/5: knjižice po v e č e r á h dan delatni čtene; 1/27: na naklon angelski po v e č e r á h zvoni se; o b l a k ó v gasp. 1/603; v a g a n ó v gasp. 1/868.

Slovka *ov* osim u plur. gen. veoma je riedka, čitam samo nagfl. 52: k ü k l o u v j e hramb se voglouvje zovéjo.

Rieči s ˝ u sing. nominativu

dvostruke su: a) jedne imaju u zadnjoj slovci pregibno e, koje u padežih s nastavkom slovku činećim izpada. U ovih riečih ostaje ˝ na zadnjoj slovci u svih padežih u sva tri broja, a u sing. voc. može naglas natrag skočiti na prvu slovku kao ˆ. U pluralu dolaze dosta često u ovib riečih završetci gen. óv, dat. ém, loc. éh, instr. í ili mí, a u dualu dat. i instr. éma. β) Druge rieči rastu u sing. gen. i ostalih padežih za jednu ili dvie slovke. Ove pako drže naglas na samoglasnom, na kojem je i u sing. nom.; ali se ˝ mienja na ´ u svih padežih osim u plur. i dual. voc. i plur. loc. i instr. gdje stoji ˆ. U sing. voc. može naglas skočiti na prvu slovku kao ˆ (a na o ili e kao ˆ) n. p. o gòluf čitaj gôluf. To valja za sve rieči osim u kojih ima (široko) *o* u zadnjoj slovci.

α) Primjeri za rieči *s pregibnim e u zadnjoj slovci* iliti koje u sing. gen. ne rastu.

singular:

nom. aec.	stъbër	krhëlj	kupëc	norčëk
voc.	stȇber i stъbër	krȇhelj	kûpec	nôrček
gen.	stъbrä	krhljä	kupcä	norčkä
dat. loc.	stъbrü	krhljü	kupcü	norčkü
instr.	stъbröm	krhljëm	kupcëm	norčkòm

Digitized by Google

plural:

nom.	stьbrî	krhljï	kupcï	norčkï
voc.	stь̂bri	krhlji	kûpci	nôrčki
acc.	stьbrë	krhljë	kupcë	norčkë
gen.	stьbröv	krhljëv	kupcëv	norčköv
dat.	stьbröm	krhljëm	kupcëm	norčköm
loc.	stьbrïh	krhljïh	kupcïh	norčkïh
instr.	stьbrî	krhljï	kupcï	norčkï

dual:

nom. acc.	stьbrä	krhljä	kupcä	norčkä
voc.	stь̂bra	krhlja	kûpca	nôrčka
dat. instr.	stьbromä	krhljemä	kupcemä	norčkomä

gen i loc. kao u pluralu.

Uz navedeno govori se barem u gorenštini često plur. acc. stьbrê, gen. stьbróv, dat. stьbrém, loc. stьbréh, instr. stьbrmí, dual. dat. stьbréma itd.

Iz knjige su mi u taj par ovi primjeri na potvrdu kazanoga:

čebër, rog. 530: zapovè Xaverius škaffe, čebrè napouniti z murjam; jap. 349: stu čebróv ólja.

hrbët, rog. 649: hrptè k' altarju obráčajo; 650: prutje temu tè hrpté kažejo . .; kažejo te hrbté.

kupëc, rog. 366: skúzi ta od tega kupcá znajdeni pèrl zastopi se duša sledniga vjèrniga človeka; škr. 98: ona je postála kakòr bárka eniga kùpcá; rog. 365: tu nebéšku krajléustvu je enáku enimu kupcú; rog. 646: Jezus sam je gónil inu tépel iz gájžlo te predájauce, kupcè, barantače, vole inu drugo živyno iz templa; škr. 315: kakòr klîn v' zydi med dva kámna zabyt trdnu stojy, takú tudi grẹh v' srẹdi med prodajavcam inu kùpcám tesnú tičy; rog. 646: nešèl je tolkajn kupcóu in barantáčou; tschup. 440: iz Madijanitarskemi kopcmy nam on more preč v' Egyptovsko duželo pojdti.

mezëg, dalm. ester. 8: ty jezdeči lystarji na mezgeh so brzu jezdili (ja čitam mezgéh, jer bi dalm. inače pisao ili mezgíh, kao zbilja malo prije: na mladih mezgih, ili mezgèh).

pekël, preš. 36: kakó bit óčeš poet in ti pretežkó je v prsih nosít' pekèl al nebó! 60: kaj je pekèl, o mati? le ž njím, le ž njím je svéti ràj, pekèl brez njega; pohl. opr. 66: tu je tu črnu naprej nesenje iz peklâ; jap. prid. 1/176: my bi si radi to piko našiga hudiga nagnenja odrli, pak se peklá bojmo;

Digitized by Google

1/204: v' katęrih vžę toliku lęjt kakòr sužni tiga p è k l á zdihujemo; 2/236: si toliku duš v' plamęne tiga p è k l á zakopala; 2/237: pojdite lę vùnkaj iz p è k l á! 2/300: bóm od p è k l á ręšen; škr. 71: ti bóš njegovo dušo od p è k l á ręšil; 154: tudi ny p è k l á krajlęstvu na zemli bilu; 250: hudobèn nótèr do p è k l á ne bo (bogu) dopadèl; traun. 218: ti bóš mojo dušo od globokiga p è k l á ręšil; škrb. 45: vzemi greh iz p e k l á inu pusti noter vse kar je mogoče smisliti strašniga, bo vendar nesreča ene duše, ke b' se znajdla v' p e k l í brez greha, veliko majnši, kakor k' se znajde na sveti brez božje gnade; preš. 157: stràhóvi vsi 'z p e k l à 'spušêni; škrb. 4: hitíš proti p e k l ó.

s e j ê m (semênj) preš. 79: biló ni godú, svatóvšnje, s e m n j à, de tjè ne bilí bi vabíli gà; jap. prid. 1/179: kaj se ny druge lęjta na s e j m ę h ali per žęgnanji ene cęrkve zgodilo?

s e n ê c običnije plur. s e n c ì, rog 337: ta ferbéžna Jachel je tega grozniga junáka Sisara skuzi s e n c è iz enim žéleznim žéblam u spajnu kakor en ploh na zemlo pèrbyla.

s k e d ê n j pohl. opr. 45: jest otschem svoje s k e d n ê podreti.

s t e b ê r, rog. 135: ogyn požgal inu sceral je bil use zunaj eniga lesêniga s t e b r à; škrb. 70: močni s t e b r í se májejo; škr. 26: modrést si je eno hyšo zydála, je sędèm s t à b r ó v iz sękala; dalm. 2 hron. 4: kateri so ozgoraj na s t e b r é h bily itd.; dalm. ex. 24: Moses je en altar sezydal ozdolaj pod gorró z' dvanajstemi s t e b r y.

. ž r e b ê l j, škrb. 380: pertisni z' taistim ž e b l á m naše srcé na križ; jap. prid. 1/197: on vidi ž è b l é, šibe, gajžle, križ, sulce, kalvario; jap. 521: aku jest ne bóm na njegóvih rokáh vidil znaminja tih ž è b l ó v inu ne bóm mój prst polóžil v' kraj tih ž è b l ó v, ne bóm vęroval; pohl. opr. 289: iz tumpastemi ž e b l e m y so ony njemu njegove roke inu noge prewyli.

Isto nalazim u *rezijanštini* u Boduena za rieči konàc §. 140, kotìl, kotòl ili kotòu §. 140, lonàc §. 140, ogèń ili ohòń §. 33 orèl 140, ovèn 140, ovàs 219, stolàc, taròk; i to s i n g. g e n. koncà, ohńà, omnà (arietis) §. 169; — sing. dat. tàh ohńò §. 175; — sing. loc. tòu kötlœ, tà na kuncœ §. 172; tòu koncò §. 175, tùb loncè §. 74; tà na ohńò §. 175; — plur. nom. kotlì §. 183; — plur. acc. kotlê, loncê, ounê §. 180; — plur. gen. kotlòu, kotlû §. 182; — plur. instr. z l o n c á m e §. 184. — dual nom. acc. dwâ kotlà §. 170.

Digitized by Google

[Hrvat čakavac Bakranin po mojem sluhu sklanja konäc ovako: sing. nom. konäc, gen. koncä, dat. koncù, loc. koncù, instr. koncën, plur. nom. acc. koncî, gen. könac. dat. koncën, loc. könci(h), inst. könci.]

3) Primjeri za rieči koje u sing. gen. rastu:

singular:

nom.	cigän	kozlîč	goljûf	otëp	prestöp
voc.	cîgan	kôzlič	gôljuf	ôtep	prêstop
acc.	cigána	kozlíča	goljûf	otëp	prestöp
gen.	cigána	kozlíča	goljúfa	otépa	prestópa
dat.	cigánu	kozlíču	goljúfu	otépu	prestópu
loc.	cigánu	kozlíču	goljúfu	otépu	prestópu
instr.	cigánom	kozlíčem	goljúfom	otépom	prestópom

plurál:

nom.	cigáni	kozlíči	goljúfi	otépi	prestópi
voc.	cigâni	kozlîči	goljûfi	otêpi	prestôpi
acc.	cigáne	kozlíče	goljúfe	otépe	prestópe
gen.	cigánov	kozlíčev	goljúfov	otépov	prestópov
dat.	cigánom	kozlíčem	goljúfom	otépom	prestópom
loc.	cigânih	kozličih	goljûfih	otêpih	prestôpih
instr.	cigâni	kozlîči	goljûfi	otêpi	prestôpi

dual:

nom. acc.	cigána	kozlíča	goljúfa	otépa	prestópa
voc.	cigâna	kozlîča	goljûfa	otêpa	prestôpa
dat. instr.	cigánoma	kozlíčema	goljúfoma	otépoma	prestópoma

gen. i loc. kao u pluralu.

Rieči na än = анинъ, koje znače stanovnika koga mjesta morale bi imati ˆ već u sing. nom. kako amo tamo zbilja imaju. Ove imaju u svih padežih ˆ na *a* u *an* n. p. sing. nom Beljän gen. Beljâna, dat. loc. Beljânu, instr. z Beljânom; plur. nom. Beljâni, acc. Beljâne, gen. Beljânov, dat. Beljânom, loc. Beljânih, instr. z Beljâni; dual nom. acc. Beljâna, dat. instr. Beljânoma. Ali se može naglas mienjati i po primjeru cigan n. p. nom. Ižän gen. Ižána itd.

U sing. loc. kadšto uz ´ dolazi i ˆ: na obrâzu, na podplâtu, v prepâdu; po poklîcu; v tem popîsu itd. uz: na obrázu itd.

Rieči u kojih je samoglasno (široko) *o* u zadnjoj slovci imaju u padežih gdje rastu jedne ´ a druge `, razlika dakle nije u naglasu

Digitized by Google

već u zvuku samoglasnoga *o*. U kojih riečih *o* svoj glas drži, u kojih li ga mienja, težko je opredieliti, a često se mienja i ne mienja kako komu bolje zvoni i kako je gdje običaj. U gorenštini drži *o* svoj široki glas obično u riečih na *oj* i *ot*: naböj, poböj, pridöj, razböj, uböj; krohöt, ropöt, živöt; tako i izbör, otrök, podmöl, poskök, Predvör, prinös, razpör, Strmöl. Ali u plur. loc. i instr. mienja *o* rada svoj (široki) glas (na uzki). Evo primjera

singular:

nom.	otrök	brlög
vocc.	ôtrok	brlog
acc.	otròka	brlög
gen.	otròka	brlóga
dat.	otròku	brlógu
loc.	otròku i otrôku	brlógu i brlôgu
instr.	otròkom	brlógom

plural:

nom.	otròci	brlógi
vocc.	otrôci	brlôgi
acc.	otròke	brlóge
gen.	otròkov	brlógov
dat.	otròkom	brlógom
loc.	otrôcih	brlôgih
instr.	otrôci	brlógi

dual:

nom. acc.	otròka	brlóga
voc.	otrôka	brlôga
dat. instr.	otròkoma	brlógoma

Uz plur. loc. i instr. pri otrôcih, z otrôci govori se u ovoj rieči i pri otrócih, z otróci, riegje z otrôki; a plur. gen. običniji je o t r ó k nego otròkov. U pohl. opr. 77 i 105 čitam i o t r o c m y.

c. Rieči s ´ u sing. nominativu

pretvaraju ´ na ˆ u voc. u sva tri broja i u plur. loc. i instr. sve na vokalu na kojem stoji naglas u sing. nom. U sing. loc. čuje se i ˆ uz ´.

Digitized by Google

singular:

nom. acc.	rokáv	hudíč	klobúk	mozólj	mehér
voc.	rokâv	hudîč	klobûk	mozôlj	mehêr
gen.	rokáva	hudíča	klobúka	mozólja	mehérja
dat.	rokávu	hudíču	klobúku	mozólju	mehérju
loc.	rokávu	hudíču	klobúku	mozólju	mehérju
instr.	rokávom	hudíčem	klobúkom	mozóljem	mehérjem

plural:

nom.	rokávi	hudíči	klobúki	mozólji	mehérji
voc.	rokâvi	hudîči	klobûki	mozôlji	mehêrji
acc.	rokáve	hudíče	klobúke	mozólje	mehérje
gen.	rokávov	hudíčev	klobúkov	mozóljev	mehérjev
dat.	rokávom	hudíčem	klobúkom	mozóljem	mehérjem
loc.	rokâvih	hudîčih	klobûkih	mozôljih	mehêrjih
instr.	rokâvi	hudîči	klobûki	mozôlji	mehêrji

dual:

nom. acc.	rokáva	hudíča	klobúka	mozólja	mehérja
voc.	rokâva	hudîča	klobûka	mozôlja	mehêrja
dat instr.	rokávoma	hudíčema	klobúkoma	mozóljema	mehérjema

gen. i loc. kao u pluralu.

Priegje li koja rieč u pluralu od mužkoga na srednji spol, onda zamieni ´ sa ˆ: nom. acc. rokâva, gen. rokâv, dat. rokâvom; čb. 4/42: o ljubi moj Anže, sej taka zna biti! naš cesar mi hoće rokava zašiti.

U ovih rieči neima padežni završetak naglasa; samo u kajkavaca čuje i čita se kadšto plur. gen. na *óv* (i ôv) i dat. na ôm n. p. mozolóv gasp. 1/557: pristupi siromah jeden z kruto burlavemi punemi m o z o l ó v nogami; mozolôm gasp. 1/241: dva gubavci nigdi ne mogúči vračtva najti odurnem m o z o l ô m svojem zadnjič vtekli su se vu pomoč s. biškupa.

d. Rieči s ˆ ili ˄ u sing. nominativu

čuvaju ˆ ili ˄ u svih padežih u sva tri broja nepromienjen na vokalu na kojem stoji u sing. nominativu

singular:

nom. voc. acc.	hlâpec	čêsnec
gen.	hlâpca	čêsneca
dat. loc.	hlâpcu	čêsnecu
instr.	hlâpcem	čêsnecem

Digitized by Google

plural :

nom. voc.	hlâpci	čêsneci
acc.	hlâpce	čêsnece
gen.	hlâpcev	čêsnecev
dat.	hlâpcem	čêsnecem
loc.	hlâpcih	čêsnecih
instr.	hlâpci	čêsneci

dual :

nom. vocc. acc.	hlâpca	čêsneca
dat. intr.	hlâpcema	čêsnecema
gen. i loc.	kao u pluralu.	

U kranjštini u tih rieči veoma riedko dolazi naglas na padežnom završetku n. p. rog. 255: vidil je Joannes štiri angele stoječe na štiri v o g l é h te zemle; kor. 2/18: prime otróka za peté — vdar' ga pri hiši ob v o g l é; dalm. ex. 27. 39. 2 hron. 27: čitam v o g l e h kao vogléh; dalm. job. 16: on je mene okuli obdal z svojmi s t r e l c y; rog. 54: tlačeni inu trti so billi iz dellam, žlaki inu t e p e ž á m; dalm. amos 4: vas bodo vunkaj vlékli z t r n k y inu z vodicami. — Jedina rieč v ê t e r prima slovku ov: kast. cil. 32: kaj čakaš na hudo fortuno inu grozovite v é t r u v e (valjda = vejtrúve) viharje inu valuve; ber. 166. 174: v e t r ó v e; jap. 223: bo svoje izvólene vkup spravlal od štirih v e t r ó v; pok. 1/66: v e t r ó v i so piháli; 3/135: so peršle dereče vode inu v e t r ó v i; ravn. 2/160: v e t r ó v i vléčejo; preš. 70: zaslíši v e t r ó v se sovrážno vršénje; 71: ne bój se v e t r ó v mi perjáznih vršénja; 93: al bo nebá togôta v e t r ó v nam šum zbudíla; 129: v e t r ó v a m Eol kój zakléne dúri; ber. 167: vôda v' morji se po v e t r ó v i h in po bibi maje; itd.

U *ugrskoj* slovenštini biva to češće, ali treba opaziti da su ˆ ili ˄ obilježeni vokali većinom kratki pa dakle znak ˆ znači više potisnuti naglas.

a p ô š t o l (apöstol) küzm. 217: so vnouga čüda i znamejnja po a p o š t o l á j včinjena bilá.

c ê c e k nagfl. 93: tele z vümena (c e c k o u v) materé céca mlejko.

l â n e c, mol. 108: so z l a n c m í grejhov zvézani.

m l â t e c gön. 46: naj vsáki stopáj m l a c o u v v noči vu dné pazi.

Digitized by Google

šêreg, küzm. 290: je erkao Ežaiáš da bi gospoud šeregouv ne niháo nam semena; jrpl. 19. 46. 54: boug šeregouv; 38: smo vidili vu váraši vsej šeregouv gospouda; mol. 25. 44: boug šeregouv; nagfl. 94: kama gonijo krave čerez leta v veliki šeregej; 145: či je vu törem idti nej pogübelno, v šeregej naj pela gori vučitel otroke.

vêter, küzm. 49. 91: od štiri vötrouv.

vôgel (vögeo), küzm. 220: je včínjeni na glavíč voglá; 44: včinjeni je k glávi voglá; 88: té je včinjen gláva voglá itd.; trpl. 98: je včinjen za glavíč voglá.

I tuj dolazi slovka *ov* i u drugih padežih, ne samo u plur. gen. n. p. küzm. 271: vötrovje.

U *kajkavštini* dolazi često plur. gen. na óv, što sprieda gledaj. I naglas na podežnom završetku govori se i čita n. p.

bîškup, gasp. 1/233: ves váraš Hilaria sebi za pastira i biškupá je odebral.

Hârap, gasp. 1/731: dokonča proti Harapóm vojuvati.

vêter, petr. 29: zapoveda vetróm i morju; 354: treskaš i svetlemi obleski lesìkaš, naglemi vetrì hrupiš.

vîtez, gasp. 1/795: mrtvoga telo na kóla k svétem pridruži vitezóm.

žîdov, petr. 52: Kaifaš je tolnača bil dâl židovóm; 56: izide vun k židovóm; 59: reče židovóm; gasp. 1/518: da bi zlu peldu ne dali židovóm.

U njekjh rieči dolazi plur. gen. ne na *ov* a onda ima zadnja slovka ´ riegje ^ n. p.

mêsec, gasp. 1/732: Ivan vsaki večer zaslúženu z potom pláču plemenitášu donese i to meséc nekuliko; 1/772: detéce sedem meséc staro; 1/781: céleh šestnajst meséc.

nôhet, krajč. 244: si me vragu z nohét strgel.

pênez, petr. 169: nési dál mojeh penéz na stol premejnbe; gasp. 1/734: nekuliko penèz spravívši pokúpi vsakojačke knjižice, kípice, čisla; 1/739: odkuda dobil je kruha mesa júhe i ostálu hránu da pače i penéz. Tako sam često čuo u Varaždinu rugati se siromaškim plemenitašem: knêz bez penéz, plemenita krv néma kruha niti drv.

e. Rieči s ´ na predzadnjoj slovci u sing. nominativu

jesu dvostruke: jedne imaju pregibno *e* u zadnjoj slovci te ostaju u sing. gen. dvoslovčane, a druge u sing. gen. rastu. Ove potonje

Digitized by Google

su opet dvostruke: jedne drže naglas u svih padežih na samoglasnom na kojem je u sing. nom., a druge premieštaju naglas u padežih, u kojih rastu za jednu slovku napried prama kraju rieči. U prva dva slučaja to je u riečih s pregibnim *e* u zadnjoj slovci i u onih koje u ostalih padežih rastu a naglas drže na samoglasnom na kojem stoji u sing. nom., ostaje ´ na samoglasnom na kojem stoji u sing. nom. u svih padežih osim u voc. u sva tri broja i u plur. loc. i instr., gdje se mienja ´ na ˆ. I u sing. loc. dolazi često ˆ uz ´ osobito na samoglasnom *u*. A u trećem slučaju je ´ i ˆ u dotičnih padežih za slovku dalje prama kraju rieči, nu u sing. voc. je ˆ na prvoj slovci.

a) Primjeri za rieči s pregibnim *e* u zadnjoj slovci i onih rieči, koje u sing. gen. rastu a naglas drže na vokalu na kojem stoji u sing. nom.

singular:

nom. acc.	svéder	trávnik
voc.	svêder	trâvnik
gen.	svédra	trávnika
dat.	svédru	trávniku
loc.	svédru	trávniku
instr.	svédrom	trávnikom

plural:

nom.	svédri	trávniki
voc.	svêdri	trâvniki
acc.	svédre	trávnike
gen.	svédrov	trávnikov
dat.	svédrom	trávnikom
loc.	svêdrih	trâvnikih
inst.	svêdri	trâvniki

dual:

nom. acc.	svédra	trávnika
voc.	svêdra	trâvnika
dat. inst.	svédroma	trávnikoma
gen. loc.	kao u pluralu.	

Prelazi li koja ova rieč u pluralu megju neutra, to joj se ´ pretvara na ˆ n. p. kámen plur. nom. voc. acc.: kâmena, gen. kâmen, dat. kâmenom.

U *kranjštini* na koliko ja znam naglas u ovih rieči ne skače na padežni nastavak, ipak čitam dalm. job. 40: gospud je Jobu od-

Digitized by Google

guvoril iz eniga v i h r à; amos 1: tu hudu vreme pride v tem času tiga v i h r á; ali valja napomenuti da se uz víher govori i v i h ẽ r; kast. cil. 270: razumnost vučy tvojo ali lusko krivico z' pravo vižo odpahniti, de teh l o t r ú hudobia ne raste; dalm. sirah 12: vari se pred takouimi l o t r y.

U *ugrskoj* slovenštini čitam

g l é ž e n, nagfl. 122: kelko g l e ž n o u v na vsakom (prsti je)?

j ú n e c (gjünec) küzm. 139: pet jármov g ü n c é v sem küpo; nagfl. 95: spomínati se má med njé (krave) haski plod telíc, bikouv, g j ü n c é v.

l á g e v, nagfl. 174: žveplo nüca se na pükšeni práh, vrástvo i l a g v o u v zaparüvanje; gön. 44: frouši so na l a g v e j.

v á r a š trpl. 7: v a r a š é njihove si razvrgao; 55: bode zidao v a r a š é; nagfl. 175: vekše vodé vesnice i v a r a š é sporüšijo; 129: jeli pri nas i zvöna v a r a š o u v držijo senjá? 175: velke vodé počásoma tečéjo med njivami i travnikmi kre vesníc i v a r a š o u v; 78: vu veliki v a r a š e j jeso trouje četvero itv prizdignjene hiže; 188: deždž napuni potoke i vu povoudni se razlejéjo po ravnicaj v a r a š e j i vesnicaj.

ž á k e l j, gön. 37: v - ž a k l e j se silje i mela drži; 47: vára edna nasípana koula v-skegnji i mlace vršenéče okouli njí z-punimi ž a k l í pšenice.

Slovka *ov* dolazi i izvan plur. gen. nagfl. 122: eti tali so g l e ž n j o u v j e čonklouvje i nojétje.

U *kajkavštini* osim plur. gen. na óv: a n g e l ó v gasp. 1/788, k a m e n ó v gasp. 1/495; p u r g a r ó v gasp. 1/495 kadšto dolazi naglas na padežnom završetku:

á n g e l, gasp. 1/503: izkázanje vučinjeni jesmo svétu i a n g e l ó m i ljudém; 1/775: a n g e l ò m svojém zapovedal je; zagr. 5/170: došel je bil iz neba z - a n g e l m ì svojemi k njemu.

m é š t e r, perg. 42/1: pred nih m e š t r y;
p ú r g a r, 83/1: meǵ p u r g a r m y.
s é b e r, perg. 11/1: za s e b r á poide.

s ú d e c, perg. 64/1: conuenti su se nauadili v svoih vesnicah dugounike ili uaruuače ili s u d c ę držati; perg. 52/2 instr. s u d c y.

β) Primjeri za rieči koje u sing. gen. rastu a naglas im se za slovku napried pomiče.

Digitized by Google

singular:

nom.	trébuh	sósed	sŕšen
voc.	trêbuh	sôsed	sŕšen
acc.	trébuh	soséda	sršéna
gen.	trebúha	soséda	sršéna
dat.	trebúhu	sosédu	sršénu
loc.	trebúhu i trebûhu	sosédu i sosêdu	sršénu i sršênu
instr.	trebúhom	sosédom	sršénom

plural:

nom.	trebúhi	sosédje	sršéni
voc.	trebûhi	sosêdje	sršêni
acc.	trebúhe	soséde	sršéne
gen.	trebúhov	sosédov	sršénov
dat.	trebúhom	sosédom	sršénom
loc.	trebûhih	sosêdih	sršênih
inst.	trebûhi	sosêdi	sršêni

dual:

nom. acc.	trebúha	soséda	sršéna
voc.	trebûha	sosêda	sršêna
dat. inst.	trebúhoma	sosédoma	sršénoma

gen. i loc. kao u pluralu.

Za potvrdu da u ovih riečih naglas skače za slovku napried prama kraju u padežih u kojih rastu neka bude dovoljno ovo malo primjera:

n á r o d, preš. 117: na posódi v zlátih črkah sláva se bo brala od n a r ó d a do n a r ó d a tvôjiga iména; preš. 186: smo ljudjé vsi brátje, brátje vsi n a r ó d i; preš. 183: se je bôžji sin za tó včlovéčil, de bi otél n a r ó d e in osréčil; jap. 114: vy bote sovraženi od vsih n a r ó d o v; 379: na zemlji bó stiskanje tih n a r ó d o v; 210: moja hiša imá ena hiša tę molitve imenovana biti vsim n a r ó d a m; 404: taku je mógèl Christus odpušanje tih grẹhov med vsimi n a r ó d i od Jeruzalema začęti.

p r í h o d, jap. 114: kaj bó za enu znaminje tvojga p r i h ó d a? preš. 186: takó so péli ángeljcov glasóvi v višávah per mesíjesa p r i h ó d i.

s ó s e d, jap. 340: kadar ti kosilu ali večẹrjo narẹjaš, takú nikar ne povabi tvoje priatèle ali bogate s o s ẹ d e; 459: s o s ẹ d j e so rekli . .; preš. 98: zapústi róčno méstne mi s o s é d e,

Digitized by Google

z á h o d, jap. 116: kakòr blisk vùn grę od sónčniga izhóda inu se svęti nótèr do z a h ó d a; 337: bodo prišli od sónčniga izhóda inu z a h ó d a; preš. 117: v nji bom med slovénske bráte sládki glás zanésil od z a h ó d a do izhóda tvojiga iména.

z á k o n, preš. 84: bódi vesél, de nísi v z a k ó n a se mréže vjél; 188: z a k ó n a sréče ta vživáť ne more; 189: v z a k ó n i vùnder bráni sád mi njéni vživáti z bógam trdniši zavéza.

z á r o d, jap. 105: ker ny imel z a r ó d a, je zapustil svojo ženo; 215: ny zapustil z a r ó d a; 448: iz Davidoviga z a r ó d a itd.; pohl. opr. 283: je svoje veličastvu skus glâs tega grmenja tem z a r ô d a m oznanuval.

Rieč t r é b u h u Dalmatina drži naglas na *e* kroz i kroz, genes. 49: trébuha jerkl. 1: v' trébuhi itd. — Rieč n á u k govori se náuka i naúka.

Ugrska slovenština u riečih s predlogom složenih pa i u ostalih voli naglas na slovci na kojoj je u sing. nom. n. pr.

n á r o d, küzm. 443: si vmorjeni bio i küpo si nas bougi s tvojov krvjouv ze vsakšega plemena i jezika i lüdstva i n á r o d a; 446: sem vido lüdstva vnogo, šteroga je nišče nej mogao zračúnati ze vsega n á r o d a; mol. 117: ki si človečánskomi n á r o d i miloščo i návuk tvojega s. evangjelioma gláso; küzm. 454: bi ga nazviščávao tim prebivajoučim na zemli i vsemi n á r o d i i plemeni i jeziki i lüdstvi; mol. 35: dopüsti milostivnò tvoje s. imé dobrouto i zmožnost vsemi človečánskomi n á r o d i právò spoznati; mol. 161: hválte njega vsi n á r o d j e; küzm 438: plakali se bodo nad njim vsi n á r o d j e zemlé; 458: so ž njé nečemurnoga kurvejštva vina pilí vsi n á r o d j e; 449: potrejbno ti je pá proroküvati lüdém i n á r o d o m; mol. 61: da vse n á r o d e vu jedinstvo vöre vküp správiš.

s o u s i d, mol. 204: moji znánci priátelje i s o u s i d j e se veselíjo v nébi; küzm. 139: ne zovi bogate s o u s i d e; 186: s o u s i d j e pravili so . .

z á h o d, küzm. 464; od sunčenoga z á h o d a.

z á k o n, küzm. 451: videna je lada z á k o n a itd.

z á t o n, küzm. 438: sem bio vu z á t o n i, ki se zove Patmuš.

U *kajkavštini* prelazi naglas napried u riečih jáčmen, súsed, trébuh, u ostalih voli stajati na slovci na kojoj je u sing. nom.; ali u svih se može čuti jedno i drugo. — Pazi perg. 20/2: tremi se z a k o ɳ m y sinovli i bratinski trhi vzymliu.

Digitized by Google

f) Rieči koje imaju ` na o ili e u predzadnjoj slovci u sing. nominativu

dvostruke su: jedne imaju u zadnjoj slovci pregibno e te ostaju u sing. gen. dvoslovčane a druge u sing. gen. rastu. Ove potonje su opet dvovrstne: jedne drže naglas u svih padežih na početnoj slovci a druge premještuju ga u padežih gdje rastu napried prama kraju za jednu slovku. U riečih s pregibnim e u zadnjoj slovci mienja se ` na ^ u voc. u sva tri broja i u plur. loc. i instr. Za slovku napried prama kraju može naglas skočiti i često skoči u plur. gen. dat. loc. instr. i dual dat. i instr. i to na završetke óv, ém, éh, í ili mí i éma. Rieči koje u sing. gen. rastu a naglas drže na početnoj slovci mienjaju ` na ^ u voc. u sva tri broja i u plur. loc. i instr.; u sing. loc. rabi ´ uz ^ i to: ´ vole one rieči u kojih ima samoglasno *e* n. p. pri oréhu, medvédu, jelénu i rieči koje rabe kao nomina propria n. p pri Božíču, pri Perúču od Bòžič, Pèruč; ali o božíču zu weihnachten; nu po políču i po poliču; na potóku i na potôku; v pokóju i v pokôju, pri poródu i pri porôdu, riedko pri poròdu; pri kožúhu i pri kožûhu; u riečih s vokalom *o* dolazi i u sing. dativu kad rabi s predlogom `: h poròdu.

α) Primjeri za rieči s pregibnim e u zadnjoj slovci koje u sing. gen. ostaju dvoslovčane

	singular:		plural:	
nom.	òsel	tèpec	òsli	tèpci
voc.	ôsel	têpec	ôsli	têpci
acc.	òsla	tèpca	òsle	tèpce
gen.	òsla	tèpca	òslov, oslóv	tèpcev, tepcév
dat.	òslu	tèpcu	òslom, oslém	tèpcem, tepcém
loc.	òslu	tèpcu	ôslih, osléh	têpcih, tepcéh
instr.	òslom	tèpcem	ôsli, oslí	têpci, tepecmí

dual:

nom. acc.	òsla	tèpca
voc.	ôsla	têpca
dat. inst.	òsloma, osléma	tèpcema, tepcéma.

Rieč l ò n e c dolazi u plur. i kao neutr. a tada ` mienja na ´ a u voc. na ^: nom. lónca, voc. lônca, gen. lónec, dat. lóncem, loc. pri lóncih, instr. z lónci.

k ò t e l, dalm. 2 hron. 35: v' k o t l *e* h čitam v kotléh.

l ò n e c, dalm. 2 hron. 35: v' l o n c *e* h čitam v loncéh.

n ò r e c, dalm. sirah 8: ne imej svejta z n o r c y.

Digitized by Google

ò v e n, dalm. 2 hron. 13: kateri kuli pride svojo roko napolnovat z enim mladim juncem inu sedmemi o u n y.

p ò s e l, rog. 647: eden iz njegovih p o s l ó u.

U *ugrskoj* slovenštini čitam k è b e o, prij. 1875. 1. 3: k e b l o u v; k ò z e o küzm. 52. 402: k o z l o u v; trpl. 17. 98: r o g l o u v (ali nom. sing. glasi tuj: rogêl).

U *kajkavštini* čita se: ò s e l gasp. 1|948: med tulikum vnožinum o s l ó v ne nahája sebi povóljnoga; ò t e c perg. 28/1: sinoue ukup z suoimi o c y v tugjem orságu bluude; p ò s e l, gasp. 1/610: bi se odvlačilo vréme zbog vnogeh p o s l ó v; 1/764: taki odgovori Bononinskem p o s l ó m; 1|597: od angela vu trudeh i p o s l é h svojéh objáčeni dojdu k-Inocentiušu.

Kad koja rieč rabi u plur. gen. ne na ov ima zadnja slovka ˆ: gasp. 1/174: ovdi n o v á c prez dvonjbe vu malom vrémenu veliko bogatztvo spravim.

β) Primjeri za rieči koje u sing. gen. rastu a naglas drže na početnoj slovci:

	singular:		plural:	
nom.	ròg-elj	krèv-elj	ròg-eljni	krèv-eljni
voc.	rôg-elj	krêv-elj	rôg-eljni	krêv-eljni
acc.	ròg-elj	krèv-elj	ròg-eljne	krèv-eljne
gen.	ròg-eljna	krèv-eljna	ròg-eljnov	krèv-eljnov
dat.	ròg-eljnu	krèv-eljnu	ròg-eljnom	krèv-eljnom
loc.	ròg-eljnu	krèv-eljnu	rôg-eljnih	krêv-eljnih
instr.	ròg-eljnom	krèv-eljnom	rôg-eljni	krêv-eljni

dual:

nom. acc.	ròg-eljna	krèv-eljna
voc.	rôg-eljna	krêv-eljna
dat. instr.	ròg-eljnoma	krèv-eljnoma
gen. i loc.	kao u pluralu	

γ) Primjeri za rieči koje u sing. gen. rastu a naglas pomiču napried za slovku prama kraju.

	singular:					
nom.	pòlič	kòžuh	pòtok	òreh	cèsar	òče
voc.	pôlič	kôžuh	pôtok	ôreh	cêsar	ôče
acc.	pòlič	kòžuh	pòtok	òreh	cesárja	očéta
gen.	políča	kožúha	potóka	oréha	cesárja	očéta
dat.	políču	kožúhu	potóku	oréhu	cesárju	očétu
loc.	políču i polîču	kožúhu i kožûhu	potóku i potôku	oréhu i orêhu	cesárju	očétu
inst.	políčem	kožúhom	potókom	oréhom	cesárjem	očétom

Digitized by Google

plural:

nom.	políči	kožúhi	potóki	oréhi	cesárji	očétje
voc.	polîči	kožûhi	potôki	orêhi	cesârji	očêtje
acc.	políče	kožúhe	potóke	oréhe	cesárje	očéte
gen.	políčev	kožúhov	potókov	oréhov	cesárjev	očétov
dat.	políčem	kožúhom	potókom	oréhom	cesárjem	očétom
loc.	polîčih	kožûhih	potôkih	orêhih	cesârjih	očêtih
inst.	polîči	kožûhi	potôki	orêhi	cesârji	očêti

dual:

nom. acc.	políča	kožúha	potóka	oréha	cesárja	očéta
voc.	polîča	kožûha	potôka	orêha	cesârja	očèta

dat instr. políčema kožúhoma potókoma oréhoma cesárjema očétoma
gen. i loc. kao u pluralu.

Za potvrdu da u ovih riečih naglas napried stupa bit će ovo malo primjera dovoljno.

b è t e g, küzm. 63: zvračo je vnouge, ki so se hüdou meli vu razločni b e t é g i; 111: so meli nemočne vu razločni b e t é g i; trpl. 34: ti vso lego njegovo preobrnéš vu b e t é g i njegovom; gasp. 1/621: zazáva se pak odičeni s. Valentín kakti osebújni i veliki pomočnik vu frasu i velíkom b e t é g u; 1/609: koji nje spomenek zatrgávaju z istem kaštiguje zubóv b e t é g o m.

c è s a r, preš. 46: pod c e s á r j a m zdéj nar lépši cvét Turjaška róža ráse.

č l ò v e k, gen. človéka jap. 230: kadar ta nečisti duh iz č l o v ę k a vùn pójde; 197: bó syn tiga č l o v ę k a v rokę tih č l o v ę k o v izdán; (nagfl. 38: človik človȍka); gasp. 1/885: bog je moral človekom postati i tako nevóljnoga č l o v é k a k milošči božji dopeljati; sing, instr.: gasp. 1/885: tak znevarce vu velike puščaš se gréhe, kak da bi znóvič moral bog za gréhe tvoje č l o v é k o m postati; plur. nom. č l o v é k i: dalm. jer. 51: vsi č l o v é k i so norci z' svojo kunštjo; plur. acc. č l o v é k e dalm. jer. 21: hočem purgarje v letim mésti pobyti obuje: č l o v é k e inu živino; plur. gen. č l o v é k o v: dalm. jerkl. 3.: on nikar iz srca č l o v é k o u ne martra; jap. 452: dvęh človękov pričovanje je rèsničnu; plur. loc. č l o v ê k i h, dalm. jer. 32: si v' Egyptouski deželi cajhne inu čudésa delal do današniga dne na Izraelu inu č l o v é k i h; ex. 8; plur. instr. č l o v é k i; dalm. jer. 31: hočem Izraelsko hišo inu Judovsko obsejati z' č l o v é k i inu z' živino itd. itd.

Digitized by Google

jèlen, ber. 174: severni jêlen živi véči del le od mahú; 174: Laponec severniga jeléna imá kteri je našimu jelénu zlò enak; ber. 151: druge živali se otmó z' naglim tékam, kakor zajci, srne, jeléni.

jèrmen, jap. 149: katęriga čęvlov jermęne jest pèrklónen nisem vręjdèn odvezati; preš. 160: jerménov méni de imá premálo.

jèzik, preš. 98: ne zmajêjo dôst' al nič jezíka; 120: kak si brúsijo jezíke; 159: nar stúrši med jezíki jêzik bóde, ki se iz tè čobódre bó narédil.

mèdved, ber. 107: dva medvéda perdereta iz gôjzda.

òreh, ber. 158: te zadne góbe so v' oblicah laškiga oréha velike.

pòkoj preš. 24: móra iti vsák k pokóju, 164: še le v pokóji tíhem hládne híše počíje; 119: tudi nepokóju mésta ni novíca, de jo ljúbim; trpl. 31: nega pokouja vu koustaj moji;.. troubim od nepokouja srca mojega.

pòrok, pohl. opr. 269: ali nimaš ki mordej za taistè tebi oblublene kapital inu interęs boga za poróka? ber. 47: pôrok.

pòtok, jap. 448: od taistiga telęsa bódo potóki žive vode tekli; preš. 184: kar grešíla sta Adám in Eva, na kríži operó krví potóki; 70: zaslíši potókov deréčih šuménje... ne bój se potókov ti môjih šuménja; küzm. 62: krščeni so vsi v Jordánskom potouki; gasp. 1/569: da bi pak k potòku dve mile od váraša tekóčemu došel, bi ga iz osleka dole postavili; ber. 168: vôda se v' brezštevilnih virih in potókih natéka.

prèrok pròrok jap. 64: so njega kakòr za preróka držali; 51: skuzi Izaia preróka; 27: varite se pred lažnivimi preróki; 177: so rekli de je en prerok ali kakòr edèn iz prerókov; 314: veliku prerókov inu krajlov je hotlu viditi kar vy vidite; 324: zydate pokopališa tih prerókov ... jest hočem k njim preróke inu apóstelne poslati; 321: znaminje Jónaza preróka; 361: kar je od sinú tiga človęka pisanu skuzi preróke; 350: postava inu preróki so nótèr do Joanneza; 401: kar so preróki govorili; 403: kar je pisanu v' postavi Mójzesa inu v' prerókih; 439: v' prerókih stoji pisanu; 457: Abraham je vmrl inu preróki itd.; preš. 93: vsi pòjte rákam žvížgat vreména ví preróki! 184: kar prerokváli nekdaj so preróki.

prèstor, prôstor jap. 254: ga je položíla v' ene jasli, kęr nista prostóra imęla v' oštariji; ber. 32: prôstor; 166: pro-

Digitized by Google

stóra; 164: prostóri loc. trpl. 23: postaviš nogé moje na p r e s t o u r i.

r ò z o r mjesto rázor, preš. 188: déla môjim, tvôjim je enáke predrznil v čása se sijáť r o z ó r e.

s p r è h o d, preš. 136: ne dá te nájti v gledíšu, na s p r e h ó d i h sréča kriva.

U *kajkavštini* poznate su mi ove rieči koje idu ovamo: jèlen, jèsen, jèzik, kòžuh i kòžul, mèdved, òblok, pòkoj, pòlič, pòtok, pòzoj, pròrok, pròstor, rèmen, rògoz, žèlud.

U *ugrskoj* slovenštini imaju i njeke ove rieči kadšto naglas na padežnom završetku.

b è t e g, küzm. 114: šli so ga poslüšat i vračit se od b e t e g o u v svoji; 118: je ji pa dosta zvračo od b e t e g o u v i bičov i dühouv hüdi.

ò b l o k, nagfl. 45: o b l o k o u v kelko jeste eti? od ednoga več jeste eti o b l o k o u v; 186: v zimi spar hiže obloke obséde, spári na o b l o k e j vu tenki k-iglam priglihni žilicaj zmrznejo; gön. 30: šporar oupravo dvér i o b l o k o u v rédi.

p ò t o k, nagfl. 172: z dosta p o t o k o u v do velke vodé kakši je Dünaj Mőra Dráva; 175: žabe naidejo se na rejtci i vu járki i p o t o k e j.

p r ò r o k, küzm. 12: varte se od krivi p r o r o k o u v; 32: ednoga z p r o r o k o u v; 56: bi se spunila pisma p r o r o k o u v; 103: je gúčao po vüstaj ti sveti p r o r o k o u v; 4: bi se spunilo povejdanje po p r o r o k á j; 62: liki je pisano vu p r o r o k á j; 276: šteroga je naprej obečao po p r o r o k á j svoji; mol. 19: ki je gúčao po p r o r o k e j.

s v è d o k, küzm. 384: štera si čüo od méne po vnougi s v e d o k e j; 35: naj vu dvá ali trej s v e d o k o u v vüstaj stojí vsa rejč.

I u *kajkavštini* kadšto tako biva:

b è t e g, zagr. 4/1 74: bog tebe prestaje kaštigat tulikemi pregonmi ogovormi siromaštvom i b e t e g m í.

p ò z o v, perg. 43/2: v p o z o u ę h.

U *kranjštini* čitam dalm. exod. 19 i 3 reg. 20: šotoreh kao šotoréh.

Njeke rieči imaju ` na mjesto ´ a ^ mjesto ˆ: M ò h o r Hermagoras gen. M o h ò r j a dat. Mohòrju, plur. loc. pri Mohôrjih; K o v o r, selo u Gorenskoj gen. Kovòrja; G r è g o r Gregorius gen. Gregòrja, voc. Grêgor.

Digitized by Google

Tako još šôtor, ber. 27: Abraham hití v šôtor..; sedí pred durmi svôjiga šotôra..; kjé je pa Sara? tamkej le v' šotôri; 20: v šotôru nespodóbno razodét leží; 70: so šotôre pobrali; 67: ta god so mogli obhajati pod šotôri iz košatih véj v' hvaléžen spomin, de so njih preddédje štirdeset lét v' pušavi pod šotôri prebivali.

U Dalmatina, kadšto i u Japela i ugrskih knjigah dolaze ovake rieči, u kojih ima u drugoj slovci samoglasno *o* ili *e*, obično bez oznake naglašene slovke n. p. pokoja dalm. ex. 9; jer. 41; nepokoja jap. 320; h porodu dalm. jer. 30. 48; v porodu dalm. gen. 35. 38; potoka mol. 207; potokih dalm. ev. mat. 21; v preroku jap. 148; preroke jap. ev. mat. 5; prostora dalm. gen. 24; jer. 19; jap. 154. itd.

Kad rabi u plur. gen. ne nastavak ov, onda je zadnja slovka naglašena i to ima ^ n. p. küzm. 404: brezi vse milošče na dvój ali tri svedouk svédoustvo more mrejti.

3. U tro- i višeslovčanih substantiva

dolazi

1. ^ na zadnjoj slovci: modrjân,
2. ˝ na zadnjoj slovci: cepetèc,
3. ´ na zadnjoj slovci: gospodár,
4. ^ na predzadnjoj slovci: dolînar,
5. ´ na predzadnjoj slovci: požrêšnik,
6. ` na predzadnjoj slovci: petèlin,
7. naglas dalje prema početku nego na predzadnjoj slovci.

a) Rieči u kojih ima na zadnjoj slovci ^ (ili ^) u sing nominativu drže taj naglas nepromienjen u svih padežih u sva tri broja na vokalu, na kojem je u sing. nominativu.

	singular:		plural:	
nom. voc.	beračôn	kabinêt	beračôni	kabinêtje
gen.	beračôna	kabinêta	beračônov	kabinêtov
acc.	beračôna	kabinêt	beračône	kabinête
dat.	beračônu	kabinêtu	beračônom	kabinêtom
loc.	beračônu	kabinêtu	beračônih	kabinêtih
instr.	beračônom	kabinêtom	beračôni	kabinêti

Digitized by Google

dual:

nom. voc. acc.	beračôna	kabinêta
dat. inst.	beračônoma	kabinêtoma
gen. i loc.	kao u pluralu.	

b) Rieči u kojih ima na zadnjoj slovci ˝ u sing. nominativu

dvostruke su: jedne u kojih ima u zadnjoj slovci pregibno *e*, ove u sing. gen. ne rastu a drže u svih padežih u sva tri broja ˝ na zadnjoj slovci, nu uza to dolazi u plur. i gen. óv, acc. ê, dat. ém, loc. éh, instr. í ili mí, dual dat. i instr. éma, a u sing. voc. skoči naglas kao ˆ za slovku natrag prama početku. Druge u sing. gen. rastu a naglas drže svuda na vokalu, na kojem je u sing. nom. i to: ´ stoji u svih padežih osim u plur. i dual. voc. i plur. loc. i instr. gdje stoji ˆ, a u sing. voc. skoči naglas kao ˆ ili ˆ za slovku natrag prama početku.

α) Primjeri za rieči s ˝ na pregibnom *e* u zadnjoj slovci:

	singular:	plural:	dual:
nom.	četrtȅk	četrtkȉ	četrtkȁ
voc.	četr̂tek	četr̂tki	četr̂tka
acc.	četrtȅk	četrtkȅ, četrtkê	četrtkȁ
gen.	četrtkȁ	četrtkȍv, četrtkóv	kao u plur.
dat.	četrtkȕ	četrtkȍm, četrtkém	četrtkomȁ, četrtkéma
loc.	četrtkȕ	četrtkȉh, četrtkéh	kao u plur.
instr.	četrtkȍm	četrtkȉ, četrtkí	kao u dat.

Takih je rieči malo, rabe samo gorenštini: сърътȅc, zaprtȅk; ali sve dolaze i z drugim naglasom: četŕtek, cepètec, zapŕtek.

β) Primjerci za rieči s ˝ na zadnjoj slovci, koje u sing. gen. rastu.

	singular:		plural:	
nom.	telebȁn	prismodȅ	telebáni	prismodétje
voc.	telêban i telebân	prismôde i prismodȅ	telebâni	prismodêtje
acc.	telebána	prismodéta	telebáne	prismodéte
gen.	telebána	prismodéta	telebánov	prismodétov
dat.	telebánu	prismodétu	telebánom	prismodétom
loc.	telebánu	prismodétu	telebânih	prismodêtih
instr.	telebánom	prismodétom	telebâni	prismodêti

Digitized by Google

dual:

nom. acc.	telebána	prismodéta
voc.	telebâna	prismodêta
dat. instr.	telebánoma	prismodétoma

gen. i loc. kao u pluralu.

c) Rieči u kojih ima ´ na zadnjoj slovci u sing. nomin.

imaju naglas u svih padežih u sva tri broja na vokalu na kojem stoji u sing. nom. i to ´ svuda do u voc. u sva tri broja i plur. loc. i instr. gdje se ´ mienja na ^.

singular:

nom.	gospodár	zapovedník	požerúh
voc.	gospodâr	zapovedník	požerûh
acc.	gospodárja	zapovedníka	požerúha
gen.	gospodárja	zapovedníka	požerúha
dat.	gospodárju	zapovedníku	požerúhu
loc.	gospodárju	zapovedníku	požerúhu
inst.	gospodárjem	zapovedníkom	požerúhom

plural:

nom.	gospodárji	zapovedníki	požerúhi
voc.	gospodârji	zapovedníki	požerûhi
acc.	gospodárje	zapovedníke	požerúhe
gen.	gospodárjev	zapovedníkov	požerúhov
dat.	gospodárjem	zapovedníkom	požerúhom
loc.	gospodârjih	zapovedníkih	požerûhih
inst.	gospodârji	zapovedníki	požerûhi

dual:

nom. acc.	gospodárja	zapovedníka	požerúha
voc.	gospodârja	zapovedníka	požerûha
dat. instr.	gospodárjema	zapovedníkoma	požerúhoma

gen. i loc. kao u pluralu.

d) Rieči u kojih ima ^ na predzadnjoj slovci u sing. nom.

drže ^ (ili ^) u svih padežih u sva tri broja na vokalu na kojem stoji u sing. nom.

Digitized by Google

		singular:	
nom.	dolînar	konjedêrec	krivohôdec
voc.	dolînar	konjedêrec	krivohôdec
acc.	dolînarja	konjedêrca	krivohôdca
gen.	dolînarja	konjedêrca	krivohôdca
dat.	dolînarju	konjedêrcu	krivohôdcu
loc.	dolînarju	konjedêrcu	hrivohôdcu
instr.	dolînarjem	konjedêrcem	krivohôdcem
		plural:	
nom.	dolînarji	konjedêrci	krivohôdci
voc.	dolînarji	konjedêrci	krivohôdci
acc.	dolînarje	konjedêrce	krivohôdce
gen.	dolînarjev	konjedêrcev	krivohôdcev
dat.	dolînarjem	konjedêrcem	krivohôdcem
loc.	dolînarjih	konjedêrcih	krivohôdcih
instr.	dolînarji	konjedêrci	krivohôdci
		dual:	
nom. voc. acc.	dolînarja	konjedêrca	krivohôdca
dat. instr.	dolînarjema	konjedêrcema	krivohôdcema
gen. i loc.	kao u pluralu.		

U *ugrskoj* slovenštini dolazi kadšto plur. loc. na â j n. p. küzm. 217: so vnouga čüda i znamenja po a p o š t o l á j včinjena bilá (od apôštol ili pravije apöštol); pazi prij. 1875. 1. 8: r o d i t e l é.

U *kajkavštini* čitam gasp. 1/537: a p o š t o l ó m, gasp. 1/874 (dva puta): n e p r i a t e l ó v; 1/703: nepriatelòv; perg. 9/1: o d u e t k á; gasp. 1/885: v r a č i t e l ó v.

e) Rieči koje imaju ´ na predzadnjoj slovci u sing. nomin.

drže naglas na vokalu na kojem stoji u sing. nom. i to ´ u svih padežih osim u voc. u sva tri broja i u plur. loc. i inst. gdje se ´ mienja na ^.

		singular:	
nom.	požrẽšnik	duhóven	možícelj
voc.	požrẽšnik	duhôven	možîcelj
acc.	pozrẽšnika	duhóvna	možíceljna
gen.	požrẽšnika	duhóvna	možíceljna
dat.	požrẽšniku	duhóvnu	možíceljnu
loc.	pozrẽšniku	duhóvnu	možíceljnu
instr.	požrẽšnikom	duhóvnom	možíceljnom

Digitized by Google

		plural:	
nom.	požrẽšniki	duhóvni	možíceljni
voc.	požrêšniki	duhôvni	možîceljni
acc.	požrẽšnike	duhóvne	možíceljne
gen.	požrẽšnikov	duhóvnov	možíceljnom
dat.	požrẽšnikom	duhóvnom	možíceljnom
loc.	požrêšnikih	duhôvnih	možîceljnih
inst.	požrêšniki	duhôvni	možîceljni
		dual:	
nom. acc.	požrẽšnika	duhóvna	možíceljna
voc.	požrêšnika	duhôvna	možîceljna
dat. inst.	požrẽšnikoma	duhóvnoma	možíceljnoma

gen. i loc. kao u pluralu.

U sing. loc. čuje se kadšto ˆ uz ´: pri možîceljnu.

f) Rieči koje imaju ` u predzadnjoj slovci na o ili e

dvostruke su: jedne i to daleko pretežnija većina drže naglas na vokalu na kojem stoji u sing. nomin. i to ` u svih padežih osim u voc. u sva tri broja i u plur. loc. i instr. gdje se ` mienja na ˆ; a druge veoma riedke potiskuju naglas za slovku napried prama kraju i to kao ´ u svih padežih osim u plur. i dual. voc. i plur. loc. i instr. gdje se ´ mienja na ˆ; a u sing. voc. ne pomiče se napried, nego se ` mienja na ˆ.

		singular:	
		α)	β)
nom.	klopòtec	studènec	petèlin
voc.	klopôtec	studênec	petêlin
acc.	klopòtec	studènec	petelína
gen	klopòtca	studènca	petelína
dat.	klopòtcu	studèncu	petelínu
loc.	klopòtcu	studèncu	petelínu
instr.	klopòtcem	studèncem	petelínom
		plural:	
nom.	klopòtci	studènci	petelíni
voc.	klopôtci	studênci	petelîni
acc.	klopòtce	studènce	petelíne
gen.	klopòtcev	studèncev	petelínov
dat.	klopòtcem	studèncem	petelínom
loc.	klopôtcih	studêncih	petelîni h
instr.	klopôtci	studênei	petelîni

Digitized by Google

dual:

nom. acc.	klopòtca	studènca	petelína
voc.	klopôtca	studênca	petelîna
dat. inst.	klopòtcema	studèncema	petelínoma

gen. i loc. kao u pluralu.

g) α] Rieči kojim je ˆ u sing. nom. dalje prama početku nego na predzadnjoj slovci

drže svuda ˆ na vokalu na kojem stoji u sing. nom.

singular:

nom.	zôprnik	molêdovavec
voc.	zôprnik	molêdovavec
acc.	zôprnika	molêdovavca
gen.	zôprnika	molêdovavca
dat.	zôprniku	molêdovavcu
loc.	zôprniku	molêdovavcu
instr.	zôprnikom	molêdovavcem

plural:

nom.	zôprniki	molêdovavci
voc.	zôprniki	molêdovavci
acc.	zôprnike	molêdovavce
gen.	zôprnikov	molêdovavcev
dat.	zôprnikom	molêdovavcem
loc.	zôprnikih	molêdovavcih
instr.	zôprniki	molêdovavci

dual:

nom. voc. acc.	zôprnika	molêdovavca
dat. instr.	zôprnikoma	molêdovavcema

gen. i loc. kao u pluralu.

g) β] Rieči kojim je ´ (`) u sing. nom. dalje prama početku nego na predzadnjoj slovci

drže naglas svuda na vokalu na kojem je u sing. nom. i to ´ (`) u svih padežih osim voc. u sva tri broja i plur. loc. i instr. gdje se ´ (`) mienja na ˆ (ˆ).

Digitized by Google

singular:

nom.	lákotnik	délavec	Túpaličan	Nòršinčar
voc.	lâkotnik	dêlavec	Tûpaličan	Nôršinčar
acc.	lákotnika	délavca	Túpaličana	Nòršinčarja
gen.	lákotnika	délavca	Túpaličana	Nòršinčarja
dat.	lákotniku	délavcu	Túpaličanu	Nòršinčarju
loc.	lákotniku	délavcu	Túpaličanu	Nòršinčarju
instr.	lákotnikom	délavcem	Túpaličanom	Nòršinčarjem

plural:

nom.	lákotniki	délavci	Túpaličani	Nòršinčarji
voc.	lâkotniki	dêlavci	Tûpaličani	Nôršinčarji
acc.	lákotnike	délavce	Túpaličane	Nòršinčarje
gen.	lákotnikov	délavcev	Túpaličanov	Nòršinčarjev
dat.	lákotnikom	délavcem	Túpaličanom	Nòršinčarjem
loc.	lâkotnikih	dêlavcih	Tûpaličanih	Nôršinčarjih
inst.	lâkotniki	dêlavci	Tûpaličani	Nôršinčarji

dual:

nom. acc.	lákotnika	délavca	Túpaličana	Nòršinčarja
voc.	lâkotnika	dêlavca	Tûpaličana	Nôršinčarja
dat. inst.	lákotnikoma	délavcema	Túpaličanoma	Nòršinčarjema

gen. i loc. kao u pluralu.

Dodatci i izpravci.

Knjigam navedenim u Radu XLVI, iz kojih su primjeri crpeni, treba još dodati:

čb. = Kranjska čebelica, na svitlobo dal M. Kastélic; $^1/_1$ = prve bukvice itd.; Ljubljana 1833.

ber. = *Berilo* za male šóle na kmétih po c. k. Estrajskih državah, na Dunaji 1834.

prij. = Prijátel, znanost razšerjüvajouče novine Budapešt 1875 itd.

petr. = Szveti Evangeliomi koterimi szvéta czirkva zagrebecska szlovenska okolu godiscsa po nedelye te szvetke sive z iednem kratkem Catechismusem za nevmetelne lyudi hasznovitem szvetloga i viszoko postuvanoga Gozpodina Gozpodina Petra P e t r e-

Digitized by Google

t i c s a biskupa zagrebecskog oblaztjum i ztroskom i szlovenszkem szlovom na szvetlo van dani i stampani vu nemskom Gradce na jezero ssezt zto pedeszet i pervo leto. Na strani 301. ima appendix ad declarandam editionem huius libelli orthographicam, gdje pod konac stoji: demum vocabulis adverbialitèr sumptis accentum gravem adhibui: a c u t o vero et c i r c u m f l e x o l o n g i t u d i n e m syllabarum designavi ad faciliorem legendi modum pro iis qui Sclavonicum idioma exactè non noverunt.

U Radu XLIII. str. 1. redak 4. odozdo izreku „Duge se slovke izgovaraju ili potisnuto ili potegnuto“ izpravi ovako: Duge se slovke izgovaraju ili p o t i s n u t o, to će reći glas (= ton) je p o d i g n u t i p a d a, ili o t e g n u t o, to će reći, ton se d i ž e ili r a s t e. Naglašena je samo jedna slovka u rieči a ta ima najjači i najviši ton. Svaka slovka pa i zadnja može biti bud potisnuto bud otegnuto naglašena. Nenaglašene slovke izgovaraju se slabim i nizkim tonom ne razlikujući se ni u čem jedna od druge, jedino se prva slovka iza otegnuto naglašene slovke, kad iza ove barem još jedna slovka sliedi, izgovara njekako srednjim tonom, koji je mnogo slablji i niži od tona u prednjoj otegnuto naglašenoj slovci, ali osjetno jači i viši od sliedeće prve i svih ostalih, koje se opet po mojem sluhu u ničem medju sobom ne razlikuju. — To mi se pričinilo da treba ovdje dodati, kad sam pročitao oglas i izpravak Masingove sprieda pomenute knjige u Jagićevu arhivu od g. prof. Kovačevića, jedno da se vidi kako želim da se shvaćaju izrazi potisnuto i otegnuto naglašen, a drugo da se može razabrati razlika naglasa slovenskoga od srbskoga jezika.

U Radu XLIII. str. 20. α) péza (od ital. p e z z o) izpravi: p e s o (pensum).

U Radu XLIV. str. 72. prije „p l u r. l o c.: . . . dodaj: p l u r. a c c. k o z ê, s e s t r ê §. 180; — p l u r. d a t.: ti dȍbrin ž a n á n; k o z é n §. 31. — a str. 74. prije ‚hudȍba‘ dodaj: g n u s nȍ b a, plur. acc. g n u s o b ê, dalm. 2 hron. 34: Jozia je proč djal vse g n u s n o b é iz vseh dežel; i str. 75. prije ‚svetlȍba‘ dodaj: s l e pȍ t a, sing. gen. s l e p o t ê dalm. jesai 8 in margine: od téh Judou inu druzih nevernih s l i p o t é.

U Radu XLV. str. 50. A. 1. u 3. redku izpravi: završujući se na s u g l a s n o, mjesto samoglasno.

Digitized by Google

Nacrt naše metrike narodne

obzirom na stihove drugih naroda a osobito Slovenâ.

NAPISAO LUKA ZIMA, PROFESOR U KR. GIMNASIJI VARAŽDINSKOJ.

(Čitano u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 29. svibnja 1879.)

Predgovor.

Ja sam prije nekoliko godina napisao metriku srbskih narodnih pjesama, koja je štampana u programu srbske gimnasije Karlovačke god. 1874. i 1875. Iza toga se je opet poviše o tom predmetu pisalo, medju drugim izašla je u izvješću o c. kr. vel. Dubrovačkoj gimnasiji koncem školske godine 1876. jedna izvrstna razprava pod naslovom „Još jedan pokušaj o našoj narodnoj metrici Napisao Petar Budmani.“ S punim zadovoljstvom čitah, da se nazori g. pisca te razprave od nazora o istom predmetu u spomenutoj mojoj razpravi u obće mnogo manje razlikuju, nego što bi se na prvi pogled činilo. Ali je razprava Budmanijeva od moje savršenija osobito u tom, što se u njoj više nego u mojoj uzima obzir na melodičan ritam; i ako je ono, što ovdje kao treći dio sliedi od onoga prvoga pokušaja moga štogod naprednije, ima se povod tomu pripisati Budmanijevoj razpravi. Pročitav tu razpravu dodjoh još većma nego prije do toga uvjerenja, da u narodnom stihu mora onaj ritam važiti, koji u melodiji vlada. Uporedjujući za tim različne melodije u različnih stihovih i narječjih (koliko mi to moguće bijaše) nadjoh, da se doduše često ritam melodije liepo prilagodjuje tekstu pjesme, ali ipak ne svagdje, t. j. stihovi jednoga istoga oblika (na primjer deseterci) pjevaju se u melodijah različnoga ritma, od kojih jedan bolje odgovara tekstu nego drugi. O tom će biti još na drugom mjestu govora.

Tim načinom dakle postade treći dio ove radnje moje. I pošto taj dio već lanjske godine gotov bijaše, onda bih na to pozornim

Digitized by Google

učinjen, da bi shodno i nuždno bilo, toj mojoj razpravi dodati još kritički priegled onoga, što se je kod nas o tom predmetu pisalo, a medju tudjimi spisi te struke osobito na Westphalovu teoriju o njemačkoj metrici obzir uzeti. Ja učinih i to, u koliku su mi sredstva za to pristupna bila, te ovdje iznosim u prvom dielu kritičan priegled teorije u dosadašnjih razpravah o našoj metrici, osobito narodnoj. Pri tom moram žaliti, što mi nije sve pri ruci, što je do sada o tom predmetu pisano. Iz toga priegleda može se čitalac po prilici već orientirati, s kojega gledišta treba naš narodni stih mjeriti, i na kojem je temelju gradjen, jer to je svakako prvo i glavno pitanje u našoj narodnoj metrici. U drugom dielu sliedi kratak uporedni priegled načina, kako razni narodi stihove prave. Otud se može vidjeti, da je naš narodni stih, premda u mnogom različan, ipak po anologiji stihova drugih naroda gradjen; to uvidivši ne će se naša pravila o njem izrečena činiti absurdna. Taj drugi dio većinom je po Westphalu (allg. griech. Metrik, 1865) radjen ili bolje reći odanle izvadjen.

Budući da je treći dio ove moje radnje (t. j. o raznih obrazcih stiha u naših i drugih slov. nar. pjesmah) osim uvoda već bio gotov prije nego se ja upoznah sa Westphalovom teorijom, za to će se u tom (trećem) dielu neke stvari naći, koje se s prednjim ne slažu podpuno. Ipak ja toga diela već s toga uzroka ne preradih, što sam bez poznavanja Westphalove teorije u glavnom do istih rezultata došao, te ne bi onako, što se same stvari tiče, mnogo mienjati imao, nego bi iz obširne i krasno napisane knjige Westphalove svoju kratku radnju mnogimi liepimi stvarmi jako razširiti mogao. Ali mješte toga upućujem čitaoca na samu Westphalovu knjigu. Nego ne mogoh propustiti barem toga, da na sgodnom mjestu u drugome dielu ne navedem u kratko neke važnije tačke iz te teorije, i to one tačke, koje podkrepljuju moje nazore u tom predmetu i s njimi se slažu.

Prvi dio.

Kritički priegled teorije u dosadašnjih razpravah o našoj metrici osobito narodnoj.

Pjevač može po prirodi duge samoglase i posicijom duge slovke upotrebiti, da od slovaka čini taktove izvjestne dužine. On može dalje običan akcenat za ritmičan udarac (ictus) upotrebiti, jer ictus i običan t. j. prosaički akcenat barem su nešto nalik, ako i nisu

Digitized by Google

jedno isto. Oni se razlikuju u tom, što se akcenat osniva na visini a ritmičan udarac na jačini glasa. Pjevaču stoji doduše upotrebljavanje rečenih elemenata jezičnih (t. j. kvantiteta i običnoga akcenta) na razpolaganje, ali on nije držan, da ih upotrebljavati mora. Tu se može četvoro kao moguće pomisliti: 1. Pjevač može kvantitet uzimati za temelj ritmične mjere, a običan akcenat za ritmične udarce; 2. pjevač može kvantitet uvažavati, a na običan akcenat ne uzimati obzira; 3. on može ritmične udarce osnivati na običnom akcentu, a ritmično trajanje slovaka udešavati slobodno po svojoj volji bez obzira na prirodni kvantitet; 4. on ritmično trajanje mjeri bez obzira na kvantitet, a ritmične udarce neodvisne od običnoga akcenta udešava. To su dakle četiri različna gledišta, s kojih se pjesme udešavati mogu.

Još nije nitko tačno razložio i konačno riešio, sa kojega od navedenih gledišta valja naš narodan stih smatrati i mjeriti. Ima pisaca, koji su ga sa ovoga ili onoga gledišta mjerili, ima tu zastupnika za svako od tih četiri gledišta, svaki vuče i dokazuje stvar na svoju, čini se skoro, da svaki ima po nešto i pravo, a ipak od navedena četiri gledišta u našem narodnom stihu samo jedno može prvenstvo imati.

Svakako i u umjetnoj poeziji našoj samo jedno od onih gledišta mora imati prvenstvo; koje, — to će se lašnje riešiti, kad se najprije pronadje, s kojega će se pravila za metriku narodnih pjesama opredieliti ili bolje reći iz narodnih pjesama izvaditi. Za tim može se pitati, hoće li ono isto gledište i pravila otud vadjena važiti takodje za umjetnu našu metriku, ili što će se i u koliko mienjati.

Stari dubrovački pjesnici mnogo su se bavili književnošću grčkom i latinskom, mnogo i talijanskom; ali u njihovih pjesmah ovladalo je mjerilo narodnih pjesama.

Katančić je teoretički o tom pisao i praktički u svojih pjesmah (fructus auctumnales, god. 1794) pokazati pokušao, kako bi se imale u našem jeziku umjetne pjesme starim klasičnim mjerilom praviti. On je upotrebljavao i kvantitet i posiciju ne uzimajući obzira na običan akcenat. Ti pokušaji se od više strana slabo pohvaljuju. (Vidi: Veber-Tkalčević u Književniku god. I., str. 329; V. Pacel u Književniku god. I., str. 321; A. Šenoa u Antologiji, str. XVIII.)

Luka Milovanov Georgijević dovršio je svoju knjigu; „Opit nastavlenja k srbskoj sličnorečnosti itd.“ već godine 1810, ali je tu knjigu tek god. 1833 Vuk St. Karadžić izdao. Njemu u obće na-

Digitized by Google

glašene slovke važe kao duge, a nenaglašene kao kratke; ali naglašene slovke s kratkim samoglasom mogu po okolnostih i kao kratke važiti, i obratno nenaglašene slovke s dugimi samoglasi po okolnosti važe kao duge. (Str. 17—33.)

Da tu jedanput za svagda kažemo, ako se akcenat kao ritmičan momenat uvažava, onda je prirodno, da on reprezentira ritmične udarce a ne ritmičnu mjeru (t. j. dužinu) slovaka. Ako dakle treba stihove na temelju akcenta praviti i ako se kaže, da su nenaglašene slovke kratke, onda je tim prirodni kvantitet već napušten, a slovka po akcentu duga neznači drugo, nego da na slovku naglašenu ritmički udarac pada. Uslied toga morao bi ritmičan udarac padati samo na naglašene slovke, a slovke bez ritmičnoga udarca u stihu morale bi biti nenaglašene, jer se drugčije ne bi znalo, koji akcenti imaju važiti kao ritmični udarci. U ostalom Milovanov ne govori ništa o stihovih narodnih pjesama.

Jak. Grimm u recensiji prve knjižice srb. nar. pjesama od Vuka St. Karadžića izdate veli (u Wiener Allg. Lit. Zeit. 1816 Mon. Sept. Nr. 74), da „se nada naći u srbskoj metriki obraz i tolmača grčke, i uzima, da je melodija ukazatelj i sudija dužine ili kratkosti sloga.“ (Vidi J. Subotića nauku o srb. stihotvor. str. III.)

Da je melodija ukazatelj i sudija mjerila u našem narodnom stihu, to je ciela istina. Šteta, što se odavna nije na to bolje pazilo. Ali da tu neima grčke metrike, vidit će se kašnje.

Vuk St. Karadžić u prvoj knjizi srb. nar. pjesama (u „Lipisci“ 1824) govoreći o prosodiji istih pjesama takodje drži, da u narodnih stihovih ima „slogomerje“ po starinskom načinu.

Tako i *P. Šafařik* u knjizi: „Geschichte der slav. Sprache und Lit.“ 1826, veli: „Der durchgängig und scharf unterschiedene, kurze oder lange Zeitverhalt der Sylbenvokale macht diesen Dialekt (t. j. srbski) ganz geignet, altklassische Versmaasse nachzuahmen und der Nationaldichtkunst durch Uebertragung der quantitirenden Metrik auf dieselbe eine höhere idealische Gestalt und Würde zu geben.“

Dosadašnji pokušaji još nisu toga očekivanja dovoljno opravdali.

P. Berić u Srb. Ljetopisu god. 1830. IV. dio i 1831. I. dio razpravljajući o tom predmetu „izmedju ostaloga pokazuje, da u našim narodnim pesmama nema ni poetičeski stopa, ni slogomerja, niti ikaki drugi pravila osim broja slogova i odmora; i da u iztraživanju slogomerja ovi pesama netreba gledati na podizanje i spuštanje glasa u pevanju (melodijski ton, kao što smo mi gledali i

Digitized by Google

time se varali" — (tako citira Vuk u predgovoru k sličnorečnosti Luke Milovanova, str. o). U ostalom za umjetnu poesiju „Berić uzima akcent različan od kvantiteta: ovaj mu daje slogove dugačke, onaj, ako se s ovim nesastaje, kratke; poziciju prima i silu joj kvantiteta daje." (Vidi J. Subotića Nauka o srb. stihotvor. str. III.)

Mi odobravamo, da se u naših nar. pjesmah pazi na broj slovaka i na odmor, ali velimo i to, da treba takodje paziti na melodiju, ona odredjuje stihu ritam.

Vuk na gornje mnienje Berićevo odgovara ovo (u predgovoru k Milovanovoj sličnorečnosti, str. n): *„Broj slogova i odmor, to su u našim narodnim pesmama glavna i jedina pravila, na koje je pesmotvorac pazio* (no i to ne osećajući, nego samo držeći se uva i glasa u pevanju), a poetičeske stope i slogomerje po svojstvu jezika (u onom broju slogova i s onim odmorom) namesti se samo od sebe." — Dalje veli na strani p, da on nemisli, „da su naše nar. pesme po slogomerju bez pogreške, nego — — da se u svakome rodu njiovi stihova poznaje, kakovo je slogomerje trebalo da bude, pa što nije po onome, ono je pogrešeno, kao što se (gde manje gde više) nalazi i kod najznatniji učeni stihotvoraca sviju naroda. — Dalje veli na istoj strani: „Pored svega onoga, što g. P. B(erić) govori o razlici izmedju melodijskoga tona i prosodije, ja mu opet slobodno mogu kazati, da se pevanje gdekoji pesama javno upravlja po slogomerju — a u pogrešnim stopama slogomerje po pevanju." — Za tim (na strani c i т) navadja razne stihove kao primjere pravilnih stihova govoreći, da na kraju imaju daktile stihovi kao što su ovi:

Rasla tanka jelika —
Porani rano na vodu,
Od zlata nadjo jabuku —
Prodjo goru, prodjo drugu i treću —

Čudno je, da Vuk, koji je toliko narodnih melodija slušao i već melodiju kao važan faktor u narodnoj metrici smatrao, ipak nije opazio, kako ona ritam stiha opredjeljuje, jer bi bio drugčie do toga uvjerenja došao, da se narodan naš stih ne osniva na kvantitetu, i da po melodičnom ritmu iza trohaja na kraju stiha ne sliedi daktil.

Jov. Subotić pisao je god. 1843 u III. broju srb. Ljetopisa „o srbskom heksametru", a god. 1844 u I, II, III broju srb. Ljetopisa „o metriki narodni srbski pjesama." Od istoga pisca izašla je god. 1845 u Budimu „Nauka o srbskom stihotvorenju." U ovom

Digitized by Google

posljednjem djelu pisac ova „obšta pravila“ navadja (str. 20): 1. „Slogovi, na kojima se glas otežе, jesu dugački. 2. Slogovi, koje glas odlikuje, jesu dugački. 3. Slogovi, koji se prosto izgovaraju, jesu kratki. Kao sljedstvo ova tri pravila dolazi ovo generalno: Slog kratak, koji otežnći ili odlikujući glas dobije, postaje dugačkim; slog pak, koji ovaj glas izgubi, postaje kratkim.“ Posiciju pisac zabacuje (str. 16). O trohajskih stihovih govoreći veli (na str. 47): „Osnovna stopa troh. stihova jest stopa trohejska: ali ova niti izključitelno, niti despotski vlada. Čisto trohejski stihova mnogo se manje daje kod nas naći, nego pomiešani: niti bi to po našem osećanju zasluga troh. stihova bila, što bi same trohеje imali. Narodnom uvu mnogo je milija ona igra različni srodni stopa u stihovima, nego suvoparno egucajuće se dizanje jednoimene stope u cielom stihotvoreniju.“ — Za trohajske stihove pisac navadja ova pravila (str. 50 itd.): „1. U dobrom trohejskom stihu mora pre i posle odmora po jedan trohej biti. — 2. Ljepši su stihovi trohejski, u kojima se sa trohejima jambi i pirrihiji na svom mjestu pletu, nego čisto trohejski.“ — Ako valja naše umjetne stihove na temelju običnoga akcenta graditi, onda mi držimo da u svakoj tako zvanoj trohajskoj dipodiji druga stopa može se od volje pirihijem zamieniti, jer na tu stopu svagda slabiji akcenat pada; ali jamb se protivi trohajskom ritmu. — „3. Ljepši su stihovi sa cezurom, nego bez cezure.“ — Čini se, kano da cesura u našem stihu nije baš od velike važnosti. — „4. Odmor u troh. stihovima strogo nabljudavati treba. 5. Nije dosta samo odmor i izvjestno čislo slogova. 6. Jednosložne rieči u troh. stihu svoje dvostruko pravilo imaju; a) na kraju stiha ne treba da stoje; b) drugo pravilo ište, da jednosložne rieči, ako je moguće, u jednu stopu dodju.“ — Po našem sudu moglo bi cielo šesto pravilo izostati. — „7. Osobito valja paziti, da u troh. okrnjenim stihovima pred poslednji slog špondej ili jamb ne dodje, jer onda stih sav značaj izgubi.“ —

Za jambske stihove kazano je medju drugim ovo (str. 54): „Narodne pjesme mnogo su slobodnije u upotrebljavanju različni stopa u jamb. stihovima: učeni stihotvorci strožije se jambijske stope drže, ne prezirući ni druge sasvim: ali i to priznati mora se, da su narodni jamb. stihovi mnogo lakši, tečniji i vitkiji od stihova učeni stihotvoraca, koji ukočeni, jednakim monotonnim korakom stupaju, i ponajviše dvosložne rieči u tolikom množstvu spliću, da je otužno.“ — Na to valja primietiti, da stihovi ma koje vrste

Digitized by Google

pa i jambski ne valja da se mnogo miešaju stopami protivne vrste, jer ne samo što tim nestaje pravilnosti, nego stih tako često sav svoj značaj gubi. A što se napose jambskih stihova u narodnih naših pjesmah tiče, to su već drugi kazali (kao n. pr. I. Trnski), da ih neima; neima ih ni onda (barém medju štokavskimi pjesmami ne), kad se pazi na melodički ritam.

Na strani 58 kazano je: „U daktilskim stihovima može se daktilska stopa i sa drugima trosložnim zamienuti.“ — Umjetnomu pjesniku stoji to na volji, ali u narodnih pjesmah tomu neima ni traga.

Govoreći o eksametru i pentametru ima medju drugimi ovo pravilo (str. 62): „Mjesto špondeja može se trohej, pirrihij i jamb upotrebiti.“ — Koga je volja, može i takve stihove praviti; po našem sudu barem to nije savjetno.

Vriedno je ovdje navesti, što slavni pjesnik *Jan Kollár* o stihovih slovačkih narodnih pjesama govori. (Dalje će se u mojoj razpravi vidjeti, da je mjerilo u tih pjesmah isto kao i u naših.) U razpravah dodatih sbirci slovačkih nar. pjesama, koje je Kollár pod naslovom „Narodnié spievanky“ (Budim 1834—1835) izdao, citira on ovo (II. knj. str. 479): „Sbirka narodnih pjesama i *melodijâ mnogo bi nam svjetlosti u metrici dala:* a ipak savršenim razmjerom se tu ne nadajmo. Prosto čuvstvo se pravilu približava, ali ga samo slučajno cielo postizava.“ — Dalje veli on: „Pjesme i stihovi prostonarodni govore se obično *samim brojanjem slovaka,* dužina i kratkoća njihova je samo nešto slučajno.“ — Po tom dakle te pjesme spadaju pod četvrto od napried navedenih četiri gledišta. Dalje veli: „U slovenskih pjesmah vladaju osobito dva razmjera, jedan od 12 slovaka, drugi od 10 slovaka; oba pripadaju što se vieka tiče najstarijim kod svih naroda.“ — Na duže stihove, kakvih na sve strane ima, ne uzima se tu nikakav obzir. Dalje se kaže: „Oba ta stiha skupa uzeta jesu roditelji, od kojih se u stanju izobraženosti grčko-latinski eksametar i pentametar rodio. Naš dvanaesterac je najstariji izvorni i prirodni eksametar, naš deseterac je najstariji izvorni i prirodni pentametar, koja oba kasnije od krasoćutnih Grka umjetnošću i školskim pjesničtvom nešto promienjena, izobražena i uplemenjena biše.“ — Mnogo je zahtievati, da se tomu vjeruje. — Dalje veli: „Naš dvanaestoslovčani stih je prirodni samorasli eksametar, kod Grkâ i Rimljanâ promieni se on u umjetni eksametar. Izvorni i najstariji tip i obrazac eksametra bio je ovo:

Digitized by Google

$$\begin{array}{|c|c|c|c|c|c|}\hline \smile\smile & \smile\smile & \smile\smile & \smile\smile & \smile\smile & \smile\smile \\ -\smile & -\smile & -\smile & -\smile & -\smile & -\smile \\ -- & -- & -- & -- & -- & -- \\ \hline\end{array}$$

Otud dieljenjem zadnje duge slovke spondeja na dvie kratke postade daktil ili grčko-latinski eksametar ovako:

$$-\smile\smile\,|\,-\smile\smile\,|\,-\smile\smile\,|\,-\smile\smile\,|\,-\smile\smile\,|\,-\smile\smile.\text{“ —}$$

Tu Kollár predpostavlja, da su u eksametru spondeji stariji nego daktili, te su se oni mogli po njegovom mnienju s vremenom u ove pretvoriti a ne obratno. Na strani 481 veli; „Ravnim načinom postao je iz naših i u obće prostonarodnih deseteraca ili petomjerâ grčko-latinski pentametar, s tom promjenom, što Grci, da stihu veću razlikost pribave, treću stopu na dvie podieliše, i jednu polovinu njenu u sriedi stiha ostaviše, a drugu na kraj stiha premjestiše, i onda nisu trohaje nego samo spondeje ili daktile upotrebljavali.“ — Dakle Kollár ne priznaje, da je grčki pentametar postao od daktilskoga eksametra tim, da je i treća i šesta stopa okrnjena (katalektična).

Og. Utiešenović-Ostrožinski „Vila Ostrožinska“ 1845. U dodatku „Misli o krasnieh umietnostih“ na strani 29 kaže se ovo: „U gdiekojih jezicih biva duljina na slovki gdi je udarenje (ton ili akcent), u drugih je već prirodni značaj gdie mora da bude ta duljina ili kratkoća. U našem jeziku se ravna po duljini i kratkoći prirodnoj, ali pružljivost i mehkoća našeg jezika čini, da se obedvie sisteme upotrebiti mogu.“ — Za tim se kaže, „da bi to dietinski pedantizam bio, kad bi se krila piesničkog uzhitjenja u to ime uzkratiti htiela.“ — Za nepravilne stihove Gundulićeve kazano je na str. 39: „Tko to može tvrditi i dokazati, da bi liepo bilo u golemome junačkom dielu „Osman“ od kraja do konca neštiti ništa drugo već gole četverostopne trohejske slogove, u kojieh bi liene, mehke, trohejske stopice ko prljci na lotri (liestvi) nanizani bili? — Ta jednoglasnost (monotonität) bila bi zaisto u svakom većem dielu neugodna, osobito gdie nije spajanja samoglasnikah (synizesis), mislio bi čoek da sluša bubanj bubnjajući!“ —

Ako to kao istinu priznamo, onda moramo takodje dopustiti, da su gore spomenute „obedvie sisteme“ (t. j. kvantitet i akcenat) slab temelj našega stiha.

Da odmah ovdje navedemo neka mjesta iz drugoga izdanja „Vile Ostrožinske“ od god. 1871. Na strani 296 stoji: Izmedju pjesništva i glasbe ima nešto sličnosti, na ime *što u glasbi imadu tak-*

Digitized by Google

tori, a u pjesništvu stopice.“ — To je istina. A otud sliedi, kako su taktovi u istoj pjesmi medju sobom jednaki, da tako isto moraju i stope medju sobom jednake biti, čega mnogi ne će da uvaže.

Na strani 298 veli se: „U narodnom stihu ne drži se posvuda pravoga naglaska u pogledu duljine i kraćine.“ — Na strani 301 kazano je o desetercu ovo: „Ali ovaj stih u narodnijem pjesmama našijem rijedko je kad zgolja trohejski, nego je pomiješan s daktilima itd.; ali u pjevanju uzimlju se ove stopice kao troheji, dakako kadikad s lažljivom duljinom ili naglaskom ondje, gdje toga po narječju štokavskom biti ne može. Pri slaganju ovoga stiha pazi se obično samo na to, *da ima deset slovkâ i da iza četvrte slovke bude odmor.*“ — To je dakle opet jedno svjedočanstvo, da se taj stih ne osniva na akcentu, nego na izvjestnom broju slovaka i pravilno namještenom odmoru. — U primjetbi pod zvjezdicom kaže se: „Može ipak da bude prilično dobar ovaj stih (t. j. deseterac) i bez odmora ondje, gdje je četvrta slovka stiha veoma slabo, a peta jako naglašena.“ — Takve stihove mogu praviti umjetni pjesnici, ali u naših narodnih pjesmah ih neima.

Dalje stoji na istoj strani: „Pri kazivanju takovijeh pjesama pak ili pri deklamovanju izgovara se sve onako kako zahtjeva štokavsko narječje i naglasak njegov.“ — Mi držimo, da ipak treba s tolikom razlikom izgovarati, da se može ritam osjećati. I narodni pjevači, kad pjesmu više recitiraju, nego pjevaju, izgovaraju rieči po običnom akcentu i po prirodnom kvantitetu ali ipak tako, da se i ritam osjeća.

Ad. Veber-Tkalčević pisao je o našoj metrici u „Skladnji ilirskoga jezika za nižu gimn. 1859“, u predgovoru pjesmi „Junakinja Mila“ god. 1862, u „Književniku“ god. 1864 str. 322 i god. 1865 str. 96, u „Slovnici hrvatskoj za srednja učilišta“ 1873.

U predgovoru k Jun. Mili na strani 9 stoji: „Ako dadeš ma koju narodnu pjesmu, da ju tko čita posve štokavski, izaći će isto tako neblagoglasna, kano da ju čita posve čakavski; samo dakle sad štokavsko sad čakavsko čitanje čini savršeno blagoglasje.“ — Priznajemo, da bi takvim čitanjem mnogo pravilnih stihova izašlo, koji su drugčie nepravilni, ali je naše subjektivno mnienje, da takvo ma koliko savršeno blagoglasje ne bi baš godilo uhu niti štokavskomu niti čakavskomu. —

Na strani 14 kazano je: „Možeš čitati sad štokavski sad čakavski; mjesto trohaja možeš uzeti spondej i peon prvi, kadšto

Digitized by Google

daktil i jamb i peon tretji; za tim možeš s proklitikami i jednoslovčanimi česticami postupati kako ti volja.“ — Na str. 15: „K ovomu imam još dodati, da su prama ovim mojim pravilom sagradjeni svi bolji stihovi i u narodnih pjesmah i kod umjetnih pjesnikah; premda izpoviedam, da ima u narodnih pjesmah stihovah, koji barem po mojem sudu i ukusu nisu nikakovi stihovi, ili barem ne takovi, koje bi imali umjetni pjesnici sliediti.“

Kada kod tako pružljiva pravila i kod tolike slobode u gradjenju stiha g. pisac još ipak u narodnih pjesmah nepravilnih stihova nalazi, onda nam je težko za to držati, da je i narodnom stihu „temeljem naglasak s težom kano pomagalom“, kao što g. pisac na str. 8 u spomenutoj knjizi veli.

U „Književniku“ god. 1864 u razpravi „o hrvatskom heksametru“ izriču se (str. 323 itd.) ova pravila za umjetne naše stihove: „Mi do heksametričkoga blagoglasja dolazimo i laglje i naravnije od starih Grka i Latina; i to po ovih pravilih: 1. Svaka se naglašena slovka ima držati dugom. 2. Svaka po izgovoru duga slovka ima se uviek držati dugom. 3. Svaka kratkim naglaskom zabilježena slovka može biti kratka, ako poslje nje sliedi duga slovka; ovo se pravilo ima smatrati kao iznimka od prvoga. 4. Svi jednoslovčani predlozi, veznici i prislovi mogu se uzimati sad dugo sad kratko. 5. Sve enklitike, t. j. rieči bez naglaska, uzimaju se uviek kano kratke. 6. Slovaka po položaju dugih ne poznaje hrvatski jezik. 7. Elizijâ ne pozna naš jezik.“ —

Imajući pred očima metriku narodnih pjesama, ne ćemo se upuštati u pretresanje tih pravila namienjenih umjetnoj poesiji. Samo to dodajemo, da bi s toga gledišta, t. j. da se pazi na kvantitet i akcenat (ali tako, da se kvantitet upotrebljava samo za dužinu slovaka a akcenat samo za ritmične udarce), možda najsavršeniji umjetni stihovi proizašli. Drugo je još pitanje, bi li se to na temelju narodne metrike u našoj umjetnoj poesiji izvesti dalo.

U slovnici hrvatskoj govoreći o stihovih koji se na akcentu osnivaju veli Veber na str. 217 ovo: „U naglašenih stihovih duga slovka zamjenjuje naglašenu, kad dodje na mjesto, gdje bi imala biti naglašena. Za naglasak ima ova pravila: 1. u svakoj stopi mora biti jedan naglasak — u svih sliedećih stopah treba da naglasak pada na onu slovku, na koju je pao i u prvoj stopi. 2. u slabijih stihovih mora isti naglasak padati u prvoj i posljednjoj stopi na istu slovku, a u sredini stiha barem po gdješto — ali u zadnjoj stopi treba da bude slovka ili s dugim naglaskom ili inače

*

Digitized by Google

duga slovka. 3. u stopi jednoj mogu biti i dva naglaska: onda se onaj drugi izgovara ponješto slabije:

Běz pō|moći | víšnje | s nčbi.

4. Stih, koji ili neima u prvoj i posljednjoj stopi na istom mjestu naglaska, ili ima u srednjih stopah drugdje naglasak nego u prvoj, ili neima nigdje stalna mjesta za naglasak, ne valja."

I ta se pravila tiču više umjetnih pjesnika.

Na strani 219 kazano je: „Sredina ili odmor može biti gdje je pjesniku volja." — I to pravilo važi samo kao propis za umjetne pjesnike; u narodnih pjesmah ima za odmor u sredini stiha stalno pravilo i to ovo: Sredina stiha s odmorom je ondje, gdje se prednji članak stiha svršuje; osim toga ima odmor svoje stalno mjesto medju dipodijami (u podpunih i samo o jednu slovku okrnjenih člancih). Mjesto niti jednoga niti drugoga odmora u nar. stihu ne visi o volji pjesnikovoj.

Na istoj strani kazano je dalje: „Junački se deseterac pravi po ovih pravilih: a) ima pet stopah; b) poslje druge stope ima odmor; c) stope su trohaičke, koje se zamjenjuju i u prvoj i u drugoj poli peonom prvim (– ⏑ ⏑ ⏑) i spondejem; daktilom u prvoj poli, i po jednim jambom u obijuh polah; d) stih, koji ima mnogo jambah, ili dva daktila u drugoj poli, ne valja kano junački deseterac." —

Kad se makar samo po jedan daktil ili peon u desetercu broji, onda iz njega već nestaje broja od pet stopa, koji se pod a) propisuje; takodje se iz navedenih pravila ne zna, što u prvoj poli deseterca, kad u njoj daktil ima, ona jedna ostala slovka važi, jer kao stopu je po pravilih g. pisca ne možemo smatrati. Po navedenih pravilih g. pisca može deseterac imati kako kad po 5, $4^1/_2$, 4, 3 stope različne metrične vriednosti. Ima i drugih pisacah, koji drže, da u desetercu može biti kad više kad manje stopâ različne metrične vriednosti. G. Veber (u predgovoru k Jun. Mili str. 5) veli: „Svatko znade, da pjesme sastoje od stihovah, a ovi se prave, ako se u njih rieči tako poredjuju, da izadje njeka glasbenost, njeko blagoglasje." — Dakle u takvih stihovih, kakvi po pravilih gore navedenih postaju, sastojeći se iz različnih stopâ, već mora biti po mnienju g. Vebera neka glasbenost, neko blagoglasje. Mi smo daleko od toga, da to poričemo i pobijamo, samo bi po svome mnienju dodali, da u stihu iz tako različnih stopâ sastavljenome još ne nalazimo ritma pri svoj glasbenosti i blagoglasju njegovom,

Digitized by Google

a u stihu hoće se, mislimo, ritam. Da se n. pr. u desetercu postigne ritam, moraju sve stope imati istu metričnu vriednost, t. j. one moraju sve u izgovaranju jednakoga trajanja biti, što se o trohaju, daktilu i peonu ne može kazati; dalje mora u ritmičnom stihu svaka stopa na istome mjestu imati ritmičan udarac (ictus) makar i različan od običnoga akcenta, što ne biva kad se n. pr. trohaji i jambi u stihu miešaju; pri tom će i broj stopâ u svakom desetercu jedan isti biti. Istina, deseterac ostaje deseterac, bio on podieljen na onake stope, kao što ga dieli g. Veber i drugi, ili drugčije. Ali svakako ga valja dieliti tako, kako će on biti ritmičan; a ritma na temelju akcenta i kvantiteta u naših nar. stihovih još nije nitko u dovoljnoj mjeri, koliko znamo, našao, a i badava ga je tražiti na tom temelju.

V. Jagić u českom naučnom rječniku u članku „Jihoslované“ (dio IV, str. 355) veli o stihu naših nar. pjesama ovo: „Ako čitamo takve stihove kao prosu, nalazimo, da to ne moraju biti uviek stihovi strogo trohajski. — — Slovke mogu se i tako izmjenjivati, da ako čitamo stih prosaičkim izgovaranjem, sastaju se u istoj stopi *obie duge ili obie kratke, ili je jamb mjesto trohaja,* na pr.:

Mī vŏ|lĭmŏ | nă sā|mă Bŏg|dănă, ili
Pódāj | Márkŭ | lĭjē|pŭ djĕ|vójkŭ.

Ti stihovi sasvim drugčije se čitaju u prosi a drugčije u pjesmi; pjevač recitirajući *ne pazi naime skoro ništa na akcenat običnoga govora,* nego ima svoj metar i svoje arse. Da ti stihovi, gdje se ritmičko čitanje odveć protivi običnomu akcentu, nisu baš blagoglasni, priznat će svatko.“ —

Po tom dakle nije akcenat temelj narodnoga stiha niti kvantitet. Na gornje rieči može se i to primietiti, da narodni pjevač (koliko sam barem ja opazio) pjevajući ne pazi doduše na akcenat običnoga govora, ali pazi recitirajući.

U „Književniku“ god. 1864, str. 313 veli Jagić: „Ja nalazim, da nam se sve jednako nameću ova od prilike pitanja: 1. Vlada li našim stihom (toli narodnoga koli umjetnoga pjesničtva) bud sam naglas, bud sama količina, ili jedno uz drugo?; 2. ako li jedno uz drugo, što većina priznaje, kako to biva, u kojem li razmjerju?“ —

Tu valja dodati pitanje: ako li ni jedno ni drugo, (što takodje neki priznaju), što onda? —

Dalje veli Jagić na istome mjestu: „Od ovih pitanja postaje namah još obćenije treće: koje će se slovke u stihu uzeti za duge,

Digitized by Google

koje li za kratke? Dok nije to riešeno, nemožemo u gradjenju pravilâ ni za korak napried. — — Na ovo načelno pitanje naće čitatelji jasna odgovora u članku g. A. Tkalčevića“ (u „Književniku“ god. 1864 str. 322—331). — Dalje se dodaje ovo: „Neznam, da li nećemo tim (t. j. uvažavajući i kvantitet i akcenat) na jedanput dobiti previše dugih slovaka?“ — Na str. 314 stoji: „Nebismo nikako htjeli braniti ono načelo g. A. Vebera, po kojem „su samo oni stihovi valjani, koji čitani sasvim kano proza izdavaju sami sobom neko glasje“, ja bih se takove konsekvencije strašio, a osobito, kada vidim, da pomenuto načelo mjeri stihove o mjerilo prozaičko, te već a priori dokida razliku medju pjesmom i prozom, dočim se danas obćenito uzima (a živih nam je primjera na blizu t. j. u domaćem narodnom pjesničtvu) da *kod pjesničtva valja upravo od pjevanja izaći*, ne pako od prozaičkoga izgovora.“

Na to Veber (u „Književniku“ god. 1865 str. 96 itd.) očituje Jagiću nedosljednost u tom, što se upotrebljavanja njegovih načela straši, pošto ih je izprva odobrio. Na strani 98 veli Veber: „Mnienje, na kojem pisac (t. j. Jagić) udara svoj dokaz proti meni, da kod pjesničtva valja upravo od pjevanja izaći, ne pako od prozaičkoga čitanja, osniva se na starodavnom običaju, da su se pjesme gradile uz gusle ili koji drugi nastroj glasbeni, pak odatle je potekao i izraz: pjevati pjesme. — — Ali danas neima više toga običaja, pjesme se danas nepjevaju, već pišu, te je i meni prosto ovako izvrnuti piščev dokaz: Danas se pjesme pišu, za to netreba pjesmu suditi po pjevanju, već po pisanju prozaičkom. I zbilja, budući da se danas pjesme nepjevaju uz glasbu, čim će jim pjesnici podieliti neki glavni ton ili takt, to jest neko blagoglasje, ako se nebudu držali naglaska i količine, koja postoji, to jest prozaičke, a ne one, koje danas neima, to jest pjesničke? Da je mnienje piščevo istinito, onda bi svaki pjesnik morao pred svoju pjesmu metnuti note, po kojih želi da mu se čita ili pjeva pjesma.“ —

Da osobito u narodnom pjesničtvu valja od pjevanja izaći, u tom moramo Jagiću za pravo dati, pa makar ritam narodnih pjesama notami bilježili, kao što ćemo to zaista i činiti; jer će se tim načinom najbolje pokazati ritam tih pjesama, koje su načinjene za pjevanje, te u njih drugoga ritma i neima nego onaj, koji je pjevanjem postao. Za umjetne pjesme pako Jagić (koliko razumiemo, jer ne kaže izrično) hoće kvantitet kao temelj. Sudeći po dosadašnjem uspjehu sumnjamo, da će se ikad takvi stihovi u našoj poesiji

Digitized by Google

udomaćiti. A što Veber propisuje, da se imaju pjesnici držati naglaska i količine, koja postoji, t. j. prosaičke, to on sa svoga gledišta ima puno pravo, jer drugoga neima niti naglaska, niti količine. Jer pjesnici, koji se ne drže običnoga t. j. prosaičkoga naglaska i količine, ne drže se nikakvoga, oni stoje na stepenu brojanja slovaka, a tako zvani poetičan ili ritmičan naglasak nije naglasak nego udarac (ictus).

Vinko Łacel napisao je u „Književniku" god. 1864, str. 314 razpravu pod naslovom „Stih i naglas narodne pjesme". Pisac veli: „Stih narodne pjesme osniva se na naglasu. — — Pravilnost stiha kaže se istom u osmercu glede ciele pjesme; ako li je kraći, tomu je težko dokazati pravilnost u svih stisih, premda ih ima. — — Pravilnost je u tom, što je u stihu odmor, a na početku stiha i iza odmora prva slovka naglašena, *ako i nije i ne bi bila naglašena u prozi.*" —

To će dakle reći, da na spomenutih slovkah ima ritmički naglasak (ictus), koji se ne podudara svagda s prosaičkim akcentom. Veber u „Književniku" god. 1865, str. 101 na to veli: „Ako se je (Pacel) kod drugih slovaka držao prozaičkoga naglaska (kano što se i jest), za što se nije držao i kod onih dviju? Dakle i na početku i poslije odmora, na koja mjesta najveću važnost postavlja pisac, može stojati, ili naglašena ili nenaglašena slovka, samo ju čitatelj mora sam naglasiti i proti naravi jezika. *Onda nepreostaje drugo, nego reći: ne pazi na naglasak u naših pjesmah, već samo na slovke i odmor,* to pako nije metričko pravilo, dakle načelo g. pisca nevalja." —

I zaisto, g. Veber veli pravo, ne preostaje drugo, nego reći, da se ne pazi baš mnogo na naglasak u naših (barem narodnih) pjesmah, već samo na slovke i odmor, a da to jest metričko pravilo, to osim drugih i g. Veber sam svjedoči u spomenutoj knjizi na str. 99 govoreći: „Dok u naših pjesmah vlada pravilo, da se stihovi grade po broju slovaka i po odmoru, dotle su glede mjerila prama toj dobi valjane sve pjesme, koje su sastavljene pod vladom istih pravila. Ali tomu nesmeta želja, da u buduće bude drugčije, kano bolje." — Dakle načelo Pacelovo može da valja, t. j. ono valja za narodne a i za dubrovačke pjesme i to baš onako, kako ga je gore g. Veber formulirao.

Dalje veli Pacel na str. 314: „Obrazac je dakle: 1. petercu: – ≂ ⏑ | – ≂, uzev da – znači slovku naglašenu, ⏑ bez naglasa, a ≂ po volji naglašenu i bez naglasa, t. j. zamjenice slovka naglašena

Digitized by Google

mjesto nenaglašene i obratno; 2. šestercu: – ⏑ ⏑ ⏑ | – ⏑; 3. osmercu: – ⏑ ⏑ ⏑ | – ⏑ ⏑ ⏑." — Str. 315: „Ovako je izpjevao Gundulić Osmana, ovako i ostala svoja djela, ovako i Betondić, Palmotić, Gjorgjić itd." — Niže na istoj strani veli: „*Narod broji slovke*, da jih bude jednaki broj u svakom stihu, *pazi na odmor, naglasi slovku na početku stiha i iza odmora* (razlog je tomu, što je skoro svaka prva slovka ili rieč od jedne slovke na početku izreke u hrvatskom jeziku naglašena), *a ne pazi nimalo, kakve su ostale slovke*, ili naglašene, — kako naglašene, ili bez naglasa." — Valjda ne treba dokazivati, da nije „skoro svaka prva slovka ili rieč od jedne slovke na početku izreke u hrvatskom jeziku naglašena". Ostale rieči navedenoga citata odobravamo.

Na istoj strani kazano je dalje: „Ili je ovo istina, što rekoh o pravilnosti stiha, te su svi osmerci itd u našoj književnosti i svi deseterci itd. u narodnih pjesmah pravilni; ili nije istina, te onda ne valja nijedan stih niti Gundulićev, nit Palmotićev, nit Betondićev, niti ikoja pjesma u Vukovoj sbirci itd." —

Obzirom na te rieči veli Veber (u „Književniku" g. 1865, str. 100) ovako: „Za to umovanje sjećam g. pisca na načelo logičko: a falsitate sententiae universaliter negantis ad veritatem universaliter affirmantis non valet conclusio. Izmedju dvije skrajnosti istina je obično u sredini. Načelo g. pisca nije istinito, ali za to ima i u Gundulića i u narodnih pjesmah i pravilnih i nepravilnih stihova." — G. Veber ima pravo, da je spomenuti Pacelov zaključak kriv, ali njegovo načelo izrečeno o narodnom stihu, ako i nije savršeno, nije posve ni krivo.

Na strani 316 veli Pacel: „O desetercu valja pamtiti, da ga ima više vrsti; glavni mu je obrazac ovo:

– ⏑ – ⏑ | – ⏑ – ⏑ – ⏑, ili
– ⏑ – ⏑ | – ⏑ – ⏑ | – ⏑, ili
– ⏑ – ⏑ | – ⏑ | – ⏑ – ⏑." —

Tu imamo primjetiti, da je odmor iza osme slovke nestalan i za to nepravilan, što će se na drugom mjestu pokazati. Deseteraca pako, koji bi iza šeste slovke stalan odmor imali, neima u naših narodnih pjesmah; a slučajno može se odmor na ma kojem mjestu nalaziti. Na istoj strani navadja se dalja vrst deseterca: „sa dva daktila:

– ⏑ – ⏑ | – ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑

mjesto tri trohaja, n. pr.:

Medju njima | sestrica Jelica.

Digitized by Google

S obzirom ipak na obrazac ob osmercu valja i deseterac pridesiti ovako:

1) – ⏑ ⏑ ⏑ | – ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑, ili
2) – ⏑ ⏑ ⏑ | – ⏑ ⏑ ⏑ | – ⏑, ili
3) – ⏑ ⏑ ⏑ | – ⏑ | – ⏑ ⏑ ⏑ i ili
4) – ⏑ ⏑ ⏑ | – ⏑ ⏑ | – ⏑ ⏑

Da je ovaj zadnji najslabiji i rek bi nepravilan, vidi se odatle, što ga je sbilja u narodnih pjesmah vrlo riedko.“ —

Sve to potvrdjuje, da je akcenat slab temelj narodnomu stihu. Iz te razprave navadjamo samo još ovo (str. 319): „U junačkoj pjesmi, to narodnoj to umjetnoj, deseterci umiešani svakoga obrazca upravo radi toga su prava divota. To je takova istina, da proti tomu ne mogu ustati nikakova pravila, pa bilo ma kako konvencionalna ili sistematična. Uviek samo jedne vrsti pjesme čitati, bio ritmus osmerac ili deseterac. to je dosadno, osobito u podužoj pjesmi, — pa bio pjesnik najbolji. Latini se pomogoše razlikošću u heksametru, kod nas tu razlikost mnogo pomaže razlikost naglasa.“ —

Svoj divoti u prkos u takvoj smjesi samoj po sebi još se ne sastoji ritam niti metričan niti melodičan, kao što će se iz daljega vidjeti. I ona razlikost i ritam može se postići samo tim, da se ritmičan akcenat ne sudara svagda s običnim akcentom, a da se ipak u izgovaranju melodički ritam čuva.

Gj. Maletić napisao je „Teoriju poezije“ (u Biogr. 1868). Na strani 8 kazano je: „Prosodija razlikuje dvojake slogove, teške i lake. Teški su u prosodiji slogovi svi oni, koji imaju težinu ili jačinu glasa“ (t. j. koji imaju ma kakav akcenat). — Na strani 9 stoji: „Laki su slogovi neoglašeni. — — Osim teški i laki slogova ima u govoru i takovi, koji su uzgredno oglašeni, t. j. koji na sebi imaju nešto težine, no koja je tako slaba, da nekako sredinu medju teškim i lakim zauzima, pa se mogu takvi slogovi čas kao teški, čas kao laki upotrebiti. Takvi se slogovi zovu srednji; n. pr.:

Pade inje nă voće nă cveće.
Blago onom, koj ima što hoće.

Kad bi ova dva stiha po izgovaranju obeležili, imali bi slogovi njiovi ove znake:

– ⏑, – ⏑ ⏑, – ⏑ ⏑, – ⏑;

po ritmu pak biće ovako oglašeni:

– ⏑, – ⏑, – ⏑, – ⏑, – ⏑.“

Digitized by Google

To izgleda, kao da takvi stihovi nisu osnivani na običnom akcentu nego na ritmičnih udarcih, kad se moraju po ritmu drugčije oglašivati nego po izgovaranju. — Za spomenute „srednje slogove“ navedena su ova pravila: „1. Srednji slog postavljen medju dva teška, postaje lak. 2. Srednji slogovi postavljeni medju dva neoglašena sloga mogu dati glas težak. 3. Svaki srednji slog postaje težak, ako mu dva prvobitno laka sloga ili prednjače ili kad za njim stoje.“ —

I o toj teoriji, u koliko je namienjena umjetnoj poesiji, neimamo ništa govoriti; a glede narodnih stihova ne nalazimo tu ništa, što nije već drugdje kazano.

Fr. Miklošić pisao: „Volksepik der Kroaten“ (g. 1870). Iz te knjige navadjamo ovo: „Der epische Vers der Kroaten besteht in den meisten Fällen aus fünfzehn Sylben und wird durch die Cäsur in zwei Halbverse zerfällt, von denen der erste aus sieben Sylben besteht und auf ein Proparoxytonon ausgeht, während der zweite acht Sylben enthält und mit einem Paroxytonon schliesst. — — Da der Hauptaccent des ersten Halbverses auf die fünfte, der des zweiten Halbverses auf die siebente Sylbe fällt, so kann man das Metrum, wenn der Ausdruck auf die kroatische Sprache vergleichungsweise angewendet werden kann, das trochäische nennen. — — (Häufig) besteht der erste Halbvers aus acht Sylben, es folgen daher auf die betonte drei unbetonte.“ — Mi smatrame ovaj posljednji oblik toga stiha kao prvobitni i kao temeljni, makar što je on rjedji. — Na str. 5 kazano je: „In den slavischen Sprachen finden wir diese Versart, wie es scheint, nur im kroatischen und, mit einer Abweichung, im neuslovenischen, indem hier das Proparoxytonon nicht den ersten, sondern den zweiten Halbvers schliesst.“ — Kašnje će se pokazati, da toga stiha ima na sve strane. — Veoma važno za metriku je ovo (str. 6): „Hieher gehört der Alexandriner der romanischen Völker. — — Da in der romanischen Poesie die Worte sol (oxytonon), solo (paroxytonon), sólido (proparoxytonon) *metrisch identisch sind* und dergleichen Worte einen der beiden Halbverse schliessen können, so bewegt sich der Alexandriner zwischen zwölf und sechzehn Sylben. Zwölf Sylben: Oxytonon in beiden Halbversen. Dreizehn Sylben: Oxytonon in dem einen, Paroxytonon in dem andern Halbvers. Vierzehn Sylben: Paroxytonon in beiden Halbversen oder Oxytonon in dem einen, Proparoxytonon in dem andern. Fünfzehn Sylben: Paroxytonon in dem einen, Proparoxytonon in dem andern Halb-

Digitized by Google

vers. Seehzehn Sylben: Proparoxytonon in beiden Halbversen.“ — To isto važi i kod našega narodnoga stiha, samo još u većoj mjeri, kao što će se kasnje pokazati.

Ferdo Pažur, „o desetercu junačkih naših pjesama“ (u izvješću o kr. vel. gimnaziji u Osieku god. 1873). Na strani 4 dokazuje pisac na primjerih absurdnost mjeriti nar. deseterac po kvantitetu, što mu valja odobriti. Odtud on zaključuje „pravilo, da imade u nas naglas prevagu u stihu, t. j. da se naglašene slovke, bile kakova god naglaska, imadu uzeti dugimi.“ To zaključujuć dakako pisac nije pomislio, da osim kvantiteta i akcenta još ima načina, po kojem se stih mjeriti može. K tomu on govoreći, „da se naglašene slovke bile kakova god naglaska imadu uzeti dugimi,“ očevidno mišljaše, da akcenat tu preuzima funkciju kvantiteta; a malo prije na istoj strani veli, da „*mora da se ritmički naglas sudara sa naglasom običnoga govora*“, što je mnogo prirodnije.

Na str. 5 veli: „Glavna stvar u stihu kod nas jest naravni naglasak, te su jedino naglašene bilo ma kakvim naglaskom slovke u stihu ne samo uviek dugačke, nego mogu *jedino takove u arzi stojati;* samo količinom duge slovke valjadu doduše kano duge u stihu, nu *ne smiedu nikad u arzi stojati,* jer je to proti akcentujućem značaju kako nove metrike u obće, tako i naše napose.“

Dosljedno bi bilo u tako zvane arse samo naglašene, a u tesu samo nenaglašene slovke smještati, ali to pravilo ne tiče se narodnoga stiha, jer ga se narodni pjevači ne drže.

Na str. 7 veli se: „Deseterac junački jest trohajsko-daktilski stih. Imade u njem ili 1. samih trohaja (amo spadaju i stihovi sa paionom prvim, koji valja za ditrohaj) ili 2. daktilski stih (samo jedna vrst: ≃ – ⏑ ⏑ | – ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑), ili napokon 3. trohajsko-daktilski. Ja na ime jamba kano ovomu ritmu skroz protivnu stopu odstranjujem uzamši (u prvoj i drugoj polovini stiha) anakruzu, ta i inače ne nalazi se on lahko medju trohaji i daktili. Pirihija (i onako nesamostalna stopa) ne ima, nego sačinjava, ako hoćemo tako uzeti, sa trohajom paion prvi.“ K tomu još pisac uzima spondej kao zamjenika trohaja Iz stopa tu navedenih proizvadja i sastavlja pisac osamnaest različnih obrazaca deseterca navadjajuć primjerke za svaki obrazac iz narodnih pjesama. Iz toga se vidi, do čega se dodje mjereći naš narodni stih po običnom akcentu. Mislim, da osamnaest različnih obrazaca jednoga stiha dovoljno dokazuje nepravilnost akcenta u narodnom stihu, jer svi oni obrazci mogu se na ovaj obći obrazac deseterca reducirati;

Digitized by Google

⏑ ⏑ ⏑ ⏑ | ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑

a to će reći: na svako mjesto, osim pred dieresom i na kraju, može doći naglašena ili nenaglašena slovka; mjesto pred dieresom i na kraju stiha izuzima se za to, što zadnja slovka rieči u našem jeziku ne biva naglašena, a jednoslovčane naglašene rieči veoma se nerado na ta mjesta smještaju. Tomu sličan obći obrazac deseterca vidili smo već u Pacelovoj razpravi, i to ovaki:

– ⏑ ⏑ ⏑ | – ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑

Istina, i na primjer grčko-latinski eksametar pojavljuje se u vrlo različnom vidu. Neki vele (kao n. pr. Pacel), da prema tomu i naš deseterac mora biti raznolik. Tim bi dakle ono osamnaest obrazaca deseterca opravdano bilo. — Ta stvar stoji ovako: Razlikost eksametra sastoji se u tom, da se daktili u njem zamjenjuju spondejima, pri tom ostaje broj stopa (ili što je jedno isto, taktova) jedan te isti u svakom eksametru, jer drugčije taj stih ne bi bio eksametar; svaka stopa u tom stihu ima onu istu metričnu vriednost, takodje ritmičan udarac u svakoj stopi pada na isto mjesto, jednom riečju, kod sve razlikosti tu se ritam ne mienja i ne kvari ništa. A kako u našem desetercu? — Ako dolaze u njem mjesto trohaja daktili i peoni i anakruse, onda prvo ne ostaje isti broj stopâ u svakom desetercu, ritmičan udarac takodje mienja svoje mjesto, a najvećma se ritam u tako mješovitih stihovih kvari tim, što anakrusa, daktil. peon i trohaj nisu jednake ritmične vriednosti. Dakle nam preostaje samo još to, da čiste trohaje miešamo spondeji, pirihiji i jambi. Ako medju trohaje miešamo spondeje i pirihije, onda ritmičan udarac može svagda na isto mjesto padati, i (ne uvažavajući po primjeru nar. pjevača kvantiteta) metrična vriednost pojedinih stopa može biti jednaka, ni broj stopâ se onda nekvari, ali se ne mienja mnogo ni ona mrzka monotonija. Ako li miešamo jambe medju trohaje, ostaje broj i jednaka metrična vriednost stopâ, ali se mienja mjesto ritmičnomu udarcu, kad zahtievamo, da je stih na običnom akcentu osnivan. Za to noviji teoretici u tom veću pažnju i pravilnost propisuju, t. j. da se jamb nemieša medju trohaje. Samo onda, ako kažemo, da može ritmičan udarac neodvisan od običnoga akcenta biti (kao što u narodnih pjesmah to biva), samo onda možemo iz našega stiha ukloniti monotoniju, a isti broj i ista metrična vriednost stopâ a tim i ritam će se sačuvati. A tako po mom sudu i opažanju to i kod narodnih pjevača biva, osobito onda, kad pjesmu više recitiraju nego pjevaju.

Digitized by Google

I. Trnski „O našem stihotvorstvu“ u „Viencu“ god. 1864. Na strani 491 kazano je: „To stoji, što je već i Veber rekao, da je u nas ono stih, gdje se naglašene slovke po stalnom nekom pravilu izmjenjuju nenaglašenimi. — — To se pravilo može nebrojenimi primjeri iz narodnih pjesama i iz dubrovačke knjige zasvjedočiti.“ — U obziru na narodne pjesme a i na dubrovačku knjigu mi bi u spomenutoj definiciji g. pisca mjesto rieči „naglašene slovke“ kazali „slovke ritmičnim udarcem odlikovane“, a mjesto „nenaglašene slovke“ kazali bi „slovke bez ritmičnoga udarca“. — Na istom mjestu kazano je dalje: „*Ni u naših narodnih pjesmah, ni u dubrovačkoj knjizi ne ima pravoga traga staroklasičnomu mjerenju dužine i kratkoće, već se samo držalo stanovita broja slovaka te makar i neznadice gledalo se više, kud će doći naglašena slovka i da bude čist odmor.*“ — Te rieči u ostalom podpuno odobravamo, samo bi mi mjesto rieči „kud će doći naglašena slovka“ kazali, da se tu gleda, „kud će doći ritmičan udarac, koji se ne podudara svagda sa običnim akcentom.“ — Za tim se navadjaju za naše stihotvorstvo ova glavna pravila: „1. Da je ili svim ili bar sve dvama i dvama stihovima, kadšto u svakoj kitici samo jednomu stihu isti broj slovaka (osim ditiramba). 2. Da naglašene slovke u stih poredanih rieči stanovito mjesto zapane. 3. Da iza stanovite slovke bude odmor. 4. Da se osobito u lirskih i kraćih epskih pjesmotvorih uporabljuje slik. Držeć se stanovita broja slovaka i sgodna ponamještanja naglašenih slovaka, ne treba nam stopâ, kako su ih Grci i Latini pojimali, jer govoreć stihove ne dielimo ih u stope, ne razčlanjujemo ih. U stihu nanizane besjede mogu, kad ih uz pravi naglas govoriš, po prilici onako u uho udarati, kao primjerice latinski spondeji ili daktili, ali nit su po strogom i točnom kanonu latinske prozodije gradjeni, niti bi koga svjetovali, da ih silomice i na dlaku po onom kalupu zanosi. Svakako je glavno pitanje, kako se imadu naglašene slovke s nenaglašenimi izmjenjivati.“ —

Sve to su pravila za umjetnu poesiju, koja se ne tiču narodne metrike, za to mi tu samo na ove rieči g. pisca: „govoreći stihove ne dielimo ih u stope, ne razčlanjujemo ih“ imamo ovo kazati: Stih, ako treba da bude ritmičan, mora biti na manje dielove podieljen, razčlanjen, zvali se oni manji dielovi stope ili kako drugčije. I ne samo to, nego duži stihovi diele se takodje na veće komade, a ovi tek na manje: sve nalik kao u musici, drugčije se ritam ne osjeća kako valja. —

Digitized by Google

Na strani 493 navedeno je poviše poslovica, u kojih se glas spušta s naglašene na nenaglašenu ili na slabiju naglašenu slovku (padajući sklad ili ritam). Na str. 504—505 navadjaju se poslovice, koje se počinju nenaglašenom slovkom ili jednoslovčanom naglašenom riečju, gdje dakle sklad raste. Za tim sliedi na str. 505 ovo: „Drži li se narod toga sklada točno i dosljedno? *Ne drži*, do duše, jer mu smetaju višeslovčane rieči s naglašenom slovkom na takovu mjestu, gdje u stihu nije mjesto naglašenici. — Ali ipak ima i u narodnih pjesmah liepih primjera točnosti i dosljednosti.“ — Na istoj strani sliedi dalje: „I Gundulić ima po naglasku posve pravilnih stihova — *ali ih ima, žalibože, i silu božju nepravilnih*, kao što je na mah prvi stih prvoga pjevanja:

Ah! čiem si se zahvalila —

Pošto logični naglasak rieči „čiem“ otimlje prvoj slovci naglasnu snagu, to nije u tom stihu baš *nijedne* naglašene slovke na pravom mjestu“ itd.

To opravdava gornju primjetbu našu, da bi valjalo mjesto „naglašene slovke“ kazati „slovka ritmičnim udarcem odlikovana“.

Na str. 521—522 stoje ova pravila: „1. Da u stihu padajućem na jednu nizinu ide prvu naglašenicu svake rieči, dakle i proklitike, kad naglasak na nju skače, ili 1. ili 3. ili 5 ili 7. ili 9. ili 11. mjesto, dakle mjesto lihoga broja. 2. Da svaku naglašenicu na takvu mjestu može zamieniti nenaglašena, kad za njom ide opet nenaglašena. 3. Da predposljednja slovka u svih na jednu nizinu padajućih stihovih lihoga broja slovaka ima biti nenaglašena a posljednja naglašena, jer ne dolazi za njom druga nenaglašena i jerbo to čistoća slika zahtieva. 4. Da prva naglašena slovka nijedne rieči nesmie doći na mjesto nenaglašene, kad je slovka pred njom nenaglašena, ili kad za njom dolaze samo dvie nizine.“ —

Na str. 536 kazano je: „Pada li stih s jedne visine na dvie nizine, to ide prvu naglašenu slovku svake besjede ili 1. ili 4. ili 7. ili 10. ili 13. mjesto.“ — Za tim sliede na str. 538 ova pravila: „1. Ni na jedno mjesto naglašene slovke pred dviema nizinama ne smie se postaviti nenaglašena, a na ono pred jednom nizinom samo u vrlo velikoj nuždi; jer onako taj sklad ima više nizinâ, nego li visinâ. 2. Na svakoj nizini može stajati druga naglašenica iste a onda i druge rieči, kada pred njom naglašena proklitika zaprema mjesto visine. 3. Gdje stih dva ili više puti uzamance na jednu, a istom s treće, četvrte ili pete visine na dvie nizine pada, ondje se dakako oni dielovi stiha grade po pravilih,

Digitized by Google

što smo ih naznačili za stih padajući na jednu nizinu.“ — Za tim g. pisac govori o rastućem ritmu izvadjujući mu pravila.

U cieloj toj razpravi govori se više o tom, kako bi se imali stihovi praviti, nego li, kakva je metrika u dosadašnjih narodnih i umjetnih pjesmah, osim što se stihovi ovih posljednjih osudjuju (na str. 506). Nepobijajući vrsnoće te teorije samo dodajem, da ja u nar. pjesmah s drugoga gledišta do drugoga rezultata dolazim.

L. Zima napisao „Metriku srb. nar. pesama uporedjenu s primerima iz drugih slov. nar. pesama (u programu vel. gimnasije Karlovačke g. 1874 i 1875).

U I. dielu dokazuje se, da srbski narodan stih nije osnovan na pravilih grčke i njemačke metrike, t. j. niti na kvantitetu, niti na akcentu, niti na obojem. Taj dokaz osniva se na toj okolnosti, što bi po onih pravilih odveć mnogo nepravilnih stihova bilo, što više manje svi priznaju, koji su dosad o tom pisali.

U drugom dielu pokazana je razlika izmedju grčkoga, njemačkoga i srbskoga stiha. Ta se razlika sastoji u tom, što se u grčkom jeziku pazi na kvantitet, u njemačkom i na akcenat, a u jednom i drugom može jedna duga slovka zamjenjivati dvie kratke, otud dolazi različan broj slovaka u jednom istom stihu, što u srbskom stihu ne biva. Osim toga u grčkom i njemačkom pazi se više na cesure, a u srbskom na dierese. Tu su dierese i broj slovaka sav osnov, sve drugo je slučajno. —

Da je pisac tada, kad je spomenutu razpravu pisao, poznavao Westphalovu teoriju njemačke metrike, bio bi iztaknuo, da je glavna razlika izmedju njemačke i naše narodne metrike u tom, što je prva strože na akcentu osnovana.

U III. dielu govoreno je o dieresah, a u IV. o člancih u srb. stihu. Dieresa ima stalnih i nestalnih; prve se nalaze svagda na opredieljenih mjestih, od njih je jedna glavna i to ona, kojom je stih na dvie (ravne ili neravne) polovine podieljen, ostale su pobočne. Komadi, na koje se stih dieresami dieli, zovu se članci. Članak može imati: a) 4 slovke; na njem se osnivaju svi ostali; b) troslovčani članak postaje, kad se četveroslovčani za jednu slovku okrnji; c) dvoslovčani (riedak) čini polovinu četveroslovčanoga; d) šestoslovčani postaje od dva četvoroslovčana tim, da drugi dvie slovke gubi; e) petoslovčani postaje od dva četvoroslovčana tim, da drugi tri slovke gubi.

Tu valja primietiti, da četiri slovke čine samo jednu dipodiju a ne članak (isto tako tri slovke); kao članak četiri (i tri) slovke

Digitized by Google

samo onda važe, kad stoje mjesto dvie dipodije, t. j. kad je cio članak tako okrnjen, da od njega ostaje samo jedna dipodija; jer podpun članak sastoji se iz dvie dipodije (svaka od četiri slovke). Dvoslovčani članak je naznačen kao riedak, ali uslied boljega razmatranja stvari ima on odpasti. Tu treba još i to dodati, da se stih (t. j. duži stih) samo glavnom dieresom dieli na članke, a svakom stalnom pobočnom dieresom dieli se on na dipodije.

U V. dielu govoreno je o postanku stihova. Tu se smatra šestnaesterac kao temelj većine ostalih stihova kako u srbskih tako u obće slovenskih nar. pjesmah. Od njega mogu se ostali stihovi proizvesti a) *krnjenjem u sriedi i na kraju*, b) *lomljenjem dužih stihova* (čitavih i okrnjenih). Gdje se pojedine slovke krnje, popunjuje se njihova praznina *otezanjem prednje slovke*.

Tuj ima taj nedostatak, što nije dodato, da se ona praznina i pausom izpunjava, i u obće, što ciela stvar nije razjasnjena po onih pravilih, koja vladaju ritmom u pjevanju. Dalje je dodata primjetba, da se kadkad u stihu pojedine slovke preko mjere nalaze. I taj pojav nije dalje razjasnjen, a može se najbolje napjevom razjasniti.

Duži stihovi smatraju se tu kao stariji, jer su mogli postati tim, da je po jedna misao, izrekom izjavljena, zadobila uplivom melodije ritmično razčlanjen oblik, što se vidi otud, da i sad još obično se sa stihom i izreka svršuje. To potvrdjuju najstariji stihovi raznih naroda, koji su svi dugi.

Stihovi nar. pjesama svih slovenskih plemena gradjeni su istim načinom, što se vidi iz primjera, koji su u VI. dielu pored srbskih i hrvatskih primjera navedeni.

U VI. dielu razlažu se razni obrazci stihova počevši od šestnaesterca pa sve postepeno kraći kako se krnjenjem i lomljenjem razvijaju čak do troslovčanoga stiha.

U VII. dielu dodane su razne vrsti strofâ. Za prvu vrst ima se primietiti, da ono nije strofa, nego ponavljanje po jednoga prepolovljenoga stiha.

Aug. Šenoa „o mjerilu“ u „Antologiji“ (u Zagr. 1876). G. pisac pri početku toga članka u opazci na strani XVIII veli, da se on podpunoma drži razprave, koju je o tom predmetu napisao I. Trnski (u „Viencu“ 1874). S te strane dakle neimamo govoriti o spomenutom članku, nego ćemo ovdje samo napomenuti, kako je g. Šenoa neke nazore Trnskoga po našem shvaćanju pretjerao. Tako na primjer na str. 538 Trnski, pošto je naveo neka pravila, veli:

Digitized by Google

„Tiem se načinom mogu dakako i latinski heksametri i pentametri, te i drugi staroklasični stihovi oponašati.“ — Tu je kazano „*i drugi* starokl. stihovi“, a nije kazano „*i ostali*“ niti je kazano „*svi*“. A g. Šenoa na str. XIX kaže: „Mi poznajemo stih rastući (sličan jambskomu), padajući (sličan trohejskomu), poskočni (sličan daktilskomu), nu zato možemo na hrvatskom jeziku *po razredbi naglasa graditi sve vrsti i stranih i starih stihova.*“ —

Mi mislimo, da ne treba dokazivanja, da se s tri stope, koje su tek u nečem nalik na grčki jamb, trohaj i daktil, u našem jeziku ne može postići ono, što Grci sa svimi svojimi raznovrstnimi stopami postigoše. Čini se, da se može i našemu jeziku primieniti, što Westphal (u „allg. griech. Metrik 1865“ na strani 264) za njemački jezik kaže: „Je mehr und länger man sich in die griech. Metrik hineinlebt, um so mehr wird man die Fruchtlosigkeit aller dieser Versuche einsehen (d. i. getreuer Nachbildungen der kunstreicheren Metren der griech. Lyriker und Dramatiker). Es ist bedauerlich, dass wir die griechischen Metra in unserer Sprache nicht nachbilden können, aber wir können es nicht.“ —

Trnski ne našavši jambskoga ritma u nar. pjesmah pokazuje, da ga ima u nar. poslovicah. Tako isto ga Šenoa ne nalazi niti u nar. pjesmah niti kod starih Dubrovčana, te veli na str. XXII, da kod starih Dubrovčana „nigdje neima traga pravomu rastućemu (jambskomu) stihu, a malogdje poskočnomu (daktilskomu), al nepravilnost starih pisaca ne smie biti pravilom novih.“ —

Ja u tom ne mogu nikakve nepravilnosti naći, nego vidim samo ovo: čega kod kojega naroda neima, ono mu je tudje. Dakako tudje može se kadkad i usvojiti.

Trnski veli na strani 505: „Drži li se narod toga sklada (t. j. sklada osnivana na akcentu) točno i dosljedno? Ne drži do duše. — — Ali ipak ima i u narodnih pjesmah liepih primjera točnosti i dosljednosti — — I Gundulić ima po naglasku posve pravilnih stihova — ali ih ima, žalibože, i silu božju nepravilnih.“ —

Ja mislim, da tih rieči, osobito sa gledišta g. pisca, nitko pobijati ne će. Prema tomu mi se čini, da je g. Šenoa tu stvar nešto pretjerao govoreći (str. XVIII): „Temelj našega stiha je naglas rieči. — — Na tom temelju gradjene su naše narodne pjesme, na tom temelju gradili su — većom ili manjom srećom — naši stari hrvatski pisci u Dalmaciji. — — U narodnom pjesničtvu i u starih Dalmatinaca ima mnogo stihova, koji se ne slažu s pravilom, da se stih ima svrstiti po naglašenih slovkah, ako ih mjeriš po

Digitized by Google

današnjem štokavskom naglasu. Nu stare Dalmatince valja čitati čakavskim naglasom, pa ako se n. p. nadje u njihovu dvanajstercu i uzprkos tomu nesklada, to valja pamtiti, da je to najstariji stih, da pada u doba, gdje se je naša umjetna metrika instinktivno borila za skladom. Nu čitajte već „Uzor ljepote“ od Lucića, čitajte Gundulića, Gjorgjića; koliko sklada, na temelju naglasa dakako — i to čakavskog naglasa, ma i bila već usvojena štokavština! A narodne pjesme? Prije svega nije stari štokavski naglas, što je današnji, a stare junačke pjesme mogu biti gradjene po starom štokavskom naglasu. Al uzmite lirske, svakako mladje, pjesme narodne koje ne teku tromim desetercem gdje mjerilo poskakuje: ne može li se ondje s veće strane stih govorit il pjevati običnim naglasom, a opet skladno zvoni? Uzmite navlaš čiste kajkavske i čakavske narodne pjesme: ne slaže li se ondje posve ritam (sklad) sa običnim naglasom?“ —

Koliko se sjećamo, tako odlučno još nije nitko tvrdio pravilnosti akcenta u naših narodnih i starih dubrovačkih pjesmah. Mi o toj stvari ovako sudimo: U stihovih narodnih pjesama (ne samo srbskih i hrvatskih, nego u obće slov. plemena) nalazi se po akcentu izgovarajući gdje više gdje manje stopâ, koje su nešto nalik na neke grčke stope; nešto samo nalik za to, što su grčke stope na kvantitetu a ne po akcentu udešene. U koliko su dakle one stope po akcentu pravilne (ma bila pjesma stara ili nova štokavska, čakavska i ma kojega slov. plemena), u toliko je akcenat temelj, na kojem su stihovi nar. pjesama gradjeni, a ni za dlaku više niti pak manje.

Mislim da nisam na krivom putu, ako kažem, da ono, na što se malo ne u svakoj narodnoj (hrvatskoj i srbskoj) pjesmi gotovo u svakom stihu tako reći s robskom strogošću pazi, da se ono, velim, mora kao prvi i glavni temelj narodnoga stiha smatrati.

Osim drugih pisaca, koji (kako napried vidismo) u narodnih pjesmah svi koji više koji manje po akcentu nepravilnih stihova nalaze, i sam g. Šenoa pri svem usiljavanju i natezanju, — čim preporučuje, da stare dalmatinske pjesme pisane štokavskim narječjem čakavskim akcentom čitamo (čega mu mi ovdje ne pobijamo), a za stare štokavske nar. pjesme veli, da mogu biti gradjene po starom štokavskom akcentu, o čem on sam uvjeren nije govoreći: „mogu biti gradjene“, a ni mi nismo uvjereni, jer nam stvar nije dokazana (i sve da jest, je li tim već dokazana pravilnost onih stihova?) — dakle i sam g. Šenoa, velimo, dolazi osobito u što-

Digitized by Google

kavskih nar. pjesmah tek do ovoga resultata, da kaže: „Uzmite lirske, svakako mladje, pjesme narodne koje neteku tromim desetercem, gdje mjerilo poskakuje: nemože li se ondje s veće strane stih govoriti ili pjevati običnim naglasom, a opet skladno zvoni?“ — Dakle tek „s veće strane“, a manja, može biti još prilična, strana i tu ostaje bez temelja akcenta neračunajući onih pjesama, koje i tu „teku tromim desetercem“. Ali g. pisac veli dalje: „Uzmite navlaš čiste kajkavske i čakavske nar. pjesme, neslaže li se ondje posve ritam sa običnim naglasom?“ — Dobro, ako se slaže. A što je sa imposantnom množinom srednjih i novijih štokavskih junačkih pjesama narodnih? Jesu li i te sve pravilno na temelju akcenta gradjene? —

Naprotiv tomu odredjen broj slovaka i stalne dierese (odmori) na izvjestnih mjestih, to dvoje tako je pravilno, da u štokavskih hrvatskih i srb. junačkih nar. pjesmah neima valjda nijedne iznimke, u ostalih štokavskih hrvatskih i srbskih vrlo riedko, dosta riedko i u čakavskih i kajkavskih hrv. nar. pjesmah.

Kada dakle kod broja slovaka i kod stalnih dieresa narodni pjevači i pjevačice tako strogo pravilnost čuvaju i paze, dakle u tom podpuno sviestno postupaju: je li moguće, da ne bi i na akcenat bolje pazili, da ga osjećaju i smatraju kao glavan temelj, na kojem oni stihove grade? —

Čini se, kano da u narodnih pjesmah sa akcenti stvar ovako stoji: Koji ritam po akcentu u većini rieči vlada, po onom se narodnomu pjevaču najviše stopâ (koje su nalik na neke grčke stope) tako reći same nude i nameću. A dodje li mu koja rieč drugoga ritma, što ne biva riedko, on tu mnogo ne razbira, hoće li je u stih primiti ili ne; nego je prima pazeći samo na to, da mu dierese i dužine stiha ne kvari, a vrlo riedko mu to kvari. Vidimo, da više puti i umjetni pjesnik žrtvuje po akcentu pravilnu stopu prije nego shodnu rieč.

Već je Veber (u predgovoru k Jun. Mili str. 10) kazao, da je naš jezik antijambičan. On doduše veli, da to biva tim, da se čita sad štokavski sad čakavski. Ja bih rekao, da je važan uzrok, za što je naš jezik antijambičan medju drugim u tom, što osim jednoslovčanih nijedna rieč nije na kraju naglašena, a jednoslovčane rieči izuzimajući enklitike samo se u nekih slučajevih na kraj stiha smještaju. Po običnom akcentu izgovarajući vlada u našem jeziku ponajviše trohajski ritam, i po tom ritmu su malo ne skroz naši narodni stihovi udešeni; za to se može kazati, da se naš narodni

Digitized by Google

stih, ako i ne posve a ono barem od česti, takodje na akcentu osniva. To se ima tako razumjeti, da se više puti ali ne svagda podudara običan akcenat sa ritmičnim udarcem; ali ono, što neki misle, da su naglašene slovke sbog naglaska duge, to ne stoji, barem ne u melodičnom ritmu nar. stihova.

Petar Budmani napisao „Još jedan pokušaj o našoj narodnoj metrici“ (u izvješću o c. k. višoj dubrovačkoj gimnaziji g. 1876). Ta je razprava po našem sudu najbolje i najsavršenije, što je do sada o našoj nar. metrici pisano. Na str. 23 stoji: „Ova umjetnost (t. j. pjesništvo) kod kojega se god naroda po sebi razvila, bilo je to svagda usporedno s muzikom: uprav nemamo ni pomisliti, da bi čovjek izmislio stih, da ga nije htio pjevati.“ — Na istoj strani kazano je pod br. 2: „U tijesnom savezu s muzikom, metrika se od nje razlikuje što ne pazi na visinu i nizinu glasova (notâ) a slaže se s muzikom u *ritmu* t. j. u tome što se, kao melodija kod muzike, daje dijeliti na opredijeljene jednako duge česti, kod kojih je po osobitom zakonu naznačen naglasak (akcenat, ictus).“ —

Na istoj strani pod 3 kazano je: „Najmanja je čest, na koju se ima obzira kod poezije, i koja odgovara pojedinim notama u muzici, *slovka*. Premda se u našemu jeziku razlikuju slovke duge od kratkijeh, može biti ništa manje nego je to bivalo u grčkom i latinskom: ipak se naš narod na tu dužinu u poeziji nipošto ne obzire, te često hoće da mu i kratka slovka traje koliko dvije, bile duge ili kratke.“ —

Str. 24 pod 4: „Od jedne, dvije ili tri slovke postaje *stopa*, i odgovara u muzici tiparu (njem. takt). Kod stopa su glavni zakoni: 1. da sve stope, bile od jedne, od dvije, od tri slovke jednako traju u izgovaranju ili u pjevanju; 2. da je akcenat na prvoj slovci od svake stope.“ —

Str. 24 pod br. 5: „Osim slovaka ima kod stope još neki faktor, odmor (pausa); kod ovoga glas počiva onoliko dugo, koliko bi ciela stopa trajala.“ — Odmor (pausu) bilježi pisac znakom *l*.

Str. 25 pod br. 7: „Najčešće se nalazi u nar. metrici dvoslovčana stopa ili dvoslovka; te se može držati kao normalna stopa. — — Kod ove stope slovke se najmanje odaleču od dužine što imaju u običnom prostom govoru; druga se izgovara isto dugo koliko prva, i razlika je jedina, što ova ima akcenat. — 8. U jednoslovčanoj stopi ili jednoslovci jedina slovka traje onoliko ko-

Digitized by Google

liko obadvije u dvoslovci; ovaka se stopa nalazi gotovo samo na posljednjem ili predposljednjem mjestu kod poetičkih redaka.“ —

„9. Treba opaziti, da posljednju jednoslovku nije potrebito izgovarati za svu dužinu od stope; jer na svršetku stiha može pristupiti i *odmor od po stope*. I kod predposljednje stope, kad je jednoslovčana, ne treba izgovarati slovku dugu, ako je po naravi kratka, nego pošto je slovka trajala za prvu polovinu glas počiva, te imamo i tu odmor od po stope.“ —

„10. Kod troslovke sve tri slovke zajedno traju koliko dvije u dvoslovci, te za to treba svaku od njih primjerno skratiti; akcenat stoji na prvoj slovci. Pogrešno bi bilo shvatiti ovu stopu kao da odgovara grčkom daktilu; sličniji je pojav ovomu u muzici triola, jer se sve tri slovke jednakom dužinom jedna prema drugoj izgovaraju.“ —

Ta stvar će se najbolje izvidjeti i razjasniti moći iz napjevâ nar. pjesama.

Str. 26 br. 11: „Od stopa združenijeh postaje *ritmički redak* ili *niz*; od jednoga ili više ovakijeh redaka postaju stihovi. Svaki ritmički redak sastoji se samo iz dvije ili iz četiri stope. Ovaj zakon, kojega, koliko nam je poznato, niko doslije nije opazio, jest najglavniji u našoj narodnoj metrici, te s njega vlada svagda u stihu neki dualizam.“ —

O tom zakonu ćemo još na drugom mjestu govoriti i razjasniti ga.

Pod br. 12 kaže se: „U ovim ritm. nizovima podnosi se jedna stopa prema drugoj, kako megju sobom slovke u pojedinim stopama, te za to je prva jača od druge a treća od četvrte, i akcenat prve i treće jači nego druge i četvrte.“ —

Str. 27 br. 13: „Evo ritmičkijeh redaka:

I. - - | - - *Oj šu|mica* || trnjana. Ravni dvostopak od dvije dvoslovke. —

II. - - | — Osječeni dvostopak od dvoslovke i jednoslovke. Najčešće na svršetku stiha: Oj ti kolo || *veli|ko*. —

III. . . . | - - Prekomjerni dvostopak od troslovke i dvoslovke. Često na početku: *Je li ti | slika* || prilika.

IV. - - | - - | — | — Obični četvorostopak od dvije dvoslovke i dvije jednoslovke. Nahodi se na svršetku: Dvoje milih || *u mi|losti | ra|slo*.

Digitized by Google

V. - - | - - | — | / Krnji četverostopak od dvije dvoslovke, jedne jednoslovke i odmora mješte četvrte stope. Nalazi se na svršetku:

U gjevojke crne oči || *kako* | *magi*|*nja* /.“ —

O ritm. redovih bit će još na drugom mjestu govora; ovdje samo to dodajemo, da su ti ritm. redovi (osim III.) isto takvi kao članci, koji su napried iz moje (prve) razprave navedeni. Ali je tu napredak učinjen u tom, što je jasno pokazano, kako se okrnjene slovke nadoknadjuju.

Fr. Petračić u „čitanki za v. gimnazije, kn. I. (u Zagr. 1877) na str. 2, § 6 veli: „U narodnoj pjesmi vlada u glavnom akcentujući ritam, dakako da imade i takovih stihova, koji se ne mogu po akcentu izgovarati, ali ti su pogriešni. U umjetnoj poeziji bivalo je svakojako, ponajviše su se slovke samo brojile i na odmor se bolje prigledalo. U najnovije vrieme ističe se akcenat, da se po njem imadu stihovi slagati.“ —

Str. 3, §. 7: „U domaćih stihovih gleda se poglavito na ritmičnu izmjenu naglašenih i nenaglašenih slovaka. — U stranih gleda se na dielove, od kojih sastoje, koji se zovu stopice.“ — Iz tih rieči nije nam jasno, kakva je razlika medju timi stopicami i onom ritm. izmjenom naglašenih i nenaglašenih slovaka.

Najnoviji je o tom predmetu (koliko ja znam) članak *A. Vebera* „Nješto o pjesničtvu hrvatskom“ u „Radu jugoslavenske akademije“ knj. XL 1877. Na strani 24 veli Veber: „Pravo kaže Zima (u programu vel. gimn. Karlovačke 1874), da je naš prostonarodni pjesnik (s početka) pazio samo na odmor i na stanovit broj slovaka, neglededi jesu li duge ili kratke, naglašene ili nenaglašene.“

Na to imam primietiti, da ja u svojoj razpravi nisam razlikovao, kako „je naš prostonarodni pjesnik (s početka) pazio samo na odmor i na stanovit broj slovaka“ i kako kašnje. Da sam to htio činiti, mogao bih kao primjer najstarijega narodnoga stiha našega navesti i motriti osobito one pjesme, koje je Miklošić (Volksepik der Kroaten) izdao; sve pjesme u Vukovoj sbirci jesu novijega oblika. Za te najstarije pjesme hrvatske dakle rekao bih ja, da obzirom na akcenat nisu nepravilnije od novijih nar. pjesama, ali ono što je u novijih sasvim pravilno, t. j. broj slovaka i odmor, to je u onih starih još dosta nestalno i nepravilno.

Dalje veli Veber na istoj strani: „Ali neima pravo Zima, tvrdeći, da naški stih, kako se je i kod prostoga naroda i kod umjetnih pjesnikah razvio, riečju, da srpski stih počiva samo na gori na-

Digitized by Google

vedenom načelu.“ — Na to velim, da ja nikad nisam tvrdio, da „naški stih, kako se je kod umjetnih pjesnika razvio, počiva samo na gori navedenom načelu“. Već sâm naslov moje razprave kaže, da sam ja imao pred očima samo narodne stihove a ne umjetne, i ondje, gdje nisam rieč „narodan“ dodavao. Za to odbijam i onu oštru primjetbu gosp. Vebera, gdje veli (str. 30): „Ta eno još i danas poslie tolikih amo spadajućih razpravah i poslie tolikih protivnih pokusah, Zima, a možda s njim i drugi koji, tvrde, da to kod nas tako biva,“ t. j. „da se kod našega stiha ima paziti samo na broj slovaka i na odmor.“ — Ja sam slobodan na to reći; da niti u razpravah o našem narodnom stihu, koje su prije moje na sviet izašle, niti u kašnjih, izuzimajući Budmanijevu, nije se do drugoga resultata došlo nego do toga, da se u narodnom stihu pazi broj slovaka i odmor, a glede akcenta i kvantiteta da ima dosta nepravilnih stihova. A tomu se ne protivi ni moja razprava. Koliko je pako i kako je teorija o umjetnoj metrici napredovala, to se moje razprave ne tiče ništa, jer je u njoj govor samo o narodnoj metrici, a ta se neosniva na onoj.

Da ja neimam pravo tvrdeći „da naš narodni stih, kako se je razvio kod prostoga naroda, počiva na gore navedenom načelu“, to g. Veber dokazuje govoreći (na str. 24): „Jer ćeš, čitajući naše prosto narodne pjesme, lahko opaziti, kako je pjesnik kasnije nastojao, da mu se pjesnički udarac složi s glasbenim, to jest, da metne naglašenu slovku ondje, gdje stoji viša kajda. Bez toga načela nećeš moći pojmiti, kako je prostonarodni pjesnik stvorio množinu stihova, u kojih se po naglasku riečih pjesnički ritam slaže s glasbenim. Mislim, nemože se uzeti, da se je to slučajno dogodilo, jer ako se samo broje slovke, onda je naravnije, da se ono nedogadja, nego li da se dogadja.“ — Ja priznajem, da se u naših narodnih pjesmah često „pjesnički udarac slaže s glasbenim“, ni u mojoj razpravi nisam toga poricao; ali velim, da ne treba svagda „da se metne naglašena slovka ondje, gdje stoji viša kajda“. Da visina kajdâ niti na pjesnički niti na glasbeni udarac nikakva upliva neima, tomu ne treba dokazivanja. Ovaj pojav pako, „kako je prostonarodni pjesnik stvorio množinu stihova, u kojih se po naglasku riečih pjesnički ritam slaže s glasbenim“, taj pojav tumačim ja tim, što je priroda našega jezika takva, da u njem ima mnogo trohaja, tako da pjevač, ako navlaš ne traži drugih stopa, često mora htio nehtio u trohajih govoriti, jer mu se sami nude i nameću. Gdje to ne biva, on ih ne traži; tu onda i nejma u pjesmi

Digitized by Google

trohajâ, nego ima ono, čega osim toga u jeziku ima, t. j. daktila, spondeja a najposlije i jamba. S toga gledišta stvar motreći držim i ja, da se „nemože uzeti, da se je to slučajno dogodilo“, nego je tomu uzrok priroda našega jezika. S obzirom na pjevača dakako je to slučaj, jer on (izuzimajući zadnju slovku stiha) ne razbira mnogo o akcentu i to, mislim, za to, što ritmičan udarac i običan akcenat u samoj stvari ipak nisu istovetni. Što g. Veber veli, da „ako se samo broje slovke, onda je naravnije, da se ono nedogadja, nego li da se dogadja“; to bi upravo tako i bilo, da je naš jezik jambičan, a narodni stihovi da su, kakvi i jesu, t. j. trohajskoga ritma. Ali g. Veber veli sam (na str. 35), „da je sav naš jezik spondeičko-trohaičko-daktiličan i da je u obće antijambičan“; dakle ako se broje slovke, onda je naravnije, da se ono dogadja, nego li da se ne dogadja, t. j. da ima u pjesmah više trohaja, jer ih ima više i u jeziku, za tim da ima tu daktila a i spondeja, jer ih ima i u jeziku, a najposlije ima u stihovih medju drugimi stopami i jamba, jer ih ima i u jeziku, i jer pjevač na akcenat mnogo ne pazi. Nenaravno te za to nastojanjem pjesnikovim bi bilo, da kod postojeće antijambične prirode našega jezika biva ono, što g. Veber kod samoga brojanja slovaka očekuje, t. j. da ima više jamba i u obće najmanje trohaja.

Dalje veli Veber pobijajući moje načelo (str. 25): „Istina, da prostonarodni pjesnik nije to (t. j. po naglasku pravilne stihove) radio po teoriji svjestno, već po uhu i pjevanju, kano što to i Vuk priznaje, ali je ipak radio po nutarnjem blagoglasnom nagonu. Sliepi slučaj nemože se ni pomisliti, gdje se opaža tolik sklad.“ — Kod tih rieči odobravamo sve drugo osim onoga, što g. Veber otud proizvadja govoreći: „Neima dakle dvojbe, da je pjesnik i neosjećajući uz odmor i broj slovaka pazio i na naglasak riečih.„ — Gosp. pisac veli dalje sam, da nisu svi narodni stihovi po naglasku udešeni, a gdje jesu, moglo se je to, kako rekosmo, po prirodi jezika dogoditi; jer kad nar. pjevač na ono, što mu se ne nudi samo (kao odmor i broj slovaka) tako strogo pazi, valjda bi i na akcenat bolje pazio, da mu je do toga stalo.

Na str. 25 veli g. pisac dalje: „Gdje mu (t. j. nar. pjevaču) u brzini pjevanja nije prispio naglasak, ondje je nastojao, da mu dodje barem jača slovka, dakle da mu dodje slovka po naravi duga.“ — Da narodni pjevači neimaju obzira na prirodni kvantitet, vidi se iz toga, što im često i kratka slovka traje onoliko, koliko druge dvie, makar bile one kratke ili duge. To je već

Digitized by Google

Budmani kazao i pokazao, to isto će se vidjeti takodje iz moje sadašnje razprave.

Na istoj strani veli dalje g. Veber: „Gdje nije ni to (t. j. slovka po naravi duga) doticalo, izgovarao je njeke rieči na dva načina, koja su se u narodu čula“ (t. j. pored štokavskoga i po čakavskom). Na str. 26 stoji: „Gdje mu nije ni to dovoljno bilo, ondje je za nevolju rieči natezao prama glasbenomu ritmu, makar jih i proti naravi jezika izgovarao.“ — Dakle kod dvojakoga akcenta ipak još nepravilnih stihova. Svi dakle, i g. Veber i ja i drugi, vidimo, da ima u narodnih pjesmah stihova bez pravilnih akcenata, svi vidimo, da ima i pravilnih (do nešto više ili manje nije stalo); g. Veber veli, da pravilni potiču iz nastojanja pjesnikova, a ja držim, da kako pravilni tako i nepravilni potiču iz prirode jezika. Svi vidimo jednu stvar, jedan te isti resultat, ali postanak njegov različno tumačimo. Najposlije nije toliko stalo ni do uzroka tom pojavu, nego je sve do toga stalo, da pokažemo ritam u našem narodnom stihu. Pazio dakle nar. pjevač na akcenat ili ne pazio, ipak da svagdje ne pazi, to vidimo svi, a i to vidimo, da na odmor i broj slovaka bolje pazi, to mu je važnije, to mu je prvo. U ostalom ćemo dalje vidjeti, da akcenat, i gdje jest i gdje nije pravilan, niti mienja slovkam dužine niti ritmičnomu udarcu mjesta. Sva važnost njegova u teoriji narodne metrike sastoji se u tom, da se on često podudara s ritmičnim udarcem, a često se i ne podudara.

Saglašavamo se s g. piscem u tom, što veli o stihu najstarijih dubrovačkih pjesnika govoreći (na str. 28): „Najstariji naši pjesnici dubrovački čini se da su se držali samo odmora i broja slovakah; barem se njihovi stihovi nedadu dosljedno svesti niti na naglasak, niti na količinu, niti na oboje skupa.“ —

Samo još k tomu opažamo, da n. pr. Gundulićevi i Gjorgjićevi dvanaesterci po akcentu i kvantitetu nisu pravilniji od najstarijih dvanaesteraca; a opet nalazimo i to, da najstariji dubrovački osmerci i narodni šestnaesterci s pravilnim odmorom nisu lošiji od Gundulićevih osmeraca Mi nalazimo uzrok tomu u odmoru. Gdjegod se odmorom stih tako sieče, da neima u njem dužih komada nego od četiri slovke, ondje po samoj prirodi jezika pravilniji akcenti dolaze, nego ondje, gdje ono nebiva, pa bio stih stariji, noviji, narodan ili umjetan dubrovački. A u dvanaestercu pravilan odmor svagda samo iza šeste slovke dolazi, za to se tu akcenti sa ritmičnimi udarci rjedje slažu.

Digitized by Google

Što g. Veber u svom članku dalje o umjetnoj metrici govori, o tom mi ovdje neimamo govoriti, jer se ono netiče ništa narodne metrike. —

Eto dakle navedosmo različna mnienja o teoriji naše metrike. Imajući pred očima narodnu metriku nepobijasmo onih pravila, koja su namienjena umjetnoj poesiji osim gdje se odnose i na narodan stih. Kao resultat toga pregleda možemo navesti ovo:

a) Po mnienju većine pisaca ne osniva se naš narodni stih na kvantitetu; b) svi priznaju, da po običnom akcentu mjereći ima tu mnogo nepravilnih stihova; c) svi vide, da se na broj slovaka i na odmor (dieresu) strogo pazi; d) mnogi vele, da opredieljujući pravila narodnoga stiha treba i na pjevanje paziti.

To su dakle činjenice s kojimi imamo računati opredieljujući pravila za našu narodnu metriku.

Drugi dio.

Kratak uporedni priegled načina kako razni indoevropski narodi stihove prave.

Čini se, da je prvobitni način, kojim su izprva indoevropski narodi svoje stihove gradili, onaj, gdje se ne pazi niti na kvantitet niti na običan akcenat. Na tom stepenu stoji izprva iransko pleme, na tom stepenu stoji i staro indijsko pleme, ali već prelazeći na stepen kvantiteta, dok kašnje tu kvantitet sasvim nenadvlada. Tako i Grci već u najstarije vrieme stoje na stepenu kvantiteta i to samostalnim razvitkom do toga došavši, dočim su Rimljani taj način tek od Grkâ naučili. Izprva stoje Rimljani (kao i druga italska plemena) na stepenu akcenta, isto tako i germanska plemena. Taj način poprimiše u srednjem vieku romanska plemena, i Grci a čini se više manje i ostala srodna plemena u Europi, a na stepenu kvantiteta u srednjem vieku ostadoše Indijani i k njim pristupiše Iranci (primivši taj način od Arapâ).

Kod različnoga temelja, na kojem se stihovi grade (kao kvantitet, akcenat itd.), indoeuropskim narodom obće su: strofe, periodi, ritmični redovi ili članci, taktovi i dielovi takta. Oni se slažu dalje u tom, da se na svršetku strofe i misao svršuje, s periodom svršuje se pravilno i izreka, sa ritm. redom svršuje se obično jedan logičan odiel izreke ili barem svakako jedna rieč. Samo Grci su

Digitized by Google

te ritmične odsjeke zanemarivali; njim je već dovoljno, ako se na kraju perioda rieč svršuje. Često se stihovi tih naroda slažu i u broju taktova i u vrsti ritma; osobito je jedan od najobičnijih periodâ onaj, koji se sastoji iz dviju tetrapodija; ovamo spada i naš narodni stih. Vrstâ ritma ima različnih kao jambska, daktilska, trohajska itd.: osobito često se pojavljuje trohajska vrst, kojoj i naš nar. stih pripada.

Najveći pravilan stih u naših i u obće slovenskih nar. pjesmah broji šestnaest slovaka, on može, kako ćemo vidjeti, kraćim stihom kao temelj služiti. Naši kraći stihovi, koji nisu na dvoje prepolovljeni, samo su varijacija šestnaesterca. Našemu stihu i dužemu i kraćemu više manje sličnih stihova imaju takodje drugi indoevropski narodi.

Stari Iranci.

Metrički oblik stiha, kako se pojavljuje u Zend avesti, nije ničim drugim označen, nego opredieljenim brojem slovaka i izvjestnom dieresom. Eposki stih zendske poesije sastoji se iz šestnaest slovaka sa dieresom iza osme slovke. Zajedno sa stihom svršuje se izreka, a obje pole stiha pokazuju se obično kao dvie polovine jedne izreke podieljene po smislu. Po dva stiha čine po sadržaju jednu cielost, jednu strofu. Prem da se tu slovke samo broje, ipak je morao i u tih stihovih ritam biti. Jer čemu bi bio drugčije jednaki broj slovaka, pravilne dierese, i broj stihova u strofi? Bez opredieljenih vremenih odsjekâ i bez odlikovanja ritmičnih udaraca u stihu ne može se nikakav ritam pomisliti. Oboje moralo je u zendskih stihovih od kvantiteta slovaka i od običnoga akcenta neodvisno biti. To nije baš ni čudno, kad se pomisli, da se pjesma pjeva, a u pjevanju gube se viši i niži akcenti govora, čim na njihovo mjesto veća razlikost viših i nižih glasova dolazi; a s druge strane pjevane slovke većinom se većma otežu nego u običnom izgovaranju, te se dakle tim i obična dužina slovaka napušta.

Svaki ritm. članak toga stiha ima osam slovaka; te slovke svakako sačinjavaju izmjenom težke i lahke dielove takta, i to tako, da težak dio takta prednjači ili sliedi, t. j. da ritam pada ili raste. Svaki ritm. članak mora biti jedna tetrapodija (čineći po četiri prosta takta), cio stih sastojeći se iz dviju tatrapodija čini (grčkim izrazom) po jedan tetrametar. Po svoj prilici imaju se tu oba diela svakoga takta smatrati kao jednaka t. j. iste dužine.

Digitized by Google

Stari Indjani.

Skoro sva mjerila zendska nalaze se s istim brojem slovaka, sa istom dieresom, sa istimi strofami i u starih indijskih pjesmah (nazvanih veda). Ali je tu već učinjen korak od brojanja slovaka k mjerilu osnivanomu na kvantitetu. Najme kraj svakoga stiha, od česti i kraj prednjega članka u stihu je tu prosodički stalno opredieljen po kvantitetu. Dakle obrazac eposkoga stiha zendskoga prema staro indijskomu ovako stoji:

zendski: ⏑ ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ – | ⏑ ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ –

st.-indijski: ⏑ ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ ⏓ | ⏑ ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ ⏓

I tu ima dieresa iza osme slovke, sa stihom se i tu ako je moguće svršuje izreka, a jedna misao u dva stiha izražena čini strofu (distih). To eposko mjerilo održalo se je čak u srednji viek indijski.

Pita se, za što se izprva po kvantitetu samo krajevi ritm. članaka mjere a ne odmah cieli stihovi. — Kad se stih pjeva, onda se krajevi kako stihova tako i pojedinih članaka najvećma odlikuju. Mora se predpostaviti, da su se i najstariji indijski stihovi izprva pjevali, bila ona melodija ma kako jednoglasna. To je takodje uzrok, za što Romani i Bizantinci, kad su počeli po običnom akcentu stihove praviti, zahtievahu, da se samo na krajevih ritm. članaka (a ne kroz cio stih) običan akcenat sa ritmičkim udarcem podudara; to je uzrok i sliku, koji se je u srednjem vieku u svih poesijah pojavio.

Eposko mjerilo indijsko nije se ni u kašnja vremena u glavnom mienjalo, naprotiv tomu u lirskih mjerilih malo po malo sasvim je kvantitet preobladao.

Stari Grci.

Kod Grka pojavljuje se već u najstarijih spomenicih jezika stih na kvantitetu osnivan. Premda tu u najstarijoj poesiji vidimo samo jedno mjerilo (daktilski eksametar), ipak neima sumnje, da su se već u Omerovo vrieme u pučkih pjesmah liričnoga sadržaja i druga mjerila upotrebljavala, koja su kašnje od Arhiloha u umjetnu pjesmu uvedena i onda sve dalje razvijana.

U staroj grčkoj poesiji ne uzima se na običan akcenat nikakav obzir. Valja reći, da su običan akcenat i ritmičan udarac u samoj stvari sasvim različni, koliko god se običan akcenat čini sposoban, da funkciju ritm. udarca na se prima. Vidi se i kod musike i kod pjevanja, da ritmičan udarac nije ništa drugo nego jača sila u pro-

Digitized by Google

izvadjanju glasa. A običan akcenat ne sastoji se u jačoj sili glasa nego u većoj visini njegovoj. Koliko puta se sbiva, da slovka, na koju ritmičan udarac pada u pjevanju, niži stupanj glasa ima, dočim se u lakom dielu takta slovka, na kojoj neima ritm. udarca, na viši stupanj glasa podiže. — Ritam nipošto ne zahtieva, da se s ritm. udarcem visoki glas druži. Ako dakle pomislimo, da su se grčke pjesme iz prva samo pjevale, i da su se zakoni ritmični i melodični razvili pjevanjem, gdje obični akcenti pred raznimi glasovi melodije izčezavati moraju, to nam neće nikako čudno biti, što grčka metrika za obične akcente nimalo ne mari, te ritmičnomu udarcu sasvim neodvisno od običnoga akcenta mjesto odredjuje. Ni u onih stihovih, koji su (kao na pr. eksametar) za deklamovanje opredieljeni, ne slaže se ritm. udarac sa običnim akcentom. I tu se sigurno stihovi nisu drugčije recitirali nego tako, da udarac pada, gdje mu je mjesto, bez obzira na običan akcenat; a običan akcenat čuo se je na svojih mjestih pored ritm. udarca, ma koliko to nam neobično bilo. Visina samoglasa i jačina njegova nisu te nisu jedno isto.

Daktilski eksametar, najstariji poznati stih grčki može najviše sedamnaest slovaka imati; iza prve slovke u trećoj stopi pravilno sliedi cesura. Budući pak daktilski pentametar nije ništa drugo nego u sriedi i na kraju okrnjeni eksametar, za to se mora i onakav cio eksametar predpostaviti, koji ima cesuru upravo u sriedi a slovaka svega šestnaest. S te strane dakle je taj stih sličan indoiranskomu epskomu stihu; ali je medju drugim razlika u broju taktova i u ritmu. Može biti, da je u prastaro vrieme i u tom veća sličnost bila. Sličniji je osobito zendskomu stihu eposkomu grčki trohajski tetrametar. Oba su podieljena dieresom iza osme slovke na dva članka, u oba ima isti broj taktova. Trohajski tetrametar nalazimo kadkad i u novogrčkom, latinskom jeziku itd.

Da tu navedemo još neke stvari iz grčke metrike, iz kojih će se gdjekoja svojstva našega nar. stiha manje neobična učiniti i može biti lakše razjasniti.

Kod više naroda pojavljuju se u najstarije vrieme pjesme u strofah. Kako to drugdje biva, može se predpostaviti, da je i kod Grka strofično pjevanje već u najstarije vrieme, t. j. već prije Omerovoga eposa razvijeno bilo. Premda je melodična poesija grčka u svom napredovanju strofe često napuštala, ipak je najviše grčkih lirskih pjesama na strofe podieljeno. I eposka pjesma izprva biva strofična; a kad se ona prestaje melodički pjevati, prestaju i strofe.

Digitized by Google

Strofa je sastavljena iz jednakih ili nejednakih stihova ili bolje reći periodâ.

Najobičniji oblik perioda sastoji se kako drugdje tako i kod Grkâ iz dva ritmična članka. U modernoj musici svaki članak ima obično četiri takta. Ali i onda, kad su u pjesmi samo tri takta riečmi izražena, ima u melodiji članak četiri takta, jer mu se dodaje pausa, koja izpunjava jedan takt. Cio period dakle ima osam taktova. I grčka umjetnost musična slaže se u tom s modernom, što su joj periodi (stihovi) od osam taktova najobičniji (zovu se tetrametri).

Osim toga ima kod Grkâ periodâ sastojećih se iz dva članka, od kojih imade svaki po tri takta. Ovamo ide daktilski eksametar. Moderni ritmični oblici su u tom siromašniji, jer tu su članci od tri takta vecma riedki. Veoma riedki su tu takodje članci od pet i šest taktova. U grčkom jeziku su članci od šest taktova veoma obični (ovamo ide jambski trimetar); u daljem razvitku lirike nalaze se često i pentapodije (članci od pet taktova). Članci od šest i pet taktova čine svaki po jedan period.

Biva i to, da tetrapodija a i tripodija za sebe samostalan period sačinjava. Najčešće to biva na kraju strofe.

Najposlie ima i takvih perioda, koji se sastoje iz više nego dva članka, t. j. dva ili više prednjih članaka stoje prema jednomu stražnjemu članku, kojim se cio period završuje.

Svaki članak dieli se na taktove. U grčkoj poesiji diele se članci sastojeći se iz daktila, peona i drugih dužih stopa na monopodije (proste taktove), a članci sastojeći se iz jambâ, trohajâ i anapestâ diele se na dipodije (dvostruke taktove). Takva monopodija i dipodija zove se takodjer metar (μέτρον). Čini se shodnije i u našem nar. stihu članke na dipodije dieliti nego na pojedine stope.

U pogledu nazivlja razlikuje se u grčkom jeziku ovako: Period (περίοδος) zove se takodje μέτρον: ako ima jedan članak (κῶλον), zove se μέτρον μονόκωλον, takodje περίοδος ἀσύνθετος (prost period); ako ima više nego jedan članak, zove se περίοδος σύνθετος (složen period); kad ima dva članka, zove se μέτρον δίκωλον; period od više nego dva članka zove se ὑπέρμετρον τρίκωλον, τετράκωλον itd. Period od jednoga članka, u kojem ima barem šest stopâ, i od dva članka zove se takodje στίχος (stih); kod nas može svaki članak i od četiri i od tri slovke kao stih važiti.

Često je u grčkom jeziku kraj stiha nepodpun, tako da se ne samo zadnji nego kadkad i predzadnji takt samo iz jedne slovke

Digitized by Google

sastoji. I kod nas često biva, da pojedine slovke prema kraju članka važe kao ciele stope ili taktovi. Ako na kraju stiha jedan dio takta fali, zove se stih μέτρον καταληκτικόν, kad fali cio takt, zove se μέτρον βραχυκατάληκτον. I u sriedi, t. j. na kraju prvoga članka može stih biti okrnjen, onda se zove μέτρον προκατάληκτον. Ako li je stih i na kraju i u sriedi okrnjen, zove se μέτρον δικατάληκτον. Svaki u sriedi okrnjeni stih zove se takodje μέτρον ἀσυνάρτητον, metrum inconnexum, naprotiv onomu koji je u sriedi podpun, metrum connexum (μ. συνάρτητον).

U običnom izgovaranju na nekih mjestih kao na pr. kod interpunkcije činimo pausu, to isto činimo u deklamovanju pjesme; grčki rapsodi su po svoj prilici isto tako postupali. Tim se strog ritam znatno kvari. Istina, da se u takvom izgovaranju ritmičan udarac sačuvati može, ali se ne čuvaju svagdje ritmična vremena, jer se pausami preko mjere otežu.

Na protiv tomu ima i ritam svoje osobite pause, koje se obično ne tiču sadržaja misli. To biva kako u musici tako u metrici. Te pause zovu se χρόνοι κενοί, tempora inania. One dolaze na krajevih ritm. članaka. Grčki znak pause je ∧ kao kratica rieči λεῖμμα (pausa). Dužina pause može različna biti.

Rimljani oponašajući Grke.

Latinski stihovi osnivali su se iz prva na običnom akcentu. Livij Andronik ostaviv stari saturnijski stih počeo je na temelju kvantiteta grčka mjerila uvadjati. Ti se stihovi od grčkih razlikuju u tom, što u latinskih ritmičan udarac češće pada na slovke običnim akcentom naglašene. Je li to uplivom prijašnjega običaja, gdje se stihovi na akcentu osnivahu, ili svojstvom latinske akcentuacije, gdje svaka rieč, koja se svršuje na trohaj ili spondej, na predzadnjoj slovci akcenat ima? Očito je, da se u nekih mjerilih na izviestnih mjestih skoro svagda ritmičan udar sa običnim akcentom druži, kao na pr. u sriedi jambskoga senara i trohajskoga septenara, na kraju eksametra itd. U obće može se reći, da se u latinskoj poesiji ritmičan udarac i običan akcenat sudaraju, kad iza trohaja, spondeja, većinom i iza daktila sliedi cesura ili kraj stiha; a kad na takvih mjestih ima jamb ili anapest, onda se ritm. udarac i akcenat ne sudaraju, kao na pr. na kraju obaju članaka pentametra, jambskoga trimetra itd. Dakle su latinski stihovi u glavnom osnivani na kvantitetu ali od česti takodje na akcentu. Kako

Digitized by Google

Grci tako bez sumnje i Rimljani čitajući stihove nisu manje pazili na običan akcenat nego u prosi, a zato se ipak ritam stiha nije gubio.

Stari Germani i Italci.

Kod germanskih plemena osniva se stih na akcentu. Prvi uslov ritma jesu taktovi. I u stihovih starih germanskih pjesama moraju biti taktovi i to taktovi, koji su jednakoga trajanja. U zendskom i staro-indijskom epskom stihu sastoje se pojedini taktovi iz jednakih brojeva slovaka, u jednoj je slovci glas jači, u drugoj slabiji. Taj princip ritma, koji se sastoji u brojanju slovaka, badava ćeš u starogermanskom stihu tražiti. Tu ima u pojedinih stihovih čas po 4, čas 5, 6, 7, 8 slovaka, i takt od tri slovke nalazi se. Ni po kvantitetu nedaju se ti stihovi nikako mjeriti. A ipak mora svaki stih istoga mjerila svagda jednaki broj taktova imati. Već je u napried vjerojatno, da su se za jedan ritmični članak po četiri ritmična udarca t. j. četiri takta uzimala, a za cio stih po osam; to se može tim prije predpostaviti, što je i kod drugih indoeuropskih naroda period od dvie tetrapodije jedan od najobičnijih metričnih oblika. Takt ima dva diela, težak i lak, na prvom biva udarac, na drugom ga neima. A biva i to, da se takt samo jednom slovkom, jednim glasom izražava; u takvoj su slovci ujedno oba diela takta sdružena. Takva slovka ima na sebi udarac, ali ona ujedno izpunjava vrieme izostavše druge slovke, koja neima udarca. Tim oblikom sinkope veoma su se često Germani služili (jer takav način mjerila može se zvati sinkopiran). Tu dakle pojedina slovka izražava čas jedan dio takta (težak ili lak), čas cio takt. Slovka je čas duga čas kratka, ali na to se tu kao n. pr. kod Grkâ ne uzima obzir, nego se pazi na to, da naglašena slovka svagda dobiva ritmičan udarac. Ali ritmičan udarac može i nenaglašene slovke sgadjati. Obrazac starogermanskoga stiha je dakle ovaki:

⏓́ (⏓) ⏓́ (⏓) ⏓́ (⏓) ⏓́ (⏓) | ⏓́ (⏓) ⏓́ (⏓) ⏓́ (⏓) ⏓́ (⏓)

Slovke, koje su u zaporci mogu na ma kojem mjestu faliti, anakrusa i druga nenaglašenica, koja je riedka, tu nije naznačena.

Kao važna karakteristika starije poesije germanskih plemena (kao normanskoga ili skandinavskoga, anglosaskoga, donjosaskoga, visokonjemačkoga) navadja se još aliteracija.

Westphal (allg. griech. Metr. p. 245) drži, da je prva domovina toga stiha u Asiji, te ga stavlja uzpored sa starim zendskim

Digitized by Google

stihom. Istim načinom na temelju akcenta on mjeri stihove u nekih staroitalskih molitvah (umbrijskih i latinskih). I tu se pojavljuje aliteracija. Medju periodi od dva članka nalaze se tamo amo takodje periodi od jednoga članka. Westphal napominje tom prilikom, da taj pojav ima već u najstarijih indijskih i zendskih stihovih. Mi ćemo ga naći takodje u naših narodnih pjesmah.

Dalje s timi stihovi Westphal upored stavlja stari latinski saturnijski stih, pokazujuć, kako se je odanle razvio. U jednom i drugom ima po dva članka, svaki sa četiri udarca ili takta, ni u jednom ni u drugom ne pazi se u nenaglašenicah na kvantitet, nenaglašenice mogu često osobito u zadnja dva takta svakoga članka izostajati. Razlika je u tom, što se saturnijski stih počinje anakrusom i što tu u težkih dielovih takta vlada kvantitet, a akcenat sa udarcem samo se pri kraju svakoga članka podudara. Običan obrazac saturnijskoga stiha je ovo:

$$\breve{} \; - \; \breve{} \; - \; \breve{} \; - \; - \; | \; - \; \breve{} \; - \; \breve{} \; - \; - \;$$

Izuzimajući anakrusu i kvantitet taj stih podpuno odgovara našemu dvanaestercu.

Kašnji Niemci.

U germanskom stihu s vremenom mjesto aliteracije dolazi slik u običaj na kraju stihova ili članaka, mjesto sinkope u taktu često dolaze taktovi, u kojih je težak i lak dio svaki svojom slovkom izražen. To biva već kod Otfrida (u Evangelienharmonie), koji je još starim visokonjemačkim jezikom pisao. Tu dolazi često i anakrusa, ali još ne čineći (kao što kašnje) zasebnoga različnoga mjerila. U ostalom se stih kao i prije na akcentu osniva, i svaki članak ima po četiri takta.

Za Otfridom sliedi doba srednje visokonjemačke poesije. Mjerilo pučkoga eposa te dobe jest nibelungski stih. Taj stih razlikuje se od prijašnjega (Otfridova) u tom, što su u strofah od četiri stiha prva tri stiha dikatalektična, t. j. u svakom članku (tetrapodiji) okrnjen je četvrti takt, te se ima pausom popunjivati, a četvrti stih svake strofe je podpun, t. j. u oba njegova članka ima po četiri takta, članci su dakle tu podpune tetrapodije. U ostalom i tu je često cio takt samo jednom slovkom izražen (sinkopa).

U dvorskom eposu srednjega vieka redjaju se pravilno težki i laki dielovi takta; samo izmedju zadnje i predzadnje visine svakoga članka može nizina faliti (kataleksa), u tom mjerilu gotovo

Digitized by Google

se strogo pazi broj slovaka (7 do 8 u članku). Tu ne čine više po dva članka jedan period ili dugi stih, niti tu ima strofâ: svaki članak piše se u jedan red (stih), po dva članka spaja slik, ali ih ne veže jedna misao u jednu izreku (što je važan momenat jedinstva u stihu ili periodu).

Promjenom njemačkoga jezika iz srednjega u novi visokonjemački (u zadnjem periodu srednjega vieka) načelo metrike nije se mienjalo. Stih se jednako osniva na akcentu, po dvie nizine mjesto jedne (koje se u nibelungskom često nalaze) u obće su kod pjesnikâ riedke, ali u pučkoj pjesmi nije ih nikad nestalo. Najobičnije redja se po jedna nizina s jednom visinom i to padajućim (tetičnim) ili rastućim (anakrusnim) ritmom; ali to nisu nikako trohaji i jambi u grčkom smislu nego ravni taktovi, t. j. visina i nizina je jednakoga trajanja ili dužine. Kad se troslovčani taktovi sa dvoslovčanimi miešaju, onda se u recitiranju troslovčani na trajanje dvoslovčanih svode, u ostalom njemački daktili i anapesti važe koliko grčki trohaji i jambi. U njemačkoj poesiji valja zakon, da naglašena slovka važi kao ritmički udarena, ali se dopušta, da medju pravilno naglašenimi po koja nenaglašena zauzima mjesto naglašene. I tu ima dakako i kratkih i dugih slovaka, ali se u ritmu ne uzima na to obzir.

Voss i za njim drugi, osobito Platen, težili su za tim, da u nizinu ne dodje nenaglašena duga slovka, nego samo nenaglašena kratka. To ritmičnomu čuvstvu u cielom godi, ali čuvstvo tu stoji pod uplivom grčke metrike; narodna germanska metrika o tom pravilu ne zna ništa. Tomu može biti mjesta samo u prevodih grčkih djela, prem da se samo neke vrste grčkih stihova u njemački jezik prenositi dadu, najbolje jambi, trohaji i daktili.

Ovdje je na svom mjestu, da se u kratko još navedu neka pravila iz njemačke metrike (Westphal, Theorie der neuhochdeutschen Metrik, 1877), i to osobito ona pravila, koja se podudaraju i s našom narodnom metrikom i u koliko se podudaraju. Tim će se svakako ova nova pravila manje čudnovata činiti u našoj narodnoj metrici.

Najprostiji oblik ritmičkoga jezika njemačkoga jest onaj, koji se sastoji u neprekidnoj izmjeni po jedne jače i slabije naglašene slovke. Po dvie takve slovke mogu se prostim taktom nazivati, kao što se u musici najmanji ritmični odieli zovu prosti taktovi.

Osnovni zakon musikalnoga ritma jest, da su pojedini taktovi u istom komadu jednakoga trajanja. To isto važi u obće i o ritmu

Digitized by Google

poetičnoga jezika. I tu pojedini taktovi moraju jednake dužine biti izuzimajući tu okolnost, što se u deklamovanju sbog smisla i živoga predavanja neka mjesta i rieči brže ili polakše izgovaraju, i što iza interpunkcijâ pause dolaze. To jednakomu trajanju taktova doduše znatan uštrb čini, ali za to ipak ritma ne uništava. U tom pogledu veli Westphal (u predgovoru k teoriji njemačke metrike, str. XXII.): „Wer da meint, dass man bei einer so einfachen Poesie wie der altgermanischen keine Taktgleichheit des Rhythmus voraussetzen dürfe, der macht sich vom Takte wunderbare Vorstellungen, denn Taktgleichheit ist gerade die allereinfachste und naheliegendste Form, die überhaupt existirt; Ungleichheit der aufeinander folgenden Takte gehört in der alten wie in der modernen Rhythmik einer sehr entwickelten Kunststufe der Rhythmopöie an“ itd.

Navedeni slučaj bržega ili sporijega izgovaranja izuzimajući, u stihu slovka jače naglašena isto toliko traje, koliko slabije naglašena, makar da po gramatičnoj prirodi prva nešto više vremena za izgovaranje potrebuje nego druga. Za to su u tako zvanih jambih i trohajih u njemačkoj poesiji visine i nizine jednakoga trajanja, u grčkih pako trohajih i jambih visine traju još jedan put toliko koliko nizine.

Više pojedinih taktova čine ritmičan red ili članak. U jedan članak ide onaj skup taktova, koji pod jednim glavnim akcentom stoji, a taj glavni akcenat biva u obće na onoj rieči, na kojoj je najveća logična sila. Svaki članak mora se barem u nar. njem. stihovih cielom riečju svršiti, t. j. jedan od drugoga mora dieresom odieljen biti.

Članak može se sastojati iz 2, 3, 4, 5, 6 jambskih ili trohajskih taktova. (Ne tako u našem nar. stihu.)

Kako u grčkoj poesiji tako i u njemačkoj ima podpunih (akatalektičnih) i okrnjenih (katalektičnih) članaka i stihova. Članak može biti okrnjen o jedan dio takta (katalektičan) ili o cio takt (brahikatalektičan) ili o takt i po (ujedno katalektičan i brahikatalektičan), na primjer:

Trohajske tetrapodije.

akatalektična: Īst dĕr | hōldĕ | Lēnz ĕr|schīenĕn?
katalektična: Hāt die | Erdĕ | sĭch vĕr|jüngt?
akatalektična: Aūf dĕr | Bühnĕ | lĭeb ĭch | drōbĕn
brahikatalektična: kēinĕ | Rēdŭm|schwēifĕ.

*

Digitized by Google

atakalektična:	Rittĕr- ǀ trēuĕ ǀ Schwēstĕr ǀ liebĕ
ujedno katalekt. i brahikatalektič.:	widmĕt ǀ ēuch dīes ǀ Hērz.

Kako u grčkoj poesiji ima pausâ, koje okrnjene slovke u katalektičnih članch i stihovih izpunjavaju, tako ih ima i u njemačkoj (a naći ćemo ih i u našoj).

Čitalac može po prirodi sadržaja, kako mu se kad svidi, dužinu pause na kraju članka i otezanjem prednje slovke zamieniti. Na pr. kad je u okrnjenom članku jambskom lli trohajskom zadnja slovka u nizini a predzadnja u visini, onda se predzadnja visina za dužinu cieloga takta oteže, a zadnjom slovkom se onda ne izražava lak nego težak dio takta. Na pr.:

Bist untreu Wilhelm oder todt,
wīe ǀ lāngĕ ǀ willst dū ǀ sāumēn?

Već je na drugom mjestu kazano, da po dva članka čine jedan period. Takav period često se piše kao jedan stih. Grci su svagda tako pisali i takav red nazivali στίχος (stih), što neznači ništo drugo nego red (lat. versus). U novije vrieme se takodje često pišu oba članka u jedan red, ili se cio period razvrgne na dvoje, pak se svaki članak piše u jedan red, te se jedno i drugo naziva stih. Westphal o tom veli (str. 63): „Es ist in der That für das rhythmische Wesen der Periode gleichgiltig, ob man ihre Glieder in eine oder in zwei Zeilen, oder wie man sich gewöhnlich ausdrückt, als einen oder als zwei Verse schreibt. Und selbst dann würde das Wesen der Periode kein anderes werden, wenn solche Perioden, bei denen auch die Vordersätze durch den Reim verbunden sind, ohne Absetzung in Reihen geschrieben würden und die Reime der Vordersätze als Binnenreime erschienen."

Dalje veli, da ono, što stih (vers) zovemo, nikako nije stalan metričan ili ritmičan pojam, njim se nikakav odredjen odiel ritma ne naznačuje. Ako hoćemo da s metrikom u tom budemo na čistu, onda nam nevaljaju više ove tri kategorije: stope, stihovi, strofe, nego ove četiri: taktovi (tu može, veli, i neopravdan izraz stopa — Versfuss — posluziti), ritmički redovi ili članci, periodi, strofe.

Dalje navadja Westphal u spomenutoj knjizi različne trohajske periode, koji su (kao što će se dalje pokazati) nalik na nekoje naše stihove:

Digitized by Google

a) Akatalektičan period (odgovara našem šestnaestercu):

Grössĕr Brāmă! nūn ĕrkēnn ĭch, | dāss dŭ Schöpfĕr bist dĕr Weltĕn.
Dich als meinen Herrscher nenn ich, | denn du lässest alle gelten.

b) Katalektičan period (odgovara našemu petnaestercu obr. a.):

Willst dŭ ĭmmĕr wēitĕr schwēifĕn? | Sĭeh, dăs Gūtĕ lĭegt sŏ nāh.
Lerne nur das Glück ergreifen, denn das Glück ist immer da.

c) Prokatalektičan period (odgovara našemu petnaestercu obr. b.):

Jēsŭs, mēinĕ Zūvĕrsĭcht | ūnd mĕin Hēilănd, ĭst ĭm Lēbĕn.
Dieses weiss ich; sollte nicht | sich mein Herz zufrieden geben?

d) Dikatalektičan period (odgovara našemu četrnaestercu obr. a.):

Wās dĭe lāngĕ Tōdĕsnācht | mĭr ăuch für Gĕdānkĕn mācht.

e) Brahikatalektičan period (odgovara našemu četrnaestercu obr. b.):

Aūf dĕr Bühnĕ lieb ĭch drōbĕn | keinĕ Rĕdūmschweifĕ;
Soll ich denn am Ende loben, | was ich nicht begreife?

f) Brahikatalektičan period sa stražnjim člankom od pet slovaka odgovara našemu trinaestercu obr. a):

Sēht, dă sĭtzt ĕr āuf dĕr Māttĕ, | āufrĕcht sĭtzt ĕr dā,
Mit dem Anstand, den er hatte, als er's Licht noch sah.

g) Brahikatalektičan period s katalektičnim prednjim člankom (odgovara našemu trinaestercu obr. b.):

Nach Mittage sassen wir | junges Volk im Kühlen.

h) Brahikatalektično-katalektičan period s katalektičnim prednjim člankom (odgovara našemu dvanaestercu obr. c.):

Füllest wieder Busch und Thal | still mit Nebelglanz,
Lösest endlich auch einmal | meine Seele ganz.

Na str. 95 veli Westphal: „Wir würden den Rhythmus durchaus unrichtig bestimmen, wenn wir sagen wollten, es bestänđen jene Perioden (t. j. *e, f, g, h)* aus einer tetrapodischen und tripodischen Reihe. Wie die meisten übrigen, so hat sich auch diese Form der deutschen Lyrik auf dem Boden des gesungenen Liedes entwickelt. Der Musik aber ist es unmöglich, fortlaufend eine Reihe von vier und von drei Takten als Vorder- und Nachsatz einer Periode mit einander zu verbinden; sie muss nothwendig am Ende des scheinbar tripodischen Nachsatzes eine Pause von einem ganzen Takte eintreten lassen oder sie muss die beiden letzten Silben des Textes in der Melodisirung zu zwei Takten ausdehnen."

Digitized by Google

Na str. 97 veli: „Das deutsche Lied ist nun einmal auf rhythmische Gleichheit des Vorder- und Nachsatzes angelegt, und auch die aus einer Tetrapodie und Tripodie bestehenden Perioden unserer Dichter werden selbst dann, wenn sie nicht componirt sind, dem Rhythmus nach nicht anders aufzufassen sein. Ausdrucksvolles Recitiren wird hier für ein Ohr, welches auf rhythmische Verhältnisse zu achten gewöhnt ist, am Ende der Periode immer eine Pause zu machen scheinen.“ —

„Man dürfte sogar versucht sein, den Begriff der Brachykatalexis auch auf solche Perioden auszudehnen, in welchen sich mit einem tetrapodischen Vordersatze ein Nachsatz von nur zwei Trochäen verbindet.“ To biva u jednoj pjesmi od E. M. Arndt-a, u kojoj je i komponist zadnju dipodiju svakoga perioda na brahikatalektičnu tetrapodiju raztegao s pausom u četvrtom taktu. Početak te pjesme s notami ovo je:

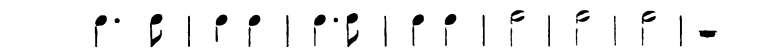

Bringt mir Blut der ed-len Re-ben, bringt mir Wein!

Westphal tu dodaje, da se i iz samoga recitiranja tomu sličan ritam čuti ima. Uporedi naš jednaesterac obr. a.

Na str. 115—116 veli W.: „Am beliebtesten sind von den nicht tetrapodischen Reihen die Pentapodien, viel seltener tripodische und dipodische Compositionen; ja vielleicht werden wir gezwungen die Frage aufzuwerfen, ob wir wirklich Gedichte aus Tripodien und Dipodien besitzen, oder ob diese Reihen nicht anders aufzufassen sind.

Na str. 119 kaže: „Es läge nahe in den — — — Gedichten, wo neben den tripodischen Reihen auch tetrapodische vorkommen, die tripodischen nicht für wirkliche Tripodien, sondern für brachykatalektische Tetrapodien zu halten. Und auch selbst für die Gedichte, welche lediglich aus drei oder drittehalb Trochäen bestehen, würde eine solche Auffassung möglich sein.“ —

Str. 121: „Wenn wir diese Gedichte (d. i. tripodische) aber blos als Gedichte betrachten, die zunächst für die Lectüre oder die Recitation bestimmt sind, und von der Umgestaltung ihres Rhythmus durch die Musik absehen, so werden wir schwerlich umhin können, ihren Rhythmus für einen wirklich tripodischen zu erklären“ itd.

Kod nas barem u narodnih napjevih sumnjam, da će se naći pentapodijâ i tripodijâ. U onće važi i za našu narodnu metriku

Digitized by Google

ono, što Westphal (na str. 115) veli o grčkih trohajskih stihovih: „In der uns erhaltenen Tradition der Griechen sind die sämmtlichen trochäischen Compositionen lediglich auf die tetrapodische Reihe beschränkt.“ — To je, rekao bi, prvi stavak za našu narodnu metriku. Isto uvjerenje sam ja u mojoj prvoj razpravi o metrici srb. nar. pjesama (str. 12) izrekao govoreći, da je naš šestnaesterac temelj ostalih obrazaca našega narodnoga stiha. Dakle u cieloj našoj narodnoj poesiji samo trohajski ritam, i u tom jednom ritmu sve na jedan ritmičan red, na tetrapodiju reducirano. — Kolika monotonija! Prostiji ritam gotovo se ne da pomisliti. — Da čujemo, što Niemac Westphal (str. 113) o tom kaže: „Zu welcher überraschenden Mannigfaltigkeit hat unsere deutsche Poesie die tetrapodisch-trochäischen Compositionen entwickelt! Wer möchte angesichts des in dem Vorausgehenden aufgedeckten Reichthumes der aus der einfachen trochäischen Tetrapodie entwickelten Formen noch fernerhin dem Satze Platens beistimmen, dass unsere deutsche Metrik „roh“ sei, und dass wir an das monotone Geklapper von Jamben und Trochäen gewöhnt, beinahe den Sinn für eigentlichen Rhythmus verloren hätten? Der deutsche Dichter würde wahrlich nicht im Interesse der deutschen Poesie handeln, wenn er Platens Rath und Beispiele folgen und unser allernationalstes **Metrum**, unser Trochäenmaass, gegen die der griechischen Sprache eigenthümlichen Bildungen aufgeben wollte. Auch bei den Griechen sind ja die Trochäen eine beliebte metrische Form. — — Doch die belebende Vielgestaltigkeit durch Anwendung der Katalexis, Prokatalexis, Dikatalexis und der verschiedenen Arten der Hyperkatalexis, welche wir bei unserm Göthe finden, hat weder Aristophanes noch Aeschylus erreicht. Die specifisch Aeschyleische Weise, katalektische Tetrapodien mit katalektischen Dipodien und gedehnten Spondeen zu verbinden, tritt in ihrer Vielgestaltigkeit bei Weitem nicht so sehr hervor, wie diejenige unserer deutschen Brachykatalexis. Und das alles ist — — originell deutsch, nichts ist den Griechen abgeborgt. — — Wenn die griechischen termini technici für die deutschen Metra passen, so ist der Grund hiervon eben nur der, dass der die rhythmische Form schaffende poetische Genius beider Völker von derselben Grundlage ausging.“ —

Sve se to može još s većim pravom i o našem narodnom stihu kazati, jer naše nar. mjerilo, premda u osnovi jedno, pokazuje još kud i kamo veću raznolikost nego kod Niemaca.

Digitized by Google

Kašnji Grci.

Kašnji grčki kao i romanski stih karakteriše se već u napried tim, da se u taktu visine i nizine izmjenjuju. K tomu na jednoj i drugoj strani vlada ovaj zakon: da se samo na kraju ritmičnih članaka običan akcenat mora s ritmičnim udarcem podudarati. Do duše i sprieda se često oboje podudara, ali mora se reći, da to slučajno, nehotice biva; nenaglašene slovke samo s ritm. udarcem tu isto tako poslužuju kao naglašene. Kraj stiha odlučuje, kakav ima ritam u početku stiha biti, odlučuje, hoće li se stih izgovarati padajućim ili rastućim ritmom.

Čini se, da mjerenje stiha po akcentu svoj početak u pučkoj pjesmi ima, koja ne mari za pravila umjetne poesije. Početak te promjene dakako ne da se odkriti. Kao primjer, kako stihovi osnivani na kvantitetu prelaze u stihove osnivane na akcentu, navadja Westphal (allg. griech. Metr. pag. 265) Iponaktov holijamb. Babrij upotrebio je taj stih u basnah tako, da na predzadnju slovku običan akcenat pada. Tomu pojavu u starinskih grčkih stihovih neima primjera. To se može smatrati kao koncesija, koju pjesnik basanâ čini novoj nar. metrici na akcentu osnovanoj. S vremenom je Babrijev holijamb sav kvantitet sa sebe otresao, te je postao stih od dvanaest slovaka, u kojih se na kvantitet ni malo obzir ne uzima, samo na predzadnju slovku svagda pada običan akcenat. Obrazac toga stiha je ovaki:

starinski holiamb: ⏑ – ⏑ – ⏑ – ⏑ – ⏑ – – ⏑
Babrijev „ ⏑ – ⏑ – ⏑ – ⏑ – ⏑ – ⏑
bizantinski „ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑

S vremenom postao je tako zvani bizantinski politički stih (στίχος πολιτικός) najobičnijim kod novijih Grka. Ovo mu je obrazac:

⏑ ⏑, ⏑ ⏑, ⏑ ⏑, ⏑ ⏑ | ⏑ ⏑, ⏑ ⏑, ⏑ ⏑
ili: ⏑ ⏑, ⏑ ⏑, ⏑ ⏑, ⏑ ⏑ | ⏑ ⏑, ⏑ ⏑, ⏑ ⏑

U prednjem članku akcenat pada ili na zadnju slovku ili na treću od zadnje, a u stražnjem članku svagda na predzadnju slovku.

Kao primjer navadja Westphal ove stihove od Tsetses-a:

Ἔστι δὲ καὶ τὸ σύστημα | συναγωγή τις μέτρων
ὥσπερ ὠδὴ ἡρωϊκοῦ | τοῦ ἑξαμέτρου στίχου.

Taj isti stih nalazi se najčešće u današnjih novogrčkih narodnih pjesmah, osobito pako kao eposki stih. Na pr.:

Digitized by Google

Πῆραν τὰ κάστρα, πῆράν τα, | πῆραν καὶ τὰ νδερβένια,
Πῆραν καὶ τὴν Τριπολιτσά, | τὴν ξακουσμένη χώρα.

Passow, pag. 176.

Miklošić (u Volksepik der Kroaten pag. 6) stavlja taj stih pored našega petnaesterca, ali tu ima ta razlika, da je naš stih trohaj skoga ritma a grčki jambskoga. Nego ima i u grčkih narodnih pjesmah trohajskih stihova, koji su veoma nalik na naše.

Na pr. šestnaesterac (akatalektičan period):

Μέσα σ' ἕνα περιβόλι | δάφνη καὶ μηλιὰ μαλώνει,
Λέγει ἡ μηλιὰ τῆς δάφνης | „δάφνη πῆρες μοῦ κλονάρι".

Passow, p. 455.

Petnaesterac (katalektičan period):

Μὴ φοβᾶστ' ὡριὰ πουλάκια | νὰ σᾶς πάρω τὴν ζωή.
Τραγουδεῖτε, τραγουδεῖτε | τὸν σκοπό σας τὸν γλυκύ.

Passow, p. 423.

Četrnaesterac (dikatalektičan period):

Ἕταιρος κ' ἡ λυγερὴ | πάγν' ὅλον τὸν ποταμόν.
Εὕρανε θολὸν ποτάμ' | καὶ θολὸν κι' ἀπέρνιστον.

Passow, p. 360.

Trinaesterac (katalektičan brahikatalektičan period):

Κάτω στὴν ἁγιὰ Μαρίνα | ἢ στὴν Παναγιά
Δώδεκα χρονῶν κορίτσι | γένει καλογριά. Passow, p. 436.

Kako drugdje tako i tu često biva, da se duži stihovi (periodi) na dvoje lome i to osobito onda, kad se na kraju pojedinih članaka slik nalazi, na pr. akatalektičan period:

Κάλη μάνα πάντρεψέ με,
σπιτονοικοκύρεψέ με. Passow, p. 432.

Dikatalekt. period: Τρεῖς κοπέλαις λυγεραῖς
πᾶν τὸν δρόμο μοναχαῖς. Passow, p. 434.

Kašnji Rimljani i Romani.

Najobičniji stih u rimskoj pučkoj poesiji jest trohajski septenar. Tako i u jednoj vojničkoj pjesmi iz Aurelianova vremena (cf. Flav. Vopisc. c. 6) ima trohajski ritam, ali je tu septenar prepolovljen, a članci sliede jedan za drugim akatelektični, katalektični, brahikatalektični bez reda. Takodje se tu miešaju taktovi dvoslovčani i troslovčani i to ne po starinskom načinu, jer tim stihovom ne služi više kvantitet kao temelj nego akcenat:

Digitized by Google

Mílle mílle mílle
décollávimús,
únus hómo mílle
décollávimús.
Mílle vívat, qui mílle occídit.
Tántum víni hábet némo,
quántum fúdit sánguinís.
Mílle Sármatas, mílle Fráncos
sémel et sémel occídimús,
mílle Pérsas quaérimús.

I kršćani su u kašnje rimsko vrieme po načinu tadašnjih pučkih pjesama stihove crkvenih pjesama pravili, što je sasvim naravno, jer kršćanska vjera najviše medju prostim pukom razširena bijaše. Westphal (griech. Metr. str. 272) navadja ova dva primjera:

Rex aetérne dóminé
rerúm creátor ómniúm,
qui éras ánte saéculá
sempér cum pátre filiús. —
'Apparébit répentína
dies mágna dóminí,
ín obscúra vélut nócte
ímprovísos óccupáns.

U prvom primjeru ima i jambskih dimetarâ, koji su osobito u drugoj polovini cesarskoga doba rimskoga veoma u običaju bili, te su tako i u pučke i crkvene pjesme prieći mogli.

U Italiji tek je u Danteovo vrieme pučki jezik (lingua vulgare) uveden u umjetnu poesiju. Prije se je to dogodilo u Ispaniji. Tu stoji umjetna poesija sa starom narodnom pjesmom sasvim u svezi, tu se nalazi trohajski dimetar kao mjerilo eposa i drame, većinom sliede redovi padajućega ritma od osam slovaka neprekidno jedan za drugim, kadkad su dodati osobito na kraju dužega odiela katalektični redovi od sedam slovaka.

U još ranije vrieme spadaju najstarije pjesme Romanâ u sjevernoj Galiji. Staro francezko mjerilo eposko takodje se sastoji iz osam i sedam slovaka, ali ono se počinje anakrusom i dolazi od dimetra jambskoga, koji je u kasnije doba rimsko u običaju bio. Manje nego u španjolskom i kašnjem rimskom (na akcentu osnovanom) stihu pazi se u starom francezkom stihu na pravilnost akcenta. Tu je dovoljno (kao i u bizantinskom stihu) ako je samo

Digitized by Google

na zadnjoj visini reda običan akcenat. Malo više pazi se akcenat u talijanskom stihu. Ali talijanski pučki stih sastojeći se iz pet i po takta sa anakrusom u početku ne stoji s nijednim mjerilom, koja su u kašnje doba rimsko u običaju bila, u svezi; jer katalektičan trimetar jambski, od kojega je taj talijanski stih postao, ne nalazi se u ono vrieme. Isti stih nalazi se i kod provensalskih pjesnika. Za tim ga primiše Španjolci u dramu pored svoga narodnoga stiha od osam slovaka, za tim priedje u englezku dramu a otud u njemačku. Osim toga su Niemci kao i drugi za vriedno pronašli, da se prvomu izvoru toga stiha obrate, te da različne talijanske oblike kao tercine, stance, sonete, što točnije oponašaju na veliku štetu svoje narodne poesije. Za takvo oponašanje veli Westphal (u spomenutoj knjizi str. 276): „Welche nutzlose Arbeit machen sich diejenigen, welche nach italienischer Weise unserer deutschen Sprache bloss trochäische Reime aufzwängen wollen! Wie ungleich schöner sind die Versuche derjenigen unserer deutschen Dichter belohnt, welche sich dem mittelhochdeutschen Maasse der Nibelungen und dem Volksliede zuwandten! Bloss nationale deutsche Metren passen für die deutsche Poesie. Selbst die Aufnahme der griechischen Metra ist vom Uebel. Welcher Gewinn für unsere Poesie wäre es gewesen, wenn Goethe den Reineke und Hermann und Dorothea statt im Hexameter der Griechen in unseren deutschen Maassen geschrieben hätte!“ —

Ako su te rieči istinite, ne bi li one takodje izvan njemačke poesije kakvu važnost naći mogle, može biti i u našoj poesiji? —

Sloveni.

U narodnih pjesmah svih slovenskih plemena prave se stihovi jednim te istim načinom, svim je temelj jedan isti.

Na kojem je temelju gradjen naš narodni stih? Kako je već napried kazano, a bolje će se još iz daljega vidjeti, naš nar. stih ne osniva se na kvantitetu. Vuk videći tamo amo stihova, u kojih mu se činjaše ritam nalik na grčki, takve stihove za pravilne a sve ostale za pogrješne proglasi, a pri tom ipak priznaje, da „broj slogova i odmor to su u našim narodnim pesmama glavna i jedina pravila, na koja je pesmotvorac pazio. A poetičeske stope (veli Vuk dalje) i slogomerje po svojstvu jezika namesti se samo od sebe.“ (Predgovor k Milovanovoj sličnorečnosti str. II.) — Mi držimo, da se samo od sebe nenamjesti ništa, ako pjevač ne pazi.

Digitized by Google

Što se akcenta tiče, tu se, kako smo vidjeli, svi naši pisci, koji su o tom predmetu pisali, slažu u tom, da po običnom akcentu naše nar. pjesme mjereći izlazi mnogo nepravilnih stihova. Kad se u naš nar. stih ne unosi ono, čega u njem nema, kad se on ne nabija na gotov i tudj kalup, nego se motri bez predrasude: onda se može vidjeti, da pjevač rieči bez obzira na njihov običan akcenat u stih namješta, osim ovoga jednoga slučaja, što na kraj ritm. članka, koji se svršuje na nizinu, ne uzima jednoslovčane naglašene rieči. Ako se ipak često ritm. udarac sa običnim akcentom podudara, to sliedi iz svojstva i same prirode našega jezika a ne iz pažnje pjevačeve; jer kad pjevač na što pazi, on strogo pazi, kao što medju drugim dokazuju nenaglašeni krajevi članaka. Ja bih u tom na brzu ruku jed a jedan primjer kao iznimku navesti mogao.

Od ova tri momenta: broj slovaka, dierese, akcenat, narodni pjevači na akcenat najmanje obzir uzimaju (izuzimajući kraj članaka), a na kvantitet nimalo.

Dakle naš nar. stih stoji od prilike na onom stupnju kao tamo amo romanski i grčki stih kašnjega vremena, gdje se takodje na akcenat samo pri kraju pazi a sprieda je on odvoljan, to jest naš nar. stih stoji na stupnju brojanja slovaka ali već u prielazu na akcentujuće gledište. Broj slovaka dakle sa stalnimi dieresami i od česti akcenat, to je temelj, na kojem je naš nar. stih gradjen, na tom temelju gradjeni su takodje stihovi ostalih slovenskih narodnih pjesama.

Dalji važan momenat kod opredjeljivanja ritma u našem nar. stihu jest melodija, što su već mnogi primietili. Ipak može tko reći: melodičan ritam važi samo za pjevanje a ne isto tako u običnom izgovaranju. Tim bi se sva važnost toga momenta kao jednim hakom odpirnula.

Kakav će ritam u tekstu pjesme biti, kad se kao prosa čita, za to pjevač ne pita, niti je odgovoran za to, niti se od njega može iskati, da njegovi stihovi kao prosa govoreni izdaju kakav drugi ritam nego u pjevanju, jer on pjesme nije sastavio za prosaično izgovaranje nego za pjevanje. Ako dakle hoćemo, da u nar. pjesmi kakav ritam nadjemo, moramo paziti na onaj ritam, što ga stih ima u pjevanju, jer i sam pjevač drugoga ne zna.

Ali pošto se je malo po malo neki kalup stiha pjevanjem ustanovio i učvrstio i tako reći stereotipnim postao, onda biva i to, da nar. pjevač sastavljajući novu pjesmu pridržava u novom tekstu

Digitized by Google

onaj stari kalup s njegovim već uobičajenim ritmom, ali ga tako pjeva, da se ritam melodije ne slaže s ritmom staroga kalupa u novom tekstu. U tom je dakle slučaju ritam teksta različan od ritma melodije; a ipak je i taj ritam teksta proizvod melodije, samo ne ove novije, nego one stare, po kojoj se je onaj stereotipni kalup teksta sa svojim ritmom razvio. Biva i to, da u tekstu sliede jednaki stihovi jedan za drugim, a u melodiji mienja se ritam tako, da se u jednom stihu ritam melodije i teksta slaže, a u drugom se ne slaže. Ta razlika izmedju ritma u tekstu i melodiji u nar. pjesmah u obće rjedje biva, što je tu pjesnik i pjevač jedna ista osoba, u ostalom pak (veli Westphal, griech. Metr. p. 5) malen je broj melodijâ, kojih taktovi, ritm. članci i periodi točno sliede mjerilo pjesme (t. j. teksta).

Pita se, po čem se može znati, da se tekst i melodija u ritmu slažu. Poznaje se po tom, kad se podudara stopa ili dipodija teksta s taktom u melodiji, članak sa člankom, period (stih) s periodom; ako li melodički kraj takta, članka i perioda ne pada na kraj stope ili dipodije, članka i perioda (stiha) u tekstu, onda se napjev i tekst ne slažu. Ta nesloga je često samo prividna na kraju okrnjenih članaka teksta, jer se tu, što je okrnjeno, pausom ili otezanjem ostalih slovaka nadoknadjuje. A u tom je baš melodija regulator ritma i mjerila u tekstu pjesme.

Što je tu kazano o melodičnom ritmu i njegovoj važnosti za opredjeljivanje mjerila u naših nar. pjesmah, to sve važi i za ostale narodne pjesme slovenske.

Kao što se od našega šestnaesterca mogu ostali obrazci naših nar. stihova izvesti, tako to isto biva barem kod većine stihova u ostalih nar. pjesmah slovenskih. Svagdje se nalaze isto takve katalekse, pause, sinkope (t. j. sabijanje cieloga takta ili stope u jednu slovku), ne riedko i po dvie slovke u nizini takta (u čem se osobito ruske nar. pjesme odlikuju). Što se tiče odmjerenoga broja slovaka i stalnoga mjesta dieresâ (osobito pobočnih), u tom su srbske i hrvatske štokavske nar. pjesme nad sve druge najpravilnije.

Pošto je govoreno i o stranih stihovih i o našem, može se lako vidjeti, u čem je naš nar. stih sličan stranim, što će se još bolje u daljoj razpravi pokazati; osim toga će se tu vidjeti i ona svojstva, kojimi se on razlikuje od drugih.

(Ostatak sliedi u XLIX. knjizi „Rada“.)

Digitized by Google

Izpravak k mojoj razpravi: „Podmetnute, sumnjive i preradjene listine hrvatske do XII. vieka.“

(Rad XLV, 134).

Ja sam poklonstvenu listinu stanovnika Cha-Fisole od god. 1018, koju je Farlati, ne navodeći odkle ju imade, izdao (Illyr. sacr. V, 639. Monumenta VII, 35), držao za podmetnutu, pošto sam pod Cha-Fisole razumievao mletački otok ležeći medju Malamoccom i kopnom. Taj otok spadao je jamačno već u ono doba pod vlast mletačke občine i njezina dužda. Pà kada bi se pod Cha-Fisole rečene listine razumievao sbilja taj otok mletačkih laguna, onda bi listina nesumnjivo lažna, podmetnuta bila.

Ja sam tada prezrio bio, da ima i drugi Cha-Fisole osim onoga mletačkoga, ako i nije otok, na što me tek jedan prijatelj upozorì. Imade naime i sada prama sjevero-iztočnom okrajku otoka Cresa selo, koje se talijanski zove *Caisole, Carisole,* lat. caput insulae (odkle cap-isole, cav-isole, ca-isole, s toga imalo bi se pisati „chaf-isole“), a hrvatski Beli, te broji 6—700 duša. Ovo selo leži naprama otoku Krku, od kojega dieli ga tiesnac morski (canale di Mezzo). Ovo selo ujedno s lukom (porto di Caisole) nalazim takodjer na velikom zemljovidu bečkoga geografskoga zavoda.

Sada ne sumnjam, da se creski „Cavisole“ imade razumievati pod gradom (civitas) Cha-Fisole one listine god. 1018. I tada postaje listina i razumljiva i nesumnjiva. Dužd naime mletački Oto vraćajući se sa svojim brodovljem iz Zadra primi poklonstvo stanovnika otoka Raba, Krka i Osora. Dotične poklonstvene listine, rabska i krčka izdane su mjeseca srpnja a osorska mjeseca kolovoza. U gradu Krku izdana je takodjer u kolovozu listina, kojom se stanovnici grada Cha-Fisole obvezuju duždu Otonu, da će mu vjerni biti. Ona je inače svojom sadržinom jednaka krčkoj, osorskoj i rabskoj. Odkle se vidi, da je grad Cha-Fisole, kada se Oto desio u Krku, poslao onamo svoje poslanike, koji su mu se u ime njegovo poklonili. S toga se imao Oto desiti koncem srpnja god. 1018 u Rabu i Krku, kada su rabska i krčka listina izdane, tè je svoje boravljenje u Krku produžio prve dane kolovoza, kojih je imao primiti poklonstvo cavisolskih poslanika iz obližnjega Cresa; pa je odanle nastavio svoj put u Osor, gdje je primio poklonstvo

Digitized by Google

Osorana; odkle se za tiem vratio u Mletke. Prema tomu mletačko brodovlje, vraćajući se iz Dalmacije, plovilo je iz Zadra u Rab, odavle u Krk, onda iz Krka južnim pravcem obišav otok Osor tiesnacem križkim (punta croce) u grad Osor, pak odavle uz Istru u Mletke.

S toga cavisolsku listinu god. 1018 pribrajam listinam istinitim, i tiem izpravljam svoje predjašnje mnienje.

Ovaj je izpravak u tiskari složen bio, kada mi dodje u ruke „Bulletino di archeologia e storia dalmata" br. 6. t. g. u kojem se pod naslovom „Osservazioni sull' atto di dedizione di Chafisole" takodjer opaža, da se pod imenom „Cha-Fisole" naše listine imade razumievati pomenuto cresko mjestance, koje sada pripada Petrisu, nadpopu creskomu, a koje da se je njekada Glavina (caput) zvalo, sada Beli.

Dr. Fr. Rački.

IZVODI IZ ZAPISNIKA

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

Sjednica historijsko-filologijskoga razr. od 22. lipnja 1878.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; članovi razreda: dr. Gj. Daničić, M. Mesić, A. Pavić; dop. članovi: I. Tkalčić i M. Valjavec; drugih razreda: dr. J. Hanel, a dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Pravi član i predsjednik dr. Fr. Rački čita razpravu „o piscih rerum croaticarum"; odlučeno da se štampa u „Radu".

2.

Dop. član I. Tkalčić preda statut Kaptola zagrebačkoga iz XV vieka; odlučeno da se štampa u „Starinah".

Sjednica filologijsko-historijskoga razr. od 3. srpnja 1878.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; članovi razreda: M. Mesić, dr. Gj. Daničić i dop. član I. Tkalčić; drugih razreda: dr. J. Hanel, a dr. P. Matković kao tajnik.

Pravi član dr. P. Matković čita razpravu „Felix Petančić i njegov opis puteva u Tursku". Odlučeno da se štampa u „Radu".

Digitized by Google

Skupna sjednica od 17. srpnja 1878.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. P. Muhić, S. Ljubić, J. Torbar, dr. Gj. Daničić, M. Mesić, J. Jurković, dr. J. Hanel i dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Odobrena bi odluka filologijsko-historijskoga razreda, da se štampa u „Radu“ razprava pravoga člana i predsjednika dr. Fr. Račkoga o piscih rerum croaticarum.

Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampa u „Starinah“ dop. člana I. Tkalčića statut kaptola zagrebačkoga iz XV vieka

Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampa u „Radu“ razprava pravoga člana dr. P. Matkovića: Felix Petančić i njegov opis puteva u Tursku.

Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampaju u „Starinah“ članci dop. člana St. Novakovića: a) Ka gradji za srpskoga ljetopisca; b) narodna predanja o boju Kosovskom, pobilježeno prve polovine XVIII vieka. Da se štampaju u „Starinah“ članci Ljub. Kovačevića: a) Nekoliko napisa i bilježaka; b) nekoliko priloga starije srpske književnosti.

2.

Pošto se radnja akademije razširuje i što se novi poslovi namiču a s njimi i novi troškovi, obrati predsjednik prigodom polaganja akademijskih računa za god. 1877 pažnju akademije na pitanje o nagradah i nagradjivanju, te predlaže, da slavna akademija izvoli zaključiti, odnosno da se stvori nov zaključak, po kojem bi se stalna svota odredila za razprave u „Radu“, kano što to biva u mnogih inih zavodih učenih. U tom slučaju razlikuje razprave članova od razprava nečlanova, te predlaze za prve, na ime za razprave članova, bez iznimke 40 for.; a za druge t. j. za razprave nečlanova 30 for., što nije za naše okolnosti premalo. Na svaki način trebalo bi promieniti zaključak o nagradah za priloge u „Starinah“, koje iznose po 25 for. za tiskani arak, dočim se za ine spomenike u drugih sbornicih nedaje više od 15—20 for. S toga predlaže, da se prilozi sa samim tekstom ili s tekstom uz običan uvod u buduće nagrade sa 20 for.; u tekstovih pako popraćenih sa studijami i excursi da se nagrade studija po 25 for. a tekstovi po 20 for. za štampani arak. Veće nagrade nedaju se

Digitized by Google

ni kod drugih učenih zavoda. Ovi su predlozi jednoglasno prihvaćeni.

3.

Uzimlje se sa zahvalnošću na znanje, da je preč. gosp. Pavao Gugler kanonik prvostolne crkve zagrebačke poklonio akademiji putem njezina predsjednika dragocjenih ruko- i tiskopisa s ormarom i majolikom. Velikodušnomu se darovatelju jur akademija posebnim pismom kao i u novinah najučtivije zahvalila.

4.

Visoka kr. zemaljska vlada odobrila je akademijske račune za god. 1877.

5.

Prihvaća se predlog preuzv. pokrovitelja, da bi se Čermakova slika „Ranjeni Crnogorac" izložila iza dovršene parižke izložbe u Beču u prostorijah austrijskoga umjetničkoga družtva, koje će pomenutu sliku o svom trošku dopremiti u Beč i poslije u Zagreb.

Sjednica filologijsko-historijskoga razr. od 23. listop. 1878.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; članovi razreda: S. Ljubić, dr. Gj. Daničić, M. Mesić, dr. L. Geitler, dop. član I. Tkalčić; drugih razreda: J. Torbar, Lj. Vukotinović, dr. Gj. Pilar i dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Pravi član i predsjednik dr. Fr. Rački čita razpravu: „o položaju biele Hrvatske i biele Srbije polovicom X stoljeća." Odlučeno da se štampa u „Radu".

2.

Pravi član dr. Petar Matković predao dva talijanska još neštampana putopisa po balkanskom poluotoku iz XVI. vieka; odlučeno da se štampaju u „Starinah".

Skupna sjednica od 28. listopada 1878.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. P. Muhić, Š. Ljubić, J. Torbar, dr. Gj. Daničić, J. Jurković, Sp. Brusina, dr. Gj. Pilar i dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Odobrena bi odluka filologijsko-historijskoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava pr. čl. i predsjednika dra. Fr. Rač-

Digitized by Google

koga „o položaju biele Hrvatske i biele Srbije polovinom X stoljeća.“.

Prihvaća se odluka istoga razreda, da se štampa u „Starinah“ pr. čl. dr. P. Matkovića „dva talijanska još neštampana putopisa po balkanskom poluotoku XVI. vieka.“

2.

Uzimlje se sa zahvalnošću na znanje, da je Jakov Filić, podarcidjakon i umirovljeni župnik zapisao ovoj akademiji 1000 for.

3.

Svečana sjednica držati će se 25. studenoga u 6 sati po podne, a glavna skupština 22. studenoga.

4.

Prihvaća se predlog visoke kr. zemaljske vlade, da bi se odpisao zapis biskupa Soića.

5.

Uzimlje se na znanje čestitka odaslana po predsjedničtvu na ime akademije srbskomu knezu za proslavu dana srbske nezavisnosti, kao i kneževa zahvalnost na toj čestitki upravljena od ministra prosvjete na predsjedničtvo ove akademije.

6.

Uzimlje se sa zahvalnošću na znanje, što je srbska vlada na molbu akademije podielila pr. čl. dru. Gj. Daničiću na ime redakcije akademičkoga rječnika dalji dopust.

7.

Uzimlje se na znanje i ravnanje izvještaj predsjednika o gradnji akademičko-muzejalne sgrade.

8.

Navezujući na 3. točku zapisnika skupne sjednice od 17. srpnja o. g. glede nagrada i nagradjivanja predlaže pr. čl. dr. P. Matković, da bi takodjer glede „Obznana“ slavna akademija odrediti izvolila, da bi se Obznane nagradjivale članovom kao i dosad sa 30 for. a nečlanovom sa 20 for. Ovaj je predlog jednoglasno prihvaćen.

Digitized by Google

Sjednica matematično-prirodoslovnoga razr. 13. stud. 1878.

Predstojnik: dr. J. Schlosser; članovi razreda: J. Torbar, Lj. Vukotinović, dr. Gj. Pilar; drugih razreda: dr. Fr. Rački, dr. Gj. Daničić i dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Čitana bi razprava dop. člana M. Sekulića uzrok munjotvornoj sili (druga razprava); odlučeno da se štampa u „Radu".

2.

Čitana bi razprava dra. Dragutina Čeha: kemijska svojstva divljega hrvatskoga hmelja; odlučeno da se štampa u „Radu".

Glavna skupština od 22. studenoga 1878.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. J. Schlosser, dr. P. Muhić, Š. Ljubić, J. Torbar, A. Veber, dr. Gj. Daničić, Lj. Vukotinović, J. Jurković, S. Brusina, dr. J. Hanel, A. Pavić, dr. Gj. Pilar, dr. L. Geitler, a dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Proračun, što ga sastavila uprava akademije u dogovoru s financijalnim odborom, bi u svih točkah jednoglasno prihvaćen.

Uz proračun prihvatila je akademija jednoglasno i ove predloge: a) ako bi gore pomenuta podpora zemlje u iznosu od 1000 fr. za godinu 1879 izostala, tada će se jedna od knjiga, koja odgovara pomenutoj svoti, i koju će akademija u svoje vrieme opredieliti, izostaviti t. j. neće se izdati; b) da se za buduće neprekorači proračun i time da akademija nedodje u financijalne neprilike, nesmiju razredi predlagati akademiji za štampanje djelâ prije, nego bude predložen i predan gotov rukopis i na tom temelju proračun ustanovljen.

2.

Iza toga predje akademija na izbor tajnikâ, koj bi obavljen u smislu 6. članka pravila i §. 5. poslovnika. Glasovalo je ukupno 14 članova, a izabrani su tajnici na sliedeće tri godine: za prvoga tajnika pr. član dr. B. Šulek sa 13 glasova, a za drugoga tajnika pr. član dr. P. Matković sa 8 glasova, pr. član dr. J. Hanel dobio je 5, a pr. član J. Torbar 1 glas.

*

Digitized by Google

Svečana sjednica 25. studenoga 1878.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. P. Muhić, S. Ljubić, J. Torbar, dr. Gj. Daničić, J. Jurković, Sp. Brusina, A. Parić, dr. L. Geitler, dr. Gj. Pilar, dop. članovi I. Tkalčić i M. Valjavec, a dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Predsjednik govori svečanu besjedu.

2.

Tajnik dr. P. Matković čita izvještaj o djelovanju akademije za prošle akademičke godine.

3.

Pravi član dr. L. Geitler čita razpravu o postanku obajuh slavenskih pisama.

Sjednica filozofičko-juridičkoga razreda 14. prosinca 1878.

Predstojnik: dr. P. Muhić; članovi razreda: J. Jurković i dr. J. Hanel; drugih razreda: S. Ljubić i A. Parić, a dr. P. Matković kao tajnik.

Pravi član dr. J. Hanel čita razpravu o Spljetskom statutu; odlučeno da se štampa u „Radu".

Skupna sjednica od 23. prosinca 1878.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: S. Ljubić, J. Torbar, dr. Gj. Daničić, Lj. Vukotinović, J. Jurković, A. Parić, dr. J. Hanel, dr. Gj. Pilar, dr. L. Geitler, a dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Predsjednik javlja prežalostnu viest, da je akademija izgubila smrću Matiju Mesića, pravoga člana u razredu filologijsko-historijskom, revnoga promicatelja svakoga napredka ove akademije, koj je 5. studenoga ovdje preminuo. Akademija izrazuje svoju duboku žalost nad tim velikim gubitkom veleć „slava pokojniku!"

2.

Odobrena bi odluka matematično-prirodoslovnoga razreda, da se štampa u „Radu": a) razprava dop. čl. M. Sekulića uzrok munjotvornoj sili (druga razprava); b) razprava dra. Dragutina Čeha kemijska svojstva divljega hrvatskoga hmelja.

Digitized by Google

3.

Odobrena bi odluka filozofičko-juridičkoga razreda, da se štampa u „Radu“ razprava pr. člana dr. J. Hanela o spljetskom statutu.

4.

Uzimlje se sa zahvalnošću na znanje, da je pokojni pr. član M. Mesić ostavio akademiji sliku „Ciganicu“.

5.

Da se urede jednom knjigovežki poslovi, pa nebi li akademija i u toj grani svoje uprave što prištedila, razpisala je akademijska uprava ponude za knjigovežke poslove do 20. studenoga 1878. Uslied toga stigoše tri zapečaćene ponude od ovdješnjih knjigoveža: Bartola, Mučnjaka i Schneidera. Budući da je ponuda Ivana Schneidera razmjerno najpovoljnija i prema dojakošnjemu ugovoru znatno koristnija, odlučeno bi, da se I. Schneideru u smislu učinjene ponude povjere akademijski knjigovežki poslovi na jednu godinu, na ime do konca 1879. godine.

6.

U siečnju 1879. godine minuti će 200 godina, što je slavni i za hrvatsku historiju veoma zaslužni Ivan Lučić u Rimu umro. Predsjednik predlaze, da bi se na spomen smrtnoga dana Lučićeva držala 11. siečnja javna akademijska sjednica, u kojoj će on čitati razpravu o životu i radnjah Lučićevih.

7.

Uzimlje se sa zahvalnošću na znanje pismo preuzvišenoga pokrovitelja, kojim se obvezuje pripomagati akademiju za izdavanje rječnika godišnjim prilogom od 1000 for. (Gl. niže pismo br. 241).

8.

Odbor za izdavanje historijskih i juridičkih spomenika, s obzirom na veliku potrebu raznovrstne historijske gradje, koja je veoma nuždna za historijska iztraživanja, odluči (u svojoj sjednici od 21. prosinca 1878) u načelu, da bi se u dojduće paralelno s mletačkimi spomenici priobćivali i historijski spomenici drugih arkiva. Prema sadašnjoj potrebi zaključi odbor da se 1879 godine predje na štampanje historijske gradje, što ju je dop. član I. Tkalčić u dubrovačkom arkivu izpisao i koja će dati knjigu od 20 po prilici

Digitized by Google

araka. Ako bude akademija u stanju ove godine 1879 još jednu knjigu historijskih spomenika izdati, da će se prirediti za štampu knjiga od 15—20 štampanih araka, nastavak listina ob odnošaju izmedju južnoga Slavenstva i mletačke republike, koje sakupi akademik S. Ljubić. Uzima se na znanje uz preporuku, da se odbor pobrine, neka se po mogućnosti izda i jedna knjiga mletačkih izprava.

Dopis preuzvišenoga pokrovitelja glede pripomoći za štampanje akademijskoga rječnika.

U Djakovu dne 12. studenoga 1878.

Presvietli i prečastni moj gospodine kanoniče i predsjedniče akademički!

Medju najznamenitije zadaće akademičke ove desetine spada, bez dvojbe, izdanje rječnika jezika našega. Primjerak, što nam ga naš čestiti i slavni Daničić onomad prikazao, u divnoj nam slici predstavlja budući rječnik jezika hrvatsko-srbskoga, ter je kod najvećih i najslavnijih učenjaka i vještaka naših, punim pravom, podpuno priznanje i odobrenje stekao. Rječnik taj, po primjeru najučenijega i najizvrstnijega rječnika braće Grimma izdan, ostati će divni spomenik u narodu našem, vječite slave i uspomene vriedan. Na čast i slavu će zaisto služiti svim onima, koji doprinašaju, da se crkva stolna zagrebačka prvobitnoj svojoj ljepoti i krasoti povrati; da se crkva svetoga Marka popravi i izvornom svojom umjetnošću odjene i da se sgrada akademička dovrši i svomu cilju posveti; ali ne manju će slavu i uspomenu oni u narodu našem zaslužiti, koji doprinieli budu, da se rječnik akademički izda, u kom će se sve odasjati i odazvati, što je veleumni narod naš od najstarije do najnovije dobe zamislio i izrekao, — rudo pravo puno bisera i draga kamenja svemu našemu svietu otvoreno i na porabu svakdanju uredjeno. Monumentalno tako djelo zaslužuje, da ga cieo narod iz svih svojih sila podupre. Svietli knez i srbska vlada jur su znamenitu žrtvu u tu svrhu doprinieli, kad su nam blagohotno najbolju svoju umnu i moralnu silu odstupili i dopustili, da se naš slavni Daničić tiem važnim poslom do konca svoga bavi. Narod se cieo punim pravom nada, da prosvietljena vlada hrvatska za slavnim tiem primjerom zaostati neće. Novac u tako plemenitu svrhu uložen bez krasnih plodova ostati nemože. A i sav ostali narod naš osobito pako oni, kojima je Bog blagoslovio,

Digitized by Google

neće po običaju svome uzmanjkati, da koji taj kamen nedoprinese na uzdignuće spomenika, koji će skrb našu i odvažnost našu, da u izobraženosti svakoj napredujemo, i najkasnijemu potomstvu navješćivati. Čim je vrieme danas za nas težje i čim su žrtve, koje se od nas zahtievaju osjetljivije: tiem će biti slava i uspomena naša veća. Što se mene samoga tiče, ja ću od onoga časa, kad se rječnik izdavati počme, pak sve dok se nedovrši, svake godine hiljadu forinti u tu svrhu drage volje žrtvovati. Ja bi drage volje i više učinio, ali svatko zna, da imam još prije smrti, ako Bog da, dva velika djela dovršiti, a to je prvo: crkva moja stolna; a drugo sjemenište tako zvano malene djece, što će, po božjoj milosti nadam se, biti narodu našemu živa crkva, iz koje će ko njegda iz svetoga blagovališta proizlaziti svećenici, duhom svetim nadahnjeni, da narod od svake pokvarenosti očuvaju i na svako dobro djelo i svaku kriepost nukaju. Molim pako sve, kojima ovo moje pismo do ruku dospije, i koji su možebit polag svih mojih mana i nedostataka ipak uvjereni, da dušom mojom poglavito ljubav prama Bogu i prama narodu našemu vlada, da se ovomu važnomu poduzeću i oni po mogućnosti svojih sila priljube, i što mogu doprinesu, da se ta plemenita nakana naše akademije čim prije izvrši. Vi pako moj dični predsjedniče akademički, primite unapred moju najtopliju zahvalnost za sve žrtve, koje za akademiju prinašate. U slavi naše akademije odsieva dobar dio slave Vaše i uspomene Vaše.

Strossmayer,
biskup i pokrovitelj akademijski.“

Sjednica filologičko-historičkoga razr. od 28. prosinca 1878.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; članovi razreda: dr. Gj. Daničić i dr. P. Matković kao tajnik.

Dopisujući član M. Valjavec čita razpravu: naglas u riečih srednjega roda; odlučeno da se štampa u „Radu“.

Sjednica u proslavu Lučićeve 200godišnjice 11. siečnja 1879.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. J. Schlosser, dr. Gj. Daničić, J. Torbar, Lj. Vukotinović, J. Jurkorić, dr. J. Hanel, A. Parić. dr. L. Geitler; dop. član M. Valjavec, a dr. P. Matković kao tajnik.

Pravi član i predsjednik dr. Fr. Rački čita razpravu o životu i historijskih djelih Ivana Lučića Trogiranina. Odlučeno da se štampa u „Radu“.

Digitized by Google

Skupna sjednica od 24. siečnja 1879.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. P. Muhić, S. Ljubić, J. Torbar, dr. Gj. Daničić, A. Pavić, dr. Gj. Pilar, a dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Odobrena bi odluka filologijsko-historijskoga razreda, da se štampa u „Radu“ razprava dop. člana M. Valjavca naglas u riečih srednjega roda.

Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampa u „Radu“ razprava pravoga člana i predsjednika dra. Fr. Račkoga o životu i historijskih djelih Ivana Lučića Trogiranina.

2.

Visoka kr. zemaljska vlada pozivlje akademiju, da odredi povjerenstvo za predaju zemaljskoga narodnoga muzeja. Budući da je predsjednik poslove toga zavoda na ime akademije vodio, zaključeno bi, da si predsjednik još dvojicu od pravih članova izabere, koji će s predsjednikom rečeni muzej visokoj vladi predati.

3.

Kr. javni bilježnik priobći oporuku pokojnoga Antuna Jakića, gradjanina i narodnoga zastupnika, u kojoj zapisa ovoj akademiji znatnu svotu od 25.000 for. uz uvjete naznačene u točki 4. od slova a) do f) više rečene oporuke (Gl. niže izvod iz oporuke). Osim toga zapisa Jakić za gradnju galerije 500 for. i svoje poprsje od mramora, koje se ima izraditi. Ove je zapise akademija sa zahvalnošću prihvatila uz uvjete i ustanove u pomenutih točkah naznačene. Udovi pokojnikovoj ima se na ime akademije izraziti sućut nad gubitkom, koj ju zadesi smrću nezaboravnoga supruga, te izraziti joj zahvalnost prema uspomeni pokojnika, koj kano što je za svoju domovinu živio, sjetio se toli dično i u posljednjoj volji svojoj njezinih prosvjetnih zavoda, a osobito ove akademije.

4.

Dolnjo-austrijsko namjestničtvo javlja preko visoke kr. zemaljske vlade, da je Šimatovićka u Beču zapisala akademiji tri rente u papiru u nominalnoj vriednosti od 3000 for. Ovaj je zapis sa zahvalnošću prihvaćen.

5.

Ustanovljeua bi ciena X knj. Starih pisaca sa 2 for. 50 nč. a X knj. Starina sa 2 for. po eksemplaru.

Digitized by Google

6.

Podžupanija na Rieci javlja, da se občina Kraljevica obvezuje namiriti dug od 800 for. u 40 godišnjih obrocih, na ime svake godine 20 for. S obzira na vrlo nepovoljno imovinsko stanje rečene občine prihvatila je akademija učinjenu joj ponudu, ako Kraljevici nije nikako moguće u kraćem roku zadovoljiti svojoj obvezi.

7.

Odbor za promicanje tvorne umjetnosti obavivši sve pripravne radnje za lutriju podnio je svoj izvještaj s upitom, da li akademija prihvaća lutriju i je li voljna podupirati ga novcem u tom poduzeću. Akademija je ponudu glede lutrije prihvatila, a glede novca zaključeno bi: moliti visoku kr. zemaljsku vladu, da potrebiti novac predujmi iz gradjevnoga fonda; jer trošak imade preuzeti onaj, koj će imati korist iz lutrije, a to je akademičko-muzejalna sgrada, pa će se taj trošak povratiti putem lutrije rečenomu fondu.

IZVOD

iz oporuke pokojnoga Antuna Jakića.

Ostavljam:

a) tisuću forinti (fr. 1000) da se nabavi i namjesti kameni spomenik na moj grob troškom do 400 for. a za višak od fr. 600 neka hrvatski umjetnik Rendić (ili ako ovoga nebi bilo drugi koj umjetnik) načini moje poprsje od bieloga mramora po mojoj najboljoj fotografiji. Ovo moje poprsje neka bude smješćeno u onih prostorija jugoslavenske akademije ili hrvatskoga muzeja, koje se predsjedničtvu akademije prikladnimi čine;

f) ostavljam for. 500 (for. pet stotina) na korist gradit se i osnovat se imajuće galerije slika u Zagrebu.

4. Ostavljam for. 25.000 (for. dvadeset pet tisuća) jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti u Zagrebu pod ovimi uvjeti:

a) da od kamata te svote akademija imade 80% (osamdeset na sto) mojoj preljubljenoj suprugi Mariji Virginiji Jakić rodjenoj pl. Zambelli plaćati u jednakih mjesečnih rokovih doklem god živila bude;

b) ovaj užitak kamata pripada mojoj pomenutoj suprugi dok je mojom udovicom; ako bi se pako udala, onda joj imade akademija jednoč za svagda dati samo for. 3000 (tri tisuće forinti) i namah joj izplatiti; koje sam joj obećao kao protumiraz kod ženitbe naše;

Digitized by Google

c) umre li moja preslatka žena, kano moja udovica, imade jugoslavenska akademija podmiriti troškove njezina sprovoda, nu ovi da neprevale svotu od 1000 for. (for. tisuće);

d) desi li se tako, da prema mojoj želji na početku ove oporuke izraženoj, tjelesni ostanci moje preslatke žene budu položeni do moga groba, onda imade jugoslavenska akademija postavit joj kameni grobni spomenik, jednak onomu moje premile majke, nu trošak za to netreba da premaši for. 500 (for. pet stotina);

e) dogodi li se, da moja predraga supruga umre prije nego li su kosti moje premile majke na desnu stranu moga groba prenešene, tada neka tu dužnost obavi jugoslavenska akademija prema izrečenoj želji mojoj. Na kamenom grobnom spomeniku moje preljubljene žene, neka bude jednostavni ovaj napis: „Ovdje počiva zakonita vjerna supruga Antuna Jakića, Marija Virginia Jakić rodjena pl. Zambelli; rodjena 25. rujna 1838. preminula . . . . .

f) preostatak kamata od 20% (dvadeset na sto) ostaje jugoslavenskoj akademiji kao njezin prihod i za života moje supruge, a po smrti ove, pripadaju dakako svi kamati jugoslavenskoj akademiji, kao što je i sva ostavljena svota od 25.000 for. (for. dvadeset i pet tisuća) izključivo svojina jugoslavenske akademije. Ovaj dar imade se provesti u knjigu akademije pod mojim imenom.

U Zagrebu, 6. lipnja 1876.

A. Jakić v. r.

Sjednica matematično-prirodoslovnoga razr. 29. sieč. 1879.

Predstojnik: dr. J. Schlosser; članovi razreda: J. Torbar, Lj. Vukotinović, dr. Gj. Pilar; drugih razreda: dr. Fr. Rački i dr. P. Matković kao tajnik.

Pravi član Lj. Vukotinović čita razpravu „Novi oblici hrvatskih hrastova“. Odlučeno da se štampa u „Radu“.

Sjednica filozofičko-juridičkoga razreda 15. veljače 1879.

Predstojnik: dr. P. Muhić; članovi razreda: A. Veber, dr. J. Hanel, dr. Fr. Marković; drugih razreda: dr. Fr. Rački, dr. Gj. Daničić i dr. P. Matković kao tajnik.

Čitana bi razprava profesora L. Zime: Figure u našem narodnom pjesništvu; odlučeno da se štampa u „Radu“.

Digitized by Google

Javna sjednica od 27. veljače 1879.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. J. Schlosser, dr. P. Muhić, S. Ljubić, dr. Gj. Daničić, A. Veber, Lj. Vukotinović, J. Jurković, dr. J. Hanel, dr. Gj. Pilar, A. Pavić, dop. član I. Tkalčić, a dr. P. Matković kao tajnik.

Pravi član i predsjednik čita nekrolog o pokojnomu pravomu članu M. Mesiću; odlučeno, da se štampa u „Radu".

Skupna sjednica od 4. ožujka 1879.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. P. Muhić, S. Ljubić, J. Torbar, dr. Gj. Daničić, Lj. Vukotinović, J. Jurković, dr. J. Hanel, dr. L. Geitler i dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Odobrena bi odluka matematično-prirodoslovnoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava pravoga člana Lj. Vukotinovića „Novi oblici hrvatskih hrastova".

2.

Odobrena bi odluka filozofičko-juridičkoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava prof. Luke Zime: Figure u našem narodnom pjesničtvu.

3.

Odobrena bi odluka fllologijsko-historijskoga razreda, da se štampa u „Radu" pravoga člana i predsjednika dra. Fr. Račkoga nekrolog o pokojnom pravom članu Matiji Mesiću.

4.

Uzimlje se s odobrenjem na znanje izvještaj financijalnoga odbora o knjižarskih računih za 1878. godinu.

5.

Visoka kr. zemaljska vlada odobrila je račune o upravi narodnoga doma za 1878. godinu.

6.

Umjetničko družtvo u Beču moli da bi akademija dozvolila, da se izloži Čermakova slika „ranjeni Crnogorac" na kolektivnoj izložbi svih Čermakovih slika, koju priredjuje rečeno družtvo u Beču. Pošto je okvir pomenute slike na povratku iz Pariza znatno oštećen a i slika neznatno trpila, odlučeno bi, da se umjetničkomu družtvu odgovori, da je akademija odlučila pomenutu sliku dati za

Digitized by Google

rečenu izložbu: a) ako družtvo neposredno u Zagrebu preuzme sliku preko svojega punomoćnika, koj će ju odpraviti u Beč; b) ako družtvo preuzme garanciju, da će se slika neoštećena povratiti ovoj akademiji, i c) ako družtvo preuzme podmirenje svih troškova za odpravu i vozarinu pomenute slike.

Sjednica matematičko-prirodoslovnoga razr. 15. ož. 1879.

Predstojnik: dr. J. Schlosser; članovi razreda: J. Torbar, Lj. Vukotinović, dr. Gj. Pilar; drugih razreda: dr. Fr. Rački, S. Ljubić i dr. P. Matković kao tajnik.

Pravi član dr. Gj. Pilar čita razpravu: „r u d e t r o j e d n e k r a l j e v i n e“; odlučeno da se štampa u „Radu“.

Sjednica filozofičko-juridičkoga razreda od 29. ožujka 1879.

Predstojnik: dr. P. Muhić; članovi razreda: A. Veber, J. Jurković i dr. Fr. Marković; drugih razreda: dr. Fr. Rački i dr. P. Matković kao tajnik.

Pravi član dr. Fr. Marković čita razpravu „o f i l o z o f u D a l m a t i n c u F r a n j i P a t r i c i j u“; odlučeno da se štampa u „Radu“.

Sjednica filologijsko-historijskoga razr. od 19. travnja 1879.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: S. Ljubić, dr. Gj. Daničić, A. Pavić; dop. članovi: I. Tkalčić i M. Valjavec, a dr. P. Matković kao tajnik.

Pravi član S. Ljubić čita razpravu „o o d n o š a j i h d u b r o v a č k e r e p u b l i k e n a p r a m m l e t a č k o j; odlučeno da se štampa u „Radu“.

Sjednica filologijsko-historijskoga razr. od 26. travnja 1879.

Predstojnik: dr. Fr. Rački: članovi razreda: dr. Gj. Daničić; dop. članovi: I. Tkalčić i M. Valjavec; drugih razreda: dr. P. Muhić i dr. J. Hanel.

Čitan bi ž i v o t o p i s k a r d i n a l a b r a t a G j o r g j a U t i e š e n o v i ć a, p r o z v a n o g a M a r t i n u s s i j e m, od g. O. Utješenovića. Odlučeno da se štampa.

Digitized by Google

KNJIGE

koje je jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti sa zahvalnošću primila.

Od preuzv. pokrovitelja bisk. J. J. Strossmayera: Das Fluthphänomen und sein Zusammenhang mit den säkularen Schwankungen, auf Grund neueren und neuesten Materials angestellt. Von Dr. J. Heinrich Schmick. Leipzig 1874. — Die Umsetzungen der Meere und die Eiszeiten der Halbkugeln der Erde, ihre Ursachen und Perioden. Von Dr. J. Schmick. Köln 1869. — Thatsachen und Beobachtungen zur weiteren Begründung seiner neuen Theorie einer Umsetzung der Meere durch die Sonnenanziehung und eines gleichzeitigen Wechsels der Eiszeiten auf beiden Halbkugeln der Erde zusammengestellt von Dr. J. Schmick. Görlitz 1871. — Die neue Theorie periodischer säkularer Schwankungen des Seespiegels und gleichzeitiger Verschiebungen der Wärmezonen. Von Dr. J. Heinrich Schmick. Münster 1872.

Od g. Baudouin de Courtenay: О славянскомъ языкѣ въ резіянской долинѣ во Фріулѣ. Статья С. Валенте. Санкпетербургъ 1878

Od kr. bavarske akademije znanosti u Monakovu: Ueber die lateinische Komödie. Festrede gehalten in der öffentlichen Sitzung der k. b. Akademie der Wissenschaften zu München zur Feier ihres einhundert und neunzehnten Stiftungstages am 28. März 1878. Von Dr. A. Spengel. München 1878. — Almanach der k. Akademie für das Jahr 1878. München. — Die geognostische Durchforschung Bayerns. Rede in der öffentlichen Sitzung der k. Akademie der Wissenschaften am 28. März 1877 zur Feier ihres einhundert und achtzehnten Stiftungstages gehalten von Dr. C. W. Gümbel. München 1877. — Ueber die chemische Synthese. Festrede zur Vorfeier des allerhöchsten Geburts- und Namensfestes S. Majestät Ludwig II. Königs von Bayern gehalten in der öffentl. Sitzung der k. b. Akademie der Wissenschaften zu München am 25. Juli 1878 von Dr. Adolf Baeyer. München 1878.

Od kr. českoga muzeja: Archiv mathematiky a fysiky. T. II. Nro. 1. 2. 3.

Od ravnateljstva: Program kralj. velike gimnazije na Ricci koncem školske godine 1877—78.

Od ravnateljstva: Програм српске православне велике гимназије карловачке за школску годину 1878. У Новоме Саду 1878.

Od ravnateljstva: Program kr. više gimnazije u Senju koncem školske godine 1877—78.

Od ravnateljstva: Izvješće o kralj. velikoj gimnaziji u Požegi koncem školske godine 1877—78. U Zagrebu 1878.

Od štajerskoga zemaljskoga odbora u Gracu: Sechsundzwanzigster Jahresbericht des steiermärkisch-landschaftlichen Joanneums zu Graz über das Jahr 1877. Herausgegeben von steiermärkischem Landesausschusse. Graz 1878.

Digitized by Google

Od uredničtva: О Ковачевићевој расправи „које је године умро Немања". (Извештај прештампан из подлистка срп. новина.) У Београду 1878.

Od pisca: Zapovjed brodovnih obava u hrvatskom, njemačkom i talijanskom jeziku od Bože Babića, privr. ravnatelja kr. nautičke učione u Bakru. U Bakru 1878.

Od društva: Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen. Herausgegeben vom historischen Vereine für Steiermark. 15 Jahrgang. Graz 1878.

Od ravnateljstva: Izviešće o kralj. velikoj gimnaziji u Osieku za školsku godinu 1877—78.

Od ravnateljstva: Programm der kais. königl. technischen Hochschule in Graz für das Studien-Jahr 1878—79.

Od kr. zemaljske vlade u Zagrebu: Saborski dnevnik. Sjednica XXI—XLII. 1876. od 51 do 63 (g. 1875—1878) — Skrižaljka daljinah izmedju glavnijih miestah podžupanija delničke, djakovačke, križevačke, koprivničke, riečke; zatim tumačenje znakova. — Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju komad — XXIX.

Od ravnateljstva: Izvještaj o c. kr. velikoj gimnaziji u Vinkovcih za školsku godinu 1877—78.

Od ravnateljstva: Programma del I. R. ginnasio superiore di prima classe in Zara alla fine dell' anno scolastico 1877—78.

Od dra. Dioniza Stura: Die Culm-Flora der Ostrauer und Waldenburger Schichten von D. Stur. Wien 1877.

Od obščestva: Отчетъ кавказкаго общества сельскаго хозяйства. Nro 4. 1878.

Od g. Aleksandra Lubavskoga: Bulletin mensuel de la societé d' acclimatisation fondée le 11 fevrier 1854. Nro. 5. Mai 1878.

Od centralne komisije u Beču: Blätter für ältere Sphragistik. Herausgegeben von der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale. Redigirt von Dr. Karl Lind. Wien 1878.

Od poljske akademije u Krakovu: Wykaz zábytków przedhistorycznych na ziemiach polskich Zeszyt I. Porzecza Warty i Baryczy Sestavil J. N. Sadowski W Krakowie 1877. — Zbiór wiadomości do antropologii krajowéj wydawany staraniem komisyi antropologicznéj akademii umiejętności. W Krakowie. Tom II. Kraków 1878. — Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń wydziału historyczno-filozoficznego akademii umiejętności tom VIII. W Krakowie 1878. — Rocznik zarządu akademii umiejętności w Krakowie rok 1877. W Krakowie 1878. — Sprawozdania komisyi do badania historyi sztuki w Polsce. Zeszyt II. Kraków 1878. — Pamiętniki ak. umiejętności w Krakowie tom III. 1876. — Dr. Władysław Wisłocki. Katalog rękopisów biblijoteki uniwersytetu Jagiellońskiego. Zeszyt 2. 3. Kraków 1878. — Scriptores rerum polonicarum. Tomus IV. Monumenta medii aevi historica, res gestas Poloniae illustrantia. Tomus IV. W Krakowie 1878.

Od magjarske akademije znanosti u Pešti: Literarische Berichte aus Ungarn. Bd. I. Heft 1—4. Budapest 1877. — Codex diplomaticus hungaricus Andegavensis. Anyonkori okmánytár. Elsö kötet. Budapest 1878. — Magyar történelmi tár XXV. vagy második folyam tizenharmadik kötete. Budapest 1878. — Monumenta comitialia regni Hungariae. Ötödik kötet. Budapest 1877. — Monumenta comitialia regni Transilvaniae. Harmadik kötet. Budapest 1877. — Archivium Rákóczianum. Elsö osztaly: Had es belügy. Budapest 1877.

Digitized by Google

Od statističkoga komiteta u Arhangjelskom: Отчетъ о дѣйствіяхъ и занятіяхъ архангельскаго губернскаго статистическаго комитета за 1875. и 1876. годъ. Архангелскъ 1876—1877. — Русская Аппландія. Архангелскъ 1877.

Od pisca: Grammaire de la langue zende par Abel Hovelacque. Deuxième édition. Paris 1878.

Od uredničtva: Bullettino di arti, industrie e curiosità veneziane diretto da G. M. Urbani de Gheltof. Pubblicazione mensile, anno II. No. 1. Luglio 1878. No. 2. Agosto 1878

Od pisca: Joannis vitez de Zredna episcopi varadiensis in Hungaria orationes in causa expeditionis contra Turcas habitae item Aeneae epistolae ad eundem exaratae 1453—1457. Edidit dr. Guilelmus Fraknói Budapestini 1878.

Od g. Barozzi-a iz Mletaka: Viaggio di Domenico Trevisan ambasciatore veneto al gran sultano del Cairo nell' anno 1512 descritto da Zaccaria Pagani di Belluno. Venezia 1875.

Od pisca: Ђуро Даничић или филологија и књижевни језик српски 1847 и 1877. Приликом прославе тридесете године књижевнога рада Даничићева. Написао Стојан Новаковић. Напосе штампано из „Српске Зоре“ 1878 св. 1—3. У Београду 1878.

Od pisca: An meinen jüngsten Recensenten. Gj. Daničić.

Od Abela Lukavskoga: Žaloby z obohacení vedle rakouského práva občanského se zvláštním zřetelem k právu obecnému k zákonům modernim. Sepsal Jindr. Antonín Pavlíček advokát v Karlině. V Praze 1873.

Od trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu: Izviešće sa statističkimi podatci o trgovini, obrtu i prometnih sredstvih za godinu 1876. Zagreb 1878.

Od pisca: L' Avesta Zoroastre et le Mazdéisme, par Abel Hovelacque. Première partie. Paris 1878.

Od moravskoga zemaljskoga odbora u Brnu: Mährens allgemeine Geschichte dargestellt von Dr. B. Dudik. VIII. Band. (Mährens Kulturzustände vom Jahre 1197 bis 1306; Land und Volk). Brünn 1878.

Od pisca: Критическое опыты по исторіи древнѣишей греко-русской полемики противъ Латинянъ. А. Павлова. С. Петербургъ 1878.

Od pisca: Правила светих апостола. Од Н. Милата Панчево 1878.

Od pisca: Историја бугарскога народа до пропасти државе му. Написао Др. Милан Савић. У Новом Саду 1878.

Od carskoga geografičkoga „obščestva“ u Petrogradu: Извѣстія, tom XI. sv. 1—6 (1875); tom XII. sv. 1—6 (1876); tom XIII. sv. 1—5 (1877) — Записки: a) по общей географіи, tom V. (1875); tom VI. knj. 1. (1875); tom VII. sv. 1. (1876). b) по отдѣленію этнографіи, tom VII. (1877). — Путешествія по туркестанскому краю и изслѣдованіе горной страны Тянъ-Шаня. С. Петербургъ 1873. — Монголія и страна Тангуровъ. Трехлѣтнее путешествіе въ восточной нагорной Азіи. Н. Пржевальскаго, tom II. 1876. — Изслѣдованія о ледниковомъ періодѣ. Н. Кропоткина. С. Петербургъ 1876. — Reisen im Süden von Ost-Sibirien in den Jahren 1855—1859 inclusive. Von Gustav Radde. Band I. 1862, Bd. II. 1863 St Petersburg.

Od dra. Lubavskoga: Юридическій вѣстник. Изданіе московскаго юридическаго общества 1878. No. V. Май 1878.

Od kr. hrv. vlade u Zagrebu: Zemljokaz kr. podžupanija: Vukovarske, Rumske, Osječke, Djakovačke, Virovitičke, Požežke, Pakračke, Križke, Jastre-

Digitized by Google

barske, Karlovačke, zatim: Skrižaljke daljina izmedju glavnijih mjesta podžupanije Vukovarske, Pakračke, Križke i Krapinsko-Topličke.

Od pisca: Критика и библиографія. (В. Ю. Хорошевскій), рускій букваръ для польскихъ лѣтеи. I. Baudouin de Courtenay.

Od carskoga „obšćestva ljubitelej estestvoznani.a itd.“ u Petrogradu: О самодревнѣйшемъ октоихѣ XV. вѣка, найденномъ въ 1868 г. А. Ѳ. Гильфердингомъ. Москва 1874. — Замѣтки о Солунѣ и Коресунѣ по поводу непорешеннаго вопроса В. Григоровича. Одесса 1872. — Союзъ князей и нѣмецкая политика Екатерины II. Фридриха II. Іосифа II. 1780—1790. 22. Историческое наслѣдованіе Александра Трачевскаго. С. Петербургъ 1877.

Od kr. českoga muzeja u Pragu: Přednesení jednatele ve valném shromáždění společnosti musea království českého dne 25 května 1878. V Praze 1878.

Od pisca: Наслѣдованіе о Гайдамачествѣ по актамъ 1700—1768 г. составилъ Владимиръ Антоновичъ Кіевъ 1876.

Od pisca: Notre ancêtre. Recherches d' anatomie et d' ethnologie sur le précurseur de l' homme. Par Abel Hovelacque. Paris 1878.

Od pisca: Żydzi w Polsce, na Rusi i Litwie. Ogłosił Wacław Aleksander Maciejovski. Warszava 1878.

Od ravnateljstva: A cisterci rend pécsi kath. fögymnásiumanak ertesitetvénye az 1877-ki tanévre. Pécsett 1878.

Od pisca: Старо-Срби. Написао Димитрије Алексијевић из Раосока. Београд 1878.

Od pisca: Којој словенској грани припадају Словени у горњој Албанији и у Македонији. Писао Деспот Бацовић из Македоније. Београд 1878.

Od pisca: Šafarik élete és niüvei. Irta Wagner Lajos tanár Pozsonyban. Budapest 1878.

Od družtva: Annales de la societé malacologique, tome IX. fascicule 2 1878, tome XI (deuxième serie tome I) année 1876. Bruxelles.

Od zemaljske vlade u Zagrebu: Skrižaljka daljinah izmedju glavnijih miestah podžupanije Delničke, Djakovačke, Križevačke, Koprivničke, Riečke, Zagrebačke, Zlatarske, Varaždinske, Belovarske, Požežke, Virovitičke, Rumske. — Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju komad XXIX, XXX-godina 1879: komad I—XV.

Od obšćestva: Извѣстія имп. русскаго географическаго общества, выпускъ II.

Od Kočubinskoga: Памятій товарищей А. А. Кочубинскаго. Одесса 1878.

Od Matije Barca župnika u Lici: Apparatus eruditionis tam rerum quam verborum per omnes artes et scientias. Opera et stu!io P. Michaelis Pexenfelder societatis Jesu sacerdotis. Coloniae Munatianae 1744.

Od obšćestva: Отчетъ императорскаго русскаго географическаго общества за год. 1878. С. Петербургъ 1878.

Od pisca: Исторія Россіи съ древнѣйшихъ временъ, сочиненіе Сергея Соловѣва. Томъ XXVIII.

Od ravnateljstva: Program c. kr. realnog i velikog gimnazija u Kotoru za školsku godinu 1877—78. U Dubrovniku 1878.

Od kr. akademije znanosti u Turinu: Memorie della reale accademia delle scienze di Torino. Serie II. Tomo XXIX. Torino 1878. — Bollettino dell' osservatorio della reggia università di Torino. Anno XII (1877).

Digitized by Google

AS142
.J96
v.46-48

Digitized by Google

3 0000 093 667 925

Digitized by Google